Бүгү чурттарның пролетарилери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 227 (12317) | 1983 чылдың октябрь 1, суббота | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

«Социалистиг чарышты организастаарын сайзырангайжыдарының, ооң түннелдерин үндүрериниң болгаш типлекчилерни шаннап-мактаарының практиказының дугайында» СЭКП Төп Комитеди доктаал хүлээп алган.

СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин күүсеттиишаан, партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый организациялары социалистиг чарышты калбартыр, массаларның чогаадыкчы инициативазын хөгжүдер талазы-биле дыка улуг ажылды чорудуп турарын доктаалда демдеглээн. Улус ажыл-агыйында ажылдап турарларның 94 ажыг хуузу амгы үеде чарышта киржип турар. Партияның экономиктиг политиказын боттандырарына, бүдүрүлгени эргелеп башкарарына ажылчы чоннарны кириштирериге, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүге, кижизиндериге чарыштың ужур-дузазы өскен.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлериде социалистиг чарыштың дээштинин көдүрер, экономиканы интенсификастаарыга, бүдүрүлге күүзүн улам ажыктыг кылдыр ажыглаарыга, эртемиң болгаш техниканың чедип алышкынарын эң дүрген нептерелдиригге, ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш социал идепкейин хөгжүдериге, аңаа үндезилээн Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күүзүн улам ыцай быжыглаарын, чоннуң чаагай чоруун өстүрериң хандырарыга чарыштың ролюн күштелдирер сорулга салдынган. Чарышка чаа негелдер ажыл-агыйжы механизминиң сайзырангайжышкыны-биле, күш-ажылчы коллективтериниң ролюнуң өскени-биле, күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээриниң бригада хевирлериниң нептерээшкини-биле, социалистиг сагылга-чурумуу бүгү хемчег-биле быжыглаарының эргежок чугулазы-биле база тудуш холбаалыг.

Чарышты организастап турарында четпестериниң уламындан чарыштың улуг аргалары ам-даа долдур ажыглаттынмайын турар. Чарыштың хевирлери амгы үе-чадада турар сорулгаларга чамдыкта дүүшпестеп, чаржып турарларның күженнишкиннери кол иргуулайында сан көргүзүглерин хандырарынче, тончу эвес, ара түннелдер чедип алырынче угланган болуру ховар эвес. Долу берименче-биле ажылдаваан, харын ортумак түннелдери-биле оожургап турар ыңдыг коллективтерни болгаш ажылдакчыларны чарыштың организакчылары чамдыкта эскербейн турар. Түннелдерни үндүрерде болганчок-ла чогуур негелде чок болуп, моральдыг болгаш материалдыг мактал-шанналдың хемчеглерин болур-чогууру-биле ажыктыг кылдыр ажыглавайн турар.

Партияның XXVI съездизинин, СЭКП ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының айтышкыннарын удуртулга болдургаш, социалистиг чарышты организастаарын экижедерин, он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, Аъш-чем болгаш Энергетика программаларын боттандырар дээш демиселге чарыштың дээштинин бедидерин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомларынга, обкомларынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге, партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый органнарынга СЭКП Төп Комитети хүлээткен.

Чаржып турарларның кол кичээнгейин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң темпилерин дүргедириниге, продукцияның шынарын бедиериниге, бүдүрүшкүнүүн хемчеелдерин улаттырарыныга, көрээлер болгаш чагыглар ёзугаар дужаалдаларны чогуур үеэниде күүседириниге, эртем-техниктиг депшилгени дүргедириниге, бүдүрүлге күчүлерин, чит-этти, энергияны, ажыл үеэин эң ажыглаарынче, курлавырларның бүгү хевирлерин камнарыныге, план болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун быжыглаарынче моонаарын эргежок чугулазы. Уткуштур планнарны хүлээп алыры дээш, амгы беш чылдың баштайгы чылдарында докладтарының онаалдаларга чедир берднимээн күүлдериниң орнуун долдурар дээш күш-ажылчы коллективтериниң шимчеешкинин бүгү хемчег-биле калбартыр херек. Чарыш болза, ажыл төлевири-биле деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн мурнады өзериниге, чоннуң хереглел бараанларын кылып үндүрериниге, оларның шынарын бедидериниге идиг бээр ужурлуг.

Социалистиг чарышты бүдүрүлге, эртем-бүдүрүлге, агроүлетпүр каттыжышкынларының, бүдүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң, колхоз, совхозтарының шуут-ла боттарыга организастаарын кол чүүл кылдыр көөр, ажылчы чоннарның ямзы-бүрү бөлүктериниң онзагай күүлдериниң долузу-биле барымдаалаар херек. Бот-орулга-чарылганы быжыглаарының, коллективсиян харылаалары, бригада кежигүү бүрүзүнүң идепкейин хөгжүдериниң үндезининге бүдүрүлге бригадаларының чарыжын сайзырангайжыдар. Күш-ажылчы кады ажылдажылганы болгаш бот-боттарынга дузалажылганы бүгү талалыг деткиир, харылзашкак коллективтериниң бодуун эки деп көргүскен чарыжының дуржулгазын нептередир.

Социалистиг чарыштың хевирлери үеинде негелдезиниге, ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдар талазы-биле боттандырып турар хемчеглерге дүүшкен турарын түткүлүү-биле чедип алыр ужурлуг. Чарыштын чогаадыкчы бүдүштүүн хөгжүдер, оон хевирлерин шилип алырда катаптажыр болгаш чергележир чорукту, чаңгыс аай майык хевирлиг болурун болдурбас. Ажыктыг бүгү эгелээшкиннерни чогуур өйүнде эскерип көөр, деткиир болгаш нептередир, эргижирээн, экономика талазы-биле ажыы эвээш түүлдерни чайладыр. Чарыштың негелделери болгаш оон көргүзүглери тодаргай болгаш ылаптыг болур ужурлуг, олар бедик төнчү түннелдерни чедип алырынче, бүдүрүлгенин ажыктыын бедидериниге угланган турар, кижилерниң күш-ажылчы идепкейиниң өскериниге дузалаар ужурлуг деп доктаалда онзалап айытган.

СЭКП ТК, партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларындан, ажыл-агый удуртукчуларындан социалистиг чарыштың түннелдерин үндүрериниң болгаш оон типлекчилерин шаннап-мактаарының практиказын сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглерин алырын негээн. Онзагай кичээнгейин шынар көргүзүглерин, эртемни болгаш техниканы хөгжүдериниң талазы-биле даалгаларны күүседириниге, социал сорулгаларны боттандырарыныга угланган. Катыжышкыннар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтериниң ажылын үнелеп көөрде өзүлдениң чедип алынган темпилерин, даалгаларның кайы хире күженнишкин негээрин, чылдың болгаш беш чылдың өзүп орар түннелдери-биле планнар күүседениң барымдаалаан турарын хандырар.

Планнарны бүгү көргүзүглер талазы-биле күүседириниге, иштики курлавырларны дилеп тыварыныге болгаш ажыглаарыныге ажылчы чоннарны мобилизастаарыга социалистиг хүлээлгелериниң ролюн болгаш ужур-дузазын көдүрер. Хүлээлгелериниң экономика талазы-биле үндезининг болурун эки-жидер, оларның боттанышкының доктаамал хынаар, сөстүп болгаш ажыл-херектиң чаңгыс аай болурун чедип алыр.

Чарыштың тнилекчилерин тодарадырда негелдеин бедидер. Бүдүрүлге болгаш социал сорулгаларны күүседириниге үлегерлиг, чаартыкчы чорукту көргүзүп турар ылап-ла эки коллективтер шаннал-мактатка четкен турарын хандырар. Хожудап турарларны орү тыртарынче, ажылчын туруш бүрүзүниге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таатуруушкун чокка ажаап ап турар, оларның аразында социалистиг чарышты чарлаан. Ленинка салбырындан хоочун комбайнер, аныктарының дагдыныкчызы Алдын-оол Бичеоол, Николай Эренчин олар ээлчег нормазын доктаамал рымчалыг байдалдарны тургузарынче угланган тодаргай хемчеглерни алыр.

Чарыштың түннелдерин чер бүгүдете чогуур үеэниде, ажыл-хереқчи байдалга, ажылчы чоннарның идепкейлиг киржилгези-биле үндүрген турары чугула. Бүдүрүлгелерден болгаш организацияларын, чарыштың өске киржикчилериннен хөй санныг ямзы-бүрү медээлерни, ылаңгыя күрүне статистиказында кордунмээн медээлерни негээрни болдурбас херек.

Чарыш киржикчилерин моральдыг болгаш материалдыг деткиринин ажыктыын, мобилизастакчы болгаш кижизиткчи утказ-шынарын бедидериниң эргежок чугулазы демдеглеттинген. Кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы үлүүн, барымдаа чок деңештирилге кылбайн, чогуур-биле үнелеп көөр. Бригадаларны, участоктарны, цехтерни, салбырларны, фермаларны коллективтер шаннап-мактаарының хөй ямзы хевирлерин улам идепкейлиг ажыглаар. Чарыш түннели-биле ажылдакчыларны шаннаарыныга материалдыг шаннал-мактал фондузунуң болгаш ажыл төлевириниң фондузунуң хорецтилерин ам-даа долузу-биле ажыглаар. Тураскаал белектерниң, бижиктерниң, вымпелдериниң, дипломнарның, хереченнелериниң болгаш моральдыг шаннал-макталдың өске-даа түүлдериниң шынарын чуруп, белеткеп кылганын эжижидер.

СЭКП Хоорком нары, райкомнары, партия эге организациялары социалистиг чарыштың чорул, турарынга идепкейлиг салдарны чедирер, коммунистерниң авангардыг ролюн, профэвилел комитеттериниң болгаш ажыл-агый удуртукчуларының чарышты организастап турары база оон түннелдин дээш харылсалгазын бедидер ужурлуг деп доктаалда айтып турар. Социалистиг хүлээлгелерин, чарыштың негелделерин, түннелдерни үндүрерин ажылдап кылырыныга, технекчилерин материал болгаш мораль талазы-биле шаннап мактаар хемчеглерни тодарадырыныга, мурнакчы дужулганы деткиириниге болгаш нептередириниге күш-ажылчы коллективтериниң ССРЭ-ниң Хоойлузунда көрдүнген эргелерин чайгылыш чок боттандырарын хандырары чугула.

Чарыштың кижизиткчи күжүн калбаа-биле ажыглаар херек. Шынарлыг, бүдүрүкчүлүг, ак сеткилдиг күш-ажылга, кижилерниң инициативин болгаш харысалгалыг чоруунга ыңгын бээр шак ыңдыг экономиктиг болгаш организастыг негелделерни, бедик чогаадыкчы идепкейни, негелделиг болгаш сагылга-чурумнуг байдалды коллектив бүрүзүнге тургузар. Бүдүрүлгелерге экономиктиг өөредилгени социалистиг чарыш-биле сырый холбаар, курлавырларны дилеп тып, күш-ажылдың эң эки үлегер-чижээ-биле болунун аргаларын деңнеп көөрүп, хууда болгаш коллективтиг социалистиг хүлээлгелерни база үткуштур планнарны үндезилеп, күүседип билир кылдыр оон киржикчилерни кижизидер херек.

Социалистиг чарышты удуртур талазы-биле организакчы ажылдың деңнелин болгаш түннелдинн бедидерин, оон хевирлерин база методтарын улам ыцай сайзырангайжыдарын хөгжүдериниг, чогаадыкчы стильди, ёзу барымдаалаар чорукту илерээшкинериниге эптеш чок чорукту бүгү эвеволарга бадытаарын министерстволар, совет болгаш ажыл-агый органнары-биле кады ВЦСПС-ке, профэвилелдер ТК-ларынга, профэвилелдерниң чөвүлелдериниге болгаш комитеттериниге СЭКП ТК сүмелээн. Ажылчын, колхозчу, специалист бүрүзүниг чедип, чарыштың сорулгаларын болгаш негелделерни оларга чоок болгаш биддингир болдурар. Чарышты организастаарының практиказын ханызы-биле аныктаптап база иштилештирип, профэвилел комитеттериниге болгаш активке тодаргай дузаны көргүзер.

ВЛКСМ ТК, комсомол организациялары чарышче аныяк бүдүрүлгечилерин калбаа-биле хаара тудар, комсомолчуаныктар коллективтериниң ролюн аңаа бедидер хүлээлгелиг. Комсомолчуларга, аныяк өөлдар, ыстарга хүлээлгелерни ажылдап кылырынга болгаш күүседириниге доктаамал дузалаар, чоннуң байлаан ээ ёзу-биле көөрүнге, ону көвүдедир түткүлге кижизидер херек. Доктаатарның күш-ажылчы, политиктиг болгаш ажылчан кижизидилгезин күштелдиринге мурнакчыларын, күш-ажылдың хоочуннарының, дагдыныкчыларын социалистиг чарыжын, үлегер-чижээн идепкейлиг ажыглаар.

Социалистиг чарышты, планнарны болгаш хүлээлгелериниг күүсеттиинин турарын, түннелдерин үндүрерин болгаш типлекчилерин шаннап мактаарын хойге дыңнадып, калбаа-биле нептеренгей болдурарын хандырарын солуунар болгаш журналдар, радио болгаш телевидение, массалыг информацияның болгаш пропаганданың өске-даа чепсектерниң редакцияларынга дамдыкан. Ажыл-агыйны интенсивтиг чорударының оруктарын болгаш аргаларын, күш-ажылчы чедиишкиннерниң экономиктиг база мөзү-шынар кижизидилгелиг ужур-дузазын чыдырарынче оңза кичээнгейни угландырар. Социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турган, чурттуң экономиказын улам ыцай хөгжүдериниге тодаргай салыышкынын киирип турарын ажыл-ишчи бүрүзү кончуг эки мелереп билген турарын чедип алыр херек.

ЧИДИРИГ ЧОК АЖААП АЛЫР ДЭЭШ

Чурттуң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың өзек чылының дужулун ыыска хуусаада чидириг чокка ажаап алыр дээш, Бив-Хемниң тараажылары күженнишкиниг ажылдап турарлар. Совхозтарның хову-шөлдериниде чай чок бачым ажылдаан комбайннар, шөлдеш шанче тараа сөөрткен автомашиналар бо хүннерде үзүлбестээн.

Ажыл-агыйлардан «Саян» совхозтуң тараажылары мурнап, 1300 тонна тараана арыглап база сорттаары-биле шаңнарже чүдүрүп чорутkан.

Механизаторлар бо хүннерде Сушь болгаш Ленинка салбырларында эки үнгеи кызыл-тастың дужулун эртенден кежээ орайга чедир бичин-даа ажыр күүседип, чарыштың мурнуку одуруун эвлеп келгеннер.

Дужут ажаалдазында Сельхозтехниканың район салбырының болгаш өске-даа организацияларның төлээлери киржип турар.

В. КАРА-САЛ.

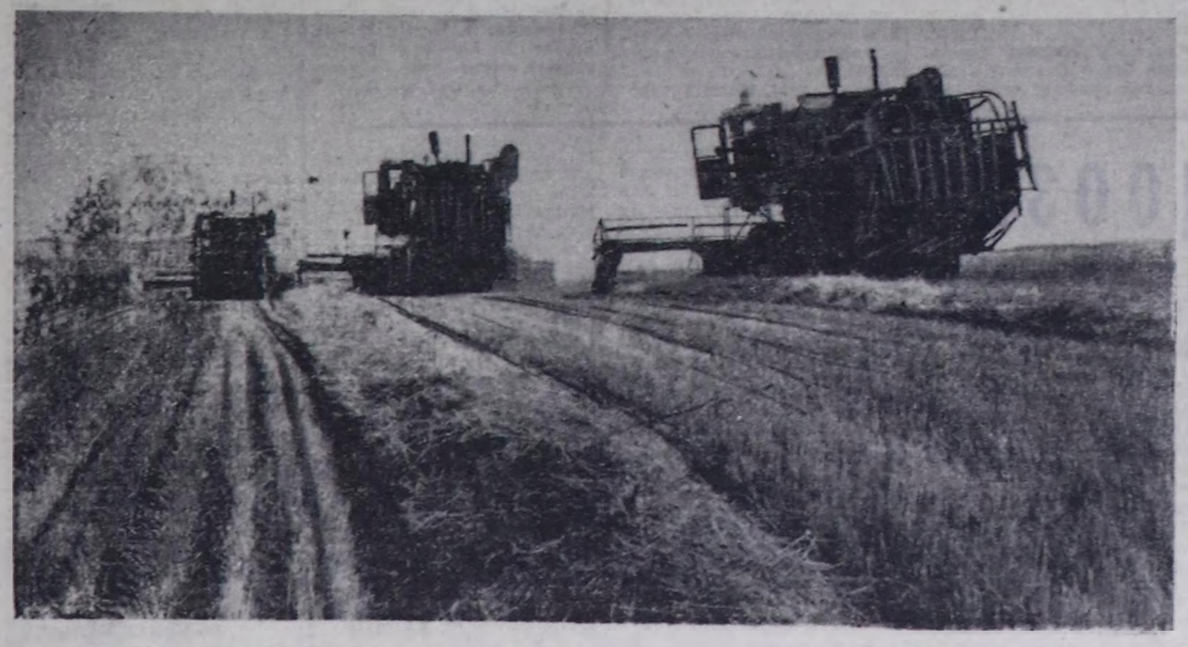

ЧУРУКТАРДА: «Кызыл тараачын» совхозта дужут ажаалдазында киржип турар механизатор Николай Күжүгет: ховуда комбайннар.

В. САВИНЫХТЫҢ болгаш авторлуг фотолары.

ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң медеглелин советкижилер, оон иштинде бистин республиканың ажылчы чоннары, сеткил ханыышкын-биле уткаан болгаш партияның, Совет күрүнениң ленинчи иштики болгаш даштыкы политиказын бир эп-сеткилдиг бүрүн деткип турар.

Чер кырынга тайбыкны камгалаарынга, ядролуг халапты болдурбазынга ССРЭ-ниң чайгылыш чок быжыг шиитпирлини медеглелде база катаң тодаргай бадыткаан. Делегей херектерингe АКШ-тың амгы администрациязының авантюрисчи, айыылдыг политиказын совет улус шынгыы буруу шаап турар.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң медеглелин, бүгү чурттуң кайы-даа булуңнарында мышкаш, Совет Тываның ажылчы чоннары бүрүү-биле деткип, чуулдугзүнгеннер.

Республикада мурнакчы улуг коллективтериниң бирээзи—авиабудурулгениң ужудукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары дүүн хуралга чыыганнар. Будурулгениң хоочуну А. Матюшов, партбюро секретары Г. Бурдачёв, инженер В. Лихачёв болгаш өскелер-даа сес ап, чуве чугаалаан. АКШ-тың администрациязының милитаристи политиказын киленгиззешкини-биле буруу шаап. Совет Эвилелиниң болгаш социализминиң өске-даа чурттарының быжыг туруулу бомбурзекке тайбыны камгалаарынга шиитпирлиг рольдуун демдеглеп, кижи бүрүзү бедик сагылга-чурумнуг, улам эки ажылдаарын хүлээнгеннер.

ЧУРУКТАРДА: хурал үеэниде: иниирде инженер В. Лихачёв.

ҮНҮВҮСТҮ КАДЫП ТУР БИС

Делегейге дүшкүүрлүг байдалды улам-на дыызыдарынче түткүп, тайбыының чоленгинжи—Совет Эвилелиниг удур нүгүлдээшкини, калчаалыг кампаниязы организастап турар АКШ-тың амгы администрациязының угланышкымын СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң медеглелинде тодаары-биле таймылырлап, сойгалап көргүскенин бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, чуулдугзүнүп танышты. Америк империализмниң дайынзырак политиказы —бүгү делегейниң кижилериниге шынгыы кыжаныг-дыр.

Совет кижилериң улуг назылыг амгы салгалы Ада-чурттуң Улуг дайынының аар-берге чылдарын чурттап эткен, дайынның халадтыг уржуун утпаан. АКШ-тың бөдүүн чоннуң дайынны күзевес, дайынга улуг деп чүвени билир бис.

Совет Эвилелиниң өнүктери, талалаачылары хөй. Ында чон дайын өртүн болдурбас дээш демисежип, үнүн кадып турар.

ССРЭ-ниң тайбың дээш демиселин, чуткулун оон кошкаа кылдыр кым-даа санап шыдавас деп медеглелде айытканы чоп. Бистиң социалистиг Төрээн чуртувус—күчүлүг күрүне, ол кандыг-даа халадкычыга шынгыы харыны берип шыдаар.

Делегейниң кижи төрелгетения термоядролуг дайынның айылындан камгалап алыр дээш бистиң күрүневис демисежип турар. Ол политиканы бүгү совет кижилер деткип, бүрүү-биле хүлээп көрбүшаан, тайбың ижи-биле күрүневистиң күүү-аъжуу улам көвүдедип турар.

О. ТОЛГАР-ООЛ.

Тайбын камгалалының республика комитеттинин даргазы.

УЛУГ БҮЗҮРЕЛ-БИЛЕ

Улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомунуң, районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының, райсаң кылдызының коллективтериниң ажыл-ишчилери бистер СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң медеглели-биле танышып, ону бүрүн деткип, чуректиг ханызындан чуулдугзүнгеннивисти илергейлээн бис.

Бөмбүрзектиг бүгү улустары, чурттакчысы кижи бүрүү кыжаныг келген айылды медереп билген турар ужурлуг дээрзин бистиң күрүневистиң удуртукчузу бодуунуң медеглелинге чиитүү-биле чугаалаан. Мен бодум Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип, 1943—1944 чылдарның кадыг-дошкун хүннеринде Брянск болгаш Белоруссияның ийги фронтуларынга тулчуп чорваан болганымда, дайынның кадыг-дошкун айыыл-халавын көргеп, ону кажан-даа утпайн чоруур мен. Амгы үеде кижи төрелгетенге кыжаныг турар ядролуг халапты болдурбас дээш, бистиң Коммунистиг партиявыстың болгаш чазаавыстың чорудуп турар политиказын изин-биле деткип турар мен.

Совет Эвилели бодуунуң политиказын кыдыра сеткил-биле кылбайн турар, тайбыының салым-чолу дээш бедик харыысалга оон политиказының үндезини болгай. Эш Ю. В. Андроповтуң медеглелин даартагы хүнүвүске улуг бүзүрелбиле деткип турар-даа бис. Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күүзүн улам быжыглаарынга улуг-вүсту киирип, улам-на эки ажылдаар бис.

В. КУНЦЕВ.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, Кызыл районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының кол бухгалтери.

Республиканың иниити билиг школаларының бөлүк башкыларынга «Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Республиканың улуг өөредилгезиниң талазы-биле ачыхавыязы дээш «Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы» деп хүндүлүг атты тыпсырлар болза:

Зинаида Баировна Донгак—Өвүр районнуң Солчур ортумак школазының директору.

Хертек Дагбыевич Комбу — Бай-Тайга районда Тээлиниң № 2 ортумак школазының башкызы.

Наталья Екимовна Мистрюкова—Кызыл хоорайның № 2 ортумак школазының директорунуң өөредилге ажылының талазы-биле оралакчызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.
Кызыл хоорай, 1983 чылдың сентябрь 23.

Республиканың бөлүк башкыларын болгаш улус өөредилгезиниң өске-даа ажылдакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Хөй чылдарда үре-түннелдиг педагогика ажылы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаарлар болза:

Галина Николаевна Молоднова—Тыва респотребсоюзтуң профессионал-техниктиг кооперация училищезиниң директору.

Мария Николаевна Ступина —Тываның кодээ ажыл-агый техникумунуң директорунуң өөредилге ажылының талазы-биле оралакчызы.

Анастасия Ниловна Терешкова —школа интернаттың кижизиткчизи, Кызыл хоорай.

Көк-оол Топуевич Чамыян—Чербилиг сес чылдың дузалал школазының башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.
Кызыл хоорай, 1983 чылдың сентябрь 23.

Кооператорларда

МУРНАКЧЫ КОЛЛЕКТИВТИҢ ИЖИ -

Кодээниң ажыл-ишчилериниң бараанга хереглелин ой-шаанда хандырары— кооператорларның мурнунда чугула сорулга. Моңгун-Тайга районнуң хереглекчилер ниитилелиниң коллективи ол сорулганы күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Коллектив — Респотребсоюзтуң шугумунда мурнакчы райполарның бирээзи.

Он бирги беш чылдың үшкү өзек чылының эрткен айларында коллектив ваидыг көргүзүглерлиг ажылдааны? Эрткен сес айларның үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын кооператорлар 102 хуу күүседтен болгаш пландан ажыр 42,5 мүн рубльдин бараанын саарган. Ол көргүзүгүг эрткен чылдым-биле деңнээрге ваидыгым? Бо чылдың сес айларының бараан саарылгазының хемчээлин эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге 108,6 хуу өзүлделиг болган. Ол— Респотребсоюзтуң шугумунда бедик көргүзүг. Кооператорлар ону ванчаар чедип алганым?

Райпо—район төвүнүң чурттакчыларын, ийи ажыл-агыйының ишчилерин садыг-биле хандырып турар. Өске коллективтерге бодаарга, райпонуң турар чери садыг баазаларындан ырак. Ынчангаш райпо баштаар чери, товароведтер Респотребсоюзтуң автотранспорт бүдүрүлгези-биле доктаамал харылзааны тудуп, хереглел бараанын кыска хуусада чедип ап турар.

Ниити коллективтин бүдүрүлге көргүзүүнинда ажылдап турар кижилериниң хүлээнген хереези хамаарылгазындан, тус-тус кижилериниң көргүзүглериниңдеи улуг хамааржыр. Мында мурнакчылар эвээш өвес, оларның саны харын немежип турар. Магазиннер коллективтери ай, квартал планнарын доктаамал күүседип турар. Ынды коллективтерге Мугур-Аксында идик, үлетпүр, аш-чем бараанныг магазиннери хамааржыр. Кооперация шугумунуң хоочуннарында аныяктарга үлегерлиглер эвээш өвес. Чижээ, садыгның хоочуннары Бады Салчак, Дарый Чанзан, садыгның тускай эртемниглери Довуудан Кара-Сал, Вера Коч, Коккыс Калдар олар коллективте хүндүтелиглер, аныяктарның дагдыныкчылары. Ажылының арга-дуржулгазын аныяк эш-ооруңге олар күзелдин-биле дамчыдын келгеннер.

Садыглаашкынының бедик культуразын чедип алырынга, бараанныг четчеләәринге садыг четкизиниң материал-техниктиг баазазы чугула рольду ойнаар. Райпонуң материал-техниктиг баазазы сөөлгү чылдарда элээн бижыккан. Чаа садыг объектилери туттунуп, ажыглалга кирген. Район төвүнде холушкак бараанныг магазин, 500 дөрбелчин метр шөлүг склад ажыглалга кирген, чылыг дамчыдар 460 метр трассалыг төпчүткен одалга системазын тургусканы чеди объектинин ол система-биле чылыдып одаар кылдыр эде дерээн. Ажыглалга кирген магазиннер чаа дериг-хереклеердер-биле четчелеттинген. Ол бүгү садып алынчыларга, садыгжыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Садыг шугумунда чугула ажыл—садыгның сан-хөөзүн бижыглаар талазы-биле бухгалтер өчүт-үчүү мында эки тургустунган. Кооперация ончу-хөрөңгизин бижыглап ванчаар ажылды райпода улуг бухгалтер К. Х. Ламажык удурткан бухгалтер аппарады эки тургускан. Магазиннерге, складтарга эвлчеглиг санаашкыннарны олар көрүүнгеи графигинде доктаамал чорудып келгеннер. Материал харысалгалыг ажылдакчылар бухгалтеринга отчёдун ой-шаанда дужаан турар. Харысалгалыг ажыл эки түүнеллерге чедирген, райпода өресамчыгдал чок.

К. САТ.

ПЛАН КҮҮСЕТТИНМЭЭН. ЧҮГЕ?

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

Тыва Респотребсоюзтуң баштаар черинин коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга чугаанын кол угланышкыны бо айтырыг болган. Аңаа илеткел кылган партбюро секретары В. Гладилиниң илеткелинде-даа, саналдарга-даа он бирги беш чылдың ийи чылының база сес айларының чедишкиннерин чугаалаанар.

Бо үениң дургузунда Респотребсоюзтуң ниитиниң чемненгелиниң планын 101,4 хуу, бодунуң продукциялын бүдүрерин 101,1 хуу, белеткелдериниң—108,2 хуу күүсеткен. Ынды-даа болза, үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын бо чылдың эрткен сес айларында Моңгун-Тайга райпозунаан, «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязындап оске кайы-даа хереглекчилер ниитилелдери боттандырбаан.

Ол чүүү коргузүп турарыл дээрге, баштаар черинің аппарады, негелде болгаш оргтехника кылдистери ниитилелдер-биле ажылды кошкатканы деп, илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа айытканнар. Бараанныг башкарарын организастаарында, чоннуң хереглелин хандырарда ажылды чогуур негелде саугаар боттандырбайн турарындан бараан сайгарылгазының планы күүсеттинмейп турар. Чамдык районнар чоннуң хереглевес бараанныг өөртүп ап турарлар.

Респотребсоюзтуң чугула адыры болур—ниитиниң чемненилге черлериниң ажылынга база илеткелчи доктаагаан. Ынды хемчээл талазы-биле план чүгле 95,1 хуу күүсеттинген. Столоваяларлыг 18 ниитилелдиң чүгле тозу планын күүсеткен. А оларның чамдыктары эрткен чылдың деңнелиндеи кудулаан.

Белеткел ажылы база бо чылдың эгезинден тура кошкак болган дээрзин коммунистер айытканнар. Алгыкеш хүлээп алыр, дүк белеткээр талазы-биле планныг онаалда күүсеттинмээн. Оон туржук эт, сүт садып алыр, кат белеткээр даалгалар база боттанмаан. Бо ажылдар ылангын Тожу, Каа-Хем районнарда дыка чавыс деңнелдиг болган.

Респотребсоюзтуң үлетпүр комбинадының ажылының дугайында дүвүрел-биле чугаа болган. Бо чылдың эрткен сес айларында продукция сайгарарының планы чүгле 87,7 хуу күүсеттинген. Оон-биле чергелештир эрткен чылдың бо үеэлинде деңнээрге продукция бүдүрерин элээн эвээжеткен. Эзирпес сүксүн бүдүрерінің планы үзүлген. Эт ыштаар ажыл база сандараан.

Оон чылдагаанын ук комбинатта мастер А. Елисеева элээн тодаргай анализтээн. Күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак дээрзин ол чугаалаан. Чамдык инженер-техниктиг ажылдакчыларның каржы-хажагай чоруундан дыка хөй ажылчыннар ажылдан үнүп чоруткан. Ажылчыннарга таарымчалыг байдалдар тургустунмаан. Ылаңгыя эт аймаа ыштаар черде байдал дыка дүвүренчиг. Ышбус өрээл иштин долуп кээр.

Хоорайның кооперация садының ажылы харын элээн эки чоруп турар. Бо чылдын эрткен айларының планнары чедишкиниг күүсеттинген. Ындыг-даа болза, ук бүдүрүлге бар курлавырларын амдаа чедир ажыглаайн турар дээрзин хуралдың киржикчилери айытканнар. Комиссиялыг садар эттин өртөө улгаткандаа болза, оон саны кызырылган. Бир эвес ук эттэ эрткен чылдыңдан эвээш эвести саткан болза, 60 мүн ажыг рубль орулга немей алдынган турар. Балык аймаа, ары чигирн, чимис садары дорайтаан.

Чангыс бүдүрүлгенің адырларының бир демниг ажылындап ниити чедишкин аажок хамааржыр дээрзин ук хуралга саналдар база катап бадыткаан. Кооперация садының адрезинге ыштаан эттэ садарын эвээжеткен деп шүүмчүлел болган. Оон чылдагааны үлетпүр комбинадының чедир кылбаан ажылы деп ук садыгның директору О. Бадан-оол тайылбырлаан. Продукция-биле хандырбас болза, садыг чери ону кайыын алыр деп? А ук комбинат кандыг чылдагаандан оон планын күүсеттээнин мастер А. Елисеева тайылбырлаан. Бо бүтүнүн түңнелинде план күүсеттинмээн.

Мындыг четпестерниң чылдагааны-ла хөй. Бирги эллчегде коллективте идеологтуг, масса-политиктиг ажылдың четпейн турарында дээрзин илеткелчи чугаалаан. Ажылды СЭКП ТК-ның июль (1983 ч.) Пленумунуң негелдезинге дүүштүр чорутпаанындан чамдык участоктарда хожудаашкынның үнүп кээп турары ол. Партия организациязы бо талазы-биле ажылды сулараткан дээрзин коммунистер дорту-биле чугаалааннар. Планныг онаалдалар, социалистиг хүлээлгелер күүседеанн чедип алыр, күш-ажылдың база бүдүрүлгенің сагылга-чурумун быжыглаар дээш коммунист бүрүзүнүң, ажылдакчы бүрүзүнүң хууда идепкейин бедидери чугула. Отчёттуг чылда болгулаан четпестер—чамдык удуртукчу бешин эштериниң прогул кылыр, ажылдан ооалдаар чоруктарының түңнели болган. Ону моон соңгаар болдурбас, күш-ажылчы коллективтериниң ролюн бедидери чугула.

Хандырылганың культуразын бедидер, ажылчы чоннуң четчир санныг бараан-биле хандырар дугайында чугаа илеткелге чүгле каксы киргеннің айытса чогуур. Магазиннёрнің бараан курлавырлары-биле четче хандырып турар бе, ону бүрүн хандырар дээш кандыг ажылдар, организастыг хемчеглер алдынын турарын илеткелчи ыыттаваан. А херек кырында ниити көргүзүгге ол эң чугула быра болур. Оон-биле чергелештир чоннуң чагыгларын тус-тус килдистер канчаар ооренип көрүп турары билдинмээн.

Ону бодамчалыг кылбас болза, складтарда бар бараанныг магазиннерге кирбейн баарындан ховар апаар, азы хуусаазын эрттир чыдып бээр. Ол талазы-биле айтырыгны Респотребсоюзтуң баштаар черинің канчаар ниитпирлеп турары билдинмес.

Социалистиг чаршыты районнарның хереглекчилер ниитилелдериниң ортузунга канчаар организастап турарыл? Бо айтырыг база хажыызынга артып калган. Күш-ажылчы маргылдаа — планныг онаалданы күүседирінге, социалистиг хүлээлгелерни чедишкиннинг боттандырарынга идеелдиг быра болур.

Ынчангаш, күүне планнарын күүседир, продукцияның шынарын бедидер, бүдүрүлге күчүлерин долу ажыглаар, дээш демиселдиң мурнуку одуруунга коммунистер баар, олар коллективтерге авангардчы рольдуг ажылдаар ужурлуг. Ол дугайында партия ТК-ның ноябрь (1982 ч.) база июль (1983 ч.) Пленумнары негеп турар.

Д. ЧЫДЫМ.

«Шыныың» корр.

Дузалал ажыл-агыйы— ниитиге ажыктыг

ЧҮНҮ БИЛИП АЛЗА ЭКИЛ

Тоолай тудуп өстүрери—мал ажыл-агыйында база херек адыр. Тоолай өзүгеи, ынчангаш ындыг кончуг улуг эвес хуусаа иштинде оон эдлин ап болур болгаш оон кежин, чөөгүн бүдүрериниң хемчээлин улгаттырып болур.

Тоолай тудуп өстүрери — ылаңгыя көдээ черлериниң чурттакчыларынга эптиг, а хоорайда чурттап турар чамдык өг-бүлелер (арга бар болза) база тудуп турар болгай. Чамдык өг-бүлелер ону күзелдин-биле өстүрүп турарлар.

Хамаатыларының хууда дузалал ажыл-агыйын улам хөгжүдериниче сөөлүү үеде кичээнгей улгаткан. Ынчангаш ылангыя суурларда дузалал ажыл-агыйлыг өг-бүлелериниң сапы чыл санында өзүп турар. Хуузунда дузалал ажыл-агыйынга тоолай тудар күзелдиг, опу эгелээр деп турар өг-бүлелер бистин аравыста бар болуп чадавас. Бо чугула ажылга баштайы дээрзинде ол талазы-биле эге билиг негеттинери чугаажок. Чүү билзе экил?

Тоолай тударынга көрдүнгеп девискээр курттаг, аргалыг болза долгандыр погаан үнүштерлиг болуру күзелчиг. Тоолай салгынга ынак эвес, ол оон кончуг аарычал, ындыг болганда, оон бажыңчыгажының ханалары, дээвиниң шаараш болбас ужурлуг. Дээвиниң аргалыг-ла болза демир иннкпе, азы толь-биле шывар. Улуг кыс тоолайларның клетказының аргалыг болза ажылаар. Ол сорулга-биле клетканың үш кезиин чуга маиза-биле үзе кажаалаан, бичин тоолайжыгаштар чүк башка барбазын дээш шалаан 10-13 сантиметр бедикке 17Х17 хемчээлдиг үт тургузар. Оолдадыр өрээлиниң шалазы дески, клетканың артыын кезээнин шалазы шааран болдур. Чаа төрүттүнгеи тоолайларны шааран шалалыг клеткага болуктеп тутса эки. Ындыг клеткага үш айга чедир 15 баш тоолайжыгашты, үш айдан өрү—10 башты тудуп болур. Кыжын херек эпарган таварыгада, клетканың шалазын чадыг-биле, ажнин саваң азы шуугай-биле чылыглаар.

Кыс тоолай чылда дөрт-беш удаа оолдаар. Тоолай оолдаар бетинде чадыгга уя кылгаш, бодунуң чөөгүн ацаа чадын алыр. Бир эвес кыс тоолай оолдаар ужурлуг үеэнинге чедир ийн-үш хүн уя кылып албаан болза, аңаа дузалажып, уя кылгаш, оон хорээлиң чөөгүн ацаа дожей салып бээр ужурлуг силер. Тоолайның төрүүр мурнунда-даа, оон соонда-даа клеткага ижер суг албан турар ужурлуг, оон башка чаш төлду ол чиптип болур. Уяны хынап көөр ужурлуг силер, өлүг азы кошкак төл бар болза, оон ырадыр. Бир эвес тоолайжыгаштар доңгап болза, оларны чылыдар, 40—45 хонганда өзениден оларны аңгылаар.

Тоолайны чүнүк-биле чемгерее экил?

Эрте частан куске чедир оларның кол чеми—погаан ситен. Улуг тоолайларга хүнүк-не 400-тен 1000 грамм чедир, бичилериниге 100—400 грамм ситен бээр. Ситенни бичии чымчаткаш бээрип утпаңар. Оон-биле кады оларны капуста, морковь, картофель, турнепс, тыква-биле база чемгерип болур. Свёкланы, капустаны бичиилеп берилер. оон башка ижин-шөйүүдү аарыын тывылдырып болур. Үстүнде үүлдерден ацыда, тоолайлар хадыңныг, рябинаныг, акацияныг, талдың будуун (курган-даа болза) үзелдип-биле чиир. Суланы, арбайны, чарбаны, кунурузаны база менюга кирип ап болур. Тоолайларның чемнинге дус, чугай, сөөк далганы немеэри чугула дээрзин утпанар.

Тоолайларны хонукта эвээш дизе-ле, ийп удаа суггарар—эртен, кежээ. Сугну оларны ногаап чем-биле чемгерер бетинде база оон соонда дораан берип болбас.

Тоолайларны аарыгдан камгалаары оон эмнээринден чиик дээрзин утпаңар. Тоолай кончуг шыдамык, ындыг-даа болза шык, салгын оон кадымга хоралыг, оон аарычал. Ынчангаш клеткада чем артыын үндүрүп, ону аштап, арыг тургузар. Оларга ол сиген берип болбас, менюга оон мурнунда кирбейп турган чемни берип эгелээрде, оон хемчээлин чоорту көвүдедир.

Тоолайларны хаздавырлыг аарыглардан камгалаар сорулга-биле клетка иштип дезинфекциялаар. Оон бир нептеренгей хевирн —щелочь. Ону белеткээринің аргазы ындыг: 2 килограмм ыяш хүлүн демир-хууң ишти сутта ийн шак хайындырыпкаш, сууп төпкеш, дөрт кочал сутта холааш, катап хайындырыптар. Щелочнин изиг хевээр ажыглаар. Дезинфекция чоруударынга формалинин ийн хуулуг эзилдирип (бир демирхууң сутта стакан формалин) база ажыглап болур.

Тоолай тудуп өстүрериниң талазы-биле айтырыглар сонуургап турар болзуңарза, чурттап турар девискээриндерде районнуң белеткел конторазынга барып, суме ап болур силер.

Т. ПОНОМАРЕНКО,

Респотребсоюзтуң белеткелдер эргелелиниң зоотехниги.

Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң төвүнде аъш-чем магазининиң ажылын ажылагыйның ишчилери мактаар. Магазиниң садыгжызы Зоя Кодур-ооловна Ооржак көдээниң ажылишчилериниң садыг хандырылгазын экижидер дээш хүн бүрүнүң эргежок чугула бараанныгын четчелээринче кичээнгейни угландырып турар. Ынчангаш мында аъш-чем бараанныгының ассортиментизи элбек.

Садыг шугумунга он беш чыл ажылдаан бо садыгжының ажылы макталдыг.

ЧУРУКТА: садыгжы З. К. Ооржак.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЭРИГ БААРЛЫГ

(Чаагай сеткил дугайында)

Чугаалажып орарым чазык, элдек чаныг, хаваанда ханы сыгыларлыг, алдан хар ажа дүжүп чоруур кижини болгаш оон-биле кожа олурар бажының дүүн бууруп өн бүлүй берген кижини амыдыралчурттуларының кадыг-бергезин, оорушку-мунгаралын денге үлежир кылдыр салым-чолу доңнаштырганда бээр үжен ажыг чылдар эрткен.

Кымнарыл ол? Оларны Попукай Аажакаевич болгаш Бүрүүмаа Доңгураковна Ондарлар дээр. Олар кайызы-даа пенсияже үнген-даа болза, ниитиниң күш-ажылынга амдаа үлүүн катчып ажылдап чоруурлар: Попукай Аажакаевич Чадааның № 1 ортумак школазында ажыл-агый эргелекчилеп, а Бүрүүмаа Доңгураковна таңпыылдап турар.

Олар тос уругну азырап өстүргеп. Уругларының бежи —ада-ие чок арткан, оларның тежээлинде оскүс ажытол. Ол мынчалдыр болган. 1971 чылда Бүрүүмаа Доңгураковнаның дунмазы кижи айылга таварышкаш, ажытынындан чарылган, а оон кадайы улуу-ла 10 хардыг, эн бичеин чаа бир харлаан беш уруглары-биле артыын калган. Ынчалза-даа удатпаанда ол не адазы чок арткан чаш уругларын кээргеп, улам сагыш човангыр өстүрүп алырын бодаар туржук, оларны бажыңынга эзи таггаш, читкен. Төрелдери сураглап, дыңнаалаарга, ол ол-бо суурлар кезип, дүште-даа чок арагалап чоруур болган.

Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Советиниң күүскомунуң тургускан комиссия кежигүннери эзи каггаи уругларга чедип кээрге, оларны Попукай болгаш Бүрүүмаа Ондарлар боттарының бажыңында эккеп алган турганнар. Комиссиниң кежигүннери уругларның эн улуу Катядап кандыг байдалдыг өзүп, чурттап турарын, моон соңгаар кайа, кымга чурттаарын айтырарга, ол: «Бис аваныска ам кажап-даа барбас бис. Кыргап-ачаныс, кыргап-аваныстың бажынындан өскээр кайнаар-даа барбас бис»—дээн. Ынчалдыр Ондарлар район Советиниң күүскомунга, Шеми кодээ Советинге чогуур документилерни кылдыртып ап, ол беш бичии чашты кижилиндип, өстүрери-биле хүлээнип алган, а тороон иезинге кагдырган уруглар чаагай сеткилдиг төрелдериниң ажы-төлү болу бергеннер.

Амгы үеде ол ада-иезинин ажы-төлү өзүп, уругларының уруглары-биле катай чээрби чоокшулаан. Шупту чыглып кээрге, бажың бешин сыдыштастай бээрин олар мынчаар магадап чугаалап олурарлар:

— Чажыргаш чоор, баштай бодунуг чүгле чангыс кыстыг чурттап чордунуг. Ол уруунуска немей үш уругну азырап алган бис. Оон улаштыр бештиг... Ам уругларывыс өскүлээн. Улуглары школаны эки ооредилге, сагылга-чурумнуг дооскулаш, дээди болгаш ортумак тускай ооредилге черлеринде тус-тузунда ооренип турарлар. Бир оглуунуг шериг албанын бага-ла багай өзөс диртип эртип турар. Арткан үжү ам-даа школада. Уруг-дарывыс келир үеде эртем-билиглиг, ажылгыр-кежээ, эш-ооруңе элдек ажы-чаныг кижилер болуп өссүн дээш кылып чоруурдур бис.

Тос уругну өстүрүп, кижилидери белен эвес дээрзин билдингир. Ынчалза-даа олар ажы-төлүн күш-ажылга ынак, эртем-билиглиг кижилер кылдыр өстүрүп алганнар. Уруглар шуптузу ада-иезинин чангыс аай ынакшылы, чангыс аай сагыш човаашкынынбиле бүргеткен.

Кыргаанар-биле чугаалажып олурувуста, бажының дүгү дыдыраш, шилгедек магаботтуг аныяк урут кирип келди. Катя ол болду. Ол Кызылдың медицина училищезин чедишкиниг дооскаш, бир чыл ажылдаан. Ам Иркутскинин медицина институдунда ооренип турар. Оон-биле кады өг-бүлепин дөрт уруглары чурттуп ацгы-ацгы дээди ооредилге черлеринде ооренип турарлар. Оон-биле чугаалашканывыс соонда, иезинин салым-чолун соңгуургадым. Катя оон-биле 1971 чылдан бээр чангыс-даа ужурашпаан, ынчап-па оон не эргезин казып каапкан, ам Чөөн-Хемчик районнуң бир суурунда чурттап олурар.

Совет өг-бүленің үлегерчижээ болур ол эш-найыралдыг, хөй кижилиг өг-бүленин ээлери-биле болган чугаавысты Попукай Аажакаевич мынчаар түүнней-дир:

— Шаанда шагда болза хөй уруглаглыг ада-нелерге оларын өстүрүп, доруктурары кончуг берге чораан. А ада-иезинден чарылган, оскүс калган чаштарга дузалаар-даа чүве чок, оларны ырак-чоок төрелдериңге мал-маган бажы достурары-биле бериптер турган. А бо үеде бичии чаштар дээш сагыш салыышкын кайгамчык, оскүс арткан уругларны хереглээндо азырадып алыр черлер-даа хөй. Ынчалза-даа бистер бо чаштарывысты моону-биле биске оскей аан дээш, уруглар бажыңнаа чорутпаанывыс ол.

Шыпап-ла, бо уруглар чаагай сеткилдиг, ёзулуг-ла эриг баарлыг улустарының холупга магалыг аас-кежиктиг, эпайыралдыг өзүп келгеннер. Олар шуптузу буянныг, сагыш човангыр ада-иезин Попукай, Бүрүүмаа Ондарларга кымдан-даа артык ынак. Уруглары шак ындыг ада-иезинің ажыл-ижин, сагыш салыышкынын үнелеп, оларның күзелин боттандырып, төлептиг кижилер болуруп күзээлиңер.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

ТАЙБЫҢНЫҢ СОВЕТ ФОНДУЗУНГА

Кызыл хоорайның № 2 чурттала бажың эргелелиниң чанында пенсионерлериниң партия организациязында 120 ажыг пенсионер коммунистер бактаап турар. Чыл бүрүде коммунистер боттарының хуралынга делегейге быжыг тайбың дугайын чугаалажып, Тайбыңның совет фондузунче эки тура-биле акша-хөрөңги чыылдазын организастап чорудуп турар.

Бо хүннерде чоннуң ниити сонуургалы—тайбыңны камгалаары. Бир эвес делегейге дайын болу бээр чүве болза, оон айыл-халавын санаары безин берге.

Чоокта чаа болган коммунистерниң хуралынга тайбың камгалаалының республика комитединиң организакчызы коммунист С. Сизоневтиң информациязын хуралга дыныаан. Тайбың фондузунче акша-хөрөңги чыып чорутканнарның аразында дайынын болгаш күш-ажылдың хоочуннары А. Рогалев, А. Чихачёва, Р. Гирёва, Х. Кара-оол болгаш оон-даа өскелер бар.

М. ОНДАР-ООЛ.

ДУЗАНЫ УЛГАТТЫРАР ДИЗЕ

Планныг ажылдарны бодгаш чардынган кереелерни чогуур үе-шаанда долдур болгаш ажыр боттандырары —коллективиң бүрүзүнүң хүлээлгези. Ындыг турбуже Чадааның Сельхозхимия бүдүрүлгези бо хүлээлгезин чедир күүсетпейн турар. Моон чылдагааннары хөй. Оларның шуптузун санаайн, чүгле дизельдиг тракторларның байдалын чижекке көргүзер бодадым.

Бисте ДТ-75 тракторлар үргүлчү үрелир. Чамдыктары частан бээр ажылдаваан. Үрелишкиниң баажызы чангыс —масло чок маннатканындан болуп турар. Механизаторлар чедишпес, оон уламындан дуржулгазы чок аныяктарга берип каарга, олар тракторларының дурбужер кезектериниң маслозун үргүлчү хынаарын «суттупкан» боорлар. Чамдыкта масло эвээжей бергенин көрүп каашаа, ук тракторга таарышпас өске маслону-даа кудуп алган болур. Бо бүгүнүң түңнели— үрелишкин.

Дизельдиг тракторларны хайгаарап, оон ажаалдазын хынап турар кижи бисте чок. Бир инженер кижи турган, ындыг кижи турбас дээш, март айда-ла ажылындан чорудупкан. Ам эдикчи-мастер бар, ынчалза-даа ол техникабиле ындыг-да кончуг таныш эвес. Механизаторлар дуржулгалыг болган болза, байдал моон дээре турар ийик.

Мен бо организацияга элээн каш чыл ажылдадым. Ынчангаш маңаа дизельдиг тракторлар хайгаараар кижи турбаскы-ла мен. Мону черде ооренип көөру негеттинип турар. Оон ынай бо организацияда кран туржук, гараж чок болганындан, септелге кылыры кончуг берге. Үүгле бо четпестерни безин чайладып алыр болза, Сельхозхимияның ажыл-агыйларга чедирер дузазы дыка улгадыр ийик.

М. ЭДЕР-ООЛ.

УЛАМ-НА НЕПТЕРЭЭН

Ак-Довуракты автобудурулгезинин дыка хөй чолаачылары шалыпчы ажылдап келген. Мурнакчы чолаачылар Виктор Петров, Өктек-оол Ооржак, Сергей Романов болгаш оонда өскелер чүк сөөртүрүүнүң планын ажыр күүсеткеннер.

Коллективте чарыш улам-на калбарган.

О. МӨНГЕ-БАЙЫР.

АЙЫТТЫНГАН ҮЕДЕ ДООЗАР

Ынчангаш бирги каттты тудуп эгелээн. Октябрь айда бирги каттты дооскаш, плита-биле шывар сорулга салдынган.

Анатолий Ооржактың бригадазы амгы үеде 21 кижи составтыг, ында №4 ХПТУ-нун ушку курузунун сургуулдары база бар. Оларны практика кырында ооредип, арга-дуржулгазын дамчыдып бээри-биле дагдыныкчыларда кошкап. А. Ч. Ооржак-биле чугаалажып турувуста бригада кежигүннери тууйбуларны кран дажыглап бээрге саат чоока салып-ла турлар.

Маңаа ажылдап турган бригаданы оон мурнунда өске-өске объектилерге ажылдадып чорудуп турган. Үүгле дизе бо объектиге ынчан кран чок турган. Ол кранны тургузар дээш харын, довурак эккеп токкеш, дескилептерге, тургузуп каан блоктар чайлы берген, суг база шаптыктаан. Оон соонда ол бүгүнү катап бускаш, блокту уштуп, катап бетонлааш, кылып үндүргеп. Аңаа хөй үешкты артыкка чарыгдаан мындыг. Амгы үеде ол четпестер чайлаттынган, кран тургустунган, ынчангаш туйбуну салып эгелей берген.

Үстүнде эйткан чылдагаан дээрге харысалга чок чоруктун түңнели-дир. Ажылды шыңгыы харысалга-биле көрүп, баш удур чогумчалыг хемчеглерни алган болза, ынча хөй ажылды катап кылыр, үе-шак чарыгдаар чорук болбас турган. План ёзугаар бажың келир чылын Совет Тыванын 40 чыл оюн таварыштыр дужаттынган турар ужурлуг. Ол хире эвээш үе артканда үени мынчаар кам-хайыра чок ажыглап турар болза, планны күүседип, берген созунге өө болуру чигзиничиг.

Тудуг материалдары-биле хандырылга ойунде чоруп турза-даа, машина-техника-биле хандырылга мында кошкак болду. Чижээ, бо хүннерде бригадага дугуйлуг трактор хереглеттинип турар, а ол чок. А ол шыкаш оларның ажылга ажыглап турар механизмнери туруушкун чок ажылдаарын хандырбайн турар.

Растворомешалка бо-ла үрелип бээр, ону тудугжулар хөй үе-шак үндүрүп турган боттары септеп турарлар. Септеп алырга-даа, элээн үе эрткеш-ле үрелип каар. Ужуру болза оон ажылдап турарын Биче механизация эргелелиниң специалистери кээп көрүп, хынап, септеп турар ужурлуг. Олар колбейн турар. Бо чорук мастериниң, бригадирниң, бригада човулелиниң кежигүннериниң негелдезинің кошкаан хереглел турар. Ынчангаш олар күш-ажылды организастаарын шын тургузуп, чогуур черлерден негелдени күштелдирери негеттинип турар. Үүгле ынчан ажыл чогумчалыг болур болгаш айыттынган үеде тудугну дужаап болур. Кайы-бир ажыл-агый чери чедир хандырбаска негелде чок олурар болза, херек бүтпес дээрзи билдингир.

Ук объектиде ажылдап турар Анатолий Ооржак удуртқан бригада СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тин хүлээп алганы «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар ажылды улам күштелдирер дугайында» доктаалы-биле танышкаш, оон шиитпирлерин ажыл-херекке боттандырар дээш ажылдап турар. Ук бригадада чылдагаан чок ажыл шагы үзүп, оон ооалдаар чоруктар чок. Тудугжулар чылдагаанныг үстүнгеи шактарның орнун ийнги ээлчегге (кежээки шактарда) ажылдап турар. Ынчалза-даа ажыл шагы үспес-ле дээш арагазыг ажылдап кээр таварылгалар бар. Аңаа удур шыңгыы хемчеглерни, тускай ажылдарны бригада човулели чорудар болза эки. Моон соңгаар ажыл шагы үстүмер болза, азы таарымча чок байдалдыг ажыляе кээр кижи болза, ону прогулдаан деп саналаш, оон ажылдап алган акшазын казааш, ол акшаны эки ажылдап турарларга немеп бээр дугайында шиитпирни бригада практикага ажыглап эгелээрин дугурушкан. Үе эвээш арткан, ажыл хөй, ынчангаш бригада кежигүннериниң бот-боттарындан негелдеэ шыңгыы болур ужурлуг.

Ынчангаш боттарына бүдүрелдиг тулугжулар созун эвээр боор дээрзинге идеегээр апаар.

С. БАЛЧЫР.

УЗАМДЫГЫП САДААН

Рейд

Тыва АССР-ниң Культура министерствозуның эртем-методиктиг төвүүн, профоблчовуулелдиң бот-тывынгыр уран чүүл бажыңының, Таңды райкүүскомунуң культура килдизиниң болгаш «Шын» солун редакциязының каттышкан рейд бригадазының кежигүннери 1983-1984 чылдың кышкы үелеринге уткуштур Таңды районунуң культура албан черлериниң, кодээ клубтарының, Культура бажыңнарының септелгезин болгаш белеткелиниң дугайында хыналданы чоруткан.

Бо хүннерде районда 34 культура албан черлери бар: 18 библиотека, 9 культура бажыңы, 3 музыка школазы болгаш ооң 2 салбыры база республиканың Алдан-маадыр дүүгү чурт-шинчилел музейиниң Кочетово суурда болгаш Хову-Аксыда филиалдары.

Рейд бригадазы баштай-ла Балгазынның Культура бажыңы даштындан коорге тулган-на. «Одалга системазының септелгезин доосхан, ынчалза-даа ам-даа хынаттынмаан. Одакчылар шалың эвээш дээш доктаамал ажылдаастыр, ажыл үлүг деп ооң директору В. А. Евсюкова хомудан чугаалады. Күйбышевтен келген студентилер септелгени орай чорутса-даа, ооң контролю чок болган ужурундан дозулап, чугайлааны шынар чок, иштики ханалары ирлиг. Культура бажыңының директору ажыяк специалисте совхозтуң талазындан каңдыгдаа дузаны көргүспейн келген.

Межегей суурнуң Культура бажыңын долгандыр кылган орвичок дээре. Кескү агитацинны клубтуң мурнунда болгаш иштинде залда аскан, ону кылып, дерээни көрүштүг, чугайлааш, дозулаан, хөмүр-даш бар, одалга системазы ажылдаарыңа белеп.

Ажыглалга киргеидеп 3 чыл болган Балгазынның Культура бажыңы даштындан коорге тулган-на. «Одалга системазының септелгезин доосхан, ынчалза-даа ам-даа хынаттынмаан. Одакчылар шалың эвээш дээш доктаамал ажылдаастыр, ажыл үлүг деп ооң директору В. А. Евсюкова хомудан чугаалады. Күйбышевтен келген студентилер септелгени орай чорутса-даа, ооң контролю чок болган ужурундан дозулап, чугайлааны шынар чок, иштики ханалары ирлиг. Культура бажыңының директору ажыяк специалисте совхозтуң талазындан каңдыгдаа дузаны көргүспейн келген.

Межегей суурнуң Культура бажыңын долгандыр кылган хериии ында-мында үрелик, чугайлаттынмаан. Кескү агитация чок. Көрүкчүлер олурар залда дөңгүп-ле 2–3 лампочканы аскан. Директор Тамара Петровна Дегтяренко лампочкалар тып алыр дээш каймын бээр чорза-даа, түңнел чок болган. Совхозтуң директору Н. П. Кожушконуң чугаазыбиле алырга, эрткен чылын каңдыг-даа план, саналга чокка шынары багай 700 тонна хөмүр-даштың ажык дээр гдаанга овааалай төп каан. Ам бо хүннерде ооң үүгле богу бедип чыдып калган. Кара-Булуң салбырында кодээ клубтуң котельнаязын кылып доосхан, одаар үүл сөөртүлгезин, болгаш оске-даа четпес ажылдарны кылып эгелээр, кызыл-булуңнарны дерип бис деп профөөнилел комитединиң даргазы В. Сазанов директорга «ушкажыпты».

Дүргеи фермазының болгаш кодээ клубтуң одалга системазы кажан болурул, ажылчы чон культурлуг дыштанылгазын када эрттирерил? А даштың Таңды-Уланың эдээнде хар шагда-ла дүжүпкен.

Кочетово суурнуң Культура бажыңының директору Наталья Ивановна Никитина:

— 3 чыл бурунгаар маңаа капитал септелгени чорутсаа-даа, ооң шынары багай болганындан бергедээшкиннерге таваржып тур биеэ—деп чугаалады. Культура бажыңының даштында, иштинде-даа кескү агитация чок. Фойеде ханаларны куду ийнги каытан суг ийн чыл улаштыр агып келген. Ону амга дээр кылбаан. Сцена болгаш көрүкчүлер залында ийн-ле лампочка бүлүртүп хып турар. Үнер-кирер эжиктериниң кастактары бош болганындан ооң соок агаар кирип, чылыг доктаавас. Кол үүл кышкы үеде одалга-ла болгай. А мында ындыг эвес. Каш чыл мурнунда бодуунуң ангы котельнаязы турда-ла, топчүдер чүве дээш Культура бажыңының одалгазын совхозтуунга кошкан. Ооң бээр соок болган ужурундан аңаа орта оюн-тоглаа, кежээлер, болгүмнер эрттирери дыка бергедээн. Ынчангаш бо айтырыгны шинтпирлээри «Коммунизмиң херели» совхозтуң болгаш кодээ Советтиң удуртулгазындан кол хамааржыр.

Тока аттыг совхозтуң салбырында Чал-Кежиг суурнуң кодээ клубуун чугайлап, дозулаан-даа болза, даштыкы байдалы коруш чок, чаагайжыдылга кылдынмаан, одалга печкалары сеттеттинмээн. Ол мшкаш Элегес Культура бажыңында байдал база ооң шоолут дээредевес дээрзин рейд бригадазы илереткен. Ында режиссёр, уран чүүл удуртукчузу, харын-даа директор шуут чок.

Ынчангаш кысказы-биле демдеглээрге Таңды районунуң культура албан черлериниң 1983—1984 чылдарының кыжына белеткели берге байдалда турар. Ажылчы чонунуң культурлуг дыштанылгазын чоп организастап, ооң ажыктыын чедип алыр сорулга салдынган турза-даа, үстүнде демдеглеттинген ажыл-агыйларының, культура одалгаларының, кодээ Советтериниң болгаш хөй-ниити организацияларының ажылга харысаалга, тоомча чок чорудуннан кышка белеткел үзамдыканын рейд түңнели бадыткаан.

Кыш мырынай-ла дүжериниң кырында келген. Кылдынмаан ажылдарны доозар дээш эн шаныкын ажылдаары негеттинип турар.

рейд бригадазының кежигүннери И. КУЗНЕЦОВА,
республиканың эртем методиктиг төвүүнүң ажылдакчызы;
А. НОРБУ,
профоблчовуулелдиң бот-тывынгыр уран чүүл бажыңының ажылдакчызы,
В. КАРА-САЛ,
«Шынның» корр.

ДЕЛЕГЕЙГЕ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Совет кижилерге, делегейниң өске-даа улустарынга, күрүнелер политиказын тодаргайлаар дээш харысалгалыг бүгү кижилерге СӨКП ТК-ның Чингизе секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң медеглели делегейниң хөй-ниитизиниң болгаш парлалгазының кичээнгейниң төвүнде туруп турар. Сарыылдыг утаан, боттуг көрүүшкүн, тайбының салым-чолу дээш бедик харысалга Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының үндезини болуп турар деп, солуннар онзалап демдеглеп турар. Чер кырынга тайбыны камгалаар дээш Совет Эвилели болдуунар-ла бүгү чүүлдөрин моон соңгаар-даа кылыр дээрзин эң чугула чаа документ тодаргай бадыткаандыр деп, солуннар бижип турар.

Бодунуң айыл чок чоруун, социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының айыл чок чоруун каңдыг-даа байдалларда хандырып шыдаарын Совет Эвилели быжыы-биле шинтпирлиг медеглээн-дир деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну онзалап демдеглээн. Чепсегленишкинин дүжүреринче, тайбыны камгалаарынче, бүгү чурттарбиле, ооң иштинде Американың Каттышкан Штаттары-биле тайбың чурттаарынче шынчы, ак сеткилдиг үүгүлдүү ССРЭ илергейлээн.

«ССРЭ-ниң политиказы тайбыны быжыглаарынче чайгылыш чок угланган» деп эгелиг үүлдү Германи Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну парлаан. АКШ-тың амгы администрациязының даштыкы политиказы бүгү кижи төрелгетенге кедергей айылдыг улганышкын болуп турар деп, солун демдеглээн. Боо-чепсекти эндере бүдүрери соксаттынган турар ужурлуг, соксадыш-даа болур деп, ССРЭ санаа турар.

Ю. В. Андроповтуң медеглели — сарыылдыг чорукче болгаш боттуг көрүүшкүнче кыйгырыг-дыр деп, Польша Улус Республиканың «Трибуна люду» солуну бижээн. Империализм тайбыны үрээрни, чаа дайынны кыпсырын оралдажып турар, а Совет Эвилели чер кырынга тайбыны эң-ле шинтпирлиг камгалап турар. Тайбыны камгалаарынга четчир күштер болгаш арга-лар Совет Эвилелинде бар деп, солун айыткан. Америк империализминиң өскүүткени боочепсекти эндере бүдүрер чорук шериг күчүзүнүң талазыбиле артык күштүг болурун АКШ-ка хандырар дээрзинге кымнын-даа кордаан хөрээ чок. Тайбыны камгалаар, ядролуг халапты болдурбас, улустарның аймыл чок чоруун хандырар дээн ССРЭ-ниң быжыг туружу, тайбың политиказы болгаш шинтпирлиг хемчеглери бүгү делегейге тайбын дээш демиселге чаагай сеткилдиг миллион-миллион кижилерни сорук киприп турар.

«Совет удуртукчунуң медеглели — Вашингтонга шыңгыы сагындырыг-дыр» деп, Францияның «Юманите» солуну бижээн. ССРЭ-ниң тайбыны ыраак деминчи даштыкы политиказы, бүгү дежгей арналымга бүгү хөлеленишкиннерге болгаш базымнары ядролуг халапты болдурбазынче, бүгү кижи төрелгетенгин хандырарынче угланган. Ынчангаш ССРЭ-ниң тайбың инициативаларын делегейниң чаагай сеткилдиг бүгү кижилери, ооң иштинде француз ажылчы чоннар бүрүн деткип, үүлдүүзүнүн турар деп, солун демдеглээн.

Ядролуг америк чаа ракеталарны Барымн Европаның чурттарынга эккеп кептерелери тайбының хөрээнге кедергей айылдыг болгаш өскүүтен базым болур ийик деп, ССРЭ санап турар-дыр деп, «Нью-Йорк таймс» солуун бижээн.

Хөй чурттарның солуннары болгаш политиктиг база күрүне ажылдакчылары моон-биле холбаштыр АКШ-тың администрациязының милитаристиг политиказын шыгыны бүрүү шаан турар. Каттышкан Нациялар Организациязының индириндеи АКШ-тың президентизи Рейганның чугаазын Югославияның «Политика» солуну база шыгыны шүүмүүлээн болгаш америк президентиниң ол чугаазы үүгле Совет Эвилелин чепсек чок болдурар дээн орааладжыышкын-дыр деп демдеглээн. Делегейниң дүшкүүрлүг чорууун чавырылдырарынче угланган чаңгыс-даа базымны америк президент кылбайн, харын-даа ядролуг халапты кыжаныышкынын улам-на ужаттырын турар деп, солун айыткан.

(СЭТА).

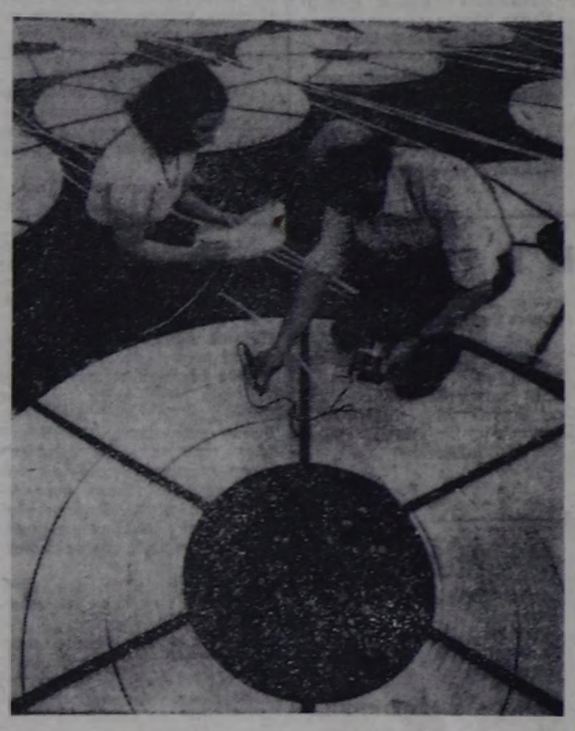

Чехословакияның эртемденнери энергияның өскүүде үнер дестерии шинчилеп тыварынга улуг сонуургалын көргүзүүн. Хүн болгаш геотермиктиг энергияны, биогазты ажыглап турган, 80 чылдарның төнчүзүнге чедир 175 муң тонна нурлавыр энергияны алыры көрдүнген. Суг чыыдар 70 муң дербелчин метр шолдуг хүн коллекторларын ол үеге чедир тудар. Ооң ыңай 20 муң дербелчин метр шолду ыал чонунун нургадырынга ажыглаар.

Праганың эртем-шинчилел институттарының бирзазының ажылдакчылары пластика хоолайларындан чылыг коллекторлары кылыр системаны ажылдап кылган. Хүндүзүү чырыктың чылыын ажыглаар талазы-биле чаа системаның ажыктыы өөк мурнунда конструкциялардан үш катап бедик болуп турар.

ЧУРУКТА: пластика хоолайларындан кылган коллекторнуң кырында чылыын институттуң ажылдакчыларының хөнчээн турары.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

БЕРЛИН. (СЭТА). Америк ракета-ядролуг чаа чепсекти Барымн Европага эккеп кептерелери болдурбазы — бүгүмгү эң чугула сорулга-дыр деп, Финляндияның Пагуош шинчээшкининиң национал комитединиң даргазы Норма Калерво Миеттинен медеглээн. Тайбыны хандырар болгаш чепсегленишкинин дүжүрер талазы-биле эртем айтырыгларынын ГДР-де комитединиң кежигүннериниң мурнунга ол чүве чугаалаан. Барымн Европаның чурттарынга америк ядролуг чаа ракеталарны бо чылдың төнчүзүнде тургузуп эгелээр дээн АКШ-тың болгаш НАТО-нуң хартаачыларының планының кедергей айылдынын оратор демдеглээн.

Боо-чепсекти улам-на эндере бүдүрериниче база шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болурун чедип алырынче угланган АКШ-тың администрациязының политиказы делегейниң дүшкүүрлүг чорууун улам-на чидиглеп-тенинин кол чылдагаанын болуп турар деп, Й. Калерво Миеттинен айыткан.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Ливия революциянын удуртукчузу Муамар Каддафинин болгаш Триполиде чеде берген Конго Улус Республиканың президентизи Дени Сассу-Нгессонуң аразында чугаалажыышкыннар эгелээн.

Африка диптe байдал чугаалажыышкыннарының кол айтырыы болуп турар. ДЖАНА агентствозунуң дыштатканы ёзугаар алырга, Чадта байдалче оска кичээнгейни чугаалажыышкыннарының киржиччилери угландырып турар. Ийи чурттуң аразында харылзаалаының байдалын М. Каддафи болгаш Д. Сассу-Нгессо чугаалажып көрген болгаш ол харылзаалаары улам-на калбартырының аргаларын тодаргайлаанар.

Эртем шинчилели

УЗУН НАЗЫЛААШКЫН ДУГАЙЫНДА

Амыдыралдың хуваап берген хуусаазын кижилер кезээде-ле эвээш деп санаар чорааан «Бургаи номунда» бижиттингенин ёзугаар 969 чыл дургузунда чурттаан Муфасилдың дугайында бизин мынча дижирлер: «Элекке өлүп калган». Кижинин чуртталгазын үзадыры-биле бурунгу алхимиктер чалыыткал хандызын дялеп турганнар. Амгы үеде узун назы назылаарының чажыттарын шинчилээри эртемденнерин (совет болгаш америк) Абхазияда чедире берген. Олар боттарының каны кылган шинчилелдериниң түңнелдерин чоокта чаа «Наука» деп ном үндүрер черинде үндүргени «Ооза ховар узун назылаашкын» деп чыыдыга парлап чарлааннар.

Янзы-бүрү адырларның специалистеринин (геронтологтарның, биологтарның, этнографтарның, антропологтарның төөгүүлериниң) шинчилел кылыр чер кылдыр Абхазияны шилип алганы аңаа-ла таварылга эвес. Грузия ССР-ниң составында кирип турар, эртебурунгудан бээр туруп келген, бир янзы чон чурттап турар ол автономнуг республика бодунуң узун назылыгларының талазы-биле алдаржып турар. Ооң найысылалы Сухумиде ажылдап турар бир хореография ансамбли бодунуң составынга 90 хардан куду назылыг кижилерни хүлээп албайн турар. Ниитизи-биле алырга, Кавказ болза, үүгле ССРЭ-де эвес, харын бүгү делегейниң кырында эң-ле хөй узун назылыг кижилерлиг чер болуп турар. Кавказтың чурттакчылары бүгү чурттуң чурттакчыларының үүгле 7 хуузу болуп турар болза-даа, үүс хардан ажып турар назылыг чурттакчыларының 35-тен хөй хуузу ында чурттап турар.

Кавказ — ол дээрге даглар-лыг, арыг агаарлыг, агым суглуг, бойдустуң аңган баштайгы хевири колдаан чер — узун назы назылаарының чайгаар бүткен үндезини деп санаттынып турган. Ынчаарга амгы үениң шинчилекчилери ону шуут-ла ынчаар санавайн турааллар. Оларның санап турары-биле алырга, узун назылаашкын биле даглыг чернин аразында холбашкак үүве бардаа болза, ол дорт харылзаа эвес. Чер кырында даглыг черлер-ле хөй болгай, ындыгдаа болза, Кавказта ышкаш хөй узун назылыг кижилер кайда-даа чок. Маңаа хамаарыштыр дараазында барымдааны чугаалаары черле чугула: Кавказта турумчуп чурттай берген орус кижилер чурттуң төп кезээнде чурттап турар орус чон-биле деңнээргe, узун назылаашкын талазыбиле харын-даа куду көргүзүүлүг болуп турар. Ындыг төлээде, даг чурттуг улуста узун назылаарының бир-ле янзы «уксаа-салгал» бар боор кылдыр бодаарынче ол чорук албадап турар. Шинчилекчилериң чамдыктары узун назылаашкынның генетиктиг (уксаа салгаар) дээр өореднин камгалап турааллар.

Ооң-биле чергелештир эртемденнер генетиктиг факторнуң чугулазын эмин эрттир хөөретпейн турааллар. Онза ховар узун назылаашкынга хамаарыштыр үүгле биологтуг факторларны колдатпайн, социал байдалдарны болгаш харын-даа мораль-психологтуг хөөнүү, чижээлээргe, Абхазияда буурул баштыг өгбелерни чаңчыл ёзугаар хүндүлээрин безин кичээнгейге алырын олар чугула деп санап турааллар. Шаг-шаандан бээр-ле Абхазияга өгбелер саадаан черге олардан куду назылыг кижилер олуруп албайн, бут кырынга турар ужурлуг турган. Ам-даа болза чон чыыгган черге, кырганнар олурда аныяк кижилер оларның артында турааллар. Кыргаи кижи-биле уткужа берген аттыг кижи аңдының кылажын оожумнатка-ш, кырганнга каңдыг дуза хереглеттинин чоруурун айтырар. Үүве көдүүп алган чораан кыргаи кижиге таварышкан аныяк кижи кырганнын оозун боду алгаш, чер алзыл азы чедирип бээр.

Абхазияның кодээ черлериндe чаңчыл ёзугаар «өгбелер чөвүлелдери» артып калган (Совет эрге-чагырганың чылдарында-даа). Бир колхозтуң даргазы мынча дээн: «Бистин ниитилеге болгаш ог-бүлелеривиске кырганнарның ролю кончуг улуг, олар чокта бистер шуут-ла хоржок бисе. Өскээр чугаалаарга, абхаз кырганнар үүгле хүндүткелбиле хүрээлеткен эвес, олар боттарының ажыктыын, боттарының дуржулгазынды болгаш амыдырал талазы-биле билиниин херектиин кезээде медереп билип чоруурлар. Тус черге болу берген чөрүлдээлер шинтпирлээрде, сөөлгү шинтпирлиг сос оларныы болуп турары таварылга эвес. А найыр-дой болгаш байырлаадар хүннеринде баштайгы дашка көдүрер эргени кезээде оларга берип турар.

Ынчаарга, Абхазияның чону боттарының кылып ап турары чалаң виноград арагазын хүндүлээр. Стол артынга олурарының культураза Абхазияда кайгамчык эки болгаш эртебурунгудан бээр ынчаар туруп келген, арага-дарыны кым-даа хөлүн эрттир ишпес. Бир эвес кым-бир кижи дыка өзирий берген болза, ооң ат болганы-ла ол бүгү чонунуң буруудадышкынынга таваржыр.

Абхазияның узун назылыгларын шинчилээнинин түңнелинде, оларның аразында эзт чивейн турар кижи чок дээрзин илерээн. Өскээр чугаалаарга, үүгле эзт аймаа кирбейн турар аъш-чем кижинин узун назылыг болуруна таарымчалыг болуп турар дээр бадыткал пын эвес. Аъш-чемнин янзы-бүрү болуп, ол чемнерде ногаа болгаш ак чем аймаа коллап турары кол үүл болуп турар дээрзин совет болгаш америк эртемденнер өнзалап демдеглеп турааллар. Ооң ангында, абхаз кырганнар ары чигиринге ынактар, ол чигир болза кончуг эм шынарлыг дээрзин билдиктир болгай. Абхаздар ажыг сүттү, тараксы, база калбаа-биле хереглеп турааллар. Оларның үлегер домаа мындыг: «Узун назылыг болурун күзээр болзуңза, ажыг тараксы хөйлү иш».

Абхаздарның канчаар чем чиирин база демдеглеп каары чугула. Олар чемни кончуг изит эвес, чылыг үезинде чиирлер, хынамчалыг хоюдуг дайнап ажыраалар. Бир америк шинчилекчиниң демдеглээни болза, абхаздарның чемненир ойу доктаамал болгаш чем үезинде кижиниң сагышсеткилин дүвүреліптер хире чүүлдер чугаалаарын багай аажы-чаңчыл деп саналар.

Бо-ла бүгү болза, абхаздарның аңаа-ла узун назылаарына дузалап турар эвес, харын улам кыыза-даа, деңгел-күштүг артып, тудунгур ажылдап чоруурунга база дузалап турар. Чиик адак чурталга бодуна назыны узадырынга дузалап турар. Чамдык эртемденнерде узун назылаашкын «күш-ажылда» деп даап бодаашкын база бар. Бүгү-ле абхаз кырганнарның ниитилел бүдүрүлгезинде болгаш боттарының дузалаа ажыл-агыйларында шыдаар шаа-биле ажылдап турааллар. Мында кол үүве болза үүгле оларның ажылдап турарында эвес, а оларның ажылдан сеткил ханышкынны ап турарында. Абхазияның суурларына каш чыл улаштыр шинчилел чорудун турган шинчилекчилериң эскерелери: «Ажылдан алдынган сеткил ханышкыны узун назы назылаарына дузалап турар дээрзин бистеринің чыып алган барымдааларывыс хереченлеп турар. Бодунуң ажыл-ижинге сеткиля ханып чоруур кижилериң кадыкшылы черле элээн эки болур».

Совет болгаш америк шинчилекчилер узун назылыг болдуруун үндезинин янзы-бүрү факторлар-биле тайылбырлап турааллар: генетиктиг, экологтуг, психологтуг база күшажыл болгаш эзш-чем талазы-биле байдалдар. Ооң-биле чергелештир олар ол факторларның кайызын-даа онзалап демдеглээр бодавайн турааллар. Эртемденнерниң хөй нуруузу ол бүгү факторларны каттыштыр кичээнгейге алыр дээр талазы-биле чаңгыс турыштыг. Оларның бодап турары-биле алырга, кижилер 100 ажыг, харын-даа 150 хар чедир чурттаар үжүрлүг. Келир үеде геронтологияның болгаш «уксаа инженериязының» чедиишкиннериниң ачызында кижилериң назыны ол хире узаан турып болур. Кавказтың ооза ховар узун назылыгларының байдалы ол болза боттанмас күзел эвес дээрзиниң дугайында бүзүрелди болдуруп турар.

Булат ЗАБИРОВ.
(ПМА).

РУБЕН ДАРИО СОУСА 60 ХАРЛААН

ПАНАМА. (СЭТА). Панаманың улусчу партиязының ТК-ның Чингизе секретары Рубен Дарио Соусаның төрүүгүнинден бээр 60 харлаанынга турасхаатган партия Төп Комитединиң байырлыг хуралы болган.

Эш Рубен Соусага СӨКП ТК-ның чедиргеи байырын болгаш ону Улустарның найыралы орден-биле шаңнаанының дугайында медээни хуралдың киржиччилери үзүктел чок адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Панаманың улусчу партиязының ТК-зының күүсекчи секретары Мигель Порсель хуралга үүве чугаалаан тура, Рубен Соусаның эрткен маадырлыг орууи, ажылчыннарның эрге-ажыы, тайбың болгаш улустар аразынга найыралды быжыглаар дээш демиселге ооң киргеи үлүүнүң дугайында чугаалаан.

ПУП ТК-ның Чингизе секретары Рубен Соуса изиг байыр чедиришкинин болгаш бедик шаңнал дээш өөрүп четтиргенин СӨКП ТК-га болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунга илергейлээн.

РЕЙГАНЫҢ ЧУГААЛАЛЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Америка президентизи Рональд Рейган Никарагуаны Америка-ла ужурлуг ужуруп, ол дамжаанда

Ю. КЮНЗЕГЕШ.

ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭН КАМГАЛАЖЫП

Эки-турачы танкист Т. Нурсатка.

Ханнуг даймы бисче диргеп,
Халап-аймыл кесте кээрге,
Уруг-дарыг, ада-не
Улузунуң тыныи аар дээш

фронтуже

Эки тура-сүзүк шерин
Экер эрлер аттанымпкан.
Ачаң-биле чаңгыс чуртташ
Агбаан оглу шүлүкчүнүн
Фашистерни кыра базып,
Маадырлыг тулушкаштын

фронтудан

Шүглүп кел деп чагыг сөзүн
Чүрээң бөгүн утпайн чор боор.
Кырган аңчы ачаң Самбуу:
«Ынак чурттуң адын сыкпа,
Кызыл шериг тиилезин!» деп,
Ында-хаая чагаа бижипр,

фронтуга

Хыктыларга кылыыр долуп,
Кыска дышта номчаан боор сен.
Даймы комчуг. Өрттүг, ыштыг...
Фашист танк хайыра чок.
Дайзын өгу түгле семче,
Бажың аар дээш чыжырт
кыныыр.

фронтуга

Украинаны хостаар дээштиң
Улузуниун түрүн тыртың.
Моостарга каргыш салган
Молдав кыстар сени ошкап.
Касе маре—дөрже чалап,
Хайыралыг акывыс деп

фронтуже

Диптер диргээн улуг чаага
Тиилеп чор деп үдеп турган.
Кара баштыг Идам биле
Ийнук-ооду кавай ышкаш
Кара черге орнукшуткан
Уржуктуг хүн кажан иймк?

фронтуга

Чеже өөрүн ажаар туржук,
Сеги безин тывылбажык!
Улуг өрттүң чалбыжынга
Румын, чех, венгр чонну
Узуткаар дээн дайыннарже
Удур халдап, бурунгаарлап,

фронтуларга

Муң хүн, муң дүн
чаалашкаш,
Будапештен ээп чаидын
Тайбың чыддар хаваанда,
Танкыны башкарган дег,
Ховуларны дадаазынналаш,
Колхозташкан чонуң-биле

фронтуда дег

Хавырыктыг холуң дыызыг,
Карак кызыл ажылдаан сен.
Алыс болуп акшыза-даа
Чалыы иазын — келир үе
Салгалыыны салыыы дээш
Ажылдаанда, чаалашкан
дег.

фронтуда

Тайбың херээн камгалажып,
Даймына удур туржуп чор
сен.

ТЫВЫЗЫКТАР

Тыва улус шаандан тура
Тывызыкка ынак чораан
Дыылдан-дылче дамчып келген
Тывызык-тыр тывынарам.
1. Мойналыкта морзук богдунуп чыдыр.
(эдилелде)
2. Өзүрек оруу откут
Дуруяа оруу тунук.
(эдилелде).
3. Эп ноян, дап ноян, эртине бурган, долаан бурган, шүүргедекчи кадын.
(эдилелде)
4. Хөлүрээш кара хемниң баамында
Хүрен адыг төрээн,
Оон оглун тудар кижи чок
Чаңгыс кортпас маадыр тудар.
(эдилелде)

В. САНАА.

ЧАА ҮЛЕГЕР ДОМАКТАР

Четпестерин билинмеске эттинмес.
Сеткилдерин билишпеске бүзүрешпес.
Орук экиде чорук бүдүнгүр.
От экиде мал семирпичел.
Эштиң экизи бөдүүнүде
Эттиң экизи шынарында.
Чоннуңда
Чоргаар
Хөйлүгде
Хөглүг.

Б. ДОЮНДУП.

АДА КӨРБЭЭНИН ОГЛУ КӨӨР

Тыва улустуң ыидыг үлегер сөзүнде утка-ла бар. Барлык чурттуг Доржу Хертек ирейиің ортун оглу Александр чуртта сурагжаан мөгелериің бирээзи апарган. Оглунуң төлептиг ажыл-херээ адазынга улуг өөрүшкү-шаңнал.

— Сээң дугайында үргүлчү солуннардан номчуп, радиодан дыыгаар кижи-дир мен. Эр хей, чоннуң идегелин кажан-даа шыызыдып чор, оглум— деп, Доржу ирей ужурашкан саныында чагыг-сөзүн берип, оон чеднишкиннериннге чоргаарланып, оглунуң бажын чыттап каар.

Александр Доржу спортчу аныдыралын өөредиге-биле сырый холбап, күрүнеиің Кызылда педагогика институдунда чеднишкиниг өөреніп турар. Аныяк өг-бүленіің хөрээжен ээзи Любовь Канчыыр-ооловна химиктиг арга-биле хеп аштаар цехтың бухгалтери. А алды харлыг Руслан бо чылын уруглар садыныің белеткел болүүнде киргеи. Өг-бүленіің эң бичии дежигүнү бир харлыг Айсуу кадык-чаагай өзүп турар.

— Ачай, мен база өзүп келгеш, хүрежир мен— деп, Руслан ачазыныің шаңналдарын көргеш, бо-ла чугаалаар.

— Эки моге болур дизе, эки өөреніір, ажылга ынак болур, эки чемненір-ле болгай, оглум—деп, Александр Хертекович баштактаны аарак, оглунга чугаалаар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: А. Доржунуң өг-бүлезі.

ХАЙЫРАЛЫГ ЫРЫМ

Дарганның демдеглелдеринден

Каң-оол Лопсан — өөдээ ажылчын аңгының төлээлекчизи, дарган. Ооң бижээни улуг очеригиидеи үзүүдүү парладывыс.

Ортумак школаны доозарынаң шылгалдалары «тергиин эки» демдектерлиг дужааттынды. Чүүү канчаарыл? Улаштыр өөренір бе азы ажылдаар бе?

Дарганның өөренікчизиниге хүлээп алыр дугайында МТС-ке билдиришкин киирдим. Авам, ачам удур-даа турган болза, Чүте дарганнаксай берген мен? Мээң кожам Ажы кырганиың-на салдары боор. Ол бичия сери ыштинде дарганнаар черлиг чүве, аңаа дузалажып, хөрүүн базып берип пат болган мен. Өңүүктер бис: хөөрежир, шыдыраалаар.

Дарга мээң билдиришкиним номчааш, бажымдан будумга чедир шинчилеп аарак корду оң: арган балдыр-бээжик.

— Дарганнаар че? Токарь азы электрик болзуңза? Эртем-билиглиг кижи-дир сен.

Ак хар-даа ашпадым. Бажым чайып тур мен. Директор каттырыпкаш, билдиришкинимге адын салып бадылааш:

— Че чоруул!— дей-дир.

Дааш-шимээннит мастерскаяга кирип келгеш, директорнуң соондан шошкуй аарак бар чор мен: кижи кырынче демир-даа барып дүжер ийне. Дарганнаар цехте мырынай кулак уюк, а ында ажылдан турар кижилер дүште-даа чок, чай кадында, таваар чугаалажып каап турар. Дарган таптап турган демирни хөрүүке суптарын манап турган директор иипей каапты:

— Дарган болур мен дээш салдыкпас кижи-дир, өөреникчи кылып ап көрүнер.

Ийн кижиниң аныяа чазык хүлүмзүрээш (күрзук болду):

— Ындыг-дыр, таныжаал, адым Илья, фамилиям Новоселов — дидир. Холумну дынтыга турупкан кижи болбазык мен бе: дайын үзеи болгай... Ам демир таптап, соп өөренір сен.

Ол аза-ла белем эвес эртем болду. Хөрүктен изиг дээрге халап чүве, а соп турар демирлер дей-дески, эки кызаан турар ужурлуг, ооң соонда бирээзиин кыскаш-биле быжыг тутказ соп-ла эгелээр сен. Ээрилд, болт дээн ышкаш бөдүүн чүүлдерден эгелээш, чоорту кескн, үттээш-даа кылыптар апардым. Мээң башкым дарганнарның улуг өгбүлезиниге мени шак-ла ынчаар чедип киирди. Бодум номнардан база немей өөреніп турдум.

Кыжын шылгалда хүүү-даа келди. Комиссия, мээң билиглеримни, херек кырында ажылдаарымны хынап көргеш, ийиги разрядтың дарганы атты тывыскан. Чээрбп ийн чыл мурнунда «Найырал» совхозка ийиги дарган болуп ажылдап эгелээним ол. Баштайгы шалыцымны аваага чедире бээримге: «Багай оглумну! Моон дээрге ачаныыдыңдан үш катан хой ышкажы!» дээнин ам-даа утпаан мен. Шыыап-ла, «кижи апарган» мен, МТМ-ниң хоочуннары безни мээң-биле күзелдиг мендилежир де.

Шеригден халашкаш кээвиге, солдат эжим Николай Чажап-биле мени тараа ажалдазыныче чорудупкан. Оон соонда катап-ла — дарганнаар кер. Улуг дарган «дужаалдыг» мен. Ийн дарган, ийн дузалаачы. Чай-кызыг чок ажыл. Кыска чапсар үезиниде мастерская эжылчыпары бо-ла биске чыглып кээр — соонуургаа көөрлери ол. Шыыап-ла, бистің мергежилиис солун. От дээрге кандыг-ла бир хуулгаазын, ол чараш, ол кижиниң бодуне чыыра тудуп, сагыыты саймаарады бээр. Агартыр кызыдып каан демир дүжүп бергеи безиин бодаар, ынчалза-даа бичии масканың кыгыраажынга чагыртканы улуг масканың согарынга шыдашпайн, таптаалып, херек хевирже кирип бар чыдар.

Дарган кижи, бир эвес ол эки дарган болза, өске, ол ажылга чоок, мергежилдерни база билир ужурлуг. Чес-биле ажылды, чайырлаарын ол билбес болза, демир чондурар бистерни соп, дузаалаап ап шыдавас. Каныыр билбес дарганны канчаар боор. Ама демирдеи чүве кылыр билири база чугула. Электри-биле демир каңнаарын билбес болза база талаар.

Бүгү талалыг мастер, хуулгаазын дарган Пётр Шалимов болдур ийин. Эзир дег хаайлыг, дүк бүргээн, каразмаар кижи чүве. Белинге чедир чанагаштаныр каапкаш, чүте баартык кедип алгаш ажылдаарынга ынак. Ооң кылыр каан эдилелдерин, дерекселлерин чүү дээр боор! Чүте завод таңмазы четвес. Ол меия ат дагалаарынга өөредип каан чүве.

База бир дарганны маңаа сактып корейн. Бир-ле катан мастерскаяга бичежек магаботтур кырган базып келдп. Адын Өлчей Сат дээр, улус ону хүндүткел-биле Өлчей-Дарган деп турганын дыыгаан мен. Биске ажылдап кирип алды ийин оң. Менээ келгеш:

— Меиі бо чүвете (молотче айытты) ажылдаар кылдыр өөредип каап көрем—дей-дир.

Мен ону улааш, бут баскыыжын көргүзүп бердим:

— Кол-ла чүве — моны базып өөреніп алыры. Дынзыг базарга, кагыыштыр дынзыг болур, оожум базарга — оожум.

Өлчей шенеп көрдү, бо удаада чүү-даа бүтүннэ билдингир.

— Че, ындыг-дыр — дээш, холун чаңгып кагды.— Чоорту өөреніп бээр мен, ажырбас.

Ооң дагалар соп эгеледи. Көрүп турарымга, ооң ажылдаар аргалары солун де. Хөрүкче хары угда хой дага суп алыр болду. Бирээзиін алгаш, таптап турда, оозу соой бээрге, дараазындаазын сегирип алыр. Үттерин бөдүүн, сып чок үттээш-биле кылыр, харын-даа оларны өттүр-даа безин какпайн, черже октаптар мындыг. Ажылдавышаан, бүдүү хайгаарап-ла тур мен. Элээн каш даганы белеп болдургаш, салып кагды. Турупканы илдеп, арынындан баткан дер ооң чинге мойнун дамчып, мопидуруунуң иштинче мынаныыш кирип тур. Тваакылап, дыштанып алгаш, база-ла ажылдап кирипти. Соой берген дагаларының үттерин ампа четче үттей шиирлап тур. Ол черле эптиг арга-дыр деп бүзүредим. Өлчей-Дарган ажылын доозупту. Бүдүү шак көрүп санаап турган кижи мем: дузалакчы Садый-биле ийилээн ол-ла хире үе иштинде кылырыыстан хөйү кылып четтигинкеи болду.

Мен аңаа чеде бергеш:

— Ажылдаарыц солунун аа, даай!— дидим.

— Чаа, ындыг чүве-дир ийин — дээш, ол таакпыдан саргара берген диштерин көзүлдүр хүлүмзүрду.— Силерниң бо соп турар чүвелериерни көрүцер даан, улуун. Кадык-шыырак, аныях эрлерге, силерге-ле, таарышкан. Бичежек, ажыды нарын чүвелерни менээ берип турунар аа? А сен шынап-ла мээң чээним кижи болдур сен ийин, аваң аайы-биле аан.

Өлчей-Дарган-биле ынчаар найыраддажы берген мен. Черле ус кижи болду, ынчалзаа-даа арай чуруму кошкан: ажылга таваар кээр, кежээ туралаанда ынай боор, дерекселлерни база эмгелевес. Дузалаары чок ажылдаар, молотту база өөреніп апты, хүнде он ээтка дөртси даганы кылыптар турду. Хөөжүй калгыг берди, а мен аңга чедир ынчаны кылып ыыдавас мен.

К. ЛОПСАН.
(Уланчызыг).

Романдан үзүнду

ЭРГИ ХОНАШТАР

ДҮНЕКИ ДУРУЯАЛАР

Сонуургактарга

ОН СЕС ЧҮС ЧЫЛ...

Болгар Стара-Загора хоорайга чоокта чаа суг дамчыдар хоолайны тыпкан. Ол ам-даа септелге чок ажыглаттынып, арыг сугну дамчыдып турар. Округтуң төөгү музейиниң археологтарының санап турары-биле алырга, ону бистің эрага чедир ийиги чүс чылда туткан. Ханы чер дүвүнге он сес чүс чыл ыштинде ол үр уеде чыткаш, чаңгыс-даа үрелин көрбээн. Чер ыштинде дойдан кылган суг дамчыдар хоолайлар болгаш суг шыгжаар чер үрелбээн болган.

• • •

РИМ ИМПЕРИЯЗЫНЫҢ ХЕРЕЧИЗИ

Болгарияда үзүн назылыг ыыштар хой. Амгы үеде 1096 ындыг ыыштарны күрүне камгалалыңга алган.

Оларның эң кырганы Стара-Загор округтуң Гранит суур чоогунда өзүп турар дуб болур. 1982 чылда эртемденнер оон хары 1637 деп тодаргаанар. Ол күүлүг ыыш Рим империязының буурап дүшкен үезиниң үс чыл мурнунда турган.

Назы-хар талазы-биле ийи дугаар черде Пирин дагларында турар Бындерипа деп черде өзүп турар Байкушева хадызы болур. Ооң хары чижээ-биле алырга 1300. Хадыының дооразы 7,8, узуну—22 метр. Ол—болгар күрүениің чажыды.

Пловдив округтуң Балаштина суурда өзүп турар чинарының чоону 13 метр. Оон хары 1100.

Болгарияның девискээринде эң узун ыыш Риль дагларында Парангалица заповеднигинде өзүп турар улуг назылыг ыыш болуп турар. Ол 63 метр чедип турар.

(София-Пресс—АПН).

Дан адар чоокшулаан. Судур тонмээн. Лама удаан. Эртеңинде ужашкаш, доозупкаш. Пашта чаа дүлген эттти эскеш, деспизи-биле ламаның мурнунга салып каап. Чаа эскен паштың чылыг шиме арагазын хадып урузу чаа даңпкага куткаш, Доржу-Хандаа ламазынче сунган.

— Ачылыг башкым! Кандыг халаа таварышкаш, чаш уруувустун амы-тынын былаап алды? Силерниң эртем номналынар ол дугайында чүү соглеп турар боор чүведир?—деп, дашканы сунупкаш, боду дис кырынга олурупкаш, ийн холун тейлей туткан.

— Мындыг-дыр бо. Хонмас ужурлуг чуртка хонуп ап-тыр силер. Хай-халап дораан келбээп-дир деп шо-толгем чугаалаан чүве бо. Халап-бачыт шагда-ла келгеп ийип моонар! Амыр-тайбың чурттап олурган силерге бачытты сонгу чүктен бир кижи сөөртүп келген-дир—дээш, башкы караан алараан кылдыр өгүүн дор талазынче. Шивиттигниң бажынче утландыр ийнээн.

Ону дыыгааш, өгүүн эдерге баштарын бир угда боттарыпче эдилдирге бергеннер. Дагба-Доржу кадайындан арыын чайгаар дестирип аппарган.

— Кызыл орус дээрге бурган чүдээпшите улуг аар-кемхеректи үүлгеткен чон чүве бо. А бо даштың кожакар каттыжып алгаш, кижилер кырып, шаапка киргеп. Ам аяа долган. Чуртунга чедип келгеш, багай чопунга хайбачыт тавартып, ужураштырып турар кижи-дир бо...

Дамба-Доо бодунуң күзээнин чедип алганында хыы хаып, өрү-даа көрбейн чемненип кирипкеп. Дагба-Доржунуң ыды читкеп. Аксында суг пактап алган чүве ышкаш.

(Уланчызы. Эгези №221 «Шында»).

Олурза-ла олуруп берген. Доржу-Хандаа таакпызын хойнундан уштуп, узун сөөскен даңзазын шайыладыр соруп олура үн сала-ла берген.

— Ол-ла болгай. Диилим чоп! Чон аксы кончуг дидим. Аңаа эвес чидип чораан кижи деп, Амырын маңаа келирге, Шивиттигниң ара-албаттызынын чугаазы ол болчук. Ону бодун дыыгаап турдун. «Нүгүл-дүр. (Кем-буруу чок, бижиктиг кижи» деп-ле оон эдилиге чүве дээспес кижи болдун. Ынчап чораан уруум бажын чидин! Ий! Ий! Кончуг кызымны! Аза-бугу менп алгаш бааргай! Курай! Курай!— дээш. Доржу-Хандаа ыгүүрге артында азын каан тос-үттүүнге пашта сүттүн өремезин деже иткеш, өг дүндүүнче чажыпкан.

— Өршээ! Бак чүве ынай турзун, эки чүве бээрлезин!— деп, чотчу тейлээн.

— Амырып келбээн болза, Долзан-даа кайын аарыыр. Улустун сөөлүү үеде чугаазы ол болу бергеи чүве. Черле кайгаан кижи мен.

— Шы! Шы! Хай-бачыт ыыап-ла өске кижилерге халдаар болдур ийин— деп, лама ортту улам өскүткен.

— Чүү көрүп олур сен. Бо арткан чаш ажы-төлду көрүп олур сен бе? Дүрген көжердир. Шарыларын белетке. Бо даңны атсы болум-даа болза коже бээр мен— деп, калай ашаанын кырында-ла барган.

— Ам чүү кылза эки, башкым. Ам база судурлаан номнап көрүцерем— деп ламалан дилээн.

— Чаз чуртка баарыңарга дораан ону күүседир мен. Дүрген далашпас болза кайын болур!— дээш, падарын песке ораагаш, шыва тонунун хойнунче суккаш, дашкаар үнгеш, атпаннады ыыай болган.

Дамба-Доржу одарда чораан шарыларын сывырып келгеш, өөн бузуп-ла эгелээн. Кидайы чүү-хөөзүн аайлап турда, ол ырак эвесте чуртка ог орнун аштап, дажын чедирип алгаш, ийн дугаар чүдүртүнүп турда. Амырын аттан-даа дүшпейн чортуп келген. Ол баглаашка аалын баглап каап, огну чудурушкен. Улус чорупканда, Дагба-Доржуну ол арттырып алган.

— Ламан чарлыы ындыг болду бе, эжим?— деп, ол айтырган.

— Шо-толгезиниге дүшкен чүве эвеспе. Ам канчаар көжер апардым—деп, Дагба-Доржу шагжок харылаан. Ол Амырынче сунганы даңза харызын апкаш, аалыынче кылаштаан.

— Чаңгыс хемниң суун ижип, чаңгыс дагныг эдээн чуртта остуваус. Эки үе чедип келир. Эжишкилер эдержип-ле чорууп бис ыыпаан, Дагба?— деп, Амырын турып келгеш чугаалаан.

— Сүвүрерге-даа адырылбас өнүүм болгай сен. Мен кайын каапкар ийик мен.

— Сеткили хомудаан деп, даа бодай бербе. Ажыг-шуужүлүг эжим-дир сен. Меня көрдаан. Хайлыг ак орустар эвес болза, кайын мынчап делегейин дээскиниг: алган эжимден чарлып, чаш оолдарым түредир мен. Торээн чонум чүдеп эргим! Олардан чарлып шыдавас мен. Актарын чаъс огу тынымга четпээн. Ам кайын белеп олур мен. Ооллардым келир үезин дээш чурттап чоруур мен. Демисежип чоруур мен— деп. Амырының үнү сирилээш чугаалаган.

Дагба-Доржу эжиниң ындыг чугаазынга харыы кылдыр ак хар-даа ашпаан. Амырынын бүргээн кудай ышкаш дүндүе берген шырайынче көргеш, сестип бодаанган: «Шыыап-ла чаъс ок тыным аңбаан болгаш хай-бачыды арылбас кулугур ийин моо! Чугаазының хуг-байын көр моо. Орус-дениис чуртунга он чыл ажыр чораш дедир барган амытан-дыр бо. Бурган башкы моон чугаазын дыыгаап балып олур боор. Кайын аңаа үнерял аан бо. Ол аттаныпкаш, оожум чортун чоруй барган.

Амырып хөлзеп келген чүрээн оожуктуруп, бажыцынып чашындан тын харанган чүве дег аттыгын чылар соок-караны пактап, арнын чунуп алган.

Колхозтан үлегге алган тараазынын ийн барбазын чүдүргеш, Хорагай-биле Нүүрүптү' аваазынын аалынче чандырыпкан. Улуур дээрге үйгузу келбээн. Ол-бо талазынче аңдаштанып чыда, характарын шийипкен. Удуттунмас. Харын-даа характар шылап келген. Ол орун баарында ыыктерин кеткеш, бөөлдээп үнүп келген. Кажаада каш хою бир зай кегженип чыттыг. Өске бирээзин Леонид дээр болду. Домейлери дегст — алышкылар хевирлиг.

Ол хүн колдуунда чүве-даа кылдыртпадылар: кор, чаңчык. Ийн хүн иштинде улуг масканы «шиирээдип» келдим: азыда турзуп каан улуг тожектн соп, маска кагарда шын турарыга өөреніп турдум. Оон каш хонукта демирни канчаар таптаарын, кескинн канчаар ажыглаарын өөреттилер. Ооң соонда ылап ажыл эгелээн-не эвеспе: улуг маска-биле демирни тутсур мен, сөөлүндесоолүнде карак карангылап, чүрек ушта халыыр чыгыы шакпыланып, балдыр сирилеенип турар, а дарганың бичи масказы амыр-дыш чок кынгыраар — хак-ла, хак! Хензиг чапсарлааш-ла дүшке чедир ындыг.

Бажыныма калгып келгеш, чыда тыртып аар мен. Авам бо-ла оттура бээр: «Тур, тур! Ажылыңдан озалдадын». База-ла эгелээр.

Ийн ай эрткенде, черле шоору апарганымны билдим: улуг маскам-даа «чааш», мнча дыка турбас-даа апардым, харын-даа кежээлерде эштеримбиле бомбүктээр-даа, киноладаа чоруптар мен.

Бир катап суг акпас эжим, шыырак спортчу Санчат Дагба-биле сегиржип алдым. Октап шыдавадым, ынчалза-даа кижиниң түреткен хевирлиг мен. Мээң адыштарымны кайгап сүйбагылады:

— Таванган-биле домей чүве ышкажы моо, күжүрүм!

Адак соонда, бир-ле өөрен мээн шынгыы башкым Илья Новоселов мынча дидир:

— Маска хап турунда ам эр болган-дыр сен. Бергедеп турдун, билип турдум, ынчалзаа-даа ыыттавадым. А мен он үш харлыымда-ла ижжу арыым түредир мен. Торээн чонум чүдеп эргим! Олардан чарлып шыдавас мен. Актарын чаъс огу тынымга четпээн. Ам кайын белеп олур мен. Ооллардым келир үезин дээш чурттап чоруур мен. Демисежип чоруур мен— деп. Амырының үнү сирилээш чугаалаган.

Дагба-Доржу эжиниң ындыг чугаазынга харыы кылдыр ак хар-даа ашпаан. Амырынын бүргээн кудай ышкаш дүндүе берген шырайынче көргеш, сестип бодаанган: «Шыыап-ла чаъс ок тыным аңбаан болгаш хай-бачыды арылбас кулугур ийин моо! Чугаазының хуг-байын көр моо. Орус-дениис чуртунга он чыл ажыр чораш дедир барган амытан-дыр бо. Бурган башкы моон чугаазын дыыгаап балып олур боор. Кайын аңаа үнерял аан бо. Ол аттаныпкаш, оожум чортун чоруй барган.

Амырып хөлзеп келген чүрээн оожуктуруп, бажыцынып чашындан тын харанган чүве дег аттыгын чылар соок-караны пактап, арнын чунуп алган.

Колхозтан үлегге алган тараазынын ийн барбазын чүдүргеш, Хорагай-биле Нүүрүптү' аваазынын аалынче чандырыпкан. Улуур дээрге үйгузу келбээн. Ол-бо талазынче аңдаштанып чыда, характарын шийипкен. Удуттунмас. Харын-даа характар шылап келген. Ол орун баарында ыыктерин кеткеш, бөөлдээп үнүп келген. Кажаада каш хою бир зай кегженип чыттыг. Өске бирээзин Леонид дээр болду. Домейлери дегст — алышкылар хевирлиг.

Ол хүн колдуунда чүве-даа кылдыртпадылар: кор, чаңчык. Ийн хүн иштинде улуг масканы «шиирээдип» келдим: азыда турзуп каан улуг тожектн соп, маска кагарда шын турарыга өөреніп турдум. Оон каш хонукта демирни канчаар таптаарын, кескинн канчаар ажыглаарын өөреттилер. Ооң соонда ылап ажыл эгелээн-не эвеспе: улуг маска-биле демирни тутсур мен, сөөлүндесоолүнде карак карангылап, чүрек ушта халыыр чыгыы шакпыланып, балдыр сирилеенип турар, а дарганың бичи масказы амыр-дыш чок кынгыраар — хак-ла, хак! Хензиг чапсарлааш-ла дүшке чедир ындыг.

Бажыныма калгып келгеш, чыда тыртып аар мен. Авам бо-ла оттура бээр: «Тур, тур! Ажылыңдан озалдадын». База-ла эгелээр.

Ийн ай эрткенде, черле шоору апарганымны билдим: улуг маскам-даа «чааш», мнча дыка турбас-даа апардым, харын-даа кежээлерде эштеримбиле бомбүктээр-даа, киноладаа чоруптар мен.

Бир катап суг акпас эжим, шыырак спортчу Санчат Дагба-биле сегиржип алдым. Октап шыдавадым, ынчалза-даа кижиниң түреткен хевирлиг мен. Мээң адыштарымны кайгап сүйбагылады:

— Таванган-биле домей чүве ышкажы моо, күжүрүм!

Адак соонда, бир-ле өөрен мээн шынгыы башкым Илья Новоселов мынча дидир:

— Маска хап турунда ам эр болган-дыр сен. Бергедеп турдун, билип турдум, ынчалза

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 228 (12318) | 1983 чылдың октябрь 2, воскресенье | 1923 чылда үнелезилеттинген | Өртээ 3 коп

ОРБИТАДАН МЕДЭЭ

Ужудуушкун башкарар топтуң дыннаткаанын ёзугаар алырга, космонавтылар Владимир Ляхов биле Александр Александров «Салют-7» станцыга ажылдаа-ла ам бүгүн 97 хонук эртип турар. Экипаж ужудуушкунуң программазын бүгү чүүлдер талазы-биле бүрүн күүседип чоруур.

Телеметриниң сан-медээлерин болгаш космонавтылардың идеткелдерин барымдаалап алырга, «Салют-7»—«Союз-9» эртем-шинчилел комплекзинин ужудуушкуну болур-чогуурду-биле эртип турар.

В. Ляхов биле А. Александровтуң кадыкшыл байдалы эки болгаш омак-хөглүг чоруурлар.

(СЭТА).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу өөлчеглиг хуралынга партия Төп Комитединиң болгаш СССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ногаа продукциязын, виноградты болгаш картофельди бүдүрерин, белеткээрин, болбаазырадырын болгаш сайгарарын организаставрын сайыраңгайжыдарынче угланган шинтирлерин күүседир талазы-биле СССРЭ-ниң Ногаа-чимис ажыл-агый министерствозунуң ажылының дугайында айтырыгны көрген. Беш чыл плапын күүседир дээш ажылдың үезинде министерство адырын материал-техниктиг баазазын быжыглаар, кадагалал черлерин тудар болгаш ногаа-чимис продукциязын белеткээрин сайырадыр талазы-биле чамдык ажылдарны чорутканын хуралга демдеглээн. Ногааларны болгаш бахча культураларын бүдүрери, ногаа-чимис консерваларын кылып үндүрери көвүдүн. Ногааларны болгаш кат-чимистерни садары эдээн экижээн.

Чурттакчы чонну картофель, ногаалар, каттар болгаш оске-даа продукция-биле хаптырарын экижидер талазы-биле ажыл, ол ышкаш оларны садыглаарын организастаары чоннуң негелделериниң амдаа хожудан турар. Ногаа-чимис ажыл-агый министерствозу бодунга онаатты ныгаан сорулгаларны шинтирлээринге шалыпкын эвес бооп, чагырга-зында организацияларда ажыл-херектиг байдалын экижидиринге эргежок чугуда салдарны чедирбейн турар. Продукцияның чидирин амдаа улуг, ажыл-агыйжы эвес чоруктуң, күрүне болгаш күүсекчи сагылга-чурумну үрээринің фактылары бар бооп турар. Сөөртүлгелерде дугуржулга чок чоруктун, транспортту, материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларны чедир ажылдавазының хөй саныг таварылгалары бооп турар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу СССРЭ-ниң ногаа-чимис ажыл-агый министри Н. Т. Козловтуң болгаш министерствоның коллегиязының кичээнгейин адырны удуртуп турарында улуг четпестерже угландырып, чонну картофель, ногаалар болгаш кат-чимистер-биле хандырарын экижидер, продукцияның шынарын бедидер база чидирин эвээжедир талазы-биле практиктиг хемчеглерни боттандырын чорударын даамдырган. Тудуг болгаш машина кызыр дыка хөй министерстволарның удуртукчуларының мурнунга ногаа-чимис ажыл-агыйының тудугларын чогуур хуусааларында ажыглалга киирериниң болгаш ол адырга херек машиналарны база механизмнерни бүдүрериниң сорулгазын салган. Республикаларның болгаш чер-черниң партия, совет органнарынга ногаа-чимис ажыл-агыйының ажылынга контрольду күштелдиреринг, материал-техниктиг баазаны быжыглаарда, кадрларны доктаамалчыдарынга, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң чоннуң хандырылгазын чайгылыш чок экижидер талазы-биле салган сорулгаларын күүседирде оларга практиктиг дуза көргүзеринг сүмелээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу хоойлулар чымдызын парлап үндүрер ажылдың үргүлчүлеп турары-биле холбаштыр СССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ССР Эвилелиниң күштүг бооп турар сан-хөө хоойлужудулгазын сайыраңгайжыдары-биле холбашкан саналдарын чүүлдүг деп көрген.

Политбюро хуралынга акыдуңма социалистиг чурттар-биле экономиктиг кады ажылдажылганы улам ханыладырының, Совет Эвилелиниң тайбынга ынак даштыкы политиказын чорударының чамдык айтырыгларын, а ол ышкаш СЭКП-ниң делегациязының Социалистиг Эфиопияга чораанының түңнелдериниң дугайында дыңнадыгны чугаалажын көрген.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ XI ПЛЕНУМУ

Дүүн Кызыла, Политиктиг чырыдышкын бажыңынга, СЭКП Тыва обкомунуң XI пленуму болуп эткен.

Пленуму СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** ажыктан.

Партияның XIX область конференциязын чыылдырар дугайында айтырыгны пленумга чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле дыңнадыгны СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** кылган.

Партияның өөлчеглиг XIX область конференциязын чыылдырар дугайында доктаалды пленум хүлээп алган. Партия конференциязына төлөөлелге нормазын — СЭКП-ниң 20 кежигүннериндеН-ше бир делегат ыылдыр пленум бадылаан.

СЭКП обкомунуң IV пленумунуң «Корум-чурум камгалалын экижидер болгаш эргечурум хажылдыышкыннары-биле демиселди күштелдирер талазы-биле партия организацияларының сорулгаларының дугайында» доктаалының күүседелинин дугайында айтырыгны пленум дыннаан.

Пленумга информация кылган СЭКП обкомунуң секретары **Д. К. Ооржак**, а ол ышкаш бирги секретарлар: СЭКП Кызыл хооркомунуң — **Б. П. Свинцов**, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң — **К. А. Маспык-оол**, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң — **И. М. Сувандин**, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң — **Б. С. Нурсат** болгаш Тыва АССР-ниң иштики херектер министриниң оралакчызы **П. П. Селиванов** олар корум-чурум камгалалын күштелдирер болгаш эрге-чурум хажылдыышкыннары-биле демиселди күштелдирер талазы-биле партия, совет болгаш хоойлудүрүм камгалалының органнарының чоруткан ажылының дугайын чугаалаанар. СЭКП обкомунуң IV пленумунуң айытқан хемчеглерни боттандырганы эки түңнелдерни бергеН: хөй-ниитиниң корум-чурумун хажыдар чорук эвээжедип, хоойлу-дүрүм пропагандазын экижээн. Бүдүрүлгелерде, организацияларда болгаш чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле ажылчы чоннарның хоойлу-дүрүм кижизидилгезин күштелип, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр масса-политиктиг болгаш культура ажылы эки-жээн, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш демисел дээштиг апарган. Бүдүрүлгенің планыг онналдарын күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаарынга, ССРЭ Конституциязынга магадлаан хүлээлгелерни күүседири дээш оларның хамаары харысалгазын бедидеринге ол бүгү ажылдар идиг берип турар.

Ынчалза-даа чамдык партия организациялары, улус депутаттарының чер-чер Советтери, профсөвилел болгаш комсомол комитеттери СЭКП обкомунуң IV пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле ажылды чоруур деңнелге тургуспайн, боттарының ап чорудун турары хөй-ниити болгаш культура-массалыг хемчеглерни болгаш хоойлу-дүрүм пропагандазының дээштиин чедип албайн турар. Чамдык черлерде ол ажылды кошкадып, оны кампания хевирлиг чорудар, өзү барымдаалаар чоруктар чайлаттынмайн турар, оон түңнелинде чамдык черлерде, ылангыя аныктарның талазындан корум-чурум үрээр таварылгалар хөй. Культура албан черлериниң, күш-культура болгаш спорт организацияларының ажылында четпестер эвээш эвес. Чамдык районнарда клубтарны, спорт дерилгелерни багай ажыглап, ап чорудун турар хемчеглерни массалыг чедип алдыпмайн, хөй аныяк кижилерни ынаар хаара тутпайн турар.

Милиция, суд болгаш прокуратура органнары кем-херек үүлгеднишкиннерни илередир болгаш корум-чурум үрээшкиннерин болдурбас талазы-биле ажылды чоруур деңнелге дээштиг чоруткан, күш-ажылчы коллективтерге болгаш чоннуң чурттап турар черинің аайы-биле профилактика ажылынче четпес кичээнгей салын, хөй-ниити организациялары-биле харылзааны кошкак тургускан.

Пленум информация талазы-биле доктаалды хүлээп алган болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун улам ыңай быжыглаар болгаш эрге-чурум хажыдышкыннары-биле демиселди күштелдирерин партия, совет болгаш хоойлу-дүрүм камгалалының органнарынга хүлээндиргеН.

СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** пленумга түңнелинде чүве чугаалаан. Хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле ажыл партия, организацияларының, совет органнарының кичээнгейинин төвүнге турар ужуррлуг дээрзин ол демдеглээн. Социалистиг хоойлу-дүрүмүг болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун хажыдар чорук-биле демиселдин дээштиин бедидери эргежок чугула.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун болгаш хоойлу-дүрүмүг хажыдар чоруктун кол чылдагааны арагалаашкын болуп турар, ынчангаш оон-биле демиселче онза кичээнгейин салыр. Сагылга-чурумнуң нормазын хажыдын турар кижилерге хөй-ниитиниң салдарының күүнү долузу-биле ажыглазары чугула. Күш-ажылчы коллектив дугайында Хоойлуну, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында доктаалын идепкейлин-биле ажыглаары ол ажылга улуг арганы берип турар. Социалистиг өөрүнү оорлаар чорук-биле демиселди күштелдирери, кем-херек үүлгеднишкиннерни болгаш хоойлу-дүрүмүг хажылар чоруктарны илередиринге хоойлу-дүрүм камгалалының органнарының харысалгазын бедидери чугула.

Коллектив бүрүзүнге, ажылчы чоннарның чурттап турар черинің аайы-биле кижизидилге ажылының дээштиин бедидери партия, профсөвилел, комсомол организацияларының кичээнгейинин төвүнге турар ужуррлуг. Аныяктар өртүзүнга кижизидилге ажылын доктаамал эки-жидер, оларны хөй-ниитиге ажыктыг ажылче идепкейлиг хаара тудар.

Америк империализминиң агрессиви политиказының бурузу-биле делегейде дүшкүүрлүг байдал күштелип турарын барымдаалап бүгү кижизидилге ажылын чорударының чугулазын Г. Ч. Ширшин демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде айытқан Совет күрүнешиң-тайбының быжыглаарыче угланган даштыкы политиказының сорулгаларын ажылчы чоннарга калбаа-биле тайылбырлаары чугула.

ТАЙБЫҢ БҮГҮ КИЖИЛЕРГЕ ЭРГЕЖОК ЧУГУЛА

ТЫВАНЫҢ ШАХТЁРЛАРЫНЫҢ ҮНҮ

Делегейге ажыл-халаптың өртүк кирер дээш ораалдажып турар АКШ-тың амгы администрациязының шериг белеткелдерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андропов шыңгыы кыжаныышкынны дайынзырак угланыышкын деп Медеглелинде айытқанын Тываның шахтёрлары бүрүн деткип, чүүлдүгзүнүп турар.

Капитализм чурттарында деңнел чок күштүг бис деп боттарын саналт турар америк чагырыкчыларының дайынзырак политиказын, бистиң социалистиг Төрөөн чуртувуска, Коммунистиг партиявыска удур кара сагыштыг нүүлдээшкиннерин «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинин бүгү ажылчыннары, специалистери, бистер, килен-биле буруу шаап тур бис.

Таңдыңга ынакшылдыг ындыг күзел-соруувусту чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга алдаржыттынган бедик бүдүрүкчүлүг, быжыг сагылга-чурумнуг чогаадыкчы чедишкиннерлиг күш-ажылывыс-биле бадыткаар бис.

Бистиң хөй кежигүнүүг, интернационалчы коллектививистиң кежигүн бүрүзү ажыл-херээн, амы-хууда чуртталгазын «делегейге быжыг тайбың мөңгежирезин» дээн күзел-чүткүлге тураскаадып турар. Кижи бүрүзүнүң бедик медерели, быжыг туружу Төрөөн чуртту бүзүрелдиг камгалаар дээрзин билип турар мүрнакчы бригадалар, цехтер, социалистиг чарыштың тус-тус тиилекчилери бистиң разрезте хой. Августуң түнелиннде тиилекчи болган транспорт цеги ай планын 119,2 хуу күүсеткеш, шацнал, макталды алган. Күчүлүг БелАЗ-540-ниң чолаачылары Н. Кудачин, А. Чиклин олар айда үлүүн доктаамал 120-130 хуу күүседип, аныяктарга үлегерлиг ажылчыннар болуп турарлар. В. Елисеевке удуртқан даг цегин, А. Осининиң өрүмнээр ажылдар участогун кончап мактаваазыл.

Удуртукчу кадрларның боткижизидилгезинин болгаш ажылчыннар ортузунга идейкижизидилге ажылының кошкак турганы-биле мүрнуда турган четпестерни катаптавас дээш шыңгыы демисеживин, күш-ажылдың быжыг сагылга-чурумун бот-негелделиг сагып турган,. Черге тайбыңны камгалаар дээш каш дакпыр күүженишкиннинг ажылдаары разрезтің бүгү коммунистерниң, коллективте бар турар ажылчын күүнүнде негеттинип турар.

В. КАРА-ООЛ,
разрезтин кол инженери.

УЛУГ СОРУК КИРИИШКИН-БИЛЕ

— Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс, акы-дуңма социалистиг чурттар делегейге тайбыны камгалап арттырар, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадыр, чурттар аразынга кады ажылдажылганы калбартыр дээш шудургу демиселди чорудуп турар. Оон тодаргай деречизин болза совет тайбың инициативалар болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чоокта чаагы Медеглели болур. Шида бистиң чуртувустуң даштыкы политиктиг угламышкынының чайгылыш чогун болгаш тайбың хөрөөнге ужуг салышкынын демдеглеп, АКШ-тың болгаш империалистиг НАТО болуушун чагырыкчыларының делегейни ядролуг хаалапче чыгап турар милитарисчи политиказын ылаптыг сойгаваан. Бүгү совет улус дег, силерниң күш-ажылчы коллективиңер ол Медеглелди база деткип, чүүлдүгзүнүп хүлээп алган. Силерниң бедик медерелдиг сагылга-чурумнуг күш-ажылыңар чурттуң экономиктиг күчүзүн быжыглаарынга, тайбыны камгалаарынга салышкын болур—деп. Кызылдың даарадыла фабриказында болган хуралга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар демдеглээн.

Фабриканың мүрнакчы ажылчыны Л. Дартан-оол, комсомол комитединиң секретары З. Шойаат болгаш оскелер-даа хуралга чүве чугаалаан, совет удуртукчуларын Медеглелин бүрүн деткин турарын илергейлеп, беш чылдың үшкү чылының база ниитизинде беш чылдың планыг даалгаларын база социалистиг хүлээлгелерин чедир болгаш ажыр күүседир дээш улам шудургу ажылдаарын өш-өөрүүнүң мүрнунда даанган.

ЧУРУКТА: Кызылдың даарадыла фабриказынга хурал үеин.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

УЛАМ ЭКИ АЖЫЛДААР БИС

Бистиң коллективтиң кежигүннери СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелин улуг кичээнгей-биле ооча-чуп, танышкан бис. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнешиң даштыкы политика талазы-биле кол эчис сорулгазы — тайбыны болгаш улустар аразының айыыл чок чоруун быжыглаары болурун Медеглелде база катап чайыннанчаа-биле көргүстүнген.

Делегейниң, хамыктың мүрнунда АКШ-тың империалистериниң дайынзырак чоруунун түңнелинде, чүгле бистиң чуртувустуң эвес, харын бүгү делегейниң кырынга термоядролуг кыжаныышкын улам-на күштелген. Оон чылдагааны — АКШ-тың президентизи Рейганга баштаткан администрациязының милитарисчи дайынзырак түткүлү бооп турар.

Делегейге ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаар дээш чайгылыш чок туржып турар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының тайбың политиказын изии-биле чүүлдүгзүнүп, деткивишаан, бистер ак сеткилдиг бүгү кижилер-биле кады боочепсекти эндере бүдүрериниң угаан-сарыыл чок талалакчыларын буруудадып турар бис. Бистер, совет кижилер, чер кырынга тайбынны камгалап, быжыглаарынга боттарывыстын кызымаккай күш-ажылывыс-биле дузалаар ужуруг бис.

К. КАЛБАК,
республиканың ИХМ-ниң өртке удур инидизиниң улуг инженери.

БАШКЫНЫҢ БЕДИК АДЫ

Бөгүн — Башкының хүнү, оорушкулуг байырлал, Тываның улус өөредилге ажылдакчылары, бүгү совет башкыларыбиле бир домей, боттарының байырлалын бо чылын СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шинтирлери-биле база аная СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаалымда айытқан ханы бодалдар болгаш сорулгалар-биле чепсегленген, сорук кириишкиннинг уткун турарлар.

Ажылга үре-түнелдиг болгаш шинарлыг болур чоруктуң чедип алыр дээш арга-курлавырларны дилеп тыварынче башкылар коллективтериниң кичээнгейин угланган. Ниитизи-биле республиканың улус өөредилгезинин кол коргузуглери сөөлгу чылдарда эвээн экижээн. Школаларның болгаш өөредилге черлериниң материалдыг баазазы быжыгып орар. Ортумак школаларның саны өскен. Башкыларның оран-бажың-биле хандырылгазынче кичээнгей салдынып турар. Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында барык 4 муң дорбелчин метр чуртталга бажыңнарын башкыларга берген.

Амгы үеде республикада 108 ортумак, 23 сес чыл, 15 эге, бир кадышылга, чедиг дуалал школа бар. Оон ангыда ийи техниктиг училище, сес профтехучилище, кежээки хевирлиг ийи профтехучилище, беш тускай ортумак, ийи дээди өөредилге чери ажылдап турар. Оларда шупту 75,5 муң школачы болгаш студент өөренип турар. Школаларда болгаш ангы-ангы өөредилге черлеринде беш муң ажыг башкы аныяк-оскениң өөредилге, кижизидилгезинге бараан болган. Олар боттарының хүндүлүг хүлээлгезин бедик харысалга-биле көрүп, билиг-мергежилин, энергиязын ынак ажылынга бүрүн бараалгаткан.

Ажыл-херээнге бердинген мүрнакчы башкыларны школа бүрүзүндеН тып ап болур. Олар башкылаашкын ажылында мүрнакчы дуржулгага даянып, өрүглар-биле кижизидилге ажылынга чогумчалыг арга-хевирлерни тып ап турарлар. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ак-Довурак школаларының башкызы С. С. Таңдын-оол, Овурнуң Солчур школазының директору З. Б. Донгак, Кызылдың № 2 школазында Н. А. Мистрюкова, Кызылдың № 4 школазында Л. П. Добычина, Таңдының Элегес школазының башкызы Л. И. Шойлаа дээш оске-даа оп-он аттарны чорааал-биле адап болур.

Башкының бедик адын кым-даа хүндүткел болгаш үнелел-биле көрүп, харысалгалыг ижиге үнелелди берип турар. Бистиң башкыларывыстың аразында ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле 140 ажыг кижи шаңнаткан. Тыва АССР-ниң болгаш РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты 244 кижиге тывыскан. Ол ышкаш «Улус өөредилгезинің терминиң» хөрек демдээн 436 кижиге тывыскан. Оон аңгыда дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериде докторлар болгаш эртем кандидаттары 40 кижи бар. Бистиң башкыларывыстан дыка хөй кижи Тыва АССР-ниң болгаш чер-чер Советтериниң депутаттарында соңгутукчаан. Чон ортузунда ажылдап, пропагандист, агитатор, лектор болуп чоруурлар база хөй. Херээженнер чөвүлелдериндe кодаа башкыларның эң идепкейлиглери хаара туттунган.

Совет интеллигенцияның мүрнакчы отряды башкылар партияның политиказының идепкейлиг нептередикчилери. Ынчангаш-даа СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң оларның дугайында «аныяк салгалды өөредип, кижизидилгеге ниитилелдиг бүзүреттирген кижизи, бүгү-ле идеологтуг ажылга партияның идегелдиг чоленгиижи» деп, чугаалап турганы таварылга эвес. Шынап-ла, бистиң чуртувустуң келир үеи—аныяк-оскениң салымхуузун башкыларга бүрүзүндир. Шак ындыг бедик үнелелди чүгле толептиг ажылхеректер-биле бадыткаары чугаажок.

Башкының байырлалын уткуп тура, тус-тус өөредилге чери болгаш школа коллективтериниң мүрнунда салдынган сорулгаларны чедип алыр дээш тура-соруктуг, бир деннинг ажылдаары чугула. Школаларда, өөредилге черлеринде партия организациялары тус-тус башкылар коллективтеринде ажыл-херектериң бүгүнгү негелделерге дүүштүр чедишкиннинг болуру дээш салыышкынын киирер апаар. Өөредилгениң болгаш кижизидилгениң чедишкиннинг болуру коллективте ажылдап турар кижи бүрүзүнүң бедик харысалгазындан, оларның сагылга-чурумнуундан хамааржыр. Башкының ат-алдары оон ажылынын үре-түнелдининден, үлегер-чижээнден тургустунар.

Өөредилгениң амыдырал-биле, күш-ажыл-биле харылзаазын быжыглаары, школачыларның болгаш студент аныяктарның идей-политиктиг, моозу-шынар кижизидилгезин бичии-даа кошкатпазы чугула. Интернационалдыг кижизидилгениң айтырыгларын доктаамал кичээнгейге алыр. Ылангыя Совет Тываның 40 чыл болур юбилейинге уткуштур үеде үстүнде ажылдарны чедишкиннинг боттандырын чорударының бүгү арганы бисте бар. Хамык ужуур ажылга инициативада, чогаадыкчы чоруктта, харысалгада.

Башкының хүнү-биле, аргим башкылар!

БАЙЫРЛААЛДЫ ТАВАРЫШТЫР

Өзүн олурар салгакчыларны кижизидерин ниитилелдиг бүзүреттирген кижизи, бүгү-ле идеологтуг ажылга партияның идегелдиг чоленгиижи совет башкы бооп турар. Бүгүн улус өөредилгезинин үш миллион ажыл-ишчилери чалыы назылыгларын өөредир, социалистиг ниитилелдиг аныяк хамаатызын коммунизмниң идепкейлиг тургузукчузун кижизидер дээш ажылдап турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тевүлүг айтышкынларын амыдырала боттандырарынга совет башкының салыышкынының дугайын, беш чылдың мурнуку олуругларынга ниитилеге ажыктыг ажылдарны кылырынга ынжыктарны белеткээрин экиживеринин айтырыгларының дугайын Башкының хүнүнге тураскаткан байырлыг хуралга чугаалашкам. Ол хурал сентябрь 30-де ССР Эвилелиниң Улуг театрынга болган. Сураглыг будурулгечилер, эртем болгаш культура ажылдакчылары, Москваның пионерлери педагогтарга байыр чедирери-биле келгеннер.

ССРЭ-ниң чыылдышкын министри М. А. Прокофьев илеткел кылган.

Хуралдың киржикчилери Ленинниң улуг хөрөө дээш быжыг туруштуг демиселчилерни кижизидериниге бүгү күүжүн, талантызын болгаш дуржулгазын моон-даа соңгаар бөрии Коммунистиг партияга бүзүреткеннер.

(СЭТА).

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУН арны

ДЭЭШТИГ ЧЕПСЕК

Амыдыралчы идепкейлиг туруштут, четпестерге эртеш чок, хүлээнгей ажыл-херек дээш харысалгалыг чоруктуң үлегерин көргүзүп турар улусчу контролёрларның хөй кижилиг армиязы бистиң республикада ажылдап турар. Ам бисте улусчу контрольдук 18 комитеди, 857 бөлүү, 492 постузу ажылдап, ында 9137 кижи хаара туттунган. Комитеттер боттарының ажылынга штаттан дашкаар 776 инспекторга даянып келген. Олар—ажыл-херекти эки билир, алдар-хүндүткелиг кижилер, улус ажыл-агыйының специалистери, мурнакчылары-дыр. Оларның барык үштүң бир кезии улусчу контрольга бо чылдың февраль—апрельде эрткен соңгуулдалар түңнелинде ажылдап эгелээнгер. Контрольду партийжи, ленинчи ёзу-биле чорударда ооң арга-методтарын шиңгээдип алыры, ылаңгыя ССРЭ-де Улусчу контроль дутайында хоолдуну, партия болгаш чазактың доклады, шиитиирлерин эки билири чугула.

Ынчангаш улусчу контрольда өредилгениң системазы хайгылчыларны болгаш штаттан дашкаар активти билиг-биле чепсеглеп, ол билиглер тодаргай ажыл-ишке бызыгыттымган турарын чедип ап турар. 1980 чылда, Белорус ССР-де улусчу контролёрларның өредилгезин организастаанының дутайында ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң доктаалы үнген соонда, семинар кичээлдёрден ангыда улусчу контролёрларның школаларын организастаан. Өредилгениң ол хевири бистиң республикада калбаа-биле нептерээн.

Эрткен өредилге чылында доктаамал ажылдаар 17 семинарларга штаттан дашкаар 8730 инспекторлар, улусчу контрольдук кол бөлүүнүң 525 даргалары боттарының билин бедиткен. Улусчу контролерларның 127 школазы тургустунгаш, өредилге чылын чедишкиниг дооскан. Аная 6700 контролёр өөренген. Кызылдың районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжышкынында Г. Г. Пестрикова, Тываның транспорт эргелелинде Т. В. Крючкова, Кызылдың үлегүүр барааннар садында Л. И. Кремнева, «Коммунизмниң херели» совхозта Д. Д. Дардаш, «Чыраа-Бажы», «Өөк» совхозтарда Ш. О. Куулар, В. П. Кламов олар болгаш өске-даа эштер пропагандистер, удуртkан школалары өредилге чылын чедишкиниг дооскан. Улусчу контрольдуң школалары девискээр аайы-биле тургустунган.

Чаа өредилге чылында школалар системазы улам хөгжүүр. Адырлар аайы-биле школаларның саны өзер. Чижээ, Кызыл хоорайга 50 школа ажылдаар, аная ийи муң ажыг кижи хаара туттунар. Эрзин районда штаттан дашкаар активти болгаш кол бөлүк даргаларының доктаамал ажылдаар семинары ажылдап, бежеен ажыг кижи анаа билиин бедидер. Совхозтарда улусчу контроль бөлүктериниң баазазынга беш школаны тургузар, аная чүс ажыг кижи өөренир. Район төвүнде алды школаны тургускан, адырлар аайы-биле контролёрларны аная хаара тудар. Кайы ажыл-агыйының баазазынга школаны тургусканыл, ында кол бөлүктүң даргазын ук школацын удуртукчузу кылдыр томуйлап турары таарымчалыг. Школаларның пропагандистерин шилип алгаш, районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга бадылап турар.

Барыын-Хемчик, Бии-Хем районнарда улусчу контроль комитеттери хайгылчыларны өредилгезин база үстүнде районда ышкаш организастаан.

Школаларның кичээлдерин кварталда ийиден эвээш эвес удаа эрттирери ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң сүмелээнин ёзугаар планнаттынып турар.

Улусчу контролёрларның өредилгезин чорударынга СЭКП райкомнары, парткомнар болгаш партия эге организациялары улуг дузаны чедирип турар. Олар өредилгениң чоруп турарын контрольдап, пропагандист кадрларны шилип алырынга дузалап келген.

Ынчалза-даа республикада чамдык улусчу контроль комитеттери өредилгени чогуур деңнелге организаставайн келгенин чугаалаар херек. Эрткен чылын чамдык школаларга кичээлдерге дыңнакчылар эвээш кээп, кичээлдерин өске хүннерже соңгаарладыр таварылгалар турган. Кичээлдээр черлерни эки шилип ап, таарымчалыг байдалдарны тургуспас чоруктар бар. Ол ышкаш көргүзүг материалдарын, техниктиг чепсектерин эвээш ажыглап турар. Шилип алдынган чамдык пропагандистериң хөй янзы даалгалар-биле чүдүрер чоруктар турган. Өскедаа ындыг чылдагаанардан эрткен чылын Каа-Хем, Улут-Хем, Барыын-Хемчик районнарда улусчу контролёрлар школалары кошкак ажылдаан.

Чаа өредилге чылынга белеткенип тура, улусчу контроль комитеттери болгаш бөлүктери улусчу контролёрларның өредилгезин организастап турарында ындыг четпестерден чогуур түңнелдерни үндүрүп, ону чайладырыны тодаргай хемчеглерин алыры чугула. Пропагандист кадрларны шилип алырыныче, таарыштыр тургузарыныче онза кичээнгей салып, оларга бүгү талалыг дузаны чедирери чугула. Бүгү пропагандистер өредилгениң дээштиг арга болгаш методтары-биле чепсеглевген турарын чедип алыры улусчу контроль комитеттериниң болгаш бөлүктериниң чугула сорулгазы.

А. ХРИПУНОВ,
республиканың Улусчу контроль комитединиң штаттан дашкаар организастыг кадзизиниң эргелекчизи.

БЕЛЕТКЕЛ КАНДЫГЫЛ?

Чөөн-Хемчиктиң Чадаанада район эмнелгези эрткен чылын хүлээп алган ногаазын эки шыгжаан, шын кадагалаан бо чылдың июльдун төнчүзүнге чедир ону ажыглаан. Ногааны хүлээп алгаш, шын ажаап кадагалаар талазы-биле бо коллективте ажыл амгы үеде база эки тургустунган.

Районнуң улусчу контроль комитеди ногааларны, картофельди шыгжаан, кадагалаарынга белеткелди хынаан, районнуң белеткел конторазынга, ниитиниң чеменилге черлеринге база хайгааралды кылган. Белеткел конторазында хүлээн үүлдерин кылган. Ногаа шыгжаар подвалдың капитал септелгезин кылган болуп турар. 36 тонна капуста хүлээп алыр чер белен. Подвал кырында газтыг суг белеткээр цехтин канализациязы бар, ону цементилээн, ам чугайлаан, агаарладыр.

Районнуң ниитиниң чеменилге черлеринде байдал үстүнде коллективтерде дег эвес болганы илерээн. Ажыл-агыйжы эвес чоруктуң уржуундан чыл дургузунда эвээш эвес картофельди үндүр бижип, төгер ужурга таваржып келген. Кулчаны хүлээп ап турза-даа, ол база үрелин калыр. Ногаа шыгжаар черниң температураза доктаамал эвес. Картофельди шыгжаарда илгавас. Эрткен чылдың дүжүдүнден урган 153 тонна 797 кг картофельди төккен. Ооң ниити түңү 193 муң рубль. Оон үүгле он ийи тонна ажыгны үндүр бижээн. Оон аңгыда тос тонна ажыг борбак кулчаны алды муң рубльге үндүр бижээн.

Амгы үеде ында ногаа шыгжаар черниң богун үндүр соортүп, буу-хаа чугайлаан, агаар арыглаар хүртүзүп ажылдаткан. Ол хиреде картофель урар черниң шалазы дүдүк, ол-шык, ооң чамдык маңналары чок. Шала адаанда черниң шыгын кургадыр, шаланы чаартыр талазы-биле ажылды чорутпаан. Ногаа шыгжаар черниң бир талазында районнуң хеп чуур черинин хирлиг суу доктаамал ол-шыкты тургузун турар. Районнуң удуртукчулары бо бүгүнү билзе-даа, хемчег албайн келген. Хеп чур черин өскээр көөрер бе, азы ногаа шыгжаар черге ооң аразын бетонныаар бе? Айтырыг ынчаар тургустунуп келген.

Бо четпестерин районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга шыңгыы сайгарып көрген. Ногаа шыгжаар черин ой-шаанда белеткеввэин, чыл бүгү хөй ногааны үреп, үндүр бижиир чорукту болдурганы дээш белеткел конторазының ажыл-агый эргелекчизи Л. Б. Бородинаны, районнуң садыг кылдызының эргелекчизи А. С. Очуриу комитет сагындырган. Ногаа шыгжаар черге шыңгыы контрольду тургузарын райпода улусчу контроль болүүнүң даргазы Р. К. Ооржакка дааскан.

Чыл бүрүде ажаап алдынын турар дүжүттү шыгжаан, кадагалаарынче чогуур кичээнгей салбааны дээш райпо баштаар черниин даргазы В. Б. Кечил-оолга (ол аарын турар) чогуур харысалганы хүлээдириниң хемчеглери чоокку үеде алдынар.

К. МОНГУШ,
«Шыныың» корр.

ЧҮГЕ ЧИДИП, СААРЛЫП ТУРАРЫЛ?

«Май 1» совхозтуң ини болгаш чылгы малы каш чыл улаштыр хөй саныг дудагаан келген. Чылдагааны? Ини болгаш чылгының кадалының баксыраанындан болуп турар.

Совхозтуң чамдык ини болгаш чылгы кадарчыларының онаашкан ажылынга харысалгазы сула. Ниитиниң малын хүлээнин алган хирезинде, ону ээн тайгага арттырып каап, боттары суурга кээп чартык азы бүдүн-даа ай иштинде сагыш амыр базын тургулаар. Ылаагыя күс дүжүп, октябрь ай-даа келир, кадарган ивизин, чылгызын ээн каапкаш, олча-ажык сүрүп ацхан, диңгилеп чоруптар. Чайын көөрге, суурга келгеш хуула малынга сиген белеткээр дээш хөй үе эрттирип, кадарган малын ээн тургузар кижилериниң бары чажыт эвес. Шак ол үеларде адыг, бөрү, өөр дээш, үүг турбас деп.

Ини кадарчыларының ажылында четпестер-ле хөй. Кадарганы күрүне малын кайлыт-даа чөпшээрел, төлевир чокка соп чиир. Чазылар суурунга кээп садыглаар, аржаанаан берген улуска арагага хөлезилээр фактылар бар. Чылгы кадарчылары У. Белек-оол, А. Чашпан олар совхозтуң аттарын Ак-Сугда экспедиция ажылдакчыларынга хөлезилээш, акшазын боттары ажыглаанны илерээн. Эрткен чылын олар үш аттты хөлезилээш акшазын боттары ажыглаан, үк аттар ол-ла хевээр ээн тайтага кыштаан, кандыг-даа сан-дензыга кирбээн. Ини кадарчылары А. Шоодурай, А. Дажырган олар совхозтуң ивилерин Чазылар суурда кижилерге хуузунда ажыглалга хөлезилеп турганы илерезе-даа, хемчег алдынмаан. Чылгычылап турган Н. Аралбай, В. Бак-Лама, У. Белек-оол олар үжен ажыг чылгыны чидирген, бо хүннерге чедир кандыг-даа шыңгыы хемчег алдынмаан. Ол ышкаш А. Найнан, Ө. Даспылак олар эрткен чылын көртен ажыг чылгыны чидирип самчыгаваш, база-ла шөлээн баспышаан.

Четпестерин ооң-даа ындай чугаалап болур. А чылгы кадарчылары турган, хөй мал чидиргеи А. Доглаиный, Б. Моокнан оларны катап чылгыла чүге киирип каалы? Совхозтуң ажыл-агый аттары кадарып турган К. Шур-оол, А. Дажыжок оларның чидиргени чөөрбө ажыг аттың ис чок барганын чүге негевейн турарыл? Ол ышкаш Саны Сарыг-Хова эрткен чылын арган малдар азыран турган, бир улуг бенн дуңмазы Саны Байыр-оолга берип каан, ол ам-даа ооң хуула малы болбушаан. Черле ынчаш совхозтуң ивилерин, аттарын орнап, солуур чоруктар ажыл-агыйда хөй.

Ниитиниң малының ажаалда, кадагалалында бо хире улуг четпестерин, ооң чогум камчаар чидип, саарлып турарын «Май 1» совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүү (даргазы Э. Чүльдүм) эскет чокка эрттирип, хынаала кылбайн, ол талазы-биле шыңгыы принципиалдыг чоруун көргүспейн турары элдептиг.

Совхозта ини болгаш чылгы малдар дугайында хомудалдар, чугаа-домак көөрдээн. Ол талазы-биле районнуң улусчу контроль комитединге чедир шыңгыы хемчеглер алыр үе келген.

Д. АЙР-САНАА.
Тоджу район.

ШЫНААЛАРДА ПОСТУЛАР

Келир кыштаглаашкының хүр-чаагай эрттирер дээш бистиң районнуң ажыл-агыйлары ниитиниң малынга 18600 тонна сигенни белеткээр, 56125 тонна силосту, 9560 тонна сенажты салыр, 1200 тонна витаминниг сиген далганын белеткээр сорулгалыг. Бо чугула кампанияны организастыг чорудар дээш бүгү күштү, техниктиг бүгү аргаларны мобилизастап турар.

Мал чемниң белеткели — бүгү улустуң херээ. Районнуң совхозтарында улусчу контролёрлар ол кыйгырыгны боттарының бирги чергенин чугула сорулгазы кылдыр хүлээп алганнар. Бо хүннерде Бии-Хемниң шыныаларында улусчу контрольдуң 25 постуларын немей тургускан, ында чүс ажыг хайгылчылар бар. Оларның кижи бүрүзү кайы бир участокту хүлээнип алган, мал чемниң белеткелинде бүгү ажылды доктаамал хайгааралга алыр арганы берген.

Бо чугула кампанияга «Өөк» совхозта хайгылчылар эң-не идепкейлини көргүскен. Мал чемя белеткээр бригадаларда постулар техника ажыглалын, мал чемниң шынарын, ооң кадагалалын контрольга алган. Улусчу контролерлар О. Донгак, В. Сандыев, С. Оюн олар техниканы чөп ажыглаарын чедип ап турар. Оларның негелдезин ёзугаар сигенин кезери биле бөлериниң аразында үзүктелишкинин кызырган. Сигенчилерниң культура-амыдыралының айтырыглары база контролерларның кичээнгейиндеи дашкаар артнайн келген. Сигенчилерге шынар чок эт эккээр, сүт продуктулары-биле хандырбас чоруктар турган. Хайгылчыларның негелдезин ёзугаар ол четпестерин чайлаттыкан, бригаданы эки шынарлыг эт, сүт, сметана-биле хандырган.

Ол ышкаш «Хадың» совхозта улусчу контролерларның ажылы база идепкейлиг. Чижээ, хайгылчылар О. Байкара, И. Некрылов, В. Кириллов, Н. Обухов олар хынаала чоруткаш, сараатты багай тургузуп, кескен сигенни ажаап алырын багай организастап, сиген үрелин эгелээнин илереткеннер. Контролерларның негелдезин ёзугаар сигенни курдадыл, эде сараатты таарымчалыг хемчээн алган. Шөлде аралаштыр каапкан сигенни база бөлдүрген. Хайгылчылар катап хынаа көөрге, илерээн четпестериниң хөй кезии чайлаттынган болган. Ажылды катап кылырынга үнген чарыгдалды буруулут кижилерге төлеткен. Постуның кежигүннери бригаада сагылга-чурумну база кичээнгейге тургускан. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээннерни боттарының хуралынга сайгарып, азы хемчег алыры-биле совхоз дирекциязынга айтырыгны тургузуп турар.

«Саян» совхозта сиген белеткелин ында улусчу контролёрларның хайгаарап турары эки. Ында звено бүрүзүнде постуну тургускан, оларның ажылынга чээрби ажыг хайгылчы киржип турар. Контролерларның хүн бүрүде хынаалдазының принципиалдыг чоруунун түңнелинде ажылагыда мал чемниң белеткелинің технологизын хажыдар чоруктар болбайн турар. Ында сиген кезер техниканы долу ажыглап, сигениниң уведун, кадагалалын чогуур деңнелде тургускан.

«Шивилиг» совхозта улусчу контроль бөлүүнүн идепкейи чавыс дээрзин чугаалаза чогуур. Совхозта күш-ажылды организастааны багай, техниканы долу ажыглавайн турар. Оон түңнелинде ында сиген белеткелиниң темпизи оожум.

— Өске-даа чамдык ажыл-агыйларда контролерлар мал чемниң белеткелчилериниң амыдырал хандырылгазын эки-жидериниң дугайында сагыш салбайн турар. Аъш-чем хандырылгазын чамдыкта өй-шаанда организаставас, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктар чамдык ажыл-агыйларда бар.

Районнуң улусчу контроль комитеди район болгаш көдээ Советтериниң депутаттары, райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый килдизиниң специалистери-биле кады массалыг рейдилерни чорудуп, мал чемниң белеткелиниң шынарын, ооң бүгү технологтуг чорудулгаларын хынаан. Рейдилер түңнелдерин бригадаларга, звеноларга ол-ла дораан сайгарып, четпестерни чайладырының хемчеглерни ап келген. Бо хүннерде техника ажыглалынче онза кичээнгей угланган. Белеткээн сигениниң кадагалалын доктаамал контрольда тургускан. Ону өй-шаанда кажаалап, кыштагларже, кадагалаар черлерже соортүүнүн хемчеглерни ап турар.

КОМБАЙНЧЫНАРНЫҢ СООН ДАРЫП

Бо чылын бии-хемчилер 20 муң ажыг гектарның дүжүдүн ажаап алыр.

Эрткен чылга деңнээрге ажыл-агыйларда багай эвес дүжүттү өстүрген. Кол сорулгавыс—ону организастыг, кыска хугаада, чидириг чок ажаап алыры.

Дүжүт ажаалдазы эгелээр мурнунда контролерлар техниканың өй-шаанда, шынарлыг септеттингенин хынаан. Ажаап алышкын эгелээр бетинде комбайн парыгы бүрүнү-биле септеттинген турган. 124 комбайнның чүс чээрбизи, бүгү 73 жатка септеттинген болган. Тараа арыглаар техника, складтар, ниитизи-биле бүгү белеткел ажылдары ой-шаанда доозулган турган.

Механизастаттынган отряттың звено бүрүзүнге улусчу контроль постузун тургузуп, оларның ажыл планын бадылап, ажылдың участок бүрүзүнге харысалгалыг кижилерни тодараткан.

Чижээ, «Кызыл тараачын», «Өөк» совхозтарда контролерлар комбайнчының ховуларже үнгениниң баштайгы хүннеринден эгелээш-ле дүжүт ажаалдазын организастаанын хынаарынга идепкейлиг киришкен. Олар чамдык комбайнерлериң ажылга ак сеткиллиг эвес чоруктарын дораан-на илередип, техника ажыглалын шынгыы хайгааралга алган. Ооң ачызында ажаап алышкында четпестер ой-шаанда, дүрген чайлаттынын турар.

Районнуң улусчу контроль комитеди, райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң специалистери, активчилер-биле кады бүгү ажыл-агыйларга дүжүт ажаалдазын организастаанын, ажылдың шынарын хынаан. Ховуларда дески үнгүлээн дүжүт ажаалдазында чүс ажыг комбайнчылар хаара туттунган. Ажылды эки организастаан ажыл-агыйлар бар. Чижээ, «Кызыл тараачын» совхозта ажаап алышкын-транспорт отрядын тургускан, ында элээн хөй комбайнчылар, дугуйлуг тракторлар ажылдап турар. Механизаторларның ажылының бүдүрүкчүлүү бедик, шанче тараанны үзүктел чок чорудуп турар. Өстүрүп алган дүжүттүң камгалалынче ында кичээнгей салдынып турар. Продукциянын чидирилин болдурбазы-биле комбайнчыларны тараа төгүлбес кылдыр дуглап, автомобильдериң кузовтарын тараа төгүлбес кылдыр ыяк дерээн. «Өөк» совхозта дүжүт ажаалдазы база организастыг чоруп, бир комбайнчыны шуптузун ында хаара туткан.

Ынчалза-даа бо ажыл-агыйда дүжүт ажаалдазында организас чок чорукту, ажылды шынар чок чорудуп турарының фактыларын улусчу контролёрлар хынаалдар үезинде илереткен. Саванны бөлүп, сараатты таарын шынар чок чорудуп, ону шөлге арттырып каар чоруктар бар. Ооң турзук чамдык комбайнерлериң багай бөлдүрүп турарындан кескен тараны ажаап албайн баргылаар фактылар турган.

«Хадың», «Шивилиг» совхозтарда ажаап алышкында четпестерни хайгылчылар базы аная эрттирбейн турар. Ында тараа культураларын ажаап алырының технологизын хажыдып, чамдык техникаларының аная турары илерээн. Ажаап алырда, сөөртүрде тарааның чидиргилери база бар, саван болгаш өске-даа тараа кудуруу чүүлдерни багай ажаап ап турар.

Ынчангаш районнуң улусчу контроль комитеди бо чугула кампания үезинде ажаап алышкынның чоруп турарын болгаш шынарын хынаан рейдилерни организастап, бодунуң бүгү активинни ажылын идепкейжидип турар.

Л. ШУТОВ.
Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

Кызыл районнуң ажыл-агыйлар аразының мал сөмиртир тускайлаттынган «Сукпак» совхозтуң ажылышчылери Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш күмеженишкиниг ажылдап турарлар.

Ында улусчу контроль болүүнүң кежигүнү бригадир Михаил Прокопьевич Неделин малдың чемгерилгезин болгаш ажаалдазын доктаамал хынап, ажылда четпестерни чайладыр талазы-биле эвээш эвес ажылдарга идепкейлиг.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) мурнакчы мал ажаакчызы Н. Г. Дворецкий, улусчу контролёр М. П. Неделин болгаш механизатор К. Б. Салчак олар.

А. ХАСАНОВИЧИНИҢ фотозу.

ИДЕПКЕЙНИ КӨДҮРЕР

Шагаан-Арыг хоорайының АТБ-зинде улусчу контроль болүү районда эки ажылдыг болүктерге санадып турар. Автотранспорт бүдүрүлгези хоорайда улуг коллективтерниң бираазын. Улусчу контроль болүүнүн бо чылдың эгезинде эрткен отчёт-соңгуулдалыг хуралынга соңгуткан 13 кижи составтыг кежигүннериниң хөй кезии бүдүрүлгениң мурнакчылары. Оларның иштинде 3 кижи коммунист, ийиги — ВЛКСМ кежигүнү.

Улусчу контроль болүү (даргазы коммунист Александра Николаевна Бутенго) ажылын бүдүрүлгениң амыдыралында чугула айтырыглар-биле холбаштырып, камналга чурумун сагыырынче кичээнгейни угландырып келген.

1982 чылда болук 13 хынаалданы, бо чылдың эрткен айларында 7 хынаалданы чоруткан. Эрткен чылын материалдыг курлавырларның (электри энергиязын болгаш кывар-чаар материалдар) чарыгдалынга хамаарыштыр 4 хынаалданы, социалистиг өнчүнүн кадагалал-камналгазынга 4, ажылчыннарның амыдырал - чурттаалгазынын болгаш ажылдаарынга таарымчалыг байдал база бүдүрүлгеге озал-ондак болдурбазының чурумун сагыырының темазынга 3 санныг хынаалданы болүктүң контролёрлары кылган.

Электри энергиязын болгаш кывар-чаар материалдар камналгазының дугайында 3 удаа хынаалданы бо чылын чоруткан. Чартык чылда АТБ-де 57,6 мун квт-шак электри энергиязы, 13,7 мун литр кывар-чаар материалдар камнап алдыганында контролёрларның киирген үлүү бар.

Куш-ажылдың сагылга-чурумунун айтырыгларынче кичээнгейни салырын чыл эгезинде-ле отчёт-соңгуулдалыг хуралга коллектив кежигүннери саналдаан. Ындыг хынаалдаларны контролёрлар база кылгылаан болгаш чамдык чурум үрекчилеринге административтиг хемчегни онааган. Сагылга-чурум хажыдышкынары АТБ-де соолгу үеде кызырлыг турар.

Ынчалза-даа кылдынган ажылдар-биле чергелештир чамдык четпестер бар. Хынаалдаларның түңнелин болүктүн хуралынга чугаалажып, сайгарарын чамдыкта чоруппайн турар. Планныг онаалдаларның күүселдеи, ажылдын шынары, отчётта, сантүүнүн байдалы дээн ышкаш ажылга хынаалдар барык кылдынмайн келген. Контролёрларның чамдыызы хынаалдарга киришпейн, идепкейи чавыс болуп турар.

Бистиң корр.

«МЕНДЕ-ЛЕ ЧУНАР-БАЖЫҢ БАР...»

Тээли суурнуң чурттакчыларының алмыдырал хандырылгазында эптежир аргажок бирле четпес чүве бар. Ол дээрге чунар-бажың айтырыы. Суурда чунар-бажың июньнүн төнчүзүнден бээр септеттинип, бо хүннерге чедир үзамдыгып, орта ажылдавайн туруп берген.

«Чунар-бажың кажан орта ажылдаар ирги?» —дээн состерни аная хүннүн-ле дыңнап болур.

Коммунал ажыл-агый черинин даргазы В. Х. Балгандан айтырыг салып, негээрге:

— Менде-ле чунар-бажың бар. Суурнуң чунар-бажының дугайты билбес мен—деп харылгаглаар.

Харын-даа «чунар-бажыңдан чүге тудуп албас улустарыл бол» деп оргаы дыңнадыр. Кижи бүрүзү-ле ол дарга ышкаш чүк машималыг, материал-хереклелиг турган болза, чунар-бажыңны тудуп ап-даа болгай. Таарымчалыг байдал чогун биле тура-ла чоннуң бо негелдезинче сагыш салбайн турары элдептиг.

Черле ынчаш көөлгү үш чылдарда бо чунар-бажың орта ажылдавайн келгенин кижи кайгаар. Чамдыкта соок болур, азы электри тогу чүгүрүп турда бээр, ол эжиктерден ток изиңнедип туруп бээрге чунар дээш аная барган кижилер чүгле үке маңнажыр турду. Хөмүр-даш-биле хандырылга үргүлүү үзүктелир. Кочегардарның чугаазы-биле алырга, даргавыс хөмүрну өйлеп бээр, «улуска оорладып турар-дыр силер» дээш чамдыкта хөмүр-дашты дүжүртпейн-даа баргылаар.

БӨЛҮК ЧУРТТАКЧЫЛАР.

КОМИТЕТТЕРДЕ

ТУРАН

Туранның орук-септелге-тудуг участогу оруктарының капитал септелгезиниң талазы-биле планын күүсетпейн турар. Чыл эгезинден бээр ооң планын 97 хуу күүсеткен. Участок амгы үеге чедир-ле 150 муң рубльге оруктарны септээр болгаш кадагалаар талазы-биле төлевилел-смета документациязы чок болуп турары оларны күүседиринге бергелерин таварыштырып турар.

Техниктиг негелделерни болгаш төлевилелдиң негелделерин херекке албас чоруктуң уржуундан капитал септелгениң шынар чок чорудуп келген. Кызыл—Абакан аразының орууннда Арадан суурнуң девискээринге БИД 200/300 марканын битумун ажыглаанны шынарлыг асфальтбетонну белеткээринге шаптыктаан. Ооң түңнелинде септелге соонда орукта оңгул-чиңгилдиг черлер хөй апарган. Негелдеге дүүшпес техниктиг чүүлдерни ажыглаанындан оруктарның септелгезиниң шынары эки-живейн, оруктарның ойбак, чарык черлери эки дескилеттинмейн турар.

Бо четпестерни Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга сайгарып көрген. Ындыг четпестерни болдурганы дээш орук-септелге-тудуг участогунуң начальниги В. П. Вериовскихке доңгулда хүлээткен болгаш хынаалдадан илерээн четпестерни чайладырын ооң негээн.

АК-ДОВУРАК

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде улусчу контроль комитеди «Демир артынчызы дужаар талазы-биле күрүне планын «Тыва даг-дүгү» комбинаттың күүседип турарының дугайында» бодунуң 1982 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган доктаалының күүседлезин хынаан. Демир артынчызы дужаарын организастаар талазы-биле харысалгалыг албан-дужаалдыг эштер—комбинат директорунуң оралакчызы Е. А. Лешков, хандырылга болгаш саарылга талазы-биле кылдыстың начальниги В. Ф. Воронков олар боттарының медеглелин күүседиринге харысалга чок ажылдаан. Эрткен чылын демир артынчызы дужаар планын 86 тоннаны чедир күүсетпээн, бо чылын база ону дужаравайн турар. Чартык чылда 53 тоннаны дужаар планныг турган чаңгыс-даа тоннаны күүсетпээн. А комбинаттың цехтеринде, эжиктериниң аксында, ында-мында демир артынчызы овалаан берген чыткылаар.

Ол ышкаш комбинат 1085 рубль 72 көпеек түүвүт, штрафка онаажып, карылгалыг болганда демир артынчызын дужаарының чугулазы билдингир. Эштер Лешков, Воронков олар сагылга-чурум чогун көргүзүп, комитеттің хуралын херекке албайн, аная ийи удаа келбээнгер. Ынчангаш комитет үшү удаа чыылгаш, ук айтырыгны үстүнде удуртукчулар чокта шиитпирээн болгаш Е. А. Лешковтуң бүдүн чартык айның, В. Ф. Вороиковтуң бир айның шалының тыртар деп шиитпирээн.

КЫЗЫЛ - МАЖАЛЫК

«Барлык» совхозтуң Хөнделеп салбырында ниитиниң малынга чем белеткели организас чок чоруп турар. План ёзугаар аная 300 тонна сигенни белеткээр тургаш, сентябрьның эгезинге чедир чүгле 80 тонна ажыгны белеткээн. Салбырның удуртукчулары ажылдың темпизин бедидер хемчеглерин албаан. Долу эвес составтыг үш-ле звенону тургускан. Хой-жуларны сиген белеткелинче организаставаан. Сиген шөлдерин мал саза базып турда, совхозтуң специалистери мал чемниң белеткелчилериниге ховар аалчылар. Оларның ортузунга масса-политиктиг ажыл чогуур деңнелде эвес, продуктулар-биле хандырылга багай.

Бо бүгү четпестерни комитет шыңгыы сайгарып, салбыр эргелекчизи Э. С. Күжүгетти шыңгыы сагындырган болгаш сиген белеткээринин темпизин дүргедедир хемчеглерин дүргеп алырын ооң негээн.

КАА-ХЕМ СУУР

1983 чылдың дужудунуң ажаалдазы «Шамбалыг» совхозта багай организастаттынганы илерээн. Бар турар 41 комбайнның чүгле 16-зы ажаап алышкынга белен болган. Тос комбайнны тоймаглап каапкан, оларны хову ажылынга белеткээр кандыг-даа арга чок.

Ажыл-агыйда тараа арыглаар болгаш тараа кургадыр техниканы база багай белеткээнин хынаалдадан илерээн.

Совхозтуң ховуларынга септелге болгаш профилактика техниктиг ажаалда агрегады септеттинмээн, а аная улуг ажылдарын чорударынга баш удур эки белеткелди чорутпаан, септелгени кылыры негеттинип турары тодаран.

Дүжүт ажаап алышкынынга техниканы багай белеткээнин ээш совхоз директору Х. Ш. Ховалыгны районнуң улусчу контроль комитеди шыңгыы сагындырган. Бүгү комбайн парыгын дүжүт ажаалдазынга киирештирип, тараа арыглаар машиналарны болгаш тараа кургадыр агрегаттарны чогуур деңнелге тургузар деп ооң медеглелин кичээнгейге алган.

Бөгүн—Башкының хүнү

СИЛЕРГЕ ЧЕТТИРДИМ

Кыминыг-даа ёзулуг кижи болурунга ада-иезн болгаш башкылары улуг салдарлыг. Тайгалар бажыңга башкы хар чаап, тейлер бажыңга өскүү туман соястан турда, башкыларын дугайында бодалым улам хайнытып келир.

БИЧЕ-ООЛ БАШКЫ

Алдан-Маадыр аттыг музейде тускай делгелге бар, ында тыва бижикти баштай чогаадышкан орус эртемденнер болгаш чырыдыышкын хереэнге шылгараңгай ажылдап чораан башкыларының чуруктары, документилери бар. Кызыл даштыг дептер. Ол болза Монгуш Дошчунович Биче-ооллуң «Күш-ажылчы дептери». Бергеи черинің адын «Өөредилге комбинады» дээн.

Башкы кижиниң кеткен хевиндеи, бодун ап чоруурунда эгелээн кижи дозеп салгаар чүве чораан. Тыва дылдың хоочун башкызы Монгуш Биче-ооллуң күш-ажыл дептерин төп музейде делгеп салганын көргеш, ол башкының биче сеткилдиин, кичээл эрттиреринің солунун, чүве бижиринің чаражын, эптиг-эвилеин сактып турдум. Ам ол башкы назылай берзе-даа, тыва бижикти шын бижиринің дугайында эртем ажылдарын уламчылавышаан хевээр.

КОНГАРОВА БАШКЫ

Ам бодап чоруурумга, мээн чалыы назынын тергиин башкыларның холунга дадыккандыр. Музейде шилдиг хомду иштинде «Эрттирилге» деп чалалга бижикти делгеп каан. Ооң сөзүн номчуп көрээл:

«Эрттирилге Эш Агриппина Константиновна Конгаровага Тыва Арат Республиканын Биче Хуралдың йби дугаар чыжыңга олурарын чөпшээрлээн Биче Хурал Президиумунуң секретары Далгавчык. 1940 чылдың февраль 15 хүнү». Кызылдың №2 школазынга Конгарова башкы орус дыл башкылап турган. Алыс боду хакас уктут, суг тывалаар башкы. Кичээл үеинде чүгле орустан башкылааш, шала кежээ бистің аравыска чедип келгеш, билдинмес сөстерин тывалап тайылбырлаар турган.

ОРТУН-ООЛ БАШКЫ

Төөгү башкызы Ортун-ооллуң танывас кижи ховар боор. Сергей Медикпенович дээди эртемни Москва хоорайга чедип алгаш, Кызылдың каттышкан школазынга нам төөгүзү болгаш тыва төөгүзүн башкылап турган.

1947 чылдың күзүнү. Кызылдан Ленинградче аттанган бис. Башкы дугую уштулаңайнып чоруур чүк машинызыма олурупкан бис. Бистің аравыска Сергей Медикпенович база чораан. Саян кырынга чорувуста харлыг чаъс төге берген. Тос боргум тӨомча чок апарган. Дөңгүр бажым доюун эгелээн. Чаъстың суу чиктелеп киргеш, органы соолаанды берген.

Төөгү башкызы Ортун-ооллуң кээргээчел чоруунуң дугайында «Өөрээткен мен» деп шүлүглелимде мындыг одуруглар бар:

Саян артын
машиналыг үнүп ор бис.
Чаъстап келген.
Чаңгыс плащ шуглангган бис.
Хадың тозун бөргүм
бойлаан.
Чушкуумге суг
Холдап кирди.
Бажым камнааш,
кочал кеттим.
Каткы үнүү.
Өөрүм мени хөктеп,
шоотту.
Кочал бөртке чаъстар
деггеш, тайып турду.

Совет Тываның магалының, совет амыдыралдың чаагайын аар. Мен ам хоочун башкым Сергей Медикпенович-биле чырык соңгаларлыг, чылыг болгаш соок суглуг чаа бажында чурттай бердим.

МААДЫР БАШКЫ

Ам бодап чоруурумга, бистің классың ооллары болгаш уруглары черле аная эвес улус. Сес класска кады турган мен. Ынчан ады Сесенмаа чүве. Сан бодаары кончуг. Хыналда ажыл болу бээрге, мен даады Сесенмааның чанынга кожалаштыр барып олуруп аар болбазык мен бе! Ам ол школаны эжимни Сарыглар Саятыевна Тамдын-оол дээр. Аныяк шаандан амга чедир башкылап келген. Ол ам Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры! Мээң класымдан мындыг кайгамчык башкы кижи үнгеннинге недергей-ле чоргаарланын чоруур мен.

ПРОФЕССОР БАШКЫ

Сибирьге чүс-чүс чылдың дургузунда ужук-бижин чок чурттап чораан кижилериң аразынга тывалар база киржир. Характарым шимгеш, хандыр-хандыр боданыр мен. Бистің класстан билдингир эртемденнер база үнгүлээннинге кончуг-ла өөрүп чоруур мен.

Кашпал чурттуг ачы аратың оглу Шулуу мээң школачы эжим. Тыва дыл дугайында Шулуу Чыргал-ооловичиниң орустан, тывалап бижиглээн ажылдары Улуг-Хемнің кешкеш, Саян артын ашкаш, Совет Тывамның эртемниг чедиишкинериниң алдар-адын нептередип турар. Ажылымның аайы-биле Тываны эргип кезээн мен, кайы-дааериң школазынга баарымга, Шулуу Сатты таныыр, профессор башкы дээр болду. Школачы, студент эжим Шулуу Чыргал-оолович Сат башкы кижиниң чимыжынга чаваттынган кижи.

БААС БАШКЫ

Ынчан чаш мен. Бистің аалывыс Кажаалыг аксынга кыштаан. Бир катап хар чаап турар дүне бистің аалывыска Баас башкы деп кижи улаглап келген. Сандан сугнуң ооңге хамык улус чыглып келген. Баас башкы шокар ужук айтып турар болган. Ачам-биле чугаалажып орарын дыңнаарымга, Баас башкы Хемчик униндан келген болгаш Чөөн-Хемчик кожуунунуң сумуларын эргий шокар-ужук айтып чоруур болган. Мээң салымчолумга Баас башкы дика салдарлыг болганын сөөлүүредир билип каан мен.

—Оглуларны өөредип көрүңер!—деп, Баас башкының ачамга чугаалаанын ам-даа утпас мен. Ол башкы бистің аалывыска келгеи соонда, мени Улам-Булуң школазынга чедирип каан. Шемни чурттуг Ширинаанын башкы мени бодунуң өөреникчизи кылып алган.

КЕНЕШ БАШКЫ

Бистің Хөндергейге кайгамчык шевер Хорлуу дарган чурттап чораан, оңа оглунуң адын Кенеш дээр. Мен миниип көзүмге, ат улаглап мунгаш, ооң-на Чадаана, Хөндергей, Шемни сумуларын ынчаар башкылап чоруур кижи чораан. Чоя ооң адын дерт адавас: Агар-Политик дижирин билир мен. Ол башкы көөр дээн аалдарынга баш бурунгаар чар тарадыптар. Кенеш башкының сураан дыңнаш, улут улустар солуушар номчудар турган. Мен баштай номчуп өөренгеш, сөөлүүредир бижип өөренген кижи мен, ынчангаш бистің аалдарның кыргаларынга «Шын» солунну номчуп бээр турдум. Ам бодап чоруурумга, Кенеш башкы бүгү делегей байдалының дугайында кичээл эрттирип чораандыр...

Эргим башкыларым, салымчолумнуң дүлгээнинге үеленде силерни сактып келир мен. Эртем-билигге чедирип, ёзулуг хамааты кылдыр мени дадыктырган буянныглар силер. Силерге четтирдим.

М. КЕНИН-ЛОПСАН,
төөгү эртеминиң кандидады.

ТӨРӨӨН ЧУРТУВУСТУҢ ХООРАЙЛАРЫ

Армениянын үшүү улут хоорайы Кировоканың үлешүр болгаш культура төвүнүң чаа тудуглары дүрген өзүп турар. Хоорайның кудумчулары болган поолдери чечентелдир сайыраан, садыгның, культура-амыдыралдың чаа тудуглары пемей кылдыктан.

ЧУРУКТА: Кировакан хоорайның Ереван поолунде төп универмаг.
Р. АКОПЯННЫҢ фотозу.
(СӨТА-ның фотохрониказы).

Болбурзектиң судалы

БЫЖЫГ ТАЙБЫҢ ДӨӨШ

СӨКП ТК-ның Чингизе секретары, ССРӨ-ниң Дөзүн Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглели делегейниң улустарының болгаш солуннарының кол-ла кичээнгейни салыр үүлү апарган. Даштыкының массалыг информация чепсектери ол документиниң дугайын бижээш, Совет Эвилелиниң түүкүү тайбыны камгалаары болгаш быжыглаарынче, дүшкүүрүүг чоруукту чавырылдырарынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче, күүнелер аразында кады ажылдажылганы калбартыр, ханыладырынче чайгылыш чокка углаганын онзалап демдеглеп турар.

Ю. В. Андроповтуң Медеглели АКШ-тың чазааның делегейге улут аймылдыг милитаристиг түүкүүлериниге болгаш авантюристиг политиказынга төлептиг харыы болуруп болгар «Работниченсдо дело» солун бижээн. Ол онза чугула документиде ССРӨ-ниң тайбынче тура дүшпес тура-соруу эн-не тодаргайы-биле бадыткаттынган.

«Нойес дойчланд» (ГДР) солун Совет Эвилелиниң тайбынче утланмышкынында чайгылыш чок чоруп турар деп бижээн. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр ужурлуг болгаш сокса ттынын болуурда деп ол санап турар. Бир эвес барын-герман чурттарының улустарының хөй кезиниң күзел-соруунга удур америк ядролуг ракеталар Европа дилке кеступ кээр чүве болза, ол тайбын хереэнге эннe хоралыг базын болур дээрзин Медеглелде сагындырган.

«Нью-Йорк таймс» солун Ю. В. Андроповтуң Медеглелиниң бижимелин бүрүүнү-биле парлааш, мынчаар бижээн: шериг күүү-шыдалын кажан-даа турбаан, улут кылдыр күштелдирери, бүгү делегейге америк шериглерин турар черлерни калбартыры болгаш бодунуң даймызырак политиказын Барын Европаның база Японияның талазындан деткиннирге ооң бүзүрээри-даа тайбынга кыжанымышкын болуру-биле Рейганың администрациязын совет удуртукчу буруудаткан. Ю. В. Андроповтуң ооң-биле кады АКШ-биле тайбың харылзааларын тударынче, ортумак ыракшылдың болгаш стратеттиг-даа ядролуг боо-чепсектин дугайында Женева чугаалажымышкыннарынга ийи талага таарымчалыг дугуржулганы чедип алырынче ССРӨ-ниң түүкүп турарын бадыткаан.

Москва Вашингтонуң политиказын шыңгыы шүүмүүлээн деп, барын-герман «Франкфуртер альгемайне» солун демдеглээн. Вашингтон барын-европа черинге америк «Першинг-2» ракеталарны болгаш чалгынныг ракеталарны тургузарын база Барын Европаны америк политиканың чоленгижи болдуларын чедип алыр дээш, Женева чугаалажымышкыннарында узамдыктырымышкынын таптаазын шилип алганын Медеглелде айытканын ол солун бижээн.

Совет Эвилелиниң чаагай күзелин, ооң дугуржуп алыр күзелин кошкак чоруктуң демдээ кылдыр көрүп болбазын совет удуртукчу сагындырган деп, бир еске барын-герман «Генераль-анцайгер» солун бижээн. Тургустунган шериг-стратеттиг балансынын үрээр дээр кандыг-даа орадажымышкынга Совет Эвилели чогуур харыны берип шыдаар болгаш, ооң соңгээн сөзү ажыл-херектен карышпас-даа.

Мурнуу-көрей самолётту ажыглаан алгаш кылган аравазынын өнчүк-чөңгээнин АКШ-тың тускай албан черлери организаттаан болгаш политика талазы-биле эң каржы авантюрнын болганын англи «Гардиан» солун бижээн. Рейганчы администрациянын политиказын, ооң-биле кады Женева-да чугаалажымышкыннарда ооң туруужун Москва шинтирдирбиле шүүмүүлээн.

АКШ-тың удуртукчуларын Европада ядролуг чепсектелиишкинин кызырарының айтырыгларының талазы-биле Совет Эвилели-биле дугуржулганы чедип алыр соруулда салбайн турарын Москва айытканы деп, япон агентилеп Кюдо Цусин дыңнаткан. Олар үүгле ус-шактыг узамдыктырын, Барын Европага «першингтерин» болгаш чалгынныг ракеталарны канчаан-даа тургаш, сайгара тургузарынче үүкүп турар. Барын Европага ядролуг ракеталарны тургузары-биле үеин узамдыктырар соруулдын АКШ-ты совет удуртукчу делегейиниң дүшкүүрүүг чоруун күштелдиргени дээш буруудаткаанын япон «Токио симбун» солун бижээн. Боо-чепсекти дүжүреринің дугайында кандыг-даа шынчы чугаалажымышкыннарны кылыр күзелдиг АКШ-та чогуур Ю. В. Андропов демдеглээн.

Индияның «Патриот» солун делегейде тургустунун келгеи шыңгым байдалдан ушуна-рының кара чаңгыс үнер орууны Совет Эвилели айытканы деп бижээн. Кижилерин каттыштырын шыдаар, күүнелериниң XX болгаш XXI векторының аразында политиказын тодаралар үүлдер болза, боо-чепсекти эндере бүдүрериниг угаан-сарыыл чокка чарыгдаг турар материалдыг курлавырларын хостаары, кижиниң кызыгаар чок шыдаар аргаларын өөредери он бооп турар. Ю. В. Андроповтуң ол Медеглели — Совет Эвилелиниң тайбынга хамызы-биле бердингениниң, ооң чер кырынга тайбының үүгле камгалаарынга эвес, харын база быжыглаарынга быжыг тура-соруунуң чаа чаймыныңчан хереченнели болур.

(СӨТА).

ЖЕНЕВАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ВЕНА (СӨТА). Төп Европада чепсектиг күштерин болгаш чепсетленишкиннерин кызырарының дугайында чугаалажыышкыннарның эдлечеглиг, 31-ги эдлээ, ында ажыттынган.

ЧССР-ниң делегациязының баштыңы Э. Кеблушек плималыг хуралга чүве чугаалааш, амгы үениң шыңгыы болгаш харымсалгалыг бооп турары-биле холбаштыр чугаалажымышкыннарның чаа эдлээ онза ужур-дузалымы демдеглээн. Барын үүтүү дайын белеткелдерин калбаавбиле улгаттырып турары болгаш хамыктың мурнунда НАТО кежигүнү европейжи чурттарын, ооң иштинде Венада чугаалажымышкыннарның киржикчилери чамдык чурттарның девискээрлериниге ортумак ыракшылдың чаа ракета-ядролуг чепсектерин тургузарының планнары тайбының салым-чолу дээш улуг дувурээшкинин болдуруп турар. Байдал мындыг бооп түрар үеде дайын кыжанымышкының улуткаар, тайбыны болгаш аймыл чок чоруукту быжыглаар, боо-чепсекти кызыгаарлаар талаы-биле тодаргай базымнарны кылыры эртежок чугула бооп турар.

Венада чугаалажымышкыннарга боттуг, кайы-даа талага таарымчалыг шинтирлерни тып, хүлээп алыры дээш Варшава Керээнинің киржикчизи чурттар эвээш эвес үүлдерни кылган.

Социалистиг чурттарның бо чылдың февраль 17-де кылган саналы болгаш оларның «Төп Европага чепсектиг күштерин болгаш чепсеглеиишкиннерин кызырарының болгаш ооң-биле холбашкан хемчеглер дугайында» 1983 чылдың июнь 23-те киргеин чаа телевидели түнелдиг үнеринге принципалдыг ужур-дузалыг. Ол саналдар чугаалажымышкыннарга ооң мурнунда чедип алдынган ажыктыг үүлдерин барымдаалаан болгаш чаа өзүү-биле кайы-даа талага таарымчалыг дугуржулганы эң кыска хугаазада чедип алырынга чугула таарымчалыг байдалдарны тургузуп берин турарын Э. Кеблушек демдеглээн.

Чоокта чаа чедиишкиннерге доозулган Мадрид ужуражымышкыннарының дүрүжулгазы ооң киржикчилериниң чөрүдүүлерин ажып эрткеш, дугуржулганы чедип ап шыдаанын көргүзүп турар. Ынчангаш Мадридтің чижээ Венага баа-ла чогуур идигин кылырынга идегексеп турмен.

Социалистиг чурттарның делегациялары оларның чаа саналдарынга Барын чүк тодаргай, ажыл-хереқчи харылларны чоокку үеде бөөрин маанап турарын ЧССР-ниң Федералдыг түнелинде илередиг. Ынчаар харыы Венада чугаалажымышкыннарның амгы эдлээнде-ле боттуг түнелдерни чедип алыр аргаын бээр ийик.

УЖУРАЖЫЫШКЫННАР ДООЗУЛГАН

ЖЕНЕВА. (СӨТА). Хөй-ниитн организацияларның дайынга удур ужуражымышкыны Женеваның Нациялар ордуунга үш хүн үргүлчүлээн соонда доозулган. Ол чурттар аразының ужуражымышкынынга 18 чурттарның, ооң иштинде ССРӨ-ниң, делегейниң 50 болгаш национал 41 организацияларының 150 хире делегаттары киришкен.

Ол дайынга удур чыыштын киржикчилери амгы үеде делегейниң душкүүрүүг байдалын чугаалажып көрген. АКШ-тың администрациязының даймызырак түүкүүлерин ужуражымышкының киржикчилери шыңгыы буруу шашкан.

Ужуражыышкын киржикчилериниң хүлээп алган түүлел документинде кижи төрелгениниң кырында ядролуг туутка-шкынныг айылыныг дирегеп келгенин айытканы, бистің бөмбурестің боо-чепсек болгаш дайын чок делегей болдуруп алырының аргалары ам-даа бар дээрзин демдеглээн.

КЫДАТ-АМЕРИК ХАРЫЛЗААЛАР

ПЕКИН. (СӨТА). АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергер Кыдатка ийи-чорук кылган. Ол Пекинге парлаага конференциязынга чүве чугаалааш, кыдат-америк чугаалажымышкыннарга Кыдатка амгы үениң америк технологиязын, ооң-биле кады «каттыштыр ажыглаар» дээр, тодаргайларга, анаа болгаш шериг-даа сорулгаларынга ажыглаар технологияны бээрнин айтырыгларын кол көрдүгенин чугаалаан. Ооң чугаалааны-биле алырга, талаалар ол шинаш ийи чурттуң шериг албан черлериниң аразында «харылзажырының аргаларын» база чугаалажып берген.

Америк министр КУР-нуң Күрчевулелиниң премьери Чжао Цзиян болгаш КУР-нуң Төп шериг чөпүлелиниң даргазы Дэн Сяопин-биле ужуражымышкыннарын бөлгаш чугаалажымышкыннарын «эс-найралчы болгаш ажыктыг» болган деп чугаалаан. КУР-нуң камгалал министри Чжан Айпин АКШ-ка бөөр дугайында чалаганы хүлээп алганын ол дыңнаткан.

ЭЖИВИС

Мугур-Аксынга ажыттынган баштайгы онгу классты доосканы. Эге класстарга ажылдаар башкы эртемни чедип алгаш, ам торээн школазында ажылдап турар. Тамара Салчаковна Тондар бистің школаның эки ажылдыг башкыларының биреэзи.

Ол хүндүткелди чүүүл-биле чедип алганыл? Кичээлдерин утка-шымарлыг бедик деңнелде эрттирип турар. Уруглардың билин ханы. Эш-ооруг-биле эп-найралдыг, сеткили биче, кандыг-даа даалгадап ойталавас. Класс шактарын бир ялзы, солун эрттирип чаңчыккан. Ада-иелер-биле харылдаалыг. Клаалыңы өөреникчилери-биле тус-тузында ажылче кол кичээнгей салып турар.

Ол ам бисте партбюро кежигүнү, ол арткен чыышка район Советинин депутадынга база катап соңгуткан. Чымыштыг ажылып депутат, хөй-ниитн хүлээлгелери-биле чедиишкиниг холбап турган. Кызылдың пединститудун бөлөөредилге-биле бо чылын дооскан. Бистің эживис башкы шак мындыг кижи.

Г. МУНЗУК,
Мөңгүн-Тайга район.

Тываның дээди болгаш тускай ортумак база профтехөөредилге черлеринде башкыларның улуг отрядын ажылдап турар. Физикага бижиг билиглерин ол урулларга берип келген. Бо чурукта ол 5«а» класста кичээл эрттирип турары.

ЧУРУКТА: Тываның автоорук техникумунуң башкызы М. И. Суворова бирги курсчулар-биле кичээл үеинде (угтүүде). Ол чээрби ажыг чылдарда башкылап ажылдаан, бо техникумда безин он беш чыл ажылдап турар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

В. И. Богданова Элегес ортумак школазында башкылап турар. Физикага бижиг билиглерин ол урулларга берип келген. Бо чурукта ол 5«а» класста кичээл эрттирип турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Чылдар болгаш кижилер

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРИНИҢ МУРНУНДАН

Өскелерден онзагай ылгалыр чүвезин чок, бодүүн, эш-ооруңге эвилен-ээлдек, хүндүлээчел, оожум топтуг—мындыг кижилерни чон «чыткан хой тургуспас» дижир болгай. Ол кажан-даа, кандыг-даа байдалда, улуг-даа, биче-даа кижилер-биле чугаалажып турган черле үүүн бедилип, даржылып, шыжыкпас кижи. Шала эвчок чугаа кылыр ужурлуг апарган болза, буруузунган азы эгенген хевирлиг хүлүмзүүрүр. Шынап-ла бодун «сүгдан оожум, сигенден чавыс» кылдыр тутунуп билир кижи. Боду эскет чок, бодүүн, оожум-даа болза, ажыл-агый кыла бергенде шуут сыр өске апаар кижи. Арта-ла шимчээшкини безин дүрген-дүрген, чимк-чимк, сактырга, ооң күжү, энергиязы каш дакпыр немежи берген ышкаш апаар. Ажыл үеинде кымдан-даа катты-хөглүг, омак, эрес, арта-ла ырлагылай каггылап, ыяап-ла баштак чугаалар соглегилээр.

РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, улус өөредилгезиниң тергиини, хоочун башкы Салчак Бадыевич Майының дугайында чугаа чоруп турар. Ооң ажылдап келгениниң дугайында айтыларга, хөй-ү чугаалавас. Катташкак карактарлыг апарган кадыр хаваан херилдир шимчедип, агарты хыралы берген бажының дүгүн сүйбааш, бодамчалыг карактарын талыйтыр имиреррти көргеш, мынча дээр:

— Аксым-кежин, ажыл-ижим улуг Төрээн чуртум, чонумбиле тудуш. Ажыл стажым Совет Тывам-биле барык чажыт. Ынчангаш бүгү назынымда омак, сергек, ырлыг-шоорлуг, ажыл-ишчи болуксаар мен. Оны аныяк салгалга дамчыдыксаар мен.

Башкының бо сөстерин ажыл-ижи бадыткап чоруур. Ону чон хүндүлээр. Ол чонну база хүндүлеп, «чонну чоорган кылып, хөйү хөйлеп кылып», чүгле чон-биле, кижилериң сырый аразынга чоргаарланып, ажылдап чурттап чоруур.

Хоочун башкының өөредип, кижизиткени чүс-чүс өөреникчилери улуг Төрээн чурт—ССРӨ-ниң кайы-даа булуңнарындан башкызының адын адап-сурап, эки сактышкыннар-биле Майны Бадыевичиге өөрүп четтиргении ылередип чоруурлар. Чаалар чүгле Тываның ужукдымындан эвес. Москвадан, Украинадан, Владивостоктан өөрүп четтиришкиниң чылыг сөстерин эккеп турар. Амыдыралының аайы-биле Владивосток хоорайда чурттап чоруур Хомушку Чечей башкызынга мындыг одуругларны бижээн: «Хүндүлүг башкым, Бадыевич! Аваң, ачамга-даа мындыг чагаа биживаан мен. Чүге дээрге мээн амыдыралымга силериң киргген улут-хуулар ачам, аваңныңдан улут ышкаш сагындырар-дыр. Мен Владивосток хоорайда эртемниг апарган, орус, украин, корей, япон эш-ооруң-биле бир дөмей ажылдап, чурттап чор мен. Төрээн Тываны база сакты бээр мен. Башкым силериң Төрээн чуртувустуң, ооң хөй националлыг акы-дүнма чонунуң дугайында биске өөредип, чугаалап чораан чүүлдериңерни болганчок-ла сактып кээр-дир мен. Улут Төрээн чуртувустуң ужу-кыдыынга чедип келгеш, ужуг чон-биле аралажып чурттай бергеш, оларның ажы-чаным, кижизидилгезин, чаңчылдарын көрүп чорааш, силериң меңээ чедиргеи эки салдарыларны үнелеп четпес-тир мен...»

Мындыг уткалыг чагааларны Майны Бадыевич хөй-ү-биле ап, оларга чылыг, чымчак чаглыг сөстер-биле үргүлчү харылап чоруур. Шыны-биле чугаалаарга, Майны Бадыевичиде амыдыралчы, ажыл-ишчи дуржулга эгээртинмес эртине, чаа-чаа салгалдарга дамчыдар ужурлуг байлак биле дөмей.

1923 чылдың күзү. Шуйнуң Базарак, Чаңгыс-Терек ол ынчаар чурттап чораан ядыы арат Бадының ог-бүлезинге оол төрүттүнген. Ооң адын Майны деп адаанар. Чажындан-на ол эрес, кежээзин кайгадып, үш улуг акыларын бүгү талазы-биле өттүнүп, оларның кылган чүүлүн ыяап-ла кылыр, шенээр чораан. Кажан ол сес харлыг турда, арбан даргазы Чошкак аңаа моол бижикти өөреткен. Удаваанда бичии Майны чоок-кавынып аалдарын кезип, улусту моол бижикке өөредип эгелээн. Ону ынчан-на улус «бичии башкы» дээр апаргай. Ол Бай-Талдың Чоон-Терек деп черге ажыттынган школага амгы үеде хоочун композитор Алексей Чыргал-оол-биле кады барып өөрени бергеи. Ийи чыл болганда. Кызыл-Мажалыкка 4 класс дооскан соонда, Кызылдың каттышкан школазынга келгеи. Өөренирге салымныг, чуруурунга талантылыг Майнымы башкылары чурулгага өөредилгезин уламчылаарын деп санал киирерге, торээн булуңу Шуйга «башкылап» чораанын сактып, аңаа чеде бергеш, башкы болуп ажылдаар күзелин ылередкен.

Ооң өөреникчилериндеп кандыг мергежилдин тускай эртемниглери үнмээн дээр: башкылар, эмчилер, агрономнар, инженерлер, партия, совет ажылдакчылары... Ынчалза-даа Салчак Бадыевичиниң бүдүү эң улуг чоргаараалы бар. Ооң өөредип чораан өөреникчилериниң дыка хөй ооң иштинде базып, башкы эртемни чедип алган, республиканың янзы-бүрү булуңнарында аныяк салгалды өөредир, кижизидер ажылды уламчылап чоруурлар.

1941 чылдан бээр лениниг партиниң кежигүнү, хоочун башкы Салчак Бадыевич Майны Тывага улус өөредилгеениң сайыраарынга бодунуң үлүг-хуузун дортен чылдар дургузунда киирип келген. Ооң ажылдап эгелээни Шуйда амгы үеде 700 өөреникчилиг улут ортумак школа бар апарган. Ол школаның башкылар коллективи 36 башкы болгаш кижизидикчиден тургустунган, наймылдыг, демниг, аныяк коллектив. Ында шуптузу дээди азы тускай ортумак башкы эртемниглер—шуптузу Салчак Бадыевичиниң өөреникчилери. Хоочун башкы амгы үеде Шуй ортумак школазында кижизидикчи башкы болуп ажылдап турар. Майны башкының (чон ону чүгле ынчаар адаар) база бир чоргааралы: ооң уруглары адазының ынак тускай эртемни шилип алган, башкылар апаргаанар. Улут оглу Майны Биче-оол Кызылдың уран чүүл училищезин дооскаш, Шуй школазынга чуруллга башкылап, беш чыл ажылдаан соонда Ак-Довуракты чуруллга школазында кончут эки ажылдап чоруур. Ооң бичелери Мария, Анатолий Майны алышкылар Кызылдың башкы институдун дооскан, торээн школазы Шуйда ачаазы-биле кады амгы аныяк салгалды кижизидер буянныг чымыш-биле шимми берген.

Салчак Бадыевичиниң остүүрүп, кижилиткени сес ажытөлүүнүң ийи бичиилери 8 база 10 классчылар. Олар база адазы мышкаш башкылар боор деп паяг күзелин илередип чоруурлар. Ынчангаш Майнылардың башкы салгалы чоокку чылдарда алды кижи апаар дээрлинге канчаан чоргааравас боор!

РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, улус өөредилгезиниң тергиини, хоочун башкы Салчак Бадыевич Майны алдап харлап турар. Кижиге торээн ада-иезн дег эргим, эп-не чоок, эп-не хүндүлүг, эп-не уттундурбас ат —башкының ады.

К. САРЫГ-ДОҢГАК.
Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

ДӨЗЕКСЭЭР МЕН

Мээн аваам — башкы. Ооң адын Александра Сарыглароваа Сюрюн дээр. Ол Кызыл-Даг ортумак школазында башкылап турар. Школага 18 чыл ажылдаан. Ооң холун дамчыр хөй-ле чаштар эрткен.

Башкының харысалгалыг ажыл-хөрээн аваам ак сеткилдиг кылып чорур. Бөрү бөш уруглуг ие болгай. Ооң кадында школада даа, бажыңындаа ажылынга — шуптузунга четтиге бээр. Аваңнын ажылжи мени сорук киирип чоруур. Школаны дооскаш, аваңның изин салгап, башкы болурун күзеп чоруур мен. Башкының хүнүн таварыштыр аная байыр чедирип, чедиишкиннерин күзедим.

Долаана ИРГИТ,
онгу классчы.
Бай-Тайга район.

ПРОПАГАНДИСТ

Елизавета Моргуевна Даваа — Кунгуртук ортумак школазында ажылдап турар. Коммунист башкы коллективте кижилилге ажылынче, аныяк башкыларга хамаарыштыр дагдыныышкын ажылынче кичээнгейни салып келген. Эге класс башкыларының методика каттыжыышкынын он чыл ажыг удуртуп турар. Ол—пропагандист, агитатор, хереженнер чөвүлелиниң кежигүнү. Чон ортузунга партия, чазактың салып турар сорулгаларын таныштырып суртаалдаарынга идепкейлиг киржип чоруур.

Башкының амыдыралчы болгаш ажыл-ишчи арга-дуржулгазы байлак. Бодап даа доруунер даан. 37 чыл дургузунда школада ажылдап чоруур. Сес харлыында Хөл-Бажыңга чайлаг школазынга эрелеп. Шынаа сумуузунга 110 кижини бижикке өөреткен. Кыызлдың каттышкан школазынын эдегги класын дооскаш, күш-ажылчы орууны эгелээн. Ам бо школада бодунуң хеймер кызы Роза-биле кады ажылдап турар. Өске үш ажы-төлү шуптузу эртем-билиглиг кадрлар болгулаан.

Д. ЧЫМБА,
Кызыл район.

ХАЙЫРАЛЫГ ЫРЫМ

(Дарганның демдеглелдеринден)

Аныяк дузалакчыларлыг ажылдаарымга ынак мен, олар кызымак, моге-шыырак, сеткили чиик. Бир кезек уеде аскаңгырлап чорааш, (озал-ондакка таваржып, машинага тавартканмен, ооң уржуумдан каш удаа кестирип, бергени көрдүм, ам колдууида кадык болдум, ынчалза-даа ол өске чугаа-дыр ийин), оолдарга үгле айтып бээринге өй тудум. Аныяктар бистиниге үргүлчү чыглыр, улуг маска-биле демир соп, дузалажырлар, ооң соонда оюнтоглаа улажы бээр. Он килограмм масканы кым хөй катап көдүрүптервал, азы бурунгу шагдан бээр-ле дарганнарыны мергежилгезин кылырыл: кым ол масканы «арыг ошкаарыл», ол берге: эпчок болза, эрин, диш чок артар сен. Азы азыгда салып каан турар, боттарывыстың кылып алган штангавысты көдүрер, азы, эжикте быжыглаа каан турникке туттунар. Оон-даа өске күш, аваангыр чорук шеңээр мергежилгелерни бодап аар бис. Бола бүгү чүүлдерге, чангыс буттап халып тура, чедишкининг киржип турдум: шериге көргеи, өөренип алган чүүлдерим халас барбаан. Суурга аар атлетика болгумун база ажыттывыс. Совхозка эки дирткен спортчулар бистиң аравыстан үнүп—хаакчы Анчикай Маады, боксёр Сергей Чадамба, моге алышкылар Сагаан-оолдар... А мен тура көдүрүп шыдавас бол, сандайга олуруп алгаш, бодумнуң дензимден бүдүн чартык катап аар штанганы хол бажында идип үндүрүптер, чангыс холдан турникке каш удаа тыртыыптар, аскаңгырлап халып, баскетболдай бээр турдум. Ажылдың, тренировканың, институтка бот-өөредилгениң шак ынчаар бириккени мээң ынчаардагы бертикбежел байдалымны билдиртпейн турду, черле ынчан ботка чөгенир ындыг чай-даа турбаан.

Мээң өөренникчилерим арызында эң-не салым-чаяанны Туд-оол Март-оол ышкаш чүве. Ол ёзулуг-ла «оциаар, солагайлаар, орустаар, тывалаар» кижи. Ийи холунга ийи улуг маска тудуп алгаш, олуйсолуй хап турда солун-на; Олег Седип эң-не кызымаа; я амгы дузалакчым Садый Донгак хөй чылларда ажылдап келгеш, бүгү чүвеге боду өөренип алган. Виктор Кривоножкин дугайында онзагай чугаалаксадым. Бедик, шилгедек, чугаакыры мырыңай кедергей, ажылдай бергенде, аңаа үүгдаа херек чок апаар кижи-де болгай.

Бир-ле катап Кызылга дазажыксан кылаштан чорумда, артымда бир-ле кижи: «шеф, шеф!» деэн ышкаш болду, баштай херекке албайн бардым, оон үниү танымырым ышкаш боорга, хая корүп келдим. Виктор биле Ковалёв алышкылар шуптузу—Гена, Толя, Коля суглар бо тур ийин. Шуптузу мээң өөренникчилерим, «масжыларым». Виктор шөлээлеп чораан, даарта Белогорскиже ужар, ол ында комсомол баштыны бооп ажылдап турар, Комсомолдуң төп школазын дооскан, ам дөртен муң комсомолчулар-биле ажылдап турар. Ол менээ адрезин бергеш, ажызы—СЭТА-ның корреспондентизи Александр Русскийниң байырын дамчытты. Ковалёв алышкылар Тыванын янзы-бүрү булуңнарында база эки ажылдап чоруурлар. Өске эшөөр база-ла тарап чоруткан.

Шеригден халашкан соонда, Шанчыга кады ажылдап турган эжим милицияның дээди школазын доозуп алган, капитан, Сергей Молин—Тюменьде истекчи, Анатолий Колобов—Кызылда экскаваторщик, Март-оол—төрээн совхозунда чоланчы, а мээң дуймам Иван Лопсан база дарган. Тожуда...

Бистиң ажылывыста бүгү-ле чүве магалыг чаагай болуп турган деп бодай бербенер. Мынды бир таварылганы сактып олур мен.

Биске кезек уеде ийги дарган болуп Степан Жильцов ажылдап турду. Витя Кривоножкининиң аңаа ындазында хөңү чогу кончут. Харам, акшага ынаа кедергей дээр. Бирле ажыктыг чүве чедип алыр дээнде, бодун безин камнаас. Кылыр ажылдың улуг ортектинин бодунче тыртар. Бир катап септээр дээш илиирлер эккеп каан, Жильцов үүне када оларның эки-эжилерин шуптузун ажылдаар черинге апларын алган. «Шеф, бис оон хөй ажылдап турар-дыр бис, сээң разрядың-даа бедик, ол хирезинде ол наряд ёзугаар хөңү алыр-дыр. Чүге ындыг чүвел?» деп. Витя бо-ла айтыра бээр.

Ол ашактың сагыжының каразынга бүзүрээр ужурга бодум база таваръштым. Ховар чагыг алдывыс: улут дээрбектер кылыр, оларны тудуштурар уштарын дарган аргазыбиле каңнаар, аңаа бичин-даа тиг, чарык турбас ужурлут, чүге дээрге оны токарь станогунга чондуруп кылыр. Канчаар кылза экил деп боданып, таржыр материал дилеп чоруп тур мен. Эрги дөрбелчин өзектер көрүп кагдым. Степан чанымга келгеш: «Белен материал-дыр, чүгле ээп алыр, олла» дей-дир. Эки сүмени эдерип, шыйыг ёзугаар ээп алдывыс, ынчалза-даа, канчаар-даа кызып, кандыг-даа арга ажыглааш, ийи ужун тудуштур каңнан чадаштывыс. А Степан боду, дүште-даа чок, өске демирден ук дээрбекти кылып тур, сактырыма, иштинде бистиң кочулаксан-даа турган ышкаш. Мен ынчан оон оозунче сагыш салбайн баргам мен. Виктор-биле бис ийи демги чагыгны күүсеп шыдавайн бардывыс, а Жильцовтуң тергини эки деп үнелеткен. Чүгле элээн каш чылдар эрткенде, чазымны билген мен. Баштайгы башкым даргапын өөреткен чүүлүн шиңгээдип албаан болгандыр мен: дарганнан каңнаарынга чүгле ээвээш углеродтуг каң алзыр, а бедик легировкалыг каңга ол болдумас. Демги өзек дээрге ёзулуг-ла ындыг каң турган-на болгай. «Эки» сүме берген киживис оны билир турган...

К. ЛОПСАН.
(Уланчылыг).

(Уланчызы. Эгези №227 «Шында».)

БУРУНГУ ЭРТИНЕЛЕР

Культураның үш муң чыл болган төгүзүн көргүскен архитектураның болгаш уран чүүлүн 7 муң ажыг турасказалдары амгы үеде Узбекистанда бар.

Бурунгу шагның хоорайлары Самарканд болгаш Ташкент бүгү делегейге дүрүм ёзугаар алдаржып, сурагжаан. Бухараның болгаш Хиваның дутайында бурунгу шагның тоолдары өскежок хөй. Янзы-бүрү үе-чадаларның хоорай тудугжуларының чүс-чүс чылдарда дуржулгазы ол хоорайларның архитектуразының турасказалдарында сиинивкен.

Совет эрге-чагырганың чылдарында архитектураның эртинелерин күрүшеннің камгалалыңга алган болгаш олар ийги катап тургузуушкунга улам сайзыраан. Оларны катап тургузарынга база сайзырадырынга чыл бүрүде хөй хөрецгилерни тускайлап келген. Чүгле эрткен чылын безин ол сорулгаларга сес чартык миллион рубльди чарыгдаан.

ЧУРУКТА: Самарканд. Гур-Эмир мавзолейни XV чүс чылда тудуп тургускан. Ол мавзолей архитектураның кайгамчык чараш уран тудуу болуп турар.

В. Ч. САДЧИКОВТУҢ, В. ЗАНЬКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДҮЛГҮҮРЛЕРНИ КЫМГА БҮЗҮРЕДИРИЛ

Россияның садынга онзагай болуушкун болган: Роскульсадыгның Кемеровода мөөнгеп садар бүдүрүлгезиниң № 11 складындан хөй түүжүт самыгдал илереттинген. Бирээзи склад эртелекчизи эргелиг, өскези —улуг кладовщик бооп турган ийи хөрээжен ажылдакчылар, элээн каш чылдар иштинде оларга кадагалаттырып каан бараанларны садыглап келгеш, ындыг арга-биле боттарының хууда бюджедин дыка дүргеи көвүдедип турганнар. Складтан 126,5 муң рубльдин үнелиг бараанларын самчыгдааны истелгеден илерээн.

Оорлаашкынның ол хире хемчээли Россияның бараан саарылгазының талазы-биле канчаар-даа аажок улуг садынга дыка ховар болгулаар. Чогум-на оон ужурундан Кемеровога болган ол таварылганы РСФСР-ниң Садыг министерствозунуң коллегиязынга чугаалажып көрген. Оорларының аргалары чамдык онзагай байдалыглыг-даа болза, кандыг-даа билдинмес үүл чок болганы илерээн. Бир эвес ак сеткилдиг профессионал-ревизор кижи музыка бараанларының ол складынга баргаш, топтап көрген болза, самчыгдалды дораан-на илерединг көөр турган. Херек ындыг-даа болган. Ынчалза-даа күрүне өнчүзүнүн самчыгдакчыларының аазатпайларга азы боттарының албан-хүлээлгезин бөгай күүседир ревизорларга идегеп турары база-ла үнделиниг.

Садыгның чамдык удуртукчулары болгаш оларның удуртканы эргелеллериң, садыгларның болгаш трестерниң ажылдакчылары күш-ажылчы коллективтерин тургузуп турарының үезинде безин аазатпай чоруун көргүзүп турарлар. Музыка бараанларының складының улуг кладовщигинге Росмясомолгоргтуң Кемеровода соодукчуузунга ажылдап турган-ла, күрүне өнчүзүнге хол дээш турган кижиниң чогум канчанган томуйланы черле биллинмес. Ону аңаа турда-ла, оор үүлгелиишкиннери дээш хөй катап илередип турган.

Садыг, өске кандыг-даа хаптырылга ажыл-агыйга ышкаш, кижилерден профессионализмин болгаш ак сеткилдиг болур чорукту негээри биллингир. Чогум-на ындыг ажылдакчылар ол адырның бүдүрүлгелериниң коллективтерин тургузуп турар. Онгу беш чылда чарыштың түүнелдерин ёзугаар Россияның барык 7400 садыг ажылдакчылары СССР-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан. Оларның иштинден чамдыктары хүндүлүг аттарны алган, чамдыктары СССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң, Ленинчи комсомолдуң лауреаттары болган. Оон-биле кады садыг шугумунче орта доктаамал ажыл кылбас, оор кижилер шургуп киргеш, дыка кажар арга-негелерни кылып тургулаар. Кемеровога болган таварылгата ышкаш, чамдык черлерге-даа ындыг кижилер магазиниерниң, складтарның болгаш кладовкаларның дүлгүүрлерин холга аптар аргалыг боп турар. Оларның-биле ажылдың онзагай үүлдерин шуут билбес кижилерге материалдыг үнелиг үүлдерни бүзүредир чорук чамдыкта тургулаар. Түүнелинде келгеш, олар чок болза, самчыгдакчыларның үрүктарынга таваржыр, чок-ла болза, аазатпайларның санынга каттыжарлар.

РСФСР-ниң Садыг министерствозу Москва областың иштинин чемненилге черлериле албан-дужаалын ажыглаар чорукту болдурбас дээш канчаар демисежип турарын хынаан. Эвээш эвес четпестерни илереткен-даа. Ореховo-Зуево трезиниң улуг бухгалтери болгаш калькулятору бо удаада арыг үвүн шыдаваан. Оларның ажылдап турган столоваяның министерствоның контроль-ревизия эргелелиниң улуг ревизору Яков Дмитриевич Лучагин хынаан. Ол дуржулгалыг болгаш шыныг кижи ажыл-херектиг байдалын кыры-биле-ле танышкан, күрүнеи метелээриниң фактарымдааларын илереткен. Оон соонда истелге: столоваяда самчыгдакчыларны оор үүлгедишкин кылып турганың бадыткаан.

Москва области иштинин чемненилге черлериндe ындыг четпестерни эвээш эвестi илереткен. Чылдагааны—эргелеп-башкарылганың куду ажылы боop турар. Ынчаарга ол чылдагаанның чылдагааннары болза, девискээр айының эргелелинге болгаш оон бүдүрүлгелериндe хөй удуртукчу албан-хүлээлгеннің профессионал эвес кижилер күүседип турганымда болган. Трестерниң, конторалардың болгаш комбинаттарның дөртен удуртукчуларының үшкүзү дээш эртем-билиг чок кижилер турган. Оларның дөрту харыда ортумак тускай билим безин чок болган. Областа ресторанларың, столоваяларның директорлары болгаш оларның оралакчылары 686 кижи бар. Оларның 160 ажыы ортумак тускай эртем чок.

Кадрлар-биле ажылдың сандаргайының дугайында чемненишкинге харылаваш, чамдык удуртукчулар: «ындыг, бедик мергежилдиг кижилерни кайнын алыр чүвел?»— деп, шын-на сеткили-биле билбейн олургулаар. Ол дээрге ойзур чугаалааны ол-дур. Москва областың иштинин чемненилге черлериндe дээди болгаш ортумак мергежилдин 900 ажыг специалистери дээдидээ, тускай ортумак-даа билиг негеттинмес ажылдарны кылып турары илерээн. Оларга удуртукчу азы материалдыг харысалгалыг ажылды бүзүретпейн турган-ла. Шелково районунда ышкаш, мурунда оор-самчыгдал кылган, харын-даа судталып чораан кижилерге бүзүрел берип турар. Мордва АССР-де садыгда болгаш иштинин чемненилгезинде-даа специалистер Россия Федерациязында ортумак деннелден хөй өскүннеттинген. Ынчалза-даа ында бүдүрүлгелерниң удуртукчуларына колдуунда-ла специалист эвес кижилерни томуйлары таварымчалыг деп саная турар. Ол автономнуг республиканың иштинин чемненилге черлериндe бухгалтерлерниң, экономистерниң, инженер-технологтарының арызында специалистерниң саны РСФСР-де ортумак деннелден эвээш — 75—76 хуу боop турар.

РСФСР-ниң садыг министри бир чыл ажыг үе мурунда удуртукчу ажылдакчылар кадрларының курлавыры-биле ажыл дугайында дужаал үндүрген. Ол документ шыныгла ажыл-херекчи ёзу-биле кылдыыган. Ында институттарның болгаш техникумнарның доозукчуларын удуртукчу албан-хүлээлгелерге ажылдаар ындыг канчаар белеткээрнинин дугайында чугаа боop турар. Саранскиге ол дужаалды боттарынын-биле билин алган.

Оон-биле чергелештир Мордва АССР-де садыг дүрүмнерин үрээр чорук улам көвүдээн. Рузаевскиниң хоорай садыгында бараанларны садыглаарының корум-чурумун үрээр чоруктуң саны ийи катап улгаткан. Саранскиниң столоваялар трезиниде болгаш Рузаевскиниң иштинин чемненилгезинин конторазында өртектерни хажыдары ийи катап көвүдээн. Бир эвес садыгның чамдык бүдүрүлгелериндe мурнунда эрге-дужаал ажыглааны дээш ажылдап дужуктөнмер «чедишкининг ажылдап», бир эвес хөлезиҳали алганы болгаш садып алыкчыларны мегелээни дээш прокуратураның кеземе харысалгазы онаар дей берген кижилерни рестораннар болгаш кафелер удуртукчулары болчур болганда, үстүнде айыттынган четпестерниң саны чүге улам өскенил.

Бо бүгү—ийи-чангыс фактылар-дыр. Контроль-ревизия албанының ажылынын идепкейжээни-биле чергелештир ындыг фактылар амгы үеде дыка хөй илереп турар болгаш олар адырның бүдүрүлгелерин эргелеп башкарарында улуг четпестерниң дугайын херечилеп турар-дыр. Ындыг четпестер дээш күрүне болгаш садып алыкчылар, тодаргайлаарга, силерниң-биле бистер харыылаар апаар бис. Садыг болгаш иштинин чемненилгези — улус депутаттарының чер-чер Советтерниге дорт чагырткан амыдырал хаңнырылгазының адыры болур. Оларны улам-на тодаргай удуртуру болгаш күүсекчи комитеттериң талазында улам шыныгы контрольдаары негеттинип турарын амыдырал көргүзүп турар-дыр. Бир эвес садыгда болгаш трестe кадрлар-биле ажыл дугайында тускай айтышкынларны күүсетпейн, магазиниерниң болгаш шыгжамырларының дүлгүүрлерин эрткен үезин чигзиничи кижилерге бүзүредип турар болза, ынчаш удуртукчуларың боттарының база багайы ол болур. Ынчангаш олар боттарының күжүн үндүрер өске хевирнің ажылын дилезе эки апаар.

В. БЕЛЯЕВ.
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

ЭЛЕКТРОНИКА — ЧАА ХЕВИРНИҢ СУУГУЗУ

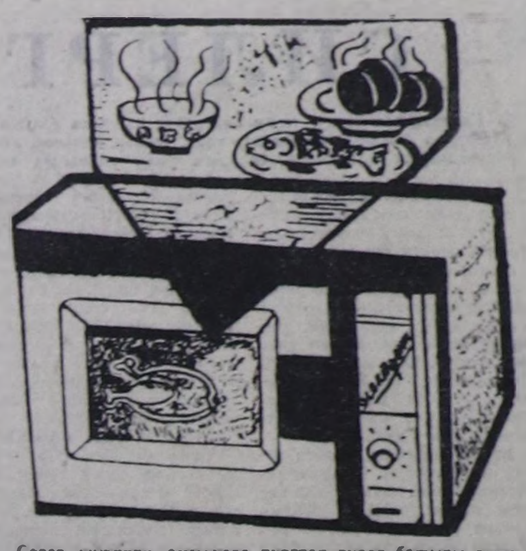

Совет кижинин амгы үеде чурттап турар бажыны дыка хөй ажыктыг эт-херекселдер-биле доолуунган.

Оларның арызында— кухня техниказының чаа үүлү — «Электроника» дээр микроволналыг суугу. Оон дузазы-биле аш-чемни дыка дүргеи, эки шынарлыг кылдыр белеткеи ап болур силер.

«Электроника» аш-чемни хайындырын белеткээринин үезин 3—4 катап дүргедедир; продуктуларын витаминнерин болгаш хоолуг бүдүмелдерин хевээр арттырар; чем аймаа хуюктаалып, үрелбес; кулинар кылыгларын хайындырып азы быжырын белеткээрге, чаа хевирн хевээр артар; продуктуну 3—5-зе минута иштинде доңурүптар; чемни чымыдарда азы белеткээрде-даа, шилдеп, шаажаңдап, ол хамаан чок саазындан кылган саваларын ажыглап болур.

Суугунуң хемчээли бичин, шевергин болгаш ажылдадыр, ажыглаары дыка бөдүүн.

Чаа суугунуң өртээ—297 рубль.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ 2-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — «Оттуруучу». 9.10 — «Совет Эвилелиниң бараан болуп тур мен». 10.10 — Кадыкшыл». 10.55 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга 11.25 —«Көдээниң шагы». 12.25—12.40 — Чапсар. 12.40 — «Музыка киоскузу». 13.10 — М. Горький — «Мешчанар». Ленинградтың М. Горький аттыг академиктиг улуг драма театрының фильмишиниң. 15.40—Ж. Бизе. «Арлезианка» Сюита № 2. Москваның күрүнешиниң симфония оркестри ойнаар. 16.00— Урал гимнастика талазы-биле ССРЭ кубогу дээш маргылдаалар. 16.30 — Бөгүн—Башкылар күнү. 17.00—17.15 — Чапсар. 17.15 — Башкылар хүнүн таварыштыр музыкалыг дамчыдылга. 18.00 — Делегей панорамазы. 18.45 — Мультфильмнер. 19.20 — «Аян-чорукчулар клуву». 20.20 — Цирк ареназында. 21.00—«Ye». 21.35—Документалдыг телефильм. 21.55 —22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкажа чыскаалынар. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.45—Гвинея Улусчу революстуг Республиканың «Джолиба» национал ансамблиниң концерти. 9.20—Мячилиг хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу дээш маргылдаалар. «Енисейз»—«Динамо» (Москва). 10.05—«1200 филиалдар». Документалдыг телефильм. 10.35—«Чашкы үеевистен келген бис». А. С. Макаренко. 11.20 —ПТУ дугайында эн эки дамчыдылга дээш конкурска. «Кым болуурул? Мергежил: тудугжу». 11.45—«Архитектура-83». Тобольск. 12.15 —Билдингир-даа болза, элдептиг. 13.10 —«Черге, дээрге болгаш далайга...» 13.40—Самбо талазы-биле делегей чемпионазы. 14.05 — «Кино көрүкчүлериге». 14.50 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.20 — «Цыган». Дөрт сериялыг уран-чечен фильм. 17.00— «Кижи—черниң эзэзи». 18.00 — Теннис. Дэвистиң кубогу. ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң чыныды командалары ойнаар. 18.30—Бо кежээ. Аныяктарга дамчыдылга. 20.00 — «Чыргалдыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Документалдыг телефильм. 20.30 — Музейлер болгаш делегеле залдарында. «Эрмитаж». 17-ги фильм. XIX векте Франциягa чуруулга уран чүүлү. 21.00—«Ye». 21.35—23.05 — «Эр ёзу-биле чугаа». Уран-чечен фильм.

ОКТЯБРЬ 3-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.05— «Дириг амытанар амыдыралы». 10.05 — «Д'Артаньян болгаш үш мушкетёрлар». Үш сериялыг уран-чечен фильмниң 1-ги сериязы. 11.30— «Совет Казахстан. Келир уеже чүткүүлерге». Документалдыг телефильм. 12.20 — Телемедээлер. 12.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.30 — Ф. Лист. Скриябкага болгаш фортепианога улуг концерт дуудал. 15.45 — Москва чоогунуң картофель ажаакчыларының дугайында телеочерк. 16.00 — «Хоойлу-дурумну билир сен бе?» 16.45—«Горизонт». «Авам, эчам болгаш мен—кады спорткчу от-буле». 17.45 —Танцы ансамбльдериниң концерти. 18.10 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, академик А. П. Окладниковтуң дугайында документалдыг телефильм. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.50 —Күш-ажылы дээш—алдар. «Орук кылымда бажын». Уренгой — Ужгород аразында газ дамчыдар хоолайлар тудуп турар тудугжуларының дугайында дамчыдылга. 19.20 — Футбол дугайында таймлыр. 19.50 — «Хээлю» деп уран-чечен фильмниң 1-ги сериязы. 21.00—«Ye». 21.35 — «Вайгаш». Документалдыг телефильм. 21.55—22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35— Төөгү. 8-ки класс. Якобин диктатуразы. 9.05—Орус дыл. 9.35—Төөгү 8-ки класс. Якобин диктатуразы. 10.05 — Чуруулга уран чүүлү. Орус мин тудуглар. 10.35— Эртем-нептереллиг фильм. 11.15— Эртем болгаш амыдырал. 11.45— Ботаника. 6-гы класс. Бобы культуралары. 12.05 — Төөгү. 7-ги класс. Киев Руси. 12.35 —Ф. Купер. Амыдыралындан болгаш чогаадыкчы ажылындан одуруглар. 13.20 — Бырының механикага ыык-дузазы. Бирги дамчыдылга. 13.50—Иван Федоров—баштайгы парлакчы. 14.15 — А. Н. Островскийниң шиңгээрнинин хөрөөжен маадырлары. 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.00—Чапсар. 18.00— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Спорт». 18.45 — «Азияның төвү». 19.15 —Телемедээлер. 19.25 — Чарлаалар. 19.30— Тыванын чогаалчылары 60 маадырлар дугайында.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чыргалдыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Ye». 21.35 — Дж. Россинининг «Алжирде итальянка» деп операзы. БУР-нуң опера болгаш балеттиң Национал академиктиг театры тургускан. 23.10 — 23.30 — Эртем-нептереллиг фильм.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

ЭРГИ ХОНАШТАР

ДҮНЕКИ ДУРУЯАЛАР

Бапыжайны ажаагаан черге үүгле Шивиттигнин эвес, чоогунда Дөргүн, Чалааты, Улаатайдан кижилер кээп, өгге каш хондур чырык өжүрбейн олура хонгаан, чедиг хонуун эрттиргеш, чон тараан. Хой-Саарга бергеин дам барган. Чүгээр-ле сатыш чазаар чүве, оон чанындан Бапыжайның ыракчоок төрелдери ыравайн турары. Дора дээрге, он беш харлыг бичин уруг безин чаавамайлап, эргеленип, оон булут диргээн хөөнүн алаактырып келир.

Чанында азыраныы кызы Денэмаазы аваазының хорээнге бичин холдарын салып алгаш, тынарга думчуу шыыгайнып удуп чыткан. Шала тыртkан өрегенин чиринден баккылаан ай чырымнга уругнун хулумзуреэн арны тода көзүлген. Чаш чүве чүүү билирл аан! Аваазы аңдарлыпдүдерлип, чүк баарында удуп чыдар бээ Күндүпей дынап каапторындан коргун, ызыртынып алгаш, ыглап чыткан.

Бапыжайның сөөгүн аалдан үндүрүп турда-даа, оңгарже кимр салыпканда безин Хой-Саар ыглаваан. Улус бичин хозалы бээр аразында, өскээр чаштынып чоруй баргаш, ыглап-ыглап алыр. Он дүн улаштыр ыглап келген. Дүне-даа, хүндүс-даа ал-сагышта бир чүве бар. Бапыжай-ла, Бапыжай!

Он чылдың нуурунче кирип турда, Бапыжайдан чарылган. Чурттаан эрткен чылдары сагыштан мыраастап, сактыргала, дүүн чаа болуп турган чүве ышкаш, бодалдарга шаарандыып-ла турар.

«Өлүп чарлыр бис, шиңме!» деп, Бапыжайның баштайгы дангыраа ындыг.

Иштик черге хектер үүү кидим түлүк чайтыгайнып турда, сарыг дыттыг алаак черге болчаг кылып, дангыраглашкан соонда чедиг айның эргизинде куда дүүргеннер. Олар аңгы өглүг болуп чурттай берген соонда ада-өгбенин чанчылын эдерип, төрелдерияче аалдап баар өйү келген. Баштайгы баар ужурлут аалынга арага-дарылыг, ужа-төштүг баргаш соонда өске төрелдери база өкпелеп, мээн өөмге баштай келбээн, мээн аалым оюп каапкан дээш-ле турып бээр апарган. Төрелдерин кезээн соонда мал-маган-даа шору апарган. Күзүн чаа чуртче көжерде Бапыжай ада-пезиндеп чарлып, чаа черге чангыс өг хонуп алган. Ол-ла күзүн чаз кыштарга баштайгы өрген орну хап, кажаа-хораа туткан. Үш, дөрт чыл билиртпейн эрте берген. Бапыжай биле Хой-Саарның мал-маганы-даа өзүп баргаан. Аскыр өөр чылгылыгдаа.

Шак-ла ынчаар, кыш болурга Шивиттигнин белинде даага хонуп, чазын, күзүн хем кирип, чайып эзим адаа чайлагларже көжүп, база бир хостут араттың өг-бүлезинин ажылагыйы хөгжүп олурган.

Хой-Саар бодап чыдарга, Бапыжай аңаа ангыг сөс алдын көрбээн. Уруг-дарыг чок амыдралының дугайында чангыс эвес удаа чугаалажып, оон чылдагаанын, аайын тып чадашкан.

«Уре-садыгы чок болур чүвелер эвеспе...» деп, Хой-Саарның бир төрелиниң шивегей дылы безин Бапыжайны ангыгындырбаан.

Аргалыг-ла болза кадайымны кара зайындан эртпээйн— деп бодаар кижи. Хой-Саар база ашаанын хилиичек чок аажы-чаңын кедергей хүндулеп, оон сеткилиниге хомуданчыг болу бээрийис деп-ле бодалдары ону сезиндире бергилээр.

Тыва бижик чогааттынган соонда Бапыжай номчуп турар кылдыр дораан өөрени берген. Үжүк-бижикке өөреннинчел, черле ынчаш ажыл-агыйжы, аажы-чаны чыткан хой тургуспас кижи болурга, ону нам кежигүнүнге кончут аныаандала киирип алганнар. Намга киргеп соонда үүр даргазы апарган. Эрткен күзүн колхоз тургузуп алганда Улуг-Хем кожкомунуң секретары Доржул-оолдуң саналып ёзугаар Бапыжайны колхоз даргазынга сонгуп алганнар.

Ашаа колхоз даргазы апарган соонда уйгу-чыдын чогу дам барганын Хой-Саар ам бодап чыткан.

«Чүну-даа билбес мугулай кижи-дир мен. Чазак төлээзи Бүрбүжүк дарганын өөреткен чүвезин ам бажында безин чок. Та кайнаар арлы берди ийнаан. Амырыны колхоз даргаладып алыр болза эки-дир, кадай. Мынаар Россияга колхозчу болуп турган. Билбес үвезин чок кижи-дир» — деп, кадайымга сүмелешкен чүве ышкаш бо-ла чугаалай бээр апарган.

Сактыышкыннарыга таалап, уйгузу-даа келген ышкаш. Бир катап Бапыжайның ындыг чугаазын ол сагжынга чуруп эккелген. Сактырга, оон дириг үнү кулаанга сымыранып келген ышкаш болу берген.

«Бода мал өреге бүрүзүнге хөөрби бештен эртпес ужурлуг хире-дир, кадай. Бистиң ат, хөлүвүс-биле кады ынча ажа бээр. Бистер чонга үлегер-чижек болур апаар бис. Малывысты чээрби беш баштан ажырбас болган-дир бис! — деп, метелеп кадайым чазамыктап, баштакка аргажок чевен боду, уен-даян чүвелер дугайын чугаалай каапкаш, тадылады каттырарга оозундан чүве үмээн. Хой-Саар ашаанын ындыг чаныг чаптааш, ыыдавыже каттырыпкан. Шынап аңаа Бапыжай медээжок амыраан. Кадайының бажынче чыттай каапкаш, чорук кылып аттаныпкан.

Ашаанын тадылады каттырганы кулаанда комгулдуур дег ынгырткайнын артып калган. Сактырга, ол дөрде удуп чыткан-даа ышкаш. Хой-Саар бажын ковайтып келгеш, өрегенин чирик чериндeн баккылап алган турган ай чырымнда дөрже көөрге шургуулдалыг ийи шокар аптаралар арзайжы берген турганнар. Өг ишти ээп карр, ужу-кыдыы кайы ырак, хос кажаа-даа дег.

Бээ чүк баарында хаарыктап чыткан. Хой-Саар чоорганын бажынга эштип, характарын шийипкен. База катап чөр-делегейни бир кылдыр, аңдара-дүндере тыртып турган чүве ышкаш, боданып чыдырда ыракта дуруя бир үн алгырган. Оон бодалдары арны берген. Бажын дуй тыртып алган өшкү кежи чоорганын ажыда тыртыпкан. Дуруялар чангыс удаа кускуниажыпкаанар.

Хемнин тулаалыг аксы болгаш ындыг ыйнаан. Бапыжай маңаа кээп хонуп алырга, чазын келген дуруялар ыяап-ла аал кырын бир долгангаш, холчүгешке барып хонар. Дээрде дистиниишкен дуруяларже үр-ле кайгап, Бапыжай спириледир сыгыргылай каттылаптар чаныг.

«Та чүнү бодап турду ыйнаан!» — деп, Хой-Саар кайгамчык орай чанган дуруяларның дүнекн алгызын дыннай сал-ла ашаанын дугайын бодаан.

«Туруу-урук! Туруу-урук!» —деп, дуруялар аал кырын дээскивгеш, кударанчыг алгырышканнар.

Чүк баарында удуп чыткан Күндүпей дуруялар үнүнден оттун келен. Ырак черден ушкан дуруялар, дыштанып алыр дээш, хол кырынга десканнерге оозу донуп калган болурга, аңаа хомудап, чаржалаштыр эдин-эдип, дээрдиве база катап дүндүүштелип бедип алганнар. Оларның үнү ыыаар, даглар артындыва чоорту мрап бар чораан. Чанган куштар арз хонмас, дутай дуруу дег чиңге-даа бол Шивиттиг дүнекн аалчыларын удеп, салгынаарга, чоон дыттарының салам будуктары ынай бээр чайгангылаан.

«Туруу-урук! Туруу-урук!» — деп, орай чанган дуруялар эм аал кодаанын бир кылдыр дескивген соонда, шимээнин ыыаар мурнуу чүкче шуужуп-каш, соңнут-мурнуг кыйгырышканнар. Оларның үнүн чангыс-ла кижи таалап дыннаар харыы чок. Ол — Бапыжай-дыр. А дуруялар ону суратлап чоруп каанар:

«Ээй! Кайда бардың Туруу-урук! Туруу-урук! Доңуп чор бис! Одун кайыл? Чыныып алыыл!»

Э. ДОНГАК.

КИНО

ОКТЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Семь часов до гибели» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мария, Мирабела» 9.20, 12.40, «Завещание турецкого аги» 10.50, 14.10, 16.00, «Самозванцы поневоле» 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «В одно прекрасное детство» 10.10, «Абдулла» 11.30, 14.10, 17.00, 19.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ» «К сокровищам авиакатастрофы» 17.30 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Снежная королева» 16.30, «Любовь под вопросом» 18.30 шактарда.

ОКТЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дыхание грозы» 9.30, 12.30, 17.20, 20.00, «Возвращение баттерфлий» 15.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Васса» 15.00, 19.30, «Шурочка» 17.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Семь часов до гибели» 11.00, 12.40, 14.50, 16.30, 18.10, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Великий клоун» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Жизнь прекрасна» 19.30 шакта.

Редакцияның адреси: 667000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуу бажын № 9 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 чарыысалгалыг секретарының 2-23-33 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлегер-чиленнериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуу институтунуң 2-37-13 чаяа салдаяның 2-41-27 информация салдаяның 2-20-80 культура салдаяның 2-23-54 колхоз ажыл-агый салдаяның 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45, солун неделяда барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2013.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының эрешеннериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуу, бажын № 1).

ТС — 00932.

Бүгү чүрттүүрнүң пролетарийлери, каттыжыңаар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 229 (12319) | 1983 чылдың октябрь 4, вторник | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

УЛУГ ЭГЕЛЭЭШКИННИҢ ЧАҢЧЫЛДАРЫ-БИЛЕ

МОСКВА. Москваның демир-оруумуң «Москва—Сортировочная» локомотив депозунуң барык 1400 ажылчыннары коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы бедик атты эдилеп турар.

Бүдүрүлге коллективи демир-орук четкизинде бирги черни болгаш СССРЭ-ниң Орук-харылаа министерствозунуң база ол адырының профэвилел ТК-зының шилчиир Кызыл тугун ийи кварталды улаштыр быжы-биле тудуп, эзеп турар.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының болгаш коллективтериниң патриоттуг шимчэшкининиң 25 чылынга алдар кылдыр бо чылдың октябрь 15-те коммунистиг субботникти эрттирер дутайында өгелекчи самалды депоунуң демир-оруучулары киргеш.

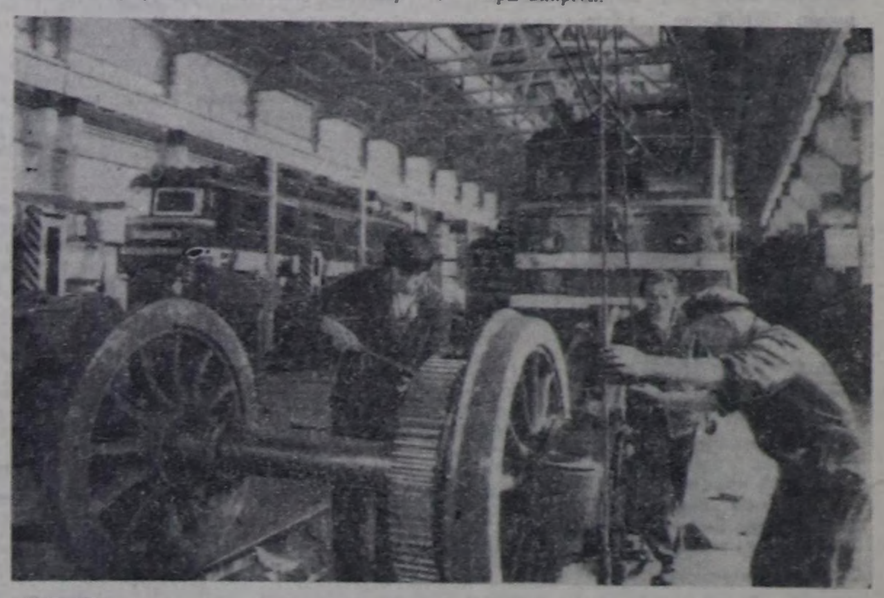

ЧУРУКТА: электровозтар септээр чаа цехте. Мурнуку одурүгде: коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары септекчи слесарьлар (солагай талдан он тараже) комсомолчу Александр Киселёв, коммунист Н. Н. Чуприков биле М. С. Рожков олар ажыл үеинде.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР

Бүгү делегейниң кичээнгейи СЭКП ТК-ның Чиңгине секретаазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелинче угланган. Оны чер болганда онза чугула документ, СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың делегей хогшүлдезиниң эң айыылдыг үеэзинде шинтпирииг болгаш чогуур ойунда сөзү кылдыр хүлээп ап турар. Бистиң чүртүвүстүң чаагай күзел-соруунуң чаа илерели, нимни төрелгетенниң угаан-сарыылче кыйгырыы кылдыр оны үнелеп турар.

Өртемчейниң кайы-даа дивинде чурттап турар болза, делегейниң дүшкүүрүүг чоруунуң чавырлыышкынының үечадазын нижилер кончуг эки билир. Ол чорудуулганы калбарарынга болгаш ханылаарынга улустар улуу-биле бүзүрөп турганнар. Чавырлыышкын ядролуг айыылды чок кылыры-биле хоябашкан болганда, ам-на шолээн чурттаар, ажылдаар, ажы-төлү өстүрер кордал бар-ыр деп нижилер бодап турганнар. Ам оң орнунга нижи төрелгетенге хинчек-дарыктыг чөрүлдээлер-биле долдунган, өлүмнүг боо-чепсектен бачыдаан делегейге кирип болурунуң айыылы диргелип келген-дир. АКШ-тың амгы администрациязының делегей херектеринде чорудуп турар угланыышкыны ояче чыгап турар.

Совет удуртулга тургустунуп келген байдалда совет нижилерге, өске-даа улустарга болгаш күрүнелерниң политиказын тодарадыры дээш харыысалгалыг бүгү нижилерге ол угланыышкынга бодунуң үнелээшкинин дыңнадыры эргемок чугула деп санап турар. Бир эвес кысказы-биле чугаалаар болза, АКШ-тың ол чыгаашкыны дээрге—делегейге шыңгыы нымыныышкынныг дайынзырак угланыышкын-дыр. Оң кол утказы— өске күрүнелерниң болгаш улустарның эргеажыктарын тооп көрбейн, делегейге тергиидекчи туруштарны Американың Каттышкан Штаттарга хандырып бээрин орландажыры-дыр.

Ол-бо чазактарның политиказын хамыктың мурнунда оң хеделишкиннерин барымдаалап улустар үнелээр. Тайбың-ның, улустарның бот-башкарылгазының болгаш дөгүннааш-кынының херээнге бердингениниң дугайында АКШ-тың президентизиниң каас-кол медеглели америк политиканың алыс утказын чажырып-чаап шыдавас. Амгы америк администрациянның политиказының эки таламе чоорту хогшуп болуруның дугайында хоозун бодалга алзып турганнар сөөлгү үеде-ги болуушкуннарга дүүштүр алгаш, херектиң боттуг байдалдың угаазылалдыы-биле бодап келир ужуруг. Боо-чепсектиң хемчээл талазы-биле деңневир чок эндере бүдүрүшкүү, хамар-оптуг күткүүшкүннер болгаш кемниг үүлгедиглер, эриин амыр калчаарап барган антикоммунизм—Вашингтониуң бөгүнде нижи хөөн чок политиказы ол-дур. «Совет шериг ыжыныышкын» дээр чүүл-биле шырыңналып алгаш, оң-биле көргүдүп делегейниң салым-чолун шинтпирлээр рояльду ойнап эгелээш ам нээп нинтилел системазы болур социализмге удур «крестилиг походту» чарлаарыңга чедип, делегейде социализмниң сыңар чери чок (Вашингтониуң күзели-даа ол) деп нижилерге угаадырын орландажып турар.

ССРЭ бодунуң талазындан күүнүн көөргеттинмейн турар. «Амгы нарын байдалда делегей херектеринге кандыг талаадан хеделзе эки деп айтырыг совет удуртулгага турбас-даа. Бистиң угланыышкынывыс биеэги хевээр тайбыңны быжыглаарынче, күрүнелер аразында кады ажылдажылганы калбартырынче база ханыладырынче угланган. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, бүгү совет улустуң күзел-соруу ыдыг. Бүгү улустарның күзел-бодалы база ындыг дээрзинге бүзүрөөр бис»— деп, Ю. В. Андропов медеглээн.

Нижи төрелгетен өлүмге таварышпас ужуруг! Боо-чепсекти эндере бүдүрер чорук доктаатты-нган турар ужуруг. Европага стратегтиг-даа, ортумак ыракшылдың-даа ядролуг боо-чепсээн кызыгаарлаар база кызыраар талазы-биле алыс бурунгаар сорулгалыг саналдарны идип үндүрүп тура, чүгле ССРЭ-ниң, социалистиг дем каттышылга күрүнелериниң эвес, а өске-даа бүгү чурттарның айыыл чок чоруунуң дугайында сагыш салып турарывыс ол. Европага ядролуг чепсеглеиишкинни кызыгаарлаар дугайында дугуржулганы чедип алыр арга ам-даа бар. Ынчангаш ССРЭ-ниң шынчы, боттуг, деңгергеге болгаш бир демей айыыл чок чоруктуң принципинге үндезилеттинген бүгүдеге биидингир апарган саналдарын ылаптыы-биле барымдаалаары чугула. Бир эвес Барыын Европа чурттарының чурттакчыларының хөй кезиниң күзел-чүткүлдеринге чөрүштүр Американың ядролуг ракеталары Европа дипке каступ келир болза, АКШ-тың удуртукчуларының талазындан база оң-биле кады хеделип турар НАТО-нуң өске-даа чурттарының ажылдакчыларының тайбыңның херээнге удурланган улуг хемчээлдиг, дайынзырак чорук ол болур.

Массалыы-биле хыдыырының чепсээн бүдүрер болгаш мөөңнээр дээн чарышка принципиалдыг удурланыкчы болбушаан, Совет Эвилели ол чарыш кижи төрелгетенниң мурнунда тургустунган чаңгыс-даа айтырыгны шинтпирээрингe чедирбес дээрзинге бүзүрөп турар. Боо-чепсекти эндере бүдүрерингe сарыыл чокка чарыгдап турар материалдыг курлавырларны ажыглаары, кижиниң төнчү чок чогаадыкчы аргаларын дилеп тывары — нижилерни каттыштырарының күрүнеиниң политиказын тодарадырының кол үндезини ол. Милитаризмниң күүнүн доктаадыр, тайбыңны тамыже хөмдүрбес дээш нинти күүнеиишкиннерни мөөңнээр херек. Ол бүгүнү калбак массалар хөй-хөй-биле медереп билип турар. Оң чимээ — Европада болгаш өске-даа диптерде калбарган ракетага удур, дайынга удур шимчэшкиннер болур.

Делегейниң бүгү-ле чурттары-биле, оң иштинде АКШ-биле тайбың чурттаарын Совет Эвилели күзеп турар. Ында агрессчи планнар-даа чок, боо-чепсекти эндере бүдүрерин албадавайн-даа, бодунуң социал туружун сыгавайн-даа турар. Чер кырынга тайбыңны камгалап аоттырар дээш бистиң чүртүвүс бүгү-ле үүлдерни кылыр. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеиң тайбыңга ынакшылдыг даштыны политиказын совет улус чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турар.

Чаагай сеткилдиг бүгү улус Ю. В. Андроповтуң Медеглелин сетиия ханыышкын-биле хүлээп алган. Кижи төрелгетенге удур диргелип келген халапка удур демиселге улустарның күүнеиишкиннерни каттыштырарынга чаа күштүг кыйгы ол болган.

(«Правданың» мурнуку үүлү).

Барыын-Хемчиктө «Барлык» совхозтуң могаажылары он бирги беш чылдың өзек чылында ниитизи-биле 48 гектар черде могааларны тарааш, оң иштинде 15 гектарда капустаның багай эвес дүшүдүн ажаап ап турарлар.

Хевек Хүреңовна Иргит ажыл-агыйда дуржулгалыг могаажыларның бирээзи. Ол ында 30 чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылдап, могаа өстүрерингe эвээш эвес ажыктарны өөреткен.

ЧУРУКТАРДА: дуржулгалыг могаажы Х. Х. Иргит; картофель ажаалдазы.

А. ХАСАНОВИЧИНИҢ, В. САВИНЫХТЫҢ фотолары.

КАЛЕНДАРЬДА—НОЯБРЬ

«Тувашвейбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының Бии-Хем районунуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелеликде платье даараар цехтың ажылы маптаадыг. Бригаданың ураншевер хөлдуг мастерлери чагыг бүрүзүн чагыкчыларның сеткил-сагыжынга таарыштыр шынарлыг даараар соруулгазын эки боттандырып турарлар. Оон ашгыда олар ай-квартал санының бүдүрүлге планын доктаамал ажыр күүседип чаңчыккан. Бригадада мурнакчылар арбын. Оларның бирээзинге дааранычы мастер Татьяна Семёнова хамааржыр.

Татьяна Семенова бүдүрүлгеде күш-ажылчы маргылдааның мурнакчызы. Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының эрткен айларының планныг онаалдаларын ол өөрүн мурнай хуусаадан эрте күүседипкен. Оң күш-ажылчы календарында бо хүннерде — ноябрь.

Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде херээмен улустуң башының дүгүн таарар мастер Надежда Веткина база коллективте мурнанчыларның бирээзи. Бо чылдың сентябрының хууда планныг онаалдазын мастер хуусаадан эрте август 25-те күүседипкен.

Л. ЧИГАРСКАЯ.

Бии-Хем район.

ОРГАНИЗАСТЫГ ЧОРУТКАН

Тыва респотребсоюзтуң чер-черде белеткел организациялары арга-арыгнын, тайга-таңдының байлаа — кат, моогу, тоорук белеткелин эрткен чайын элээн организастыг чоруткан.

Чурттакчы чондан чаэрби тонна көк-кат, инек-карааа, киш-кулаа хүлээп алдынган. Каа-Хем кооперациязының аңныыр-тывыш ажыл-агый черинин коллективи эки ажылдаап, сес тонна катты чыгган. Тожунуу—4,6 тонна-ны хүлээп алган, Чөөн-Хемчик райпозунуң белеткел конторазының ажылдакчылары кат-чимис чыып белеткээр планныг онаалдазын 140 хуу күүсеткен.

Моогу чыылдазын база организастыг чоруткан—3000 килограмм белеткеттинген. Оон чыылдазынга Каа-Хем кооперациязының аңныыр-тывыш ажыл-агый черинин, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик райполарының белеткел конторалларының коллективтери иделкейлиг киришкен.

Эрткен чылга бодаарга эры чигириишин бо чылгы чыылдазы дүжүктүр болган. Чурттакчы чондан ол—13,5 тонна садып алдынган. Ол—планда көрдүнгениниден 3.500 килограмм хөй.

Садып алдынган варенье, кат-чимис республиканың улептүр комбинадынга кирип эгелээр, оларны ажылдап кылган соонда, республиканың садыг четкилеринге садар.

Бистиң корр.

БИСКЕ ТАЙБЫҢ ХЕРЕК

Бо сөстерни Кызылдың үлептүр бараанларының садыының «Саян» универмагының садыгжызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады М. О. Саая аңаа болган хуралга чугаалаан. Ол сөстерни коллективтиг бүгү кежигүнери детээннер. Чер кырынга тайбыңны быжыглаарынга улуг кирер дээш, ук садыгның коллективи канчаар ажылдаарын база күш-ажылчы чамдык чеднишкиннерни чугаалап бээрин Кызылдың үлептүр бараанларының садыының директору Б. Т. Санчидеи бистиң корреспондентивис дилээн. Оон харыылааны болза:

— Совет чурттуң кырынга барык дөртен хире чыл дургузунда хүннеп келген аяс дээрин бүргедир дээн АКШ-тың администрациязының орландажыышкының бистиң коллектививистиң кежигүнери шинтпирлин-биле бууу шаап турар. СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң медеглели бистерни сорук кирип, бистиң күзел-чүткүлүүстү тодарганы-биле илереткен.

Ук медеглел-биле ниити хуралга танышкан бис. Бистиң Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет күрүневистиң удуртукчузунуң сес бүрүзүн садыгжылар, кассирлер, техниктиг ажылдакчылар чүүлдүзүнүп дыңнаанар. Империализмниң боо-чепсек көөргеткен сарыыл чок политиказын садыгның ажылдакчылары бир демниг бууу шапканнар.

Бүгү-ниити тайбыңга бодунуң салыышкынын кирерин садыгның ажылдакчылары ол хуралга дугурушкаанар. Бодунуң ажылдаар участогунга эн-не бүдүрүкчүлүг ажылдаар, садыглаашкының культурязын бедидер, чогаадыкчы идеякейин улам көдүрер сорулга кижи бүрүзүнде салдынган. Ынчангаш, он бирги беш чылдың өзек чылының планныг онаалдазын бүрүн күүседир дээш ажылдаар бис.

Ындыг сорулганы салырда, садыгның коллективи эрткен оруунче хая көрүүп, бо чылын канчаар ажылдаанын анализтээн.

Күш-ажылды организаеттаарын эжиждер, бүдүрүлгенин сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле бо чылдың өгелинде республиканга кыйгырыг үндүрүгеннериң бирээзи бистин садыывыс болган. «Сөглээн сес — керткен ылаа» деп үлегер домак бар. Өгелекчи коллектив кошкак ажылдап болбас, ол хоойлу-дур. Садып алыкчыларга эптиг, таарымчалыг болзун дээш, оларның негелде-хереглелин долу хандырар дээш садыгжылар чогаадыкчы өзүбиле ажылдаан. Магазинирниң ажылдаар шактарын-даа өде көргеш, кижи бүрүзүнүң ажылынга ээ-харыысалгазы улаттаган. Оон түнелиниде бараан сайгарар план ажыр күүсеттинген.

Чүгле плян күүселдезі-биле чонкун хандырылгазын эки-жидеря болдунмас. Баартык артында кижи бүрүзүнүң ажылынга ээ-харыысалгазы, садып алыкчылар-биле ажылдап билири, негелде-хереглелдің ыны өөренип шыдаары баа чугула айтырыг болгай. Келген кижилерге каржы-хажагай чоруун көргүзер садыгжылар мурнуку үеларде эвээш эвес турган. Ындыгларны өде кижизиндер дээш садыгның администрациязы, хөй-ниити организациялары эвээш эвес ажылды кылып чоруткан. Оон түнелиниде: плянда күүсеттинген, чурум хажыдыышкынары көскүзү-биле кызырылган.

Иниги кварталдың планын күүсетээн бис. Мурнакчы турган, өгелээшкин үндүрген коллективтин күүрүге ол таарышпас. Оон чылдагаанын чаңгыс удаа эвес анализтээн бис. Чөвүүт-даа, чылдагаан ужун, бистиң бууувус-биле-даа болгулаан үүлдер бар. Хөй кезиндe салыг баазалары-биле ажылывыс кошкак болган. Чонуң хереглээн бараанларының аваа чок турганлаар таварылгалар эвээш эвес. Оон-биле чергелештир чайгы үеде садыгжыларының хөй кезин шолаже турган, оларның орнунга артканнары садып алыкчыларың негелде-хереглелин долу өөренип шыдаайн келген. Бо дээрге чөптүг эвес чылдаганнар дээрзин биллингир, бистер, садыгның администрациязы, кылдыстер өгелекчилерн күрүне планын күүселир дээш бар арганларны ажыглаар турган бис. Ол бистиң бууувус болган дээрзин миннир апаар.

Каш хонук мурнунда хоозулгаа үшкү кварталдың түнелиниде бараан сайгарыкаазының планын ажыр күүседипкен бис.

Ам үш ай эртерге, он бирги беш чылдың өзек чылы доктур. Бүдүн чылда канчаар ажылдаанывыстың түнелиин оон костур. Иниги кварталда чедир кылбаан үүлүүстү бо айларда чедир боттандырбышаан, кварталдың планын баа күүседир ужуруг бис. Ол дээрге, белен эвес сорулга. Ынчалза-даа бүдүрүкчүдүг ажылдаан хүк бүрүүг тайбың дээш демиселге салыышкын дээрзин быжыыбиле медереп билип турар садыгжылар оны күүседир дээрзинге чигзиниг чок.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң медеглелиниң дугайында чугаалаа ам база катап эглип келийн. Оны бүгү детээн садыгжылар үүлүе шалыпчы ажылдаар эвес, бистиң Төрээн чүртүвүстүң камгалал күчүзүн ам-даа улаттырарынга салыышкын кылыр бир ажыл эвлээнин шалыкы шилчидер деп хүлээлеп алган бригадалар, салбырлар эвээш эвес. Ол саналды «Саян» универмагтың, «Детский мирин» мурнакчы ажылчыннары үндүргеннер. Оны бүгү садыгжылар деткээннер.

Кижи төрелгетенге аар чорулганы, өлүм-чидиниң таварыштырар дайынны өскүдерин империалистер орландышса-даа, бистиң партиявыс болгаш чазаавыс ону болдурбас дээш бүгү-ле хемчегдерин ап турар дээрзинге Кызылдың үлептүр бараанларының садыының бүгү ажылдакчылары бүзүрөөрлер. Ол бүзүрелди эп Ю. В. Андроповтуң медеглелинде «Совет Эвилелиниң эки күзел-чүткүлүн, дугуржулга чедип алыр дээш кылын турарын оон кошкаанын херечизи кылдыр кым-даа ыпчаар биллиг албас ужуруг. Тургустунган шериг-стратегтиг байдалды үрээр дээш оларны орландажыышкын бүрүүнге Совет Эвилели чогуур харыыны берип шыдаар, оон сөзү ажылхерек-биле карышпас» дээн сестери бадыткап турар.

БҮРҮН ДЕТКИДИВИС

Бистиң бүдүрүлгениң коммунистери, бүгү ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Юрий Владимирович Андроповтуң медеглелин бүрүн чүүдүгүүшүүкүн-биле деткип, хүлээп көрүп турар. Бистиң коллективте Ада-чүрттүг Улуг дайынының киржикчилери, дайын халаының аймылы деп чүүл деп чүвени үүктеп эрткеп, оон аар-берге үүргелин херек кырында көргеш хоочуннар хөй. Оларның ишпи салгаан, күш-ажылчы чаңчылдарга кижизиттинген аныяк ажылчыннар база-ла тайбың күш-ажылга, чонунга төлептиг бараан болуунга бердингенивер. Ынчангаш бистиң кижи бүрүүнге тайбың эргим, дайын күзүүр империалистиг болдукту көөр хонгүүвүс чок. АКШ-тың Рейган баштаан чагырыкчылары делегейни ядролуг халапче кылаан, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин уламчылап турар.

Оларның ол политиказын Юрий Владимирович Бодунуң медеглелинде ылаптыг сойтаадаан болгаш бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң туружун бүгүдеге биидингир ыалдыр тайылбырлаап. «Бистиң партиявыстың, бүгү совет улустуң турасоруу ялереттинген. Оны чедип алыр дээш тодаргай болгаш дөрт саналдарны Совет күрүне идип үндүргүлээн. АКШ-тың чазаа болгаш НАТО болуулуң чурттары оларны хүлээп албас дээш кызыдып, ойталап турары биллингир. Бо таварылгада кым тайбың дээш туржуп турары, кым боо-чепсекти эндере бүдүрерин уламчылап турары илдең көстүп турар.

Ынчангаш бис Коммунистиг партиявыс, Совет чазактың политиказын бүрүүнге-биле деткип, Төрээн чүртүвүстүң чечектелишкинин дээш хол дыыдыг, быжыг сорукту ажылдаар бис.

В. ГОЛУБКОВ,

республика типографиязында цех начальниги, партия организациязының секретары.

БИСТИҢ ЧҮРТҮВҮСТА СССР

КИШИНЕВ. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының республика слёду Молдавияның найысылалынга болуп эрткен. Күш-ажылды коммунистиг ёзү-биле көөр дээш шимчэшкининиң 25 чылынга ол слётту тураскаатканн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам-на белдирериниң продукциянның шыпарын эки-жидериниң дээштиг аргаларының дугайында слётту киржикчилери чугаалашкан. «Социалистиг чарыышты организастыг-ар» оон түнелдерни үнүрериниң практиктыы сайгарыгжылар дугаарында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир талазы-биле хемчеллерже оны кичээнгейни слётту киржикчилери угландырган.

ОДЕССА. Украинада эн улуг каттыжыышкында— Тарутинскиниң агроулептүр каттыжыышкынында виноград өстүрер совхозтарның виноград дүжүдүн комбайннар-биле ажаап эгелээн. Агрегаттарның бирээзи-ле чаэрби кижиниң күш-ажылын виноград дүжүдүнүн ажаалдазында солуп турар. Бүгү техниканы ипатовчу арга-биле ажыглап турар. Тарутинскиниң чер ажылдыгары бо чылын 38 муң тонна кат-чимисти ажаап алыр деп турар. Ол дээрге—беш чылдың эгезинде турганындан беш катап хөй болур.

ДЖАМБУЛ. Курдайск районда чаа суггарылга системазын «Трудовик» болгаш Коминтерн аттыг колхозтарга дамчыдып берген. Мал чемнери культураларны өстүрериге болгаш хөй-биле бүдүрериге чаа суггарылга системазын ажыглаар. Суггарылга системазының дузазы-биле хөй муң гектар кандзачал черлерни суг-биле хандырар.

Чаа системаның ачызында суггаттыг шөлдер калбарар, чер ажылының дүжүттүү бедиир. Ажыл-агыйлар амгы беш чылда ниитизи-биле 40 муң гектар суггаттыг черлерни ажыглап эгелээр.

ПРЖЕВАЛЬСК. Иссык-Куль области бо чылын чыжыгганаанын чаагай дүжүдүн өстүрген. Кат-чимис ажаап совхоз-комбинаттын ажыл-ишчилери хемнер улуудан болгаш даглыг черлерниң кызаалыгындан чыжыгганаанын чыып эгелээн. «Арашан» совхозка чыжыргана олуртулгазын элээн каш чылдар бурунгаар чоруткан турган. Специализастаттынган ол совхозтуң чер ажылдыглары бо чылын чыжыгганаанын дүжүдүн бир-ле дугаар ажаап ап турар. 250 муң чижек башка чыжыргана хандызын ажылдап кылырын совхоз-комбинаттың ажылчыннары шинтпирлээн. Ол дээрге, планаанындан 25 хуу хөй болур. Артыкан чыжыгганаанны Уралдың, Сибирьниң, Ыраккы Чөөн болгаш Соңгу чүктүн үлептүр теп-теринче чорудар.

ТАЛЛИН. «Күскү сад» деп демиселгин Эстониядың найысылалында ажыткан. Ногаанның, кат-чимистиң эн-не бедик дүжүттүг сорттарын ында делгеп көргүскен. Янзы-бүрү кат-чимистиң тарын алыртыр сыптарын, могаалаарының үреэннерин делгелгеде база садытлап турар. «Сад-магазинсадып алыкчы» деп шугумну республикада чедишкиннаг организастаан ачызында чурттакчы чон кат-чимисти, могааларны четчири-биле садып ап турар.

ДОНЕЦК. Великая Новоселка суур — Донецкиниң эн ырак черлериниң бирээзи. Чоокта чаа аңаа улуг магазинин — универсамны ажыглалга киргеш. Ында янзы-бүрү бараанларны чурттакчыларга арбыны-биле садыглап эгелээн. Суурнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинин планын ёзугаар чаа универсамны тутканн болгаш ажыглалга киргеш.

Көдээ суурларының социал-экономиктиг хөгжүлдезин комплекстиг боттандырарынче улуг киржигейин Донецк области угландырып-даа турар.

(СЭТА).

Тувинская область... БИБЛИОТЕКА

МУРНАКЧЫЛАР

Он бирги беш чылдың үшкү өзек чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш Ак-Довурактың автобудуруге коллективи күшенишкининг өскүдээн турар. Будуруегиниң чолаачылары СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар ажылды үлам күштелдирер дугайында» доктаалы-биле танышкаш, оон шиитпирлерин амыдыралга боттандырып эгелээн. Коллективи, кады ажылдап турар эш-өөрү дээш чолаачы бүрүзүнүң бот-харыысалгазы бөлүп, Ажыл шагы үзүр, оон өскүдээр чоруктар коснузу-биле кызырыып эгелээн.

Эртнен августа айның планын кордунгениндеп ажыр күүсетиен Абазаева даг-дүгү сөөртүп турар шалыпчы КамАЗ чолаачыларын адаары чоргаарачыг. Ай планын 172, 171 хуу күүсетиен Виктор Петров, Өктем-оол Өөрүшү эң мурнуку өдүрүгде чөрүп турарлар.

Ол ышкаш мурнаачы чолаачыларга Сергей Романов, Владислав Шуйский, Владим Тыгдынмаев болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга чугаазында эш Ю. В. Андропов «Билдилиг кашналга, бүгү-ле үүлдерге — тонна демирден, килограмм хлебке чедир наминалга база чугула болур» деп айытпан. Ук будуруегиниң чолаачылары ныыр-чаар материалдарны наминыг чарыгдаарынче улуг кичээнгейин угландырып, багай эвес түүмелдерни чедип ап турар.

Коллектив кешигүннери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар. Тыванын ССР Эвилелиниге эки тура-биле каттышканындан бөөр 40 чыл өөн төлептиг иүш-ажыл-биле утнуур сорулгалыг ажылдап турарлар.

БИСТИҢ КОРР.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

БОТ-ШҮГҮМЧҮЛЕКЧИ ЁЗУГА

«Чыраа-Бажы» совхозтуң коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга партком-ун отчёттуг үеде чоруткан ажылының дугайын чугаалап тура шартком секретары В. Пирлей коммунистериң кичээнгейи чүгле будуруге планнарын күүседиринче эмес, харын мал болгаш чер ажылының ажыктыын бедидериниче, ажылдың участок бүрүзүнге харыысалганы бедидериниче угланганын демдеглээн.

Партком-ун үчёдүнде 131 коммунисти, СЭКП нежигүнүнге 3 кандидатты совхоз будурулгезиниң кол участоктарында хуваган. Коммунистериң иштинде күш-ажылга, хой-ниити ажылынга, амыдырал -чуртталгазынга үлегерин коргүзүп чоруурлар хөй. Хорум-Даг салбырының төп СБФ-зының эргелекчизи, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң кежигүнү С. А. Ховалыг, «Чыраа-Бажы» совхозтуң төп шаңының оператору Д. Х. Монгуш, Чыраа-Бажы суурда ясли-сад эргелекчизи Л. А. Куулар, Элдиг-Хемде магазин эргелекчизи Р. Ч. Монгуш, Чыраа-Бажы ортумак школазының башкылары Э. А. Куулар, В. Т. Саичы олар болгаш өскелер-даа бар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерине дүүштүр ажылчы чоннарның марксизчи-ленинчи өөредилгезин организаастаар талазы-биле ажыл алаан идепкейжээн. Эрткен өөредилге чылында партия чыры-дымышкынының 13, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң 11 школазы ажылдап, аңаа алды чүс ажыг кижи хвара туттунган. Бо ажылга пропагандистер Д. Х. Демчик, М. Ч. Монгуш, Д. Ш. Куулар, Э. А. Куулар олар боттарының арга-дуржулгалының, партийжи даалга күүседиринге идепкейлиин коргүскен. Парткомуң чанында «Билиг» иштилел эге организациязы оон өртүүлүнге лекция, беседаны план ёзугаар чорудуп турар.

Отчёт-соңгулдалыг хурал чедир киллдынмаан ажылдарны шүгүмчүлекчи ёзу-биле көргөн. Экономиканың кол адыры—мал, чер ажылында специалистериң харыысалгазын бедидери ан-не чугула болуп турар. Оларның хүн бүрүде сагыш салыры чугула айтырыглар хөй. Ылангыы малдың олуп хораары хой, малдың чаш төлүн камгалап ап турары эвээш. Эрткен чылдың сес айларында дениэрге совхозта бода мал 254, хой, ошку 1790 башка кудулаан.

Совхозтуң Чыргакы, Хорум-Даг салбырларында мал янзы-бүрү чылдагааннардан олуп, хораар чорук хөй. Эрткен айларда чүгле шээр малдың олуп хораанындан 77 тонна эт, 3 тонна дүк каражалыг болган. Коммунистер С. Доржу, К. Дошкан, Д. Куулар, Ч. Монгуш олар ажылынга ээ-харыысалга чогулдан 15—40 баш шөр малды чидиргеи.

Совхозтың чер ажылын сайырадыр, машина-техниканы чеп ажыглаар талазы-биле шыңгыы чугаа отчёт-соңгулдалыг хуралга болган. Бо чылын ажыл-агый 6713 гектар тараа культураларын, оон иштинде тараанны 3720 гектарны, кукурузаны 565 гектарны тараан. Бо чайын 2632 гектар черни болбаазырадырып планнаан. Баштайгы удаада бо ажылды агротехниктиг негелде ёзугаар чорутса-даа соолгу үшкү, дортку болбаазырадылга организас чок болган.

Иштиниң малына чем белеткели, ону кыштагларже сөөртүү, кыштаглаашкынга белеткел ышкаш чугула ажылдар ам-даа оожум темпилиг чоруп турарын отчёт-соңгулдалыг хуралга коммунистер дувраанын-биле чугаалап турганнар.

Отчёт-соңгулдалыг хуралга санал берген коммунистер Чыраа-Бажында төп шаның оператору Д. С. Монгуш, ясли-сад эргелекчизи Л. А. Куулар, совхозтуң Хорум-Даг салбырының малчыны С. Б. Куулар, Чыраа-Бажы ортумак школазының башкылы Э. А. Куулар, Элдиг-Хемде магазин эргелекчизи Р. Ч. Монгуш, совхоз директору К. Б. Куулар болгаш өскелер-даа парткомуң ажылының стиль-методуун сайзырадыгайдыр-ынче угланган санал-онаалдарын бергеннер. Ылаңгыя партиниң хүрээлениниң озуудезиниң, оон иштики ажылын сайзырадырының, совхозтуң коммунистериниң, ажыл-ишчилериниң ортузунга идеологтуг болгаш политикжизиндилгелиг ажылды улам экижиде-рииің чугулазын олар демдеглээн.

Парткомуң, коммунистерниң мурнунда шиитпирледе чогуур өске-даа айтырыглар хой. Ол дугайында ажыл-ишчи, шүгүмчүлелдиг санал-онаалдар отчёт-соңгулдалыг хуралга болгулаан.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

ТОС АЙЛАРНЫЫН—102 ХУУ

Тываның геология-шинчилел экспедициязының лабораториязы—аныгаалал бүдүрүлге чери. Геологтар экспедицияларының тургускан айтырыгларынга шын, тода харымны бөөр—ук коллективтиң кол сорулгазы.

Тывыштарда ажыктыг компонентилериң барын тодаралып, оларның генетиктиг таныгдырын бөөр—лабораторияның база бир чугула хүлээлгези.

Ындыг айтырыгларны шиитпирлээринде чүүүн-даа мурнунда дуржулгаыг кадрлар, дериг-херекседдер, техника херек. Лабораториянны чорудуп турары ажылы нарын, аңаа улуг харыысалга негеттиннер.

Коллективте ажылдакчыларның саны хөй эвес; колдуун-да специалистер болгаш ажылчыннар. Ынчалза-даа оларның хөй кезин шинда 10—20 чыл ажылдап келген арга-мергежилдиг кижилер. Ындыгларга 25 чыл ажыг ажылдап турар спектроскопист Л. Н. Белякова, химик А. М. Корж, О. Ф. Горлык, хоюглаачы Е. С. Пономенко, инженер-спектроскопист Н. Л. Ершова олар хамааржыр.

Ук коллектив он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының тос айлар планын 102 хуу күүсеткен. Лабораториянын ажылдакчылары бүгү коллективтер-биле бир дөмей СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң күш-ажылчы сагылга-чурум дугайында доктаалын деткип, оон шиитпирлерин амыдыралга боттандырып эгелээн.

БИСТИҢ КОРР.

ДЕПУТАТТАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНДЕ

Улус депутаттарының Кара-Хөл кодээ Советиниң сессиязы болуп эрткен. «СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерине дүүштүр кодээ Советтиң күүскомунуң сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Кодээ Советтиң күүском даргазы С.-Д. Очур-оол ол талазы-биле илеткел кылган.

Советтиң девискээринде ажыл-агыйла, күш-ажылчы коллективтерде идеологтуг, масса-политиктиг, кижизидилге ажылын канчаар тургусканың, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле кандыг-кандыг хемчегдер алдының турарын илеткелчи демдеглээн.

Үстүнде айтырыгларның байдалындан ажыл-агый коргүзүү, күш-ажылдың сагылга-чуруму улуг хамааржыр. Кодээ Советтиң депутаттары кичээнгейин чогум-на ол айтырыгже угландырган. Тус-тус коллективтерде кижизидилге, масса-политиктиг ажылдың тургустунганы негелдеге ам-даа дүүшпес. Ынчангаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, ажылга харыысалга чок чоруктар бар дээрзи сессияга депутаттарның санаалдарынга айыттынган.

Советтиң девискээринде «Кара-Хөл» совхозтуң кол адыры—мал ажыл-агыйы. Ында көргүзүглер кандыгыл? Совхозтуң мал бажы өстүрер, оон продуктулуун бедилер талазы-биле көргүзүүнүң күүселдези ам-даа негелдеге дүүшпес болуп артпышаан. Оон чылдагааны чүдел?

Совхозтуң мал ажылдыгларын оларны ам-даа чедир ажыглаваан турар. Оон-биле кады малдың баш санының өзүлдези, оон бедик продуктулуу мал чеминиң белеткелиниден кол хамааржыр. Мында мал чемин белеткен, оон курлавырларын тургузуп турарында четпестер бар. Сукпак, Дуралыг деп черлерге суланы чылдың-на тарымыр, күс чоокшулап олурдаа оон 25—30 хуузун мал-маган төөбазын, чип каапкан болур. Бо ийи чижектен кандыг түнел үндүрүп болурул? Ажыл-агыйның специалистерде, чамдык малчыннар-да малдың оларын шын организаставр, мал чеминиң курлавырларын тургузар айтырыгны кошкан шиитпирлеп турардыр.

Малдың отчёт-үчёдүн шын тургузар айтырыг сессияга бо удаада база тургустунган. Чамдык малчыннар хууда малды совхозтуу-биле кады тудуп турары канчап-даа таарышпас. Ол дугайында чугаа чаңгыс эвес удаа болган, ындыг-даа болза чогуур түүнел чок артпышаан.

Депутаттар үстүнде айтырыгларны чугаалашкаш, оны чайладырының хемчегларын айыткан доктаалды сессияга хүлээп алган.

Х. САМДАНЧАП.

Бай-Тайга район.

74-Т Ү Г ТАРААЖЫ

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Михаил Павлович Карпушкин 74 харлыг, мичалза-даа ол тараа шолун кагбаан. Совхозтуң ажыл-ишчилери тараа ажаалдазынче кирериниң бүдүүзүнде аңаа оон адын бижээн комбайнны берген.

— Мындыг чаагай тараа чаагым турда, кижи канчап дөстүнерил? Ону чаңгыс мажак-даа арттырбайн ажаап алыр херек. Тараа ажаар 55-ки күзүмнү оолдарымның оолдары-биле кады ажылдап эрттирерин шиитпирледим. Николай боду зоотехник-дан болза, база-ла комбайнга олуруптар. Оглумуң оглу Павел—кодээ ажылагый институдунуң студентизи мээн дорт дузалаачым болур—деп, ол чугаалаан.

Г. ШОРОХОВ.

Немец-фашистиг эжелекчилерге удур Ада-чурттуң Улуг дайынынга хөй национ-алдыг совет улустуң оолдар, кыстары-биле кады тыва эки турачылар найгамчык эрес-маадырлыг демисежип, тулчуушкун шолунге Саян сыныын эзирлери дег эрес-вашпагай, дидим чоруун көргүсеннер. 1943 чылдың чаймында фронтуже аттанган тыва эки турачыларның бирээзи — Данил Чалзыраевич Дажымба. Ол республиканың чиге мурнуу чүгүнде чыдып турар Эрзин кожуундан фронтуже аттанырда хып дээн чалыы 18-ле харлыг оолак турган. Дайын шолунден ол тимеелгелиг ээп келген, Тыва Арат Республика эки тура-биле Совет Эвилелиниң составында автономнуг республика кылдыр каттыжып көргеи. Назын ойунде эр улаштыр Совет Армиянга шериг албан-хүлээлге эрттирери-биле аттанып-кан. «Кадржаан шериг кижи мен» деп оон ам баштактанып олурары аңаа эвес.

«Солдат кезээде солдат» диижир. Ол шериг албанынан халажып келгеш, тайбың иштиң дайынчызы боон, адын сыкпаан. Чолаачы мергежилди оон курлавырда тайбың ижиниң кол судалы кылдыр шилип алганынан бөөр ам 30 чыл чоокшулаан. Баштай-ла өскен, төрээн «Мөрен» колхозунга кап чыл улаштыр ажылдаан. Ынчан «Мөренниң» аныяктары мынчаар ырлажып турганнар:

«Мөөн чудук чүүтеп алган
«Мөрен» колхоз машиназы.
«Мөгүү-мөгүү» долган орар
«Мөрен» колхоз чолаачызы.
Оон адын таныр силер
Орлан-эрес Дажымба дээр.

Дараазында ажыл-амыдыралының аайы-биле ол район төвү Эрзин суурга көшүп кээп, шилип алган мергежилиниге шынчы боон арткан. Эгезинде райпога, дараазында СЭКП Эрзин райкомунга чолаачылап ажылдаан. Хар-назыны дөгүп, бо чылдың эгезинден эгелеп ол хүндүлүг дыштанылгаже кирзе-даа, аңаа олурып шыдаваан...

Ол хөй-ниити ажылдарынга база идепкейлиг болуру-биле чергелештир хөй уруглар-ны өстүрүп кижизиткен.

Төлептиг ада Данил Чалзыраевич биле Севил Дадаевна Дажымбаларның 9 уруглары-ның хеймери Долаана чаа 10-гу классты дооскан. Өскелери улуг кижилер. Оларның иштинде милициниң капитаны, прокурор, культура ажылдакчызы, адаам ышкаш чолаачылар дээш ыымнарны чок дээр. Беш кижи—ленинчи коммунистиг партиниң кежигүннери.

Тыва эки турачыларның бирээзи Данил Чалзыраевич Дажымбаның хорээн ТАР-ның Күш-ажыл ордени болгаш медальдар хаастап чоруур.

С. МОНГАЛ.

Е. ГОРБУНОВАНЫҢ фотозу.

КИЧЭЭНГЕЙНИ—КИЖИЗИДИЛГЕЖЕ

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхоз улуг ажыл-агыйларның бирээзи. Партиниң XXVI съездизиниң база СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ажылчы чоннуң ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер чедип алыр дээш совхозтуң парткому хөй-ниити организациялары-биле кады эвээш эвес ажылдарны кылып чорудуп турар. Оон дугайында өөрү адаанда парладывыс.

ЧУРУМНУГДА ЧЕДИНИШКИННИГ

Совхозтуң ажыл-ишчилери партиниң сөөлгү съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон соонгы Пленумларының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун улам быжыглаар дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын ажыл-амыдыралының дайынчы программазы кылдыр көрген. Совхозта чаа эрткен ол Пленумуң шиитпирлерин совет кижи дугайында партиниң доктаамал сагыш салыышкынының чаа, бүзүренчиг алдерели кылдыр ажылчы чон улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган. Аңаа үндезилеп совхозтуң дирекциязы (директору К. Б. Куулар), парткому (партия комитединиң секретары В. П. Пирлей) хөй-ниити организациялары-биле кады ажыл-агыйны, организаксы база продукциялыг шынарыг болуудар,' оон уламыдан кем-хеөрүм чедип алырынга идиг берип, удуртукчу бүрүзүнүң харыысалгыг болурун негеп турар. Маңаа чижек: совхозтуң коммунистериниң чоокта чаа болуп эрткен хуралында күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаарынга коммунистер кандыг рольду ойнап турар дээрзи бүгү талалыг, бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле чугаалажып, сайгарып көргеи.

Ажыл-агыйны эрткен чылгы кол көргүзүглери эки болганын дараазында сан-чурагайлар бадыткап турар: совхоз эрткен чылын күүрнете 570 тонна сүт садар планын 25 тоннага ажыр дужаган, 445 тонна эт садар турган, 452 тоннаны база пландап ажыр күүрнете 7 тонна дүктү дужаган. Совхозтуң Хорум-Даг салбырында хойжу бригадазы, О. Наамчыла удуртканы тудугжулар звеносунуң болган Таңгыт-оол Сат удуртканы бот-орулга-чарылгалыг суттатчылар звеносунуң мал чеминиң белеткелиниде идепкейлиг ажылдаанын мактаан. Ол ышкаш ажылда бар четпестерни чайладырыпче коммунистер бүгү кичээнгейин угландырган. Ылаңгыы ажыл шагы үзүр, арага-дарыже суурдар, оон уламыдан кем-хемчегдер ажылдап, оларны ажыглаарын, удуртукчу бүрүзүнүң харыысалгыг болуруна негеп турар. Маңаа чижек: совхозтуң коммунистериниң чоокта чаа болуп эрткен хуралында күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаарынга коммунистер кандыг рольду ойнап турар дээрзи бүгү талалыг, бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле чугаалажып, сайгарып көргеи.

Кижизидилге ажылынын ам-даа чогуур деңнелге четпезинден бо чылдың эрткен сес айларында совхозта 216 ажыл хүнү чылдагаан чок үстүнгеи. Шык-Бажы СБФ-зинде он алды саанчы, сес каарлы, алды бызаа кадарчызы, он кочегар ажылдап турар. Бо хире хөй ажылчыныг хоочун коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаанда сүт саалдазы кудулаан.

Ажыл-агыйның оон-даа оскелерлерында бар болуп артып турар четпестерниң үнүп кээп турар дөзү — сагылга-чурумунуң кошкаанында деп коммунистер айыткаш, күүселдениг сагылга-чурумун шыңгыы сагып турган, бүгү ажылды бот-кижизидилгеден, харыысалгалыг чоруктан эгелээр деп түннелди үндүргеннер.

ДОКТААМАЛ КИЧЭЭНГЕЙДЕ

Кадрлар-биле ажылче, оларны ажыл-агыйның адырларынга шилип, таарыштыр тургузуп, кижизидериче партком улуг кичээнгейин үндүрүп турар. Бо айтырыгта Чыраа-Бажы кодээ Советиниң күүскому (даргазы В. О. Куулар), ажылчын хуралдарының, эш хуу судуунуң, эки турааның улусчу дружиналарының, херээженнер чөвүлелиниң ажылы коску рольду ойнап турар. Оларның киржилгези-биле «Күш-ажылчы быжыг сагылга-чурум—социалистиг хүлээлгени чединиишкининг күүседиринің үндезини» деп темалыг хуралдарны күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге эрттиргилээн. Оларга сагылга-чурум-биле чергелештир кижизидилге, өөредилге, дыштанылга дугайында айтырыгларны чугаалажып турар. Комсомолчу-аныяктар коллективтерин тургузарының практиказын партком болгаш комсомол комитеди (комсомол организациязының секретары О. Ч.-Х. Ондар) ажыктыг деп көрүп турар. Дагыр-Шемин, Улуг-Хову, Ак-Хая хойжу бригадаларында болгаш сүт-бараан фермаларында аныяктар соолгу чылдарда көвүдеп, коску чедишкининерни чедип ап турар аңаргаан. Александр Саригдар, Зоя Доржу-Сюрюн тоорүр чүс хойга онаштыр 110-149 чедир хураганнарны менди ап доруктурган. Аныяк саанчы Марина Донгак бир инектен 2060 литр сүттү саап, районуң мурнакчыларының одуруунда кирген.

Партком кварталдап кылып чорудар ажыл планын шүгүмчүлелдиг санаалдарга үндезилеп тургускаш, күүселденіи чоннуң чурттап турар черинин, ажылдап турар күш-ажылчы коллективтериниң авйы-биле боттандырып турар. Күш-ажылчы коллективтериниң ролюн бедидери-биле мурнакчыларны, хожудап турарларны боттары илередир кылдыр партком олардан негеп турар.

ЧОННУҢ ДЫШТАНЫЛГАЗЫНГА

Суурда Культура бажыныың (директору М. У. Куулар) чанында тургустунган 12 кижи составтыг «Дамырак» агитбригада Совет Тыванын 40, Алдан маадырларының 100 чылдарынга турасскаатка байлак программалыг концертнибиле тараажыларны, сигенчилерни, малчыннарны, совхозтуң дөрт суурунуң чурттакчыларын өөртүп турар. Культура бажыны—дыштанылганың өзулуг одаа болган. Темалыг концертилерни хуваалда-план ёзугаар күш-ажылчы организациялар дыштаныр болгаш байырлал хүннеринде эрттирип, кежээнин программазынга «сурап холдар» делгелгезин, хана солун үндүрүлгезин кирерин база чанчыл апарган. Чоокта чаа Чыраа-Бажы суурнуң херээженнер чөвүлелиниң организаставы «Алдын күс» деп кежээ эрткен. Аңаа алдын күстүң хайыраанны бышкан катчиместен, ногаадан, тараадан кылган аш-чем делгелгезин болган. Суурда 16 агиткварталлардан №9, 6, 3, 13 агиткварталлар идепкейлиг киржип, хана солуннарын үндүргеи. «Чечек» аттыг №1 уруглар садының коллективи кежээге идепкейлиг киржилгезин көргүзүп, аш-чем делгелгезин кылып, хана солунун үндүргеи.

Херээженнер чөвүлели (даргазы Д. Ч. Аир-Сааа) чоннуң чурттап турар черинин, ваймбилие кижизидилге ажылынга улуг үлүг-хууну киирип турар. Суурда 15 агитквартал совхозтуң малынга 210 тонна сигеи белеткеп бөөр планын күүседипкен.

Спорттуң массалын чедип алыр талазы-биле ажылдың чедир шиитпирлеттинмейн турары спорт комитет чогунда эвес. Хамык ужур комитеттиң бар чогунда эвес, а комсомолчуларны, аныяктарны база спорттуң хоочуннарын чон ортузунга күш-культураны болгаш спортту массалыг болдурар, оны ажылчы чоннуң хүн бүрү амыдыралынче киирштирер дээш тодаргай ажылдарже мөөннээри, спортка инактарны деткиир, оларга дузалаары болур. Ындыг күш чыраа-бажыжыларда бар дээрзин районга бирги чер дээш болуп эрткен спортчу маргылдаага киришкеш, волейболга, шыдыраага Чыраа-Бажыдан келген командаларның бирги черин алгаанын бадыткап турар.

Ажыл-агыйжы, организаксы болгаш кижизидикчи ажыл-херектериниң чаңгыс аай болуруп, күш-ажылчы коллективтерге чедип алыры Коммунистиг партиниың, Совет чазактың салып турар сорулгаларын амыдыралга боттандырары совхозтуң парткомунуң ажыл-чорудулгазының кичээнгейинин төвүнге турар ужурлуг.

В. САТ,
«Шыныын» корр.

ЧУРУКТА: көскү агитациядан бир самбыра.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

КАДРЛАР ЧЕТЧИР

СЭКП Төп Комитединиң бо чылдың июньда болуп эрткен солчаалыг Пленумунга СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андропов-тың ханы уткалыг, бүгү тала-биле анализиг, делгеренгей чугаазында болгаш СЭКП ТК-ның секретары эш К. У. Черненконуң иштелилинде чаа кижини кижизидери — ол дээрге, чүгле чугуда сорулга эвес, харын коммунистиг тургузуушкунуң чайгылыш чок негелдези дээрзин бистиң партиивис барымдаалап турар деп айыткан.

Идей-кижизидил г е л и г ажылдың ужур-дузазын, оон хевирлерин болгаш методтарын идепкейжиндерин, чаартырын, байлакшыдарын, бистиң бүгү пропагандавыстың шаап халдакчы чоруун күштелдирерин идеология ажылдакчыларындан негеп турар.

Бистиң «Чыраа-Бажы» совхозтуң партия комитеди, ында алды партия эге организациялары Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар ажылын чонну политиктиг - билиглер-биле чеисеглээр, өөредир талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар. Парткомнуң чанында «Билиг» иштилелиниң эге организациялары партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларындан янзы-бүрү мергежилдиг шыырак 25 активтери болгаш совхозтуң тускай эртемиглери ажылдап турар.

Пленумнуң салган сорулгаларын ёзугаар удуртукчу ажылдакчылар күш-ажылчы коллективтерге үргүлчү барып, кижилер ортузунга тайылбыр ажылын чорударын оларның дорт хүлээлгези кылдыр партком негелдени салып турар.

Лекторлардан Чыраа-Бажы ортумак школада башкылар Д. Х. Демчик, А. А. Ховалыг, Ш. С. Хомушку, совхоз директору К. Б. Куулар, кол экономист М. В. Кыыл-оол болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

Идеология ажылының кол звенозу—кадрлар. Идеология кадрларының бүгү категорияларының белеткелиниң системазын сайзырааргайдыр талазы-биле ажылды партком база ап чорудуп турар.

Масса чоннуң ортузунга партиниың идеологтуг ажылын чедингири-биле кылып чорударынга бистиң совхозта дайынчы күш четчир. Совхозта бүгү звеноларның [illegible] болгаш ортумак школа-да эртемниг 54 специалистери, ортумак школада 40 ажыг башкы кадрлар бар.

Тайбыңга инак ленинчи даштыны политиканың дугайында, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң боо-чепсекти эйдере бүдүрүн болдурбазынче, делегей харылаалаларын үндезини-биле экижиде-рииче угланган тайбыңның инициативаларының дугайында шыны кижи бүрүзүнге чедирери—партийжи пропаганданың сорулгазы.

Кайда-ла кижилер-биле партиниың политиктиг ажылы кудуну деңнелде тургустунган болдур, ында корумчурум кошкан, планныг даалгалар күүсеттинмес болуру чугаажон. Ындыг коллективтерге чижек кылдыр совхозтуң төп сүт-бараан фермазын, Улуг-Хову, Дагыр-Шемин хойжу бригадаларын адап болур. Оларда ажыл шагы үзүр, арагаларр, организас чок байдал турып турда, оларны удуртукчулары коммунистер Д. С. Ооржак, К. Э. Сат, бригадирлер Б. К. Куулар, О. О. Ондар олар билип, көрүп тура-ла эптежип турганы канчап-даа таарышпас.

Идеология ажылдакчылары, бүгү коммунистер коммунистиг кижизидилгениң буянныг хөрээнге боттарының бүгү күжүн, энергиязын болгаш талантызын берип, большевикчи пропаганданың чаагай чанчылдарын уламчылап байдар. Коммунистиг партиниың болгаш совет улустуң мурнунда салдынган улуг сорулгаларын боттандырарынга күжүвүстү салып ажылдаар бис.

О. КАРА-САЛ,
«Билиг» иштилел эге организациязының даргазының оралакчызы.

ТУЛЧУУШКУНГА КИРИШКЕНИМ

Тывага улусчу революция 1921 чылда өскүп үнгеш тиилээн. Оон соонда каш чыл эртикде, Тываның Араттың Революстуг шериин тургускан болгаш аңаа чыл бүрүде ээлчеглиг келдиримишкинни чорудар деп доктааткан. Тыва Арат Республиканың шериинин организациязын болгаш тактиказын Совет Эвилелиниң үлетпүрчин, тарааччыларының Кызыл Армиязындан үндезилеп алган.

Оон-биле чергелештир Тываның революстуг шериинин өөредилге программазын маадырлыг Кызыл Армияның үлегерин өзугаар боттандырып эгелээн болгаш оон политиктиг болгаш дайынчы белеткелдерин шыгыыраткан. Оон кол сорулгазы болза, Тывага Улусчу революцияның чаалап алышкыннарын, чүрттүн хамаарышпас чоруун камгаларын бооп турган.

Совет Тываның 40 чыл болур оюн демдеглеп эрттиринге белеткенип турар бо өөрүшкүүр хүннерде Тываның революстуг шериинин дугайында кыска сактыышкынымны номчукчуларның кичээнгейинге бараалгаттым.

* * *

Революстуг шериигниң политиктиг болгаш дайынчы белеткелдери хүн бүрүде болуп эртип турган. 1930 чылдың март айның 11-ниң хүнү чүве. Өөредилге соонда казармага кээримге, дайынчы өөрүм ооллар бир-ле дүвүрээзин болган шинчилиг, ыкай-бээр далаштыг чүгүржүп, эзер-чүгеннерин, боо-чепсээн белеткен, ырак орукче дөгерилип турар болдулар. Казармадан үне маннап келиримге, ат кажаазының чанында хөй шериглер эзер, чүгенин болгаш боо-чепсээн бүрүү-биле дерип белеткеп алган, мырыңай дайынчы байдалда белеп турлар. Ол аразында бодум аймаарай бергеш, мээн эжим Шыырaптан:

— Чүү боду берди, мен чоп орта билбейн тур мен, эжим? — деп айтырымга, ол мээн кулаамга оожум сымыранды-дыр:

— Бөлүк шериглер Хемчик бадар чүве дидир. Черле бир-ле чүве болган боор... Ол аразында бистиң взводувустуң командири Намчак менээ чедип келгеш:

— Че, эш Эртине, кадынар эки апарды бе? Бир эвес эки болза, шериглер-биле кады Хемчик чоруур силер-диди.

— Бадар мен, кадым эки апарды, эш командир дидим. Взвод командири:

— Дораан белеткен — деп дужаады.

— Дыннадым, эш командир — дээш, дүрген-не аът кажаазынга баргаш, эзер-чүгенним, боо-чепсээм дораан-ны белеткей шаап алдым. Ол хүн Хемчик бадар дээн өөрүм-биле кады шупту 30 хире кижи аъттанып чоруптар дужаал маңап тур бис.

Ол хүн дүнекинин 11 шакта штабтың эжиинин аксынга дайынчы байдал-биле чыскаалып турупкан бис. Ол дораан 7 машина шууштур чедип келген, хамык чүгүвүстү чүдүргеш, Хемчиктің үүнче бадыпкан бис. Ол үеде амгы ышкаш, каалама орук чок турган. Кызылдан 11 шакта үнгеш, Шагаан-Арыгга эртенгиниң он шакта четкен бис. Аңаа бистің мунар аъттарывыс белеп турган. Шагаан-Арыгдан аъттангаш Чадаанага ол хүнүүн даартазында эртен дең бажында четтивис. Ол дораан Чадаананың алдыы хүрээзинің артында шаттан хөме тавартып кирген бис, ынчалза-даа хүрээге чангыс-даа кижи чок, шуут ээп болган.

Чадаанага ийи хонган бис. Ол үеде арат чон кызыл тугун кинскиткен, чонуң эрге-шөлээзин камгалаан революстуг шериин өөрүшкүүр уткып ап, биске араттар чүсчүзү-биле каттывыс, бистеткип, биске дузалажып турган. Аңаа ынчаар үр саваанывыс ужуру болза, дээрбечилериң кайда турарын тодаргай билип алыры чугула турган. Орта чорун турган бис оларның чамдызы өөрүде чорун турар, бир кезээ Шеминиң бертин ооргада Демчи деп ламаның аалында турар деп билип алган бис.

Дыка дүне апарганда, ол кажар ламаның аалынга хенертен хөме таварып кирип келиривиске, чангыс-даа кижи чок, бистин суравыс дыннааш, үш өглерге таалык-савалар долдур дыгаан эзт, чөкпек, саржаг, азып-чемни безин албайн, хайнып турган азып-чемни каапкаш, угаанкудун оскунун дезипкеннер болган. Аңаа бистин ушуражып чугаалашкан бодүүн арат чонуун биске дыннатканы болза, дээрбечилер Өвүрже дескен, оларның ыны баар өөрүн Боре-Шайда Шонакан чагырыкчы, Демиртен болгаш Бай-Шыырап олар дээрэн чаңлаш чок болган.

Демчи ламаның аалындан аъттангаш, Шеминиң бертин ооргазында чүрттап турар Дондуп чагырыкчының аалынга чеде бергеш, аңаа Хемчиктип эн-не дерзин чагырыкчызы, контрреволюстуг Суунакты болгаш Чамзы-Камбы ламаны тудуп алган бис. Олар дезин безин четтикпээн. Суунак удуп чыткан шиирээлиг орнунун адаанга чанагаш чыткан. Оларны хүлээш, Чадаанага турган революстуг штабче чорудупкан бис.

Бистин бөлүүвүс ол-ла хүн Өвүрүүн Бора-Шай деп черге чүрттап турган ийи кадайлыг Бай-Дүптекейни тутпан, оон бис үш үстүп алган бис. Кол күжүвүс Боре-Шайны кулу Шонакан чагырыкчының эзлыыне угландыр чорупкан, а өскелеривис Бора-Шайның сонгу, мурнуу талалары-биле аалдар таварып, шаттар одуртуу чорааш, үш бөлүк дүүш үезинде Шонакан чагырыкчызының аалынга уткужуп келгеш, ону тудуп алдывыс, чүге дээрге ол чагырыкчы дээрбечилериниң кол кижилериниң бирээзи турган болгаш Чөөн-Хемчиктің аңгы даргазы Седембалды хүлүп алгаш, холбудуп демирлээш, бодунуң өөнге хоругдап, байысаап турган.

Ол-ла хүн Бора-Шайда Манчүрек деп дагның Борбак-Арыгже чиигелеп баткан ужунга чедип чорун оргаш, ак дээрбечилериниң бүзээлээшкининге таваржы бергеш, эртеп-ден кежээ орайга чедир боолашкан бис. Ол тулчуушкунга бистен 5 аът өлгеш, 1 аът балыгланган, а шериниң хелемечизи Ночин болгаш дайынчы Бышкак-Кара олар маадырлыы-биле өлгеш.

Ол дүне Чадаанага ээп келгеш, командылал чериниң дужаалын өзугаар дээрбечилерни бүрүү-биле узуткан чок кылыр дээш хөй шериг Өвүрже углай катап чорупкан бис. Бора-Шайга чедип келириви-ске, чангыс-даа аал чок, дээрбечилер көжүрүп алгаш, моол чүрттүнче углай чорупкан болган. Штабтан 10 кижи үскеш, дээрбечилериниң барган уун тодарадыр дужаалды берген. Оларның аразында Шеми чүрттүт Чинзей, Дыртык-оол олар бар. Хайгылчы бөлүк Бора-Шайны дыка куду батканш. Солчур деп дагның кырындан дуранган көөрүвүске, Бора-Шай аксының иштинде хаваалыг кызааны 60-70 шары чыктыг, хову сынмас хөй малды сүрген дээрбечилер Моол кызыгаарында чедер чыгай берген көжүп бар чорлар.

Бистер оларны аңаа чедирбес дээш, аъттың сыр кара маны-биле сүре берген бис. Дээрбечилер бистерниң баранывыс көрүп кааш, шарыларда чыгын, ажы-төлү, кадайларын безин катташ, 80-90 хире аъттыг кижи моол чүрттүнче дезип ыкай болган. Аъттарывыс чүгүрүк болгаш мен эштерим Чинзей, Дыртык-оол үжелээн дээрбечилериниң соондан чыпшыр сүргеш, моол чүрттүнче 20 хире километр хамылап киргеш, боолажып турган, карангы ишир дужүп келирге, бодувустун эштеривисче дедир каттыжар ужурга таварышкан бис. Бистиа соонустан чорун орган хөй шериг эштеривис дээрбечилериниң каапкан чыгын дужүрүп, малын бөле сүрүп алган, хонар черде чыылган турлар.

Даартазында дең хаваазында хөй шериг Бора-Шайның аскындан аъттангаш, дээрбечилерни сүрүп чорупкан бис. А оларның каапкан чыгын партизаннарга удеткеш, Чадаанаже чоруткан. Хөй шериг Саглыга чеде бээривиске, анда арткан араттар дээрбечилерге каттыжа берген, а оларның турар черн Саглының аксында Манчүректе 90 хире өгүу көжүрүп хондурган, хөй малды ында тыраан деп мындыг болган. Оларны Бүрбүжап чанчын командылап турар. Думчук-Хелин лама ында дүн-хүн чок хүрүмнеп, шериг кижилерни далган-биле тудуп алгаш, революстуг шериг-ниң келир үүнче үндүрүп, өртеп-дип, хуюктап турар деп дыннаткан.

1930 чылдың апрель эгелинде, эртен эрте 10 кижи составтыг хайгылчылар бистерни Саглының Кыдыы-Калыны таварып чораш, Маңнурек хемнин дужунга четкеш, дээрбечилерни байдалын билип алыры-биле штабтан чорутканы. Бистер Кыдыы-Калыны эрткеш, моол кызыгаарынга чоокшулап олурувуста, бистерже уткуй бир чиик машина чорун олур. Ол машина бистерни көрүп кааш, бир тейнин дөзүүге турда дүшкен. Дураннап көрүп турарывыска, машинадан үш кижи үнгеш, тейнин кырынче үне бергеш, бистерже база дураннап көрүп турлар.

Дээрбечилерде машина кайда боор, Моолдун революстуг шериниң улузу боор дишкеш чеде бээривиске, шынап-ла, оларның төлээлери болду. Олар бистің штабывыска келгеш, дээрбечилерни бистің-биле кады бүзээлеп чок кылырын дугурушкан.

1930 чылдың апрель 3-те, дең бажында Моолдун революстуг Саглының Манчүректе шивээлээн Бүрбүжап чанчының командылааны 300 ажыг кижилиг дээрбечилерни дугуржулга өзугаар Манчүрек хемчигештин мурнуу талазында боолап эгелээннер. Тываның революстуг шериниң ол хемчигештин соңгу талазындан халдап киргеп. Ынчалза-даа кайы-даа таладап дээрбечилерни бажын ажыр боолап турган, чүге дээрге оларның аразында улуг, биче ажы-төл кырган, чөнүк кижилер кончуг хөй турган. Дээрбечилериниң иштинден эн-не дерзин идегеттер Мартаажык, Таваккай, Оолакай, Думчук-Хелин, Бүрбүжап чанчын баштаан 30 хире кижи ажы-төлүн, мал-хөреңгизин катташ, боттары угаанкудун оксунуп, тын дезип, Манчүрек хемни өрү үнгеш, ол хемниң бажы Моңгун-Тайгаже алдырбайн барза-даа, ол корткан уу-биле Моолдун революстуг шериниң Каргы-Аксында Успанур хөлдүн кыдыынга турган штабынга билбейн чеде бергеш, оларның хөй кезии аңаа туттурган. Чүгле он хире кижи дүнүүц, карангызын ажыглап, четтирбейн барган.

Моолдун революстуг шериниң бистерге акт өзугаар хүлээдип берген ажы-төлүн, мал-хөреңгизин Чадаанаже үдеп чоруткан бис. Моолдун революстуг шериниң бистің-биле Тываның революстуг шериниң Успанур хөлдүн чоогунга 1930 чылдың апрельдин—4-түн хүнүнде байырлалдыг байдалга ужуражып, акы-дуңма ийи чүрттүп революстуг шериг кезектериниң дайынчы чыскаалын эрттирген. Олар аңаа арат чонуң революстуг эргечагыргазын карак огу дег камгалап, ак дээрбечилериниң когун үзе чылча шавар дээш деминг демисежирин бот-боттарынга дангыраглаанар.

А. ЭРТИНЕ.
персоналдыг пенсионер.

Хоочуннуң сактыышкыны

ГЧП-НИҢ БАШТААР ЧЕРИНИҢ ПЛЕНУМУ

БАРЫЫН-БЕРЛИН. (СЭТА). Барыын Берлининиң Социалистиг чангыс аай партиязының (СЧП-ниң) баштаар чериниң пленуму болуп эрткен. Парлаттынган дыннадыг өзугаар алырга, партияның баштаар чериниң бюрозунуң отчёдун пленум дыннаан. Барыын Берлининиң Социалистиг чангыс аай партиязының даргазы Х. Шмитт отчёттуг илеткел кылган.

Тайбыцны хандырар болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдыр дээш, Американың Каттышкан Штаттарының база НАТО-нуң милитаристи белүктериниң айыылдыг планнарынга удур, хамыктың мурнунда ортумак ыракшылдым америк ракета-ядролуг чепсээн Барыын Европаның чурттарынга эккеп тургузар дээн планнарга удур демисеңдя уламна калбартыр талазы-биле партиниң сорулгаларын пленумуң киржикчилери чугаалажып көрген.

Барыын Берлининиң СЧП-ниң даргазының оралакчызы Д. Аренс бо айтырыг талазы-биле илеткел кылган болгаш Германияның Социалистиг чангыс аай партиязының Төп Комитединиң, Герман коммунистиг партиянын баштаар чериниң болгаш Барыын Берлининиң Социалистиг чангыс аай партиязының баштаар чериниң чоокта чаа парлаан кыйгырымның чугула ужур-дузазын онзалап демеглээн. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европаның чурттарынга эккеп тургузар дээн планнарга удур демисеңдя уламна калбартыр талазы-биле партиниң сорулгаларын пленумуң киржикчилери чугаалажып көрген.

Амгы үеде эң чугула ол сорулганы чедип алыр дээш Барыын Берлининиң Социалистиг чангыс аай партиязы «тайбының неделязынга» эн-не идепкейлиг киржир деп турар. Барыын-Берлининиң политиктиг болгаш хөй ниити организацияларының инициативазын өзугаар «тайбының неделязын» бо чылдың октябрь 15-тен 22-ге чедир эрттирер.

Барыын Берлининиң СЧП-ниң VII съездизин 1984 чылдың май 25-27-де чыылдырарын пленум шиитпирлээн.

АМГЫ ҮЕНИҢ ЭҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЗЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң медеглели делегейиниң хөй-ниитизиниң кичээнгейинин төвүнде турун турар. Делегейниң амгы иарын байдалында делегей херектеринге кандыг шугумну барымдаалаарыл деп айтырыг совет удуртулгада тургустунмайн турар деп медеглелде айыткан. ССРЭ-ниң тайбынга ынак лениичи даштыкы политиказы тайбының камгалаарынче болгаш быжыглаарынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин кынчыктырбазынче, күрүнелер аразында кады ажылдажылганы калбартырынче база хаваладырынче мурнуку хевээр утланган болуп турар.

Совет Эвилели бодунуң чаагай чоруун база айыыл чок чоруун өске улустарының чаагай чоруундан болгаш айыыл чок чоруундан ангылавайн, харын-даа аңаа удурланыштырбайн турар деп, даштыкы информация агентстволарының, солуннарының, радиоунуң, телевидениниң дыннадыгларында, тайылбырларында, политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчыларының чугааларында онзалап демеглеп турар. ССРЭ-ниң даштыкы политиказы тайбының камгаларынче чайгылыш чок угланган дээрзин Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну айытпышаан, сарыылдыг угаан,боттуг көрүүшкүн болгаш тайбыцнын салым-чолу дээш беднк харысалга Совет Эвилелиниң даштыкы политиказынын үндезинин болуп турар деп, онзалап демеглээн.

Тайбыцның херээнге кедергей айыылдыг политиканы чорудуп турар АКШ-тың администрациязынга шыңгыы сагындырыгны совет удуртукчу Ю. В. Андропов кылган-дыр деп, даштыкы парлага бижип турар. АКШ-тың милитаристи даштыкы политиказының алыс утказы—өске күрүнелерниң болгаш улустарның эрге-ажыктарын херекке албайн, делегейге тергиндекчи туруштарны Каттышкан Штаттарга хандырып бээрин оралдажыры болуп турар-дыр. АКШ-тың амгы президентизи Рейган баштаан оон чазаа бодунуң милитаристи планнарын боттандырар дээш кижи төрелгетеңге удур кандыг-даа кем-буруулуг үүлгедиглерин кылыындан чалданмайн турар дээрзин америк администрациянының делегей херектеринге дайынзырак, сарыыл чок ходелиишкиннери бадыткан көргүскен.

Антикоммунизм-биле соңгуарган АКШ-тың чагырыкчы болуктери делегейниң салымчолун шиитпирлээр рольду боттарынга алырын семеп, төөгүнү дедир эгидерин оралдажып, «МХ» ракеталарындан эгелээн нерв мунчулдурар газтарлыг контейнерлерге чедир массалыг узуткаашкынны аймылдыг чаа боо-чепсектерин эндере бүдүрүп турар. Идеяларның демиселин дайын месилдежишкинче шиитпидер дээн оларның оралдажымышкиннары бүгү кижи төрелгетеңге кедергей халаптыг үржуктарлыг болур нинк. «Вашингтон пост» солунуң дыннатканын өзугаар алырга, «кызылдарга» хамаарыштыр чымчак болурунун орнунга мугулай болуру дээре-дир деп бодалды Вашингтонуң политиктериниң элээн хөй нуруузу амгы үеде санаап турар.

«Кызыл болурунуң орнунга олуг болганы дээре» деп калчаалыг болгаш дерии лозунгну бүгү делегейге албадап нептередир дээн бодал АКШ-тың президентизи Рейганның Каттышкан Нациялар Организациязының индириниден чоокта чаа чугаазындан илдең болган. Совет Эвилелинге, социалистиг бүгү чурттарга, тайбыңга ынак улустарга удур каржы күүлдээшкиннерин АКШ-тың президентизи ол чугаазында кылган болгаш Вашингтонуң дайынзырак ходелиишкиннерин агартырын оралдашкан. Ынчалзажок чазак бүрүзүнүн политиказын хамыктың мурнунда оон практиктиг ходелиишкиннерин өзугаар үнелеп көөр апаар.

Вашингтон чеже-даа оралдажып турза, кижи төрелгетен сарыылдыг угаанын оскунмаан болгаш оскунмас-даа ужурдут. Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарының политиказы боо-чепсекти эндере бүдүрерин кыңчыктырбазынче, тайбыны камгаларынче угланган дээрзин делегейиниң чаагай сеткилдиг бүгү кижилери эки билир.

Стратегтиг-даа, ортумак ыракшылдык-даа ракетаядролуг боо-чепсээн кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында тодаргай санаалдарны Совет Эвилели киирбишаан, чүгле ССРЭ-ниң, социалистиг күрүнелерниң эвес, харын өскеда бүгү чурттарның болгаш улустарның аймыл чок чоруунун дугайында сагыыш салышкынны илергейлеп турар деп, Венгриянның «Непсабадшаг» солуну бижээн. Ынчаарга Американың Каттышкан Штаттарының амгы администрациязының политиказы оортан мырыңай-ла өске—милитаризмниң, чаа дайын кыпсыкчыларының политиказы болуп турар.

АКШ-тың амгы чагырыкчылары өске чурттарның болгаш улустарының эрге-ажыктарын, аймыл чок чоруун бичин-даа херекке албайн, делегейге тергиндекчи шериг күжү-биле, дайын аргазы-биле чедип алырын орадлажып, боо-чепсекти, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти, эндере бүдүрер чорукту космосче шилгилерин планнап турар-дыр деп, Франциянның «Юманите» солуну айыткан.

(СЭТА).

ГЕРМАНИЯНЫҢ ФЕДЕРАТИВТИГ РЕСПУБЛИКАЗЫНДА

ГЕНЕРАЛ ГОЛЬЦ ОЛДУҢ ХАРАКТАРЫ

КЫЫЛ-ЧАЛ. Германияның Федеративтиг Республиказының Бундестаг деп даргазының ортумак ыракшылдым Кыыл-Чал Гельмут Гольцтуң ол-ла ийи чылдыг ажылы ол-ла ийи чылдыг ажылы ол-ла ийи чылдыг ажылы

Москванын Кремли—бистин Төрээн чуртувустун төөгүзүнүн улут тураскаалы, орус национал архитектураның болгаш уран чүүлүн шылгарангай чогаадылгазы-дыр.

Чүс-чүс мун совет кижилер болгаш даштыкы аалчылар чыл бүрүде Москванын Кремлиге кээп, оон төөгүлүг болгаш архитектуралыг чүүлдерин соонгуургап көрүп турар.

ЧУРУКТА: Хаан-коңга — Кремльдин кайгамчык солун чүүлдериниң бирээзи. Иван Великийниң коңга медээзин бээр турган черимде даш дөжекте Хаан-коңганы тургускан. Делегейде бар бүгү коңгалардан артык улут ол коңганы хой мун кижи хүн бүрүде соонгуургап көрүп турар. Коңганың деңзизи 12 мун пуд азы 200 тонна. Оон чугле бузуидузу безин 11,5 тонна. Шуткулга мастери Иван Моторин болгаш оон оглу Михаил 1733—1735 чылдарда ол улут коңганы шуткүп кутканнар.

В. СОБОЛЕВТИН.
А. ЧУМИЧЕВТҮН фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЫНАКШЫЛЫ—ЧЕР, УРУГЛАР

Педагогика болгаш чер ажылы... Ол ийи мергежил чаңгыс болуп, Е. Сударевның ажыл-амыдыралы апарган. Бодээниң ургуларының кушажыл кижизидилгезиниң айтырыын агроном сонуургаар турган. Кушалино ортумак школазынга ажылдаарын аңаа сүмелээн, педагогика институдун ол бот-өөредилге-биле доозуп ап, ийги мергежилди чедип алган.

Оон удуртканы бүдүрүлге бригадазы совхозтуң кезээ болу берген болгаш оон ажылы агрономия эртеминиң негелделерин ёзугаар тургустунган. Уруглар, оолдарның ажыглалында 50 гектар шөлду ангылаан. Анаа олар практика кырынга тараажының мергежилин шингээдип ап турарлар. А кол-ла чүве школачыларның ажылының түүнели. Оларның тарыш, холу-биле ажаап өстүрген дужүду колхозтуң шыгжамырынче кирер. Төрээн колхозунуң ниити хереэнге үлүүн кириштирип турарынга уруглар чоргаарланырлар. Ол—оларга өөрүшкү. Кушалиноның оолдар, кыстарының бо күзүн ажаап алган дужүдүн областың кодээ ажыл-агый делгелгезинге салыры көрдүнген.

Е. Сударевның өөреткени доозукчулары чылдың-на кодээге ажылдаары-биле артып каап турарлар. Колхозтуң хоочуннарының орнун олар солуп турарлар.

М. АМАСӨВ,
СЭТА-ның корр.
Калинин область,
Кушалино.

Старохамас кодээ школаның соңгаларындан оон девискээри ногаан-шинник көстүр. Ол тарымал үнүштериң аразында аныяк башкы С. Саламановабиле оон дагдыныкчызы Г. Мамедованың олурткан үнүштери база бар.

Үш он чыл мурнунда бир дугаар кичээлин арттырып киреринде бетинде, Галина Семёновна маңаа яблоня дозун олуртуп каан. Чимистиг яблоняны долгандыр ам аңаа деннешкен-даа чүве дег, аныяк ыыштар үнүп турар. Институт доосканы, төрээн черинге ажылдаары-биле ээп чаныс келген аныяк башкы база-ла дужулгалыг башкының аргадужулгазын өөренири чугаажок.

Чаа ажылдап келгеннерге кичээнгей мында улуг. Кичээл арттиреринің шактарын оларга таарымчалыг кылдыр тургускан. Бо кодээ школага лингафон кабинедин өскелерден мурнай тургузуп дерээн. Сугра болгаш Хаччаска оонбиле кады ажылдап келген уе-черге өөрү оларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар хемчеглер мында алдынын турарын дораан эскерип кааннар. Бим дузалал ажыл-агыйлыг болуксаарыл, кодээ Советтен алганы үр хуусаалыг чээлибиле бажын тудар материалдарны, мал-маганны садып ап болур. Огород участоктарны оларга ангылап берип турар. Аныяк башкыларның боттарының бажыңнары амдыызында чок, ындыг-даа болза оларның чурттап турар шөлүүнүң өртээнинг келик-чартының, чырык болгаш одаар чүүлүнүн долу өртээн төлеп турар. Оларның күш-ажылының маңаа эргежок чугулазын башкылар дораан билип кааннар.

Районнун башкылар коллективтиринде ындыг чаагай чаңчыл бар: тус черниң школаларының башкылары Башкының хүнүнде школа девискээринге ыыштар олуттур. Ол садчыгаштар дараазында чазын-на погаарарын келир.

Н. БАРСКИЙ,
СЭТА-ның корр.
Хачмас,
Азербайджан ССР.

ХАЙЫРАЛЫГ ЫРЫМ

(Дарганың демдеглелериннден)

Кодээде дарганың байдалы хоорайда эжининден оранчок кошкак дээрзи билдингир. Кызылдың бүдүрүлгелеринге бо-ла сонуургап чеде бээр мем, ында дээрге кезер, ээр, хептээр дээш түүл-бүрү, хой ийзы станоктар бар. А бисте чүгле чаңгыс эки эдивис—дыгый агаар-биле ажылдаар улуг «маскавыс». Шаандагы ындыг «огбе»—биле шуут хилинчектериң турдувус: чөрүү ат-биле домей, чадажын каар сен, а чамдыкта баскышка чаңгыс дээрге, хары угда каш удаа дингиледиттер. Чогум-на харын ынчангаш Март-оолдуң баштактанын турганы ол ыйнаан: ам безин чамдыкта келдирлей кааптар кижи болгай сен, бо эт сени ыпап келдир кылып каар боор. Ам дээрге черле шору бис, чаа молотка бүгү дарганарның маргылдаалыг мергежилгезин кылыптар болгай бис: ажыдып каан серегги хааржаан бичин-даа үреевій, чаңгыс каннаш-ла хааптар.

Дарганың ажылында бир онзагай чүүл бар, ону билир кижилер ховар боор. Кандыгдаа эки каннакчы хары угда ийи электрод-биле ажылдап ыыдавас, токарь станогунга ийи кезекти хары угда чоңдура бербес, а дарганда ындыг арга бар. Ол хөрүкче чаңгыс, ийи эвес, он шаа кезекти хары угда суккаш, оларның кызаанын барымдаалап, уруксуурактап ап, соп болур. Чаңгыстап кызыдарда үнер ує-биле хары угда изиндериниң үезин денней саңап көрүнер даан, ынчангаш ниитизи-биле хой ує-ни камнап ап, планларны ажыр күүседи, а ындыг болганда эки төлевиени ап болур ышкажыл.

Мергежил бүрүзү кижиниң ниити байдалыга бир-ле исти арттырар деп билир мем. Чижээ, аңаа-ла кылаштап чорааш, кандыг-бир демир көрүп каанымда, ону кана, канчаар ажыглап болурун бодай бээр мем. Азы бир-ле чүвени канчаар кылганын сонуургаар, оон аргазын тывыксаар, соонда ажылыңга ону ажыглаксаар сен.

Дарганың ажылын көргүзүп турган, чамдыкта оон чүгле даштыкы байдалын, көскү талазын бижиир, чамдыкта харын-даа хөөреди кааптар болгулаар. Ында чүү-ле чок дээр: ийи метр чыгыы узун, чудурук дег мөчек шыңгаңнарлыг дарган, кижи шыдажыр арга чок изиг, карак чылчыыктаар чаштанчылар, чаңнык дег даваш-шимээн... Шын харын, дарганнарда кайгамчык улуг, мөге кижилер бар-ла. Ынчалза-даа муң-муң дарганнар аразында ындыг ынчыннар шоолуг хой эвес. Мен он-он дарганнар, дузалакчылар-биле кады ажылдап келдим, оларның аразындан Сергей Молин биле Виктор Криворожкин ийи-ле харын майык апарган овур-хевирге таарыр турган боор. Ынчалза-даа даганы хөндүре тыртып каар кижиге таварышпаан мем. Оизагай улуг күштүн ам хереэ чок апарган (ийзы-бүрү дузалал механизмнер көвүдээн), ынчалзаа-даа дарган күштүг боорга эки болбайн. А кол-ла чүве—шыдамыккайы, белен турбазы чугула.

А шимээн-дааш дээрге, аргалыг-ла болза, мырыңай турбаан болза эки чүүлдер-дир. Арыг агаар кирер сордурар вентиляторувус мырыңай шыдажыр арга чок шыгырап, дагжал туруп бергеи. Хөөкүйүн шаа келгеин ол. Эштеримбиле оон эрги хүлер өтүлкаларын шарикоподшипниктер-биле солуп, эде кылып, тургузуп алдывыс. Канчаар силер, чаагайын—сагыш-сеткилге, нервиге дыш-ла апарган. Оттуг чаштанчыларга хамаарыштыр база-ла ынча деп болур. Эртенги азы кежээки иширтинде хажыызындан көрүп турар болза, мараш-ла харын: маскадожу кынгыраар, дин дээр, чер сиринейнин турар, чүс-чүс чаштанчылар кызаңайнын чаштап турар. Ынчалза-даа демирге чаштанчылар костүп кээр болза, ол багай демдек-тир, ол хөлүн эрттир кызып, харындаа орттеинп эгелээнин ол, оон брак үнүп болур. Оон ангыда мага-бот, хеп-сын орттеинп болгай.

Бурун шагның кандыг-лабир эдин—оттук-даа, бижекдаа доданын олургулаар сен. Ус-шевер кижи шагда-ла чок, эт амгы ээзинден оранчок улут назылыг, ол аңаа адазындан азы кырган-ачазындан дамчып келген, эт ону кылган кижи дугайында сактышкыны шыгжап чоруур. А оон чаражы, шеверин, эптиин. Кандыг алдын холдар ону соп, таптап, каңпап, шуткуп турган чүве. Илчирбени көрбес бе, мырыңай тудуштурган тиг чок, а кайы хире уран ээп, долган каандыр. Чок, мен кажан-даа ынчаар кылып шыдавас боор мен. А ындыг хуулгаазын ус-шеверлерин бодум көргеп, дыннаан-дыр мен. Чаа-Хөлге Апа ашактың кылган бижектери сурагжып турду. Үрбүнге чурттап чораан бир дарган чөвүрээ биле дойдан хеп кылып алган, кайгамчык чараш дүрзүлерни шуткуп чораан дээр. А сен оларның ындыг уран мергежилин сонуургаваан, олардан өөренип албаан. Ам келгеш, чүгле халактаварын арткан...

Дөртен харааптым, он чедиг харлыг тургаш, бо бозаганы артадым. Кандыг эртемниг, мергежилдиг кижилер чогул. А мөңгө дарганнары дээрге салымым-дыр, хайыралыг мрым-дыр деп бодап чоруур мен. Пединституттун ийи факультедин доосканым-даа, кежээлерде Чаа-Хөл школазынга кичээлдер эрттирип турарымдаа ол мрымга аянжып турар ышкаш. Шын-па харын Хаан-үгер-боо шуткуп кагбаан сен, быт-даа дагалап шыдавас сен, ынчалза-даа сээн эвозшбиче үлүүн ниити херекте немежип чоруурыг өөрүшкү эвес бе?

К. ЛОПСАН.

(Төнүзү. Эгези № 227, 228 «Шында»).

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ

4. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—Эртем-нептерелдиг фильмнер. 9.40 — Мультфильмнер. 10.15—«Д'Артаньян болгаш үш мушкетёрлар». Үш сериялыг уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 11.50 — Кады каймралдыг ог-буле. 12.15—Телемедээлер. 12.20—14.15 — Чапсар 14.15 — Телемедээлер. 14.35—«Беш чыл—кижи бүрүзүнүң хереэ!». Документалдыг фильмнер. 15.25 — «Кобахидзениң школазы». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Г. Б. Кобахидзе дугайында телеочерк. 15.55—Бүгүдеге стадион. 16.25—Бистиң корреспондентилернис чугаалап турлар. 16.55—Эртем болгаш амыдырал. 17.25—Хөглүг нотажыгаштар. 17.40—«Ыяш кижи дугайында төөгү». Документалдыг фильмниң баштайгы үндүрүлгези. 18.00 — Бистиң садывыс. 18.30— 18.45 —Чапсар. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — Теннис. Дэвистиң кубогу. ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң чыныды командалары ойнаар. 19.40 — «Хээлиз» деп уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 21.00 —«Ye». 21.35—Документалдыг телефильм. 21.55—22.00—Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Физика 10-гу класс. Электри энергиязын бүдүрери болгаш дамчылары. 9.05—Француз дыл. Өөредилгениң бир дугаар чылы. 9.35—Физика. 10-гу класс. Электри энергиязын бүдүрери болгаш дамчыдары. 10.05—ПТУ-нуң сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Социалистиг реализм. 10.35—Ботаника. 5-ки класс. Үнүш клеткалары 10.55 —Эртем-нептерелдиг фильм. 11.10—Шыхыраа школазы. 11.40—Ботаника. 5-ки класс. Үнүш клетказы. 12.00—А. С. Пушкиниң тоолдары. 4-кү класс. 12.30—Бойдус эртеми. 3-кү класс. Чер кырының хевирлери. 12.50—Төөгү. 8-ки класс. Италияга национал-хосталгалыг шимчээшкин. 13.20 — Француз дыл. Өөредилгениң баштайгы чылы. 13.50—«Билир болгаш кылып бил». 14.35 — А. Н. Островскийниң шиилериниң хереэжен маадырлары. 15.30 — Телемедээлер. 15.35—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сыллысчыгаш». Кызылдың № 2 школазының өөренгичилериниң ажыл-ижектериниң дугайында. 15.30—18.35 — «Азиниың төөгү». 19.05 —Киножурнал. 19.15 — Тываның күрүне филармониязы чаа концерт сезонунда. 19.45—Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Чыргалдыг удуңар, чаштар!» 20.15—Өөңүктериниң арны. 21.00—«Ye». 21.35—«Алдын согуна». Уран-чечен фильм. 22.45—01.00 — Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — ЦСКА.

5. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Москва». Киноталылыр. 9.05 —«Ленинчорукчулар клуву». 10.05 — Д'Артаньян болгаш үш мушкетёрлар». Үш сериялыг уран-чечен фильмниң соолгу сериязы. 11.15—Улустуң аялгалары. 11.30 — Документалдыг телефильмнер. 12.15 — Телемедээлер. 12.20—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Сезен чылдарның коммунистери». Документалдыг телефильмнер. 15.30 — Харыылаңнар, горнистер' 16.15 — Орус дыл. 16.45 — Мультфильм. 16.55 — Кижи—Черниң ээзи. 17.55—Неделе дургузунда спорт. 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — Республиканы чарлаанындан бээр 34 чыл оонга тураскаатканы Германы Демократтыг Республиканың телевидениезиниң программазы. 21.00 — «Ye». 21.30 —«Мен XX вектиң эмчизи мен». Документалдыг телефильм. 21.55—22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Телефильм. 8.35 — Обществоведение 10-гу класс. «СЭКП—ажылчын ангының болгаш бүгү совет чонуун партиязы». 9.05—Немец дыл. Кириллде дамчыдылга. 9.35—Обществоведение. 10-гу класс. «СЭКП—ажылчын ангының болгаш бүгү совет чонуун партиязы». 10.05 — Эрте-бүрүгү Чоон чүктүң уран чүүлү. 10.55 — Н. В. Гоголь. «Тарас Бульба». 6-гы класс. 11.05 — Силерге, ада-иелер. 11.40 — 12.10 — Астрономия. Астрономияны практикага ажыглаары. 12.40 — «Хоойлуудурумуң билир сен бе?» 13.15 — Немец дыл. Кириллде дамчыдылга. 13.45— Сэян лениниң библиотекан. «Аныяктар эвилледериниң соруглаары». 14.25 —«Улус четтирдим дыр». ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. А. Ковалев дугайында телеочерк. 14.55 — А. М. Горький. Америка дугайында очерктер. 15.30 — Телемедээлер. 15.35—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 —«Орус дылды өөренип турар бис». Тыва дыл кырында өөренип турар 1-ги класстың өөренгичилериниң телешкола. 18.45 — Тыва дылга делегей байдалының допчулалы. 19.10 —«Азиниың төөгү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар болгаш рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Чыргалдыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Оюу силер кылып шыдаар силер. 21.00—«Ye». 21.30 —«Сээн холдарының чылыы». Уран-чечен фильм. 22.45—23.40 — Аргентин артистер Р. болгаш Д. Лос Брильянтес оларның гитарага дуэт концерти.

6. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Харыылаңнар, горнистер! 9.40 — «Сээн холдарының чылыы». Уран-чечен фильм. 10.55 — «Улустуң чогаадылгазы». Телетайылбыр 11.40 — Аныяктар адрестери. 12.10 — Телемедээлер. 12.55—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Сибирь болгаш Ыраккы Чоон чүк дугайында документалдыг фильмнер. 15.30— «Черге, дээрге болгаш даргайга». 16.00 — Москва болгаш москвачылар. 16.30 — Шыдыраа школазы. 17.00 — Миллионнарның лениниң университеди. Социалистиг экономиканы башкарары. 17.30—Футбол талазы-биле Олимпий турнирниң шиилеге маргылдаалары. Грециянын болгаш ССРЭ-ниң чыныды командалары ойнаар. Грециядан дамчыдылга. Чапсар аразында — Бүгүн делегейде. 18.30—18.45 —Чапсар. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 —«Эртем болгаш амыдырал». 19.35 — «Хову чечектери». Уран-чечен фильм. 21.00 —«Ye». 21.35 — РСФСР-ниң улустуң артизи В. Городовская биле РСФСР-ниң алдарлыг артизи Н. Чекэова гуслиге ойнаар. 21.55—22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Генетиктиг инженерия. 9.05 — Испан дыл. 9.35 — К. Паустовскийниң катап номчувуттаан. 10.30 — Эрте-бүрүгү Грециялың уран чүүлү. 11.00 — Бистиң садывыс. 11.30 — Чогаалчылар Ленин дугайында. М. Прилежаева дамчыдылгага киржир. 12.00 —«Бистер колхозка артып бис». 12.30 — Төөгүнүң арынары. «Мен—Совет Эвилелиниң хамаатызы мен». 13.00 —« Бойдустуң чажыттары». Эртем-нептерелдиг фильм. 13.20 — Испан дыл. 13.50 —«Министр болуксап тур мен». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.14 — Мультфильм. 18.20 — Тыва дугайында кинону тырттырып турарының дугайында репортаж. 18.35 — Чарлалдар. 18.40 —«Азиниың төөгү». 19.10 — Телемедээлер. 19.30 —«Мен — Совет Эвилелиниң хамаатызы мен». Үш сериялыг уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы 19.15 —«Кедээ» ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүнге тураскаткан байырлыг концерт. 21.00 —«Ye». 21.35 —«Дагестанның чалыы салгалы» деп улусчу танцы ансамблиниң концерти. 21.55—22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизиреге. 8.30 — Документалдыг телефильмнер. 9.25 — ПТУ дугайында эн эки дамчыдылга деш бүгү-эвилел конкурсу. 10.20 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.50 — «Аныяктар клуву «Гектор». Аныяктарның хостут үезин организастап турарының дугайында документалдыг телефильм. 11.20 —«Музыка киноскрууз». 11.50 — Кино көрүүчүлериге дамчыдылга. 12.35 — «Ыырлыг танцыга чедир» (ГДР). 13.05 — Эртем-нептерелдиг фильм. 13.25 —«Карамболина карамболетта» Н. Кальманның опереттазынга турган музыкалыг телефильм. 14.30 —«Аян-чорукчулар клуву». 15.30 — Украин телестудиясының программазы. 17.00 — «Документалдыг экран». 18.00 — Аныяктар кежээниң аалчызы Дж. Мерканович. 18.55 — Парпин дугайында чечен чугаалар. 1905— 1907 чылдарда бирги орус революция үезинде большевиктериниң Ленинчи партиязының ажыл-чорудуганынын дугайында. 19.45 — Делегей байдалының доктуулалы. 20.00 — «Чыргалдыг удуңар, чаштар!» 20.15 —«Кадыкшыл». 21.00 —«Ye». 21.35 —Эртем-нептерелдиг фильм. 21.45—23.10— Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. СКА —«Спартак».

7. ПЯТНИЦА

МОСКВАДАН
БИРГИ ПРОГРАММА

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—ССРЭ Конституциязының хүнүнге тураскаткан документалдыг фильмнер. 9.55 — Чалыыларның чогаадылгазы. 10.25 — В. Маяковский. «Эки» деп поэма. 11.25 — Бүгүн ССРЭ Конституциязының хүнү. 11.55 — ССРЭ-ниң улустарының ырылары болгаш танцылары. 12.25—12.40 — Чапсар. 12.40 —«Тоолдуң аалчылары». 14.15 — Документалдыг телефильм. 15.05 — «Экран оюнуктерни чыып тур» Ленинград — Дрезден. 15.50 — Мультфильмнер. 16.30 —«Нина Сорокина биле Михаил Лавровский танцылап тур» деп фильм-концерттиң баштайгы үндүрүлгези. 17.00—17.15 — Чапсар. 17.20—Бүгүн делегейде. 17.35— «Цирк ареназында». 18.35 —«Муриуруста — океан». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 19.45—ССРЭ Конституциязының хүнүнге тураскаткан концерт. 21.00—«Ye». 21.35 — Эртем-нептерелдиг фильм. 21.55—22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — РСФСР-ниң күрүнеңиң үрер хоргужу оркестри ойнаар. 8.50 —«Ургуларга дириг амыдыраар дугайында. 9.20 — Грузин ССР-ниң Күртелерадвоозунуң эр улус хоруунуң концерти. 9.55—ССРЭ Конституциязының хүнүнге тураскаткан документалдыг фильмнер. 10.25 —«Бенно-биле төөгү» деп уругларга уран-чечен фильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары (ГДР). 12.30 — М. Мусоргский. «Делегеледе чуруктар». 13.00 — Аныяктар адрестери. 14.00 —«Киноюн төөгүлүг арыннары». Кинокопшерт. 14.45 — Мультфильм. 15.35 —«Камера делегейже ворун тур». Дамчыдылганы чогаалчы Г. Боровик чорудар. 15.55 —«Р. Паулс. Ээн чаныыкшын». Фильм-концерттиң баштайгы үндүрүлгези. 17.50 —«Казаньның аржылдары» дер Г. Камала аттыг Татар АССР-ниң күрүнеңиң академиктиг театрының фильмшизинин баштайгы үндүрүлгези. 20.00 —«Чыргалдыг удуңар, чаштар!» 20.15 —Бистиң талазы-биле бүгү-эвилелдиг кушку маргылдаалары. 21.00 —«Ye». 21.35 —«Пешка тузукчулары». Уран-чечен телефильм. 22.55—00.00 — Уран чүүл мастерлериниң концерти.

8. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болур дизиреге. 9.05 —М. Пятницкий аттыг күрүнеңиң академиктиг орус улусчу хоруунуң концерти. 9.45 —«Спортлотолуу» 41-ги тиражы. 9.55 — «Силерге, ада-иелер». 10.25 — «Чоонга хой, эки шынарлыг бараанарны». 10.55—«Билдингир-даа болза, элдептиг». 11.55 — Улусту чогаадылганы «Челээш» делегей фестивалының телепрограммазы. Швейцарияның альпий кадарчыларының байырлалы. 12.25 — 12.40 — Чапсар. 12.40 —«Тинлеечилер». Фронтучу өөңүктер клуву. Балтий флотунуң ветераннарының ужуражышкыны. 13.35 — Мультфильмнер. 14.15 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 14.45 —«Утут огуу». А. Вампиловтуң шиилеге тургускан уран-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 17.00—17.15— Чапсар. 17.15 — Совет чонуун Ада-чуруттун Улуг дайынында тиилелгезиниң 40 чыл оюнга тураскаткан Бүгү-эвилелдиг угаа чүүл чогаадылгазының корулдезиниң ажыдышкыны. 18.00 — «Муриуруста—океан». Үш сериялыг уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы 19.15 —«Кедээ» ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүнге тураскаткан байырлыг концерт. 21.00 —«Ye». 21.35 —«Дагестанның чалыы салгалы» деп улусчу танцы ансамблиниң концерти. 21.55—22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизиреге. 8.30 — Документалдыг телефильмнер. 9.25 — ПТУ дугайында эн эки дамчыдылга деш бүгү-эвилел конкурсу. 10.20 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.50 — «Аныяктар клуву «Гектор». Аныяктарның хостут үезин организастап турарының дугайында документалдыг телефильм. 11.20 —«Музыка киноскрууз». 11.50 — Кино көрүүчүлериге дамчыдылга. 12.35 — «Ыырлыг танцыга чедир» (ГДР). 13.05 — Эртем-нептерелдиг фильм. 13.25 —«Карамболина карамболетта» Н. Кальманның опереттазынга турган музыкалыг телефильм. 14.30 —«Аян-чорукчулар клуву». 15.30 — Украин телестудиясының программазы. 17.00 — «Документалдыг экран». 18.00 — Аныяктар кежээниң аалчызы Дж. Мерканович. 18.55 — Парпин дугайында чечен чугаалар. 1905— 1907 чылдарда бирги орус революция үезинде большевиктериниң Ленинчи партиязының ажыл-чорудуганынын дугайында. 19.45 — Делегей байдалының доктуулалы. 20.00 — «Чыргалдыг удуңар, чаштар!» 20.15 —«Кадыкшыл». 21.00 —«Ye». 21.35 —Эртем-нептерелдиг фильм. 21.45—23.10— Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. СКА —«Спартак».

9. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35—«Зарядкаже, чыскаалынар! 8.50 — Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүнге тураскаткан документалдыг телефильмнер. 9.40 —«Оттуруккуу». 10.10 — «Совет Эвилелиниңе баргаш болуп тур мен»! 11.10 — «Кадыкшыл». 11.55 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.25—12.40 — Чапсар. 12.40 —«Музыка киноскрууз». 13.10 — «Кодээниң шагы». 14.10 —«Ыры-83». 15.05 —«Аян-чорукчулар клуву». 16.05 — Мультфильм. 16.20 — «Каравелли болгаш оон оркестрин». Эстрада оркестрини концерти. (Франция). 17.00—17.15 — Чапсар. 17.15 —Бүгүн—Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнү. ССРЭ-ниң кодээ ажыл-агый министри В. К. Месяц дамчыдылга киржир. 17.40—«Делегей панорамазы». 18.25 — «Муриуруста—океан». Үш сериялыг уран-чечен фильмниң соолгу сериязы. 19.40 —«Катыны долгандыр» деп дамчыдылганың арынарындан. 21.00 «Ye». 21.35 — П. И. Чайковский аттыг делегей конкурсунуң лауреаты Д. Гадук фортепианога ойнаар. 21.55—22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Зарядкаже, чыскаалынар!» 8.20 — Латвия ССР-ниң уран чүүл мастерлериниң концерти. 8.50 — Бүгүдете стадион. 9.20 — Мультфильм. 9.40 — Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүнге тураскаткан документалдыг телефильмнер. 11.00 —«Дириг амыдыраар амыдыралы». 12.00 —«Брикмиллете болган кырыш». Дж. Пристлиниң шиилеге тургускан уран-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 14.10—9-ку студия. 15.10 —«Цыган». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 19.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар 17.00 — Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Химик»—«Динамо». 19.15 — Академик В. В. Петров дугайында эртем-нептерелдиг фильм. 19.30 — Музейлер болгаш делегеле делдарында. «Эрмитаж». 18-ки фильм. «Сезанн, Ван Гог, Гоген». 20.00 — «Чыргалдыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Социалистиг чурттар дугайында документалдыг телефильмнер. 21.00—«Ye». 21.35 —«Кыргын «шейхтиң» билиги». Уран-чечен телефильм. 22.50—23.35— «Дожут баймралында». Тен телевидениениң болгаш бүгү-эвилел радиозунуң академиктиг орус хоруунуң концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ЧАРЛАЛ

Кызылдың аъш-чем садыныңда бүгү ногаа сайгарар салбырларында болгаш садыгларында килограмм бүрүзү 12 копеек өртектиг ногаан помидорларны садып турар.

Помидорлар витаминнер-биле байлак. Оларның составында калий, кальций, демир, фосфор болгаш чес, цинк, йод, фтор дээш өске-дал микроэлементилер бар. Помидор С, В-1, В-2, РР витаминнер-биле, каротин болгаш яблок, лимон кислоталары-биле байлак.

Помидорларны олгла хевээр азы пюре, томат кылдыр ажыглап болур. Помидорларны садып алырынче чаладывыс.

Республиканың «Зооветснаб» каттыжышкыны октябрь 1-ден 20-ге чедир складтарга санаашкын кылыры-биле холбаштыр оларның хагдынарын совхозтарга болгаш ветеринария албан черлеринге дыннадып тур.

Тыва АССР-ниң Сельхозтехкүркомнуң өөредилге-будурулге комбинады 1983—1984 өөредилге чылында республиканың агроулетпур каттыжышкынының ажылчыннарын белеткээр болгаш оларның мергежилин белидер курстарже өөренирин чалап тур.

Ушку класстың чолаачыларын 5 ай, автомобиль, трактор болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының септекчилерин, токарьларны, кодээге ажылдаар электромонтёрларны 6 ай, инек саар машина операторларын 2 ай белеткээр.

Өөредилге-будурулге комбинадынга 8—10 класс доосканы 18 хардан орту назылыг оолдар, кыстарны хүлээп алыр. Өөренирин күзээнинер паспортун, будурулгеден өөредин чоруткан бижиин, 3×4 хемчээлиг фото-чурукту эккээр.

Өөредилге октябрь 1-ден эгелээр. Комбинаттың адрези: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, бажын № 1 «Б».

БИЛИП АЛЫҢАР

Одаар чүүл сайгарар талазы-биле республика конторазы организацияларның болгаш будурулгелериниң 1983 чылда хөмүр-даш алыр талоннарынын эде бижидилгезин ноябрь 1-ден 15-ке чедир амыдырал хаңдырылга министерствозунун Кызылда будурулге эргелели хеп хүлээп алыр өөренгичилерни, нарын техника болгаш химиктиг аш-талгага дужаган хеп хүлээп алыкчыларын ажылдаарынче чалап тур.

Эргелелдин адрези: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажын дугаары 121.

аГаар

Бүгүн республиканы шокар булуттаар, уязтавас. Соңгубарын чүктеп хаттың дургени секундада 2-7 метр.

Дуне 7-12 градус соок, хүндүс 10-15 градус, чамдык районнарга 3-8 градус чылыг.

Кызылга чагбас. Хат кошкак. Дуне 2-4 градус соок, хүндүс 11-13 градус чылыг.

КИНО

ОКТЯБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Средь белых дня...» 19.00, «Дыхание грозы» 10.00, 13.00, 16.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Семь часов до гибели» 9.10, 12.30, 16.40, 18.20, 20.30. Киноклуб: «Сказка за сказкой» 10.40, 15.00, шактарда.

«ВОСТОК»: «Неожиданно-легально» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ГАА-ХЕМ»: «Великий клоун» 14.20. «Сокровища византийского купца» 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Васса» 19.30 шакта.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 9 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийни амыдыраа болгаш үзүлтүр кылдыстериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет түрүзүү кылдыстериниң 2-37-13 чаага кылдыстың 2-41-27 информация кылдыстың 2-20-80 культура кылдыстың 2-23-54 кодээ ажыл-агый кылдыстың 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун кежиктер бараанда 2-32-75 телефонне болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2013.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң галазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—01584

Бүгү чүүттарниң пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 230 (12320) | 1983 чылдың октябрь 5, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

ДАЙЫННЫҢ АЙЫЫЛЫН ЧАЙЛАДЫР

Дүүн, октябрь 4-те, пайысыалдың Ленин аттыг топ шолунге аныяктарның дайынга удур манифестациязы болуп эрткен.

Анаа хоорайның школаларының ооренікчилери, училищелериниң, техникумнарының, институттарының сургуулдары, студентилери, үлетпүр, транспорт бүдүрүлгелериниң, тудут болгаш садыг, албан черлериниң комсомол организацияларының толээлекчилери киришкеп. Чыскаалтаннар холдарында: «Тайбыңны күзээр бис—дайынны болдурбас бис!», «Фашизмни болдурбас!» дээн транспарантыларны, лозуңнарны тулуп чораннар. Демократтыг аныяктарның гимнизи, Бучевальд валызы болгаш дайынга удур демиселл, тайбың дутайында сырылар чангыланып турган.

Манифестантылар Ленин шолунге митингге чыглып келген. ВЛКСМ хооркомунун бирги секретары Т. И. Перфильева митингни ажыткаш, Тайбың камгалалының республика комитединиң даргазы О. А. Толгар-оолга сөс берген. Барын Европа чүүттарының девискээринге ядролуг америк чаа ракетзаларны тургузарын практикада белеткеп эгелээни сөөлгү үеде, ыраагы Европада байдалды коңчуг чидиглендирип турарын ол демдеглээн. Тываның чону, аныяктары бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андропов аныяктарны тайбыны камгалаарынче, дайын кыпсыкчыларын чылча шаварынче угланган медеглелин бүрүн деткип турарын илергейлээнин.

Митингниң киржикчилери тайбыны камгалаарынче угланган резолюцияны хүлээп алган. «Детский мир» магазинини садыгжызы Ирина Тарханова резолюцияны текизин номчаан.

ЧУРУКТАРДА: тайбын дээш манифестациядан киржикчилери митинг үеэзинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ПРОПАГАНДИСТ

Бо хүннерде чер-черлерде партия өредилгелериниң бүгү системаларында политөредилгелер эгелээн. Бистиң чуртувуста чүс-чүс муң пропагандистер боттарының дыңнакчыларынга партияның сөзүн чедирерлер. Оларның аразында чоокта чаа хөй чылдарда үре-түүнелдиг ажылы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлүг бичии-биле шаңнаткан, Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң бухгалтери, коммунистиг күш-ажыл школазының пропагандизи С. Т. Аигыр-оол база бар.

Ооң дыңнакчылары ону хүндүлээрлер, кижилер-биле ол биилдингир-чедингир чугаалажып билир, дуржулгалыг, бедик мергежилдиг пропагандист. Күш-ажылдың сагылга-чуруму-нуң, совет кижиниң мөзүшынарының, кижиниң амылга хамаарылгазының айтырыын Сергей Туматович кичээл үеэзинде, дыңнакчылар-биле беседа үеэзинде бо-ла онзалай демдеглей берген турар. Ынчангаш ооң дыңнакчылары база-ла амыдыралдың бо айтырыгларынга бедик негелделиг болуп турарлар.

Партия өредилгезиниң шынары, амыытыг чоруу болгаш дээштин политиктиг чырыдыышкын кабинеттериниң амыдыындан, өредилге-методиктиг амылдан дээш эске-даа хөй чүүлдерден хамааржыр. Ынчалза-даа партия өредилгезиниң системазында пропагандист кижи кол черни эзелеп турар. Ынчангаш бис оларны идеология фронтузунуң дайынчылары деп адап турарывыс-даа таварылга эвес. Пропагандистиң күүнү ооң бодалыныңа, идеязының шынында, амыдыралдан, фактыдан түүнел, анализ кылып билиринде, ооң дыңнакчыга билдингир, тодаргай кылдыр кичээлди чорудуп биириндe. Зң кылаңгыя СЭКП ТК-ныңа (1983 ч.) Пленумунуң сөөлүнде эске хөй-хөй чугула айтырыглар турза-даа, идеология амыдыы бирги чергениң айтырыы апарган болгай. Ол Пленум чон ортузунга идей-теоретиктиг амыдыы улам ханыладыр, байлакшыдар, бүгү пропаганданың шаап халдаар чоруун күштелдиреринiң айтырыын көдүрүп үндүрген.

Беш чыл планнарының салым-чолу, ооң чедишкиннери ажыл-ишчилериңиң холунда деп чүвени чедир тайылбырлаарында пропагандист кижиниң ролю улуг. Партия өредилгезиниң массатыг политиктиг болгаш экономиктиг өредилгениң системазының бүгү звеноларынга амыдавышаан, олар кижилериңиң сеткил-сагыынга бистиң тургузукчу сорулгаларывыстың улуг хемчээлдиин, нарының тайылбырлаар, оларның кичээнгейин улуг социал-экономиктиг, ооң иштинде Аьш-чем программазын боттандырарынче мөөңнээр эртем-техниктиг депшилгени дургедедир талазы-биле боттарының үлүүн киирип турарлар. Олар бо өредилге чылында база-ла чон-биле сагыш-сеткилиниң ханызында кижиниң, ооң күш-ажылының ролюнуң дугайында, алган билиин амылга ажыглап билириниң дугайында, күш-ажылдың сагылга-чуруму-нуң дугайында чугаалап турган, мөзүшынар, овур-хевир, бедик харыысалга айтырыын база чугаалажырлар.

Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында совет кижилер ажыл-агыйда материал курлавырларда, кижилериңиң угаан-бодал өзүлдезинде көскү чедишкиннер барын демдеглээн. Бо чылдың баштайгы чартыында экономиктиг көргүзүглерде өзүлде бар, ниитиялел бүдүрүлгези болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң темпизи өскен деп чүвени күрүне планнарының түүнелдери көргүскен. Ол чедишкиннерде база-ла бистиң хөй санныг пропагандистеривистиң үлүг-хуузу бар.

Ооң-биле иады эрткен чылдың политиктиг болгаш экономиктиг өредилгезинде ёзу барымдаалаар, эренгейлээр чоруктар база турганын айтыры чугула. Чимээ, Тоову, Каа-Хем, Таңды, Чөөн-Хемчик районнарның болгаш Кызыл хоорайның чамдык партия организациялары партия өредилгезин үндезини-биле өскертириниң, ооң дээштиин чедип алырының айтырыын шүшпек шиитпирлеп, теоретиктиг материалдарны күш-ажылчы коллективтериңиң хүн бүрү амыдыралы-биле, экономнуг база камналгалыг болур чорук-биле, күш-ажылдың сагылга-чуруму-нун быжыглаарының айтырыы-биле чедир холбап көрбейн турар. Кичээлдерге кижилериңиң сеткил-сагыынын дүвүредип турар чидиг айтырыгларны ханы сайгарып, анализтеп көрбес, теория айтырыгларынга маргыжып чугаалажыр дискуссиялар, диспуттар, дуржулга солчуушкуну эвээш болуп турган.

Дыка хөй удуртукчу ажылдакчылар экономиктиг өредилгеге хамаарылгазын эде тургуспаан, ажылчы чонга хүлээнген хөрээ дээш харыысалгалыг болур чорукту кижизиде-ринге күш-ажылдың сагылга-чуруму-нун хамык чокка күүседириниң хөрээнге ооң ролян чедир үнелеп көрбейн турар. Чимээ, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң директору П. Н. Көжушко, «Сыновское» деп дуржулга-көргүзүглүг ажылагыйның директору Т. А. Хунданов болгаш эске-даа чамдык удуртукчулар политөредилгени организастап чорударындан боттары боттарын хостап, экономиктиг өредилгениң чөвүлелиниң ажылынга киришпейн турарлар, олар боттары база пропагандистер эвестер.

«Бистиң херек кырында чедишкиннеривисти тодаргай кылдыр, бүзүренчиг кылдыр көргүзери, амыдыралдың идип үндүрүп турары чаа проблеминг айтырыгларын ханы анализтээри, сөстүң болгаш бодалдың чидии кажан-даа амыдыралчы, солун, чедингир ынчангаш дээштиг болур ужуруглуг — бүгү пропаганданың улам сайзыраарының өруу ындыг» — деп эш Ю. В. Андропов айытkан болгай. Пропагандист кижиниң уран аргазы—совет амыдыралдың бүгү фактыларын болгаш болуушкуннарын политика талазы-биле шын кылдыр көргүзеринде, ажыл-агыйның социалистиг системазының артык күштүүн болгаш амыдыралдың совет өвур-хевирин көскү чижектер-биле бадытkаарында болур.

Политөредилгениң кандыг-даа хевириниң шынары, ооң дээштин пропагандист кижиден, ооң ол хүндүлүг партийжи даалгага хамаарылгазындан, теоретиктиг болгаш методиктиг белеткелиниден хамааржыр. Марксисчи-ленинчи өредилгени улам ыңай сайзырақгайжыдарының айтырыы чер-черде партия организацияларының пропагандист кадрларга үргүлчү сагыш салырын, оларны информацияның бүгү хевирлери-биле доктаамал чепсегээрин негеп турар.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ-БИЛЕ!

«Тиилелге» совхозтуң директору В. О. Оюнга,
Партия организациязының секретары Ч. У. Монгушка,
Улус депутаттарының көдээ Совединиң даргазы П. О. Хертекке,
Совхозтуң профэвилел комитединиң даргазы Ю. С. Монгушка,
ВЛКСМ комитединиң секретары С. Ю. Монгушка.

Күш-ажылчы улуг тиилелге—көдээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге садар талазы-биле планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседкени-биле холбаштыр «Тиилелге» совхозтуң ажылишчилериннге СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели изиг байырны чедирип тур.

Совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, социалистиг чарышты калбартышаан, күрүнеге эзт садарының тос айларда планын 123,9 хуу, сүттү—112,7 хуу, дүк садарының чыл планын 111,7 хуу күүседирип хандырган.

Чер ажылынга мурнакчы агротехниканы совхозтуң ажыл-ишчилери ажыглавышаан, күрүнеге тараа садарының чыл планын ажыр күүседкен, 4450 тонна тарааны саткан, келир чылдың дүжүдүнге үрезиннерни бүрүн уруп алган.

Сигеп, сенаж, витаминниг далган белеткээринин планнарын база ажыр күүседкен.

Чедип алдынган чедишкиннер болза совхозтуң малчыннарының, тараажыларының, бүгү ажыл-ишчилериниң чүткүдүг күш-ажылының, дирекциянын, партия, профэвилел, комсомол организацияларының, улус депутаттарының көдээ Совединиң, совхозтуң специалистериниң организакчы болгаш масса-политиктиг ажылының түүнели болуп турар.

Күрүнеге мал ажылының продукциязын пемей садар, сигенин болгаш малдың эскедаа чемнерин белеткээр, бүгү хову ажылдарын чедишкиннинг доозар, техниканы септээр, мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер талазы-биле курлавырларны дилеп тывар болгаш ажыглаар дугайында совхоз коллективиниң инициативазын СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели чүүдүг деп санап тур.

Совхозтуң ажыл-ишчилери, дирекциязы, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары, улус депутаттарының көдээ Соведи берген сөзүн алдарлыы-биле эзелеп күүседир, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш күженишкиннерин улам улгатырар, Совет Тываның 40 чылын толептиг уткуур дээрзинге бүзүрелди илергейлеп тур бис.

СЭКП Тыва обкому

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели

СЭКП Тыва обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Бистер, «Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилери партиямың XXVI съездизилиин, СЭКП ТК-ныңа дараазында Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киришпишаан, он бирги беш чылдың өзек чылының планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседирин дээш, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур талазы-биле социалистиг чарыштың эзелекчизи боор, чамдык чедишкиннерни чедип алдывыс. Совхозтуң коллективи кызымаккай күш-ажылдың түүнелинде күрүнеге эзт садарының тос айлар планын 123,9, сүттү—112,7 хуу, дүк садарының чыл планын 111,7 хуу күүседип, ооң-биле кады бүгү чүүн малдың баш санын өстүрериниң даалгазын күүседкен.

Мал ажылының чемнер баазазы чыл келген тудум-на улам быжыгып кел чыдар. Бо чылдың октябрь 1-де байдал-биле алырга, совхозка 3200 тонна сигенин белеткээр планныг тургаш, 3500 тоннаны курлавырлаан, 650 тоннаның орнунга 655 тонна сенажты, 150 тоннаның орнунга — 300 тонна витаминниг сиген далганын белеткээн, тодаргайларга, тус-тузунда 109, 107 болгаш 200 хуу күүсеткилээн. Кышкы турлагларже 1860 тонна бөдүүн мал чемнерин сөөртүп чедирген.

Совхозтуң тараажылары бо чылын база багай эвес ажылдаан. Чер ажылының культуразын экижидери, агротехниктиг хемчеглерниң шынарын бедиткени болгаш хуусааларын бөрымдаалааны тараажыларга багай эвес дүжүттү остүрер аргазын берген. Совхоз октябрь 4-ке чедир күрүнеге 4450 тонна тарааны, ооң иштинде 250 тоннаны пландап ажыр чүдүрүп чоруткан, 2000 тонна үрезинни уруп алган, 2100 тонна саванны тыраан, сарааттаан, 3090 гектар аңгысты андарып, болбаазырадыр тургаш, ону 6000 гектар чедирген. Совхозтуң шолдеринде тараа ажаап алышкыны болгаш күрүнеге тараа садары үргүлчүлевишаан. Механизаторлар ССРЭ Конституциязының хүнүнге чедир ажаап алышкынны дооскаш, 1984 чылдың дүжүдүнге страхование фондузу-биле катай үрезиннерни уруп алырын хүлээнип турарлар.

Совхоз саар инектерни тургузу азыраашкынче организастыг шилчиткен, чүрттаар бажыңнарының болгаш мал кажааларының белеткелин бүрүү-биле дооскан. Октябрь 15-ке чедир бүгү шээр малды кышкы турлагларже шилчидер. Октябрь айның иштинде бөдүүн мал чемнерин сөөртүрүн доозар.

Совхозтуң коллективи бодупун аргаларын болгаш курлавырларын санап көргөш, күрүнеге чыл планындан ажыр 15 тонна эзтти, 165 тонна сүттү садарын болгаш 100 тонна сигенни немештир белеткээрин хүлээнип турар.

Совет Тываның 40 чылын толептиг уткуур талазы-биле социалистиг чарышты уламна калбартышаан, мал чемнерин болгаш техниканы чоптүг ажыглап тургаш, иниттиниң малының кыштаглаашкынын организастыг эрттирерин, көдээ ажыл-агый техниказын чогуур үеэзинде септеп доозарывысты болгаш ооң-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң Аьш-чем программазын күүседириңе бодувустун үлүүвустү кииреривисти СЭКП обкомунга, республиканың Министрлер Чөвүлелинге бүзүредип тур бис.

Совхоз директору В. ОЮН.
Партком секретары Ч. МОНГУШ.
Көдээ Совет күүскомунуң даргазы П. ХЕРТЕК.
Профком даргазы Ю. МОНГУШ.
ВЛКСМ комитединиң секретары С. МОНГУШ.

БЕШ ХОНУКТА ДООЗАР

Чаатының оът-сигени онуп, арга-арыының өну янзы-бүрү апарган. Тайга бажының хары дүнеиин-не кылыннап, иштик черлерже чоокшулап-ла орар. Баштайгы соокта буга суу чаакталып, шалбаалар доңуп турган. Ынчалзажок ам катап чылаан — курьяк-чай дүшкен. Мыя бо каш хонукта күскү дүжүт ажаалдазын доозар дээш «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажыл-ишчилери бүгү күжүн мөөңнээп болгаш социалистиг чарышты улам калбарткан.

Совхозтуң хову ажылдакчылары бо чылын тараа культураларын 3540 гектар черге тараан. Ооң 3136 гектары дүүнге чедир ажааттынган. Тараазын бастырган 3050 гектар черден 2232 тонна тараа алдыган. Ооң чедиг чүс ажыг тоннаазын күрүнеге саткан болгаш 222 тоннаны үрезин солуурy-биле чүдүрүп чоруткан. Он бирги беш чылдың өзек чылында күрүнеге тараа садар план 200 тонна ажыр күүсеттинген. Бир гектарга онааштыр алган дүжүт ортумаа-биле тос центнер болган. Бежен дөрт харлыг ажыл-агыйның Совет Тываның 40 чыл оюнга тараа өстүрериниң талазы-биле күш-ажылчы белээ бөгүн мындыг болуп турар.

Хову ажылдыглар дүүнге чедир 1426 гектар күскү черни андарган, 1100 гектар черни саванын ажаган болгаш ооң 440 тонна саванны сарааттаан. Хову ажылдары амдаа уламчылавышаан.

Совхозта партхом секретары Оюу Седип-биле Чаатыда коммунист Николай Чимиске удурткан хову-трактор бригадазынга дуъш үеэзинде келдивес. Бүгү комбайнар болгаш машиналар чангыс черде чыылган, механизаторлар хуралдаан турлар.

— Дуъштекки чем соонда СЭКП ТК-ныңа Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чедиглелин танныштырдывыс. АКШ-тың чаазаның политиказын механизаторлар шынгыы буруудадып турлар. Ынчангаш арткан беш чүс гектар тараанны беш хонук дургузуда. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүнге чедир доозарын хүлээндилер — деп, бригадир чугаалааш, ажылкжиниң байдалын таймылбырлап берди.

Бригадада он дөрт комбайн ажылдап турар. Оларның аразында хүнзедир тура хүнээн комбайн чок, үрели бээрге-ле инженер Бады Каев баштаан адыкчы-слесарлар Санчат-оол Марат-оол, Нурзат Маадыр-оол, сварщик Алексей Сурунчап олар дораан-на септээш, ажылче кириптерлер. Александр ертикпеп, Седип Дарый-оол, Доо Санчы болгаш өске-даа комбайнерлер социалистиг чарыштың мурнуку одуруун эзлеп, кызымак ажылдап турарлар. Оларның дуузалакчылары, ылангыя бо чылын ортумак школа дооскан комсомолчулар Эдуард Чимиске, Олег Доспан, студент Сергей Доспан олар ажылга шидамыын көргүзүп турар.

— Комбайнарның-даа, комбайнерлерниң-даа ажылдап турары эки, чолаачылар арай эстикшейн турлар. Шагаан-Арыгның сельхозтехкурком машиналары четче келбейн турар. Чамдык келген машиналары дыштаныр хүннерде ажылдавас, Шагаан-Арыгже чоруй баар. Даарта бистиң совхозтуң машиналары келир, ынчан ажыл өзээн шуудаар: арткан тарааны байырлалга чедир черле ажаап аптар бис — деп, совхозтуң Чааты салбырының агроному Алексей Ондар бүзүретти.

Ук салбырга бо чылын тараан 2700 гектар тарааны комбайнерлер ажаап доозуп турар болду, чүгле 40 гектар тавычаны кежээте чедир ажаар, ооң соонда Кожайным тараазынче кириптер.

Тараажыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдал бригада төвүнде тургустунган. Ында арыг-силиг, көргүзүг материалдары четчир. Аъшчем элбег. Поварлар Светлана Доруй, Доржу Долзат, Тамара Дажы чемин шынарлыг белеткеп, ховуда комбайнерлерге чедирип берип турар. Чап Билзиккей чунар-бажыңны үргүлчү изидип турар. Бо чылын бо бригадада күш-ажылдың сагылга-чуруму дажыдар чорук барык-ла чок болган.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң тараазының дүжүдү багай эвес. Бо каш хонукта дүжүттү дөгерезин чедириг чок ажаап алыр дээш бригаданың кежигүннери шуптту демнит ажылдан, ССРЭ Конституциязының хүнүн чедишкиниг уткун турарлар.

К. ЧООДУ.

РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы октябрь 3-те болуп эрткен. Эвилел болгаш республика министерстволарының база ведомстволарының, а ол ыпкаш автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның совет болгаш көдээ ажыл-агый организацияларының дугайында» айтырыгны хуралга чугаалажып корген.

СЭКП ТК-ныңа Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников хуралга чүве чугаалаап.

(СЭТА).

ХЫНАМЧАЛЫГ БЕЛЕТКЕНИР

Мал-ыыштаглаашкынын чедишкиниг эрттирери, 1983—84 чылдың кышкы үеэзинде мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедири мал чемнерин четчир кылдыр белеткээриндеп, боттуг, камналгалыг ажыглаарындан кол хамааржыр. Октябрь 3-те медээ өзүгаар алырга, республиканың ажыл-агыйлары сиген белеткээринин планы 65 хуу, сенаж салырының — 112, витаминниг сиген далганын белеткээрин — 96 хуу, силос салырының планын чүгле 44 хуу күүсеткен. Ниитиниң малынга сиген белеткээриниң планын Сүт-Хөл районунуң совхозтары 91 хуу, Мөңгүн-Тайганың — 88, Барын-Хемчиктин — 86, Кызыл районунуң — 85 хуу күүсеткен.

Бо чылдың сентябрының сөөлгү он хонуунда хөй ажыл-агыйлар агаар-бойдустун таарымча чок болган байдалдарынга удурланныптар мал чемнериниң белеткелин соксаал чокка чорудуп келген. Ол үеде республикага ниитизи-биле 12,1 мун тонна сигенни немей белеткээн. Чижээ, Улуг-Хем районунуң сигенчилери 2748 тонна, Кызыл районунуң ажыл-агыйлары — 1784 тонна сигенни сарааттаан. Сентябрының сөөлгү он хонуунда Мөңгүн-Тайга районунуң совхозтары мал чемнериниң 8,7 хуу нечелде өзүлдезин чедип алган.

Республикада ниитизи-биле 110 мун тонна сигенни, 97 мун тонна сенажты, 7,7 мун тонна сиген далганы, 183,4 мун тонна силосту белеткээн. Сиген белеткээр планнарын «Барлык», «Сүт-Хөл», Жданов аттыг, «Тиилелге» совхозтар чедишкиниг күүседип, кышка хынамчалыг белеткеп турар.

Ынчалдаанда чамдык ажыл-агыйлар дүжүт ажаалдазынче чардыгын, агаар-бойдустун боранналаашкынынг байдалдарынга чылдаг каккаш, мал чемнериниң белеткелин кошкатканы шын эвес. Чижээ, «Енисейский», «Тээли», «Шивилиг», «Өө» совхозтар сөөлгү үеде мал чемнерин белеткээриниң темпизин кошкатkан. Мал чеминге чугула немелде болгаш курлавыр болуп сиген, бөлдүр-ушкунуг хөй ажыл-агыйлар, мурнуку хөвээр четпес чорудуп турар.

Республиканың ажыл-агыйларында чүгле 28 мун гектар тараа шөлүнүн азы ажааттынган тараанын саванының 38,9 хуузун бөлүп алган.

Мал чемнериниң белеткелин бүгү ажыл-агыйларга уламчылаар, темпини ам-даа бедидер сорулга туруп турар. Белеткеттинген мал чемнерин өртеп болгаш төтчелээшкиннерден камгалаары, фермаларга болгаш малчыннарның кыштаглаашкынга чогуур үеэзинде сөөртүп чедирери эргежок чугула.

РАЙКОМ: КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ КИЛДИЗИ

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунун салган нарын болгаш хой талалыг соруулгаларны шинитпирлээринге, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга партия райкому биче эвес салымыкмыны киирип турар. Ону быжыглаар талазы-биле ап чорутқан хемчегериниң иштинде бир кол черин ында тургустунган көдээ ажыл-агый килдизи өлеп турар. СЭКП Бай-Тайга райкомунун көдээ ажыл-агый килдизиниң ажылын канчаар организастаанының дугайын моон адаанда парладывыс.

Чаа кылдыс бодунуң соруулгаларын тодарадып тура, ыттаттан дашкаар активке, райком кежигүннерине, специалистерге даянгаш, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга дарылзааны быжыглаарын, күш-ажылчы коллективтериң ажыл-чорудулгазынга оларның салдарын анализтеп көөрүн, чугула айтырыгларны кады шинитпирлээрин онзалап көрүп турар.

Баштайгы үеде, харын-даа ам безин ажыл-агыйларның удуртукчуларынга айтырыглар шинитпирлээрде райком секретарыларынче дорт кирип, мынар телефонналар чоруктар бар. Ындыг таварылгада секретарь: «Силер көдээ ажыл-агый килдизинге бардынар бе?» деп, совхозтар директорларындан айтырары черде күзенчиг. Ындыг таварылгада удуртукчу эштеринң чаа килдиске хамаарылгазы чоорту өскерлир, көдээ ажыл-агыйның нарын соруулгаларын кады шинитпирлээринге идепкейн көдүрлүр кийик. Бистиң килдис бодунуң ажылының кол угланымышкынарын тодарадып тура, кандыгдаа таварылгада ажыл-агыйжы айтырыгларже колгаарлаваас соруулганы салган. Бүгү-ле айтырыгларга райкомнуң килдизинің киржири албан эвезин билдингир. Ынчангаш ажыл-агыйлар удуртукчуларын, специалистерин шилип ап, таарыштыр тургузарынче, кижизиде-ринче кичээнгей салбышаан, олар айтырыгларны боттары башкарын шинитпирлээр кылдыр кижизидерн чугула деп санап турар бис. Килдис ылаңгыя ортумак звеноның кадрларынче онза кичээнгейни салып, өскүс ажылды кылган. Бистин районда ам совхозтар директорлары шупту дээди эртемнит. Районнуң көдээ ажыл-агыйында дээди болгаш ортумак тускай эртемниг кадрлар хөй-биле ажылдап турар. Көдээ ажыл-агыйның дээди өредилге черлериниде 6 кижи ажыл-агыйларның стипендиаттары.

Ол мышкаш совхозтарның чеди кол специалистери дээди өредилге черлериниде бот-өредилге-биле өренип турар. Ниитизи-биле көдээ ажыл-агыйда 348 коммунистер ажылдап турар. Оон иштинде малчыннар 79, саанчылар 13, механизаторлар 33. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелинде ажылдап турарының ортузунга партийжи өскүс быжыглаарын килдис бодунуң бир кол соруулгазы кылдыр көрүп турар.

Оон аңгыда ажыл-агыйларга экономиктиг ажылды экижидери мурнуусту бир кол ажыл болур. Бо ажылда кол күүл—кадрларны өөредири. Ынчангаш ажылчыннарның бүгү категорияларын экономиктиг билиглерин бедидерниң школаларында хаара тутқан. Ам «Мурнакчы», «Бай-Тал» совхозтарда бо ажыл багай эвес. Ында кичээлдер доктаамал эртиш, организастыг чорутканының түнелиниде бо совхозтар эрткен ажыл-агый чылында орулгалыг ажылдаан. Күш-ажылды организастаарының мурнакчы аргаларын райониуң ажыл-агыйларында шингээдип ап турар апарганы таарымчалыг. Бо чылын ажыл-агыйлар бот-орулга-чарылганы шингээдип эгелээннер. Амгы үеде районда 24 звено, бригадалар бот-орулга-чарылгаже шингээн. Ажыл-агыйларның 9 [illegible]жу бригадалары, 4 өшкү бригадазы, трактор-ховуу бригадазы болгаш Ээр-Хавак СБФ-зи база бо мурнакчы арга-биле ажылдап турар.

Мал болгаш чер ажылының ажыктыын бедидер дээш тодаргай хемчегерни ажыл-агыйлар, райониуң агроүлетпүр каттыжышкыны ап чорудун турар. Бо ажылга партийжи салдарны чедирип, райкомнуң өске килдистери-биле кады организакчы болгаш идеологтуг ажылдың чаңгыс аай болурун хандырарынче кичээнгейлиг угланган. Оон түнелиниде район күрүнеге дүк садарының планын 110 хуу күүсеткен. Бо хүннерде эт болгаш сүт садарының квартал планын болгаш мал чеми белеткээрнинің планын күүседир, кыштаглаашкынга белеткелди организастыг чорудар дээш күзеннишкинни мөөнеп турар бис.

Чамдык ажылдар кылдыкзаа-да килдистиң мурнуунда шинитпирлээр ужуралуг айтырыглар хөй. Чижекке, кадрлар айтырының ап көрээли. Малчыннарны белеткеп турарында улуг четпестерни анализ көргүскен. Районда I, II класстың болгаш мал ажылының мастерлери деп атты чедип алган малчыннар дыка эвээш. Оларны бир талазында чедир өөреттейн турарын чугаалаар херек. Ийи талазында районда, харын-даа республикада безин чаңгыс-даа методиктиг төп тургустуунмаан. Ажыл-агыйларда бедик мергежилдиг токарьлар, электриктер, мелиораторлар чеди-шпес. Чер ажылының культурзазы чавыс. Ангыс аңдарылгазы, чемнишчидилге тогериниң планнарын чылдан чылче күүсетпейн келген. Чер ажылында зона системазы амдаа шингээттинмээн. Бо ажылдарны бисте бо чылын чаа эгелээн болгаш ону эртемге үндезилеп, чогаалдыкчы өзу-биле чорудары негеттинип турар.

Райониуң мал ажылының хөгжүлдезинде шинитпирлезе чогуур айтырыглар база хөй. Ылаңгыя мал чеминиң бүдүрүлгези, малдың уксажыдылгазы, эдержилгези, ажаалдачемгерилгези мышкаш чугула айтырыгларны чогуур деңиелге шинитпирлээр ужуралуг бис.

Бо айтырыгларны СЭКП райкомунуң бюро хураалдарынга чаңгыс эвес удаа чугаалажып, чогуур шинитпирлерни хүлээп ап турар. Оон күүселдезин хандырары көдээ ажыл-агый килдизиниң инициативалыг ажылдаарындан кол хамаржыр. Оон аңгыда Аъш-чем программазын боттандырар талазы-биле килдистиң мурнуунда соруулга улуг. Ол айтырыгларны райкомнуң өске килдистери-биле бир демниг шинитпирлээр, организакчы, идеологтуг, ажыл-агыйжы айтырыгларны чаңгыс аай угланымышкынныг чорудар аңаар.

Чамдык таварылгада бо айтырыгларны килдистер аңгы-аңгы чоруда бөөр чоруктар бисте бар. Ону моон соңгаар болдурбас, чедир кылынмаан үүлдерни чогуур негелдеге дүүштүр тургузып, четпестерни өдип алыр талазы-биле улуг ажылдарны чорудар бис.

Сагылга-чурумну быжыглаар, организастыг чорукту бедидер, чер болгаш мал ажылының продуктуларын көвүдедир дээш социалистиг чарыштың хөгжүдер талазы-биле ажылдарже күзеннишкинни мөөнеп турар бис.

С. ХЕРТЕК.

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи.

ЧУГУЛА НЕГЕЛДЕНИ САГЫЫР

Кызылдың күш фабриказы—Тывага кушту үлетпүрге үндезилеп өстүрер кара чаңгыс ажыл-агый. Леонид Павлович Калининиң удурткан бо коллективи бүгү планнын онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни үргүлчү долдур болгаш ажыр күүседип келген. Ынчангаш оон СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шинитпирлерин, ылаңгыя ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга киирип турар үлүг-хуузу эвээш эвес.

Фабриканың ажылының көргүзүү өн бирги беш чылдың эгезинден бөөр дыка экижээн. Малда тускай эртемниглерни четчелээн, партия болгаш профэвилел комитеттериниң ажылын экижиткен, эртем-техниканың чеди-шпиннерин болгаш мурнаачы дуржулганы шингээткен, ажылчын бүрүзүнүң ажылдаар черинге таарымчалыг байдалды тургусканы улуг дузалыг болган. Оон ынай Күш-ажылчы коллективтерни болгаш бүдүрүлгелерин, албан черлерин, организацияларны эргелеп башкарарынга оларның ролюн бедидер, идеологтуг, политика-кижизидилгеге ажылдарны улам ынай экижидер, күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле партиниң болгаш чазактың айтышкыннары малда база идингир болган.

Фабриканың чамдык көргүзүглерин чугаалаарга мындыг байдалдыг. Сентябрь биринчи медээзи-биле алырга, чылда 250 тонна эт бүдүрери 292 тонна кылдыр, 25 мүн чуурга садары 18,1 мүн кылдыр, а 200 тонна эт садары 288 тонна кылдыр, 17 мүн чуурга садары 17,2 мүн кылдыр күүсеттинген. Ам чыл төнчүзүнге чедир 44 тонна эттти, 8 мүн чуурганы бүдүрүп, 43 тонна эттта, 7750 чуурганы садып, бо планнарывысты оранчок ажыр күүседир бис. Бүгү аргаларны санап, курлавырларны тыптынып, күжүвүстү көрүп көөрүвүске мындыг болду.

Күш фабриказы 1979 чылдың мартта тургустунган. Ол үеде бир мүн чуурганы бүдүрериниг 8,5 кижи-шак чарыгдаттынып турган болза, бо көргүзүг эрткен чылын 2,9 кижи-шак болган. 1980 чылда бир мүн чуурганың бот-үнезин 82 рубль турганындан эрткен чылын 70 рубль 72 көпеек чедир кызырылган. 1980 чылда ортумаа-биле бир дагаа 177 чуурга берип турган болза, эрткен чылын 190-ны берген. Бо чеди-шпиннериниг кол-кол чылдагааннарын бо чүүлдүн эгезинде айыткан мен. Ынчаа-даа маңаа чамдык ажылдарны механизастааны, ажылды организастаарын эжиктиг-кени база улуг рольдуг болган дээрзи билдингир.

Амгы үеде карты кадыг эвес болу. бустуучал чуурганар бүгү бүдүргеи чуурганарының 0,7 хуузундан ашпайн турар азы бо көргүзүг эрткен чылдыкдан үш катап эвээжээн. Ынчалзажок үрелик чуурганарны шуут болдурбазы берге, ынчангаш мыдыг чуурганарны хлеб-булочка болгаш кондитер кылыгларын бүдүрер организацияларже чорудуп турар бис.

Фабриканың инженерлери болгаш өске-даа тускай эртемниглери чуурганы шынарлыг болдурар талазы-биле ажылдарны үргүлчүлеп турар. Чижээлээрге, дагаалариың черге турарындан клеткаже киирер үезин кызырган, чуурга чыыр чердериниң көвенчиин резина болгаш өске-даа чымчак материалдар-биле солаан, дагаалларга чугула бүдүмелдерни үргүлчү берип турар, чуурганың шынары дээш материалдыг болгаш моральдыг деткимчени улгаттырган.

Сөөлгү чылдарда дагаа ажаакчыларының өөредилгезин база экижиткен. Дуржулганың улус көвүдээн. Оон уламындан М. Рукосуева, П. Шалунов, В. Долганина, З. Түлүш, Л. Кара-оол, Б. Хертек, Ч. Монгуш оларның болгаш өскелерниң-даа бүдүрүлге көргүзүү улам өзүп турар.

Социалистиг чарыштың түнелин ай санында коллективтиң ниити хуралынга үндүрүп, мурнакчыларга акша шаналдарын болгаш шилчиир вымпелдерни тыпсып турар. Ам фабрикада коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының саны 56 четкен. Мурнакчыларга дыштанылга бажыныларынче, санаторийлерже, улус ажыл-агыйының чедишщиннериниң делгелгезинче путёвкаларны берип турар. Кызын Тайга станция, чайын Дус-Хөл баар азы каттаар, мөөгүлээр транспортту база хаас берип турар. Фабрика шанналга чугле бо чылын безин барык-ла бежен мүн хире рубльди үндүрген. Бо түүлдер ажылдың бүдүрүкчүлүг болуруна идигин берип турар.

Эрткен чылын Күш фабриказының коллективи 170 мүн рубль арыг орулга алырын планнаан, 587 мүн рубльди алган. Ынчан бир мүн чуурганың планнаан бот-үнезин 88 рубль 09 көпеек турда, херек кырында 75 рубль 36 көпеек болган. А бир центнер эттин бот үнезинің планы 300 рубль 71 көпеек турда, ол 293 рубль 77 көпеек болган. Мындыг түнел канчаг чедип алдынганыл?

Бот-орулга-чарылгалыг звено бүрүзүнүң кылыр ажылдарының планнарын ай санында бергеш, оон боттанып турарын үргүлчү хынап, ай төнчүзүнде түнеп турар. Ажылдың бо аргазы ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге деткимче болган. Оон-биле чергелештир продукциянын шынарын бедидери дээш социалистиг чарыштың дээштиг калбарткан. Ам бистин коллективтиң кежигүннери социалистиг чарыштың кажан түнеэрин баш бурунгаар, билир, ынчангаш ацаа белеткеннери чанчыл апарган. Ол хуралга шаннал-мактаалды тыпсыр, дараазында айның онаалдаларын бөөр, чедишкиннерни анализтээр болгаш четпестерни чайлдырының хемчегерни алыр. Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыткан улуска чогуур хемчегерни онаар. Ынчан кээрге кижи бүрүзүнүң харын-салгазы бедидир — ажылга чугула негелдерниң бирээзи, чедишкиннің үндезини ол.

Амгы үеде эрги кажааларны эде дерип, чаа кажааларны немей тудуп, бүдүрүлге ажылдарын механизастап турар. Ол база ажылга өөрөн идиглиг болур. Оон түнелинде продукция бүдүрери көвүдээр болгаш оон шынары бедидир, планныг онаалдаларның болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезинге ол дөгүм болур.

В. ЕГОРОВА.

күш фабриказының кол экономизи.

«Тыва септелге-тудуг» трестиң тудуг материалдары болгаш конструкциялары кылыр заводта чаңгыс аай нарыд-биле ажылдап турар бригадалар бар. Ол коллективтерде планнар, бедиткен хүлээлгелер күүсевириниң социалистиг чарыжы бедик организастыг күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыг. Ол завод эрткен айларның, кварталдарның планныг онаалдаларын ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: аныяк чазанынчы Виктор Монахов бүдүрүлгеде бедик күш-ажылчы көргүзүглериг ажылдап турар. Чазанынчының үшкү разрядын чоокта чаа ол думаап алган.

О. ОХЕМЧИКТИҢ чуруу.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИН НЕПТЕРЕДИР

Кызыл районда «Тиилелге» совхозка бот-орулга-чарылгалыг бригада керээзин көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге нептерединиң айтырыгларынга хамаарышкан семинар болуп эрткен. Семинарга Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң тускай эртемниглери, СЭКП Кызыл райкомунуң харысалгалыг ажылдакчылары, ол-ла совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглер, республика солуннарының, Тыва радиониң болгаш телевидениниң журналистери киришкен.

Көдээ ажыл-агый министрниң оралакчызы А. Сотпа бригада керээзинің дугайын семинарның киржикчилеринге чугаалап берип, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының депшилгелиг аргазын амыдыралга боттандырарынга агрономнарның ролюн онзалап демдеглээн.

Тываның көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге бригада керээзин чоокта шингээдин эгелээн. Амгы үеде республикада 52 коллектив бригада керээзи-биле ажылдап турар. Ажылды организастап чорударының бо депшилгелиг аргазы көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедиринге идиг берген. 1982 чылда, оон мурнунда чыл-биле деңнээрге, көдээ ажыл-агый продукциязын 13,1 хуу хойну бүдүрген.

Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаар төптүн республика сектор эргелекчизи В. Иливеров бодунуң чугаазында бригада керээзи-биле ажылдап турар коллективтиң ажылынга доктааган. «Тиилелге» совхозтуң ийи дугаар механизастаттынган отряды часкы тарылганы кыска хуусада бедик агротехниктиг деннелге чоруткан, тарааның эки дүжүлүн өстүрген. Бо хүннерде ол коллектив гектар бүрүзүнден-не 10 центнер дүжүттү ажаап ап турар. Бо отрядтың янзы-бүрү ажылдарынга чарыгдалдары планда көрүнгенниден эвээш болган.

Тандыда «Революциянын чалбыжы» совхозтуң мал чеминдери белеткээр бригадазында болгаш өске-даа коллективтерде сагылга-чурум быжыг, дарын болгаш шилчиир вымпелдерни тыпсып турар. Ам фабрикада коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының саны 56 четкен. Мурнакчыларга дыштанылга бажыныларынче, санаторийлерже, улус ажыл-агыйының чедишщиннериниң делгелгезинче путёвкаларны берип турар. Кызын Тайга станция, чайын Дус-Хөл баар азы каттаар, мөөгүлээр транспортту база хаас берип турар. Фабрика шанналга чугле бо чылын безин барык-ла бежен мүн хире рубльди үндүрген. Бо түүлдер ажылдың бүдүрүкчүлүг болуруна идигин берип турар.

Эрткен чылын Күш фабриказының коллективи 170 мүн рубль арыг орулга алырын планнаан, 587 мүн рубльди алган. Ынчан бир мүн чуурганың планнаан бот-үнезин 88 рубль 09 көпеек турда, херек кырында 75 рубль 36 көпеек болган. А бир центнер эттин бот үнезинің планы 300 рубль 71 көпеек турда, ол 293 рубль 77 көпеек болган. Мындыг түнел канчаг чедип алдынганыл?

Бот-орулга-чарылгалыг звено бүрүзүнүң кылыр ажылдарының планнарын ай санында бергеш, оон боттанып турарын үргүлчү хынап, ай төнчүзүнде түнеп турар. Ажылдың бо аргазы ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге деткимче болган. Оон-биле чергелештир продукциянын шынарын бедидери дээш социалистиг чарыштың дээштиг калбарткан. Ам бистин коллективтиң кежигүннери социалистиг чарыштың кажан түнеэрин баш бурунгаар, билир, ынчангаш ацаа белеткеннери чанчыл апарган. Ол хуралга шаннал-мактаалды тыпсыр, дараазында айның онаалдаларын бөөр, чедишкиннерни анализтээр болгаш четпестерни чайлдырының хемчегерни алыр. Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыткан улуска чогуур хемчегерни онаар. Ынчан кээрге кижи бүрүзүнүң харын-салгазы бедидир — ажылга чугула негелдерниң бирээзи, чедишкиннің үндезини ол.

Амгы үеде эрги кажааларны эде дерип, чаа кажааларны немей тудуп, бүдүрүлге ажылдарын механизастап турар. Ол база ажылга өөрөн идиглиг болур. Оон түнелинде продукция бүдүрери көвүдээр болгаш оон шынары бедидир, планныг онаалдаларның болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезинге ол дөгүм болур.

В. ЕГОРОВА.

күш фабриказының кол экономизи.

ҮРЕЗИН УРУЛДАЗЫ

Барын-Хемчик районнуң совхозтары бо чылын 960 тонна картофель үрезини уруп алыр планын сентябрь 28-те медээ өзүгаар 438 тонна кылдыр, 1555 тонна тараа культуларының үрезинин урар турган, 550 тоннаны уруп белеткээн. Оон иштинде «Хемчик» 135 тоннаны, «Барлык»—62, «Шекпээр» — 140, «Доң-Терезин»—101 тонна картофель урган, Тараа культураларының үрезинин белеткээри «Барлык» болгаш «Шекпээр» совхозтарда чүгээр урдунуп турар. Олар тус-тузунда 220 тонна болгаш 170 тонна үрезинин кургадып, арыглап урган.

О. МӨНГЕ-БАЛЫР.

УДУР СӨӨРТҮР БЕ?

Кыштың тыныжы чоокшулаан. Ажыл-агыйларда, айбан чөрлериниде, организацияларда аңаа белетиел адактаалып турары чугаажок. Кышка белетиел Өвүр райозунда (баштаар черниң даргазы В. Дава) кандыгын?

Ол айтырыгга харыыны дарый-ла «кышка белетиел негелдеге дүүшпес» диже частырыг болбас. Ону чүүң-биле тайылбырлап болурул? Райониуң төп одалга черинде хөмүр-даш дүмүртүнмээн, хөмүр-даш үүгле гаражта бар. Одаар чүүлдү суурларда магазиннерге дарый сөөртүп чедирбес болза, айтырыг нарыыдаар, кыштың соогу хаарып келир.

Кышка белетиел чүгле одаар чүүл белеткээри-биле кызыгаарлаттынар эвес. Септелге чорударын орнабжыңны аштап-арыглап, чылыглаары... Райониуң гаражында хөмүр-даш бичим-даа боя, муи-не дүжүрүнген деп үстүнде чугаалаан болгай бис, а гаражтың септелгези, ашталгарыглалы чоруттунмаан. Гаражтың үш машина киирер бир өрээли эллиг. Аңаа чазын-на ийи машина дус, цемент төп каан олчаан, ол черинде чытпышаан. Райониуң ажыя-агый талазы-биле эргелекчизи И. Донгак ону та канчаар көөр деп бодап турар чүве. Цемент, дус шыгжаар кылдыр көрдүргөн силаж бар турбуше, ону гаражта шыгжап турары эйдеп, аңаа автомашиналар тургу дег.

Далаш шимченмес болза, райониуң хөмүр-даштары кышын бичимнеп, удур сөөртүр апаар-дыр. Чэрби ажыг одалга системазын одаар чүүл-биле удур хандырары берге айтырыг. Ындыг бөлөөнде дарый хемчег ап, шимченмээже болур бе?

Д. МОНГУШ,

Б. ДОНГАК.

КЫШТАГЛААШКЫНГА БЕЛЕН

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң хойжузу Е. Б. Ондарның кодынында 412 аныяк хой бар. Ол бо чылын Козур-Дагда кыштаанга кыштаар. Хойжу боду кыштаан эки белеткеп алган. Хой кажаазын септеп чылыглаан. Оларның чүрттаар бажының базе чугайлан, арыглаан, будаан.

Ында мал чемин база чедирип эккеп алган. 20 тонна сигемни саразттаан, пресстээн саванны база эккеп турар. Кажаалар иштинде төгер 10 тонна өдекти белген. Малга кыжын сутну чылдың бөөрингe улуг досказарны база белеткээн.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

«ЭРТИНЕЛИГ ДАГ» ДЕП ТУРГАН

Бежен ажыг чылдар мурнунда Хемчикке чүвеин бичин эскерин билиптер апарганымда эчам ашак коштут-комут чедип келир турган. Ол келирге, кожа-келбээ чону дус диленип, ону чээп четкилеп келир, «думчук чокка өренем бөөр, а дузу чокка өренмес чүве дээн» дижирлер. Оюк дусту (2 кезек) ат ол ырак черден та канчап чүктеп келир чүве ийик, оорга-мойну ойлуп калган болгулаар.

Ол үеде Дус-Дагны эртинелиг даг деп, аңаа чер-черден келген дусчулар чүдүп-тейлеп, кадак-ладаазының хая-даштарга азып, дыка-ла чалбарын турарын ачам хөөрээр.

— Дус баспас, ону арта баспас, тенмес чоор—деп, кырганнар ол шагда чагырлар. Ол чоп, чүге дээрге чамдык аарыларга удур эмин безин солуур чем-дир, оон үнезин улуг.

Малчыннар кыштаглары чайын ээн тургулаар, ында өдек кыдыында оюк дустарны дөвөөр каттылаакаш, чайлаглап чоруй баар-дир. Суттур чаъс-чайык ону эзилдирип, күзүрүм бок-биле хөме алы берген болгулаар. Ону ол ырак кыштагларже чедкрип эккери безин ындыг амыр эвес-зе болгай, машина-техникага хаар-чаар түүлдер чарыгдаар. Ынчангаш кижите, малга кончуг херек байлакты мынчаар кам чок ажаап болбазын зоотехниктер, мал эмчилери малчыннарга чагып-сүмелээри артык эвес.

Дус тывыжын амгы үеде күүлүг чепсек-херексеңдерлиг техника боттандырып турарын кижи көргеш, магадаар. Чылда 10 мүн ажыг тонна эки шынарлыг арыг дусту казып ап турарын чугаалаарга-ла четчир. А барык ол хире хемчээлдиг өртээ чиик арыг дусту мал-маган фермаларынче чылдын-на чудурун чорудун турарын инженер чугаалады.

Тываның дузун алыры-биле Хакасиядан, Кемерово областан, Алтай болгаш Красноярск крайлардан чагыглар кээп турар. Он бирги беш чылда Дус-Дагның тывыжы улам көвүдээр, оон бүдүрүлгезин немей тударынга, чаартырынга 2700 мүн ажыг рубль чарыгдаттынар. Дус-Даг эдээнге ажылчыннарга херек амыдырал хандырылга комбинадын, сеңтелге мастерскаяларын тудары көрдүүгеи.

Ынчангаш он бирги беш чылда Тываның чиик өртектиг арыг дузунун тывыжы ийи катаан улгадыры өөрүнчүт. Ол соруулганын боттанышкыны — Совет Тываның 40 чыл болур оюнга төлептиг белек болурун ында могат чокка күзенип ажылдап турар эрес-кежээ ажылчыннар эки билирлер.

С. САНДЮ.

ҮЛҮГ-ХУУНУ КИИРИП

Тывага агаар метеорология станцияларын тургузар дугайында ТАР чазааның шинитпирлээрин-биле Совет эртемденнер чамдык кожуунларга метеостанцияларны тургускулаан. Чадааанның Тере-Хаяга үлегерлиг станция 1934 чылда тургустунган, ону агроном-химик М. Г. Кириллов болгаш А. Антонина башкарып турганнар. Ол үеде мен агаар станциясының практиктиг ажылынга эртемден В. А. Щербаковтан өөренип алгаш, олар-биле кады ажылдап турдум. 1941 чылда республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң дужаалы-биле Кызылга агаар станциясынын даргазынга ажылдай бердим. Тываның ССРЭ-ге эки турабиле каттышканының соонда метеорология станцияларын Красноярск метео эргелелинче шилчиткен.

Тываның агаар-бойдузун үлегерлиг станциясының бирги, ийнги «Труд» деп номнарында «резко континентальный» деп бижээн. Ол дээрге кадыг-дошкун агаарлыг, изигге күштүг изиг, соокта эн соок дээн ол. Черден 2 метр агаарга изигиин күштүү +36, +38 градус, а чер кырынга +40 градус чедип турган. Сооктун эн күштүү —50, —60 градус чедип турган.

Агаар шинчилээшкининиң ажык-дузазы кайы хире дээрэн билдингир. Ылаңгыя көдээ ажыл-агыйга болгаш ужар үүлге агаар байдалы улуг салдарлыг. Агаарга бооп болур болуушкунларны баш буруигаар билип алганда, ол байдалдың мал болгаш чер ажылынга чедирип болур айылдыг болуушкунларын болдурбазының хемчегерин ап чорудун турар. Чижээ, хатшуурган, долу, күштүг хар, чаъс, доңат, үер-халаа, каңчалының дугайын ой-шаанда дамчыдып турар. А ужар үүлге агаар байдалының дугайында шак, минута бүрүзүнде дамчыдым, сагындырып турар. Амгы үеде агаар шинчилээрининиң дериг-херекселдери ажок элбээн, ажылга ол улуг чингелде бооп турар.

Эртикен бежен чылдарының иштинде агаар-бойдустуң байдалы сөөлгү чылдар-биле алырга улуг өскерлиишкиннерлиг болуп турары билдингир. Сөөлгү үш чылдарда чазын курган хат хадыыр, соок болуп турары-биле чазын эрте тарыыр тараа культураларын орайтадып турар. 1982 чылда хар-хыраа сентябрь 25-те дүшкен, а 1983 чылда шаандагы чыллар ышкаш эрте хыраа дүшпээн. Оон мурнунда август 27-де, харын-даа 18-те безин дүжүп турган. Кажан хар-хыраа дүжерге соок болур болгаш үнүш чок болур. Ындыг болза-даа шаандакы чылларда чаъс эки болуп, Тывага эрте тарыыр тараа культураларын май 10-15-те чажып доозуп турган. Бир эвес чайның кайы-даа айларында чаъс-чайык дески болур болза, өөт-сиген, тараа, янзы-бүрү культуралар эки үнүп, дүжүт албек болур деп чүвени агаар станциялары бадыткаан.

Ынчангаш чонумга, чуртумга ол хире ажык-дузалыг агаар станцияларынга ажылдап, үлүг-хуун киирип келгенимге чоргаарланыр мен.

О. ТӨГҮС,

персоналдыг пенсионер.

ХОЙЖУЛАП КЕЛГЕН ЧЫЛДАРЫНДА

Доңур-оол Дөнеп, Хандываа Норбу олар кайызы-даа чэрби сес чыл бурунгаар Улут-Хем районнуң Арыскан ортумак школазының өөренникчилери чорааннар. Хандываа ортумак школаны доосканаш, улаштыр Кызылдын көдээ ажыл-агый техникумунуң зоотехник салбырынга өөренип киргеш, ону чедишкиннинг дооскан. Оон улаштыр бодунуң тускай эртемниң аайы-биле колхозка зоотехниктеп ажылдап турган.

Доңур-оол школаны доосканаш, колхозка ажылчын аъттар ажаап, аңаа бодунуң күш-ажылга хандыкшылдыг чорудун коргускен. Ол дээш, ону колхозтуң баштаар черинде шаанап, мактаан-даа.

Ол-ла үеде ийи аныяк кижи, өг-бүле тудуп, улут амыдыралче киргеш.

Олар ам «УТКА 25 чылы» совхозтуң хоочун хойжулары. Өг-бүле малчыннап ажылдаандан бөөр 20 ажыг чылдар эрткен. Хойжулап келген чылдарында чайның азинде, кыштың соогунда малчын кижилерге кандыг бергелер таварышпас даарыл. Олар бергелерни ажып эртип, салгаа соруулгазын эрес-шудургу күүседип турар. Ниитизин малын хорамча чокка чылдан чыаче баш саанын өстүрүп, продуктулуг чорудун көвүдедип, төрээн совхозунга мунмуң хураганнарны доруктурун өстүрүп, тонна-тонна дүктү дужаан келгенин эргек таанын санаары берге. Төрээн совхозунуң экономиказын хөгжүдеринге оларның киргеп үлүг-хуузу эвээш эвес.

Хойжу өг-бүле хой малын, чыл бүрүде семиртилгеин эки организастап, одарладып. Холдуг-Хем тайгазынга чайлаглап, чай дургузунда 2—3 одарны солуп көжер чаңчылдыг.

— Хамык ужур, часкы үеден эгелээш чайын, а күзүн хар хыраа дүшкүжеге чедир хойнуң одар, суттадын таарыштырар ийи-үш хонаштарын солуп чораан, дус-кужурун үзүктелдирбейн берип турарга төрүүр, төрүвес хой ышкы үеде күш-деңгели шыырак болтанда черле соок, чутка алдырбас. Оон аңгы кадайым зоотехник эртемниг кижи болганда, оон ролю база улуг. Ол ышкаш өске-даа специалистериниң сүмези, дузазы малчын кижиге чугула херек.

Бот догдунар, үр чылдарда малчыннаан мен деп, менээргенир чорук аң хоралыг. Ол дээрге, хойжу кижиниң ботхарысалганы чидирериге чедирер. Бо чылдың январь айда «Революциянын чалбыжы» совхозтуң хойжузу, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны И. Сафоновтуң «Шык» солунга үнген «Харысалга херек» деп ажык чугаазында коючуг тодаргайы-биле чугаалаанын улуу-биле деткиир мен. Кадайым-биле аныяавыстан-на хой малдан келдивис. Багай диртпейн, чыл санында боттарывыстың хулээлгевисти күүседип, чамдык чылдарда ажыр-даа күүседип чорудувус.

Кыштаг-турлаавысты черле боттарывыс септеп ап чоруур бис. Бо чылын 550 ажыг эр хураганнар хүлээп алдывыс. Оларның семиртилгези эки. Хорамча-даа чоң чайлап, күзеп тур бис—деп, хойжу Доңур-оол Түлүшович чугаалап орар.

1982-83 чылдарының кыжында оларның малы хүр кыш ашкан. Оон түнелинде төрүүр 100 хойга онааштыр 90 хураганнар камгалап ап, бир хойдан-на 3,3 килограмм дүктү курүнеге дужаагаан. Бодунга алган хүлээлгезин ажырганы ол. Оон түнелинде эрткен чайын өртектиг барган-биле шаңиатканы хереги болур.

Доңур-оол, Хандываа Дөнеппер бо чылын 15 тонна сигемни кезип белеткээш, кыштаанда дужургеш, саразттаан. 2 тонна булук-бүрүнү база белеткеп алган. Ам бо хүннерде олар Серлиг-Дөн деп черде чаа кыштаанның сеңтелгезин дооскан.

Хандываа хой-ниитичи. Ол Арыг-Үзүү көдээ Советниң депутады. Ук хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, соңгукчулар мурнунга отчёдун берип турар. Арыскан суурнуң чоокта чаа болуп эрткен хереэзеннер чөвүделиниң отчёт-соңгуулдалыг хуралындан районнуң хереэзеннер конференциязынга баар делегатка соңгуттурган. Көдээ Советтиң «Культурлуг өг-бүле дээш» организастааны социалистиг чарыштың тинилекчизи база болган.

Малчын өг-бүле хууда амыдыралынга болгаш ажыл-ижинге үлегерлиг. Оларның уруглары республиканың ангы-аңгы черлериниде ажылдап, чурттап чоруун апаар-дыр. Чэрби ажыг одалга системазын одаар чүүл-биле удур хандырары берге айтырыг. Ындыг бөлөөнде дарый хемчег ап, шимченмээже болур бе?

Д. МОНГУШ.

Б. ДОНГАК.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Соведениң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг ажылдап келгенин үнелеп көргенинин демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Соведениин Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаннаары болза:

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Анастасия Петровна **Иванова** — Кызылдың мыш ажыл-агыйының Чербиде лесничествозунуң ажылчыны.

Василий Андреевич **Иванов** — Кызылдың мыш ажыл-агыйының Чербиде лесничествозунуң ажылчыны.

Екатерина Кузьминична **Македонова** — Күрстрахтың районда инспекциязының агентизи.

Серенмаа Тонмитовна **Түметей** — республиканың «Тувашвейбыт» бүдүрүлге каттыжышкынының ажылчыны.

Екатерина Кузьминична **Чаркова** — республиканың Олдар түүл министерствозунуң Чербиде лесопунктузунуң ажылчыны.

Монгуш Санчат-оолович **Эргеп** — Черби сес чыл дузалал школазының башкызы.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Иргит Кодур-оолович **Комбу** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Доржукай Чамыянович **Агбаан** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның № 6 КМК-ның столяры.

Зарсен Кенденовна **Кенденова** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Анай-оол Сегбеевна **Монгуш** — СЭКП райкомунуң бухгалтери.

Александра Хертековна **Хүреш-оол** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Мотор Кыргысовна **Кыргыс** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Шавар Дежикпеновна **Монгуш** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Бора Сагдыевна **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң саанчызы.

Үстүүк Кызыл-ооловна **Ондар** — Кызыл-Тайга сес чыл школазының техажылчыны.

Бады Саиазевич **Ооржак** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Георгий Кириллович **Анфалов** — Шагаан-Арыгның уругларның музыка школазының ажылчыны.

Монгуш Кочелович **Базыр-Шивит** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Доржукай Чамыянович **Агбаан** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның № 6 КМК-ның столяры.

Зарсен Кенденовна **Кенденова** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Белгентик Доржуевич **Довгак** — «Улуг-Хая» совхозтуң малчыны.

Красин Чаш-оолович **Доржукай** — улус депутаттарының райсоведениң күүскомунуң сак кылдызының инспектору.

Константин Ефремович **Жирнов** — Шагаан-Арыг хоорайда пенсионер.

Донгак Шактаровна **Норжуңмаа** — Көк-Чыраа суурда пенсионер.

Анна Егоровна **Прудникова** — Шагаан-Арыг хоорайда пенсионер.

Бады Ховалыговна **Солдуп** — «Ак-Турут» совхозтуң ажылчыны.

Хуурак Доклутович **Тюлюш** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң бызаңчызы.

Белек Ховалыговна **Чамзырын** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Конхай Мажаевич **Баанай** — «Мөрен» совхозтуң малчыны.

Бады-Мөнге Дандыгаевна **Дандыгай** — райпо ажылчыны.

Соотпай Чамчыевна **Оигуда** — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Ношпу Кенденовна **Ширме** — «Мөрен» совхозтуң бухгалтери.

«Коммунизмче орук» совхозтан

Соян Маанысвна **Өзеймаа** — ажылчын.

Сарыг Шажаевич **Сотпа** — ажылчын.

Чаама Кокеевна **Тангыт** — ажылчын.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведениң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведениң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1983 чылдың сентябрь 27.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЯДРОЛУГ ХАЛАПТЫ БОЛДУРБАС ДЭЭШ

СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведениң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң медеглелин делегейниң солуннары, агентстволары эн чугула документ кылдыр бүрүү-биле азы делгеренгей допчуларлын парлап, радио болгаш телевидение дамчыдып турар. Сарыылыг бодал, боттут көрүүшкүм, тайбыңның салымчолу дээш бедик харысалга ССРЭ-ниң даштыкы политиказының үндезинин болуп турар, мичаарга чер кырынга тайбынны хандырар, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр, ядролуг халыпты болдурбас дээш Совет Эвилели моон соңгаар-даа болдунар бүү-ле чүүлдерин кылыр деп, солуннар бижип, делегейнин хой чурттарында политиктиг болгаш күрүне ажылдакчылары демдеглеп турар.

Делегейде амгы аймылдыг байдал-биле холбаштыр сагыш човаашкынны болгаш кижи төрелгетениң сылым-чолу дээш бедик харысалганы Ю. В. Андроповтуң медеглелинде илергейлээн деп; Венгриянын «Непсабадшаг» солуну бижээн. Бистиң үеним эн чугула айтырым—ядролуг дайынны болдурбазы болуп турар. АКШ-тың администрациязының милитарисчи политиказын Ю. В. Андропов сойгалап илереткен. Каттышкан Штаттарның амгы администрациязы өске улустарның болгаш күрүнелериң эрге-ажыктарын херекте албайн, АКШ-ка шериг күүзүүнүн талазы-биле артык күштүг болур чорукту хандырып алыры ораалдажып турар. АКШ-тың шериг күүзүүн, ылангыя оон ядролуг боо-чепсектерин кедергей хой кылдыр бүдүрүп турары чогум-на ол сорулганы чедип алырынче углаан. АКШ-тың чагырыкчы болуктерин делегейге төргиндегин кажан-даа чедип ап шыдавас деп, солун айытган.

Ю. В. Андроповтуң медеглели—кижи төрелгетениң тайбың чурттаар эргезин хандырарынче углаан эн чугула ужур-дузалыг документ болуп турар деп, Мооллуп «Унер»-солуну айытган. АКШ-тың президентизин Рейганның тайбың хеөзинге кедергей айылдыг болгаш сарыыл чок, мутулай политиказын, медеглелде сойгалап илереткен. Вашингтонуң чаңгыкчыларының дайынзырак хөделиишкиннери совет удуртукчу чүгле сойгалап илереткен эвес, харын-даа кижи төрелгетенин ядролуг халаптан камгалап алырының тодаргай арганларын болгаш оруктарын айытган деп, солун бижээн.

Делегей хөректеринде Рейганың администрациязының сарыыл чок болгаш аймылдыг хөделиишкиннери совет удуртукчу чөптүү-биле сойгалап айытган деп, АКШ-тың политиктиг болгаш хой-иштин ажылдакчызы **Лесли Кейган** медеглээн. Вашингтон администрациязының хаймызырак, милитарисчи политиказы делегейниң хой районнарында байдалды кедергей чидиглендиргеи деп, ол чугаалаан. Рейганның администрациязы милитарисчи болеткелди калбартпышаан, делегейнин ядролуг халанче чыган турар. Ядролуг халапты болдурбазынче, чепсегленнишкинин дүжүрерин чедип алырынче, чер кырынга тайбыңны хандырарынче углаанган Совет Эвилелиниң чайгылыш чок чүткүлүн Ю. В. Андроповтуң медеглелинде тодаргай илергейлээн. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европаның чурттарынга эккеп нептередириниң аймылдыг уржуктарын совет удуртукчу бодунуң медеглелинде Ак бажыңны чогуур үеэзинде шыңгыы сагындырган-дыр деп, Л. Кейган демдеглээн.

Бодунуң ракета-ядролуг чепсектерин кызырарынга ССРЭ-ниң белеңин айыткан совет удуртукчунуң чаа медеглелинге ГФР-ниң «ногааннар» партиязынан бундестагтың депутаттары байыр чедирил турар деп, ол партиянның «Грюнен» деп парлалга органнары бижээн. НАТО-даа артык чаңгыс-даа ракеталыг, чаңгыс-даа самолёттуг болбазын Совет Эвилели медеглээн-дир деп, солунуңуу түүлүнде медеглээн.

Вашингтон администрациязының политиказын совет удуртукчунуң медеглелинде аймылдыг болгаш кижини коор хөөн чок политика кылдыр чөптүү-биле санаан-дыр деп, Швейцарияның «Журналь де» солуну бижээн. Женева чугаалажышкынларынга үеин үзамдыктырарын, «першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарын Барыын Европага эндере тургузуп эгелээрин АКШ-тың администрациязының ораалдажып турарын совет удуртукчунуң чаа медеглелинде сойгалап илереткендир.

Чоонуң чаңгыс эви' дээш чөөн үеэлдиг күштериң эвилелинден Венесуэланың президентинин, албан-дужаалынга кандидат **Хосе Висенте Ранхель** база медеглел кылган болгаш Ю. В. Андроповтуң медеглелин, тайбыңны камгалаварынче углаанган Совет Эвилелиниң тайбың саналдарын бедин-биле үнелээн. Чоокку Чөөн чүкке, Төп Америкага болгаш делегейниң өске-даа районнарынга АКШ-тың агрессия хөделиишкиннери— гегемонизминиң америк политиказының тодаргай илергеннинин-дир деп, ол демдеглээн.

АКШ-тың девискээринден муң-муң километр ырак өске чурттарының девискээринге хой америк шериглерин тургузуп, хой күрүнелериңе ниитки хөректеринге холгаарлап киржин турары дээш америк администрацияны совет удуртукчу чөптүү-биле буруу шаңкан-дыр деп, Сирийда эрте-сагыргада Араб социалистик партия тургузуушкун партиялының төп органы «Аль-Баас» солуун бижээн.

Америк администрация, ылангыя президент Рейган чүгле күрүне ажылдакчыларын болгаш күрүнелерин эвес, харын-даа Каттышкан Нациялар Организациязын хүндүлеп көрбес каржы хөделиишкиннерин кылып турарын Ю. В. Андропов бодунуң медеглелинде чөптүү-биле буруу шаңкан-дыр деп, Индияның «Таймс оф Индиа» солуну айытган.

Тайбының камгалаар болгаш быжыглаар, дүшкүүрлүг чорукту чаварылдырар, боо-чепсекти эндере бүдүрери кыпчыктырбас, күрүнелер арасында кады ажылдажылганы калбартыр болгаш хамыладыр дээш демиселдиң мурнуку онуруунда Совет Эвилели чоруп турар деп, Кириниң «Харавги» солуну бижээн. Чер кырынга тайбыңны хандырар, ядролуг халапты болдурбас дээш Совет Эвилели моон соңгаар-даа бүү-ле чүүлдерин кылырын Ю. В. Андроповтуң медеглелинде тодаргай бадыткаан-ыр деп, солун демдеглээн.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

БОНН. (СЭТА). НАТО-нуң улуг хемчээлдиг шериг өөредилгелери ГФР-ниң девискээринге чаа доозулган. Анаа 60 муң ажыг америк болгаш Барыын-герман солдаттар киришкен. Он хүн-дүн дургузунда үргүлчүлээн шериг өөредилгезиниң түүнелдерин АКШ-тың шериглериниң штаб-квартиразының төлээлектизи дыңнаткан болгаш каттышкан өөредилгениң үезинде Гессениң, Рейнланд-Пфалцтың хамаары 6 чурттакчылары өлгенин, 70 кижиниң балыглангаанын айытган.

ПАНАМА. (СЭТА). Панама каналының районунда бодунуң шериг базаларын Американың Каттышкан Штаттары Төп Американың чурттарының иштики хөректеринге холгаарлап киржиринге ажытган, 1978 чылда чарган керээлерин каржызы-биле үреп турарын Панаманың «Баино» солуну бижээн. «С-130» деп америк шериг-транспорт самолёттары хой шериглерин, боо-чепсекти ол базалардан хүн бүрүде Сальвадорга, Гватемалага, Гондураска чедирип турар.

Төп Американың ол чурттарының девискээринде америк шериглериниң улуг хемчээлдиг өөредилгелерин чорудуп, өске улустарның иштики хөректеринге каржы холгаарлаашкынны Вашингтониуң күштелдирип турарын даштыкы информация агентстволары базадыңнаткан.

ПАРИЖ. (СЭТА). Индияның шериг-агаар күштериниң болук ужудукчулары болгаш ужар түүл инженерлери чоокку үеде Францияга келир деп турар. «Мираж» деп шүүргедекчи француз самолёттарны Индияга дамчыдып бээри-биле холбаштыр Францияның шериг-агаар күштериниң болгаш Индияның шериг агаар-күштериниң төлээлекчилери кады ажылдаар деп турар.

ЛИССАБОН. (СЭТА). Ядролуг октарлыг «Посейдон» деп ракеталар-биле чепсегленгеи АКШ-тың шериг-далай күштериниң «Лафаетт» деп суг аданга чоруур хемезин «немелде» кывар түүл алыры-биле Португалияның Лиссабон өртээлинге келген. Америк атомнуг шериг корабльдериниң Португалияның далай өртээлдеринге удаа-дараа кээп турары чурттуң национал хамаарышпас чоруунга кыжаныл турар деп, «Диариу» солун айытган.

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобританияның шериг-агаар күштериниң «Торнадо» деп самолёду Сэндрингхэмниң чоогунга (Норфолк графствозу) черже аңдарлып дүшкен. Ол самолёт Хонингтонда ужар түүл базазыындан ужуп үнген болгаш оон ужудукчулары өөредилге кылып чораан. Би-би-си радиостанциясының дыңнатканы өзугаар алырга, самолёттуң экипажының түүгде чаңгыс кежигүү дириг артган, оон өскелери самолёт-биле кады чуурулган болуп турар. Өөредилге үезинде Великобританияның шериг-агаар күштериниң самолёттары моон мурнунда база аңдарлып турганын даштыкы информация агентстволары дыңнаткан.

ЛИВАН. Бейрут аэропортундан ырак эвесте АКШ-тың 6-гы флодунуң корабльдери, ылаңгыя «Вирджиния» деп атомнуг ракета крейсери болгаш «Джон Роджерс» деп эсминец Ливанның девискээрин араатанызыг өзу-биле боолаан. Америк шериг корабльдери Ливанның найысылалын бүдүн шак дургузунда боолап келген. Америк корабльдериниң ол боолаашкынынары эрткен чылын израиль самолёттарын араатанызыг бомбалаанынга дөмей болган.

Ливанның хоорайларын болгаш суурларын АКШ-тың президентизи Рейганның болгаш камгалал министри Уайнбергериниң дужаалы-биле боолаан болуп турар.

ЧУРУКТА: кедергей үргедекчи күүзүлүг хой үүс снарядтар-биле «Вирджиния» атомнуг ракета крейсери Ливанның хоорайларын болгаш суурларын дерзин өзу-биле боолаан.

АП—СЭТА-ның фотозу.

ШЫҢГЫЫ УДУРЛАНЫЫШКЫН

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). «Першингилерге» болгаш чалгынныг ракеталарга орукту дуглаар!», «Биске бомбалар эвес, а тайбың болгаш хлеб херек» деп лозуннарның адаа-биле массалыг чыскаалдар Сан-Франциского болгаш АКШ-тың өске-даа хоорайларынга болган. Боо-чепсекти, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти эндере бүдүрериче углаанган Рейганың милитарисчи политиказынга шыңгыы удурланыышкынын чыскаалдарның киржикчилери илергейлээн болгаш америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европаның чурттарынга нептередирин болдурбас дээш АКШ-тың хой-иштизиниң кампаниязын улам-на калбартырынче тайбынга мнак бүгү кижилерин кыйгырган.

Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европаның чурттарынга тургузар чорук ол күрүнелериңе улустарын Каттышкан Штаттарга туттурган кижилер болдурар болгаш ядролуг дайынның кызаныышкынын улам күштелдирейик деп, чыскаалдарның киржикчилери медеглээн.

Калифорнияның янзы-бүрү районнарынга тайбың талалакчыларының дөртен хире чыскаалдарының болганын «Трибюн» солун дыңнаткан.

КОБЕГЕ БОЛГАН МИТИНГ

ТОКИО. (СЭТА). Нippон национальный 13 муң кижи киржикчилиг митингизи Японияның Кобе хоорайында болган. Ялон иштилелде социал чөптүү эвес чорукту болгаш ылгай көрүүшкүнүн бүү-ле хевилерин хаутыарын чедип алырынга бүрүн шиитпирлиин митингиниң киржикчилери медеглээн. «Бураку» суурларын чурттакчыларын хостаары дээш эвилел ол митингиин организаствазы Японияга турган орталыы түс чылдың «Эта» деп кастазының салгакчыларын «Бураку» деп адап турар. «Эта» кастаның салгакчыларын Японияда амга чедир доозумчалаашкынны көрүп турар.

ЛИВАНДА БОЛУУШКУННАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Араб күрүнелерге, хамыктың мурнунда Сирияга удур Ливанны болгаш оон девискээрин тепкиин кылдыр ажыглаарын Американың Каттышкан Штаттары планнап турар. Ол дугайында Ливанда америк эжелекчи шериглериниң соолгу үеде хөделиишкиннерин тодаргай бадыткаан. Чурттуң найысылалы Бейрут хоорайынын чоогунда америк шериг корабльдери Ливанның хоорайларын болгаш суурларын араатанызыг өзу-биле боолаанын, тайбың хой чурттакчыларны өлүргенин болгаш балыглаанын даштыкы информация агентстволары дыңнадып, солуннар бижип турар.

Ливанның даглыг чергелеринде Шуф болгаш Алей районнарын АКШ-тың далай-шериг күштериниң корабльдери октябрь өгезинде база катап араатанызыг өзу-биле боолаан болгаш Сайда хоорайының чоогунга далайның шериг өөредилгезин» поруткан. Шериг «өөредилгезиниң» үезинде америк шериглер дайынчы ракеталарны болгаш снарядтарны ажыглаан.

Америк шериглер Ливанның тайбың хоорайларын болгаш суурларын араатанызыг өзу-биле боолап, бомбалавышаан, ол чурттуң иштики хөректеринге каржызы-биле холгаарлап киржип турар. Ливанның национал чаңгыс эвин, девискээр талазы-биле бүдүн чоруун болгаш хосталгазын катап тургузарынга Американың Каттышкан Штаттары болгаш израиль эжелекчилер моондактап турар деп, Ливан коммунистиг партиянын ТК-зының Политбюро кежигүү А. К. Мруе медеглээн. Ливанның иштики хөректеринге политиктиг болгаш шериг холгаарлаашкынын сокса дырын, америк шериглерни доп-дораан чурттан үндүрерин, шериг корабльдерин ырадырын ливаннар негеп турар деп, ол чугаалаан.

ЧАДТА БАЙДАЛ

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Чадтан алдынган медээлерде дыңнаалын турары болза: Хабрениң өзу-чурумунуң шериглери даштыкы хөлезиленикчилерге детки-дин алган чурттуң инйысылалы Нджаменадан Чадтың соңгу девискээринге углаадыр бар чоруур. Файя-Ларжо болгаш Зуар хоорайларының аразында оруктарны эжелеп алыр сорулганы ол шериглериниң болгаш хөлезиленикчилериниң мурнунга салган.

Хабрениң шериглериниң дайын чорудулгаларының идеологиязын Нджаменаның чалча чагырыкчызының — Хабрениң амгы үеде Парижте чоруп турары-биле холбаштыр деп, политиктиг хайгаракчылар демдеглээн. Франция хой шериг дузаламчызын Хабреге аазын турар.

Чадта болуушкуннарга холгаарлаашкынны улам-на калбартырынче Францияны Хабре кыйгырган. Чуртта иштини байдалды политиктиг арга-биле шиитпирлээр сорулгалыг чуваажышкыннарга киржиринден Хабре ойталаан. Ынчангаш чуртка дайын чорудулгаларын үргүлчүлээрин Хабре бодап турар.

КАМПУЧИЯ

Тайылбыр булуңу

Ол Мурнуу-Чөөн Азиага XI—XIII векторде-де бедик культуразы-биле онза ылгалып турган бурунгу күрүнелериин бирээзи. Албан өзүзу-биле адаары — Кампучия Улус Республика (КУР). Девискээри — 181 муң квадрат километр. Чурттакчы чону — (1981 чылдыы-биле) 6,7 миллион кижи. Оларының 85 хире хуузу кхасилер, коммар болгаш оон-даа өскелер, а ол мышкаш вьетнамнар, кыдаттар база чурттап турар. Делегейгей чүдүлгези — буддизм. Албан дылы — кхмер дыл. Найысылалы — (400 муң хире чурттакчылыг) Пномпень хоорай.

1863 чылдан эгелеп Кампучия Францияның чагыргазының адаанга турып, француз Индий-кыдат ээилелинин (анаа Вьетнам биле Лаос база кирип турган) кежигүү болуп турган. 1953 чылда Кампучия хамаарышпас чоруун чедип алган.

50—60 чылдарда Кампучия бот-тускайлан хогжүлдениин оруу-биле чоруп, империализмге удур даштыкы политиканы чорудып турган. 1970 чылда АКШ-тың чазаа Вьетнам биле Лаоска удур агрессия дайынны өскүдүп, Пномпеньге күрүне тургузуун өскертип, эрге-чагыргага бот-тарының дыңнаңгыр айбычыларын олуртуп, Кампучияның девискээринге шериг өзу-чурумун киирип келген.

Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының (КУРП) удуртулгазы-биле кампучий патриоттар империалистиг холгаарлаашкынга удур чепсектиг демиселче көдүрүп үнгеш, 1975 чылдың апрельде долу тиилелгеин чедип алган. Ол тиилелгенин үндезинин Пол Поттун, Иенг Сариның, Кхиеу Самфанның кампучий чонга удур болуунге тавышаан. Чурттун эрге-чагыргазын болгаш партиязын холга алаан. Кампучияга геноцидтин арааныгыг, олурунчу терроржу өзу-чурумун тургузуп, үш миллион чурттакчыны узуткаан.

1978 чылда Кампучияның Национал камгалалының чаңгыс аай фронтузун тургуспушаан, кампучий патриоттар демиселче база катап көдүрүп үнгеш, 1979 чылдың январь 7-де Фронтунун чепсектиг күштери Вьетнамның эки тура улусчу армиязының детинчезин-биле Пномпеньны хостап, өскерликтен полпотчу өзу-чурумну дужур октаан. Январь 10-да Кампучия Улус Республика чарлаттынган.

КУР-нуң чазаанын түр эргезин бодунга алган, улусчу-революстуг төвулел «Социализм оруу-биле чоруп орар, тайбынга мнакшылдыг, хамаарышпас, демократтыг, нейтралдыг, каа-даа каттышпаан Кампучияны тургузар» деп дозуну идип үндүргеи. Полпотчу өзу-чурумунуң араатанызыг удуртулгазынын ортаа-берге уржуктарын чок кылыры биргеи эзлеетге турган.

Полпотчулар чурттуң бүгү социал-экономиктиг тургузуун барык түүлүнга чедир узуткаан. Хоорай чурттакчыларын албадал-биле көдээ районнарже көжүргеин болгаш хоорайларны үреглээн үлетүүр, транспорт, харылзаа ажылынга улуг маңтараазыкны таварыштырган, когаралды чедиргеи. Полпотчулар акша эргилдеин, өөредилге болгаш кадык-камгалал системазын, административ-тиг, инженер-техникиг ажылдакчыларын, экономикамын, культураның янзы-бүрү адырларының специалистеринин барык 80 хире хуузун узуткаан чок кылган. Полпотчу өзу-чурумунуң каржы үүлгедиглериниң үрдүүлүн 1979—1980 чылдарда кампучий чон аш-чутка кызагдаткан. ССРЭ-ниң, Вьетнамның болгаш бүгү-эвилелдиң дузалал организацияларының рис база оон-даа өске аш-чем продуктулары-биле дузалап деткээни чурттуң кырынга дирегеп келген аймыл-халапты чайлаткан.

Көдээ ажыл-агыйның шинжин көдүрүлүшкүнү дээш улусчу эрге-чагырганың чарлаары шалынчы сорулгаларының ачызында бүдүрүлге күчүзү катап тургустунган. 1981 чылда 1,5 млн. тонна рис ажаттынган, а 1982 чылда оон 25 хуу хейну алган. Ол муң гектарга каучук ыяжы олурутуган. Каучук экспорту катап эгелээн.

1980 чылдың ортаанга чедир бүдүрүлгелериниң, мастерскаларының 80 хуузу ажыглалга киргеи. Демир-орук, автомобиль транспорту, Кампонгаомнук, Пномпеньнин порттары, КУР биле Вьетнам, Лаос, ССРЭ аразында авиадугум харылзазы чаартынган.

Өөредилге болгаш кадык-камгалал системазын катап тургузарынга улусчу эрге-чагырга кеску чедишкиннерин чедип алган. Бо өөредилге чылында бир миллион 690 муң кампучий уруглар школаже киргеи. 1 миллион 100 муң улуг кижилер бижик билбес чорук үзүткаар курстарда өөренип турар. Институттар катап ажыттынган. 1982 чылдың тоонгузунда 1080 поликлиникалар болгаш эмнелгелер ажылдап, 11200 медицина ажылдакчыларын хаара тудуп турар.

1981 чылдың март-май айларда чурттун төөгүзүнде бир дугаар эрге-чагырга органнарынга хөстүг, демократтыг соңгулдаалар болгаш Национал хуралдар өткүзээн. Национал хуралдың бирги сессиязында КУР-нуң конституциязы бир үн-биле хүлээн алдынган, төп күрүне органнары, Күрүне чөвулели үндезилеттинген. Күрүчөвулел Даргазынга көскү патриот Хенг Самрин соңгуттурган.

1981 чылдың майда Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының IV съездизи болган. Кампучий чонуң салым-чолунга чүгүлө шиитпирлин хүлээп ап, социалистиг иштилелди тургузарының мурнуун ол съезд чарлаан. КУРП — пролетаржы интернационализминиң, патриотизминиң түүнү бедик тудар, социализм чурттарының ахыдуунга партиялары-биле бүгү-эвилелдиң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эп-сеткилдин бижыктырар марксчылеиничи партия-дыр.

КУРП — кампучий иштилелдиң кол башкарыкчы күжү. Чурттуң улус ажыл-агыйының шаңкын көдүрүлүшкүнүнүг дүрген хогжүлдениин делгем программазын IV съезд чүүлдүтүүнүн хүлээп алган болгаш амгы үеде оон боттанмышкынында чурт ажылдап турар.

Империализм болгаш реакция күштериниң чиизеннишкиннеринге удур Кампучия бодунуң чайгылыш хой тайбың политиказын чорудып турар. Үжен ажыг күрүне, оларның аразында ССРЭ, Индия КУР-нуң ол политиказын бүүрүп деткин турар.

Вьетнамның интернационалчы политиказын болгаш оон хой талалыг дузалаачызын чурттун чазаа бедик-биле үнелеп турар.

Национал катап тургузуушкун дээш берге демиселге кампучий чон ССРЭ-ниң бүдүрелдиг деткимчезин ап турар. Эмнелгелерин, өөредилге чергелерин, көдээ ажыл-агый болгаш бүдүрүлге объектилерин катап бүдүрүлге ажылдакчыларын катап тургузарынга тудуглаарынга техника-экономиктиг дузаны чедирип, калбак хергелдин барваннары-биле, нефть продуктулары-биле хиндырыганы үүктелдирбейн турар.

Совет Эвилели биле улусчу Кампучияның өскерлиг чок чаңгыс эвин эрткен чылдың декабрьда болган СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Ю. В. Андроповтуң КУРП ТК-ның Чиигине секретары, КУР-нуң Күрүне Чөвулелинин Даргазы Хенг Самрин-биле ужурашканы бадыткап турар.

Империализмниң болгаш реакцияның күштери-биле КУР-га удур өскүн турар өжүүзүрек кампаниязын бистин чуртувус шыңгыы буруу шаан турар.

Е. КОБЕЛЕВ.

ҮНДҮР ОЙЛАТКАНЫ

Кавасаки хоорайның девискээринде Икэгаинин машина тудуунун бүдүрүлгезинин 44 ажылчыннары хүндүсүнүн ийи шакта: «Биске ажылдап турганнар дээш байыр чедирдиивис. Сан-хөө талазы-биле бистер бергедээшкинге таварышканыстың чылдагаанындан бүдүрүлге ажылын кызырып каптывыс. Ынчангаш салгарын күш-ажылыларны ажыглаар аргавыс чок болуу бердиг— деп, бижиктиалган.

Бир шак болганда ол бижиктерин алган улуска бодунун улуг даргазы турда каарлар кылдызының начальниги чаңгыс домакты кабинеединге хой уда катаптап келген: «Хууда чүү-хөөнерин ап алгаш, заводтун девискээринден үнүп чоруурунга силерге бир шак үеин берин тур!»

Ашаа моон мурнунда-ла ажылдан үндүрүнкен 38 харлыг М. Мурата айтыышкынны база алган. Сөөлгү үеде оон өг-бүлезин чаңгыс кижинин ажылдап алганы акшазы-биле амыдыран келген. «Чүүү-даа ылаарын бодап шыдавастыр мен. Бажын садып алыр дээш чөөли алган - улус бис, ону база төлөөр. Бүгүн ойлаттырыпкан!»— деп, «Акахата» солуунун корреспондентизинге чугаалаан. Ажылдан үндүпкен улустуң саны Японияда муң-муң. Ол дугайында репортаж ук солуунга үнгеи. Чуртта ажыл чоктарының саны 2 миллион четкен. «Күш-ажылы биржазынче дораан маанап четтим. Түр-даа када болза, кылыр ажыл тыпты бээр чадавас. Барган, чүү-даа чок болган»—деп, Мурата чугаалаан.

Сөөлүнде илерээни болза, ажылдан үндүрер дугайында дыңнадыгларны бүдүрүлгеиин эллери онза саналга-даа чоокка тарадыпкан. Бир дугаарында ол медээлер профэвилел организацияларының удуртукчуларынга, профактивке, эштеиниин аразында ат-чергелиг ажылчыннарга четкен.

Ажылдан үндүреи билдинчес эвес. «Эки тура-биле үндүрүшкүнге каттыжарын» саналдаан бижиктер 300 ажылчынга апрельде келген. «Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн кудулаанын», «Начальниктерин дужаалдарын эки күүсетпээнин», «Бүдүрүлгеде тургустунган контрольду ажып эртип чадаанын» болгаш өске-даа чылдагааннар «Эки тура-биле ажылдан үндүрериниге каттыжарынга» чедиргеи.

Үндүрткен кижилернин орнунга чаа ажылчыннарны хүлээп ап эгелээн. Оларның шолыны кадр ажылчыннар-биле деңнээрге, 25 хуу куду. Ажыл шагы база узун. Ажыл чоктар ол негелдеин база хүлээп алган.

Капиталистиннин туразында ажылчыннарның кителин оттурган. Дүрүм барымдаалаваан ажылдан үндүртkеннернин демисел човулелин олар тургузу алган. Оларның ажыл-чорудулгазы калбак деткимчеин чуртта алган. Ол деткимчеге сорук киргеи. Икэгаинин ажылчыннары «Акахата» солуунун бижээнин болза, дүрүм барымдаалаваан үндүргеи шиитпирин күш чок болдургужеге, тиилелгеге чедир демисежирин медеглээн.

В. ЗАЦЕПИН.
СЭТА-ның корр.
Токио.

ИНДЕЙЛЕРНИҢ УРУГЛАРЫ ЧҮГЕ ӨЛҮП ТУРАРЫЛ?

Регистрация журналынга чаа бижикти доктор Алан Трахтенберг киргеи: «Денис Спикс төрүттүүгеге-ле үш неделя болган. 1983 чылдың июнь 3-те «чаа төрүттүүгениинин хоочулуг чарыындан» калган».

Мурнуу Дакота штатта Пайн-Ридж деп хөлчок улуг индей резервацияда чүгле чаңгыс клиника бар. Медицина ажылдакчылары ында чедишпес, дарый дежурныйлаашкын негеттиинип турар. Байдал эн берге: дериг-херек, селдер сан чок эргижээн, аарыг кижилер хой. Ажылдаары-биле келген аныяк эмчилер бажын тутпаан: ол чижектиг байдал чүгле эрткен үс чылда турган болгай аар-чем санап турганы шын эвес болган.

Доктор Трахтенбергтин демиселинде эйытканы болза, бо чылын он ийи ай четпейн калган уругларның саны, эрткен чыл-биле деңнээрге, беш катап улгатkан. Чаш уругларның аарыыр, үр чурттавас чоруу көвүдээн. Ол байдалдан чайлаары бергедээн.

«Сан-Франциско иксаминер» солуунун бижип турары болза, нези доктаамал тоттур, эки чемненмейн турар уруглар берге байдалга таваржып турар. Ол чорук АКШ-тың негр чурттакчыларында база индейлерниде хой таваржып турар. Американың үндезин чурттакчыларын киир сүрүн кааи резервацияларда өскедаа аарыглар калбарып тараан. Чуртта ортумаа-биле алырга, чаш уругларның өлүп чоруу ийи катап улгатkан, төөркүлөөтkан аарыг кижилернин саны ында 20 катап хой.

Социал болгаш экономиктиг байдалдарының уржуундан ол бүгү тургустунган деп, Пайн-Ридждиде поликлиниканың эрелекчизи доктор Тим Маккинин чугаалаан турар. Ажыл чок чорук 80 хуу чедип турар, өскээртен ажыл тыварыг баныг болдунмас. Кайда даа «артык кижилер».

Шериг чарыгаалдарын көвүдедир дээш Рейганның чазаа-ның чорудуп турар политиказының уржуундан социал хереглелдерге үндүрер акша-хөрөнгилер оранчок кызырылган. АКШ-тың чурттакчы чонунун эн ядыы кезээнге — америк индейлерге, «Сан-Франциско иксаминер» солуунун демдеглээни болза, ол политика кадыг-бергени таварыштыра берген. Солуунун сөзү-биле турарыыр-биле элырга, индейлерниң социал хереглелдерине чарыгдалдар 34 хуу кызырылган. «Резервацияда аарыг кижилернин шын саныын тодаразы шыдавас мен, ажыл бисте шуут үгүүмзе, статистикага үе чедишпейн турар — деп, доктор Алан Трахтенберг чугаалаар — Сөөлгү чылдарда аарыглаарының кенертен көвүдээнинге «рейганомиканың» политиказы буруулуг. Ашчут аарыг-аржыкты тывылдыгры билдингир».

Аш-чут болгаш аарыг-аржык — Америкада чуртталганын бүгү талазы-биле кыстырган үндезин чонунун хинчээ. АКШ-тың эрге-чагырганы олаарга хамаарыштыр кыымышкынны улам күштелдирген.

Ю. УСТИМЕНКО.
СЭТА-ның корр.
Сан-Франциско.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

Николай Монгуш Кызылга киномеханиктер курузун доскаш, Чадаана хоорайда «Шахтёрлар» Культура бажыңынга ажылдап кирген. Ол билини, амыдырал-биле быжыг холбап келген. Чонга янзы-бүрү темалыг киноларны бараалгадырындан ацгыда, аныяктар ортузунга ажылдарны чорудуп турар. Чижээ; боду хөгжүм көрөкселдеринге ойнап, ырлаар, танцылаар болгаш дыштаныр хүннерде солун кежээлерни эрттирери доктаамал болу берген. Ол ышкаш күш-ажылдың мурнакчылары-биле ужуражышкынарны, лекция болгаш беседаларны база чаа номнарга номчулга конференцияларын организастажып келген. Оон аңгыда көрүкчүлерге киноларның утказын тайылбырлап, чоннуң кинрген чагыгларын барымдаалап ажылдап турар. Мындыг идепкейлиг ажыл-ишчи боорга, оны Культура бажыңының директорунга томуйлаан.

Ол бо ажылында сес чыл чедип чоруур. Культура бажыңының дерилгези көрүштүт. Мурнакчы шахтёрларның чуруктарын фойеде аскылаан. Ында библиотека доктаамал ажылдап, чоннуң хостуг үезин эрттирер черлериниң биреэзин апарган. Коллектив № 6 ГПТУ биле № 3 школаны шефке алган. Профтехучилищениң сургуулдары Кызылга болуп эрткен бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге ийнги черни эәлээш, шацнаткан. Мацаа Николай Монгуштун, училищеде уран чүүл удуртукчузу Маадыр-оол Борбаандының кинрген үлүү биче эвес.

Культура бажыңының директору мергежилиниг аныяктарны өөредип турар. Оон удуртулгазы-биле 12 кижи составтыг кино бөлгүмү ажылдап турар. Чижээ, Владимир Сат оон өөреникчизи.

Чон мурнунга көскү ажылы дээш оон чуруун районнуң болгаш республиканың киночеткилер эргелелинге аскылаан. Ону хүндүлүг бижиктер, өртектиг белектер-биле каш удаа шацнаан. Коллектив ай, квартал база чыл планнарын ажыр күүседип турары Н. Монгуштун көскү ажылының херечизи-дир.

Тываның Совет Эвилелинге каттышканының 40 чыл оюн төлептиг уктуур дээш коллектив ажыл планын эде көрген. Киномеханиктер бедиткен социалистиг хүлээлге-биле ажылдап турар. Коллектив кежигүннери өске-даа ажылларын шалыпчы ёзу-биле чорудуп, хемчеглерни ап келген.

Х. КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик район.

ЧОГУУР ҮЕЗИНДЕ

Наталья Борбак-ооловна Үйнук — санэпидстанция албанына ханы бердинген кижи. Ол Эрзин районуң санэпидстанциязында дезинфекторлап ажылдап турар: пенсияже үнзе-даа чанчыккан ажылын кагбаан, ам-даа эрес, кызымаа хевээр.

Дезинфекторнуң ажылы оны кылып турар кижиден эвээш эвес харыысалганы негээр. Ылангыя кат-чимис, ногаа аймаа быжыл турар чайгы, күскү үеларде ижин-шөйүндүүп халдавырлыг аарыгларының язылары хөйү-биле нептерээр болгаш дезинфектор кижиниң ажылы улам немежир. Эмнелге черлериниң азы баклаборатониядан дыннадыг келирге, халдавырлыг аарыгдан аараан кижилериниң бажыңнарынга барып, инфекцияны таратпазының бир чугула хемчээ болур дезинфекцияны Н. Б. Үйнук чогуур үезинде, шынарлыг кылып турар. Оон ол ажылынга мергежээн-даа кончуг. Чаа ажылдан кирип турар аныяктарга дезинфекция чурумун база тайылбырлап берип келген.

Л. МОНГУШ.

ЛИТВА. Чоннуң амыдыралын көргүскен музейге келген туристер улусчу архитектура-биле таныжарлар. Борта улусчу чогаадылганын фестивальдары үргүлүү өтпип, уран чүүл көрүлдезинин кижикчилериниң концерттери болуп турар. **(ЧУРУКТА).**

В. ГУЛЕВИЧИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КАЯА-ДААА ИДЕПКЕЙЛИГ

Саяна Хепиловна Оюнова Каа-Хем районуң Буреениң кыргаанар болгаш инвалидтер бажыңында база бир активчи кижилериң бирээзи. Интернатка келириниң мурнунда ол саанчылап ажылдап чораан. Ажылдап турганының үезинде ол коллективтиң хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг киржип, хөрээженнер чөвүлелиниң кежигүнү болуп, чүгле коллективиниң эвес, төрээн Сой суурунуң активчизи болуп, чонунга мактадып келген.

Бистиң интернат бажыңга Саяна Оюнова келгениңден бээр ам үш чыл чедип турар. Маңаа келгеш удаваанда-да кыргаанарның, инвалидтериниң чагыгларын солуп, сөткүлүн чедирип, почтачылап эгелээн. Ол оваажаа бо хөй-ниити ажылын ак сеткилдиг күүседип, номчукчуларның аңаа өөрүп четтиргенин илередикен чылыг сөстерин хаая эвес дыңнап келген.

Бистиң интернат коллективи чылдыг-на картофель олурутуп, дузалап ажыл-агыйын ооц-биле баңдыып турар бис. Ол чаагай хөрөкке Саяна Хепиловна идепкейлиг киржип турар.

М. ТОПУЛ.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН КОНКУРС

Тыва АССР-ниң Күрстрах эргелели болгаш республиканың Журналистер эвилели страхование органнарының ажылын көргүзери-биле база күрүне страхованиеэин пропагандалазары-биле конкурсту чарлаан. Ук конкурс Совет Тываның 40 чылынга тураскаатты-нган, аңаа журналистер, кодээ болгаш ажылчын корреспонденттилер киржир, ажылдарын республика болгаш районнар солунарынга парладып, радиога болгаш телевидениеге дамчыдып болур.

Страхование органнарының, оон активиниң ажылын чонга көргүзери, республиканың юбилейиниге уткуштур Күрстрахование инспекцияларының ажылдакчыларының алганы социалистиг хүлээлгелерни күүседип турарын пропагандалаары болур.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур чарлаттынган сол конкурстуң түүнделери 1984 чылдың январь 1-де, октябрь 1-де үнүлээр. Конкурстуң ышлежилерни хүндүлеп бижиктер-биле болгаш акшабиле шацнаар. Республика солунарынга, телевидениеге болгаш радиога бирги чергениң чаңгыс шацналын доктааткан, оон түңү—150 рубль, ийги чергениң ийи шацналы — 100-100 рубль, районнар солунарындан тиилекчи болганы 100 рубль түңүг шацналды алыр.

Страхование органнарының, оон ажылдакчыларының дутайында эң эки очерк, рассказ, чурумал, шулук болгаш өскеледе чогаалдарны бижээн авторларга бирги чергениң 100 рубль түңүг шацналын тыскырын көргеш, ийги шацнал—ийи 50-50 рубль, а үшкүзү—деөт—25-25 рубль.

Коккурска идепкейлиг киржириниче чалап тур бис.

КИЖИЛЕРНИҢ АМЫДЫРАЛЫНГА КИИРИШТИРЕР

Сураглыг совет шулукчу, революцияның ыраажызы В. В. Маяковский: «Биске алдар сүрген рекордсмен эвес, а массаны баштаар спортчу хөрөк» деп бир шулуудаге ындыг одургуларны киргген. ССРЭ — күш-культуржуларының болгаш спортчуларының чуртту. Күш-культураны болгаш спортту улам сайзырадыр дүгайында Коммунистиг партия, Совет чазак доктаалды хүлээп алган.

Чөөн-Хемчик болгаш Сүт-Хөл районнарда күш-культураны болгаш спортту улам ынай сайзырадыр талазы-биле 1981—85 чылларда перспективтиг планны ажылдап кылган. Күш-культураның болгаш спорттуң материалдыг базазы быжыккан. Районда 1983 чылдың эргезинден бээр (Сүт-Хөл район-биле кады) 11 муң ажыг кежигүнүүг күш-культуржу 33 коллективи, спорттуң хөй санчыг секциялары ажылдап турар.

Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик районнарда 14 спорт залы, 18 бөдүүн хевириниң стационнары, элээн каш бөдүүн спорт шөлдери, хол бөмбүүнүң, баскетболдуң база бичия уругларга спорт шөлдери бар. Республика маргылдаазынга спортчулар доктазмал киржип, шацналдыг чернии эәлеп турар.

Чадаана хоорайда уругларның спорт школазында хостуг хүреш, хол бөмбүүнүң секцияларында 420 өөреникчи хаара туттунган. Бо школаның салыплары Сүт-Хөл, Бора-Тайга, Баян-Тала ортумак школаларында чеднишкиниг ажылдап турар. Баян-Тала ортумак школазының директору А. Ховалыг, күш-культура башкызы, РСФСР-ниң үрештин национал хевириниге спорт мастера К. Кара-Сал күш-культура болгаш спорт ажылынче кичээнгейни угландырып турар. Школаның спорт залынга өөреникчилерлен ангыда ажылчын аныяктар база ойнап турар. Баян-Тала суурда спорт ажылы багай эвес.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң директору М. Донгак спорт ажылынга деткимче-дузаны көргүзүп келгенин демдеглээр апаар. Ол ышкаш «Чыраа-Бажы», «Большевик» совхозтарда спорт-массалыг ажылдар эки деннелде. Баян-Тала, Сүт-Хөл, Чыргакы кодээ Советтер күүскомнары күш-культураны болгаш спортту хөгжүдеринге кичээнгейни күштелдирген. Спортчу окинар «Октябрь 30 чылы», Карл Маркс аттыг, «Алдан-Маадыр» совхозтарга удаа-дараа эртип турар.

Ындыг-даа болза күш-культураны болгаш спортту ажылчы чоннарнының хүн бүрүдеги амыдыралынга киириштирер, массалыг улам бедидер талазы-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалының болгаш СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпириниң негелделерин күүседир талазы-биле организаччы ажылдың деннели ам-даа куду болуп артпышаан. Районда (Сүт-Хөл, Чыргакы кодээ Советтер күүскомнары күш-культураны болгаш спортту хөгжүдеринге кичээнгейни күштелдирген. Спортчу окинар «Октябрь 30 чылы», Карл Маркс аттыг, «Алдан-Маадыр» совхозтарга удаа-дараа эртип турар.

Ындыг-даа болза күш-культураны болгаш спортту ажылчы чоннарнының хүн бүрүдеги амыдыралынга киириштирер, массалыг улам бедидер талазы-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалының болгаш СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпириниң негелделерин күүседир талазы-биле организаччы ажылдың деннели ам-даа куду болуп артпышаан. Районда (Сүт-Хөл районнарда) 11 муң ажыг кижи, азы чурттакчы чоннуң чүгле 27 хуузу күш-культураже хаара туттунган.

ГТО нормаларын 30 хар чедир назылыг чоннуң 24 хуузу, 30—40 хар назылыгларының чүгле 11 хуузу дужааган боолу турар. «Хөндергей», «Тыва», «Искра», № 436 КМК-да, «Сельхозтехника» каттыжышкынында, Чадаананың ыяш ажыл-агыйында спорт ажылы куду деннелде. Райкүүскомнуң спорт комитеди, «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң чөвүлели, ДОСААФ райкому, совхозтарда профэвилел комитеттери, күш-культура башкылары бо ажылче кичээнгей салыры чугула.

К. МОНГУШ.

БУРУНГААР БАЗЫМ

Тываның төөгүлүг будуннарынга Тере-Хая суур база хамааржыр. Бо чер каас, чараш бойдус чурумалдыг черлериниң бирээзи. Бойдустуң боду бүткен хаяларындан суурнуң бурунгаар хөгжүлдезин көрүп, кожагарга орар кадарчының хой барааннап, хоюг үүнүн ыракта чаңгыланып кээрин кижи дыңнаар. Суурнуң девискээринде чингир ногаан шыкта аңгыр, кастарның, өдүректериң хөлүг үннерин чоп магадаар.

1932 чылда ук суурга Дуржулга станциязы бодунуң баштайгы базымын кылган. Тываның булуннарынга уксаалыг чылгы, инек, хой, өшкүнү өстүрери-биле көдээ ажылагыйының тускай эртемниглери ажылдап турган. Ынчан Дуржулга станциязының ажылчыны, мурнакчы чолаачызы турган Семис-оол Ондар пенсияже үнзе-даа, совхозта ам-даа ажылдавышаан. Станцияның хоочун тудугжузу Хожукпан Ондар 80 харлапкан. Ам-даа сергек, суурнуң хөгжүлдезин магадап орар.

Суурвус интернационалчы чурттакчылыг. Орус, тыва 40 хире өөреникчилиг чаңгыс эге школа турган. Чогаалчы М. Кенин-Лопсанның «Хөрээженнин чоргааралы» деп романында эрге-шөлээ чок чораан кыс Кулчаның амыдыралды тиилеп үнгеш, сөөлүнде станцияның мурнакчы саанчызы кылдыр мөзу-шынарының хевирлеттингенин бурунгаар хөгжүлде чайгаар көргүзе бээр.

Шынап-ла, бо кыска үениң иштинде ажыл-агыйның экономиказы, күзүтүразы шапкыны-биле хөгжээн. Ам «Тыва» совхоз барыын районнарның совхозтарын харылаар тускай семирилге системазыче кирген. 2 муң шарыны тургузу азырап турар. Кадарчылар Доржу Куулар, Кошкар-оол Куулар, Моочук Донгак хонукта 500—600 грамм немелде дензиин ап, мурнакчыларның одуруунче кирген. Ажыл-агый чартык чылда эзт дужаар планын күүсеткен.

Тере-Хая сес чыл школазы 400 өөреникчилиг, 21 башкылыг. Өөреникчилерге бижыг билигни дамчыдып, карак кызыл ажылдап чоруур башкыларны маңаа адап боор. Ындыларга «Улус өөреднгезинин тергиинин» Өпей-оол Куулар, Чечек Куулар, Вера Монгуш олар хамааржыр.

Ажыл-агыйның сайзыралынга совхоз директору Валерий Айыжының үлүү биле эвес. Тыва АССР-ниң Дээдги Советинин депутады Ю. Аваннының дамчыырын болдурбас, ол ышкаш черже, идик-хевинче, мага-боттуң дуглаттынмаан кежинче төкпес.

Пестицидтер-биле ажылдап турган, хөвенден кылган кылын бижыг постен даараан комбинезонну азы халатты, чең хавын болгаш фартуктарны, резин хол хаптарын (медицина перчатказларын кетпес), резин сапогтарны кедип алыр. Тыныш органнарын камгалаарынга РУ-60, РУ-60 М, респираторларны кедер азы (ындыг түүлдер чок болган таварылгада) хөвен кады туткан 4-5 каът марля-биле шарыттынып алыр. Герматиктиг карак шилин ыяап-ла кедер.

... Чаштырылганы чоруткан соонда дораан аппаратураны, ядохимикаттар хаптарын болгаш камгалаал хептерин аштап, арыглаары чугула. Ону мынчаар кылыр. Механиктиг хөрөкселдерни кальцийлиг соданың 3-5 процентилиг эзилдирии-биле чугдурар. Хоралыг бүдүмел турган демир азы шил саваны кальцийлиг соданың 5 процентилиг эзилдириибиле бир дүн-хүн иштинде шыгыдыр тургузар болгаш оон соонда каш катап суг-биле чуп кааптар азы хлорлуг чугай-биле арыглаар. Ыяш хааржактарны болгаш сааның хаптарны өттедиптер.

Ажылчын хептиң доозунун кактааш, агаарга 8-12 шак дургузунда кургадыр асканының соонда, соданың 5 процентилиг эзилдириниге 2-3 шак дургузунда чыттырар. Дараазында 20-30 минута иштинде саваң сода холумактыг эзилдиргге (10 кг. кургаг хепке онаштыр 300 гр. саваң болгаш 50 гр. сода) хайындыргаш, изиг, чылыг болгаш соок суг-ларга тус-тузунда булгаар.

Резин сапогтарны, фартуктарны болгаш чең хавын кальцийлиг соданың 3-5 процентилиг эзилдирии-биле аштаанының аңы хлорлуг чугайның холумаа-биле дүрбүп каапканының соонда суг-биле аштаар. Респираторларның болгаш карак шилдериниң резиниг черлерни саваңның чылыг суг-биле чуур, спиртке азы марганцовканың 0,5 эзилдириниге оттүргеп хөвен-биле дезинфекциялаар. Оон соонда катап база чутташ, кургадып каар. Ынчалдыр аппаратуралар, ажылчын хеп чуп турган ол сугну тускай казып каан оңгарже хлорлуг чугайны немевишаан тогер. Ажылды доосхан соонда, холдарын саваннап чутташ, аксын суг-биле чаяр болгаш душка чунар.

Ногаа болгаш кат-чимис аймаанын ажаап алыышкынын оларны хораннаан соолгу хүнүнден бээр тускай доктааттынган хуусаанның хүннери эртерге чорудар. Ол хуусааны хоралыг бүдүмелдерниң инструкциязында айтып каан болур.

База бир чугула чүүл — чаштырылганың үелерин болгаш ядохимикаттарны кайы хиреңи ажылаарын инструкцияда айытканын ёзугаар кылыры.

Бажын чаныың участоктарын болбаазырадып кылырда ядохимикаттарны ажыглап тура, үстүнде айыттынган дүрүмнерни шыңгыы сагыыры ажыктыг. А ол дүрүмнерни бичии-ле сагыйын баары—хоралыг бүдүмелдер кижилерниң организминче дамчып, кадыкшылынга улуг хораны чедирер. Ынчангаш хораннаныышкын өскүзөзин дээш хораннанган кижилерге баштайгы эмчи дузазын кижи бүрүзү чедирерин билир болур ужуулуг. Медицина аптечкаларлыг турары албан.

Кижиниң организминче хоралыг бүдүмел тыныш органнарын дамчып киргенде, ол кижиниң чаштырылга дозазындан дүрген-не үндүргеш, оон камгалаал хептерин уштуп, моюндуруун, курун чежер. Тыныжы доожурган, судалы кошкай берзе, нашатырлыг спиртти тындырар, а бир эвес тынмастай берзе—ол-ла дораан тынгарарының шимчээшкинерин кылыр.

А бир эвес хоралыг бүдүмел ижин-шөйүндүже киргеп болза, хораннанган кижиге элээн каш стакан сугну (арагалыг болза чылыг) азы марганцовканың кошкак эзилдирии берип, кустурар. Ижин-шөйүндүүн хорандан долузу-биле арыглаары-биле ол процедураны 2—3 катап катаптаар. Ол ышкаш хораннанган кижиге активированный угольдуң чартык стакан сугга эзилдириниден 2—3 улуг шопулакты ижиртир, оон соонда 20 гр. дустуң чартык стакан сугга эзилдириин бээр, а касторлуг маслону ажыглавас херек.

Хоралыг бүдүмел кешке дегтенде, хөвен азы марля-биле өскээр таратпазын болгаш эртке сиирбезин бодап, дүрбүвейн оваарымчалыг асттаар. Оон соонда ол черни суг-биле чуур.

Карактарже хоралыг бүдүмел киргенде, суг-биле болгаш чем содазының эзилдирии-биле (1 стакан сугга 1/2 шай шопулааның иштн чем содазы) эки чуп кааптар.

Ынчалдыр баштайгы дузаны чедиргениниң соонда, хораннаан кижиниң ыяап-ла эмнелгеге чедирер.

Түүнелинде моңу база катап сагындырып каары артык эвес: садтарга, огородтарга болгаш дузалал ажыл-агый черлеринге хоралыг бүдүмелдерни чаштырып тура, аңаа хамаарышкан бүгү дүрүмнерни сагыыры—хораннаныышкынны болдурбазынга болгаш кижилерниң кадынга хоралыг эвес дүжүттү ажаап алырынга магадылалды болдурар.

Л. БИДЕНКО
болгаш В. РАКИТСКИЙ, медицина эртемнериниң кандидаттары.

ШЫРГАЙ-ЧЫРААА

Ынчан мен бичии турган мен. Кырган-ачам чазаа Шыргай-Чыраага көжүп келири билек, чыраа аттар мунуп алгаш, көктүг-шыктыг Шыргай-Чыраага чарыштырып ойнап халчыр турган бис. 7 ай төнүп орда кырган-ачам улуг оолдарын эдертип алгаш, сиген кезип кириптер турган. а кырган-авам бичилерге, бистер-биле Шыргай-Чырааның кызыл-кадын чыыр турган. Оон чыып алган кадывысты кырган-авам сүт-биле кады чуурган, чигирлеп бээр турган.

Өвүрүүн Солчур девискээринде Шыргай-Чырааны чүге ынча деп адаанын дээрге, ол чыраалардың аразында билбес кижи кирер болза, аза бээр, ол хире шыргай турган.

Школа доозуп, улут кижи апаргаш, өскен-төрээн черлерни эргип чораан, кызыл-дустай берген кырган-ачам, кырган-авамны чазаанга баа чедип келдим. Шыргай-Чырааны шуут-ла танываан мен! Ойнап өскен черлеримни, кырган-ачам сүтларымны өөнүү орнуп, кажазының өдээн танып кагдым. Шаандакы Шыргай-Чыраавыс ам аңаа ажык хову апарган болду. Чүгле ийи-чаңгыс улуг чыраалар, өрттедип каапкан чыраалардың орну, оон ынай чаа үнүлеп келген бичии дөсүгештер, сыккылаан октагылапкан кургаг чыраалар чыткылаар болду.

Ээнзирээн чуртка кырган-ачам, кырган-авамны, Шыргай-Чырааны сактып турдум.

Ха-дүүмалар, чонум, төрээн черивиске хамыг болуп көрээлиннер!

Ч. МОНГУШ.

СОНУУРГАКТАРГА

ЭҢ УЗУН ХЕРИМ

Делегейде эң узун херим Австралияның Квинсленд штадында. Оон ниити узуну 5531 километр, а бедии 1,8 метр. А Кыдаттың Улуг ханазының узуну 4000 километр хире болгай. Ынчангаш ол оон-даа узун болган-дыр. Ол херимни хой коданнарын черлик динго деп аттарны халдаваашкыннарындан камгалаар дээш 25 чыл мурнунда тудуп турускан. Оон септелгезин чорударынга чыдын-на миллион кылгы долларны чарып турган. Ынчалза-даа ол херим ам каг-дынган болгаш чоорту сандарал бар чыдар. Чүге дизе, динголар чүгле эдиниң болгаш дүгүмүн ишкары бакыраан кыргаан болгаш аарыг хойларын уяткаарлар дээрзин биологлардың шинчилелдери болгаш малчыннарның арга-дыржулгазы бадыткаан.

ЧАРЫШ

Испанияга улиткалар чарышының бешки делегей чемпионадын эрттирген. Маргылдаага делегейниң аңгы-аңгы чурттарындан ийи чүс хире моллюскалар каап киришкен. Бирги черни Португалия болгаш Испания үлешкеннер. Испанияның улитказы алды минута дуосунда бир метр чартык черни эткен, а Португалияның чеди сантиметр бедик даргызаашче беш минута бир секунда иштинде бир дугаарында үнгеп үнгеп.

БААЛЫҢНЫГ ВАННАГА

Англи садыг флодинуң хөөрби хаяныг матрозу Билл Ниссиаа баалыныг ванна-биле Ла-Маншы дугуулдурар ок үш шак дурунда эжикдирип эткеш, Дуврадан Франциязга кедип келген. Бүгү округту дурааг ол чаңгыс-ла эшкиш-биле эжип эткен.

Ла-Маншы кежилдир ажык чок рекордтар кылган кижилер чурттуң эриктериниге кээп доктаарын хоруур дугайында хоодуну Франциязда шагдаа-ла үндүрген. Шак ындыг эжидирилер судноларның чоруурунга шаптыктыг болгаш сугга дүшкен улустар камгалаккыларынга улуг шүүлдерлерни бо-да болдуруп турар. Ынчангаш ол рекордчының хүлээп алымышкыны ындыг-ла кончуг эптиг-эәлдек болбаан.

МАХАРАДЖАНЫҢ ЭРТИНЕЛЕРИ

ДЕЛИ. «Муң болгаш бир дүнс» деп тоолда дег, Джамму болгаш Кашмир штаттарының Сринагарга эртинелерни тыпкан. Үнелиг даштар, каасталга хөрөкселдери, алдын болгаш мөңгүн кылыглар, XVII—XIX үүс чылларның улуг өртектиг чепсектерин алды-кан хааржактарга суккаш, бажың адаанга ойгарга хөөп каан болгаш. Тывылган түүлдериниң аразында 250 карат өртектиг изумруд, үүс хире улуг бриллиантылар, жемчуттуң болгаш рубинниң будун коллекциязы бар болган.

Кашмирге эрге-чагырга тудуп турган Догра династиязының үнелиг бо эртинелери амгы хүннерге тывылган. Магараджалардың эң сөөлгүзү — Хари Сингх, Индия хамаарышпас апаргаң соонда, Сринагардан чорупкан болгаш үнелиг эртинелерни ап четтикпээн. Хааржакта чажыртынган түүлдерни үүгле каш-ла кижи билир турган.

ХОРАННЫГ БҮДҮМЕЛДЕРНИ АЖЫГЛААРЫНЫҢ ДҮРҮМНЕРИ

Огородтарга, садтарга, участоктарга, дузалал ажыл-агыйларга хоралыг бүдүмелдерни, пестицидтерни ажыглаары албан. Үүге дизе, олар үнүштерни хоралыг курттардан, аарыглардан болгаш бок үнүштерден камгалаар. Хой янзы ассортиментилиг хоралыг бүдүмелдерни элбээ-биле садып турар. Оларда кошкан инструкциялардан, этикеткалардан аңгыда оларны ажыглаарының дараазында чамдык дүрүмнерни сактып алыры чугула.

Оларны шын эвес дажыглаазы, шыгжаары, эзилдиргени белеткээри кижиниң иштики органнарынын болгаш системаларының ажылдаарынга шыңгыы үрелиишкиннерни болдурар.

Кижиниң организминче олар тыныш оруктарын, ижин-шөйүндү органнарын, карак кежин болгаш аас иштин, кептн таварыштыр дамчыыр. Чамдык хоралыг бүдүмелдериңг хоразы организмге чыглып, кижинин оон мурнунда аарып чораан аарыгларын улам ханыладып болуру онза айыылдыг. Ынчангаш төп нерв системазы болгаш чүрек-дамыр системазы, тыныш органнары, ижин-шөйүндүзү аарып чоруурларының, уруг эмзирип тула ол аппараттарның болгаш 18 хар четпээн азылыгларын хоралыг бүдүмелдер-биле ажылдаары хоруглуг.

Садтар болгаш огородтар болбаазырадып кылырда пестицидтерниң эзилдиргелерин, суспензийлерни болгаш эмульсияларны белеткеп алыр. Сад болгаш огород культураларын тускай чаштырыкчыларның болгаш гидропультуларның дузазы-биле чаштырар. Суук пестицидтерни ширбиил-биле кажан-даа чаштырбас херек—ол кадыкшылга хоралыг! Үнүштерни чаштырар мурнунда аппараттарның болгаш препараттарның инструкцияларын эки номчуп алыр болгаш олар үрелбээн бүдүн бе дээрзин хынаары-биле арыг сутну шенеп чаштырын көөр. Хоралыг бүдүмелдерни чаштырып турар үеларде участокка өске кижилерниң, бичии уругларның турарын болдурбаңар. Чаштырар черниң чоогунда кудуктарны герметиктиг крышка-биле дуглаңар, аъш-чем продуктуларын, сутну, бажын хөрөкселдерни ырадыр. Ыяштарны чаштырарда, чадап үнүштерни, честек-катты, огород культураларын плёнка-биле шып каар.

Хоралыг бүдүмелдерни хат чок болгаш агаарның температуразы изиг эвес турда, эртен эрте азы кежээ чаштырар. Чаштырыкчы кижи хат кээп турар талазынга туруп алыр, ынчан хоралыг бүдүмелдер тыныш органнарынче кирбес. Бичии-ле хат-салгын (3 м. секундадан дыңзыг) бар болза, оларны чаштырарын соксадыр. Чаныда чыдар шолче оларның дамчыырын болдурбас, ол ышкаш черже, идик-хевинче, мага-боттуң дуглаттынмаан кежинче төкпес.

Пестицидтер-биле ажылдап турган, хөвенден кылган кылын бижыг постен даараан комбинезонну азы халатты, чең хавын болгаш фартуктарны, резин хол хаптарын (медицина перчаткаларын кетпес), резин сапогтарны кедип алыр. Тыныш органнарын камгалаарынга РУ-60, РУ-60 М, респираторларны кедер азы (ындыг түүлдер чок болган таварылгада) хөвен кады туткан 4-5 каът марля-биле шарыттынып алыр. Герматиктиг карак шилин ыяап-ла кедер.

... Чаштырылганы чоруткан соонда дораан аппаратураны, ядохимикаттар хаптарын болгаш камгалаал хептерин аштап, арыглаары чугула. Ону мынчаар кылыр. Механиктиг хөрөкселдерни кальцийлиг соданың 3-5 процентилиг эзилдирии-биле чугдурар. Хоралыг бүдүмел турган демир азы шил саваны кальцийлиг соданың 5 процентилиг эзилдириибиле бир дүн-хүн иштинде шыгыдыр тургузар болгаш оон соонда каш катап суг-биле чуп кааптар азы хлорлуг чугай-биле арыглаар. Ыяш хааржактарны болгаш сааның хаптарны өттедиптер.

Ажылчын хептиң доозунун кактааш, агаарга 8-12 шак дургузунда кургадыр асканының соонда, соданың 5 процентилиг эзилдириниге 2-3 шак дургузунда чыттырар. Дараазында 20-30 минута иштинде саваң сода холумактыг эзилдиргге (10 кг. кургаг хепке онаштыр 300 гр. саваң болгаш 50 гр. сода) хайындыргаш, изиг, чылыг болгаш соок суг-ларга тус-тузунда булгаар.

Резин сапогтарны, фартуктарны болгаш чең хавын кальцийлиг соданың 3-5 процентилиг эзилдирии-биле аштаанының аңы хлорлуг чугайның холумаа-биле дүрбүп каапканының соонда суг-биле аштаар. Респираторларның болгаш карак шилдериниң резиниг черлерни саваңның чылыг суг-биле чуур, спиртке азы марганцовканың 0,5 эзилдириниге оттүргеп хөвен-биле дезинфекциялаар. Оон соонда катап база чутташ, кургадып каар. Ынчалдыр аппаратуралар, ажылчын хеп чуп турган ол сугну тускай казып каан оңгарже хлорлуг чугайны немевишаан тогер. Ажылды доосхан соонда, холдарын саваннап чутташ, аксын суг-биле чаяр болгаш душка чунар.

Ногаа болгаш кат-чимис аймаанын ажаап алыышкынын оларны хораннаан соолгу хүнүнден бээр тускай доктааттынган хуусаанның хүннери эртерге чорудар. Ол хуусааны хоралыг бүдүмелдерниң инструкциязында айтып каан болур.

База бир чугула чүүл — чаштырылганың үелерин болгаш ядохимикаттарны кайы хиреңи ажылаарын инструкцияда айытканын ёзугаар кылыры.

Бажын чаныың участоктарын болбаазырадып кылырда ядохимикаттарны ажыглап тура, үстүнде айыттынган дүрүмнерни шыңгыы сагыыры ажыктыг. А ол дүрүмнерни бичии-ле сагыйын баары—хоралыг бүдүмелдер кижилерниң организминче дамчып, кадыкшылынга улуг хораны чедирер. Ынчангаш хораннаныышкын өскүзөзин дээш хораннаан кижилерге баштайгы эмчи дузазын кижи бүрүзү чедиргеринин соонда, хораннаан кижиниң ыяап-ла эмнелгеге чедирер.

Түүнелинде моңу база катап сагындырып каары артык эвес: садтарга, огородтарга болгаш дузалал ажыл-агый черлеринге хоралыг бүдүмелдерни чаштырып тура, аңаа хамаарышкан бүгү дүрүмнерни сагыыры—хораннаныышкынны болдурбазынга болгаш кижилерниң кадынга хоралыг эвес дүжүттү ажаап алырынга магадылалды болдурар.

Л. БИДЕНКО
болгаш В. РАКИТСКИЙ, медицина эртемнериниң кандидаттары.

ТВ

ОКТЯБРЬ 5-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Москва». Киютаймлбыр. 9.05 —«Аныяктар клуву». 10.05 — Д'Артаньян болгаш үш мушкетерлер». Үш сериялыг уран-чечен фильмниң соолгу сериязы. 11.15—Улустуң аялгалары. 11.30 — Документалдыг телефильмнер. 12.15 — Телемедээлер. 12.20—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Сезен чылларның коммунистери». Документалдыг телефильмнер. 15.30 — Харыылачар, горнистер. 16.15 — Орус дыл. 16.45 — Мультфильм. 16.55 — Кижи—Черниң ээзи. 17.55—Неделя дургузунда спорт. 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — Ресиубликаны чарлаанындан бээр 34 чыл оюнга тураскаатка Герман Демократтыг Республиканың телевидениеэ-ниң программазы. 21.00 — «Ye». 21.30 —«Мен XX вектин эмчизи мен». Документалдыг телефильм. 21.55—22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Телефильм. 8.35 — Обществоведение. 10-гу класс. «СЭКП—ажылчын ангының болгаш бүгү совет чоннуң партиязы». 9.05—Немец дыл. Кириллде дамчыдылга. 9.35—Обществоведение. 10-гу класс. «СЭКП—ажылчын ангының болгаш бүгү совет чоннуң партиязы». 10.05 — Эрте-бурунгу Чөөн чүктүн уран чүүлү. 10.35 — Н. В. Гоголь. «Тарас Бульба». 6-гы класс. 11.05 — Силерге, ада-иелер. 11.40 — 12.10 — Астрономия. Астрономияны практикага ажыглаары. 12.40 — «Хоойлуудурумну билир сен бе?» 13.15 — Немец дыл. Кириллде дамчыдылга. 13.45— Сээн ленинчи библиотекан. «Аныяктар эвилелериниң сорулгалары». 14.25 — «Улус четтирдим дээр». ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. А. Ковалев дугайында телеочерк. 14.55 — А. М. Горький. Америка дугайында очеркер. 15.30 — Телемедээлер. 15.35—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 —«Орус дылды өөренип турар бис». Тыва дыл кыдында өөренип турар 1-ги класстың өөреникчилеринге телешкола. 18.45 — Тыва дылга делегей байдалының довуулары. 19.10 —«Азияның төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар болгаш рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Чыргалдыг удунар, чаштар!» 20.15 — Оны силер кылып шыдаар силер. 21.00—«Ye». 21.30 —«Сээн холдарының чылыы». Уран-чечен фильм. 22.45—23.40 — Аргентин артистер Р. болгаш Д. Лос Брильянтес оларның гитарага дуэт концерти.

АГРОДАР

Бүгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Мурнуубарының чүтеп хаттың дургени секундада 2—7 метр. Дүне 1 градус чылыгаан 4 градус чедир соор, чамдык черлерге 5—10 градус соок. Хүндүс 10—15 градус чылыг.

Кызылга чагбас, хат кошкак. Дүне 1—3 градус соок, хүндүс 13—15 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дыхание грозы» 9.30, 12.30, 15.30, 18.20, «Возвращение баттерфляй» 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ослиная шкура» 9.30, «Семь часов до гибели» 11.20, 13.00, 15.00, 16.40, 18.20, «Экипаж» 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Нежданно-негаданно» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сокровища византийского купца» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

Кызылдың аъш-чем садының бүгү ногаа сайгарар салбырларында болгаш садыгларында килограмм бүрүзү 12 копеек өртектиг ногаан помидорларны садып турар.

Помидорлар витаминнер-биле байлак. Оларның составында калий, кальций, демир, фосфор болгаш чес, цинк, йод, фтор дээш өске-даа микроэлементилер бар. Помидор С, В-1, В-2, РР витаминнер-биле, каротин болгаш яблок, лимон кислоталары-биле байлак.

Помидорларны оңгла х

Бүгү чүрттүктүң пролетарилери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 231 (12321) | 1983 чылдың октябрь 6, четверг | 1925 чылда үнелеп эгелеттингеН | Өртээ 3 коп

ЧАРЫШТЫҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

Чүрттүң улус ажыл-агыйының ишчилериниң 94 ажыг хуузуңамгы үеде киржип турар социалистиг чарыш камчаар-даа аажок улуг күүлүг күш опарган. Партиянның экономиктиг политиказын боттандырарынга улам-на ойуп турар рольдуг болуру-биле чергелештир, ол миллион-миллион совет кижилерге бүдүрүлгени эргелеп башкарарының ёзулуг школазы, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүүлүг школазы болуп турар.

Чарышка, ону организастаарының деңнелинге негелде өскен. Амгы үеде ол бистиң экономикавысты улам ынай интенсификастаарының, ажыл-агый механизмнин сайзыраңгайжыдарының СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының салган сорулгалары-биле туруш харылзаалыг. Күш-ажылчы маргылдаа, массаларның чогаадыкчы идепкейин улам бедик көдүрбүшаан, бүдүрүлге күүлерин ажыктыг кылдыр ажыглаарынга, он бирги беш чылдың даалгаларын. Аъш-чем болгаш Энергетика программаларын чедишкинниг күүседиринге дузалаан турары чугула. Социалистиг чарышты организастаарын сайзыраңгайжыдарының, ооң түңнелдерин үндүрериниң болгаш типлекчилерин шаңнап-мактаарының практиказының дугайында СЭКП ТК-ның чоокта чаа хүлээп алган доктаалы чогум-на олче угланган.

Күш-ажылчы коллективтерде иштики курлавырларны массалыг диле тыварының, алган хүлээлгелерни болгаш утку-штур планнарны күүседир дээш демиселдиң байлак дуржулгазы мөөңиеттинген. Юбилейлиг 1982 чылдың чарыжының түңнелдери-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң база ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан чүс-чүс бүдүрүлгелериң болгаш тудуулгаларның, колхозтарның болгаш совхозтарның кайгамчык чедишкиннериниң дугайын безин маңаа сагындырарга-ла четчир. Мурнакчыларның дуржулгазы—бистиң иниги байлаавыс, ол чер бүгүде бар эвээш эвес курлавырларны тыварынга болгаш ажыл-херекке дүргеи киириштиреринге дузалаар.

Ооң-даа кады чарыштың улуг аргалары амдыызында долузу-биле ажыглаттынмайн турар. Чүү шаптыктап турарыл? Күш-ажылчы маргылдааның хевирлери амгы үениң сорулгаларынга чамдыкта дүүшпейн турарын, чарышты организастаарында чаңгыс аай майык хевирлиг чүүлдериин бары СЭКП ТК-ның доктаалында демдеглеттинген. Ооң киржиччилериниң күжүн чамдык черлерде ол нургулайында сан коргүзүглерин база төнчү эвес, ара түңнелдер чедип алырынче углап турар чүүлдер ам-даа бар. Долу беримчебиле ажылдаайн, ортумак түңнелдерге таарынып олурар коллективтерни болгаш ажылдакчыларны чарыштың организакчылары чамдыкта эскербейн турар. Күш-ажылчы маргылдааның түңнелдеринн үндүрериниң, шаңнал-мактал хемчеглерни ажыглаарының, мурнакчыларның дуржулгазын өөренириниң болгаш нептередириниң практиказында эвээш эвес четпестер бар.

Бистиң партиявыстың Төп Комитеди чарыштың дээштинн, ооң мобилизакчы болгаш кижизидикчи ролюн бедидеринче угланган тодаргай хемчеглерни айыткан. Чаржып турарларның хол кичээнгейин керээлер болгаш чагыглар ёзугаар дужаалдаларны хажык чок күүсетпишаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң темпилерин дүргедедиринче, продукцияның шынарын бедидеринче, бүдүрүүшкүнүүң хемчээлин улгаттырарынче мөөнээри эргежок чугула. Эртемтехниктиг депшилгениң чедишкиннерин ажыглаары, камналга чурумун, сагылга-чурумну быжыглаары бирги чергелиг сагыш салыр чүүлдерге база кирер. Ону чедип алырының ылаптыг аргазы—коллективтерге организакчы болгаш кижизидилге ажылын сайзыраңгайжыдары, ажылчы чоннарның янзы-бүрү болүктериниң бүдүрүлге ажыл-чорудулгазының онзагай чүүлдерин барымдаалап чарышты хөгжүдери болур.

Бөгүн чер болганда ажылдың бригада керээзиниң аргазы хөгжүп турар, ынчангаш чарышты организастаарда, ону үргүлчү барымдаалаар херек. Маңаа ужур эдертириниң хеншиг-даа илерээшкинин болдурбас, эрткен дуржулганы шүгүмчүлекчи ёзу-биле өөренип көөрү негеттинер. Бригадаларның күш-ажылчы чарыжын бот-орулга-чарылганың, коллективсиг харылзааларның үндезининге, кижилерниң санаториялын болгаш идепкейин долузу-биле барымдаалап көрүп турган чорудар херек.

Социалистиг хүлээлгелериң ужур-дузазын бедидери чугула. Чамдык черлерде оларны ам-даа ужур эдертип, саналашкын чокка даап, бар аргаларның анализи чок хүлээп ап турары, чамдыкта кижилер хүлээлгелерин эки-ле билбес болгулаары чажыт эвес. Оларның күүсеттинип турарының хынаалдазы база «аскап» турар. Профэвилел организациялары, комсомол, партия комитеттериниң удуртулгазы-биле ол четпестерин эдер дээш ылап ажылдаары чугула. Хүлээлгелериң экономика талазы-биле ханы үндезилелдин, оларның бүгүдеге билдингир болуру, күүселдениң доктаамал хынаалдазы база эвилериң дуржулгазын нептередир талазы-биле шалыпкын ажыл—чедишкиниң эргежок чугула негелделери ол.

Ам ол дугайын сагындырып чугаалаары чогум өйүнде — чылдың сеолгу кварталы эгелээн. Ам соңгаварлатпайн, коллектив бүрүзүнге көрдүнген чүүлдер долузу-биле кылдынган бе дээрзин хынап, кошкак черлерни тодарадып, чедир кылдынмаан чүүлдерни четчеңээринге хожудап турарларга дузалажыр херек.

Чамдык черлерде ынчаар кылбайн турарын «Правданың» почтазы херечилеп турар. «Заполярьениң кадыг-дошкун байдалдарында «Апатит» каттыжышкынның чаа арыглаал фабриказының тудуун кылып турар бис—деп, Киров ТМЭ-ниң бригадири, РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу М. Калацкий, Мурманск областың Апатиты хоорайда арматурщик, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Терехов олар бижээн.— Чаа ёзу-биле ажылдаар дээш шуудулгалыг керээ аргазын ажыглап турар бис. Ынчалза-даа бистиң кужениишкиннеривис чамдыкта хей баар-дыр. Ам технология дериглерин эптеп эгелээр үе келген, а олар ам-даа чок. Бо айтырыгны тудугиүн удуртукчуларының, үстүү организацияларның мурнунга турган бис, ынчалза-даа аазаашкындан өске чүү-даа албадывыс. Коллективтин күш-ажылчы идепкейин сөстер-биле эвес, а ажыл-херек-биле деткиир болза эки чүве-дир ийин».

Чөптүг түңнел-дир, ук чериин партия, ажыл-агый органнары, адырның штавының специалистери аңаа тодаргай хемчеглер-биле харылаар боор. Чарыштың организакчыларының дорт хүлээлгези—сөстүң болгаш ажыл-херектин чаңгыс аай болурун чедип алыры, ажылчын туруш бүрүзү бедик беримчелиг болзун дээш таарымчалыг байдалдарны тургузары.

Партия хооркомнары, райкомнары, эге организациялары социалистиг чарышка идепкейлиг идиг бээр, ооң дээштинг болуру дээш коммунистериң авангардчы ролюн, профэвилел комитеттериниң болгаш ажыл-агый удуртукчуларының харысалгазын бедидер ужурлуг деп СЭКП ТК-ның доктаалында айтып турар. Моральдыг болгаш материалдыг деткимчеин, барымдаа чок деннештирилге кылбайн, билдилиг ажыглаары, коллективтерге чогаадыкчы дилээшкиниң, боттарының негелденің байдалын тургузары чугула.

Адаандан инициативаны бүгү тала-биле хөгжүдүп, социалистиг чарыштың күжүн улам көвүдетпишаан, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планнарын күүседиринге чаа-чаа чедишкиннерни чедип алыылыңар!

(«Правданың» мурнуку чүүлү).

ХОВУ АЖЫЛДАРЫН ДҮРГЕН ТЕМПИЛИГ ЧОРУДАР

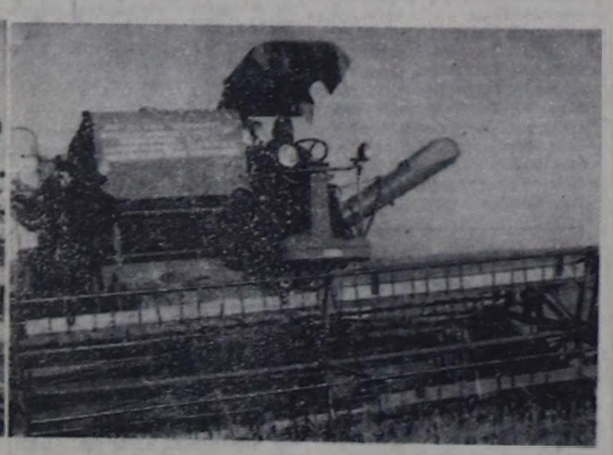

Бин-Хемде «Кызыл тараачыл» совхозтуң механизаторлары оп бирги беш чылдың өзек чылының дүжүдүн кыска хуусаада шынарлыы-биле ажаап алыр дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Аныктарның дагдыныкчызы, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору Дагбыш Уротаевич Даржай тараажылар ортузунда чарлаап социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп, эзлчег нормазын доктаамаа ажыр күүседип келген.

Ажыл-агыйның механизаторлары таарымчалыг хүннерин ажыглап, дүжүт ажаалдазының темпизин улам дүргедеткен.

ЧУРУКТАРДА: хоочун тараажы Д. У. Даржай; ховуда комбайннар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

АЖААЛДА ДООЗУЛГАН

Сүт-Хол районда «Октябрь 30 чылы» совхоз 53 гектарга картофельди тараан. Ону ажаап алырынга киржири-биле район төвүүн албан организацияларындан 5-5 кижи составтыг 25 кижини белеткеп аъткарган. Ол кижилерни районнуң кодээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының болгаш шынарының талазы-биле күрүне инспектору С. Ондар удуртуп турган.

Кызыл-Хадында хову турлаан ында ажылдап турар кижилериниң чурттаарынга, ажылдаарынга таарымчалыг кылдыр тургускан. Ында столовая, чунар-бажың доктаамаа ажылдап турар. Ол ышкаш өөреникчилериниң чайгы дыштанылгазында дыштанып, ажылдаар тускай турлаг база бар. Совхозтуң ол ховуда турлаан септеп, дерип кааны эки. Аъш-чем-биле хандырылганы эки организастаанын ында ажылдап турар кижилер мактаар болуу.

Район организацияларындан келген шефчилерге 30 гектар картофельди ажаарын даандырган. Шефчилер хүнде 8 гектарны казып, гектар бүрүзүнден 60 центнер дүжүттү ажаап, 4 хонук иштинде ол ажылды доозупкан.

Картофель ажаар комбайнарының сөөртүкчүлери совхозтуң механизаторлары Комбуш-оол Ооржак, Бүрбүдей Кыулар олар үреливишин чокка; картофель ажаар хүнден эгелээш, төнчүзүнге чедир эки ажылдааннар. Картофельди чырыныга болгаш ажылап сорттаарынга эмиелгеден бергеи эмчилер Екатерина Саргылаар, Урана Куулар, райпольи Олег Монгуш, Владимир Ховалыг, Аленмаа Монгуш болгаш ынаа ажыл-агый черинин ажылчыннары эки ажылдаанын түңнел көргүскен.

Районнуң совхозтарында картофель ажаалдазы ооң-биле доозулган. Ук совхоз, өске совхозтарга дедиээрге, 10 центнер дүжүттү гектардан хөйү ажаап ап, шыжамырже урган.

О. КАҢ-ООЛ.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхоз он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында иниттиниң малынга 329 тонна сигенни, 4370 тонна сенажты, 4339 тонна силосту белеткээр планныг. Мал чеминге тараан база чайгаар үнген сигенниң үнүжү орайтаанындан совхоз сиген белеткелинге июль айның 20-ден эгелеп кирген. Ол дээрге районнуң өске совхозтарының темпизиннен оранчок хожудаашкынныг эгелээн.

Бо талазы-биле агаар-бойдуска сылдап база сиген белеткелиниче кичээнгей салбаанындан, ажылды четпес организастаанындан баштайгы удаада оожум темп-биле ажылдаан. Бо байдалды совхозтуң дирекциязы, партком, профэвилел организациязы болгаш көдээ Совет сайгарып көргеш, тус-тус бригадаларга, звеноларга, суурда албан организацияларга болгаш пенсионерлерге тускай планнаалгаларны берген. Ынчангаш мал чеминиң белеткелиниче бүгү күштү мөөнсин организастаан. Оларның арызында социалистиг чарышты организастап, ооң негелделерин кылгаш, ону чонга таныштырган.

Ооң түңнелинде ажыл-агый мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле районнуң мурнакчы ажыл-агыйлары-биле деннежи берген. Ам бо хүннерде ажыл-иш хайныышкынныг. Ам 4970 тонна силосту, 3734 тонна сигенни белеткеп, планын ажыр күүсеткен. Ооң иштинде 1700 тонна сигенни прессээш, сараатта кажаалаан. Дүжүт ажаалдазы-биле дакпырлашса-даа, мал чеминиң белеткелин ам-даа уламчылавышаан.

Мал чеминиң белеткелинде комбайнерлер Роман Эренчин, Маадыр-оол Седип, Сергей Шивит, чолаачылар Начын-оол Доңгак, Доо Маскыров, Валерий Даваалай, Эдер-оол Агыы, Хурагандай Догүс-оол, прессткчилер Артель Шойдан, Никита Сюрюн-оол олар эки ажылдап, хөй удаа шаңнадып, мактатканнар. Ол ышкаш совхоз районнуң ажыл-агыйларының аразында организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Д. ШУЛУУ.

НЕМЕЙ КУРЛАВЫРЛАП...

«Тиилелге» совхозтуң мал чеми белеткээр механизастаттыган отряды бо чылын 3200 тонна сигенни белеткээр планын 3500 тонна силосту ажыр күүсеткен. Ынчалза-даа сиген белеткээр ажылдар уламчылавышаан.

Бо хүннерде Эзир-оол Ооржакка удуртукан № 1 звено сиген кезип белеткээр ажылды Чедер хөлүүн чоогунда уламчылап кеспишаан. А № 2 звено мал чеминге хереглээр чаңгыс чылдыг сигенни болгаш суланы кезип, пресстеп турар. Ол звено 1400 тоннаны прессээн.

Отряд үрезинге 1250 гектар черге кызыл-тастың «Элида» деп сортун тараан. Ол эки үнген тараанны чидириг чокка кыска хуусаада ажаап алыр дээш ажылдап турар.

Э. ТЕЖИТ.

ЯДРОЛУГ КЫЖАНЫЫШКЫННЫ ЧАЙЛАДЫР

БҮЗҮРЕЛ-БИЛЕ

Мен бөшки кижи болгаымда, чурттуң бичин хамаатыларының дугайында, оларның кижи үезинин дугайында үргүлчү болаа чоруур мен. «Бүгү-ле эки чүвени — уругларга!» деп ленинчи кыйгырыг боттанып турар бистиң чуртувуста бичин кижилериниң келир үези дээш бистиң Коммунистиг партиявыс, Совет күрүневис кошкаш дивес кичээнгейин доктаамаа салып келген болгаш салып турарын бис эки билир бис. Бисте бичин уругларга пионерлер башкыларын, пионерлер ордуларын, эштир бассейниерни, уруглар шөлдерин стадионнарны, библиотекаларны хөй-хөйү-биле тудуп турар. Чүгле он бирги беш чылда безин уругларга албан черлерин туларынга күрүне бюджединдеп 9 миллиард рубль үндүрери көрдүнген.

Кижилер хавы тон тургаш ажык-кончаа тып алырынга амдаажан дейнизирак болуктер бичин кижилериниң келир үезин оорлап турарлар. Бурунгаар депшилгелиг сопиалистиг иниттилелди көөр хөлүү чок империалистер кижилериниң келир үезинге кыжаның, от чайын ойнап турарлар. Олар кижиниң эргези деп хоозун шуугап, амыдыралдың өгезинче кирип, ооң эжинин ажыдып турар миллион-миллион аныяк кижилериниң оруун дуглап, оларның билиг чедип алырынга шантыктап турарлар.

Бистер, башкылар, бичин чаштарның келир үези дээш туржуп, эн-не тайбың мергежилде ажылдап турар бис. Дайын деп сөс бистиң аксыыска безин эптешпес. Бис кезээ мөңгеде тайбың кок дээрин күүзээр бис!

Бо өөредилге чылында бистиң школага, өске бүгү школаларга ышкаш, сентябрь 1-ле баштайгы бүгү кичээлдер Тайбының кичээлдери-биле эгелээн. Уруглар база-ла «Тайбың делгерезин!», «Бистиң келир үевис кезээде, бо хүнде дег чырып, өчеткелип турзун!» деп чугаалап турганнар Ю. В. Андроповтуң Медетлеги бистиң уругларывыстың келир үезинге бүзүрелин улам быжыктырып турар.

А. АЛДЫН-ООЛ.

Кызылда № 2 школаның башкызы.

• • •

БИР ХЕРЕЧИЗИ

Бистиң республиканың ветлабораториязының коллективи, өске-даа күш-ажылчы коллективтер-биле бир дөмей, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медетлелинге хамаарыштыр боттарывыстың санал-оналдарывысты үндүрүп, кыска хуралды-даа кылдывыс. Коллективте шупту 50 кижи ажылдап турар. Коммунистиг партиявыс, Совет күрүнениң тайбың дээш политиказын лабораториязының коллективи бир үн-биле деткип, ылаңг чүүлдүгүнүүшкүнүн көргүскеннер.

ЧАА БИЛЕТТЕРНИ АП ТУРА

Профэвилел организацияларының ажылын экижидеринче, оларның ажыл-чорудулгазынга демократизмны улам калбартырынче угланган чугула организас-политиктиг кампания— профэвилел документилериниң солуушкуну, бүгү чуртта мышкаш, бистиң республикада октябрь 1-де эгелээн.

Үлетшүр тудуг материалдарының профэвилел обкомунга хамаарышкан бүдүрүлгелериниң профэвилел организацияларының иштикиден профэвилел документилерин баштай солуур эргени Кызылдың «Тудуг келектери» комбинатының мурнакчы цеги—мыңг болбаазырадыр цехтың ажыл-ишчилериниг тывыскан. Ында ажылдап турар дөртен ажыг кижи шупту профэвилел кежигүннери, оларның он сези коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, он кижи ол бедик ат дээш демисежип турар.

— Бо чылдың эрткен айларының даалгаларын багай эвес күүседип, цехтер арызынга чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келдивис. Бо хүннерде комбинатта бүгү-ле цехтериң ажыл-ишчилери-биле бир дөмей, бистиң цехтиң коллективи СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медетлелинге хамаарыштыр боттарывыстың санал-оналдарывысты үндүрүп, кыска хуралды-даа кылдывыс. Коллективте шупту 50 кижи ажылдап турар. Коммунистиг партиявыс, Совет күрүнениң тайбың дээш политиказын лабораториязының коллективи бир үн-биле деткип, ылаңг чүүлдүгүнүүшкүнүн көргүскеннер.

Боттарының саналдарынга лаборантылар, фельдшерлер, эмчилер күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, ажылга ак сеткилдиг хамаарылга—хүнүүн негелдеан дээрзин чугаалап турганнар.

Чер кырынга тайбың бистерге, совет кижилерге, эн-не үнелиг, эн-не эргим, байлак! Тайбың дээш демисел, тайбың дээш шынчаңнын калбарып турар-дыр. Делегейниң бүдүүн кижилери термоядролуг дайынга удур үүн кадып, митингилерге, чыскаалдарга кержип турар. Тайбың мырыңнының киржиччилери муң-муң километрлиг эртин, даалайларны, океанларны кежир чүүлүүн, сеткил-сагыжын каттыштырын, дайынны көөр хөлүү чогум чугаалап турарлар.

АКШ-тың Рейган баштаан администрациязы келергей дайынзырак политиканы чорудуп, боо-чепсекти эңдере бүдүрериниче чүткүп турарын ол Ю. В. Андроповтуң Медетлелинде толазы-биле айыткандыр. Ук Медетлелде мынчаар бижээн болгай: «Хоозун-мегге чылдагааннар-биле АКШ-тың девизкаринден муң-муң километр ырак черлерге америк шеригдериниң туружун улам калбартып турар. Өске күрүнелериниң иштики херектериниг чепсектиг күштүг дузазы-биле дорт холгаарларының, Вашингтонуун албадаашкынын хүлээп албаан кандыг-даа чурттарга удур америк боо-чепсекти ажыглаарының пленцармиарын тургузуп турар. Ооң түңнелинде делегейниң бүгү районнарында — Европада, Азиядa, Африкада, Чоокку Чеон чүкте, Төп Америкада дүшкүүрлүг байдал күштелгеен. АКШ-тың администрациязы болдунуп дайынзырак планнарын боттандырар, кембуруулуг үүлгедиглерин агартыр дээш кандыг-даа бак, бүжар чүүлдерден ойталавайн турар. Ооң бир тода херечизи — бистиң чурттуң агаар кызыгаарын карызы-биле үреп, шинон сорулга-биле самолётту салып киргеин болгай.

Ынчалза-даа делегейниң бүдүүн кижилери шыны, мегеин ылган шылаарынга бүзүрээр бис.

В. ВАНЖА,
республиканың ветлабораториязында килдис эргелекчизи.

УЧАСТОК БҮРҮЗҮНГЕ БЫЖЫГ САГЫЛГА-ЧУРУМ ДЭЭШ

«Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң коммунистери, бүгү ажыл-ишчилери ханы үүлдүгзүүшкүн-биле уткаан. Улуг ужурдузалыг бо чугула документиде айыткан сорулгаларны амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни совхозтуң парткому болгаш профэвилел комитеди дирекция-биле дугуржуп турган, ажылдап кылган.

Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун участок бүрүзүнге быжыглаар, доктаалда айыткан тодаргай сорулгаларны, ханы утка-шынарлыг хемчеглерни совхозтуң ажыл-ишчилериниге хандыр тайылбырлаар талазы-биле элээн ажылдаа чоорттуунган. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын совхозта партия эге организацияларының коммунистериниң ажык хуралдарынга чугаалажып, таныжып көрген болгаш ында айыткан сорулгаларны амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни бадылаан.

Коммунистиң болгаш ажылчы чоннарның хуралдарынга доктаалды таныжып, чугаалажып турган үеде ажылда бар четпестерни, чамдык участоктарда күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун каржызы-биле үреп келген фактыларны коммунистер болгаш совхоз ажылчыннары шынгыы шүгүмчүлеп илереткен Чижээ, совхозтуң машина-трактор мастерскязының коммунистериниң хуралы эрчимчиналдыг байдалга болуп эткен болгаш бар четпестерни шынгыы шүгүмчүлеп илереткен, ук четпестерни чайладырының аргаларын тодаргайлаан.

Совхозтуң экономиказынга, бүгү амыдыралына шиитпирлиг участокка — МТМ-ге күш-ажылдың сагылга-чуруму чаныс болуп, чамдык механизаторлар ону каржызы-биле үреп, ажыл шагын үзүп турда, ында парторганизация секретары Я. Сагаан чогуур үезинде хемчээн албаанын, кижизидилге ажылын чаныс деннелге тургускаанын коммунистер шынгыы шүгүмчүлээн. Совхозта тракторларның, комбайнарының, ылаңгыя автомашиналарның калдаалалы болгаш ажыглалы ам-даа чаныс деннелге Чижээ, «Ак-Туругунуң» УАЗ маркалыг бичежек чүк машиназын бо чылдың августа гаражтан оор алган, а самосвал машиназын база-да августа оон чолаачылы Д. Далай-оол дүне бажыңынын херим иштинге тургузуп каан түңнелинде база оорлаткан болгаш мынчага чедир тывылбайн турар. МТМ-ниң таныылы болгаш чамдык чолаачылар күрүнеин социалистиг енчүзүн кедергей харысалга чок көрүп турда, гараж эргелекчизи З. Сойзан-оол чогуур үезинде шиитпирлиг хемчээн албаан.

МТМ-ниң коммунистериниң болгаш механизаторларының хуралынга доктаалды таныжып, четпестерни илередип, оларны чайладыр талазы-биле хемчеглерни алган сөөлүнде сагылга-чурум быжыгып, ында байдал чоорту эжижээн, а кижи эмчизи Чапчын Кускелдей деглеп келгенин коммунистер боттарының хуралынга шыңгыы шүгүмчүлеп илереткен, ажыл-ишчилер, ажыл-агыйлар, ажыл-ишчилер, ажыл-агыйлар, ажыл-ишчилер, ажыл-агыйлар

ДУРЖУЛГАЛЫГ

Кызыл-Мажалык суур 400 ажыг телефоннуг болгаш чурттаалга бажың бүрүзүнде радиолуг. Район төвүнүң харылзаа бөлдүрү хоорайлар болгаш ажыл-агыйлар аразынга харылзааны дүн, хүн дивес тудар. Чоига харылзааны шынарлыг бараан болдурарынга, ында харылап турар коллектив кежигүннериниң харысалгалыг ижиниден оиза хамааржыр. Суурда харылзаа черииниң коллективинде мурнакчылар эвээш эвес. Оларның бирээзинге Кызыл-Мажалык суур Советтиниң депутады коммунист Борис Күжүгетти адап болур. Ол ажылга кызымак, хөй-ниитичи чоруу-биле коллективтиң хүндүткелин чедип алган.

Б. Күжүгет бедик мергежилдиг, бешки разрядтыг электромонтёру. Суурнуң кайы-даа булуңунга телефон, радио шугуму үрели бээрге, оорг-биле кады күзелдиг барып эвер. Электромонтёрларның ажылы чүгле суурда эвес, а харын ырак-узак черлерде электри шугумнарының адагаштарын эдип, анаа чогуур ажылларны кылырын негээр.

Мурнакчы монтёрнуң бригадазы кава, кандыг-даа үеде үрелишкин болганын дыңнаалырга, ой-шаанда аттанынтар. Автоматтыг телефон станциязын эдип, кылып турда, Б. Күжүгеттиң дуржулгазы улуг. Ол аныяктарга арга-сүмезин күзелдин-биле дамчыдын, оларның билбээн чүүлдерин тайылбырлап бээр чаңчылдыг. Аныяк коммунист чылдан чылче билиин үргүлүү бедидип чоруур. Сөөлгү чылдарда мергежилиниң айы-биле Хабаровск, Арзамас хоорайларга билиин бедитмеш кейген.

Аныяк коммунист оиаашкан ажылы-биле чергелештир хөй-ниити ажылдарга идепкейлиг киржилгелиг. Суур Советиниң депутады хүлээлгезин ол ак сеткилдиг күүседип, Кызыл-Мажалык суурну чаагайжыдар херекке, чоиуп харылзаа болгаш радио хандырылгазын үзүктелишкин чок болдурарынче оиза сагышты салып турар.

Ниитилеге үре-түңнелдиг үлүүн киирип, шалыпчы ажылдаарга, алдар-ат алгып, шаңнал-мактал чайгаар келир. Оигу беш чылдың оиаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чеднишкининг киришкеин дээш анаа Күш-ажылчы Алдар орденнин III чергезин тывыскан. Аныяк коммунист улам сорук кирип, шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар.

Сөзү болгаш фотозу Ш. КУУЛАРНЫҢ.
ЧУРУКТА: Б. Д.-Д. КҮЖҮГЕТ.

ДЫШТЫГ-ДААА БОЛЗА...

«Торгалыг» совхозтуң механизаторлары бо чылын ниитиниң малынга четчир саинныг мал чемин белеткээри-биле бүгү күжүн мөөнцээн. Механизаторлар чаңгыс чылдыг сигенин 650 га черге, оон 330 газын суттаттыг черге чажып тараан. Оон аңгыда 50 га черге люцернаны көк-суулбиле кады шенелдеге база 50 га кукурузаны тараан. Бо бүгү ажылдарны чорударынга агротехниканың чурумнарын сагып, суттарылгазын эки чоруткан. Оны 15 кижи составтыг үш звено холга алган турган.

Моон мурнунда 20—30 чылдар улаштыр чаңгыс аай угланмышкининг чардырын келген черниң андарылгазын хаттың хадмир үүн барымдаалап өскерткен бис.

Бо-ла ажылдарның түнелинде 330 га суттаттыг шолдеи көк-суланы гадаана 22 центнерни, люцернаны гадаан 33 центнерни, кукурузаны гадаан 130 центнерни болгаш чаңгыс чылдыг сигенин ниитизи-биле 1093 тоннаны алган. Торгалыгжылар бөдүүн мал чемин 2310 тоннаны, 360 тонна силосту, 300 тонна сенажты белеткээн.

Амгы үеде мал чеминиң белеткелин уламчылавышаан. Мерген Сүгежикке удурткан механизаторлар Успа-Хөл шыныаазының күскү четчин бышкан өтсигенин курлавырлап киришкен. Бойдустан хайыралды маназайын, оны кижи боду сайзырадып, үзүй көөргө, тараа үнмес черлерден элбек дүжүттү ап болур. Оон кеску хереченнин бо чылгы алган элбек дүжүдүүс херечилеп турар.

Т. САНДАН.
Өвүр район.

ЭДИП АП БОЛГУ ДЕГ ЧЕТПЕСТЕР

Ажылчы чоиуп аргыжылгазынга агаар транспортунуң ажыктыныг, таарымчалыг дугайында билбес кижи чок. Агаар хемелери-биле аргыжаны бистиң республикада чыл болген тудум улам хөгжүп, Тываның ырак-узак бөлүктериниче чаа-чаа рейстер ажыттынып турары өскүнүг. «Ил-18», «Ту-154», «Як-40» дээн мишкаш күчүдүг лайнерлер бистиң Тыванысты чурттун улуг-улуг хоорайларыбыле аргыштырын турар аарган.

Бо удаада найысылаа Кызылдың аэропортунуң пассажирлер-биле ажылында четпестер дугайында бижикседим. Пассажирлернин негелделерин ында чедир хандырбайын турар чүүлдер бар. Тодаргайлаарга, аэропортта «Полёт» деп кафениң белеткен турар чемнинин шынары кулу, ында изиг-шай чок. Кафениң ажылдаар шактары шын сагыттынмайын турар. Бо чылдың сентябрь ийизе, пятницада, «Полёт» кафезин ажыттынмаанының кереги болдуы. А аэропортта буфет эртемгинин тос шактан он ийи шакка чедип ажылдаар. Оны кежээге киир ажылдаар кылдыр тургузуп болбас бе? Чүге дизе рейсини сонгаарлаттырган пассажирлер самолётту хондур-даа маанар эвеар. Чаш чуут-дарыгдыг, азы-хары дөгээн, аярыгаржык кандыг кижилер маңаа келбезил.

Эзлчеглиг азы сонгаарлаткан рейстин бурутклин кылдында четпестер бар. Бо талазы-биле харысалгалыг чамдык кижилериң бурузу-биле пассажирлер ужуп чоруур самолёттан чыдып каар таварылгалар болгулаан. Ында справочное бюроонуң ажылакчызының зоктаамал олуулунга органын кижи черле көрбес. Аэропорттуң чамдык ажылакчыларын пассажирлерге хамаарыштыр каржы-хажыгай чоруктарын бо-ла эскерип болур.

Аэропорттуң регистраторларының бурузу-биле Кызыл биле Эрзин аразынга чежеда самолёт хостуг олуттарлыг четкен.

Бо-ла бүгү үүрмек четпестерни Кызыл аэропортунуң удуртукчулары өөренип көрүп, пассажирлерниң негелделеэрин зоту хандырары күзеңнг.

А. ТАВА.
Эрзин суур.

«Шынның» почтазы үшкү кварталда

ХАРЫЫЛАРНЫ ЧОГУУР ҮЕЗИНДЕ БЭЭР

СЭКП ажылчы чоиуң чагаалары массалар-биле харылзааның код хевири кылдыр көрбүшаам, олче улуг кичээнгейни салып турар. Чагаа-биле ажылды улам экижидериниң дугайын партиниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниде, СЭКП-ниң өскедаа документтериниде тодаргай айытган.

Амыдыралдың бүгү талаларын чыруткан хөй хемчеалдыг чагааны парлаага органнары ап турар. Оон тодаргай чижээн «Шын» солуудан көрүп болур. Солуунуң адрезиниче бижээн чагаа хүн бүрү редакцияга келир. Бо чылдың үшкү кварталында «Шын» солуунуң редакциязына 1100 ажыг чагаа келген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин болгаш ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш база Совет Тываның 40 чыл ойон төлептиг уткуур дээш республиканың ажылчы чоиуның ажыл-хереженин дугайын ол чагааларда чугаалап турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине Секретары, ССРЭ-ниң Дээдги Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медделелин, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, Совет Тываның ажылчы чоинары бүрүүнүбиле чүүлдүзүүнүп, деткип турар. Сөөлгү хүннериң почтазы-биле кээп турар чагааларда Чер кырыына ядролуг халапты болдурбас дээш янзыбүрү профессиялың кижилериниң, бажың ээлериниң, пенсионерлериниң бижээн чагаалары келгилээн. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиккизи, пенсионер А. Коробейниковтуң бижээни:

«Эш Ю. В. Андроповтуң Медделелин бистер, пенсионерлер, ханы чүүлдүзүнүүшкүн-биле хүлээп ап турар бис. Бистин чуртувуска хамаарыштыр Рейганның үндүрген хоп-түүлүүнге төлептиг харыы ол болгаш. Үк харыы чогуур үезинде үнген деп үнелеп турар бис». Делегейге бызыг тайбың дээш солуунуң бижиккилериниң туруштуг, сеткил-сагыжының ханызындан бижээн чагаалары редакцияга ам-даа келир. Чүге дээрге тайбыңның хөрээн камгалаар дээш Коммунистиг партия, Совет чазак хөй чүүлдерни кылып турар.

Республика келир чылдың октябрьда ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргениниден бээр 40 чылының юбилейни демделээр. Анаа уткуштур чер-черде белеткел ажылдары калбарган. Ынчангаш солуунуң редакция коллективи эрткен кварталда чамдык черлерден булуңнарны үндүрүүлээн. Чижээ, Каа-Хем районуң Бүрен-Аксы суурнуң, «Барлык» совхозтуң ажыламыдыралындан «Суур, оон социал хөгжүлдези» деп рубриканың адаанга ол черлериниң чаартыгаларын долу көргүскен чүүлдерни солуунуң арыннарынга үндүрүп, номчукчуларга бараалгаткан. Солуунуң ажылчын болгаш көдээ корреспондентилери бо чугула темага база эвээш эвес материалдарны бижээннер. Моон соңгаар-даа бо темага хөй саинныг чагааларны бижиирин солуунуң номчукчуларынга, бижиккилериниге редакция сүмелеп турар.

1984 чылда солуннар, журналдар чагыдылгазы чоруп турар. Маңаа хамаарыштыр келир чылда чүүнүң дугайын солуунга парлаага эвил, парлап үндүрүп турар арыннарның, булуңнарның материалдары кандыг болза эвил дээрзин сүмелээн чагааларны номчукчулар бижээш, редакцияже чорудуп турар. Чижээ, Хову-Аксы суурнуң чурттакчызы Сергей Оржактың бижээни болза:

«Шын» солунга вторник санында-ла спорт дугайында репортажтарны болгаш спортлотонуң тиражының түңнелин парлаарын диледим, «Сонуургактарга» деп рубриканың адаанга материалдарны суббота, воскресеньеде, «Суд залындан», «Оорлар баш сугар чер тыппазын» деп рубрикаларның адаанга материалдарны пятница хүннеринде парлаарын күзээр-дыр мен». Солуунуң редколлегизи номчукчунуң дилээн өөренип көрүп турар.

III кварталда «Шынның» почтазы-биле келген чагаалардың аразында четпестерни илереткен, шүгүмчүлелдиг 103 чагаа бар. Чоиуң автобус аргыштырылгазының багайын, чамдык автовокзалдарның негелдеге дүүштүр ажылдавайн турарын, автобустарның айытган шагындан озалдап харын-даа даартагы хүнче чылдырып турарын шүгүмчүлээн хөй саиныг чагаалар келген.

Садыг хандырылгазының багайының дугайында чагаалар база бар. Ыланғыя «Тээли» совхозтуң малчыннарынга хандырылганың багайын С. Салчак бижээн.

Садыг хандырылгазы-биле чергелештир шиитинин чемненилгезинде четпестерни илереткен чагаалар база хөй. Кызыл хоорайга кежээ орай келген кижилер чемненир чер чок, столоваларда сүттүг-даа, чигирлиг-даа изиг шай сатпайн турарынга хомудап бижээн чагаалар бар. Рестораннар болгаш столоваалар трезиниң директору С. П. Деевага бо дугайын чаңгыс эвес удаа дыннатса-даа, ол бүгүнү канчаар шиитпирлеп турары харыы чогуудан билдинмейн турар.

«Улуг Октябрь» совхоз чугула кампания мал тарып бооздырынга белен эвезинин дугайында шүгүмчүлээн «Микроскоп безин чок» деп эгелиг чагаа август 19-та парлаттынган. СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары В. А. Бакулин ол дувуренчиг медээ дугайын редакциядан сагындырып турбуже, амдыгаа чедир харылаваам. Ол-ла солунга «Россия» совхоз: «темп оожум. Чүге?» деп эгелиг ниитинин малынга чемнер белеткелиниде четпестерни илереткен үүлге СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутовтан август 25-ке чедир харылап бээрин дилээн турбуже, аңаа харыы олчаан барган. Ындыг янзылыг мал чемнериниң белеткелинде четпестерни илереткен шүгүмчүлелге СЭКП Моңгун-Тайга райкомунуң бирги секретары О. С. Шагдыр-оол, Тес-Хем райкүүскомунуң даргазы И. У. Успун олар редакцияның медээлериниге кандыг-даа харыы бербейн турарлар.

Хлеб—бистиң үнелиг байлаавыс

КАМНАЛГА—КОЛ АЙТЫРЫГ

Тараанның үнезиниң дугайын «Шынга» хөй номчукчулар бижээн. Ынчалзажок амгы үениң аныяк-өскениниң арызында чамдыктар тараа стол кырынга хлеб кылдыр хуулгужеге чедир чеже хире күш, үе чарыгдааның ам-даа ханы угаап билбестер. Амыдыралдың өзээ, бүгү чоиуң үнелиг байлаа—тараанны бүдүрүп алырда узун орукту эртер.

Ачам Сыйда тараажы кижи. Бистиң Хорум-Дагда чоок-кавы улус Аякай Моңгуш, Агбакай Ховалыг, Шогбан-оол Моңгуш, Бойбу Моңгуш, Мартаң-оол Ооржак олар Дон-Терекке Хемчиктиң бир адырындан буга үндүрүш, ол денискээриниң күр шөлдерин сугарып, чаагай дүжүттүг тараанны өстүрүп чораан. Амгы үеде ышкаш күштүг машинатехника бар эвес. Ийи аътты кошкаш, демир андазын-биле чер чардырып, илиртеп, ынчаар тараа тарып чордулар. Ынчан аът муиуптар оолдар, уруглар ада-незинге дузалажыр. Тараанны тараан соонда, чайгы үеде бок үнүжүн аштап, чулуп, суттарып чайлаар.

Бистиң амыдыралывыс хүн келген тудум сайзырап орар, Тараадан хөй янзы чемни кылып, четтирип орар бис. Ол чонга бараалгаткан чаагай кежиктиг чамдык улус камнаавас, хумагалавас боор-дур. Чижээ, бо чайын чүве. Балгазында таныжым огге кирген мен. Магазиниден чап-чаа садып алган хлевниниң чартыын кескеш, баглап каан ыдыче октапты. Оозу чивейн, үүгле чыттап кагды. Мен ол үнелиг чемни хумагалап, камнаавайн орарын өгиүң эзлериге сагындырхым. Оон оларның бирээзи мынча диди:

— Чамдык кожаларывысты көөр болзундарза, ыт, хаванарга, аълыга, инээге шоодай-шоодайы-биле берип, тотчегледип турарлар болбазыкпе—дээш, каттырды.

Мээң сагындырымны өгиүң эзлери хандыр угаавааның харыы сөстен билдим. Оларның чугаазы кожаларывыс ындыг турда, бис чоонган бис дээр хөөнүн илереттилер. Хлебти тодуг-догаа кылдыр четтирип, омак-хөглүг каттыржып оргаш, хамы анализтеп, кожаларының четпестерин оларга билиндирги дег. А олар үүгле ыжырып, каттырышканынга хомудап артым.

М. КӨРГЕН-ООЛ.
Чоон-Хемчик район.

Кызылда Тываның көдээ ажыл-агый техникумунда агитпункт бо хүннерде доктаамал ажылдап турар. Анаа улус хүндүө-даа үзүктел чок кээп турар. Удаавас ол техникумнуң улуг залынга Кызыл хоорайның Ленининиң № 9 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээдги Советиниге болгаш улус судтарынга соңгулдалар болур. Анаа белеткел ажылдары хайнымышкынныг. Агитаторлар агитпунктуга дежурныйлап, соңгукчуларның дакызызын четчелеп, өске-даа чугула ажылдарны кылып турар. Совет Конституциядa айытган соңгуур эрге ёзугаар бир дугаар соңгуур аныяктар маңаа кээп, соңгулдалар дугайында соңуургаан айтырыгларын билип ап турарлар.

ЧУРУКТА: удаавас болур соңгулдаларга бир дугаар киржир, депутаттың кандидаты дээш бадылаар бөлүк аныяктар агитпунктуда.

О. ОХЕМЧИКТИҢ тырттырган чуруу.

ЫРАК-ЧООК ОРУКТА

Ак-көк өөнүг, мунгаш кузовтуг «москвичиннин» Улуг-Хем районнуң көдээ суурларының харылзаа салбырларының, эрги, чаа Шагаан-Арыг хоорайларының албан черлериниң чаныга бо-ла көрүп боор. Чоиуң болгаш албаныың дүрген чедер чагаа-бижиктерни, номчукчуларның солуун, сеткүүлдерин болгаш пенсия, пособиелерин, посылкаларын ол машина-биле чогуур үезинде чедирип турар. Оон чоланчызы районнуң төп харылзаа черииниң ажыллакчызы Иван Сыпый-дыр. «Чоиуң харылзаа-бижиин озалдатпайн эккеп бээр. Ажылынга харысалгалыг почтачы»—деп, Арыг-Үзүүнүң Арысканныг, Торгалыгның чоиу үнелеп чугаалажыр.

Чоланчы-почтачы И. Сыпый хүннүң-не чеже узун орукту эртип, чоиун өөртпээн дээр. Ол 1956 чылда чоланчылар курузуун доосхан. Мурнуку чылдарда Шагаан-Арыгның автотранспорт черинге чоланчылап, элээн үр ажылдаан. Оон бээр ам ол 27 чыл чоланчылап турары бо. Ол машиназынга дыка камныг. Кандыг-бир чери эпчокталы берген болза, боду дораан эдип алыр. Оон хүлээнген машиназы улуг септелгеге черле кирип көрбээн. Амгы үеде мунуп турар машиназы үш чыл иштинде улуг септелге чокка чоруп келген. Кыварчаар чүүлдерин чылдың камнап алыр. Ынчангаш ол харылзаа коллективиниң ортузунга чарлаттынган социалистиг чарышка тиилекчи боор келгениниң бирээзи.

Мурнакчы чоланчы хөй-ниитин ажылдарга идепкейлиг. Коллективте улусчу дружина ажылы четчелеп, өске-даа чугула ажылдарны кылып турар. Совет Конституциядa айытган соңгуур эрге ёзугаар бир дугаар соңгуур аныяктар маңаа кээп, соңгулдалар дугайында соңуургаан айтырыгларын билип ап турарлар.

ЧУРУКТА: удаавас болур соңгулдаларга бир дугаар киржир, депутаттың кандидаты дээш бадылаар бөлүк аныяктар агитпунктуда.

О. ОХЕМЧИКТИҢ тырттырган чуруу.

Атеизм темазынга

«АЛДЫЫ ОРАН» ӨРТТЕНМЕЗИН ДЭЭШ

Оон бээр элээн чылдар эрте берип-тир. Ара-Арганың Кызыл-Дашка барып чугай өрттетсин дээш кезек аныяктарны элээн каш улуг кижилерни баштады чорударын колхоз баштаар чери даасхан. Чугай чаагайжыдылгага чугула материал деп чүвени билир бис. Моге-шыырак, тудунгур, кашпагай, хып дээн чалыы эрлер бөзүр-бөзүр хаяларны тура тырткылап, быжыгларын лом-биле бырадап турган, бөлүп овааласаш, өрттедиря-биле кургаг сыралар эккеп алган, ыры-шоорлуг, ындазында хөглүүзүс хөлчок ажылдап турган бис. Бир хүн Алаштын, Актын «сураглыг хамы» Каран-Хам чалатпаан аалчы боор чедип келген.

— Төреге удур болбаан чүве кылып турар төлдер-дир силер. Кызыл-Даш дээрге шаг-төөгүдеи билдингир «ээлиг» чер ышкажыгай. Каш хондур удуп чадап, харам бастыгып, карак-нуламга элдеп-эзин чүве көстүп, дыннаалып келди ийин. Бо чер эзлериниң киленги хайнып турган чүл аан. Чер эзлери өрттен сарыг тевелер болуп алгаш, хая-дашты силериниң кыынарже көшкелендирип бадырар деп барып-тыр. Ажылынар божуу сөксатпас болзундарза талаар-дыр, сон-даарта ажытөл амыдырал чок боор, алдыы оранга өрт, хуюк боор чедер улус-тур силер. Мээн силерге дыңнадым ол. Канчаар шиитпирлээриңерни боттарынар билииер—дээн.

Өөрүм оолдар хамны кыжырып, «өрттен сарыг тевелер дуу-ла кел чор» диҗип каттыржырга, эдерип келгенинис улуг акыларывыс бисче хыйыртай аарак багайтыр көрүп каарга, шимээн барганнар. Даартазында улуг акыларывыс «алдыы оран өрттеимезин» дээш аалдарынче далажы берген. Бистер оларның соондан шуужупкан бис.

Чугай өрттедир эвено тараан дугайында медээ колхоз баштаар черинге чеде берген. Шуптувусту катап чыгаш, хамның хоозун чуваазынга бүүрөп ажылым эзи кааган дээш сала кончуткан бис. Аныяктар бистерниң атеисчи билиниистиң кудузу, чөгенчиг болганывыс-даа артпаан, чунар-бажыннаанда дег суг-дер дүшкүже ыяттыр сөгледип алгаш, дедир Кызыл-Дашче чорупкан бис. Бүзүреңчиг, эртемге үндезилеттинген чижектерлиг сургаал соонда, хая-дашты бүзүп, чарып балыргаш, колхозувуска эки шынарлыг, хөй-хой тонна чугайны өрттедип берген бис. Ынчаныг чугай өрттедип турган өөрүм шуптуөг-бүлелиг, ажы-төлүг, аскежиктиг чурттан чоруурлар.

Ында-хаая душчуп келгеш, Каран-Хамның өрттен сарыг тевелериниң дугайын сактып, каттыржып чугаалашкылаар бис.

О. БОРАШ.
Сут-Хөл район.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Соведониң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Соведониң президиумунуң өмүнээзиниң шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Тамара Леонидовна **Герман**—Сельхозтехчүркомнуң АТБ-ниң экономизи.

Татьяна Самдановна **Кара-Сал**—республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Херектер эргелелиниң техажылчыны.

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Мария Кончаковна **Ламажык**—райпо садыгжызы.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Ирина Араптановна **Донгурак**—«Тээли» свохозтуң ажылчыны.

Зоя Аныяевна **Иргит**—Бай-Тал ортумак школазының техажылчыны.

Анчымаа Кууларовна **Хүрен-оол**—«Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Аратмаа Чажапаановна **Дагбал** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Чимисмаа Хертековна **Карл**—«Тыва септелге-тудуг» трестиң СТЭ-ниң маляры.

Вера Кыргысовна **Конгар**—«Мурнакчы» совхозтуң уруглар садының ажаакчызы.

Зоя Күжүтетовна **Сагаан**—Тээли сес чыл школазының техажылчыны.

Севилбаа Сотпаевна **Сенди**—«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Феня Сотпаевна **Соян**—районнуң топ эмнелгезиниң санитарказы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Елизавета Шыдыраевна **Дам-баштай**—«Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Донгаковна **Долаан**—райпо садыгжызы.

Каранмаа Баштаковна **Кара-Донгак**—«Мурнакчы» совхозтуң уруглар садының кижизидикчи башкызы.

Клара Орбүй-ооловна **Хертек**—Тээли ортумак школазының башкызы.

Тамара Дамдын-ооловна **Чочак**—Тээли суурда өг-бүле эези.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Дадар Сундук-Хаевна **Куулар**—«Искра» совхозтуң ажылчыны.

Өлзеймаа Сундуевна **Монгуш**—«Большевик» совхозтуң ясли-садының ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Алдын-кыс Орус-ооловна **Монгуш**—«Искра» совхозтуң саанчызы.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Валентина Даваевна **Дам-баа**—районнуң харылаа белдириниң почтальону.

Любовь Бавуевна **Монгуш**—«Искра» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Борбаан Кадыр-ооловна **Куулар**—чонуң амыдырал хандырылгазының районда бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны.

Валентина Баяновна **Куулар**—Шеми суурда өг-бүле эези.

Светлана Кожуумаевна **Монгуш**—«Искра» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Доржуевна **Саая**—«Искра» совхозтуң ажылчыны.

Серефима Кок-ооловна **Саая**—районнуң топ эмнелгезиниң сестра-хозяйказы.

Зоя Кууларовна **Серен-оол**—Чадаананың № 1 ортумак школазының башкызы.

Союмаа Түлүшовна **Сертип**—Бажың-Алаак ортумак школазының техажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Тамара Дыпыловна **Донгак**—«Чыраа-Бажы» совхозтуң саанчызы.

Римма Достай-ооловна **Монгуш**—«Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Чамбаловна **Монгуш**—«Большевик» совхозтуң экономизи.

Тоорук Седеновна **Монгуш**—«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Евдокия Тановна **Окан**—суғарылға системаларының Чадаана эргелелиниң ажылчыны.

Өлзеймаа Чадамбаевна **Ондар**—Чадаанада № 6 ХПТУ-нуң повары.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Мария Мадыр-ооловна **Ондар**—«Тинелге» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Аратмаа Чажапаановна **Дагбал** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Чимисмаа Хертековна **Карл**—«Тыва септелге-тудуг» трестиң СТЭ-ниң маляры.

Вера Кыргысовна **Конгар**—«Мурнакчы» совхозтуң уруглар садының ажаакчызы.

Зоя Күжүтетовна **Сагаан**—Тээли сес чыл школазының техажылчыны.

Севилбаа Сотпаевна **Сенди**—«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Феня Сотпаевна **Соян**—районнуң топ эмнелгезиниң санитарказы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Елизавета Шыдыраевна **Дам-баштай**—«Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Донгаковна **Долаан**—райпо садыгжызы.

Каранмаа Баштаковна **Кара-Донгак**—«Мурнакчы» совхозтуң уруглар садының кижизидикчи башкызы.

Клара Орбүй-ооловна **Хертек**—Тээли ортумак школазының башкызы.

Тамара Дамдын-ооловна **Чочак**—Тээли суурда өг-бүле эези.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Кандидатка Санчыевна **Донгак**—«Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Чодураа Мөнгүн-ооловна **Монгүн-оол**—«Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Чүсүкпен Чылбак-ооловна **Монгуш**—районнуң топ эмнелгезиниң санитарказы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Тамара Даржаевна **Дамдын-оол**—«Кызыл тараачы» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Июра Арган-ооловна **Сат**—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Антонина Сынан-ооловна **Монгуш**—«Сүт-Хөл» ортумак школазының техажылчыны.

Дарда Тоортайовна **Ооржак** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Оюмаа Доржуевна **Хертек** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Раиса Саичыевна **Кара-Сал**—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Амажаевна **Монгуш** — райпо ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Шаравин Калчаковна **Куулар** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Часыдаковна **Сат**—Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Уйнук Элбек-ооловна **Чорбей-оол** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Раиса Шогжаловна **Дажба** — Ак-Туруг суурда өг-бүле эези.

Валентина Тюлюшевна **Сарыг-оол** — Шагаан-Арыг хоорайда өг-бүле эези.

Норжунмаа Тюлюшевна **Сарыг-Хаа** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Галина Ховалыговна **Бегзи** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Ховалыговна **Дандар** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Тюлюшевна **Дондуп** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Саяна Шыраповна **Дүвендей** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Сыпынак Тюлюшевна **Сенди** —«Найырал» совхозтуң саанчызы.

Борбай Анай-ооловна **Сундуй** — «Найырал» совхозтуң саанчызы.

Саяна Сиириковна **Хорлуу** —«Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Монгушевна **Дандар** — Шанчы суурда өг-бүле эези.

Сара Кыргысовна **Ойла** — Ак-Тал ортумак школазының техажылчыны.

Светлана-Тартыковна **Сарыглар** —Ак-Туруг суурда өг-бүле эези.

Лилия Дадар-ооловна **Ховалыг** — Ак-Тал ортумак школазының башкызы.

Галина Хүлер-ооловна **Хуурак** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Зоя Тюлюшевна **Чамбаа** — Ак-Тал суурда ясли-садта ажаакчы.

Мичеймаа Кыргысовна **Чамбал** —Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди

Тыва АССР-ниң Дээди

Кызыл хоорай,
1983 чылдың сентябрь 27.

Соведониң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Соведониң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

МАЛЧЫННАРНЫҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАРЫ

Чурттуң малчыннарынга күстүң баштайғы чартыының алдын-сарыг үеэ кайгамчыктыг болуушкун-биле демдеглеттинген. 1982—83 чылдың кышкы үеэзинде мал кыштагладымышкының чедиишкиниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдеер дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түнелдерин СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели болгаш ВЛКСМ ТК чоокта чаа көргеш, эвилелдешкен 8 республиканы, 33 автономнуг республикаларны, крайларны, областарны, 200 көдээ районнарны база 1000 колхозтарны, совхозтарны, ажыл-агыйлар аразында болгаш өске-даа бүдүрүлгелерни, организацияларны чарыштың тимлекчилери кылдыр сонаан болгай.

Ол айтырыг дугайты хүлээп алдынган доктаалда эн бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерни чедип алыр дээш коллективтерниң патриотчу шимчээшкининге, малдың баш санын камгалап арттырарын хандырар база ооң продуктулуун бединдер дээш күш-ажылчы күжениишкинге бедик үнелээшкинни берген. Көдээ ажыл-агыйының мындыг чугула адырынга ол чаагай көргүзүглер кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин өөртүп келир-дир.

Кышкы үеде ниитизи-биле чуртка эштти, сүттү, чуурганларны бүдүрерин боттуу-биле өстүрерин хандырган, ол продуктуларны күрүениң садып алырының плаларын чедиишкиниг күүсеткен. Чижээлээрге, октябрь — июнь дургузында эт бүдүрери 5 хуу, сүт—10 хуу көвүдээн. Чайғы одарладышкын үеэзинде дыка хөй ажыл-агыйлар чедип алган чүүдерин улам улгаттырган. Ынчалзажок чамдык черлерде улам өзүп орар аргаларны долу хемчээлге ажыглаваан турар, улуг четвестер болгаш алдагдалдар бар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниде, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында мал ажылының талазы-биле онза чугула, харысалгалыг сорулгалар салдынган. Адырның хөгжүлдезиниң темпиниң чонуң дүрген өзүп орар негелде-хереглелдериниге амдыызында дүүшпейн турар, ынчангаш бесүнгу бурунгаарлаашкыннар-даа айтырыгның чидиг бүдүштүүн ам-даа дүжүрбейн турар. Мал ажылы үеэнин бедик негелделериниге долу харылаан турар төлээзе, конгуг хөйну кылыр аппар. Ынчангаш ол соңгаарладып болбас сагыш салымышкынары фермалар мастерлериниң күш-ажылчы күжениишкининериниң бөгүн херек кырында илергейлеттинин турар.

Мал ажылы — шалыпчы фронт. 1983/84 чылдың кышкы үеэзинде мал кыштагладымышкының чедиишкиниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдеер дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжы ам-даа чер болганда улам идепкейлиг калбарып орар. Чуруттуң дыка хөй зоналарында агаар-бойдустуң байдалы эжижип, малды тургузу азыраче чоорту шилчидериниге таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Фермаларының кол курлавыры — малдың баш саны болгаш ооң уксал шымарларыдыр. Мынчаңгаш адырның ажыл-ишчилериниң, зоотехниктериниң болгаш мал эмчилериниң ажыл-херээн болур-чогуур-биле дагын-дагын үнелеп көрүп турар бис. Күстүң эгезинге чедир колхозтарда болгаш совхозтарда мыйыстыг бода малдың баш саны 95 миллион баш ашкан—ол дээрге эрткен чылдың хамаарышкан үеэзинге дениээрге ооң баш саны 1,5 миллион баш хөй болганы ол-дур. Ам ажыл-агыйларда 30 миллион баш ишек бар. Хаваанарның баш саны 2,7 миллион, хойларның болгаш өшкүлерниң — 2,2 миллион баш көвүдээн. Куштар аймаа бөрик 18 миллион баш көвүдээн: олар ам фермаларда 764 миллион ажыг баш апарган.

Статистика бодун боду-ла чугаалап турар-дыр. Ынчалзажок өзүлделиг көргүзүглер угланымышкыны чамдык черлерде доктаамал эвес. Ынчалзажок чуртта ниитизи-биле малдың болгаш куштарның баш саны тургустунуп келген сорулгаларны шиитпирлээрин хандырар идегелдиг курлавыр-дыр. Сагыш салымышкын чүл дээрге, малдың баш санын катан тургузары, оларның продуктулуун бединдери. А ам дыка хөй түүлдер мал кыштагладышкынына белеткелден болгаш ону канчаар эрттирериндем хамааржыр.

«Инектин сүдү — дылында». Ажыл-агыйларның мал чемнери-биле хандыртынганындан чедиишкин шиитпирлиг хамааржыр. Ам оларның курлавырлары мурнуундаанындан дыка хөй/ ынчалза-даа чамдык черлерде ол чугула ажыл чедир кылдынмайн турар. Ситек болгаш сенаж белеткээр оваалда чуртта ниитизи-биле колдуунда күүсеттинген. Силосту, дазыл чемниттерин болгаш еске-даа чамдык чемнерни ам-даа немей курлавырлавышаан. Соруга болза, чедип алдынган курлавырларны эн улуг ажыктыы-биле ажыглаары, малдың бодуун чемнерин амдан книр ниизи-бүрү кылдыр болбазырадыры-дыр.

Чуруттуң ажыл-агыйларында 170 ажыг муң фермалар, а оларның составында барык 600 муң ажыг мал кажаалары бар. Хемчээлдеринин болгаш талазы-биле чүүл-бүрү ол кажаалар адырның экологиктиг нормативтериниге дүүшкен турар ужурлуг. Фермаларның эртемге үндезилеңген микроклимады чокта интенсификация дугайында чугаа-даа турун шыдавас. Чамдык черлерде малдың турар черинин агаар-бойдус байдалдарын барымдаалаваан турары чажыт эвес.

Микроклиматтың ужур-дузазының болгаш ажыктының дугайында чүгле чангыс чижек. Хаван кажаазында агаар температураның 3—6 градус чедир кудуладыптарга малдың хонукта орту-мак немей дөзүн өзүлдеэн 18—31 хуу эвээжээр. Соок кажаа чемгерилгени барык бир ай уладыр болгаш мал бүрүзүнге оваштыр немей 154 килограмм чедир мал чеми тараалы негээр. Чиргылдар кажааларны чоорту температуразында чедир чылдырынга эргежок чугула одаар чүүлүүн өртек-уннинден 3—4 катан хөй болур. Кышкы ферманың экономиказында соок болгаш чылыг дем чүве кандыг салдарлыг болуру моортан-на илдеп-дир. Чедиштыкта эскертиннейн, хемчеки оттур каккан салгын бедик улуг каражаларга чедирер болгай.

Коллективтиг керээни бүрүш фермаларга күш-ажылды организаластаарының еске-даа дешилгелиг хевирлерни ажыглаары, ажылдаарының бөлүдалдарын эжиждери, эн бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерни чедип алырынга малчын бүрүзүнүң сонуургалыг бединдери — улуг курлавыр-дыр дээрзин чарыш тимлекчилериниң, мурнакчыларының дуржулгазы хереченлеп турар.

Адырның түс-тус колхозтарының техниктиг хандырылгазының болгаш материалдыг чедимчелериниң деңнели чер бөлүүнге улуг салдарлыг. Ынчалгаш агроүлетпүр комплексиниң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының аразында кады ажылдажылганы база дузалажылганы улам ынай быжыглаары, шефчилериниң талазындан бүгү хемчет-биле идег берилиниң болгаш дузаламчы конгуг чугула. Мен ажылы — бүгү чонуң хөрээ.

Д. СМИРНОВ.
СЭТА-ның хайгаракчызы.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БҮДҮРҮЛГЕ — ХЕРЕГЛЕКЧИГЕ

● **БЕРЛИН.** Бедик шынарлыг бараанларны чонга бүдүрүп бээр чугула сорулганы Герман Демократтыг Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери чедиишкиниг шиитпирлеп турар. Үчүле бо чылын бөзин олар бедик шынарлыг бараанларны 20 миллиард марка акша түүнүг кылдыр бүдүрериң хүлээнген.

Хеннинг орфта электри дериглер заводунуң коллективи электри-биле ажылдаар хирээлерни массалыы-биле бүдүрүп эгелээн. Ол бүдүрүгенин чаа кылыглары садыг четкизинге бо чылын база немежиң кирер. Беш чылдың төнчүүлүге чедир чонуң хереглел бараанларын бүдүрери 16 хуу немей көвүдээр.

ГДР-ниң ажылчы чоннарының амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улам ынай бедидириче угланган Германнының Социалистиг чангыс ай партиязының X съездизиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле чуруттуң бүдүрүлге коллективтериниң улуг чедиишкиниериниң дугайында республиканың бүгү чер болганындан кээп турар күш-ажылчы рапорттар тодаргай бадыткаан.

ПРОФЭВИЛЕЛИНИҢ ЭГЕЛЕЭШКИНИ-БИЛЕ

● **СОФИЯ.** Болгарияның Русе хоорайында «Дунавска Коприна» комбинаттың девискээринге 400 олуттуг чаа столованы түзүп эгелээн. Ооң дериишкини — профэвилел организациязының болгаш администрацияның кады ажылдап кылганы социал программаның амыдыралга боттанымышкының түнелиг-дир. Ол сорулгаларга чыл бүрүде 200 муң ажыг леви акшаны тускайлап турар. Ол акша-хөрөнгилериниң бештин бир кезиин комбинатта чонуң хереглел бараанларын бүдүрер цехтин орулгаларының күселиг-биле хандырып турар. Бүдүрүлге чиг-эдиниң артышкынарындан белен түүлдерин болгаш өске-даа кылыгларны цехте калбаа-биле бүдүрүп эгелээн.

Профэвилелдиң эгелээшкини-биле садыг комплексини бүдүрүлгениң девискээринге база тутканы. Аъш-чем магазинин болгаш амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелери комплекстин составынга кирип турар. Пес-таавы аргыкчылары ажылдап эгелээр мурнунда чагыр каан аъш-чем бараанларын ажыл шагының соңунда ап, үеин камнап турар. Комбинаттың чоогунда спорт шөлдерин база дерип кылган.

ЧӨГ-ЭТТИ ЭВЭЭШ ЧАРЫГДААР — ХӨЙ ПРОДУКЦИЯНЫ АЛЫР

● **БУДАПЕШТ.** «Эвээш продукцияны чарыгдаваш, хөй продукцияны алыр дээш!» деп лозуунуң адаа-биле социалистиг чарышты Венгрияның бүдүрүлге коллективтериниде калбартып турар. Чарыштың мурнуку одуруунда автобус тулуунуң «Икарус» заводунуң болгаш Дьерниң «Раба» заводунуң, Веспремниң «Баконь» комбинадының ажылчыннары чоорун турар. Технологияны сайыраңгайжыдарының, чаартыкчы, чогаадыкчы саналдарны шингээдип ажылларының, продукция бүдүрериниге материал хөй киреринин кызырарының күселиг-биле олар чиг-эттин улуг кампалгазын чедип ап турарлар.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери бо чылдың чүгле баштайғы чартыында бөзин барык 3 миллиард форинт акшаның чиг-эдин камнап алганнар. Ынчаарга чыл төнчүүлүге чедир продукцияның чангыстың хемчээлин бүдүрериниге чиг-эттин чарыгаалы бир хуу эвээш болур. Чиг-эттин болгаш материалдарның камналгазын немелде капитал салыышкыннары чокка чедип ап турар.

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ ШАПКЫН ХӨГЖҮЛДЕЛИГ АДЫРЫ

● **ХАНОЙ.** Далайдан тыныш — вьетнам экономиканың шапкын хөгжүлделиг адырларының бирээзи.

Чуруттуң балыкчыларының 75 хуузу балык тывыжының чыл планын августун төнчүзүнде-ле күүселипкен болгаш эрткен чылдың ол үеинде турган деннелден мраатта хөй продукцияны республиканың балык үлетпүрү бүдүрген. Кооперация шимчээшкинин далай байлаанының тывыкчыларының ортузунга калбартканы Вьетнамның балыкчыларының ол чедиишкининериниң коя үнелериниң болган.

Куш-ажылды организаластаарының болгаш төлевирнин чаа системазынче шилчээнин балык тудуушкунунуң чаа техниказын, амгы үеин судноларын күүнелеп садып алыр аргаын балык тывыжының коллективтериниге берген. Балык тывыжының чаа районнарын чуруттуң балыкчылары шингээдип ап турар.

Балык тывыжының кооперативтери-биле чергелештир күүнеин балык тудар бүдүрүлгелери база шапкын сайзырап турар. Балык тудуушкуну-биле чергелештир, балыктарны болгаш далайның өске-даа байлактарын немей өстүрүп турар.

Балык тывыжын көвүдедир, балык тудуунуң флодун чаартыр, сайыраңгыр талазы-биле акы-дужманын улуг дузаламчызын Вьетнам Социалистиг Республиканга Совет Эвилели берип келген болгаш берилдээ турар.

АЛБАННЫҢ ДОКУМЕНТИЗИ КЫЛДЫР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведониң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң медделелиниң текшин Каттышкан Нациалар Организациязынга КНО-нуң Кол Ассамблеязының болгаш Аймык чок чорук Чөвүлелиниң албанның тускай документизи кылдыр таратканы. АКШ-тың амгы администрациязының делегей херектерине чорудуп турар угланышкының совет удурутулганын канчаар көрүп турарын совет кижилерге, өске-даа улустарга болгаш күрүнелерниң политиказын тоо даргайларын даа харысалгалыг бүгү-ле кижилерге медделде дыннадып турар.

АГРЕССЧИ УГЛАНЫЫШКЫН

ВАШИНГТОН. (СЭТА) Ак бажының ажылдаа кызганы шериг талазы-биле бүрүн эргелер дугайында хоолу талазы-биле «чөпшээрилгелиг» дээр ындыг резолюцияны АКШ-тың конгрезиниң төлөөлөкчилер палатазы бадылаан. Ол резолюция АКШ-тың далай чадаг шериглериниң Ливанга турарының хуусаазын ам-даа 18 ай хандырып америк администрациязынга чөпшээреп турар. Ооң алгаш көргеш, Ак бажының чоорту чуртка улуг агрессчи, интервентиги үүгедиишкининерге кылып, Чоокку Чөөн чүүке америк шериглерни турузарын быжыглаарынын орнунда ажылын берип турар-дыр.

ДҮВҮРЭЭЗИННИГ МАНААШКЫНДА

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның улузу дувурээзиниг байдалда чуруттап турар. Месилдежип турар талалар дөрт хонук мурунда аткылажымышкынны соксадыр дугайында дугуржулганы чедип алган-даа болза, Бейруттуң чамдык квартталдарында болгаш чуруттуң өске-даа районнарында мылаанда удур-дедир атыылажымышкыннар боор, пулеметтар даажы дыннадып, бомбалар частып турар. Бейруттуң чурттар аразының аэропорту хаалгыг хевээр, Ливан шаңсылалда комендант шагы күштүг болбушаан.

Тель-Авив Ливан девискээринге хөй кезиин эжелевишаан турар болгаш Каттышкан Штаттар Ливанны Чоокку Чөөн чүүке бодунуң шериг базазы кылып алыр дээш ол бот-догуннаан күрүнеиниг иштики херектерингге туразында холгаарлаашкынын үргүлчүлеп турар.

ХӨЛЕЗИЛЕКЧИЛЕРНИҢ ЧӨҢГЭЭЗИ

МАНАГУА. (СЭТА). Рейганның администрациязының бүгү-талазы-биле хандырып, белеткээни контрреволюстуг дээрбечилери сентябрь 28-тиг дан бажында Коста-Риканың талазындан кызыгаарны үреп эрткеш, Ривас департаментинде Карденас болгаш Сапуа дээр чурттакчылыг черлерни, а ол мышкаш Пенья-Бланкада кызыгаар пунктузун атакалаан. Хөлезилекчи идегеттер ол үеде аар миномёттарны, граната-мёттарны, америк бүдүрүлгениң «М-16» дээр болгаш өске-даа боо-чепсектерни ажыглаан.

Сандиножу улусчу армияның талазындан шиитпирлиг ойтур шавымышкынга таварышкаш, интервентилер Коста-Риканың талазынче дедир дезипкен болгаш оон эвээш каш шактың иштинде миномёттар-биле үзүк-соксаал чокка адымышкыннарны кылып турганнар.

ХАБРЕ ФРАНЦИЯГА ЧОРААН

ПАРИЖ. (СЭТА). Иджаменаның ёзу-чурумунуң баштыны Хабре Францияга чораан. Ол аңаа француз удуртукчулар-биле ужуражыышкыннарны кылып, чугаалажыышкыннар үеинде Чадка империалистиг интервенцияны улам калбартырының айтырыгларын көргенин солуннар дыннадып турар.

Париж Чадта болуушкунларга дорту-биле холгаарлап эгелээни билдингир. Чадта Францияның 3500 ажыг парашютчулары, айынчы самолёттары, вертолёттары, танкылары, бронетранспортёрлары, ракета чепсектери, аар үтер-боолары хеделип турары билдингир. Француз боо-чепсекти «агаар көвүрүү» болгаш далай-биле ынаар октаары үргүлчүлеп турар.

ССРЭ-НИҢ ДЕЛЕГАЦИЯЗЫ ЖЕНЕВАДА

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында совет-америк чугаалажыышкыннарга киржир ССРЭ-ниң делегациязы Женевада чеде берген.

Бо чугаалажыышкыннар эгелээнден бээр бир чыл ажыг уе эрткен деп, совет делегациязы баштыны В. П. Карпов Женевага чеде бергеш медделээн. Чугаалажыышкыннарның дөртээлеглери доозулган, ам бешкиээлчээ эгелээр. Талаларның кайызынгадаа таваржыр шиитпирлерни ажылдап кылырынга аны бо угланыышкынга боттуг бурунгаарлаашкынга уе четчир болган ийик. Ынчалзажок, чугаалажыышкыннарга депшилгениң чедип алдынмаанын сеткил хомудаашкыны-биле демдеглээр апаар: америк талаының дугуржулганы чедип алыр хөөн чок туружу депшилгени чедип алырынга моондак болуп турар.

Стратегтиг боо-чепсекти эндерге будуреринин оруун дуглаар, ССРЭ-де болгаш АКШ-та бар ындыг чепсектерни база ядролуг октарның санын боттуу-биле кызырар арганы бээр дугуржулганы чугаалажыышкыннарга чедип алырынче угланыышкынны Совет Эвилели чайғылыш чок чорудуп келген болгаш моон соңгаар-даа чорудар. Идегежи чорукту быжыглаар талазы-биле хемчеглерниң комплексиин совет тала саналдаан. Ол хемчеглерни боттандырары талаларның шериг ажыл-чорутулгазының бүгү хевирлерин кызыгаарлаарынга болгаш ядролуг дайынның кыптыгар аймылдының эвээжедириниге чедиргеи турар ийик.

Деп болгаш бир дамей аймыл чок болурунуң принциниге үндезилээш, дугуржулганы чедип алырынга белеиин совет тала чугаалажыышкыннарга тодаргай саналлар-биле бадыткаан келген.

Америк тала дугуржулганы чедип алырынга чүткүл дугайында чүгле чугаалап, стратегтиг чепсекти «ханызы-биле» кызырарын чедип алыр күүсеэшкинни чүгле чарлап, а дөрөк кырында ооң саналдарын америк шериг программаларын таварышче угланган. Ооң түнелинде АКШ стратегтиг боо-чепсекти, ядролуг октарны улам көвүдедир аргалыг болуур ийик. АКШ-тың туружу совет стратегтиг хүштериниң — чер кырындан диптер арызынга ужуган баллистиктиг ракеталарының үндезиниериниң үрээринче, артык шериг күчүзүн Каттышкан Штаттарга хандырарынче мурнуку хевээр угланган болуп турар.

Кайы-даа талага таваржыр дугуржулганы чедип алырынче эжикти совет тала ажык хевээр тургузуп турар, а Каттышкан Штаттар ол эжикче кирер хөөн чок болуп турардыр деп, В. П. Карпов демдеглээн.

Дугуржулганы чедип алырээш кужениишкиниг ажылдаар тугайында тодаргай инструкциялар-биле чугаалажыышкыннарның чаа эвээзинче ССРЭ-ниң делегациязы эгелеп кирип турар деп, ол медделээн. Дугуржулгаже чадчак орукту америк тала бир эвес арыглаар болза, ынаар дугуржулга чедип алдынган турун болур.

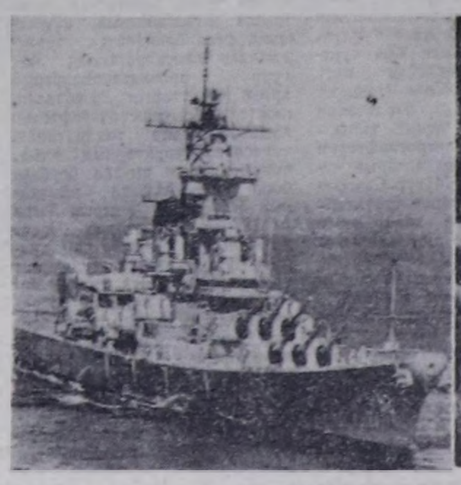

Ливанның далай эриктериниде моонеттинген америк дайынчы корабльдерниң күштери Ливанда далай чадаг шериглерин камгалаарынга хереглеттинериниеи ыыка улуг бооп турарын Эн-Би-Си телекомпания Бейруттан дамчыткан. «Нью-Джерси» дээр линкорунуң ыыда чеде бергени-биле холбаштыр АКШ-тың Шериг-Далай Күштериниң Ливанның эриктериниң чоогунда моонеттинген арткан бүгү корабльдериниеидаа улуг күштү Каттышкан Штаттарның алганын ол телекомпания демдеглээн.

ЧУРУКТАРДА: «Нью-Джерси» линкор ливан эрик чанында; америк дайынчы вертолёттун ужудуучузу машынны бастыр. Ливанның чурттакчыларын хөме ёзолаарынга белеп; Бейруттуң мурнуу чоогунда чамыдаан 155 миллиметр хемчеелдиг снарядтың чаныныбичин уругнун ыглап турары.

АП-СЭТА-ның фотолары.

Вера Сергеевна Тагба Кызылдың педагогика институдун чоокта дооскан. Ол ам найысылалдың № 3 школазында эге класста ажылдап турар. Эрткен чылдагы бирги классчылары ам 2-ги класста чедишкиннинг өөренип турарлар.

Аныяк башкы школаның комсомол организациязының ажылында идепкейлиг киржип турар. Ада-иелер ортузунга педагогика темазынга беседаларны чорудуп турар.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 3 школазының башкызы В. С. Тагба кичээл үезинде.
В. ТАНОВТУН фотозу.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛГЕ АЧЫ-ХАВЫЯАЗЫ ДЭЭШ

Сураглыг грек композитор, чаныс-сыныс чок патриот болгаш интернационалчы Микис Теодоракис болдунуң бүтү талантызын, бүтү амыдыралын тайбыкшыг болгаш улустар аразының найыралының идеалдарынга бараалгадып турар. Ол делегейниң «Улустар аразынга найыралды быжыглаары дээш» деп Лениннчи шаңналы-биле шаңнаткан.

Октябрь 4-те Кремльдиң Свердлов залынга болган совет хөй-ниитиниң төлөөлекчилериниң байырлыг хуралынга делегейниң Лениннчи шаңналының талазы-биле комитеттиң даргазы академик Н. Н. Блохин лауреаттың дипломун болгаш алдын медалын адыш часкаашкыны бооп турда. М. Теодоракиске тывыскан. Ол композиторга шаннал дээш байыр чедиргеш, аңаа кадык-чаагай болуруг, оон ажыл-чорудулгазынга моон-даа соңгаар чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

М. Теодоракис аңаа делегейниң Лениннчи шаңналын тывысканы дээш чүректиң хамыыдан өөрүп четтиргеш.

— Лениннің ады мээң бүгү амыдыралым-биле хамы холбаалыг—деп, ол чугаалаан. — Лениннин тайбың дугайында чагыгларын бүгү кижилериннің, бүгү улустарының эдерип, күүседирп бөгүн кажангызындан-даа артык эргежок чугула. Ол чүл дээрге, ак сеткилдиг кижи бүрүзү, хамыктың мурнунда хөй-ниитиниң ажылдакчылары, интеллигентилер, эртемниг болгаш уран үүлдүң ажылдакчылары тайбың дээш соруктуг демиселчилер болур дээрн ол-дур.

— Мээң грек улуска бараан бооп турар музыкам Грециямың кызыгаарларының даштынга-даа чер кырының бүгү-ле ак сеткилдиг кижилериниң каржы-каргыс чагыргаларга, күчүлөшкинге болгаш мөлүгделге удур, хосталга, демократия, социал депшилге болгаш тайбың дээш демиселинге база-ла бараан болурун күзээр мен—деп, М. Теодоракис түңнелинде чугаалаан.

Школа болгаш амыдырал

БИР ДЕМ-БИЛЕ

Өөредилге чылының баштайгы айы эрткен. Чадаананың № 3 школазында чүс-чүс уругдар парта артында олурупкан. Улус өөредилгезиниң тергиин Дарыш Чымбаевна Севеннин 26-гы өөредилге чылы ол.

Оон күш-ажылчы базымы Кызылдың башкы училищезиниң соонда эгелээн. Эге класс өөренікчилери-биле Дарыш Чымбаевна он ажыг чыл ажылдаан. Оон соонда Кызылда күрүеннің башкы институдун дооскаш, бо хүнге чедар 7-10 класстарда тыва дыл башкылап ажылдап турар. Бодунуң башкылап турар эртемнинге өөренікчилерни сонуургалым хаара тудуп, ханы билиг-биле чепсетлеп турар.

СӨКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунун шинтирлери, эл Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазы кижи бүрүзүнүң ажылынга харымсалгалыг болурун күштелдирип, быжыг сагылга-чурумнуг, ажылдың бүдүрүкчүлүүн база шынарын экижидерин хүлээндирип турар. Улус өөредилге ажылдакчыларының мурнунда салдынган сорулгаларны боттандырарынга башкының чогаадыкчы чоруу, оон идей-политиктиг билин, культурлуг деңнели, методиктиг арга-дуржулгазы база кол черин эзлээр.

Чадаананың № 3 школазының өөредилге-кижизидилгелиг ажылы шынаржып, өөренікчилериң билиниң деңнели бедип турар. Ында эге болгаш үстүү класстарының янзы-бүрү эремиер башкылары демиг ажылдап турарының хереченин ол. Оон-биле кады школаның материалдыг баазазы быжыгып орар.

—Силерниң школаңар районда эң улуг школаларның бирээзи болгай. Оон ажылыңны, башкылар-биле, коллективте мурнакчылар-биле таныштырып корзүүцерге кандыгыл?— деп школа директору Зинаида Тюлюшовна Ооржактан айтырдым.

Директор кезек боданып чорүй оожум чугаалай-дыр:

—Бистиң коллективте оныза багай диртин, ээ-харыысалга чок ажылдап турарлар чок, ындыг болур-даа ужурлуг. Ажыл шагы үзер, кичээлдеп өзалдаар, кичээл үстүр чорук болбайн турар. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылды бедик деңнелге тургузар дээш «бир деминг ажылдап турар бис. Дорту-биле чугаалаарга, иинти ажыл багай эвес. Бистиң башкыларывыстың улут нуруузу хөрээжен башкылар. Эте-даа, үстүү-даа класстарның башкылары колдуу дээн эртемниг.

Ол ышкаш мурнакчы башкыларны чок деп болбас. Оон чижээнге тыва дыл башкызы Дарыш Чымбаевна Севеннин кинрип болур-дур—дээш, Зинаида Тюлюшовна оон дугайында эвээш эвес чылыг сестерни чугаалай-дыр.

Августа болган районнуң башкыларының чөвүлел хуралынга хоочун башкы Дарыш Чымбаевнага «Улус өөредилгезиниң тергиинин» деп хөрек демдээн тывыскан. Ол каш чыл улаштыр районнуң тыва дыл башкыларының методиктиг каттыжыышкының удуртуп турар. Тыва дылдың методиказын ханызы-биле шинчээдип ап, хүн бүрүде билин бедидип чораан. Дарыш Чымбаевна оон башкылаашкынын улам сайзырадгайжыдып турар. Төрээн дылды эки билир чорук орус дылды болгаш оске-даа эртемнерни шинчээдип алырынга урулларга делгем орукту ажыдып берип турар.

Коммунист башкы өөренікчилерге ханы билигни бербашаан, ада-ие-биле быжыг харылзаалыг ажылдап турар. Оон класының өөренікчилери хүндүлээчел болгаш кызымакай чорукту башкызынын хүүда үлегер-чижээнден өөренип ап чоруурлар.

К. МОНГУШ.

ОКТЯБРЬДА КӨРҮҢЕР

Аркадий Ваксберг биле Альбина Шульгинаның сценарийни ёзугаар «Ленфильм» киностудияга режиссёр Валерий Гурьянов «Чырык хүндүс-ле» деп чаа солун киноону тургускан. Ук киноону Аркадий Ваксбергтың суд очериги ёзугаар тургускан. Эзирик хулаган ооларны хөй улус дыштанып турган черден сывырып чорудуп турганыр, оон-биле холбашкан болуушкуннарны ында коргускен.

М. Горький аттыг киностудияга тургускан «Карантин» деп кинода беш харлыг бичии Машаның дугайын тоогээн. Уруглар садында карантин турупкан, Машаны алыр кижи чок. Херек кырында ол ада-иелиг, кырган ава-ачазы база бар, харын-даа оларны ада-иезин безин бар. Ажыл-херээ чай чок бо улустуң аразында Машаны алыр кым-даа тывылбаан...

«Чеди солдатчыгаш» деп кинонуң үндезининде амыдыралдан алдынган таварылга киргеп. Бичии ооп чүгле хөрээжен улустуң аразынга өскен, ачазы мракта ажылдап турар. Ооп эрес-дидим кижи кылдыр өзер күзелдиг. Херек апарза, ёзугаар солдат болуксаан. Аңаа чеди ак демир солдатчыгаш херек болуп турарын солунга бижээн. Петушки суурда чурттап турар Олегчигеш Комаровка аалчылар—ёзулут чеди солдат Понедельник, Вторник, Среда, Четверг, Пятница, Суббота деп солдаттар, Воскресенье деп сержант келген.

А. АЮНОВА.

Шыдыраа **МАРГЫЛДААЛАР БОЛУР**

МАНИЛА. (СЭТА). Делегейниң шыдыраа федерациязының (ФИДЕ) 54-кү конгрезинге ФИДЕ-ниң Төп комитединин эрткен вторникте болган эртенги хуралынга Делегейниң шыдыраа федерациязының президентизи Ф. Кампоманес совет гроссмейстерлер Г. Каспаровту болгаш В. Смыслову моон мурнунда бодунун уттурган деп шинтирлээнин күш чок болдурганынын дугайын чарлаш, делегей чемпионнары ат дээш ойнаарларның чартык түңнел маргылдаларының оларның киржилгези-биле болурун медеглээн. Каспаров—Корчной, Риблк—Смыслов оларның маргылдаалларын бо чылын-на эрттирптер төлээде, ол маргылдаларны белетказарынче соңгаарладышкын чокка эгелеп кирер деп турарын Ф. Кампоманес медеглээн.

Хүн айтырыын ёзугаар Төп комитеттин хуралынга 1984 чылда кол-кол маргылдаларны организаставаар дугайында айтырыгны тургускан болганда, делегейге бирги чер дээш маргылдаанын ийи чылдыг хуусаазын тургузар санал талазы-биле маргылдаа турун келген. Совет делегациянын кежигүүнери, оларныц-биле кады делегей чемпионнары А. Карпов биле М. Чибурданиде амгы үеде күштүг бооп турар үш чылдыг хуусааны хевээр арттырза кандыгын деп санаалданнар.

ТЫВАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

48-КИ СЕЗОНУНУҢ АЖЫДЫЫШКЫНЫ

(Октябрь 8-тен 30-га чедир РЕПЕРТУАРЫ)

8, 20, 26. **«ХАЙЫРААН БОТ»** — В. Кон-оол
2 кезектиг драма
Эгелээри 19.30 шакта.

«КАДАЙЛАНЫЫШКЫН»
2 кезектиг эдептиг белуушкун.
Эгелээри 19.30 шакта.

13. 15. **КОНЦЕРТ**
Эгелээри 19.30 шакта.

16, 30. **«КАРЖЫ ОЮННАР»** — А. Арбузов.
2 коргузүүлүг драма
Эгелээри 19.30 шакта.

21. **«ТАЙЫП УЖАР...»** — А. Дударов.
2 кезектиг драма
Эгелээри 19.30 шакта.

22,29 **«ХӨЙ-БИЛЕ ЧОРЗА-ДАА...»** — А. Гельман.
2 кезектиг драма
Эгелээри 19.30 шакта.

УРУГЛАРГА ШИИЛЕР:

9, 23 **«БРАЗИЛИЯНЫҢ ЭРТИНЕЗИ»** — К. Машаду.
2 кезектиг төөл.
Эгелээри 12 шакта.

16, 30. **«ҮШ ХАВАНАК»** — С. Михалков.
Ыры, танцылыг төөл.
Эгелээри 12 шакта.

Коллективтиг чагыгларны 2-25-49, 2-35-88 телефоннар дамчыштыр хүлээп ап турар.

Билеттерни театрның кассазында 10 шактан 19.30 шакка чедир садын турар.

телевидение

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Харыылаар, горнистер! 9.40 — «Сээн холдарынын чылыы». Уран-чечен фильм. 10.55 — «Улустуң чогаадылгазы». Гелетайылбыр 11.40 — Аныяктар адрестерге. 12.10 — Төлөмедээлер. 12.55—14.15 — Чапсар. 14.15 — Төлөмедээлер. 14.30 — Сибирь — Бырааны Чөөн чүк дугайында документалдыг фильмер. 15.30— «Черге, дээрге болгаш даалгайга». 16.00 — Москва болгаш москвачылар. 16.30 — Шыдыраа школазы. 17.00 — Миллионнарның леннинчи университети. Социалистиг экономиканы башкарары. 17.30— Футбол талазы-биле Олимпий турнирининг шилилге маргылдаалары. Грециянын болгаш ССРЭ-нин чыныды командалары ойнаар. Грециядан дамчыдылга. Чапсар аразында — Бөгүн делегейде. 18.30—18.45 —Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Эртем болгаш амыдырал». 19.35 — «Хову чечектер». Уран-чечен фильм. 21.00 —«Ye». 21.35 — РСФСР-нин улустуң артизи В. Городовская биле РСФСР-нин алдарлыг артизи Н. Чекагова гуслиге ойнаар. 21.55—22.00 — Төлөмедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Генетиктиг инженерия. 9.05 — Испан дыл. 9.35 — К. Паустовскийнин катап номчувушаан. 10.30 — Эрте-бурунгу Грециянын уран чүүлү. 11.00 — Бистиң садывыс. 11.30 — Чогаалчылар Ленин дугайында. М. Прилежаева дамчыдылганга киржир. 12.00 —«Бистер колхозка артар бис». 12.30 — Төөгүүнүн арыннары. «Мен—Совет Эвилелинин хамаатызы мен». 13.00 —«Бойдустуң чажыттары». Эртем-шинтерелдиг фильм. 13.20 — Испан дыл. 13.50 —«Министр болуксаан түү мен». Тайылбыр биижиктиг уран-чечен фильм. 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.14 — Мультфильм. 18.20 — Тыва дугайында киноону тырттырып турарының дугайында кинорепортаж. 18.35 — Чарлаалар. 18.40 —«Азияның товуу». 19.10 — Телемедээлер. 19.30 —«Мен — Совет Эвилелинин хамаатызы мен». ССРЭ Конституциязының күчүгге турасказатган литература-публицистиг композициязы.

МОСКВАДАН

20.00 —«Чыргалдыг улуглар, чаштар!» 20.15 — Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва)— «Трактор» 20.50 — «Кыргаанлар» деп документалдыг телефильмнинг баштайгы үндүрүлгези. 21.00 —«Ye». 21.35 —«Комиссар» дугайында баллада». Уран-чечен телефильм. 22.40—23.35 — Л. Бетховен биле Ф. Шуберттиң чогаалдары.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Дуне барыын районнарга биче чаъстаар. Барыын чүктеп хаттың дүргени секундада 9-14 метр. Хүндүс чөөн районнарга 3-8 градус чылыр.

Кызылга биче булуттаар, чаъставас. Хаттың дүргени 5-10 метр. Дуне 0 градус, хүндүс 10-12 градус чылыг.

Кино

ОКТЯБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Средь бела дня...» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Карантин» 9.30, 11.10, 12.50, 14.30, 16.10, 17.50, «Дыхание грозы» 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Великий клоун» 15.00, «Цветок кактуса» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Семь часов до гибели» 14.30, 16.30, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Шурочка» 19.30 шакта.

КУЛЬТУРАНЫҢ ТУРАСКААЛДАРЫ — ЧОННУҢ БАЙЛАК ЭРТИНЕЗИ

СӨКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1977 чылда тускай доктаалды үндүргеш, ында Тываның төөгүүнүң болгаш культуразының оныза чугула 59 туракаалдарын болгаш туракаалдыг черлерин күрүне камгалалынга ап, тускай дамзыда айыткан. СӨКП-ниң болгаш делегейде баштайгы социалистиг күрүеннің тургузукчузу В. И. Ленинге туракаалды болгаш республика найысылалында оон алым эйнлээн шөлүг тургузар талазы-биле улуг ажыл кылдыган. Бо чылын Кызылда кызыл партизаннарга туракаалды чаарткан. Ада-чурттуң Улуг дайынынын маадырлыы-биле өлгеннерге туракаал база найысыалда тургустунган болгаш кеззеде өң-базын чечектер-биле шиметтинген турар. Партиянын хоочун ажылдакчызы, чогаалчы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. К. Токаның хөөрүүде хөрек дүрзүү туракаалды база хылган. Тываларның феодалдарнын дарлаал-мөлүгделгеге улуг тываларнын тура хылышкынынын киржикчилеринге—60 маадырларга туракаалды ол Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң девискээринде тургускан.

Клевтин радиотехниктиг институдунуң студентилер отрядының тудутжу дайынчылары 1980 чылда хостуг үелерни ажыглап тургаш, Улуг-Хем районнуң «Улут-Хая» совхозунуң төвүнде туракаалды халас тудуп тургускан. Тыва эки турачылар Ада-чурттуң Улуг дайынынын чылдарында Совет Украинаны немец-фашистиг эжелекчилерден хостаары дээш маадырлыы-биле дайылдажып, оларның дыка хөөрүүнүң эзи келбейн барганы билдингир. Ам ол украин студентилериниң тургусканы туракаал совет улустуң бузулбас, быжыг шайыралының демдээ болу берген.

Төөгүүнүң туракаалдарының хөй кезиин чылдың-на чаагай-жыдып, чаартып турар болгаш партия, совет, хөй-ниити организациялары ажылчын одурукка киреринин, пионерге болгаш комсомолга хүлээп алышкынының, партиянын, революциянын, дайынын болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражырының байырлыг ёзулалын ол туракаалдарнын • чаныга кылып, кижизидиччи ужур-дузалыг улуг ажылдарны чорудуп турар.

Хамааты дайынының үезинде Тарлашкын тулчуушкунунга кириишкей кызыл партизаннарга алдар болдуруп Эрзин районнуң Чаа-Орук суурунда тургускан туракаалдың чаныга барын, гитлержи фашизмни ашкан совет улустуң тинилегезин чылдың-ка демдеглээри чаагай чаңчыл болу берген. Тывага Төөгүүнүң болгаш культурының туракаалдарын камгалаарының Бүгү-россия ниитилелиниң республика салбырын 1966 чылда тургускан. Ол бодунуң хөй санныг активчилери болгаш коллективтиг кежигүүнери-биле кады Тываның девискээринде төөгүүнүң туракаалдарын камгалан, кадагалаар талазы-биле улуг ажылдарны вылып чоруткан. Ниитилелдиң кежигүүнери ол бүгүнүң түңнелинде сөөлгү чылда 2,7 катап көвүдээн. Олар туракаалдарны пропагандалап, камгалаар талазы-биле улуг ажылды кылып турар. Сөөлгү бүдүн-чартык чыл иштинде олар 250 хире лекцияларны болгаш клеткелдерни чоога кылган. Ниитилелдиң Бии-Хем, Барыын-Хемчик районда салбырында болгаш Кызылдың № 2 школазында, тубдиспансерде, «Улуг-Хая» совхозта болгаш оске-даа черлерде ниитилелдиң эге организациялары эки ажылдап турар. Ниитилелдиң активчилери А. П. Мужичков, И. Д. Шара-Хөө, М. Х. Маннай-оол, И. Ш. Очур болгаш өскелерниң-даа эки ажылын база демдеглээр ужурлуг. Ниитилелдиң салбыры республиканың Культура министерствозу-биле кады Тываның 40 чылынга уткуштур тускай хемчеглерни кылган, боттандырып чорудуп турар.

Төөгүүнүң болгаш культураның туракаалдарын камгалап, байыдар талазы-биле ажылда улуг четпестерниң барын ажыы-биле чугаалаар ужурлуг. Чижээ, культура органнарының талазында туракаалдарны паспорттаар болгаш дамзылаар талазы-биле ажыл чорувайн турарын айтыр керек. Республиканың археологтуг картазы ам-даа чок бооп турары дыка четпес. Республикада революцияның төөгүүнүнге хамаарышкан болгаш архитектура, тудут-даа туракаалдары эртем талазы-биле шинчилеттинмээн болгаш демдеглеттинмээн. Чамдык онза улуг ужур-дузалыг туракаалдарны ам-даа күрүне камгалалынга албаан.

Бо айтырыларны көдээ болгаш суур Советтериниң, культура органнарының ажылакчылары орта билбес, ниитилелдиң бодунуң, чижээ, Кызыл хоорай, районнар салбырлары, чамдык эге организациялары багай ажылдап турар. Ол бүгүнүң түңнелинде төөгүүнүң болгаш культураның туракаалдарын илередип тываның болгаш шинчилеп көөрүүнүң талазы-биле ажылдың дыка хөй айтыыларны оожум шинтирлеттинип турар. Чамдык кижилериң талазындан ховар туракаалдарны үнелеп көрбес, харын оларны үрегдээр чоруктарның фактылары безин бар бооп турар.

1983 чылдың август 17-де үнген «Литературная газета» солунга оон корреспондентизи Н. Конаевтиң бижээн түүлүнде Саяногорскиниң бир чурттакчызының идепкейлиг киржилгези-биле Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээнин адаанче кирер черден тывылган ховар дээн петроглифтерни канчаар камгалап алганын чугаалап турар. «Мугур-Саргол» деп черде хаяларда чуруктарны суг адаанга кирер черге хевээр арттырар дугайында авторитеттиг төлөөлекчилериниң коллективтиг документизиниң дугайын ында база айыткан.

Херек кырында алырга, археология институдунуң РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң культура министерствозунуң туракаалдар камгалаарының ниитилелиниң Тыва салбырының Саян-Шушенск ГЭС-тиң дирекциязының төлөөлекчилери, ол ышкаш ГЭС-тиң суг хөөлбээнин төлевилелиниң кол инженери Мугур-Саргалдың петроглифчуруктарын барып көрген болгаш 1977 чылдың май 25-те актыны тургускан. Ында чугаалап турары болза: «Чуруктарлыг даштарның геологтуг байдалын болгаш дүрзү-хевирлерин барымдаалап көргеш, оларны суг дувунче кирер зонаның девискээрниде өскээр кожүрер сорулга-биле оларны одура хирээлээн ажыы чок деп санаан». Суг хөөлбээниң кол инженери В. И. Муравлёвтун, Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээнин киргизиниң начальниги В. Н. Карповтун тускай саналын ёзугаар актыга сөөртүүп ап болур бичии-бичии хая-даштарның дугайын немей бижээн даштар ол черде чок болган деп айытканы херек кырында дуушпейн турар.

Оон аңгыда ол ховар туракаал чуруктарны камгалап алырының талазы-биле чугула хемчегларын актыга база айыткан турда-ла, олар күүсеттинмээн. Чижээ, ССРЭ-ниң ЭА-зының Археология институдунуң Үстүү-Енисей экспедициязы (начальник М. А. Девлет) актының туракаал чуруктарлыг черин шинчилээрин 1981 чылдың ортузунга 1983 чылга чедир шинчилээр дугайында айтыышкының күүсеттээн, республиканың туракаалдар камгалаарының чогуур организацияларынга эртем отчёттарын дужааваан, көжүрүп болур петроглифтерни амдыгаа чедир тодаратпаан, туракаал чуруктарның кинорумалдарын ам-даа бербээн бооп турар. Актыда айытканын ёзугаар алырга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң суг хөөлбээниң киргизи чуруктуг хая-даштарны үндүр сөөртүрүүнүң талазы-биле техниктиг аргалар, акшы-хөрөңги тускайлаарының болгаш ону күүседир черни тодаладырының талазы-биле комиссияның саналын үүгле 1977 чылга чедир эвес, харын амты үеге безин чедир күүсеттээн. Моон алгаш көөрге, «Литературная газета» солунда Мугур-Сарголдың болгаш Чиргенин-даа туракаалының шуут читкениниң дугайында дувурээнин кадүргенин үндезининг бооп турар-дыр. Төөгү эртемнериниң доктору С. И. Вайнштейниниң 1957 чылда сла Улуг-Хем районнуң Сыын-Чүрек даандан «ЪТКА 25 чылы» совхозтуң девискээринде) тып демдеглээн хөй саныг петроглиф-чуруктары эртем талазы-биле онза улуг сонуургалды болдуруп турар. Ол дагыын дажын тудутта ажыглаар дээш сөөртүкениниң түңнелинде ол чуруктарның чамдызы дыка үрелип, балаган. Эрте-бурунгу кижилериниң чураан дүрзү-хевирлериниң орнунда амгы үениң кижилериниң будук-биле бижээн аттары болгаш бижимелдери көстүп тургулаар апарган. Сыын-Чүректиң үнелеп четтинмес туракаалдыг чуруктарын баштайгы байдалынга турганы-биле көрүп болбас болу берген. Уйгур хаан, Моюн-Чурнуң бир муң ийи чүс хире чыл мурнунда Тере-Хөлге тудуп турганы Пор-Бажың шивээзинин дугайы Тывадан дашкаар безин сурагжаан. Ук черниң чурттакчылары ол туракаалды онза камныг камгалаар ышкаш сагындырар.

Ол туракаалды шинчилеп, өөренири ам-даа доозулбаан турда-ла, Кыргыртуг суурунуң чамдык чурттакчылары шивээдеп туйбуларны суугу салыры-биле сөөртүр дээш үрегдеп, чарыгдап турарлар.

Улуг-Хемниң Эйлиг-Хем деп черде, Бижиктиг-Сайырның дугайын бичиимде-ле хөй катап дыңнаан мен. Бо чылын ол черниң 73 харлыг чурттакчызы Долума Хайовна Токый үш километр черни чадаг кылаштап эрткеш, биске айтып берген. Ол дыка солун чуруктарлыг чер болган. Ынчалза-даа ында чураан аң-меннерлиг хая-даштарның чамдызы бузулгулай бергилээн болгаш амгы үениң кижилериниң бижээн үүлдериниң ам-даа шинчилеттинмээн чуруктарын баллап каапкан болгулаары дыка хараадаачыг.

Барыын-Хемчик районнуң «Бижиктиг-Хая» деп даанда Богда-Бурганны дүрүүлээн куй турган. Школаларының чугаалап турары-биле алырга, оны өскээртен келген кижилер тура шапкан, сөөртүп аппарган бооп турар. Тывага ындыг чүгле ийи куй турган. Оон бирээзи Үрбүүде (Улуг-Хем район) турар болгаш ол база-ла үрелип азы сут хөөлбээнин адаанче кире берип болур байдалдыг апарган.

Улуг-Хем районнуң Даг-Ужу деп черде амгы үеним туракаалы шуут хайгаарал чок, багай байдалда турар. Кызылда революцияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының, литератураның болгаш уран үүлдүң сураглыг ажылдакчыларының хөөрлериниң кымында туракаалдары база-ла көрүү чок байдалдыг.

Төөгүүнүң болгаш культураның туракаалдарын камгалап, кадагалаар талазы-биле республиканың чурт-шинчилел музейи улуг рольдуг болгаш ужурлуг. Ындыг турбуже, скиф үезинин стела-туракаалдары хаш дүрзү-хевирлер, бижиктиг кожээлер музейнин херимнинг иштинде кандыг-даа чурум-часкаал чокка салыы каан турар, оларын чаныда тайылбыр бижиктер безин чок.

Тывага ажык дээр аданга археология-этнографтыг музейни тургузарының үезин шагда-ла келген. Оны Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээнин шыва алыр черлериниң чанынга—Чаа Шагаан-Арыгга тургузары дыка таарымчалыг болгу дег.

Төөгүүнүң болгаш культураның туракаалдарын шинчилеп, камгалаарынга идепкейлиг киржири совет эжин бүрүзүнүң хүлээлгези болур.

Т. НОРБУ.

Төөгүүнүн болгаш культураның туракаалдарын камгалаарының Бүгү-россия ниитилелиниң республика салбырының харымсалгалыг секретары.

Республиканың киноэкраннарында «Чырык хүндүс-ле» деп кино үүп эгелээн. Киноны «Ленфильм» киностудиязынга үндүргеш.

СРЕДЬ БЕЛА ДНЯ...

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың педагогика институду 1983-84 өөредилге чылында белеткел салбырынга өөрениринче чалап тур. Белеткел салбырынга физика болгаш математика, филология, эге өөредилге факультеттеринге кирери-биле дыңнакчыларны белеткээр. Кичээлдер декабрь 1-ден эгелээр. Өөренир хуусаазы 7 ай. Белеткел салбырынга ноябрь 23-те болур чугаалажыышкыннарның соолуде хүлээп алыр.

Белеткел салбырынга бир чыл ажыл стажтыг, совхозтарның үлетпүр бүдүрүүгелериниң, харылзааның болгаш транспорттуң, тулгуның болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылчыннарын, шеригден халажын келгеннерни болгаш ийи чыл хире школаларга ажылдаан пионер вожатыйларын хүлээп алыр.

Киреринге эргежок чугула документилер:
Ортумак эртем дугайында документ.
Күш-ажыл дептериниң хоолгазы.
Ажылдап турар черинден чоруткан бижин болгаш үш кижиниг ат салганы характеристика.
3х4 хемчээлдиг 8 фото-чурук.
286 майыктыг эмчи шыныылгазы.

Документилерни дараазында адресче чорудар: 667000, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажын дугаары 34, педагогика институдунуң белеткел салбыры.

Редакцияның адрези:

667000. Кызыл. Щетинин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 9 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орулакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарларының 2-23-35, партийже аймаарал болгаш үлетпүр киларинерниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүүт киларинерниң 2-37-13, чагаа киларинин 2-41-27, информация киларинин 2-20-60, культура киларинин 2-23-54, өөрө ажыл-агый киларинин 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2014.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының хереглериниң галазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—01592

БАЙЫРЛАЛ-БИЛЕ, ЭШТЕР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 232 (12322) | 1983 чылдың октябрь 7, пятница | 1925 чылда үнделип эткеннеен | Өртээ 3 мөөр

СОЦИАЛИСТИГ ДЕМОКРАТИЯ

Бөгүн—бүгү улустуң улуг байырлалы — ССРЭ Конституциязының хүнү. Алды чыл мурнунда, 1977 чылдың октябрь 7-де сайзырангай социалистиг нинтилелдиг чаа Үндезин Хоойлузуун ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму хүлээп алган, Бистиң чуртувуска социалистиг демократияның күштүүн бадыткаан, күрүениң эрге-чагыргазынга чонның калбак киржилгезин улам быжыглаан ол Хоойлу совет кижилерниң бүгү-ниитин өөрүшкүзүн, патриотчу чоргаарадын, Төрээн чуртунга хамы ынакшылын болдурган.

ССРЭ Конституциязы эрткен алды чыл дургузунда совет кижилериниң хүн бүгү амыдыралының участок бүрүзүнге сиңнигип киргеш, оон үүл бүрүзү боттанып, нинтиеелиниң адыр бүрүзүнге өгээртинмес үре-тыныелдың көргүзүп келген.

ССРЭ Конституциязының 28 үүлүүнде мынча деп айыткан: «ССРЭ тайбыының дериг политиказын чайгылыш чок чорудуп, улустарның аймыл чок чоруун быжыглаар болгаш делегейге калбак кады ажылдажылга дээш туржып турар. «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, Совет чазак бүгү делегейге тайбыны догуннаар, делегей социализминиң туруштарын быжыглаар, янзы-бүрү социал тургузугаут күрүнелериин тайбың кожа-хелбээ догуннаарының принципиин чайгылыш чок боттандырар дээш туржып келген-даа, турааып-даа турар.

АКШ-тың администрациязының болгаш ооң талалакчыларының өске күрүнелериин болгаш улустарның эрге-ажыктарын тооп корбейн, делегейге тергиидекчи турушту бижыглап алыр дээш чорудуп турар сарыыл чок политиказынга удур бистиң партиивис болгаш күрүневис шинтпирлим-биле демисежин турар. Ооң бир чижээ болза, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чоокта чаа ыылган Медеглели болур. Бистиң чуртувустуң кызыгаарын кара-туразы-биле үреп кирип келген мурнуу-корей самолет-биле таварылгага чагдынып алгаш, АКШ-тың тускай албан черлериниң организастап турары кара сагыштыг өөрүшкүзүн, патриотчу чоргаарадын, боо-чепсекти эндере бүдүрериин кынчыктырбазынче, күрүнелер аразынга кады ажылдажылганы калбарыышче болгаш ханыладырынче мурнуку хевээр угланган болуп турар» деп, эш Ю. В. Андропов ук Медеглелде демдеглээн. СЭКП-ниң, бүгү совет улустуң чайгылыш чок турасоруу-даа ол. Делегейиин бурунгаар деп-шилгелиг бүгү улустарының күзел-чүткүлү базаындыг. Ол дугайында «Шын» солуунуң хөй санныг авторлары редакцияже бижип турар, оларының чамдыктары солуунга үнгүлээн.

ССРЭ Конституциязының хүнүн республиканың ажылчыннары, албан-хаакчылары, интеллигентилери база өөредилге черлериниң сургуулдары, студентилери шалыпчы күш-ажылы-биле, эки өөредилгези-биле уткуушаан, чаагай ажыл-херектери-биле партиниң болгаш чазактың делегейге тайбың дээш чорудуп турар политиказынга улуг салыышкынны киирип турар. Каа-Хемде СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д. Д. Дава, Кызылдың идик септээр болгаш даараар цехинде ажылчын Б. П. Шатохин, «Тыва дагдугу» комбинаттың арыглаал фабриказында эллчег удуртукчузу С. Д. Куулар, «Тыва кодээ тудуг» трестин № 586 КМК-да бригадир И. С. Довженко, Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң тараажызы Ч. Д. Күжүгет болгаш өске-даа чүс-чүс ишчилер бөгүнгү байырлалды төлептиг уткаанмар.

Күш-ажылдың мурнакчыларының саны хүн бүрүде көвүдеп, оларның ат-алдарының алгын турары—Совет Конституциянның тывыскан эргези деп чөптүү-биле санап турар. Ында эң-не кол эрге—ажылдаар эрге магадылаттынган. Ол эрге совет кижиниң келир үеже шинтпирлим базарынга, чаагай амыдыралды бодунуң тургузуп алырынга магадылал болуп турар. Бистиң чуртувуста ажыл чок кижи чок. Ооң туржук үүгле ажылдаар эвес, бодунга тааржыры, ынак мергежилин шилип алырынга орук кымга-даа ажык. Янзы-бүрү өөредилге черлери, профессионал-техникти өөредилге системазы, бедик мергежилдиг башкылар чонга бараан болган. Бистиң республикавыста институттар, техникумнар, училищелер база улус ажыл-агыйының кадрларын белеткеп турар.

ССРЭ Конституциязы чурттуң хамаатыларынга хөй санныг эргелерин бербишаан, чаа-чаа хүлээлгелерин база онааган. Кижи бүрүзү бодунуң онаашкан участогунга ак сеткилдиг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар, хөй-ниитти амыдыралга идепкейлиг киржир ужурлуг. Ол бүгү хемчеглер кедизинде барын бүгү совет кижилериниң материалдыг чаагай чоруун белдиринге, Чер кырынга тайбынны быжыглааринга, коммунизмче бурунгаар базымны кылырынга чедирер. Ол дугайын СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының материалдарында, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң айтыышкыннарында тодаргай илереттинген.

ССРЭ Конституциязының 44 үүлүүнде «ССРЭ хамаатылары чуртталга бажыннары алыр эргелиг» деп айыткан. Бистиң республикада күрүнеиин болгаш хөй ниитиниң чуртталга фондузу улам калбарып, хамаатыларның бажың-балгады күрүнеиин камгалалында киргеш. Чуртталга шөлү Тывада улам калбарып турар. Үүгле бо чылдың эрткен айларында үүгле Кызылдың чурттакчылары барык чээрби муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн алган.

Чурттуң Үндезин Хоойлузунуң хамаатыларга кадымы камгалаары-биле берген эргелери бисте долузу-биле ажыглаттынып турар. Хөй санныг эмнелгелер ажылдап, олар улам немежип, бедик мергежилдиг эмчи кадрлар-биле республика хандыртынып турар. Ооң-биле чергелештир Тываның хамаатылары республиканың болгаш чурттуң курорттарынче, профилакторийлерниче, чурттуң дыштанылга бажыңнарынче чылдың чоруп, кадымы быжыглап ап турар. Пенсионерлериниң болгаш инвалидтериниң кадыы дээш онза кичээнгей салдынган, олар халас путёвкаларны эпти-ле ажыглап турарлар.

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң эргелерин Чаа Конституция улам калбарткан. Оларның ажыл-чорудулгазы амгы үениң негеллезин ёзугаар тургустунган. Республикада үш муң ажыг депутат сонгукчуларының чагыгларын күүседип турар. Чагыг бүрүзү чурттакчыларның эргеажыктарын долу хандырарынче, оларның чаагай чоруун бижыглаарынче угланган. Боттарының девискээрлериниң турар ажылагыйларының, бүдүрүлгелериниң, организацияларының ажыл-чорудулгазын Советтер улам долузу-биле углап, башкарып турар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ооң соонда-гы Пленумнарының шинтпирлерин амыдыралга боттандырарынга Советтер улуг салыышкынны киирип турар.

Үндезин Хоойлунуң үүл бүрүзүнде «бүгү чүвени кижиге, ооң чаагай чоруунга» деп бодал симиникен. Ында хөй-хөй эргелер магадылаттынган. Ол ёзугаар боттанып турарын коруп турар-даа бис. Ооң-биле чергелештир эвээш эвес хүлээлгелер база ында аймыттынган. Ак сеткилдиг болгаш шудургу ажылдаары, социалистиг Торээн чуртун маадырлыы-биле камгалаары ажылчын-даа, албан-хаакчы-даа, эрге-дужаалдыг-даа кижиниң ыдыктыг хүлээлгези.

Күчүлүг бүдүрүкчү күштерлиг, мурнакчы эртем болгаш культура тургустунган, чонның чаагай чоруу доктаамал өзүп, кижиниң бүгү талалыг амыдыралында уламна таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар совет ниитилелдиң хамааты бүрүзүнүң мурнунда улуг-улуг сорулгалар бар. Ол дээрге он бирги беш чылдың өзек чылының, ниитти беш чылдың планныг даалгаларын бүрүн күүседири, бүдүрүлгенин болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун улам быжыглаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүүн белдирери, ол бүгү ижи-биле бүгү-ниитти тайбыңга биче эвес салыышкынны киирери-дир. Аңаа бистиң республиканың ишчилери база идепкейлиг киржип, Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур базымнарны кылып турар.

СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерин амыдыралга боттандырып, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга айтыышкынларын удуртулга болдурбушаан, Эрзин районнуң «Чаа орук» совхозунуң ажыл-ишчилери Тываның ССР Эвилелиниң составынга эки тура-биле киргениинден бээр 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштыг калбарткан. Совхозтуң бүгү ажыл-ишчилериниң шудургу ажылының түүнелиинде он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының планныг даалгалары октябрь 1-ге чедир—эзт садарының талазы-биле—104 хуу, сүттүү — 102, дуктуу— 100,3 хуу күүсеттинген. Чыл төнчүзүнге чедир планга немей 150 центнер сүттү садар бис. Малдың бөлүк санының планын хөй болгаш өскүнүң 107,1 хуу, чылгының — 104, төвениин — 101,6 хуу күүсеттинис. Чыл төнчүзүнге чедир бода малдың баш санының планын, ооң иштинде инектиин база күүседир бис. Мал чеминиң белеткеи уламчылап турар.

Бис, совхозтуң ажыл-ишчилери, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин чүректиг ханызындан бүрүнү-биле деткип тур бис. АКШ-тың амгы администрациязының делегей херектеринге чорудуп турар угланыышкынны онза айыылдыг апарган бо хүннерде совет улустуң туружу, кижи бүрүзүнүң сеткил-сагыжы ында ээ тода илереттинген. Совхозтуң ажыл-ишчилери мал кыштаглаашкынын чедишкининг эрттирериниг бүгү күжүн бараалгадып, чурттуң экономиказын улам быжыглаарына төлептиг үлүүн киирер дээрзин СЭКП обкомунга, республиканың Министрлер Чөвүлелинге бүзүредип тур.

«Чаа орук» совхозтуң директору Д.-Б. ЧОПУЙ.
Партком секретары Б. БУМБАЖАЙ.
Кодээ Совет даргазы Г. ТОЙБАА.
Профком даргазы Н. САГДЫ.
ВЛКСМ комитединиң секретары А. БАЛДИР.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЗИ

«Тыва кобальт» комбинаттың коллективи эрткен тос айларда бараанныг продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының планын ажыр күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 105,9 хуу күүсеттинген.

Комбинаттың цехтериниң аразында социалистиг чарыштың түүнелиин байырлал бүдүүзүнде үндүрген. Кол цехтерден бирги черни гидрометаллургия цеги (начальниги М. И. Лазарев) эзлээн. Бо цехтиң коллектини доктаамал эки көргүзүглерлиг.

Бистиң корр.

МЕТАЛЛУРГТАР—СОВХОЗКА

Хову-Аксы суурнуң чурттакчылары Тока аттыг совхозка шеф дузазын доктаамал көргүзүп турар. Металлургтар совхозтуң ажыл-ишчилери-биле быжыг найырлалдыг. Дужут ажаалдазының күженнишкининг

ажыл үезинде олар дыштанып хүннерде совхозтуң шөлдеринге келир. «Тыва кобальт» комбинаттың болгаш суурнуң организацияларының, албан черлериниң ажыл-ишчилери Элегесте картофель ажаалдазыныче суббота санында-ла үнүп турар. Школачылар база улуг улустан чыдып калбаан. Хову-Аксының № 1 болгаш 2 школаларының 8—9 классторындан 100 кижи үнүүшкүн санында-ла киржип турар. Арыг агаарга шалыпчы ажылдаан соонда школачылар улам-на омак-сергек болуп бээрлер, хөглүг ырлар чаңгыланыр. Дузалааны дээш ажыл-агый оларга өөрүп четтиргенин илергейлээр.

Совхозтуң шөлдериндеи картофельди ой-шаанда ажаан ап турарында хову-аксыжылардың киирген үлүү эвээш эвес.

Л. СМИРНОВА.

ЯДРОЛУГ ДАЙЫННЫҢ ХАЛАВЫН ЧАЙЛАДЫР

Совет делегациянның саналы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Совет делегациянның баштыкының орааткчызы, ССРЭ-ниң КНО-да доктаамал төлээлекчизи О. А. Трояновский совет делегациянның саналының текизин номчаан. Ында айытканы болза:

Кажан-даа турбаан келдергей хөй боо-чепсектиң аар үүргезиниге бистиң делегейивис бастырып турар. Ол боо-чепсектерде дендиг үрегдекчи күчү мөөнелегеи. Ол боо-чепсек частыр болза, кижи төрелгетениин сайзыралының салымчолу халапка таваржыр апаар.

Хоочураан улуургак үзелбодалдарын хандырар дээш делегей байдалын чилгээндирип турар күштериниң амгы үеде кедергей идепкейжээнин байдалды улам нарыыдаткан.

Тургустунуп келген амгы байдалдың үезинде дайынны болдурбазының сорулгазы онза чутула ужур-дузалыг болуп турар.

Өлүмүг боо-чепсектериниң кедергей хөй курлавырлары мөөнелгеи турда ол күштериниң хөделишкининериниң сарыыл чок чоруу тайбыының херзевге кедергей айыылдыг болуп турар.

Ядролуг халап бүгү кижи төрелгетенге кыжанып турар байдалдарда политиктиг шинтпирлерни хүлээп алырынга хамаарылгалыг бүгү кижилериниң хүлээлгези — тайбыны камгалаар дугайында сагыш салыышкынны чүүдеп-даа артык бедик тургузары болур.

Улустарның дайынга удур демисели бүгү диптерде калбарып, тайбыны камгалаар дээш демиселге оларының идепкейлин бедип турар. Ол дүрүм ёзугаар ыдыг болур ужурлуг: даартагы хүнү дээш доктаамал дувурээшкинге кижилер чурттап шылавас болгаш чурттаарын күзевейн турар.

КНО-нуң кежигүннери чамдык чурттарның угланыышкыны улустарның тайбын амыдыралче мөңге чүткүлүнге, Каттышкан Нацциялар Организациязының Уставында айыткан сорулгаларга болгаш принциптерге, күрүнелериниң тайбыңга ынак хөй нуруузуунуң эрге-ажыктарынга чөрүшкек болуп турар. Ол угланыышкынның чорудукчуларының үзел-бодалдары Вашингтонның албадаары НАТО-нуң шинтпирлериниде илергейлеттинген. Оларның политиказы шерег күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг чорукту чедип алырынче, күш дөгээриниң туружу-биле тергиидээринче, өскелерни чагырарынче угланган.

АКШ-тың болгаш НАТО-нуң ядролуг чепсек шыжаан складтары шуут-ла сынмастаан. Ындыг турбуже, ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрериин ам-даа үргүлчүлеп турарлар.

Ядролуг боо-чепсек-биле чергелештир, өске чепсектерни база эндере бүдүрүп турар. Келдергей айыылдыг нейтроннуг чепсекти болгаш химиктиг чепсекти эндере мөөнелеп турар. Космоска болгаш космостан дайын чорудулгаларын кылырынга системаларны тургузар деп турар.

ССРЭ-ниң болгаш ооң эвилелчилериниң кызыгаарларынче ядролуг чепсекти улам-на чоокшуладырын — ортумак ыракшылдың америк чаа ракеталарны — «Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарны Баруун Европага эккээрин [illegible] турар.

Мурнуу болгаш Чөөн чуктерин ап көрөлү. Ында ядролуг чепсек кургаг черде болгаш сугда база эндерилген. Ядролуг боо-чепсекти география талазы-биле калбак девискээрде— Диего-Гарсия ортулуктан Окинавага чедир, Индий болгаш Оожум океанмарының делгемнериниде мөөнеезе.

Боттарының милитарисчи белеткелдерин агартыр дээш дайынзырак нүүлдээшкининерни өскүдүп, эң-не дерзиг болгаш каржы өнчүк-чөңгээлерни кылып турарлар.

ССРЭ-ниң агаар делгемниче мурнуу-корей самолёттуң шургун киргени-биле хөлбөшкан болуушкуну бистиң талаыыстан кинчаар көргенин тодаргай айыткан болгай деп, совет делегациянның чугаазында демдеглээн.

Күрүнелериниң бүрүн эргезиниче, оларның кызыгаарларыынче кым-даа халдап болбас ужурлуг. Ол дээрге бүгү-ниитти хүлээп көргеи делегей эргезиниң норма-чижээ-дир. Ол норма-чижек КНО-нуң Уставынга бүрүн дүгжүп турар. Бистиң кызыгаарывысты кым үрээр болдур, ол бүгү харыысалганы хүлээр апаар.

Делегей хүлээлгелериниң ыдыктыының дугайында, күрүнелер аразынга харылзааларга мораль дугайында чүлүүрүп турар кижилер үүгле күрүне ажылдакчыларын, күрүнелерни эвес, харын-даа Каттышкан Нацциялар Организациязын хүндүлеп көрбейн турар. Тайбыны болгаш аймыл чок чорукту деткиир сорулгалыг делегей организациязының чаагай адынга дорамчылаашкининарны болдуруп, милитарисчи халыыдаашкынны өскүдүп турар ыдыг чуртка ол организация туруп ыыдаар бе деп айтырыг дорту-биле тургустунуп турар деп, Ю. В. Андроповтуң медеглелинде айыткан.

Тайбынны салым-чолуг шинтпирлээр рольду бодунга алырын семээн кижилер Американың Каттышкан Штаттарындан муң-муң километр ырак девискээрлерни АКШ-тың «амыдыралчы эрге-ажыктарының девискээрлерк» кылдыр ыыдыр арын-нүүр чокка чарлап турар. Чижээ, Чоокку Чөөн чуктө АКШ-тың «амыдыралчы эрге-ажыктарының» девискээрлериниң дензыынга киргеи. Каттышкан Штаттар Ливанче бодунуң шерглерни киргеи болгаш Чоокку Чөөн чуктө шургуушкунуу уламчылал, эжелекчи, дайынзырак үүлгедиглерже Израильди ыдалап, деткип турар.

Израиль агрессиянның ужуктарын узуткаары, араб улустарының, ылангыы Палестинаның араб чонунуң лурум ёзугаар эргелерин хандырары дээш, сонуургалдыг бүгү талаларының, оларының аразында Палестинаны хостаар организациянның киржилгези-биле делегей конференциязын чылдыр, аңаа Чоокку Чөөн чуктүң айтырыын чөптүг кылыр шинтпирлээри дээш Совет Эвилели туржып турар.

«Амыдыралчы эрге-ажыктарының» эжелекчи политиказын чорударынга ажыглап турар аргалар база-ла аңаа дужүп турар. Чоокку Чөөн чукте, Мурнуу-Чөөн Азиида, Африка диптө барык чээрби ажыг күрүнелерге хамаарыштыр дайынзырак хөделишкининерни чорударынга өтөп

(Эгези, Төнчүзү 3-ү арында).

ХҮНДҮЛҮГ ХҮЛЭЭЛГЕ

АЖЫЛЧЫНГА СӨС

Бистиң Төрээн чуртувус—Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делегейде эң-не сайзырангай болгаш күштүг чурттарның бирээзи. Ооң хамаатызы болганымга чоргаараар мен. Совет кижилер дег хостут-шөлээн, аас-кежиктиг кижилер чок деп бодаар мен.

Бистиң Үндезин Хоойлувус—Совет Конституция кижи бүрүзүнге өөренир, ажылдаар, дыштаныр эргени берген. Ол дээрге ёзулуг-ла улуг аас-кежик-тир. Ажыл чок болза амыдырап-чурттаары берге. Даштыкы чурттарда хөй санныг ажыл чок кижилериниң дугайында дыңнап, номчуп ора бистиң чуртувусту дериеи бээр мен. Совет кижилер ындыг халапты билбестер, оларга ажыл чок чоруктуң айылы диргелбейн турар. Солун, сеткүүлдерде ажылче чалаан чарлалдар безин хөйну чугаалап турар. Кижилериниң чаагай чоруу дээш сагыш салып турар Коммунистиг партиивис дээш, төрээн черивистиң улам ыцай хогжүүрү дээш ажылдаары бистиң үүгле эргевис эвес, а дорт хүлээлгевис болур. Ол хүлээлгезин совет кижилер ак сеткилдиг күүседип турарлар.

Мен Кызылдың № 1 АТБ-де слесарылап ажылдап турар мен. Ук коллективтиң № 1 техниктиг ажаалда кылыр бригадазында ажылдаанымдан бээр 27 чыл эрткен. Мурнунда чолаачылааш, ооң бригадирлей бердим. Ажылымга чаңчыгып, мергежий берген мен. № 1 техниктиг ажаалда ажылын үш бригада кылып турар бис. Мээң удуртуп турарым бригада даанган онаалдазын ай санында күүседип, 115 хуудан чавызатпайн келген. Бригадавыс кежигүннери аразында ак чаңчылдыг ажылга ак сеткилдиг улус. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тин хүлээп алганы «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун бижыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын бистиң бригада бүрүн деткип, ооң шинтпирлерни амыдыралга боттандырып турар. Бригадавыста ажыл шагы үзер, ооң озалдаар кижилер чок. Ындыглаар-биле эптеш чок бис.

Үр чыл ажылдан келген, дужулгалыг ажылчын болганымда, коллективке келген аныяктарны бодумнуң мергежилимге өөредири база мээн хүлээлгем болур. Ону база ак сеткилдиг күүседип чоруур мен. Бо ажылдап келген чылдарымда хөй-де аныяктарны өөредип келдим. Мээн-биле чаңгыс коллективте ажылдап артканнары-даа, өскээр ажылдап чорупканнары-даа бар. Бо хүннерде аныяк коммунист Борис Күжүгеттиң дагдынык-чызы мен. Чаңгыс бригадада ажылдап турар бис. Ажылынга кызымаккай, аажок биче сеткилдиг кижи.

Бистиң № 1 АТБ—интернационалчы коллектив. Ында орус, украин, казах, грузин, тыва дээш ацгы-ацгы нацциялың кижилери бир демниг ажылдап турар. Коллективте ат-алдарлыг, ажылчыннарга улегерлиг кижилер хөй. Хөй чыл кады ажылдап келген эш-оорумну адап көрейн: Оларга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ю. Н. Зюзин, А. И. Галайко, М. Е. Дёмин болгаш өскелер-даа хамааржыр. Төрээн чуртум, чонум дээш бодум база карак кызыл ажылдап чор мен.

СЭКП ТК-ның XXVI съездизиниң шинтпирлерин амыдыралга боттандырып, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш шудургу ажылдаарын хүлээнген бис. Бертен сеткүүсту эзлеп, эки ажылдаар бис.

К. МОНГУШ.
Кызылдың № 1 АТБ-де слесарь.

Алдын хоойлум херелинге

БЕДИК БОЛГАШ УЛУГ ХАРЫЫСАЛГАМ

ССРЭ Конституциязының хүүнүн чанчыл езугаар байырдалдыны-биле демдеглеп тура, Советтер чуртунуң Үндезин Хоойлузунуң совет кижилерге тиилеп берген улуг эргелериниң өндүр чаагайын сеткилсагыштың хамыылаан чорташаарал-биле база катап сактып келир бис. Совет Эвилелиниң хамаатызы дег мындыг калбак эргени, хосталганы эдилеп, ажылган чоруур кижилер делегейде чок деп болур.

Үндезин Хоойлузуста совет чуртунуң хамаатыларын магадыраан эрге-хүлээлгелери калбак. Оларның бирээзи — хамаатыларның чурттуң Советтериниң депутатыныг сонгуттурун болурун магадыраан. Конституция Советтерде депутаттарның ролюн бедин-биле кодурун, күрүне, ажыл-агый, социал-культура айтырыгларын шиитпирлээриниге оларның киржилгезин калбарткан.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң тоску ыныжына болуп эрткен сонгуулдаларга республиканың партия, совет, хөй-ниитин организациялары болган ажылчы чон менээ—бодуун механизаторга бедик бүзүрелдя илередип, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутатыныг сонгаан. Ол дээрге белик болгаш улуг харыысалга. Конституцияда көрүнген хүлээлгелер езугаар депутаттарның күрүне ажыл-агыйын шиитпирлериниге кажаар киржип, бодуунуң даалган ажылыңга киржилгемин чугаалаксан тур мен.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Националдар Советиниге Кызылның № 651 кодээ сонгулда округунуң депутаты мен.

Мээн ажылдаан чурттап турар совхозум Кызыл районунуң «Тиилелге» совхозу, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның дараазында болгулаан Пленумларының тоогүүлүг шиитпирлерин амыдырага боттандырар даараа ооң ажыл-ишчилери күженицкиниг ажылдап турар. Совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылның үшкү, өзек чылының планыг онаалдарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир даараа, чамдык чедиишкиннерин чедип алган. Совхоз күрүнеге мал продуктулары садарының тое айларының планнарын болгаш малдың баш санын өстүрүннүң даалгаларын ажыр күүседкен. Малга быжыг чем-суурну тургузары-биле ажыл мал чемнериниң белеткелиниң планнарын база ажырган болгаш ол ажыл ам-даа уламчылаптыыр. Бистиң тараажыларывыс база багай эвес ажылдаан. Ол ажылдарны күүседкениниң дугайында СЭКП Тыва обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге республиканың ажыл-агыйларындан бир дугаарында рапорттаанны биске өөрүнүүр.

Бо-ла бүгү ажылдарның чедиишкининг болганының база бир кол үндезини—бистерниң — механизаторларның улуг-хуувус улуг дээрзин айтыры чугула. Ам бо хүүнүрде совхозтуң шөлдериниде күскү дүжүт ажаалдазы болгаш күрүнеге тараа дужаар ажыл уламчылаптыыр.

Мен бодум ол совхоз тургустунуң эгелээ-ле трактористен, комбайнерлер ажылдап келдим. Кылбаан ажылым чок. Ол талазы-биле мактанмас мен. Тайгадан тудуг материалдары сөөртүп, часкы, чайгы, күскү үеларде чер аңдарып, тараа чаштырып, мал чемниң белеткелиниг ажылдап, ону малчыннарның кыштагларынче сөөртүп чедирер даараа кылган түүл-ле хөй. Күзүн бооргa тараа ажаажыпдаа турдум.

1967 чылдан эгелеп ам бо хүүнүрге чедир совхозтуң механизаттынган отрядынга бригадирлеп ажылдап турар мен. Трактористен, комбайнерлеп-даа, бригадирлеп ажылдап тургаш, совхозка чыл санында-ла хөй-хөй тонна тарааны өстүрүп, болумнуң улутхуумну киирип чор мен.

Бо чылын бистиң механизаттынган отрядывыс 6200 гектар черге тараа культураларын тараан. Ооң иштинде 800 гектар суйа бар, арткаларны кызыл-тас. Ооң 5970 тонна кызыл-тас, 629 тонна суланы ажаап ап, багай эвес дүжүттү өстүрдүвүс. Ортумаа-биле бир гектардан 12 центнер кызыл-тасты, суланы 8,7 центнерни алган. Отряд октябрь айның 1-де ол өстүрген дүжүдүн бүрүн ажаап алган.

Бистиң отрядка быжыглаттынган чериисти Хөл-Аладаа, Чедер-Аксы-даа дээр чүве. Ол чер арай элезиниелчек, хорзуу, ыныг-ла эки эвес. Ону бистер минералдыг болгаш органиктиг чемнитчилгелер-биле чемнерип тургаш, багай эвес дүжүттү алганыс ол. Ол дээрге-ле эрткен чылдан 3 центнер хөй болганы ол.

Бистиң отрядывыста 25 комбайн болгаш өске-даа хөй саныг техника быжыглаттынган. Отрядтың механизаторлары дүжүт ажаалдазынга шүүтү эки ажылдаанар. Оларның иштинден ол кижи багай, бо кижи эки деп чугаалаары берге. Шүүтү эрескежээ улус. Ыныг-даа болза, Кызыл-оол Лундуттуң, Начын-оол Ондарны, Оюн-оол Ооржакты эки ажылдаан деп демдеглээр апаар.

Бо-ла бүгү кылып каан ажылывыстың түүнели дээрге-ле, бистиң Конституция хүүнүн таварыштыр белеэвистир.

Бистиң отрядывыс № 1 механизаттынган отрядтың тараазын ажаажып тур бис. Ону база-ла Конституция хүүнүүн байырлалынга уткуштур дооскан бис.

Бистиң совхозту баштай организаттап тургузуп турар үеэн-биле дениээрге суурувус аная-ла хоорай деп болур. Чыл санында чурттаргa бажыннары немежип турар. Совхоз төөгүде ортумак школа, музыка школазы, культура бажыны, ясли-сад, участок эмнелгези, салыг-магазиннер, харылзаа салбыры ажылдап турар. Ол бүгү бистиң ажыл-ишчилериниске улуг өөрүшкү. Ол дээрге бистиң төрээн Коммунистиг партиявыстың, Совет чазаавыстың ада сагыш салышкыны-дыр.

ССРЭ Конституциязы Совет Эвилелиниң хамаатыларының эрге, хүлээлгелерин камгалап турар. Ол дээш чоргаарланып, чурттуг экономиказын хогжүдер, ооң күр күжүн камгалаар дээш ажылдаарывысты бүзүредип тур бис.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышкын киргеннен бээр 40 чылын төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш социалистиг чарыштыг улам калбартпышаан, чылдың планнаг онаалдаларын ажыр күүседири-биле база чурттуг Аъш-чем программазын амыдырага боттандырар ажылды күүседиринге боттарывыстың улуг-хуувусту киирип, эрес-шудургу ажылдаары — бистен улуг хамааржыр.

Д. ДАНДАР.
ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаты, «Тиилелге» совхозта № 3 механизаттынган отрядтың бригадири.

СОРУК КИРИИШКИН

Бо чылын совет улус, ооң иштинде Сүт-Хөлдүң ишчилери Конституция хүүнүн СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тоогүүлүг шиитпирлерин, партия ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумларының шиитпирлерин амыдырага боттандырып турар өйде демдеглеп эртирип турар.

Бистиң Үндезин Хоойлузустуң өске конституциялардан ылгалы чүдел даараа, ооң эге болгаш чүүл бүрүзү ажылчы чоннарның хүн бүрү ажыл-чорудулгазында, амыдырал-чуртталгазында улам ханы болгаш тодаргай боттанып турарында болур. Совет Конституция езугаар бүрүн эргелерин болгаш хүлээлгелерин боттандырбышаан, күрүнеги эргелеп башкарарының хереэнге, политиктиг болгаш ажыл-агыйжы ажыл-херектерге чон калбаа-биле идепкейлиг киржип турар.

Ооң бир чижээ, ССРЭ-нин Дээди Советиниң депутадынга Сүт-Хөл районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжузу, бодуун ажыл-ишчи не Хеймерек Бадыевна Кууларны сонгаанын айтырга-ла четчир. Ол ышкаш эвилелденкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтериниң депутаттарынга ажылчы чоннар боттарының эн-не төлептиг оолдар, кыстарын сонгаан.

Сүт-Хөл район Советиниге 60 депутатты сонгаан. Оларның 28-и хереэженнер. 30 хар чедир аныктар—21 кижи. Оларның иштинден 35 депутат ажылчыннар болуп турар. Улус өөредилгезиниң тергинин, РСФСР-нин школаларының алдарлыг башкызы Бичин-Уруг Лопсановна Ондарны, Тыва АССР-нин алдарлыг эмчизи, Сүт-Хөлдүң район эмнелгезиниң кол эмчизи Оюн-оол Шүрженович Ондарның ат-сурал чонга билдингир, «Сүт-Хөл» совхозтуң сураглыг механизатору, Тыва АССР-нин Дээди Советинин депутады Санчай-оол Минчеевич Ондар сугаттыг шөлдерден чыл бүрүде багай эвес дүжүттү өстүрүп келген.

Сүт-Хөл районнуң 6 кодээ Советинде 160 депутат сонгуттурган. Оларның 79-у хереэженнер болуп турар. 131 депутат—малчыннар болгаш ажылчыннар. 27 кижи — комсомолчу-аныяктар. Күрүне планнарын күүседиринге, бүдүрүп турар продукцияның шынарын экижидиринге, чоннуң культурлуг негелделерин долу хандырарынга кижи бүрүзү, ажылчын коллектив бүрүзү эн идепкейлиг-биле, чогаадыкчы, чаартыкчы езу-биле киржип турар.

Район мал чемни белеткээр планын чедиишкиниг күүседир даараа хемчегин алган. Сентябрь 26-та чедир 9660 тонна сиген белеткээр планын 8900 тонна чедирген. «Сүт-Хөл» совхоз 2200 тонна сиген белеткээр планын 2455 тонна кыдыр азы 111,5 хуу күүседкен. Мал чеми белеткээрин ам-даа уламчылап турар. «Алдан-Маадыр» болгаш «Сүт-Хөл» совхозтар сугаттыг черден бедик дүжүттү ажаап өстүрген.

Районнуң ажыл-ишчилери Совет Конституция хүүнүн күш-ажылчы чедиишкининнер-биле уткувушаан. Тываның ССРЭ-нин составынга эки тура-биле каттышканынан бээр 40 чыл болур ооң чаа-чаа күш-ажылчы белектер-биле уткуур даараа бедик хей-аттыг кодурлуушкуннуг ажылдап турар.

Т. САРЫГЛАР,
улус депутаттарының Сүт-Хөл район Советиниң күүсенмунуң даргазы.

ССРЭ хамаатылары ажылдаар эргелиг.

Тодаргайлаарга, күзел-чүткүлүүге, арга-мергежилиге, профессионал белеткелиге, билиге болгаш шиитилелдиг хереглеттерге дүүштүр мергежилдиг, ажылдың хевирлерин шилип алыр эргелерин киириштирбишаан, күш-ажылдың саныг болгаш шынарын барымдаалаан база күрүнеиг турган эн эвээш, хемчеэлден кудулаваа төлевирлиг магадыраттынган ажылды алыр эргелиг...

(ССРЭ Конституциязының 40 чүүлүнден).

ССРЭ хамаатылары дыштаныр эргелиг.

Ол эрге ажылчыннарга болган албан-хаакчыларга... культура-чырыдышкын болгаш кадыкшылга албан черлерин, массалыг спортту, күш-культураны болгаш туризмни хогжүдери-биле; чурттап турар черинин айы-биле дыштанырынга таварымчалыг аргаларын болгаш хостуг үе-шактыг чөп ажылаарының өске-даа байдалдарын тургузары-биле хандыртынар.

(ССРЭ Конституциязының 41 чүүлүнден).

ССРЭ хамаатылары кадымы камгалаар эргелиг.

Ол дээрге кадык камгалалының күрүне албан черлериниң көргүзер мергежилдиг халас медицина дузаламчызы-биле; хамаатыларның кадын эмнээр болгаш быжыглаар албан черлериниң четкизин калбартыры-биле; озал-ондакты болдурбазының техниказын болгаш бүдүрүлге санитариязын хогжүдери болгаш сайзыраңгайжыдары-биле; калбак профилактика хемчеглерин чорудары-биле хандыртынар.

(ССРЭ Конституциязының 42 чүүлүнден).

ССРЭ хамаатылары чуртталга бажыңнары алыр эргелиг.

Ол дээрге күрүнеиг болгаш хөй-ниитиниг чуртталга өскүдүзүн калбартыры болгаш камгалаары-биле, кооператив болгаш хууда чуртталга тудуунга идиг бээри-биле, бажыңнарны чаагайжыды тудар тудуг программазының боттанып турарының хире-чергезиниг-биле берип турар чуртталга шолуг хөй-ниитиниг контролюн езугаар чөп хуваары-биле база ол ышкаш бажыңны хөлезининиг болгаш коммунал ачы-дузазын аар эвес төлевири-биле хандыртынар. ССРЭ-ниң хамаатылары алган чуртталга бажыңын камгаар ужурдут.

(ССРЭ Конституциязының 44 чүүлүнден).

МАГАДАП ЧОР МЕН

ССРЭ Конституциязының хүүнүн байырлап тура, ооң магалыг, чаагайын сеткилсагыштың хамыыныдан база катап демдеглеп турардыр бис. Бистиң Төрээн совет чуртувус кижи даараа улуг сагыш салып турар. Ол дугайын ажылдап турарым коллективиниң ажыл-амыдралында база коруп чор мен.

Мен Чадаана хоорайның «Чечена» ясли-садигинге 1969 чылдан бээр наныдап ажылдап келдим. Хөй-хөй чаштар мында чаруучаагай мозу-шынарга ижизиттиниг, оп-найыралдыг озуп-доругуп турарлар. Оларны кижизидип, ажаалы хайгаарал турар кижизиткичи башкылар, нянялар боттарының харыысалгалыг, буянныг ажыл-ижинге бердингеннер.

Бистиң ог-булевис 12 уруглуг бис. Уругларыныстың улуглары ажылдап, өөренип чоруурлар, а үш бичилери—ясли-садикте. Феодалдыг шагда болза, бис ышкаш хөй ажы-толдуг адамелерге уруг-дарының азырап, өстүрери коччуг берге турган болгай. Амгы үеде хөй ажы-толду кижизиде-ринге биске күрүне улуг дузаны коргузуп турар. Улуг оглувус Валерий № 3 КМК-да чоланчы, ооң биче уруувус Уран мээн-биле кады чангыс коллективте ажылдап турар. Салбакайывыс школаны эрткен чазын дооскан, Иркутскиниң кооперация техникумунда өөренип киргеи. Олардан бичии бежи Чадаанның № 3 ортумак школазында өөренип турарлар.

Бистиң Коммунистиг партиявыс болгаш Совет чазаавыс иелерге чиигелдерин тыпсырынын, дуаламчыны ковудедиринин дугайында чаа-чаа доктаалдарны хүлээп ап турар болгаш оларны амыдыралга боттандырып келген. Хөй уруглары иелер бистер ол дузаламчыны ап, уругларывысты өөредип, кижизидип, бичилерин ясли-садиктерге тургузуп алгаш, хөй-ниитиниг ажыл-ижинге үлүүвүстү киириштирип ажылдап чоруур бис.

ССРЭ Конституциязының совет кижилерге тыпсып берген эргелерин база ажыт-толумнуң чедип ап турар артем-биле даараа өөруп четтиргенимни илергейлеп турар мен.

К. КУУЛАР,
Маадыр-ие.

ӨГ-БҮЛЕНИҢ АЖЫЛЧЫН АЛДАРЫ

Марчеульскиниң руда эвес материалдары кылыр заводунуң ажылчыннары Байрамовтарның өг-булези улуг. Бежен чыл журнунда аңна Чаил Мамедович ажылдаары-биле чедип келген. Ооң бээр хоочун ажылчынның күш-ажылчы шаңналдары дыка көлүдээн, ол дээрге ооң бүдүрүлгечи кайгамчык ажыл-херектерниң бадыткалы.

Амгы үеде хоочунуң ийи оглу—Мамедали биле Назим, ийи кызы—Хурда биле Гюльнара олар база ачазы-биле кады ажылдап турарлар. Улуг оглу энергетик, ооң ажылчын стажы база чээрби чыл ашкан. Социалистиг чарышка хөй удаа тиилекчи болуп келген. Заводтуң электриги Назимниң дугайында база бүдүрүлгеде эш-өөрү чылыг сөстерни чугаалап турар.

Хурда биле Гюльнара база өг-булениң ажылчын алдарын оксунмайн турарлар. Оларның кайызы-даа «Социалистиг чарыштың тиилекчилери» деп хөрек демдээ-биле шаңнатканнар.

Е. ЛИПЕЕВ.

Грузин ССР.

КОНСТИТУЦИЯ ХҮЛЭЭНДИРГЕН

СОВЕТ УЛУСКА кадыгдошкун шылгалдаларының үезин — дайын чылдарында күш-ажылчы намдарымны эгелээн мен. Ам пенсиялап үнүүмзе-даа, үжеҢ чылдарның дургузунда үзүк чок ажылдап келгеним төрээн бүдүрүлгемде ажылдавышаан мен. Типографиялың парлаар цехинге дептерлекчилеп 1953 чылда ажылдап киргеннен бээр чаңгыс-даа хемчег алдырып, ажылга харыысалга чок, ажыл шагы үскен диртир байтык, чаңгыс-даа катап ажылдан озалдап көрбээн мен.

Күш-ажыл — кижиниң аас-кежиниң үнер дөзү, кижи Төрээн чуртунуң чечектелиишкини, төрээн чонунуң чаагай чоруу, а эң сөөлүнде бодунуң аас-кежин дээш ажылдап, чурттап чоруур деп билир мен. Бистиң бүгү совет кижилер ынчаар болап турардаа. Күш-ажылга ону кылып болур кижи бүрүзүнүң киржири — ооң ыныктыг хүлээлгези, чонунуң, чуртунуң мурнунга хүлээлгези. Ол дугайын бистиң чуртувустуң Үндезин Хоойлузунда үүгле эргези эвес, а хүлээлгези кылдыр быжыглап бижээн. Бодунуң ажылдаар хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турарларны бистиң күш-ажылчы коллектив бүрүзүнден хөй-хөйүү адан болур. Олар дээрге ажыл-ишчилериң барык шуут шуптузу-дур. Ол хүлээлгезин чедир медереп билбестер дээрге ийи-чаңгыс кижилер-дир. Ыныгларны кижизидер, ажылга ак сеткилдиг хамаарылгалыг болдурар дээш коллектив бүрүзүнде ажыл калбарган болгай. Бодунуң ажылдаар хүлээлгезин медереп билбес, ажылдавас кижини бистиң ниитилел черле хүндүлевес. Күш-ажыл дээрге кижиниң алдарының хереэ.

Бистиң коллективке чаа кирип турар аныктарны күш-ажылдың чаагайын, ооң үнелиин медереп билириниге кижизидериниге хуумда үлүүмну киирип чоруур мен.

Ф. КОСИНЦЕВА.
республика типографиязының ажылчыны.

ШКОЛАЧЫ чаштар-биле холбашкан күш-ажылым узун оруу 35 артты ашты. Ам бо хүүнде үшкү класта өөренип турар чээрби тос октябрятчы оолдар, кыстар хүнүүн көржүр, хүндүлежир өөнүкчүгештерим ол. Бежен сес дозур кара эжеш карактар эртеиниң-не меңп өөрүп уткуп аар-дыр. Ол чаштарны хамаатылар кылдыр кижизидери — мээн хүлээлгем. Удуртуп турарым класым өөредилге болгаш октябрятчы ажылхеректерге киржилге талазы-биле чажыттарындан дудавайн турар. Үстүкү класстар-биле харылзаавыс быжыг, чүге дизе мен тоску классчыларда тыва литература ижээлин база эрттирип турар мен.

Башкылар билин бедидер институтта болгаш күрүнеиг Кызылда педагогика институдунуң педагогика факультединде база лекциялар ооң-чуп, республиканың башкылары-биле, институттуң студентилери-биле ажылым, ол ышкаш ажылдап турарым школада методиктиг каттыжышкын удуртур хөй-ниитиг даалгам ол хүлээлгемни чедиишкининг күүседиринге, класым-биле чогаадыкчы ажылдаарымга бүгү талалыг солун айтырыгларны тывылдырып турар.

ССРЭ Конституциязы совет кижилерге өөренир эргени берген болгаш школачылар өөредилге номнарын халас ажыглап, эртем-билигже бүзүреллиг дулгуурну ап турар. Алдын Хоойлуунуң шаңнаанны эргени долу ажыглап турган, эртем-билиглиг кижилер кылдыр өөредип, кижизидип каанын өөрешкичилериниң республикавыстың булун бүрүзүнде улегерлиг ажылчыннар, специалистер, албан-хаакчылар болуп ажылдап чоруурунга чоргаарланып, чүрээм чалыы, чүткүлүм чүглүг ажылдап, чурттап чоруур-дур мен.

А. АЛДЫН-ООЛ.
Кызылдың № 2 ортумак школазының башкызы.

ТӨРЭЭН чуртумнуң мурнунга ыныктыг хүлээлгемни күүседип чедип келгенимден бээр чаа-да бир чыл чедип чор мен. Ынчалза-даа дайынчы болгаш политиктиг белеткелди өске өөрүмден дудак чок шиитпирлеп ап тур мен. Амгы үеним нарын приборларын өөренип алыры ыныг-да белен эвес-тир. Хостуг үе-шагым-даа ажыглап турган дайынчы белеткелиниг бедидери мээн дорт хүлээлгем болгай.

Бисте салбырлар, расчёттар, роталар аразында социалистиг чарыш үргүлчү чоруп, ооң түүнелдерин үндүрүп турар.

Эптиг-найыралдыг, бот-боттарын билчир, дузалажыр, херек апарганда бирээзи өскезин солуп-даа шыдаар бооргa черле ажырбас болур-дур. Мен эштерим Туркменнидан Ачил Фархат, Прибалтикадан Игорь Миклясь, Москва чоогундан Алексей Доронин, Виктор Володин, Тывадан келген Шыдыраа Салчак болгаш өскелерда-биле ажок найыралдыг бис.

Чоокта чаа дайынчы өөредилгеже база үнгеш келдивис. Бистиң ротавыс ол өөредилгеге эки белеткелдиниг көргүзүп, командирлериске мактаткан бис. Мээн адымны база дужаалда бижээн болду, ажок өөрүп, хей-аът кирдим. Моонда сонгаар дайынчы болгаш политиктиг белеткелимни улам күштелдирип, мурнуку одуругга турржуруп менээ Совет Армиянын Уставы хүлээндирип турар.

Даштыкы чурттарның дайынызырак болуктери чер-делегейниң ол-бо бузунларында боттарының кара сагыштыг үүлгедиглерин кылып, кижилерниң ханын топ турарлар. Рейганның администрациязы адролуг дайын-биле кыжанып турар. Ынчалза-да совет кижилерни олар кажан-даа коргуп шыдавастар. Совет Армия чонун, чуртун идегелдиг камгалап турар.

С. НИКОЛАЕВ.
Н. мезеитиң дайынчызы.

ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫ—делегейде эң-не шынчы, буян-кежиктиг хоойлу. Чүге дээрге, ол бүгү совет хамаатыларның эргелерин, күзел-чүткүлдерин камгалап турар.

Конституция аныктар бистерге өөренир эргени магадыраан. Ортумак школаны дооскан, ам Кызылдың педагогика институдунда бойдус-география факультединде өөренип кирдим. Уруглар-биле ажылды сонуургаар мен, мынчангаш башкының мергежилин шилип алдым.

Совет хамаатылар эргелерин ажыглавышаан, боттарының хүлээлгелерин база билирлер. Партия, чазактың сагыш салышкынынга кончуг эки өөредилге-биле дарылаар бис. Хүлээлгевис-даа ол. Институтка өөренип эртер беш чылывыс хиник барбайн, ажыктыг болзун дээш, бүгү күжүүстү салыр бис.

Тайбың дээш демиселге бистер студентилер үнүүс кадып, чоокта чаа митингини эрттирдивис. Бистер, аныктар, бүгү совет улус-биле бир домей, АКШ-тың милитаристи болуктериниң президент Рейганның кижи көөр хөөн чок политиказынга удур бис.

А. ТОНДУП.
Кызылдың педагогика институдунуң студентизи.

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮННҮГ

Бистиң «Тыва кобальт» комбинаттың дагжылары ССРЭ Конституциязының хүүнүнге уткуштур бүдүрүкчүлүг ажылдааш, тос айларның руда казар планын эрткен айның 25-те-ле күүседипкен. Аравыста быжыг найыралдыг, сагылга-чурумнуг база бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаанывыс түүнели ол болган.

Моон-даа сонгаар кижи бүрүзү бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдаар, чогаадыкчы идепкейин улам көдүрер сорулга кижи бүрүзүнде салдынган. СЭКП ТК-нын Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглели бисти улам сорук киирди. Бүгү-ниити тайбыңга бодунуң салышкынын киирерин дагжылар дугурушкан.

Ч. СОДУНАМ,
даг цегинин ажылчыны.

Таңды район.

ЯДРОЛУГ ДАЙЫННЫҢ ХАЛАВЫН ЧАЙЛАДЫР

(Тоичүзү. Эгези 1-ги арымда).

командылалды» тургускан. Улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкиннерин базарыга, кандыг-бир күрүнеге чаартылга, өскерилге Вашингтонга таарышпас болза, оны соксалырыга ажыглаар соруулга-биле «дүрген хөделирилин» америк күштерин тургускан болгаш оларны доктаамал дайынчы байдалда тудуп турар.

Делегей байдалының айылдыг кылдыр чидиглеңгенинин кол чылдагааны — АКШ-тың милитаристи угланыышкыны болуп турар деп, Ю. В. Андроповтуң медеглелиниде дорту-биле айытқан. Өске улустарның болгаш күрүнелериң эрге-ажыктарын херекке албайн, Каттышкан Штаттарга тергиделги хандырып бээрин ораладжып турар.

Ядролуг халапты болдурбазынга, тайбыңны болгаш улустарының айылы чок чоруун камгалаарынга эргежок чугула тодаргай базымнарны кылыры негеттинин турар. Делегей болуушкынарында айылдыг угланыышкынны чайладырын, ук болуушкынарның хөгжүлдезин делегей харылзаалларының экижиринче угландырарын өртемчейниң чазагай сеткилдиг бүгү кижилери иеген турар.

Ортумак мракшылдың-даа, тактиктиг-даа ядролуг боо-чепсекти Европадан бүрүн чайладып узуткаарын Совет Эвилели саналдан турар. Ынчалзажок НАТО-нуң лаазывдан ону ынчаар кылырынга ам-даа белен эвес деп ажыбиле медеглеп турар. Ортумак мракшылдың чаа чепсектерин Европага эккеп тургузарындан ойталаарын, а ССРЭ-нин болгаш НАТО-нуң ыида бар бүгү ыдыг чепсектерин бирик үш катап кызырарын Совет Эвилели саналдан турар.

Ядролуг дайынны эгелеп болур, аная тинилелгени чедип болур дээр калчаалыг, дерзин болалдарны эн-не шыңгыы буруу шавар херек деп документиде айытқан.

«Ядролуг дайынны буруу шавары»— деп айтырыгны эң чугула болгаш далаштыг айтырыг кылдыр КНО-нуң Кол Ассамблеязының амгы сессиязынга чугаалажып көөрүн Совет Эвилели саналдан турар.

Ядролуг дайынны буруу шавары ядролуг боо-чепсекти эңдере бүдүрерин канчыктырбас талазы-биле тодаргай, дээштиг хемчеглер-биле быжыглаттынган турар ужурлуг. Ынчангаш «Ядролуг чепсекти немей бүдүрбес» деп далаштыг болгаш чугула айтырыгны КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга чугаалажып көөрү-биле Совет Эвилели киирип турар.

Ядролуг чепсектің бүгү кезектерин, оон иштинде чедирер чепсек-хереклелерин болгаш дайынчы октарны бүдүрерин дээштиг контрольдуң адаа-биле соксалырын, ыдыг чепсектерниң чаа хевирлерин бүдүрериниң өйталаарын саналдан турар бис.

Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның арасында чогумчалыг харылзаалардыг болур дээш, ук харылзааларны иинти экижиддер, тайбың кады ажылдажылганы калбартыр дээш чайгылыш чокка туржуп турар бис. Совет-америк харылзаларда амгы дүшкүүрлүг чоруук бистиң эвес, а өскениң буруузу-биле тургустунган.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга, ядролуг дайынның аймылын узутқаарынга Кыдат Улус Республика ышкаш, делегейниң ыдыг улуг күрүнези биче эвес идигни берин болур. Кыдат-биле политиктиг чугаалажмышкыннарны кылырынга Совет Эвилели белен.

Делегей тайбының камгалаарынга Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарының улам өзүлделиг идепкейлиниге байыр чедирип турар бис. Каяа-даа каттышпаан күрүнелерниң шимчээшкининиң дайынга удур, империализмге удур угланыышкының ол чурттарның Делите бо чылын болган шуулганы бадытқаан.

Делегейниң айылы чок чоруун деткиир талазы-биле чепсек болур КНО-нуң күүгүзүн улгаттырары делегейниң амгы дүвүренчиг байдалынын үезинде эргежок чугула. Ядролуг дайынның кыжанышкының узутқаарынче угланган КНО-нуң бүгү күжениишкиннерин Совет Эвилели моон сонгаар-даа шиитпирлиг деткиир апаар деп, совет делегациянның саналында медеглээн.

УРУГЛАР—КЕЛИР ҮЕВИС

«Бүгү-ле эки чүвени— уругларга!» Бо ленинчи кыйгырыг бисте чүгле леозуп эвес, а херек кырында бо. луушкун-дур. Бир даштыкы журналист: «Силерниң чуртунар уругларга ордуларны тудуп берип турар делегейде бир дугаар чурт-тур» деп бижээн. Херек кырында ол шынап-ла ыдыг: бистиң чуртувуста аныык салгалга пионерлер ордуларын, кадыкшылга ордуларын, стадионнарны, орду-библиотекаларны, орду-театрларны хөй-хөйү-биле тудуп, күрүне олче хөй саныг акша-хереңгини үндүрүп турар.

Муң-муң чаа школалар база-ла уругларга хамаарлыр. Бистиң чуртувуста аныктарның бүгү-ниити өөредилгези хажыттынмас дүрүм апарган делегейде бир дугаар күрүне. Бистиң чуртувуста аныык помчукчуларга тураскаатқан он-он миллиард номнар! Делегейде бир дугаар М. Горький аттыг уругларның тускай киностудиязы база бистиң чуртувуста.

Чогаалчы Николай Островский мынчап бижээн: «Амыдырал кижи бүрүзүнге үнелеп четпес шаналды—долу күштүг, үзел-чүткүлдүг аныйк назынны берип турар. Бис уругларга, шынап-ла, ол үзел-чүткүлү долузу-биле боттанзын дээш бүгү-ле болдуар чүүлдерни кылып турар бис.

Ол бирги беш чылда күрүне бюджединден уругларга албан черлерин тударынга 9 миллиард рубльди чарыгдаарын көрген. Ол дээрге 25 муң хире уругдар поликлиникалары болгаш амбулаториялар-дыр. Ол дээрге ам база бир 3 млн. олуттуг школа назыны четпээн уругларның чаа албан черлери-дир.

Совет күрүне бо хүнде ооң чаа хамаатызының ады безин адаттынмаандан, бичин кижиниң келир үезин дээш сагыш салып эгелээр.

АРТЕК — УРУГЛАР ХООРАЙЫ

Бистиң чуртувуста уруглар тайбың дээрнин адаанда чурттап турарлар. Оларның чурттаарында, өөренирге, дыштанырынга бүгү-ле эки чүве тургустунган. Чижээ, Бүгү-эвилелдиң «Артек» пионер лагерин ап көрээлиңер. Ол лагерге чайгы сезон үезинде чаңгысээлгеде 5000, а чыл дургузунда 27000 уруглар дыштанып турарлар. Аная чылдың-на 40-50 хире даштыкы чурттардан уруглар база кээп дыштанып турарлар.

Бо хүннерде «Артек» хоорайга дөмейлеп болур конгут улуг уруглар албан черн. Мында амгы үениң каът-каът бажыңнары, улуг стадион, Пионерлер өөредилгезиниң бажыны, Пионерлер ордузу, делгем парктар, библиотекалар, эштир пляж, спорт шелдери, автобаза, радиостанция, боду кораблыдыг далай флоду дээш чок-ла чүве чок! «Артек» Совет Эвилелиниң хөй национал-дыг бичин хамаатыларын коллективизмге, найыралга, хөй-ниити ажылынга, күш-ажылга кижизидип турар.

ХАЛАС ДЫШТАНЫЛГА

Бистиң Совет күрүнениң ке-чашка сагыш салыышкынынын база бир кол ролюн профэвилеллер ойнап турар. Бо хүннерде 2,5 муң хире элээдин уруглар боттарының күзээни тускай мергежилди чедип ап турар школалар аразының өөредилге-бүдүрүлелиг комбинаттары, 6 муң хире өөредилге пехтери болган участоктары ажылдап турар. Чүгле профэвилеллер системазында безин хүннүң-не уругларга 22 клубтар, культура бажыңнары болган культура ордулары эжиин ажыдын берип турар. Ында 6 муң ажыг оолдар болган уруглар техниктиг болгаш чуруулга уран чүүлүнге өөренип турарлар. Бүгү-эвилелдиң профэвилеллери чуртка 15 муң стадионнарны, спортзалларны, эштир бассейннерин, 11,5 муң школадан дашкаар уруглар албан черлерин тударынга херек акша-түүнү үлүгүп берген. Күрүне пионер лагеринге бир уругга чүгле бир ээлчегде безин 100 хире рубльди чарыгдап турар. А бо чылдың чайгы сезонунда эгелээш ада-нелериң 50 хире хуузунга путёвкалар халас апарган. Ыындыг халас путёвкаларның саны эрткен чылга деңнээргe бо чылын 5 катап өскен.

БҮГҮ ҮВЕНИ—УРУГЛАРГА

Бистиң чуртувуста 130 муң ажыг школа назыны четпээн уруглар албан черлери чуртүн бичин хамаатыларына бараан болуп турар. Уруглар бажыңнары, уруглар садтары, пионерлер лагерьлеринге болгаш школадан дашкаар уруглар албан черлеринге бичин кижилерин ажаап характаарынга күрүне бюджединден 1970 чылда 4 млрд. 298 млн. рубль, 1981 чылда 7 млрд. 479 млн. рубль чарыгдаан болза, а 1982 чылда ол сан 8 миллиард ашкан.

Күрүнениң уруглар дугайында сагыш салыышкынын школа назыны четпээн уруглар дугайында сагыш салыышкын-биле дооступ калбазы биилдиг болгай. Бистиң иинтилелиистиң социал талазы-биле улуг чаалап алыышкыны — улус өөредилгезиниң халас системазы. Күрүне бюджединдеи ортумаа-биле бир чылда бир өөреникчиге—ниити билиг школазының өөреникчизиге — 200, ортумак өөредилге черлерин сургуулуга — 700, дээди өөредилге черлериниң студентизиге 1100 хире рубльди чарыгдап турар. Ыындыг болганда, уругуңуң оң чыл өөренирге күрүне 2000 хире, а дээди өөредилгени доозарынга 5 муң ажыг хире рубльди чарыгдап турар-дыр.

Кайы-бир чурттуң байдалын чугаалаарда, ол чуртта бичин хамаатыларының канчаар өзүп доругун турарын чугаалаарга-ла четчир. Уругларга эки хамаарылга—ол иинтилелдиг моральдыг мөзүн-шынары кадык болуп турарының бир кол демдээ болур. Бистиң чуртувуста бичин чаштарның бөгүнде өөрүшкүлүг, омак-хөглүг, кадык өөрү дээш, аас-кежиктиг келир үеэн дээш Коммунистиг партия хүн бүрү ада сагыш салыышкынын салып, оларның угаан-бодалы байлак, мораль талазы-биле арыг болгаш кадык-шырак болурунче кошкаш хивес кижиниң чөөнгейни угландырын турар.

ААС-КЕЖИКТИГ СОВЕТ ЧАШТАР

Уруглар дег үнелиг
кайда-даа чок,
Уруглар дег улуг байлак
черде-даа чок.

Уругларны өртүне дег
дилеп тыптас,
Уругларны алдын мышкан
садын албас.

Чаштар дээрге, аас-кежик—
өөрүшкүүс.
Чаштар дээрге, чуртталгада
—каастаалгавыс.

Чаштар дээрге, келир үе—
салгалдыгыс.
Чаштар дээрге, өртемчейге
— аныяктыс.

ИЙИ ДЕЛЕГЕЙ— ИЙИ АҢГЫ АМЫДЫРАЛ

УРУГЛАРНЫ ЭТТЕП ТУРАР

Чоокта чаа бир англи солунга парлаан школачыларны эттээр чорукка удур турушун турар. Башкылар ниитилелиниң илеткелиниде айытканы болза, ортумаа-биле бир минута болгаш-ла англи школачыларның бирээзи эттээшкинге таваржып турар. Ол илеткелди белеткээн шинчээчи Поль Темертон Англияның Уэлс хоорайында 17 школаларындан алганы медээни ёзугаар ыдыг түүнелди кылган.

Уругларны эттей бээрниин сыдаа мырыңай чогенчиг болуп турар. Чижээ, Мид-Тэморган хоорайда бир школага бир өөреникчиниң хүлүмзүрүшкеи дээш эттээнин ол илеткелде чугаалап турар.

Уругларны эттей бээрниин эргези деп хоозун шуугаашкының уламчылавышаан, амыдыралче чаа кирип, ооң эжиин ажыдын турар миллион-миллион аныяк кижилерниң оруун дуттан, оларның билиг чедип алган ажылдаарынга шиитыктап турарлар. Дайынга белеткел, шериг чепсээн эңдере бүдүрер «варыг» АКШ-тың болгаш НАТО-нуң өске-даа болуктериниң амыдыралынын чарылбас демдээ апарган. Даарта хүнге, келир үеэ-ге бүзүрел чок чорук, хөөзүрек чуртталга барын чүк чурттарында аныяктарның бо хүнде байдалы ыындыг.

КАРА САГЫШТЫГ ҮҮЛГЕДИГ

Делегейниң хөй-ниитизиниң удурланышкыны, чоннуң киленги турбуже, америк шериг албаны Ливанда, Никарагуада, Сальвадорда болган өскеда чурттарда кара сагыштыг үүлгедиин уламчылап, дыка хөй буруу чок чурттакчы чоннуң, ол хамаан чок, бичин уругларның ханын топ, оларны өлүрүп турар.

Дүүнгү хүнүң медээзи-биле алырга, АКШ-тың 6-гы флодунуң пароходтары улуг калибрлиг боолардан Шамлям, Айтан болгаш өске-даа Бейруттуң мурнуу-чөөн чүгүнде турар чурттакчылыг черлериче удаа-дараа от ажыдышкынарын кылган. Ооң түүнелиниде кижилер өлүм-чидимге болгаш балыглаашкынарга база таварышкан. Оларның аразында чаш уруглар болгаш кырганнар база бар.

ШКОЛАЛАР КЫЗЫРЫЛГАН

«Элан» деп сонгу герман журнал: чаңгыс «Тернадо» деп дайынчы самолётту кылып алырынга чарыгдаар акша-биле бирээзи-ле 1000 өөреникчи кирер 8 школаны, 50 уруглар садын, уруглар ойнаар 150 шелду, 5 эмзелге черин тудуп алыр—деп санап көрген. Ыындыг самолётту 1987 чылда бундесвер 324-ту алыр.

Бир ыындыг машинаның өртээ 107 млн. марка. Ынча акша-түүнү кайыын алырыл? Боңн аная хөй бодал-даа үндүрбейн турар.

КЫЗАГДАТКАН

Дыка хөй даштыкы чурттарда уруглар аарыгдан, ашчуттан өлүп, ядыы-түренги байдалда чурттап, өөренир аргазын чидирип турар. Чижээ, чүгле чаңгыс шүүргедекчи самолёт безин уруглар аарыгына удур 3 миллион тарыышкын чоруударынга четчир.

Боттарының чуртунда амыдыралдын деңнелин бар шаанбиле мактап, алгыржып турар чамдык даштыкы чурттарда уруглуг болуруун күзээн чамдык аныяк өг-бүлелер уруун азыраарынга акша чыып алыры-биле божуурун соңгаарладыр ужурга таваржып турарлар. Ыындыг чарыгдалдар даштыкы чурттарга урут төрүттүнериниң ырак мурнунда, аныяк не кижиге мелишина дузазы чедирип эгелээри-биле маны эгелээр.

Хөй уруглардыг өг-бүлелериниң пособиезин, студентилериниң стипендиязын база катап кызырган, квартира төлевирин улгаттырган, херек миллиард-миллиард акша-түүнү чыып алган. А школалар, уруглар садтары болгаш дыка хөй уруглар албан черлери кызырылган.

Кижилер ханы соруп турган ажык-кончаа тып алырынга чаңчыккан дайынзырак болуктер бичин кижилериниң келир үезинге кыжаныр, от чайып ойнап турарлар. Олар кижиниң эргези деп хоозун шуугаашкының уламчылавышаан, амыдыралче чаа кирип, ооң эжиин ажыдын турар миллион-миллион аныяк кижилериниң оруун дуттан, оларның билиг чедип алган ажылдаарынга шиитыктап турарлар. Дайынга белеткел, шериг чепсээн эңдере бүдүрер «варыг» АКШ-тың болгаш НАТО-нуң өске-даа болуктериниң амыдыралынын чарылбас демдээ апарган. Даарта хүнге, келир үеэ-ге бүзүрел чок чорук, хөөзүрек чуртталга барын чүк чурттарында аныяктарның бо хүнде байдалы ыындыг.

ӨӨРЕДИЛГЕЗИН КАГГАН

НЬЮ-ЙОРК. «Дейли уорлд» солунуң дыңнатканы: Ядылар чурттап турар хоорайда 1982--83 өөредилге чылында школаларга акша-түүнү 1,9 миллиард долларга кызырган. Ону кызырганы 3 миллион хире оолдар, выстарның өөренирге шаптык болган. Ол акша-түү 48 шүүргедекчи ветолёттарны кылып үндүрериче кирген.

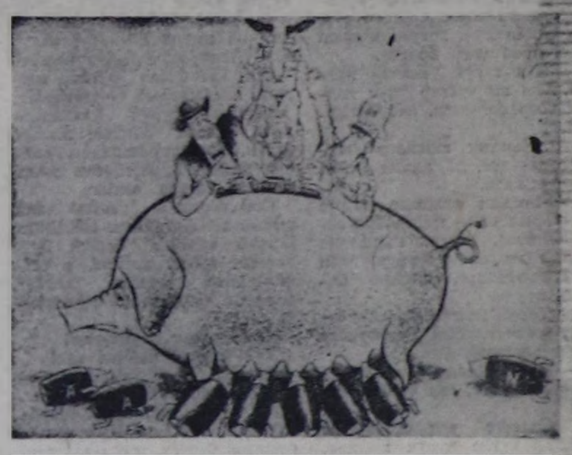

Капиталистиг «хаваннар» ол чурттарда бичин чаштарның келир үезин оорлап, школалар, садиктер, стадионнар, библиотекалар тудар дээн хөй акша-түүнү ыят чогу-биле боттарының карманнарынче суп ап, оларны-биле кижилерни массалыы-биле өлүрер боо-чепсекти бүдүрүп турарлар. Бо «Хорионот» (ГДР) деп солундан алган капиталистиг «хаван фермазы» деп чурук ону сойгалап турар.

Бөгүн—ГДР-ниң национал байырлалы—

Республиканың хүнү

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЭЭЛЧЕГДЕ— «КАҢ ИШЧИЛЕР»

Национал байырлалга—Герман Демократтыг Республиканың тургустунганының 34 чыл оюнга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин ямзы-бүрү бүдүрүлгелериниң күүсеткениниң болгаш ажыр күүсеткениниң дугайында күш-ажылчы рапорттар чурттуң бүгү булуңнарындан кээп турар. Социалистиг немек күрүнениң улус ажыл-агыйының деңн-дески, шапкын хөгжүлдезинин дугайын, чаа техниканы болгаш технологияны практикага нептередиринге үндезилээш, бүдүрүлгенің ажыктын бүгү талалыг бедиткениниң дугайын ол бүгү чаймынчаа-биле хереченлеп турар. Эн бедик түүнелдерни чедип алыр дээш чуртта калбарган шимчээшкининиң мурнуку одуруунда кол-кол адырлар бүдүрүлгелериниң болгаш комбинаттарының ажыл-ишчилери чоруп орар.

Ооң тодаргай чижээ—ГДР-ниң дагжыларының чедишкиннери. Эрткен чылын хүрен хөмүрүү тергини хөйү—276 млн. тоннаны казып тыпкаш, бо чылын ол көргүзүгү 280 млн. тонна чедирер деп олар сөзүн бергеннер. Ол хүлээлгеин күүседи-ринин маказ кол шегелдези болза, хөмүр уургайларына микроэлектрониканы, а ол мышкаш үлетпүр роботтарын болгаш манипуляторларны калбаа-биле ажыглаары болур деп санап турарлар, ол чорук ажылчыннарының ажылдаарынга эки байдалдарны хандырар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер арганы бээр.

Ол талазы-биле чедишкиннер илдеп. Котбус округта «Зефтенберг» хүрен хөмүр-даш комбинадында чаартылга хереклелдерин кылыр талазы-биле бүдүрүлгеде тускай робот-чүдүрүкчү чогаатыгган, ол чедишкиннинг ажылдап турар. Транспортёрнуң шимчеп турар лентазынче даг породазын болу чүдүрүптер, ажылдың деңн-дески ритмин ол хандырар. Автоматтыг шак ыындыг дузалакчы беш хире кижиниң кылыр ажылын күүседиптер аргалыг. Бо чылдың төнчүзүнде хүрен хөмүр-даш уургайларына 70 ажыг ыындыг «кан ишчилер» боттарыныңээлчегелерин эртпирер.

Хөмүр-даш уургайларына бүдүрүлгенин ажыктыын бедидериниге микроэлектрониканың ролюнуң дугайын ГДР-ниң хөмүр-даш болгаш энергетика үлетпүр министри Харри Бериштейн чугаалаан. 60 метр чалдарлыг конвейерлерни чижек кылдыр ап болур, оларның чылда күчүзү—100 миллион хире кубометр даг массазын шууштурары. Вельцов-Зюд карьериниң чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар коллективи ыындыг конвейерге электроннуг саналга тургузуун ажыглаар деп шиитпирлээннер. Ооң түүнели база эки болган. Чаартыкчы саналды ажыглаанының ачызында техника таарымчалыг ажылдап эгелээн, аная туруушкун база болбаан. Вельцов-Зюд конвейер эрткен чылын нормазын ажыр күүсеткен.

Чаартылганың ыындыг янзылыг чепсектерин ажылдап кылып, белеткен база нептередип турган, чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар «техниктиг кур черин» шингээдип алганнар деп чугаалап болур. Ол дугайын Х. Бериштейн демдеглеп чугаалаан.

Зенфтенбергте даг инженерлериниң Эрнст Тельман аттыг школаның чанында ажылдап турар мергежил бедидериниң тускай төвүзүнде даг ажылчыннары болгаш инженерлер боттарының билиглерин байдым ап турарлар. Чаа техникага ажылдаарындан эгелээш ооң профилактиктиг хандырылгазынга болгаш септелгезинге чедир калбак программа ёзугаар олар улуг белеткелди эртерлер. Күш-ажылдың мурнакчы аргаларын калбаа-биле нептередиринге роботтарны болгаш манипуляторларны ажыглаарының айтырыгларынга турасказтқан даг-ыларының эртпирин турар конференциялары, ямзы-бүрү адырларын бүдүрүлгелериниге организастап турар специалистерин консультациялары база дыка дузалап турар.

Хүрен хөмүр-даш үлетпүрүнүң хөгжүлдезин болгаш ону сайзырадгайжыдарын комплекстиг көөр чорук бедик түүнелдерни берип турар. Сөөлгү үйн чылда адырга мурнакчы эртем-техниктиг чедишкиннерин ажыглаанының түүнелиниде хөй-хөй ажылчыннарның күш-ажылының байдалдары экижээнин, а 700 ажыг кижини бүдүрүлгенің өске-даа чугула участоктарынче, чижээлээрге, чаартылга чепсектерин бүдүрер талазы-биле цехтерже шилчиткенин чугаалаарга-ла четчир. Ол үе дургузунда хөмүр-даш уургайларына үлетпүрүүн 180 роботтарын болгаш манипуляторларын нептереткен, ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка көскүзү-биле бедиткен.

В. СМЕЛОВ,
(СЭТА-ның корр).
Зефтенберг-Берлин.

ТЫВА АРАТТАРНЫҢ МААДЫРЛЫГ ТУРА ХАЛЫЫШКЫНЫ

(60 маадырларның демиселиниң эгелээнинден бээр 100 чылынга)

Эрткен салгалдарның кылганы дыка хөй алдарлыг ажыл-херектери улустун угаан-медерелинде кадагалаттынын артып калган. Оларның аразында бодунун ужуруузазы-биле онза ылгалып турар болуушкуннар база бар. Оларга алдан-маадырларның 1883 чылдың күзүнүнде өскүп үнген тува халышкыны хамаарлыр.

Мөлүкчү иинтилелге төөгүлүг чорудулгаларының шимчедикчи күжү ангы демисели болур болгаш ооң хевирлери ук иинтилел тургузуунун хөгжүлдезинин деңнели-биле болгаш онзагай чүүлдери-биле холбаштыр тургустунар. Феодалдыг иинтилелдин болгаш көшкүн мал ажылының байдалдарында чер дээш, оларбелчиир дээш, мал-маган дээш демисел тыва черлериниң дээди эргелиг ээзи маньчжур богда-даанга болгаш ооң чалчалары болур Тываның кожуунларының үлег черлеолиг чагырыкчыларынга удур демисел-биле сырый холбаалыг турган. XIX векти 70-80 чылдарында феодалдарын үндүруг-далывырларындан болгаш садыгжыларга өре-ширеннден чус-чус арат ажылагыйлар хоозураашкынга таваржып турган. Ядыы-түренги болгаш аш-чут чорук тергиидеп калбарган. Ыындыг байдалдарның үезинде ядылар ядыларны болгаш эрге-чагыргаларга базыдырын, дорамчылаткан араттарны камгалалга ап, феодал-байларын малын болгаш эт-хөреңгизин хунаан, ядыларга үлеп берип турганнар. Оларның хөделип турган девискээрлерда дыка делгем турган. Олар Хөнделей, Алаш, Эдегей, Кудугуй, Сут-Хөл, Ишкин, Изиг-Кара, Чаа-Хөл, Торгалыг, Барлык, Чер-Чарык, Чыргакы Шеми, Чадаана, Хөндергей Солчур болгаш Саглы ол мынчаар хөделип турганнар. Тура халышканнар: «сеңлерге чагыртырының орнунга «Кара-Лагны хаан кылып, Оргу-Шолду олбук кылыр бис»— деп, чугаалап турганнар.

Тура халыыкчыларның дугайында өөрүшкүлүг дамчыыр чугаа кожа кожуулларга доваан-на тарай берген. Тываның чеолериниге мөлүкчүлүүге удур улусчу дайынның эгелээринге таарымчалыг байдалдар тургустунган 1884 чылдың эгезинде-ле тура халышкан чоннуң турлаанга 300 хире кижи сакаттынып, оларны чус-чус араттар деткип турган. Хемчиктиң чагырыкчылары тура халышкан араттардан кедергей коргуп турганнар. Ынчангаш олар бүгүнүнүн хайыраатты амбын-ноян Өлзей-Очурдан дуза дилээр ужурга таваарышканнар.

Хемчиктиң чагырыкчылары тура халышканнарны томаартып, базып шыдаваын көргеш, амбын-ноян хөй кижилит шериг отрядын чыгаш, тура халышкынны кээргел чогу-биле базар сорулга-биле Хемчикче чоруткан болгаш тура халышканнарны хоойлуган дашкаар деп чарлаш, оларның эт-хөреңгизин болгаш малын үптеп-хунаан алырын шаажылакчыларга чоннээрин. Шаажылакчыларның эки өөредип белеткээн отряды тура халышканнарны даглаарга доваан-на тарады сыырган болгаш удурлашып турганнарны узуткаан, чамдыктарын тутқулап алган. Тура халышканнарны чыча шапкаының соонда, араттарны хелбээзи-биле эттеп-соп, бүдүн-бүдүн аалдарны узуткаан болгаш тарады сыырылаан. Шаажылакчылар тура халышканнарны, оларның чоок болгаш төрел кижилерин араатаныг ёзу-биле, кам-хайыра чок аажылап турганнар.

Тура халышканнарны ханыг ёзу-биле шаажылап, кеземчелээн чорук—шиидилгеиин шынгыызы эвес, а ангы дайзынының кадыг-дошкун өжээн негээшкини болган. Чурт иштиниң болгаш маньчжур феодалдарның боттарының дайзыннарын болгаш чагыртыаан араттарны-даа көөр хөөн чок чоруу, тура халышканнар боттарының үдегер-чижээ-биле арат массаларын феодалдарын болгаш колонизаторларын даралаанга удуо демисежиринче кыйгырып турар болганда, оларны кээргел чокка узуткаарынче албаан турганы билдингир. Степан Разинин тура халышкынын баскынынын соонда, Москванын боярлары крепостной таарачыннарны коргудары-биле азып өлүрген тура халышканнарлыг салдарны Волганы куду салып балырып турган болза, маньчжур болгаш тыва феодалдар шаажылап өлүрткеннерин баштарын арттарга болгаш оруктар белдирлеринге кадап каан алагаштарга азып турганнар.

60 маадырларның демисели болдунун идеологиязының тачазы-биле бөлүүн-даа болза, бай-хөреңгиттеннерин даралынга болгаш кара туразында аажылаашкынарынга араттарын чайгаар удурлаашкынының ылереги болган. Багай чагырыкчыларны «эки-лери-биле» солун турган, бар турган корум-чурумну өскертип болурунга кижилерни патриархал-төрел бөлүк бүдүүлүк бүзүреди-биле ол холбашкан турган. Ооң ужуруузан ук демисел кызыгаарлаттынган, кезек черниң шимчээшкини боов, шаажылакчыларның артык күштеринге удур демисежиринин дыка кошкак болгаш шиитпирлиг эвес оралаажымышкыны болу берген. Ыындыг-даа болза, араттарның ол туруу халышкыны феодалдыг ёзу-чугуларының системазын дыка божаңнадып, мөлүкчүлерниң эрге-ажыктарынга дорту-биле деттен болганда, ол колониал-феодалдыг даралга удур маадырлыг удурлашкынын болуп, Тывага төөгү чорудулгазынга ийиг болган. 60 маадырларның тура халышкыны күш-ажылчы араттарының мөө-медерелиниге ханы иштиарттырган, тыва улустун демиселиниң чаңчылдарын хамыаткан, кызыгаарлаттынган, быыргай шимчээшкининиң ажык чогун массаларга көргүскен, национал болган сонция мөлүкчүлелге удур өске улустар-биле калы демисежиринин эргежок чугула оруун тываларга ажыдын берген.

Ю. АРАНЧЫН,
ТДЛТЭШИ-нин директору,
төөгү эртемнериниң кандидады.

ЭКТИМ БЕДИИН, ХӨРЗЭМ ХОСТУУН ЫРЛАП ЧОР МЕН

КИЖИНИҢ ЧОРГААРАЛЫ

Бүдүн чылын дургузунда кандыг-кандыг хүннер эртпес, кандыг-кандыг байырлалдар болбас дээрил. Совет кижилериҢ онзалап демдеглээр бир улуг байырлалы бар, ол болза ССРЭ Конституциязының хүнү-зы бистиҢ Үндезин Хоойлуну бадылаан хүн болур.

Бурун өгбелер мынча дажыр: кандыг-даа белик сынның баштайгы тейлери турар, кандыг-даа улуг хемниҢ үнген бижы турар. Совет Төрээн чүртүвүстүҢ амгы Конституциязы дөрт дугаар дээрзин билир бис, мынчаарга бистиҢ баштайгы Үндезин ХоойлувустуҢ дептери Алдан-Маадыр аттыг музейниҢ делгелге залында ошаландыр көстүп турар. Ол номчугаш чугажак карттыг, сарыг-бора сазында парлаттынган. Ол дыка ханы бодалдары хайныктырып турар, чүге дээрге ол Хоойлунуң өстерин Владимир Ильич уштап-баштап чогаадышкан болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээ-ле сес ай үш хонганда тускай ном кылдыр парлаттынган.

Совет чонуҢ кайгамчыктыг чедишкиннери дүрүмчүдүп бижээн Конституция дугайын Владимир МаяковскийниҢ шулуктериниҢ мындыг одурулары ала-чайгаар сагындырып келир:

Совет уктут кижилериҢ
чоргаар чоруу;
Буржуйларже
бардам түрүт харап көөр бис.

Шынаа-ла, совет кижи бодунуҢ Төрээн чүртүнүҢ өзулүг ээзи, ол чүл дээрге бистиҢ чүртүҢ хамаатызы када-даа чораан, делгем ховуларын, шапкын хемнериҢ, бедик дагларын, сайгылганныг хоорайларын, ырлыг-шоорлуг суурларын ээзи мен деп эки бедик, кара көскү, кулаа дыңнгыр, көглүг-омак чоруп чоруур болгай.

Тожу чүртүг ивижи-даа Москва хоорайым деп чоргаарланып чоруур. Мөңгүн-Тайга чүртүг сарлыкчы-даа Волга хемним деп хөөрөп орар.

Совет Үндезин Хоойлуну чалгын кылган совет кижи бодунуҢ түү-түү чүвеге салым-чаанныын делегейге делгерелдир көрүзүп турда канчап черге чоргаарланмас боор. Хөндергей чүртүг Владимир Оскал-оол, Межегей чүртүг Максим Мунзук алдарлыг артистер, олариҢ ады-сывын беш диптиҢ улустары дыңнаар туржук, олариҢ боттарын көргүлээн, олардың ойнаарын магадыан. Сан эртемнериниҢ кандидады Хеймер-оол Ондарның бижээн ажылы англы дылда тускай ном кылдыр үнген. Аныяк өөг Александр Доржуну көрээлиннер. Тыва тоолдарда өөг кижи чай шагны шалыңындан билип, кыш шагны хыраазындан билип хүрежин турар, ол хиреде ырак чүртүүр кирбейн чораан. Тыва чүртүг Александр Доржу акы-дуума Украинаның найысылалы Киев хоорайга чеде бергеш, делегейниҢ он ажыг чүртүүрүндан шүүгреген келген өөгелериҢ үжүүр өөгеш болду, өөгүн медальды ап үнүп. Кижи аңаа черле канчап чоргаарланмазын!

Совет ЭвилелиниҢ составында тыва чонуҢ кирип алганы — бистиҢ дүрген хөгжүүр орулуштуҢ эге бажы болган, ол болза Конституция ачызында аксывыс кежин-дир. УлустуҢ чогаалчызы Степан Сарыг-оолдуҢ ыдыын алыр ырызы кулакка таалаачыг кыдыр дыңналып тур:

Хоойлуларда Совет чүртүүҢ
Хоойлузу дег,

Хостуг шыныг, ыдыг
хоойлу кайда-даа чок.

ДээдиҢ шынаҢ хоойлузун
мактап ырлаан
Делегейде мен дег чоргаар
хамаатты чок!

ССРЭ-ниҢ Үндезин Хоойлузу кижи бүрүзүнге ажылдаар эргеин берип турар, бистиҢ бир чоргаарланыр чүвевис ол. БистиҢ чүртка кандыг-даа кижи ажыл сургаавас, а ажылче кижиниҢ чалап турар, ол-даа магалыг. Бай-Тайга районуҢ Кара-Хөл чүртүүг Калдар-оол Күжүгет найысылал Кызылдың хой каът бажыңнарын тудуп турар шалыпчы тудугжуларының бригадири болгай. КижиниҢ алдары, буяны деп чүве ол-дур.

Совет чурт, совет Хоойлу биске магалыг байдалды тургузуп берген. Тыва чогаалчыларының чогаалдарын орус, украин, латыш, узбек, англи, немец дылдарда очулдуруп үндүрүп турар. Салчак Тока, Степан Сарыг-оол, Сергей Пюрбю, Кызыл-Эник Кудажы, Салим Сүрүн-оол, Юрий Кюнзегеш болгаш өскелериҢ-даа чогаалдарынга холбаштыр эртем ажылдарын эртемденнер бижип турар, ол болза бистиҢ чечен чогаалывыстың маңдыы өскенниҢ ёзулуг бадыткалы ол-дур. БистиҢ чечен чогаалды Совет чүртүүҢ болгаш баштыкы чүрттарының номчукчуларының номчуп турар апарганы дыка өөрүүчүг.

Совет Конституция хүнүн байырлаар мурнуу чарыында, СЭКП ТК-ныҢ Чингине секретары, ССРЭ-ниҢ ДээдиҢ СоветиниҢ ПрезидиумунуҢ Даргазы эш. Ю. В. Андроповтуң Мелеглелин бүрүн таныштывыс. Ол Мелеглел болза совет чонга, делегейниҢ чонунга база тайбың хөрээ дээш туржуп турар кижилерге кыйыгырыгдыр. Амгы үениҢ бир улуг соруглазы болза, тайбыңны камгалаар, дайынны үндүрбес дээш демисел боор турар. «СугнуҢ мрызы» деп шулукту бижидим, ол болза ядролуг аймылдыг дайынга удур кыйгы түве:

Ооруг черден батыан хем
мен.
Оруум ужу далай углаан.
Оруум дозар доктар турза,
Ол бөөр мен, кыш бөөр мен.
ЧерниҢ арыг судалы мен,
Черден хүнче көрүнген мен.
Эптиг-эзедек кижилерге
Эки түве кылыксаар мен.
Кааннан тараа када берзе,
Хаймралап камгалаар мен.
Калбак шоаче шурап
батказ,
Каткан тараа тыныы аар
мен.
Чечектерге өөнер кирер
Чемиштерни тарадыр мен.
Чедер черим четпээн
шаанда
Сеткил амыр турбас хем
мен.
Кижилерге ыыам ооччуг,
Кижилерден дилээр түвем:
Боктар хемге төкпейн
көргер.
Бомба-чепсек октаваадар!

ССРЭ-ниҢ хамаатызы мен! Ол домак чоргаар дыңналып турар. ДелегейниҢ чонунга сайзырааргай социализмниҢ күчүлүг көргүзүп турар Совет чүртүвүстүҢ тайбынны камгалаар дээш турмуш турар хамаатылары болганывыста чоргаар болгурувустуҢ ужуру-даа ыыда.

М. КЕНИН-ЛОПСАН,
чогаалчы.

Л. ЧАДАМБА.

СОВЕТ ТЫ'ВА

Арат кижи үрде маңзаан
Аас-нежин бо хүн келген.
Алыс тоолдаан чаагай
күзел
Аткан даң дег, хүннеп
бүткен.
Ак-көк өргүн хемнеривис
Ада-чүртче агып кирген.
Алыс шагдан күзелиивис

Акы чонче чүткүп келген.
Кады төрээн чаңгыс ханныг
Халарывыс—орус чонга,
Хамык аймак төрелдерге
Катап мөңге наттыштывыс!
ЧеннүҢ четиен чыргалы
бо—
Социализм тимээн чүртү.
Чоргаар адаан адывыс бо—

Совет чүрттүҢ хамаатызы.
Демей даштыг Урал, Саян—
Төрээн, чүрттаан черим
болду.
Волга болгаш Улуг-Хемним
Бодум ишкен хемним болду.
Сайзырадың чаа өруу
Чайыннанып ажыттынды.
Сагыш ышкаш амыдырал

Шапкын чалгынын чалгый
берди.
Акы-дуума чоннар-биле
Ада-чүртту эзледивис.
Аас-нежин, чыргалаң
дээш
Араттарың четтирдивис!
1944 чыл.

ЧАА СЕЗОН ЧАЛАП ТУР

Бөгүн республиканың хөгжүм-шин театрының чаа 48-ки сезону ажыттынар. Совет Тыванын найысылалының ортузунда ак өргүү чаа сезонуҢ баштайгы көрүүчүлерге эжим ажыдып, олурарынче чалап, көжегезин ажыдып турар.

Театрның сценазы — делегей культуразының көрүнчүү, оон хуулгаазын кезин, эртнелиг ортулуу. Мынчангаш кижи олче далажыксаар, угаанмедерелиннің чемнери болур чаа, чараш үүлдү сиңирип ап, сагыш-сеткилин байыдып алыксаар. Ол дээрге сайзырааган социализмниҢ үезинде чүрттап турар хамааты бүрүзүнүҢ культуразының бүгү тала-биле үүгле өзүлдезин эвес, а эргежок чугула негелдезин аварган. Ындыг дээрзин СЭКП ТК-ныҢ июнь (1983 ч.) Пленуму айыткан.

Чаа сезон чаа базыннарның, чогаадыкчы чоруктуҢ, дилээшкиннерниҢ сезону болур ужурлуг. Чаа сезонуҢ көжегезин ажытпышаан, РСФСР-ниҢ алдарлыг артистери Х. Конгар, Б. Балы-Сагаан, Тыва АССР-ниҢ алдарлыг артистери А. Тавакай, Е. Кенденбиль, Л. Солун-оол, ТываныҢ комсомол шанналының лауреаттары Д. Барыкова, В. Кузин, артистер Р. Серен-оол, А. Ширин-оол, Т. Ондар, А. Куулар, Н. Бершанских, А. Салчак, С. Осершов болгаш өскелериҢ-даа аттарын көрүүчүлерге улуг чоргаарал-биле адап болур бис.

Чаа шин үүгле театрның эвес, а бүгү көрүүчүлерниҢ байырлалы. Сезонну чаңчыл ёзуулаар В. Көк-оолдуҢ «Хаймраан бот» деп шинзи-биле ажылдарын театрның ураны чүүл човулели шинтирлээн. Бо удаада көрүүчүлер ук шинни чаартыр турусканы-биле таныжар. Ону театрның кол режиссёру Сергей Петренко турускан болгаш чурук класталгазын театрның кол чуруучузу В. Шульга кылган.

Театр чаа сезонун Кызылга болгаш театрның көдээде салбыры —«Тиилелге» совхозтуң Культура бажыныңга демеге ажылар. Кур-чержилер улуг орус драматург Н. В. ГоголдуҢ «Кадайланыышкын» деп каттырынчыг шинзин театрның орус болгуҢ актерларының ойнаарын коорлер (режиссёру база-ла С. Петренко).

Октябрь айның репертуары көрүүчүлерге сонуургаачыг болуру чугаажок. Ажыл, албандужаал, амыдыралга кижиниҢ хамаарылгазын көргүскен, бо хүнгү чүрттаалганың боттуг айтыырларынга дүүшкен А. Гельманның «Хөй-биле чорза-даа», аныяк-өскениҢ, мөзүг-шынар темазынга А. Арбузовтуң «Кадыг-дошкуҢ ооннар» деп шилерин режиссёр Л. БузиниҢ турусканы сонуургап көрүп, боданыры артык эвес. Арагага хандыкшыыры — амыдыраалдан азып, дириг-ле олуг сүзеннее шилчий бээрин белорус драматург А. ДударевтиҢ «Таныр ужар...» деп шинзинде тоожуп турар (режиссёру—Тыва АССР-ниҢ алдарлыг артизи К. Саглы). Акы-дуума Кыргыс ССР-ниҢ найысылалы Фрунзе хоорайга, Нарын, Иссык-Куль областарынга тыва артистериҢ оймаа чораан концерти база-ла бо айның репертуарында кирген. Ук концертти КиргизиниҢ көдээ шинчилерине көргүскен дээш, театр Кыргыс ССР-ниҢ Культура министерствозунуҢ хүндүлеп бижин-биле шаңнаткан.

Аныяк көрүүчүлер — бичии уругларга театрның октябрь айда белээ — С. Михалковтуң «Үш хаванак», К. МашадунуҢ «Бразилиниың эртиевзи» деп шилери болур.

Бүгү-россиякы «Театр — көдээге» деп фестивальга киржири-биле Тыва АССР-ниҢ улустуҢ чогаалчызы, республиканың Күрүне шанналының лауреады С. ПюрбюнүҢ «Кодзеннің хоонерин» деп шинзиниҢ белеткелин тыва артистериҢ бир бөлүү доозуп турар. (Чогаалчының көдээ хамаатына бичээн «Кожалар», «Шиглалда» деп чаңгыс өөгелег шилерин ыңны ат-биле мычалдыр кошкан.) Ол ишкаш «СибирьниҢ шинчилеккеи» фестивальга киржиттирери-биле театрның орус болуу О. ПерекалиниҢ «Хаймышкыныг шугум» деп шинзин ажылдап кылыр турары солун.

Эгелеп турар сезонда театрның сценазында турусту-ниҢ чаа шилер силерни маңаа турар. Тыва болуктуҢ артистери Ч. АйтматовтуҢ «ХүнүҢ дурту чүс чыл ажыг», Б. БрехтиниҢ «Сезуан чүрттуг бичиниг кижи», Л. Гаврилованың тыва тоолдар аныы-биле бижээн «Аччы-Кара болгаш Ацыр-Чечек», орус артистер—В. РаспутиниҢ «ХүнүҢ маңааны», Г. ХугаевтиҢ «Сагыш-сеткилге квартот», С. КозловтуҢ «Чаруа-Чечен биле Шиижигеш» деп шилерин бараалгадыр. Оон аңыла өөн болуктуҢ артистериниҢ орус дылга белеткээн А. ХмеликтиҢ «Дээрге ужуп, дээскинге-ни-ле шын» деп аттыг үстүүкү класстың өөреницилериге таварышкан ужурал дугаймында фантазин-шин репертуарда кирген.

Чаа сезонда театрга чүрттүҢ төөн театрлары оюн коргузуп база аалдан кээр. ССРЭ-ниҢ Улуг театры январь айда, а мартта Ленинградта Ойдаарактарының улуг театры бистиҢ сценаныска ойнаар. Орус театр ураны чүүлүнүҢ баштайгыларының бирээзи—Ярославль хоорайның В. Волков аттыг шин театры база бистивиге кээрин планнаттынган. Оон-биле чергелештир Москваның, Ленинградтың мергежилдиг режиссёрларын тыва артистер-биле чаа шилерин турузуларын практикаларын көрдүнгеен. Ол ишкаш Совет Тываның 40 чылынга уткуштур республиканың чамдык районнарынга театр хүннери эрткилээр.

Дөртеи сезон сезон — театрның шылгалдалы сезону. Келир чылдың октябрьда — Совет Тываның юбилейинде — аныяк республиканыстың литературазының болгаш ураны чүүлүнүҢ хүнзери чүрттүҢ чүрээ — Москвага болуп эртер болгай. Ынчан москвачылар Тываның хөгжүм-шин театрының эки дээн шилерибиле таныжарлар. Ындыг болганда, театрның чогаадыкчы база техникти составының мурнунда сорулгалар улуг болгаш дарымсалгалыг.

Хөгжүм-шин театры көдээгезин ажыдып, чаа сезонуҢ шилеринче чаап туру. Кирип моорлаңар, хүндүлүг көрүүчү!

В. СЕРЕН-ООЛ,
республиканың хөгжүм-шин театрының чогаал кезээнің ачызы.

ЧУРУКТА: театрның болуу артистери.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

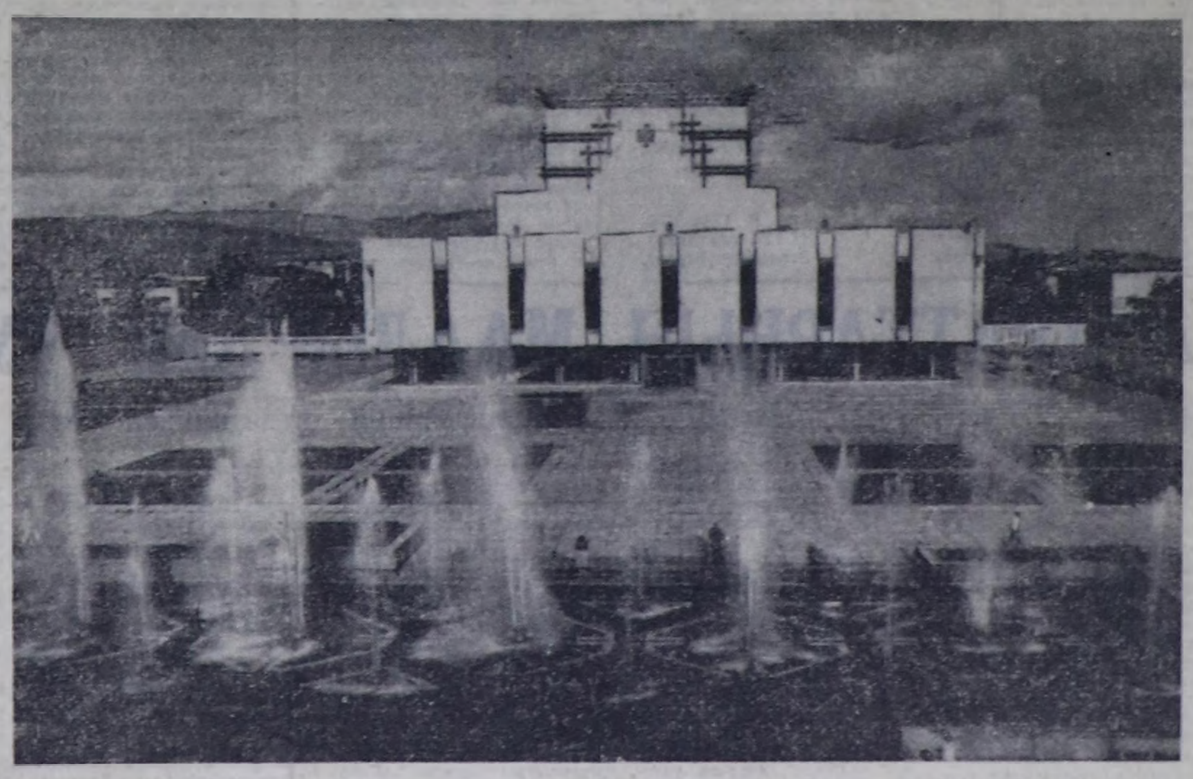

Совет Тываның культура хөгжүлдезинің база бир бадыткалы—республиканың хөгжүм-шин театры.

С. РОМАНОВСКИЙ.

ХҮНЧҮГЕШ

Алёша ада-нези-биле аргарыг ишти черге чүрттап турган. Аңаа хүн, ховуга ышкаш эвес, орай үнер болган.

— Хүн турып келин ирги бе? Азы ам эрттир удып калган боор бе?—деп, ава айтырган.

— Чамдык кижилер ышкаш де—деп, адазы немей тыртып каан.

— Чамдык кижилер дээрге кымнарыл ол?—деп, Алёша айтырбышаан, орум кырыңдан дүжүп келгеш, үйгузундан тендире-тендире, соңгаже базыныкан.

— Турып келгеш-дир! Ол ам база меним мурнай турган-дыр —деп ылгаан.

— Чем белеп, ам чемненнилинер, че—деп, ава чалай берген.

— Силерге чем белеп-дир! Баштай үүгле чуруп алыңар. Силерге сугну кудуп берейн бе, азы болукар кудуп алыр силер бе?—деп, ада чугаалаан.

Алёша чунар-демирге болу чуруп алган. Оон саидайга одурупкаш, ада-нези-биле кады чемнеп берген.

Оон шалыңдан өөг берген сигенин сүзүп, аңче кызылдаан маңнап чоруп каан. Шалыңның соогу оон өөгүн өткен, чүрээ саргый берген.

— Оглум, шалыга маңна. Шилдер болгаш ыыш-даштыг бис аштап каптывыс. Буттарың хавыратпас сеп—деп, ава чугаалаан.

— Маңна-маңна, оглум, эрес болгаш кадыг-быжыг болур сеп!—деп, адазы база чагаан.

— Ам—деп, Алёша аазааш, шалың сүзүп дораан маңнаарындан дидимээн.

— Канчап бардың?—деп, ада-нези кайгап өлдепсиннген.

— Со-о-ок-тур!

Ынчан авазы идиктерин ушта тепкилеп каапкаш, чада кырындан кызыл-даван халып ыыай болгаш:

— Мени, чет, ог-лу-ум!—деп алгырган.

Алёша кээп дүшкеш, дүрген тура халып каан, оон четкеш эрткен, авазы ам соңнай берген. Адазы база-ла кызыл-даван аяң кыдымнга чоргаары сүргей базып турган.

— Алыг оттуруптуңар — деп, ол сагындырып турган.

— Алыг дүне турып келген! —деп, ава бичин уругларга ышкаш, дыйыладыр чугаалааш, Алёшаны сүрүп маңнап-ла каан. Алёша сигенде шалын сүзүп, өөрүшкү-маңнайы кончуг авазынга четтирбес дээш, маңнаан бар-ла чыткан.

Оон соонда үжелээ чада кырынга олурганнар. Шалыңга агарты чугуна берген буттарының дыжы ханган, а сеткил-сагыш сергек хөглүг апарган, чайгаар-ла ырлаттына берген:

Хүнне-хүнне, хүнчүгеш!
Хүлүмзүрүп чайнап кел!

Дүүшке чедир туманныг турган болгаш, арга-эзиниҢ дыдыын оттур хүн арай боорда бакылап келген. Куштар-даа ырлажы берген, торга-даа токкуладыр соктаны берген, диңҢ чөвүрээнин халырадыр маңнаан.

Хүн үүнүп келген. ДиңҢ чокпак хоюг кудуруун хүнче чайып каап олурган, ол харын хүнче көдүрлүрүнге дузалаан, боду база ол дег оон-биле кады көдүрлүп турар ышкаш болган.

Ынчалза-даа диңҢ будуктарга бүргедипкен, а хүн улуг чаагай болу берген, арга-эзим кырынче эштип үүнүп келгеш, делгем девискээрни чырыдып эгелээн.

Алёша күзүн огородка ада-нези-биле картошка казып турган. Авазы картошканы хүүрек-биле базып берип турда, Алёша авазы-биле чыып турганнар. Хөрзүн чоок ышкаш чымчак, чиик болган, чокпак салбакталчак картошкаларның аразындан төктүп баткылаан турган. Хөрзүнден честек-катсыг чаагай чыт кээр.

Хүн хереллерин черже харам чокка төп турган. Авазы хаванда дерин чоткаш:

— Ой, июнь, бе, июль бе, кайы ай ийик бо, билбейн-дир мен.

— Сентябрь болгай—деп, Алёша сагындырып каан.

— Ой, билдирбезин але, үе-шагың эртип турары кандыг кончуг дүрген чоор—деп, ача пат кайгап хүлүмзүрээш, арныдан эзремчигей дузаан ап каапкаш, картошка казарын уламчылаан.

Кажаа иштинде картошканың овоалары көөдээн, оон күскү дүжүттүн чаагай чыны кээп турган.

Хүнээрек чоорту чидип бар чораан, а арга куштарының ыры-шоору читкен. АргаэзиниҢ дааш-шимээнин чидип, шып-ла шыпшың апарган.

— Хүн ажа берген, хөөкүй могап-шылады ыыаан — деп, ава оожум чугаалаан.

— Хүн чокта сооксумаар апарганын билип тур силер бе?—деп, ача айтырган.

— Ийе, эскерип, билип тур бис!—деп, Алёша бадыткаан. Алёша билдирер-билдирбес сиривейнип каап турган. Алдын күстүҢ соогу чоорту дыңзып ортан.

— Тоннар эккээр бе?—деп, ава сумелээн.

— Херек чок. Хүн үр болбайн үүнүп кээр. Ам ай артында чаштынып дыштаныр чыдары ол-дур—деп, ача пешкилерин оожуктуруп каан.

Эдир булуттар аразындан хүнүҢ азыы көстүп келген. Чырыы кончуг, арга-эзиниҢ ан, куштары шимээргеп, даг-жап эгелээн. ХүнүҢ алдын хереллери чидип чырыдып кээрге, кижилериҢ арын-шырайынга хүлүмзүрүг ойнай берген. База бир чаа чырык, тайбың чаагай күш-ажылчы хүнүҢ эгелээнин ол. АргаэзиниҢ аяны улам-на херин делгем ышкаш апарган, а хадылар болгаш ак-көк дээр улам-на бедик кылдыр сагындырган.

Куштар хөлзеп-доңгуп ужуп, ырлажы берген. Алёша база оттуп, тура халып келгеш, соңгаже маңнаан:

— Хүн бо-дур! Экизин!—деп, ийи холун хүнче сунуп алгаш, хүлүмзүрүп чугаалаган.

Ас-кежиктиг, тайбың чүрттаганың база бир чаагай хүнү. Бичин Алёша ындыг хүннерни та чеже катап утпуур?!

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниҢ 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниҢ 2-37-13, чагаа киллизиниҢ 2-41-27, информация киллизиниҢ 2-20-60 культура киллизиниҢ 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллизиниҢ 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниҢ 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниҢ Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садымының хереглериниҢ талазы-биле күрүне комитединиҢ типографиязы (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01595.

Театр

«СибирьниҢ шинчилеккеи» фестивальга киржиттирери-биле театрның орус болуу О. ПерекалиниҢ «Хаймышкыныг шугум» деп шинзин ажылдап кылыр турары солун.

Эгелеп турар сезонда театрның сценазында турусту-ниҢ чаа шилер силерни маңаа турар. Тыва болуктуҢ артистери Ч. АйтматовтуҢ «ХүнүҢ дурту чүс чыл ажыг», Б. БрехтиниҢ «Сезуан чүрттуг бичиниг кижи», Л. Гаврилованың тыва тоолдар аныы-биле бижээн «Аччы-Кара болгаш Ацыр-Чечек», орус артистер—В. РаспутиниҢ «ХүнүҢ маңааны», Г. ХугаевтиҢ «Сагыш-сеткилге квартот», С. КозловтуҢ «Чаруа-Чечен биле Шиижигеш» деп шилерин бараалгадыр. Оон аңыла өөн болуктуҢ артистериниҢ орус дылга белеткээн А. ХмеликтиҢ «Дээрге ужуп, дээскинге-ни-ле шын» деп аттыг үстүүкү класстың өөреницилериге таварышкан ужурал дугаймында фантазин-шин репертуарда кирген.

Чаа сезонда театрга чүрттүҢ төөн театрлары оюн коргузуп база аалдан кээр. ССРЭ-ниҢ Улуг театры январь айда, а мартта Ленинградта Ойдаарактарының улуг театры бистиҢ сценаныска ойнаар. Орус театр ураны чүүлүнүҢ баштайгыларының бирээзи—Ярославль хоорайның В. Волков аттыг шин театры база бистивиге кээрин планнаттынган. Оон-биле чергелештир Москваның, Ленинградтың мергежилдиг режиссёрларын тыва артистер-биле чаа шилерин турузуларын практикаларын көрдүнгеен. Ол ишкаш Совет Тываның 40 чылынга уткуштур республиканың чамдык районнарынга театр хүннери эрткилээр.

Дөртеи сезон сезон — театрның шылгалдалы сезону. Келир чылдың октябрьда — Совет Тываның юбилейинде — аныяк республиканыстың литературазының болгаш ураны чүүлүнүҢ хүнзери чүрттүҢ чүрээ — Москвага болуп эртер болгай. Ынчан москвачылар Тываның хөгжүм-шин театрының эки дээн шилерибиле таныжарлар. Ындыг болганда, театрның чогаадыкчы база техникти составының мурнунда сорулгалар улуг болгаш дарымсалгалыг.

Хөгжүм-шин театры көдээгезин ажыдып, чаа сезонуҢ шилеринче чаап туру. Кирип моорлаңар, хүндүлүг көрүүчү!

В. СЕРЕН-ООЛ,
республиканың хөгжүм-шин театрының чогаал кезээнің ачызы.

ЧУРУКТА: театрның болуу артистери.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

КАЯА, КАЖАН, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИН ТЕАТРЫ
(48-ки театр сезонунуҢ ажылынгыны).

В. Көк-оол. «Хаймраан бот». Октябрь 8-те 19.30 шакта.

Н. Гоголь. «Кадайланыышкын». Октябрь 9-та 19.30 шакта.

Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгы.

Дыштанганнарның аразында столе теннизинге мартыылдаа бөгүн 11 шакта эгелээр. Даарта 12 шакта чиик атлетикага элээдилер ортузунга маргылдаа, багкагары — 10 шакта, ыкызбүрү оюнар 14 шакта болгулаар.

Паратың чайгы сезонунуҢ хаашкыны октябрь 9-та болур. Ол хүн шыгыраата блиц-маргылдаа 11 шакта эгелээр, шой кедуреринге кужун шеневиирге 12 шакта. Уругларга хоорайжыгаанга чаштар оюнары 14 шакта болур.

ТВ

ОКТЯБРЬ 7-ДЕ
МОСКВАДАН
БИРГИ ПРОГРАММА

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—ССРЭ Конституциязының хүнүне турасканган документалдыг фильмнер. 9.55 — Чалыыларның чогаадыктазы. 10.25 — В. Маяковский. «Эки» деп поэма. 11.25 — Бүгүн ССРЭ Конституциязының хүнү. 11.55 — ССРЭ-ниҢ улустарының ыры-лары болгаш танцылары. 12.25—12.40 — Чаасар. 12.40 —«ТоолдуҢ аалчылары». 14.15 — Документалдыг телефильм. 15.05 — «Экран өөнүктерни чыып тур» Ленинград — Дрезден. 15.50 — Мультфильмнер. 16.30 —«Нина Сосинаның биле Михаил Лавровскийге танылган тур» деп фильм-концерттиҢ баштайгы үндүрүлгези. 17.00—17.15 — Чаасар. 17.20—Бүгүн делегейде. 17.35— «Цирк ареназында». 18.35 —«Муруувуста — сеелер». Үш сериалыг уран-чечен телефильмниҢ 1-ги сериязы. 19.45—ССРЭ Конституциязының хүнүне турасканган концерт. 21.00—«Ye». 21.35 — Эртем-неотерелдиг фильм. 21.55—22.00 — Телемедаалар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — РСФСР-ниҢ күрүнеин үзүр хөгжүм оркестри ойнаар. 8.50 —«Уругларга дириг амыдыраар дугайында. 9.20 — Грузин ССР-ниҢ КүртелерадиозунуҢ эр улус хоруунуҢ концерти. 9.55—ССРЭ Конституциязының хүнүне турасканган документалдыг фильмнер. 10.25 —«Кино-биле тоолуг» уругларга уран-чечен фильминиҢ 1-ги болгаш 2-ги сериялары (ГДР). 12.30 — М. Мусоргский. «Делегеледен чуруктар». 13.00 — Аныяктар адрестери. 14.00 —«КиноонуҢ тоолуг арыннары». Кинокомедия. 14.45 — Мультфильм. 15.35 — «Камера делегейже көрүп тур». Дамчыдыганы чогаалчы Г. Боровик чорудар. 16.55 —«Р. Паулс. Эки сагындыкыны». Фильм-концерттиҢ баштайгы үндүрүлгези. 17.50 —«Казаныың аржыылдаары» деп Г. Камала аттыг Татар АССР-ниҢ күрүмнің академиялыг театрының фильмизинин баштайгы үндүрүлгези. 20.00 —«Чыргалдыг удуҢ, чаштар!» 20.15 —Биатлон талазы-биле бүгү-эмгелдеги күскү маргылдаалары. 21.00 —«Ye». 21.35 —«Петка тулунчулары». Уран-чечен телефильм. 22.55—00.00 — Уран-чүүл мастерээрниҢ концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республиканга шоңар булуттаар, чамдык черлерге биче чаастаар. Соңгу-барын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температураазы 8—13, чамдыктарында 0—5 градус чылыыр.

Автоорукларга биче хар чаяр, көстүү 2—4 км.

Кызыгаа булуттаар. Дүне агаарның температураазы 2—4 градус соор, хүндүс 8—10 градус чылыг болур.

(СолунуҢ дораанында номер октябрь 9-та үнер).

КИНО

ОКТЯБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Семеро солдатиков» 9.30, «Средь бела дня» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Карантин» 9.15, 10.55, 12.35, 14.15, 15.55, «Дыхание грозы» 17.30, «Дамы приглашают кавалеров» 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сокровище византийского купца» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2915

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 234 (12324) | 1983 чылдың октябрь 11, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 3 коп

КҮЖҮВҮС—НАЙЫРАЛДА

1944 чылдың октябрь 11—бистиң республикавыстың дөпчу наңдарынга төөгүлүг хүннерниң бирээзи. Хой национ-алдыг Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттышар дугайында Тыва Арат Республиканың ашылчы чонунуң дилээн ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу хандырган, чонуң хүндүткел-биле Бүгү-эвилел старостазы деп адаары М. И. Калининниң ат салган Чарыы ынчан парлаттынган.

Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканы социал депшилгениң оруу-биле аажок дүрген базымны кылырынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургускан. Совет улустуң ажы-дүкүмү дузазының ачызында кошкун араттар суурлуг, турум байдалче шилчээн, хоорай, суурлар туттунуп эгелээн, үлетпүр, кодээ ажыл-агый болгаш улус ажыл-агыйының оске-даа адыры шапкыны-биле хөгжээн, кадрлар белеткели калбак хемчээл-биле боттанган. Ол бүгү чедишкиннер мурнунда хөмүдаңгай амыдыралдыг турган черни аграр-үлетпүрүүг республика кылдыр чаартырынга улуг идиглиг болган.

1944 чылдан бээр республиканың үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли барык чеден катап оскен. ССРЭ-ниң составынга кирер мурнунда барык бүдүн чыл дургузунда бүдүрүп келген продукциязын амгы үеде республиканың үветпүүр бир неделяда берип турар. Эрткен үшен тос чылдың дургузунда энергия ажылдан кылыр, даг рудазын болгаш хөмүр-даш казып тыварыяш болбаазырадыр бүдүрүлгелер туттунгулаан, кодээ ажыл-агый шапкыны-биле хөгжээн. Дыка хой ажыктыг казымалдарны шинчилеп тыпкан. Оларның арызында даг-дүгүн, кобальтыны, хөмүр-дашты, моңгун суун Төрээн чуртка берип турар. Оларны В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» база «Тыва кобальт» комбинаттарын, «Каа-Хем» разрезтен, Тываның моңгун суу бүдүрүлгезиниң тып, Төрээн чуртту фабрика, заводтарынче чөрүдүп турар.

Сибирьниң экономиктиг районнары, ылаңгыя Красноярск край-биле Тываның харылзаазы хөгжүп турар. Тудуг материалдары, калбак хереглелдиг барааннары болгаш оскеда чугула үүлдер оон хүн бүрү кээп турар. Амгы үеде чүүк соортулгези болгаш пассажир аргыштырылгазы автомобиль транспорту-биле база агаар оруу-биле боттанып турар. Улуг хемчээлдиг чүүк соортүр судноолар чоорту ажыглаттынар.

Кошкун араттарны суурлуг байдалче шилчиткени—амыдыралдың чаа, социалистиг хевирин тургузарынга улуг салыышкынны киргген. Кодээ ажыл-агый культураларын тарыыр шөл аажок улгаткан. 1944 чылда кодээ ажыл-агыйга дугуйлуг дөртен трактор, ийи комбайн, он ийи автомобиль турган болза, амгы үеде чүгле чаңгыс совхозта-ла янзы-бүрү марканың 60—80 хире трактору, 55—60 автомобиль, 13—20 комбайн бар. Кодээ ажыл-агыйның техникатыг хандырылгазын экономиктен чорук кодээниң ишчилериниң бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, экономиканы быыгылаар хөрээнге улуг идигни берген. Кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрери 1960 чылдан бээр 40 хуу оскен.

Тыва улус мал ажылын шаандан бээр чөрүдүп келген. ССРЭ-ниң составынга эки тура-биле каттышкан соонда ук адыр улам бурунгаар базымны кылган. Республиканың экономиказының эң кол адыры база ол апарган. Мал продуктуларын мүрүнге садар хемчээли мал башы чыл санында өзүп турар. Оон-биле чергелештир ол чаагай хереке биче эвес үлүг-хуузун киирип турар мурнаачы малчыннарның саны немешпишаан. Сүт-Хөлде А-Х. Ондарның, Таңдыда И. Сафоновтуң, Моңгун-Тайгада И. Дагбаның, Барыын-Хемчиктe К-С. Оржактың болгаш өскелериң-даа аттары республикада сурагшаан.

Эрткен үшен тос чыл дургузунда Тываның культуразының чечелгелери магаданчыг. Мурнунда үшүк-бижик чок чораан улустуң ажы-төлү амгы үеде эртем-билигиг апарган. Эртемденнериң саны немешкен, туснай ортумак болгаш дээди эртемниг специалистер чылдың немежип иээп турар. Тыва школалар доосканнар Москваның, Ленинградтың, Томскиниң, Красноярскиниң, Иркутскиниң болгаш оске-даа улуг-улуг хоорайларның дээди болгаш туснай ортумак өредилге черлерин доосчулаан, ында өреним турарлар база эвээш эвес.

Чурттуң оске республикалары, крайлары, областары-биле, ол ышкаш даштыны чурттар-биле республиканың культура харылзаалары калбаа-биле хөгжүп турар. Тываның күрүнеңниң «Саян» ансамбли Ортааны Азияга, Закавказьеге, Ыракны Чөөн чүүке, ол ышкаш Кубага, Монгола, Болгарияга өөн көргүзүп чораан. Чоокта чаа Тываның хөгжүм-шим театрының артистери Кыргыс ССР-те четкеш келген. Тыва уран-шеверлериң ажылын АКШ-на, Японияга делгээн.

Эртем албан черлериниң четкизи чыл санында калбарып орар. Амгы үеде дылдың, литератураның болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институду, Кодээ ажыл-агыйның дурмулга станциязы, ССРЭ-ниң ЭА-зының Сибирь салбырының экономика болгаш геология лабораториязы, РСФСР-ниң Чыоыдыышкын министерствозунуң национал школалар таразы-биле эртем-шинчилел институдунуң лабораториязы эртем ажылдарын ылып турар.

Бо бүгү чедишкиннер дээрге СЭКП-ниң болгаш Совет чазаатың хүн бүрүдеги ада сагыш салыышкынының ачызы деп Тываның чону ханызы-биле медереп билип турар. Олар аңаа харыы кылдыр СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедишкиниг күүседир дээш шудургу ажылдап турар.

Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чыл болур юбилейинге чедир ам бир чыл артыан. Аңаа уткуштур республиканың күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң, кижи бүрүзүнүң соруглазы улуг. Черчерде партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары, ажыл-агыйлар, будурулгелер удуртукчулары салдынган соруланы чедишкиниг күүседир дээш ажылчы чонну мобилизастаарынга күжениишкиннерни ам-даа үндурери чугула. Ол соруулгаларны чедишкиниг боттандырарыыска чүгле Тываның юбилейин чедишкиниг уткуур эвес, тайбың-ның хөрээн быыглаарынга, Төрээн чурттуң күчү-күшүн улгаттырарынга, амыдыралды улам каас-байлак болдурарынга салыышкынывыс кирер. Оон аңгыда Совет Эвилелиниң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының эрге-ажыктары, чаагай чөрүү дээш партияның болгаш чазаатың ада сагыш салыышкынынга база харыывыс болур. Ол сагыш салыышкын дээрге ленинчи национал политиканың чайгылыш чок боттанышкыны-дыр.

«Шын» солун бөгүн «Күш-ажылчы алдарның» тугун Фотей Долгановтуң чедишкиннинге турааскаадып көдүргеН.

Каа-Хем районда «Улуг Октябрь» совхозтуң хоочун тараажызы, Күш-ажылчы алдар ордениниң эдилекчизи Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору Фотей Гавридович Долгановуң хүнде 11,5 тонна тараа ажаар үлүүн 20 тонна чедир күүседип турар.

Ол бирги беш чылдың өзек чылында дүжүдүн ажаарынга идепкейлиг киржип турар тараажылардан үлегер ап, дүжүттү чидириг чок ажаар талазыбиле социалистиг чарыышты чер болганга калбартынар!

АЖААЛДАНЫ ДООСКАН

«Сүт-Хөл» совхозтуң механизаторлары күүкү дүжүт ажаалдазын бедик темп-биле чоруткаш, оны шынарлыг доосканнар. Ажыл-агый 1886 гектар шөлден 1250 тонна тараа культураларын ажаап алган.

Кызыл-Тайга салбырында Көгел-оол Ондарның удуртканы бот-оруула-чарылгалыг звенонуң кежигүннери Хөлзе-Шык деп черде ажлаган дүжүдүүн гектар саныныдан 11 центнер тарааны алтаннар.

Комбайнерлер Бавуу Ондар, Шулуу Түлүш, Кызыл-оол болгаш Михаил Монгуш адашкылар дүжүт ажаалдазынга идепкейлиг киришкеннер.

Б. ОНДАР.

АЛДАН-МААДЫРЖЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери Совет Тыванын 40 чыл ооң төлептиг утпуур дээш социалистиг чарышка киришкеп, он бирги беш чылдың үшкү чылында күрүнеге эттиг, сүттү, дүктү садарының чыл планын хуулаа бетинде күүсеткен.

Совхозтуң хову-шөлдериндe тараның дүжүдү база эки болган. Шупту 1760 гектар тараа культураларының дүжүдү гектар бүрүзүндеН ортумаа-биле 13 центнер болган. Сергей Монгушка удуртканда 4 кижи составтыг комсомолчуланыктарның суттатчылар звенозу 124 гектар шөлдеп ортумаа-биле гектар бүрүзүндеН 16,7 центнер, а оон иштинде 58 гектар кызыл-тасты сеспартардап-на 18,3 центнер дүжүттү өстүргеН. Тыва АССР-ниң алдарлыг суттатчызы Алдын-оол Кылынмаевич Кызыл-ооллуң удуртканы суттатчылар звенозу 144 гектар тараа культураларын өстүргеН.

Совхозтуң ажыл-ишчилери келир чылдың тарылгазынга хереглээри-биле 95 тонна кызыл-тас, 240 тонна суда, 90 тонна арбай база 6 тонна чинге-тараа үрезиниң бирги арыглаашкынын доосканнар, ам ийги арыглаашкынны чорудуп турар. Мал чеминиң хереглээр тарааны чечиири-биле үрүп алган, агаар-бойдустың таарымча чок байдалдарының чылдагааны-биле өскен ийи чылдарда күрүнеге дужаап шыдаваан тараазын бо чылдың планы-биле катап харыуда дужаарынга белеткенип турар.

Алдан-маадыржылар 1983—84 чылдың кыжынындан ниитиниң малын менди чыл ажырып, малга быжыг чем-суурну тургузар дээш кызымаккай ажыддаан. Совхоз ниитизиннде 3970 тонна сигенни, 2000 тонна сенажты, 2834 тонна силосту, 211 тонна будук-бүрүүг белеткээн. Ол дээрге, совхозтуң бүгү малын кыштан хүр чыл ажырып, ооң продуктулуун чанызатшаныга четчир дээрзин совхозтуң туснай эртемниглери саналы турар. Ам бо хүннерде тараа шөлдеринде саваң ажаалдазы кидин түлүк чоруп турар.

К. ООРЖАК.

ОРАЙ КЕЖЭЭГЕ ЧЕДИР...

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң № 1 механизастатыныган отрядының хову турлаа. Дүштекиниң бир шак. Ол хүн аяс, каан, чылыг, улустуң чугаалажыры ышкаш «курьяк чай». Турлагда кижи-даа көзүлбес, дагжаар техника-даа дыңналбас болду.

Хову турлаанның хериниинде иштинде назыны улгады берген эр кижи тур. Ол черниң таныныылы-ла боор.

— Мында кым-даа чок, шупту ховуда ажылдап турар. Поварлар дүштеки чемин кылып алгаш, ховуда ажылдап турар механизаторларны чемгерер дээш, машиналыг чоруптулар. Бо орук-биле чоруурларга, кырынга-ла баар силер. Ам чемненип турлар боор. Хүндүс биштиң комбайнерлеривис маңаа келбес улус. Эртен дан бажында чоруткаш, кежээ орайга чедир ажылдааш келир. Чүгле бичии када дыштанып алыр дээш келир. Мындыг каан, аяс хүннерни ажыглап, өстүргеН дүжүдүн чидириг чок, кыска хуусаада ажаап алыр дээш, амыр-дыш-даа чок ажылдап турар улус. Бригадирлер, агроном улустар шуптуында—деп, ол чугаалады.

Айтып берген орук-биле чоруп орарывыска, ховуда тараа ажааган комбайннар, тараа соорткен машиналар-да хей. Комбайннар, машиналар турар черге чедип кээривиске, кезек кижилер чемненген, чамдыктары оочурлаан турлар.

Коруп турарга, комбайнерда, чолаачы-даа кижи чемненген дораан-на, руль артында олурупкаш, ажылдап ыңай болур. Ону кижи көргеш, шынап ажылгыр, өзүлүүлүг тараажы кижилер ол-дур деп бодай бээр. Бригадирни айтырарывыска:

— Дөө, тараа кестирип турар комбайнларда барды, ам дораан чедип кээр боор—деп, чугаалаалар.

Удаткан чок бригадир чедип келди. Оон-биле күскү дүжүт ажаалдазының чоруп турар байдалын чугаалаштывыс. Бригадирни Валентин Курбатаевич Ооржак дээр болду.

— Биштиң бо механизастатыныган отрядывыстың кол үлганыышкыны —мал чемниң белеткели. Сигенни 3200 тоннаны белеткээр планын 3500 тонна, 650 тонна сенажты 655 тонна, 150 тонна витаминниг сиген далганын 300 тонна кылдыр күүсеткен бис. Малчыннарның кыштагларынче 1860 тонна бөдүүн мал чемни соортуп чедирген. Мал чемниң белеткели болган оон соортулгези ам-даа уламчылавышаан.

Мында 1250 гектар кызыл-тастың ажаалдазы чоруп турар. Бо хүннерде оон 750 ажыг гектарның тараазы ажаатты-ныган. Агаар-бойдус соолгу үеде кааң, аяс. Ону ажыглап алгаш, тараажылар кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыр дээш, чай-даа чок ажылдап турар болду. Ажаап алдынган гектар бүрүүзүнде-не 13 центнер дүжүттү алган.

Отрядтың тараазын ажаажыры-биле № 3 механизастатты-ныган отрядтың комбайнерлери мында дузалажын ажылдап турлар. Ынчангаш күш четчир. Комбайнерлер Дадар-оол Сундук, Михаил Монгуш, Василий Ондар, Николай Ондар болгаш Вячеслав, Ким Ондар алышкылар эки ажылдап, өскелерден шылгарап турарлар.

Ында ажылдап турар кижилерни көөрге, черде чай-кызыы чок, хайнышкынныг ажылдап турар.

Тараа ажаалдазын чоруптушаан, саваны ажаап прессээн, ажаатты-ныган шөлдерге күскү чер аңдарылгазын база чорудуп турар. Ында 5 трактор доктаамал чер аңдарылгазында быжыглаттынган. Дүжүт ажаалдазы доостурга, туснай звеноларны организастап тургускаш, саваның масса-лыг ажаалдазынче киреринни планнаан. Ол ышкаш саваң сарааттаар туснай 2 звенону база тургузарын планнаан.

Бо хүннерде шаңда дүшкен тараа он муң үш чүс тонна ашкан. Совхозта тараа культураларының дүжүдү ортумаа-биле бир гектардан-на 10,5 центнер болуп турар. Шаңда тараа сайгарар ажыл түлүк. Ында совхозтан чүс хире кижи чөрби дөрт звенода хаара туттунган ийи эвлчегде ажылдап турар. Чүс-чүс ажылдап турар болду. Ажаап алдынган гектар бүрүүзүнде 13 центнер дүжүттү алган.

Отрядтың тараазын ажаажыры-биле № 3 механизастатты-ныган отрядтың комбайнерлери мында дузалажын ажылдап турлар. Ынчангаш күш четчир. Комбайнерлер Дадар-оол Сундук, Михаил Монгуш, Василий Ондар, Николай Ондар болгаш Вячеслав, Ким Ондар алышкылар эки ажылдап, өскелерден шылгарап турарлар.

Ында ажылдап турар кижилерни көөрге, черде чай-кызыы чок, хайнышкынныг ажылдап турар.

Тараа ажаалдазын чоруптушаан, саваны ажаап прессээн, ажаатты-ныган шөлдерге күскү чер аңдарылгазын база чорудуп турар. Ында 5 трактор доктаамал чер аңдарылгазында быжыглаттынган. Дүжүт ажаалдазы доостурга, туснай звеноларны организастап тургускаш, саваның масса-лыг ажаалдазынче киреринни планнаан. Ол ышкаш саваң сарааттаар туснай 2 звенону база тургузарын планнаан.

Бо хүннерде шаңда дүшкен тараа он муң үш чүс тонна ашкан. Совхозта тараа культураларының дүжүдү ортумаа-биле бир гектардан-на 10,5 центнер болуп турар. Шаңда тараа сайгарар ажыл түлүк. Ында совхозтан чүс хире кижи чөрби дөрт звенода хаара туттунган ийи эвлчегде ажылдап турар. Чүс-чүс тонна тарааны үрезиниге уруп, күрүнеже чорудуп турар-даа, шаңга хүннүң-не 150—300 тонна тараа немежип турар. Чоокка чылдарда Чедериниң ховузунда ол хире бедик дүжүт үүнүп корбөөн. Ынчангаш совхозтуң ажыл-ишчилериниң хей-аъды бо хүннерде кажангызындан-даа бедик. Олар кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профессионал байырлалын ынчаар уткаанар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

ПЛАНЕТАГА ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

ЧОННУҢ КИЛЕҢИ

Ада-чурттуң Улуг даймиының үезинде миллион-миллион хой кижилер амы-тынындан чарып хораан, бүдүн-бүдүн хоорайлар, суурлар буступ, өрттенип калган болгай. Бистерге, фронтучуларга дайынның халавы уттундурбас. Амгы үеде президент Рейганның баштааны Американың чазаа коступ көрбээни дайынчыл политиканы чорудуп, делегейни термоядролуг халапче чыгаа турарын СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде ханызыбиле сойгалап көргүскен-дир. «АКШ-тың шериг күчүзүн кажан-даа турун көрбээни-биле улгаттырары, боо-чепсектиң бүгү-ле: ядролуг, химиктиг, аная-даа хевирлерин бүдүрериниң калбак хемчээлдиг программалары—чогум-на ол эвес сорулгага чагыртқан.

«Бодунуң империжи эвес сорулгаларын чедип алырының эрге-ажыктары дээш ол дыка хой өөрүлээшкиннерни кылып турар, ынчангаш кандыг-даа угаан-сарымдыг кижинин эртөзи хире кызыгаарының мурнунга Вашингтонуң дожтаары чигаалыг болуп турар эвес бе?» деп, ук Медеглелде чугаалаан. Даймиының кем-бурулуг планнарын тургузуп, делегейге кыжанып турар милитаристер политикалыг Ак бажының чазаанга удур болдуп кижилер килеңнеп, даймига удур митингилерни, хуралдарды, манифестацияларны эрттирип турар-дыр.

Мен фронтудан колдуктаантыг, аскак чанып келген мен. Ынчалза-даа даймин соонда, баштайгы хүннерден эгелеп-ле чурттуң улус ажыл-агымын катаан тургузарынга ажылдап киришкен мен. Хамзаты авиенинга дыка ур ажылдап келген, өскеже үндүм, ынчалза-даа ам-даа коллективимде ажылдавышаан мен.

Совет Эвилели бо үениң дургузунда кайгамчык улуг чедишкиннерни чедип алган. Школаларны, эмнелгелерни, уруглар садтарын чурттакчылыг суур бүрүзүнде туткан. Бо дээрге чонуң чаагай чоруу, аас-кежди дээш бистиң Коммунистиг партиявыстың ада-сагыш салыышкыны-дыр.

А АКШ-тың чазаа чонуң эрге-ажыкка удур массалыг хылдыышкынның боо-чепсектерни эндере бүдүрүп турар. Шак ындыг буюр-бак планнарын агартыр сорулга-биле милитаристер Совет Эвилелиге болгаш социалистиг чурттарга удур калчаалыг хамаанган организастан, өөрүлээшкиннин ылын турарлар-дыр. Ынчалза-даа ол бүгү хозуун чулчуруушкуннар дайынчыларга дузалавас. АКШ-тың удуртукчулары кандыг моральды кижилерге сыгаа турарын чоп эки билир. «...Выстилата напалмларның болгаш хорааннимикаттарның дузазы-биле албадап турган, оны Ливанта корабльдерниң үгер-бооларының даанттаашкыннары-биле боттандырып турар болгаш Сальвадорда ол моральды кижилерни делбээн-биле өлүрүп, улуткаары-биле нептерелип турар». Ынчангаш делегейниң бодүүн кижилери даймины көөр хоңуу чок, даймига удуо демиселдя чорудуп турар. Даймин өртүп болдурбас, боо-чепсекти бүдүрериң эвээдирин дээш демисел кажангызындан-даа артык калбарган.

В. КАНШЕВСКИЙ,
дайминың болгаш күш-ажылдың хоочуну.

ДЕТКИП ТУР МЕН

Дайминың кадыг-дошкун аймылын карак-биле көрбөөн-даа болзумза, ол дутайын номнардан номчуп, кинолардан көрүп, даймы-чаага киржип чораан ада-өгбелериндеН дыңнаан мен. Хаматы болгаш Ада-чурттуң Улуг даймиларының чылдарында миллион-миллион кижилериң болгаш биче чаштарның амы-тынындан чарылганын, чүс-чүс муң кижилериң бертик-бежел болуп артканын, хой-хой биче чаштарның ада-ие чок өскүс артканын бистер эки билир бис. Чеже хире улуг-улуг хоорайларның, суурларның, завод, фабрикаларның үрелип бузулганын совет кижилер кажан-даа утпастар. Ынчангаш өртемчейге дайминың болбазын, дээрниң үргүлүг каан аас турарын, кижилериң аас-кежиктиг чурттаарын, бичии чаштарның кезээде омак-хеглүг чоруурун күүзээр-дир мен.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин топ-даа, республикада солунмарындан номчуп таныштым. Ынчангаш Американың Каттышкан Штаттарының президентизи Рейганның даймы халаныыче чыгаан кампаниязын бүгү совет кижилер дег буруу шаап турар мен. Бо дээрге Рейганың чүү-даа медерел билбес, калчаалыг чоруу-дур. Совет күрүнениң удуртукчузу Ю. В. Андропов бодунуң Медеглелинде мынча дээн болгай: «Биштиң бомбардировщиктиң бүгү улустары, кижи бүрүзү кыжанып келген аймылды медереп билген турар ужурлуг.»

Ынчангаш бистиң Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың чырык черге кижилериниң аас-кежиктиг дээш, делегейге быжыг тайбың дээш, ядролуг даймины болдурбас дээш чорудуп турар ажыл-чорудулгазын бүрүүнүү-биле деткип, оорүп чоруурдур мен. Ынчангаш мээн удуртуп турар бригадамның кежигүннери партия, чазаавыстың тайбың дээш чорудуп турар ажылын бүрүүнү-биле деткип турарлар. Ол-ла бүгүнү тайбың күш-ажыл-биле бадыткап турар бис.

М. АШАК-ООЛ,
бригадир.

КҮЗЕЛИВИС-ЛЕ ЫНДЫГ

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ның Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң бо хүннерде кылган шыңгыы болгаш мерген уталаныг Медеглели бүгү делегейниң бурунгаар деңнилгелиг кижи төрелтетинин база катап сорук киргген. Бүгү делегей ол Медеглелди бистиң күзеливис-ле ындыг деп чүүлдүгүүнүп хүлээп ап турар.

Бистер, совет кижилер, оон иштинде культура, уран чүүлдүн, чечен чогаалдың ажылдакчылары тайбыңга ынакшыдыг, тайбыңны лениничи тук тудукчузу—Совет күрүнеңниң удуртукчузу Юрий Владимирович Андроповтуң бо кылган Медеглелин бистиң-не күзел-бодалдарывыс-тыр деп чүректеривистиң чалбыжы-биле дүүлээп ап, ийи-биле деткип турар бис. Ынчанмайн канчаар ийик. Бистиң чуртта, тайбың дугайында делегейге эң-не бир дугаарында лениничи Декретти чарлаан чуртта, тайбыдаан, айыыл чок чоруктан өске, кандыг-даа бодал, күзел чок дээрзин чамбы-дипте оонук туржук, дайзын-даа билир болгай. Совет кижилер, ажылчын, таравчын-даа, эмчи, башкы-даа, ачы, малчын-даа, артист, чогаалчы-даа, эртемден, геолог-даа—кайызыс-даа бодунуң күш-ажылы-биле тайбыңны, бодунуң социалистиг улуг чаагай Төрээн чуртунуң айыыл чок чоруун карак огу дег быжыы-биле камгалап турар. Шынаа-ла совет кижилер делегейге быжыг болгаш чөөтүг тайбыны камгалаар дээш, деминг туржуп турар. Ол дээрге бистиң совет улус бодунуң Коммунистиг партиязының, Совет чазаавың лениничи иштики болгаш даштыкы политиказын арыг сеткилиг-биле болгаш ажыл-ижи-биле деткип турары ол.

Бомбөрөкти бүргей
чурттаан
Бөдүүн ишчи ажылчы чом,
Моңге быжыг Тайбың
дээштин,
Моңге күшке болдуңчыдар!
Дайын өртүп өөрүп шыпкаш,
Тайбың чечээн өстүрээн!
Атом-бомба алынмайн,
Аржаан, сүттен сөңнеживили!
Кижи-кижээ оңнук-тала,
Киржип, баржын, болчуп
чоруур!
Чурттар, чонар аразында
Чугаа-соодун билчин
чоруур!—деп,

бистиң Совет улуг аал-чуртувустуң тайбын, акы-дүкүм ыйыралчы күзел-бодалы-ла бо!

... Бистиң шугумувус тайбыны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче, боо-чепсекти эндере бүдүрериң кыңчыктырбазынче, күрүнеңер аразында кады ажылдажылганы калбартырынче болгаш ханыладырынче мурнуку хевээр углаштан болуп турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының бүгү

ДЕТКИП ТУР МЕН

Дайминың кадыг-дошкун аймылын карак-биле көрбөөн-даа болзумза, ол дутайын номнардан номчуп, кинолардан көрүп, даймы-чаага киржип чораан ада-өгбелериндеН дыңнаан мен. Хаматы болгаш Ада-чурттуң Улуг даймиларының чылдарында миллион-миллион кижилериң болгаш биче чаштарның амы-тынындан чарылганын, чүс-чүс муң кижилериң бертик-бежел болуп артканын, хой-хой биче чаштарның ада-ие чок өскүс артканын бистер эки билир бис. Чеже хире улуг-улуг хоорайларның, суурларның, завод, фабрикаларның үрелип бузулганын совет кижилер кажан-даа утпастар. Ынчангаш өртемчейге дайминың болбазын, дээрниң үргүлүг каан аас турарын, кижилериң аас-кежиктиг чурттаарын, бичии чаштарның кезээде омак-хеглүг чоруурун күүзээр-дир мен.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин топ-даа, республикада солунмарындан номчуп таныштым. Ынчангаш Американың Каттышкан Штаттарының президентизи Рейганның даймы халаныыче чыгаан кампаниязын бүгү совет кижилер дег буруу шаап турар мен. Бо дээрге Рейганың чүү-даа медерел билбес, калчаалыг чоруу-дур. Совет күрүнеңниң удуртукчузу Ю. В. Андропов бодунуң Медеглелинде мынча дээн болгай: «Биштиң бомбардировщиктиң бүгү улустары, кижи бүрүзү кыжанып келген аймылды медереп билген турар ужурлуг.»

Ынчангаш бистиң Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың чырык черге кижилериң аас-кежиктиг дээш, делегейге быжыг тайбың дээш, ядролуг даймины болдурбас дээш чорудуп турар ажыл-чорудулгазын бүрүүнү-биле деткип, оорүп чоруурдур мен. Ынчангаш мээн удуртуп турар бригадамның кежигүннери партия, чазаавыстың тайбың дээш чорудуп турар ажылын бүрүүнү-биле деткип турарлар. Ол-ла бүгүнү тайбың күш-ажыл-биле бадыткап турар бис.

М. АШАК-ООЛ,
бригадир.

Совет чонунуң оруу чаагай—
Чолу тогуур чаагай орук!
Күзел-сорук хүн дег чаагай,
Хүнүң хай дээр күүгү кайдал!
Тайбың—кижилериң аас-кежиң, салым-чолу. Оны камгалаары—шынның Хоойлузу.
Күзеливис-ле ындыг.

Л. ЧАДАМБА,
чогаалчы.

ПЛАН КУУСЕТТИНМЭЭН. ЧҮГЕ?

Барыын-Хемчик районунуң ажыл-агыйларында хойнуң тарыы бооздыда ажылын дооскан. Бо чылын совхозтар 27200 баш хойну тарып бооздыры планда көрдүнгеН. Ол пландан 16190 башты тарып бооздаткан, ниити планы күүсеттинмээн.

Ажыл-агыйлардан «Хемчик» 1492, «Барлык» 3803, «Дон-Терезин» 2 муң хойну тарыпаан. Ол ышкаш 6091 өскүүр база тарып бооздыры планнаттынган. Ол ажылды организастыг эрттирери кол сорулганын бирээзи.

«Барлык», «Шенжюр», «Дон-Терезин» совхозтарының удуртукчулары болгаш мал ажылының туснай эртемниглери малды тарып бооздырының экономиктиг ажык-дузазын ам-даа чедир үнелевейн, олче кичээнгей салбаанын үстүнде сан-чурагайлар хереченнеп турар. Ол ажыл-агыйлар бо чугула кампанияны чедир үнелеп көрбөөн. Ындыг байдалдарны келир чылын болдурбас дээш ажылдавар ужурлуг.

Байдал шак ындыг дүвүрээзиниг турда, районнуң агроүлетпүр каттыжышкыны ол ажылче кичээнгейни кошкаткан. Бо байдалды райүүсомнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң техникатыг чөвүлелинге сайгарып көөрү, бүрүүлүг кижилерни хемчег азыры негеттиниң турар.

М. ООРЖАК.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ССРЭ-ниң 1983 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң күрүне планын чедишкиниг күүседир сорулга-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаадыры болза:

1. 1983 чылдың ноябрь 5-ти ажыл хүнү деп саналар.

2. Ажылчыннарның болгаш албан-хамаарылардың 1983 чылдың ноябрь 3-тиң дыштамызга хүнүн ажыглаваанда, оларны шолаа хүннери ышкаш, ындыг чурум-биле төлеп-паан, оларның чыл санында шолаазинге немээр.

Национал-краеведческий музей

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ:

отчёттар болгаш соңгулдалар

КИЧЭЭНГЕЙНИ—КОЛ АДЫРЖЕ

Тожунуң партия организациларының делегаттары СЭКП райкомунуң отчёттуг үеде чоруткан ажылын партийжи принципиалдыг ёзу-биле ханы анализтээр, районуң ажыл-ишчиларының мурнында салдынган ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуның айтырыгларын чеднишкиниг шинтпирлээрде чүүү кылыры тодарадып чугаалажыр дээш район конференциязынга чыглыр келгеннер.

Районуң партия организациязы отчёттуг үениң дургузунда СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның ооң соонда болган Пленумларының, областың база районуң партия конференцияларының шинтпирлерин күүсеттинмаан, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң ылаңныг онаалдаларын күүседириңче ажылчы хөнөрлөр мобилизастаар, оларның коммунистиг кижизидилгезин экижидер талазы-биле тодарлай ажылдарны кылып чорутканын, конференцияга демдеглээн.

Отчёттуг үениң дургузунда көдээ ажыл-агыйны сайзырадырыңче доктаамал кичээнгейни салып келген. Бо беш чылдың эгезинде бүүр ооң хөгжүлдезиниг 10 ажыт миллион рубльди чарыгдаан, сөөлгү үш чылда совхозтарның капитал тудуунга 1,5 миллион рубльди шиңгээдип алган.

Бо бүгү көдээ ажыл-агайның материал-техникиг базазын быжыглаарынга, ажылышчылерниң амыдыралының байдалын эжиндирериге дузалап турар. Сөөлгү чылларда 2500 дөрбелчин метр чурталга шелүг, 50 орунлуг уруглар садын, бирээзиниг-ле 120 баш иней, бызаа кирер кажаларны, беш мүн тонна силос онгарын болгаш өскедаа объектилерни ажыглалга киргген. Бо саннарны СЭКП райкомунуң бирги секретары С. Ы. Монгуш отчёт илеткелиңге адаан. Коммунистиг партийниң болгаш Совет чазактың хүн бүрү дузаламчызының ачызында көдээ ажыл-агайның ишчилери чамдык эки түүвелдерни чедип алганын демдеглээн. Көк-Чар, Хуваа-Чар фермалары планныг онаалдаларын чылдын-на күүседип келген.

Көдээ ажыл-агайны хөгжүдер дээш СЭКП райкомунуң ап чоруткан хемчеглери партийниң негелделериңе ам-даа дүүшпейн турарын конференцияга шүүгмүүлээн. Партия райкому, ооң бюрозу бо алырны хөгжүдериниң кол айтырыгларын чеднишкиниг шинтпирлээриңче партия, совет, ажыл-агый органнарының кичээнгейин угландырып шыдаваан.

Ылаңгыя мал ажылында четпестер илереттинген. Кадрларны шын шилип ап, ажылга тавары штыр тургуспаанынлан, малчыннар ортузунга политмассалыг, организастыг ажылды кошкак чорутканындан малдың чидирин, өлүп-хораары көвүдээн. Ол бирги беш чылдың эртекей үш чыл тос айларында «Тоора-Хем» совхозтан 3304 баш, «Май 1» совхозтан 7856 баш (ооң иштинден ини 7387) мал хораан. Тарып бозадылганы болгаш эдергилгени шын организаставаан келгениниң малдың кызыраары хөй болуп артпышаан. Мал бажы өстүрериниң планын күүсеттирип келгениниң бир чылдаганы тарыг малдың саны эвээш. Нинтиниң малының продуктулуу чавыс, ылаңгыя сүт саалдазы эвээш. Ооң кол чылдаганы зооветеринарлыг ажылдың, ажаалданың, чемгерилгениң, суггарылганың четпезинде болуп турар.

Районуң партия, совет, ажыл-агый органнары ини ажылында четпестерни эдер талазы-биле чамдык хемчеглерни алза-даа, байдал дүүгрээзиниг болуп артышаанын конференцияга делегаттар сагыш човашкын-биле демдеглээн. Сөөлгү чылларда ининиң хөйү-биле чидип, өлүп, эвээш анайларны ап турарындан баш саны кызырылган. Ооң чылдагааны бо адырже чогуур кичээнгейни салбайн келгениниде болган. Ак сеткилдиг, ажыл-ижиге бердинген кижилерни, ылаңгыя коммунистерни, комсомолчуларны, аныктарны ини ажылынче шилип чорутпайн турарын шүүгмүүлээн. Харысалга чок кижилерге ини малдадырга дыка үр хуусаада эвээн каапкаш, бодунуң хуу херээн кылып чоруй баар таварылгалар турган, ындыг чорук чидиригниң үндезини болган.

— Кыммын-даа ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдал тургузар болза эки ажылдаар. Бистe байдал шоолуг эвес. Ивижилерге эки майтынларны бээри, аъш-чем хандырылгазын үзүктелдирбезин негеттиидип турар. Продуктуларны ивилер-биле чүдүрүп чедирип алыр бис, ынчалзадаа удавас төне бээр-дир. Малчыннар, оларның уруглары аарый берген таварылгада харылзажыры кончуг берге. Ынчангаш аъш-чем сөөртүлгезин организастаары, радиостанциязы тургузары чугула болуп турар —деп, «Тоора-Хем» совхозта ини фермазының бригадири М. Ч. Бараан саналынга чугаалаан.

Районуң чер ажылы малды четчир саныг чемнер-биле хандырар сорулгалыг. Совхозтар ону чедип алыры-биле амгы үениң техниказын ажыглан, чер ажылының зона системазын нептередип турар.

Ооң-биле чергелештир чер ажылын сайзырадырында шинтпирлеттинмээн айтырыглар, чедир кылдыммаан үүлдер бар. Тарылга шилүүнүң структуразын сайзырадгайжытпайн, тарылга эдлештирилгезин нептерептейн, органиктиг болгаш минералдыг чемнишкилгелер төгер, чайгы, күскү чер ардарылгазының планын күүсеттейн келген. Агротехникиг негелделерни сагывайн турарындан мал чеми культураларының дүжүү чавыс болуп турар.

Районуң совхозтарында бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга четчир саныг автомобиль, трактор болгаш көдээ ажыл-агайның кожуг машиналары бар, ындыг-даа болза ону бүдүрүкчүлүг, камналгалыг ажыглаайн келгениниңдеи үредиря хөй, хуусаазы четпезиде үндүр бижип, тоймаглап турарын четпес деп саналаан.

Кадрларны шилип алыр, ажылга таарыштыр тургузар, кижизидер ажыл негелдеге чедир тургустунмаан. Специалистерниң солчур чоруу ам-даа хөй. «Тоора-Хем» совхозка бүдүн чартык чылдың дургузунда үш хоя экономист солушкан.

Районуң агроүлетпүр каттыжышкыны (чөвүлелдиг даргазы В. М. Чимит) ажылын ам-даа эде тургуспаанын конференцияга чептүү-биле шүүгмүүдээн, негелдеге дүүштүр ажылдаарын негээн.

Тожунуң үлетпүр бүдүүрүлгелериниң, тудуг, садыг, харылзаа, амыдырал хандырылга, коммунал ажыл-агый организацияларының, чырыдышкын, эмнелге, культура албан чергелериниң отчёттуг үеде канчаар ажылдаанын илеткелчи болгаш санал берген делегаттар анализтеп, чеднишкиниерни демдеглеп, четпестерни эдип алыр дээш чүү кылырын тодаргай чугаалаан.

Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдың айтырыгларынче конференция улуг кичээнгейни салган. Бо талазы-биле партия ТК-ның доктаалын болгаш СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин амыдыралга боттандырар дээш партия райкому ажылчы чонларның коммунистиг кижизидилгезин экижидериниң угланган элээн ажылдарны чоруткан. Ынчалза-даа партия, комсомол, экономиктиг өөредилгеде, лекция пропагандазында, политиктиг аас, көскү агитацияда, ажылчы чонларның ялзы-бүрү кеэктери-биле ажылда четпестер бары илереттинген. СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация база хөрээженнер ортузунга ажыл чорудар киллдистери негелдеге чедир ажылдаайн турарын «Тоора-Хем» совхозта партком секретары В. А. Амбаржы, райкүүскомнуң иштики хөрөктер киллдизинде партия эге организациязының секретары П. И. Проскуряков, «Май 1» совхозтуң директору А. Д. Кашкак болгаш өске-даа делегаттар шүүгмүүлээн.

СЭКП райкому отчёттуг үениң дургузунда партийжи ажылдың стиль болгаш методун сайзырангайжыдар дээш доктаамал ажылдап келген. Партия организацияларының ажыл-чорудулгазын эжижидер, коммунистериңе авангардчы ролюн бедидер, улус ажылагыйының харысалгалыг участоктарынга оларны таарыштыр тургузар, хүлээп алган шинтпирлериниң планныг онаалдалар күүселдезин хандырар хемчеглерни алган. Ындыг болза-даа совхозтарда парткомнарның (секретарлары В. Т. Монгуш, В. А. Амбаржы) көдээ ажыл-агый бүдүүрүлгезиниге салдары кошкак, партия эге организацияларын, болуктерни четпес удуртун турар.

Үндүрген шинтпирлериниң күүселдезин хынаваа, партия хуралдарын Устав негелделерин ёзуталар бедик деңнелге эрттирбес чамдык партия организациялары илереттинген. Бо бүгү болза СЭКП райкому, ооң бюрозу партия эге организацияларының ролюн бедидериниче ам-даа кошкак кичээнгейни салып, четпес удуртун турарындан болган. Ол мышкаш районуң улус депутаттарының көдээ Советтери, административтиг органнары боттарының мурнында салдынган сорулгаларны кошкак шинтпирлеп, дээштиг ажылдарны чорутпайн турарын конференцияга шүүгмүүлээн.

СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа конференцияның ажылынга киржип, чүве чугаалаан. партия райкомунуң, ооң бюрозунуң ажылының стиль болгаш методунга ханы анализти берген. Кол кичээнгейни көдээ ажыл-агыйны, ылаңгыя мал, чер ажылын сайзырадырыңче, ажылчы чонларның коммунистиг кижизидилгезин эжижидериниче угландырган.

Конференцияның хүлээп алган доктаалында районуң партия организациязының бүгү звеноларының ажылын эжижидериниче угланган тодаргай хемчеглерни эйлткан.

Т. ХЕРТЕК.

АК-КӨК ОРУКТАР-БИЛЕ

Совет Тываның хем транспорту он бирги беш чылдың ийи чылында 187,4 мүн тонна ыштты, улус ажыл-агыйының 21 тонна ялзы-бүрү чүктерни, ооң иштинде 6,4 мүн тонна нефть продуктуларын дажыглаан, 70,8 мүн пассажирни аргыштырган.

Транспорттуң амгы хевирлериниң бирээзи — хем транспорту Тывага кажан хөгжүп эгелээнил? Сибирниң улуг хеми Енисейниң Тыва девискээринде кезээ—Улуг-Хемге хем транспортун ажыглап болурунун аргаларын Россияның хаанныг чазаа 1906-1909 чылдарда шинчилеп, Минусинскиден Кызылга чедир аргыжылганың карталарын тургускулаан. Ынчалзажок ону ажылдаары үүгле Совет эрге-чагырганың чылдарында Тыва Арат Республикага акы-дүүмна ССРЭ-ниң дузаламчызын, харылзаазын хөгжүдери-биле боттанын эгелээн.

1925-1929 чылдарда А-96 пароход-биле Улуг-Ужардан Кызылга чедир эжиндирикин байдалдарын шинчилээн. Ол-ла үеде Каа-Хемни өрү Сизимге чедир, Бии-Хемни өрү Хүт ужарынга чедир ол пароход эжиндирип турган. Ооң соонда ССРЭ-ниң ТАР-га тудуп бергени «Улуг-Хем» деп 350 аът күштүг, 120 тонна чүк чүдүрер пароход (1930 чылда) Улуг-Ужардан Шагаан-Арыг, Кызыл хоорайларга чедир чүктерни сөөртүп эгелээн. Ол токпак мяш одаар пароход 1939 чылга чедир ажыглаттынган. Ол бүгүнү үүгле баштайгы шенелде, хөгжүлденің эге чадазы деп санап болур.

Хем транспорту Совет Тываның чылдарында бодунуң чогум хөгжүлдезин ап, улус ажыл-агыйынга ажык-дузалыг адыр бооп тургустунган. Автомобиль транспортунуң хөгжүлдезинден шала озалдаза-даа ол боду төөгүлүг, эрткен оруктуг. 1961 чылда Красноярскиниң судно заводунга «Совет Тыва» деп теплоходту тудуп тургускан. Ооң күчүзү 900 аът күштүг, 250 тонна чүктү ап болур болгаш Улуг-Ужарны таварты боду эртип шыдаар турган.

Ынчангаш хем транспорту Тывага Бии-Хем биле Каа-Хемге эжиндирилишкинге арткан. Улуг-Хемниң ол адырларынга эжиндирилишкин 50 чылдарда эгелээн. Бии-Хем биле Каа-Хемге БМК-90 деп дүрген чоруур бичии хемчээлдиг теплоходтар (катерлер) мяш салдадып, чүк чедирип—күш-ажылчы намдарын эгелээн. Чүк чедирериниң хемчээли улгатканы-биле, катерлериң санының өскени-биле хем транспортунуң тускай ажылдалал организациязын тургузарының чугулазы илереп келген. Совет Тываның хем флоду — Үстүү-Енисейниң ажыглаан участогу (ам болза Красноярск пароходствозунуң Кызылда пассажир аргыштырар р а й о н эргелели) 1961 чылдың майда ынчаар тургустунган. Район эргелелиниң тургустунганындан бээр эрткен 22 чылдарның дургузунда улуг өскерилгелер, чаартылгалар болган, ооң флоду хөгжүп, сайзырап келген. Ылаңгыя онгу беш чылда хем флоду шынар, сан талазы-биле шуут чаартынган. БМК-90, МБВ-150 деп катерлериң орнунга «Ангара» хевириниң 300 аът күштүг улуг теплоходтары келген. Онгу беш чылдың төнчүзүнде хем транспортунуң кол фондулары 1 млн. 700 мүн рубль түңне четкен.

Районың эргелелиниде амгы үеде улуг, биче 39 судно бар, ооң иштинде пассажир аргыштырар «Заря» хевириниң 4 теплоходу хары үгда 258 кижини ап болур. «Ангара» теплоходтар 7, сал бадырар болгаш баржа идер-сөөртүр 20 катерлер бар. Оларның иниги күчүзү 4050 аът күштүг, 1040 тонна чүктү чүдүрер 15 баржа болгаш өске-даа суг техникалары-биле эргелел хандыртынган.

Совет Тываның хем флодуныңдың эжиндирилишкин үеинде 4 мүн ажыг тонна нефть продуктуларын, улус ажыл-агыйының 7,5 мүн тонна чүктерин, 150 мүн кубометр ыштты сайгарып, 35-36 мүн пассажирлерни аргыштырып турар. Тожу районга улус ажыл-агый чүктериниң 70 хуузун, нефть продуктуларының 100 хуузун хандырып, оортан бадырар салды шуптузун харылзалап турар. Район эргелели судноларының туруушкун чок ажылын хандырар септелге базазалыг болгаш өске-даа дузалал албаннарлыг.

Тываның хем флодунуң хөгжүдеви-биле кады ооң күш-ажылчы коллективи тургустунуп, мергежилдиг кадрлар-биле, специалистер-биле хандырылгазы чылдан-чылче экижээн. Коллективтиң ажыл-ишчи чаагай чанчылдары тывылган. Хем флодунуң хөгжүлдезинге боттарының үлүүн Владимир Иванович Ловейкин, Николай Филимонович Сергеев, Валерий Прокопьевич Солдатов олар аңгы-аңгы чылдарда эргелелди удуртун тура киргеннер. Каа-Хем, Бии-Хемниң суг оруктарын шиңгээдиринге, хемчилериң чедишкиннериниге эвээш эвес үүлүн дагдыныкчы-капитаннар Виталий Константинович Тарлицкий, Марат Агбанович Ашак-оол, Трофим Артемович Филиппов, Михаил Иванович Шикин, Леонид Сергеевич Плюскин, Василий Маркович Поздняков, Николай Васильевич Нутис болгаш өскелер-даа киргген. Оларның чамдымызы ам пенсиялаан. Чогумпа олар баштайгы катерлерге салдарны төрепчилеп, Хүт ужарын ол-боже ажыр шуурдып, хемнерни хүрээлээн ыржым тайгаларны оттурганнар.

Күш-ажылдың хоочуннары, дагдыныкчы-капитаннар В. П. Василенко, В. С. Монастыршин, С. С. Романов, Ю. С. Кананыхин, Г. В. Еремцов, Н. И. Панов олар хөй-хөй аныктарны боттарының мергежилинге өөредип, күш-ажылчы чанчылдарны дамчыдып келген. Хемчилерде бир онзагай чүүл чүл дээрге, адаларының күш-ажылчы салгал дамчыдылгазы болур. Николай Васильевич Нугистиң оолдары—Виктор Николаевич «Ракета-256» теплоходтуң дузалакчы капитаны, Александр Николаевич — «Заря-238» теплоходтуң капитаны, Владимир Николаевич—«Ангара-60» теплоходтуң штурманы. Семен Степанович Романовтуң оглу Владимир «Ангара-44»-те штурман. Ооң-биле кады хем флодунда тыва национал кадрлар чыл келген тудум немежип турар.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудуу доостуру-биле хем флоду улам сайзыраар. Ону дамчыштыр чылда 15 мүн ажыг тонна чүктерни сөөртүүн төлевилээн. Хайыраканга судно доктаар черни, Кызылга болгаш Шагаан-Арыгга техниктиг участоктуң базаларын тудары, чаа-чаа судноларны немей бээрни көрдүнген. Бии-Хем, Каа-Хемниң суг оруктарын эжиндип, инда суурларга судно доктаар черлерни таарымчалыг кылдыр тударын планнаан.

Совет Тываның хемчилери беш чылдың үшкү чылының эжиндиримшкин болгаш бүдүүрүлге планнарын чеднишкиниг күүседип турар.

В. ШАШКОВ.

Красноярск пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң улуг диспетчери.

СУУРУВУС ЧЫРЫК ЧААГАЙ

Хову-Аксы — мээң салымчолум деп дорт чугаалап болур мен. Мацаа мен аът ажаакчызындан эгелээш, бедик мергежилдиг ажылчыга чедир өскен, ургларымны болгаш ургларымның ургларын өстүргеи, ооң пенсияже үнген мен. Бо хүннерде мени аныктар болгаш школачылар бо-ла чалай бээрлер. Оларга шаандакы амыдыралдың дутайын чугаалап берип турар мен.

Бежен чылдарның эгезинде бистиң суурга чонуң амыдыралы ындыг-ла белен эвес турган. Бис ынчан «казар-хоорайга» чурттан турган бис. Ол үүл дээрге, ол үеде бистер, суурнуң чурттакчылары, чер бажынларга чурттап турган бис. Ынчан бистиң суурже дыка хөй кижилер кээп, өөнүг металлды Тывага бир дугаар шиңгээдип ап эгелээн. Оларның чурттаар чери чер бажынар турган. Мен бодум ындыг бажынга беш чыл чурттадым.

Чер бажын, керосин лампазы, суг сөөртүр машина болгаш хлеб садын алыр эзлчет маназы — ол үениң Хову-Аксы мээң сагыжымда ынчаар артып калган.

Мээн суурумнуң ол үеизиле амгы үеизи деңнеп көргеш, кайы хире өскерилгелер болганын магадап хамас-тыр мен — бурунгаар дыка-ла улуг базым кылган-дыр бис!. Бистиң бо чараш, чылыг, чырык суурувусту үүгле Хову-Аксының кижилери эвес, бүгү чурт туткан деп диднин-биле чугаалап болур-дур деп иштинде болап чоруур мен.

Чангыс бо кобальт комбинадынче Совет Эвилелиниң ялзы-бүрү булуңнарындан үш чүс ажыг бүдүүлге черлери боттарының дериг-лерекселдерки чорудун турган. А оларны орустар, украиннер, тыва-лар, хакастар, буриттар, татарлар, удмурттар, литвалар, мордвалар эптеп кылып турганнар.

Бүгү-эвилелдиң бо тудуунче бистиң төрээн Коммунистиг партиивыс улуг сагыш салыышкынын кылган, ынчангаш «Тыва кобальт» комбинат чурттуң сайзырангай районнарындан ырак туттунуп турар, демир-орук белдириндеи ырак турза-даа, Таңды-Уланың эдээнде өөнүг металлургиянын комбинады турупкан, өзүп, быжыглып турар.

Мээн оглум Фёдор комбинаттың эң берге участогу — гидрометаллургия цехинде ажылдап турар. Угаанныг машиналар ооң, Совет Тываның ажылчын оглунуң улам мергежип ажылдаарынга дузалап турар. Амгы үениң ажылчынын күш-биле эвес, баш-биле хөй ажылдаар апарган. Ол дээрге, улуг өскерилге-дир. Бо хүннерде бүдүүрүлгеге шаанда мээн аът ажаакчызы турган ажылчын апарганын эвес, үүгле билиглиг кижилер ажылдаар апарган. Бойдус бодунуң чажыттарын чеже-даа хандыр шыгжап чытса, амгы үениң нарын техниказы-биле чепсегленген совет кижи ону шинчилеп, дилеп тып, бодунга ажыктыг кылдыр ажылап шыдаан. Бо хүннерде Хову-Аксының хөй национал-лыг чонунуң социал-амыдыралы улам хөгжүп, ам-даа бурунгаар улуг базымны кылыр.

С. ТУМЕН-ХӨӨ.

Ленин орденниг эдилекчизи.

ЧУРУКТА: Кызылдың мурнакчы бүдүүрүлгелериниң биригээзи — даараныла фабриказының болук ажылчыннары эвлчет сөөлүнде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

БИЛИГ-БИЛЕ ЧЕПСЕГЛЕНГЕШ...

1944 чылдың октябрь 11. Чаа өөредилге чылы үүгле эгелээн турган. Мен Кызылдың № 2 школаза башылап турган мен. Башкылар, аалчылар болгаш өөренгичилер-даа, черле ынчангаш бүгү чон ынчан бир-ле өөрүшкүлүг болушкуну — Тываның ССРЭ-ниң акы-дүүмна улусларының өг-бүлезиниң составынга кирериң болгаш Азачуттуң Улуг дайынының төнчүзүн манап турган.

Ооң бээр ам таптыг-ла үжен тос чыл болуп турар, бо хүннерде Совет Тыва келир чылын болдунуң 40 чыл ооң демдеглээрниңе белеткенип турар болгай. Ол үениң иштинде бүгү Тыва-даа, найысылал Кызыл-даа, ооң ажыл-ишчи чонуу-даа, хөөрем чок, таныттынмас кылдыр өскерилген.

Даразында 1945-46 өөредилге чылында ам-даа ажылдап турарым башкы училищезиниге ажылдай берген мен. Училищениң башкылар коллективи Саян артыжындаа, база бистиң боттарывыстың районнардан-даа келген мурнакчы башкыларывыс-биле Сыжыгын эгелээн чүве. Бис республиканың эге класстар башкыларын белеткен турган бис. Ынчалза-даа бүгү аныяк Тыва, ооң ажыл-агыйының бүгү адырлары, культура, албан чергелери билиг-мергежилдиг кадрларны кончуг хөөглеп турганы билдингир. Ынчангаш ол болгаш ооң соонда-даа чылдарда башкы училищезин доосканнарның аразында партия, совет ажылдакчылар, чогаалчылар, культураның болгаш уран чүүлүн ажылдакчылары эвээш эвес бар. Оларның аразында мээң өөренгичилеримден үүгле кашла кижиден адаан көрейн: элээн каш чылдарда Тыва АССР-ниң Чырыдышкын министри болуп ажылдап чораан, ам бо хүннерде СЭКП обкомунуң кылдыс эргелекчизи Д. Б. Ондар, төөгү эртемнериниң кандидады В. Ч. Очур, чогаалчы К. К. Кудажы, партия ажылдакчызы С. М. Кудажы... Кызылда база районнарда РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкылары — бистиң башкы училищезиниң доозукчулары чеже дээр сидер!

И. ЭРГИЛ-ООЛ.

Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕРНИҢ ЧАА

Бо чылдың август эгезинде СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Ол доктаалды бүгү совет кижилер ийи-биле чүүлдүгүүн хүлээп ап, күш-ажылчы коллективтерниң дуралдарына улуг көдүрүүшкүн-биле чугаалажып, хаанын-биле өөренип, амыдыралчы хоолуу кылдыр боттанындырын эгелээн.

Амгы үеде эм-не чугула болу берген айтырыгларын хаанын-биле сайгарын көргеш, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле хоолуудурумге чамдык чаартылгаларын ук ажыглал ёзуталар киирерге чугула деп саналаан.

Ол доктаалда айтыкаан болза, совет кижилерниң эм-не хөй пуруузу боттарынга онзашкын ажыл-керектерни ак сеткилдин-биле күүседип, ажыл-агыйны бүгү-де адырларынга өрегжек чүүлүг корум-чурумну тургузарынга чүткүлдүүн илередип, күш-ажылдың бүдүүрүлгүн бедидериниге болган продукциниң бедик шынарлыг болуун чедип алырынга улуг идиги берип турар.

Амгы үеде күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга күш-ажылчы коллективтерниң база бүгү чижилчы чонуун ролю канчаар-даа ажык көдүрүлгеи.

Бо чылын ССРЭ-ниң Дээди Советиниң эзлчеглиг сессиязынга хүлээп алдынган Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоолуу ажыл-ишчи кижи бүрүзүнүң ажыл-керектериниң бүдүмчелиг болуруунга, мурнакчыларын мактап-деткиринге, сагылга-чурум урокчилериниге үдүр шинтпирлиг демиселди чорударынга эм-не дээштиг салдарын чедирер.

Күш-ажылчы коллективтериниң ролюн ам-даа улам күштелдирери чугула, чүве дээрге, сөөлгү үеде үлетпүр-бүдүүрүлге черлериниде, тудуг болгаш транспорт организацияларында, ажыл-агыйының өске-даа адырларында ажыл шагының чидириглери ам-даа хөй, күш-ажылдың курлавырлары орта ажыглаттынмайн турар, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу ооцум кызырлып турар. Чамдык ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар ходу эвес күженнишкиниг ажылдап, коллективтериниң эрге-ажыктарын үнелеп карбейн, ажылдан озалдаар азы ажыл хүнү үзер, эрагалаар, оваа чылдагаан чокта ажыл солуп, албан черлери, бүдүүрүлгелер арвазынга халымактаар чоруктар үзүүн эвес болуп турар.

Күш-ажылдан оспаксыраар чалгаалар, ажыл үзер кижилер база калымактар чамдык черлерде боттарының кара турамдышкын, эмнелге, культура албан черлериниң отчёттуг үеде канчаар ажылдаанын илеткелчи болгаш санал бергеи делегаттар анализтеп, чеднишкиниерни демдеглеп, четпестерни эдип алыр дээш чүү кылырын тодаргай чугаалаан.

Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдың айтырыгларынче конференция улуг кичээнгейни салган. Бо талазы-биле партия ТК-ның доктаалын болгаш СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин амыдыралга боттандырар дээш партия райкому ажылчы чонларның коммунистиг кижизидилгезин экижидериниче угланган элээн ажылдарны чоруткан. Ынчалза-даа партия, комсомол, экономиктиг өөредилгеде, лекция пропагандазында, политиктиг аас, көскү агитацияда, ажылчы чонларның ялзы-бүрү кеэктери-биле ажылда четпестер бары илереттинген. СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация база хөрээженнер ортузунга ажыл чорудар киллдистери негелдеге чедир ажылдаайн турарын «Тоора-Хем» совхозта партком секретары В. А. Амбаржы, райкүүскомнуң иштики хөрөктер киллдизинде партия эге организациязының секретары П. И. Проскуряков, «Май 1» совхозтуң директору А. Д. Кашкак болгаш өске-даа делегаттар шүүгмүүлээн.

СЭКП райкому отчёттуг үениң дургузунда партийжи ажылдың стиль болгаш методун сайзырангайжыдар дээш доктаамал ажылдап келген. Партия организацияларының ажыл-чорудулгазын эжижидер, коммунистериңе авангардчы ролюн бедидер, улус ажылагыйының харысалгалыг участоктарынга оларны таарыштыр тургузар, хүлээп алган шинтпирлериниң планныг онаалдалар күүселдезин хандырар хемчеглерни алган. Ындыг болза-даа совхозтарда парткомнарның (секретарлары В. Т. Монгуш, В. А. Амбаржы) көдээ ажыл-агый бүдүүрүлгезиниге салдары кошкак, партия эге организацияларын, болуктерни четпес удуртун турар.

Үндүрген шинтпирлериниң күүселдезин хынаваа, партия хуралдарын Устав негелделерин ёзуталар бедик деңнелге эрттирбес чамдык партия организациялары илереттинген. Бо бүгү болза СЭКП райкому, ооң бюрозу партия эге организацияларының ролюн бедидериниче ам-даа кошкак кичээнгейни салып, четпес удуртун турарындан болган. Ол мышкаш районуң улус депутаттарының көдээ Советтери, административтиг органнары боттарының мурнында салдынган сорулгаларны кошкак шинтпирлеп, дээштиг ажылдарны чорутпайн турарын конференцияга шүүгмүүлээн.

СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа конференцияның ажылынга киржип, чүве чугаалаан. партия райкомунуң, ооң бюрозунуң ажылының стиль болгаш методунга ханы анализти берген. Кол кичээнгейни көдээ ажыл-агыйны, ылаңгыя мал, чер ажылын сайзырадырыңче, ажылчы чонларның коммунистиг кижизидилгезин эжижидериниче угландырган.

Конференцияның хүлээп алган доктаалында районуң партия организациязының бүгү звеноларының ажылын эжижидериниче угланган тодаргай хемчеглерни эйлткан.

Т. ХЕРТЕК.

КҮШТЕРНИҢ БОЛГАШ СОНУУРГАЛДАРНЫҢ ЧАҢГЫС ЭВИ

Чурттуң чер болгаш мал ажылдыглары боттарының профессионал байырлалы — Көдээ ажыл-агый ажылдаачыларының бүгү-эвилел хүнүн шалыпчы күш-ажыл-биле уткаан. Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырар дээш мурнуку одуургда олар туржун турар. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга чеднишкиниг күүседир дээш көдээнин күш-ажылчы коллективтери ийи дакпыр күженнишкин-биле ажылдап турар.

Бо чыл — көдээ ажыл-агыйны эргелеп-башкарарын улам ынай сайзырангайжыдарының, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг хевирлерин ажыглаарының чылы. Чамдык айтырыгларга харылап бээрин СЭТА-ның корреспондентизи СССР-ниң көдээ ажыл-агый министринин бирги ораалакчызы А. Гольцовтан дилээн.

— Анатолий Александрович, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунун шиитпири-биле чуртка агроүлетүр каттыжышкынарын тургузарының үеэн эгелээн болгай. Бо талазы-биле кылдыгган ажылдар дугайында чугаалап берип көрүңнерем.

— Районнарның, областарның, крайларның болгаш республиканың каттыжышкыннары ховуларның болгаш фермаларның продукцияларын бүдүрүрин улам көвүдедир талазы-биле хемчегларни ап эгелээн болгай. Эргелеп-башкарылганын системазын эде тургускананың түнелинде шоолуг-ла ажыы чок ыныг чамдык салбырларны чок кылган бис. Бот-боттарын дакпырлажып турар 3,2 муң трестерни, каттыжышкыннарны болгаш оон-даа өске организацияларны эде тургустуувус. Моон мурнундагы чылдарда ангы-ангы министерстволарга хамаарышкан турган беш муң ажыг совхозтарны РАУК-терге хамааржыры-биле дамчыдып берген. Оон-биле чергелештир, эргелел аппарады база кызырылган, тускай эртемниглериң чамдыызын колхозтарже болгаш совхозтарже, агроүлетүр комплекизинин (АҮК) өске-даа бүдүүлгелериче ажылдадып чорутқан.

Агроүлетүр каттыжышкыннарына болгаш оларның чөвүлелдерикге улуг эргелерин берген, оларның үолунда — бүдүүлгенин хөгжүдүрүнин экономиктиг быралары бар дээрзин демдеглексен тур мен. Оларны чүгле шын болгаш ажыл-агыйжы өзу-биле ажыглап билиир херек. Инициативчи, ажыл-херекчи, тывынгыр өзу-биле ажылдаар — көдээ ажыл-агыйның чаа организациялары. ның ажылынга чаа чүүлдер ол болур ужурлуг.

— Ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдарыңче амгы үеде кол кичээнгейин угландырын турар болгай. Колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын экижиңнериче угланган кандыг хемчеглер алдынып турарыл?

— Көдээ ажыл-агый продукциязын садып алырының өртектерин бо чылдың январь 1-ден эгелеп улгаттырган болгай. А ыарылгалыг ажылдап турар ажыл-агыйларга — сүт, эт болгаш оон-даа өске продукцияларның өртээнге немелдени оон-биле чергелештир кинрген. Хожудап турар коллективтерниң ажылынга ол аажок дузалааны билдингир. Чурттага болгаш орук тудуунга, школа азы четпээнерниң албан черлериниң, клубтарының болгаш культура амыдыралының өске-даа черлериниң тудуунга хереглээри-биле үш миллион ажыг акшаны күрүне бюджединден оларга тускайлап берген. Хөй-хөй ажыл-агыйларның банкыларда өрезин үндүр бижээн.

Бот-орулга-чарылга керээлиг ажылдаар арга ам кол чүүл, норма апарган. РАУК-тер төпчүткен фондуларын тургузуп турар, керээ өзугаар ажылдаарлар — ол фондулардан чеженя алырын дугуржуп алыр, ынчалза-даа оларның экономиказын база өөрөнүп көөр. Нинтилештирген ол акша-хөрөнги болза бүдүүлгени, капитал тудугну хөгжүдүрүче болгаш мурнакчыларны шаңнап-мактаарыче угланган.

— Камналгалыг болур чорукка, сагылга-чуруму быжыглаарыңа, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргалары улуг рольдуг болуп турар болгай. Бо талазы-биле ажыл көдээде канчаар тургустуганыл?

— Аъш-чем программазының сорулгаларын боттандырарына ажыл-агыйларга материал . техниктиг хандырылга-биле чергелештир психологтуг, ажы-чан факторларын база өөрөнүп көөрү чүүл. Кижиниң черге, бүдүүлгенин чепсек - дерекселдерге хамаарылганы кандыгын бодунун ажылының түнелинге оон сонуургалы кандыгын — бо-ла бүгү айтырыглар кол анчаангейнин төвүнге турар ужурлуг. Ол айтырыгларны шиитпирлээринге ажыл-агыйның иштики эргелеп-башкарылгазы, доктаамал бригадаларны болгаш звеноларны бот-орулга-чарылгага ажылдадыры аажок дузалаар. Коллективтиг керээ өзугаар ажылдаарының аргазы көдээ ажыл-агыйның бүгү хевирлеринде нептерээн. Күш-ажылды ынчаар организастаанының түнелинде, чүгле үнүш өстүрүүнде безин 100 муң ажыг бригадалар, мал ажылында — 53 муң бригадалар болгаш звенолар ажылдап турар. Бот-орулга-чарылгалыг коллективтер продукцияны 10—30 хуу хөйну берип турар болгаш ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 15—30 хуу бедик болуп турарын саналгалар бадыткаан. Бот-башкарылганы чорук кижилерниң харысалгаын улам бедидип турар — олар боттары черин, техниканы, чемнишчидилгелерни алган, сезоннуг ажылларның агротехниказын болгаш күүселир хуусаалларын боттары тодарадыр болгай. А кол-ла чүүл — ажылдың төнчү түнелиндегі. Оларның алыр акшазы-даа, шаңналдары-даа болгаш оон-даа өске чигелделери чүгле оон хамааржыр. Чыгдыгган бүгү арга-дуржулгага үндезилээш, коллективтиг керээ өзугаар ажылдаары — хөй адырлыг көдээ ажыл-агый бүдүүлгезинин бүгү участокторынга аажок ажыктыг деп чугаалап болур.

— Алдынган ол бүгү хемчеглер чер ажылдыгларының болгаш мал ажылдыгларының коллективтерини ажыл-чорудулгазынга кандыг салдарны чедиргенил?

— Агроүлетүр каттыжышкыннарын тургусканы, колхозтарның, совхозтарның болгаш агроүлетүр каттыжышкынының бүдүүлгелериниң аразында харылзааларны улам күштелдиргени көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедиринге таарымчалыг байдалдарны тургускан. Чуртту тараа-биле хандырарынга бо чылын Оренбургтун, Саратовтун, Уралдың, Куйбышевтиң, Воронежтиң, Тамбовтун, Пензаның, Актюбинскинин, Ульяновтун, Курскинин, Белгородтун, Липецкинин, Орловтун, Рязаньның, Туланың, Горькийниң, Москваның, Смоленскинин, Брянскинин, Калининиң, Пермьнин болгаш оон-даа өске областарның ажылагыйларының, Башкир, Татар, Мордва, Чуваш, Марий АССР-лериниң, Белоруссияның, Прибалтика республикаларының, Азербайджан ССР-ниң болгаш Кыргыс ССР-ния кинрген улуг улуг. Багай эвес дүжүүтү өстүрген Казахстаның чер ажылдыгларының шыдамык күш-ажылын демдеглээр апаар. Кур черлер боттарының үнүш-дүжүүткүр чорууп база катап көргүскеннер. Хөвен ажылдыглар боттарының ажылгыр чорууп көргүскен. Ол үнелиг культураны ажылдап кылырының болгаш ажаап алырының индустриалдыг технологизиязын олар нептерединг турарлар. Орайтады ажаап алырывыс культураларын дүжүдүн ажаап алыры ам адакталып турар, ынчангаш өстүрген дүжүүтү чидириг чок ажаап алыр дээш бүгү күжүн чер ажылдыглар мизаар угландырган. Нинтиним мал ажыл-агыйы үлетүр аргазыче чоорту шиликип кирип турар. Эрткен чылдың ол үеэ-биле дениээрге, сентябрь 15-те эзт бүдүрери сес хуу, сүтүү — оп хуу, чуурганы — дөрт хуу көвүдээн. Механизжатталган чаа-чаа комплекстер, фермалар, күш фабрикалары ажыглалга кирип турар. Малта чем белеткээри — тускай-жыткан адыр апарган.

Оон-биле чергелештир, чопнуң көдээ ажыл-агый продукцуларына негелделерин долузу-биле хандырарыңче чурттуң Аъш-чем программазы бистин углап турар. Эргелеп-башкарылганың структурязын болгаш адырның экономиказын улам сайзырангайжылып, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чеднишкиннерин ажыглап, өзүп орар материал-техниктиг күчүге даянмышаан, бердингей планнарны күүселир дээш хову-шөлүүнин болгаш фермаларның ажылчылары боттарындан хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылыр дээрзинге чигзиниг турбас.

СЭТА-ның корр.
Ю. ГОВОРУХИН беседалашкан.
МОСКВА.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

АЖЫКТЫГ КАМНАЛГА

БЕРЛИН. Ийиги чиг-этти белеткээр талазы-биле күрүне комбинаады ГДР-де үш чыл ажыг ажылдан турар, оон кол сорулгазы — бүдүүлгө болгаш аъш-чем артынчыларын чаңгыс черге бөлери. Чуттуң бүгү округтарында тургустунган оон бүдүүлгелериниң 10 муң хире кижи ажылдап турар. Комбинаттың кол кезээ пос-таавы, саазын болбаазырадыр, шилдер сорттаар болгаш өске-даа түүлдер ангылаар тускай машиналар бүдүрер завод болу берген.

Моон мурнунда туруп көрбээн хемчээлдиг ийиги чиг-этти чыыры болгаш ону үлетүрге үндезилеп болбаазырадыры ГСЧП-ниң X съезиниң шиитпирлериге дүүштүр ГДР-де боттандырып турар чиг-эт болгаш энергия камналгазының комплекстиг программазының кол кезектериниң бирээзи болуп турар. Чуртта бүдүүн турар бүгү наниың 75 хуузун чыгдынган демир-дес аймаандан эвилдирип, а чаа саазының бүгү хемчээлиниң барык 50 хуузун чурттакчы чоннуң дужаган мануфактуразынан кылып ап турар факт-барымдаа болза ол эгелээшкиниң чугулазының дутайын хереченлеп турар.

Республикада янзы-бүрү артынчылар хүлээп алыр пунктулар четкизи дожтаамал өзүп турар. Түгле Берлинде безин шак мыдыг 400 хире пунктулар бар. Ийиги чиг-эт чыырына эки турачы муң-муң дузалакчылар — хоорайларны болгаш чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар талазы-биле бүгү-улусчу шимчээшкиниң киржикчилери улуг рольду ойнап турар.

«ЭЛЕКТРОНИКА БОЛГАШ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ»

БУДАПЕШТ. «Электроника болгаш көдээ ажыл-агый» деп бо чаңчыкааны сөстер каттыжышкыны венгр хоорай болур Кечкеметте ажыттынган хөй телээлекчилердиг чөвүлел хуралдың темазы болу берген. Республиканың барык чүс күражыл-агыйларында болгаш кооперативтериде компьютерлерни чеднишкинин-биле нептеретекниниң баштайгы түнелдерин оон киржикчилери үндүрер ужурлуг.

Электроникуг приборларны, бедик бүдүүрүкчүлүг саналга машиналарын ажыглап турар чорук болза ВУР-га бедик дүжүүтү өстүрүп алырына материалдар болгаш энергия хереглелин ажыктыг кылдыр барымдаалап көөрүнге, мал чемнерин ээ ёзу-биле ажыглаарына дузалап турар. Амгы үениң саналга техниказына хереглел венгр көдээде доктаамал өзүп турар.

Электроникуг приборларны, нептередир деп бодап турар удуртукчулар хурал чоруп турган хүннерде ажыттынган делгелгени аажок сонуургаанар — ацаа чурт иштиниң болгаш даштыкының эн болбаазын саналга машиналарын, харылзаа техниказын делгээн турган.

УЛУГ ЧААРТЫЛГАЛАР

ГАВАНА. Кубаның көдээ ишчилери боттарының профессионал байырлалын — көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүн белих чеднишкиннер-биле уткаан.

Адырга бүдүрүүшкүнүн ниити хемчээли эрткен чыл-биле дениээрге 12 хуу бедээн. Күрүне бүдүрүлгелериниң ажыктыы бедээн, малчыннар багай эвес чеднишкиннерни чедип алганнар. Сүт бүдүрери доктаамал өзүп турар—ол чылдар дургузунда оон ниити хемчээли ийи катап көвүдээн, бо чылын 900 млн. литр вулканың частып эгелээниниң түнелинде аймылыг девискээрден элээн каш муң кижини көжүрүп үндүргеи. Ортулуктуң арга-ыяштыг черлериндe өрттер эгелээн. Үш кижиниң барган чери тывылбаан.

Миякэдзимада аэропорттуң ужудуушкун-хондурушкун шолун вулканың аксыдан частып үнген даштар болгаш хүл шыва яла бергенидеи ортулукче дузалаары-биле судноларны чорутkан. Вулканың частып турар чериниде мышбустуң белин 2.000 метр чедир бедий берген турар.

КАТАП ЭГЕЛЭЭН

ВЕНА. (СЭТА). ССРЭ-биле Атомнуг энергия талазы-биле делегей агентилелиниң (АЭДАГ) аразынга совет тайбың ядролуг тургузугларны — атомнуг электри станциларын болгаш шиичилел реакторларын агентилелдиң контролюнга тургузар дугайында чугаалажыышкынар катап эгелээн.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле ийиги тускай сессиязынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң саналынга мындыг эгелээшкиниң үндүрген турган.

КНО-НУҢ КЫЙГЫРЫЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң аварталдыг удур тускай комитеди чазактарны болгаш хөй-ниити организацияларын политиктиг хорудаттырганнар — Мурнуу Африканың карабажыңнарында хилиичектеттирип чыдарлар-биле эп-сеткил каттыштырарының хүнүн малбаа-биле демдеглээриниче кыйгырган.

КНО-нуң шүүлү кварталында нептереткен ол медеглелде Африканың молчуткен улустарының хосталгазы дээш демиселчилерин доп-дораан хосталгаларын чедип алырының чугулазын онзалаан айыткан.

Мурнуу Африканың политиктиг хорудаттырганнары-биле эп-сеткил каттыштырарының хүнүн чылдың-на октябрь 12-де КНО-нуң Кол Ассамблеязының шиитпирин өзугаар демдеглээр.

ВУЛКАН ЧАСТЫЫШКЫНЫ

ТОКИО. (СЭТА). Миякэдзима дээр япон ортулукта, Токиодан мурнуу чүкче 180 километр океанда турар Ояма дээр вулкандан частып үнген оттуг хүл-ыйба 500 ажыг бажыңнарны узуткаан. Ук черниң эрге-чагыргаларының дынналып турарын өзугаар алырга, октябрь үште ол

ХОЛГААРЛААШКЫННЫҢ УРЖУКТАРЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Бистиң чуттувустуң иштики херектериниге АКШ-тың болгаш Франциянның кара туразы-биле холгаарлаанының түнелинде Чад айтырыы тургустуун келген деп Чадтың национал чаңгыс эвинин шилчилге чазаанның (НЧШЧ) мида тараткан медеглелинде чугаалап турар. Чад улустуң келергей колониалдыг кулданмышкынны болгаш империалистиг молчугделди узуткаарынче чүткүү, оон хамаарышпас чорукче болгаш тайбыңче тура-соруу Барыын чүкке таарымча чок боон турар.

Вашингтон болгаш Париж Нджаменада америк болгаш француз неоколониализминиң эрге-ажыктарын камгалаар ужурдуг өзу-чуруму эрге-чагыргада тургускан деп ол документинде айытkан. Хиссен Хабре болгаш оон Чадтың национал чепсектиг күштери (ФАНТ) дээр болгун чурттуң чону хүлээп чорбейн турар. Олар эрге-чагыргага артарын орадлашкаш, күштенкүчүлээшкинин болгаш өлүрүкчү үүлгедиишкиннерни кылын турар. Сөөлгү айларда миллион-миллион чадтар төрөөн чуртун катташ, кожазы чурттарга барып чаглактаныр ужурга таваржын турарлар.

Хабрениң отрядтарын НЧШЧ-ниң шериг күштериниң чылча шапканының соонда Чад АКШ-тың, Франциянның болгаш Заирниң шериг интервенциязынга таваржып, хөй националдыг экспедиция корпузунга эжелеткен. Вашингтон ол мышкан Чадка удур агрессия кылыр тешкиништи Суданда тургускаш, мида АВАКС системаның самолёттарны, «ф-15» дээр реактивтиг шүүргедекчилерни, 700 ажыг сааныг шериин турган-дуузун алган. АКШ Чадче ыанчаар-даа аажок хөй саныг боо-чепсекти болгаш дайынны техниканы база чорутkан. Вашингтонуң болгаш Парижтың интервенциязы Индий-Кыдатка, Алжирге болгаш Суэцке империализмнин колониалдыг экспедициларының дурумун өзугаар боон турар. Чадка долгаарлар чорук АКШ-тың Төп Америкада кара туразында үүлгедиишкиннери-биле дөмей боон турар. Америк империализминиң эвис сорулгазы — хөгжүн эгелеп турар чурттарның хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демисежин турар улустарын бөлөрү болур.

Америк гегемонистериниң дузалакчызының ролюн Париж күүселин турарын НЧШЧ айтып турар. Чадта француз эжелекчи шериглериниң турары национал эргежиишкинге болгаш айтырыгны тайбың арга-биле шиитпирлээринге шаптыктан турар деп бөгүн Чадтың бүгү-ле политиктиг бөлүктери бир дөмей саная турар. Франциянның шаап халадашкынынг күчүлүг шериг корпузу чаңгыс-ла сорулгалыг — Хабрениң өзу-чурукун бүүрап дужүүшкүндөн камгалап алыры болур.

НЧШЧ дээрге, национал эргежиишкин дугайында Лагос дутуржулгазынга ат салган сес шериг-политиктиг бөлүктер боон турарын документинде айытkан. Оон эвис сорулгазы — Чадка шынныг болгаш быжыг тайбыны катап тургузары болур. НЧШЧ чад айтырыын тайбың өзу-биле шиитпирлээринче угланган кандыг-даа чуваалажышкынларга киржиринге белеп.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ХАНОЙ

Социалистиг Вьетнамның ставок кылыр үлетүрүүнүн кол бүдүүлге чери — хаймысылаадың Чан Хынг Дао дээр станок-инструмент кылыр заводунуң коллективинге тыныскан бир аддын болгаш ийи мөнгүн медальдар улус ажылагыйының чеднишкиннериниң республика делгелгезинде алган төлептит шаңналдары болган. Бүдүүлгеге камналга болгаш чаартынчы чорук дээш чуртта калбарган шимчээшкиниң мурнуку одуруунда ол завод чоруп турар. Сөөлгү үш чыл иштинде ацаа 400 ажыг чаартылгаларны болгаш чаа саналдарны киргеннинден 2 млн. ажыг доңг-акша камналганы чедип алган.

ЛИССАБОН

Ыида Лажиш (Азор ортулуктары) дээш агаар шериниң базазын Каттышкан Штаттарның хоолелдээриниң хуусаазын узадыр дугайында португали-америк чугаалажышкынар катап эгелээн. Хоолеп дугайында мурнундагы дугуржулганың хуусаазы бо чылдың февральда-ла доозулган, ынчалза-даа ийи таланың дугурушканын өзугаар ону 12 айга узаткан турган.

Лажиш базаа америк шериглерни Чоокку Чоян чүкче болгаш делегейниң өске-даа районнарынче октаарынга чаңгыс эвес удаа ажыглаттынып келген. «Диариуз» солунуң дыныатканы-биле алырга, ол базаны сөөлгү үеде Ливанче америк солдаттарны болгаш шериг техниказын чорударынга, ол мышкан ГФР-же болгаш Великобританияже «Першинг-2» ракеталарының болгаш чалгынның ракеталарның кезектерин октаарынга үргүлчү ажыглап турар.

ЛА-ПАС

Чазактар аразының садыг-экономиктиг кадм ажылдажылга талазы-биле доктаамал совет-болив комиссиязының ийиги хуралы Боливиянның Санта-Крус хоорайынга болган. Оон түнелинде тускай документини хүлээп алган болгаш, мида ийи чурт аразынга садыг-экономиктиг кадм джылдажылга дугайында дугуржулганы чаартырының болгаш хүлээп алырының дугайын айтып турар. Дугуржулга өзугаар ол чуртче совет машиналарны болгаш дериг-херекселдерни, млаңгында тракторларны чорударын, оларны эптээр черлерни тударын. Ла-Паска Аэрофлоттуң төлөө черин тургузарын, ССРЭ-ниң даштыкы банкызыбле Боливиянның төп банкызының харылзааларын. Совет Эвилеличе чорудар боливия бараанналарның даңызын калбартырының дугайын көрүп турар.

МАПУТУ

Мозамбиктиң найысыладының чоогунда хоорайжыгашта көдээ ажыл-агый кооперативтериге дузалаарының улусчу хөгжүдүр банкызының баштайгы салбыры ажыттынган. Чоокку үеде мындыг салбырлары чуттуң өске-даа районнарынга база тургузар деп турар.

«Нотислаш» солунуң бижээни-биле алырга, мындыг банк салбырларын көдээ черлерге тургузар чорук көдээ ажыл-агый бүдүүлгезин улгаттырарынга идиглиг болур.

(СЭТА).

ЭРГЕЛЕРИ

Юристиң тайылбыры

тиг үеде администрация-биле чөпшээрежип дугурушканын өзугаар ол үени чедир ажылдап болурун чурумчуткан. Бүдүүлгелерге, организацияларга болгаш албан черлеринге боттарының алоон ажылы-биле холбаштыр когарал чедирген таварылгаларда ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга материалдыг харысалга онаар чурумун болгаш оон хемчээлин тодарадыр дугайында хоойлуга чаартылгаларны киргген.

Албан-хүлээлгезин күүседип тургаш, ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар боттарының буруузу-биле бүдүүлгеге, албан черлеринге когарал чедиргенде үк когаралды долузу-биле, ынчалза-даа айда ортумак шалыңының үштүн бир кезээнден ашпайн турар хемчээлдиг кылдыр эгидер.

Айда ортумак шалыңының үштүн бир кезээнден артык хемчээлдиг, ынчалза-даа когаралдың долу хемчээлиндеи улут эвес кылдыр тыртарын чүгле ССР Эвилелиниң хоойлуулугазынга тускай көрдүнген таварылгаларда онаар болур.

Айда ортумак шалыңының үштүн бир кезээнден ашпайн турар когаралды администрация черинин дужаалын өзугаар когарал чедирген ажылдакчының шалыңындан тыртып төлеттирер. Когаралды шалыңдан тыртып төлеттирер дугайында администрация чери ук когаралды илередип үндүргеи хүнүнден эгелеп ийи неделя хуусаадан озалдатпайн үндүрер болгаш ук дужаалды ажылдакчы кижиге дыннадып таныштырган хүнүнден эгелеп чедиг хонук хуусаадан саадатпайн күүседип эгелээр ужурлуг. Бир эвес ажылдакчы кижи шалыңындан акша тыртыр дугайында дужаал-биле азы тыртар төлевирнин хемчээли-биле чөпшээрешпес болза, ол талазы-биле чаргы-маргылдааны ажылдакчының билдиришкининге үндезилеп хоойлуда көрдүнген чурум өзугаар сайгарар.

Бо айтырыгга хамаарыштыр мындыг үүлдү демдеглеп чугула. Моон мурнунда турган чурум өзугаар ажылдакчылар албан-хүлээлгезин күүседип тура, албан черлеринге, бүдүүлгеге материалдыг когарал чедиргенде администрация чери чедирген когаралды төлеттирер дугайында дужаалды ажылдакчы кижиниң ыанала бижимел чөпшээрелин өзугаар үндүрүп болур турган. Ынчангаш ажылдакчы кижиниң үк когаралды эгидер, ону оон шалыңындан тыртып болдуруп чөпшээрел турар ийиннер, азы ону төлээриндеи шуут өйталап турарын илереткен бижимел медеглели бар турза, ам администрация чери кандыг-бир шиитпир үндүрүп болдуп аргалыг турган.

А бир эвес чөпшээрешкен билдиришкин бар болза, дужаал өзугаар шалыңындан тыртып, төлеттирер турган, а бир эвес чөпшээрешпейн, когаралды эгидериндеи өйталап турар дугайында билдириишкин киргеи болза, ук айтырыны администрацияның негелде-билдириишкинин өзугаар суд чорудулгазының чурумуң өзугаар сайгарып шиитпирлээр турган. Ынчангаш когарал чедиргеи ажылдакчы кижиниң чөпшээрешкен азы чөпшээрешпейн турар дугайында бижимел медеглели чок болза, когаралды эгидер талазы-биле кандыг-даа боттуг хемчегни администрация чери херек кылында ап чорудар аргазы чок турган. Оон уржуундан чамдык албан черлеринге, бүдүүлгелерге чедиргеи когаралдар үр үе иштинде эгиттинмейн туруп бээр таварылгалар кайы ковей турганаан, а материалдыг харысалганы чүктээр ужурлуг чамдык ак сеткилдиг эвес ажылдакчылар оон чайлап алыры-биле база ону узамдыктырар сорулга-биле үр үеде кандыг-даа билдириишкин киирбейн, дескелеп туруп бээр турган.

Чаа дүрүм өзугаар мындыг таварылгаларда когарал чедиргеи ажылдакчылардан кандыг-даа билдириишкин негеттинмес, эвээш түнүг, ажылдакчы кижиниң айда ортумак шалыңының үштүн бир кезээнден улут эвес хемчээлдиг когаралды эгиттирер дугайында шиитпирни администрация чери үр үеде узамдыктырбайн, дарый хүлээп ап болур аргалыг апарган.

Бир эвес администрацияның шиитпири-биле чөпшээрешпес болза, ону хомудап-чаргылдажыр эргени чаа өскерилгелер ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга база тыпсып турар.

Күш-ажыл талазы-биле маргылдааларны сайгарар дугайында негелделер киирер хуусаалары база өскерткен. Ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар күш-ажыл чаргызы чарар комиссияларже оларның хажыттынган дугайында билип алганы азы ол дугайында оларга билдиие бергеи хүнден негелде билдириишкиннерни эгелеп үш ай хуусаа иштинде киирип болур эргелиг.

Албан черлеринге, бүдүүлгелерге чедиргеи когаралды ажылдакчылардан эгиттирер дугайында негелдени администрация чери ук когаралды илередип үндүргеи хүнден эгелеп бир чыл хуусаа иштинде судка киирип болур эргелиг.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1983 чылдың августа 12-деги бо дугайында хүлээп алдынган Чарлыы сентябрь 1-ден эгелеп күштүг.

С. МОНГУШ.
Тыва АССР-ниң прокурорунуң ораалакчызы.

ТАЙБЫҢ, СОЦИАЛ ДЕПШИЛГЕ ДЭЭШ

НИКАРАГУА. Тайбың болгаш улустарның айыыл чок чөрүү дээш, ядролуг хаяпты болдурбас, социал депшилге дээш демиселге турескааткан митингилер, хуралдар, массалыг чыскаалдар Никарагуаның бүгү девискээринде болуп турар. Ажылчыннар, тараачыннар, студентилер Вашингтонуң сарыыл чок даштыны политиказын, өске чурттарның иштики хөөннерингe АКШ-тың империализминиң каржы холгаарлаашынын шыңгыы буруу шаап, улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкининге Пентагонуң чепсектиг холгаарлаашынын доп-дораан сонсадырын негеп турар.

ЧУРУКТА: Манагуага болган митингиниң үезинде.

СЭТА-ның тускай корреспондентизи Г. Надеждиниң фотозу.

Улус чонга аян тудаал

Совет Тыва бодунуң 40 чыл юбилейиниче уткуштур чоруп орар. Аны-дунма совет улустарының хой национ[illegible]дыг улуг өг-бүдезинге бактап киргениниден бээр эрткен чылдарда тыва уран чүүл, чечен чогаал шапкын хөгжүлдени алган. Бистер боттарывыс-ла культура, уран чүүлдүң хериш базымнарының херечизи болуп турар бис. Тываның өдээ клубтарында, культура бажыңнарында бот-тывынгыр уран чүүлде хой санныг улусчу талантылар киржип, боттарының күзел-сонуургалының аайы-биле талантызын сайыраткан. Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан улусчу чогаадылга фестивалының ийги эзлээ ам республикада уламчылап турар.

Хой националдыг совет уран чүүлдүң онзагай талазы оон бот-боттарын улам байытып, сайзырап турарында. Төрээн чуртувустуң улуг-улуг хоорайларындан, республикалардан уран чүүлдүң төлээлери биске доктаамал кээп турар. Оларныи-биле ужуражыры биске өөрүшкү, арга-дуржулгавысты солчуп, бот-боттарывыстан өөренип ап турар бис.

Тываның күрүне филармониязының чогаадыкчы бөлүктери Совет Эвилелиниң областарынга, республикаларынга аалдап барып, оюн-концерттерин көргүзүп турар. Ырның болгаш танцының «Саян» ансамблиниң гастроль оруктары бистиң чурттан үнгеш, социалистиг чурттарже улашкан.

«Аян» ансамбльдиң хөглүг ыр-шоорун кым дыннаксаазыл. «Аянның» гастроль оруктары муң-муң км-ге дөнежир. «Челээштиң» артистериниң кашпагай танцылары, хөөмей сыгыды база сөлүп.

ЧУРУКТАРДА: «Саян» ансамбльдиң бөлүк артистери күүселде үезинде, Тыва филармониядың «Челээш» бөлүүнүң артизи Конгар-оол Ондар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЧОГААДЫКЧЫ АНЫЯКТАР-БИЛЕ

Өңнүктерниң үнү

В. И. Ленин уран-чечен чогаадылганың мастерлеринге оныа кичээнгейлиг болуруп болгаш доктаамал сагыш салырын үргүлүү өөредип, чагыр чораан. Оон бир тодаргай чижээнге Демьян Бедныйны чаягыс талалай шүгүмүүлеп турганы-биле холбаштыр «Правда» солунунуң редакциязынга бижээн найгамчык чагаазын айтырга-ла четчир. Ол мынча дээн: «Демьян Бедныйны түүлдүгзүнүп турар мен. Кижиниң кошкаанче каалбанар, өөнүктер! Салыңчаян— ховар чорук-тур. Оны доктаамал болгаш хынамчалыг деткинг херек. Бир эвес салым-чаяанныг ажылдакчыны өрү көдүрбес, дузалавас болзунарза, силерниң сеткилсагыжыларга кем-херек, коңчуг улуг кем-херек... болур ужурлуг». Шынап-ла, оон сөөлүнде, пардалга органнары аныяк авторларга хамаарылгазын үндезини-биле өскерткен болгаш олар-биле ажылды партийжи ёзу-биле көрүп, шыңгыы күштелдирген.

Ленинчи айтышкынарны болгаш СЭКП ТК-ның «Чогаадыкчы аныяктар-биле ажыл дугайында» доктаалын удуртулга болдурбушаан, эгелеп чоруур болгаш аныяк чогаалчыларның мергежилин бедилерниче, оларның шын идейполитиктиг кижизидилгезиниче чогуур кичээнгейни салыры хүннүң чугула айтыыглары болуп артышаан. Мынаа бир кол чүүл —«Улустарының найыралы», «Литератураның найыралы» деп девиз-биле ажылдаары болур. Чер-черлерге, куржаглар аайы-биле аныяк чогаалчыларның хуралдарын болгаш семинарларын чыл бүрү эрттирери ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелериниң ажыл-чорудулгазында амыдыралчыг бергеи. Оон база бир боттуг барымдаазы —Даг Алтайның, Хакасияның болгаш Тываның аныяк чогаалчыларының семинарын Кызылга эрттирери болур. Ол даарта өгелээр. Ол дээрге, дыл-домаа чоок кожа-хелбээжилерниң арызында найыралын быжыглаарынга, бот-боттарын литературалар-даа хамчыштыр, хуу ужуражыглалар-биле-даа эки билчирип хандырарынга, чогаадыкчы дуржулгалар солчуушкуннарын баблакшыларынга улуг идегин бээр.

Биске аалчылар болуп РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черниин консультантызы Ванцетти Чукреевке баштаткан сураглыг шүлүкчүлер болгаш критиктер Юрий Кузнецов, Вадим Дементьев, Виктор Чалмаев база ВЛКСМ ТК-ның инструктору Николай Старченко кээп, семинарны удуртуурлар. Ол мышкаш Хакасиядан, оон харысалгалыг секретарыныг секретары Михаил Кильчичаковка удуртkан аныяк чогаалчылар Александр Котожеков, Наталья Курлындцева, Валерий Майнашев, Валентина Татарова, Илья Топоев, Сергей Карачаков, Андрей Шербаков, Даг Алтайдан, оон харысалгалыг секретарының оралакчызы Борис Укачинге удуртkан аныяк чогаалчылар Сергей Манитов, Борис Самыков, Светлана Кензина, Александр Жуков, Валерий Кунпцын, Александр Ороев олар келирлер. Бистин республиканы аныяк чогаалчылар Игорь Иргит, Борис Прудников, Николай Куулар, Федор Потылицын, Антон Уержа, Кондратий Емельянов төлээлээрлер. Семинарның киржикчилери Россияның, Тываның, Даг Алтайның, Хакасияның литератураларының хөгжүлүнүң дугайында идеткелдерин дыннаар, билдилиг болгаш дуржулгалыг чогаалчыларының база критиктерниң дузазы-биле боттарының шүлүктериниң, чечен чугааларының, новелларының, тоожуларының чедер, четпес талаларын сайгарыга үезинде билип алырлар. Олар Улут-Хем, Каа-Хем районнарының ажыл-ишчилери-биле, Чаа Шагаан-Арыгның тудугжулары-биле, Кызылдың аныяктары-биле солун ужуражылгаларны кылыр.

Бистер семинарга идепкейлиг киржир дээш баш удур чамдык хемчегларни ап чоруткан бис. Чүүн-даа мурнунда аныяк авторлар-биле ажылды күштелдиргеи, чер-черге органнастыг ажылларны кылган. Семинарга киржип болуларының чогаалдарын хынамчалыг сайгарып, бүгү талалыг өөренип көргеи, келир үеде идегелди берип турарлар шилиттингеи. Амгы үеде бисте 140 ажыг эгелеп-даа чоруур, аныяк-даа чогаалчылар бар, оларның дыка хөй бирден ол чедир өөнарның авторлары болу бергилээн.

Тыва литератураның келир үезин быжыглап, чаа литературжу салгалдарны тып илередир, өөредир, кижизидер херекке чер-черде тургустунган литература каттыжыышкыныары болгаш бөлгүмнери улуг рольду ойнаар дээрзи кымгаа билдингир. Ынчангаш бистер олче кол кичээнгейни салып турар бис. Ылангыя «Тыванын аныяктары» солунда «Дамырак», «Тувинская правда» солунда «Исток», «Улуг-Хем» солунда «Улуг-Хемниң чалгыглары», Сут-Хөлде «Хемчик» биле «Ак-Саак», «Ленинчи орук» солунда «Чаданаының чалгааны», «Хемчиктиң сылдызы» солунда «Мажалык», Өвүрде «Улаатай», Тес-Хемде «Калдак-Хамар», Тожуда «Өлүгем» литература каттыжыышкыныары доктаамал ажылдап, 200 дире кижини хаара тутkан. Оларның ажылының түүжелиинде «Дамырак-1», «Дамырак-2» болгаш «Исток-1» чыындылар үнгүлээн. Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черге районнарда литература каттыжыышкыныарын холга ап, оларга удуртулганы күштелдирип, чогуур дузаны чедирип келгеи.

Амгы семинар чүгле оон киржикчилерге эвес, а харын бүгү аныяк чогаалчыларга улуг өөредиг болгаш дуржулга болур дээрзинге бүзүреп, оон хөйү маган турар бис.

О. СУВАКПИТ.

• • •

В. МАЙНАШЕВ.

Кырган печкада чалбыыштыг от хүүдээр,
Оон эртkеш, дээрбечи дег,
сыгыргылаар.

Оны дыннааш, хөөкүй аваам
хөөнүп чазаар:
«Кым-на ийик, бир-ле кижи
биске кээр-дир.

Арагадан дашкага кут,
одуруг чаш,
Хлеб, чагдан диле кескеш,
олче окта:

Кижи төлү кайыыртан-даа
суйып келир,
Аалчывыс орук арын
мунчулбазын».

Отче ыяшты база катап
немеп кагдым,
Одум улам дыырткайнып
хөөреп үнүп.

Маныаан аалчым кажан
соктап келир чоор дээш,
Манагзынташ, мынчага
дээр чаалап кагдым.

А одум, база катап
сыгырып көр!

Аалчы өөнүүм оруун аза
Карацгыда өскээр күн
бербезе-ле,

Харам чок мен, чүмүү-даа
бол сеңээ бээр мен.

С. СҮРҮҢ-ООЛ очулдурган.

Д У Ш

С. КАРАЧАКОВ.

Ферма эргелекчизи Аркут коргунчут болгаш элдептиг дүш дүжээн. Оон удуп чыткан орнунга элдептиг каассыныг кеттинген бөрү чедип келген. Бөрүнүң кеткен костюму көк, шляпазы база көк, кеткен идиктери безин көк, ол хамаан чок баглап алган галстугу база көк болуп-тур. Аркут кортканындан бар-ла шаа-биле кышкырып алгырар бодаан, ынчалза-даа алгырар дээрге үнү үнмес, шаг-шинээдаа чок, боскунда кидис ышкаш кара чүве дүй чыдып алган ышкаш болган.

Бөрү оон чаныкта кылаштап чедип келгеш, орунга сандайланып олуруп алган. Бөрү Аркуттун угаан-кут чок арныыне бир кезек үзе кайгап көрген, оон соонда колдуунуң алдындан көк папказын уштуп алгаш, ону ажа тыртkан.

— Экии... Аркут—деп, бөрү чылгаатkан.

— Экии-и-и... Силер кайызы силер-р-р?—деп, Аркут сирилээш үнү-биле арай деп оон айтырган.

— Мени канчап билбес аарлыыр, аан?

— Ы-ы!.. Силер каймыы келдиннер аан?

— Хы... Арга-арыг иштиндеп келдим ийик.

— Кандыг херектиг чор силер аан?..

— Сээн-биле шыңгыы чугаалажып, сээн-биле шуут үзе санажып алыр дээш келдим. Сеңээ билдингир болуру-биле таптыг чугаалап тайылбырлап берейн. Бо бүгү чылдарның дургузунда сен ферманың эргелекчизи болуп ажылдап келдиң. Ындыг ийик бе? Ийе, ындыг. Ынчаарга ам таптыг санап көрээли, аваа хоозун, курут черге чеже катап көк бөрүлер тудуп чээн деп бодуң өлүрүп алган хойларыңга акт бижип тургускан ийик сен.

Аркут ол араызында кортканын оожуктуруп, угаан-бодалын шүтдүнүп алган. Аваазының оглу күжүр эр ол хамаан чок чүвелерни ажыр эртип чораан болгай. Бөрү келген дораан ону үзе-чаза соп өлүрбээн болганда, ам ону таптыг мегелеп болур.

— Бодуң бажыңыңче, уруун аалыңче, хоорайда чурттап турар оглуңче чеже хойну сөөртүп аппарган ийик сен — деп, бөрү тайылбырлаан. — Эштерин, өөнүктерин кудадой, төрүттүнгеи хүнүн байырлап эрттирер деп баарга, база бодуң дөргүл-төрел улузуңга чеже баш хойну фермадан тудуп берген ийик сен? А оон соонда бүгү бурууну бисче, бөрүлерже чая идип каар турдуң?

— Ол сээн херээн эвес-тир—деп, Аркут химиренген.

Бөрү ону-даа херекке албайн чугаазын уламчылаан:

— Сен бодуң ажылдакчылар коячуй бергешинде, оларны чүге бистин дүрүү-хевирис-биле дорамчылаар сен? Бис болган чок-ла сээн: «Бөрү мышкаш мрзайган чүве сен», «Бөрү мышкаш хөлүгүр карактарлыг сен!»— деп алгырып турганыңны дыннаар-дыр бис...

Кадайы Аркутту ажылче далаштырып оттура бээрге, ол отту хонуп келген, оон сөөгү сириейнип чыткан.

Ол чуну дүжээнин кадайынга чугаалаан. Кижи дүжүнде хан көөрге, ырак-узак чоруур хевирлиг чүве. Бир-ле черже аалдап чоруур боор бис азы биске аалчылар келир чадавас деп, оон кадайы тайылбырлаан. Ынчаарга бөрүнүң сээн дүжүнге киргенин черле билбес-тир мен.

Аркут бодунуң ажылдаар кабинединге орда, ийи кижи кирип келген. Келген кижилерниң бирээзи улусчу контролер мен дээн, а өскези — шагдаа хептиг кижи бодунуң шинзылга бижиин көргүскен, ...БХСС деп сөстү Аркут шала-була номчуп четтиккен.

Х. ОЯДАН-ООЛ очулдурган.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ

11. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.10 —Эртенги гимнастика. 8.55 Документалдыг фильм. 9.15 — «Комиссар дугайында баллада» деп уран-чечен телефильм. 20.20— Мультфильмнер. 11.00 — Музыкалыг дамчыдыыла. 11.50 — Документалдыг телефильм. 12.15 — Телемедээлер. 12.20— 14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35— «Сезен чылдарның коммунистери». 15.10 —«М. Е. Салтыков-Щедринниң театры». 2-ги дамчыдылга. 15.45 — «Сээн ленинчи библиотекан». 16.15 — Неделяның спорту. 16.45 — Аныяктар адрестери. 17.45 — Документалдыг фильмнер. 18.00— Бистиң корреспондентилеривис чугаалары. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — Футбол дугайында допчулал. 19.35 — Телешиниң баштайгы ундурулгези: «Силерниң чагааларынарны ёзугаар» деп бөлүк дамчыдылганы. 21.00—«Ye». 21.35 — «Даштан кылган тоол». Документалдыг телефильм. 21.55— 22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35 — Төөгү. 5-ки класс. Эрте-бурунгу Египетте. 9.05 — Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.35 — Төөгү. 5-ки класс. Эрте-бурунгу Египетте. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетика кижизидилгези. Күш-ажылдың эстетиктиг эгези. 10.35 — Совет күрүнениң үндезиниери болгаш эртелер. 8-ки класс. Күрүне — бистер-дир бис. 11.05 — «Шыдыраа школазы». 11.40 — Совет күрүнениң үндезиниери болгаш эртелер. 8-ки класс. Күрүне бистер-дир бис. 12.10 — География. 6-гы класс. Африка. Саваналарның үүштери болгаш дириг амытаннары. 12.40 — Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.10 —Төөгүнүң арыннары. Баштайгы бешчылдың тудутулары. 13.40 — «Узбойга аян-чорук» деп эртем-тайылбырлыг фильм. 14.00 —Механикага дутуйну, блокту ажыглаарының дугайында 2-ги дамчыдылга. 14.30—А. С. Грибоедов. Амыдыралының болгаш чогаал ажылларының арыннары. 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер. 18.20 — «Литературлуг номчулгалар». 18.40 — Чарлаллар. 18.45 — «Азия төвү». 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — Улангомнун музыка-шин театрының кол балетмейстери Лхасүрэн-биле ужуражылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Антал Гидайр ырлаар. 21.00 —«Ye». 21.35 — Концерт. 22.15 —Телефильмнер. 22.50 —01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады— «ЦСКА»—«Динамо» (Москва).

12. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Аян-чорукчулар клубу». 9.55—«Пианиногa ойнап билир силер бе?». Телешин. 11.15 —Д. Д. Шостакович аттыг квартет ойнаар. 11.45 — Чуруккулар дугайында рассказтар. ССРЭ-ниң улустун чуруккузу Б. Иогансон. 12.15 — Телемедээлер. 12.20 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35— «Сибирьлеп болгаш Ыраккы Чөөп чүктеп». 15.10 —«Кижилер «Четтирдим» дээр». Телеочерк. 15.40 — Документалдыг фильм. 16.10 — Испанияның музыка театры. 16.55 — Бүгүдеге стадион. 17.30—Концерт. 18.30 —18.45 —Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.30 — Экранда кинокомедия — «Характерлиг кыс» деп уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.30—Концерт. 21.35—22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— Документалдыг фильм. 8.35 — Астрономия. 10-гу класс. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. Астрономияны практикага ажыглаарының дугайы. 10.05 — Физика болгаш эртем-техниктиг революция. 10.35 — И. С Тургенев. «Адалар болгаш уруглары». 9-ку класс. 11.05 — География. ССРЭ-ниң бойдус курлавырлары. 11.35 — И. С. Тургенев. «Адалар болгаш уруглары». 12.05 — Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. Күзүн куштар. 12.25 — Испан дыл. 12.55 — Н. Думбадзе. Чогаалдарының арыннарынан. 13.55 — «Ванюшиниң уруглары». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 —Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 «Ялта». Телефильм. 18.40 — Чарлаллар. 18.50 — Киножурнал. 19.05 — «Азия төвү». 19.35 — Телемедээлер. 19.45 — «Делегей болуушкынарының допчуулалы».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Олеся». Уран-чечен фильм. 23.00 — 00.45 — Футболга Олимпийжи маргылдаага шилилге ужуражылгазы. ССРЭ биле Болгарияның шилиндек командалары.

13. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —Мультфильмнер. 9.25 — Концерт. 10.20 — «Характерлиг кыс». Уран-чечен фильм. 11.50 — Чаа документалдыг фильм. 12.20 — Телемедээлер. 12.25— 14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 —«Эртемденнер — көдээге». 15.10 —Концерт. 15.55 — П. Тычиниың лириказы. 16.30 — Концерт. 17.15 — «Шыдыраа школазы». «Ак терге». 17.45 — «Чурукканыда-ла хүн». 18.00 — «Миллионнарның ленинчи университели». «Күш-ажыл —ниитилел — кижи». 18.30 —18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Футболга Олимпийжи маргылдаага шилилге ужуражылгазы. 20.30 — Эстрада концерти. 21.00 — «Ye». 21.35 — Петер Шрайер (ГДР) ырлаар. 21.55 — 22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Фрунзе хоорай». 8.35 — М. Ю. Лермонтов. «Калашников садыгжы дугайында ыры». 7-ги класс. 9.05—Испан дыл. 9.35 — Ю. М. Лермонтов. «Калашников садыгжы дугайында ыры». 7-ги класс. А. С. Пушкиниң тоолдары. 4-ку класс. 10.05— ПТУ сургуулдарынга. Ниити биология. 10.35—Төөгү. 7-ги класс. Киев Рузу. 11.05 — Авам школазы. 11.35 Төөгү. 7-ги класс. Киев Рузу. 12.05 — Ниити биология. 9-ку класс. 12.35 — Англи дыл. 13.05 — Төөгү. 4-ку класс. Крепостной суурда. 13.30 — Монументалдыг пропаганданың ленинчи планы. 13.55 — Ж. Верн. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннары. 14.40 — Тайылбыг кичээлли. 15.25 — Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Отчугаш». 18.50— «Азия төвү». 19.20 — Киножурнал. 19.30 — «Улус чогаадылгалары».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —«Кино коркужунуң эдеринчизи». 21.00 — «Ye». 21.35 —«Доктор, экии!». Уран-чечен телефильм. 22.50—01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак»— «Сокол».

14. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.40 — Документалдыг телефильм. 10.10 — «Баштайгы чылдар» деп уран-чечен телефильм. 11.15 — Концерт. 11.35 — «Ыяш кижизигештиң төөгүзү». 11.55 — Концерт. 12.15 — Телемедээлер. 12.20 — 14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильм. 14.55 — Орус чугаа. 15.25 — «Москва чоогукун кодээзиниң багыгыг болгаш даартагызы» 15.55 —Концерт. 16.40 — Документалдыг телефильм — «Революциянның өөнүктери болгаш дайзыныгары». 17.30 — Концерт. 18.30— 18.45 — Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Кежээки аялгалар. 19.15 — «Эзоп». Г. Фигейредонуң шинзи ёзугаар «Дилги болгаш виноград» 21.00 — «Ye». 21.30— «ССРЭ-ниң улустун артизи В. Гриниченко ырлаар». 21.35— 22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05—Англи дыл. 9.35— Юрий Кузнецов, Вадим Дементьев, Виктор Чалмаев база ВЛКСМ ТК-ның инструктору Николай Старченко кээп, семинарны удуртуурлар. Ол мышкаш Хакасиядан, оон харысалгалыг секретарыныг секретары Михаил Кильчичаковка удуртkан аныяк чогаалчылар Александр Котожеков, Наталья Курлындцева, Валерий Майнашев, Валентина Татарова, Илья Топоев, Сергей Карачаков, Андрей Шербаков, Даг Алтайдан, оон харысалгалыг секретарының оралакчызы Борис Укачинге удуртkан аныяк чогаалчылар Сергей Манитов, Борис Самыков, Светлана Кензина, Александр Жуков, Валерий Кунпцын, Александр Ороев олар келирлер. Бистин республиканы аныяк чогаалчылар Игорь Иргит, Борис Прудников, Николай Куулар, Федор Потылицын, Антон Уержа, Кондратий Емельянов төлээлээрлер. Семинарның киржикчилери Россияның, Тыванын, Даг Алтайның, Хакасияның литератураларының хөгжүлүнүң дугайында идеткелдерин дыннаар, билдилиг болгаш дуржулгалыг чогаалчыларының база критиктерниң дузазы-биле боттарының шүлүктериниң, чечен чугааларының, новелларының, до хүрешке делегей чемпионады. 16.10 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 16.40 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 17.40 —17.55 — Чапсар. 17.55 — Тайбың камгаалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 18.25 — «Чалгыныар дугайында шүлүглеп». Уран-чечен фильминиң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 21.00 — «Ye». 21.35 — Е. Д. Стасованың торүттүгген хүнүнден бээр 110 чыл болуруна. «Эш абсолют». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.55 — 22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 8.30 — «Эртенги почта». 9.00 — «Вольск». Документалдыг телефильм. 9.30 — Концерт. 10.25 — Пермьниң телестудиязының программазы. 11.25 — Документалдыг телефильм. 12.25 — «Украин нежээлер». Фильм-шин. 14.15 — «Музыка киоскузу». 14.45 — Документалдыг фильм. 15.10 — ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары. 15.40 — «Тилекчилер». Фронтучу өөнүктер клуву. Балтий флодунуң хоочуннарының ужуражылышкыны. 16.55 «Партия дугайында рассказтар». Орук ара соксавас бис. 17.40 — Ырыдан тайыже. 18.10 — «Бирги скрипка». Мультфильм. 18.30 — К. Молчановтуң музыказынга фильм-балет». 19.45 — Делегейде болуушкуннар допчуулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшылы». 21.00—Ye. 21.35—С. Рахманинов. Дорт этюдтар. 21.45— Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Крылья Советов». 23.15—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Черноморец» — «Днепр».

15. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 —Эртенги гимнастика. 8.50 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 9.00 — «Карьяла» ансамбльдиң танцылары». 9.30 — «Кайгамчыктыг эвес кайгамчыктыг үүлдер». 10.00 — «Спортлотонуң» 42-ги тиражы. 10.10— «Ада-нелер, силерге». 10.40 — «Челээш». Улус чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның V делегей фестивалы. «Волынка». (ЮСФР). 11.05 — Айыл чок шимчээшкин. 11.35 — Театр мемуарлары. «Театр —мээң бажыңым». 12.25—12.40 — Чапсар. 12.40 — «Опера-биле танышынаа». Джузеппе Верди. 14.00 —«Бөгүн делегейде». 14.15 — Уругларга фильм. 15.20 — «Дем каттыжылгазы». 15.50 — Дзюдо хүрешке делегей чемпионады. 16.10 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 16.40 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 17.40 —17.55 — Чапсар. 17.55 — Тайбың камгаалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 18.25 — «Чалгыныар дугайында шүлүглеп». Уран-чечен фильминиң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 21.00 — «Ye». 21.35 — Е. Д. Стасованың торүттүгген хүнүнден бээр 110 чыл болуруна. «Эш абсолют». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.55 — 22.00 — Телемедээлер.

16. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг телефильм. 9.10 —«Будильник». 9.40 — «Совет Эвилелиниге баранын боон тур мен». 10.40 — «Кадыкшылы». 11.25— «Эртенги почта». Музыка дамчыдылгазы. 11.55 — Дзю-до хүрешке делегей чемпионады. 12.25 — 12.40 — Чапсар. 12.40 — «Көдээниң шагы». 13.40 — «Музыка киоскузу». 14.15 — «Бөгүн — Аъш-чем улетпурунуң ажылдакчыларының хүнү». 15.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 16.00 — «Ол-ла черниге шинтирлээр» деп болук дамчыдылгаларының уланчызы. 17.00—17.15 — Чапсар. 17.15 — Концерт. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — «Коля, Оля болгаш Архимед». Мультфильм. 19.10 — «Эдит Пиаф» деп фильм-шин. Автору — В. Легентов. 21.00 — «Ye» 21.35 — Концерт. 21.55—22.00 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Концерт. 8.45 —А. Толстой. «Орус характер». 9.10 — Мультфильм. 9.25 — Документалдыг телефильм. Аъш-чем улетпурунуң ажылдакчыларының хүнүнге. 10.00 — Концерт. 11.00 — ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузунга. 11.50 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 12.50 —Документалдыг фильм. 13.10 — «Цыганнар» деп дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 14.30 — Концерт. 15.15 — Совет Эвилелиниң Маадыры В. Молодцовтуң дугайында дамчыдылга. 15.45 — «Ырлажылы, өөнүктер». 17.15 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалары. 17.45 — Үнүштер дугайында. 18.35 — «Чазар эрге чокка», деп уран-чечен фильм. 20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Концерт. 21.00—«Ye». 21.35 — Документалдыг телефильм. 21.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва)—«ЦСКА».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге хар холумактыг чаъстаар. Соңгуварының үүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Дүне 0—5 градус соок, хүндүс 3—8 градус чылыг.

Кызылга биче чаъстаар, соңгу-барының үүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр, күштелгенде 20 метр чедер.

Дүне 0 градус хире, хүндүс 5—7 градус чылыр.

КИНО

Октябрь 11-де

«НАЯЫРАЛ»: «Такой джеп» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «12 месяцев» 9.50, «Пираты XX века» 11.20, 13.10, «Средь бела дня» 14.50, 16.40, 18.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Завещание турецкого аги» 14.30, 16.20, 18.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дыхание грозы» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«Спортлотонуң» тиражы

«Спортлотонуң» 1983 чылдың октябрь 8-те болган 41-ги тиражының түннелдери.

«49-тан 6»: 5 (хостуг күреш), 30 (аар атлетика), 32 (фигурлуг чүгүлаашкын), 35 (шайбалыг хоккей), 40 (бадминтон), 42 (суг-лыжа спорту).

«36-дан 5»: 6 (дзю-до күреш), 8 (велоспорт-трек), 11 (волейбол), 13 (даргa хаактаар спорт), 14 (академиктиг хемелээшкин).

(СЭТА).

ТЫВАНЫҢ КҮРҮНЕ ФИЛАРМОНИЯЗЫ

Концерт сезону октябрь 10-да эгелээнин Тыванын күрүне филармониязы чарлавышаан, ол ажыдыышкынче эргим кызылчыларны болгаш аалчыларны чалап тур:

октябрь 11-де—Ырның болгаш танцының «Саян» күрүне ансамблинин концерти болур.

Эгелээри 19.30 шакта. Филармонияның, хөгжүмшин театрының кассаларында, «Саян» универмагта билеттерни садып турар.

Редакцияның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефонмары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң ораалдыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35 секретарыаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш улетпур киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54 водээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2016.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС-00246

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 235 (12325) | 1983 чылдың октябрь 12, среда | 1925 чылдан үнүп келгей | Өртээ 3 коп

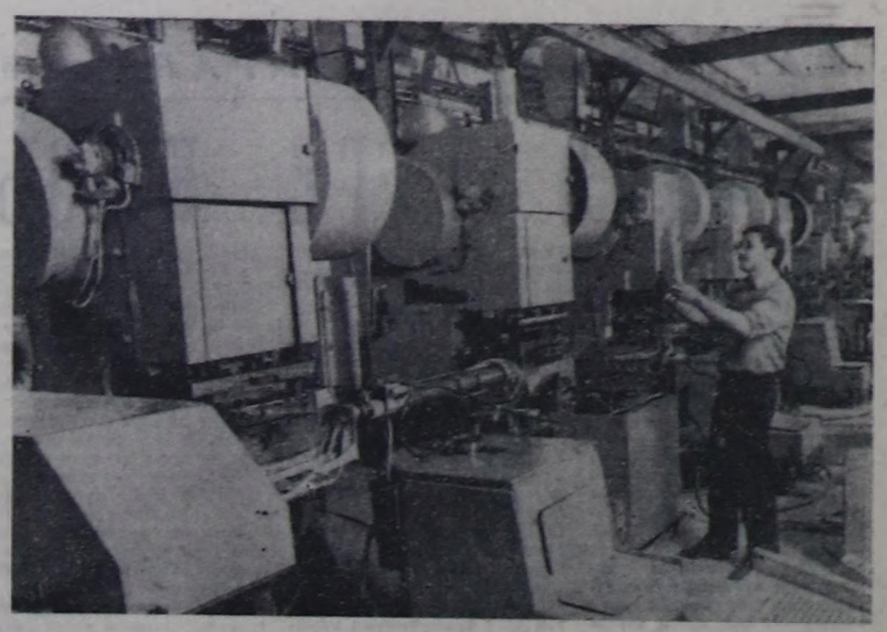

Автоматчыткан системаларны болган робот техниказының комплекстерин ажыглаар талазы-биле эки дуржулганы Челябинскиниң «Полет» каттыжышкынында шиңгээдип алган. «Россия-303» радиоприёмниктерин, «Россия-321-стерео» электрофоннарны болган чуртка сурагжаан база даштыкыже үндүр садыглаар оске-даа продукцияны «Полет» бүдүрүп турар. Чаа-чаа аппаратураларны бүдүрери-биле доктаамал белеткеп келген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү сөолгу ийи чылда 18,8 хуу өскен.

ЧУРУКТА: каттыжышкынның цехтериниң бирээзинде робот техниказының чеди комплекстери ажылдап турар. Электрофоннарның кезектерин бүдүрер ол болгаш немелде бүгү ажылдарны механизаттаан.

Б. КЛИПИНИЦЕРНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Бригадирге сөс

ХООЧУННАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

№ 48 тудуг эргелелиниң малярлар бригадазының бригадири бооп ажылдаанымдан бээр 6 чыл бооп тур. Мергежип, чаңчыга бергеним бо ажылга 1968 чылда Кызылдың № 4 ХПТУ-зун дооскаш, баштайгы базымым эгеледим. Дуржулга чок, училищени чаа дооскан уруг менээ маляр болур салым-чолумну шиитпирээн үүл — дуржулгалыг бригадир Августа Ивановна Ельшова удуртқан бригаданың кежигүнү бооп ажылдап эгелээним болур. Ол баштайгы ажыл-ишчи хүннерим мээң чүрээмге кезээде уттундурбас бооп артып калган. Бригада кежигүнериниң ажылга кызымак, ол дээш бедик харыысалгалыг чоруу менээ үлегер болган.

Ынчан хөгжүм-шин театрын ажыглалга киирер дээш кайы хире хей-аттыг ажылдан турбадывыс дээр. Ол-ла чылын мени өөренген коллективимден чарып, малярларның оске бригадазынга бригадирлээри-биле чоруткан.

Колдуу ХПТУ, школа дооскан аныяк кыстардан тургустунган чаа бригаданы бут кылырга тургузуп алыры берге херек. Ол ажылга чаңгыс бригаладан калды келген эжим Тамара Шыырап менээ улуг дузаны чедирип турган. Бо хүннерде-даа бригадаривиң чааскаан кылып, хынап, көрүп четтикпеен ажылдарга ол дузалажып, арга-сүмезин берип турар.

Бот-боттарын орта билишпес, арга-дуржулгазы эвээш болгаш бистиң уругларывыс ажыл шагын чоп ажыглап билбес турду. Өөренген бригадаларны көөрге ажылын эрте-ле эки доо-упкаш, чаныр чоруп тургулар. А бис-ер ажыл шагының соонда артын каап, суббота, улуг хүннерде ажылдап турдувус. Ол чорук бистиң боттарывыска ажыктыг болганы чугаажок. Бергелерге торулбайн, үр болбаанда ажылывыстың уг-шинн билип, ө-шакты камнап аптар апарган бис.

Амгы үеде бистиң бригада 21 кижиден тургустунган. Хой кезиниве бригадада беш чыл ажыг, бригада тургустулары билек ажылдаан уруглар. 7 коммунист, 14 комсомолчулуг бис. Найысылалдың мурнуу талазында улуг павельдиг № 7 бажында август тоннүзүнден бээр ажылдап эгеледивис. Бо объектиде Кочетово кудумчузунда 150 аал ишти чурттаар чурттатта бажының дооскаанывыс соонда келгениви бо. Бо бажының бирги подъезди-ниң 3, 4, 5 дугаар изаттарында соңгаларны, балконнарны будуур, ында өрээлдерни чугайлаарынга белеткээр ажылдарны кылып турар бис. Ажыл бар-ла болза, уруглар олут орбас ажылдаар улус. Кышкы үеде ажыл үстү бээр таварылгалар турып кээр берге түве. Бригада «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» чогуур доктаал-биле танышкаш, ону бүрүү-биле деткээн. Ол доктаалдың үүлдерин ажыл-хереге боттандырып турар. Бисте чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер, озалдаар чоруктар шуут чок болган. Ажыл шагы үстүне берген болза бригада чөвүлелиниң хуралынга сайгарар, ол үеним ажыл шагының соонда үеде чедир ажылдаар кылдыр дугуруушкан бис.

Кылган ажылдың шынарыне бригадада кичээнгей улуг. Ооң хыналдазын Тамара Көк-оол удуртқан үш кижи составтыг комиссия доктаамал чорудун турар.

Ажыымга кызымак, бригадага чаа келгениверге дузалажып турар улегерлиг ажылчыннарга Тамара Көк-оол, Нина Саая, Аля Чыргал, комсорг Надя Ооржак олар хамааржыр.

Р. Ф. Григорович удуртқан бригада-биле социалистиг чарыштыг ажылдап турар бис. Чартык чылдың түнелги-биле бирги черни эөлээш, № 48 тудуг эргелелиниң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган бис. Бригада кежигүнери чугае эки ажылдаарынга эвес, хостуг үеним шын ажыглаарынга ынактар. Бригадалар аразында эртип турар шашкы, шыдыраа, волейбол маргылдааларынга киржип, шаңналдыг черлерни доктаамал ап келген бис.

Тудугжулар аразында чоокта чаа болуп эрткен «Мергежилиниң тергиинде» конкурска база киришкеш, эки түнелдерни чедип алдывыс. Анаа Тамара Шыырап бирги, Нина Саая, Надя Ооржак ийги, Римма Тюлюш үшкү черлерни эөлеп, тиилекчи болганнар.

Тываның ССРЭ-ге эки тура-биле каттышканының 40 чыл ооң таварыштыр он бирги беш чылдың дөртү чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде, октябрь айда, күүседир сорулгалыг ажылдап турар бис.

В. БОРБАК-ООЛ,
бригадир.

Октябрь 15-те—коммунистиг субботник

КАЙГАМЧЫК ЮБИЛЕЙГЕ АЛДАР КЫЛДЫР

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкиниң 25 чыл оюнга алдар кылдыр 1983 чылдың октябрь 15-те коммунистиг субботник эрттирер дугайында

Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң патриотчу, эгелекчи саналдарын ёзугаар бо чылдың октябрь 15-те коммунистиг субботник эрттирер дугайында республика типографиязының, Кызылдың сүт комбинадының болгаш «Тинилелге» совхозтуң коллективтериниң инициативазын профессионалдар эвилелдериниң Тыва область чөвүлелиниң президиуму үүлдүү деп санааш, коммунистиг субботникти организастыг бедик деннелге эрттиреринче профэвилел организацияларын кыйырган.

СЭКП ОБКОМУНГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

Дүүн СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин хостуг хүрешке делегей чемпионадының моңгун шаңналын алган ССРЭ-ниң чемпиону Александр Доржу-биле болгаш ооң тренери Валерий Овин-биле ужурашкан. Делегей чергелиг маргылдаага бедик шаңналды алганы, спорт-чу улуг чедиишкиннери дээш Александр Доржуга ол байыр чедирип, чылыы-биле бесеңлашкан. Тывада хостуг хүрешке сонуургал улуг, ылаңгыя аныяктарның ортузунда хүрешке хандыкшылыглар хей деп, Г. Ч. Ширшин демдеглээн. Хүрешти республикага улам сайыраадыр талазы-биле чамдык ажылдар кылдыган. Мергежилдиг могелер, дуржулгалыг тренерлер бар апарган. Хостуг хүреш угланыышкынныг спорт школалары ажылдап турар.

Ынчалза-даа хүрешти черчерлерде улам сайыраадыр, ооң материалдыг базазын быжыглаар талазы-биле республиканың, Кызыл хоорайның, районнарның спорт комитеттери. Чыдыышкын министерствозу, профтехоөредилге эргелели, спорт шиитпелдери ам-даа хей ажылдарны кылыры негеттинип турар хөрээн айыткан, хүреш секциларынга өөренирине аныяктарның массалыг киржилгезин чедип алырыне кичээнгейни угландырарын чугула деп демдеглээн.

Түнелинде эш Г. Ч. Ширшин кадыкшылды, аас-кежиктер база улуг спортка моон сонгаар-даа чедиишкиннерлиг болуруң А. Доржуга болгаш тренер В. Овига күүзээн.

Каяа-даа, кажан-даа быжыг сагылга-чурум дээш

КИЖИЛЕРНИҢ ТУРА-СОРУУН КӨДҮРГЕН

Шагаан-Арыг хоорайның иштинин чемненилгези үшкү кварталда үүрмектеп садар бараан саарылгазынга 178 муң рубль планныг турган, ону 193,3 муң рубльге, ооң иштинде бодунуң продукциязын бүдүрери 134,6 муң рубль чедирген. азы ол талазы-биле планын 3,6 муң рубльге ажыр күүсеткен.

Столоваялар директору Р. А. Любчич-биле бистиң корр. Н. Ооржак ужурашкаш, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тың күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле доктаалынга хамаарыштыр коллективте кандыг ажылдар кылдынып турарын чугаалап бээрин дилээн.

— Бистиң столоваялар дирекциязы — Шагаан-Арыгда, Чаа Шагаан-Арыгда, бүдүрүлге базазында столоваялар болгаш школа-интернат столоваязы, школаалар буфеттери хамааржыр элээн улуг коллектив болуп турар. Өске-даа күш-ажылчы коллективтер-биле бир дөмей, бистиңде бүдүрүлгениң, күш-ажылдың, күүселдениң сагылга-чуруму кичээнгейиниң төвүнде. Ынчангаш күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тың доктаалының коллективи кежигүннери пэмт үүлдүгүнүүшкүн-биле ажылаан ап, ону чугаалаажы, өөрениринге кижилер сонуургалдыы-биле киришкен. Ук доктаалга хамаарыштыр тускай хемчеглерни база ажылдап кылган.

Столоваялар коллективинде күш-ажылдың сагылга-чурумунда улуг хажыдыышкынныр, прогулдар барык чок. Ынчалза-даа ажыл-хереги бүгү талалыг көөр, иштинин чемненилге чери чонну хандырып турар болганда, хандырылганың культуразын бедидер, аъш-чемни эки шынарлыг белеткээр дээш эки ажылдаар аныар бис. Ук доктаалда негелдеп база ынчаар тургузуп турар болгай.

Аттестация эрттиреринде организастыг чорударынга белеткенин турар бис. Аттестацияга райпонун удуртқучулары, специалистери моон мурнунда-даа чылдарда киржип келген. Ону чорудары кончут ажыктыг. Чүге дээрге, разрядын бедидип алырынга поварлар, ажылчыннар, специалистер сонуургалдыг. Разряд бедээнинден акша-шалын озер, база бодунуң мергежилин кижилер улам-на хаңы билип алырынга дузалаары чугаажок. Бистиң столоваяларывыста поварлар колдуунда дөртү разрядтыг.

Бо чылын кышка белеткелди ой-шаанда доозун алырыне база кичүүнгейни салдывыс. Амгы үеде столоваяларда сеңгелге кылдынган, кышкы үеде ажылдаарынга багай эвес белеткеттинген. Шагаан-Арыг столоваязын чайын-на чугайлап, будаан, чемненир эвлда саваларда чечейтерни олурткулаан бис. Картофель, могаа аймаа шыжаар складтарының иштин, даштын арыглап аштаан, чугайлап будаан. Кижилерниң ажылдаар чери арыг-силиг, таарымчалыг болурга ажылга ол идиглиг, оларның сагышсеткилин көдүрүп турар деп бодаар мен. Күш-ажылчы коллектив база күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар дугайында доктаалдарны сайгарып, өөренирин коргеп кончут ажыктыг болганын база катан чугаалаайн. Кижилерниң ажылга хамаарылгазы эжижин, бот-харыысалганы көдүрериге дузалаан — деп, директор Раиса Александровна чугаалаан.

Шынап-ла, Шагаан-Арыгның столоваяларында арыгшевер байдалы эжижээн, чонга таарымчалыг байдалды тургузуп турарын демдеглээря артык эвес. Чаа Шагаан-Арыгда столоваяз-биле кожаында черни база эде дерип, септээн. Анаа күзүн могаа, картофель садыглан турар. Алызында кулинария кылыгларының магазинин аңаа тургузар.

Столовая коллективинде ажылчыннарның ажылдан үпер чоруу сөолгу чылдарда кончут кызырылган. Ында хей чылдарда доктаамал ажылдап турарлар эвээш эвес. Сара Монгуш, Полина Доброва, Елизавета Түлүш олар 15—24 чыл ында ажылдан келген, мергежээн хоочуннар. Елена Дагба, Анна Баян-Богус болгаш ооң-даа өскелер ажылынга кылымак, төлептин-биле коллективтиң хүндүлелин чедип алган. Анай Сат аңаа хей чыл ажылдаан пенсиняе үнген, ынчалза-даа коллективинде хевзор ажылдап турар.

Совет Тываның 40 чыл оюнга төлептиг ужуражыры дээш социалистиг чарышка столоваялар коллективи киржип турар. Коллективтиң социалистиг хүдөлгезинде хандырылганың культуразын бедидериниң, бодунуң продукциязын болгаш коктитер кылыгларын 3—4 хуу көвүдедириниң, чемнин шынарын эжижериниң дугайында айтыырларны киргген.

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР

ССРЭ-ниң Чүрүлге академизы уран чүүлдериниң ажылдакчыларын тайбының камгалаары дээш, термоядролуг айыыл-халаптын кызыгыышкынына удур боттарының ыытыр үүнүн көдүрериниче кыйгырган.

Бистиң коллектививис бүгү совет улус-биле, делегейниң дешилгелиг кижилери-биле казы СЭКП ТК-ның Чиргиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин изин-биле чүүлдүгүнүн, шиитпирлин-биле деткен турар деп, академиниң президиумунуң кежигүннери бижээннер.

Ол шылгарангай политиктиг документ боттарының кембуруулуг бодал-күзелдерин болган үүледиишкиннерни гуманизмниң дугайында, кижиниң эргелериниң дугайында хоозун бадыткаашкыннар-биле чажырарын орааладжып турар АКШ-тың аңы президентизиниң болгаш ооң администрациязының даймызырак, милитаристиг угланымышкының үнезинин-биле сойгаан илереди турар.

Эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде оптимизмниң ёзузу, кижилерниң пинныг угаанмедерелинге хаңы бүүрел сиилгекен. Бүгү кижи төрелгетениниң, ооң-биле иды америк-даа улустуң салым-хуузунуң дугайында аажок улуг сагыш салыышкыны ында илереттинген.

Эш Ю. В. Андровов бодунуң Медеглелинде «Совет Эвилели чер кырында тайбыңны камгалаан алыр дээш моонда соңгаар бүгү үүлдерни кылыр аналарын» онаалаан демдеглээн.

ССРЭ-ниң Чүрүлге академизының президиумунуң кежигүннери Коммунистиг партиянга, Совет чазакка боттарының уран чүүлү-биле, боттарының бүгү-ле ажыл-чорудулгазы-биле тайбың дээш, коммунистиг идеалдарның тиилелгези дээш моон-даа соңгаар улам идепкейлиг демисеңгирин бүүреткеннер. (СЭТА).

ШУДУРГУ КҮШ-АЖЫЛ-БИЛЕ

Делегейге дүшкүүрлүг чорукту тургузар дээш АКШ-тың администрациязы орааладжып турар-дыр. Делегейниң дешилгелиг хей-иштизи, социалистиг чурттар-биле бир дөмей, бистиң Коммунистиг партиявыс болгаш Совет чазавис ону чоктуг-биле буруу шаан турар.

Ооң боттуг херечизи болза, СЭКП ТК-ның Чиргиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чоокта чаа үнген Медеглели болур. Совет кижилер ону үүлдүгүүнүп деткен турар.

Биске тайбың херек. Бистиң социалистиг күрүневис бодунуң догуунан, дөгжүп келген алдан ажыг чылдарында дургузунда эвээш эвес шылгалдаларны шыдажыр эткен. Ооң иштинде Ада-чурттуң Улуг дайынында кадыг-дошкун чылдары ам-даа уттундурбаан. Ооң үржуктары дайынның киржиичилериниң, күш-ажылдың хоочуннарының угаан-сагыжындан балалын читээн.

Ол кадыг-дошкун чылдарда оске эш-өөрүм-биле кады республика типографиязына чурттаачы чонга аъш-чем карточкаларын парлап ажылдап турган мен.

Ол үеде Совет кижилер дээш патриотчу демиселин делегейниң ажылчын аңгызы, ажылчы чоннары деткин, фашизм-биле демисеңге боттарының улуг-хуузун киирип турган. Фашистерге удур сөолгу тулчуушкуннарга АКШ база улуун киирип, Европага ийги фронтуга киришкен. Ол үеде америк ажылчын аңы Совет Россиниң маадырлыг демиселин деткин, ажык-дузаны чедирип турган. Бистиң типографиябыска америк маркалыг парлалга машиналары база турганын үтпаан мен.

Ядролуг дайын халавын ажылчын кижилер кажан-даа күзеевес, оларга тайбың үе, тайбың ажыл-иш херек. Ынчангаш, улуг-даа бичин-даа кижиге тайбың, аас-кеж дээр херек. Ынчангаш бистиң партиявыстың болгаш чазавыстың тайбың политиказын изин-биле үүлдүгүүнүп деткин турар бис. Тайбынны күзеп турар кижи бүрүү ону чедип алыр дээш хүн бүрүде, шак бүрүде, минута бүрүде демисеңгир ужурлуг. Күш-ажылы, хей-иштизи идепкей база-ла тайбың дээш демисел. Ак сеткилдиг күш-ажыл бистиң Төрээн чурттувустуң күчүшдалын улам быжыглаар, а күрүне бай-шырак болган тудум, ооң камгалаанын арказы, курлавырлары улуг болур. АКШ-тың президентизи Рейган ышкаш, угаан-сарыыл чок, дайынырак күрүне баштынчыларына боттуг харыы ол болур.

О. ДАНЧАЙ-ООЛ,
күш-ажылдың хоочуну.

КӨРГҮЗҮГ ЭКИ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудпиниңиң коллективи бо хүннерде күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ажылдап турар. Экскаваторщиктерниң болгаш өрүмекчилериниң дыка хей бригадалары сентябрьның болгаш үшкү кварталдың түнелги-биле эки көргүзүглерлиг болган. Эрткен 9 айларда олар 9 млн. 527 муң тонна даг-массазын чүдүрүп чорутkан, азы планын 102 хуу күүсеткен ол.

Экскаваторщиктер аразында социалистиг чарыштын мурнуку одуруунда А. Р. Бабуринниң, А. Б. Догатиниңи, В. В. Кириллованың, М. Д. Күжүгеттиң болгаш Ю. С. Артаповтуң удуртканы бригадалар чорун турар.

В. СЕРГИЕНКО.

БУРУУ ШАПКАН

Кежээликтей Т. Кечил-оол аттыг Культура бажыңынче чон болук-болуу-биле шуужуп турган. Хуралдың айыткан шагы чоокшулаан орда, улуг залдың олуттарын чон залепкен. Ынчан Улуг-Хем районуң Хаймракан суурунуң чурттакчыларының СЭКП ТК-ның Чиргиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглели-биле таныжары-биле чылгын турганнары бо. Ук Медеглели Хаймракан ортумак школазының директору В. И. Монгушка чылганнарга биллингир кылдыр таймылбыраан берген.

Ук документте тайбының быжыглаарының чугулазын деткип, АКШ-тың Рейганга баштаткан администрациязының кижи төрелгетенге айыылдыг политиказын, ядролуг чеже-ктем, чалгынныг ракеталарны эндере будүрүп, бомбүрэктиг чонунга аймылды диргеддирип турарына киленген, саная бергеннер кодээ Совет күүсү-комунуң даргазы В. Дондувай, башкы К. Шивидек, сазбыр эргелекчиин Ш. Түлүш, совхозтың партия комитединиң секретары Ч. Сотна олар буруу шапкан. Ылаңгыя Ч. Сотна ук Медеглелди деткиишкаан, чер кырында тайбыны быжыглаар төлээде, кижи бүрүү хамаарышкан участоктарына кылымак ажыдын. Төрээн чурттувустуң камгалаанар күчүзүн улам быжыглаар апаар бис деп саналынга чугаалаан. Ынчангаш совхозтуң ажылышчылери тайбың фондузунче 500 рубльдиг шилчилер дээн ооң саналын хуралдың киржикчилери бүрүү-биле деткээн.

О. ДАНГАА.

МАЛЧЫН-ДАА, ТРАКТОРИСТ-ДАА

Ооң омак-сергек, хөглүг-чазык аажы-чаңын кижи бүрүзү өскерип каар. Ынчаарга ооң баштак сестериниң ук кижиниң ак сеткилдин болгаш ынчызы билдине бээр. Бүдүүн кылдыр кеттинип алган чоруур, ынчалза-даа арыг-силиг. Бичe сеткилдиг ол ажылчын кижинин дугайын солунга бижиирин совхоз директору Дмитрий Дмитриевич Сирота менден дилээн чүве.

Чугаа кымның дугайында чоруп турарыл? Бин-Хемде Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхоз бар. Ооң Хут салбырында тракторист - механизатор Кызыл-оол Содунамович Маадының дугайын чугаалаар деп турарывыс бо.

«Кан сугга кадар, кижи бергээ дадыгар» деп тыва улустуң үлегер чугаазы бар. Кызыл-оол Маады бичесиниңден бээр, шынап-ла, берге орукларны эрткен кижилериниң бирээзи. Ол бодунуң күш-ажылчы тоогузуун он беш харлыында өгелээн. Баштай малчынга дузалакчылап турган, соолуунде трактористей берген.

Техникага алыс боду сунулуг болган, кады ажылдап турганы дуржулгалыг тракторист Михаил Седеннин дузазы-биле тракторну бот-туекайлап башкарар эргени ол чедип алган болгаш ол мергежилге ам 18 чыл ажылдап турар. Янзы-бүрү маркалыг тракторларны башкарып келген болгаш ам ийги классты механизатору.

Техниканы эки эдилээр болза, ооң бээр ажыы хей. Кызыл-оол Содунамович ол тугайын кончуг эки билир. Ынчангаш бодунга быжыглаан техникага ол дыка камчыг, ону үргүлчү хынап көрүп турар.

Бир катап ооң тракторунуң чанынга чеде бердим. Кижин трактор адаанда чыдыр.

— Бо тракторнуң мотору бодун бедин үгбастай берди. Эпчок апарган черин эдип чыдыр мен. Ам хем ол чарында көк-суда ажаап турар черге улус соортуп чедирер. Хүттүн суу чаъс соонда улгады берген-дир. Ол база айыылдыг болгай— деп, Кызыл-оол Содунамович чугаалай-дыр.

Шынап-ла быжыт бүүрел эки серемчилелде деп чүве ол-дур.

— Тракторист кижинин ажылы чылдың кайы-даа үеинде үүктел чок болур-ла болгай, Кызыл-оол Содунамович? —деп, ооң айтыырым.

— Ол-даа шын. Чайын күзүн мал чеми белеткээр, а кыжын, чазын ону соортур кылыр ажыл-ла хей. Оларның шуптузунга четтигип ажылдаар апаар — деп, шын-на сеткилин ол илеретти.

Эки ажыл күрүнезинге-даа, бодунга-даа ажыктыг болгай. Кызыл-оол Маадының ог-булези— чеди кижи: ада-иеннин боттарындан ангыда дөрт кыс, бир оол. Уругларның иези Тамара Дамдын ясли-садикте ажылдап турар. Ясли-садикте круглар анаа төрээн иезинге ышкаш ынак.

— Кызыл-оол Содунамович боду сагылга-чурумнуг, ажылыш дээш ёлдуг кызымак кижилерниң бирээзи чүве. Кандыг-даа ажыл дагыырга, ол ооң ойталаваас. Социалистиг чарышка үргүлчү тиилекчи болуп келген 1970, 1973 болгаш 1980 чылларда «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдектерни-биле шаңнаткан. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы болгаш Ленинчи юбилей медальдың эдилекчизи. 1981 чылда совхозтуң трактористер-механизаторларының аразында социалистиг чарыштың бирги черни эөлээш, акша шаңналын алган—деп, салбыр эргелекчиги Илья Колович Кастаган мурнакчы кижинин угайын чоргаарал-биле чугаалады.

Кызыл-оол Маады чугле болуунуң дугайын боозвас, харын кады ажылдап турар ыт-оорду дээш сагын салыр. Четпестерге ооң черде хөпүү чок. Кандыг-бир кижинин аажы-чаныында, ажылында четпестер дугайын ооң арнынга хорт чугаалаар. Хүттүн чонну Маадыны хүндүлээр болгаш мактаар. Ол чугле күш-ажылга эвес, хей-иштиг ажылынга идепкейлиг, көдээ Совет депутадынга соңгудуп-даа чораан.

Бо чылын мал чемнинин белеткелинге Кызыл-оол Маады баа-ла идепкейлиг киришкен. Мынастын мал чеми белеткээр талазы-биле механизаттаттынган звенозунуң удуртқучузу Владимир Маады ынчаар чугаалады:

— Кызыл-оол Маады ышкаш күш-ажылчы кижилерни бистер кежиде мактаар ужуруг бис. Мал чеминин белеткелинин үеинде ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүсеп келди. «Эки кылган ажыл — элеп читпес алдар» деп чүве чугаалажыр болгай.

Кызыл-оол Содунамович Маадыны ооң чаңгыс чер чурттуглары шак ынчаар мактап турарлар.

М. КАРА-ТОННУГ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Кызыл хоорайда Ленинниң № 9 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының

ДЫННАДЫЫ

Кызыл хоорайда Ленинниң № 9 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутат соңгулазы 1983 чылдың октябрь 9-та болган.

Округтуң соңгучуларының иштин саныын 100 хуузу соңгулдаларга киришкен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат дээш соңгукчулар 100 хуу бадыгаан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном салымның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязының парлакчылар бригадазының бригадири Зоя Михайловна Чащухина соңгуткан.

Национально-краеведческий отдел

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

АНАЛИЗ ЧҮГЕ КЫЗЫЫ БОЛГАНЫЛ?

Кызыл районуң «Кара-Хаак» совхозунда парткомуң отчёт-соңгулдалыг хуралынга чугааның кол угланымышкыны — ажыл-агый айтырыглары болган. Илеткелчи—партком секретары А. С. Мадыров-даа, хуралга санал берген коммунистер-даа чугааны ооң-биле кызыгаарлаваннар. Чүге?

Бо совхозта ногаа болгаш мал ажылы мишиш чугула адырлар хөгжүп, республика пайысылалы—Кызыл хоорайны ногаа, ылаңгыя картофель-биле хандырар кол ажыл-агый. Партком, күш-ажылчы коллектив ол бирги беш чылдың өзек чылында база шыңгыы шылгалданы тудуп турар. Күрүнете дүк садарының чыл планын ажыр күүсеткен, тос айларда күрүнете ногаа дужаарының оныалдазы беш катап ажыр боттанган. А сүт болгаш эт садарының эрткен айларда онаалдалары күүсеттинмээн, сүт дужаарының чыл планын күүседирге дүвүреңги байдал тургустунуп турар. Ажыл-агыйның бо сорулгаларын шинтирлээрге, бар хөжүдаашкыннарны ажып эртерге, курлавырларны өлеп-дин, ону совхоз бүдүрүлгеге ажыглаарынга парткомуң, партия эге организацияларының даймчы чорудуун, инициативазының дугайында ханы анализтиг чугааның отчёт-соңгулдалыг хуралга болуруп коммунистер маанын олурганнар.

Ынчалза-даа илеткелчи болган санал бергеннерниң хөй кезин чугааны ажыл-агый айтырыгларынче кол угландырган, ынзы-бүрү айтырыгларга доктаазо-даа үүрмек айтырыглар көдүрүп турганнар.

Совхозта партияның беш эге организацияларынга отчёт-соңгулдалыг хуралдар сентябрьда эрткен, оларның ажылын коммунистер чүгээр деп үнелээн дээрзин илеткелчи дыңнаткан. Отчёттуг үеде партком, партия эге организациялары ажыл-агый болгаш идей-кижизидилгелиг соңгулаларны шинтирлээрге партия ажылының деңнелин бедидерге кичээнгейни салып, боттарының низаторларының болгаш човаачыларның ортузунда күш-ажылдың сагылга-чүруму куду деңнелде. Илеткелден алгаш көөрге, ол организациларда байдалды харылаары-биле даалгаалардыг партком кежигүнүнүң Ч. С. Долзат, С.Х. Ховалыг олар ажылга боттуг дуазы чедирбейн келген болуп турар. А ооң чылдаганы чүдел, четпестерни эдип алыр дээш кандыг хемчеглерни ап чорутканыл? Бо дугайын үстүнде адаанывыс партком кежигүнүнүң хуралга санал бергөш база тодаргай чугаалаваннар. Ону чүү деп тайылбырлаарыл?

Бо айтырыгларны отчёт-соңгулдалыг хуралга санал бергилээн өске-даа коммунистерден салып болур-дур. Чижээ, совхозта комсомол организациясының секретары А. Б. Салчак сос алгаш, онзагай чүве-даа чугаалаваан, шүүмүүлелдиг чидиг айтырыг-даа көдүрбээн, каш-ла сос чугаалаваш олуруп алган. Санал чүге кызыы болганы ол? Илеткелден алгаш көөрге, комсомол ажылы дээш харылсалгалыг партком кежигүнүнүң бо ажылды ёзу-барымдаалан көрүп турар, ооң күүселдезин дээш олардан негелдеп кошкак тургузуп, комсомолга партийжи салдар чедиреринің арга-методун сайзырацгайжытайын турар. Ооң уламыдан отчёттуг үеде комсомол организациясының секретары турган Т. Сат кошкак ажылдан, комсомол хуралдарын эвээш эрттирип, кежигүн дадывыры чыгын саадаып, аныяктар ортузунда спорт ажылын, дыштанылга кежээлерин, ужуражылгаларны ховар чорутган. Аныяктарын ортузунда хөй-ниитиниң корум-чүрүмүн үрээр чоруктар бар.

Коллектив кежигүнүнүң идей-политиктиг деңнелин бедидериниче шыңгыы кичээнгей салыры негеттинип турарын илеткелчи демдеглээн. 1982-1983 өредилге чылында партия чырыдышкынының четкинзе өредилгеже конторанын, ясли-садтың, ортумак школаның, МТМ-ниң, СБФ-зиниң, хойжу бригаданың, коллективтери, ортумак школаның техниктиг ажылдакчылары хаара туттунган. Башкылар ортузунда теоретиктиг семинарның, СБФ-зинде, хойжу бригадада политөредилгениң кичээлдериниң программазын коллективтиң тодаргай ажыл-иши-биле холбап, багай эвес эрттирген. Ынчалза-даа чамдык коллективтерде политөредилгени куду деңнелге чорудуп, дыңнакчыларның иштинде кичээл үзер, пропагандистериң белеткели чавыс болур чорук, көскү агитация чок, амыдырал-биле холбавас чоруктар бар.

Партком бодунуң организакчы, масса-политиктиг болгаш кижизидилге ажылын чорударда хөй-ниити организацияларынга даянып, оларның ажыл планын контрольдап, чугула айтырыгларны шинтирлээрниче удуртуп башкарар ужурлуг. Бо талазы-биле айтырыга анализ эвээш дыңналган. Ылаңгыя Күш-ажылчы коллективиниң дугайында Хообулуу чамдык коллективтерде четпес ажыглаан турар. Ажыл-агыйда кижи-хүнүнүң чидиргилери амдаа улуг, күш-ажылдың социалистиг сагылга-чүрүмүн хажыдар, ажыл шагы үзер, арагалаар чоруктар бар. Хөй-ниитиниң корум-чүрүмүн, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үрээр чоруктар-биле деңнелге хереженнер човуелиннин, агитквартиралардың, эш хуузунуң судунуң идепкейн ам-даа чавыс. Аңаа боттуг дуза чүге эвээш болуп турарыл?

Ылаңгыя бо талазы-биле ажылга күш-ажылчы коллективтерде коммунистерниң харысалгазын бедидери, хожудан турар участоктарже оларның кичээнгейин мөөнээри, ажылда четпестер дээш удурткучу кадрлардан, специалистерден негелдеп шыңгырадыры негеттинип турар. А коммунистерниң иштинде Уставтың нетелдеерин хажыдып, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үрээр таварылгадар безин турган. Отчёттуг үеде күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үрээн, ажылга харысалга оныаашканнарының иштинде МТМ-де партия эге организациязындан К. Салчак, В. Чооду, С. Еизук, Д. Оксюлюк, хойжу бригадада партия организациязындан М. Т. Лопсан, конторада партия организациязындан улуг прораб В. И. Воронцов олар бар болуп турар.

Республика пайысылалындан ырак эвесте турар Кара-Хаак суурнуң ылаңгыя кышкы үеде топ черлер-биле транспорт харылзаазында улуг бергелер тургустунганын хоочун коммунист К. Ч. Хертек саналынга демдеглээн. Техника эдиледи дыка четпес, чарыгдал хөй, ооң бүдүрүкчүлүү чавыс. Совхозта малчын кадрларны шилин алыр талазы-биле ажыл кошкак, ооң улыммидан иштиниң малын чидирип, оорга алзып, оре-ширеге дүшкеш, ону ам-даа төлеваан кижилер хөй. Ону эгидер талазы-биле тодаргай, дээштиг ажыл чорутпайн турар.

Совхозтуң коммунистериниң муринда шинтирлеес чогуур айтырыглар хөй. Ол дугайын отчёт-соңгулдалыг хуралдың хүлээп алган докладында айтып, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң ажылын сорулгаларынга дүүштүр парткомуң организакчы, идей-кижизидилге ажылын сайзырацгайжыдып, участок бүрүзүнде коммунистериң харысалгазын бедидип, сагылга-чүрүмүн быжыглаарының хемчеглерин ыңда тодаратканы.

В. МААДЫР.
«Шынның» корр.

ВОЛГА ХООЛАЙЖЫЛАРЫНЫҢ ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЭЭ

ВОЛГОГРАД ОБЛАСТЬ. Волганың хоолай кылыр заводунуң ажыл-ишчилери чыл өзөминден бээр нефть болгаш газ, суг дамчыдар болгаш күүлүг чылыг төптерингe ажыглаар 1500 тонна хоолайларны плавидан ажыр бүдүрүп үндүргеннер.

Бүтүн цехтерге бедик шыңарлыг продукцияны кылып үндүрери дээш социалистиг чарыш мооң мурнундагы чылдарда ышкаш база-ла калбаа-биле чоруп турар. Ажылчыннарның ол инициативазын заводтуң инженерлери деткээн. Волгажылар Новолипецк заводунуң металлургтары-биле демниг ажылдавышаан, чуга болгаш эң-не быжыг хоолайларны бистиң чуртка бир-ле дугаарында бүдүрүп үндүрүп өгелээн болгаш металл камнаарынга дыка идиглиг болган. Волгажылар ол ышкаш даддарып, үрелиишкинге удур чайырлыг улуг аастыг хоолайларны база-ла бир дугаарында кылып үндүрүп өгелээн. Амгы үеде ол ажыл шуудаан болганы заводтуң кылып үндүрүп турар хоолайлары ынзы-бүрү черлерде газ дамчыдыкчыларында пемелде орааашкын чокка салып турар.

ЧУРУКТА: хоолайны орааш, чымшыр каңнаар цехте. № 9 стандан улуг аастыг хоолайлар кылдынып үнүп тур. Заводтуң хоолайлар тудуштур каңнаар станнарын шуптузун ЧССР-ге кылган.

Э КОТЛЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Аңныыр сезонунга уткуштур

ЭРТКЕН ЧЫЛДААЗЫНДАН ТҮҢНЕЛ ҮНДУРЕР

Күрүнете чымчак алдын болур өлүк белеткелиниң үезин чоокшулаан. Каш хонгаш ырак-узак тайгаларже аңчылар аттаныр, киштен, диниңнеп өгелээр. Тожу дээрге шаг-шаандан бээр киш, диниң болгаш өске-даа өлүк, аң-мөң белеткээр талазы-биле тыныштыг район болгай. 50—60 чылдар үезинде чангыс-ла «Май 1» колхоз (ам совхоз) амгы район планындан хөй диниң, кишти, өске-даа өлүкту дужаап келгенин, каш удаа шаңнал-мактала чедип турганын эки билир мен.

Тодаргайлап көргүзер чижектер-даа хөй. 1957 чылда «Май 1» колхоз күрүнеге 250 мүң рубльдиң өлүүн саткан. 1950—1965 чылларда колхозтуң кол орулгазы аң, өлүктен кирип турган. Чижээ, колхозтуң хоочун аңчылары Мырлаа Ак, Деверек Ак, Саядак Анылай, Кавстак Ак оларның кижи бүрүзү төрээн колхозунга 10 мүңдан хөй рубльдиң өлүүн дужаап турганын мичаа актывыш бригадири тура-караам-биле көрген хереченмен.

Ам байдал кандыгыл? Районда аңныыр ажылын холга алган ийи аңныыртывыш ажыл-агыйларында безин өлүк белеткелиниче улуг сагыш салбаставан. Аңныыр сезонунга улуг-ла белеткел-даа чок болур. Аңаа-ла душ болган кижилерни аңнадып чорудун турар. Ынчалдыг кижилер аңныыр ажыл-агыйларынга, совхозтарга орулга киирер хамаан чок, улуг коргарал-та чедирип турар. Аңнап мунары-биле алган чарылларын өлүр мунгаш, совхозка кандыг-даа өлүк, кеш дужаваан аңчылар барын чажыт эвес, 1982 чылдың күзүнүнде «Май 1» совхозтан ыт, чарызын, ыш-чемин, ок-боозун алгаш аңнап чораан 30 ажыг аңчылар тыпкан өлүүн совхозка хүлээтпейн, аңныыр-тывыш ажыл-агыйларынга оор ёзу-биле сатканнар. Совхозка чүгле 20 аңчы алды мүң ажыг рубльдиң өлүүн дужааган. Совхозтуң 20 ажыг чарылларын аңчылар өлүр мунган.

Совхоз-биле керээни чарын ап, эт-хөренгизин, хөлгезин алгаш аңнап чораан Бочта Улан-Баймыр, Алек Довурак, Биче-оол Довурак, Иван Сарыг-Хуна, Саны Сарыг-Хуна, Виктор Бараан, Хуинскаалчы Сенгижик, Анылай Ак, Байр-оол Шаннаамай, Виктор Шаннаамай болгаш оолдаа өскелер өлүүн совхозка хүлээтпээн, өскээр садыглаваннар.

Хоочун аңчылар Даанчык Кол, Чылдыгыр Тока, Сергей Дүндүме, Алдын-оол Чаптан, Эртине Дүндүме, Чогаанчык Ак болгаш өскелер-даа тыпкан өлүүн кайнаар-даа саарбайн, совхозка хүлээтпеин болзуңа хүлээлгезинге шынчызын көргүзүп турар.

Сыстыг-Хемде күрүнеңнер ажыл-агыйының дирекциязы «Май 1» совхоз-биле өлүк белеткелиниң талазы-биле керээлиг болзаажок, ону үреп, совхозтуң аңчыларының өлүүн болзуңа агентилерни дамчыштыр хүлээп ап, чурумну хажыткан. Совхоз-биле керээлиг чамдык аңчылар тыпкан өлүүнүң чамдызын хуу кижилерге садып, аңныыр чурумун каржызы-биле үреп турганы чажыт эвес.

Удавас аңныыр сезону өгелээр. Аңныыр олча-тывыжы чүгле күрүнеңни болзун дээш чогуур ажылдарны кылып чорудары, аңнаашкыны, тывыштың кайнаар кирип турарын шыңгыы контрольга тургузары күзенчиг. Совхозтуң дирекциязы эрткен чылгы аңныыр сезонунун түңнелдерин сайгарын көрүп, совхозка өлүүн киирбээн, когарал чедирген кижилер-биле керээ чарар-чарбазын шинтирлээр болза эки.

Аң-өлүктү, ылаңгыя лимиттиг өлүрер кишти болгаш өске-даа аңнарны белеткээриниң демчээлин керээге айтып, лимитти тыныгыры таварымчалыг болгу дег.

Д. АЙР-САНАА.
Тожу район.

КҮҮСЕЛДЕ ХЫНАЛДАЗЫ—ЧУГУЛА НЕГЕЛДЕ

Кылдынган ажылдар бар. Ону бадытыган сан-фактыларны адап турган. Ынды-даа болза күш-ажылчы коллективтерде кижизидилге ажылын ам-даа күштелдирери негеттинип турар. Партия организациязының шинтирлээр ужурлуг айтырыглары хөй. Ол дугайында Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозунуң отчет-соңгулдалыг партия хуралынга коммунистер чугаалашкан.

Ажылды эжиждериниче угланган доктаалдарының каңнаар күүсеттинин турарын контрольга алыры организастыг ажыллың эң чугула кезээ болур. Кандыг-даа эки шинтир, бир эвес ол саазын кырынга артып каар болза, үнезин чок болгаш четпестерни эдип алырынга идиг болбас. Доктаал хүлээп алыры ажыллың чүгле эгезин. Ону кым каңнаар күүсеткин турарын хынаары коммунистерниң чугула соңгулазы дээрзин илеткелчи—партия эге организациязының секретары М. Д. Лаҗар-оол, санал берген эштер Н. Л. Кужугет, А. В. Десяткин, А. С. Чаизан болгаш өскелер-даа демдеглээннер. Олар бо ажылга коммунистерниң авангардчы ролю чугула черин эллээр деп демдеглээн.

Отчёттуг үе дургузунда болган 11 партия хуралдарынга 20 ажыг айтырыгларны чугаалашкан.

Айтырыглар талазы-биле докладларны хүлээп ап турза-даа, ооң күүселдезин хынаар ажылче партия организациязы чогуур кичээнгей салбайн келгенин, кижи бүрүзүнүң даанган ажылы дээш, коллективинин ажыл-хереж дээш харысалгалыг чорудун күштелдирер талазы-биле ажылды эжиждери чугула дээрзин хурал демдеглээн. Партия хуралдарынга коммунистериниң Устав негеллелерин болгаш партийжи даалгазын каңнаар күүселдин турарының дугайында отчёттарны дыңнаваанын аңаа шүүмүүлээн.

Партия организациязы күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн быжыглаар хереже профиидел болгаш комсомол организацияларының ролюн улгаттырар, четпестер-биле демиселче улусчу контроль болуун хаара тудар ажылды суварактаан дээрзин хуралга санал берген. Ингер чугаалаан. Министерствода дагдыныгга ажылын организаставаан.

Чонунуң чагаалары, аас хомудалдары болгаш санаалдары-биле ажылды эжиждерни чугула болуп турар. Чамдык көдээ черлерде чонну хүлээп алыр ажылда четпестер бар болуп турар. Ону эжиждер талазы-биле коммунистер тодаргай саналдарын киргген.

Ажылды эжиждериниң бүгү-ле аргалары бар. Партия организациязының соңгулазы —күүселде хынаалдазын эжиждери. Ол дээрге, кижи бүрүзүнүң ажыл-хереклерге идепкейлиг киржири, даанган хүлээлгезин ак сеткилдиг күүселдирин чедип алыры, аңаа үндезилээш, коллективке кижизидилге ажылын күштелдирери, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидери болур.

А. ХОВАЛЫГ.

КӨДЭЭГЕ ЭНЕРГИЯ

ХАРЬКОВ. (СЭТА-ның корр). Первомайская - Лозовая аразының электри дамчыдар шутумунче токту дамчыдып эгелээни-биле областың агроүлетпүр комплекзин энергия-биле хандырары эжиждээн. Ону ажыглалга киргген-биле Харьков областың бүгү колхозтарын болгаш совхозтарын ийи таладан электри энергиязы-биле хандырары эгелээн.

Ам кол электри шугуму ажыглаваастай бээр таварылга турун келзе, автоматика көдээ хереглекчилерге курлавыр энергиязы дамчыдын эгелей бээр. Ооң ачызында бүдүрүлге ажылының үзүктелири болгаш продукция чидириг чок болур.

1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынга киирген

АРМЯН ССР. Ереванның кол агаар эжин болуур «Звартноц» дээн аэровокзал комплекзин чогаадып тургусканы дээн ССРЭ-ниң 1983 чылда Күрүне шаңналын тыныр кылдыр киргеннер (солагай талазындан оң талазынче) кол конструктор С. М. Багдасарян, төлевилелдиң архитектору А. А. Тарханян, төлевилелдиң кол архитектору С. Е. Хачикян болган архитектор Ж. С. Шехлян.

Шакта-да 2.100 пассажирлерин эрттирер аргалыг «Звартноц» дээр аэровокзал комплекзин онзагай байдалдыг техниктиг тургузуу, архитектурлуг байдалы-биле солун боон турар.

Б. НЕМРУТТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КОЖАЛАРДАН ӨӨРЕНИР ДЭЭШ

Латвияның Добеле районунуң Суворов аттыг колхозунуң саанчызы Марите Кушлейка болуунун фермазындан ырак черде барып эртиеп желелда ажылдан өгелээн. Ол «Ритаусма» колхозта саанчы Мирдзе Шторхеде чеде бергеш, ол мал ажылының хоочун ажылдакчызының дуржулгазын өөренир сорулгалыг. РАУК-түн човуелиниң чорутканы ук районуң фермаларының болгаш комплекстериниң чаарби ажылдакчызы кожазында ажыл-агыйларының мурнакчыларының дуржулгазын өөренип ап турар.

Ынды хевирлиг өредилге аныяк малчыннарны өредиринің эң таварымчалыг аргазы ол боон турар. Добеле районуң РАУК-түн ындыг практиказын Латвияның Көдээ ажыл-агый министерствозунуң эртем-техниктиг човуелин өөренип көргеш, республиканың өске-даа агроүлетпүр каттыжыышкыннарынга база ажыглаарын сүмелээн.

Латви ССР.
СЭТА-ның корр.

«ВЕНЕРА-15» СТАНЦИЯ

Совет космонавтика хүн системазының планеталарын шинчилээринге чаа базымны кылган. Планеталар аразынга ужар «Венера-15» деп автоматтыг станция 1983 чылдың октябрь 10-да Венераның чоогунда чеде бергеш болган ол планетаны доскинер үеин 24 хире шак ыылдыр ооң орбитазынче киргеш.

Телеметрлиг медээлерни түңнелдерни өзүгаар алырга станцияның иштинде системалары болган аппаратуразы чогумчалыг ажылдап турар. Ол планетаны эртем талазы-биле шинчилээрни айытган программа өзүгаар чорудар.

Автоматтыг «Венера-15» станция ужудушкунун ургулчаан турар. Ол Венера планетаның чоогунга октябрь 11-те чеде бээр.

ӨӨРЕНИП КИРИПТИВИС

СЭКП Сүт-Хөл райкому партия, комсомол чырыдышкынының болгаш экономиктиг өредилге системазының 1983—84 чаа өредилге чылының эгелээринге холбаштыр комплектованиеин баш удур кылып, дыңнакчыларны тустус школаларга үзүп, пропагандистерни шилин тургускаш, планнаа бадылаан.

Эрткен өредилге чылынга көөрде, бо чылын дыңнакчыларының саны көвүдээн, өөренир чогуур эртемнерге, курстарга хамаарыштыр немешкеш школалар саны база көвүдээн. Чижээ, «Сайзырацгай социализмни улам ыцай хөгжүдүрүнүң чугула айтырыглары» деп курста 59 коммунист хаара туттунган. Ооң пропагандазын СЭКП райкомунун бирги секретары Г. С.-М. Иргит. Ол ышкаш партия райкомунун организастыг киллис эргелекчизи Д.-Б. Х. Ондар пропагандистээн аныяк коммунистер школазында 37 кижи бактаап турар.

«Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр», Карл Маркс аттыг болгаш «Октябрьның 30 чылы» совхозтарының төптериниде, салбырларында марксизм-ленинизмниң үндезиннерни, СЭКП-ниң иштики, даштыкы политиказының чугула айтырыгларын өөренир школаларда, «Делегейнин чаартып турар өредилге, политэкономия база СЭКП төөгүзү өөренир курстарда 211 коммунист өөренип эгелээн.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин, Кара-Чыраа салбырында «СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының чугула айтырыглары» деп курстуң пропагандизи Бичин-Уруг Лопсановна Ондар, Монай Самдановна Монгуш, Карл Маркс аттыг совхозтуң төптө СЭКП төөгүзүн өөренир курстуң пропагандизи Салбак-Кара Экер-ооловна Ондар олар хөй чылда мөөнеттиигеп дуржулгазын, билиин улам байыдып алган, чаа ёзу-биле ажылдап киринпкеннер.

Никтизи-биле партия өредилгезиниң четкизинде беш чүс ажыг дыңнакчының үш чүс ажыы коммунистер болуп турар.

Районнуң ажыл-агыйларында, СБФ-лерде, хойжулар бригадаларының төптериниде, МТМ, автопарк болгаш ооңдаа өске коллективтерде коммунистиг күш-ажыл, экономиктиг өредилге организастыг эгелээн. Оларда сес чүс ажыг ажылчыннар, малчыннар, механизаторлар, човаачылар өөренип киргеннер.

Партия, комсомол чырыдышкынының болгаш экономиктиг өредилге системазының школаларының соңгулазы чаңгыс — СЭКП ТК-ның чоокта чаа хүлээп алганы «Социалистиг чарышты организастаарын сайзырацгайжыдарының, ооң түңнелдерин үндүрериниң болгаш тиилекчилерни шаңнап-мактаарының практиказының дугайында» докладлың өредилге-биле сыгый холбаштырып ажылдаары болур.

О. КАҢ-ООЛ.
Сүт-Хөл район.

ЧОГААДЫКЧЫ УЛУГ АРГАЛАРНЫ КӨРГҮСКЕН

«Тыва даг-дүгү» комбинатка чоокта чаа чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларының слёду болуп эрткен. Слётту эрттиргениден безин ыида чаартыкчы ажылче техниктиг чогаадылгаже сагыш салып турары илдеп. Партия организациларында отчёт-соңгулдалыг кампанияның барын үезинде безин комбинатта партком секретары В. Х. Суге-Маадыр слёттүн ажылынга киржип, илеткелдерни сонуургалдыг дыңнап, эртип турарын удурткан. Комбинаттың кол инженери Д. М. Саавильний шеткел кылгаш, бүдүрүлгеде чаартыкчы болгаш чогаадыкчы ажылының байдалын сайгарган. Чаартыкчыларның ажыл-чорудулгазын көргүскен сиинарны адаа, чедимчелиг техниктиг шинтирлерниң чижектерин, одаар түүл энергия курлавырларының камнаалгазының, бүдүрүлге көргүзүүлерин эжиждер талазы-биле түңнелдерин көргүскен. Комбинаттың чаартыкчылары 62 саналдарны киргеш, ол чыл 6 ыын бүдүрүлгеге ажыглаан. Техниктиг чаа шинтирлерни ажыглаваннан экономиктиг ажык 43 мүң рубль гуниуг болган. Хөй-хөй бүдүрүлге айтырыгларын шинтирлээрге чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар боттарының үлүүн киргеш, ооң ачызында энергия болгаш материалдыг түүлдер камнаалгазынга эки көргүзүүлер чедип алдынган. Бо чылдың сес айларының дургузунда 6 миллион хире квт-шак электри энергиязы, 9 мүң Гкал чылыг энергиязы, 400 ажыг тонна хомур-даш камнаттынган.

Ынчалзажок республикада бир улуг бүдүрүлге чери болдур комбинаттың тускай эртемниг хөй специалистериниң аргазы усчок улуг. Комбинатта 300 ажыг инженер-техниктиг ажылдакчылар, тускай эртемниг специалистер бар. Оларның аразында чаартыкчылар, чогаадыкчылар саныгга кирип турарлар хөй бе? Чүгле 30 кижи бар. Ол хамаарыг коллективке бо сан эвээш деп чыы билдиргеш Хрыглаа фабриказының инженери А. Н. Писаревский специалистерниң идепкей чоргуун шугумчүзүнүн чоп. Технологиниң сайзырацгайжыдар, хол-биле кылыр ажылдарны өскээлер, дериг-хереклерни чаартыр, долу ажыглаар дээш ажылдан кылыр айтырыглар-ла хөй. Ол талазы-биле идепкейлиг ажылдап турар специалистер эвээш. Ооң ачызында комбинаттың ажылчыннарының чаартыкчы саналдарынга инженерлиг детикмечин специалистер бербейн келген.

Чаартыкчылар ажылын идепкейжиннерге чогаадыкчы бригадаларны тургузарын практикалаваан турар. Ооң мурнунда тургузуп турган чогаадыкчы бригадаларының чаартыкчылар хереженге найыхере ажыктыг болганын чижектер бадыткап турар. Дагдугу продуктуларының аргачыларын ажыглаар, транспортка шугуже чамдык ажылларны механизастаар талазы-биле ажылдарны ындыг бригадалар боттандырып чорутkан.

Комбинатта шинтирлээр айтырыглар хөй, специалистерге болгаш чаартыкчыларга аваа орар хостут үе чок болгу дег. Ынчалза-даа чаартылга, чогаадылга ажылы ооң мурнундазындан идепкей чок апаргаанын сеплелге-механиктиг цехтин начальникинин оралакчызы В. С. Маршалко, бөдүүн рулдаан лаг-дүгү арыглаар цехтин мастери М. С. Сундуй-оол олар боттарының саналдарынга дүвүрел-биле демдеглээн. Чурттун бүдүрүлгелериде ажылдап турар 100 кижиге онаачыты ортумаа-биле 8—10 чаартыкчы онаажып турар болза, ол көргүзүт комбинатта 3 катап эвээш. Ооң мурнунда арыглаа фабриказы төлевилээн күчүзүмүн 34 хуузу ажыглаттынын турар. Бүдүрүлгеге сайзырацгайжыдар талазы-биле ажылдың кошкаан ол көргүзүп турар.

Чыл-чылы-биле ажылдап келгеш бүдүрүлгеге чаңгыстаа чаа үүлүү ажыглаан киирбээн специалисти кандыг специалист дээр боор. Инженер-техниктиг ажылдакчыларның данзызын тургускаш, ооң кандыг чаа үүлүү шингээткенин демдеглеп турары чугула деп, М. Сундуй-оол санаалдаан. Инженериниң, специалистин чогаадыкчы ажылы социалистиг хүлээлгезинге ынап-ла киреп ужурлуг.

Техниктиг чогаадылганын айтырыгларын хөй-хөй специалистер бодап, ол дээш сагыш салып чоруурун слёт көргүскен. Чүгле ол ажылды бодалыг планнап чорудары чугула. Бүдүрүлгени интенсификастаарынга, сайзырацгайжыларынга, эртем-техниктиг дешилгени дүрүгеледиринге специалистерниң ролю улуг. Ол дугайын «ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг дешилгени дүрүгеледиринің хемчеглериниң дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдениң чоокта чаа хүлээп алган докладында айытkан.

Г. ТУТЫНИНА.

ШЕНЕЛДЕДЕ— ДАГ-ДҮГҮ

Күрстандарт үлетүүр министерстволары-биле калы продукциянын кол-кол хевирлеринде күрүне шенелделеринин талазы-биле кол дуржулга организацияларынын калбак четкизин тургускаш, ам оларнын ажылынын дуржулгазынын мөөнөн эгелээн. Найысылалдын Ленин проспектизинде Стандарттар бажынынга өткен неделяда даг-дүгүнүн шенеечилерин келдирткен. Даг-дүгү бодунун шынарларынын талазы-биле кайгамчык ховар шинерал.

Ооң кол ылгалдыг эки шынарларынга быжыы, үр хуусавда ажыглаттынары, химиктиг режиниларга кирбези, чылыгны болгаш электри тогун багай эрттирери хамааржыр. Ону хөлчок чинге кылдыр дыдым, удазынар кылдыр кадыр ал, пос аргып болур. Оортан ылган шүүрлер эң бичин микроорганизмнерин безин эрттирбес. Даг-дүгүнден ылган удазынар кан удазынардан 5-7 катап бажыг, үзүлбес. Даг-дүгү ховаан бетон суг, гоөн эрттирбес, отка бажыг.

Даг-дүгүнүң оң болгаш өске-даа онзагай шынарлары анаа улуг үнелеп, делегей рынокунда тургускан. Бистин чуртувуска даг-дүгүн эрткен чүс чылда-ла Уралга тып эгелээн. Свердловск областа совет үеде Асбест хоорайны тудуп тургускан. Ында тудуг материалдарынын үлетпүрүнүн шинчилел топтериниң бирээзи болур Бүгү-эвилелдин даг-дүгү-төлевилел эртем-шинчилел институту ажылдап турар. Ол институт Уралдын, Казахстанның, Тыва АССР-ниң болгаш Оренбург областың даг—тывыш комбинаттарынын берип турар даг-дүгүнге күрүне шинчилелдерин кылыр кол дуржулга чери кылдыр тоолуктаан.

Оренбург областы алыр болза, ол дээрге даг-дүгү тывыжынын болгаш будүрүлгезинин чоокта чаа тывылган чери боон турар. Ында Киембайның тывыштыг черинин базазында ЭДЧ кежигүннери чурттарының даг-тывыш комбинадын тудуп тургускан. Ооң төлевилел күүзү — чылда 500 мүн тонна продукцияны бээр. Комбинат ол дээрге будүрүлге чери болгаш хоорай, ыраар демир-орукту, газ болгаш электри дамчыдыга шугумун чоруткан. Комбинатты болгаш хоорайны тудуп тургузары элээн улуг капитал салыышкыннарын негээн. Ындыг-даа болза Киембайның даг-дүгү тывыштыг чери бодунун туружунун болгаш камналгалынын талазы-биле алыр болза, бойдустун белээ. Бир эвес моон соңгаар даг-дүгү бээр будүрүлгелерни тудар апаар чүве болза оларны БАМ зоназынга тудары чадавас. Ында шинчилеттинген улуг тывыштыг чер бар.

Ада-чурттуң даг-дүгү — эң эки шынарлыг продукция. Ооң хөй кезин эң дээди аттестация марказы-биле демдеглеп турар. А ынчаарга ооң эң эки шынарларын тодарадыры белен эвес херек. Чүл дээрге ол нарын физика-химиктиг шынарларлыг, оларны шын үнелээри тускай техниктиг чесек-херексөлдерни болгаш арганарны ажыглаар хөй ажылдыг чорудуг. Ындыг чепсек-херексөлдерни болгаш арганарны Асбест хоорайның институтунда ажылдан кылган.

Уралда ол шенелде төөгүүн ажыл-чорудулгазы даг-дүгүн тыварының техниказын болгаш технологизын улам сайырадырыга немелде арганарны берген, ону арыглап алырын болгаш шынарын эңижидериге улуг идиглиг болган. Тудуг материалдарынын үлетпүрүнүн ындыг будүрүлгелериниң берип турар бүгү продукциязы хымалдалардан алгаш көөрге, нормативтехниктиг документилерге дүгжүп турар.

Даг-дүгүн даштыкыже үндүр садыглап турар. Ону 30 ажыг чурттар бистен ап турар. Ону бистен ангида Канада база өске чурттарга берип турар. Канаданың даг-дүгүн бистин даштынын садыг организациялары кезик-чамдымын, харын-даа үлегер болур өскүн кезинин садып алгаш Уралче чорудуп берип турар. Институтка бистиң даг-дүгү-биле даштыкыдан келген даг-дүгүн деңнештирип, шынарларын тулгаштырар. Даштыкыже бараанны берип турар болганда, бистин-биле оларнын кандыг болуп турарын билир ужурлуг бис.

Бүгү-эвилелдің даг-дүгү-төлевилел эртем-шинчилел институту — бүдүрүлге-техниктиг болгаш культура-амыдырал продукциязынын кол-кол хевирлеринге күрүне шенелделеринин талазы-биле 160 кол дуржулга организацияларының бирээзи. Ынчалзажок оларның шуптузу мергежилдиг болгаш шудургу хөделип, төлевилечилеринге болгаш продукцияны будүрүкчүлерге шиитпирлиг салдарны чедирип турар деп бадыткап болбас. Күрстандарттын үнелеп көргени-биле алырга, даг-дүгү шенеечилери организастыг айтырыгларны шалыпкын шиитпирлеп ап шыдаан болгаш продукцияның шынарын башкарар талазы-биле системада бодунун туружун тыпкан боон турар.

В. БЕЛЯЕВ,
СЭТА-ның хайгаракчызы.

ЯДРОЛУГ КАЛЧААРААШКЫННЫ БУРУУ ШАВАР

«Бистин бөмбүрзеевистин бүгү улустары, чурттаачы бүрүзү кыжаныр турар айымылды медерен билген турар ужурлуг. Бодунуң чурттаары дээш демиселге күштерин каттыштырар дээш медереп билген турар ужурлуга. Эш Ю. В. Андроповтуң бо сөстери делегей кырынга дүвүрааININ конгазы дег, хөделиишкинче кыйгы болуп дыныалып турар. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунун Даргазының Медеглели делегейге калбак үнелелди алган. Ол документ бүгү кижи торелгетенге кончуг чугула, милитаризмнин күштерин кынчыктырбас, делегейни ядролуг дайынче чыгаарын доктаадыр дээш ССРЭ-ниң шиитпирлинн коргузүп турар-дыр деп даштыкыдан медээлерде демдеглеп турар. КНО-нуң Кол Ассамблеязының амгы сессиязының хүн айтырымга чугула болган дүрген айтырыг кылдыр «Ядролуг дайымны буруу шавар» деп айтырыгны киирер деп Совет Эвилели өткен неделяда саналдаан. Ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглаарының «дүрүм өзугаар болуп болдуруп» база ядролуг дайынны эгелеп болурун бадыткаар доктриналарны болгаш концепцияларны чогаадырын база нептередирин КНО кежигүүн чурттар кем-бүрүүлүг чүүл кылдыр чарлаар деп ССРЭ санал киргеи. Чогуур декларацияның төлевилелин сессияга чугаалаажып коору-биле киргеи.

Ядролуг дайынны буруу шавары ядролуг боо-чепсекти эндере будүрерин болдурбас талазы-биле практиктиг балымнар-биле дээштиг бызыглаттынган турар ужурлуг. Маңаа кол чүүлдүн бирээзи болза оларны немей будүрбеин болур. КНО-нуң Кол Ассамблеязының амгы сессиязынга Совет Эвилели чаа чугула саналды киргеи. Дээштиг контрольдап турган ядролуг боо-чепсектиң бүгү кезектерин ковудедирин соксадырын, чаа хевирлернин ядролуг боо-чепсээн кылырындан ойталаарын, ядролуг боо-чепсекти база оларны чедирер чаа чүүлдерни шенээрин болдурбазын, боо-чепсек кылыры-биле херек материалдарны будүрерин соксадырын ол саналдаан.

Сорулганы чедип алырының эң эки аргазы болза ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелер ол чепсээн хары угда сан-даа, шынар-даа талазы-биле немей будүрбейн базары болур ийик. Ынчалза-даа ийи талының үндезинге ССРЭ биле АКШ бирги эвлечгде ону кылырынга Совет Эвилели белен, ол дээрге ядролуг чепсектиг өске күрүнелерге үлегер-чижек болур ийик.

Боо-чепсекти эндере будүрериниң чаа арганарынга шаптыктап турар, күрүнелерниң шериг талазы-биле ажыл чорудулгазын кызыгаарлап турар дугуржулганарны чедип алыр дээш бистин чуртувус чайгылыш чок угланышкынны чорудуп келген. Ол чорук стратегиг доктаамал чорукту бедидип, ядролуг дайынның айылын эвээжедир ийик. Стратегиг боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш кызырарының талазы-биле өртken неделяда Женевада эгелээн чугаалажышкынларга ССРЭ-ниң туружу чогум-на харын ындыг. Стратегиг чедирикчилериниң ниити санындан, дөрттүн бир кезиниден хойну кызырарын, оларда бар ядролуг октарының ниити хемчээлин дугуруштурган кызыгаарга чедир хары угда чавыладырын совет саналдар көрүп турар.

Каттышкан Штаттар стратегиг боо-чепсекти эндере будүрерин доктаадыр дээш эвес, харын ону улам бурунгаарладыр дээш туржуп турар. Рейганның «чаа саналдарынын» өзугаар ужур-утказы-даа ында. Эй-би-си телекомпаниянын бодалы-биле алырга, АКШ-тың президентизиниң илип үндүргени «ковудетпишаан, кызырар» деп идеязы ССРЭ-ниң стратегиг ядролуг күштериниң үндезинин болур черде тургустунган диптер аразының ракеталарын АКШ-ка чугула далайга тургустунган ракеталардан дүрген кызырарын көрүп турар.

«Даг олуг куске төрөөн» — деп, "барымы-германы «Унзере цайт» солун бижээн.— Рейганның саналдары массалыг узуткаашкынның чаа чепсектерин будүрериниче угланган».

Америк найысылада стратегиг боо-чепсекти кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында эвес, а ол боо-чепсектин чаа хевирлерин будүрер дугайында бодап турар.

КНО-нуң индириниден ядролуг дайынның айылын чайладыр дээш соңгаарладын болбас күжениишкиннерин бүгү күрүнелер үндүрерин Совет Эвилели кыйгырган.

Э. ОВЧИННИКОВ.

ГДР. «Фашизмге удур демиселчилериниң чагыгларын амыдыралга боттандырып турар бис!», «Тайбын болгаш социализм дээш!», «Месилдежиишкинниң болгаш боо-чепсекти эндере будүрериниң империалистиг угланыышкынынга удур!»— деп, ындыг кыйгырыглар-биле Берлинге болган улуг чыскаалга ол найысылалдың 150 мүн ажыг чурттакчылары киришкен (чурукта).

АДН-СЭТА-ның фотозу.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ӨЗУЗУНГА

ОТТАВА. (СЭТА). Хамаатты ужар чүүлүүн делегей организациязының (ИКАО-нуң) ассамблеязының 24-кү сессиязы Монреальда доозулган. Техниктиг, экономиктиг, эргехөөлгү болган саң-хөөнүн 30 ажыг айтырыгларын үк сессия көргеи. Кады ажылдажылганын өзузунга ажылдап кылдынган шиитпирлер келир үш чылда бо организациянын ажыл-чорудулгазының үндезини болур, ИКАО-да бактааган 151 күрүне ол шиитпирлерни удуртулга болдурар.

Антисоветчи дембаарааашкинни чидиглендиреринге сессияны ажыглаар дээш АКШ болгаш чамдык өске-даа чурттар бүгү-ле чүүлдерни кылып турганын моон мурнунда-ла дыңнаткан болгай. Ынчалза-даа ол ораладжышкынарга шиитпирлиг өйтүр шавышкынны бергеи. Шиитпирлиг шиитпирлер хамаатты ужар чүүлдүн улам ыңайгы эртем-техниктиг дешилгезинге, бо талазы-биле күрүнелер аразынга кады ажылдажылганы ыңыгыг бээр.

Сорулганы чедип алырының эң эки аргазы болза ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелер ол чепсээн хары угда сан-даа, шынар-даа талазы-биле немей будүрбейн базары болур ийик. Ынчалза-даа ийи талының үндезинге ССРЭ биле АКШ бирги эвлечгде ону кылырынга Совет Эвилели белен, ол дээрге ядролуг чепсектиг өске күрүнелерге үлегер-чижек болур ийик.

Боо-чепсекти эндере будүрериниң чаа арганарынга шаптыктап турар, күрүнелерниң шериг талазы-биле ажыл чорудулгазын кызыгаарлап турар дугуржулганарны чедип алыр дээш бистин чуртувус чайгылыш чок угланышкынны чорудуп келген. Ол чорук стратегиг доктаамал чорукту бедидип, ядролуг дайынның айылын эвээжедир ийик. Стратегиг боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш кызырарының талазы-биле өртken неделяда Женевада эгелээн чугаалажышкынларга ССРЭ-ниң туружу чогум-на харын ындыг. Стратегиг чедирикчилериниң ниити санындан, дөрттүн бир кезиниден хойну кызырарын, оларда бар ядролуг октарының ниити хемчээлин дугуруштурган кызыгаарга чедир хары угда чавыладырын совет саналдар көрүп турар.

Каттышкан Штаттар стратегиг боо-чепсекти эндере будүрерин доктаадыр дээш эвес, харын ону улам бурунгаарладыр дээш туржуп турар. Рейганның «чаа саналдарынын» өзугаар ужур-утказы-даа ында. Эй-би-си телекомпаниянын бодалы-биле алырга, АКШ-тың президентизиниң илип үндүргени «ковудетпишаан, кызырар» деп идеязы ССРЭ-ниң стратегиг ядролуг күштериниң үндезинин болур черде тургустунган диптер аразының ракеталарын АКШ-ка чугула далайга тургустунган ракеталардан дүрген кызырарын көрүп турар.

«Даг олуг куске төрөөн» — деп, "барымы-германы «Унзере цайт» солун бижээн.— Рейганның саналдары массалыг узуткаашкынның чаа чепсектерин будүрериниче угланган».

Америк найысылада стратегиг боо-чепсекти кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында эвес, а ол боо-чепсектин чаа хевирлерин будүрер дугайында бодап турар.

КНО-нуң индириниден ядролуг дайынның айылын чайладыр дээш соңгаарладын болбас күжениишкиннерин бүгү күрүнелер үндүрерин Совет Эвилели кыйгырган.

Э. ОВЧИННИКОВ.

ПАРТИЯНЫҢ ЧАА БАШТЫҢ

БРАЙТОН. (СЭТА). Великобританиянын лейбористиг партиязының чоон болуунун сураглыг ажылдакчызы британ парламентинин общиналар палатазының депутаты Нил Киннок партиянын чаа удуртукчузунга соңгуткан. Чуртун ол эң улуг оппозициялыг партияның аңаа болган чыл санында эртер 82-ги конференциязынга делегаттарның хөй кезин ол дээш бадыраан. Н. Киннок 1983 чылдың июнь айда болган бүгү-ниитиниң соңгудаларының соонда дужеринин дугайын чарлаан М. Футтун албан хүлээлгезин солаан.

Н. Киннок телепрограммаларын бирээзинге берген интервьюзунга бодунун кол сорулгазын партияның чаңыс эвин быжыглаары, Великобританиянын күш-ажылчы улузунун калбак кезектериниң эрге-ажыктарынга дүүштүр экономиктиг политиканы чорударынга үндезилээн, оон хүрээлекин быжыглаары боон турар деп көрүп турарын медеглээн.

Лейбористеринин чаа баштыңы национал кадык камгаладын быжыглаары, ажыл чок чорукка удур демиселинин, ол бүгү айтырыгларны шиитпирлээр дээш Барын Европаның өске-даа социалистиг партиялары-биле кады ажылдаары дээн ыңыгын, ындыг сорулгаларны онзалап айтып турар.

Ол даштыкы политика талазы-биле америк чалгынныг ракеталарны Англияга тургузарынга удур, чурттуң суг адаанын флодун «Трайдент-2» ракета-ядролуг системаларбиле улам күштүг кылдыр чепсеглээриниң программазын күш чок болдурары дээш демиселинин болгаш ядролуг курлавырларны чаңыс дециелге тударының дугайында саналды деткип турар.

АМЕРИК РАКЕТАЛАРГА УДУР

ПРАГА. (СЭТА). Делегейниң чазактарны болбайн турар 14 организацияларының төлээлекчилериниң консультативтиг чөвүлежилгези Прагага болуп, тайбың дээш, ядролуг халаптың айылын болдурбас дээш демиселге ол организацияларның эң чугула сорулгаларын аңаа көргеи.

Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң, Делегейниң Хөрээженнериниң Демократтыг Федерациязының, Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының, Демократтыг Аныяктарның Бүгү-делегей Федерациязының, Христиан тайбың конференциянын болгаш өске-даа организацияларның коску төлээлекчилери америк империализминин делегейнин янзы-бүрү районнарында агрессчи чимженнишкиннеринге удур, америк дайынзырактарның өскүдүп үндүргени боо-чепсекти эндере будүрер чорукту соксадыры дээш демиселче делегейнин бүгү хөй ниитизин мобилизаттаарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. Олар түскай медеглел хүлээп алган, боттарының политиктиг болгаш шажынчы үзелдериниң хамаарылга чокка, Барын Европага чаа америк ракеталарны сайгара тургузарынга удур демиселинге каттыжарынче чаагай тура-соруктун бүгү кижилерни кыйгырган.

РАНГУНГА ЧАСТЫЫШКЫН

РАНГУН. СЭТА). Бирманың найысылалы Рангунга болган күштүг частыышкынынын түнелинде 20 хире кижи өлгеи, оларның аразында — Мурнуу Көрейнин премьер-министринин ораланчызы Со Сок Чун, даштыкы хөрөктер министри Ли Бом Сок, садыг болгаш үлетпүр министри Ким Дон Ви, энергетика болгаш курдавырлар министри Су Сан Чер. Азияның болгаш Океаниянын элээн каш чурттарынга Сеулдун өзу-чурумунун баштыңы Чон Ду Хванның улчуушкунунун үезинде олар ону үдеп чораанар.

Бирманың национал маадыры Аун Санның мавзолейинге чечектер салыышкынының өзүдалынга Чон Ду Хванның келир мурнуу чарымда кашла минута буруңгаар частыышкынның болганып Бирманың радиозу дыңнаткан.

Частыышкынның чылдагаанарының истелгезин Бирманың эрге-чагыргалары чорудуп турар. Даштыкы чурттар баар улчуушкуйун мурнуу-корей «президент» соксаткан болгаш Сеулда дедир эви келген.

ЧӨПТҮГ, ДЕҢ ЭРГЕЛИГ КОРУМ-ЧУРУМ ДЭЭШ

Социалистиг чурттарның Каттышкан Нациялар Организациязында төлээлекчилериниң кады кылган медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Улустар аразынга экономиктиг харылзааларны чөптүг- дең эргелиг болгаш демократтыг үндезинге таарыштыр тургузар дугайында негелделерни деткип, бөлүк социалистиг чурттар КНО-га санал киргеи. Империалистиг кол-кол күрүнелериниң экономика болгаш сан-хөө талазы-биле ылгай көрүүшкүннүг политиказындан каражадап турар хөгжүүн ораар күрүнелер ындыг негелделерни хамыктың мурнунда кодургени билдингир болгай.

Белорус ССР, Болгария Улус Республика, Венгрия Улус Республика, Герман Демократтыг Республика, Польша Улус Республика, Совет Социалистиг Республикалар Эвилели, Украин ССР, Чехословак Социалистиг Республика болгаш Моол Арат Республика—бо чурттарның төлээлекчилери КНО-нуң чингине секретарынче кады кылган медеглели чорудуп, тайбының быжыглаарынче, делегейниң экономиктиг харылзааларының бүгү системазын кадыкшыдарынче өскерлиш чок угланыышкынын удуртулга болдуруп турарын ол медеглелинге айтыкан.

Аныяк күрүнелерни колониалдыг хамаарылганын байдалынга тудар болгаш ажыл-агыйның капиталистиг системазының кризизиниң аар үржуктарын ол күрүнелерге чаа каар дээр империалистиг болүктериниң политиказын медеглелде шиитпирлиг шүгүмчүлээн.

Документтиде онзалап демдеглээнин өзугаар алырга, делегей хөгжүлдезиниң болгаш делегейниң экономиктиг харылзааларын эде тургузарының үндезин айтырыгларын херек кырынга шиитпирлээри ам ядролуг дайынның кыжаныын болдурбазындан, чепсеглениишкиннин боттуг өзү-биле дужуреринин дээштиг хемчеглерин боттандырарындан чарылбас холбаалыг. Ындыг хемчеглерни боттандырып чорукканындан хосталып үнген акша-хөрөнгилер экономиктиг болгаш социал дешилгеге немелде курлавырларын эң боттуг үндезинин болган турып болур ийик.

ДАШТЫКЫДА КУЛЬТУРА АМЫДЫРАЛЫ

СОФИЯ. Болгарияның найысылалынын улусчу операзы чаа сезонну Россиниң «Севильский цирюльник» деп операзы-биле ажыткан. Алдаржаан ол уран чүүл коллективи бодунун 75 чылын демдеглеп турар. Болгарияның опера театры чүгле чуртта эвес, харын-даа делегейде сураг-жыл, алдаржаан.

Софияның улусчу операзының амгы сезонунун репертуарында чаа сес шиилер бар, оларның аразында — Чайковскийиин «Удун чыдар кыс» деп баледи. Ону театрның балет бөлүүнүң кол уран чүүл удуртукчузу Марис Лиепа тургускан.

БУДАПЕШТ. Музейлериниң болгаш уран чүүлдер турааскаалдарының Венгрияда чаңчыл болган айын делгелгеинин национал галереязында эгелээн. XX чүс чылдың чурулга уран чүүлүнүн кол угланышкынларын делгелгеде көргүскен. Национал культураның эртинелерин өөреним коор болгаш тайылбырлап чырыдар талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар культура-төөгү төптериниң ажыл-чорудулгазының көрүлдези — музейлер болгаш уран чүүл турааскаалдарының чаңчыл апарган айы болуп турар.

Будапешт хоорайда болгаш Венгрияның өске-даа черлериндe ордуларны, театрларны база архитектураның өске-даа турааскаалдарын катап тургузар программаны боттандырарын бо чылын үргүлчүлеп турар. Фертеде Гайдиның хөгжүм бажының чаартып, катап тургузарынче онза кичээнгейни угландырып турар.

ХОШИМИН. Эртем шуулганы Вьетнамның Хошимин хоорайында болган. Национал чаңчылдарының өзүзунга болгаш социалистиг чаа культураны тургузар негелделерге дүүштүр Вьетнамның театр уран чүүлүнүң улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларына ол шуулганны турааскаткан. Сураглыг артистер, режиссердар, шин чогаалчылары, театр чурукчулары, композиторлар болгаш критиктер шуулганга киришкеи. Театр уран чүүлүнүң ажылдакчыларының ассоциациязының республика съездизинге белеткел-биле шуулган дорт холбаалыг болган.

Совет Эвилелиниң болгаш акы-дунма социалистиг өскедаа чурттарның театр уран чүүлүнүң ажылдакчылары-биле Вьетнамның театр уран чүүлүнүң мастерлериниң чогаздыкчы кады ажылдажылгазының чаагай үре-түннелдиин шуулганның киржикчилери онзалап демдеглээн. Герман Демократтыг Республиканың, Болгарияның, Чехословакиянның режиссерлары Вьетнамның театрларына солун шиилерни бо чылын турган. Совет шин чогаалчыларының бижээн шиилери Вьетнамның театрлар репертуарларында коску черни эзелеп турар.

ГАВАНА. Кубаның «Эдитора политика» деп политиктиг номнар парлаар чери ажылдап эгелээнде өөр 20 чыл болган. Ол болуушкунга турааскаткан делгелгеин Х. Марти аттыг национал библиотекада организаттаан.

Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнүнге кандидат, ККП ТК-ның секретариадының кежигүнү А. Перес делгелгеин ажыткан болгаш марксизм-ленинизмнин идеяларын пропагандалаарынга, буржуаз идеологияга удур демиселге ном үндүрер черни чугула ролюн онзалап демдеглээн. «Эдитора политиканы» соолгу үеде парлаан номнарының аразында коскы черни марксизмнин үндезилекчилериниң чогаалдары, В. И. Ленинниң номнары, мурнакчы совет политиктиг литература, партия өөредилгезиниң четкизинге ажыглаар өөредилге номнары болгаш дузалал материалдар эзелеп турар.

Делегей байдалы чидиглевгеи, империалистиг буржуаз пропаганданың үрегдекчи хөделишкиннери күштелген амгы үеде Кубаның коммунистеринин ном парлаар чери улуг рольду ойнап, тайбың дээш демиселге боттуг үлүүн киирип турарын ол айыткан.

ВЕНА. Сураглыг орус болгаш совет композитор Сергей Прокофьевтиң чогаалларындан тургускан программалыг улуг концерт-биле бодунун чаа сезонун Австрияның радио болгаш телевидениезинин симфония оркестри эгелээн. Совет дирижер Дмитрий Китаенконун башкарылгазы-биле ол оркестр Венаның «Музикферайн» деп эң улуг хөгжүм залынга «Классиктиг симфонияны» ойнаан күүсеткен.

«Александр Невский» деп хөгжүм чогаалын С. Прокофьев 1938-39 чылларда бижээн турган. Ол чогаалдың күүселдезин көрүкчүлер улуг соонуургал-биле уткаан. Хөгжүм чогаалдарының концерттеринге ССР Эвилелиниң Улуг театрының ыраажызы Людмила Шемчук болгаш Словакиянын филармония хору база киришкеи.

Венаның хөгжүм чогаал критиктери совет артистерниң күүсеткен мергежилин бедии-биле үнелеп турар. Сальвадор улустун хосталга болгаш национал хамаарышкыс чорук дээш маадырлыг демиселинге турааскаткан политиктиг ырларны болгаш шулук чогаалдарының күүселдезин концерттерге келгеннер дыка сонуургап турар.

(СЭТА).

МЕДЭЭЛЕР

ПРАГА. 1 миллион 200 мүн экземпляр совет солуларны болгаш журналдарны чехословак номчукчулар ап турар. Чехословак чагыкчыларының ортузунда «Правда», «Известия», «Труд», Московские новости» солуннар эң-не интересчей болуп турар. Чех дылче очулдурган «Совет литература», «Совет кино», «Культура и жизнь», «Новое время», «Общественные науки в СССР» болгаш «Наука в СССР» деп журналдарны ымыда сонуургалды-биле номчуп турар.

«Мурзилка» болгаш «Колобок» журналдар бичин номчукчуларының ортузунда эң-не интересчей болуп турар. Бо журналдарының чылдын-на 200 мүн хире экземпляры ЧССР-же чоруп турар.

СОФИЯ. Болгарияның физиктериниң бирги съездизи болган. Ооң ажылынга республиканың янзы-бүрү будүрүлгелериниң специалистери, дээди өөредилге черлериниң 800 ажыг башкылары, 800 ажыг эртемденнер киришкеи. Хуралга валчы болуп, 50 ажыг чурттарның, ооң иштинде Совет Эвилелиниң, төлээлери киришкеи. Болгар эртемденнер боттарының илетиелдериндe болган дыңнадыгларында физика эртемниң хөгжүлдезиниң, ооң эртем-техниктиг болгаш социал дешилгеге ужур-дузазының дугайында айтырыгларны кодургеи. (СЭТА).

АФТ-КПП-НИҢ 15-КИ СЪЕЗДИЗИ

ГОЛЛИВУД. (Флорида штат), (СЭТА-ның тускай корр.). Ында 96 адырның профэвилелдерин болгаш оларның 13,8 миллион хире кежигүннерин каттыштырып турар АКШ-та эң улуг АФТ-КПП дээр профэвилелдер каттыжышкынының 15-ки съездизи ажылын доосканы.

Съезд америк ажылчын ангыга берге үеде эрткен. Эвээжеткен тускай түнелдерни өзугаар алырга безин, амгы үеде 11 миллион хире кижи ажыл чок. Монополиялар Ак бажыңның деткимчезин-биле ажылчы хөөнарының амыдырал дециелинче кажан-даа туруп көрбээн холгаарлаашкынны калбартып турар. Чижээ, автомобиль тудукчуларының, металлургтарының, ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының өске-даа категорияларының ажыл төлевирин дыка кызыргеи. Рейганның администрациязы «улуг бизнестиң» эрге-ажыктарын камгалаары-биле удурланыышкынының киржиичилерин кадыг-дошкуну-биле ажылдап: авиашугумнарының диспетчерлериниң профэвилелин чылча шапкан, экономиканың янзы-бүрү адырларына ажыл соксадырын хоруглаан азы баскан боон турар.

Вашингтонунуң улуска удур угланыышкынны АКШ-тың ажылчы хөөнарының удурланыышкын кизеннээшкинин болдуруп турар. Рейганга удур херек кырында профэвилелдериниң чаңыс аай фронтузу тургустунган болгаш ону ийиги хуусаага катап соңгуурун болдурбас сорулганы бодунуң мурнунда салган. Бо бүгүнүң дугайы АФТ—КПП-ниң күүсекчи чөвүлелиниң илетиелинде айытканы таварылга эвес. «Рейганның политиказының американнарга аймылдыг ужуктарын — ажылдаваан заводтар, халас эрттирген ымыдырал, буурааашкынга таварышкан идеелдер ол-дур» — деп, документтиде айыткан.

Ак бажыңның ядролуг дайынны өөскүдериниң кыжанышкынын улгадырынга чедирин турар даштыкы политика талазы-биле угланыышкынынга удурланыышкын ажылчын шимчээшкинде база күштелин турар, Машина тудуушкунунун болгаш аэрокосмос үлетпүрүнүң ажылчыннарының националдар аразының ассоциациязының даргазы У. Уиниэнтеринин чугаазы профэвилелдеринин болүктеринде улуг күүлдүгүүшкүнү болдурган. Ол ядролуг дайынга «тиилеп болур арганың» дугайында Вашингтонунуң чааамедерел чок бадыткаашкынын, Женевада совет-америк чугаалажышкынларда АКШ-тың тодаргай эвес туружун буруу шапкан. Аъш-чем үлетпүрүнүң болгаш садыг-наймаанын ажылдакчыларының каттышкан профэвилели, штаттарның, округтарның болгаш муниципалитеттерниң албан черлериниң албан-хаакчыларының профэвилелдериниң америк федерациязы, оон-даа өске элээн хөй салдарлыг профкаттыжышкынар диптер аразынга ужугар баштайгы ядролуг соңгуушкун кылырының баллистиктиг «МХ» ракеталарны будүрүп үндүрерингe удурланыышкынын илереткеннер.

Америк ажылчы номнар АФТ-КПП-ниң профудуртукчуларындан монополияларны халдаашкынынга удур өйтүр шавышкынны организастаар сорулга-биле дээштиг хемчеглерни алырын. Рейганның администрациязының улуска удур угланыышкынын сес кырынга шүгүмчүлээри-биле кызыгаарлаттынмазын негеп турар. «Уолл-стрит джорнэл» солуннуң бижээни-биле алырга, ол съездиге профкаттыжышкынның удуртулгазының даштыкы политика айтырыгларының талазы-биле «хартыгачы» туружун база шүгүмчүлелге таварыштырган.

Н. СЕТУНСКИЙ.

Кижи болгаш бойдус

ЭРГЕЛЕНИП, ХУМАГАЛААР

Төрээн чериниң кавс-чараш бойдус-чурумалыңга кижи таалап, эргеленип чурттаар. Кижи бойдустуң төлү болганда, ону карак огу дег хумагалап, хайгаарап-карактаар, аажап-тежээр, кээргээчел ёзу-биле коорү кижи бүрүзүнден негеттиниң турар.

Хемчиктиң, Сүт-Хөлдүң арга-арыы, аржаан-суглары, тайга-тайдылары кайгамчык каас, чараш. Кайызы-даа катчимистиг, аң-меннег, балык-байланыг.

Чадаананың ыяш ажылагыйының Сүт-Хөл участогунуң Алдандай Ховалыгга удурткан коллективи бойдусту хумагалаар, ону онча-менди тургузар, аң ылаңгыяда чыжыргана дээн ышкаш каттарны тарып өстүрер, орт-халаптан болгаш өске-даа тотчегдекчи чоруктардан камгалаар дээш эвлээн организастыг ажылдарны кылып турар. Тодаргайларга, участоктуң девискээринде долгандыр кажаалаан садчыгашта тус чериниң болгаш Алтайның чыжыргазының 82 гектар черде тарып өстүрген. Алтайның чыжырганазы бо чериниң агаар-бойдузунга таарыжы өзе берген. Оларның ажаалдаш-тежээлдезин экижиткениңден чыл бүрүде багай эвес дүжүттү өскүп турар чаргаан. Ол ышкаш Алаш хемниң аксындан куду Ишкиниер аксыңа чедир делгем девискээрде Хемчик арыгларында чайгаар үнген чыжыргапаларга камгалалды күштелдиргеп. Черле ынчаш Хан-Дээр сыныарындан, Урулардан, Маныүрек, Кешкестен бээр тайгаларга орт-халапка удур хайгааралды күштелдирип, чурттакчы чонуң ортузунга лекция-беседаларны чорудуп турарындан орт үнериниң саны чылдан чылчо кызырлыг турар апарган.

Эрткен чылын Сүт-Хөлдүң девискээринде арга-арыгларга он удаа орттер болган болза, бо чылын үүгле дөрт черге орт үнген. Бо орттер колдуунда-ла Алдыы, Үстүү Ишкиниерге болгулаан болгаш ол черлерде чурттаан турар малчыннар, чорумал кижилериниң серемчилел чогундан болгулаан. Шак ындыг арга-арыгларга орт үндүрүп чоруур кээргел чок кижилер илереттинмейн турары хомудаанчыг. Ыяш ажыл-агый участогунда он арга даамалдары, он орт ажуруккүлери хамаарышкан девискээрлериде бойдусту хумагалаар дугайында ажылдарны чорудуп турар. Ындыг суртзал ажылдарыңга идепкейлиг киржип келгеннерге Дөстей-оол Монгуш, Алдын-оол Ондар хамааржыр.

Сүт-Хөл районуң девискээринде коскү черлерде бойдусту хумагалаар дугайында тускай бижик-демдектерлиг чагыларны кадап, сагындырыгларны бижээш аскылаан.

Үк районда арга-ыяш ажылагый ажылдакчылары эрткен чылын күрүнеге 15 тонна чыжыргапа садар планныг турган, ону 19 тонна кылдыр күүсеткеннер. А бо чылын база-ла 15 тонна эки шыжарлыг чыжыргананы дужаар хүлээлгени алганнар. Олар алган хүлээлгезин күүседир дээрзинге чигзиниг турбас.

Хемчиктиң чаагай чыжыргаазын Черби болгаш өске-даа черлерге тарып өстүрер соруг-биле 800 килограмм арыг чыжыргана үрезинин чыыр ажылдарны кидин түлүк чорудуп турар. Күрүне мурнуңга хүлээлгезин чыл бүрүде ажыр күүседип, бойдусту хумагалап, чедишкиниг ажылдап турары дээш Сүт-Хөл ыяш ажыл-агый участогунуң коллективи шаңнадып, мактадып келгеи. Республиканың ыяш ажыл-агый коллективтериниң аразында калбаргаи социалистиг чарышка тиилекчи боор, шилчиир вымпел-биле шаңнатканнар.

Бо чылдың баштайгы кварталында база багай эвес ажылдааш, Чадаананың ыяш ажыл-агый чериниң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Бо чедишкиннерге ажылагыйның начальниги Алдандай Аизатович Ховалыгның кинрген үлүү улуг. Ол коллективти каш чыл улаштыр билдилиг башкарып, бойдусту карак кызыл камгалап чоруур. Оон ак сеткилдиг ажыл-ижин үнелеп шаннап турары-даа чоп. Эрткен чылын А. А. Ховалыг Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан.

О. БОРАШ.

ҮНЕЛЕП ЧЕТТИНМЕС БАЙЛАК

«Амгы болгаш келир үениң салгакчыларының эрге-ажыктарынга таарыштыр черни база оон иштиниң байлактарын, суг курлавырларын, үнүш болгаш дириг амытаннар аймаан камгалаарының база эртемге үндезилеп, чоп ажыглаарының, агаарны болгаш сугну арыг тургузарының, бойдус байлактарының орнун катап тургузарының эргежок чугула хемчегларин ССРЭ-де ап турар» деп бистиң Конституциивис айыткан.

Арга-арыг бистиң чуртувустуң үнелеп четпес национал байлаан тургузуп турар. Аргарытның ажыгы кижи үнелеп четпес. Ол черде амыдыралды тургузуп, бүгү дириг амытаннарга амыдыраар арганы берип, хөлдериниң, хемнериниң, сугларының сыыгап када бээрин болдурбайн, одар-белчиирлиг, тараалаң хову-шөлдерин хат, шуургандан, кандаашкындан камгалаан турар.

Ынчалзаа-даа арга-арыгның байлаа, оон курлавыры кызыгаар чок хой эвес. Бир эвес ногаан аргалыг делгем девискээрлериниң ыяжы кам-хайыра чок кезин, орт аймылыңга хоозурадыр болувусса, чүү болу бээрин бодаары безин коргунчуг. Атмосферанын кислород режими үрелип, хемкер болгаш хөлдер курган, ортең, курган ховуларга довурак-доозун казыгыланып, чер байлак дүжүт бербестей бээр.

Арга-арыг, бойдус камгалалы амгы үеде хүнүң соңгаарлаттынмас айтырыы. Бистиң районуң девискээри арга-арыг-биле байлак. Хемнер уннары, тайгаларда үнелиг тудуг ыяжы болур дыт, пош, шиви, хады болгаш кат-чимис, эм оттар эмгежок. Районуң тывышчылары чылдың-ны тайгатандыдан үүс-чүс кишти, мунмун диңнии, ворканы болгаш өске-даа аң-мең кежи—чымчак алдыны дужаан турарлар.

Бо бүгү эртиве-байлакты чоп ажыглаар, хумагалаар ажылды «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйның кол охотоведи Геннадий Иванович Данилов удуртуп, чон ортузунга лекция,беседаларны доктаамал чорудуп турар. Үнелиг аңмеңе-биле байлак Чыргакы, Шеми хемнериниң тайгалары күрүне камгалалында алдынган. Те-чуңманы камгалаары-биле Шом-Шумда заказникти тургускан. Хемчик уунуң чыжыргана-биле байлак арыын хоруглуг зона кылдыр чарлаан. Ол черлерден кандыгда ыяшты кезерин хораан. Чадаана хоорай чоогунуң, Хөндергей уунуң арыы база-ла ногаан зонага хамааржыр болгаш камгалал-хайгааралда турар.

Арга-ыяш, бойдус камгалалында егерьлер, охотоведтер, штаттыг аңчылар хаара туттунган. «Хемчик» аңнымр-тывыш ажыл-агыйының 18 штаттыг аңчылары Хан-Дээр тайгазында тус-тус участоктарлыг. Бистер ол черлериниң бойдузун камгалаары-биле чон ортузунга кижизиднлге ажылын күштелдирип турар бис.

А. ДОНГАК.
Чөөн-Хемчик район.

ХАЙЫРАЛААР УЖУРЛУГ

Тес-Хем районуң ыяш-ажыл-агыйының ажылдакчылары сентябрь 3-4-те арга-арыг камгалалының талазы-биле рейд кылган. Орта ылерээин болза: район тову Самагалдай суурунуң чурттакчылары, албан организация черлериниң ажылчыннары чөпшээрел чок тайгаже кат, тооруктар чыыр болук үнүүшкүннерни организастап турар. Тайгага баргаш тооруктуг поштерни кайы хамаан чок балды-биле кезип турар болган.

Сентябрь айның бирги суббота, воскресеньеде Самагалдай суурдан сельхозтехника коллективиниң ажылчыннары, районуң сентелге-тудуг участогунуң бир машина ажылчыннары, эмнелге чериниң ажыдакчылары, ол ышкаш Самагалдай ортумак школаның 8-10 класстарының өөреникчилери чөпшээрел чок тайгаже үнүп, бойдуска кам чок чоруун көргүскеннер. Тоорук дүжүрүп чадап кааш пөштериң будуун сып казпкан болган. Берт-Даг совхозтуң гараж ажылчыны Балзаакай Маздыр бышпаан тоорук дүжүргени дээш 50 рубльге штрафтаткан. Албан черииниң машиналары-биле чөпшээрел чок каттап, тооруктап турары дээш чамдык организациялар торгаткан. Районуң сельхозтехника салбыры 200 рубльге, сентелге-тудуг участогу 300 рубльге штрафтаткан.

Ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары-биле Самагалдайның милициязының ГАИ ажылдакчызы Радий Баадар кызымак ажылдап турар. Ол ийи хүнүң дургузында районда автомашиналарның шимчээшкиниң хайгаарап, хыналаданы чоруткан. Оон түнелиңде чамдык чолаачылар машина башкарар эрге, документ чок чорааны болгаш путевка чок чоруп турганы илерээн. Ол ышкаш районуң мал эмнелгезиниң машиназы, «Чодураа», «Тес-Хем» совхозтарның машиналары база чурум үреп турары илерээн. Самагалдай суурда албан организация черлериниң машиналарының чолаачылары колдуу машиналарны гаражка тургуспайн турар.

Тускай чөпшээрел чокка тайгадан ыяш кезери хоруглуг болгай. Ынчалза-даа Ликтан Бопуй райпо машиназы-биле чөпшээрел чок 238 рубльдиг мяжын кезип, күрүнеге улуг когаралды чедиргеп. Шак ындыг хыдыышкыннарны Кызыл районуң «Шамбалыг», Эрзин районуң «Мөрен» совхозтары база кылган. Шуурмактың Хады деп черде ыяш белеткениниң ажылдарында база хыдыышкыннар бар болган.

Бойдустуң байлаан камгалаары-биле, ону чөп ажыглаарын чедип алыр дээш ажылды ам-даа күштелдирери эргежок чугула.

Т. КУНГАА.

Билип алыңар

ДҮРҮМГЕ ЧАА НЕМЕЛДЕЛЕР

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Бензин болгаш өске-даа кыварчаар материалларны улуска кайы-хамаан чок бергени дээш база ону арга-хорга-биле тып алганы дээш административтиг харыысалга дугайында» Чарлыктың 1983 чылдың август 23-те хүлээп алган. Күрүне болгаш өске-даа хой-ниити албан черлериниң, бүдүрүлгелериниң база организацияларының бензинин болгаш өске-даа кыварчаар материалдарын улуска кайы-хамаан чок бергени дээш ону арга-хорга-биле тып алганы дээш, оорлаан барымдаа чок-даа болза, кандыг харыысалга онаарын ында чугаалап турар.

Бензин азы өске-даа кыварчаар материалларны кайы-хамаан чок бергеи, а ол ышкаш ону арга-хорга-биле тып алган кижилерни 20-ден 100 рубльге чедир торгаарын ук Чарлыктың бирги үүлүнде көргеп. Үүлүде көрүнгеи ук чуруму хажыткан дээш торгаалды иштики херектер органының начальниги азы оон оралакчызы онаар.

Улус ажыл-агыйынга нефть продуктуларын ажыглап турарын контрольдап турар төлөөниң азы милиция ажылдакчызының тургускан протоколун барымдаалап бо херекти көөр.

Күрүне болгаш хой-ниити организацияларына, албан черлеринге, бүдүрүлгелерге онаажыр бензинни, кыварчаар материалдарны кайы-хамаан чок бергеи кижилерге, оорлаан барымдаа чок-даа дижик, мурнунда база ындыг хажыдымышкын кылгаш, катаптаан болза, кем-херек онаарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлымга 1983 чылдың август 9-та немелде киирген. Ындыг таварылгада эдип чаазар күш-ажылга бир чыл чедир шиидер ийикпе, бир үүстен ийи үүс рубль чедир торгаар, ацаа хамаарышкан эрге-дужаалындан хвлаар.

Мурнунда ындыг херек кылганы дээш кеземчеге онаашкан өскен база катап ону үргүлчүлээр болза, ону ийи чыл чедир хосталгазын казып шиидер ийикпе, эдип, чазаар күш-ажылга ол-ла хуусаа чедир шиидер, азы бир үүстен үш үүс чедир рубльге торгаар, эрге-дужаалдан халлар.

Т. ЗАЯЦЕВА,
Тыва АССР-ниң Юстиция министерствозунуң консультантызы.

ТУЛГАН ЧЕМПИОН

ССРЭ-ниң Улустарының чайгы VIII спартакиадазының үезинде эр улустуң командаларының аразында спортчу гимнастика талазы-биле маргылдаалар В. И. Ленин аттыг Төп стадионуңуң спорт ордузунга болган.

Москвадан киришкен Дмитрий Билозерчев (чуруктa) кара-буга вырыңга сула шимчээшкин кылырынга 10 балл — дээди демдекти алган.

КАИ-НИҢ ДУЗАЛАКЧЫЛАРЫ

Москваның бүгү районнарында тургускан аныык инспекторларның отрядтары КАИ ажыддакчыларының ёзулуг дузалакчылары болу бергеи. Орукка шимчээшкин дүрүмнериниң талазы-биле школачыларның бешки Москва хоорай олимпиадазының түңнелдерин аныык ындыг инспекторларның чыыжынга үндүргеи. Орук демдектерипиң, доп-дораан эмчи дузаламчызын көргүзериниң кандыг-даа айтырыынга харыылаарынга белен 800 уруглар анаа киришкен.

ЧУРУКТА: чадаг-терге башкарарының маргылдаалары-ның үезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭРТЕМ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫ

Бистиң республикада орус дылды тыва школаларга өөредириниң арга-дуржулгазын өөреним коорү-биле эртем экспедициязы база РСФСР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң национал школаларының эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары: педагогика эртемниериниң докторлары, профессор Геннадий Никандрович Волков, профессор Назир Бак-Мурзиевич Экба олар ажылдап чорун турарлар.

Олар тыва школаларының кичээлдериниге олуржуп, башкылар база методистер-биле семинар кичээлдерин эрттирип, башкы институдунуң студентилериниге лекциялар-ны, практиктиг кичээлдерин эрттиргеннер.

Г. Н. Волков Тывага ам ийи дугаар кээп турар. Ол тыва чонуң кижизидилге уткалыг чанчылдарын өөреним, шинчилеш эгелээн баштайгы эртемденнериниң бирээзи. «Этнопедагогика», «Чуваш улустуң этнопедагогиказы» деп ажылдарында тыва улустуң аас чогаалдарының (тывызыктарының, тоолдарының) кижизидилге уткалының илергейлеп бижээн. Тыва чонуң улуг-чу педагогиказын ол бодунуң ажылларынга илергейлеп, бистиң чурттуң ацгы-ацгы улус чонларының тоолдары-биле кады С. К. Токаның «Берулерни алнаары» деп рассказын чуваш дылче очулдурган. Ол ышкаш Г. Н. Волков бистиң тыва аспирантыларын эртем удуртукчузу болуп турар.

Е. ОНДАР.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

ФУТБОЛ. Польшаның шилиидек командазын 2:0 санга уткаш, Европа чемпионадының шилилге оюнларының ийги болүүгте совет футболистер мурнай бергеннер.

Ол оюнларга совет команда барык үүгле халдап, удурланыкчыларын камгаламырынче албадап турган. Шөлдүң эзлериниң аразындан ылаңгыя Черенков эң идепкейлиг ойнаан.

Совет команданың составынга Дасаев, Сулаквелидзе, Чивадзе, Демьяненко, Балтача, Баль, Евтушенко (Тарханов), Огонесян, Гаврилов (Буряк), Черенков, Блохин олар ойнаанар.

Польшаның шилиидек командазындан Мылынарчик, Маевский, Вуйцицкий, Урбанович, Круль, Буницоль (Прусик), Вилс, Буда, Бонек, Кенсы, Смолярек (Дзекановски) олар ойнаанар. Ужуражылганың судьязы Нидерландының төлээзи Ян Кайзер.

Ам совет шилиидек команда ноябрь 13-те Португалиниң футболистери-биле ол чуртка барып ойнаар. А оон бетинде октябрь 28-те Польшаның шилиидек командазы-биле португалчылар ужуражырлар.

ХОККЕЙ. Чурттуң бирги чери дээш хоккей маргылдазының алды оюнары болуп эрткилээн.

Лужникиде спорттуң биче ареназында наймысалдың СКА-зының спортчулары «Ижсталь» командазын 10:2 санга уткан. Ужуражылганың баштайгы минуталарында-ла оюнуң салым-хуузу шиитпирлеттинип, «Ижстальдың» хаалгазынче өөш шайба удаа-дараа киргеи.

Тилекчилерден Дроздецкий болгаш Стариков олар ийи-ийи санны тус-тузунда киргеннер.

Воскресеньеде «Химик» Москваның динаможуларыбиле ужуражылгазында 2:5 санга уттурган. «Спартактың» спортчулары Ленинградтың СКА-зын 6:5 санга тиилээн. Шак ындыг сан-биле Москвага «Крылья Советов» биле «Сибирь» командаларының оюну доозулган. Алчылларның командазындан москвачыларның хаалгазынче 3 санны киргеи. Барабанов шылтаараан.

Риганың динаможулары-биле Горькийниң торпедожуларының оюну хайым. Челябинскиниң «Трактор» командазы Киевтиң «Соколга» 0:6 санга уттурган.

ЦСКА-ның хоккейжилери маргылдаанның таблицазын баштап турар.

ЧУРУКТУ... СОРУНЗА ТЫРТТЫРАР

Сонуургактарга

Специалистериниң саналы турары-биле алырга, черде бар мөңгүнүңү курлавыры бо үүс чылдың төнчүүзүнде төөр. Ол дыка хөй бүдүрүлге адырларынга бергедээшкинин болдурар. Бир-ле дутаарында чурук тыртыларынга дыка багай салдарлыг болур, амгы үеде аңаа делегейде казын тып турар бүгү мөңгүнүңү үштүң бир кезин үүп турар болгай. Мөңгүн чокта —кинематограф-даа, солунга чуруктар-даа, өг-бүле альбомнары-даа турбас! Хөй-хөй чурттарның эртемденнери ол берге байдаалдан үнер оруктуг дилеп турар. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Радиотехника болгаш электроника институдунга бир арганы чогаатканы.

— Чаа арганың ужур-утказы чүл, Яков Абрамович?— деп, лаборатория эргелекчизи профессор Я. А. Моносовтан айтырдым.

— Мөңгүнүңү хензиг кристаллдарының орнунга сорунзаның хоюун ажыглап турар бис, ол чырык херелиниң энергизы-биле «чуруур».

Мен көрүп турумда-ла, Моносов бир болдуун дуржулганы кылды. Келергей чуга парафин-биле чаап кааш пластинкының кырында сорунза хоюун доозуналдырып каан. Оон аңаанда — сорунза. Кырында — эрээжем кижиниң тыртты-рып каан слайд. Аажок күштүг чырык кыпкаш, өже бар. Чурук белеп. Сорунза хоюу пластинкада чурук кылдыр үне бергеин ол.

— Ындыг болганда, негатив чок, плёнка чүгаан хөрээ чок ышкажыл?

— Ындыг. Бистиң плёнкавыс хөй талалыг. Харын-даа, оон эрткеш, ону «чырыкка көрдүрер» арга чок. Аваа чырыкка кандыг-даа реакция болбас. Оон аңгыда база бир эки үүлүг — ындыг плёнканы хөй удаа ажыглап болур. Магнитофон лентазы ышкаш аан.

— Ынчалза-даа парафин быжыт эвес, хораан балалыг аазр эвес бе? Ындыг чуруктуг кадагалаар арга чок ышкажыл.

— Парафин дээрге дуржулгага ажыглаан үүл-дүр. Оон-биле домей шыварлардыг ийи муң ажыг бүдүмеллер бар. Оларның дыка хөй чурук тыртыларынга таарыжыр.

— Ам чаа фотоаппарат кандыг хевирлиг болуул?

— Ол амдыызында чок, ону үүгле кылып эгелеп тур бис. Кол-ла берге чүве—чартык проводниктен кылыр күштелдириктиг. Мөңгүнүг фотоэмульсия ышкаш эки чырык үүлүзүн алыр аргалыг үүл херек.

— «Сорунзалыг» чуруктуг ажыттаан эгелээрниң дугайын чугаалаары эзек ышкажыл, ынчаарга?

— Ындыг эвес. Чуруктуң чамдык участоктарынга ам безин эки түңнелдерни ап турар бис. Оон аңгыда фотоаппарат чогаалырындан аңгыда оске ажылларны база кылып турар бис. «Сорунза-чуруктуг» янзы-бүрү адырларга ажыглап болур. Телевизор экранында көстүп келгеи чуруктуг доп-дораан тыртты-рып алыр арга тургустунар. Электроннуг саналга машиналарының ленталарын ам муң-муң метр узун. Оларны база солуп болур апаар.

— Сөөлгү айтырыг. Мөңгүн ажыглаас фотографияны сайзырадып күш четпээн турда-ла, оон курлавыры төнүп калза канчаарыл?

— Ниитизи-биле алырга, янзы-бүрү чурттарда чуруктуг оске арга-биле тыртыларының 15 хире чаа аргаларын чогаадып турар. Япон эртемденнер видеомагнитофонуг бичин аппаратты, фотаатканы. Ынчалза-даа аппаратураның кедергей нарын болуп турарындан, ону бүдүрүлгеге шиигээдип ыыдаайн турар. Бистиң чогаатканывыс бо арганы АКШ-та, Англияда, Канадада, Австралияда, Швейцарияда, ГДР-де, ЧССР-де патентилээн. Лейпцигке болгаш Загребке болган делегей делгелгелериниге ол шаңналарны болгаш дипломнарны алган. Ынчанган, силерниң айтырыныларга —четтигер бис деп харыылаар мен. Четтикнейн барып болбас.

П. ТИМОФЕЕВ.
Москва.

КАДЫК КЕШ—БЫЖЫГ КАДЫКШЫЛ

Эмчиниң сумези

Хоорай транспортунга ажылче чоруп бар чыда, эмчи-косметолог мергежилин аайы-биле ындыг боор мен, пассажирлериниң ылаңгыя аныяктарының, арныынче кичээгейлиг бо-ла көре бээр мен. Чамдык кижилериниң арнын «ажаап, камнап» билбезин дораан эскертиие бээр. Ном номчуп олурган урутну көөрүмге, болганчокла хаваан, кирбиниң дырыштырып чоруур болду. Ол—үүгле чаңгыс чижек-тир. Чаңчыл бе? Чадавас. Аргалыг-ла болза ол чаңчылды каар болза эки. Артык ол шимчээшкиниер силерниң арныларының кежин артеле үреп, сыыглар тывылдырып болур.

Чамдык кижилер удурланыр чадавас: чылдар чылдар-ла болгай, ол бистиң арынарывыска иити албан арттырар. Ол— шын. Ындыгдаа болза чамдык кижилериниң кежи аныяк чылдарындала дырыпкактарлыг, сыыглардыг апаар болгай. Кижиниң амыдырал - чуртталгазының байдалынган, а кол-ла үүе—кешти ажаап, ажаавайн турарындан ол хамаржыр.

Кижи бүрүзү, ылаңгыя хеерээжеп кижилер, арнының кежи дески, хоюг болурум, аныяксыг костүүрүн канчап күзевес деп. Арын кежин ажаарын чамдык кижилер ону үүгле крем, пудра, помадабиле чаап алыры-биле кызыгаарлаар болгай. А чамдыктарывыс харын-ла баштайгы сыыгларны эскерип кааш, үүгле ынчан кээп, арнының кежин ажаап эгелээр таварылгалар база бар. Ол—частыры! Арын кежин аныяк чылдарында-ла ажаап эгелээр ужуруг. Хеерээжен кижи бүрүзү бодунуң арнының кежин кандыг бөлүкке хамаарыштырарын билип алыры артык эвес. Бистер, эмчилер, оларга косметика эмин үүгле ону барымдаалап бээр, сумелээр болгай бис. Кештиң хевирши, кандыг бөлүкке хамаарыштырарын косметолог - специалистиң дузазы-биле тодаралдын ап болур силер.

Кешти куртаг, үстелчек, өй тап — үш болүкке чарар. Үшкүзү — (кадык кеш) ол ховаар таваржыр, ынчангаш ону бойдустуң кижиге онзагай беримчезин кылдыр көрүп болур. Ол шынап-ла чараш: каш-тагар ак, артык өң чок, бичин долбанналчак. Ындыг кештиг арынныг кижилер хүнде чаңгыс удаа — кежээ чунуп ап болур. Ынчан колдуунда-ла, «Детское» ийикпе азы «Косметическое» дээр саванларны ажыглаар.

Куртаг кештиң ажаары бирязы. Ол— сооктан, хүндеп оскерлиичел, харын-даа эртежик-ле «оңуп» болур. Куртаг кешти аныяк турз-ла кеш чымчадыр «Янтарь», «Лаполиповый», «Чебурашка», «Берёзка» деп, 30 хар ашканда— «Экстел», «Лала», «Нектар», «Лада», «Вечер» дээн чижектиг кремнер-биле чаар.

Куртаг кеш сутга белен таарышпас болуп болур: чунган соонда чамдык кижилериниң арнының кежи «тыртыып-даа» турар кылдыр сагындырар. Ону болдурбас сорулга-биле дараазында арганы ажыглап болур силер. Чунар суунарны хайындыргаш, соодуп аар ийикпе, азы чем содазын каап ап (стакан сугга шай шопулаа ишти) болур силер. Саван-биле неделяда 1—2-ден хой эвес удаа чунар. Чунган соонда кеш курганаанда чымчадыр кремнериниң кайы-бирээзин чаап алыр болгаш 20 минута эрткенде, саазын салфетка-биле ону аштап каптар. Удуур үенерге чедир 1,5—2 шак артканда кешти лосьон-биле ийикпе, азы суук кремнер — «Огуречное молоко», «Огуречная вода», «Бархатный», «Утро», «Шиповник»-биле аштап ап болур силер. Баштайгы ону арай «оңуп» бар чылар кешти ромашка, подорожник, хмель хандызы-биле чуурун сумелеп турар бис. Кремни хондур арттырып болбас, арын оон ыжып болур. Эмчиниң сумези-биле янзы-бүрү маскаларны ажыглаары кончуг ажыктыг.

Чамдык кижилер биске кээп: «Арным лимон картынга-даа дөмейлешкек ышкаш сагындырар... кандыг-даа пудра ажыглаарымга, дөмей-ле кылаңнаш хевээр артар-дыр, эмчи»— деп хомудаарлар. Ол — үстелчек кештиг арын-дыр. Ындыг кешти ажаарынга кол чүве — суг. Кежи үстелчек кижилер «Детское», «Лесное» азы «Брнотимоловое» деп савацны ажыглап, хонукта ийи удаа чунар, «Ромашка», «Утро», «Старт» дээр досьонларны ажыглаар. Үстелчек кештиг арынныг кижилерге «Нектар» деп кремни доктаамал ажыглаарын сумелеп турар бис.

Чамдык хеерээжен улус чеми күштүг шай, кофе ижиксээр болгай, ону доктаамал хойну ижериден арын кежиниң өңүн-үреп болур.

Таакпылаар, арагалаарынче сундулуг чоруктуң изи кешке артып каар. Кежиңер кадык, чараш болурун күзээр болзунарза, хүнүн-не селгүүстээрни, сес шак дыштыг удуурун, эртенги гимнастика кылырын (хүнде ийи удаа массаж, арынның шыңгаларын - га гимнастика) утпанар. А бир эвес кеш үрелип, хой сыыглардыг апарганыдан косметика чүүлдери дузалаваас апартан болза, хирургия кезинишкин чорудар арганы ажыглаар апаар.

Кешти аныяк чылдарындан-на эгелеп ажаарынарны түңнелиңде сагындырын каайн. Кадык кеш — чаагай сеткил-сагыш, быжыг кадыкшыл-ла болгай.

Е. ЕФРЕМОВА,
косметолог-эмчи.

телевидение

ОКТЯБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Ан-чуруккулар клуву». 9.55—«Пианиного ойнап билир силер бе?». Телешин. 11.15 —Д. Д. Шостакович аттыг квартет ойнаар. 11.45 — Чуруккулар дугайында рассказтар. ССРЭ-ниң улустуң чуруккузу Б. Иогансон. 12.15 — Телемедээлер. 12.20 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35— «Сибирьзеп болгаш Ыраккы Чөөн чүктеп». 15.10 —«Кижилер «Четтирдим» дээр». Телеочерк. 15.40 — Документалдыг фильм. 16.10 — Испаниялың музыка театры. 16.55 — Бүгүдеге стадион. 17.30—Концерт. 18.30 —18.45 —Чапсар. 18.45 — Богун делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.30 — Экранда комокомедия — «Характерлиг кыс» деп уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.30—Концерт. 21.35—22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— Документалдыг фильм. 8.35 — Астрономия. 10-гу класс. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. Астрономияны практикага ажыглаарының дугайы. 10.05 — А. Прокофьевтуң шулуглелери. 10.35—Ниити биология. 9-ку класс 11.05 — «Ада-неле, силерге». 11.40 — Ниити биология. 9-ку класс. 12.10— Физика. 7-ги класс. Бүдүмелдиң агрегат байдалының оскерлери. 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.10 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.30 — А. С. Макаренко — педагог, чогаалчы, хамаатты. 14.20 — «Кодээнин шагы». 15.20 — Телемедээлер. 15.25 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 «Ялта». Телефильм. 18.40 — Чарлаалар. 18.50 — Киножурнал. 19.05 — «Азия төвү». 19.35 — Телемедээлер. 19.45 — «Делегей болуушкынарының допчуулары».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Олеся». Уран-чечен фильм. 23.00 — 00.45 — Футболта Олимпийжи маргылаавга шилиидек ужуражылгазы. ССРЭ-биле Болгарияның шилиидек командалары.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге хар, чаъс чаар. Сонгу-барыын үүктеп хаттың күзү секундада 9—14 метр. Дуне агаарының температуразы 10—15, чамдыктарынга 2—7 градус соор. Хүндүс 8—13, чамдыктарынга 2—7 градус чылыр.

Автоорудтарга дайгактаар, көстүү эки.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дуне агаарының температуразы 10—12 градус соор, хүндүс 8—10 градус чылыг болур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЯЫРАЛ»: «Такой джец» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дюймовочка» 9.30, «Юность гения» 11.00, 12.50, 21.00, «Средь бела дня» 14.50, 16.40, 18.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Самозванцы поневоле» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Завещание турецкого аги» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орулакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистерининиң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистерининиң 2-37-13, чагаа киллизининиң 2-41-27, информация киллизининиң 2-20-60 культура киллизининиң 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллизининиң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянының 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2017

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00249

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 236 (12326) | 1983 чылдың октябрь 13, четверг | 1925 чылда үнделеттинген | Өртээ 3 коп

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРНЫ ЧУГААЛАШКАН

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы октябрь 11-де болган. СЭКП ТК-ниң июль (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ССРЭ-ниң улустарының найыралың болгаш кады ажылдажылгазының улам ыңай хөгжүлү, оларның интернационалдыг кижизидилгезиниң талазы-биле Удмурт АССР-ниң болгаш Алтай крайның улус депутаттарының Советтериниң ажылының дутайында айтырыгны чугаалажып көргеш, Наймаалың болгаш кады ажылдажылганың, социалистиг интернационализмниң ёзулунга ажылчы чоннарның кижизидилгезин күштелдирериң, тус черниң болгаш национал онзагай байдалдарны барымдаалап көрбүшаан, боттарының девискээринге экономикстиг болгаш социал комплекстиг хөгжүлдезин хандырарынга эрге-чагырганың чер-чер органнарының ролүн белдерин Россия Федерациязының улус депутаттарының Советтеринге сүмелээн.

Хамаатыларның аас-биле болган бижимел дилегелерин чугаалажып көөр талазы-биле РСФСР-ниң Харылаа министерствозунуң ажылын хуралга чугаалажып көргеш.

Хоойлу-дурумну боттандырар талазы-биле республиканың Дээди судунуң ажылының дутайында айтырыгны болгаш өске-даа чамдык айтырыгларны РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму чугаалажып көргеш. (СЭТА).

ОКТЯБРЬ 15-ТЕ — КОММУНИСТИГ СУББОТНИК

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ БОЛУР

КЫЗЫЛ. «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң Е. С. Бизяевага удурткан комсомолчу-аныктарының коммунистиг күш-ажыл бригадазының коллективи октябрь 15-те коммунистиг субботник эрттирер дугайында Москваның мурнакчы будүрүлгелериниң патриотчу эгелээшкинин бир эп-сеткилдиг деткээн.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкиниң 25 чылынга турасхаатканы ол коммунистиг субботникке штукатуржулар эвес будүрүкчүлүг ажылдап тургаш, урутлар эмнелгениниң тудуунга 320 дөрбелчин метр ханаты эки шынарлыг штукатуралаарын, ажылдаан акшазын Тайбың фондузунче шилчидерин шиитпирлээн.

АК-ДОВУРАК. Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгызы бо хоорайга электростанцияны ажыткаанындан бээр үзүрби чылын чоокта чаа демдеглеп эрттирген. Бо үениң дургузунда 690 миллион киловатт-шак электроэнергиязын, 3,8 миллион гигакалорий чылытны ажылдап үндүрүп, В. И. Ленин аттыг комбинатың мурнакчы будүрүлгелериниң бирээзинге санадып келген. Ынчангаш аңаа коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты тывыскан.

Мурнакчы будүрүлгениң ажылчыныары күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкиниң 25 чылын күш-ажылты чедишкиниг уткаан. Электроэнергиязы ажылдап кылырының планын ажыр күүсеткен. Болзунуң хөгжелгеге чарыгдаар ужурлуг электроэнергиязынан 49 муң киловатт-шакты камнап алган.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкиниң 25 чылынга турасхаткан коммунистиг субботникке коллектив кежигүннери бир деминг үнгеш, эдлеп нормаларын күүседирип, ол күн ажылдаан акшазын Тайбың фондузунче шилчидерин дугуруйган.

Бин-Хемде «Өөк» совхозтуң механизаторлары дүжүт ажаалдазын доозар четкен. Тараажылар ортузунда социалистиг чарышка хоочун механизатор Дмитрий Иванович Сапук мурнаан, бо хүннерге чедир 280 тонна тарааны бастырган. Аныяк коммунист Владимир Маады план ёзугаар 120 тонна тарааны аждар тургаш, ам оны 225 тонна чедире берген. Ол чарыштың иймги черии эзлээн.

ЧУРУКТА: (оң талдан) чарыштың тиилекчилери Д. И. Сапук биле В. Маады олар көргүзүүн хынажып турлар.

Н. БЕЛКОВТУҢ фотозу.

ЧЫЛ ПЛАНЫН — ХУУСАА БЕТИНДЕ

СЭКП Төп Комитеди наш хонун мурнунда «Социалистиг чарышты организастаарын, өөң түңнелдерин үндүрериниң болгаш тиилекчилерни шаңнап-мантаарының практиказын сайзыраңгайжыдар дугайында» доктаалды хүлээп алган. Күш-ажылчы бүгү коллективтер, нижи бүрүзү ол доктаалбиле бо хүннерде танышкан болгаш оон чогуур түңнелдерни үндүрүп турар.

Он бирги беш чылдың өзек чылының тос айлары эрткен, ам кодээниң ажыл-ишчилери чылдың соолгу кварталының соруулгаларын күүседип киирипкен. Бо үеде планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни боттандырып турарында четпестерни илередип, оларны дарый чайладырының болгаш чыл планы ыяап-ла күүсеттинген турарын чедип алырының хамык курлавырларын база арганарын тыптынып, оларны долу ажыглаарын бүрүн хандырар талазы-биле социалистиг чарышты калбартыры чугула. Ылаңгыя чыл эгезинден бээр чедип кылдынмаан үүлдериниң орнун ыяап-ла тургузар керек. Чер-черде партия, совет, ажыл-агый органнарының соңгаарлаттынмас херээ ол.

Кодээниң ажыл-ишчилери ССРЭ Конституциязының болгаш боттарының профессионал байырлалының хүннерин бо чылын чедишкиниг утказаннар. Олар тос айлар планындан 566,5 тонна зытты, 1337 тонна сүттү хөйну нурунеге саткан. Зыт садарының тос айлар планын тос районнуң, сүт садарының он ийи районнуң, а дүк садарының чыл планын сес районнуң ажыр күүсеткени кодээниң ишчилериниң эрткен чылдан дээре ажылдаанын херечилеп турар.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Доргун сүт-бараан фермазы Хөндергейге чайлаан. Аңаа хүндүсү болгаш дүнеки кадатты таарыштырып, инектерге нешелде чемнерни чогуур үезинде берип турганының түңнелинде оларның семиртилгези чогумчалыг болган болгаш бирээзи-ле хонукта 8—10 литр сүттү берип келген. Коллективте ажылды организастаарын экижиктеки, ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургусканы маңаа улуг рольдуг болган. Чайлагга үзүрби ясли-садик, эмчи база турган. Парткомдан, кодээ Совет күүсномундан болгаш тускай эртемниглерден харыысалгалыг эштер үргүлчү фермага изээп, хурал-суглааларны эрттирип, тайылбыр ажылын чөвүдүп, социалистиг чарышты организастал турган.

Ферма амгы үеде кыштаанда хонупкан, коргузүүлер бедик өөрүкаан. Коллектив тос айлар планын 122,7 хуу күүседип, 95,5 тонна сүттү нурунеге пландан ажыр саткан. Маңаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Моңгуш Алдын-кыс, Куулар Шет, Сат Татьяна болгаш өске-даа мурнакчылар көсүү үлүгү киирген. Коллектив кежигүннери чыл тончузунче чедир 70 тонна сүттү пландан ажыр думаарын хүлээнген ажылдап турарлар.

Республиканың ажыл-агыйларында, Доргун сүт-бараан фермазы ышкаш, планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээгелерин хуусаа бетинде күүсеткеш, нурунеге кодугүнинден хөй продукция садарын хүлээнип турар коллективтер хөй. Оларның арасында «Тиилелге» болгаш «Чаа арык» совхозтар планнарының чедишкиниг күүсеттинип турарын СЭКП Тыва обкомунга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге рапорттаан. «Тиилелге» совхоз бодунуң бүгү арганарын болгаш нурлавырларын санап көргеш, нурунеге чыл планындан ажыр 15 тонна зытты, 165 тонна сүттү садарын болгаш 100 тонна сигенни немештир белетиээрин хүлээнген. Мындыг байдалдыг хүлээлгелерни мурнакчы звенолар, бригадалар, сүт-бараан фермалары болгаш совхозтар бо хүннерде ап турар.

Доозу берирче-биле ажылдавайн, ортумак түңнелдер-биле оожургап орар ажылдакчылар база хөй, оларны маанын байдалдан үндүрериниче чарыштың организакчылары шыңгыы кичээнгей салыр ужурлуг дээрзин үстүнде доктаалда айытkан. Ону партия организациялары, кодээ Советтер күүсномнары контрольга алыр болгаш мурнакчыларның одуруунче үндүрер ужурлуг. Оң-биле чергелештир хөмүдап турарларның чыл планын күүсеткен турарын ылаңгыа чедип алыр. Маңаа социалистиг чарыштың кижизидинчи күүнүн калбаа-биле ажыглаар херек. Кижилерниң идепкейлиг болгаш хаарысалгалыг болуурунга идигни бээр экономикстиг болгаш организастыг негелдерни, чогаадыкчы, активчи болгаш бедик сагыыга-чурумнуг байдалды коллектив бүрүзүнге тургузар.

Ниитизи-биле тос айларның нурунеге, чимээлээрге, зыт садарының планын республика күүсетсе-даа, беш район ону күүседип шыдаваан, а чеди район эрткен чылдың деңнелинге безин чедирбээн. Ук планны 25 ажыл-агый шуут үскен. Кодээ амыя-агыйның өске продуктуларын садарында база мындыг янзылыг четпестер бар. Ылаңгыя дүк садарынга он район эрткен чылдың деңнелинге чедир ажылдаваан, дөртен дөрт ажыл-агый планнарын амдыгаа чедир күүседип шыдавайн турар. Мал бажын өстүрериндe, ногаа болгаш картофель садарында база мындыг байдалдар бар. Чылдың соолгу кварталы эгелей берген болганда, четпестерни дарый чайладыр, чыл планнарын долдур болгаш ажыр күүседир талазы-биле социалистиг чарышты дээштиг организастаар херек.

УЛАМ ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДААР

Үлетпүр тос айларда

Республиканың үлетпүр будүрүлгелери продукция сайгарарының тос айлар планын 103,7 хуу күүседип, пландан ажыр 3,3 миллион рубльдиг продукциязын сайгарган. Пландан ажыр продукция сайгарарының чылдың социалистиг хүлээлгелери 3 катап ажыр күүсеттинген. Продукция сайгарылгазының талазы-биле даалгаларны тодаргай доктаатkан 18 будүрүлгелериниң 14-ү тос айларның планын күүсеткен. Ажыл чөвүдүлгазын нормативтиг арыг продукция-биле үнелээриниче шиилчиткен 42 будүрүлгe ол талазы-биле планын 103,6 хуу күүсеткен.

Тос айларда республиканың будүрүлгелери 98,9 миллион рубльдиг бараанныг продукциязын будүрген. Продукция будүрериниң немей өзүлдези эрткен айларда үш хуу болуп, бүгү немей өзүлде күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң бедээнинің күсели-биле чедип алдыган.

Продукция сайгарарының планын республиканың бүгү районнары күүсеткен, ынчалзажок Тэңды, Бин-Хем, Тес-Хем, Тожу, Кызыл районнар нормативтиг арыг продукция бээринің планын күүсетпээн.

Продукция будүрериниң кол-кол хевирлериниң планы күүсеттинген. Пландан ажыр 67 муң тонна хөмүр-дашты, 5,2 муң дөрбелчин метр эжик блоктарын, 5821 тонна сорттуг даг-дүгүн, 10,5 муң кубометр дилиг материалдарын, 44 тонна колбаса кылыгларын, 88 тонна мал саржазын, 815 тонна чалаң сүт продуктуларын, 439 тонна даңгаанны, 17 муң дал эзирттес суксунларны, 171 тонна зыт-сөөк даңгаанын республиканың будүрүлгелери берген.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң тос айларның планы күүсеттинген, ажылдап турар бир кижиге онааштыр бараанныг продукция будүрери эртken чылдың ол-ла үезиндезининге деңнээрге 3,5 хуу өскен. Бо чылдың сес айларны-биле алырга, күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң өзүлдезин-биле ортумак ажыл төлевириниң аразында чогумчалыг деңнежилге тургустунган.

Улут-Хемниң мяш-үлетпүр ажыл-агыйы, «Тыва даг-дүгүү», «Тудуг кезектери», сүт комбинаттары, тудуг кезектериниң болгаш конструкциялар заводу, зыт-сөөк даңгаанының заводу. Бүгү-эвилелдиң карга четпестер ниитилелиниң өөредилге-будүрүлге чери кол көргүзүүлер талазы-биле тос айлар планын күүсеткен болгаш продукция будүрериң эртken чылдың чылынга болзарга алаңы өстүрген.

Ынчалзажок доктаатkан планнарын күүседип шыдаваан турар будүрүлгелер — хөмүдап турарлар ам-даа бар. Нормативтиг арыг продукция талазы-биле планнарын 17 будүрүлге күүсетпээн, а ону сайгарарынга 4 будүрүлге хөмүдаан. Керээлер ёзугаар продукция бээринің планы болгаш хүлээлгелери ниитизи-биле чедир күүсеттинмээн. Эрткен чылдың тос айларның деңнелинден 20 будүрүлге куду көргүзүүлүг ажылдаан. Чижээ, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези тос айларның планын 112,6 хуу күүсетсе-даа, продукция бээрип эрткен чылдын деңнелинден 3,5 хуу эвээшткен, мебель фабриказы ол-ла дараалашкаа-биле — 101,4 болгаш 5,8 хуу, «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкын — 107 болгаш 1,7 хуу боop турар. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң планын 20 будүрүлге күүсетпээн, оң хараазы-биле 3 миллион рубльдиг продукциязы чедир берникмээн. Тос айларда 29 тонна шой шуткугну, 3,5 муң дөрбелчин метр соңга блоктарын, 555 тонна тудуг чугаының, 2125 муң туйибуну, 2,5 муң кубометр эптээр демирбетонну, 12,7 муң кубометр керамзитти, 39,7 муң эжеш кидис, 7,8 муң эжеш хөм идиктерни, 72,5 муң рубльдиг культура-амыдырал бараанарын, 32 тонна балыкты, 1887 тонна зытты, 153 тонна хлебти, 75 тонна кондитер кылыгларын чедир бербээн.

«Шагонарнижстрой» трестиң үлетпүр-будүрүлгелер комбинады, Чадаанаңның, Бай-Хаактың, Турааның хлеб заводтары, ус-тывыш болгаш суй-белектериниң шенелде будүрүлгези, алгы заводу тос айларның планнарын кол-кол көргүзүүлер талазы-биле күүсетпээн.

Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң будүрүлгелера Хову-Аксының хлеб заводундан аңгыда шуйтузу нормативтиг арыг продукция талазы-биле планын күүсетпээн.

Кызылдың зыт комбинады күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң планын чүгле 80,6 хуу күүседип, оң хараазы-биле 2,2 миллион рубльдиг продукциязын чедир бербээн. А алгы заводунга хамаарыштыр ол көргүзүүлер 77,4 хуу болгаш 272,1 муң рубль түнүг боop турар.

Ниитизи-биле тос айларның планы кол-кол көргүзүүлер аймы-биле күүсеттинзе-даа, сентябрь айның болгаш үшкү кварталдың планнары күүсеттинмээн хүвүреңниг. Чылдың артkан айларында (2,5 ай артkан) беш чылдың үшкү чылының планныг даалгаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүседири дээш улам шудургу, организастыг ажылдаары негеттиниң турары моон илдеп.

Дончулалды республиканың Статистика эргелелиниң специалистери белеткээн.

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

Көдээ ажыл-агый допчулалы

Статистика эргелелиниң медээзин ёзугаар алырга республиканың ажыл-агыйлары он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының эрткен тос айларында 205665 центнер зытты, 243374 центнер сүттү, 12811 центнер дүкту дужааган. Аңаа бодаарга, бүгү-ле чүве эки болгу дег: үш туруштуң ийизиниң планнары ажыр күүсеттингиээн. Эрткен чылдың бо үезин-биле деңнеп көөрге 2545 центнер зыт, 18909 центнер сүт хөйну саткан. А бир эвес дүк сатканын анализтеп, деңнелге кылып көөр болзувусса, херек нырында байдал 1982 чылдың тос айларындан 462 центнерни эвээшти думааган.

Зыт садарынга республиканың тос району планныг онаалдаларны ажыр күүсеткен. Оларның иштинден Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Эрзин, Кызыл ышкаш районнар чүгле 9 айларның онаалдазын чедир күүседирин эвес, харын-даа эрткен чылдың ол үезинин деңнелинден дыка ковудедирин хандырып шыдаан. Моон алгаш көөрге, өске районнар бар арга-курлавырларын, болдунар арганарын бүрүн ажыглаан болза, чүгле план күүседири-биле кызыгаарлаттынмайн, бурунгаар базымны кылып болур турган ийик. Ындыг турбуже, республиканың беш району чүгле эртken чылдың деңнелинге четпээн эвес, харын бо чылдың тос айларының эзт садар планын безин күүседип шыдаваан. Ынчангаш республиканың ниити көргүзүүн кудулаткан. Ону чылдың артkан кварталында катаптавас дээш, ам оон чогуур түнелди үндүрери эргежок чугула.

Эртken тос айларда зыт садарының планныг онаалдазын 40 совхоз ажыр күүсеткен. Оон иштинден ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Мөгөн-Бүрен», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Улуг-Хая», «Ак-Туруг», Тока аттыг, «Кызыл тук» (Каа-Хем), «Бүрен» «Енисей», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Тес-Хем», «Мөрен», «Чаа орук», «Көк-Тей», «Сукпак», «Тиилелге», «Шамбалыг», «Х Улуг хурал» ышкаш совхозтарның хойжулары, ниек кадарчылары күженнишкиниг ажылдаан, тос айларның планнарын дыка ажыр күүсеткилээн, социалистиг чарышта мурнакчылар болуп турарын демдеглээр херек. Кызылдың куш фабриказы планын 2,4 катап ажыр күүсеткен. 9 айларда эзт-не хөй эзтти: «Кох-Тей»—0656 центнер, «Шамбалыг»—1941 центнер, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхоз—2929 центнерни, «Бүрен»—1943 центнерни күүсеткен.

Оон-биле чергелештир зыт садарының планын чаэрби беш совхоз күүсетпээн. Оларның аразында «Кара-Хөл», «Ак-Чыраа», «Найыраал», «Совет Тыва», «Тере-Хөл», «Май 1», «Чодураа» совхозтар улуг өрелиг болуп арткан.

Эртken тос айларда күүнеге сүт садарынга база-ла Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарының ажыл-агыйлары чарыштың мүрнуку одуруунда чоруп турар. Олар пландан артыкка хөй сүттү дужааган болгаш эртken чылдың ол үезинде чедип алган деңнелиндeн дыка ажырган. Арткан районнар эртken чылдың бо үезинин деңнелинге чедир күүседип шыдаваан.

Бай-Тайга, Эрзин районнар 9 айларның планын күүсетпээн республиканың көргүзүүнүге багай салдарны чедирген.

Республиканың сүт садар ужурлуг 66 совхозтарындан 50-н планын чедишкиниг күүсеткен. Арткан ажыл-агыйлар план күүселдезинче кичээнгейли колдаткаанындан сүт будүрериң, ону нурунеге садар ажылды чедир организаставааны хараадаачыг. Ылаңгыя Ленин аттыг, «Кара-Хаак», «Х Улуг хурал», «УТКА 25 чылы», «Кызыл тук» (Каа-Хем) совхозтар өзек чылдың соолгу кварталында арткан орезі-биле үзе саваажырының хемчээн алыры негеттиниң турар.

Ол ышкаш республика нурунеге дүк садарының планын күүсетпээн. Эрткен чылдың ол үезинин деңнелинге 462 центнер дүкту чедир дужааваан. Ранжыныр, 8-н планнарын 102,9—135,7 хууларга ажыр күүсеткилээн. Арткан алды район нурунеге улуг өрелиг болуп, республиканың коргузүүнүге багай салдарны чедирип турарын айтыры чугула. Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарның чонунуң хуузунда шээр малынан нурунеге дүк садар планын 2,5 катап ажыр боттандырган. Өске районнар чонуң хуузунда малынан дүк садарының планнарын база дыка ажыр күүсеткилээн.

Ол харезинде Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Бин-Хем, Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары нурунеге дүк садарының планнарын күүсетпээн. Бо талазы-биле ол районнарның болгаш совхозтарның удуртукчулары оон түнелди үндүрүп, ханы анализти кылыр ужурлуг.

Совхозтардан «Шекпээр», «Хемчик», «Коммунизмче орук», «Искра», «Россия», «Өөк», «Бурунгаар», «Кызыл тук» (Каа-Хем), «Чодураа» совхозтар планнарын 80 хуу безин чедир күүсетпээнин, нурунеге планын күүселдирин үскенин маңаа айытса чогуур.

Ол бирги беш чылдың үшкү чылының тос айларында мал ажылының продуктуларының нурунеге садарының планныг онаалдаларын республиканың районнарының, совхозтарының күүсеткениниң байдалы мындыг-дыр.

КУРЛАВЫРЫН ТУРГУСКАН

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Доргун сүт-бараан фермазының коллективи беш чылдың үшкү чылында нурунеге 455 тонна сүттү дужаар планын тос айда хуусаа бетинде күүсеткеш, пландан ажыр 60 тонна сүттү нурунеге саткан. Боттарының бар арга-курлавырларын санап көргеш, чыл түнүзүнүге чедир ам-даа 70 тонна сүттү нурунеге садарын хүлээнип турар. Саанчылар ортузунда социалистиг чарышка Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Алдын-кыс Моңгуш, Шет Куулар, Татьяна Сат олар шыдаарап, эн-не көөй сүттү саткан.

Мурнакчы ферманың коллективи кышка белеткел ажылдарын доозун, мал кажаалларын септеп, мал чемнинг нурлавырын тургускан.

К. ООРЖАК.

АНЫЯК ЧОГААЛЧЫЛАРНЫҢ ХУРАЛЫ

ВЛКСМ ТК-ныг болгаш РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин шиитпири-биле Даг-Алтайның, Хакасияның, Тываның аныяк чогаалчыларының чөвүлел хуралы Кызылга эрткен. Ук хуралды Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин даргазы К-Э. К. Кудажы ажыдып, кожа-хелбээ Даг-Алтай, Хакас автономиит областарның болгаш бистин республиканың аныяк чогаалчыларынга изиг байыр чедирип, РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң консультантызы В. Чукреевке сес берген.

Семинарны удуртуп база аңаа дорт кирижири-биле чогаалчы Ю. Кузнецов, критиктер В. Чалмаев, В. Дементьев, ВЛКСМ ТК-ныг инструктору Н. Старченко олар келген.

Семинарның кирижикчилери В. Чалмаевтиң, М. Кильчичаковтуң, Б. Укачининиң, О. Сувакпит т и к, В. Кунчининий, В. Дементьевтиң, ВЛКСМ Тыва обкомунуң секретары Б. Шомбуйнуң болгаш өске-даа чогаалчылар болгаш хөй-ниити ажылдакчыларының семинарга хамаарышкан чугааларын улуг сонуургал-биле дыңнаваннар.

Ол-ла хүн аныяк чогаалчыларны жанр (поэзия, проза) аймы-биле хуваагаш, ийи шактан эгелеп чогаалдар сайгарар черлеринге кичээл эрттирериниг-биле чорутkан. Бөгүн аныяк чогаалчылар Чаа Шагаан-Арыг, Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилери-биле чогаадыкчы ужуражымышкынар кылыры-биле аттанып каннар.

Б. КЕНЕШ.

YE ДАЛАШТЫРЫП КЕЛГЕН

Бо чылдың октябрь 10-нун медээзи-биле алырга, республика сиген белеткелиниң планын 67 хуу, сенажны 116 хуу, витаминиг сиген даңгаанын 99 хуу, силос салырының планын 44 хуу күүсеткен.

Ниитизи-биле 230300 тонна сиген белеткээр планындан 154815 тоннаны белеткеп алган. Ол дээрге эрткен чылдың ол үезинин деңнелинден 6 хуу куду болуп, ажыл оожум темпилиг чоруп турар. Районнардан Сүт-Хөл планын 97 хуу, Кызыл район 89 хуу, Мөңгүн-Тайга 88, Барыын-Хемчик 86 хуу күүседип, өскелериндeн мурнап турар. Артканнары боттарының планнарын ам-даа 80 хуу безин чедирбээн. Оон иштиндeн Тэңды, Бин-Хем, Тожу болгаш Каа-Хем районнар чүгле 40—56 хуу күүседип турары-биле ажылдың суларгай байдалда чоруп турарын үстүнде сан-чурагайлар херечилеп турар.

Сенаж салыр талазы-биле республиканың чүгле 6 району планын ажыр күүсеткен. Оларга Барыын-Хемчик, Улут-Хем, Тэңды, Бин-Хем, Каа-Хем, Кызыл районнары хамаржыр. Өске районнар ол планнарын күүсетпээн. Республикада эрткен чылдың бо үезинин деңнелинден 29114 тонна сенаж хөй белеткеттинген.

....Дашты-кыдан соолгу медээлер....

БОННЕ. Герман коммунистиг партиниң VII съездизи 1984 чылдың январьда болур. Аңаа уткуштур партияның округ организацияларының конференциялары Барыын Германияның девискээринде болуп эртip турар. Тайбын болгаш чавырааныгыр дээш, Вашингтонуң өскүтkеин ракетазролуг бөө чепсекти эндере бүдүрериниг удур демиселдя улам-на идепкейжидериниг аргалары болгаш методтары конференцияларның делегаттарының кичээнгейинин төвүнде тургустунган.

Барыын Германияның ажылчы чоннарының тайбын байдалларга чурттаар болгаш ажылдаар эргезин дээш демиселге партияның хүрээлениг улам-на сырый каттыштырының эргежок чугулазын Герман компартияның даргазының оралакчызы Герман Готье ГКП-ниң округ организациязының Франкфурттаа-Майнга болган конференциязынга онзагар демдеглээн.

Барыын Германияны америк «першинг-2» болгаш чалгыныг ракеталарны салып үнүрер шөл болдурар бе, болдурбас бе деп айтырыгга хамаарыштыр хөй-ниитиниг санаалонал алышкынын ГФР-ге чорударының эргежок чугулазының дугайында медеглелге ат салышкынынга партияның округ организациязы эн-не идепкейлиг киришкен.

САН-ХОСЕ. Сальвадордан келген медээлерни ёзугаар алырга, Фарабундо Марти аттыг национал-хосталга фронтузунуң (НХФ) отрядтары америкапчы чалча чазактың шериглеринге улуг согуушкуннарны таварыштырып турар. Америк чепсек-биле ламинге чедир чепсегленген дерзин хуттаның шериглери улуг аштырышкынынарга таваржып турар. Партизаннарның шавар халдаашкыннары чурттуң чоон талазы районнарынга дыка чедишкиниг болган. «Ында эн-не аар байдал тургустунган» деп миннир ужурга хуттаның шериг командылалы таварышкан.

Сан-Мигель департаментиге партизаннарның соолгу үеде шавар халдаашкыннарының түңнелдерин национал-хосталга фронтузунуң «Венсеремос» радиостанциязы даммыткан. Хуттаның үшкү шериг бригадаларынга удур патриоттарның халдаашкыны ол шериг кезээн бүрүн чылча шапканы-биле доозулган.

АФИНЫ. Грециянын агаар делгемнерин америк самолёттарының хөй улаа үрен, мивар шургуп кирип турары-биле холбаштыр шыңгыы удурланышкынны Грецияның чаза АКШ-ка мелеглээн. «Эйзенхауэр» деп авианосецте турар америк шериг самолёттары Грециянын агаар делгемнинче соолгу үеде 33 удаа шургуп киргенин грек чазактың тускай ротазында айытkан.

Этей далайның кыры-биле хамааты самолёттарының ужар агаар шугумунче америк шериг самолёттары 16 удаа шургуп кирип турганынга шыңгыы удурланышкынны грек чазак ол ротазынга илергейлээн. Ол шугумга хамааты самолёттарының ужуудуушкуунуң аймыл чок чоруун хандырар дээш грек чазак бүрүн хармысалгалыг болуп турарын, ол хүлээлгени моон соңгаар-даа күүседирин дотада айытkан.

ТОКИО. Японияның премьер-министри турган К. Танака американнардан хөй миллион акшаның хөлзүзин алганы дээш ону чеди чыл дургузунда сургап келген. «Локхид» деп америк самолёт тудуунуң корпорациязынан 500 миллион иен акшаның хөлзүзин алган Танаканың хөрээнин талазы-биле суд шиитkелин чоокку үеде чарлаар деп турар.

(СЭТА).

Октябрь. № 10.

Чаржып турарларның кол кичээнгейин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң темпилерин дүргедедиринче, продукцияның шынарын бедидеринче, бүдүрүүшкүннүн хемчээлдерин улгаттырарынче, керээлер болгаш чагыглар ёзугаар дужаалдаларны чогуур үезинде күүседиринче, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринче, бүдүрүлге күчүлерин, чиг-этти, энергияны, ажыл үезин эки ажыглаарынче, курлавырларның бүгү хевирлерин камнаарынче, план болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун быжыглаарынче мөөннээри эргежок чугула.

СЭКП ТК-ның доктаалыдан.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкиниң 25 чылын бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары бөгүн демдеглеп турар. Ол дээрге совет кижилериниң политиктиг, күш-ажылга болгаш мөзү-шынар кижизидилгезиниң школазы болуп, амыдыралдың социалистиг хевирин сайзырангайжыдарының боттуг фактору болу берген.

КҮШ-АЖЫЛДЫ КОММУНИСТИГ ЁЗУ-БИЛЕ КӨӨРҮ ДЭЭШ

«Коммунистиг ёзу-биле чурттап болгаш ажылдап өөренир!» деп лозуң кол болгаш бүгү-ниити кыйгырыг апарган. Москва-Сортировочная демир-орук депозуның тепловоз септээр цегиниң ажылчыннар бригадазының 1958 чылдың октябрь 13-те хүлээп алган баштайгы чагыгларында ол идея сиңиккен.

Москвачыларның патриотчу инициативазын чурттуң бүгү республикаларына болгаш областарына калбаа-биле дескээн. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүүн массалыг шимчээшкини оортан эгелээн. Бистиң республикада чарышта ниитизи-биле 92 муң ажыг кижи, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинде 45 муң ажыг кижи хаара туттунган. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинге киржип турарларның 49,9 хуузу азы 22 муң ажыг кижиге коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты тывыскан.

Бо шимчээшкин бистиң республикага Тываның баштайгы ажылчын коллективтери болур республика типографиязына болгаш электростанцияга эгелээн.

1961 чылдың июльда республика типографиязына коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгеин кылдыр ададыр дээш чарыш калбаан. Цехтер чиг-этти, одаар үүлүү, электроэнергияны камнаар дээш демиселге кирген. Парлаар болгаш өрүүр цехтериниң ажылчыннары арыглакчылар, аштакчылар тударындан ойталаан, боттарының ажылдаар черлерин арыг-силиг тургузарын харысалгалыг хереө кылдыр санаан. Ажылчыннарның хой нуруузу коммунистиг күш-ажылдың кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларга, техникумнарга өөренип киргеи. Республикага бир-ле дугаарында 1963 чылдың төнчүүүнде типографиның коллективиниге «Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези» деп атты тывыскан.

Ам типографияда бүгү алды цех коммунистиг күш-ажылдың цехтери болуп, 100 ажыг кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы аттыг, а 57 кижи ол дээш демисежип турар.

Коммунистиг күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинге ол чылдарның дургузунда Тываның улус ажыл-агыйының бүгү адырлаары киржи берген болгаш ам Тываның электри четчилери кылдыр эде тургускан Кызыл электростанциязының коллективи ол ат дээш баштай демисежип киргеннериниң бирээзи болган. Ында 771 кижиниң 450-и күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинде киржип турар, оларның иштинден 369 ажылчынга коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты тывыскан.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле коорунге, амыы үениң техниктиг аргаларын эң долу ажыглаарынга болгаш ону хумагалыг көөрүнге, боттарының билиг-мергежилин бедидеринге үндезилээш, коммунистиг күш-ажылдың коллективтери болгаш шалыпчылары, ол ат дээш демисежип турар бүгү-ле кижилер эң бедик бүдүрүлгечи көргүзүүлерин чедип ап, планнарны күүседиринге идиг берип турар. Оларга «Саа-Хем» разрезин, «Тудуг кезектери» комбинат, № 3 АТБ, Минусинск АТБ-зи, № 1 Орук-тудуг эргелели, Кызылдың үлетпүр болгаш аъш-чем бараанныларының садыг черлери, Эрзин районузу болгаш оон-даа оске хой-хой бүдүрүлгелер хамааржыр. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкиниң 25 чылынга уткуштур дыка хой бүдүрүлгелер коллективтери «Шалыпчы күш-ажылдың 25 неделязын — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиниң 25 чылынга бараан болдурар» деп немелде хүлээлгелерин боттарынга алган. Ам түннелдерни үндүрүп турар. «Тиилелге» совхозтуң ажылчыннары эзт садарының чыл планын октябрь 1-ге чедир 104,4 хуу кылдыр хуусаа бетинде күүседкеннер.

Сүт комбинадының ажылдакчылары 9 айлар дургузунда бараанның продукция планын 105,3 хуу, продукция сайгарарын 106,8 хуу күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 5,3 хуу бедиткен.

Дааранылга фабриказының ажылдакчылары З. А. Эглит, Р. Т. Сумба коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң 25 чыл оюнга чедир беш чылдың дорт чылының, Р. К. Монгуш — 3 чыл 9 айларның, В. М. Донгак — 3 чыл 8 айларның, Л. Б. Хомушку —3 чыл 5 айларның планын күүседкен.

Пассажирлер АТБ-зинниң Ю. И. Малышев баштаан, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы ат дээш демисежип турар комсомолчу-аныктар бригадазы октябрь 13-ке чедир пландан ажыр 2000 пассажирлерни сөөртүр, 500 литр кымыр үүлүү, 150 рубльдиг автоартык кезектерин камнаан алыр деп хүлээлгени алгаш, керек кырында 9 айларда күүседкеш, ам 1983 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

Бүдүрүлгениң ажыктынын болгаш ажылдың шынарын бедидериниң сорулгалары, улус ажыл-агыйының алыс бедик түннелдерин чедип алыры, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири, совет кижилерни коммунистиг медерелге, хой-ниитичи идепкейге болгаш чаагай ажылчаң шынарларынга кижизидери, шимчээшкинни организастаарының деннелинге чаа негелделерни салып, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге четпестерни чайладырын айтып турар.

Чамдык профэвилел комитеттери, ажыл-агый удуртукчулары күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкиниң алыс утка-вынче болур-чогуурду-биле ханылап кирбейн, сан сүргеш, шынар талазын уттуп турар.

Шимчээшкин киржикчилериниң хүлээлгелери чамдыкта тодагай характер чок болуп, ону экономика талазы-биле үндезилевейн, организас-техниктиг хемчеглер-биле чедир быжыглаваайн турар.

Шимчээшкинни калбартып, хогжүдер ажылга системалыг болгаш план-ёзуатаар болур чорукту хандырып, ону организастаарының айтырыгларын күш-ажылчы коллективтерде ажыл-хереки ханы анализтээри-биле кады көөр ужурлуг.

Шимчээшкин киржикчилериниң чогаадыкчы отчёттарын профбөлүктер, ажылчыннар хуралдарында, бригадалар човүүлдериниң дыңнаар, ацаа болган саналдарны күүседириниң хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш амыдыралга боттандырып чорударын практикалаар херек. Хүлээлгелер күүселдезин көөрү-биле удур-дедир хынажылгаларны үргүлчү (ай, квартал саныда) чорудары чергелиг ышдыг дээштиг чепсекти моон соңгаар калбаа-биле ажыглаар.

Коммунистиг күш-ажылдың ужур-дузазын культура - массалыг ажылдың бүгү хевирлери-биле илередир, коммунистиг күш-ажыл шалыпчыларының болгаш коллективтериниң улуг чедишкиннерин чедип ап турарының орук-тарын чедингир, билдингир кылдыр көргүзер.

Ол сорулгаларга чаңгыс аай политхүннерни, профэвилел информациязының хүннерин, ниитилел-политиктиг номчулгаларны, бүдүрүлгелер удуртукчуларының, профэвилел ажылдакчыларының ажылчыннар хуралдарына, профэвилел бөлүктеринге, коммунистиг күш-ажыл болгаш мурнакчы дуржулга школаларына, улустуң университеттерге отчёттарын калбаа-биле ажыглаар. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүүнүң айтырыгларының талазы-биле тускай кичээлдерни эрттирип турарын көөр, ол айтырыгларны ажылчы чоннарның инициативазын болгаш идепкейлиг чоруун хогжүдери-биле сырый холбаштырар.

Профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазының культура деннелин бедидерде, социалистиг хүлээлгелерни болгаш беш чылдың опаалдаларын күүседиринче оларны мобилизастаарда күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкин киржикчилериниге дуза чедирериниче утландырар ужурлуг.

Ч. МОНГУШ,
профобличовүлүлдің секретары.

ЧАРЫШТЫ ТҮҢНЕП ТУРА

Кызылдың хлеб заводунуң коллективи «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп девизтиг алаа-биле он бирги беш чылдың үшкү, озек чылының планныг опаалдаларын күүседир дээш ажылдап турар. Олар чыл планын 1983 чылдың декабрь 29-та күүселкер сорулгалыглар. Эртип турар чылдың тос айларының бараанның продукция бүдүрериниң планы 2411 муң рубль турда, ону херек кырында 2492 муң рубль чедирип, планын 103,4 хуу күүсеткен.

Заводка чоокшулап келгешле кандыг коллективтер эки, а кайызы багай ажылдап турарын билип ап болур. Ында тускай самбырада «Мурнап турарлар», «Хожудап турарлар» деп бижээш, оон дужунда ук коллективтериниң аттарын көскүзү-биле бижээш асылып каан.

Алдынган планнар күүселдезинге коллективте цехтер болгаш бригадалар аразында калбарган социалистиг чарыш көскү черни эзлеп, улуг илгини берип турар. Социалистиг чарыштың негелделери хой талалыг болгаш нарын. Ол дутайын база чарыштың негелделерни күүселиш турарының көргүзүглерин самбырада айтып каан. Социалистиг чарыш үүле план күүселдезинге улуг идиг берип турар эвес, а ажыл-ишчилерни ак сеткилдиг ажылга кижизидип, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр чорукка өөредип турар. Ук бүдүрүлгеде чарышты организастаарының негелделери улгаткан, чаартылгалар база кирген болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч), июнь (1983 ч.) Пленумнарының салган сорулгаларыбиле сырый холбаалыг.

Социалистиг чарышты түнеп тура, алдынган планның күүселдезинден аңгыда, бүдүрүп үндүрүп турары продукцияның шынарынче, күш-ажылчы сагылга-чурумче база коллективте хой-ниити ажылдарыга ажылчынарының киржилгезинче кичээнгейин угландырып турар. Кылдынган ажылдың шынарын ында тургустуган тускай комиссия, заводтуң шынар лабораториязы хынап турар. Бо чылын завод чаа чеди хевириниң булочка болгаш сдоба кылыгларын бүдүрүп үндүрерин шинээткен. Совет Тываның 40 чылын уткуштур чаа национал ассортимент үндүрериниң хүлээлгеннер. Кылыгларның шынарын хынаваш, заводтуң баштында «Продукцияның шынар интрназында» хыналданың түннелин бижээш, эки болгаш багай болган продукцияны дедгээри ук бүдүрүлгеде чаңчыл болган. Брак продукция бүдүрүп турар кижилер-биле чугаалажып, оон чылдагаанын удур тодарадып, чогуур хемчеглерни ап чорулуп турар. Оон тодаргай чижээ, сентябрь 29-туң дүнезинден эртенгинин сес шакка чедир ажылдаан Л. Неудахина удуртқан бригаданың бүдүргени кылыгларны заводта шынар хынаар лаборатория бракталаан. Бирги сорттуң муң булка хлевин ийнги сорттуу кылдыр бадырган садыгже үндүргеи. Ол брактың чылдагаанын тодарадып, буруулуг кижилериниң хемчээн алган. Кочегаз Н. Г. Петримовтуң ажылынга харысалга чок болганындан ол дүме печкаларны чогуур температураазынга чедир изитпээн. Ынчангаш ук коочаргга шыгыны доңгулданы опаан, 76 рубль 80 кап. өртектиг ук чидиригни төлээр кылдыр дааскан. Ол шыкаш шынары четпес азы багай продукция үндүргени дээш ажылчынарның шаңнал акшазын казып, эки шынарлыг продукция үндүрүп турарларының шаңнал акшазын немей төлеп берип турар.

Күш-ажылчы сагылга-чурум социалистиг чарыштың негелделериниде көскү рольду ойнап турар. Кылыгларының шынары эки, план күүсеттинкеен-даа болза, ажыл шагы үстүнтен азы оон озалдаан таварылгалар бар болза, ук бригада тиилекчи кылдыр санаттынмас. Ажыл шагы үзүп турар кижилер-биле беседалажып, чогуур дуза чедирер хемчеглерни ап турар. Арагалааш, ажыл шагы үзүп турар кижилерни профилактика чевүүлдинге, эки хуу судунга сайгарып, оон түннел үндүрбес кижилерни эмнедири-биле чорудуп турар. Ынчангаш эрткен чылдың тос айларының түннели-биле бо чылдың деңнээрге үстүнген ажыл шагы кызырлып эгелээн. Ынчалза-даа бо талазы-биле кылыр ажылдар ам-даа хой.

Тос айларның түннели-биле социалистиг чарышка булочка кылыглар цеги (начальниги В. А. Эрдман) тиилекчи болуп, шилчиир Кызыл тукту чазлап алган. А бригадалар аразында чарышка К. Х. Хомушку удуртқан бригада планын 108,3 хуу күүседип, бирги черни эзлээн. Олар шилчиир вымпелди алганнар. Ийнги черде планын 106 хуу күүсеткен М. М. Бахованың бригадазы. Ук бригадалара сагылга-чурум быжыг, бүдүрүп үндүрүп турары продукцияның шынары эки.

Заводта дагдынмышкын ажылын организастаалы багай эвес. Коллективке ажылдап келген чаа кижилерни, аныктарны дуржулгалыг мастерлерге дагзын турар. Эки ажылдыг дагдынмышкыларга бүдүрүлгениң мурнакчылары, хоочун ажылчыннар Е. И. Сантьева, В. М. Масленникова, К. Х. Хомушку, Л. Л. Бологова олар хамааржыр. Байлак дуржулгазын, арга-сумеэзин олар аныктарга күзелдин-биле дамчыдын берип чорудуар.

Социалистиг чарыштың тиилекчилерни, үлегерлиг ажылчынарны чуруктарын хүндүлел самбыразынга азып, оларга «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы», «Күш-ажылдың хоочуну» деп аттарны тыскып, хүндүлел бижиктер, ортектиг барааннар-биле шаңнап турар. Чыл келген тудум коллективте «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының» саны өзүп орар. Амгы үеде 35 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары боп турарлар.

Коллективте бригадаларның, хус-тус ажылчынарның хой-ниити ажыдынга киржилгезин заводка болуп эртип турар «Уран холлар», «Шынар дээш» деп конкурстарга болгаш янзы-бүрү дыштанылга кежээлериниге коллективтиг хемчеглерге киржилгезин көрүп, түннел үндүрүп турар. Амгы үеде бригадалар октябрь 16-да демдеглээри Аъшчем үлетүрүүнүң ажылдакчыларының хүүнүнге турасаатқан улуг конкурска белеткеним турарлар.

Заводтуң ажыл-ишчилери бар четпестерни чайладып, алдынган сорулгаларны күүселдир дээш, негелделерни, харысалганы бедидери дээш кижизидилге ажылын идепкейжидери болур.

Продукцияның шынарының талазы-биле мастер, технолог, техниктиг хыналда киллизин, бүдүрүлге кылдызының ажылдакчылары харысалгалыг.

Кылдыган ажылдың шынарын хынаары-биле фабрикада он контролёрлар ажылдап турар. Даараан кылыгларын хыналдазын олар ол кылыгларның техниктиг документациязын ёзугаар чорудуп турар. Хинелда үезинде даараазында ажылдарны шүүп коор: хемчег табели-биле тваржылгазы, чуруктуң шын угланышкынны, чаңгыс аай азы ацгы-ацгы өөнер киргеин, технологтуг операцияның күүселдези, кезектериниң кыдыгларының дем-дескизи, симетриялыы, ниеи изиниң арааның демчээли, кезектериниң тудуштурганының шынары, онзагай демдектериниң көскүзү, материалдың баштынын, фурнитуразының таваржылгазы, пос-таазының чедер-четпестери, садыг бижиин шын кошканы. Четпес чүүлдүг кылыгларны тускай демдек-биле демдеглээн, чедир кылыры-биле катап эгидер.

Бистиң коллективте хой чыл ак сеткилдиг ажылдап турар контролёрлар бар. Оларга аныктарның дагдынмышкызы — Ортунмаа Доржуевна Монгуш хамааржыр. Ол шыкаш макталдыг ажылдыгларга № 6 бригаданың контролёру Татьяна Орланмай, № 1 бригаданың Раиса Сундуй олар хамааржыр.

Бүдүрүп турар продукцияның шынарын хынаары-биле фабрикада доктаамал хыналданың графиги бар. Ол график квартал айы-биле тургустунган. Фабрикада беш кижи составтыг дөрт комиссия ажылдап турар. Продукцияның шынарының көрүлдезин неделя санында чорудуп, оон түннелдерин бригада хуралдарына сайгарып турар болгаш сагындырыгларны фабрикада шынар бүдүнунга бижиир. Оон ангыда даараар цехте үш кижи составтыг шынар дээш харысалгалыг бригада бюрозу ажылдап турар.

1983 чылдың тос айларының даараан кылыгларның сорт талазы-биле планы 96,7 хуу турда, ону херек кырында 97,2 хуу күүсеткен. Кылыгларны бир дугаар хыналдадан дужаар планы 95,5 хуу турда, 96,2 хуу кылдыр күүсеткен.

1983 чылда коллектив 14 модельдерни Шынар демдээнге болгаш «Н» индекске даараар хүлээлгелиг. Бирги чартык чылда 345 муң рубльдиг Шынар демдектиг кылыгларын бүдүрер турган, ону 100 хуу күүсеткен. Ол ниити бүдүрүп турар продукцияның 19,4 хуузу болур. «Н» индекстиг продукциязы ниити продукцияның 10,4 хуузу боон турар. Шынар демдектиг болгаш «Н» индекстиг кылыглар үндүрүлгези бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарынын бедип турарының кол коргузуу болур. Ынчангаш ындыг кылыгларны ковудедирин чедип алыр дээш ажылдап турар бис.

Продукцияның шынары дээш демиселге ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы инициативазын кодурериниге социалистиг чарыш улуг идигни берип турар.

С. БАЛЧИР.

ЭКИ КӨРГҮЗҮГЛЕРЛИГ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыгдал фабриказы эрткен 9 айларда 73921 тонна сорттуг даг-дүгүн бүдүргеп, азы пландан ажыр 5921 тонна берген. Сентябрьвыы база чедиишкиниг күүсеттинген. 8800 тонна планныг турган, херек кырында соолгу айда 8893 тонна сорттуг даг-дүгүн бүдүргеп.

Социалистиг чарыштың түнели-биле бөдүүн рудалар арытлаар цехтен Надежда Васильеваның, Валентина Ипатованың эзлчеглери эң эки көргүзүглерлиг болган.

Үүрмектеп-сорттаар комплекстиң эзлчеглери барык шуптуп планын хуусаа бетинде күүсеткилээн. Ылаңгыя Татьяна Смирнованың № 2 эзлчээ чарышты баштап, эки үлегер-чижекти көргүзүп турар.

Бистиң корр.

СТАВРОПОЛЬ КРАЙ. Ставрополь ГРЭС-те соолгу сес дугаар энергия блогунуң тудуу доозулган. «Кавказэнергомонтаж» трестиң ажылдакчылары шын саналгаларга даянып турган, хуусаа бетинде агрегаттың комплексилиг шемелдерни кылырынче кирипкен. Декабрь 22-де, Энергетиктер хүнүнде, энергия блогун үлетпүр бүдүрүлгезинге ажыглап эгелээр.

Ставрополь ГРЭС-ти каасчараш Новотроицк кылымаа далайның кыдымында тудуп турар. Сески энергия блогун ажыглалга киргеп соонда, станция 2 миллион 400 муң киловатт төлевилел күчүлүг апаар болгаш Соңгу Кавказка электри энергиязының бүдүрүлгезинге көскү черни эзлээр.

ССРЭ-ниң Конституция хүнүн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка «Кавказэнергомонтаж» трестиң котлоагрегат чыр В. Ф. Лойкога баштаткан монтажниктер бригадазы бирги черни эзлээн.

К. ТАРУСОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Хоочуннуң үлегери

— Садыг ажылынга үжен ажыг чыл дургузуунда ажылдап келдим. Ол үениң иштинде дыка хой аныяктарны бо мергежилимге өөреттим— деп. Кызылдың үлетпүр бараанларының садыгында № 13 магазинниң секция эргелекчиси, совет садыгның тергиинин Галина Павловна Хабарова чугаалады.

Ажылга негелделин, бодуунун мергежилинге бердингени костүп турар бо садыгжыны кижи дораан өскелерден оозалап, чугаалажыксаазы кели бээр. Хандырылга албаныын ажылдакчызы ындыг болур ужурлуг-даа. Галина Павловна-биле биче када хөөрешкеш, дыка хой чүүлдү билип алдым.

Кызылдың үлетпүр бараанларының садыында № 13 магазин мурнакчы коллективтериниң бирээзи. Оон бир кол быразы — Г. П. Хабарова ышкаш хоочун ажылдакчыларның арга-дуржулгазын ажыглап турары деп болур. Оларның кижи бүрүзүнүк коллективте кылыр ажылын хуваагаан. бүдүрүлгениң ажылхереклерин бир демпиг шиитпирлеп турар. күш-ажылдың сагылга-чурумуу дээш шупту кижи ээ-харысалгалыг.

Г. Хабарованың удуртқан секциязы ийик садар салбырда. Ында алды кижи бар. Галина Павловнаны сапаваска ында садыгжылар аныяк. Эпе улуу чаорби хар ижа дужун чоруур. Практиктиг өөредилге эрткеп, ажылдаарыбиле коллективте келгеи кижи биле Г. Хабарова дыка үр хөөрежир чаңчылдыг. Садыгжының парын болгаш хүндүлүг хүлээлгезиниң дугайында, ында калбарган социалистиг чарыштың дугайында, баартык артында кижиниң ээхарысалгазының дугайында бирден бир чок чугаалаар.

Социалистиг чарыш —садыг ажылдакчыларының күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидеринге чугула арга болур. Оон негелдезинде киргеи чүүлдер-ле хой. Бараанларның ассортиментизин албекшидери, чопга эптиг-ээлдек болуру, ажыл шагын чөп ажыглаары... Ол бүгүнү хажык чок сагыырын чедип алырда садыгжылар дугайында сагыш салышкын кол черни эзлээр. Ол дээш магазинниң удуртукчулары, дагдынмышкылар харылаар.

Галина Павловна чоокта чаа бир мындыг таварылганы сактып келди. Оон өске салбырда дагдынын алганы аныяк садыгжызы кичээнгей чок, мунгаргай шинчилиг апарганын эскерип каан. Ук салбырның эргелекчиси, ында дагдынмышкылар бар болгай, ынчангаш ону херекке албайн эрте берип болур. А Галина Павловна ынчаңмаан. Дүштеки чемни ол кыс-биле кады чииринче чалаан.

Кады чемненип ора, чүү болганын аныяк кыстан хоочун садыгжы ылавылаан. Баштай демгизи чугаалаксаваан. Ынчалза-даа дагдынмышкызының үнелиг состерип дыңнаваш ол хөрээн ажыткан. Турган бажыңының ээзи хөректенгенин, ам чурттаар чер чок артканын чугаалаан. Галина Павловна садыгның администрациязынга барып, общежитиего орун бээр дугайында дилегин киргеи. Хоочун ажылдакчының дилээн хандырган, ол кыс ам эки ажылдап турар апарган.

Бир катап мындыг таварылга болгаи. Практиктиг өөредилгениң школазын дооскананыяк кысты коллективтиг чоокта чаа хүлээп алган. Чогум ажылгыр хире кыс болган. Ынчалза-даа бир хүн Галина Павловна көөрге, демги садыгжы сандайда олурупкан, полкалар чанында дидим эвес турган садып алыкчыны кайган орган. Г. Хабарова садыш алыкчыга чеде берген, ындыг бараан херегин айтыргаш, ону шилижип берген. Келген кижиниң ооразы-даа медээжок. Аныяк садыгжы бодунуң частырыын сес чокка биилп кааш, арны кызып, эгеи берген. Дагдынмышкының хөөда үлегери деп чүве ындыг. Ол дутайында СЭКП Төп Комитединиң чоокта чаа хүлээп алган социалистиг чарыш дугайында доктаалында база тодаргай көргүскен. Ында «Күш-ажылчы кады ажылдажылганы болгаш бот-боттарынга дузалажылганы бүгү талалыг детпиир» деп одуруглар Г. П. Хабарованың ажылы-биле дүгжүп турар.

Л. КОШКАР-ООЛ.

Чарыш ХРОНИКАЗЫ

ЦЕХТИҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ниити чедиишкиннериниде оон сеттелге-механиктиг цегиниң коллективиниң киирип турар үлүг-хуузу эвээш эвес. Цехтың бүдүрүүчүлүг ажылдап турарындан комбинаттың бүгү кол цехтериниң болгаш дуалал адырларының турушкын чок ажылдаары хамааржыр дээрзин оон коллективиң медереп билип, боттарының планныг опаалдаарын ай, квартал санында ажыр күүседип келгеннер.

Цех эрткен сентябрь айда 48,5 муң рубльдиг продукциязын бүдүрүп, ай планын 101 хуу күүсеткен. Оон мастерлер В. Новичихин биле Р. Роговский удуртқаны ийп кол эзлчеглери кайызы-даа эки ажылдап, планнарын ажырганнар. Эзлчеглерде бар алды бригадалардан беш бригада база-ла ай планын ажыр күүсеткен.

Бо чедиишкиннерде цехтың хоочуннарының болгаш мурнакчыларының киирген үлүү үлүг. Токарьлар К-К. Күжүгет, Н. Аладин, В. Михамин, В. Никифоров, Д. Саая, В. Филиппин олар келяр чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. Ынчангаш бо мурнакчыларга деңнежири, оларның өске эштериниң күзели.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.
Ак-Довурак.

КАМНАП АЛГАН

Бистиң «Водоканал» эргелениң коллективи коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Эрткен 9 айларда арыг сугну сайгарары 102,1 хуу, канализация суун төгери 104,2 хуу күүсеттинген.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Шагаан-Арыг участогу (начальниги С. А. Люлкин) чорун турар. Ында арыг суг сайгарарының талазыбиле планын 164 хуу, канализацияныын 143 хуу күүсеткен.

Эрткен үш квартада материалдарны, электри энергиязын, одаар үүлүү 2 муң ажыг рубльге камнап алган.

И. УЛЬЯНОВА.

ПРОДУКЦИЯНЫҢ ШЫНАРЫ

Коллективтериниң бүдүрүп турар продукциязының шынарын белдериниң кол айтырыгларының биреэзи болза шынарны башкарарының комплекстиг системазын ажылдап кылыры болгаш ажылган киреря болур. Ындыг системаны бистиң фабрикада 1978 шынарны эгелеп шинээдип эгелээн. Ук системада баштайгы үе-чада — кол-кол специалистерден ажылчы баштарынга белүүн турувары болур. Ол болук кылып чорудулар ажылдарының планын кылыр. Организастаар, экономиктиг, социал айтырыгларны белүүн шинээдип болгаш бо үе-чаданы эртеп кончут берге болгаш үр болган.

Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын тургузарының организастыг үеминиң кол түнели болган үүле— бүгү таварыштырылганын тода технологиязын ажылдап кылыры. Бистиң байдалывыска ажыглаан болур чиик үлетпүрүн домедешкек стандарттарга даянган ажылдап кылынган бүдүрүлге стандарттарынга ук система үндезилеттинген. Фабрикада күрүне стандарттарынга дүгжүп турар 26 хевирлер шинээттинген. Амгы үеде 27 дугаар «Күш-ажылдың айыыл чок чорудуунуң методтары» деп стандарт шинтпирлеттинип турар. Ону сайзырадырының кол угланышкынары болза технологиниң хажыдыышкынарын база эде кылышкынларны эвээжедири, чаа технологиниы болгаш техниканы дүргеи шинээдири, хыналданың методтарын сайзырангайжыдары, бүдүрүп турары продукцияның шынары дээш харысалганы бедидери дээш кижизидилге ажылын идепкейжидери болур.

Продукцияның шынарының талазы-биле мастер, технолог, техниктиг хыналда киллизин, бүдүрүлге кылдызының ажылдакчылары харысалгалыг.

Кылдыган ажылдың шынарын хынаары-биле фабрикада он контролёрлар ажылдап турар. Даараан кылыгларын хыналдазын олар ол кылыгларның техниктиг документациязын ёзугаар чорудуп турар. Хинелда үезинде даараазында ажылдарны шүүп коор: хемчег табели-биле тваржылгазы, чуруктуң шын угланышкыны, чаңгыс аай азы ацгы-ацгы өөнер киргеин, технологтуг операцияның күүселдези, кезектериниң кыдыгларының дем-дескизи, симетриялыы, ниеи изиниң арааның демчээли, кезектериниң тудуштурганының шынары, онзагай демдектериниң көскүзү, материалдың баштынын, фурнитуразының таваржылгазы, пос-таазының чедер-четпестери, садыг бижиин шын кошканы. Четпес чүүлдүг кылыгларны тускай демдек-биле демдеглээн, чедир кылыры-биле катап эгидер.

Бистиң коллективте хой чыл ак сеткилдиг ажылдап турар контролёрлар бар. Оларга аныяктарның дагдынмышкызы — Ортунмаа Доржуевна Монгуш хамааржыр. Ол шыкаш макталдыг ажылдыгларга № 6 бригаданың контролёру Татьяна Орланмай, № 1 бригаданың Раиса Сундуй олар хамааржыр.

Бүдүрүп турар продукцияның шынарын хынаары-биле фабрикада доктаамал хыналданың графиги бар. Ол график квартал айы-биле тургустунган. Фабрикада беш кижи составтыг дөрт комиссия ажылдап турар. Продукцияның шынарының көрүлдезин неделя санында чорудуп, оон түннелдерин бригада хуралдарынга сайгарып турар болгаш сагындырыгларны фабрикада шынар бүдүнунга бижиир. Оон ангыда даараар цехте үш кижи составтыг шынар дээш харысалгалыг бригада бюрозу ажылдап турар.

1983 чылдың тос айларының даараан кылыгларның сорт талазы-биле планы 96,7 хуу турда, ону херек кырында 97,2 хуу күүсеткен. Кылыгларны бир дугаар хыналдадан дужаар планы 95,5 хуу турда, 96,2 хуу кылдыр күүсеткен.

1983 чылда коллектив 14 модельдерни Шынар демдээнге болгаш «Н» индекске даараар хүлээлгелиг. Бирги чартык чылда 345 муң рубльдиг Шынар демдектиг кылыгларын бүдүрер турган, ону 100 хуу күүсеткен. Ол ниити бүдүрүп турар продукцияның 19,4 хуузу болур. «Н» индекстиг продукциязы ниити продукцияның 10,4 хуузу боон турар. Шынар демдектиг болгаш «Н» индекстиг кылыглар үндүрүлгези бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарынын бедип турарының кол коргузуу болур. Ынчангаш ындыг кылыгларны ковудедирин чедип алыр дээш ажылдап турар бис.

Продукцияның шынары дээш демиселге ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы инициативазын кодурериниге социалистиг чарыш улуг идигни берип турар.

У. КЮРЮ.

Кызылда дааранылга фабриказының техниктиг контроль киллизиниң начальниги.

Бөгүн—Күш-ажылды коммунистиг

ёзу-биле көөру дээш шимчээшкинниң 25 чылы

ШАЛЫПЧЫ, КОММУНИСТИГ ЁЗУ-БИЛЕ КҮШ-АЖЫЛ

Москваның бүдүрүлгелеринге болгаш тудугларынга 25 чыл мурнунда тургустунган — күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөру дээш шимчээшкин күүгүлүг, тургузукчу күш апарган. Ол шимчээшкин дээрге, коммунизминиң идеалдарынга шыпчы чорукту, В. И. Ленининиң хераңге бүрүн бердинипкинин, совет кижилериниң күш-ажылчы маадырлыг чоруун бодунда сиңиктирген. Коммунистиг күш-ажылы дээш шимчээшкинниң тутунуң адаа-биле амгы үеде 70 миллион ажыг кижи базын орар.

Партиниң экономиктиг политиказын боттандырарынга, ажылчы чонну бүдүрүлгени өргелеп-башкарарынга киириштиреринге, келир үеним кижизин кижизидериңге бүгү-улусчу ол шимчээшкинниң ужурдузазы аажок улуг. Социалистиг чарыштыг организастаарын, оон түңнелин үндүрерин сайзырадыгайжыдарының болгаш оон тинлекчилерин шаңнал-мактаарының дугайында СЭКП ТК-ның хүлээн алганы доктаалында чаа-чаа сорулгаларны салган болгай. Чаржын турарларының ыңнчээнгейин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериңче, продукцияның шынарын улам эжиндиреңче, бүдүрүлгенин хемчелин улгаттырарыңче, чиг-этти, энергияны, ажыл шагын каммыг ажыглаарыңче, бүгү курлавырларны камнаарыңче болгаш план болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарыңче угландырар херек дээрзин ол доктаалда айыткан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның ноябрь (1982 чыл) болгаш июнь (1983 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралда боттандырып турар миллион-миллион совет кижилер ол алдарлыг юбилейге тураскааткан күш-ажылчы эңлчегде эрестиг туржуп, чогаалчы күш-ажылчы чоруун база катап көргүскен. Ол дугайын СЭТА-ның корреспондентилери байырлал бүдүүзүнде мынчаар дамчытканнар.

ЧАҢЧЫЛДАРГА ШЫНЧЫ ЧОРУК

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөру дээш шимчээшкиниң 25 чылынга алдар болдурган күш-ажылчы шалыпчы эңлчег автомобильдерге болгаш тракторларга алейтри деригелерин бүдүрер заводта доозулган. Ол чарыштың тинлекчилериниң бирээзи — 1958 чылда-ла коммунистиг күш-ажылдың коллективиниң адын алган Т. Журавлёваның чыыкчылар бригадазы болган.

— Чарышты организастаарынга дыка хөй чаа түүлдерни эрткен чылдарда кылганы билдингир— деп, Тамара Николаевна чугаалады.— Ыңчалза-даа ында кол түүл — ажылы дээш кижи бүрүзүңүң харыысалгалыг болурунга кижизидери ол хевээр арткан.

Күш-ажылды организастап турганы 25 чыл мурнунда ангы турган болдур ийни—бригада бүрүзү чаңгыс аай хевириниң кылыгларын чыып турган, а ынчан чарыштың принципи база ангы: бир дугаарында-ла— «бодунуң» планын күүседири. Коллективтер аразында мидиг ылгалдарны ажып артери, кижилерни хаара тудары мидыг-ла белен эвес болгай. Ыидыг болзажок, мээң бодалым-биле алырга, кижилериң сеткил-сагыжынга дыка чугула өскерлиишкин болган — ниити сорулгаларны күүседириңге кижи бүрүзү харысалгалыг чоруун көргүскен. Оон уламнидан, кажан чаңгыс аай нарядче шилчиир дугайында айтырыг тургустунып келирге, анаа кым-даа удурланмаан. Ажылды ынчаар организастааны чарыштың улам дээштиг болдурарынга чаа-чаа аргаларны берген.

Ам бистиң бригадавыс комплекстиг апарган, кижи бүрүзү өлүмге каш профессияны шиңгээдип алган. Боттарының хуудa планнарын дуржулгалыг ажылчыннар хуусаа бетинде ажыр күүсеткилепкеш, чаа эгелеп чоруур ажылчыннарга дузалажып, аарый берген эштерни солуп турарлар. Ынчаннас арга чок — кады кылган ажылының эң бедик түңнелдиг болуруң кижи бүрүзү күүзүр болгай. Кижилериң күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин тургусканы хожудан турарларны өрү көдүрериңе дузалаан. Моон мурнунда безин кончуг эвээш турганы— күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктарны ниити хуралдарга чугаалажып турар бис. Чижээлээрге, белеткел салбырының ажылының кошкаандан цехтиң план күүселедзиңге бергедээшкиннер тургустунуп келген. Ол бүгүүнүнда ажылдап турар эштерге тайылбырлап, чугаалашканының түңнелинде, администрацияның чопшээрели-биле ол участоктуң ажылын эде тургуская.

Ам ол цехте ажылдап турар чеди бригаданың бежи чаңгыс аай нарядче кирген. А өске бригадаларда колдуулдала аныяктар — школаларның болгаш профтехучилищелериниң доозукчулары ажылдап турар. Олар амдыызында уругларның ажылын хайгаарап, коллективтиг чаңчылдары-биле танышып турарлар. Ыңчалза-даа ам безин олаңның ажылынга хомудалдар чок — ажыл-ишчи характериниң тургустунуп турары ол.

Завод коллективиниң кызымак күш-ажылының ачызында чаалап алганы Кызыл туктарын цехче кирер эжиг аксында аскан. Коммунистиг күш-ажылы дээш шимчээшкининиң хоочунары ол туктарны бүдүмчелиг холдарга шилчидип бергениңе чоргааараарлар.

АЛДАРЛЫГ ЧОРУКТУҢ УЛАНЧЫЗЫ!

Ленинградтың «Красный выборжец» каттыжышкинының музейинде ийи экспонат кожа чыып турар. Ол — социалистиг чарышты организастап турганының төөгүзүүн бирээзи-дир. Ында чартык чүс чыл мурнунда бистиң чуртуңуска күш-ажылчы маргыллааны эгелээриңе турасказдыы, ажылчын Михаил Путниниң ат салганы керооник хоолгазы болгаш ажылчыннарның 1983 чылда кылганы эртем-техникиг шинчилеттер-дир.

Бо чылын, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөру дээш шимчээшкиниң юбилейин төлептиг уткувушаан, оон чаа түүлдерни металлургтар кылган. Чагыгларны болгаш керээде айыттынган түүлдерни чогуур хуусаада күүседир сорулга-биле, «Красный выборжецте» чарышты «Кол-ла түүл— алыс түңнел» деп лозунче угланган. Ында чүгле бүдүрүлгечилер эвес, а саарылга киллизиниң болгаш транспорт негиниң ажыллакчылары база киржип турар. Продукцияның хереглекчиге чедип турарынга чедир көргүскен картада ол ажыллы харыылаар кижиниң адын болгаш оны күүседир хуусаазын айыткан. Ол чорук чагыгларны чогуур хуусаада күүседир дээш харыылаар кижилериң харыысалгазын улам бедиткен.

Ю. ВОРОБЬЕВСКИЙ.
Ленинград.

ЯЗЕП ЛУРИНЬНИҢ ЧҮС ӨӨРЕНИКЧИЗИ

Суургалыг болгаш автокраннарны Рига эргелелиниң аныяк слесары Геннадий Лазаревке В. И. Ленининиң чуруун сиилбээн хөрек демдээн тывысканы — оон бүдүрүлгечи чедишкиннерин үнелеп көргениниң демдээ болган.

25 чыл мурнунда Язеп Язеповичиниң амыдыралынга база-ла ол ышкаш болушкун болган. А бөгүн оон өөрүшкүү аажок: Геннадий оон чүс дугаар өөреникчизи.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөру дээш шимчээшкиниң Латвияга кэзи-биле деткээн. Республикага оон эгелекчизи — амгы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Язеп Луринь болган.

Д. ГЕФТЕР.
СЭТА-ның корр.
Рига.

БУРУУ ШАПКАН

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанга удур өөнчүк-чоңгээлиг кампанияны үргүлчүлевишаан, Исламабадтың шериг ёзу-чуруму АДР-ниң чепсектиг күштериниң самолёттары пакистан кызыгаарны үрээш, кызыгаар чоогунда районларны бомбалаан деп турарын даштыкы херектер министерствозунуң медеглелинде буруу шапкан. Камгалал министерствозунуң дыңнадымынга даянган, АДР-ниң даштыкы херектер министерствозу пакистан эрге-чагырганын бо чоргаадып алганы барымдаа чок буруудадышкынарын шинитпирлин-биле сойгаалаан.

Пакистанда демократиялыг катап тургузар дээш демисел калбарган деп, медеглелде айтып турар. Генералдарның ёзу-чуруму чүрттүң иштики кризизинден пакистан чонуң болгаш делегей иниттелиниң бодалын чайладыр сорулга-биле ол шимчээшкинни базарын ораллажып турар деп, медеглелде айтып турар. Исламабадтың чоңга удур ёзу-чуруму болгаш АДР-ге удур чарлаттынмаан даймына оон ролюн бо чорук чажырып шыдавас. Мегге буруудадышкынар империалисчи политиканың тарадыкчылары генералдарны агартпайн турар болгаш оларның кожа күүнелерге, ол ышкаш Афганистанга хамаарыштыр чорудуп турар политиказын чон киленнин-биле буруу шаап турар.

АДР-ниң даштыкы херектер министерствозу Пакистанның шериг ёзу-чурумунуң чорудуп турар өнчүк-чоңгээлиг болгаш мегге буруудадышкынарынга шыңгызыбиле удурланып турар.

ДАШТЫКЫДА АНЫЯКТАР АМЫДЫРАЛЫ

БЕРЛИН. ГДР-ниң хостуг немец аныяктар эвилелиниң көк туктары республиканың найысылалының дыка хөй тудугларының кырында киисин турар. Ол дээрге, ында аныяктар коллективтери ажылдап турарын керечилеп турар. Чеди чыл бурунгаар Лейпциг кудумчузунда баштайгы бедик бажыны көк хөйленгиг тудугжулар бригадазы туткан. ХНАН-ның Төп Чөвүлелиниң Берлинниң тудуг объектилерин аныяктарны деп чарлаан шинтирни амыдыралга боттанып эгелээн. Ам Лейпциг кудумчузу хоорайының эң-не чараш кудумчуларының бирээзи апарган.

Александерплац Төп шөлдеп тура Мюгельзейде дыштанылга зоназынга чедир ГДР-ниң аныяктар эвилелиниң 14 муң ажыг төлээлери ажылдап турар. Олар 10,3 миллиард марка-акшаның тудуг ажылдарын кылган.

КАИР. Израильдың күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле министерствозу еврей аныяктар ортузунда ажыл чоктарының дугайында илеткелди парлаан. Чүрүтта ортумаа-биле 18 хардан 24 харга чедир оолдар, кыстарның 15 хуузу доктаамал ажыл чок дээрзин документиде бижээн.

ТОКИО. Япон университеттерин болгаш колледжилерин дооскан дерээжен уруглар чүрүттелгазында бир дугаар ажыл тып алыр дээш дыка үр хинчектенирлер. Күш-ажыл министерствозунуң дыңнадып турары-биле алырга, бо чылын 80 муң япон дерээженнер чүрүттүн дээдиг өөредилге черлерини доозун турар, ол болза энир чылдыңнан 8 хуу хөй болуп турар. Дээдиг эртемниг дерээженнерге ажылдаар чер бо үеним дургузунда 5,3 хуу кызырылган. Япон компаниялар энир чылга деңнээргe колледж доосканнарга ажылдаар черни 10 хуу эвээш берип турар.

БАРЫЫН БЕРЛИН. «Тайбың дээш, ажылдаар болгаш өөренир эрге дээш демисеженге дем кыйгырыгның адаа-биле Карл Либкнехт аттыг социалистиг аныяктар эвилелиниң X конференциясының ажылы эгелээн. Конференцияның делегаттары — ажылчыннар, азбан-хаакчыт болгаш өөренип турар аныяктар— бүгү район организацияларының төлөөлери делегей байдалының марын чугула айтырыгларын, доорай чагырыкчыларының чорудуп турар политиказының түңнелинде чидирлеңген социал айтырыгларны чугаалажыр. Бо чылдың төнчүзүнде АКШ-тың болгаш НАТО-ның Барын Европа чүрүттарынга ортумак ыраакылдың чаа америк ракеталарын тургузар дээш ниитилеңге холбаштыр аныяктар шимчээшкиниң сорулгаларын орта тодарадыр.

МАПУТУ. Мозамбик аныяктар эвилелиниң (МАЭ) кыйырыны-биле Мапуту можута февраль 3 аттыг күүне бүдүрүлгезинде эки турарын күш-ажылчы хүннерингe чүс-чүс оолдар, кыстар киришкен. Бүдүрүлгенің девискээринде олар муң ажыг кат-чимис үнүштерин тараан болгаш кат ажаарынга тараачыннарга дузалашкан.

МАЭ-ниң чиңгине секретары З. Зандамела чоруттунган күш-ажылчы хүннер өзүп орар ажылды күш-ажылды социалистиг ёзу-биле көөрүнге киживидип турар деп чугаалаан.

ВЕНА. Аныяктарны австрали профсоюзулер каттыжышкыны экономиктиг болгаш социал айтырыгларны ында эртип турар бодунуң конгрезинге чугаалашкан.

Австрияда, өске капиталистиг чүрүттарда ышкаш, экономиктиг кризис болуп турар болгаш оон үржүү аныяктарга база хаздап турар. Чүрүтта «артык» кижилериниң 30 хуузу 25 харга чедир аныяктар болуп турар. Социал айтырыглар министерствозунуң дыңнадып турары-биле алырга, энир чылда деңнээргe, бо чылдың барган чартында Австрияда ажыл чок аныяктарның саны 37 хуу өскен. Ыңчалза-даа азбан статистиказы чаа школа дооскан ажыл тыпкан аныяктарны санаваан турар. Экономиктиг шинчилелдериниң австри институдунуң дыңнадыы-биле алырга, бо чылын 13 муң кижи ажыл чок арткан.

АЛЖИР. Алжир Улус Демократтыг Республикада Анаба хоорай улуг университет төптериниң бирээзи болгаш «Юманите» солунуң байырлалын бөртө эрттирген. Алжир аныяктарының национал эвилелиниң (ААНЭ) парлалга органы сес чыл оон демдеглеп турар.

Фестивальдың киржикчилерин улуг программа кылып турар. Спортчу маргыдаалар болгаш уран чүүл конкуренцияларындан ыраакта, амгы алжир ниитилеңге аныяктарның роль болгаш ужур-дузазын деп саналаал солчуушкуну база болуур. Орта студентилерниң күш-ажылчы семестрин түңнээр.

Бо чылын ийи муң ажыг оолдар, кыстар шөлдерге болгаш фермаларга ажылдап, суурлар чаагайжыдыгазынга киржип, ийи-бүрү аргаларга удур профилактика ажылын кылып, көдээ черлерде бижиббилиг чок чорук-биле демиселдя чорутканнар. Олар бо чылдың дүжүт ажаалдазынга идепкейлиг киришкеннер.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧҮРТТАРЫНДА

ПРАГА

Копрживнице хоорайда автомобиль кылып турар «Татра» дээр заводту социалистиг экономиктиг интеграцияның түңнели деп шыныбиле чугаалажып турар. Ол таварылга эвес. Ол бүдүрүлге черинің демдээн какпан күчүлүг грузовиктер ГДР-де болгаш Венгрияда-даа, Румынида болгаш Болгарияда-даа, Польшада болгаш Совет Эвилелиниде-даа чедишкиниг ажыглаттынып турар. Чехословакия ол заводка тургузар дыка хөй технологтуг деригхерекселдерни Совет Эвилелиниден, Болгариядан — демир чондурар станоктарны болгаш автокарларны, ГДР-ден—бедик бүдүрүкчүлүг прессторни, Венгриядан кан конструкцияларны болгаш электроннуг техниканы садып ап турар. Оон-биле кады ЭДЧ кежигүнү чүрүттар «Татраны» долузу-биле чаартырынга идепкейлиг киришкен. Ол бүгүниң түңнелинде завод эрткен чылын «Т-815» дээр чаа машинаны массалыг-биле бүдүрүп үндүрүп эгелээн.

БЕРЛИН

ГДР-ниң тургустуганындан бээр 34 чыл оо—национал сайырлалдың мурнуу чарында Баальберге (Галле округ) деп черге туткан, ажыглалга киргеи клинкер заводу чылда-ла 27 миллион клинкер болгаш отка шыдамык туйбуну кылып үндүрер арталыг. Ол чаа бүдүрүлге черинің продукциязы республикага чүрүттарга тудуунуң программазын чедишкиниг боттандырарынга улуг идеглиг болур.

Программа ёзугаар башкарып, ажыдадыр чеди үлетпүр роботтарлыг ол заводтуң чаа технологтуг деригхерекселдерин Чехословакиядан баргаи специалистер эптеп тургускан. ГДР-ниң специалистери туйбу өрттедип, белеткээр хоюткуну кылыр хереклерни тургусканнар. Заводтуң деригхелерин ажылдадып, хөделдирериңе заводтуң бөлүк ажылчыннары ЧССР-ге баргаш, тускай белеткелди эрткеннер.

ГАВАНА

Кубаның ажылчы чоннарының профсоюзунуң (КАП) 15-ки съездизиниң кол документилериниң төлевилелдерни чугаалажып көөру Кубада дооступ турар.

Ол ёзулуг бүгү-улусчу политиктиг чугула кампания келир чылдың февраль айда болур дээди профэвилел чыжыгга белеткелдің бирги үечадазы болганын найысылалдың таакпы кылыр Мигель Ф. Ромга аттыг фабриказының мурнакчы коллективиниң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының мурнунга чүве чугаалааш, Кубаның Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүнүңге кандидат, КАП-тың чиңгине секретары Роберто Вейга демдеглээн. Профэвилелдериниң эге организацияларының хуралдарынга 2 миллион ажыг ажылчы чоннарының олурушканын ол дыңнаткан. Ажылчын ангының болгаш күш-ажылчы интеллигенцияның төлөөлекчилерге күш-ажылды организастаарының, таарымчалыг байдалдарны тургузарының болгаш төлээриниң, профэвилелдериниң ажылын эжиндериниң талазы-биле 83 муң санал-оналдарын киргеи. Ёзулуг социалистиг демократиялыг көрүлдеги болгаш ол чугаалажып көрүүшкүнериниң политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүн-биле эрткенин Р. Вейга демдеглээн.

БУДАПЕШТ

Венгрияның балыкчылары күскү балыктаашкын үезинде бо чыл-даа чаагай-ла «дүжүттүү» болган-дыр деп, чугаалап турарлар. Балык өстүрер ажыл-агыйларының баш удур санаа турары-биле алырга, «ак-көк шөлдерден дүжүт» кажаатызындан-даа хөй—44 муң тонна чедер ужурлуг.

Республиканың көдээ ажылагый ажылдарын чорударынга тварышпас, улуг эвес көлдерингe болгаш хөөлбектериниңе балык өстүрери эң-не хөй ажыктыг боор турар. Ыидыг суг хөөлбектериниң гектар бүрүзү-ле чылда бир тонна ажыг балыкты берип турар.

Республиканга бир килограмм балыкты өстүрүп, тударынга ортумаа-биле ийи килограммдан бичиңее ажыг чиик ортектиг балык чемин чарыгдап турар.

(СЭТА).

Э. ХОНЕККЕРНИҢ ЧАГААЗЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-ниң Күүне чөвүлелиниң даргазы Э. Хонеккер ГФР-ниң федералдыг канцлери Г. Кольга чагаа чоруткаш, ол чүрүттүң девискээринде чаа америк ядролуг ракеталарны тургузарынга ГФР-ниң чагырыкчы болуктериниң туружуп эде көөрүнче болгаш Женевада совет-америк чугаалажышкыларга дугуржулганы деп эргеге болгаш бир дөмей айымал чок чорукка үнелеп-лээш, чедип алырынга идиг кылырынче кыйгырган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелиниң принципиалдыг ужур-дузазын оозалап демдеглеп турар.

ЧАА АГРЕССИЯНЫ БЕЛЕТКЕП ТУРАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль аг-шеригдер эжелеп алганы мурнуу-ливан районларны шериг шивээзи кылдыр хуулдурбушаан, Ливанга, өске-даа араб күүнелерге, хамыктың мурнунда кожазы Сириңга удур чаа агрессияны белеткеп турар.

Сөөлгү хүннерде израиль агрессорлар Мурнуу Ливанче хөй санныг үтер-боо батареялары, танкыларны, бронетранспортёрларны болгаш ракета тургузугларын октаан. Оларны Авали хемиң эриниде тургускан «камгалал» кызыгаары дээр черни дургаар мөөшеп турар. Эжелекчилер Израильдың девискээринден Ливанның мурнуу чүгүнче эштээр көвүрүглерни болгаш хемелерни чедирип турар.

Мурнуу ливан районларны чүрүтүн өске девискээрнибиле харыдзаштырып турар эрттирилге-хыналда пунктуларында корум-чурумну израильдер улам шыңгыыраткан.

ВАШИНГТОН. АКШ-тың найысылалынга болган «Тайбынны хандырар» деп кыйгырыгның адаа-биле 10 километр марштың киржикчилери ядролуг ченсекти бүдүрериң доп-дораан соксадырын болгаш чаа делегей-даймынның халавын болдурбас дээш демиселди күштелдиреринге негээн. Капитолия чоогунга чыглын келгеш, делегейни ядролуг халаанче мдалап турар амгы вашингтон администрациязының милитарисчи чоруун сойгалаан плакаттарны тудуп алган, хоорайның кудумчуларынга чыскаалды организастаан.

ЧУРУКТА: Вашингтонга болган чыскаал үезинде.

(СЭТА).

ДЕМИСЕЛ ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Чилиде Пиночеттин диктаторжу ёзу-чуруму казбак улус массаларының демиселинің күштелиишкининден корткаш, октябрь он бирде оппозистиг күштериниң эрттирер дээн улут чыскаалын болдурбас дээш күүтүг ораллажыышкынны кылган. Оон түңнелинде чүрүтта, ылаңгыда Сантьягода массалыг чиндиишкиннерни болгаш тудуп хоруудаашкынарны кылып, ёзу-чурумга удур күштериниң дыка хөй төлөөлекчилерни кара-бажынарже киир октап турар. Чес-руда үлетпүрүнүң конфедерациязының дартазы Роберто Сегельди болгаш өске-даа профэвилел удуртукчуларын чепсектиг биллиимес кижилер өлүрер деп кыжаныр турганнар. Ол конфедерацияның удуртулгазының төлөөлекчизи Рауль Монтесиносту шиночеттчилер араатанзыг ёзу-биле эттеп, хилинчектээн. Ол угаанмедерел чок апаарга, найысылалдан 25 километр орук ыдыныче октапкал чыткан. Эң улуг дээн беш профэвилел төптерни каттыштырган ажылчы чоннарының конфедерациязының болгаш национал удуртулга чөвүлелиниң хуралын дүрген чымыдыргаш, анаа тургустунган байдалды чугаалажып көргеи.

Улусчу-демократтыг шимчээшкиниң баштаар черн оппозистиг күштерни «Пиночет сөөзүнүн!», «Демократияны доп-дораан катап тургузар!» деп, кыйгырыглар-биле митингилерни, чыскаалдарны, марштарны эрттиреринче кыйгырган.

ВАШИНГТОННУҢ ХОРАЛАКЧЫ ҮҮЛГЕДИИ

ВАРШАВА. (СЭТА). Амгы америк администрация ПУР-нуң иштики херектериңе шуут холгаарлаар өралдажышкынарындан ойталаваан турарын польша телевидениениң тускай дамчыдылгазынга демдеглээн.

Барын чүктүн тускай шивишкини албан черлери, хамыктың мурнунда Төп разведка эргелели, Польшага удур стратегтиг шаап халдаашкынны кылырын үргүлчүлеп турарын ол дамчыдылгага айткан. Оны боттандырып чорударынга канчаар-даа аажок хөй акша-хөрөнгүни, амгы үеним болбаазыраңгай техниканы, идеологтуг диверсантларның шилиттинген болуктерин ажыглап турар. Амгы үеде ТРЭ-ниң чагыргазында турар бөрлөр 800 хоралакчы төптериниң ийгизи-де ПУР-га удур үүлгедиишкиннерни кылып түрар. Пентагон болгаш АКШ-тың күүне департаментизи база ТРЭ-биле сырыы холбаалыг хөделип турар.

Чижээ, Варшавада америк элчин черн бурунуг-биле шпионнар уязы апарганын телевидение айткан. Польшаның күүнеңи айымал чок чорук органнары эрткен чылын херек кырында ТРЭ-ниң шивишкиннери боор турган чамдык америк дипломаттарның шиной үүлгедиишкиннерин илередип туткан. Оларны аразында АКШ-тың элчин черниң ийги секретары П. Берг болгаш АКШ-тың элчин черниң үшкү секретары Л. Стенберг база турган. Ол ышкаш АКШ-тың Варшавада элчин черниң пресс-атташелери Р. Вирден болгаш С. Даброу дипломаттыг эргехүлээлгелерге таарышпас үүлгедиишкиннерни кылып турганын база илереткен. Олар чамдык польша хамаатыларны шивишкиннээр үүлгедиишкиннер кылыры-биле хаседирин ораллажып турганнар.

Польшага удур хоралакчы үүлгедиишкиннерни кылырынга АКШ-тың Краковта болгаш Познаньде консул черлериңе тургускулаан радиостанцияларны безин ажыглап турганын чажырар арга чок кылдыр сойгаалаан илереткени билдингир.

Ыидыг факт-барымдаалар оон-даа хөй көргүзүп болуруп телевидениениң дамчыдылгазынга айткан. Океан ындының политиктериниң Польшаның иштики херектериңе «киришпейн турарының» дугайында, оларның «польша улус-биле эп-найыралдышынга» бадыткаашкыннары хоозун чулчуруушкунар кылдыр сойгаалаарынга ол фактылар безин четчир. Ыидыг «өөнүктер» социалистиг Польшага херектаа чок.

АЙЫЫЛ ЧОК БАЙДАЛДЫ ХАНДЫРАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Делегей эргелериниң нормаларын болгаш принципиерни каржызы-биле үрээни дээш Каттышкан Штаттарның адрезинче шыгыы шүгүмчүлелдерни КНО-ның Кол Ассамблеязының эргелер айтырыгларының талазы-биле алдыгы комитединиң хуралынга дипломаттыг болгаш элчин төлөөлекчилериниң айымал чок чоруун, оларның камгалалын күштелдирер дугайында хемчеглерни чугаалажып тура кылган. Дипломаттарның эргелериңе дээп болбас чорукту үрээнин, оларның амы-тынышче болгаш ат-алдарынче халдаар чорукту КНО эдаа эрттирбес ужурлуг. КНО-ның Уставының принциптерни хундүлээр дугайында Кол Ассамблеяның негелделерни, ол ышкаш делегей дугуржулгаларын чамдык чүрүттарның күүсетпейн турарын чүүк-биле тайылбырлап болуруп?

Бо айтырыгга харыысы КНО-ның ужур-дузазынга дамчаалаан, амгы дипломатияны дорамчылаан база карартып, ону аас-дылдың болгаш чарлыгының дылы-биле солуурун ораллажып турар күүнелерниң политиказындан тывар апаар деп, ССРЭ-ниң төлөөлекчизи И. И. Яковлев чугаалаан. Шак мидыг политика холгаарлакчы шынарлыг болгаш аймылдыг өнчүк-чоңгээ кылырынче чыгаа турар.

АКШ-тың девискээринде ажылдап турар совет дипломаттар өө-не берге байдалдарга таваржып турар дээрзин совет делегат айткан. АКШ-та совет албан черлери болгаш оон ажылдакчылары каш удаа халдаашкынга таваржып келген.

Делегей эргелериниң нормаларын шыгыы сагыыры чугула дээрзин Болгарияның, Грециянның, Финляндияның болгаш өске-даа чүрүттарның төлөөлекчилери хуралга чугаалаан.

Ол айтырыгны чугаалажырынга баштай шинчыктаар болаан, оон соонда болдукун чазалың туружун агартырын кызыткан америк делегат Р. Розенсток хуралга база агартынып, нугуулу кылган.

В. ВАСИЛЕЦ.

САДЫГ: күш-ажылды камнаары

Күүне садының адырлар аайы-биле тус чер планнарының программазын Россия Федерациязының автономлуг республикаларында, крайларында болгаш областларында ажылдап доосканы. Ол программаларны барык муруузуун улус Советтериниң депутаттарының күүскомнары бадылаан. Оны боттандырарының чамдык дуржулгалары элээн каш крайларда болгаш областларда тургустунган.

Он-он муң магазиннер болгаш хөй-ниитиниң чемненилге черлери, сайгарылга базалары болгаш складтар Россияның күүне садынга хамааржып турар. Бир эвес оны чаартыкчы ёзу-биле көрбес болза, адырның моон соңгааргы хөгжүлдезиниге, амгы демографияның байдалында ол барык болдуумас, эвээш дээрге безин 300 муң эш ажылчын хол негеттивер. Чүгле ынчан беш чылдың кол сорулгазын—чурттакчы чонну хандырарының шынарын бедидип болур.

Күш-ажылдың механизациязын болур-погууру-биле чорударын садыг болгаш хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң тудуун шапкынчыдарын база хандырылганың депшилгелиг аргаларын ажыглаарын чаартыкчы программалар көрүп турар. Маңаа хамаарыштыр сактыр болза, онгу беш чылда РСФСР-ниң хоорайларынга «универсам» хевириниң 85 садыгларын ажыткан. Амгы беш чылдың баштайгы ийи чылдарында сезен садыг черни туткан. Ол үеним дургузунда эвээш-ле дээрге 3850 магазиннерни, эрткен беш чылдың баштайгы ийи чылдарындан 1650 магазин хөйнү туткан. Бар магазиннер болгаш столовааларны эде тургузарын, сава-дерхекселдерни ажыглавышаан хандырылганың депшилгелиг аргаларын ажыглалга киирери чаартыкчы программаларның сорулгаларында киргеи. Аъш-чем бараанларының хаптаарын төпчүдери, а ниитиниң чемненилгезиниң черлериңе—белеткел чорудулгаларының фабрикаларын болгаш столовааларын, тускайжыткан вогаа цехтерин тургузары күш-ажылга улуг камналганы болдурар. Бөгүн кухня блокталарын тургузуп каан шөлдерни чөптүг ажыглаарынга ол коячуг ажыктыг болур. Эде кылымшкынны чорутканының түңнелинде келген улусту чемгеренге немей 55 муң олуттар ажыглалга киирер. Садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлерин эде тургузарының программаларында он-он организакчы-ажыл-агыйжы саналдар киргеи. Оны күүседиринге 3,8 миллиард рубль негеттивер. Билдингир, РСФСР-ниң Садыг министерствозунда ынча акша-хөрөнгү чок. Тус черниң Советтери база ол хирени үндүрүп шыдавас. Ынчангаштың чаартыкчы программаларны ядырлар арамының деп адап турары шын. Оны боттандырарынга дыка хөй министерстволарның бүдүрүлгелери болгаш организациялары хаара туттунган. Чижээ, ниитиниң чемненилге черлерин хөгжүдериңе болгаш эде тургузарыкга 1,8 миллиард рубль негеттиниң турар. Ол түңнүн элээн хөй кезиин—1,3 миллиард рубльди заводтар болгаш фабрикалар, бүдүрүлге каттыжышкынны болгаш комбинаттар үндүрер.

Практиканың көргүскеин болза, коллективниң социал хөгжүлдезиниң үр хуусаалыг планнарлыг үлетпүр бүдүрүлгелери садыг хөгжүлдезиниге эң идепкейлиг киржип турар. Хереглекчилериниң—ажылчыннарның болгаш специалистериниң хереглелин хандырып турар чемненилге комбинаттарын тургузарынга акша-хөрөнгүни олар хараннаймайн турар. Магазиннерниң болгаш «кулинария» киллистерниң бүдүрүлгелерге ажыттынганы чаартыкчы программаның киржикчилериниң көскү чедишкини. Беш чылдың эгезинде бээр саналарга, ол чижектиг муң ажыт магазиннер болгаш киллистер ажыттынган. Аъш-чем бараанларының чагыын хүлээп алыр 1500 пунктулар заводтарда болгаш фабрикаларда ажылдап эгелээн.

Садыгны чаартырынга адырларның республика штавыныш бүгү албаннарының ажылын идепкейжиткен. Ниити өртээ 205 миллион рубль холодильник, садыг-технология болгаш кодүртүр-транспорт дериглелер бүдүрер чагыны үлетпүрүн дузазы-биле боттандырган. Адырларның ажыглалында ам ийи миллион санныг техника бар. Чаартыкчы программаны күүселдезиниң кол чүүгү бүгү тала-биле эргижирээн дериглелерни ажыглалдан шуут үндүргеи. Оон-биле чергелештир чүдүрер-дүжүрер болгаш транспорт-склад ажылдарын механизастаарынга херек техника чедишпейн турар.

Чаартыкчы программаның күүселдезинин кол чүүгү улус депутаттарынга, оон күүсекчи комитеттериңе оноажып турар. Ылаңгыя бо талазы-биле Псков, Орлов, Рязань, Пенза, Белгород, Свердловск, Челябинск болгаш Новосибирск областар эң идепкейлиг ажылдап турар.

Ниитиниң чемненилгезиниң ажылын индустриализастаар талазы-биле Горький области Дзержинский хоорайда улуг ажылдарны чорутган. Ында бүгү столовааларның саны 81. Садыгны чаартырыг, херек кырында алырга, чүгле чаа эгелеп турар ажыл. Аар күш-ажылдан амдыызында 700 кижини хостаан. Дүнекги эңлчегерге ажылдардан 700 хөрээжен улусту хостаан. Россияга хамаарыштыр алырга, ол сан-чурагай эвээш болуп турар. Ынчалза-даа дарааныда чүүлү немеп каалы: программада кирдинген хемчеглер ажыглалга киирерге, 156 муң кижилерниң күш-ажылы каматтынар. Ол ажылдакчыларның саны садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң чаа бүдүрүлгелериниң коллективтерин тургузарынга четчир.

И. ПРОХОРОВ.
Москва.

Кожаларның аныяк чогаалчыларының чөвүлел хуралы

КИЖИ ЧУГААЛАЖЫП ТАНЫЖАР

Юрий Леликарпович Кузнецов—амгы совет поэзиянын талантылыгларынын бирээзи. Ол 1941 чылда Кубаньнын Ленинград станциязынга төрүттүнген. Крым камгалалынга маадырлыы-биле өлүрткен хоочун офицернин оглу. Ю. Кузнецов 1961-63 чылларда Кариб далай кризизинин берге үезинде Кубага турган.

Ю. Кузнецов 1971 чылда Москванын литературага институдун дооскан, найысылалдын төп литература органнарынга арткан. Оон редакторлааны-биле С. Пюрбюнүн «Дуруулаар чаныр турда» деп ному «Современникке» чырыкче үнген. Ол ам Москванын Чогаалчылар организациязынын баштаар черинин харыысалгалыг ажылдакчызы.

Бо хүннерде Тывада болуп эртип турар аныяк чогаалчыларнын чөвүлел хуралынын удуртукчузунун бирээзи—Ю. Кузнецовтун болгаш өске-даа авторларын шүлүктери-биле таныжарынче чаладывыс, эргим номчукчу.

Ю. КУЗНЕЦОВ.

ААЖОК ХӨЙ ЭРЛЕР ТУРДУ

Ак-көк дээр дет карактарлыг, алдын баштыг
Аажок хөй эрлер турду, олар кайыл?
Кандыг черден, кайы диптеи дилеп бооруп?
Кандыг дээрин адаанда ирги? Чүге чогуп?
Чевег-хөөрүн сылдыс, үнүш харажык бе?
Черле чүү дээш, бажы-биле читкеннери ол?
Арыг агаар чуртунда эвээш апарган бе?
Азы чаш-шаа хуулгаазын болбааны ол бе?
Ойзуп-кыйзып, хоозун бодал бодааш, чоор мен.
Ооллардың дээш, мени оршээ, Россия!
«Эргим ынак эргиним!» деп, байырлашкан,
Эглин келбес оруундува барганнар-дыр.
Орус кижи сүнезинин улчуп-улчуп,
Оттуг орук, ыш-бус туман ханаларын
Таваараштың бажыңының эргининде
Тарымал хүн — тоорук бооп үнүп келир.
Доозундан ак-көк карак саргыл болуп,
Доман-сеске өске дыллар холушса-даа,
Огланып кээр ыды безин уттупса-даа
Орус кижи—чуртун кагбас, чанып келир.
Оңа берген көжегелиг көзензонге
Оожум келгеш, кавай даажын дыңнап каптар.
Казанчага ону оолак уткып алгаш,
Карак салбайн, кезе кайгап, ыыт чок турар.
—Порук төл бе? Азы чүү соглээр дээнил?
Мөгүденчиг өске сөстүң ажыы чүү деп.
Чарык тигдеп кайгап турар аалчыны
Чаңчай бербе, сывырбайн көр, эргим оолак.

Ада—от деп болган аарга.
А ооң оглу—ыш-ла болгай.
Эге бодал—от боор болза,
Эттиген сөс—ыжы боор-дур.

Кажан ада шуут чок турда,
Канчап оглу шимчей бээр чоор.
Амылыг бо өртемчейден чораан соомда,
Арнын көөр дээш, мени кымнар сүрерлер ийик.
Эргим черге ынакшылдыг бодалдарым
Элек иргин кайын чидер—улчуп артар.
Дириг бе дээш, хомудалдыг улус харын
Дилегзинип, хайдыгылаар чалавас боор.
Артканнарын кижи билбес чүү деп ында,
Ала-чайгаар агым-биле уттуптарлар.
Эргим тала! Эжиңиң ажык кандаай чүвел?
Эскерип кааш, «хат-тыр аа!» деп, бодаар боор сен.
Чазып тур сен. Хоочун эжиң мен-дир мен ийин.
Чалгаараштың даңгаар эртен сенде келдим.

Очулдурган Вл. СЕРЕН-ООЛ.

Сергей МАНИТОВ.

ЫНАК МЕН

Эртенги ханага ынак мен.
Эрес куштарының медээ үнүнге,
Ээрем ыдымында хадыңга ынак мен,
Эртежи кыстың ырынга ынак мен.
Даглыг чуртумга ынак мен,
Даартагыже базымыңга ынак мен.
Чүгле бодумну үнелеп билбес мен,
Чүгле бодумну көңгүс-не билбес мен.
Эки мен бе, багай мен бе, азы,
Эрес мен бе—черле билбес мен.

Валерий КУНИЦЫН.

САКТЫП ЧОРУУР

Шапкын хем дег, үе эртер,
Эриг чүрээм улам саргыыр.
Чашкы шаамның сарыг тооруу
Эргими дам баар болду.

Чүрээм меңээ чагыртпас-тыр,
Сагыш-сеткил улам дойлур,
Чүгле сени сактып чоруур,
Чаңгыс сеңээ өөрүп чоруур.

ЧУРУКТА: аныяк чогаалчыларның Кызылда ашыттынган хуралының киржиничилери ырының болгаш танцының «Саян» нуруме ансамблиниң хөгүүм-шин театрынга болган концертин көрүп тура, ол ансамбльдиң артистери-биле чурукка тырттырганы. (Оң талазында) Хакасиядан келген аныяк чогаалчыларны удуртуп келген чогаалчы Михаил Кильчичаков, (өртүзүнде). Даг-Алтайдан Александр Жунов.

О. ОХЕМЧИКТИҢ тырттырган чуруу.

Культура болгаш амыдырал.

КУЛЬТУРАНЫҢ ЧАА ОДАА

Тыва ССРЭ-ниң составынга кирген соонда чаа-чаа суурлар тургустунуп эгелээн. Оон бээр-ле суурларга клубтар тудуп эгелээн. Шупту суурларга клубтар тургустунган соонда, чонуң амыдырал культуразының улам хөгжээнин-биле соолгу оп чылларда Тываның хоорайлар, суурларынга культура бажыңнары болгаш харын-даа культура ордулары туттунгулаан.

Маңаа чаңгыс чижек болза сөөлгү дөрт чылда Эрзин районга культура бажыңнарын үштү тудуп, ажыглалга киргген. А келир чылын Нарын суурга культура бажыңын кылырын планнаан.

ССРЭ Конституциязының хүүнде байырлыг хурал «Чаа орук» совхозтуң төвүнге чаа Культура бажыңынга ажыттынган.

Байырлыг хуралга СЭКП Эрзин райкомунуң ийги секретары Д. Чамзырай, Даг кодээ Советтиниң түүсекчи комитетиниң даргазы Г. Дойбаа, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны А. Севилбаа болгаш өскелер-даа тыва чонуң национал культуразының хөгжүдезинге Коммунистиг партиянын болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынынга четтиргенин илередип, суурнуң чурттакчыларының чагыгларын өзүгаар чаа Культура бажыңын тудуп тургусканы—Совет демократиянын база бир чаймныгчак хереченин дээрзин демдеглээнер.

Совет түрүнеениң чонуң чаагай чоруун бедидер дээш сагыш салыышкынынга байдагжылар шалыпчы күш-ажыл-биле харылаан турар.

«Чаа орук» совхозтуң ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарыштыг улам калбартып, оң бирги беш чылдың үшкү чылында күрүнете эт, сүт, дүк садарының планнарын түүсеткенин 1983 чылдың октябрь 1-де рапорттаан.

Чаа Культура бажыңы байдагжыларның культурлуг амыдыралында төөгүлүг болуушкын болган.

Культура бажыңының дашты безин коорге дыка онзагай чараш, ийи каат даш бажың болур. Иштинде делгем таныы залы, 300 олуттуг көрүүчүлер залы, спорт залы, уран үүл болгумнериниң янзы-бүрү өрээлдери бар. Оларның каасталгазында Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Бригад Дүпчүр национал уран үүл хевирлерин ажыглап турган кылган. Ында библиотеканың номчулга залы база бар.

Т. МААДЫР-ООЛ.

ЧУРУКТА: Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң төвүнде Культура бажыңын ажылдап турар үеэнде.

Авторлуң фотозу.

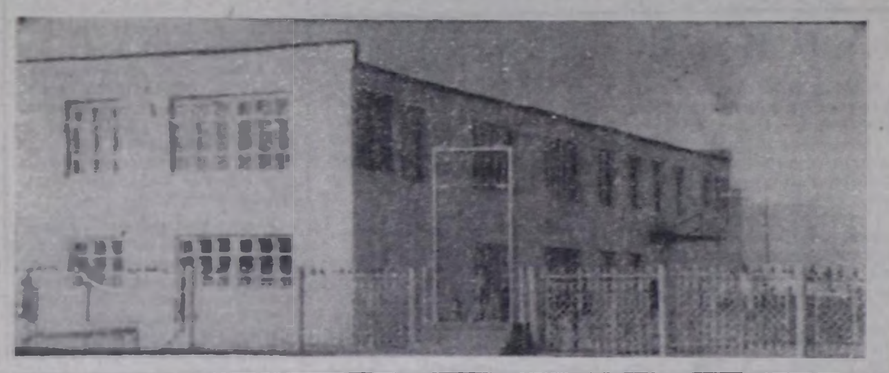

Айтырыңар, харыылап берээл

КАНЧААР ЭММЕНИРИЛ?

Радикулит аарыы канчап тыптып келгерил, ону канчаар эмнезе чогуурул?

Т. ТАВА-САМБУ.
Каа-Хем район.

Бел болгаш көп-белдир аарыы мага-боттга оорга соогунун, шынганнарының, нерв дазылчыгаштарының болгаш иштики органнарының аарыының салдарындан тыптыр. Ынчалдажок оон кол чылдагааны — бел кежии биле көп-белдир соогунун радикулитидир.

Ол чүү деп аарыгыл? Радикулит (латин сөстен уталган нерв дазылчыгажы) дээрге, оорга чүүнүн нерв дазылчыгаштарының аарыы-дыр. Бо аарыг бел болгаш көп-белдир девискээринге өскүүр. Ол-кавы девискээр мага-боттун үстүкү кезээн тудуп чоруур. Ынчангаш ол доктаамал аар базыышкыны чүүктээр. Оон-биле чергелештир бел кежик үргүлчү шимчээшкинге чоруур. Күштүг шимчээшкиннер нерв дазылчыгаштарын баксыраштыр. Оон чоорту радикулит аарыы тыптыр.

Үк аарыг колдуунда 30—50 харлыг, идепкейжи ажылыштың кижилериниде нептерээн боор. Радикулит эмнеттингир аарыг. Ынчалдажок түр үеде күштүг аартып, кижини ажылдаар шинээзиниден чардыктырар.

Радикулиттин ол чылдагаанары. Ортумак болгаш улуг назылыгдарның оорга соогунге назы-харының аа-йы-биле өскерилгелер болдуруп, оон нерв дазылчыгаштарының үнер уттерин тарадыптар. Бел кежикке бичинле кемдеп, бертинишкин, аар ажыл кылып чаңчыкпаан кижилер күштүг шимчээшкиннер кылгаш нерв дазылчыгаштарына дегдириишкинни болдуруптар. Халдавырлыг аарыглар соонда, бо аарыг база каанаар. Чижээ, ангина, грипп, ревматизм болгаш, ылангыя ол аарыгларны бут кырынга эрттирип, эммиге барбайн, болу эмненгенде аарыг кадаанай бээр.

Радикулит анзы-бүрү чылдагаанардан база тыптыр. Чижээ, аар күш-ажыл кылып чаңчыкпаан кижилер ындыг ажылга киргеш, болганчок-да аарыг бээр. Ынчангаш радикулит аарының тыптып келир чылдагаанны ангыганы. Өлүшүк, соок үеледе бо аарыг нептерееңгей. Үк аарыгдан хөй кезиинде эр улус аарыыр.

Радикулиттен канчаар камгаланза эвил? Бирээде мага-боттуг дадыктырып, бижыктырып чаңчыктырары чугула. Бир эвес бел кежии аарыыр апарза, дүрген-не эммиге коргузуп, сүмеден алыр. Чүгле эмчи аарыгны шын тодарадып эмнээрин үтпаар. Кажан эмчи радикулит аарыы деп диагноозту тодаратканда, ынчан эмминиң сүмелээнин өзүгаар эмненир үжүрлүг.

Аарыгны чогуур үеэнде эмнетпес болза, күштүг дегдириишкинден хоочураар аарыгта чедирер. Ындыг аарыг кижилер соокка донуп болбас. Кажан бел болгаш көп-белдир аарып турар өйде аар чүве көдүрүп, донгайып ажылдаваа эки. Ажылдаар өрээлге өттүр каккан салгын кадыкка улуг хоралыг. Оон камгаланыры чугула.

Н. КУДРЯВЦЕВ,
санитар - чырыдыы ш к ы н
бажыңының эмчизи.

Ажык чугаага хамаарыштыр

УРЖУУ ОЛ-ДУР

Кижиниң ат-алдарын бужарталып, ону амыдырадын делгем оруундан тайзып чоруур чүүлдериниң бирээзи — арага. Ынчангаш ону өй-шаа-биле ижер, кажан-даа «бастып» болбас дээрзин бистин бурунгу өгбелеривис безин чагып чораан.

Мээн назынымы улут пенсиялаанымдан бээр безин алзын каш чыл эрте бергеи. «Кирбээн чүвем чок, кодурбээн хөөзем чок» деп чугаалап болур. Бо үениң дүргузунда арага ижип чораш, эки чүве көргеи чаңгыс-даа кижиге душпадым, шупту-ла, бир-ле чүвете таваржыр—ог-бүлезинден чарлыр, кем-херекке кирер, аарыг-аржыкка түүтүрар. Бо дугайында «Шын» солунга чоокта чаа үнген «Аммыралдың хөлегезинде кымнарыл ол?» деп үүлде база тодаргай бижээн-дир.

Арага ижип алгаш, «далай безин чода ортузунда» апаар кижилерни бо назыда база хөйну кордум. Та чүте «эртен-даарта элээр апаар мен, арын-нүүрүм мени шинде бээр» деп бодавас чүве. Чугаа-домаа-даа үен-даян, бодуп маадыр кижи дег коргедир кижилер ылангыя апыяктар ортузунга болганчок таварышкылаар.

Бо бүгү чугаалаан чүүлүмнү балыткаары-биле чоокта чаа олурушкан судум дугайында бижип көрейн. Анаа чаа-ла 29 харлыг аныяк эр Алексей Түлүштүң хөрээн көрүп турган. Он класс дооскан бо аныяк солдун оруу кайпаар-даа ажык турган. Өөренирдээ, ажылдаар-даа болза, оон эргези, Конституция аныа магадылап берген. А Түлүш ол чаагай эргени хөрекке албайн, арагалаашкын оруун шилип алган. «Ажыг суг-биле өөнүктешкеш, ол чүнү чедип алганы?

Ол 16 харлыында Улуг-Хем районда «Найыралы» совхозка от салып ажылдап турган. Ол аныяк оол келир үеэни бодавайн, арага-биле доңнашкан. Оон уламындан эзирик чораш дерзин кем-херек үүлгедиишкини кылган. Ол дээш РСФСР-ниң КД-ниң 2 кезээ-биле 3 чылда хосталгазын казып шиитиргеи.

Ол хөрээн эрттиргеш, А. Түлүш бодапыр туржук, арагалаар чоруун салбаан. Харын-даа шиитке ажыктыг ажыл безин кылбаан. Байгы ажылы—суурлар кезии арагалаары апарган.

Бо чылдың апрельде А. Түлүш бир эжи-биле Улуг-Хемниң Шаңчыга чеде бергеи. Эзирик кижиде арын-нүүр бар эвес, Шаңчыла хову турлаанга дуне чеде бергеш, улуп чыткан улус оттуруп, арага негеп турган. Ол аразында бир-ле чүве уржуундан эжи-биле азс былаашкаш, эжиниң иштинче бижектээн. Оозу дыка аар кемдээшкиннеге таварышканнылан эмчилер оон амы-тынын камгалап алыр аргазы чок болган.

Ол үүлгедип дээш Алексей Түлүш РСФСР-ниң КД-ниң 108 үүлүнүн 2-ги кезээ-биле хөй чылда хосталгазын казыттырып шиитиргеи.

Бир эвес Алексей Түлүш арага ишпейн, эш-оорунун, доргул-торелдериниң аразында чурттап, хөй-ниитиин ажылын ак сеткилдиг кылып чораан болза, ол хүндүткелиг кижилериниң бирээзи-даа турары чадавас. Чүгле арагаже «бажып суханының» уржуу ол мышкажыл. Ат-алдар-даа, ажыл-агый-даа, эш-оор-даа чок арткан.

Б. БОРИСОВ.

СПОРТТУҢ НЕПТЕРЕҢГЕЙ ХЕВИРИ

СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлеринге хөлбаштыр күш-культураны болгаш спорту республиканга улам сайыырадыр соруулга-биле Тыва АССР-ниң күш-культура болгаш спорт комитеди хостуг хүреш талазы-биле семинар-хуралды Кызылга эрттиргеи. Анаа уругларның спорт школаларының база хөй-ниитичи треперлер чыылган.

Тыва АССР-де хостуг хүрештиң байдалы болгаш ону хөгжүдериниң талазы-биле спорт организациларының 1983—1985 чылларда соруулгаларының дугайында республикада хүреш федерациязының даргазының оралакчызы В. Биче-оол дыңнадыгны кылган. Хостуг хүреште 4237 кижи, дзю-до хүреште 70, самбода 387 кижи ниитизи-биле хаара туттунган, республикада спорттуң эң нептерееңгей хевирлериниң бирээзи дээрзин ол демдеглээн.

Хостуг хүрештиң дүрүмүнде чамдык өскерилгелер, чаа немелделер болгаш республиканың шилиндек командазының 1982—1983 чылларда бүгү-эвилел болгаш бүгү-россия маргылдаалларынга киржилгезиниң түүнелиниң дугайында анализти республиканың улуг тренери Б. Чокпек кылып, чүве чугаалаан.

Ак-Довуракта уругларының спорт школазының тренери С. Шаравин, спорт-чу дээди мергежил школазының тренери В. Оюн болгаш оон-даа өскелер, боттарының дуржулгазының болгаш ажылының дугайында чугаалаанар.

Өөредилге - тренировка-методиказының талазы-биле ажык кичээлди спорт-чу дээди мергежил школазының залынга эрттиргеи. Кичээлге хостуг хүреш дугайында фильмнерни ажыглаан.

М. ШЫЫРАП.

«ЕНИСЕЙ» ЧАЛАП ТУР

Кызыл хоорайның «Енисей» культура башыңында ажыттынып турар «Хозяюшка» дээр клубна хеп дааразарынга аргыызынга, «макраме» сырыырынга болгаш янзы-бүрү аъш-чем бымырарынга өөренирин күүзүн кижилерни чалап турар.

Клубтуң организастыг хуралы октябрь 15-те 16 шакта болур.

«Енисей» культура башыңы хоорайның школаларының 5—10 класстарының өөреникчилерин кино-фото клубка кээп өөрениринче база чалап турар. Болгумге өөредиге октябрь 19-та 15 шакта эгелээр.

Айтырыг тодарадырда № 2-26-97 телефонче долгаар азы автобус № 7, доктаар черге «Магазин».

ЧОННУҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Садып алыкчыларга эптиг болзун дээш үлетпүр бараанларының садыының магазиннери моон адаанда бараанларны 24 ай узун хуусаалыг кылдыр чонга чээлге садып турар: 1 дөрбелчин метри 100 болгаш оон-даа хөй рубль өртектиг хевистер болгаш хевис кылыглары, 2.500 ажыг рубль өртектиг бажың иштинин херекселдери, «Минск маркалыг мотоциклдер, 2000 рубль ажыг өртектиг каракуль алгызындан даараан тон, 300 рубль ажыг өртектиг хрустальдан кылыглар, 500 рубль ажыг өртектиг электри чыыткылыг арматура, «Вятка-автомат» деп хеп чуур машина.

Чээлге бараан садарда садып алыкчының сес айда ажыл төлевирин (пенсиязын) өзүгаар санаар.

Үлетпүр бараанларының садыының магазиннеринден бараанларны чээлге садып алынар!

Ол силерге таарымчалыг, ажыктыг болгаш камналгалыг-даа!

ТВ

ОКТЯБРЬ 13
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25 — Концерт. 10.20 — «Характерлиг кыс». Уран-чечен фильм. 11.50 — Чаа документалдыг фильм. 12.20 — Телемедээлер. 12.25—14.15 — Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Эртемзеңнер — кодээге». 15.10 — Концерт. 15.55 — П. Тычинаның лириказы. 16.30 — Концерт. 17.15 — «Шылыраа школазы». «Ак терге». 17.45 — «Чүрүк саныда-да хүн». 18.00 — «Миллионнарның ленинчи университеди». «Күш-ажыл — ниитилел — кижи». 18.30 — 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — Футболга Олимпийжи маргылдаага шиликтер ужуражылгазы. 20.30 — Эстрада концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — Петер Шрайер (ГДР) ырлаар. 21.55 — 22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Фрунзе хоорай». 8.35 — М. Ю. Лермонтов. «Калашников садыжы дугайында ыры». 7-ги класс. 9.05—Исная дыл. 9.35 — Ю. М. Лермонтов. «Калашников садыжы дугайында ыры». 7-ги класс. 10.05 — Физика болгаш эртем-техникиг революция. 10.35 — И. С. Тургенев. «Аалдар болгаш уругларын». 9-ку класс. 11.05 — География. ССРЭ-ниң бойдус курлавырлары. 11.35 — И. С. Тургенев. «Аалдар болгаш уругларын». 12.05 — Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. Күзүн куштар. 12.25 — Исная дыл. 12.55 — Н. Думбадзе. Чогаалларының арынарындан. 13.55 — «Ванюшиниң уругларын». Бижимел таймыбырлыг уран-чечен фильм. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чаңсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Отчугаш». 18.50 — «Азия төвү». 19.20 — Киножурнал. 19.30 — «Улус чогаалдыгалары».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удулар, чаштар!». 20.15 — «Кино көрүкчүзүнүн эдеринчизи». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Доктор, эки!». Уран-чечен телефильм. 22.50—01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Сокол».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Солунуң дараазында номер октябрь 15-те үнер.

АГААР

Бүгүн республиканга шокар буулуттаар, чаңбас. Соңгу-барын чүктен хаттың дүргеми секундада 2—7 метр.

Дуне 2—7 градус соок, чамдык черлерге 8—13 градус соор. Хүндүс 10—15 градус, чамдык районларга 3—8 градус чылыг.

Кызылга чаъставас, хат кошкак. Дуне 5—7 градус соок, хүндүс 10—12 градус чылыг.

ОКТЯБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Такой джек» 9.30, 12.40, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Средь бела дня» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дюймовочка» 9.50, «Пираты XX века» 11.20, 13.10, 21.00, «Подросток и закон» 15.00, «Юность гения» 17.15, 19.05 шактарда.

«ВОСТОК»: «Возвращение Баттерфлай» 16.50, «Завещание турецкого аги» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дыхание грозы» 19.30 шакта.

БИЛИП АЛЫҢАР

Оолаар чүүл сайгарар талазы-биле республика контораза организациларның болгаш бүдүрүлгелериниң 1983 чылда хөмүр-даш алыр таалоларының эде бижидилгеин ноябрь 1-ден 15-ке чедир шыныылгалар өзүгаар бүрүткөөрин дыңнадып тур.

Эмин чылдың октябрь 1-де алган талоларны хынаан акт бижиттинген соонда, 1983 чылдың ноябрь айдан эгелеп хөмүр-дашты берип эгелээр.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 2018.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле түрүме комитединиң типографизы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00252

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 237 (12327) | 1983 чылдың октябрь 15, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 3 коп

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ЮЖНО-САХАЛИНСК. Тайга ыштарының үрезиннери областың белеткелчилер бригадазы чыып турар. Аргаларда дыттың, чойганың, шивиниң чочагайлары быжа бергеи. Сахалинниң арга-арыг ажылагыйлары чаңге бүрүлүг ыштардан 400 тонна чочагайларны чыырын хүлээгеп. Бүгүде ажылдарга арга-арыг ажылдакчыларынга арганың аныяк өскүктери дузалажып турар.

ЗАПОРОЖЬЕ. Запорожьениң кокс-химиктиг заводунда кургандыр болгаш чылдыр кокс батареяларын тургускан. Оон чылда күүзү—440 муң тонна ромна чиг-эт болур. Батареяны ажыглалга киирери-биле холбаштыр бүдүрүлгениң анаа туруушкунун болдурбайн, чаартылганы кылган.

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Соңгу Осетиняның найысылалында ногаанчыдылга айы эгелээн. Хоорайның кудумчуларында, чаныга чаа туттунган бажыңнар чоогунга ыштар тарылгазын организастаан. Үжен муң ажыг дос ыштарны олурткан. Оон иштинде хоорайның ногаан шимелдезин кызыл дуб, бук, терек, моңгүнелчек шиви, альп хадыны каастаар. Орджоникидзеде чурттакчы бүрүзүнге чүс дөрбелчин метр шөлге олурткан ногаан ыяш онзажып турар. Автономнут республиканың найысылалының 200 чыл болур байырлалынга аллар кылдыр Терек хемниң умунга найырал парыгын тудар. Осетиняның бүгү районнарында ыяш тарылгазы чоруп турар.

КИРОВ. (СЭТА). Киров областың уран-чуруулга музейинде ажыттынган делгелгеде киргген чуруулга чогаалдарының маадырлары кара эвес хөрүзүнүт зонаның колхоз ажыл-ишчилери боор турар. Ук черниң графиктериниң, скульпторларының дөрт чүс ажылдарын «Таравжының болгаш малчинның ажылын алдаржыдыр, бөрөэлиннер» деп иинти эге-биле делгээн.

ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАР

Улус депутаттарының Советтериниң ажыл-чорудулгазын боттандырарынга депутаттарны массалыг-биле киириштиреринің бир кол органы болза, доктаамал комиссиялар болур. Советтериң шиитпирлерин ажылдап кылырынга, оон боттанымышкыны организастаарынга болгаш контрольдаарынга оларны дамчыштыр депутаттар дорт киржип турар. Доктаамал комиссияларның Совет бүрүзүнде бар болуп турары—Советтиң ажылдаарынга дөгүм болуп турар. Оон-биле кады ук комиссияларны тургузары болгаш оларның системазы Советтериң ажыл-чорудулгазын специализастаарының база бир хевири болур. Конституция ёзугаар доктаамал комиссияларны Советтер боттарының эргезинге хамааржыр айтырыларны баш бурунгаар чугаалажып көрүнге, ону белеткээринге, бодунуң база үстүкү органнарның доктаалдарын, шиитпирлерин күрүне органнары, бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар канчаар күүседип турарын хынаары-биле тургузар ужурлуг. Бодунуң идепкейлиг ажылы-биле доктаамал комиссиялар күрүне органнарының ажыктыг ажылдаарынга дуза кадар.

Доктаамал комиссияларның хүлээлгези Совет бүрүзүнүң системазының байдалы-биле тодараттынар. Советтериң эң-не хой санныг органнары—доктаамал комиссиялар. Бистиң республиканың чер-чер Советтеринде амгы үеде 688 доктаамал комиссия бар. Оларның составында кодээ, суур, хоорай база район Советтериң 2950 депутаттары бактаап киргеи, ол дээрге бүгү депутаттарның барык 80 хуузу-дур. Ол ышкаш доктаамал комиссияларда 1274 хой-ниитичи активтер ажылдап турар. Комиссияларның киржилгези-биле 1982 чылда сессияларга 741 янзы-бүрү айтырыгларны белеткээн, оон аңгыда сессияларга база күүскомнуң хуралдарынга 1275 илеткелдерни кылгылаан. Доктаамал комиссияларның ажылын идепкейжиделиниң бир чугула хевири болза, оларның отчёттарын сессияларга дыннаары болур. Бо талазы-биле бисте чамдык солун ажылдарны база кылып турар. Эрткен чылдың түңнели-биле 226 доктаамал комиссия боттарының кылып келген ажылының дутаймында сессияларга отчёттаан.

Улус депутаттарының Советтериниң идепкейлиг чоруу доктаамал комиссияларындан бүрүн хамааржыр. Өскээр чугаалааргa, доктаамал комиссиялары кандыгыл, Совет база ындыг деп чиге чугаалап болур. Доктаамал комиссия болза, чүгле Советке чагыртыр болгаш аңаа отчёдун бээр орган болур. А күүскомунуң хуралынга ук комиссия чүгле кандыг-бир айтырыгны белеткээш, илеткел кылып болур. Күүскомнуң комиссияга даалга бээр, оон ажыл-чорудулгазын үнелээр эртеги чок.

Боттарының сорулгазын эки күүседип турар доктаамал комиссиялар бистиң республиканың чер-чер Советтеринде эвээш эвес. Мөңгүн-Тайга район Совединин кадык камгалал, садыг, хой-ниити чеменилгезиниң талазы-биле доктаамал комиссиязы (даргазы З. Шомбүл) кызымак ажылдап турар. Оон, кежигүннери шупту даалгалыг. Ону камчаар күүседип турарын золчеглиг хуралынга дыннаары чаңчыл болган. Бо комиссия район төвүнде базы Кызыл-Хая суурда столоваларының, пекарияларның, эмнелге, албан черлериниң ажылын хынаап, оон түңнели болунуң хуралынга чугаалашкаш, чогуур шиитпирлерни хүлээп алган. Аптеканың база пекарияның ажылы илдеин-биле экижээн.

Бай-Тайга район Совединиң план, саң-хоо-бюджет талазы-биле доктаамал комиссиязы сессияга 2 катап, күүском хуралынга бир катап айтырыг белеткеп, киришкен. Ол-ла районнуң Бай-Тал кодээ Совединиң социалистиг хоойлу-дүрүм база корум-чурум камгалалының талазы-биле доктаамал комиссиязы (даргазы М. Маадыр) бодунуң харыылап турары айтырыгларының талазы-биле көскү ажылды кылган. Оон түңнелинде кодээ Советтиң деревнязоринде хой-ниитиниң корум-чурумунуң байдалы экижээн. Комиссия улусчу дружининниктериниң ажылын база чугаалашкан. Бо комиссияның ажылында бир эки чүүл болза, доктаал-шиитпирлериниң күүседлези дээш боттуг хемчеглерни ап келгени болур.

Чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының ажылында үстүнде айыттынган чедишкиннер-биле чергелештиргиңгиы четпестер барын айтыр керек. Ол үүнүң чылдагааны-биле тыптып келгеи дээрге, чогуур Советтер боттарының доктаамал комиссияларының ажыл-чорудулгазынче сагыш салбайн турарында. Сессияга кандыг-бир айтырыгны белеткээринге, чугаалажырынга чогуур комиссиниң киириштиреери чугула дээрзин дыка хой Советтер тоомчага албайн турар. Тес-Хемде Чыргаланды кодээ Соведи эрткен чылын кыштаглаашкынга белеткел дугайында совхоз директорунуң илеткелин сессияга дыннаан, оон белеткелинге кодээ ажылагый талазы-биле доктаамал комиссиязын шуут киириштирбээн.

Доктаамал комиссияның ажылы оон кежигүннериниң мергежилиниден, дуржулгазындан дорт хамааржыр. Ынчангаш оон составынга депутаттарны ыяк шилип алыр. Дуза кадары-биле оларның семинарларын, хуралдарын ой-ойле ыаапла эрттирип турар ужурлуг. Кызыл район Совединиң күүскому (даргазы М. Бессмертных) чер-чер Советтериниге соңгулда эрткенинден бээр доктаамал комиссиялардың даргаларының болгаш кежигүннериниң семинарын ийи катап эрттирген. Советтериң ажылын идепкейжиделиниге доктаамал комиссияларның ролюн барымдаалаан, бо чылдың февральда чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының семинарларын эрттиреринің чугулазының дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуу райкүүскомнарже бижик чоруткан болза-даа, ындыг семинарлар чамдык районнарга болбаан.

Советтериң доктаамал ажылдар бо органнарының ажылын күүскомнар углаар, дузалажыр ужурлуг. Ындыг турбуже, чамдык чер-чер Советтериниң күүскомнарында оларның тускай папкалары, ажыл планы-даа чок болгулаар. Амгы үеде сөс-биле ажыл-керектиң карышпазынче, үндүрген шиитпирлериниң күүседезинче эң чугула кичээнгейин салып турар. Бо талазы-биле Советтер боттарының доктаамал комиссияларынга быжыы-биле даяныр ужурлуг.

Доктаамал комиссиялар бодунуң ажыл-чорудулгазынга тускай Дүрүмүү удуртулга болдурар ужурлуг. Тыва АССР-ниң чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының дугайында Дүрүмүү республиканың Дээди Совединиң Президиуму бо чайын бадылааш, районнарже тарадып чоруткан. Ону тускай дептержигеш кылдыр үндүрери-биле белеткеп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизинин, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) база июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле Советтериниң мурнунда улуг-улуг сорулгалар туруп турар. Ону чедишкиннинг шиитпирлээр дизе, олар боттарының доктаамал комиссияларынга даяныр ужурлуг.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

Чонуң бедик шынарлыг хереглел бараанларын бүдүрерин көвүдедир дээш социалистиг чарышты калбартыр талазы-биле Ивановонуң Ф. Н. Самойлов аттыг хөвен-саазын комбинадының, Москваның идик бүдүрер «Заря» бүдүрүлге каттыжышкынының, Дмитровтуң «Юность» деп даараныларга бүдүрүлге каттыжышкынының, Ворошиловградтың I СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг трикотаж фабриказының, «Уралмаш» бүдүрүлге каттыжышкынының, «Вильюйск» мебель комбинадының коллективтериниң инициативазының дугайында.

Чонуң бедик шынарлыг транспорт машина тудуумуң хереглел бараанларын бүдүрерин көвүдедир дээш социалистиг чарышты калбартырыынче кыйырган болгаш 1984—1985 чылдарда белеткен хүлээлгелерин алган РСФСР-ниң Пос-таавы үлетпүрүүнүң министерствозунуң Ивановода Ф. Н. Самойлов аттыг хөвен-саазын комбинадының, Москваның идик кылыр «Заря» бүдүрүлге каттыжышкынының, РСФСР-ниң Чник үлетпүр министерствозунуң «Юность» деп Дмитров даараныларга бүдүрүлге каттыжышкынының, Украин ССР-ниң Ворошиловградта СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг трикотаж фабриказының, Аар болгаш транспорт машина тудуумуң министерствозунуң «Уралмаш» бүдүрүлге каттыжышкынының, Литва ССР-ниң Мебель болгаш ыяш боргазырыдын кылыр үлетпүрүүнүң министерствозунуң «Вильюйск» мебель комбинадының коллективтериниң инициативазын СЭКП Төп Комитеди түүлдүг деп көргеи.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шинарын бүгү талаа-биле бедидер дээш шимчээшкинге чаа идиг бээринче, совет улустуң чаагай чоруун улам ыяй бедидер талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин күүседиринге толелгиг үлүүн киирериниче күш-ажылчы коллективтериниң түткүлү кылдыр ол патриоттуг эгелээшкинин СЭКП ТК санаан көргеи.

Амгы үениң эң эки бараанизар хевирлеринге дүгжүр чонуң хереглел бараанларын бүдүрерин көвүдедир дээш социалистиг чарышты ажылчынларның ортузунга, бригадаларының, цехтериниң, бүдүрүлгелериниң болгаш бүдүрүлге каттыжышкынларының арызынга калбартыр талазы-биле организаксы болгаш политиктиг ажылды чорударын эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомларынга, обкомларынга, хооркомларынга болгаш райкомларынга, партия эге организацияларынга, эвилелдешкен болгаш автономнут республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомларынга, ВЦСПС-ке, ВЛКСМ ТК-га, министерстволарга болгаш ведомстволарга сүмелээн. Бүдүрүлгелериниң, эртем-шинчилел, конструктор, модель организацияларының күжүн бараанларның ассортиментизин болгаш шынарын улам экижиде-ринче, оларны бүдүрүп үндүрерин көвүдедиринче, бедик хереглекчи шынарларлыг кылыгларны чогаатказ, кылып үндүрүп эгелээринче утландырар. Бүдүрүлге черлериниң ажылдакчыларын фабрика болгаш завод марказының аттаалдары дээш бедик харыысалгалыг болгаш профессионал чоргаарланмышкынга кижизидер.

Социалистиг чарышка коллективтериниң чедишкиннерин үргүлчү чыыдарын, бүдүрүлгенин мурнакчыларының дуржулгазын калба-биле пропагандаларын, бүдүрүлгелериниң ажылынче хаалаарын, оларның ажылын улам бедик мергежилдиг чыыдарын, улустуң хереглел бараанларының шынарын бедидери болгаш оларны кылып үндүрерин көвүдедир дээш демиселге ажылчы чонларының чогаадыкчы, тывынгыр идепкейин калбартын, хөгжүдеринге идиг кылырын солуннарының болгаш журналдарның редакцияларынга, ССРЭ-ниң телевидение болгаш радиодамчыдылга комитединге дааскан.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөру дээш шимчээшкиннің 25 чылы

Күш-ажылчы Алдар орденниң ийги, үшкү чергелериниң эдилекчизи коммунист Раиса Дартановна Сумбаа Кызылдың даараныларга фабриказында социалистиг чарыштың мурнуку одуруун эдлеп. бо хүннерде Совет Тываның ыыт-лейлиг чылының баштайгы айының үлүүн доозун турар. Даараныкчылар Зоя Эглит, Лидия Хомушку, Роза Монгуш, Вера Доңгак олар базала эки көргүзүүлерни чедип ап турарлар.

Мурнакчы даараныкчылар күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүүнүң 25 чылынга турасказаткан коммунистиг субботник хүнүнде кижи бүрүзү бүдүн чартык норма ажылды күүседирни хүлээгеи.

ЧУРУКТА: анныктарының дагдынмыкчызы, мурнакчы даараныкчы Р. Д. Сумбаа.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ШАЛЫПЧЫЛАР СЛЁДУ

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкиниң 25 чылынга алдар болдурган күш-ажылчы шалыпчы эвлечетте Кызыл хоорайның хой-хой үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг, транспорт, амыдырал хандырылга черлериниң күш-ажылчы коллективтериниң ишчилери киришкен. Ол чаагай шимчээшкинниң киржикчилери 120 хире кижи Кызыл хоорайда коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының слёдунга чыглып келгеннер.

Слёдту СЭКП Кызыл хоорком-унуң секретары Г. Ш. Монгуш ажыткан. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкин күчүлүг, тургузукчу күш болуп, ажылчы чонларның коммунистиг кижизидилгезинге улуг ужурдузалының ол демдеглевишаан, шалыпчы күш-ажылчы чаагай шынарларны бодунда сиңниктирген, эң төлептиг ажыл-ишчилерге — коммунистиг күш-ажылдың слёдунуң киржикчилеринге байыр чедирген.

Аңаа «Республикада коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиниң 25 чыл оюнун дугайында» плеткелди профоблчовүлелдің секретары Ч. С. Монгуш кылган.

СЭКП-ниң XXVI съездизинин, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, республиканың болгаш Кызыл хоорайның хой-хой ажыл-ишчилери ол юбилейге турасказаткан күш-ажылчы шалыпчы эвлечетте туржуп, чогаадыкчы чоруун коргүскенин ол демдеглээн. Бистиң республикада күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинде амгы үеде 45 муң ажыг кижи киржип турар. Амгы үеде чаржып турарларның кол кичээнгейи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, продукцияның шынарын улам экижидеринче, бүдүрүлгекиң хемчээлин улгаттырарынче, чиг-этти, энергияны, ажыл шагын камныг ажыглаарынче, бүгү курлавырларны камнаарынче болгаш планның болгаш күш-ажылдың сагыла-чурумун быжыглаарынче утландырган.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкиниң 25 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштың түңнелдерин профоблчовүлелдің президиуму үндүрген. Оон тиилекчилери Кызыл районда «Тиилелге» совхозту 500 рубль, Кызылдың сүт комбинадын 300 рубль, Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде Ю. И. Малышевтин коммунистиг күш-ажыл дээш демисежип турар комсомолчулар, анныктар бригадазын 200 рубль-биле болгаш профоблчовүлелдің президиумунун Хүндүлел бижиктери-биле шаннаар дугайын слёттүү киржикчилеринге дыңнаткан болгаш Кызылдың сүт комбинадының Ю. И. Малышевтин бригадазының толээлекчилеринге үк шаңналдарны тывыскан. Алдарлыг юбилейге турасказаалып социалистиг хүлээлгелерни күүседип, үеин мурнаан болук шалыпчыларга СЭКП хооркомунуң болгаш профоблчовүлелдің президиумунун Хүндүлел бижиктерин болгаш акша шаңналдарын тывыскан.

Чаруштың тиилекчилериниң бирээзи Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде комсомолчулар, анныктар бригадазының бригадири Ю. И. Малышев сөс алгаш:

— Бистиң бригадавыс 1978 чылда Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде бир-ле дугаарында бригада керээзи-биле ажылдаар аргаже киргеи, бедиткеи социалистиг хүлээлгевисти күүседип, бо хүнверде 1983 чылдың декабрының үлүүнде ажылдап тур бис. Октябрының төнчүзүнде беш чылдың үш чылының онаалдазын күүседиринге бүзүрелдиг бис — деп, чугаалааш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиниң 25 чыл болган оюнга алдаржыдып москвачыларның үлегери-биле октябрь 15-те коммунистиг субботникке киржиринче слёттүү киржикчилерни кыйгырган.

Дүвүренчиг медээ

ХАРААДАНЧЫГ

Өвүрүнүң үнүш-дүжүдү чегей чер. Шинчалзажок бо чернин чурттакчылары, улуг чарыгдалдарны болгаш күштү үндүрүп турган, боттарының шаа-биле мал чеми культураларны тарып ап турарлар.

«Кызыл тук» совхозтуң Хорумнуг-Ой хорум-дажы хой-даа болза, тараа тарыыр бир чер ол. Аңаа эрткен чазын кек-сула тараан. Оон дүжүдү чаагай болган.

Бо хүнверде Хорумнуг-Ойда күс душкен, дош доңгун, хардаа чаалтар апарган. А кок-сулавыс амгы-даа төндүр ажаатынмаан, улустуң малы чимрин чип, чивезин саза базып туруп берген. Бир демниг шефтээн болза, ону шагда-да ажаап апкан турар ийик. Хараадаанчыг-ла-дыр. Дарый хемчег албас болза, кок-суланың дөгерези таварышкан-на малдың аксынга бадар.

О. ДАЛБЫЙ.

ТЫВА–ХАКАСИЯ

Тыва АССР-ниң болгаш Хакас автономнуг областың социалистиг чарыжының 1983 чылдың 9 айларда түңнелдери.

Бирги колонкада—Тыва АССР-ниң планны күүсеткени, ийгазында—1982 чылга хамаарыштыр 1983 чылда хуузу, үшкүзүнде—Хакас автономнуг областың планны күүсеткени, дорткузүнде— 1982 чылга хамаарыштыр 1983 чылда хуузу.

ҮЛЕТПҮР				
Продукцияны сайгарганы	104	104	100,8	103
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	102	104	103	104
ТУДУГ				
Капитал салыышкыннары	76	102	87	101
Керээлиг ажылдар хемчээли	88	105	94	105
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	108	103	96	103
Чуртталга бажыңнарын ажыглалга киргееи	70	113	104	139
ТРАНСПОРТ				
Ниити ажыглал транспортуу-биле. сөөртүүлгелер (тонна-километр-биле)	94	92	91	90
АМЫДЫРАЛГА АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ				
Чонга ачы-дуза чедиргееи	103	103	98	105
Оон иштинде кодээге	101	103	96	98
САДЫГ				
Үүрмектеп сатканы барааннар	96	101	97	103
КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЫ ПРОДУКЦИЯЗЫН КҮРҮНЕГЕ САТКАНЫ				
Мал болгаш куш	103	101	66	107
Сүт	106	108	88	113
Чуурга	160	105	84	93
Дүк	99,7	97	90	115
МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛУУ				
Бир киектеп ортумаа-биле сатканы сүт (кг).	1093	109	1766	109
Бир дагаадан алган чуурга саны	148	107	165	96
Бир хойдан ортумаа-биле кыргаан дүк (кг).	1,96	89	4,0	108

БРИГАДАДА—ӨҢНҮК БОЛГАШ СҮМЕЛЕКЧИ

Пинскиниң даргаанаар-хевилээр автоматтыг шугумнар заводунуң бүгү бригадаларын күш-ажылды организастаарының деңшилгелиг аргазынче шилчидери доозулган. Бүдүрүлгениң эге чадазынга хамааржыр токарьларының П. Колбаскога удуртканы бригадазы чаңгыс аай нарил-биле чоокта чаа ажылдап эгелээн. Бригада керээзинче заводта эң сөөлүүде шилчээн бригада ол.

Токарьлар элээн улуг хуусаада хожудап келгеи технология сагыттынмайн баар, үрей [illegible]ынар болу боор таварылгалар турган. Цехтың партия бюрозу ол бригадаже каржаан ажылчынар коммунистер А. Козубовскийни болгаш Н. Кохновични чорудар деп шиитпирлээн. Оон элээн болганда оларга база ийи коммунист немешкеи болгаш коллективке партболукту тургускан.

Ол тургустунган баштайгы үеэзиде эгелээш күш-ажылдың сагыла-чурумунче кичээнгейин утландырган. Чурумну быжыглаарынга бригада чөвүлелин кол чепсек кылдыр тургускан. Нинти ажылышке үрей кылышкынар, технология, күш-ажыл болгаш бүдүрүлге чурумунуң өскедаа үзүүшкиннери дорааи эстиктиер аварган. Ол чорук акша-шалыңга база дээш эгелээн.

Бригада аргазынче шилчип тура коммунистер чаа бөзуби-ле ажылдай бергеи коллективтериниң дуржулгазын көрүнип көргеи. Бирги чергеиниң сорулгазы кылдыр кижи бүрүзүнүң ажылдап кылышкын нормазын албан күүсеткеи турары болур деп тодаратканнар. Улут-норманы ам токарь бүрүзү ажыр күүседип турар. Бир эвес коммунист М. Орешкин эвес болза, аныяк токарьлар Г. Полховскийнин, А. Стрибульскийниң салымхуузу кандыг болурун кижи билир аргажок. «Берге» ооллардың, техниктиг училище доосканнарының сеткил-сагыжынга ол кирип, оларны шын орукче үндүрген.

Коммунистер, бригада чөвүлели, кижи дээш шудургу кылыдап, бот-боттарынга бүзүрежиринин, билчиринин бөдүдалын тургускан. Ол чорук чугула базымны кылырынга — бригада керээзинче шилчиринге чедиргеи.

— Кижизидилге ажылын кижи бүрүзүнге чедир чорудар ужурлуг турган. Чогумна кижилериниң тус-тузу-биле ажылдаары чугула— деп, заводтуң партком секретары И. Киевец чугаалаар.— Оон үреттүнелдинин СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга чугаалаан болгай. Бүгү коммунистериниң коллективтерге ажылын ыыгаар утлап-даа турар бис.

Күш-ажылчы киржилгениң коэффициентизи ышкаш чугула үүдү эң дээштиг ажылдап турар. Ону чогумчалыг ажыглаш, ак сеткилдиг эвестериниң ажылынга хамаарыглазын адап турар бис. Ол коэффициент мидыгларының шалыңынга хөлчок салдарлыг. Бригадаларның ажыл хүнү долу ажыглаттынып турар апарган, ажыл шагы үзер, озалдаар коруктар соксаан. Тус-тус коллективтер быжыг, туруштут ажылдап эгелээн.

Ю. БОНДАРЕНКО.
СЭТА-ның корр.
Брест область,
Пинск.

...Дашпыкыдан соолгу медээлер...

РИМ. Ийи муң чыл ажыг «пазылыг» порт турган черниң эрги дериглерин итали археологтар Римде Мальян көвүрүгүнүң кавызында Тибр хемниң эзрем дүвүнден эскерип тыпкан. Узуну сезен метр чедип турар блоктарлыг дериглелерни водолаатарныц болуу шинчилел көргеи. Специалистериниң саналын ёзугаар алырга, ол черге хем өртээн турган. Тибрге бурунгу хем порту турганының дугайын амбоолар шыгжаглары болгаш еске-даа херекселдер бадыткап турар.

МАДРИД. Экономиканың бууразшкыны, амыдыралдың деңшелиниң куду батканы, Испанияның экономиказының чамдык адырларының бүдүрүлгезиниң сандаараны бир дугаарында эң багай салдарны чурттакчы чонуун, ылаңгыя ядыы амыдыралдыларының чуртталгазынга чедирип турар. Парлаттынган социал шинчилелдерин ёзугаар алырга, эң түренги байдалда дөрт миллион кижи чурттап турар. Ындыг чурттап турар саң талазы-биле эвээш шаннааа улустарның толээлери болур 350 муң кижи, кандыг-даа дузаламчы албайн турар, миллион ажыл чоктар, ийи миллион хире кырган назылыглар, эң эвээш шалың-биле чурттап турар ог-бүле ээлери 600 муң кижи оларга хамааржып турар.

Ындыг-даа болза, ажыл чоктарының саны Испанияда шалыпкыны-биле оспушаан. Бо чылдың июль айга чедир ол саң 2.275.600 кижи четкен. Ол дээрге күш-ажыл кылып шыдаар кижи санының 17,28 хуузу-дур.

ЛИССАБОН. Албанының саңчыраайын ёзугаар алырга, Португалияның чурттакчыларының үштүү бир кезии бизнес базы номчуп билбес. Эрге-чагыргаларының чырыдышкын талазы-биле политиказы ол чорукту эдёрнинге углаттымайн турар. Европада деревнязяриниң иштинде чурттуг бо нарын байдалы уламчылап артышаан. Португалияга өөредилге чылы октябрь 3-те эгелээр турган. Ындыг-даа болза Лиссабонуң он-он школалары ажыттынмаан. Кичээлдерге 80 муң ажыг өөренгкилер ам-даа кирбээн. Оон чыдагаалы болза, башкылар чедишпес, школа бажыңнары буступ дужеринин кырында келген, өөредилге номнары болгаш дер-хереклеерни чок болуп турар.

Школа дер-хереклеринин ортээ аар болуп турары бижик билбес чорукту узуткаарынга шаптыктыг. Чүгле соолгу чылдарда бөзин өөредилге номнарының, кыдыраштарының, демир-ужуктериниң ортээ ужен хуу оскен.

ДУБЛИН. Чүгле соолгу он ийи айларда ажыл чок чорук Ирландияда 21 хуу оскен. Албанның парлаттынган саң-чурагайларын ёзугаар алырга, чуртта сентябрь төнчүзүнче чедир 197 муң ажыл чок «артык» кижилер турган. Ол саңчурагай август айда турганындан хой болу бергеи.

АНКАРА. Турциянын бюджединин орулгаларының бол кезээ орук шимчээшкиниин чурумун үрезинин торгаалдары болуп турар. «Сон хаберлис» солунунуң дыңнадыр турары болза, ол саң эрткен сес айларда алды миллиард түрк лир четкен. Чыл төнчүзүнче чедир ам бир миллиард немежир. Торгаалдардан кирип турар акша орулга даг-тывыш улептүрүндеи, почта-телеграф ачы-дузазындан база спорт лотереяларындан хой болуп турар. Ындыг-даа болза парлалганың демдеглееш турары болза, ол саң эрткен сес айларда алды миллиард түрк лир четкеи

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДЕР

«Искра» совхозтуң коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга парткомуң отчёттуг үеде кылган ажылының дутайында отчёт изеткелдыда партком секретары Э. Ч. Куулар кылган.

Аңаа коммунистер кол кичээнгейни чүгле бүдүрүлге планнарын күүседириге эвес, харын ажылдың участок бүрүзүнге харыысалганы бедидерге угландырган.

Парткомуң үчёдунда 82 коммунисти, СЭКП кежигүүнге 4 кандидатты совхоз бүдүрүлгениң чүгүлү участокторында хуваган. Коммунистериниң хой кезин күш-ажылга, хой-ниитин ажылынга идевкейлиин көргүзүп келген. Чижээ, Арыг-Бажы СБФ-зиниң коллективи чыл планын сентябрь 1-де чедиишкиниг боттандырган, ам 1984 чылдың үлүүнде киргеннер. Бо чедиишкинге ыда коммунистериниң башкарыкчы ролюнуң аныык саанчыларга үлегерлиг чоруунуң белгээнин отчёт-соңгулдалыг хуралга демдеглээн. Ол комсомолчу-аныктар фермазында планыг оналдазын ажыр күүседип турар коммунистер хой. Партия эге организациязының секретары Т. К. Монгуш коллектив кежигүннери-биле ажылды эки тургускаанындан ыда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг бедик. Ол ышкаш МТМ-де, автопаркта, школада партия организацияларында ажыл-ишке, хой-ниитти ажылынга коммунистериниң идевкейлиин бедик.

Парткомуң ажылчыларының марксизм-ленинчи өөредилгезин организаставар талазы-биле ажылды эрткен чылын эвээш идевкейжиткен. Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң четкилериниге 400 ажыг кижи өөренген. Бо чылын өөредилге база организастыг эгелеп, оңу амыдырал-биле холбаарынче пропагандистериниң кичээнгейин угландырыы турар. Пропагандистер О. Даш-оол, К. Суттуг-оол, Д. Люндюв, В. Монгуш олар боттарының күжүн болгаш билиин берип, хой-ниитиниң ажылынга идевкейлиин көргүскен. Парткомуң чаныда «Билиг» ниитилелиниң эге организациязы чон ортузунга лекция, беседаны план өзүгаар организастап, чамдык ажылдарны чоруткан.

Совхозтуң экономиказының кол адыры—мал болгаш чер ажылында улуг четпестерни хуралга демдеглээн. Мал бажының өзүлдези куду, тараа болгаш мал чеми культуралардың дүжүү бо чылын эвээш болган. Ажыл-агый бо чылын төрүүр үүс хойга оналаштыр хураган алырын районда ниити деңнелден кудулаткан. Шөөр малдың баш санының өзүлдезиниң планы ыракта чедир күүсеттинмээн. Малды оорга алзыр, самчыгдаар, чишке хереглээр чорук хой. Совхозтуң чамдык малчылары 50 ажыг муң рубль түңнүг өреліг болуп турар. А оларның-биле ажылды бо хүннерге чедир дээштиг чоруттайын, харыысалганы бедидер айтырыгны шыңгыы тургуспайын турар.

Саналдардан алгаш коорге, малдың баш санының өспейн турар чылдагааны хойжуларының малдың чаш төлүн чылдан чылче эвээштиг ап, ыда зооветеринарлыг өөредилгени чогуур деңнелге организаставайн келгениде, малчыннарның амыдырап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургуспайн турарында. Ажыл-агыйда дыка хой өглер эргижирээн. Оларны чаартырынче чүге кичээнгей салдынмайн турарыл?

Бо болгаш өске-даа айтырыгларже парткомуң, партия эге организациядарының кичээнгейин күштелдириге угланган саналдарны отчёт-соңгулдалыг хуралга коммунистер берген. Ол ышкаш малчыннарның аът, малын оорлаар чорук читпейн турар. Ындыг турбуже, райкүүскомуң иштики херектер киллизи мал оорлаар чоруки удур шыңгыы хемчеглер албайн турарын коммунистер шүүмчүлээн.

Совхозта чер ажылының культуразын бедидер талазы-биле ажылда улуг четпестер бар, маңаа удуртулга куду деңнелде болуп турарының дугайында шыңгыы чугаалар хуралга база болган. Чижээ, совхозтуң девискээриниге 250 гектар инженерлиг суттарылга системазын чогуур деңнелге чедир кылбаанының түңнелинде чер ажылындан алыр продукция планда көрдүнгениниңдеп кудулаан. Машина-трактор мастерскаязында ажылдап турар чолаачылар, механизаторлар оргузунга масса-политиктиг ажыл чогуур деңнелге четпес.

Совхозтуң парткомунуң ажылында өске-даа четпестерни шүүмчүлээн санал-оналдар отчёт-соңгулдалыг хуралга болган.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары И. М. Сувандин хуралга киржип, ол бирги беш чылдың үшкү чылында мал болгаш чер ажылының талазы-биле салдынган сорулгаларны тодаргай чугаалаан.

К. МОНГУШ.
«Шыныың» ворр.
Чөөн-Хемчик район.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң программазы — боттанышкында

БАТУМИДЕН ВЬЕТНАМЧЕ

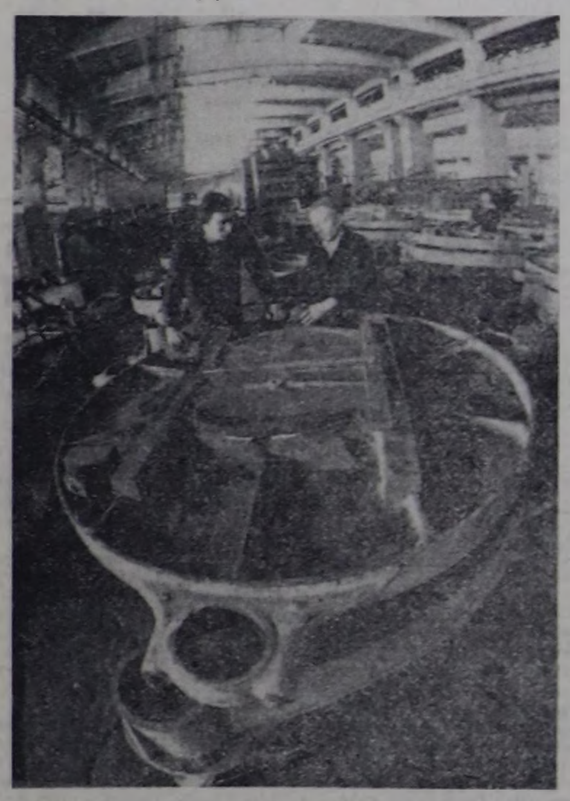

Батуминиң машина кылыр заводунуң ажылчыннары Вьетнам Социалистиг Республиканың шай үлегиргүүнүн ажылчылары-биле шаандан тура-ла эп-найыралчы өзү-биле харылзажып келгеннер. Чүгле бо чылын безин Батуминиң машина кылыр заводу ВСР-ниң шай болбазырадыр фабрикаларынче 450 муң рубльлиг машиналарын болгаш деталдарын чорудып бээр. Амгы үеде ол бүдүрүлге чериниң шахтында аны-дуңма чурттуң эдлечелиг ишкиин: шай кургадыр суугуларын, роллерлерин болгаш калориферлерин эштеп турар.

ЧУРУКТА: шай бүрүзүн тырыыр машиналарын, роллерлерин эштеп турар.

И. АНАСТАСЬЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КУР-ЧЕРЖИЛЕРДЕ

Кызыл районда «Тиилелге» совхоз бо чылын күрүнеге 4200 тонна тараны дужаар планныг. Совхозтуң ховушөлдериниде алдын-сарыг кызыл-таста ажыгген хову «корабльдериниң» башкарыкчылары комбайнерлериниң, үзүк-соксаал чок доозуниздыр чүгүрткен чолаачыларының, төп шаңда дүн-хүн чокка ажылдап турар ажыл-ишчилериниң кызымак ажылының түңнелинде совхоз күрүнеге тараа садар планын сентябрь 30-де күүседиткен. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады Доржу Даңдарының № 3 механизаставтыынган отряды октябрь 1-де 6200 гектар шөлдүң дүжүдүн долузу-биле ажаап алган.

Никитин-биле совхоз 11800 гектар шөлдүң дүжүдүн ажаары планда көрдүнген. Ынчангаш совхоз Кодээ ажылагый ажыддакчыларының хүүнде тараа ажаалдазын доосан. Октябрь 2-деи эгелеп № 3 отрядта бар техника № 1 отрядка дузалашкан.

Совхозтуң төп шаңында ажыл хайнымышкыныг. Ийги беш хопуктун түңнели-биле тараа арыглаар № 1 звено 1-ги черин эзлээн. Оон ажылчыннары Антонина Дадар-оол, Кара-кыс Чалбай-оол, Долгар Айдын-оол хүн нормазын 200 куу күүсеткеннер. № 2 звено 2-ги черин эзлеп, Анчымаа Монгуш, Бичин-Урут Чимит-оол, Валентина Солаан-оол хүн бүрүде ажылды 150 хуу күүсеткеп.

Тараны күрүнеже, тараа кургадыр «ЗАП-20» нормаларже болгаш складче чүдүрер талазы-биле Монгуш Борбаанай, Долума Оңдар, Кара-кыс Куулар олар тергиндзон. Хүн нормазын олар 205 хуу доктаамал күүседип келгеннер. Хову-шөлдерден тараа соортун турар чолаачылар Кодур-оол Монгуш, Виктор Монгуш, Маадыр-оол Долаа олар планын 160 хуу күүседип, мурнап турарлар. Төп шаңның иштики ажылында чолаачы Сергей Опдар кызымак ажылдап турар.

Тараа кургадыр «ЗАП-10», «ЗАП-20» маркалыг нормаларда Даваа Куулар, Юрий Ооржактың звенолары хүн үлүүн 140—150 хуу күүседип, өки ажылдап турарлар. Совхозтуң төп шаңындан күскү сезон үезинде хүнде 400-500 тонна тараны күрүне шыгжамырынче чорудуп келген.

Тиилелгежилер Совет Тыванын 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш күженнишкиниг ажылдап турарлар.

Э. ТЕЖИТ.

ЭЙЛИГ-ХЕМНИҢ МАЛЧЫНЫ

1982 чылда республика чемпиону болган «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң өскү кадарчызы Валерий Майындыевич Чылбыл-оолдуң ажылыжы-биле таныжар дээш Эйлиг-Хемге кежээликтей, хүн даг бажынга олурып чорда чеде бердивис. Салбыр төвүлден ырак эвесте күзеп турар малчының хаалынга чоокшулап чеде бээрге, ханды долгандыр оытап чораан ангор өскүлерин көөрге, чадыр каан ааржы-ла, чаражын чүү дээр.

Кадарчының өдээлгү чеде бээрвиске, назы-хары улгатса-даа, аныык шинчизин амдаа салбаан ирей бистиг биле ужурашкан амыр-менди солушту.

Бо чылын көргүзүүнер кайы хире болду, келир кышка канчаандыр белеткениң алган силер деп айтырыгга:

— Бо чылын 100 баш торүүр өскүдеи ортумаа-биле 122 анайны камгалап, өскү бүрүзүнден 800 грамм дук кыргып алыр планымны 1,4 килограмма күүсеттим. Кадарын турган өскүмүнүн назы-хары улгалы бээрге күрүнеге дужаапкан. Ам 300 ажыг баш анай хүлээп алдым. Кедээ ажылыр чылын Совет Тыванын 40 чыл оюнун бичирлаанын будуузунде 60 хаалаар кижи мен. Ынчангаш ам бир чыл болган ийи дакпыр юбилейни демдеглеп эрттирер аңаар — дээш, хүлүмзуруп каалы.

Шынап-ла, Валерий Майындыевичиниң, Совет Тыванын база бодунуң юбилейин күш-ажылчы белектер-биле уткуур дээш кызымак ажылдап турары-ла ийдеи болду. Хоочун малчын кадаргаа аныын чайын аам семиртип алган. Киштаанын септелгезин баш удур хынамчалыг кылчы алган. Четчир сиген-чимистер база белеткеп алган.

Малчының күш-ажылчы чедишкиннери, оон мал ажылын хогжүдер талазы-биле кирип келген улуг-хуузун дараазында шаңнал-маңталдар херечилеп турар. 1981 чылда Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунун Хүндүлел бижини, 1982 чылда ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый [illegible] Кедээ ажыл-агый ажыддакчыларының профсоюзлер Төп Комитетиниң база РСФСР-ниң Кедээ ажыл-агый министерстволарының болгаш республиканың профсоюзлар Төп Комитетиниң дипломнары-биле шаңнаткан. 1982 чылда 100 баш өскүдеи 136 анайны комгалап алган республика чемпиону атты тывыскаш шаңнаткан чемпион лентазын камныы-биле шыгжап чоруур болду.

Өгүнүң хереэжен эзэн Светлана Ховалыговна сес урутну божаап, кижизиткен. Ам веснинже үнзе-даа дажыддавышаан. Оолдарының эн улуу Юрий база ада-иезиниң соон салган, совхозтуң өскүзүн кадарып, багай эвес көргүзүглерлиг ажыллап турар. База бир оглу Анатолий он класс доосканы, малчып болур күзелин илереткеш, ада-иезиниң дузалаачы кадарын болуп ажылдап турар. Анатолийниң талептиг байдалын өөрсүп көргеш совхозтун коммунистери чоокта чаа оны СЭКП кежигүүнүн кандидатынга дүжүүн алган.

Дуржулгалыг хоюун малчының ач-бүлези, ажыл-ишчилерлери-биле ижи таныжын көргеш, олар моон соңгаар-даа ылам чедишкиниг ажылдаар дээрзинге бүзүревес эргажок.

К. ООРЖАК.

Хандырылгаңар кандыгыл?

БАРААННААР ДЭЭШ...

«Сут-Хол» совхозтуң Ишкин селбырында магазин хагдынгай, ажыттынмайн турул бергениниң бээр ам мырыңай үш ай чедер дей берген. Чурттаачылыг суурга магазин чок деп чүвени бодап-даа көрүнер даан. Артык таныдыр чокка-ла билдингир чүве-дир. Хүн бүрүнүн эргежок чугула бараанары чок олурар эвес, ынчангаш Ишкинин чурттаачылары садыг кылып алырыбыле ол ынчаар чоок-кавы черлерже чоруур ужурга таваржып турарлар. Совхоз төвү чоктаар дээн машиналарның кырынга болук-болуу-биле олуруптарлар болгай. Ам суг соой бергенде чадагай машина кырынга чоруур деп чүвениң бергезин.

Совхоз төвү киргеш, чадаг улус аъш-чемин эндерелге садып алыр эвес, ынчангаш чедирин алыр шаа-биле эккелген продукт ийи, үш хонуп чоруй тоңуп каар. База каган теп-хөлер ужурга таваржыр. Ийи-үш хонгаш-ла чорук кылып, совхоз төвү чедери эмыр эвес ує-шак үнер, ажыл-ишке-даа саатты.

Магазинин хаап алган болганда, суурнуң чонун садыгбыле хандырарының кандыгбир аргазын бодап көрбээнин алдентиг. Байдал ыдыг турда, Ишкинче автомагазинин доктаамал чоп чорудуп болбас деп? Автомагазин ыда-хаая келирин келир, кижи алыр орта бараан чок болур. Суурга автомагазин бо чылын чүгле ийи удаа келген диже частырыг болбас. Моон мурнунда чылдарда базаа-ла ыдыг турган. Автомагазин биске кончуг ховар аалдан келир.

Суурнуң магазининин садыгжызы чок дээш хаап каазы, олчаан барганы алдентиг. Сут-Хол райпозунуң баштаар черин кадр айтырымын мынчага чедир шинтирлеп чадап турары ол чүве ирги бе?

О. МОНГУШ.
Сут-Хол район.

Е. Д. Стасованың төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чылынга

ПАРТИЙЖИ ЧАЛБЫЫШТЫГ ПРОПАГАНДИСТ

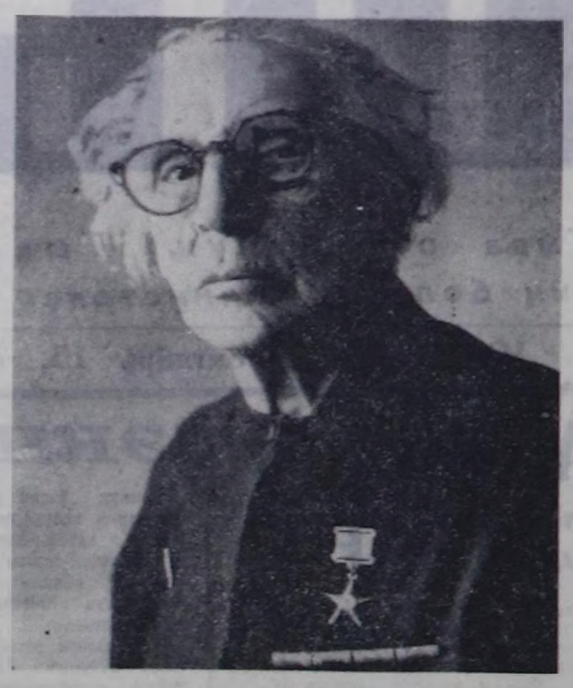

Елена Дмитриевна Стасова (1873—1966) — Коммунистиг партиниң болгаш Совет күрүнениң коску ажылдакчызы — В. И. Ленинниң алдарлыг салгакчыларының бирээзинге хамаарыг. Ол бодунуң революсчу ажыл-чорудулгазын социал-демократтарның Петербург комитединиң кежигүнү боп 1898 чылда оон дайынчы пролетариадының одуруунга эгелээн. 1901 чылдан эгелеп ол «Искра» солунунуң агентизи боп турган. Профессионал революционер, дуржулгалыг чажыт ажылдакчы Елена Дмитриевна партия ажылын Петербургка, Москвага, Орёлга, Киевке, Тифлиске болгаш өске-даа хоорайларга чорудуп турган. Ол чажыт типографияларны тургузарынга, литератураны парлаарынга, ыкаа-бээр тарадырынга, партия съездилерин белеткээринге киржип турган.

Октябрь революциязының тиилээниниң соонда чаныссыныш чок коммунист социализм тургузуушкунунга бүгү бодундан берди̇ниген. Партия ТК-ның секретары, ТК-ның Закавказье бюрозунуң секретары, Бүгү-россияның Төп күүскомунуң болгаш ССРЭ-ниң ТКК-ның кежигүнү боп тура ол кайгамчык улуг организакчы ажылдарны чоруткан. Е. Д. Стасова Коминтерниге болгаш делегейниң ажылчын шинчээшкинин-биле холбашкан өске-даа организацияларга хой чылдарда ажылдап чораан.

Ол революция дээш демиселге дузалаарының делегей организациязының совет секциязын удуртуп, 1932 чылда Амстердамга болган дайынга удур конгресске Делегейниң дайынга болгаш фашизмге удур комитединиң кежигүнүвүге соңгудуп, Делегейниң хөрээженнериниң дайынга болгаш фашизмге удур комитедин 1934 чылда тургузарынга киришкен.

Е. Д. Стасова партияның хөрээнге барык 70 чыл иштинде бараан болуп, бодунуң чуртталгазының соңгу хүннеринге чедир чалбыыштыг партийжи пропагандист чораан.

Бодунуң революсчу ажылчорудулгазы дээш хаанныг чазакка истеп-сүрдүрүп, 1913-1916 чылдарда Енисей шөлүлгезин эрткен.

Е. Д. Стасова партияның VII-IX, XV-XVII, XXII съездилериниң делегады. Ленинчи гвардиянның хоочунунга 1960 чылда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан, ол дөрт Ленин орденнер-биле, медальдар-биле шаңнаткан.

Е. Д. Стасова 1966 чылдың декабрь 31-де 94 харлап тура Москвага мөчээн болгаш ову Кызыл шөлдүң Кремль ханазында орнукшуткан.

Елена Дмитриевна Стасованың В. И. Ленин дутайында сактыышкыннары кончуг үнелиг. Ол мынча деп бижээн: «Кажан кезээде мурнуку одуртда болурундан, чижек болгаш үлегер болурундан аңгыда, коммунистерге оон аңгы кандыг-даа артык эрге чок». Чогум-на шак ындыг шынчы принципиалдыг, чурумнуг, бодунуң өөдүр улуг хүлээлгезинге кезээде берди̇ниген революционер кылдыр Е. Д. Стасова совет кижилериниң сактыышкынында мөңгеде арткан.

ВЛКСМ-ниң 65 чылынга уткуштур

КОМСОМОЛДУҢ АЛДАРЛЫГ ТӨӨГҮЗҮ

Комсомолдуң төөгүзүнүң Москвада Кызыл Пресняда музейинче шуушкан чон кезээде үзүлбес. Комсомолдуң юбилейниң мурнуу чарымда бо хүннерде ынаар шуушканнарның саны көвүдээн. Музейни 1968 чылда, кажан ВЛКСМ-ниң 50 чыл оюн демдеглеп турда ажыткан.

— Музейни тургузарының эгелекчизи партиниң хоочуну Александр Грамп болгай — деп, музейниң амгы директору Александр Волчков чугаалап турар.— Ол чээрби чылдар үезинде комсомолдуң Пресня райкомунуң секретары турган. Грамп бодунуң эштери-биле материалдарны чыыр, хой-хой хоочунар-биле чагаалажышкынны тургускан. Музейни тургузары-биле үндүрүп берген эрги бажыңны баштай комсомолчулар септен турда баштайгы экспонаттарны салган стендилерни Москваның бүдүрүлгелериниге болгаш школаларынга чедире бергеннер. Оон баштайгы экскурсоводтары — хоочунар боттары болуп турганнар.

Музейниң экспонаттары — янзы-бүрү. Аныктарның эштузиясы болгаш маадырлыг чаагай чоруунун дутайында комсомолдуң бирги съездиниң делегаттарының чагаалары болгаш сактыышкыннары ыда делгээн. А баштайгы комсомолчуларның чуруктары база ыда. Оларның бирээзи — Евгения Штерн. Ол баштайгыларның бирээзи болуп, 15 харлыында комсомолга, 16 харлыында партия кежигүнүге кирген, а бир чыл болганда контрреволюциягa удур демиссежип турган онза кежектерниң батальон комиссарынга тоолуйлаткан.

Хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларының хой комсомол билеттери ханга боражып калгылаан. Тимур Фрунзениң биледи база ыдыг. 1905 чылда Пресняга баррикадалар тулчуушкунунун киржиччизи, хамааты дайынның алдарлыг полководчузу Михаил Фрунзениң оглу 19 харлыг ол ужудукчу Ада-чурттуң Улуг дайынынга маадырлыы-биле алган. Фашистерниң алды самолёдунга удур ол чаасканы тулчуушкунга киргеи. Совет Эвилелиниң Маадыры атты өлгениниң соонда аңаа тывыскан.

Баштайгы беш чылдарның күш-ажылчы фронтучуларының маадырларының чуруктарын стендиден көрүп болур. Оларның бирээзи — Москваның Серго Орджоникидзе аттыг станок тудуушкунунуң заводунун фрезеровщиги Клава Крутлушина-дыр. Бодунуң нормазын ол 2060 хуу күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн делегей рекордун тургускан. Москваның «Фрезер» заводтуң аныык ажылчыннары — хой станок тудуужулары база маадырлыы-биле ажылдааннар.

Чуртка бирги пионер отрядын тургусканының дутайын чугаалап турар материалдар музейде бар. Оны 1922 чылдың февральда Кызыл Пресняга комсомолчу Михаил Стремяков организаставан. Ниитизин-биле музейниң фондузунда 26 муң экспонаттар бар.

— Музейге соонуургал улуг — деп, Александр Волчков чугаалап турар.— Оон тургустунганындан бээр 15 чыл дургузунда 600 муң ажыг кижи аңаа кээп, делгээн үүлдерни соонуургаан. Оларның иштинде даштыкыдан —78 чурттарның делегациязы музейнин аалчылары. Бо хүннерде бистe ажыл-иш хайнымышкыныг — комсомолдуң 65 чыл оюн уткуурунга белеткенип турар бис. Эрги делгээн үүлдерни ковудеи немеп, чаа стендилерни кылып турар.

Амгы үеде ук музей аныктарның политиктиг, патриоттуг кижизидилгезинин төвү апарган. Аңаа пионерге уруглар хүлээп ап, комсомол билеттерин байырлалдыы-биле тыпсып турар. Оолдар болгаш кыстар аңаа келгеш боттарының дагдыныкчылары — партияның болгаш комсомолдуң хоочунары-биле, хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының, баштайгы беш чылдарның, күр черлерин шингээдип алырының хоочунары-биле ужуражып турар.

«Сактыышкыннар албаны» музейде ам үш чыл ажыг үеде ажылдап турар. Оон соругазы — төөгүнүң тодаргай керечизин бирдеи-бирээ чокка чыыры, чурттуң аныык салгакчыларының аныдыралында эм-не чугула болуушкуннарны сактыышкыннарның дузазы-биле катап тургузары болур. «Дилээшкин» болүүнде пионерлериниң болгаш школачыларының дузазы-биле чаа-чаа экспонаттарны — чагаалары, чуруктары, документилерни музей ап турар. Оолдар боттары ыда экскурсоводтар болуп ажылдап турарлар. Музейниң чанында экскурсоводтар школазын организаставан, а Комсомолдуң дээди школазының дыцнакчылары аңаа лекцияларны номчуп турар.

Андрей КОРЗИН.
ПМА-ның корреспондентизи.

«Э Ш Б А М»

УЛАН-УДЭ. (СЭТА). Бурят журналисте Петр Лосев бодунуң очерктериниң баштайгы номун «Эш БАМ» деп адаан. Оны үк чернин ном үндүрер чери парлаан болгаш ыда Бурятияның соңгу кезээн таварын эрткен Байкал-Амур демир-оруунуң участогунда дутайында уран-чечен публистиг чогаалдарны парлаарын үргүлчүлеп турар. Авторлар аразында чүгле профессионал литераторлар эвес, харын база тудугжулар боттары база бар. Оларның аразында— орук монтёру Евгений Самарин болгаш өске-даа баштайгы тудугжулар хой.

КАҢДААШКЫН БОЛЗАЖОК

ДОКУЧАЕВКА. (Кустанай область). Наурзум районунуң тараажымалары чайның узамдыгымышкынныг каңдаашкыны болган-даа болза, социалистиг хүлээлгелерни октябрь онда чедишкиниг күүсеткен. Тараа шыгжаммырларынче 136 муң тонна кызыл-тасты, арбайны болгаш чиге-тарааны—13 тонналы планда көрдүнгениндеп хойну чүдүрүп чоруткан. Тарааны дөрттүн үүш—быжыг сөрттүн кызыл-таны боор турар. Чер ажылының эвилелер барымдаалаарының хөрүн камгалаар системазын чер болганына ажыглааны, ажаал алмышкынны депшилгелиг технология-биле чоруткану чедишкиниң үндезини болган.

(СЭТА).

ШҮЛҮКЧҮГЕ ТУРАСКААТКАН

КАЗАНЬ. (СЭТА). Татар бижимел шүлүглелдің үндезилекчизи Галиний төрүттүнген хүүнден бээр 800 чыл болганын республикада каалаа-биле демдеглеп турар. Ол хүүте Казаньга октябрь онда болган юбилей кежээни тураскаатынган.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Казань филиалының Дыл, литература болгаш тоогу институтунда ол төөгүлүг хүнге аллар кылдыр эртем конференциязын кылган, татар ном үндүрер чер Галиний «Кыйсса Йусуф» деп шүлүглелин парлаарынга белеткээн. Күрүнеги республика музейинде ажыттынган чаа делгилерлерде алдарлыг шүлүкчүнүн чогаалдарын парлаан номнарны, а ол ишкаш боор чогаалдарының шинчилел ажылдарын салган.

АЖЫКТЫГ КЫЛДЫР ЧОРУДАР

Тожу район республиканың кол аныыр тывыштыг девискээри деп чүве кижи бүрүзүнге билдингир. Эка тывыштыг чылларда Тожунун ажылдарының улуг-хуузу республиканың ниити аныыр тывыжының 30—40 хуузу безин чеде бээр болгай. Түлүг ыяжын база дыка хойну берип тура, район өске аймаклар талазы-биле республиканың хемчеглиге хевизиг черин эзлеп турары билдингир.

Ынчангаш район чыл бүрү де хой ан-олуктуг, кат, тооруктуг—бойдус байлактарын күрүнеге бээрин беш чыл планын өзүгаар көвүдедир ужуруг-даа. Ол сорулга-биле районда күрүнеги болгаш кооперациянын тескайлаан ийи аныыр-тывыш ажыл-агыйларын тургускан, оларны машина-техника, аныыр чепсээ-биле хандырган. Ол хире турда-ла район соолгу чылдарда өлүк планын үргүлчү үзүп, харын-даа чылдан чыл че кудулаып турар аварганы чажыт эвес. Чижээ, эрткен чылын коон-аныыр-тывыш ажыл-агыйының анчыларын күрүне планын чүгле 48 хуу күүсеткен. Оон өске чардыгар ажылы чок штаттыг анчылар тээр ол ажыл-агыйын анчыларының 70 ажыг хуузу күрүнеге өлүк дужаар планын күүсеткээн. Ан-олук чок деп ниити чүүлдүг-даа, ажыл-биле чүүлдүг-даа, ажыл-биле чүүлдүг-даа, ол «штаттыг» ижилер тайгаанчыларга чылып алган, контроль, негелде чогум ажылдап, машина-техника, аныыр чепсээ-биле хандырган. Ол хире ажык-кончаага ажыглап турар чорук чок деп болбас. Оон чижээнге көктүг чайын, кандыг-даа чөпшөрел чокка аннан чораан кем-черек үүлгеткен Дзюбуктун үүлгелинин айырга-ла четчир.

Шынында эк сеткилдиг, дуржулгалыг анчылар кандыг-даа машина, трактор, вертолёт ажыглаваайн, түр шелээ үезинде аныаан, ийи-үш сезонунун планын күүседиптерни хой чижектер бадыткап турар. Коон-аныыр-тывышка үш сезон нормазын чаңгыс чылда күүсеткен пенсионер Даржа Сыстыг-Хемде аныыр-тывыш ажыл-агыйынга чаңгыс ай аныаан ийи сезонунун нормазын күүсеткен пенсионер Мергеи болгаш өскелерни-даа айтыр болур.

База бир дуурениг чүүл болза совхозтарның кайы шаандан бээр аңнап өскен аныларын сезон үезинде чөп ажыглавайн, оларны янзы-бүрү чылдагааннар-биле ажыгыыр (ок-чепсек бербес транспорт-биле хандырбас дээш) ажык-олча чок байдалче чыгаар шын эвес хоонуу аныыр-тывыш ажыл-агыйларын каш чыл уламчылап келди. Оон эрткен совхозтардан хооледелеп алган чарыларын ийшаанда дужаавас, совхозтарның улуг шүүдел-биле тыпкан олуунун ортээн, хуузун янзы-бүрү чылдагааннар-биле чылчылы-биле толевейн баар чоруктар чанчыл апарган.

Ажыы-биле чугаалаарга, оон-моон янзы-бүрү кижилер чыыр, күрүнеге акша-хөрөнгизин хей черге чашканнаваайн, совхозтарның аныы бригадаларын катап тургузар айтырыгны кадыгаа ує келген. Шынында Тожунун колхозтары, оон соонда совхозтары аныыр ажыл-агыйындан үндезиленип быжыгып, хөгжүп келгенин билир бис.

Бо айтырыгны Тожу районунун анчылар слёдунга көрдүргени-даа чөптүг. Санал берген Чамдыгыр, Молчанов, Тихонов. Маадыг олар чөптүү-биле кодүрүп, ылаңгыя аныыр сезонунун үезинде оон-моон кайы-хамаан чок бра конвейер кижилерни Кызылдың аэропортундан ырак тайгаларже «экспедиция улузуу» деп ыылдаг-биле эккеп турар чижектерни моон соңгаар сокдыр хемчеглерни алырын хамаарышкан албан черлериниң мурнунга тургускан. Эрткен сезонда 60 ажыг кижи аныыр чурумун үрээш тут-турган, хей боо-чепсээн хураатkан, оорлап садыг турган өлүүн база [illegible]ырткан. Ол дээрге колдуунда аныыр-тывыш ажыл-агыйларының оон-моон эккелгеч улчумал кижилери болган.

Аныыр ажылын күрүнеге ижыктыг кылдыр, чонуун эрге-ажыныга дүүштүр чорудар дээш районуун болгаш республиканың чогуур органнары сагыш салыры, боттуг хемчеглерни алыры күзенчиг.

ТАМДЫН-ООЛ.

Продукцияның шынары дээш

БИРГИ СОРТТУУ — ЧҮГЛЕ 38 ХУУ

План күүседири — хоойлудур. Ооң күүселдезин хандырары күш-ажылчы коллективтерден бар курлавырларны, арга-дуржулганы долузу-биле ажыглаарын негээр. Өзек чылдың сөөлгү кварталының баштайғы айы эгелээн. Ооң күш-ажылчы базымнарын чедишкининг болдурганындан чыл планы, ооң социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези дорт хамаарылгалыг. Ынчангаш ажыл-ишчи коллектив бүрүзүүнүң мурнунда шиитпирлиг үе келген. Өзек чылдың дөртү кварталында каш дакпыр күженнишкинин үндүргеш, чыл планын чедишкининг күүселдирин ажыл-ишчи коллектив бүрүзү кичээнгейинің төвүнге алган.

Бо чугула сорулгаларны Чаан-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң сүт-бараан фермалары амыдыралга боттандырар дээш ажылдап турар. Оларның ажылжы мал-биле холбашкан болганда, ооң баш саның өстүрери, продуктулуг чоруун белдирери кол черин ээлеп турар. Бо талазы-биле байдал кандыгыл?

Аңаа харымны алырда сүт-бараан фермаларының эрткен оруунче хая көрнүп, оларның ажыл-ижин түнеп көрээлинер. Бо чылдың эрткен сес айларында күрүнеге дужаатыңган сүттүң үчүле 38 хуузу бирги сорттуу бооп хүлээп алдыңган. Арткан сүт чогуур стандарттың негелделеринге шуут дүүшпейн барган. Күрүнеге шынары куду сүт дужаганындан ук ажыл-агый 12833 рубль карылгалыг болган. Ажыл-агыйжы эвес, ээ-харысалга чок чорук совхоз бүдүрүлгезин ол хире улуг каражага таварыштырган. Ажыл-агыйның удуртулгазы, хөй-ниитги организациялары, мал ажылының специалистери, ферма коллективтери чогуур түүнелдерин үндүрүп, аңаа хамаарышкан чугааларны чорутқан дээрзи чугаажок.

«Чыраа-Бажы» совхозта ийи сүт-бараан фермазы бар. Дөң-Терек болган Шык-Бажы сүт-бараан фермаларында ам бо хүннерде 768 баш саар инек бар. Оларны семиртири, хөй сүттү бүдүрери ферма ажылдакчыларының кол сорулгазы болур. Ол талазы-биле ажылкар амгы үеде канчаар чоруттунуп турарыл, ооң дугайында кыска-даа бол чугаадан чорудуп көрээлинер.

Дөң-Терек болган Шык-Бажы сүт-бараан фермалары аразында социалистиг чарыштың чарып алганнар. Ооң түнелиниң ай, квартал саныда үндүрерин совхозтуң удуртулгазы, партия, профэвилел организациялары холга алган. Ол дугайын Дөң-Терек ферманың кадарчылары, саанчылары сеткил ханышкын-биле чугаалап турарлар. Шалыпчы ажылдап турарларга моральдыг болган материалыг деткимчеин көргүзери чурумчаан. Мактал-шаңнал коллективтив кежигүннерин хей-аттыг ажылдаарынче сорук киирип, чалгынналдырган.

Бо чылдың эрткен кварталының түнелин база үндүрген. Күш-ажылчы маргылдаага Төң-Терек фермазы шылгаран үнген. Шык-Бажы ферма маллан алыр продуктуларны бүдүрерин кудулаткан. Сүт планының күүселдезин чедир бербээн. Ооң кадында оларның дужаап турар сүдүнүң шынары куду болган. Бо бүгү четпестер совхозтуң ол талазы-биле харысалгалыг ажылдакчыларының негелдеин кошкак тургузуп келгениде. Ооң ынай ук ферманың ажылдакчыларының күш-ажылчы сагылга-чурумунуң кошкаандадээрзи тодаргай.

Социалистиг чарыштың типилекчизи Дөң-Терек сүт-бараан ферманың ажылы черле макталдыг. Дөң-дески ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны ферманың коммунистери тургузуп, коллективтиң быжыг өзөө, чөлеңгижи апарган. Ылаңгыя коммунистер Алдын-кыс Куулар, Севильбаа Ховалыг олар быжыг найыралдыг коллективти тургузуп шылаанар. Оларның сүттү саап, инектерниң ажаалда-хайгааралын эки байдалга тургусканы калы ажыллап турар эш-өөрүнге үлегер-чижек болур.

Мурнакчы ферманың кодаандевискээри арыг-сылыг. Саар инектер турар кажаалар кышка белеткеттинген. Кургаг өдек бөлдүнген болгаш ол ажыл ам-даа чоруттунуп турар. Кышка хынамчалыг белеткенмес болза, маллың баш саны өлүп хораар, ооң продуктулуг чоруу кудулаар дээрзин эрткен чыллың кыштаглаашкынын арттырганындан олар чогуур түнелдерни үндүрген дээрзин олар-биле чугаалажып орарга дораан билдине бээр.

— Дөң-Терек сүт-бараан ферманың эргелекчизи коммунист Севильбаа Агбакаевна Ховалыг бодунуң ажылынга бердинген кижилериң бирээзи. Харыылап турар ажылы дээн соонда амыр-дыжын харамнаанмас кижи. Эп-найыралдыг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар, бедик сагылга-чурумнуг коллективти ол тургузуп шылаан — деп, партком секретары Василий Бирлей чугаалап орар.

Коммунист Севильбаа Ховалыгның удуртканы фермаында оң саанчы, дөрт инек кадарчызы, үш бызаа ажаакчызы бар. Аразында найыралдыг коллектив өзек чылдың социалистиг хүлээлгёзиниң күүселдезин чедишкининг боттандырар дээш эвээш эвес ажылларны кылып чорутқан. Күрүнеге 170 тонна сүт дужаар даалгазын ажыр күүседиринге олар бүзүрелдиглер. Саанчы бүрүзү туштус социалистиг хүлээлгелерни алган. Дуржулгалыг саанчылар Алдын-кыс Куулар, Севильбаа Ховалыг, комсомолчу Елизавета Монгуш олар эрткен чылдың бо-ла үезинин деңнелинде 30-ден 100 литр чедир хөй сүттү алганнар.

Совхозтуң дирекциязы, хөй-ниитги организациялары сүт-бараан фермаларының коллективтериниң ажылдакчыларынга таарымчалыг байдалдарны тургускаанынга олар өөрүп орарлар. Оларның школа назыны четпээн чаш уругларын Чыраа-Бажы суурда ясли-садикте тургускан. Бичин чаштар ийи къат ясли-садикте омак-хөглүг, тодуг-догаа чурттап, өзүп турарлар.

Мурнакчы ферманың удуртукчузу Севильбаа Агбакаевна даанган ажылынга бот-негелделиг, бедик харысалгалыг. Күш-ажылдың сагылга-чурумун, пчитиниң корум-чурумун быжыглаарынче база ажылхерекчи ээ-харысалганы бедидериниче коллектив кежигүннериниң кичээнгейин хүн бүрүде углап чоруур. Ылаңгыя аныяктарны мал ажылынга чанчыктырарынга ол ажок мергежээн. Мал ажылы-биле холбашкандан бээр 29 чылдың нүүрүн көрүп чоруур. Ооң үш уругларының ийизи аваазының мергежилин салган алганнар. Улуг уруу Лариса Ховалыг Барымн-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң зоотехниги, ортуну — Уран Ховалыг Абаканның кодээ ажыл-агый техникумунда өөренип турар. Салгал дамчаан ажы-төлдүт не — Севильбаа Агбакаевнаның удуртқан коллективи бо чылдың планлыг даалгаларын чедишкининг күүседиринге бүзүрелдиг.

М. ОНДАР.

ТАЙБЫҢНЫҢ ПОЛИТИКАЗЫ

ХАНОЙ. ССРЭ-ниң политиказы тайбыңны, чавырлышкынны хандырарынче, чепсегленишкинин дүжүрерин чедип алырынче углананган деп, «Нян зан» солун бижээн. Совет Эвилелиниң киирген чогумчалыг болгаш сарыылдыг инициативалары Советтер чуртунуң чаагай сеткилин илергейлеп, дайын кыжаныышкынын узуткаарынче ССРЭ-ниң ак сеткилдиг чүткүлүүнүң дугайында, тайбыңның салым-чолу дээш ооң бедик харысалгазының дугайында тодаргай херечилеп турар. ССРЭ-ниң тайбыңга ынак угланышкынының бүзүрелдиг ылергейлээшкини — стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында совет-америк чугаалажышкыннарга ооң чайгылыш чок туружу-дур.

Оортан сыр өске турушту Американың Каттышкан Штаттары ээлеп турар деп, солун демдеглээн. Чугаалажып көрүп турар айтырыгларын чоптуг кылдыр шиитпирлээринче Вашингтон үүгле чүткүвейн турар эвес, харын-даа чугаалажышкынарны муңгашталышкынга киирерин, шериг күчүзүнүң талазы-биле ССРЭ-ден артык күштүг болур чорукту чедип алырын орландажып турарын Каттышкан Штаттарның хөделишкининнери коргускен. Америк администрацияның баштынының «чаа инициативаларының» алыс утказы чогум-на ындыг болуп турар. Америк президентиниң ол «чаа инициативалары» делегейниң хөй-ниитизин мегелээринче угланган. Ынчалзажок делегейниң тайбыңга ынак миллион-миллион кижилери америк овуузунга мегелетпес.

БЕРЛИН. АКШ-тың администрациязының милитаристи угланышкынының айыылдын сойгалап илереткен эш Ю. В. Андроповтуң медеглелин Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннары бүрүү-биле деткип турар деп, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Политбюро кежигүү, хостут немец профэвилелериниң төп баштаар черинің даргазы Г. Тиш медеглээн. Делегей байдалын экижидериниче шиитпирлиг эргилдеин кылырының эргежок чугулазын совет удуртукчу айыткан деп, ол чугаалаан.

Боо-чепсектериң немей эңдере бүдүрүшкүнүнге моондактаары, Германияның Федеративтиг Республиказының болгаш Барымн Европаның өске-даа чурттарының девискээринге ортумак мракшылдың ядролуг америк чаа чепсектерин эккеп тургузарын болдурбазы—амгы үеде профэвилелдериң мурнунда туруп турар эң чугула сорулга-дыр деп, Г. Тиш онзалап демдеглээн.

АНТАНАНАРИВУ. Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак чайгылыш чок туружу делегей байдалының чидиглеңген амгы үезинде онза чугула ужур-дузалыг болуп турар деп, Мадагаскар Демократтыг Республиканың Хамварышпас чорук конгресс партиязының даргазы, республиканың революстуг дээди төвүлелиниң кежигүү Ришар Андриамандзату медеглээн. Совет тайбың инициативалар боттуг болгаш чогумчалыг характерлиг болуп турар деп, ол онзалап демдеглээн. Ынчаарга Американың Каттышкан Штаттары бүүгүле аргалар-биле боо-чепсекти, ылаңгыя ядролуг чепсекти эңдере бүдүрүп турар.

Американың Каттышкан Штаттарының төөгүзүнде кажан-даа турбаан кедергей хөй шериг бюджедин АКШ-тың президентизи Рейган чедип алган. Массалыг узуткаашкының чепсээнің эң-не чаа хевирлерин АКШ бүдүрүп эгелээн болгаш ооң-даа артык күштүг чаа боо-чепсектерни чогаадып турар. АКШ-тың ындыг хөделишкининери чепсегленишкинин дүжүрер айтырыгны чогумчалыг кылдыр шиитпирлээринге моондактап турар. Женевада чугаалажышкынарга депшилге бир эвес чедип алдынмас болза, ооң бүгү харысалгазы Американың Каттышкан Штаттарынга болгаш Барымн чүктүн өске-даа чурттарынга бүрүн онаажыр аныар деп, Р. Андриамандзату айыткан.

КАБУЛ. Тайбыңга болгаш делегейниң айыыл чок чоруунга кыжанышкынының дендян халаптыг уржуктарын Ю. В. Андропов чоокта чаа кылган медеглелинге дофту-биле айыткан болгаш америк администрациясының политиказының даймызыраң, агрессив характерин сойгаан илереткен деп, «Кабул нью таймс» солун бижээн. Тайбыңны камгаалаарынга, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин сокседырынга, күүселер аразынга тайбың кады ажылдажылганы калбартырынга болгаш хамыладырынга Совет Эвилели бүүгүле чүүлдерни кылырын Ю. В. Андроповтуң медеглелинде онзалап айыткан.

Ю. В. Андроповтуң медеглелин Афганистанның Улус-демократтыг партиязы, Афганистан Демократтыг Республиканың чазаа болгаш чону бүрүн деткип турар деп, солуунуң мурнуку чүүлүнде демдеглээн. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче, тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган совет чаа саналдарны ортемчейниң тайбыңга ынак миллион-миллион кижилери изин-биле деткип, чүүлдүгүүнүп турар.

(СЭТА).

Йемен Улус Демократтыг Республиканың национал байырлалын — Революцияның хүнүн таварыштыр

ЙУДР. Йемен социалистиг партиязының удуртулгазы-биле экономиканга, культурага болгаш амыдыралдың бүүгү адырларынга кылып чорутқан ханы чаартылгалар Аравий чартык ортулуктуң мурнуу кыдымында турар Демократтыг Йемен күрүнеңиң хогжүлдезин көргүзүп турар кол чүүлдер ол болур. Ооң девискээри — 336,5 мун дорбелчин метр, чону — ийи миллион хире кижи. Совет Эвилели 1979 чылда ат салган Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында совет-мурнуу-Йемен керээге үндезилээш, улус ажыл-агыйының кол адырларын хогжүдерининге чугула үлүүн киирип турар.

ЧУРУКТА: школаже баар орукта.

А. СЕМЕХИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ТУРГУЗАРЫНГА УДУР

БОНН. (СЭТА). Германияның социал-демократтыг партиязының парламент бөлүүнүң даргазы Г.-Й. Фогель барымн-герман радиогга берген интервьюзунда мынча деп медеглээн: Женевага совет-америк чугаалажышкынарының түнелиниңден хамаарылга чокка бодунуң ноябрь айда болур золчет чок съездизинге социал-демократтыг партия ГФР-ниң девискээринге чаа америк ядролуг ракеталарны тургузарынга удурланыр апаар.

Баштайғы согуушкунуңуң ракета-ядролуг америк чепсээн Барымн Европа чурттарынга тургуспас болза, Барымн чүктүн айыыл чок чоруу хандыртынган кылдыр санап болур деп, Фогель чугаалаан. ГФР-ниң НАТО кежигүү болтурунга ГСДП удурланмайн турар, мнчалза-даа дүвүрээшкинин болдуруп турар америк «Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарны тургузар дээн шын эвес шиитпирге удур партия туржур апаар дээрзин ол демдеглээн.

Йемен социалистиг партиязының удуртулгазы-биле экономиканга, культурага болгаш амыдыралдың бүүгү адырларынга кылып чорутқан ханы чаартылгалар Аравий чартык ортулуктуң мурнуу кыдымында турар Демократтыг Йемен күрүнеңиң хогжүлдезин көргүзүп турар кол чүүлдер ол болур. Ооң девискээри — 336,5 мун дорбелчин метр, чону — ийи миллион хире кижи. Совет Эвилели 1979 чылда ат салган Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында совет-мурнуу-Йемен керээге үндезилээш, улус ажыл-агыйының кол адырларын хогжүдерининге чугула үлүүн киирип турар.

Э. ХОНЕККЕРНИҢ Г. КОЛЬГА ЧАГААЗЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). Герман Демократтыг Республиканың Күрүнеге чөвүделиниң Даргазы Э. Хонеккер Германияның Федеративтиг Республиказының федералдыг канцлери Г. Кольга чагаа чорутқан болгаш ГФР-ниң девискээринге америк ядролуг ракеталарны тургузарынга ламаарыштыр Барымн Германияның чагырыкчы болуктериниң туружун өскертир көргүнче база Женевада совет-америк чугаалажышкынарга дугуржулганы деп байдалга болгаш бир дөмей айыыл чок болур чорукка үндезилээш, чедип алырынга идитин бээринче кыйгырган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң медеглелиниң ыраажылдыг ужур-дузазын чагаада онзалап демдеглээн болгаш тургустуунган шериг-стратегтиг балансты үрээр дээн АКШ-тың орландажышкынарынга удур ук медеглелде сагындырып, делегей байдалын экижидериниче угланган шиитпирлиг эргилдеин чедип алырынче кыйгырган.

ГФР-ни ССРЭ-ге удур, социалистиг деп каттыжылгазының чурттарынга удур баштайғы согуушкунуң америк ядролуг чепсээнің шолу болдурары Варшава Керээзиниң талазындан чогуур ханы хөмчегларге чайлаш чок чедирер апаар дээрзин чагаада демдеглээн. Бүгү талаларының айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарын барымдаалаан саналдарын Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар киирген болгаш Женевага дутуржулганы чедип алыр дээш бүүгүле чүүлдерни кылып турар. Ынчаарга чогумчалыг чорукту АКШ илергейлевейн, чугаалажышкынарга моондактап турары хомдуулуг.

Байдалдың чидиглеңишкининиң үргүлчүлээринде ГФР-даа, ГДР-даа сонуургалдыг эвес, чүге дээрге делегей байдалының улам ынай чидиглеңишкини халаптыг уржуктарлыг болур болгаш ГДР-ниң база ГФР-ниң аразында харылаалаарының улам-на нарымдаарынга чедирер ийик деп, Э. Хонеккер айыткан.

Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче угланган кандыг-даа базынны чугаажок деткиринге, Европага быжыг тайбыңны тургузарынче угланган кандыг-даа идеяны чогумчалыг көргүнче ГДР белеп деп чагаада онзалап демдеглээн.

ГФР болгаш ГДР делегейниң ийи дайынларының төөгүде кичээндирининиң дугайында бодавышаан, боо-чепсектиң эңдере бүдүрүшкүнүн, чаа дайын немец черден база катап эгелей бээрин кажан-даа болдурбас дээш бүүгүле аргаларны ажыглаар дээрзинге идеелдиг чагаада илергейлээн. Ийи герман күрүнелериниң хамаатыларынга массалыг узуткашкынының чаа боо-чепсектери, удур турушкын, күш дөгөрининиң политиказы эвес, а боо-чепсекти эңдере бүдүрерин сокседыры, чепсегленишкинин дүжүрери, кады ажылдажылга болгаш тайбың кожа-хелбээ догуунаашкын херек болуп турар. Ядролуг чепсек чок Европаны хандырары — Европаның улустарының кол сорулгазы-дыр. Немец улустуң эрге-ажыы дээш ол сорулганы ГДР деткип турар деп, чагаада айыткан.

УЛГАТТЫРАРЫ КӨРДҮНГЕН

ХАРЬКОВ. Областың агроүлетпүр комплекизи энергия-биле хандырылгазы Первомайск—Лозовая аразында электри дамчыдар шугумну киирген соонда экижээн. Ону ажыглаллга киирген түнелинде Харьков областың бүүгү колхозтары болгаш совхозтары ийи талалыг энергия системазынче шилчээн. Бир эвес кол шугум үрелзе-даа, курлавыр шугумну автоматка кожуптар. Бо беш чылда кодээ ажылагый бүдүрүлгезинде күш-ажылдың энергия-биле хандырылгазын 1,6 катап улгаттырары көрдүнген.

КОЛХОЗТАР ДУЗАЛАШКАН

МЕЩОВСК. (Калуга область). Мещовск ортумак школазында өөредилге телестудиязы ажылдап эгелээш. Бүүгү класстарда болгаш кабинеттерде телевизорларны тургускан. Телекичээлдерни башкылар болгаш өөренмекчилер кады белеткеп турарлар. Телестудияны ажыдарынга школаны шефке алган «ударник» болгаш «Коммунистический труд» колхозтар дузалашкан. Калуга области өөредилге черлериниде телекичээлдерни бир-ле дугаар бо школага чорудуп эгелээн. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң дузазы-биле шак ындыг телестудияларны область төвүнге тургузары база көрдүнгел.

Бир чагааның изи-биле

ХУУСААЗЫНДА КЕЛИРГЕ...

Солун редакциязының почтазында хүн бүрү көп турар хөй санныг, янзы-бүрү темаларлыг чагааларның сентябрының сөөлгү хонуктарында келгеннериниң бирээзи бо. Ында ындыг одуруглар бар: «Экии, эргим редакция! Чагааны бижэнимниң чылдагаанын таймылбырлап көрейн. Тонуну аштадыры-биле Магистральная кудумчузунуң дугаары 30 бажында комплекстиг хүлээп алышкын пунктузунга бо чылдың июль эгезинде дужаап каан мен. Ооң алганым дугаары 829564 квитанцияда чагыгның күүселдезинин хуусаазын июль 26-ның хүнү деп айытқан. Ол хүнден бээр хүлээп алышкын пунктузунче неделя саныда кылаштаар болу бердим, баарыгга-ла тонуну фабрикадан ында ам-даа экелбээн болур. Тонуну тып алырыгга дузалажып көрүңер.

Г. ГРЯЗНЫХ».

Комплекстиг хүлээп алышкын пунктузунуң хүлээп алыкчызы З. Н. Чумарина бистиң айтырывыска тону дээш маңаа Грязныхтың үш-даа удаа келгенин чугаалавышаан, тон ашталгадан ында ам-даа келбээн деп харылады.

— Ону чүнүн-биле тайылбырлап болурул, ам октябрь ай-дыр, Зоя Николаевна—деп айтырарывыска, ол мынча диди:

— Алды аңда маңаа ажылдавайн турган мен, демги тонга хамаарыштыр чугаалаар болза, мөөн мурнумда турган өске кижи хүлээп алган. Ындыг-даа болза ында ам мен ажылдап турар болганымда, чагыгчылар айтырыгны меңээ тургузар. Бис база аваа олурар эвес бис, «ол-бо тон канчап тур, чүге саадап тур ышкаш» деп диспетчерден доктаамал айтырып турар болгай бис. Фабрикага саадаашкын болу бээрге, чамдык чагыгчыларның «канчыг» сестерин-даа дыпшаар таварылгалар турар.

Күүселдениң хуусаазының узамдыга бергенин фабрикага септелге болуп турганы-биле тайылбырладылар.. Кирген хепти эңлчег ёзугаар, ай, хүнүн көрүп турган, ашталгаже киирер болгай, фабрикага септелге база болуп турган, ооп саадааны чугаажок. «Көрүңер даан, чамдыкта мынчаар чыдып бээр-дир» дээш, З. Чумарина ийи улуг кара шоодайже ол айытты. Диспетчерлер ойшаанда кээп моон ап турбаска, маңаа база чыдып бээр дээрзин чугаазынга немеди.

—Дужаап каан тон читкен ындыг таварылга бар бе?— деп айтырарывыска, Зоя Николаевна «чок» деп харылаалаш,—чидерин читпес, чыпшыр даарап каан дугаары соктүп каар таварылгалар ийнчаңгыс турар-ла харын. Ындыг таварылгаларда ону тодарадырынга база үе негеттинер. Ону болдурбазы бистиң хүлээлгевис.

Ол аразында фабрикадан аштап каан болук тоннар экелдя. Диспетчерден ону хүлээп ап тура, чагаадан ушта бижаттынген дугаарны пүүштүрүп турган Грязныхтың тонун тып алды...

Анна Грязныхка ол дугайын орук ара дыңнадыптар аргалыг болдувус.

Тон ээзинге айтырыгны оон-биле кызыгаарлап болгу дег. Ындыг-даа болза июль эгезинде дужаттынган тонну ол-ла айның июль 26-да ээзинге эгидер ужурлуг турбуже, херек кырында—октябрь 4-түн хүнүнде ону пунктуга экелген. Ындыг чагыглар амдаа бар. Чагыглардың күүселдезинин хуусаазының саадап турарының чылдагаанын чүдел деп айтырыг-биле Тываның хепти химиктиг арга-биле аштаар фабрикага келдивис.

Фабрикашың цехтериниде ажыл хайныышкыныг. Инженер Нина Федоровна Инкина коллективтиң инити ажылы-биле таныштырып, мурнакчыларын адады. Бүдүрүлгениң хоочуннары—Т. А. Жабина, В. Ф. Мурыгина, М. М. Фирсова болгаш ооп-даа өскелериниң ажылы макталдыг. Цехтер аразында социалистиг чарышты организастаан, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче угландыр кижизидилге ажылын тургусканы багай эвес.

Хепти ында аштап-арыглаарындан ацгыда, будуп база турар. Будуур цехте колдуунда кара өңнүг будук колдап турар. Ында база чедир көөр айтырыглар бар. Хепти химиктиг арга-биле аштаар цех—фабрикада кол участок. Ынчангаш чугаавыс колдуунда олче угланды.

—Чагыгларның хуусаазында күүселдезинге хамаарыштыр чагыгчылардан хомудалдар киирип турар. Чылдагаанын таймылбырлаарын кызып көрейн. Фабриканың ажылын сезоннуг деп болур. Кыш чоокшулаан, кышкы хепи аштадырынга чагыглар шынап-ла арбын, чагыгның киреринің аайы ындыг боор-дур. Ооң-биле кады август ортандан сентябрь төнчүзүнге чедир котельная септелгези ажылмыска эгээн шаптараазының болган. Долу күүч-биле ажылдаанывыс ажылга көстүп келгени ол-дур. Демги чугаалап турган тон —ынчаныг топ-дур.

«Норка моюндуруктут топ-дур, саадааны чоп-түр» деп чугааны хүлээп алышкын пунктузунга дыпшаанымны чугаалаарымга, аңаа тайылбырмыныг болду:

«Моюндурук дугайында Ону соккен соонда катап олурттур даарааныкчы мастериниг чаңгыс. Шолээлээш, ажылче ол чоокта чаа үнген. Ынчангаш ажыл чыглы бергени олдуу».

Цехтың ажылы ийи эңлчег-биле тургустунган. Бистиң аңаа баргай хүнүвүсте аштал-га цехтиде В. Ф. Мурыгинаның эңлчээ ажылдап турду. Бригадир-биле ужуражып чугаалаштывыс:

—Эңлчегде ийи аппаратчик ажылдаар. Ажыл, чагыглар хөй. Бүүгү күш олче угланган, чагыкчылар маңаа турар болгай. Оон мурнунда үш машина ажылдап турган чүве, ам—ийи. Бирээзин солууру-биле үндүрүп каапкан, орну хос турбушаан. Туруушкун чок ажылдаарын кызар бис. Аппаратка үреленишкин болу бээр таварылгалар тургулаар, слесарьлар ону кылып турда саадаашкын-даа болу бээр.

Цехке үш ашталга аппаратмашина турары көрдүнген. Үстүнде чугаалааны ышкаш, бирээзи ажыглал чок, үндүрери үндүрүп каан, орну хос. Эңлчегде үш машинага болза 250 килограмм хепти аштап чуур ужурлуг, ол көргүзүү чедир күүсеттинмейн турар—150 килограмм болуп турар.

Цехтерге чоруп тура, чагыглар хой дээрзин оваалай салып каан, чыглы берген чыдар шоодай хаптардан эскердивис. Чагыгларны күүседир эңлчегларниң ылаңгыя кежээки эңлчегинин ажылын контрольда алганын, дыштаныр хүннерде безин ажылдап турарын чугаалаалар.

Фабрикада план күүселдези кандыгыл? Химиктиг ашталга талазы-биле планныг оваалда күүсеттинмейн турар. Чартык чыллыы, сентябрьнын күүсеттинмээн. Чылдың планнуг оваалдазының күүселдезин чедип алырынга ол шаптараазын болу бербес деп бе? Күүселденин хуусаазының саадап турарын ында хептин сезоннуг кирип турары-биле, септелге чоруп турары-биле, моюндурук даараар мастернин шолээлээ-биле таймылбырлап турар. Ол—кымпын буруузул? Күш-ажылды шын организастаар, кадрларны холушкак мергежилге өөредир, таварыштыр тургузар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер айтырыгларны эде көөрүн, ол чылдагаанаар негеп келбээн бе?

Хүлээп алыкчы комплекстиг хүлээп алышкын пунктузунга чаңгыс эвес удаа келир-дир. Он хире хонгаш бир удаа келир, ооп—оп беш... ай, ийи-үш ай. Хомудалдың туруп келир ужуру-даа ында, хомудал чоптут. Кызыл хоорайның чурттакчызы Р. Донгак күскү тонун аштадыры-биле үстүнде пунктуга сентябрьнын он үезинде дужаап каарга, ол-ла айның 25-те тонун кээп алыры аңаа сүмелээн. Чагым белеп, күүсеттинген боор дээн сеткил-биле пунктуга чеде берген. Аштап каан хеп аразындан тон тывылбаан. Октябрь эгезинде база катап келирин хүлээп алыкчы сүмелээн. Четкен база чок, чылдагаанын тодарадыр ужурга таварышкан. Аңаа «дуу өөрүлдеп дилеп корүңер» дээн харыы дыңналган. Кара хап шоодай иштинден тон тывылган, ону мынчага чедир аштаары-биле фабрикаже безин чорутпаан болган. Сооп келген, канчаар боор, квитанцияны маңаа-ла эгиткеш, дугаарны соккеш, дедир ап алыр ужурга таварышкан. Ону чүнүн-биле тайылбырлаарыл? Машина чогу-биле бе? Чок. Ийи будурулгенин кошкаа, ажылды шын эвес организастаа тавары-дыр. Ынчан хандырылганын культуразының дугайында кандыг чугаа турар боор. СЭКП ТК-ның ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң «Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам хөгжүдериниң болгаш экижидериниң дугайында» докладында чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер, ооп культуразын бедидер айтырыгже улуг кичээнгейин утландырган болгай. Амыдырал хандырылга шугумнуң участок бүрүзүнге ол хамааржып болганда, айтырыг ажыл-агыйжы тургустуунар ужурлуг. Ынчан план-даа күүсеттинер, чагыглар ой-шаанда чылдынар, хомудалдар кирбестей бээр.

В. КУУЛАР.

Ж. МАРШЕНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Француз компартиясының Чиңгине секретары Ж. Марше радио дамчыштыр чүве чугаалаан болгаш барымн үзелдиг күштерге удур демократтыг бүүгү күштериң эң-не калбак эвилелиниң эргежок чугулазын айытқан. 1981 чылда биске идегел көргүскен бүүгү кижилерни эвилелдевишаан, реакциянның халдаашкынынга ойтур шавымышкынны бээри чугула деп санап турарын ол демдеглээн.

Чуртта чоон үзелдиг күштериң элээн кошкай бергенин, хөөнзүрээшкининериң болгаш харын-даа таарзынмас чорукту бар болуп турарын ФКП-ниң Чиңгине секретары айытқан. Ол чоруктар эрге-чагырганың чер-чер органнарынга немелде соңгулдаларга илереп турар. Чоон үзелдиг күштерни чанчыл ёзугаар деткип турган соңгукчулар чаартылгаларын дендин оожумнаашкынынга таарзынмас чорукту илергейлевишаан, бадылаашкыыдан ойталап турар апарган деп, компартиянның удуртукчузу медеглээн.

«Шынгыы камналганын» политиказын улам ыңай чорудары дээш туржып турар кижилерни Ж. Марше «ёзулут чоон үзелдиглер» эвес-тир деп санаан. Бурунгаарлаар төлээде, экономиктиг боттуг өзүлдеин хандырары эргежок чугула, ынчанмас болза, чурттуң чидиг социал айтырыгларын шиитпирлээри чедип алдынмас.

Француз компартиясының болгаш соцпартиясының аразында 1981 чылда дугуржулгага айытқан сорулгаларны чедип алырының чугулазын ФКП-ниң Чиңгине секретары онзалап демдеглээн.

САЛЬВАДОР. Ханыг үүлгедишкининериниң фашистиг ёзу-чурумунуң тергиндеп келгениниң үезинде «хайнаар-даа барганы билдинмейн, чиде берген» сальвадор патриоттарының он-он нелери террорлуг болгаш истеп-сүрүүшкүнүг үүлгедишкиннерге таварышкан ооларының салым-хуузунун дугайын билип алырын негээр дээш Национал Орду бажынынып чаныта кээп чылгаанар. Ынчалза-даа эрге-чагырганың төлевилекчилери оларның-биле чугаалажырындан безин ойталаан, эжиктерин хаап алганнар.

ЧУРУКТА: сальвадор патриоттарының нелериниң килей-хөөшкиннери.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

ЧЕР-ИЕНИҢ МОНОЛОГУ

(«Иелер шиткели» деп шии-шүлүглелден)

— Өртемчейге төрүттүнген кижи дээрге—
Өртемчейиниң хостуг эвези—төлү болур.
Ынчангында кара, сарыг, ак бис дижин,
Ыглашпанар! Шупту меңээ домей силер...
Ажы-төлүн имиледир чүктеп алган
Аванар—Чер мен чок болза канчаар силер?
Ынчан силер уңгар чок—кудай-дзорге
Ыйба хүл дег ужуккулаар силер бе, кай?
Чок-ла болза, өртең-хүүк кударанчыг,
Чону-даа чок, эсе болуп артар мен бе?..
Амы-тынныг, медерелиг чүректигилер,
Аванарың—Черниң чолун бодап көргер!
Ок-биле ойнап турар өөрүңнерни
— Ондактыг!—деп, чагыыр эрге силерде-ди
Ожеш—өлүр! Бажы-биле кылаштаза,—
Одемчитпейн— билиндирип, томаартыңар!..
Хөөретпес мен, чүрттап келген салгалдардан
Хөгжүлделин, депшилгелин силер силер.
Ава-Черге сылдыс эш-өөр тыпчып бээр дээш,
Ак-көк орук октаргайже изедиңер.
Эки кылган чүүлүңер—уттундурбас.
Эргеленип, чоргаарланып чоруур-дур мен.
Ынчалзажок чаржынчыг чүүл кайы хөй-дүр,
Ыым келип, кыдыктаны бээр-даа-дыр мен.
«Бистиң эвес, өскелериң үүлгедиин
Бисче чая кагбайн көр»—деп оюспаңар.
Бүгү кижи төрелгетен тайбың-дыр дээш
Бүүгү долу харысалга чүктээр апаар.
Хаан, сайыт, кандыңнар-даа меңээ домей.
Каптагайның албатызы кижизи-дир.
Академик, эртемденнер, эмчилер дээш,
Аранарда угаанныглар кымнар чок дээр!
Аарыг-аржык, аш-чут болгаш човуланган
Адырлып аар дилэошкиннер хайзыңарза?'.
Атомнут, водородтуг, нейтроннуг—ядролуг
Аймыл-халаан чепсектерин кылып турбайн.
Хамык-ла ол мнаар, үнген чарыгдалды
Кадмаштыла—чаагай чүүлче өргүп турза?!
Каш катап өлүп болур аар чүүк меңээ—
Хаалалыг-дыр! Хендирбем-даа кестир четти...
Чеже-чеже космонавт боор экер эрлер
Чепсек дажмыр айбычылар апаргаи-дыр?!
Черин чаартыр, хып дээн эрлер доскуулларда,
«Чеве!»—дээнзиг дужаал маиап орарлар-дыр.
Кедизин чоп бодавайн, сирн кавы
Кезенчипкен орар силер, албыстыглар!...
Кайы хире көвей бис деп бодаар силер?
Каптагайга сыңышпастаан силер бе кай?
Угаан, эртем бедээн тудум кижи канчап,
Уургайын казып адрын эскербес чоор!..
Аммыдырал-чүртталга чок, эвзиргей,
Акым, угбам планеталар хамаан эвес.
Чечек частыр, кижи өзер, даалай, даглыг
Чер деп аттыг, ак-көк өңнүг аванар мен.
Хаалап келзе, кан-шой-биле мени шыптар
Кайгамчык күш, чырык угаан—кижилерде.
Олар чокта— чүртталгаммың кедизи чок,
Оорганалыр төлдерим деп бодап чордум...
Моңгүн ак-көк октаргайда долганкылаан
Бомбүк мышкаш бомбурзоңер — Черинер мен!
Сүзүп-күзеп, чүдүлгелер хамаан эвес.
Чүректигилер, угаанныглар, боданыңар!
Чамбы-зиптиң келир өйү, амыр-дыжы,
Салымы дээш кыйгы сөстүг каттыжыңар!
Дайын чепсээ чежемейиниң аар-даа бол,
Тайбың күзел—деңзиге ону чая базар!
Кылаңадыр хылыш чайып, ойнаар кижи—
Хылыжындап кажан-на ийик болу эндзор!
Серемчиде—хорамча чок, боданыңар!
Чежемейиниң саа-түме, аймак-сөөк бол,
Черге—меңээ сынчыр силер, чүрттаар силер,
Чер деп не чаңгыс дээрзин утпайн көргер!

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

ЧАА АНСАМБЛЬ

МОСКВА. «Бомбүрэктин аялгалары» (чурукта) ансамбль ам-даа аныяк, ойнакчылары-даа шупту аныяктар. Оларда ам-даа улуг атчалдар чок, ынчалза-даа олар эрини ашкан эрес-кашпагайы-биле, танцылааринаң онзагай талалары-биле, аңгы-аңгызы-биле совет болгаш даштыкы көрүкчүлериниң кичээнгейин дораан чаалап апкан. Туруп келген алды чылдарының дургузунда ансамбль ГДР-ге, Чехословакияга, Польшага, Кубага четкилээн, чоокта чаа Италиядан чанып келген.

Ооң репертуарында—ССРЭ-ниң болгаш делегейниң улустарының танцылары, танцы хевирлиг бичии көргүзүүлер.

ЧАГАА

Кыска рассказ

Александра Шожукаевна кежээ бажынына кыдыраштар хынаар дээш олуруп алгаш, бир дугаар кыдыраашты ажып оргаш-ла, бодалдарже шыпты берген.

«Мээң бо доостуруп турарым ошту классчыларының аразында Антон дээрге эң-не бүзүрээр, сүмележир өөренимчим-не болгай. Ол копчуг эки өөредилгелиг, ажык сеткилдиг, хөглүг, спортка ынак ool. Ооң ада-иезн ажыл-ишчи, бөдүүн кижилер. Антонуң сагыш-сеткили, бодап чоруур бодалдары ооң арныдан-на илдеп. А бо сөолгу каш хүннерде ооң сеткилин бир-ле чүве дүвүредип чоруурун пл-ден. Мээң ажык чугаалажыксап турарымны билип турган-ла ол ооң кызыды дезип турар. Чүге? Өт-бүлезиннде байдалы эки, эш-өөрү-биле найыралдыг-дыр. Чүү ону дүвүредип турарыл?»— бо бодалдар Александра Шожукаевнага амыр-дыш бербестээн.

А дүүн кежээ кичээлдер соонда хыналда ажыл кыдыраштары хынап ора, Антонуң кыдыраажын ажыттарга, ооң ортаакы арыында чагаа бижип каан болган.

«Экии Таня!

Сээң бижээн чагааң алгаш, бодалдарга алыскаш, харылаар безин харык чок чоруп турдум. Кичээл үсвезин-не кызыдып көрем, эжим. Чаңгыс ай болгаш каникулдар өгелээр болгай, ынчакта чедир авац эвирий бээр, эмчиден ынап-ла үнүп келир. Дуңмаларын азыраап, аваңны соңлуп турар эр-хей-дир сен, Таня. Сенээ чоргаарланыр мен. Ынчалзаа-даа класың башкызыңа чугаалааш, эштериңе дузалаштырып алзыңа кандыгыл, ыядып чоор сен, кыңга-даа ыдыг берге үе таваржып келир-ле болгай. Акым, чаавац, угбаң суг бар-даа болза, олар база ажы-толгуг, ажыл-агыйлыг улус ышкажыл. Келир суббота, улуг-хүүде силериң школаныңы волейбол командазы бистиниңе аалдап келир дээн болгай. Аңаа киржип кээп шыдаваның дыкала хомудапчыг-дыр, эжим.

Мен-даа эки өөренип чоруп тур мен. Сагыш-сеткилимге кударанчыы аажок тур, сенээ дуза кадып шыдавас чөгенчиимнн».

Чагаа аңаа четкеш ара соксаан болган. Өөренимчизи ооолдуң сагыш-сеткили чүү дээш дүвүреп чоруурун башкы ам-на билип ап, улуг тынган. Ынчалза-даа ону бичии алгаш оожургаваан. Башкының сагыш-сеткили база саарзыкталып өгелээн. Нарын байдалда ог-бүдеин, чаштарының быжыгып олурар ырыг шынчы найыралы — бо бүгүнү Александра Шожукаевна кончуг эки мелереп билип орган. Чүүү канчаза эки?

Эртенинде хоочун башкы Өлчей Серепова-биле сүмелешкен.

— Мен Чодураалыг челер хөрзүм бар кижи мен, ол класстың башкызын такыр мен, ужур-човун чугаалап чедейн. А бо субботада олар эвес, а силер ынаар аалдап четеңнерге кандыгыл?

Сөолгу кичээл—төөгү. Александра Шожукаевна өөрүшкүзүн билдиртпес дээш шала шыгыы мендилешкен. Кичээл төөнерге өөреникчилерге субботада Чодураалыг школаныңа аалдаар дугайында дчиатакан. Урутлар ураалап-ураалап үне халчып турганнар. Чүгле Антон хенертен ыдыг аас-кежик аңаа дүжүп келгениңе бүзүревейн олурган.

С. БАЛЧЫР.

Уран чүүлдүң кижилери

АРТИСТ БОЛГАШ ЧУРУКЧУ

Ам 44 харлыг Суйменкул Чокморовтуң артист салым-чолу 25 ажыг чыл иазылыг кыргыс кинематограф-биле сырый холбашкан. Аңгы-аңгы фестивальдарга чеден хире шаннаалдарга четкен кыргыс фильмнериниң дыка хөй Суйменкул Чокморовтуң ады-биле доннашкан. Ол кинога быжыгып туруп келген улуг кижи апаргаш, профессионал чурукчу Ленинградтың уран чуруулга академиязын доозуп, Фрунзениң чуруулга училищезинге башкылаан тура келген. 1965 чылда Суйменкул амгы кыргыс тоолчу Саякбай Каралаевтың портредин чуруп түргаш. Ол-ла үеде Каралаев дугайында документалдыг фильмни режиссёр Болотбек Шамшиев тырттырып эгелээн. («Манасчы» деп аттыг ол фильм сөолүнде барып Оберхаузенге делегей кинофестивалының дээзи шаңналыга четкен). Ынчан чурукчу болгаш кинематографист ужурашкан болгаш найыралдажы берген. Шамшиев Чокморовта ооң бодуңуң сезинмээни-даа чораан артистиң уран талантызын ынчан эскерип каан. «Караш артка боолаашкын» деп оларның ийлдирзиниң ажылдан эгелээни (бирээзи — режиссёр, өскези — кол рольдү ойнакчызы) фильмге Шамшиев часпаан деп түвеин коргускен.

— Ынчан менээ шупту түве эдептиг ышкаш болган — деп, кинога тырттырып эгелээниңиң дугайын Чокморов сактып чугаалаар.— Бодумга бодум чаа кылаштап өөренип чоруур бичии кижи ышкаш костүр турдум, каш базып чоруй барып ужар, ооң соонда катап турган кылаштап чоруп-ла каар... 1968 чылда экранга үнүп эгелээн «Караш артка боолаашкын» деп фильминиң соонда кинога хөй тырттырып турдум, ынчалзажок артист мергежилди шиңгээдип антарымга черле бүзүревейн чордум. Баштайгы кол ролюм дээш чедишкинни, шаннаалды бодумнуу эвес, а уран-чечен үндезинге (Мухтар Ауэзовтуң рассказынга үндезилээн болгай) база Шамшиевтиң эки режиссёрлаанынга хамаарыштырган мен. Бодум кинога ойнаптар-дыр мен деп чүвеге Шамшиевтиң база бир чаа «Иссык-Кульдуң кызыл чечектери» деп кинозуига ойнааш бүзүрээн мен.

Аная ол нарын болгаш берге рольду ойнаар турган. Ооң маадыры Карабалта бодуңуң төрээн черинге хаанныг чагырганың үезинде ур хуусаалыг шолуглеген чанып келгеш, 20 чылдарының эгезинде аная, Киргизиянга эгелээн революсчу чаартылгаларының хереченин болган. Эрги социал харылзаалаарының бустуушкуну, чаа уткалыг харылзаалар тургустунуп турар. Ынчан кижи бодуңуң туружун дилеп эгелээр. Ол берге-даа боон болур...

Кинога тырттырарының мурнунда ол бодуңуң төрээн черн Чон-Таш аалче чаа бээр. Моңге хар-биле шыптыгган Ала-Тоо дагларының эдектеринде турар аалдарга бодуңуң маадырының хевир-дүрзүзүн дилеп, көдээ тарачыңнар-биле харылзажыл чоруур. Оларның портреттерин чурувушаан, бодуңуң Карабалтазының овур-хевирин харык чоктап чыып келген... Ынчангаш ооң артист салым-чолушта уран чуруулга идегелдиг дузалакчы болган.

Ойнаар овур-хевирин ол колдуунда холдуга карандаш азы өөнүг будук тудуп алгаш эгелээр «Онза эрге-дужаалдыг комиссарга» тырттырарының мурнунда Чокморовтуң альбомунга ооң эң ынак маадырларының бирээзи Че Гевараның портреттери көстүп келир (кинода болуушкуннар Ортаакы Азиянга революсчу болуушкуннарны көргүзер ужурлуг, а Че Гевара дээрге куба революсчу). Ынчан ол эрес-дидим кыргыс революсчу Сарыкулаковтуң портредин база чуруур... Ол бүгүде дозенилеп чүве чүл дээрге, ол кижилериниң эрес-маадырлыг чорукче соругдалы, хосталгага өөдүр ынакшылы, өске кижилер дээш бодун камнаазы, оларны сорук кинрин турар улуг күш бары болур.

Чокморовтуң чураанны бир улуг чурук бар, ол кыргыс кинематографистериниң коллективтиг портреди. Ында ол бодуңуң идегелдит эштерин, аттары үгле бистиң чуртуусаптар-дыр мен деп чүвеге Шамшиевтиң база бир чаа «Иссык-Кульдуң кызыл чечектери» деп кинозуига ойнааш бүзүрээн мен.

Аная ол нарын болгаш берге рольду ойнаар турган. Ооң маадыры Карабалта бодуңуң төрээн черинге хаанныг чагырганың үезинде ур хуусаалыг шолуглеген чанып келгеш, 20 чылдарының эгезинде аная, Киргизиянга эгелээн революсчу чаартылгаларының хереченин болган. Эрги социал харылзаалаарының бустуушкуну, чаа уткалыг харылзаалар тургустунуп турар. Ынчан кижи бодуңуң туружун дилеп эгелээр. Ол берге-даа боон болур...

Кинога тырттырарының мурнунда ол бодуңуң төрээн черн Чон-Таш аалче чаа бээр. Моңге хар-биле шыптыгган Ала-Тоо дагларының эдектеринде турар аалдарга бодуңуң маадырының хевир-дүрзүзүн дилеп, көдээ тарачыңнар-биле харылзажыл чоруур. Оларның портреттерин чурувушаан, бодуңуң Карабалтазының овур-хевирин харык чоктап чыып келген... Ынчангаш ооң артист салым-чолушта уран чуруулга идегелдиг дузалакчы болган.

Ойнаар овур-хевирин ол колдуунда холдуга карандаш азы өөнүг будук тудуп алгаш эгелээр «Онза эрге-дужаалдыг комиссарга» тырттырарының мурнунда Чокморовтуң альбомунга ооң эң ынак маадырларының бирээзи Че Гевараның портреттерин

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 238 (12328) | 1983 чылдың октябрь 16, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Бистиң улуг Төрээн чуртувус—Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин! Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партиянның удуртулгазы-биле—коммунизмниң тиилелгезинче бурунгаар!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга

СЭКП ТК-НЫҢ КЫЙГЫРЫГЛАРЫ

1. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюн делгерезин!

2. Кижи төрелгетенниң төөгүзүнге чаа үе-чаданы — социализм болгаш коммунизм тиилелгезиниң үе-чадазын ажыткан Улуг Октябрьга алдар!

3. Мөңгеде дириг революсчу интернационалчы өредиг — марксизм-ленинизм делгерезин!

4. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин! Партияның болгаш чоннуң чаңгыс эви, улуг Ленинниң чагыгларынга шынчы чорук—бистиң бүгү тиилелгелеривистиң үндезини!

5. Коммунистер! Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин күүседир дээш бүгү улустуң демиселиниң авангардынга болуңар!

6. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш продукцияның шынарын бедидер дээш социалистиг чарышты калбак нептередиңер!

1983 чылдың планын, XI беш чылдың онаалдаларын бүгү коргүзүглер талазы-биле күүседиили!

7. Коммунизмниң тургузукчузу, тайбың дээш туруштуг болгаш чайгылыш чок демиселчи—улуг совет улуска алдар!

8. Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның бузулбас эвилели делгерезин!

9. Бистиң ниитилеливистиң күмүнүң амыдыралчы үнер дозу— Совет Эвилелиниң улустарының интернационалчы бузулбас чаңгыс эви болгаш аны-дуңма найыралы делгерезин!

10. Эрге-чагырганың ёзулуг демократтыг органнары—улус депутаттарының Советтери делгерезин!

Совет Эвилелиниң хамаатылары! Күрүне болгаш ниитилел херектерин эргелеп башкарарынга идепкейлиг киржиңер!

11. Совет профэвилелдери! Ажылчы чоннарның күш-ажылчы идепкейин болгаш чогаадыкчы инициативазын бүгү хемчег-биле хогжудүкер!

Эргелеп башкарарының школазы, ажыл-агыйны чорударының школазы, коммунизмниң школазы —совет профэвилелдери делгерезин!

12. Коммунистиг партияның идегелдиг дузалакчызы болгаш дайынчы кур күжү, коммунизмниң аныяк тургузукчуларының мурнакчы отряды — Ленинчи комсомол делгерезин!

13. Оолдар болгаш кыстар! Билиглерни, культураны, профессионал мергежилди чүткүлдүг шиңгээдип алыңар!

Бистиң Төрээн чуртувустуң чалбыыштыг патриоттары, Ленинниң хөрээ дээш, коммунизм дээш эрес-шудургу демиселчилер болуңар!

14. Алдарлыг хоочуннар, аныяктарның дагдыныкчылары! Боттарыңарның билиңерни болгаш дуржулганарны аныяк салгалга дамчыдыңар!

Оолдарны болгаш кыстарны Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизидиңер!

15. Советтер чуртунуң хөрээжиннери! Бүдүрүлге болгаш хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржиңер!

Ие-хөрээженнерге алдар!

Бүгү Черниң уруглары тайбың болгаш аас-кежиктиг чурттазын!

16. Совет дайынчылар! Дайынчы болгаш политиктиг белеткелиңерни сайзыраңгайжыдыңар!

Совет улустуң тайбың ажыл-ижин, социализмниң чаалап алыышкыннарын серемчилелдиг болгаш идегелдиг камгалаңар!

ССРЭ-ниң эрес-маадыр Чепсектиг Күштери делгерезин!

17. Большевиктерге-ленинчилерге, Октябрьның маадыларынга, бистиң Төрээн чуртувустуң алдары- хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш коргуш чок бүгү демиселчилерге алдар!

18. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиңер! Эртемниң, техниканың чедишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы практикага чүткүлдүг нептередиңер!

Экономика интенсивтиг хогжүзүн!

19. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам ыңай бедидерин чедип алыңар!

Бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн шалыпчы ажыл-иш-биле быжыглаары —ажыл-ишчи бүрүзүнүң патриотчу хүлээлгези!

20. Совет Эвилелиниң хамаатылары! Камналга болгаш хумагалал дээш бүгү улустуң шимчээшкининге идепкейлиг киржиңер! Чиг-этти, техниканы, бүгү материалдыг курлаыларны эки ажыглаңар!

21. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Экономиктиг, социал болгаш кижизидикчи сорулгаларны шиитпирлээринге, социалистиг демократияны улам ыңай хогжүдеринге Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуну улам долу ажыглаңар!

22. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун бүгү хемчег-биле быжыглаңар! Ажылдың минута бүрүзүн долу беримчелиг ажыглаңар!

23. Одаалга-энергетика комплекизиниң ажылдакчылары! Нефть, газ, хөмүр-даш тывыжын, электроэнергия бүдүрерин көвүдедиңер!

24. Совет металлургтар! Металлга чурттуң хереглелин идегелдиг хандырыңар!

Камналгалыг металл продукцияның шынарын бедидиңер, кылып үндүрерин калбартыңар!

25. Машина тудукчулары! Бедик бүдүрүкчүлүг, камналгалыг болгаш идегелдиг машиналарны, поиборларны, механизация болгаш автоматчыдыга чепсектерин тургузуңар!

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларының техниктиг чаартты чепсегленишкинин дүргедедиңер!

26. Химия үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Химиктиг продукцияга болгаш материалдарга улус ажыл-агыйының база чоннуң хереглелин улам долдур хандырыңар!

27. Үлетпүр ажылдакчылары! Чонга барааннар бүдүрерин көвүдедип, ассортиментизин чаартып, шынарын экижидиңер!

Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрери —улус ажыл-агыйының бүгү адырларының херээ!

28. Транспорт болгаш харылзаа ажылдакчылары! Ажылдың шынарын болгаш ажыктыын бедидиңер! Улус ажыл-агый чүүктерин үзүктел чок сөвүрүп, чоннуң хандырарының бедик культуразын чедип алыңар!

29. Тудугжулар болгаш эптекчилер! Капитал тудугнуң ажыктыын бедидиңер!

Амгы үениң техниктиг үндезининге комплекстиг, камналгалыг болгаш эки шынарлыг кылдыр тудуңар! Ажыглалга киирер объектилерни хуусаазында дужаңар!

30. Агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчылары! Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарын дүргедедиңер! Аъш-чем болгаш көдээ ажыл-агый чиг-эди-биле чуртту идегелдиг хандырарын чедип алыңар!

Аъш-чем программазын боттандырарынга боттарыңарның салыышкынынларны улгаттырыңар!

31. Колхозчулар, совхозтар ажылдакчылары! Чер ажылының эртемге үндезиленген системазын улам идепкейлиг нептередиңер! Тарааны, техниктиг болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый культураларын бүдүрерин көвүдедиңер!

Черни, техниканы, чемишчидилгелерни, күш-ажылчы болгаш саң курлавырларын эз ёзу-биле ажыглаңар!

Келир дужүтче кичээнгей болгаш сагыш салыңар!

32. Көдээ ажыл-агый ажылдакчылары! Мал ажылының продуктулуун бүгү хемчег-биле бедидип, ооң чем баазазын быжыглаңар!

Мал кыштагладыышкынын үлегерлиг эрттирер дээш демисежиңер! Эт, сүт, чуурга, дүк бүдүрерин көвүдедиңер!

33. Көдээ ажыл-агыйның, белетнел, транспорт, сайзырады ажылдаар болгаш садыг бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары! Көдээ ажыл-агый продукциязының чидириин болдурбаңар! Өстүрүп алдынган бүгү чүүлдерни камгалап ап, чоннуң чаагай чоруунга ажыглаалы!

34. Садыгның, ниитиниң чемненилге черлериниң, амыдыралы болгаш коммунал хандырылгазының ажылдакчылары! Күш-ажылдың шынарын болгаш культуразын бедидип, чоннуң негелдезин улам долдур хандырыңар!

Ачы-дуза чедирилгезинче хүн бүрү кичээнгей салыңар!

35. Чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар! Бистиң Төрээн чуртувустуң техниктиг депшилгези, экономиказын улам ыңай быжыглаары дээш демиселчилериң бирги одуругларынга болуңар!

36. Совет эртемденнер! Шинчилел ажылдарының түүнелдиг болурун бедидиңер! Эртемниң чедишкиннерин бүдүрүлгеге нептередиринге идиг бериңер!

37. Идеологтуг фронтунуң ажылдакчылары! Сайзыраңгай социализм ниитилелиниң чедишкиннерин коммунистиг идеалдарның өндүр чаагайын чырытыландыр илередиңер! Партияның идеяларын масссаларга бүзүрелдиг болгаш чүткүлдүг ёзу-биле чедирип, хоралакчы империалистиг пропаганданы идепкейлиг сойгалаңар!

Идеологтуг ажыл—бүгү партияның, коммунист бүрүзүнүң херээ!

38. Литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары, культура ажылдакчылары! Коммунистиг идейлиг, партийжи болгаш улусчу болурунуң тугун бедик тудуңар!

Бистиң улуг Төрээн чуртувуска төлептиг чогаалдарны тургузуңар!

39. Улус өредилгезиниң ажылдакчылары! Өзүп орар салгакчыларның өредилгезиниң болгаш коммунистиг кижизидилгезиниң ажыктыын бедидиңер! Школаның бүдүрүлге-биле харылзаазын бүгү хемчег-биле быжыглаңар!

40. Кадык камгалал ажылдакчылары! Чоннуң медицина хандырылгазын экижидиңер! Эмнелге болгаш санитар албан черлериниң ажылының культуразын бедидиңер!

41. Күш-культура шимчээшкининиң массалыг болурун бедик тудаал! Күш-культуржулар болгаш спортчулар! Совет спорттуң алдарын улгаттырыңар!

42. Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак, ленинчи даштыны политиказы делгерезин!

Тайбыңның совет программазын амыдыралга боттандыраал!

43. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларга акы-дуңманың байыры!

Бүгү делегейниң коммунистериниң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны быжыглап турзун!

44. Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

Пролетаржы, социалистиг интернационализм делгерезин!

45. Делегей социализминиң, делегей пролетариадының болгаш национал хосталгалыг шимчээшкининиң эвилели быжыгып турзун!

46. Социалистиг чурттарның улустарынга акы-дуңманың байыры!

Социалистиг дем каттыжыыга чурттарының чаңгыс эви, кады ажылдажылгазы болгаш сырый каттыжыышкыны, социализмниң чаалап алыышкыннарын, Чер кырынга тайбыңны быжыглаар болгаш камгалаар дээш оларның чайгылыш чок шиитпирлиг чоруу делгерезин!

47. Колониалдыг дарааладан хосталган болгаш социалистиг хогжүлдениң оруун шилип алган улустарга акы-дуңманың байыры!

48. Национал хамаарышпас чоруун быжыглаары болгаш социал депшилге дээш эрес-дидим демисежип турар улустарга акы-дуңманың байыры!

49. Капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызынга акы-дуңманың байыры!

50. Хосталга, демократия болгаш социализм дээш демисели дээш фашистиг кинданнарда хилинчеттиргеннерге акы-дуңманың байыры!

Империализиге болгаш реакцияга хоругдаттырганнарга хосталга!

51. Делегейниң улустары! Империалистиг агрессияга болгаш күчүлээшкинге удур, Азияда, Африкада болгаш Латин Америкада дүшкүүрлүг чорукту одагларын база кризистиг байдалды узутмаары дээш шиитпирлиг демисежиңер!

52. Империализмге, колониализмге болгаш расизмге удур, политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чорукту быжыглаары дээш демисежип турар Африканың улустарынга акы-дуңманың байыры!

Мурнуу Африканың болгаш Намибияның улустарынга хосталга!

53. Империализмге болгаш реакцияга удур, боттарының чурттарының демократтыг хогжүлдези дээш демисежип турар Латин Американың улустарынга изиг байыр!

54. Араб чурттарның улустары! Израиль агрессияга болгаш империализмниң албадаашкынынга удур демиселе боттарыңарның хүрээлеңиңерни сырый каттыштырыңар!

Совет-араб найырал улам быжысын!

55. Делегейниң улустары! Эзелеп алганы бүгү-ле араб черлерден израиль шериглериниң соңгаарладыышкын болгаш чугаа чокка үнген турарын негеңер!

Ливанда империалистиг интервенцияны сонсадырын чедип алыңар!

Палестинаның араб улузунуң чөптүг демисели-биле эпсеткиля каттыштырылгазын быжыглаңар!

Израиль болгаш америк агрессорларга бужар-каргыш!

Чоокму Чөөн чүкке—быжыг болгаш чөптүг тайбың!

56. Европа чурттарының улустары! Барыын Европага чаа америк ракета-ядролуг чепсекти тургузарынга удур демисели улам калбартыңар!

Европага—тайбың, айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга!

57. Азия чурттарының улустары! Империализиге, неоколониализиге болгаш гегемонизиге удур, тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш демисежиңер!

Азия тайбыңның, бүзүреемиягенниң болгаш кады ажылдажылганың диви болзун!

58. Делегейниң улустары! Империализмниң, милитаризмниң болгаш реваншизмниң агрессчи чимзенишкиннеринге удур шиитпирлиг өйтур шавыышкынны бериңер!

Боо-чепсекти эңдере бүдүрерин кыңчыктырбаалы, дайын айыылын чайладыылы, чавырыышкынны камгалап ап, ханыладыылы!

59. Бүгү бомбүрзектиң кижилери! Социалистиг чурттарның кады кылган саналдары, Совет Эвилелиниң чаа саналдары — делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин сонсадырынче чугула базым! Ядролуг халапты болдурбас дээш демиселге нуженишкиннериңер көвүдедиңер!

Ядролуг болгаш массалыг узутмаашкынның чепсектериниң өске-даа хевирлерин хоруурун негеңер!

60. Бистиң улуг Төрээн чуртувус—Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

61. Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле—коммунизмниң тиилелгезинче бурунгаар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эллеглиг хуралында Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларын бадылаан.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң айтыышкыннарынга үндезилээш, Политбюро информация-пропаганда ажылының идей-политиктиг уткашынарын улам ыңай экижидер болгаш контрпропаганданы организастаар талазы-биле, массалыг информация чепсектериниң болгаш идеология ведомстволарының ажыл-чорудулгазын, оларның иштики болгаш делегей амыдыралының чугула айтырыгларының талазы-биле чүүлдерин, империализмниң идеолостуг хоралаашкыннарынга, оларның антисоветчи болгаш антикоммунистиг чимзенишкиннериниге удур демиселин аайлаштырып дүүшүүрүн күштелдирер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган.

Чер-черден медээлер-биле база СЭКП ТК-га кээп турар чагаалар-биле холбаштыр, ажылчы чоннарны бүдүрүлгеден барымдаа чок черге чардыктырып турар фактылар дугайында Политбюро чугаалажып корген. Амгы үеде, беш чылдың бо чылын доозары-биле холбашкан ажылга, дүжүт ажаап алышкынынга, кол фондуларны ажыглалга кииреринге, кышка белеткелге хамаарышкан ажылдарга ажылчы чоннарның организастыг киржилгезиниң ашыда, бүдүрүлгени эргежок чугула эрес чүүл-бүрү шилги чергелиг ажылдарын кылырынче кижилерни чардыктырар практика ам-даа артыышаан турары демиделеттинген. Чамдык бүдүрүлгелериниң, тудугларының болгаш албан черлериниң удуртукчулары, черчерде органнар янды-бүрү хуралдарга, чыыштарга, көрүлделерге, спорт маргылдаалаарынга ажыл үеаын төтчеглаар чоруктар-биле чидиг демиселди чорутпайн турар. Көдээге шеф дузазын чедирери-биле хаара тудуп турар ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларының күш-ажылын чамдыкта багай организастаан турар. Чамдык удуртукчулар боттарының ажыл башкарып шыдавазын, бүдүрүлгени организастаарында четпестерин ажыл шатындан артыр, буухаа ёзу-биле улусту ажылдадыры-биле дуглаштырарын орадлажып турарлар. Бо бүгү бүдүрүлге херектеринге багай салдарлыг болуп, сагылга-чурумну божаңнадып турар.

Бо чугула херекке чуруму тургузар, бүдүрүлгени организастаарын экижидер талазы-биле партияның негелдедерин хажык чок күүседирин хандырыр, партияның республикалар болгаш чер-чер органнарындан, министерстволар болгаш ведомстволар удуртукчуларындан СЭКП ТК-ның Политбюрозу негээн. Кол ажылдан чардыктырары эргежок чугула апаргаи таварылгаларда бүдүрүкчүлүг болгаш ажыктыг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны хандырган турар ужурлуг деп опзалап демиделеттинген. ВЦСПС-тың, профэвилелдерниң топ комитеттериниң болгаш чөвүлелдериниң мурнунга ажылдакчыларың күш-ажылының болгаш дыштанылгазының чурумун сатыырының контролюн күштелдириниң сорулгазы салдынган, ол айтырыгларны шиитпирлээрде сагыш чованыгыр болгаш принципиалдыг болуру чугула.

ССРЭ хоойлуларының чыылдазын тургузары-биле ажылдың уламчылаан турары-биле холбаштыр Политбюро социал хогжүлде, культура база совет хамаатыларының социал-политиктиг эргелерин хандырарының магадыладарының дугайында хоойлужудулганы улам ыңай кодификастаар талазы-биле сапалдарны чугаалажып корген болгаш чүүлдүг деп корген.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эштер К. У. Черненко болгаш Б. Н. Пономарев оларны Алжирниң Национал хосталга фронтузу партияның М. Ш. Мессадия баштаан делегациязы-биле чугаалажыышкыннарының түүнелдерин чугаалажып корген болгаш чүүлдүг деп санаан. Ук чугаалажыышкыннар болгаш оларның түүнелиниде эт салган документилер делегей байдалының кол айтырыгларының талазы-биле ийи партияның турштарының пиитизин көргүскен болгаш СЭКП биле НХФ партиязының аразында, Совет Эвилели биле Алжир Улус Демократтыг Республиканың аразында найырадыы кады ажылдажылганы улам ыңай хогжүдеринге чогумчалыг ужур-дузалыг болуру демиделеттинген.

Политбюро хуралында бистиң чуртувустуң иштики амыдыралының болгаш делегей байдалының чамдык өске айтырыгларын база чугаалажып корген.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮН-БИЛЕ

Коммунистиг күш-ажыл. Бо сөстерде улуг утка сиңген. Бодунуң ажылдаар черинге ээ-харымсаалгалыг, бедик медерелдиг, бүгү бодунган бердинген ажылдаары, кады ажылдаа турар эш-өөрүнге үлегер боп, оларны мурнакчыларының деннелинче көдүрер дээш сагыш салыры... Ленинчи ёзу-биле чурттаар, ажылдаар дугайында эгелээшкинни 1958 чылдың октябрь 13-те, таптыг-ла 25 чыл бурунгаар, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң найысылалының Москва—Сортировочная депозунуң коллективи идип үндүрген. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин оортан бээр бүгү чуртка калбарган болгаш амгы үеде чуртта хөй-хөй бүдүрүлге коллективтери, цехтер, участоктар, бригадалар коммунистиг күш-ажылдың коллективтери, хөй миллион ажыл-ишчилер коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп бедик атты эдилеп, бүгү амыдырал, ажыл-ижи-биле үлегер-чижек боп турарлар. Ол шимчээшкининиң 25 чыл болган оюнга турааскаатканн коммунистиг субботникти эрттирер дугайында эгелээшкинни Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң коллективтери идип үндүрген болгаш ону бүгү чуртта детээн, мынчангаш дүүн, октябрь 15-те, Совет Тываның бүгү ажылчы чоннары коммунистиг субботникке бедик бүдүрүкчүлүг, сорун киришкиниг ажылдаан.

Наймысылал Кызыл. Дүүн эртен хоорай аная хүнүнде эрте оттуп, аная шимчээшкин, хөлээээни 7 шак четпээнде-ле эгелээн. Кудумчуларга ажылчын хептиг кижилер боттарының ажылдаар, чыглыр черлеринче далажып чоруп турган. Эртенгиниң 8 шакта-ла үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылчыннары, аная ажыл хүнүнде дег, боттарының ажылдаар турбүтларынга турупкан, станоктарын, дериг-херекселарын ажылдадып эгелээн. Коммунистиг субботникке бир-ле дугаарында пассажир АТБ-зиниң чолаачылары үшеп диже хөрээдиг чок. Олар субботник киржикчилерни чедирер дээш графигни шыңгыы сагыышкан, аная-даашкын чок чорук турган. Удаваанда кудумчуларга хлеб, сүт, хереглелдин өске-даа чугула барааннарын соорткен машиналар коступ келгеи. Оларга улаштыр далган, хомур-даш, тудуг материалдары үдүргеи машиналар айыткан черлериге чүүгүн чедирери-биле шуужуп чорутканн.

Чижээ, чаңгыс № 2 АТБ-деи субботник хүнүнде 100 ажыг машина ажылдаан, рейстерни кылган. Бүдүрүлгениң автосамосвалдары орук тудуттарының септелгезиниге ажылдаан. Иван Волошининиң колонизазының элээн каш чолаачылары дүжүт ажаалдазында боттарының эзлчээн уламчылаавышаан. Мурнакчы чолаачыларның бирээзи Виталий Дмитриевич Ледяков Барнаулдан Кызылга өкээр чүүк алыр дээш чорутканн, ооң бүгүнгү оруу база субботникти

(Уламчызы 2-ги арында).

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮН-БИЛЕ

(Башталышы. Эгеси 1-ги арыында).

ЧУРУКТА: Кызылда чаа хлеб заводунуң тудуунда монтажниктер В. Проскурин биле В. Крючков олар субботник үезинде ажылдап тур.

үдүүнге кирер. А Юрий Смирнов биле Иван Беликов олар Кызыл хоорайның чонунга хлеб, сүт сөңгүлдезиниге ажылдаан. АТБ-ниң септекчилер бригадалары боттарының ажылдаар черлериге ажылдап, № 1, 2 техниктиг ажаалданы эдээн каш машиналарга кылган. Инженер-техниктиг болгаш материалдыг бүдүрүлгеге хамаарышпаа ажылдакчылар АТБ девискээринде чаагайжыдылгазында, кышка удур арыглаашкынында, септелгеннинге, чылыглаашкынынга киришкен. Коллектив субботникте ажылдаан акшазындан 610 рубльди Тайбың фондузунче шилчидерин шиптирлээн.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шинчээшкинниң республикага эгелекчилериниң бирээзи — республика типографизы. Оон түс-түс цехтериге ажыл организестыг болгаш бедик бүдүрүкчүлүг байдалга эрткен. Девтерлээр цехтен улуг орус чогаалчы А. Куприниң чогаалдарының чыындызын парлаан номну 2600 экземплярны пом садыныче үдүрүп чоруткан. Ол номну болгаш «Улуг-Хем» альманахтың 54 дугаарын девтерлээр ажылды пех уламчылаан.

Республиканың мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинден коммунистиг субботникке 390 кижи киришкен. 23 муң ажыг рубльдиг ажылдарын кылып, хереглекчилерге 1500 тонна хөмүр-дашты берген. Хөмүр-даш казар ЭКГ-5 деп № 11 экскаваториуң Анатолий Алексеевич Нехорошков удурткан мурнакчы экипаж келген БелАЗ-тарны саадал чок үдүрүп, эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Хөмүр-даш кырының черин арыглаар ажылдарга В. Гончаровтуң экипажы шылгараан. 70 метр узун согунуг кылаштаар экскаваториуң Михаил Карпович Бергер удурткан экипажы база үлүг-нормазын ажыр күүседип, туруушкун чок ажылдаан. Яким Чебодаевтиг, Александр Лавриненкониуң болгаш өске-даа чоланчыларының БелАЗ-тары карьерге саадал чок кээп турган. Разрезтиг коллективи субботникке шалыпчы ажыллаазының ужуру-даа чок, чүге дээрге ында дыка хөй ажылчыннар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп атты төлептин-биле эдилеп турар, олардың салгакчылары база дудак чок ажылдаан. Коллектив 800 рубльди Тайбың фондузунче шилчидер. Даваныңга фабриказының, автосепгелге заводунуң, сүт, эрт комбинаттарының, Улуг-Хем ыш-үлетүр ажыл-агыйының комбинадының, «Тудут кезектери» комбинаттың болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң коллективтери боттарының продукциязын хөй өскүс берген, ажыл-ишчилер бедик көдүрлүүшкүнүг, шалыпчы ёзу-биле ажылдаан.

Кызылдың чаа хлеб заводунуң тудуу. Ол бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг. Ында ажылдап турар тудуучулар — № 81 тудут эргелериниң Владимир Дамбар, Виктор Каң-оол удурткан бригадалары. «Сибтехмонтажтың» ПМК-зының Виктор Проскуринниң удурткан монтажниктер бригадазы, № 48 тудут эргелериниң Варвара Болаттың, Нина Доңгактың шеверлекчилер бригадалары, № 3 тускай тудут эргелериниң Владимир Стрепаловтуң бригадазы тус-тузында боттарының онаашкан ажылдарын шалыпчы, дүрген болгаш шынарлыг чорудуп турган. Ынчалдаа арга чок, бирээде, коммунистиг субботник хүнү, ийиде, тудугну ажыглалга киирер хуусазы чоокшулаан. Виктор Проскуриниң бригадазы чылыг, одаалга системазының монтажында ажылдап турар болгаш олардан хөй чүве хамаржыры медерел, ниити саны эвээш-даа болза, хөй ажылдарны шалыпкын кылып доозар дээш кызыгаар ажылдап турар. Кызылдың тудугжулары субботникте боттарының объектилериниге улуг хемчээлдиг тудут-монтаж ажылдарын кылган. Ниитизи-биле Кызыл хоорайга коммунистиг субботникке 40 муң ажыг кижи киришкен, бүдүрүлгелерге 131 муң рубльдиг продукциязын кылган. 1250 кижи камнап алган материалдыг курлавырларынга, энергиязынга, кыварчаар материалдарынга ажылдаан. 35,3 муң рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

Психиатрлар, школачылардан эгелээш хөй муң кижи хоорай чаагайжыдылгазынга, ногаанчыдылгазынга ажылдаан.

Районнарга коммунистиг субботник үезинде совхозтарының, бүдүрүлгелериниң ажылышчилери, бүгү ажылчы чонар ажаа идепкейлиг киржип, күш-ажылчы идепкейи-биле боттарының бедик медерелдиин көргүзүп, төрээн Коммунистиг партиязынга, Совет чуртунга бердингеннинг, оон иштики болган даштыкы политиказын, СЭКП ТК-ның Чигизиг секретары, СССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелин бүрүн деткип турарының хереглиг кылдыр шалыпчы ажылдаан. Дүүгүт ажаалдазынга, сүт-бараан фермаларын, хойму турлаларын кыска белеткээриниң, мал чемнерин кышталарже чедиреринниң ажылдары чер болганга организастыг байдалга чоруп турган. Чижээ, Каа-Хем районуң кодээ ишчилери 158 тонна үрезинин келир чылдың дүүгүдүнге ургаан, 32 тоннаны кургаткан. 200 тонна мал чемнерин кыштагларга, фермаларга чедирген, 300 ажыг гектар черниң тараазын кестирген, 100 тонна тараанны бастырган. 900 гектар черниң саваның болдүргеи, 867 тонна саванны сарваттаа, прессээн. Шаңнарга 600 тонна тараанны арыглаан, сайгарган.

Чөөн-Хемчик районуң ажылчы чонарындан субботникке 17 муң хирс кижи киржип, бедик бүдүрүкчүлүг, улуг сорук киришкининг ажылдаан. Чадаанда № 463, 3 КМК-ларының тудугжулары Сельхозтехниканың ында чаа түттүнүп турар баазазының тудуунга ажылдаан. Хоорайның бүдүрүлгелериниң коллективтери бригада, цех аайынче боттарының ажылдаар черлериге шалыпчы ёзу-биле ажылдап, ажыл-чем, чонуң хереглел бараанларын бүдүргеи. Хоорай чаагайжыдылгазынга ажылдаанар ийи муң ажыг дос ыштарны 'ол кудумчуларга олурткан. Совхозтарының ажыл-ишчилери кыска белеткелдиң, дүүгүт ажаалдазының ажылдарынга хаара түттүнгеи.

Барыын-Хемчик районга «кызыл субботагээ» 14,8 муң кижи киришкен. 12 500 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер кылдыр ажылдаан. В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдүгүр» комбинаттың коллективи бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, сорттуг даг-дүгүн пландан ажыр берген. Районуң совхозтарының ажыл-ишчилери 490 тонна мал чемнерин фермаларга, кыштагларга чедиргеи, 20 кажаанны кышка немей белеткээн, 110 тонна үрезинин арыглаан, 30 гектар суттаттыг черниң күскү суттарылгазын кылып, 272 центнер сүттү бүдүргеи. Тожуруң инжилериниң Монгун-Тайганың сарлыкчыларынга, Эрзинниң, Тес-Хемниң тежежилериниң, Бии-Хемниң тараажыларынга чедир бүгү районнарының көдээ ажыл-агый ажылдакчылары субботникке келир кышка белеткеннинг, черниң, малдың продукциязын хөй өскүс бүдүргеи.

40 жылынга уткуштур базына орар Совет Тываның ажылчы чонарындан субботникке 128,1 муң ажыг кижи идепкейлиг киржип, боттарының Күш-ажылын Төрээн чуртуң чечектелиишкининге, оон экономиктиг болгаш камгалаалыг күчүзүн быжыглаарынга турасказаткан. Субботникке ажылдаан алдынган акшадан 103,1 муң рубльди беш чыл фондузунче. Тайбың фондузунче шилчидер.

Репортажты «Шыныың» корреспондентилери М. САЯЯ, В. КАРА-САЛ белеткээн.

ЧУРУКТА: № 2 АТБ-ниң чаа гаражының тудуунда.

Бөгүн—Аъш-чем үлетүрүнүң ажылдакчыларының хүнү

КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛААР

Республиканың аъш-чем үлетүрүнүң бүдүрүлгелериниң коллективтери бо чылын боттарының профессионал байырлалын СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниге сорук киргеи байдалга беш чылдың өзек чылының планныг даалгаларын күүседир дээш шудургу ажылажы-биле утпуп турар. Республиканың сүт комбинадының ажыл-херектериниң дугайын Кызылдың сүт заводунуң кол технологу В. Ф. Суменкова бистиң корреспондентивистиң дилээн ёзугаар чугаалап берген.

Совет кижилериниң чаагай чорудун бедидериниге, оларны эки шынарлыг аъш-чем продуктулары-биле хандырарынга чугула черии аъш-чем үлетүрүнүң, оон иштинде сүт үлетүрүнүң бүдүрүлгелери эвлеп турар. Кызылдың сүт заводу республикада сүт үлетүрүнүн кол бүдүрүлгези боон, районнарда сүт болгаш саржаг заводтарын бодунда хаара туткан, олар бистиң комбинаттың кезээ боон турарлар. Сүт комбинады бо чылдың тос айларының даалгаларын чедиштиниг күүседкеи. Чижээ, бараанның продукция бүдүрениниң планы 105,3 хуу күүсеттинген, пландан ажыр 297 муң рубльдиг продукциязын берген. Продукция бүдүрениниң темпилериниң өзүлдези эрткен чылгызынга дериизерге 105,5 хуу болган. Пландан ажыр 198 муң рубльдиг продукциязын сайгарган. Продукция сайгарылгазының планы 105,5 хуу, мал саржаа бүдүрениниң планы 124 хуу күүсеттинген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүнүң планы 105,5 хуу күүсеттинген болгаш ол шалыпчы өзүлдезиниң темпилерин 2,9 хуу мурнап турар.

Бистиң комбинат республиканың агроүлетпүр каттыжышкынында кирип турар болгаш совхозтардан кээп турар сүттү бүрүү-биле белен продукция кылдыр ажылдап кылыр дээш демиеежин турар. Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидери, ажылдың шынарын өскижидери, бар курлавырларны долу ажыглаары бистен хамааржып турар. Ол айтырыглар канчаар шиитпирлеттинип турарыл? Ажылдың ажыктыын, шынарын бедидери бүдүрүлге планнарын ажыр күүседириниден ацгыда продукциянның шынарын бедидериниден, бүдүрүлге күчүлерин, ажыл шагын долу ажыглаариндан хамааржыр, Продукцияның шынары бистиң кичээнгейивистиң товуниге турун келген болгаш моон-даа соңгаар ол дээш шудургу ажылдаар апаар бис. Шынар кээп турар сүттеи хамааржыр деп чүве билдингир. Эрткен чылдарга бодаарга, кээп турар сүттүң шынары өскижээн. Чыл эгезинден тура алган сүдүүстүң 41 хуузу бирги сорттуу, 51,6 хуузу — ийгиниг, а иртиен 5,4 хуузу сорт чок болган. Чамдык ажыл-агыйлар сүттүң шынарын ам-даа чогуур дециелге чедир экижитпээн. Тос айларда 113,5 тонна сүттү хирлиг, ажыг болганы дээш дедир эгиткеи. Оортан комбинат 4,7 тонна саржагны кылып болур турган.

Продукцияның шынарынга дериг-херекселдериниң болгаш хынаар-хемчээр чепсек-херекселдериниң техниктиг байдалы улуг салдарлыг. Заводтуң механиктиг албаны бо чылын үстүт сливкилерден саржаг алырының талазы-биле шугумну ажыглалда киргеи. Ол чаа шугумну ажыглалга киргениниден сливкиден алыр «крестьянское» деп үстүн шынары эвээн экижээн болгаш саржаг цегинде ажылдап турарларның ажылдаар байдалдары экижээн, ажылының бүдүрүкчүлүү, бүдүрүлгениң культуразы дыка бедээн.

Бүдүрүлге цегинде изиг суг бээр бойлерин тургускан. Оон ачызында аппарат цегинде бусталыр, өл-шык тургузар чорук соксаан. Амгы үеде механика албаны сүт санакчыларын, быштак-ааржы цегинде дериг-херекселдерин эде тургузуп, өске-даа чаартылгаларны кылып чорудуп турар. Ол бүгү заводтуң ажылчыннарының ажылдаар байдалдарын, продукцияның шынарын экижидериниге, оон хемчээлин көвүдедириниге салдарлыг болуру билдингир.

Ол ышкаш Шагаан-Аргиниң база Чадааанаың саржаг заводтарында чаартылгаларны база кылын чоруткан. Оон-биле қалы дериг-херекселдерин чаартырының, экижидериниң талазы-биле хойну кылыры ам-даа нететтинип турар. Чижээ, сметананы болгаш ааржыны саваларар күчүлер долу ажыглаттынмайн келген. Оон хараазы-биле ол талазы-биле даалга тос айларда чүгле 39 хуу күүсеттинген. Сава чуур дериг-херекселдерин, сүт болгаш диета-чемнер кулар шугуму, ааржы соодукчузун долузу-биле солууру чугула.

Бо чылын заводка эрттиргеи шынар көрүлдези чүүү көргүскенил? Бистиң дериг-херекселдериис ам-даа чедир таарыштынмааны, оон хараазы-биле продукцияның чамдык хевирлери стандартка дүүшпес деп чүве илерээн болгай. Ынчангаш бо талазы-биле улам шудургу ажылдаары чугула.

Комбинаттың, заводтуң күш-ажылчы чеднишкиннерин тус-тус ажыл-ишчилер, бригада, цех коллективтери боттарының шудургу, ажыл-херээнге бердингеи күш-ажылы-биле тургузуп турар. Г. Фадиенкомуң удуртканы диета продуктулар цегинің коллективи күш-ажылга үлегерни көргүзүп, чарышка мурнап келген. Ол ышкаш саржаг цеги, оон мурнакчылары А. Сундуй-оол, А. Андреева, аппарат цегинің ажылчыннары О. Блохина, В. Рыжкова, В. Колмакова олар чарышка мурнуку одургуу доктаамал эвлеп турарлар. Хоорай Совединиң депутады, күш-ажылдың хоочуну Н. Долженко, сава складында Г. Шутова, сүт савалакчызы И. Анышева олар база эки ажылы-биле үлегер болуп келген. Экспедиторларның болгаш сайгарылга кылдызының чүдүрүкчүлериниң коллективтери эп-найыралдыг, демниг ажылдап турар. Коллективтің хөй-хей кежигүннери боттарының бүдүрүлге планнарын ак сеткилдиг күүсеттинээн, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Ынчалзаажок күш-ажылдың сагылга-чурумун улам быжыглаарының, идей-политиктиг кижизидилге ажылын улам күштелдиреринің талазы-биле соруглалар бисте хүнүүн чугула айтырыг кылдыр тургустуган турар ужуруг. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шеглелдези-даа ындыг. Ынчангаш бүдүрүлге айтырыгларын идей-кижизидилгелиг ажыл-биле сырый холбаарын комбинаттың директиязы, партия, профэвилел организациялары чугулалап көрүп, моон соңгаар ол талазы-биле улам шудургу ажылдаар.

В. СУМЕНКОВА.

ЧУРУКТАРДА: Кызылдың сүт заводунда саржаг кылыр чаа шугум чаныында; ол-ла пехтің ажылчыны А. Сундуй-оол.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ХҮН БҮРҮДЕ БАРААН БОЛУР

Аъш-чем үлетүрүнүң ажылдакчыларынга күс кончут бачым үе: бүдүрүлгелер коллективтери чаа дүүгүттүң продукциязын эң кыска хуусаада, чидириг чокка ажылдап кылыр дээш сагыш салып, шалыпчы ажылдап турар.

Адырның ажыл-ишчидериниң мурнунга чугула соруглалары СЭКП-ниң XXVI съездизи, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнары салган. Четпестерин кыска хуусаада эдерни, көдээ ажыл-агый чиг-эдиш ажылдап кылыр күчүлерин улгаттырарын, продукция бүдүрерин кыска хуусаада көвүдедирин, тудугларны чогуур үезинде ажыглалга киирер талазы-биле соруглаларны шиитпирлээриниң чугулазын партия, чазак негеп турар.

Аъш-чем индустриязын хөгжүдериниге хөй капитал салымышкыныларын күүне тускайлап берип турар. Оон бирги беш чылда ажыглаалда чаа бүдүрүлгелер киргеи, кылыгларның хевирлерин көвүдеткеи. Оон иштинде урулгаларга, аарыг кижилерге эм болур тускай продуктулар немешкен.

Аъш-чем үлетүрүнүн ажылдакчыларының хүнүнүн—профессионал байырлалының бүдүүзүнде олардың күжениишкининг ажылының дугайында СЭТА-ның корреспондентилери бижип турар.

ХЛЕБТИ ХҮНДҮЛЕП

Найысылалда булочка садыгары-биле кожа бичии пекарияларны тудуп турарының эптеи, ажыктыы илдеп. Ындыг черлерден хлеб кылыгларын чоп хөлчок садып алыксаар. Дашты кыйыртканынын турар, чаагай амданыг чаа хлебтен кым чажам дээр боор.

Эң бурунгу мергежилдериниң бирээзи — хлеб быжырыкчыларының ажылын индустриализация база өөрт эртпээн. Найысылалды оң-оң улуг заводтар хлеб-биле хандырып турар. Ындыг болзажок Москвада бичии пекариялар катап ажыттынып турар. Ол кандыг чылдагаанарлыгыл?

СЭТА-ның корреспондентизи ындыг бүдүрүлгелериниң бирээзинге чедип, ажылы-биле танышкан. Эрткинге чедип чорда-ла чаа быжырган хлебтиң амданыг чиды думчукка келир. Хүн бүрүде маңаа 1,5 тонна, шакта 260 батоннарны быжырып турар. Чырык, делгем, ажылдаарынга эптиг бо черде чүгле дорт кижи ажылдап турар.

— Ажылдың кол кезиин автоматтар кылып турар — деп, бригадир О. Серина чугаалады.— Бүдүрүлге бичии-даа болза технология улуг заводтарда дег ындыг чергелиг. Кол артык талавыс чүл дээрге, быжырган хлевивис, булочкаларывыс эстинген олчаан делгиирлерге, садып алыкчыларга чедер.

Ындыг бүдүрүлгелериниң четкизин наймысылалга көвүдедирин төлевилээн. Пекария бүрүү продукциянның кандыг бир хевирин бүдүреринге тускайланыр.

Москва.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ А Ж Ы Ы

Тернополь областың свёкла өстүрүкчүлери, автомобилистери болгаш «Подолье» заводтуң чигир кылыкчылары бүдүрүлге сезонунуң баштайгы хүннериниң дуржулгалыг, тускай графиктиг ажылдап турар. Заводка минута бүрүүнде дужуртөери-биле бир КамАЗ чедип келир.

Завод ам хүн бүрүде 350 тонна продукцияны — даалгадан ажыр 60 тоннаны бүдүрүп турар. Свёкла өстүрер ажыл-агыйлар болгаш заводтуң технологтуг элбаны свёкланың деңзизин чидирбезин, чигириниң шынары кудулаазын дээш демниг ажылдап турар: свёкланы оон бышкан, чедишкен аайы-биле ажаан алыр дээш сагыш салган.

Чидириглерни болдурбас дээш продукцияның ажылдап кылымышкынын база таарыштырган. Ол дээш ам кижи бүрүү сонуургалдыг. Бо чылдан эгелээш завод коллективи бүрүү-биле бригада кереэзинің аргазынче шилчээн, күш-ажылчы кижиллгениң коэффициентизин ажыглап киргеи. Оон түнелинде ажылдакчыларның харысалгазы, бүдүрүлгени ажыктыг болдуурары дээш сонуургалы бедээн. Дыка хөй кижилер холушкан мергежилдерни шиңгээткеи, иштики курлавырларны дилеп тыварынга идепкейлиг киржип турар.

Көдээ ишчилер-биле быжыг харылзааны Украинаның өскеда заводтары тудуп, күш-ажылчы кады ажылдажылганы калбартып, ханыладып турар. Оон кол соруглазы — ажылдың түнелеп көргүзүүлериниң эки болурун чедип алыры. Ол көскү түнелдерге чедирив-даа турар. Республиканың чигир хайындырыкчылары бо чылын 360 муң тонна продукцияны эрткен чылгызындан хойну бүдүрүп чоруткан.

Киев.

ЗАВОДТУ ШӨЛЧЕ ЧООКШУЛАТКАН

Молдавияның консерва бүдүрүлгелериниң коллективтери ногааларны ажылдап кылырының хуусаларын мурнап турар. Адырның тускайлаан бүдүрүлгелери томатты хүлээп алырын болгаш ажылдап кылырын дооскан.

Ногаалар ажылдап кылырын дүргедедиринге ногааның болгаш кат-чимистиң улуг-улуг плантацияларының чоогунда тургускан, оларның баштайгы ажылдап кылырының пунктулары улуг салдарлыг. Чижээ Тираспольдуң агроүлетпүр каттыжышкынынга хамааржыр «Молдавия» совхозта помидорларны ол-ла черинге тускай дериг-херекселдериниң дузазы-биле ангылап, сорттап турар. Оон соонда консерва кылдыр дораан-на ажылдап кылып эгелээр.

Бүдүрүлгени плантацияларже чоокшуладырынга республиканың машина түдүкчулары дузалаан. Ногааларны ажылдап кылыр тускай дериг-херекселдерни бүдүреринде олар организастаан. Чижээ Тираспольдуң С. М. Киров аттыг шуткут машиналарының заводу чап-чаа шугумнарны бүдүрүп үндүрген. Олар консерва заводтарынга помидорларны болгаш ногаан горохту эң кыска хуусаада ажылдап кылыр арганы берген. Ол чорук колхозтарга болгаш совхозтарга белен продукция бүдүрер черлерге ногааларны саадал чок чедиреринге салдарын чедиргеи.

Кургаткан продуктуларны кылыр бүдүрүлгелерге ажылагыйларга база чоокшулаткан. Днепрорен районунда сливалар кургадыр улуг комплексти туткан. Ажыл-агыйлар аразының улуг салдарының чоогунда кат-чимисти баштайгы ажылдап кылырының бедик бүдүрүкчүлүг дериг-херекселдерин бо чылын база тургускан.

Кишинёв.

ЧУРУКТАРДА: Кызыл хоорайның Наймыраа кудумчузунуң чаарты кылган кезээнде чаагайжыдылга ажылдарында субботник киржиччилериниң ажылдап турары.

Школа болгаш амыдырал

АЖЫЛДЫ ИДЕПКЕЙЖИДЕР

Республиканың улус өредилге ажылдакчылары, башкылар коллективтери, профэвилел организациялары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч), июнь (1983 ч.) Пленумларының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, амыктарның бүгү-ниити ортумак өредилгезинче шилчилгени доозарының талазы-биле ажылды, школаларга өредилге-кижизидилгеге ажыл-иеректиң деңнелин бедидериниң хемчеглерин боттандырарын уламчылап чоруткан.

Республиканың бүгү-ле ниити билиг школаларының коллективтери өредилге чылында чарааан чарышка киржип, адаиелериниң, хөй-ниитиниң калбак киржилгези-биле школаларны чаа өредилге чылынга эки шымарымг белеткээринче кичээнгейин угландырган. Ниити көргүзүглер талазы-биле Кызыл хоорайның, Бий-Хем, Мөнгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем районнарның улус өредилге киллистери болгаш профэвилел райкомнары көскү чедишкиннерин чедип алганым чоокта чаа болуп эрткен республиканың Чырыдышкын министерствозунуң коллегиязы болгаш чырыдышкын, дээди школа болгаш эртем албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң президиуму демдеглээн. Чаа өредилге чылынга белеткел үезинде кол кичээнгейин улус өредилгезиниң чаа объектилерин ажыглалга киперинче угландырган. Чаа өредилге чылында 1736 уруглар өөренир школалар, 411 дөрбелчин метр башкылар бажыңы болгаш өске-даа өдуглар ажыглалга киргеи. Ол ышкаш 83 мастерскаялар, 1072 өредилге кабинеттерин дерип кылган.

Эрткен өредилге чылында 4565 башкы болгаш кижизидикчи школаларга ажылдап турган 1-3 класстар башкыларының 24 хуузу, 4—10 класстар башкыларының 91,9 хуузу дээди эртеминг, 1,5 мөң хире башкы кадрлар республика иштинге болгаш төп областарга болган курстарга билиг-мергежилин бедиткен. Чаа өредилге чылында 419 аныяк башкы боттарының хүндүлүг башкы ажыл-хереэниң бирги чылын эгелээн.

Башкылар коллективтериниң, профэвилел комитетериниң кол кичээнгейи бүгү-ниити ортумак өредилгениң Хоойлузун күүседиринче угланган. Оон түннелинде чамдык чедишкиннер бисте бар. Чижээ, өөренирчилериниң 8 классты өйшаанда дооскан хуузу бо чылын 97,48 хуу болган, а 1982 чылда 93 хуу турган. Бо талазы-биле эки көргүзүглерни Кызыл хоорай, (98,9 хуу), Чөөн-Хемчик (98,7), Тес-Хем (98,7), Бий-Хем (98,2) районнар чедип алганнар.

Чаа өредилге чылында өөренирчилер хүлээп алыр планын Барыын-Хемчик—114 хуу, Кызыл хоорай 108 хуу, Кызыл район 105 хуу күүсеткилээн. 8 класс доосканнарны 9 класска хүлээп алырын, Тоджа район эрткен 1982 чылда 77,6 хуу турганындан 84,2 хуу, Барыын-Хемчик 67,6 хуудан 77 хуу, Кызыл хоорай 57,7 хуу турганындан бо чылын 60,2 хуу чедирген. Ынчалза-даа чамдык районнар бо көргүзүтну дыка кудулаткан. Чижээ, Кызыл район 1982 чылда 9 класска хүлээп алырын 62,3 хуу чедирип турар болза, бо чылын 58 хуу кылдыр кызырылган.

Өөренирчилерни школага изиг чем-биле хандырары амы-кол айтыгларының бирээзи болуп турар. Изиг чем-биле өөренирчилерни хандырарының хуузун ниити өөренирчилер саныга хамаарыштыр Таңды—89,3 хуу, Кызыл хоорай—84,4 хуу, Бий-Хем 76,9 хуу күүсеткен. Ынчалза-даа Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Кызыл районнар бо айтырыгже чогуур кичээнгей салбайн турар, өөренирчилериниң хөй кезиин бо районларының школалары изиг чем-биле хандырбайн турары кончуг четпес.

Күш-ажыл кижизидилгези болгаш өөренирчилериниң профугланышкын айтырыгларын республика школалары чогуур негелдете чедир тургузар дээш шудургу ажылдап турар. Өөренирчилер бешки улдуниуң дургузунда кандыгла-бир өөренирчилер каттыжышкынында ажылдаайн турар школалар бистиң республикада ам-чок деп дидими-биле чугаалап болур. Өөренирчилериң 60 ажыг бүдүрүлге бригадаларында, күш-ажылдың болгаш дыштаныгланың 50 хире лагерьларинде, янзы-бүрү звеноларда, отрядтар, каттыжышкыннарда 36 мөң ажыг уруглар хаара туттунган. Чай дургузунда профэвилелдериниң лагерьларинге 12 мөң ажыг уруглар дыштанган.

Республиканың болгаш районнарының «Аныяк ажыл-ишчи бүрүзүнге—ортумак эртемнер» деп көрүлдениң оргкомитеттериниң улус өредилге органнары-биле деминг ажылының түннелинде сөөлгү чылдарда кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларже амыктарны хаара тударының планы долузу-биле күүсеттинип турар. Бо талазы-биле эки көргүзүглерни Бий-Хем, Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнар чедип алгылаан.

Ынчалза-даа чамдык кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школалардан аныяктарның үнер чоруу ам-даа хөй болуп артыпшаан. Эрткен өөредилге чылында Хову-Аксының кежээки школазынга хүлээп алган өөренирчилериниң 14 хуузу чыл дургузунда үнүп чоруткан, Шагаан-Арыгның бот-өөредилге школазындан өөренирчилериң үнген хуузу 20,4 боол турар.

Республиканың улус өредилге ажылдакчыларының мурнунда 1983-1984 өөредилге чылында улуг сорулгалар салдынган. Башкылар болгаш улус чырыдышкынының бүгү ажылдакчыдары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга, өредилгениң шынарын бедидериңге боттарының үлүг-хуузун киирип, күженишкиннинг ажылдаар ужурлуглар. Ол ышкаш улус өредилгезиниң органнарының, башкылар коллективтериниң, профэвилел организацияларының бүгү ажылчорудулгазы, ССРЭ-ниң составында Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чылынга төлептиг ужуражырынче угланган болур ужурлуг. Чер-черде профэвилел райкомнары, школаларда профкомнар ажылын бүгү талазы-биле идепкейжидери чугула.

М. ООРЖАК.

чырыдышкын, дээди школа болгаш эртем албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы.

СИБИРЬНИ БЕДИК КУЛЬТУРАНЫҢ ЧЕРИ БОЛДУРААЛ

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларының Томскиге болган зона чөвүлел хуралындан

Сибирь бодунуң күш-ажылчы кижилери база эгээртинмес байлаанның талазы-биле кайгамчык чараш, делгем, байлак оран. Оон карак четпес делгемнерин күүлүг фабрика, заводтар, ГЭС-тер, тудуглар, чаа хоорайлар, ажылнышчы эрес холлар чаартып турар.

Бистиң Коммунистиг партиявыстың, Совет күрүнеевистиң доктаамал сагыш салымышкынының ачызында Сибирь күүлүг экономикалыг, бедик культурлуг край апар чыдар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлериге дүүштүр Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чурттакчы чонунуң культура хандырылгазын улам ыңай экижидер талазы-биле культурының болгаш уран чүүл ажылдакчыларының зона чөвүлел хуралы Томск хоорайга болуп эрткен.

Оон ажылынга Бурят болгаш Тыва АССР-лериниң, Алтай, Красноярск, Хабаровск болгаш Приморье крайларының, Кемерово, Новосибирск, Амур, Иркутск, Камчатка, Магадан, Сахалин, Чита болгаш Омск областарының төлөөлөри киришкен.

Тываның делегациязын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы эш К. С. Шойгу баштап чораан.

Чөвүлел хуралдың киржиктилериниге СЭКП Томск обкомунуң бирги секретары А. Г. Мельников байыр чедирип, чүве чугаалаан, оларга областың ажыл-ишчилериниң экономика, культурага чедишкиннери-биле таныштырган.

Хуралдың хүн айтырыынга хамаарыштыр илеткелиге ССРЭ-ниң культура министрниң орлакчызы Г. А. Иванов бөгүн культураның стратегиг сорулгазы болза оон күш-ажыл-биле, амыдырал-биле быжыг холбаалыг болуунда, ССКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлериге дүүштүр уран үүлүүн, культура-чырыдышкын ажылының амыдыралга дээштиин чедип алыр база чонунуң коммунистиг кижизидилгезинге оон байлак уран аргаларын долузу-биле ажылаарын амгы үе шыңгыызыбыле негеп келген — деп ол онзалап айыткан.

Совет чонунуң хөй чылда чыгдыңган, шылгаттыган кайгамчык чаагай чаңчылдарын культура, уран чүүлүн ажыл-биле чонга билдилин-биле чедирери онза чугула айтырыгларының бирээзи. Ыланган кижилериниң акы-дуңмалышкы бузулбас наймаалының ачызында чедип алдыган чедишкиннериниң өндүр улуун, оон ыдыктыг үнезин кижи бүрүзү медереп билир чорук чугула. Ынчангаш театрда болуп турар шиилериниң, концерттерге ыры, шүлүктериниң идейлиг угланышкынынче оны харылап турар кижилер дидими-биле шыңгыы негелдени кылыр ужурлуг.

Сөөлгү чылларда бистиң чогаалчыларывыс, композиторларывыс, чурукчуларывыс кайгамчык эки, утка-шынар талазы-биле байлак чогаалдарны чонга бараалгаткан.

Чөвүлел хуралга өске черлерден ангыла Тыва АССР-де клуб албан черлерин топчүдер, культура албан черлериниң материал - техникиг базазын быжыглаар база оларның он бирги беш чылдың планнарының күүселдезинче, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынче угланган ажылдар эки чоруп турар деп демдеглээн өөрүнүүт.

Ынчалза-даа чогаалдыкчы ажылда четкестер ам-даа бар. Чамдык шин чогаалдарында, номнарда, ырыларда амыдыралга туруш чок, будалчак салым-чоллуг кижилериниң чиг-зиничиг оруун коллан көргүскүдээн болгулаар.

Ыланган эстрада уран чүүлүнде сөөлгү чылларда чамдык частырыгдар болгулаан. Янзы-бүрү чырыктар, сөөлдаа, ажыгзы-даа тода билдинмес кулак уюктулар алгыышылыг концерттер болгулан турганы база чажыт эвес.

Программазының утка-шынары куду, идик-хеп, кавсалгазы шын эвес угланышкынныг болганы дээш сөөлгү чылда безин 73 ыры-хөгүдүнүг эстрада ансамбльдериниң чон мурнунга концерт көргүзер эргезин казаан. Чурутта бар ыдыг коллективтериниң шуптузунга шылгалда эрттирери көрдүүгеи.

Үстүнде айытканывыс шынкаш чогаалдар, ырылар, концерттер кижиге эстетиктиг байлакшылды бербес, сагыш-сеткилди хоозуралдыр, ыдыг «дыштанылга» чонку чаа-чаа чедишкиннерже хей-аът киирип, сеткил-сагыжын сергедип шыдавас.

Чогаалдың, ыры, шүлүктүң маадырын бөгүнгү амыдыралдан дилээр херек. Олар Сибирьниң ырак оруктарында, шалыпчы тудугларында, хову-шөлдерде, малчын колдаларда. Бөгүнгү бистиң үениң маадыры — чаагай амыдыралды холуубиле тутчуп ылып турар совет кижи. Ол кандыг-даа чогаалдың кол маадыры болур ужурлуг.

Чөвүлел хуралга Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүкке оон бирги беш чылда ажыттынар чаа клуб, библиотекалар, өске-даа культура албан черлериге доктаамал, культура шугумунга ажылдаар кадрларны белеткээр, олардан негелдени күштелдиреги онзалап айыткан.

Илеткелге хамаарыштыр саналды бистен Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Сереп база кылган. Удавас болуунда 40 чыл өөн байырлаар Совет Тываның ажылнышчыларының культура хөгжүлдезиниң дугайында чыылганнар улуг совуургал-биле дыңнаваннар.

Даравазында санал берген: Красноярск хоорайдан РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу Н. П. Лой, Хабаровскиниң культура институтунуң ректору В. Я. Суртоев, «Советская культура» солунуң редакторунуң орлакчызы Д. Ф. Мамлеев, Бурят АССР-ниң Кяхта хоорайының Культура бажыңының директору Н. Т. Донсеровова, Томскиниң симфония оркестриниң кол дирижеру В. Д. Кушенко олар чер-черде культура ажылының байлак дуржулгазы-биле чыылганнарны тамыштырыр. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин үүселдир дээш кызымакчай ажылдаарын саналдарына айыткан. Культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларының Томскиге чөвүлел хуралы ажыктыг, солуун болуп эрткен.

В. ДОНГАК.

хуралдың киржиктиги.

СОЦИАЛИЗМНИҢ АКЫ-ДУҢМА ЧУРТТАРЫНДА

УЛУГ ОКТЯБРЬГА АЛДАР КЫЛДЫР

● ПРАГА. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чылынга алдар болдурган шалыпчы күш-ажыл эзлчээнге Чехословакиянның бүдүрүлге коллективтери, идепкейлиг киржип турар. Улуг байырлалга чедир чигэттин, энергияның, ойлар үүлүүн болгаш материалдарның камналгазын чедип алырын Октябрьның социалистиг Улуг революциязы аттыг Тришецинниң металлургия комбинадының коллективи ниити эзлээнген. ССРЭ-же чорудар продукция бүдүрер чыл планын ноябрь 7-ге чедир бүрүн күүседирин Поважска-Бистрица хоорайда машина тудуунуң заводунуң ажылчыннары шиитпирлээн.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлелериниң чүс-чүс коллективтери совет чагыларын сан болгаш шынар талазы-биле хуусаа бетинде күүседир дээш боттарынга алган хүлээлгелерин чедишкиннинг боттандырып турар дугайында ЧССР-ниң профэвилелдериниң төп чөвүлелиниң секретары В. Маржик СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Бистиң чурттарывыстың ажылы чонпарының сырый харыызазы, акы-дуңма партияларның съездилериниң шиитпирлерин чедишкиннинг күүседиринге интернационалчы социалистиг чарыштың күш-ажылчы бедик кодурлуушкунуне илергейлеттинип турар.

ДООСТУР ЧЫГААН

● БУДАПЕШТ. Венгрияның индустриалдыг улуг бүдүрүлгезинин — Будапештиде химия комбинадының чаартылгазы доостур чыгаан. Чаа дериг-херекселлерниң болгаш муриакчы бүдүрүлге технологизының ачызында продукция бүдүрерин көвүдеткен болгаш шынарын экижиткен. Чурттуң кодээ ажыл-агыйынга калбаа-биле ажылган турар «Олитреф» деп тербиндти бүдүрерин комбинаттың коллективи улам көвүдеткен. Химия комбинадының чаартылгазын 1984 чылда бүрүн дооскан сөөлүнде продукция бүдүрерин ол барык үш ажыг катап көвүдедир.

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫ

● ПХЕНЬЯН. Улусчу Көрейиниң ховуларында дүжүт ажаалдазы кидим түлүк чоруп турар. Чурттуун кол кодээ ажыл-агый культуразы болур ристи бүгү шолдүн 44 хуузунан ажаап алган. Республиканың бедик даглыг соңгу районларында кызыл-тастың болгаш арбайның дүжүт ажаалдазы үргүлчүлеп турар.

Хванго-Намдо болгаш Хванхэ-Пукто можуларының тараажылары ристиң чаагай дүжүдүн ажаап алган. Дүжүт ажаар комбайнларны болгаш кодээ ажыл-агыйын өске-даа техниканы чуттуң шолдериндe калбаа-биле ажылган гурар.

ЧУГУЛА ЭРТЕМ АЙТЫРЫГЛАРЫН ШИИТПИРЛЕП ТУРАР

● ГАВАНА. Эртем ажылдарының улуг программазын Кубада боттандырын турар. Ядролуг энергетиканың, физиканың, математиканың, биологиянның болган бойдус эртемнериниң өске-даа адырларының 54 үндезин айтырыгларын шиитпирлээри ол программада көрдүүтен.

Чурттуң 120 эртем төптеринге болгаш институттарынга ол айтырыгларны шинчилээринге база шиитпирлээринге амгы беш чылда республиканың национал бюджединиң бирээзеден эвээш эвес хуузун чыл бүрүде тускайлаарын Кубаның национал информация агентствозу дыңнаткан. Эртемниң материалдыг базазын быжыглаар дугайында доктаамал сагыш салымышкынны күүрүне илергейлеп турар. Экономиктиг Дуваладжылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарының эртем-техникиг кады ажылдажылгазының шугуму-биле безин 1980-1990 чылдарда Куба шинчилелдер кылыр лабораторияларының эне чаа дериг-херекселлерин 70 миллион песо акша өртектиг хемчээлге алыр. Республиканың 32 мөң эртем ажылдакчылары хөй чаа номнарны база ап турар. Билиглериниң өн чугула адырларының талазы-биле сес мөң ажыг ажылдарны, үүлүлерин бо чылын

Долу дүжеринге удур үнүш камгалалының национал системазы Болгария Улус Республикада чедишкиннинг ажылдап турар. Совет геофизиктериниң методиказынга үндезилээш, ол системаны Болгарияга тургускан.

Долу дүжер деп келген буулуттарже салып үндүрген күүлүг ракета ында борбакталган долуну үүрмектептер, а долу оон соонда черге суг чаъсаашкын болуп дүжер. Чаа системаның ачызында долудан хөй мөң гектар виноград болгаш тарма шолдериниң дүжүдүн камгалап ап турар.

Болгарияда ниитизи-биле 900 мөң гектар шолдүн дүжүдүн долудан камгалаар тос пунктуларны совет техника-биле дерээн.

ЧУРУКТА: Пловдив округта шолдерин долудан камгалаар тайбың ракета установказы.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

Г. МАКЛЕННАННЫҢ ЧУГААЗЫ

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобританнының Коммунистиг партиязының чиигине секретары Гордон Макленнан чоокта чаа Глазгога болган партийжи митингига чүве чугаалаан болгаш ортумак мыракшылдың америк ядролуг чаа ракеталарын Британ ортулуктарга эккеп тургузар дугайында консервативтиг чазактың шиитпирин чурттуң национал эргежажитарынга ажыы-биле өскерилген чорук болуп турар деп медеглээн. Чазактың ол шиитпирин Пентагониуң генералдарындан Великобританияның хамаарылдазын улам-на хамыладып, англичаннарны америк администрациниң ядролуг чеңсээниң туттурукчулары болдурултар ийик деп, ол чугаалаан. Делегейниң чаа дайынын болдурбазының айтырының дугайында М. Тэтчер овуузун-биле чугаалавышаан, херек ырында делегей дайынынга белеткелге идиглиг базыларны кылып турар.

АКШ-ка болгаш Канадага Англияның премьер-министриниң чугаалары консерваторларның чазаанның агрессив даштыкы политиказының ыдеп-не херечизи болган. Ортумак мыракшылдың америк ядролуг чаа ракеталарын Англияга эккеп тургузар дээн планнарынга удур массалыг чыскаалга эң-не идепкейлиг киржириниче чурттуң бүгү коммунистерин Г. Макленнан кыйгырган. Ол чыскаал бо чылдың октябрь 22-де Лондонга болур ужурлуг.

Консерваторларның чазаанның чонга удур экономиктың политиказын англи коммунистерниң удуртукчузу база шыңгыы буруу шапкан. Социал программаларга өөрүне чарыгдалдарын кызырганы национализастаттынган бүдүрүлгелерни хуу капиталистерге дедир эгиткени — ол дөвүрге экономиктиг кризистиг аар үүлүүтарын ажылчы чонларның эптинче чуүй каарының политиказы-дыр деп, Г. Макленнан медеглээн.

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ СЕССИЯЗЫНДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА) «Ядролуг дайынны бууруу шавары» декларацияның болгаш «Ядролуг чепсекти немей бүдүрбес» резолюцияның төлевилелдеринге Совет Эвилелиниң кодүргени тайбың чаа инициативаларны Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының 38-ки сессиязының хүн чурумунга чугула болгаш дүрген шиитпирлээр айтырыглар кыдыр киирерин сүмелээн. Ассамблеяның Кол комитединиң хуралынга ындыг шиитпирин хүлээп алган. Ынчаарга делегейнин бүгү районнарын төлээлээн тос күрүнелер ол комитеттиң кежигүннери болуп турар.

ССРЭ-ниң төлээлекчизи В. Ф. Петровский Кол комитеттин хуралынга чүве чугаалаан болгаш ядролуг дайынны бууруу шавар дугайында декларацияны хүлээп алыр дээн санал чугула ужур-дүзалыг болгаш кижи төрелгетенин ядролуг халапче чыгап турар күштерге политиктиг, делегей эргезиниң болгаш моральпсихологтуг характерлиг моондакты таварыштырар талазы-биле КНО-нуң күженишкиннеринге дүгжүп турар деп онзалап айыткан. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруу кедергей чидигленген амгы үеде ол айылга удур демиселче кижи төрелгетенин угаансарылын болгаш арын-мүүрүн мобилизастаары эргежок чугула деп, совет делегат медеглээн.

Ниити политиктиг чугаалажып көрүүшкүнүер сессияның эзлчеглиг хуралышга үргүлчүлээн. Ядролуг дайын чугаа чокка, шиитпирлиг, кеззэ мөңгеде бууруу шаптырган турар ужурлуг деп, Украин ССР-ниң даштыкы херектер министри В. Н. Мартыненко чугаалаан.

Совет Эвилелиниң саналдап киргени ол ийн айтырыгларның талазы-биле Кол комитеттиң сүмелерин Ассамблея чүүлдүг деп санаан. Ол чугула айтырыглары КНО-нуң Кол Ассамблеязының Бирги комитединге чугаалажып көөр.

Африканың Чангыс эви организацияның (АЧЭО) даргазы, Эфиопияның удуртукчузу Менгисту Хайле Мариамның чоруткан чагаазын ол чурттуң даштыкы херектер министри Гошу Вольде номчаан. Боо-чепсекти эңдере бүдүрери бүрүн соксадырынче, оортан хосталган акшахоренгилерни бүгү кижи төрелгетенин чаагай чоруун бедидерингe ажыглаар кыдыр угландырарынче чагаада кыйгырган.

Африканың депшилгелиг күүнелерине удур америк империализминиң болгаш Мурнуу Африка Республиканың расисчилерниң ниити шавар халдаашкынының кезээ болуп турар расисчилерниң болгаш оларның чалчаларының Анголага удур агрессиязын Ангола Улус Республиканың даштыкы херектер министри П. Жоржи шыңгыы бууруу шапкан. Мурнуу Африканың расисчи ёзу-чурумунуң шериглериниге эжелеткен. Анголаның бүгү девискээрлерин доддораан хосталарын ол негээн.

ЛИМА. (СЭТА). Канадаа турган, Совет Эвилелинден шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болуурун хандырарынче Каттышкан Штаттар чүткүп турар. Рейганның администрациязының агрессив политиказының түннелинде делегей байдалы чидигленген. Оргумак мыракшылдың чаа америк ракеталарын Барыын Европага тургузар дээн Вашингтониуң планнары тайбыңга онза айылдыг. Бодунуң сорулгаларын чедип алыры-биле Ак

Х. ПРАДОНУҢ ЧУГААЗЫ

бажың ончук-чөгүзелерин кылырындан чалдаанмайн турар деп, Перунуң Компартиязының ТК-ның Чиигине секретары Хорхе Дель Прадо медеглээн. Партияның тургустуунунда деп, Х. Дель Прадо айыткан. Транснационал корпорацияларны байдыып турар болгаш чуртка ажыл чок чорукту болгаш ядыы-түреңги байдалды тургузарынга чедирген амгы экономиктиг угланышкынны ПКП шиитпирлиг-биле бууруу шаптан.

Перунуң ажылчы чонларының бүгү-ниити конфедерациязының даргазы Исидоро Гоамарра күш-ажылчы чонну, Перунуң бүгү демократтыг эрге болгаш хосталга өөнүн, перу экономикаже даштыкы капиталдың шуруушкынын болдурбас дээн бир деминдемисежиринче кыйгырган.

ТОКИО. (СЭТА). Японияның премьер-министри турган К. Танакапы 4 чылда кара-бажыңга болгаш 500 миллион иен акша торгаалынга шииткеп. «Локхид» деп америк самолёт тудуунуң корпорациязындан миллиард иен акша

ТАНАКАНЫ ШИИТКЕНИ

чүүнүг хээлини алганынга Танака буруулуг деп округ суду санап көргеп. Япон рынокка ол корпорацияның продукциязын сайгарарынга идиг берген дээш Танака хээли алган.

Чурттуң премьер-министри турган Танаканы суд буруулуг деп санаан, шииткен-даа болза, кол айтырыгны—эргежагырада либерал-демократтыг партияда хаммаан хөөлеңнеринчи чоруктуң когун үүе шиитпирлеп шыдаваан.

ДӘӘРБЕЧИЛЕРНИ ЧЫЛЧА ШАПКАН

МАПУТУ. (СЭТА). Расисчи Мурнуу Африка Республиканың айтымышкыны-биле чурттуң девискээриндe хөделип турар чепсектиг дәәрбечилерни уэуткаар талазы-биле Мозамбикти хосталарының Улусчу күштериниң (МХУК) чоруткан операциялары чедишкиннинг доозулган. Мозамбиктиң информастыг агентствозу—АИМ-ниң дыңнадып турарыбиле алырга, сөөлгү үш айларда Газа, Маника, Софала, Тете болгаш Замбезия можуларга МХУК-туң дайынчылары 410 дәәрбечилерни уэуткаан болгаш 155 кижини тудуп хорудаан. 120 хире дәәрбечилер дужүп берген. Операцияның түннелинде хөй санныг боо-чепсекти хавырып алган.

Иньямбане можуда «национал удурланыышкын шимчәәшкиниин» улуг базаларының бирээзин Мозамбиктиң чепсектиг күштери уэуткаан. Базадан барыын бүдүрүлгениң химиктиг чепсектиг граматомётларын тыпкан деп АИМ айтып турар. Туттурган дәәрбечилер мурнуу африка шериглериниң мозамбик чонга удур чорудуп турар ходелишкиннерин херечилээн деп, МХУК-туң командылалының төлөөлекчилери дыңнаткан.

Чепсектиг дәәрбечилерден хосталган суурларда байдал экижээн. Дәәрбечилериниң үптен алган малын болгаш эт-херекселлин республиканың чаагай эзлеринге дедир эгиткен.

С. НУЙОМАНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПРАГА. (СЭТА). Намибиның улузу СВАПО-нуң удуртулгазы-биле демиселин колониалдыг дарлалды уэуткаарынга чедир үргүлчүлээр болгаш чурттуң хамаарышчас хостут хогжүлдезин хандырар сорулгалыг деп, Мурнуу-Барыын Африканың улусчу организациязының (СВАПО-нуң) президентизи С. Нуйома Прагага болган парлаалга конференциязынга медеглээн.

Сөөлгү айларда СВАПО эзээш эвес чедишкиннерлиг болган деп, ол чугаалаан. Намибияның патриоттарының дайынчы ходелишкиннери чурттуң кыдыкы болгаш төп районнарында улам калбарып турар. Бистиң демиселивистин таныелгезинге бүүрелдиг Намибияның улузунуң идегелин эдилеп турар бис деп, президент медеглээн. Расисчи ёзучурумга удур, национал хосталга дээш Намибияның чонунуң чоктуг демиселин Анголаның, Мозамбиктиң, Эфиопианың улустары дегжип турар.

УДУРЛАНЫЫШКЫН ЧЫСКААЛЫ

РИМ. (СЭТА). Италияның мурнуу девискээринге кем-херек үүлгедиишкиннериниң улам күштелгени-биле холбаштыр удурланыышкынның хей мөң кижи киржиктиг чыскаалы Маддалини хоорайга болган. Мафия дөр кем-бурулуг чижыт организацияның дерзин өөрүкчүлери суреглыг хүнүн Фординандо Импозиматолуң дуңмалы Франко Импозиматону чоокта чаа арматаныг өөрүлүп олурген. Ф. Импозиматону орнукшуткан үеде масселыг чыскаал болган. Кем-бурулуг мафиянның ханыг үүлгедиштерин доп-доораан сонсадырын, өөрүкчү ол организацияның удуртукчуларын тудуп хорудаарын, кеземчеңнинг харымсалгазынга киперин чыскаалдың киржиктилери эрге-чагыгаларлан негээн.

ХҮНДҮЛҮГ ЧЕРНИ ЭЭЛЭЭР

ВЛАДИМИР - ВОЛЫНСК. Бо эрте-бурушгу хоорайда бир кудумчуну Мария Ильинична Ульяновның ады-биле адаан. Делегейнің бирги дайынының үезинде ол кудумчуда бир бажыңга шериг госпиталынга Мария Ильинична эмчи сестразы болуп ажылдап турган. Амгы үеде эде дерип, септеп турар ол бажыңга чурт-шинчилел музейи ажыттынар. Владимир Ильичиниң угбазының Волынга турганының дугайында материалдар экспозициялың аразында хүндүлүг черни ээлээр.

ЧАГЫДЫЛГА

Чөөн-Хемчик районда солун, сеткүүл чагыдылгазы үргүлүлеп турар. Октябрь 12-де байдал-биле алырга, районда инитизи-биле 1473 (72 хуу) төп солуннарны, 3815 (49 хуу) төп сеткүүлдерни чон чагыдып алган.

Планда кордүнгенин ёзугаар «Шын» солунну 2080-ни чагыдар турган болза, 1246-ны чагыткан, «Тувинская правда»—715 кезек көрдүнген болза, херек кырында 205 саныг, «Тываның аныяктары» дедараалаштыр алырга 1481 болгаш 993 чедип турар.

Ооң иштинде Чадаана хоорайда байдалды алырга мындыг. Төп солуннарны 1040 кезекти чагыдары көрдүнгеи, а октябрь 12-те чедир 904 кезекти чагыткан. «Шын» солун — 220, «Тувинская правда»— 203 кезекти чагытканы планнаттынганындан 50 хуу безин четпейн турар-дыр.

Инитизи-биле районда октябрь 12-те чедир 9236 кезек солуннарны, сеткүүлдерни чон чагыдып алган.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

СИБИРЬГЕ ЫРЫ ЧАҢГЫЛАНЫР

Москваның «Советский композитор» ном үндүрер черинде «Сибирьге ыры чаңгыланыр» деп аттыг үнге болгаш оркестрге ырылар чаа чымындызын парлап турар.

Сибирьниң чараш бойдузунга, ооң кижилериниң массалыг күш-ажылынга, кайгамчык улуг тудугларынга тураскаатканы ырлар инда бар. Н. Добронравовтуң, Н. Морозовтуң сөстерінге А. Пахмутованың, В. Шаинскийниң, А. Тупицынның аялгаларын болгаш өскедаа композиторларның, шүлүкчүлерниң дыка хөй ырларын чымындыда киргеи.

Н. КОСЕНКОВА.

АЖААП АЛГАН

Бүрелде кырганнарның болгаш инвалидтерниң интернат-бажыңы ногаан массаны 2,5 гектар шөлге тараан турган. Ол черден 140 хөпзөнни кескеп, чогуур үезинде ажаап алган. Моон мурнунда чылдарда ногаан массаның мындыг чаагай дүжүүн ол суггат чок черден ап көрбээн бис. Бо чайын чаъс черниң хөрзүүнүн эки шыгытканы-биле база агротехниктиг аргаларны өйшаанда, шын ажыглаанындан дүжүттүң беримчези эки болганы ол. А чайгаар үнген сигенни 9 тоннаны белеткээн. Ынчангаш кышка удур шупту 30 тонна мал чеми белеткеттинген.

М. ТОПУЛ.

Аалчыларывыстың чогаалдарындан

ЧААП ТУРАР ХАРНЫҢ ЫРЫ

(Этюд)

Дээр куу булуттар-биле дуй тырттынып эгелээн. Ооң соонда кодан-тавактап бадырыптар, чер кыры ак чайт апарган. Сактырга, кудай-дээрден бир-ле амытан куш дүгү улуг сыртыкты чара тыртып силгиптерге, оон эстеп баткан чүглер чер кырын агартыр шуглап турган ышкаш болган. Чаап бадып турар чаш харның өпей ырынга таалап, чер ыржым-шыпшың чыткан.

Кижи магадап хаммас ыржым-шыпшың турган. Дашкаар үнүп, кудумчуга туруп алгаш, харның ол ырын, ол таалапчыг ыржымны үр-ле магадап туруксаац келир. Кайдыг-даа бодал чокка ыңайбээр үр-ле кайгап туруксаац келикр...

Этиннерин кырынче, бажыңче харның дүжүп турарын черле аскербес сеп, ынчалза-даа чаттан хардан кеткеп хевиң чоорту аартадыр бөзүп келирин дораан эскерип кгар сеп. Шак-ла ынчаар таалап, долгандыр кайгап, боданып турар сеп. Каарган азы аскыр дагаа-даа алгырыптарга, ыржым-шыпшың улам тааланчыг апаар.

Долгандыр туруп турар бүгү-ле чүвелер ханы бодалче тааланчыг киргеи турар. Хой чылдар дургузунда туруп келген чоон чодур теректер куда өзасталгазын катап кеткен кадзй кыстар дег силиг чараш көстүп турар. Бажыңнар, даңзалыг таакпылаан кырганнар дег, чанданнарындан шүүлээш куу ыштарын ооңум шөйүп үндүрүп турар.

Огород шөлдеринде чүү куштар ужуп кирип келди? Олар харын дагаалар ышкаш-даа. Чок, олар дээрге торлаалар ышкажыл. Олар суурже кирип келгениң бодаарга, ыш оларга берге болуп турар-дыр. ийиш. Хөөкүйлер кижилерже сыңнып, олардан чем эреп турар ышкажыл. Мындыг улуг харлыг турда, олар хову-шөлден чүүү тып чий зарыл.

Дүүн хат-шуурган болур деп радиога чарлаан чүве. Ынчангаш бөгүн мындыг ыржым-шыпшың, оожум турарыдаа чадавас. Шуурган мурнунда черле ыржым-шыпшың апаар деп улус чугаалажыр ийик. Аалдарның мал-маганнары өдөөнде арткылаан. Олар каап берген сигенниерни, саван-сула чемнерни хөлчок амданнанып, карактарының бирээзин баскылап алган, таалап чип турарлар.

Шыпап-ла харын, кежэ хадын эгелээн. Шуурган болуру илдеп апарган. Ынчангаш одекке кылыр ажылды дүргеи кылып дооскаш, чылыг бажыңче кирер херек. Мал кажааларының аксын ылап чылыгдан дуглааш, бажыңче оттулар ыышты арбыладыр дажып кирип алыры чугула. Дагаалларны база чылыг кажааларынче книр сывырар херек. Мелегей дагаалларны-даа кижи канчаарыл аан! Чылыг кажааларынче книр сывырарга, олар ынаар дек кирер эвес, соңге-башка таралыр маңнажыр.

Хат улам-на күштелип эгелээн.

Улус ам-на хамык чүвезин кылып алган. Ам хат-шуурган-даа келзе, ол коргунчуг эвес. Хат чоорту күштелип, харны дүвүлеидир шаап эгелээн. Ол коргунчуг улугуларар-даа.

Хенертен хатка сывыртаткан бора кушчугаштар херим иштиче шиилеидир ужуп кирип келгенин көрүп кагдым. Бора-хөкпештер! Күжүрлериндаа кандыг дээрил аан, хөөкүйлер кижилер чаныпдан ыраар эвес, бистиң ынак кара-баарзыктарывыс база таанарывыс кызын бистиң-биле артар эвес, мурнуу чүүче арлып чоруй баарлар болгай. Бора-хөкпештер ам үүнү канчаарлар ирги? Олар холчок угаанныг, дагаалар ышкаш эвес-ле болгайлар. Олар копчуг дүрген аңмаар, сери хостарынче шимеш кыннар. Хөөкүй бора-хөкпештер хүнзедир хар кырлап, күзүрүмнер чазарлап, чемпеп хүнзээрлер болгай. Канчап доимас күжүрлер ийнаан? Олар доңуп-ла турар ийнаан. Кызын соок дүнелер кайы-хире. узун ийик. Даштыгаа хонган дагаа дораан-на сарбайып калган чыдар, артында ийи буду өрү апарган, ойта кээп дүшкен чыдар. Чыргалдыг азыралга, чылыг чымчак кажаага оларның амдажаапы ол ышкажыл.

Имиртиннеп эгелээн. Хүндүскү оожум ырның орнуна көңгүс өске аялга дыңналган. Хат чаш уруг ыглаан дег мындыг ап бар-ла чыткан. ооң соонда ойнаарагын хунаалыпкап бичин уруг дет бар-ла шаа-биле кышкырып, алгырып үвензиг апарган

Дүрген бажыңче кирер херек. Хат-шуурган даңны атсыдаа хадыры чалавас.

Х. ОЙДАН-ООЛ очулдурган.

Валерий МАЙНАШЕВ.

АЯҢНАРДА ЧЕЧЕКТЕР

Аяңнарда чечектер,
Ак-көк оттар дег, хып тур.
Оттап чораан хамык хой
Оларны-даа арттырбайн-дыр.
Кожаалыкта олурган
Хөлчок чалыы хензиг оол
Гитарага ойнап каап,

Кидиреди тепсеиип ор.
Адыр, өңүүк «мапап көр,
Алыс шыныи сөглеп көр:
«Баарың-биле Албынжи
Маңнап эртсе канчаар сен».
Ынчалза-даа оолайта

Чардыгар-даа чай чок.
Ындыг тоолду оол билир,
Шаптык каткан хөрзө чок.
Ол-бо халчып, хамык хой
От дег чечекти чип тур,
Тейвистин кырында
Дээрбек хүп чырып тур.

Наталья КУРЛЬЯНЦЕВА.

ӨГБЕЛЕРНИҢ ӨГБЕЗИ ДЕГ

Тайга бо-дур, мурнумда бо.
Тандым, өрүзээ, бруулдатпа,
Хоорайларга тура албас,
Хоржок-тур мен, дезип
келдим.

Үүгле бүрү шылыраар,
Үүдеп шыпшың эртенде,
Эргиирээн бажыңым,
Эпчоксунчуг болза-даа,

Хүнүзэшкиниң сөстерин
Хүнүңү менээ сагындырар...
Мөңге чуртта, ынакшыл!
Мөге хоодар кошкатпа.
Шаандагы, дүште дег,
Чарлышыкпинар эгитпе.

Валерий МАЙНАШЕВ.

МУЗЕЙДЕ

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң бир залында 60 маадырларның тура халышкынының 100 чылынга тураскаатканы делгелгени ажыткан. Инда 1913 чылдан бөөр чыгдынган экспонаттарны делгээн. Феодалдыг үеде кижилерни эриндеп, хилиичектеп турган шаажылалдың янзы-бүрү чепсек-херекселдери болгаш хостуг эргe-шөлээ дээш демиселе көдүлүп үнүп турган маадырларның овур-хевирин чонардаштан чазап кылган болгаш чураан чуруктарда көргүскен. Кинчилеткен болгаш мойнунда дөңгү кедирген база дарлаттырып базындырган өскедаа кижилериниң овур-хевирин тодаргай көргүскен делгиирлер инда бар.

Бурунгу маадырларның чуртунга чаа амыдыралдың тургустунганынга холбашкан чуруктар, экспонаттар көрүкчүлерге база солун. Чижээ: Сүт-Хөлдүң Алдан-Маадыр сумузунга эң баштайгы колхоз дарганының болгаш өске-даа кижилериниң фото-чуруктары база бар. Оон аңгыда Маанчуректиң чурттакчыларының күжү-биле тургускан эң баштайгы школаның чуруу база бар.

Улустуң маадырларының амгы салгалының — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылышчиларының, оларның амыдыралын, сурагларын кижилерин көргүскен фото-чуруктар делгелгеде улуг черни ээлээн. Оларның аразында Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, кадарчы Ирина Делгерен, малчын Ооржак Маадыр-оол, алдарлыг малчын Монгуш Өктек-оол, чылгычы Ооржак Шыплов болгаш өскелерниң-даа чуруктары бар.

Алдан-маадырларның башкынчызы Самбажык аттыг Культура бажыңының болгаш пионерлерге, башкыларга, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга тураскаатканы тускай фото-чуруктар инда база бар. Фольклор ансамблиниң киржикчилериниң бөлүк чуруу база оларның национал идик-хевини тускай көземетке делгей аскан.

Р. ТОЛЗАТМАА.

УЗУН НАЗЫННЫГЛАР ЧУРТУНДА

Азербайджан ССР-де даглыг Лерик району узун назылыг кижилер санының талазы-биле республикада бирги черлериил бирзин. Даглыг черлериң суурларында бир чүс ажыр харлай берген 140 хире кижи чурттап турар. Оларның аразында — Зувуч дээр суурда 103 харлыг Нифтулла Агаев база бар. Ол 150 чедир санаттынып турар хөй кижилиг өг-бүленің баштыны. Кырган боду амгы үеде безин ажыл-хөжүлүн салбаан, кадыкшылынга хомудавайн чоруур. Ооң чиир чеми колдуунда-ла хойтпак-тарак чергелиг чүүлдер, тараахлеб, ногаалар бооп турар. Бүгү назынында чер ажылы кылып келген болгаш, Нифтулла Агаев, ажыл кылбайн, аңаа олурбас. Ол уругларынып безин уруг-дарыбиле кады кышка удур оттулар ыяш белеткээр, сиген кезер ажылдарны кылып, садты ажаап, хайгаарап турар.

Ол буурул баштыг кырганның амыдыралчы дуржулгазы улуг боорга, чаңгыс суур чурттуглары ооң сөс-домаан дыка дыңнаарлар. Аңаа бичин уруглар дыка ынак: Нифтулла кыргапың чугаазы—республиканың дириг төөгүзү-биле бир дөмей, чүге дээрге, ол бүгүнү бодунуң караа-биле көрген.

ЧУРУКТА: Нифтулла Агаев суурнуң уруглары-биле кады.

А. МАМЕДОВТУН фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА КИНОЛАР

X чүс чылдың төнчүзүнде XI чүс чылдың эгезинде чурттап чораан Чөөн чүктүң улуг гуманист эртемдени Абу Али Ибн-Синаның чаш чораан чылдарын көргүскен «Юность гения» деп кинону «Узбекфильм» болгаш «Таджикфильм» киностудиялары тургускан. Кинонуң режиссёру—Эльер Ишмухамедов. Фильмниң авторлары физиканы, философияны, математиканы, астрономияны, медициналы улуг сопуургал-биле ооренип турар тывызык, салым-чаанныг оолдуң зажычаңының болгаш үзел-бодалдарының тургустунганын чедимчелиг көргүскен. Бир катап ол базарга согур урут Айванага ужуражы бээр. Грек эмчи Анастас-биле ужурашкаш, ол чараш урутга кезиишкин кылырып шиитпирлээр.

Бо кинону режиссёрнуң бир дугаар төөгү темазынга тургускан кинозу болур. Сценарийниң автору—Орельша Агишев. Рольдарны Бахтияр Закиров (Хусейн-Авиценна), Фуркат Файзиев (Хусейн бичин турда), Айана—(Рано Кубаева) күүсеткен. Өске рольдарда Ато Мухамеджанов, Батыр Закиров, Витаутас Томкус, Василий Чхандзе. Джуна Давиташвили болгаш өскелер-даа киржип турар. Кинонуң үндүрүлгези октябрь айда республиканың кинотеатрларынга эгелээр.

Режиссёр Эльдар Кулиев «Бабек» деп азербайджан чонуң Араб халифатка удур дериселип көргүскен кинозунуң соонда, нацияның чоргаарлы болур ортаакы векторинің шулукчүзү Низами Гянджевинниң дугайында кинону тургускан. Уран утаакчы Томас Мор биле Кампанелланың мурнунда-ла чер кырынга шыны чорукту тургузарын күзеп, «шупту кижилер деңгелит, чагырыкчы чок чазакты» тургузары чугула деп санап турган. Низами чуртка иштики дүймээлин болуп, даштыкыдан аймык дирге-лип келген үеде кижизиг болгаш чараш чүүлдү сиңиргеи кайгамчыктыг «Пятерицаны» бижээн.

Низами биле чалыы чалча Афагтың ынакшылы «Лейли болгаш Меджнун» деп драмада, «Хосрова болгаш Ширин» деп тоожуда болуушкуннар-биле дөмей болуп турар.

Сценарийниң авторлары-Иса Гусейнов биле Эльдар Кулиев, режиссёру—Эльдар Кулиев. Низаминиң ролюн совет ыраажы, ССРЭ-ниң улустуң артизи Муслим Магомаев күүседип турар. Афагтың ролюнда—Гамида Мамед кызы Омарова. Киводя Гасан Турабов, Алладин Аббасов, Гаджи Мурад, Ахмед Салахов, Гюльнара Салова олар киржип турар. Көрүкчүлер бо чаа азербайджан кинону октябрь 17-де «Найырал» кинотеатрынга көрүп болур.

«Таллинфильмниң» киностудиязы «Скорпион» деп фильм-тоолду тургускан. Сценарийнин автору болгаш режиссёру —Пеэтер Симм. Каржы пиратар аразынга өскеп бичин урут Арабелланың дугайында бо киноданы билип ап болур силер, эргим көрүкчүлер.

А. АЮНОВА.

АДА-ИЕЛЕР ХУРАЛЫ

Чоокта чаа Кызылдың № 7 школазынга ада-иелериң инити хуралы болуп эрткен. Аңаа ол школаның өөренікчилериниң чайгы дыштанылга үезинде пионер лагерьлериңе, күш фермазынга, «Чедер» курортка болгаш хоорайның албан организация — бүдүрүлге черлериңе канчаар ажылдап, шыпшынып эрттиргениниң дугайында ол школаның директору А. Абросимова база төрелдер комитединиң даргазының допчу информацияларын дыңнаан.

Тус-тус класстар аразында чарыштыг, ооң девизи: класстың септелге чокка, эң-не арыг-шевер эдилээр, номнарны даравызла чылда өөренір өөреникчилерге ажыглаары-биле эки, чараш, чаа хевээр эдилээн библиотекага эгидери дээш, эң-не белик сагылга-чурум, кончуг эки өөредилге дээш звеноларны аразында соцчарышты организастаан.

Үстүкү класстардан шупту 78 өөреникчи типографияга, күш фермазынга ажылдап эрттиргеи. Оларның хүлээлгези, хостут үезинде өөреникчи бүрүзү чайын «кым чүүү кыдып өөренип алганын» звеноларны бүрүзүнге рапорттаан. Чижээ, Татьяна Березина куш фермазынга ийи эзлчетте ажылдап, ол ферманың мурнакчылары-биле ужуражыдыгаы организастаан, бүдүрүлгениң мурнакчыларының альбомнарын тургузуп, хана-солуну үндүрүп база боду ол коллективтиң мурнуку олуруунга киргеи.

Чаа өөредилге чылы ол школада хаймышкынныг эгелээн. Өөреникчилер мал чеми будукбүрү, сиген белеринге, кезеринге идепкейлиг киришкен.

Түңелиниде иштиг ада-не хуралынга төрелдер комитедин сонгаан.

СПОРТ АЖЫЛЫНЧЕ САГЫШ САЛБАСТААН

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Төөгүлелинин «Күш-культурамың болгаш спорттуң массалыын улам ыыай кодүрер дугайында» доктаалын база партия Тыва обкомунуң бешки пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп-даа турар болза, Чөөн-Хемчиктиң «Чыраа-Бажы» совхозта бо ажыл чогуур иетелдезинге четпейн турар.

Күш-культура болгаш спорт ажылын чугулалап, ону бедик деңнелге чорудуп турар болза, аңаа хандыкшылдыг аныяктар чүтее совхоз төөнде эвес, а Чыргакы, Хорум-Даг салбырларында хой. Совхозтуң удуртукчуларының талазындан спорт ажылынче сагыш салбастаан. Спорт хептери, херекселдери барык чок дизе частырыг болбас. Чыраа-Бажы суурга спортчу маргылдааларр ховар эртип турар.

Бо ажылды организастаарынга совхозта ВЛКСМ комитеди (секретары О. Ондар) киришпейн келген.

Мурнуку чылдарда район, республика-даа чергелиг спортчу маргылдааларга совхозтуң аныяктары киржип, кыска черни эзлеп тургулаан болгай.

Чыраа-Бажы суурда спорт шөлүн ойнаарынга таарымчалыг кылдыр тургускаан, совхозта спорт ажылын харылаар шалыңныг тускай кижи бар-даа болза, олар каш-даа солушкан.

Спорт ажылынче совхозтуң удуртукчулары сагыш салбастаан деп аныяктарың хомудалын кижи бо-ла дыңнаар.

Ынчангаш спорт ажылынга боттуг дузаны чедирери совхозтуң удуртукчуларының талазындан негеттинип турар.

О. КАРА-САЛ.

ЭКИЖИДЕРИНИҢ АРГАЛАРЫ БАР

Күш-культураны болгаш спорттуң аразынга нептередири база массалыын бедидериниче угланган чамдык ажылдарны «Мурнакчы» совхозтуң партия, профэвилел, комсомол организациялары болгаш күш-ажылчы коллективтер кылып чоруткан. Совхозта шыдыраага, волейболга, хүрешке маргылдааларны организастап эрттирип турар апарган.

Ынчалза-даа совхозта спорт-массалыг ажылдар чогуур иеелдеге дүүшпейн турар. ГТО нормативтерип хүлээн алыр комиссиялар совхозта ажылдавайн келген. Ынчангаш херек кырында ону дужаагаан кижилериниң саны билдиммес. Совхоз районда спорт ажылын эзлээн идепкейжиткениериниң санында, ынчалза-даа чамдык айтырыглар талазыбыле кожаларындан дээредевейн турар.

Бистинде спорт шөлдери барык-ла дериттинмээн. Бөдүүн стадионну кылдырар дээнинден бөөр база үе эртип-ле турар, ол ам-даа боттаниваан. Совхозта спорт-массалыг ажылды сегидип болурунуң бүгү аргалары бар.

И. ОНДАР.
Бай-Тайга район.

Ажык чугаага хамаарыштыр

„ЛЕСНАЯНЫҢ“ ЧУДУ

Ажыл-агыйым аайы-биле Кызыл районнуң Черби суурунга болганчок баар кижи мен. Чамдыкта хостуг үе таваржып кээрге суурнуң каасчаражын магадап, магазиннерге кирип, албан черлеринге, бүдүрүлгелерге-даа киргилээр мен. Планныг онаалдалар, социалистиг хүлээлгелер күүседези, ажылдың шынары дээш чербижилер күжениишкининг ажылдап турар дээрзин демдеглезе артык эвес.

Ынчалза-даа ол ажыл-иш кылган, сорулгазын күүседир дээш бүгү күжүн моонгээн чурттакчыларның холегезинде чаштынып чоруур арагчылар бары база каракка дораан илдигер. Черле кая-даа чоруурга, арагачы кижи хамыкты мурнай эскертиннер болгай. Шак ындыг кижилер Чербиде база бар. Оларны көргеш, «Шынга» үнген «Амыдыралдың холегезинде кымнарыл ол?» деп чүүлду болганчок сактып кээр мен. Ынчангаш, ук чүүлде бижиттинген фактыларга немелде болур кылдыр Чербиге көргенин холегеде кижилериниң дугайында бижиир бодал меңээ төрүттүнүп келген.

Бо удаада хөй кижи ады билип шыдаваан мен. Чербиге баарымга-ла арага садының чаныдан иравас, улусче чөңгээлээн турар аныяк оол бар. Соолунде чорумда база-ла ол бир-ле кижиден халбактангаш, четтингеи, «анчыг сөстер сөглээн тур. Ырак эвес черге келэск кайгап тур мен. Идик-хевиниң хир-чамы-даа аажок, хөй хүн улаштыр ишкеин арны-бажыңдан илдеп оол бо тур-ла.

—Кайда ажылдап, чүү кылып турар кижил, кым деп оолул бо?—деп, аңаа турган хөрээжен кижиден айтырдым.

—Ажыл-даа чок, чүгле арагаларын бодаар, ада-незинин азыралында оол-дур ийин—деп, ол хөрээжен харылады.

—Адын Шолбан Бичe-оол дээр. Эрткен чылын шериг баар дээш одакчылап турган ажылындан үнүп алган. Оон шериг-даа барганда чок, ажылдаанда-даа чок—чүгле арага сүрүкчүзү апарган кижи-дир ийин.

—«Кижи» деп чүүл. Улус ону «Лесная кудумчузунуң чудуу» дээр болбазыкпе—дел, бир улут назылыг эр кижи чугаага кириштп. —Чаа-ла он тос харлап чоруур оол-дур, келир үезин-даа бодавас, ада-незин-даа кээргевес, оларның ат-алдарын сагынмас—халаптыг-ла тол. Ындыг кижи чон аразынга та канчап чурттаар чүве.

Кырганның ол чугаазы чоп. Ынтилелге ажыктыг ажыл кылбас кижи чон арнынче дорт көөрүкден эгенир болгу дет, ынчалза-даа ындыг кижилер харып-даа онемчип, боттарын «маадырлар» кылдыр көргүзүп чоруур. Херек кырында алыр болза, ону кымдаа «маадыр» дивес, таныыр кижилер бажып чайып, кочулап, «чут кижи» дижип чугаалажыр, а таныпас, мен дет кижилер безин эскерип, «чогенчиин бо оолдун» дижип чугаалажыр. Ынчангаш, арага ижип алганын көргедип чоруур дескут угаанныгларга өөредиг болуру-биле мону бижидим.

Арагачыларга, чалгааларга ыдыжыр арга чок байдалды тургузар. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июль (1983 ч.) Плепумнарының неелдези бо. Ону бистиң республиканың булуң бүрүзүнде боттандырып турар болгай. А Бичe-оол ышкаш ындыг арагатыларны Чербиге көдээ Соведи, инда участок шагдаазы чүге сула салып, үениң неелдезинге дүүштүр ажылдавайн турарыл —деп айтырыг турустунуң келир-дир. Бичe-оол аныяк кижи-дир. Ону холга ап, эде кижизидип ап болурунуң аргалары ам-даа бар. Чүгле ону ол хевээр сула салыр болза, оон ооделиг кижи үнмес дээрзин утпаза чогуур.

Н. НИКИФОРОВ.

ТВ

ОКТЯБРЬ 16-ДА БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг телефильм. 9.10 —«Будильник». 9.40 — «Совет Эвилелиниге бараан боом тур мен». 10.40 — «Кадыкшыл». 11.25— «Эртенги почта». Музыка дамчыдыгазы. 11.55 — Дзю-до хүрешке делегей чемпионазы. 12.25 — 12.40 — Чапсар. 12.40 — «Көдээлиг шагы». 13.40 — «Музыка киоскузу». 14.15 — «Бөгүн — Аъш-чем үлестүрүүн ажылдакчыларының күнү». 15.00 — «Аян-чоруукчулар клуву». 16.00 — «Ол-ла черниге шиитпирлээр» деп болук дамчыдылгаларның улаштызы. 17.00—17.15 — Чапсар. 17.15 — Концерт. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — «Коля, Оля болгаш Архимед». Мультфильм. 19.10 — «Эдит Пиаф» деп фильм-шин. Автору — В. Легентов. 21.00 — «Ye». 21.35 — Концерт. 21.55—22.00 —Телемедээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Концерт. 8.45 — А. Толстой. «Орус характер». 9.10 — Мультфильм. 9.25 — Документалдыг телефильм. Аъш-чем үлестүрүүн ажылдакчыларының хомудалы. 10.00 — Концерт. 11.00 — ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузунга. 11.50 — «Билдингир-даа болза, бүзүреичиг эвес». 12.50 —Документалдыг фильм. 13.10 — «Цыганнар» деп дорт сериялыг уран-чечен телефильмиң 3-кү сериязы. 14.30 — Концерт. 15.15 — Совет Эвилелиниң Маадыры В. Молодцовтуң дугайында дамчыдылга. 15.45 — «Ырлажылы, ойнуктер». 17.15 — Бистиң корреспондентилериивис чугаалары. 17.45 — Үүштер дугайында. 18.35 — «Чазар эрге чокка» деп уран-чечен фильм. 20.00— «Тамчыктыг удуклар, чаштар!» 20.15 — Концерт. 21.00—«Ye». 21.35 — Документалдыг телефильм. 22.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионазы. «Динамо» (Москва)—«ЦСКА».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республиканга бүргеп, аяныр, чамдык черлерге хар холумактыг чаъстаар. Сонгубарының үүктеп хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Дүне 2—7 градус соор, хүндүс 4—10 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аяныр. Дүне биче чаъстаар. Хаттың дүргени 9—14 метр. Дүне 0—2 градус соор. Хүндүс 5—8 градус чылыг.

КИНО

ОКТЯБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Мария. Мирабелла» 9.30, «Такой лжец» 11.20, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Юность гения» 12.30, 16.20, 18.10, 20.00, «Карантин» 11.00, 14.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Собака в яшике» 9.00, 12.30, «Пираты XX века» 10.40, 14.10, «Козерог один» 16.00, «Смерть среди айсбергов» 18.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Зеленые перчатки» 9.30, «Трюкач» 11.30, 14.10, 16.50, «Ураган» 19.30 шактарда.

ОКТЯБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Низами» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Арабелла-дочь пирата» 10.50, 12.30, 14.10, 15.50, «Такой лжец» 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Юность гения» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

Тываның комсомол шаңналының лауреады мрнын болгаш танцының «Саян» ансамблиниң концерти хөгжүм-шин театрының бажыңынга октябрь 19-та кежээкиниң 19 шак 30 минутада болур.

Концерттен киргеи бүгү акша-хөреңгини Тайбыңның фондузунче шилчидер.

Октябрь 18-те хөгжүм-шин театрынга бурунгу шагның музыказының «КОНЦЕРТИНО» ансамбльдиң концерти 18.30, 21.00 шактарда болур. Ансамбльдиң уран чүүл удуртукчузу—РСФСР-ниң алдарлыг артизи Андрей КОРСАКОВ. Концерттиң программазында XVII-XIX чүс чылдарның композиторларының чогаалдары киргеи.

Ленинград хоорайда чогаалдыкчы мастерскаанга чаа концерт программазын белеткээрге-биле холбаштыр Тываның күүрүне филармониязы «Саян» ансамбльдиң танцы болуунга киирелерни чалап тур (эр улус 18-тен 25 хар чедир назылыг болур). Аңаа киирелерниң шилилге көрүлдези бо чылдың октябрь 20-ден 25-ке чедир Тываның күүрүне филармониязының бажыңынга болур. Шагы— хүндүскүүн 14-тен 16 шакка чедир.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2019.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00255

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 239 (12329) | 1983 чылдың октябрь 18, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бүдүрүлгениң ажык тыын болгаш продукциялың шыуарын бедидер дээш социалистиг чарышты калбак кептерединер!

1983 чылдың планын, XI беш чылдың онаалдаларын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсединиң!

(СЭКП ТК-НЫҢ КЫЯГЫ-РЫГЛАРЫНДАН).

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ЧУРТТУҢ ШАЛЫПЧЫ ЭЗЛЧЭЭ

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөру дээш шимчээшкиниң 25 чылынга турааскаатканы субботник хүнүнде совет кижилер партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, (ЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының салганы улуг сорулгаларын күүседиринге белеиин боттарының ажыл-херээ-биле бадыткаанар.

ЛЕНИНГРАД. Балтийский С. Орджоникидзе аттыг судно тудар заводунга субботниктиң киржикчилерин коммунистиг бригадаларның марыжы-биле уткаан. Кораблъ тудукчулары-биле кады заводтуң № 14 профессионал-техникиг училищезиниң сургуулдары «Россия» дээр атомнуг ледоколдуң тудуунга кээп ажылдаанар. Олар аңаа боттарының дагдыныкчызы Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры В. Смирнов-биле кады келгеннер.

Субботниктиң завод штабы таптыг-ла дүүш чедип турда, даалгаларның ажыр күүсеттингеминиң дутаанында рапорттарны хүлээп ап эгелээн.

МУРМАНСК. Электровозтуң аныяк машинизи А. Зубко болгаш Мурманскиниң локомотив депозунуң хоочуну А. Патарая олар хоорайның бүдүрүлгелериниң пландан ажыр бүдүргеи продукциязын сооркен составтарны башкарып чорупканнар. Ол деңо чээрби чыл мурнунда областа эн-не баштайгы коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези апарган. Анатолий Зубко ол хүн пландан дашкаар продукциязыг болдунуң баштайгы составын башкарган болза, ооң дагдыныкчызы—бо чылын гос дугаар составты башкарып чорутканы ол болган.

КИЕВ. Хоорайның В. И. Ленин аттыг «Арсенал» заводунда субботникке келген күш-ажыл хоочуннарын байырлалдыг ёзу-биле уткаан. Ол хүн механиктиг цехтиң токары В. Найденко болдунуң оглу — станоккчулар бригадазы Б. Найденкону чарышка кыйгырган.

Коммунистиг күш-ажылдың пгалыпчызы чеден харыг Виктор Романович героли коллективин-биле харыдаанны үспейн турар. Ол —аныяктарның хүндүлүг дагдыныкчызы.

Адышкылар ажылды саат божка, шалыпчы ёзу-биле эгелээн. Каш-ла шак эртпейде, олар ийилээн эдлчет даалгаанын деңге күүседишкен.

Баштайгы санаалышкыдан алырга, Украинага субботник хүнүнде 125 миллион ажыг рубльдиң үлетпүр продукциязын кылып үндүргеи.

МИНСК. Техникиг училищени чам-чаа доосхан Оксана Якушева-биле бригадир Валентина Андреева олар октябрь он бешке бооцал-бооцал чечектерни соңнешкеннер. Дагдыныкчы аныяк кызка баштайгы субботниги дээш байыр чедиргеи. Оксанаан — профессияга өөреткени дээш аңаа өөрүн четтиргеиин илереткеи.

Баштайгы түңнелден алырга, Белоруссияга болган субботникке 2,4 миллион ажыг кижи киришкен, 16 миллион рубльдиң продукциязын бүдүрүп, нормалыг ажылдарны күүседткен.

(СЭТА).

КОММУНИСТЕРНИҢ ҮЛЕГЕРИ

Коммунистиг партияның үндезилеечизи В. И. Ленин партия кежигүнүнүң адын болгаш ужур-дузазын бедик, улам бедик, эң-не бедик көдүреринче кыйгырып чораан. Партия ол чагытта бо хүннерде-даа шынчы болуп арткан. Ооң улуг идеяларының тиилелгези дээш коммунист бүрүзүнүң эрес-дидим демисеячи болурунуң, марксизм-ленинизминиң идеяларын, партияның политиказын ооң ханызы-биле медереп билип база амыдыралга боттандырган турарының дугайында СЭКП сагыш салып турар. Коммунист болуру бо үеде эң хүндүлүг, харыысалга база улуг. Партия кежигүнү кижиге кандыг-даа артык эргелер бербейн турар. Ол дээрге чурттта кылып турар бүгү ажыл-херек дээш, социалистиг тургузуулкының болгаш ниитилел депшилгезиниң салым-чолу дээш эң-не бедик харыысалгалыг кижи болур. Ол чалбыштыг созу, ажылынга бердингени, амыдырал-чурттталгага төлептиг аажы-чаңы-биле улуска салдар чедирер хүлээлгелиг.

Кызылдың дааранылга фабриказының дааранылчызы, Күш-ажылчы Алдар орденниң ийиги, үшкү чергезиниң эдилекчизи Раиса Тартановна Сумбаа болдунуң партийжи хүлээлгезин ынчаар билир. Ооң түңнелинде коллективке күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир, аныяктарның күш-ажылчы база мөзү-шынар кижизидилгезин эжижидер дээш доктаамал сагышты салып, ону ыяырынга болдунуң саныышынын киирип келген. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкиниң 25 чылынга алдар кылдыр он бирги беш чылдың дөрт чылының планын күүседир хүлээлгени алгаш, ону хуусаа бетинде күүсеткен. Төлептиг, тура-соруктуг, принципиалдыг, идепкейлиг ажыл-ишчини фабриканың ажылчыннары хүндүлээр, ону СЭКП обкомунуң кежигүнүнге соңгаан.

Чөөн-Хемчиктe СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының хоочун саанчызы коммунист, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Алдын-кыс Сааа-Байыровна Монгуш онаашкан ажылынга сагыш-сетиилинден ёзулуг-ла бердинген, ынчангаш чылдың-на эң эки көргүзүглерни чедип ап, республиканың саанчыларының аразында чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген. Ооң күш-ажылчы чедишкиннери Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнер-биле демдеглеттинген. Шак ындыг төлептиглерни бүдүрүлге, совхоз бүрүзүнден адап болур.

Коммунистериң авангардчы ролюн бедидер дээш республиканың партия организациялары доктаамал ажылдап турар. Партияның бодунуң иштинге идеология ажылының, дөңнелин бедидериниң, ооң хевирлерин болгаш аргаларын сайзыраңгаймыдарының сорулгаларын СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму салган. Бо талазы-биле ажылды «Тиилелге», «Барлык» совхозтарда парткомнар, «Тудуг кезектери» комбинатта, Кызылдың үлетпүр болгаш аъш-чем барааннар садыгларында, Тожуның ыяш ажыл-агый черинде, «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында партия организациялары идепкейжиткен. Ооң түңнелинде коммунистериң ролю бедээн, үлегер-чижээ өскен, олар четпестерге удур демиселди күштелдирген, бо коллективте күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн, планныг онаалдалар чедишкиннинг күүсеттинип турар.

Коммунистериң аразында төлеп чок ийи-чаңгыс кижилер бар. Олар партийжи, күш-ажылчы сагылга-чурумну сагывайн, планныг онаалдаларын күүсетпейн, даанган ажыл-херээнге харыысалга чок болуп, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп турарлар. Шак ындыгларга партия организациялары шыңгыы негелдени тургузуп, партиядан үндүреринге чедир хемчеглерни ап келген. Отчёттуг үениң дургузунда СЭКП Тожу районуң 28 коммунисти хемчег алгаш, үчёт карточказынга киирбижээн, 12 коммунисти партиядан үндүрген. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың парткому 23 кежигүннүң персоналдыг херээн көрген.

Коммунист кажан-даа, кажа-даа ажыл-ишке, амыдыралга төлептиг, өскелерге үлегерин көргүзер, четпестерге эптеш чок болуур ужурлуг.

Кайгамчыктыг улуг хемчээлдиг сорулгаларны партия болгаш чон амгы үеде шиитпирлеп турар. Социал-экономиктиг эң улуг комплекстиг программаларны, ооң иштинде Аъш-чем болгаш Энергетика программаларын боттандырып, бүдүрүлгени интенсификастаарын, эртем-техникиг депшилгени дүргедедирин чедип ап турар. Чурттуң экономиказының, эртемниң, культураның эгээртиннес улуг аргаларын, бойдус курлавырларын улам долу болгаш ажыктыг ажыглаар дээш шиитпирлиг демиселди чоруткан. Идеологтуг ажыл бо бүгү сорулгаларга дүүшкен турар ужурлуг дээрзин СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму айыткан. Чөнүүн угаан-бодал энергиязын кайы хире мобилизастап, ооң күш-ажылчы болгаш социал талазы-биле идепкейлиг чоруун көдүреринден он бирги беш чылдың планының чедишкиннинг күүселдези, чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаары хамаарыгын Пленумга демдеглээн.

СЭКП ТК-ның XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның ооң дараазында болган Пленумнарының үстүнде айыткан болгаш өске-даа сорулгаларны амыдыралга боттандырар дээш коммунистер турмур, кежигүн эвестерге үлегерин көргүзер, ажылчы чоннарны өлче мобилизастаар ужурлуг. Хамыктың мурнунда бүдүрүлге, совхоз бүрүзү бердинген онаалдаларны ыяап-ла күүседирин чедип алырынче күштү мөөңнээр. Ону боттандырары-биле күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап тургаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукциялың шынарын эжижидер тодаргай хемчеглерни алгаш, социалистиг чарышты дээштиг организастаар. Партия организациялары бодунуң дайынчы арга-шинээн бедидип тургаш, коммунистериң даанган ажыл-херээ дээш харыысалганы улгаттырар, партийжи-организастыг болгаш идеологтуг ажылды дээштиг чорудар хүлээлгелиг.

Амгы үеде республиканың ажылчы чоннары он бирги беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдаларын күүседир. Совет Тыванның 40 чылын төлептиг өткүүр дээш күш-ажылчы мөргүлдааны чер болганда калбартыан. Ооң мурнуку одуруунда коммунистер чоруп орар.

Коммунистер партия кежигүнүнүң адын кезээде бедик тудуп, кандыг-даа бергелеоге төрүлбайн, мурнуку одуругга чоруп келгеннер. Моон соңгаар олар бодунуң ак сетилдиг күш-ажылы-биле ленинчи партияның ат-алдарын улам көдүрерлер.

ТЫВАНЫҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНИҢ ҮЛҮҮ

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкиниң 25 чыл болганынга алдар болдурган субботниктиң республика штабы октябрь 15-те кылдынган ажылдарның түңнелдерин үндүрген. Тыванның ажылчы чоннары сорук кириишкинниг ажылдааш, боттарының социалистиг хүлээлгелерин болгаш айыттынган планнарын оларның күүсеткенин ол түңнелдер көргүскен.

Ниитизи-биле коммунистиг субботникке 128100 кижи киришкен. Олар ол хүн 103.100 рубльди ажылдап алгаш, ону он бирги беш чылдың болгаш тайбының фондузуче шыгчиткен.

Республика найысылалы — Кызылдың ажылчы чоннары коммунистиг субботниктиң шыгжамырынче эң хөй үлүүн киргеннер. Хоорайның чурттакчыларындан 40.000 ажыг кижи субботникче үнген. Боттарының ажылдаар черлеринге 14.104 кижи ажылдаан. Оларның иштинде 1250 кижи камнап алганы чиг-эди, оттулар түүлү, электри энергиязы болгаш кывар-чаар материалдары-биле ажылдаан. Ниитизи-биле үлетпүр бүдүрүлге черлериниң ажылчыннары 131.235 рубльдиң бараанныг продукциязын кылып үндүрген.

Хоорайның чаа тудугларынга 4200 кижи ажылдаан. Олар 75.217 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып күүседкен. Транспорттулар мун-мун тонна чүүктерни сооркен болгаш оларның иштиндеи 780 чолаачы камнап алганы кывар түүлү-биле ажылдааннар. Садыгның, амыдырал хандырылгазының болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агыйының бүдүрүлгелеринге база оске-даа организацияларга 11.000 ажылчынар болгаш албан-хаакчылар идепкейлиг ажылдааның штаб демдеглээн. Кызылдың чаагай-жыдылгазынга мун-мун хоорай чурттуглар идепкейлин-биле киришкен.

Кызыл хоорайның ажылчы чоннары коммунистиг субботниктиң хүнүнде ниитизи-биле 35.290 рубльди ажылдап алган болгаш ону беш чылдың база -тайбының фондузуче шилчиткени түңнелден илереттингеи.

Республиканың районнарынга, илангыя Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем, Тожу, Кызыл районнарга коммунистиг субботникке ажылчы чоннарның массалыы-биле киришкенин штаб демдеглээн.

Совхозтарының механизаторлары дүжүт ажаап алышкынын доозар, аңгыс андарар, тараа шөлдерининг саваның ниитиниң малына чем кыыдыр болуп алыр талазы-биле хөй хемчээлдиг ажылдарны кылып чоруткан. Мал фермаларынга, хойжулар турлаглаарынга база-ла мун-мун кижилер барып ажылдап, оларны кедир кышка белеткээринин талазы-биле эвээн эвес чүүлдерни кылган. Районнар топтеринге, бүгү-ле суурларга болгаш чурттакчылыг черлерге оларны улам-на чаагайжыдарының, шөлдерни, скверлерни, кудумчуларны ажыгшинчя киирериниң талазы-биле хөй хемчээлдиг ажылдарны кылып чоруткан.

Кыштаглаашкынга белеткел

ИЙИ АҢГЫ, чүге ындыгыл?

Рейд

Районуң «Тиилелге» болгаш «Шамбалыг» совхозтарда мал кыштаглаашкынының белеткелиниң чоруп турарын рейд бригадазы фермаларга болгаш чамдык хойжу кыштагларга чедип, хынаан көргеи.

«Тиилелге» совхоз — чүгле Кызыл районда эвес, республикада мурнакчы ажыл-агыйларының бирээзи. Совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың үшкү чылының эрткен тос айларында күрүвеге мал продуктулары болгаш тараа саларының планнарын ажыр күүсеткен.

1983—84 чылдарда мал кыштаглаашкынын организастыг эртпирери, мал ажылының продукциязын бүдүрериниң көвүдериги мал чемнерин четчири-биле белеткеп алырындан, ону кыймалгалыг чарыгдаарындан улуг хамааржыр.

Валентина Михайловнадан кыштаглаашкынга белеткелиниң дугайында айтырарыыска, мынчаар чугаалаар болду.

— Бисте бүгү мыйыстыг бода малды чаңгыс черге моөнээн. Фермада ниитизи-биле алды кажаа бар. Оларның септелгезин кылып дооскан. Ам үүрмек септелге арткан. Чамдык черни чугайдаары, эжиктерни чылыглаары, соңгаларны шилдээри дээн ышкаш ажыллар бар. Ол ажылдарны кылып тур бис. Бир бергедеп турар түүлүүс соңгалар шилдээр шилдің тывылбайн турарында. Бистің фермаысты механизастаттынган деп санап турар. Херек кырында ындыг эвес. Ылаңгыя саанчыларының хол-биле кылыр ажылы чиигедир ажыл четпес. Силос, чарба дээн чемнерни саанчылар чүүктеп даажыглап турар. Ол саанчыларга улуг күш үвер, берге ажыл. Ол үүрмек септелгелерни ам бо чоокку хүннерде доозар бис.

Ферманың кыштаанга чеде бергеш, ниити байдалын көрдүүс. Кажаалардың байдалы ферманың эргелекчиниң чугаалаанын ышкаш болду. Ында саанчылар силос, чарбаны чүүктеп даажырын бергезинин чугаалаалылар. Кышкы үеде ферманың ажылдакчыларының ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Ында столовая доктаамал ажылдап, изиг чемнерни кылып берип турар. Ол столовaының септелгезин амдыызында кылбаан. Печказы үредик, ишти чугайлаттынмаан.

«Шамбалыг» совхоз бо чылын 443 мыйыстыг бода малды, 8733 хой, өшкүүн кыштадыр. Ниитиниң малын хур, мени кыш ажырар сорулга-биле совхозтуң ажыл-ишчилери 2380 тонна сиген, 1500 тонна сенаж, 3000 тонна силос, 220 тонна витаминниг сиген далганын белеткеп алган.

Совхозта сүт-бараан фермазы төвүүде турун турар. Шупту мыйыстыг бода мал анда кыштаар. Ооң септелгезин чаа эгелеп турар. Септелгени ферманың ажылдакчылары боттары кылын турар. Шээр малдың 17 кыштаа бар. Малчынар бо хүннерде кыштагларында хонупкан. Ниитизи-биле совхозта кыштагаарның сеңгелгезин бо чылын четпес организастаан. Сеңгелге кылыр тускай звено тургустунмаан. Бир-ле кол бергедеп турар түүл — тудуг материалдарының чогу. Ылаңгыя соңга иилери, кадаг чок. Бо чылын беш кыштаанның капитал сеңгелгезин кылыр ужурлуг. Анда ам-даа хол дегбээн. Ол кыштаглар төрүүр коданнарының хойжулары Семис-оол Монгуш, Алыг-оол Ооржак, Какаа Сенделл, хураган малчыннары Чаш-оол Монгуш, Михаил Тулуш оларның кыштаглары болуп турар. Үүрмек септелгелерни ам малчыннар боттары кылып турар. Какаа Сенделлиң хой кажаазын эвес кылыр ужурлуг. Ол ижжа ам изин дүжер чоокшулаан. Ону ам-даа кылын эгелеваан.

Маныыг-Даг деп черде чаа кыштагны Кызыл районда КМК-1317 чазын кылын эгелээн. Ында бир хой кажаазы, ийи чуртталга бажыны, чунар-бажыны тудуп ажыглалга киирери планда көрдүүгеи. Ол тудугларга херегдээр материалдар четчири-биле дүжүрүүгеи турган. Ол тудугларны кылып тургаш, ара кагган. Ооң уламындан аңаа херегдээр тудуг материалдарын оорлап апарган. Анда ам хөй материал херек. Ол тудуглар ам-даа кылдынмайн турар. Ынчангаш ол кыштаг ажылдаага киреп бе деп айтырыг тургустунуп турар.

Ынчангаш маңаа хамаарыштыр № 1317 КМК-ның удуртукчулары чуну болап турары билдинмес. Ол кыштагны дүрген кылып, ажыглаага киирип, дужаарын совхоз мөзүн турар.

Совхозтуң сүт-бараан фермазының кыштаанын девискээри делгем, кажаалары хөй. Чамдык кажаалардың даштын малгаштан чылыглаан. Бызаа кажаазының иштинде клеткалары чаартып кылган. Ындыг-даа болза, ол кажаалардың хөй кезиннде хол дегбээн, часкы хевээр. Чамдыктарының шаавын кылыр дээш эгелеп чоруй ара каалкан. Кажаалардың эжиктери чылыглаттынмаан, соңгалары ойбак.

Кожа турар ийи совхозтуң ниити байдалы мынаыг болду. Ылаңгыя «Шамбалыг» совхозтуң удуртукчулары айыттынган четпестерни адер талазы-биле чоогур түңнелге үлүүрүп, дарый хемчеглерни алыы негеттиинин турар.

Рейд бригадазының кежигүннери:

К. МОНГУШ, районуң улусчу контроль комитединиң даргазы, **Д. МЫЛДЫК,** «Шамбалыг» совхозта улусчу контроль болуунуң даргазы, **Н. ДАЖИНМАЙ,** «Шыныың» корреспондентизи.

Күш-ажылдың хвочуну Михаил Григорьевич Немельцев «Тыва коммунэнерго» эргелелде он ажыг чыл ажылдап, трансформаторлар септээр талазы-биле тускай мергежилдиг апарган. 25-1000 квт күүчүлүг 10 хире трансформаторну ай санында септээр тургаш, ол ону доктаамал ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы М. Немельцев.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

БЕЛЕН

Бай-Тайга районда «Бай-Талэ» совхозта коммунист хойжу Далай Хомушку 1971 чылдан бээр хой малдап келген. Ол үениң иштинде чыл саныында бедик көргүзүглүг, онаашкан ажылынга харыысалгалыг ажылдап чоруур. Төрээн совхозунуң экономиказын хөгжүдер дээш чыл бүрү хой-хой хураганнарны өстүрүп, тонна-тонна дүктү дужаан келгенибиле мурнакчы хойжуларның саныында кирип чоруурун тавырылга эвес. Ооң кадайы Долума Хомушкуевна СЭКП кежигүнүнге кандидат. Олар хой ажылынга улуг мергежилдиг.

Найыралдыг ог-буле кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенин, кыштаанның септелгезин кылгаш, Туралыгның Улут-Ойнаасында кыштаанда 15 тонна сигенни, 8 тонна көк суланы болгаш савацны сооркүп чедиргеш, сараатаан. Өдек база бөлүүнген.

Ооң бирги беш чылдың үшкү чылында олар боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин —чаш тол-даа, дүк-даа алырын—ажыр күүсеткен. Коммунист Далай Хомушкуну 1981 чылда эки көргүзүглерлиг болганы дээш, совхозтуң дирекциязы Москвада Улус ажылагыйының чедишкиннериниң делгелгезинге баар халас путёвка-биле шаңпаан.

Ол чүгле хойжулап турар эвес, коммунист кижи болганда, аныяк хойжу Данов Саяга дагдыныкчы. Ол даалгазын база бөгөй эвес күүседип турар. Данов Саяа база дагдыныкчызының үлегери-биле мурнакчы хойжуларның бирээзи.

Далай биле Долумэ Хомушкулар ССРЭ-ниң составынга Тыванның эки тура-биле киргениннен бээр 40 чылынга төлептиг ужуражыры-биле келир чылын төрүүр 100 хойга онаштыр 90 хураганны, бир баш хойдан 2 килограмм дүктү алгаш, 20 тонна сигенни белеткеп алыр социалистиг хүлээлгени алган.

Х. КАРА-ООЛ.

Ниитиниң малына четчир саныг мал чемин белеткеп алыр дээш «Сүт-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери, суурнуң албан черлериниң коллективтери ажылды улам шапкынчыткан. Совхоз 2200 тонна сиген белеткээр планын 2455 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. 710 тонна сенаж салыр хүлээлге күүсеттинген, 2350 тонна силос салдынган. Кара-Чыраа салбырында 33 тонна витаминниг сиген далганы белеткеттинген. Ол ышкаш 1456 тонна саваны белеткээр ужурлуг. Бо хүннерде 966 тоннаны белеткеп, пресстээн. Ол ажылдар ам-даа уламчылавышаан.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Мал чемнинин белеткелиниң үеинде бригадаларның, звеноларының, албан организациаларның ортузунга социалистиг чарышты организастаан. Кара-Чыраа салбырында Александр Ондар удурткан механизастатынган звено 460 тонна сиген белеткээр планын 550 тонна кылдыр ажыр күүсеткеш, ажылын уламчылаан турар. Сүт-Хөл сес чыл школазының коллективи 40 тонна сигенни 45 тонна кылдыр күүсеткен. Сүг-Аксының уруглар садыгының коллективи 15 тонна сигенни белеткеннин. Кара-Чыраа суурда күш-ажылдың хоочуну, пенсионер Бөрбак-оол Мергей-олович Бүжүгеттин ог-буле звенозу 30 тонна, ол-ла салбырда хойжу коммунист Сертен-оол Монгуш 35 тонна сигенни кезин белеткээн.

О. БОРАШ.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

«Тыва совхоз тудуг-бот-орулга-чарылгалыг ажыглаалга киирериниң каттыжышкынының Тожуда участогу чуртталга шолун 9 айлар планын ажыр күүсеткен. Планда көрдүгениннен ажыр 2 квартиралыг бир бажыны участок хуусаа бетинде дужаган.

Совет Тыванның 40 чыл өөнга утпуштур социалистиг чарышка участоктуң коллективи кедүрлүүшкүннүг киржип турар. Эрткен 9 айларда 330 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып тургаш, ону 340 мун рубльге күүсеткен. Тудугнуң бараанныг продукциязын 376 мун рубльге берген, ол дээрге планнан ажыр 11 мун рубльдиң бараанныг продукциязы кылдынганы-дыр.

Эрткен үш квартада 1488 дөрбелчин метр чуртталга шолун бээри планнаттынган болза, херек кырында 1644 дөрбелчин метр чуртталга шолун участоктуң тудугжулары ажыглаалга киирген.

Мөнгүн-Тайгада бот-орулга-чарылгалыг участок тудуг-монтаж ажылдарының планын 103,4 хуу күүсеткен.

Участоктуң бригадалары 900 баш шээр мал кирер кажааларны тудуп хүлээткен.

В. ЗИНОВЬЕВА.

ДУЗАЗЫ ДЭЭШ

Эрткен дыштанар хүнде Ак-Туруг суурда агитквартталдарның чурттакчылары, тус-тус шефке алганы малчын коданнарының кышка удур ажылдарынга дузалажыры-биле бир хүннүң баштайгы шефтээшкинин чоруткан. Олар Аргалыктыг, Чиңгес-Хоову, Мабып-Чүрек, Кучукур-Арт, Кара-Суг ыраар нинтизи-биле сес кыштага баргаш, 4 мун ажыг хой кирер кажаалардың болгаш 16 чурттталга бажыңнарының ишти-даштын малгаштааш, чылыглаан болгаш коданнар девискээринде курган олекти болуп белеткээннер.

Суурнуң хөрөөженнер төвүлелиниң ксөжигүннери, агитквартталдарның удуртукчулары шефтээшкинге организакчызын көргүзүп, хөрөөженнерниң идепкейин көдүргеннер. Шефчилерниң чедиргеи улуг дузалы дээш коданнарның өлөрги малчыннар көрүп четтиргенин илереткеннер.

С. СОТНАМ.

Улуг-Хем район.

...Фашыткыдан совлар медээлер...

ШАЛЫПЧЫ АЯ ХАНОЙ. Социалистиг Вьетнамның найысылалынга совет-вьетнам найырал айы массалыг митинг-биле эгелээн. Ону ССРЭ-биле ВСР-ниң аразынга найырал болгаш калы ажылдажыга дугайында керээге ат салганының 5 чылынга болгаш Улуг Октябрьның 66 чылынга турааскаткан.

Ол керээниң совет-вьетнам харылзаларының төөгүзүнге чугула ус-чала болганын ораторлар митингге чугаалаан. Аңаа ат салган хүннен бээр эрткен беш чыл иштинде ССРЭ биле ВСР-ниң аразынга калы ажылдажыга улам калбарган. Митингиниң киржикчилери Вьетнамга Совет Эвилелиниң үре-түңнелдег, улуг дузаламчызын бедик-биле үнелээн.

ЭНЕРГЕТИКТЕРНИҢ БАЙЫРЛАЛЫ

БУХАРЕСТ. Румынияга энергетиктиг хүнүн байырлап демдеглээн. Энергетиктер боттарының байыралдыг күш-ажылчы чедишкиннери-биле утказын тос айлар иштинде чылыг-биле ажылдаар электри станциялары улус ажыл-агыйынга эрткен чылдың ол кире үеинден барык 7 хуу хой электри энергиязын сергеи.

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

КИЖИЛЕР-БИЛЕ АЖЫЛ—КОЛ СОРУЛГА

Эрткен субботада болган конференциязынга «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң коммунистери отчёттуг үеде кылып чорутkан ажылының түңнелин партийни, принципиалдыг ёзу-биле чугаалашкан. Парткомнуң ажылының дугайында илетиялы оон секретарь С. К. Кужугет кылган.

Конференциниң ажылынга СЭКП Тыва обкомунуң секретарь Г. Н. Долгополов, ССРЭ-ниң Тудуг материалдары үлетпүр министерствазунуң «Главасбест» кол эргелелиниң начальниги А. К. Левицев апар киришкен болгаш чүве чугаалаваннар.

Делегейге тайбыны быжыглаар, дайын аймышы чайлаар дээш бистиң Коммунистиг партиивистиң болган Совет чазаавыстың чорудуп турар хемчеглерни хоорайның коммунистери азын-биле детkин турарын, тайбыны быжыглаар керекке ак-довуракчыларның коммунистериниң бүгү ажылчы чонларының кирген турар аразын эвес салымныкларын партком секретары эргезинде толдаргай чиджектер-биле балыткан турган көргүскен. Тайбыче чүткүдүг бурунгаар депшилгелиг кижилерге база үнүп каттыштырын турарын санал бергенгер база бирги эргелеге демдеглээн. Чижээ, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бедик соргуг даг-дүгү арыглаар пектин ажылчыны, СЭКП-ниң XXVI съезиниң делегазы У. Т. Монгуш мынча дээн:

— АКШ-тың администрациясының сарыыл чок политиказынга харыы кылдыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарь, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы ооң Ю. В. Андроповтуң кылган Медетзиги бистиң негизинде ажылчыларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының бедик колдулуунуң хайыктырган. Коллективи бо чылдың планыг даалгазын декабрь 1-де, хуусаадан эрте, күүседи деп бедиткен хүлээлгени чоокта чаа алган. Бөгүүгү ажыл-ишчи темпилен алгаш көөрге, ону бүрүүт-биле күүседи аргаларыыс бары балыткаттынын турар.

Комбинаттың еске-даа нехери, эзлчеглери бедиткен хүлээлгелерни алгылаан дээрзин отчёт илеткелде илдеп. Оон уламыдан мурнуку үелерде алзын хожулаашкыныг турган комбинат бо чылдың эгезинден бээр темпизин дүргеделин, мурнуку олуругаа үнген. Бо чылдың тос айларында продукция сайгарарының планы 106,1 хуу, бараанның продукция бүдүрериң — 111,5 хуу, даг-дүгү ажылдан кылыры — 108,7 хуу күүсеткен. Оон-биле чергелештир күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 21,6 хуу өскен. Ийги кварталдың түңнели-биле комбинат ССРЭ-ниң Тудуг материалдары үлетпүр министерствазунуң, тудуг болгаш тудуг материалдары үлетпүрүнүң ажылдакчыларының профсоюзлел ТК-зының шилчилер Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Бо хүннерде ак-довуракчылар ССРЭ-ниң составында Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш чарыы тугун бедик туткан дээрзин илеткелчи-даа, санал берген делегаттар-даа чугаалаваннар. Коммунистер — «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде бригадир Кара-оол Салчак, Ак-Довурак АТБ-зинде Василий Тамдагай, электрик-чылыдылга төвүнде Тамара Крашенникова, септелге-механиктиг цехте Николай Аладин болгаш өскелерниң-даа удуртkан бригадалары, эзлчеглери мурнакчыларның одуруунда. Оон-биле чергелештир коммунист чоланчылар Х. Тумгаев, А. Алексеев, П. Чистогашев, экскаваторщик Б. Ерёшов, регулировщик Т. Куулар дээш шкаш чүс ажыг ишчилер он бирги беш чылдың үшкү чылының планнар даалгаларын хуусаа бетинде күүсеткеннер, ам олардың күш-ажылы калеларында 1984 чыл.

Бо чедишкиннер дээрге парткомнуң кижилер-биле ажылды экижитениидин кестүн келген дээрзин санал бергенгер-даа демдеглээн, илеткелде фактылар-даа балыткаан.

Хоорайның партия организациязында хой саанныг пропагандистер, лекторлар, политинформаторлар болган агитаторлар бар. Ол дүргеде партийниң сөзүн массаларга бүрүп чедирер дээш сеткиилиниң хамыыдан илепкейлиг ажылдан турар кижилер-лер. Ылыгларның дузазы-биле ак-довуракчылар СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының материалдары-биле бүрүн танышканнар. Эң идепкейлиглер А. Чакировтуң, Г. Сеовильнаяның, М. Агбаанның, Ч. Монгуштуң, Г. Лопатинаның, А. Чымбаның болгаш өскелериниң-даа аттарын конференцияга адап, шудургу ажылын демдеглээн.

Ындыг-даа болза, кижилер-биле ажылда ам-даа четпестер бар дээрзинге коммунистер доктааганнар. Ооң балыткалы чүл дээрге, чамдык көргүзүлгер талазы-биле планныг онаалдаларның күүсеттинмейн турары болур. Тудуг материалдарының, артык кезектерниң чедишпезинге, төлевилел-смета документациязын чогуур хуусаазында бербезинге, дериг-херекселдерни эргижирээнинге чылдагаанналар таварылгалар бар. Ол чылдагааннарны партийжи, принципиалдыг ёзу-биле көөрге, чүгле ында эвес, кижилер-биле ажылдың кошкаанда база болгудаар.

Кижилер-биле ажыл хой янзы талалыг. Оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары, кадрларны ыны шилилери база хуваары, участок бүрүүнге ажылдакчының ээ-харыысалгазын белдери, ажылдан үшер-кирер чорукту кызырары болган еске-даа. Бо негелделерни долу күүсеткенинден комбинаттың чамдык алырлары, бүдүрүлгелери хожулаашкылар ушуумайн турар. Ылаңгыя комбинаттың чамдык бүдүрүлгелерин, Ак-Довурак АТБ-зин коммунистер шыңгыы шүүмчүлээннер. Чүгле Ак-Довурак АТБ-зинден бо чылдың эгезинден бээр 141 кижи ажылдан янзы-бүрү чылдагааннар уҗурлаан үнүп чорутkан болза, ажылга хүлээп алганы — 156 кижи болуп турар. Мынаар байдал дыка хой автомобильдерниң аная турар чорудунга, оларны ажыглаарының коэффициентизин кудулаарынга чедиргеп.

Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумуң быжыглаары — кижилер-биле ажылдың чүгүле хеннери, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң негелдези-даа ол. Кижи бүрүүг болунуң хамаарышкан участогунга ак сеткилдиг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар ужурлуг, оон күш-ажылы ниити хереңге догум болур. Ону боттандырар дээш «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң парткому хой-ле хемчеглерни ап чорутkан. Ынчалза-даа ооң күүсеттези четпес болган дээрзин коммунистер айтытканнар. Оон кескү чижээ бо: чүгле бо чылдың эрткен тос айларында прогул уржуундан 3177 кижи-хүүнүн чидиргеп. А озалдаашкыннар, ажылдан эрте чоруур чылдагааннардан та чеже хире үе чидип турар чүве.

Прогул кылыр болгаш озалдаар чоруктар Ак-Довурак АТБ-зинде, хлеб заводунда, «Тыва даг-дүгү» комбинатта эң-не хой болуп артпышаан. Бо черлерниң удуртукчулары, ында партия, профсоюзлел, комсомол организациялары күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш ам-даа тодаргай хемчеглерни алыр ужурлуг деп, коммунистер демдеглээннер.

Аныктар кижизидилгезин, ниитиниң ковум-чурумун быжыглаары, социалистиг хоойлу-дүрүмүң сагыырынга кижи бүрүүнүң чаңчыктырары — парткомнуң кол сорулгазы болдур дээрзин санал бергеп коммунистер чугаалаваннар. Ындыг турбуже, ниитиниң ковум-чурумун хажылар чорук-тар ам-даа хоорайда эвзажеевби турар. Ол дээрге ажылчын-даа, өөренип-даа турар аныктарның амыдыралынче, культурлуг дыштанылгазынче кичээнгей салбас чоруктуң чылдагаамы болур. Бо талазы-биле СЭКП-ниң хоочуну А. Е. Сотниковтуң саналы дыка өөредиглиг болган. Идей-политиктиг кижизидилге ажылын куду деңнелге чорудуп турарындан прогул кылыр чоруктар кызырылбайн турар. Аныктар кижизидилгезинче хоочуннар база сагыш салыр ужурлуг. Үжен чылдарның аныктары-биле амгы шагның деңнелитирер арга чок, бо үениң кижизиниң эртем-билиң-даа бедик, бүгү чүве оон мурнунда бар болгай. Чүгле оларны ыны орукке үтлаар херек.

Хоочун коммунист чижек кылдыр орук-тудуг эргелелинде комсомол организациязының ажылынга доктааган. Ында ВЛКСМ комитетинин секретарь кайы комсомолчуга кандыг даалга безин бергенин билбес, кымның кандыг журнал, солун чагыдып ап турарын-даа сонуургаваан болганын шыңгызы-биле шүүмчүлээш. ындыг байдалдар үгүле үстүнде адаттынган бүдүрүлгеге эвес, еске-даа чергеде бар дээрзин айытkан.

Кижилер-биле ажылды экижидериниң талазы-биле тодаргай санал-оналы солчуушкуну ук конференцияга оондаа ынай хой болган. Ук ажылды холга ап, чогуур негелде ёзугаар боттандырар болза, бүдүрүлгенин планнын онаалда күүселдезинге ол улуг илгин бээр.

• • •

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинин партком секретарынга С. К. Кужугет, оон оралакчызынга В. А. Милосердов соңгуткан.

Д. ЧЫДЫМ.
«Шыныың» корр.

УГЛАНЫЫШКЫННЫ— КОНТРОЛЬГА

«Тиилелге» совхозта партком коммунистериниң күжениишкинин он бирги беш чылдың болгаш ооң үшү чылының планнарын чедишкиниг күүседириниче, кыштаглаашкынга организастыг белетеннип, ону хүр-чаагай эрттириниче, совхоз бүдүрүлгезинин ажыктын, интенсификацияны бедидериниче, участок бүрүүнүң сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле партийниң айтышкынларын күүседириниче угландырган. Парткомнуң отчёт-соңгулдалы хуралынга илеткелчи — оон секретарь Ч. У. Монгуш болгаш санал бергеп коммунистер совхозтуң партия организациязында бо ажылдың байдалын шүүмчүлеччи ёзу-биле анализтээннер.

Отчёттуг үеде партия организациязы перспективтиг планны ёзугаар ажылдап, бодунуң хүрээлениң бүдүрүлгениң аныяк мурнакчылары-биле өстүргеп. СЭКП кежигүнүнге дөрт, партия кежигүнүнүң кандидадынга тос кижинин хүлээп алган. Он ийи аныяк коммунистер хой-ниитиги янзы-бүрү даалгалардыг, оларның дөрт комсомол эге организацияларының секретарылары, дөртү пропагандистер. Олар шупту партийжи даалгалардыг ажылдап, совхоз бүдүрүлгезинге ниитиативалыг, ажыл-ишчи ёзу-биле кирешпиттээн. күш-ажылчы коллективти мобилизастаарынга авангардчы чорууп көргүзүп келген.

Совхозтуң партия организациязының составының 58,6 хуузу совхоз бүдүрүлгезиниң кол үчастокларында, оларның иштинде 40 кижи механизаторлар болгаш чоланчылар, 22-зи саавчылар болгаш малчыннар. Парткомнуң күш-ажылчы коллективтерде партийниң сес эге организацияларынга даянгаш, экономикага удуртулганы экижиктеки ону көдүрүнгеге, ажылдың үре-түңнелдинин бедидериге идигни бергенин отчёт-соңгулдалыг хуралынга демдеглээн. Аъш-чем программазын боттандырарыче угланган тодаргай ажылдарны кылып, совхозтуң коммунистери, ажыл-ишчилери беш чылдың ийи чылларында болгаш бо чылдың тос айларында мал ажылының продукциязын бүдүрериниң база күүнеге садарының планнарын шупту-зун ажыр күүседткен.

Партиом, совхозтуң дирекциязы социалистиг чарышты дээштиг организастан, коммунистериниң, ажыл-ишчилериниң күжүн агротехниканың негелделерин сагырыынче, чер ажылының культуразын бедидериниче, өстүргеп дүжүттүң чидириглерин болдурбас дээш демделге угландырган, бо чылың тараа культураларының дүжүдүн бир гектарданна 10,6 центнерин алган. Ажыл-агый күүнете тараа садар планын 107,9 хуу күүсеткен. Малга быжыг чем-суурну тургузуп, сиген, силос, сенаж белетээрниң планнарын шупту-зун күүсеткен. Часкы, күскү сезонныг ажылдарны агротехниктиг деңнелге эрттиргеп болгаш келир чылдың дүжүдүмге үрезинин уруп алган.

Ниитизи-биле алырга, ол кескү түңнелдер-дир. Ону чүүн күсели-биле чедип алганыл? Чедишкиннерни быжыглавышаан, улам бурунгаарлаар дээш сорулгалар кандыгыл? Илеткелчи болгаш хуралга санал бергеннер: ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутатты, хову бригадири Д. С. Дандар, совхоз директору В. О. Оюн, бызаа ажаакчызы Ч. Б. Монгуш олар болгаш өскелердаа ховуларда, ферма, бригадаларда коммунистиниң идепкейлиг туружу кескү түңнелдерни чедип алырынга идигни болуп турарын чугаалап, чамдык чугула айтыыгларны көдүрүп турганнар. Сөөлгү чылларда ылаңгыя чер ажылынга зона системазын шингээдип ап, совхозтуң механизаторлары черниң хөрзүүнүн андарбайн болбаазыралыр техниканы долузу-биле ажыглап турар. Ол ышкаш совхозта автомашиналарның ажыглалының коэффициентизин үзүлдүп, тос айларның түңнелери-биле ол 87 хуудан кудулавайн турар. Оон түңнелинде совхозта өске автотранспорт ажылагыйларындан машина дилээри эвээжээн. Чүүк сөөртүр талары-биле ажылларны боттарының күүш-биле ворудун турар апарган.

Совхозта механизаторлар бажының ажыглалга киирип, ында кызыл-булуңну, экономиктиг анализ бюрозун тургузуп, механизатор кадрларны ацаа өөредип, кежээки школага аныяктарны хаара тутканы кадрларны турумчударынга эң-не таарымчалыг.

— Совхоз бо чылын алды муң гектар ажыг черге тараа культураларын тарып, өстүргеп дүжүттү ой-шаанда ажаагаш, күүнеге 4 муң тонна тараа дужаар планын 4530 тоннага күүсеткен. Бо чүгула кампания үеэзинде комбайннар колдуу ийи эзлчегге ажылдаан. Дүжүттү дүргеп, ыска хуусаада ажаарынга бергеп-дээшкиннер бар —деп, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаты, № 3 бригаданың бригадири Д. С. Дандар саналынга чугаалаан.

Оон чугаазы-биле алырга, комбайннарның кылыр ажылы ажык улуг, эмин эрттир эргижирээн техника эвээш эвес, оон үреглишкиннери хой болуп турар. Ынчангаш оларны чаартыр талазы-биле айтыыгларны коммунист ук хуралга көдүргеп.

Ажыл-агыйның экономиказының кол угланыышкыны — мал ажылы болуп бар чылын совхоз директору В. О. Оюн хуралга таныдырлаан. Оон магадылалы быжыглаар дээш авзаш эвес күүсеткиннин негеттинип турар. Сөөлгү ийи чыл тос айларда чаш тол камгалаан алганы куду деңнелде. Малчын кадрларының, специалистерниң харыысалгазын белдери-биле оларның отчёттарын партия хуралдарынга дыннан турза-даа, оон дээштин чавыс. Сөөлгү чылдарда чидиргеп, сокках, олун хораан маллың баш саны хой. Совхозта мал ажылының 19 специалистериниң чедиш дээди эртеминг, оларда коммунистер-даа бар. Ынчангаш перспективалыг айтыыгларже ханылап кирип, харыысалганы белдери олардан негеттинип турар. Совхозта малчын кадрларны четчелээри бир чугула айтыыг. Ылаңгыя хойжулар чедишпес болганда аныяктарны белеткевес болза, оларны кайының тып алыр деп? Ажылагыйда тозан ажыг малчынның чүгле тозу коммунистер болуп турары эвээш.

Парткомнуң отчёт илеткелиден алгаш көөрге, партийни болгаш экономиктиг өөредилге системазында 360 кижи хаара туттунган болуп турар. А оон тодаргай ажыл-хереккер-биле колбаазын алгаш көөр болза, ылаңгыя малажы, ында кадрлар ортузунда зооветөөредилге, малчынларның мергежилин белдиер талазы-биле ажылды специалистер чогуур деңнелге тургусаан. Амгы үеде мергежилиг белдиткен малчын-даа, саанчы-даа чок. Ынчангаш кол зоотехник С. Ондар, кол мал эмчизи Т. Аизат оларны отчёттуг хуралга шүүмчүлээн чоптут.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдың киржиккилери хой-ниитиниг, күш-ажылын сагылга-чурумун быжыглаар, аныяктар кижизидилгезинге күш-ажылчы коллективтиг, өг-бүлеениг, тюлюя бедидериниче угланган темага шыңгыы шүүмчүледдиг чугаанны база кылганнар. Парткомнуң бо талазы-биле ап чоруткан хемчеглери ажылхерекке кескү салларны чедирзе-даа, кичээнгей салза чогуур үүлдериниң хөйүн Кур-Чер көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы П. О. Хертек, совхозта профсоюзлел комитединиң даргазы Ю. С. Монгуш, электромонтер О. К. Ламайоол, школада парторганизация секретары В. М. Монгуш, өске-даа эштер санналдарынга чугаалаан.

Партийниң Уставын хажыдар, дадывырны ой-шаанда хавырбас, ковум-чурум үреэр таварылгалар отчёттуг үеде коммунистериниң иштинде безин турган. Ынчангаш сагылга-чурумну быжыглаар дээш хамыктын мурнунда коммунистерден, удуртукчу кадрлардан негеллени шыңгыыраткан, кижилер ортузунда идей-политиктиг, организаксы ажылды улам экижидериниче угланган чогуур түңнелди совхозтуң коммунистери кылганнар.

В. МААДЫР.
«Шыныың» корр.

Байы-Тайганың РАУК чөвүлелиниң кичээнгейинге

МАЛ АКСЫНДАН ЧАЙЛАВАС

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхоз бо чылын 1684 гектарда тараа, хой болгаш чаңгыс чылдыг сигенмерни тараан. Оон 2750 тонна сиген болгаш көк-суланы, 1250 тонна силосту, 350 тонна сенажты, 300 тонна тараа культураларын ажаап алыр планныг. Бо хүннерде сиген болгаш көк-суланың ногаан массазы 1600 тонна, силос 1000 тонна, сенаж 300 тонна белеткеттинген. 150 тонна тараа ажаап алдыган. Бо дээрге планныг кезик хире хуузу. Ам-даа совхозтуң шөлдериниде 300 гектар тарааны ажаап алыры арткан.

Сөөлгү хүннериниң байдалы-биле алырга, элээн дүвүрээзиниг болуп турар. Ында 2 жатка, 2 комбайн бар. Бо хүннерде чүгле чаңгыс комбайн ажылдап турары эдептиг.

Совхозтуң тараа шөлдериниде малчыннар күзеглеп көжүп кээн олурупкан, а чамдыктары кыштагларынче көжүп келгилээн. Күзеглер болгаш кыштаглар чоогунда сыпта тараалар ам-даа эндерик. Ол тараанны комбайн-биле кезер арга чок кылдыр мал чыттыр баскылап каан. Бедик-Хавак деп черде 34 гектар арбайны суурнуп-даа, совхозтуң-даа малы чип төндүргеп. Оон бир гектарындан 14—16 центнер дүжүттү ажаап ап болур турган.

Техниканы чогуур ой-шаанда белеткеп хөлбаанындан комбайннар үреглишкиннерге таваржып турар. Чоокта чаа улусчу контролёрлар техниканы болгаш тараанны хынааш, ол дугайында шоодуглуг ханаты салбырының бүгү коммунистериниң хуралында коммунист Э. С. Кууларны партбюроның кежигүнүнге соңгаан.

ЧУРУКТА: мурнакчы механизатор Э. Куулар.

В. МОНГУШТУҢ фотозу.

Беш чылдың кижилери

Тываның комсомол шаңналының лауреаты «Детский мир» коллектив— интернационалчы коллектив. Үе-черге орус, тыва хакас, украин уруглар чаңгыс ой-бүледе деминг ажылдан, чурттаан турарлар. Деминге күшүүг диҗир. Ынчангаш магазин —Кызылдың үлетпүр барааннар садымда мурнакчыларының бирээзи. Бо чылдың эрткен айларының планныг онаалдазын магазиниң коллективи эки көргүзүүлерлиг күүсеткен.

«Детский мир» комсомолчуаныктарының. Оларның аразында садыгның чымыштыг ажылынче эге базымнарны кылып чоруурлар база бар. Аныктар коллективи хоочунарының арга-дурзулгазын шиңгээдип ап, садыгжының ажылынга ижигин турарлар.

Садыг шүүмүнүң хоочуну, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, дагдыныкчы И. Н. Декабрьның мергежил талазы-биле башкымыс диҗирлер мында эвээш эвес. Садыгжының мергежилиниге өөреткен кыстары ам ооң бөду-биле кады ажылдап турарлар.

Валентина Комбуй-оол садыг ажылынче чаа-да эге базымнарны кылып чоруур. Ооң садыгжы болур дээн күзелин кады ажылдап турар эш-өөрү деткээн. Ол бүзүрел ону улам хей-аът киҗирген. Долгандыр сагыш човангыр эш-өөрүмүн, дагдыныкчызы И. Н. Декабрьның арга-сүмезин-биле ол ажылдың чажыттарын шиңгээдип ап турар. Ооң ажылдап турары И. Н. Декабрьның удуртканы трикотаж салбыры —«Детский мирде» мурнакчы. Чеди кижилиг бо салбырның күш-ажылчы эки көргүзүүлеринге ооң үлүү биче-даа болбар.

«Детский миринің» кыстары сагыш-сеткилинден ажылдап билирлер.

В. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: аныяк садыгжы В. Комбуй-оол.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

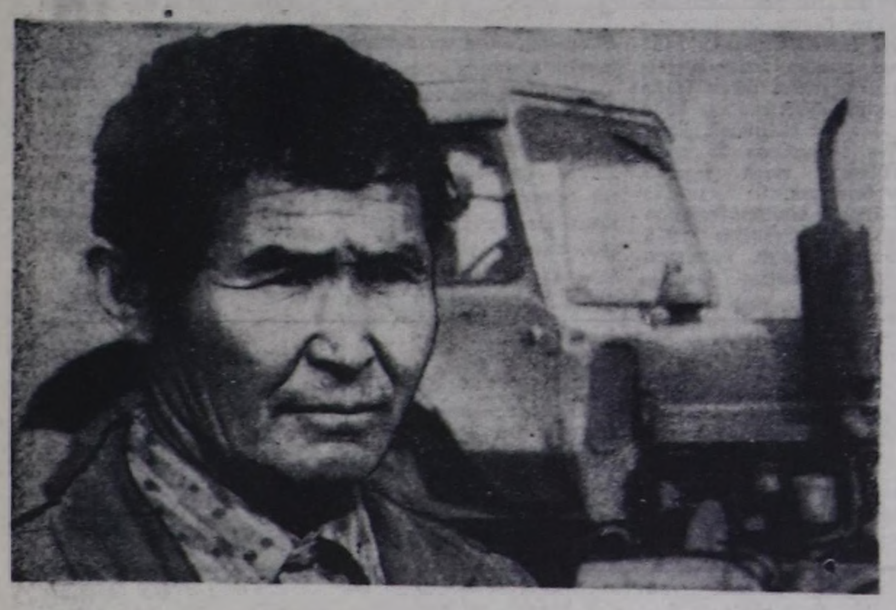

Эрес-оол Содунамович Куулар—хой чылда ажылдап келген дурзулгалыг механизатор. Ооң күш-ажылчы чедишкиннерин Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлеллиг Демир» орденнер, медальдар болгаш хүндүлел бижиктер хереченген турар.

Чоокта чаа «Шынныг» совхозтуң Ак-Довурак АТБ-зинде, хлеб заводунда, «Тыва даг-дүгү» комбинатта эң-не хой болуп артпышаан. Бо черлериниң удуртукчулары, ында партия, профсоюзлел, комсомол организациялары күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш ам-даа тодаргай хемчеглерни алыр ужурлуг деп, коммунистер демдеглээннер.

Аныяктар кижизидилгезин, ниитиниң ковум-чурумун быжыглаары, социалистиг хоойлу-дүрүмүң сагыырынга кижи бүрүүнүң чаңчыктырары — парткомнуң кол сорулгазы болдур дээрзин санал бергеп коммунистер чугаалаваннар. Ындыг турбуже, ниитиниң ковум-чурумун хажылар чоруктар ам-даа хоорайда эвзажеевби турар. Ол дээрге ажылчын-даа, өөренип-даа турар аныктарның амыдыралынче, культурлуг дыштанылгазынче кичээнгей салбас чоруктуң чылдагаамы болур. Бо талазы-биле СЭКП-ниң хоочуну А. Е. Сотниковтуң саналы дыка өөредиглиг болган. Идей-политиктиг кижизидилге ажылын куду деңнелге чорудуп турарындан прогул кылыр чоруктар кызырылбайн турар. Аныяктар кижизидилгезинче хоочунар база сагыш салыр ужурлуг. Үжен чылдарның аныяктары-биле амгы шагның деңнелитирер арга чок, бо үениң кижизиниң эртем-билиң-даа бедик, бүгү чүве оон мурнунда бар болгай. Чүгле оларны ыны орукке үтлаар херек.

Хоочун коммунист чижек кылдыр орук-тудуг эргелелинде комсомол организациязының ажылынга доктааган. Ында ВЛКСМ комитетинин секретары кайы комсомолчуга кандыг даалга безин бергенин билбес, кымның кандыг журнал, солун чагыдып ап турарын-даа сонуургаваан болганын шыңгызы-биле шүүмчүлээш. ындыг байдалдар үгүле үстүнде адаттынган бүдүрүлгеге эвес, еске-даа чергеде бар дээрзин айытkан.

Кижилер-биле ажылды экижидериниң талазы-биле тодаргай санал-онал солчуушкуну ук конференцияга оондаа ынай хой болган. Ук ажылды холга ап, чогуур негелде ёзугаар боттандырар болза, бүдүрүлгенин планнын онаалда күүселдезинге ол улуг илгин бээр.

• • •

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинин партком секретарынга С. К. Кужугет, оон оралакчызынга В. А. Милосердов соңгуткан.

Д. ЧЫДЫМ.
«Шынныг» корр.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ ЁЗУ-БИЛЕ

Камналга — хүннүң чугула айтыыгларының бирээзи. Ынчангаш улус ажыл-агыйының кайы-даа участогунда чиг-эттиг электроэнергиниң камналгазынче кичээнгей улуг.

Тыва респотребсоюзтуң садыг четкилериниде, бүдүрүлгеериниде, садыг базаларында камналга дээш шимчээшкин калбарган. Коллективтериниң социалистиг хүлээлгелериниң негелделериниде камналга айтыры чугула черин эзлеп турар. Чиг-этке, материалдарга камналга дээш шимчээшкинин эки организастаанындан хереглекчилер кооперациязының шүүмүнде, чамдык коллективтерде ол айтыыг эки тургустунган. Оны чамдык хереглекчилер ниитилелдериниң чижээнге көргүзүп болур.

Каа-Хем райпозунда камналга айтыының эки тургускан. Коллективтиг социалистиг хүлээлгелериниде ол талазы-биле көрдүгеп негелделер ында долу күүсеттинин турар. Ол — мындыг бөдүүн айтыыглардан эгелээр. Райпонун магазиннериниде, столоваяларында, складтарында электри счётчиктерин тургускан. Түңнелди оны барымдаалап үндүрер. Магазин эргелекчилериниң бир хуралынга электри энергиязының камналгазының дугайында айтыыгны чугаалашкан. Энергия чарыгдалын хынаар хүн бүрүүнүң контролюм райпо девискээриниде трансформаторнуң чанында тургускан. Көдээ суурларда магазиннериниң чарыгдалынын хемчээлин райпонуң план киллизиниче ында магазиннериниң эргелекчилери беш хонуктап дамнадып турар. Мааза телефон харылзаазы биче-даа шаптык болбас.

Ол хемчеглериниң түңнели чогум кандыг болуп турарыл? Сес айларның көргүзүү-биле мындыг: коллективке электри энергин чарыгдалынга 556 муң киловатт-шак лимит бергеп турган болза, херек кырында 391 муң киловатт-шак чарыгдаттынган болгаш, 165 муң киловатт-шак электри энергиязы камнап алдынган. Аная коллективтериниң тус-тузунда үлүү улуг. Чижээ. Көк-Хаак суурда магазин, Сарыг-Септе чиитеткен өртеттиг бараанар садар болгаш өске-даа магазиннер камналгалыг ажылдап турарлар.

Район төвүнде садыг четкилериниге чылыг дамчыдылгазын төп одалга системазын дамчыштыр тургускаанындан хомур-даш камналгазы чедип алдынган. Кывар-чаар материалдарының камналгазы база бөгай эвес тургустунган. Бензин чарыгдалы үндүр бижиринге көрдүгеп норма-биле децизээрге, сес айларда 6,3 тонна камналганы алган. Автомагазиниер, өске-даа машиналар чолаачылары кывар-чаар материалдарга камналгалыг ажылдап турарлар. Оон ангыда коллектив материалдыг үнелиг чүүлдериниң камналгазын чедип ап келген. Бо чылдың эрткен айларында хлеб болгаш булочка кылыгларын шынарлыг бүдүрүп турарындан, продукцияга камналгалыг чорук-биле 8,5 тонна далганны райпонуң пекарниязы камнап алган. Чылдың сес айларының отчёт көргүзүү-биле алырга, экономиктиг кол көргүзүүлериниң чарыгдалдары дыка кызырылган. Оон түңнелинде 5,7 муң рубльдин камналгазы ында чедип алдынган.

Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга садыг черлериниң киржилгези, улуг улуг. Ол талазы-биле хемчеглер райпода ажылдап кылдынган. Райпо дузалал ажылагыйлыг. Ында 72 баш улус хаванны тудуп өстүрүп турар. Ол көргүзүг оон-даа улгадыр, немежир. Дузалал ажыл-агыйындан райпога немелде орулга кирери чугаажок. Бо адырда база камналга айтыры бөгай эвес тургустунган. Дузалал ажыл-агыйында өстүрүп турар хаваннарга чем кылдыр көрдүгеп продуктулар камналгалыг, аная көрдүгеп норма ёзугаар чарыгдаттынып турар. Ында столоваяның чемниң ажылаалдан артынчызын бүрүү-биле олче ажыглап келген. Бүдүрүлгеге немелде орулга киреринде ангыда, ниитиниң чемненилге черлерин болгаш садыг четкилерин дамчыштыр чурттакчы чоону эзт-биле хандырар айтыыгны шинтпирлээринге идиглиг болуп турары чугаажок.

Респотребсоюзтуң системазында коллективтерде, бүдүрүлгеелерде камналга айтыының кайчаар тургузуп турарын көргүскен чаңгыс чижектир. Өске райполарда бо айтыыг база бөгай эвес тургустунган.

К. САТ,
респотребсоюзта экономист.

«Шынга» харыы

ҮЕЗИ ЭРТКЕНДЕ

Бо чылдың сентябрь 13-те «Шын» солунга «Магатчок» деп материал парлаттынган. Ында «Ленинчи орук» совхозтуң дүжүт ажаалдазында четпестерни шүүмчүлээн. Аная харыынга ук совхозтуң директору Ю. Клепиков биле партком секретары В. Агошков чоруткан.

Шүүмчүлеткен эштерни келдирткеш, ховуу-трактор бригадазының кежигүнериниң ниити хуралын эрттиргеп, аңаа ук шүүмчүлелди шыныыт деп көргеп болгаш күш-ажылды организастан турары кошкак, техника эдилели чавыс деңнелде, сагылга-чурум сула дээрзин айытkан. Агаар-бойдустуң таарымча чогундан, комбайннарга артык кезектерниң чывылбайн турганындан ажаалда ажылынга бергелер таваржып турган.

Дүжүт ажаалдазында четпестер бар болганындан партбюро, совхозтуң дирекциязы кол агроном В. С. Штыровка, кол инженер Н. И. Котовка, агроном-учётчик Г. Г. Зодбосвке шынгыы сагындырыгны берген болгаш ажылды экижидер, сагылга-чурумну быжыглаар, ажаалданың шынарын болгаш бүдүрүмчүлүүн бедидер, дүжүт ажаалдазын дүргедедир талазы-биле хемчеглерни алырын дааскан. Социалистиг чарышты беш хонуктап түңнеп турган. Профком даргазы Ф. С. Селиизга социалистиг чарыштың дээштин бедидерин, оон түңнелин чогуур үезинде үндүрерин, ажылчыннарының ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таварымчалыг байдалдарны тургузарын дааскан.

РЕДАКЦИЯДАН: партком секретары В. Агошков биле совхоз директору Ю. Клепиковтуң редакцияга харымызы октябрьның 10-да келген. Бо харысалгалыг эштерниң бачым үеде шүүмчүлелге хамаарыштыр хемчег алырынга барын-ла бүдүн ай негеттингени моон илдеп. СЭКП Каа-Хем райкому болгаш РАУК чөвүлели бо чоруктуң кичээнгейге алыры чугула.

БЫРА БОЛУР КҮШ

Ажылдың шынарын болгаш будуруучулуун бөлүмдери амгы үеним ноя негелдези апарган. Мөөе быра болур күш — социалистиг чарыш. Ажыл-агыйның чедишкинни, планныг онаалдаларның болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүсөлдөзи өөу канчаар организастаанындан улуг хамаарыгыр. Ынчангаш социалистиг чарышты бедик деңнелге дээштиг ныдыр организастаарынче ничээнгей хүн келген тудум-на улгадып турар.

СЗКП Төп Комитеди чөөнта чаа «Социалистиг чарышты организастаарын, өөк түңнелдерин үндүреринің болгаш типленчилерни шаңнап мактаарының практиказын сайзырақгайшылар дугайында» доктаалды хүлээп алган Бо чорук чер-черде партия, ажылагый болгаш ыяңгыя профэвилелдер ажылданчыларының харыысалгазын болгаш негелдезин улам бедидип турар.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң профэвилел комитединге элээн каш чыл дургузунда ажыллан келдим. Эрткен үеним дургузунда партхомнуң удуртулгазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Профкомнуң ажыл планын болгаш социалистиг чарыштың негелделерин сезонныг ажылдар, ай, квартал аайы-биле кылып турарывыс чаңчыл апарган. Чарыштың негелделерин ховутрактор бригадаларының, сүт-бараан фермаларының топтеринге, машина - трактор мастерскаязынга, клубларга болгаш өске-даа черлерге азып, хуралдарга тайылбырлап, коллектив болгаш кижи бүрүзүнге таныштырып турар бис.

«Мурнакчының столу». Ындыг бижиктиг, кырында чечектерлиг, арыг-силиг болгаш өске столдардан ылгалдыг шывыглыг — хүндүлүг столга чеменнирги кымныңдаа сеткилинге өөрүнүг, кижиниң хейаңды ала-чайгаар-ла көдүрүп кээр. Өске улус ол столга чүге олуруксавас деп, аңаа база чеменниксээр. Күш-ажылны маргылдаанның өөскүн үнер бир баажызы ол. Социалистиг чарыштың тиилекчилериниге бо болгаш өске-даа шаңналдар хөй.

Шаңнал тыпсыры бисте бөйырлал хевирлиг. Сиген, тараа шөлдериниге безин ындыг: улусту бичии када чыыр каанкаш, ажыл-иштің байдалын таныштырар, чамдык улустуң хоюдан турарының чылдагаанын илерелдир, шаңнаар-мактаар. Ооң соонда чарыштың тиилекчилерин хана-солуннарга, Эгитхуудустарга чарлаар, чамдык кижилерге чарыштың негелдезин ёзугаар күш-ажылчы алдарының тугун-даа көдүрер. Бо бүгү ажылдарны кылырынга тускай эртемнигилер, учётчиктер, бухгалтерия болгаш хөй-нинти ажылдакчылары улуг дузалы чедирип турар.

Бистің улуг Торээн чуртувустуң наймысылалынга чедерде чаңгыс кижи безин эвээш эвес акшаны үндүрер. А совхоз чүгле эрткен чылын Москвада Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезинге болгаш Октябрь революциязының кавайы Ленинград баар 16 кижиге халас путёвкаларны бөргеи. Бо чылын Ленинградче 10, Одессаже 10, Красноярскиже 9 путёвканы садып алган бис. Мал чемниң белеткелинге тергиндээн эвенонуң кежигүннериниң шуптузунга халас путёвка бээри көрдүнген.

Социалистиг чарыштың тиилекчилериниге совхоз шаңналдарны черле харамнанмас. Дүжүт ажаалдазының тиилекчизиниге «Дүжүт-83-түң чемпиону» кожаа-биле кады бир муң рубльди тыңсыр. Ай, квартал болгаш 5, 7, 10 хонуктар чарыжының тиилекчилериниге база шаңналар четчир. Оларын-биле чергелештир моральдыг деткимчени база хөйну ажылган турар. Бажыңны безин мурнакчы болгаш идегелдиг ажылчыннарга бир дугаарында бээри көрдүнген. Шөлээни, ажылга шаптык болу бербес болза, мурнакчыларга оларның үүзээн үеэзинде бээр. Черле ынчаш муш-ажылчы болгаш идепкейлиг кижилерге кичээнгей бисте бедик. Механизатор Доо Санчы, саанчы Часкал-оол Хеймерек, шаң ажылчыны Түлүш Самдаш, өшкү кадарчызы Вадерий Чымбыл-оол, ары ажаакчызы Владимир Каракин дээш, социалистиг чарыштың мурнуку олурууп үргүлүү эвлеп турар улус хөй.

Мурнакчыларны адап, шаңнал-макталды чугаалап тура, бир мыңдыг чүвеге доктаар бодадым. Совхозтуң машина-трактор мастерскаязының кызыл-будуңунда аскан көргүзүг материалдарының аразында социалистиг чарыштың негелделерин бижээш, мында «Сагылса-чурум үрекчилери чүү чидирерил?» деп эге кылып каан. Ынчангаш ындыг кижиниң чидирер бүгү деткимчелерин ооң адаанда санап бижээн: «Эш-өөрүүн хүндүткелин, дыштанылга бажыны баар путёвканы, материалдыг шаңналды ». Мону номчаан болгаш билир кижи ак сеткилдиг болгаш кызымак ажылдарга ...ындыг шаңналмактарды алырын, сагылга-чурум үрээрге чүү чидирерин баш бурунгаар билир дээрэн чуталажок. Көргүзүг материалдарының социалистиг чарышты организастаарынга дээштин моон илден.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозта янзы-бүрү 65 трактор, 67 автомашина болгаш өскедаа техника хөй. Үш салбырда үш сүт-бараан фермазы, чылгы, хөй болгаш өшкү база хову-трактор бригадалары — социалистиг чарышты организастаар черлер эвээш эвес. Ол черлерде кижи бүрүзү чарыштыг. Ынчангаш профэвилел комитединиң мурнунда ажыл улуг, чүгле социалистиг чарышка хамаарыштыр алырга безин ындыг.

Бо хүннерде совхозта дүжүт ажаалдазын дарый доозар, кыштаглаашкынны чедишкиниг эрттирер, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүсөдир дээш чарыш чер болганда калбарган. Совхозтуң бүгү ажылчылери Совет Тываның 40 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээрзиниге идегел улуг.

А. ХАДНАЕВ.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозта профэвилел комитединиң даргазы.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОВЕТ ЧАГЫГЛАРНЫ КҮҮСЕДИП ТУРАР

● **БЕРЛИН.** «Меркур-2» деп контейнервозту Варнемюнд хоорайда (Росток округ) «Варнов-Верфт» судно верфьниң коллективи бүдүргеи. 16 муң тонна сугта чоруур күчүлүг ол чаа корабльди ССРЭ-ниң чагыын ёзугаар тудуп кылган болгаш совет чагыкчыларга хуусаа бетинде чорудуп берген. Судному бедик шынарлыг кылдыр бүдүргеи болгаш амгы үениң эн-не болбаазыраңгай дериг-херекселдери-биле хаидырган. Немец өөнүктериниң бүдүргеени ол корабль — Герман Демократтыг Республикада сөөлүг чылларда ажыглалга киргеи 11 чаа судноларның бирээзи-дир. Ооң мурнунда бүдүргеи корабльдерден чаа судноларның техниктиг шынары болгаш күчүзүг ыракта бедик болуп турар. Чаа судному амгы үениң техниктиг бедик негелделериниге дүүштүр бүдүргеи. Оон күчүзүг улуг болгаш мурнуку суднолардан артыкка 100 контейнерлерни сөөртүп шылаар аргалыг.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ КЕРЭЭЗИ

● **БУДАПЕШТ.** Кооперация принцивин ёзугаар Волганың автозаводу-биле кады ажылдажылганың керээзин чаргаанындан бээр 15 чылын Венгрияның Баконьста прибор тудуунуң комбинадының коллективи күш-ажылчы улуг чедишкин-биле демдеглээн. «Жигули» болгаш «Москвич» автомашиналарны ажылдадырының от системазының чугула кезектерни кылып талазы-биле бедик бүдүрүкчүлүг чаа шугумну ажыглалга киргеи. Ол шугум чыл бүрүде чартык миллион кылыгларны бүдүрер.

Чаа шугумну ажыглалга киргени-биле холбаштыг комбинаттың техниктиг чаартылгазы бүрүн доозулган деп, ооң директоры Миклош Таба чоокта чаа СЭТА-ның корреспондентизиниге чугаалаан.

Автомашиналарның электри кезээнин хөй кылыгларын ССРЭ-де Тольятти хоорайда автозаводче чорудуп берип турарын комбинаттың директору демдеглээн. Волганың автозаводу бистің комбинаттың бүдүргеи хөй продукциязын садып ап турар деп, ол чугаалаан. Комбинаттың бүгү продукциязының 40 хире хуузун Волгада автозаводче чорудуп берип турар. Совет Эвилелиниң өске-даа автозаводтарыбыле бүдүрүлге кооперациязы, техниктиг кады ажылдажылга комбинаттың бүдүрүлге күчүлерин чаартырынга улуг роль-ду ойнаан деп, М. Таба дыңнаткан.

БИЧЕЖЕК ТРАКТОРЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРАР

● **СОФИЯ.** Болгарияның Сливен округунуң суурларында чонуң амыдырал хаидырылгазынга ачы-дуза чедирериниң хемчээли бо чылдың эгезинден бээр эрткен чылдың он айларында турганындан үш катап улгаткан. Ында кодээ чонуң амыдырал хаидырылгазынды 80 хуузун ачы-дуза чедирериниң бүдүрүлгелери күүседип турар. Чонну хаидырарының чаа-чаа хевирлерни дүргени-биле немей бадылап келген. Чижээ, чонга эдилел үүлдерни түр када ажыглаадым. Холезилелдир өтеңдеен кодээниң ажыл-ишчилери бичежек тракторларны, автотранспортту безин алгаш, боттарының хуузунда дузалаа ажыл-агыйларынга калбаа-биле ажыглап турар.

Чонга ачы-дуза чедирериге хамаарылгалыг бүгү бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының күүсеннишкиннерин холбаштырганы кодээ чонуң амыдырал хаидырылгазының системазын улам ынай хөгжүдериге улуг идилиг болган. Комплекстиг амыдырал хаидырылгазының бүдүрүлгелерин улуг суурларда, а хүлээп алышкынның комплекстиг пунктуларын —бичежек суурларда организастаан.

● **ПРАГА.** Чехословакияның чоон девискээринде Кошице хоорайда металлургия комбинадының ажыл-ишчилери бедик көргүзүглерни чедип алган. Комбинатты ажыглалга киргеннден бээр 17 чыл эрткен. Кац эзилдирер талазыбыле чыл планын комбинаттың коллективи хуусаазындан үш ай бурунгаар күүседнген болгаш бедик шынарлыг продукцияны пландан ажыр бүдүрериниң үргүлүүлеп турар. Келир чылдың үлүүнге кинриштир продукцияны камнаан алдынган чиг-эттиг күсели-биле бүдүрүп турар.

Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле туттунган ол комбинат чурттуң кара металлургизының кол бүдүрүлгези болуп турар. Комбинат чыл бүрүде 4 миллион ажыг бедик шынарлыг кацны эзилдирип, Чехословак Социалистиг Республикада бүдүрүп турар бүгү кацның 25 ажыг хуузун улус ажыл-агыйынга берип турар. Комбинатта амгы үеде 24 муң кижи ажылдап турар.

Совет Эвилелиниң чагыларын металлургия комбинады чедишкиннинг күүседип келген. Совет Эвилелиндеи алдынган темир рудазын комбинат ажыглап турар. Оортан белен продукцияны ССРЭ-же чорудуп берип турар. Он-он муң тонна кац хоолайларны болгаш өске-даа кац продукцияларын Совет Эвилелиниче чоруткан. Кошице комбинадының белен продукциязын акыдуңма социалистиг өске-даа чурттар база ап турар.

● **ХАНОЙ.** Вьетнамның профэвилелдер федерациязының V съездизиниге белеткел күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик көдүрлүүшкүнүн байдалында чорун турар. Вьетнам профэвилелдериниң съездизи — чурттуң политиктиг болгаш хөй-нинти амыдыралында чугула болуушкун. Адырлар аайы-биле профэвилелдериниң, а ол ышкаш республиканың улуг хоорайларының база можуларының профэвилелдер конференциялары доозулган.

Вьетнам Социалистиг Республиканың наймысылалы Ханой хоорайда профэвилелдериниң хүрээлериниде чартык миллион ажыг кежигүннер бар. Олар —чурттуң ажылчы ангыгызының мурнакчы отрядын төлөөлеп турар. Социалистиг тургузуушкынның чугула болгаш харыысалгалыг сорулгаларын чедишкиниг күүседириниче ажылчы чонларны эвилелдээриниң үндезин айтырыгларынче Ханойнуң профэвилел конференциязынга угландырган.

Чурттуң политиктиг болгаш хөй-нинти амыдыралында профэвилелдериниң ролүнүн бөдөөнин, оларның болуп эрткен конференциялары тодаргай бадыткаан деп, Вьетнамның профэвилелдер федерациязының даргазы Нгуен Дык Тхуан СЭТА-ның корреспондентизиниге чугаалаан. Ажылчыннарның амыдырал болгаш күш-ажыл байдалдарын экономдер талазы-биле хөй чүүлдер кылдынган. Уруглар саттарын, эмчелгелерни, хөй дыштанылга черлерин тутканы, ажыглалга сөөлгү чылдарда киргеи. Социалистиг чарыш амгы үеде бүгү чонуң херээ болган. Күш-ажылчы бүгү коллективтер социалистиг чарышка киржип турар.

ТУРИСТЕР САНЫ КӨВҮДЭЭН

● **УЛАН-БАТОР.** Моол Арат Республикага бо чылын хөй муң даштыкы аалчылар кээп, турисчи аян-чорук кылган. Олар хөй санныг хоорайларга, улегүүр бүдүрүлге черлериге, кодээ ажыл-агый каттыжышкынныларынга барып чораан болгаш улусчу Моолдуң солуун чүүлдерни көргеннер.

Туризм хөрээ улустарның бот-боттарын билчириниге, оларның наймылын быжыглааларынга чугула рольду ойнаан турар. Ынчангаш туризмни сайзырадыриге улуг кичээнгейни бистің чурттувуста угландырын турар деп, МАРның даштыкы туризм эргелериниң начальниги Б. Дэлгэрсүрэн СЭТА-ның корреспондентизиниге чугаалаан. 30 чылдар бурунгаар Моолга тургустуган туризм организациязы даштыкы аалчыларны хандырарынга эргежок чугула бүгү чүүлдерни тургускан. Ынчангаш даштыкыдан келген туристерниң саны көвүдээн.

(СЭТА).

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ТУНИС. (СЭТА). Тус черниң болгаш даштыкы чурттарының журналистериниге парлалга конференциязы Тунистің найысылалынга болган. Тунис коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары М. Хармель парлалга конференциязынга чүве чугаалаан. Тунис коммунистиг партиязының органы «Ан-тарик аль-Джадид» солуунну алды ай хуусаада хорлуг дугайында эрге-чагыргаларның шинтиргениге шыкгыы удурланмышкынын ол илергейлээн. Тунистің элээн хөй солуннарының болгаш хөй-нинти организацияларының төлөөлекчилери ол негелдени деткээн.

ГРЕК-АМЕРИК ЧӨРҮЛДЭЭ

АФИНЫ. (СЭТА). Грек-америк чөрүлдээлер сөөлгү үеде база катап чидиглеткен. НАТО-нуң шугуму-биле политиктиг болгаш шерик, политиказын Грециягa албадзар даан АКШ-тың дорт ыйышкынары —грек-америк чөрүлдээлериниң кол чылдагаанындыр. Америк ыйышкынары Грециниң национал эрге-ажыктарынга удур болуп турар.

А. Папандреунуң чазалыгы ыйышкынларны Ак бажыңның администрациязы угуулчулевиилеп, ол чурттуң девискээринге америк ядролуг чаа ракеталарны экзен турдузарын, ында бодунуң шериг базаларын хевээр арттырарын оралдажып-даа турар. Болдунуң сорулгаларын чедип алыр даан Рейганның администрациязы коргудуушкынын экономиктиг болгаш политиктиг методтарын каржызы-биле ажыглап турар.

Америк болгаш түрк шериг самолётнары Грециниң өөлүг делгеминче каш-даа шуркун, ол чурттуң өрээлин үреп келген. Чер ортузу далайының чөөн кезээнге НАТО-нуң болгаш АКШ-тың улуг хемчеелдиг шериг «өөредилгелериниге» киржиридеи ойталаар дугайында шинтиргени грек чазак хүлээп алган солуунде Грециягa хамаарыштыр өнчүк-чөңгээлиг ужудуушкуннер улам күштелген.

ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭЛЕР КАРЖЫ

ПХЕНЬЯН (СЭТА). Көрей Улус-демократтыг Республикага удур Мурнуу Көрейде калбаргаи антикоммунистиг кампанияны болгаш АКШ-тың база Сеулдуң ёзу-чурумунуң Көрей ортулукка байдалды улам чидиглендирер дээн оралдажыышкынларын бурунгаар шаап турарының дугайында медеглелди ЦТАК агентствозу дамчыткан. Аңаа чылдан кылдыр Рангунга чазылдырышкынны шилип алган деп документте айтып турар. Чазылдырышкынның түңнелинде мурнуу-көрей ёзу-чурумнуң хартаачызы Чон Ду Хванны үдеп чораан алээн каш кижилер өлүрткен болгаш балыглаткан.

Бирманың эрге-чагыргалары истелгениң түңнелин албан ёзузу-биле чарлаваан-даа болза, Көрей Улус-демократтыг Республикага удур үндезин чок күүгүлдээшкинни Сеулда өөскүдүп турар. Бо күүгүлдүг шуугаавын чурттуң сонгу болгаш мурнуу түүгүүн аразынга бот-боттарынга удурлаңышкак чорукту өөскүдериниче, Көрейге душкүүрлүг байдалды моон соңгалар-даа хевээр турдузарынче угланган деп медеглелде айткан. Ол дээрге Көрей чартык ортулуктуң мурнуу талазында турар америк шериглерни болгаш Сеулдуң ёзу-чурумунуң армизын дайынчы белеп байдалче киргеннин агартыр сорулга болуп турар.

Шак ындыг хөделишкиннерни Вашингтон болгаш Сеулдуң ёзу-чуруму чаңгыс өөс удаа кылып, мурнуу-көрей самолёт-биле таварылгага хамаарыштыр күүгүлүг шуугаазынларны өөскүдүп турган. Олар көрей чонга кыжаныр, Көрейге, Азиягa болгаш бүгү делегейге тайбыңга аймылды турдузуп турар.

КҮДР-нуң адрезинге хамаарыштыр барымдаа чок бурунгадыышкынларны доп-ораан соксадырын негеп тур бис, шак ындыг өнчүк-чөңгээлиг үүгедигверге удур эң-не бедик серемчилелдиг болур ужурлуг бис деп медеглелде демдеглээн.

УДУРЛАНЫЫШКЫН КҮШТЕЛГЕН

ТОКИО. (СЭТА). Япон чер ажылдыгларының амыдыралчы сонуургалынга когарал чедирип турар АКШ-тың ыйышкыны-биле либерал-демократтыг чазактың америк кодээ ажыл-агый продуктуларын садып алырын калбартырын чедип алырынче угланган күүсеннишкиннериниге удурланган массалыг митинг Фукуока хоорайга «Япон кодээ ажыл-агый рынокун либералчыдарынга удурланып тур бис!» деп кыйгырыгның алаа-биле болган.

Митингге хүлээп алган резолюцияда болдунуң продукциязынга япон кодээ ажыл-агый рынокун ажыдарын негеп турар АКШ-тың албадалынга удур шинтиргениг-биле удурланганы илергейлээн болгаш Вашингтонуун аймаңдан эртпейн турар Японнының чагырыкчы болгуттериниң чонга удур чорудуп турар аграр политиказынга удур нинти шимчээшкинни калбартырынче хөй-нинтини кыйырган.

БУРУУ ШАПКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сальвадорнуң Революстуг-демократтыг фронтузунуң удурткучузу Мануэль Унго Төп Америка талазы-биле Рейганның администрациязының агрессив-хайнызырак политиказын ыңгыгыны-биле бурунгу шапкан.

«Вьетнамның өөредиги» Каттыжкан Штаттарны чүү-даа чүвеге өөретпээни тодаргайдыр деп, ол «Ньюсуик» журналга берген интервьюзунда ончалаан дедеглээн. Сальвадорда америк шериг чөвүлүүчилериниң удурлуулгазы-биле «тоималартырының программазын» боттандырып чорудуп турар. Сальвадорнуң ёзу-чурумунуң солдаттарын америк инструкторлар Гондураска шериг базаларында белеткеп турар. Чоокта чаа аңаа баштайгы 1.200 (сальвадор) шаажылакчыларны доозтурун удургеи болгаш ам база бир муң солдаттарның белеткелин эгелээн. Унгонуң айтыгы-биле алырга, «Каттыжкан Штаттар сальвадор ёзу-чурумуна кандыг-даа шериг дузалдамчынын көргүзер болза, олар Сальвадорнуң улутунуң хоеталга даан удам калбарын турар демиселин черле соксадын шыдавас».

БОННА. Металлистерниң профэвилелиниң кыйгырыгын ёзугаар кац эзилдирикчилериниң болгаш судно тудукчуларының массалыг чыскаалы болган (чурукта). Ажылчы чоннарның үндезин эргеажыктарынче монополиларның хаалдашкынларынга ойтур шавышкынны бөзринге шинтиргени чыскаалдың киржикчилери илергейлээн. Кац эзилдирикчилери 30 муң ажылчыннарны болгаш 15 муң судно тудукчуларын ажылдан үндүрер дугайында бүдүрүлге эзлериниң шинтиргениге ыңгыгыны удурланышкынны чыскаалганнар база илергейлээннер. Германияның Федеративтиг Республиказында хуу бүдүрүлгелерни күүсе өөскүү кылдыр шилчидериниң аргежок чугулазының дугайында эзилдирикчилери болгаш судно тудукчулары медеглээннер. Боо-чеңсекти өңдере бүдүрериниң сонсадырын, оортан хостаалаан ажыр-коргулгелерни ажыл чок чорукту эвозедир хемчеглер-ге ажыглаарын чыскаалдың киржикчилери негээн.

АДН—СЭТА-ның телефотозу.

МАКТАЛГА ТӨЛЕПТИГ

Совет Тываның 40 чылынга

Колхозтуң тургустуганының баштайгы чылы. Ынчан янитинин хөрөңгизи кылдыр каттыштыр салган малды кадарар, ажаап-тежээр кижилер дугайында айтырыг чидин-биле тургустунуп келген. Ону колхоз баштаар черинің бир хуралынга чугаалажып көрген. Малчыннаар кижилер негеттинин турарының дугайын баштаар черинің даргазы Соян Белекпей чыылганнарга доңчузу-биле таймылбырлаан.

Хуралдың даргалакчызы улаштыр мынча диген:

— Чээ, эштер, айтырыг билдингир-дир. Ам үүү боор, кым кандыг малды, каяа кадарар бодап турар күзелин илереп, санал-оналын бээр-дир.

Колхоз кежигүннери алээн ыытташпайн олурганнар. Оон бир-ле дугаарында Сотпа турун келген:

— Менден каш сөс болур ирги бе?

— Болбайн канчаар, харын саналың аксын ажыдыыт!

— Ха-дуюма билир боор, арбын мал-даа азыран чорбаан, ол талазы-биле арга-дуржулга чок кижи болгай мен — деп, ол эгелээн. —Колхоз хою кадарары кончуг харыысалгалыг черек-тир. Ону кожайга чиртип, корадын кагза, бажы-биле харылаар апаар. Хой кадарар деп мен-не негелеп шыдавас мен. Харын кажаа, бажың тударынга киржир мен, чудук көдүрер күш менде бар...

Дараазында база бир эр турун келген:

— Мени билбес эвес силер, арганың аның адып, сутиун балыын тудуп, ажытөл өстүрүп келген кижи болгай мен. Мал-биле баглажып шыдавазым-на аргажок. Ооң ормунга Кара-Хөлдеи балыктаар бригадага мени киирип көрүнер.

Ооң соонда база ийи колхозчу турун келгеш, малчыннаар эвес, а өске ажыл кылыр күзелин илереткен мындыг. Ынчан ол хуралдың киржикчилериниң аразында өде-чара, шиитпирлиг, бүдүштүг, аастыгга аксын алыспас, соглеве чечен-мергеи, хып дээн аныяк күдер эр олурган. Ол —Иргит Балчый чүве-дир. Эр оң холун өрү көдүрбүшаан, шиитпирлин-биле тура халып келген. Хуралдан чөпшээрел-даа дилевейн, сула салып эгелээн:

— Колхоз тургузуп алдывыс. Ол дээрге нам-чазактың сагыш човаашкынының ачызы-дыр. А колхозувустуң кол байлаа — чүгле мал. Мында ада-өгбенің төөгүзүнден бээр тараа тарып көрбөөн, хорум-лаштыг черлер. Ындыг болганда, ол бисте орулга берип шыдавас. Анөлүк, балык-байлаң бар-даа болза, ооң-биле улуг ажык-орулга тывары база берге. Бо кандаай чүве апаарды, хуралга турун келген кижи-ле «мен мал кадарбас мен» дээр? Мал кадарар кылдыр төрүттүүнүп келген кижи кайда деп? Ажылды кылып турган өөренир херек. Мал ажылдыг колхоз болганда, кижи бүрүзү малчыннаар ужурлуг. Хөйнүн хөрөңгизи болур малды кадарарындан ойталап, янзы-бүрү сылдаг дилеп турар кижилер бо колхозка кежигүн болуп шыдаар бе дээрзиниң дугайында айтырыгны, харын мөөе дораан тургузар черек. Мен бодум дуумда колхозумнуң кодан хоюн ам дораан-даа хүлээп алырынга белен мен.

Допчу, билдингир, чеченмерген состуг, сеткил-сагыжы хайныкканыдан арын-шырайы арай ширинн, шиитпирлиг апаран Иргит Балчыйның чугаазын дыннаар дээш, колхозчулар аастарын аазадыпкан, ылым-чылым апаргаи олурганнар. Оон соонда хуралдың киржикчилери санал-онал чоокка-ла, барык шуптузу, малчыннаар кылдыр даңзыга бижиткен. Коммунист Балчыйның чугаазы болунуң эш-өөрүнге ол хире дээштиг болган. Оон колхозтуң удуртукчулары малчыннаар кижилерни даңзылаан шилип алган.

Ол хурал болгаш бодунуң аңаа чугаалаан сестери Иргит Балдановичиниң бодалындаам-даа уттундурбаан. А бо аразында эвээш эвес, үжен үш чыл эрткен. Бодунуң малчын мергежилиниге бердингеи, аңаа ынак кижиге ол хире үениң эрткен биилдиртпээнзиг, харын, дүүн чаа аны каш-ла чылдар мурнунда болуп турган ышкаш кылдыр сагындырган.

Балык-байлаңны, аңын-меинин эрткен кижи мактап эртер Тапсы-Хем —Иргит Балчыйның төрүттүгеи чери. Оон адазы, ол-ла хем чурттуг Иргит Балдан ашактың мынчаар чагып чугаалап органын ол уттпаан:

— Өскен-төрээн чери кижиге кончуг эргим болур чүве. Бо хем бисти азырап келди. Менда назылап-кыраан кижидир мен. Силер-ле моны эңлеп, ада-өгбени салган артар силер. Хостуг-шөлээн чурттага, чаа амыдырал келген-дир. Ам үүү боор, мында эгзартынмес эттиг, малдыг чурттап орбас чүве бе?

Иргит Балданович 1950 чылда бодунуң өөнүн ишти Иргит Намчыловна-биле колхозтуң төрүүр 500 баш хоюн хүлээп алган. Кежээ-кызымак, чонунга мактаалдыг, хүндүткелдиг ол кижиниң үжен ажыг чылдыг чымыштыг, узун оруу мынчаар эгелээн.

Коммунист малчын Иргит Балчый мурнунда кымныңдаа дүжүнге безин кирбейн чораан чаа эгелекчи саналды үндүргеи: Тапсы хемниң унунда мөңгеде кур чыдып келген алаактарны шуптузун аңдаргаш, аңаа мал чемни кылдыр көк-сула тарыыр!

— Тапсы иштинге хамаан чок, Алаш унунга безин тараа тарып көрбөөн, эмдик черлердир —деп, чамдык кижилер чугаалажып турган. —Соок, хөлегелиг Тапсы иштинден мал оттаар-лаа тараа үнмес.

— Шыдал-быразы таарыы колхоз аңаа артык чарыгдал үндүрүп турган херээ бар бе? Көргей-даа силер, оон тараа үнмес.

Ынчалзажок күзээнин чедип алырынга шинтирлиг эр бодунуң ол сөзүнден ойталаваан:

— Кылын харлыг, берге кыш болза, канчаар силер? Бойдус-биле болчаглыг эвес. Кажан-на ийик, берге кыш черле турар апаар. А кезип алган сигеп-ширбинживис харычок боор-дур. Тапсының алаактарын трактор-биле аңдарар, ол-ла!

Ол болу трактористи хөлезилээн тоонуг көгүдүп турган, алаактар аңдарары-биле алгаш чоруй баргаи. Бүгү алаактарны бүрүү-биле чардырган. Ынчалзажок шаг-шагдан бээр ширинтелин калган кур черин чиик илимр-биле илиирдээрге, кайын орта хоюн бээр боор! Корзан-карзан, чалоорга чүве болган. Ол аразында үрезинни чаштырар үе база келген. Эвээш биче сула үрезинни сурагланып алгаш, ону кезек малчыннар аңдарып каан алаактарга хол-биле чажып каанныр.

Күзүн барган: үүү-даа үнмзон, куруг! Ынчалзажок Иргит Балданович ундараваан. Ол ойнай-сылдай мынча дээн:

— Коммунистер дүжүп бербес, сорулдаан сорулгазынга ыяан-ла чедер улус. Бисти Ленин башкы ынчаар өөреткен. Мен бо алаактардан тараа үндүрбээн шаамда, мону ара кагбас мен.

Келир чылында Иргит Балчый демги-ле тракторизин келдирип алгаш, чиик илимр кырынга даш оваалап аартаткаш, аңдарган алаактарны хүл-далган кылдыр хоюду илиирдедип алган. Оон үнгеи суланың чаагайы күзүн мырыңай кижи бажын эртип турар болган. Улус ону магадап хаммаан! Иргит Балчый черле бирээни тывар, тывыңгыр-сагынгыр, салган соруун чедип алыр кижи-дир дээрзиге чаңгыс чер чурттуглары улам-на улуу-биле бүзүрей берген. Мал чемниң быжыг баазазын тургузарынче баштайгы базым ынчаар кылдынган. Оон соонда-ла колхоз хемнер уннарынга, аргалар эдектериниге, өдекхонаш чаныңга тарып болур даш чок черлерни аңдарып, мал чемниге хереглөөр арбайны, суланы тарып турар апаргаи.

Торээн колхозунуң экономиказын быжыглаарынга, оон ажыл-агыйын хөгжүдериге үжен ажыг чылларны дургузунда коммунист Иргит Балданович Балчый улуг улуг-хуузун киргеи. Ону бадыткаары-биле чаңгыс ындыг чижектi көргүзейн. Ол үйгу-лыжын болавас, олут-чыдын билбес кижи хой малдан келген чээрби чылдарының дургузунда төрүүр кодан хойнуң чүс бажынга онаштыр үргүлүү-ле чүстен өрү хураганы азырап, доруктурун келген. Чамдык чылдарда чүс хойга онаштыр чүс үжен чедип хураганы безин менди камгалап ап турган. Ол дээрге кадыг-доңкуун агаар-бойдустуг Кара-Хөлдүң байдалынга чедип алыры эң-не берге көргүзүүг-дүр. Ол чылдарның дургузунда оон ортумак көргүзүглерни санап көөр болза, ындыг түн үнүп кээр: мурнакчы малчын төрээн совхозунга сес муң хире хойну өстүрүп берген болгаш барыкла 124 тоина «чымчак алдынны» дужаваан.

Амыдыралының хөй кезиин мал кадарарынга эрттирген коммунист Иргит Балчыйның күш-ажылчы намдары амгы «Кара-Хөл» совхозтуң экономиказының быжыканының, оон хөгжүлдезинин, республиканың ол булуңунга болган улуг чаартылгаларының тодаргай херечизи. Иргит Балчый ышкаш ындыг кежээ-кызымак, бергелерге торулбас, тура-соруктуг кижилер эрессшудургу күш-ажылы-биле төрээн чери—Кара-Хөлду чаартkан. Ол чорук Совет Эвилелиниң составынга Тываның киргеинин соонда, Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың көдээниң ажыл-ишчилериниң амыдырал-чуртталгазын экижидериниң, совхозтарының экономиказын быжыглаарының дугайында камчаар-даа аажок улуг ада сагыш солдышкынынын ачызында болдунар аргалыг болган.

1970 чылдан эгелээш, Иргит Балданович ажаар-төөрээн берге, кадыр-каскак, тайга-сын тевер мал болур сарлык кадарып келген. Бо күзүн Кара-Хөл чораш, хая-даштарны ажыр шуран, даваш-шимээнби-биле кашпал иштин долдуруп турар Чөлчү хемниң эринин кырынга турган малчынны аалынга кире дүшкеш, ол чаагай сеткиллиг, буянныг, алдар-хүндүткелли кызымак күш-ажыллы-биле чедип алган кижиге база катап ужуражып, ооң ажыл-ижинин дугайын соонуургадым.

— Ужурашпаанывыстан бээр ур-ле болган боор?—деп, кижим менче көргеш, өөрүп хөөрей-дир. Боду чугаакыр, чазык, оюн-баштактыг, омак-хөглүг кижи болгай. А бо удаала шоолуг чүве-даа чугаалавадым. Чүгле мээн салган айтырыгларымга кысказы-биле харылады. Арын-шырайы алаңы өскерли берген, хүретти долуккан, сыны арай-ла кудуйуксей берген-даа ышкаш кылдыр көрүм. Иргит Балданович боду чугаалай-дыр:

— Кады-кырааным эрткен чылын хемертеп чок апаргаи. Ынчангаш бо өеде чаасхаан артканым бо-дур. Мында бичин оглум бар, ол өгге олурбас, тайгада каларгаи сарлыктарымысты хайгаараар, бажын дозун, бөлүп каар дээш чоруй баар. Кадайым менден артык кызымак малчын кижи-ле болгай. Оон ачызы-биле мал малдан чораан кижи мен. Берге-ле чүве-дир. Ам канчаар, ужурдан эртер эвес...

Сарлыкчы ажылының арга-дуржулгазынга хамаарыштыр мөөн айтырымны ол мынчаар харылады:

— Сарлык дээрге ажаар-төөрээри берге, ынчалзажок эвээш карылгалыг, улуг орулга бээр мал боор чүве-дир. Кыжын кажаа-хораа, чем негевес, черге хонуп, черден оттап чоруур. Сарлык черле белен кызыравас, ынчангаш чылдың төрүүр. Чедишкен кыс сарлык бүрүзүнден бызааны чылдың ап болур. Харын чүске онаштыр чүгле чүс эвес, оон-даа хөйну ап болур арга бар. Чүге дээрге, аңаа тосиненке бодаарга, өйистээри хөй болур. Сарлыкты малдап өстүрериге кол-ла чүве — чазын төрүүр үеде турар черинге шеден кажаа тудуп алыры. Бызаалаар чоокшулаан сарлыктарны дүне ыжык шеден кажаа иштинге киирип каар. Сарлык бызаазының четче алдынмайн турар ужуру чүл дээрге, чазын соокта, хат-шуурганнымда черге хар кырынга төрүттүнгеш, хорап турарында. Чаңгыс кодаңга сарлыктың баш саны 250-300-тен ажырбазы таарымчалыг. Оон көвүдээрге, бөлүп хавырарда, чазын оолдаалыда берге апаар. Сарлык кодаңының бүрүзүнге оолдашкынын эртпирер шеден кажаа тудар, сарлыкты саар тускай ферма тургузар, ол маллы кадарар кижилериниң саны көвүдедир дугайында айтырыг совхозтуң удуртулгазынга мурнунда-ла тургустунуп турган, солуннсеткүүлге-даа бижиттиинин келген. Ынчалзажок ук негелделиг айтырыглар ам-даа шинтирлеттинмейн турары элдеп.

«Кара-Хөл» совхозтуң хоочун үндезилекчилериниң бирээзи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны хүндүлүг аттың эдилекчизи коммунист Иргит Балданович Балчыйның ажыл-ижи-биле кыска таныжарга ындыг-дыр. Төрээн чуртунуң мурнунга төлептиг күш-ажылы дээш ол Кү

Кызылга ВЛКСМ ТК-ныҢ болгаш РСФСР-ниҢ Чогаалчылар эвилелиниҢ баштаар черинИҢ шинтпири-биле Даг-АлтайныҢ, ХакасияныҢ, ТываныҢ аныяк чогаалчыларыныҢ чеВүдел хуралы болгаш семинар-сайгарылгазы болуп арткан. АҢаа аныяк чогаалчыларыныҢ чогаалдарын сайгарарыкдан аҢгыда, семинарныҢ Москвадан келген удуртукчулары чогаалчылар болгаш критиктер база аныяк чогаалчылар Кызылдың өредилге черлеринге болгаш чамдык районнарга база чоргулаан. Олар ТываныҢ чогаалчылары болгаш артистери-биле база танышар аргалыг болганнар.

ЧУРУКТА: ТываныҢ хоочун шүлүкчүзү Леонид Чадамба алтай, хакас аныяк чогаалчылар-биле беседа үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АДААРЫ КҮЗЕНЧИГ

ТываныҢ хөгжүм-шин театры бежен харже чоокшулап, бодунуҢ 48-ки сезонун ажыткаш, Виктор Көк-оолдуҢ «Хаймраан бот» деп, чоннуҢ ынакшылы болган өлүм чок шинзин чаңчыл ёзугаар 1500 катап бараалгатканы ТываныҢ уран чүүлүнүҢ өөрүнчүг байырлалы болган.

РеспубликаныҢ чону бодунуҢ театрынга ынак болгаш оон Максим болгаш Кара-кыс Мунзуктар, Хүргүлек Коигар, Александр Тавакай, Екатерина Кенденбиль баштаан хоочунарын-даа, өзүп орар талантылар аныяк артистерин-даа күзелдин-биле хүлээп ап, чаа-чаа чедишкиннерни оларга үүрээнин ханызындан күзеп турарлар.

Бистиң театрывыс чогаадыкчы мергежилдиҢ шылгалдалыг оруктарын эрткен. КөрүкчүлериҢ хүндүткелдиг бүзүрелин чедип алган талантылыг артистерин белеткээнин чугаалаарын өөрүнчүг. ТеатрыҢ ак өргээ дег бажыңы найысылаады аянчыды квастап турар, а театрыҢ уран чүүл коллективи СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ тоогулуг шинтпирлерин амыдыралга боттэндырар дээш бүгү күжүн болгаш чогаадыкчы мергежилдиг бүгү аргаларын чоага бараалгадын, кижизиднлге ажылынга бараан болуп турар.

Мооц-биле чергелештир шинтпирлеэе чогуур бир чугула айтырыг дугайын чугаалаксадым. Кижи төрүттүнери билек ат-шолазы дораан тыптып, күрүне документизи-биле бадыткаттынып турар болгай. Ада-нелер чаа төрүттүнген оглун азы уруун чараш аттар-биле адаглаан турары биллингир-ле болгай. А бистиң театрывыс 48-ки сезонун ажыдын турзажок, ат-шолага ак-даа чединмээнин хомуданчыг-дыр. Бо шинтпирлеттинмес берге айтырыг эвесле болгай.

ТеатрыҢ адын адаары чугула политиктиг айтырыг деп билир мен. Бистиң театрывысты организастап тургускан мергежилдиг, чогаадыкчы салымчаанныг кижилер, чижээ, Виктор Көк-оол, Салчак Тока дээш чоннуҢ хүндүткелдиг кижилери бар.

Мынчангаш бистиң театрывыска аттан шилип тывыскаш, театрыҢ ат-алдарын болгаш кижизиднкин ролюн бедидерн, театрыҢ артисчи коллективиниҢ хей-аъдын көдүүп, чогаадыкчы уран мергежилин улам-на сайзырааңгайжыдары чугула деп бодаар мец.

А. БОРБАК-ООЛ.
Кызыл хоорай.

Айтырыңар, харылап берээл

ШӨЛЭЭВИСТИ КЫЗЫРГАНЫ ШЫН БЕ?

1982 чылда шөлээже үнериске, 24 хонуктуҢ шөлээзин берген. Мурнуунда 36 хонуктуг шөлээни ап турган бис. СовхозтуҢ кол бухгалтери 10 класс доокан кижизиднчилер 24 хонуктуҢ шөлээзин алыр дээш, 12 хонукту казып каапкан. А бо чылдың шөлээзин алырывыска, дужаалда 36 хонук дээн турбуже, кол бухгалтер 24 кылдыр эткен болду. Шөлээвисти кызырганы шын бе?

Б. ОНДАР, Ч.-Х. ДОНГАК, М. Ч. ООРЖАК. Сут-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуҢ «Хүнчүгеш» ясли-садтың кижизиднчи башкылары.

ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ 1949 чылдың апрель 21-де хүлээп алган доктаалын ёзугаар өредилге, эртем-шинчилел болгаш культура-чырыдыышкын ажылдакчыларынга, уруглар садтарының эргелекчилеринге, белгүмнер удуртукчуларынга, музыка башкыларынга, пионер вожатыйларынга болгаш кижизиднкин башкыларга 36 ажыл хүнүҢ уза ткан шөлээни бээрин доктаатка п. 36 ажыл хүнүҢ шөлээни үстүнде айткан ажылдакчыларга оларныҢ эртем-билиндем болгаш чүү хире ажылдаанындан хамаарылга чокка долузу-биле бээр.

Бо дугайын РСФСР-ниҢ Күш-ажыл хоойлузунуҢ дугаймда кодекзинин 67-ги чүүлүнде база айткан болгаш үстүнде айткан албан черлериниҢ удуртукчулары ажылчын, албан-хаакчы бүрүзүнге ээлчеглиг шөлээни дүрүмүнде көрдүнген хуусаага дүүштүр бээр дээн. А шөлээни айытканындан хөйнү азы эвээшти бээрин хоруп турар. Ынчангаш ясли, садтарда ажылдап турар кижизиднкчилер 36 ажыл хүнүг шөлээни алыр ужурлуг.

А. АЖИ.
Тыва профоблчовулелдиҢ юристконсультантызы.

ХАДЫҢНЫГ ЭЗИМЧИГЕШТЕ КЛУБ

Металлургтарның хоорайжыгажы Хову-Аксында шыдыраага хандыкшылдыгларның саны чыл келген тудум немежип, спорттуҢ ол хевиринге маргылдаалар эрттирери соолгу үеде көвүдээнн-биле холбаштыр ында мергежили өзүп орар шыдыраачылар эвээш эвес.

Хоорайжыгаштың чанында хадыныг эзимчигеште шыдыраа клувун чоокта чаа ажытканы — спортчуларга улуг өөрүшкү. Ам ында школачыларның болгаш улуг улустуҢ аразынга шыдыраа болгүмнери график ёзугаар ажылдап эгелээн.

Дуржулгалыг шыдыраачылар С. Г. Поляков болгаш Н. С. Кугаевский оларның эгелээшкинин шыдыраага хандыкшылдыглар изин-биле детки п, харын-даа боттарының бажыннарындан шыдыраа комплектилерин ук клубка эккеп дужаагаш, хостут шактарында күзелдин-биле кээп ойнап турарлар.

Совет Конституция хүнүнге таварыштыр дүрген ойнаарының маргылдаазынга бирги разрядчы О. Болдынов шылгараан.

Спорт мастеринге кандидат Н. Шишигин аная аалдап чеде бергеш, дуржулга солчуп, 17 хөлге хары угда ойнаан. Бо оюннарга тоску классчы Э. Манчин, өрүмекчи В. Хомутов, геолог М. Манчин, инженер С. Поляков олар чараш ойнааннар. Нинти сан 12,5:4,5 болуп, республиканыҢ каш дактыг чемпионунуҢ тиилелгези-биле доозулган.

РеспубликаныҢ бирги чери дээш удавас болур маргылдаага киржир эрге дээш оюннар хадыңныг эзимчигеште клубта чоруп турар.

Н. БОБРОВ.

ЧАРЛААЛДАР

Хүндүскү өредилгелиг белеткел салбырга (рабфак) кирерин күзээннерни дараазында тускай мергежилдерге белеткээри-биле КрасноярскиниҢ политехникиг институдунуҢ **Кызылда филиалы** хүлээп алыр:

1) автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы;

2) үлетпүр болгаш хамаары тудуу.

Ажылчыннарның иштинден өөренирин күзээннер декабрь 1-ге чедир хуусаада 1 чылдан эвээш эвес үзүктелишкин чок ажыл стажтыг болур ужурлуг. Өөренип кирерлериҢ документилерин ноябрь 25-ке чедир хүлээп алыр. ССРЭ-ниҢ Чепсектиг КүштериниҢ хүрээлеңнинден курлавырга халашканнарның документилерин январь 15-ке чедир хүлээп алыр. Хүлээп алышкынар ноябрь 25—26-да болур. Өөренир хуусаазы — 1983 чылдың декабрь 1-ден 1984 чылдын июль 31-ге чедир. Айда 40 рубль стипендияны бээр. Нинти чуртталга черя-биле хандырар. 34 хардан өрү эвес назылыг хамаатыларны хүлээп алыр. Белеткел салбырын чедишкининг дооскан болгаш шылгалдаларны дужааган дыңнакчыларны бирги курска кирериниҢ шылгалдалары чокка хүлээп алыр.

Белеткел салбырына кирерин күзээннер дараазында документилерни чорудар: бүдүрүлге черниҢ азы совхозтуҢ таңма баскан бижин, ортумак эртемниҢ дугайында документиниҢ боду, бүдүрүлге характеристиказы, 3х4 см. хемчээлдиг 8 фото-чуруктары, № 286 майык ёзугаар эмнелге шынаылгазы, күш-ажыл дептеринден ушта бижээн чүүл, өөредип чорудар дугайында шинтпир хүлээп алган хуралдың протоколундан ушта бижишкин. Билдиринишкинин өөренирин күзээп кижи боду эккээр.

Адрези: 667000, Кызыл хоорай, Рабочая-4, Белеткел салбыры.

№ 17 «Артык кезектер» магазини Красногвардейская кудумчузундан Авиация кудумчузунда ооң мурнунда «Мебель» садыы турган 9 дугаар бажыңче көшкен.

Магазин 10 шактан 20 шакка чедир ажылдаар. Дүштээр шагы 14 шактан 16 шакка чедир. Дыштаныр хүнү— воскресенье.

БИЛИП АЛЫҢАР

Одаар чүүл сайгарар талазы-биле республика конторазы организацияларның болгаш бүдүрүлгелерниҢ 1983 чылда хөмүр-даш алыр талоппарынын эде бижидилгезин ноябрь 1-деп 15-ке чедир шынзылгалар ёзугаар бүрүткээрин дыпшадып тур.

Энир чылдың октябрь 1-де алган талоннарны хынаан акт бижиттинген соонда, 1983 чылдың ноябрь айдан эгелеп хөмүр-дашты берип эгелээр.

Тываның комсомол шаңналының лауреады ырнын болгаш танцының «Саян» ансамблиниҢ концерти хөгжүм-шин театрының бажыңына октябрь 19-та кежээкинин 19 шак 30 минутада болур.

Концерттен кирген бүгү акша-хөреңгини Тайбыңны фондузунче шилчидер.

Октябрь 18-те хөгжүм-шин театрынга бурунгу шагның музыказының «КОНЦЕРТИНО» ансамбльдин концерти 18.30, 21.00 шактарда болур. АнсамбльдиҢ уран чүүл удуртукчузу—РСФСР-ниҢ алдарлыг артизи Андрей КОРСАКОВ. КонцерттиҢ программазында XVII-XIX чүс чылдарның композиторларының чогаалдары кирген.

Ленинград хоорайда чогаадыкчы мастерскаяга чаа концерт программазын белеткээри-биле холбаштыр Тываның күрүне филармониязы «Саян» ансамбльдиҢ танцы болүүнге кирерлерин чалап тур (эр улус 18-тен 25 хар чедир назылыг болур). АҢаа кирерлерниҢ шилилге көрүлдези бо чылдың октябрь 20-ден 25-ке чедир Тываның күрүне филармониязының бажыңына болур. Шагы— хүндүскүүн 14-тен 16 шакка чедир.

Кызылдың күрүнениҢ педагогика институдунуҢ **математика кафедразы** институттуҢ физика-математика салбырынче кирерин күзээннерге боттөөредилгениҢ белеткел курстарын ажыткан. Курстарга ортумак эртемниг болгаш нинти билиг школаларының доозукчу класстарының өөренникчилерин хүлээп алыр.

Математика кафедразының эргелекчизиниҢ адынга бижээн билдиришкинин дараазында адресче чорудар: **Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 34,** педагогика институту, математика кафедразы. Билдиришкинге адын, фамилиязын, адазының адын, ажылдап азы өөренип турар черин, долу адрезин бижиир.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН» СОЛУННУҢ 1984 ЧЫЛДЫҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ ЧОРУП ТУРАР.

Чагыдылганың чылда өртээ 7 руб. 80 көпеек, а чартык чылда—3 руб. 90 көпеек.

«Шынны» чагыдып алынар.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага шөкар булуттаар, чаъстаар, чуга хар чаар. Соңгу-барын чүктен хаттың күжү секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 2-7 градус соор, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур. Хүндүс 2—7, чамдык черлерге 8—13 градус чылыр.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 0, хүндүс 8—10 градус чылыг болур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 18-ТЕ

«НАНЫРАЛ»: «Низами» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Арабелла — дочь пирата» 10.50, 12.30, 14.10, 15.50. «Такой лжец» 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Средь бела дня» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Схватка в пути» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ураган» 18.00, 20.00 шактарда.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ

18. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.25 — «Мурнуруста океан». Үш сериялыг уран-чечен фильминиҢ бирги сериязы. 10.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». Дамчыдылга Н. Н. Дроздов чорудар. 11.30 — Д. Д. Шостакович аттыг квартет ойнаар. 12.00 —Телемедээлер. 12.10—14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильм. 15.05 — ПТУ-га үүг чүвеге, канчаар өөредип турарыл. Металлург болгаш машина тудукчулары кадрларның белеткелиниҢ дугайында. 15.35 — «Горизонт». 16.35 —Бистиң корреспондентилериниС чугаалап турлар. 17.05 — «УлустуҢ чогаадылгазы». Телетайылбыр. 17.50 — Дзюдо хүреш талазы-биле делегей чемпионады. 18.30 — Төп телевиденисиниҢ болгаш бүгү-эвилел радиозунуҢ орус ырларның академиктиг хорунуҢ баяннистер квинтети ойнаар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Күш-ажылы дээш — алдар. ЧереповецкиниҢ металлургия комбинадының чаа күүлерни ажыглалга киргениниҢ дугайында. 19.25 — «Октябрь». Киночурумал. 19.35 — «Даңгыраглыг бижик». Хой сериялыг уран-чечен фильминиҢ 1-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 —Футбол талазы-биле тайылбыр. 22.05— «Чүү? Кажан? Кана?». Телевикторина. 23.15 — Бөгүн делегейде. 23.30—23.45 —Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Крылья Советов»—«Сокол».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35 — 9.45 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. Куштар күзүн. 8.55 — Эртем-нептерелдиг фильм. 9.15 —9.40 — Француз дыл. ӨөредилгениҢ бир дугаар чылы. 10.05—ПТУ-нуҢ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизиднлге. Күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениҢ культуразы. 10.35—11.40—География. 6-гы класс. Африка. Саванналарның үнүш бойдузу болгаш дириг амытаннары. 11.05 — «Шыдыраа школазы». 12.10 — Музыка. 5-ки класс. БетховениҢ бешки симфониязы. 13.10 — Эртем-нептерелдиг фильм. 13.20 —Сээн Ленинчи библиотекаҢ «Материализм болгаш эмпириокритицизм». Бирги дамчыдылга. 14.00 — ССРЭ-ниҢ улустуҢ башкызы П. Г. Лозина дугайында телеочерк. 14.45 —Н. АсеевтиҢ шүлүктери. 15.25— Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Шыяанам». Бичин уругларга тоолдар. Тыва дыл кырында. 18.30 — Телефильм. 19.00 —«Азияның товуу». 19.30 — Киножурнал. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 —Чарлаалдар. болгаш рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Чыргалдыг удуцар, чаштар!». 20.15 —«Делегей панорамазы». 21.00 — «Ye». 21.35—23.00 — «Борта, мээн черимге». Уран-чечен фильм.

19. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Ленинградтың пионерлер болгаш өөренникчилер ордузунуҢ бичин уругларның уран чүүл коллективтериниҢ концерти. 9.30 — «Мурнуруста океан». Үш сериялыг уран-чечен телефильминиҢ 2-ги сериязы. 13.40—«Аянчорукчулар клуву». 11.40 — ССРЭ-ниҢ улустуҢ артизи В. Гриненко ырлаар 12.10— Телемедээлер. 12.15—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл—кижи бүрүзүниҢ хөрээ». Документалдыг фильмнер. 15.35 —Делегей конкурстарының лауреады М. Ермолаев фортепианога ойнаар. 16.20— Г. Уэлс. Амыдыралының, чогаадыкчы ажылының одуруглары. 16.50 — Молдав ССР-ниҢ күрүнениҢ академиктиг улусчу танцы ансамблиниҢ концерти 18.30— Документалдыг фильм. 18.45— Бөгүн делегейде 19.00—БистиҢ садывыс. 19.30—УлустуҢ аялгалары. 19.45 — «Даңгыраглыг бижик». Уран-чечен телефильминиҢ 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.30— Неделя дүргүзүнде спорт. 21.50 —Даштыкы эстраданың аялгалары. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 —00.50 —УЕФА кубогу дээш футбол маргылдаалары. «Спартак» (Москва) — «Астон Вилла» (Англия).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35—9.30—Астрономия 10-гу класс. Астрономияны хөрек кырында ажыглаары. 9.05, 9.50 —Немец дыл. ӨөредилгениҢ бир дугаар чылы. 10.05 — ПТУ-нуҢ сургуулдарынга М. А. Шолохов. «Андарган күр чер». 10.35—11.40—Нинти биология. 9-ку класс. Төрел салгалы болгаш өскерилгелер. 11.05 — Силерге, ада-нелер. 12.10 — О. БерггольцтуҢ шүлүктери. 13.20 —«Кижилерге хөрек болуру». «Д. Б. Кабалевский». Бирги фильм. 14.40 — П. Мериме. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының одуруглары. 15.25 Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Орус дылды өөренин тур бис». Тыва дыл кырында өөренип турар 1-ги классчыларга телешкола, 2-ги кичээл. 18.45 —Мультфильм. 19.00 — Тыва дыл кырынга делегей байдалының допчуулалы. 19.15 —«Азияның төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Чыргалдыг удуцар, чаштар!». 20.15 —Эртем-нептерелдиг фильм. 20.35 —Улусчу чогаадылганың телепрограммаларының «Челээш» V делегей фестивалы. (Югославия). 21.00 — «Ye». 21.30—23.00 —«Сойгалал» Уран-чечен фильм.

20. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.15 — Мультфильм. 9.35 — «Мурнуруста океан». Үш сериялыг уран-чечен фильминиҢ соолгу сериязы. 10.45 —А. ФадеевтиҢ чогаалдары. 11.25 — «Роботтарның оруу-биле». Документалдыг телефильм. 11.55 —Телемедээлер. 12.00—14.15— Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — ЧурттуҢ телестудияларының документалдыг фильмнери. 15.35—Юлиус Фучик дугайында чечен чугаа. 16.30 — «Дойна» деп академиктиг хор капеллазының концерти. 17.15—Орус дыл. 17.45 — «Миллионнарның ленинчи университеди». КижиниҢ угаан-бодалының сайзыралы». 18.15 — Чурук бүрүзүнде—хүн. 18.30 — Эртем-нептерелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 18.55 —Эртем болгаш амыдырал. 19.30 — Футбол. талазы-биле Европа чемпионарының кубогу. «Шахтёр» (Донецк) — «Серветт» (Швейцария). 21.00 — «Ye». 21.30— Концерт. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—01.05 — Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. ЦСКА—«Спартак».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35—9.40—М. Ю. Лермонтов. «Мцыри». 7-ги класс. 9.40 — Испан дыл. 10.15 — ПТУ-нуҢ сургуулдарынга. Астрономия. Ай. 10.45—БистиҢ садывыс. 11.15 — П. Д. КоринниҢ чогаадыкчы ажылы 12.00 — «Черге ээ болур». Телеочерк. 13.00 —Карл Маркс болгаш революстут Россия. 13.30 — «Петерс». Бижимел таймылбырлыг уран-чечен фильм. 15.10 — Телемедээлер. 15.15—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Ялта». Телефильм. 18.40 — «Азияның товуу» 19.10 — Телемедээлер. 19.20 —Совет Тываның 40 чыл оюнга. Автосептелге заводунуҢ коллективиниҢ дугайында. 19.50—Чарлаалдар болгаш рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Чыргалдыг удунар, чаштар!». 20.15 —Музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.30—22.00 — «Аяннажылга». Уран-чечен фильм.

21. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.40 —«Ийи дайынчы». Уран-чечен фильм. 11.05 — Документаллыг телефильм. 11.25 — ССРЭ-ниҢ күрүнениҢ академиктиг симфониктиг оркестриниҢ концерти. 12.05 — Телемедээлер. 12.10 —14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35— «80 чылдарының коммунистери». Документалдыг телефильмнер. 15.25 — «Мээн Узбекистаным». Фильм-концерт. 16.20 —ТоолдуҢ аалчылары». «БуратинонуҢ ужуралдары». 1-ги сериязы. 17.50— ССРЭ-ниҢ улустуҢ артизи М. БишшуунуҢ болгаш Төп телевидениениҢ болгаш бүгү-эвилел радиозунуҢ орус улусчу инструментилериниҢ академиктиг оркестриниҢ концерти. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.10 —Н. ДоризонуҢ шүлүктери. 19.40 — «Даңгыраглыг бижик». Уран-чечен фильм. 21.00—«Ye». 21.35 —«Экранда-кинокомедия». «Автомобильлеп камгалаа» 23.15—Бөгүн делегейде. 23.30—00.10 —Бокс талазы-биле делегей кубогу.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15—Документалдыг телефильм. 8.35—9.35 —География. 8-ки класс. Чиик үлетүр. 9.05 — 12.40 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ-нуҢ сургуулдарынга. Инити биология. Эволюстуг хөгжүлденин кол угланышкыннары. 10.35—11.40— А. С. Пушкин 5-ки класс. 11.05— Бойдус эртеми. Чагаалларга харылар. 12.10 — Төөгү. Крепостной эрге үезинин мастерлери. 13.10 —А. С. Грибоедов. «Угаан ховуланы». 13.55 —Монументалдыг уран чүүл. 14.25—«Кижилерге хөрек болуру». «Д. Б. Кабалевский». 2-ги фильм. 15.20—Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Школа амыдыралы». Тележурнал. 18.50 —Телемедээлер. 19.00 —«Азияның төвү». 19.30 —Совет Тываның 40 чыл оюнга. Даг-АлтайныҢ, Хакасияның болгаш Тываның аныяк чогаалчыларының хуралының киржикчилери боттарының чогаалдарын номчуур.

МОСКВАДАН

20.00— «Чыргалдыг удунар, чаштар!» «20.15 — «Казы ажылдажылга». 20.45 — «Ромео биле Юлия». Г. Берлиозаның музыказына балеттен үзүндү. 21.00— «Ye». 21.35 — 22.55 —А. Афиногенов. «БолдуҢ ажы-төлүүнүҢ аразы». Телешин.

22. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 —Эртенги гимнастика. 8.50 —Кадык болур дизинзе. 9.00 —Коми АССР-ниҢ Ухте хоорай дугайында документалдыг телефильм. 9.30 —«Спортлотонун» 43-кү тиражы. 9.40 — Силерге, ада-нелер. 10.10 — Чонга эки бараанларны. 10.40 — «Смешичка» ансамблиниҢ концерти. 11.05 —«Үнүштер амыдыралы». 11.50 — Улусчу чогаадылганың телепрограммазының «Челээш» V делегей фестивалы. (Швеция). 12.25 — 12.40 — Чапсар. 12.40 Владимир областыҢ Вязники хоорайга Ада-чурттуҢ Улуг дайынының киржикчилери-биле ужуражымышкын. 13.40 —Бөгүн делегейде. 13.55—«Ак-кок чурук». Уран-чечен фильм. 15.20 —«Биллингир-даа болза, эллептиг». 16.45— Мультфильм. 16.55—Политиктиг таймылбырлакчы Л. А. ВознесенскийниҢ беседазы. 17.25 —Бокс талазы-биле делегей кубогу. 18.40 — «Барыын Сибирь — Барыын Европа», деп документалдыг фильм. 19.40 —«Даңгыраглыг бижик» деп уран-чечен фильминиҢ 1-ги сериязы. 21.00 —«Ye». 21.35 —«Даңгыраглыг бижик». Уран-чечен фильминиҢ 2-ги сериязы. 23.00 —Воронеж областының ирлары. 23.30—23.40 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизинзе. 8.30 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.00—Документалдыг телефильм. 9.20 — Братиславада музыка байырлалы. ЧССР-деҢ дамчыдылга. 10.25 — В. Короленко. «Хем ойнап тур». 11.05 — Мультфильм. 11.25 —ПТУ дугайында эң өкп дамчыдылга дээш бүгү-эвилел конкурузу. «Эр чугаа». 12.00—Эстон телевиденинин программазы. 13.50 — Мотоспорт талазы-биле делегей чемпионады. Чехословакиядан дамчыдылга. 14.20 — Музыкалыг дамчыдылга. 15.30 —Партия дугайында чугаа. «Шинтпирлиг тулчуушкун». 16.15 —«Алдын камертон». Эстрада ырының аныяк күүселикчилериниҢ концерти. 17.05 —«Таня» Уран-чечен телефильм. 18.55 — «Музыка киноскузу». 19.25 — Документалдыг фильм. 19.45 —Делегей байдалының допчуулалы. 20.00 — «Чыргалдыг удунар, чаштар!» 20.15 — «Калыкшыл». 21.00 —«Ye». 21.35—23.40 — Эде Филиппо — «Кижи болгаш джентльмен». Ленсовет аттыг Ленинградтың күрүне театрының шинзи.

23. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.35 —Зарядкаже чыскаалынар! 8.50 —Документалдыг фильмнер. 9.40— «Оттуруккчу». 10.10 — «Совет Эвилелинге барган болуп тур мен!» 11.10 — «Кадыкшыл». 11.55—«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.25 — 12.40 —Чапсар. 12.40 — «Көдүүнүн шагы». 13.40 «Музыка киноскузу». 14.10—Л. Леонов— «Алдын чуузы». Фильм-шин. 16.20 —Итали ыраажы Б. Себастьяниның киржилгези-биле дамчыдылга. 17.00 — «Ол черинге шинтпирлээр» деп бөлүк дамчыдылгадан. Орта СЭКП ТК-ныҢ кежигүнү, СЭКП Курск обкомунуҢ бирги секретары А. Ф. Гулков киржир. 18.00— «Делегей панорамазы». 18.45 —Мультфильм. 18.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 19.55 — «Ошкаашкын». А. П. ЧеховтуҢ рассказтарынга тургускан уран-чечен телефильм. 21.00 —«Ye». 21.35 —Бокс талазы-биле делегей кубогу. 22.50—23.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаалынар! 8.15 — Кардиология талазы-биле шинчилелдер дугайында эртем-нептерелдиг фильм. 8.35—«Хөглүг эгелээшкиннер». 9.20 —«Мээн Ашхабадым». Концерт. Ашхабаттан дамчыдылга. 9.45 — Баскетбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. Хөрээжеп улус. «Динамо» «Новосибирск» — «Спартак» (Москва область). 10.20 — Братиславада музыка байырлалы. ЧССР-деҢ дамчыдылга. 10.50 —Документалдыг телефильм. 11.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». Дамчыдылганы Н. Н. Дроздов чорудар. 12.05 — Бүгүдеге стадион. 12.35 — «ТоолдуҢ аалчылары», «Буратинонун ужуралдары». 1-ги сериязы. 13.55— Аар атлетика талазы-биле делегей чемпионады. 14.25 — «Цыган». Дөрт сериялыг уран-чечен фильминиҢ соолгу сериязы. 16.20 В. МаяковскийниҢ шүлүктери. РСФСР-ниҢ алдарлыг артизи Е. Киндинов номчуур. 17.00 — Мячылыг хоккей талазы-биле Европа чемпионнарының кубогу. «Енисей» (Красноярск) — «Солсберг» (Норвегия). 18.45—Эстрада концерти. 19.15—Музейлер болгаш делегеле залларында. «Эрмитаж». 19-ку фильм. «XX векте Франциядга чуулга уран чүүл». 19.45 — «Чыргалдыг удунар, чаштар!» 20.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Зенит» — «Торпедо» (Москва). 20.45 — Армян ССР-ниҢ алдарлыг артистери Р. биле К. Лисициан ырлаар. 21.00 —«Ye». 21.35 — «Почта талазы-биле онаалга». (ГРД). Уран-чечен фильм. 23.00—23.45 —Футбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Нистру» —«Днепр».

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи өмдырал болгаш үлетпүр киллистериниҢ 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниҢ 2-37-13, чагаа киллизиниҢ 2-41-27, информация киллизиниҢ 2-20-60 культура киллизиниҢ 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизиниҢ 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниҢ 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2020.

Тыва АССР-ниҢ Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниҢ талазы-биле күрүне комитединиҢ типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01387.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 240 (12330) | 1983 чылдың октябрь 19, среда | 1925 чылда үнелеп эдилгеннигеш | Өртээ 3 коп

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

КОНВЕЙЕРДЕ ЦЕХ

«Волгоградгидрострой» монтаж-тудуг эргелелиниң бедикке турган ажылчып олудун чер кырының конвейери солаан. Волганың трубина заводунуң эң улуг корпузунга хереглээр дээвиир блогун ында чыып турар. Чаа цехке пресстеп каан хоолайларны кылыр. Ындыг технологияны шинчээдип алган чорук ол чугула объектиниң ажыглалга киирер хуусаазын ийи катап кызырар арганы бээр.

Улуг блоктуг монтаж ажылының технологиязынга дыка хой чаартылгаларны тудугжулар киргеннер. Конструкцияларны эптээрин, а ол мишкаш ескe-даа чугула ажылдарны конвейерге бүрүү-биле кылып турар. Чаа цехти тудуп турар тудуг болгаш монтаж организацияларын ол арга каттыштырган.

Конвейерниң узун дурту километр хире бар. Ында «Волгостальмонтаж» трестиң Н. Важинский удурткан бригадазы мурнакчы ажылдап турар.

МАЯ ЧЕМИНИҢ КУРЛАВЫРЫ ЧЕТЧИР

Львов, Ивано-Франк база Закарпат областарының даглыг районнарында ажыл-агыйларының тургузу азыраар малынга белеткээн чемиже соок душкуже чедир дегбестер. Ында малды кыжын-даа, чайын-даа чулуктуг чемнер-биле чемгерип турар, оны ховушолдерден дорт фермаларга эккээр. Ногаан массаны ховуубиле курлавырларынга раптың «Дублинский» деп чаа сорту улуг дузаны чедиргеи. Оны Львовтуң селекционерлери тарын өстүргеи. Бир гектар черден ооң дужудун 400 центнер чедир алыр.

СЭТА-ның корр.

МОСКВАГА КОММУНИСТИГ СУББОТНИКТИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Москваның мурнакчы будурулгелериниң болгаш организацияларының инициативазы-биле коммунистиг куш-ажылдың шалыпчыларының болгаш коллективтериниң шимчээшкинниң 25 чылынга турескаткан шиитти хоорайның коммунистиг субботниги октябрь 15-те болуп эрткен.

Субботникке москвачыларның кызымак ажылы оларның коммунистиг идеяларга шынчызының бузурелдиг коргузуу, партияның даштыкы болгаш иштики политиказын, СЭКП ТК-ның Чигизе секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медделиин ишки-биле дегиип турарының хереченнели болган.

Наймыылаага коммунистиг субботник организастыг эртип, улус ажыл-агыйжы бедик түңнелдерни берген, ол Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл ооң Москваның ажылчы чоннарының байырлаарынга белеткелге тугула ye-чада болган.

Субботникке 6,9 миллион москвачылар киришкен. Материалдыг будурулге база хамырылга адырларының ажылдакчылары колдуунда боттарының ажылчын турушторынга ажылдаан. Будурулгелерни куш-ажылчы коллективтери ол хүн алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерни чедишкиннер кусседип, он-он миллион рубль түңнүг үретаар продукциялаан база улустуң хереглел барааларын будурүп үндүргеи. Оларның дыка хой кезиин камнап алган материалдардан каматтыгган энергия курлавырлары-биле будургеи.

Москваның тудугжулары субботникке организастыг ажылдаан. Олар хоорайның ажыглалга киреер эң чугула тудугларынга ажылдаан болгаш 13,9 млн. рубльдиг кереэлиг ажылдарын кылган.

Наймыылаадың транспортчулары шалыпчы ажылдаан. Москваның демир-орук белдириге 160 локомотивти болгаш электросекцияны сеткүүн, оон ангыда өске будурулгелер-биле кады 1595 вагонну, 10,7 км демир-орукту сеткүүн. Бараан станцияларынга, будурулгелериниң чанында демир-орукталга 1200 вагонну чудургеи болгаш дужургеи, шиитти ажыглалдың автотранспорту-биле 12 мүн тонна улус ажыл-агый чүүктерин база 3,65 мүн контейнерлерни сеткүүн.

Эртем болгаш культура албан черлериниң, хоорай ажыл-агыйының, садыгның, иниттиниң чемненилгезиниң, хандырылганың ажылдакчылары субботникке идепкейлиг ажылдаан.

2 миллион ажыг москвачылар, оларның иштинде студентилер болгаш сургуулдар, чурттага болгаш хой-иниттиг бажыңнарының, микрорайоннар девискээрлериниң чаагай-ажыглаганга киришкен.

Наймыылаадың ажылчы чоннары коммунистиг субботникке ажылдап алган ажыгларын 1941—1945 чылларның Аңчуттуң Улуг даймынга совет улустуң Тиилелгезиниң мемориалының тудугунга бээр деп шиитпирлээн. Будурулгелер, организациялар болгаш албан черлериниң коллективтери иниттиң-биле 31,6 млн. рубльдиг шилчиндер.

Мал ажылы—шалыпчы фронт

ХЫНАМЧАЛЫГ БЕЛЕТКЕНИР ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерни амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл ооң төлептиг уткуур дээш республиканга калбарган социалистиг чарышка Барымын-Хемчик район идепкейлиг киришкеш, бедик көргүзүглерни чедип ап, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Оны холдан салбас дээш барын-хемчикчилер бо чылын камчаар ажылдап, эрткен тос айларда кандыг түңнелдерлиг болганын СЭКП райкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи Д. Б. Саяадан бистиң корреспондентивис сонуургаан. Ооң харылаазы болза:

— Бедик шаңнал көдээниң ишчилерни улам сорук киргеи. Ооң-биле чергелештир партия ТК-ның ноябрь (1982 ч.) база июнь (1983 ч.) Пленумнары кижи бүрүзүнүң ажылга ээ-харысалгазын бедиткеи. Мынангаш бо чылдың январь—сентябрь айларның түңнелиби-биле совхозтың күрүнеге эстүү садарын 104,2 хуу, сүттү—100 хуу, дүктү — 102,8 хуу күүсеткеи. Күрүнеге планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедишкиннер күүсеткеи. 1982—1983 чылдарның кышкы үеэниде малды менди кыштаглаткан «Барлык» совхозтың ишчилери СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижин-биле шаңнатканы чугле ол совхозтың эвес, бүгү районнуң ишчилериниң чоргааралын болдурган.

Келир кышка белеткел ажылдары бистиң районда амдаа изиг-түлүк. Богунге чедир совхозтар сигенин баарык 90 хуу белеткеп алган. «Барлыктың» ишчилери мал чемин 106 хуу күүсеткеи. Дүжүт ажаалдазын бо чылын организастыг чоруткан бис.

Куш-ажылчы чедишкиннер дээрге, коллективтерге социалистиг чарышты дээштиг организастаарындан хамааржыр. СЭКП райкому, райкүүском олче кол кичээнгейни садып турар. Мал продуктуларын бүдүрер, оны күрүнеге садар талазы-биле бригадалар, фермалар аразында социалистиг чарыштың түңнелин ол хонуктан үндүрүп турар. А совхозтар болгаш ооң адырларының аразында чарыштың иниттиң түңнелин айда бир катап үндүргеи, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, профсвиилел болгаш комсомол райкомнарының шилчиир Кызыл тугун тыпсыр. Малга чем белеткээр талазы-биле чарышка «Барлык» совхоз, ооң механизастаттынган бригадазы соолгу айда тиилекчи болуп үнгеш, ук шаңналды чаалап алган.

Бо чылдың эрткен тос айларының түңнели-биле база «Барлык» шылгараан, хойжу бригадалардан — Аксы-Барлыктың сүт-бараан фермаларындан — Бижиктиг-Хаяның коллективтери тус-тус тиилекчи болуп үнгеи. Кызыл туктуң ээлекчилери болганнар. Районнуң хойжулары—С. Сарыглар, К. Күжүгет, Д. Сарыглар, саанчылар — К. Кяноол, Д. Куулар, Л. Оюн, мал чеминиң белеткелчилери — С. Конгар-оол, А. Хомушку, Х. Артыс-оол болгаш өске-даа ол-ол мурнакчылар шалыпчыларның одуруунда чоруп орарлар.

Чоокта чаа СЭКП Тоң Комитеди «Социалистиг чарышты организастаарын сайзырадгайжыдарының, ооң түңнелдерин үндүреринің болгаш тиилекчилерни шаңнап-мактаарының практиказының дугайында» доктаал хүлээп алган. Оны ажыл-агыйжы коллектив бүрүзүнге таныжып, социалистиг чарышты организастаарынга удуртулга кылдыр ажыглап эгелээн. Ук доктаал тиилекчилерни шын ялереринге, түңнелдерни принципиалдыг үндүреринге улуг ниглиг болуру чугаажок.

Кышка белеткел малга чем белеткээри-биле кызыгаарлаттынмас болгай. Кыштаглар септелгези, мал чемин оларга чедирип алыры база чугула кампания болур. Ол ажыл база совхозтардан иниттизи-биле багай эвес чоруп турар. Бо талазы-биле база ажыл-агыйлар аразында чарыш калбарган. Бо хүннерде «Барлык» совхозтың Бижиктиг-Хаяның болгаш Топ салбыларының хойжулары, фермалар ажылдакчылары кыштаглаашкынга белеткелде доозун турарлар.

Келир чылдагы сорулгавыс улуг. Төрүүр мал бүрүзүнден чаш толду бүрүн камгалап алыр ужурлуг бис. Бо сорулганы чедишкиннинг боттандырар дээш кижи бүрүзүнүң күүсеткиннинин мөөнизээри — районнуң партия, профсвиилел, комсомол организацияларындан, ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негеттинип турар. Оны чедишкиннинг боттандырып, Совет Тыванын 40 чыл ооң төлептиг уткуур ужурлуг бис.

YE ДАЛАШТЫРЫП КЕЛГЕН

Иниттиниң малын кыштан менди ажырары —хүнүүн чугула айтырыгларының бирээзи. Тайгаларда хар чаап, хем-суглар эриптери дошталып, соок ye келген. Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң малчыларының кышка белеткелиниң дугайын чугаалап бээрип ында код зоотехник О. С. Даңгаадан бистиң корреспондентивис диалоп. Ооң чугаазын моон аланда паразаан.

— Кышка белеткелде чугле күс дужерге эгелээр дээр болза шын эвес болбайн ам. Оны ала частан-на эгелээр ужурлуг. Бистиң мурнакчы малчыларывыс оны шынаппа ынчаар кылып турарлар. Өдзөн бөлүп, бажыңын-даа ынак кылып алырлар. Мал чеминиң белеткелиинге олар база-ла идепкейлиг киришкеи.

Иниттизи-биле 14100 хой, 680 баш болд мал, 250 чылгы кыштаглаашкынга кирер. Шээр малды 34 коданга кыштадыр, бода малды ферма-биле калы үш кезек черге тургузар. Чылгы бир бөлүкке кыштаар, 7500 баш торүүр хойну 22 коданга кыштадыр. Бо чылын Агарда үш чаа кыштаргы туткан. Кажааларны тускай төлевилел өзугаар кылган, чунар-бажыңнар база бар. Чурттага бажыңнары таарымчалыг, эки.

Совхозтуң удуртулгазы малчыннар кыштагларының, орак-бажыңнарының кышка белеткелин хынап, коргеш, кызыа чогуур ажылдарны тодаратказ, амгы бо хүннерге чедир чорудун турар. Хынаала соонда өскен ажылдар кылдынган. Мал чемин тус-тус бригадалар зайы-биле чогуур черлериге сөөртүп чедирип турар. 500 тонна сигенин кыштагларга чедиргеи. Коммунистиг субботник хүнүн таварыштыр кыштаглаашкынга белеткелди эки чоруткан. Суурнуң коллективтери тус-тус бригадаларга мал чемин чедирип, өске-даа ажылдарны чорудуп, улуг дузаны чедиргеиер. 250 тонна едекти моон мурнуунда-ла болген, оны база кыштагларга чедирер ужурлуг.

Хараал-Тей сүт-бараан фермазының кышка белеткели кылдынган. Одалга системазында кылыр ажылдарны колдуунда доозун турар. Саанчыларның чурттаар бажыңнары белен. Ферма-да чаа кызыл-булуниу кылып турар, удавас доостур. Черле ынчаан кызыл-булуннар. Чунар-бажыңнар тударынче хирезиби-биле сарыш салып турар бис. Оон ангыда малчын кыштагларының чартык шелин электри чырыы-биле хайлыртынган. Төрүүр малдың колвинарда чугле беш кыштада электри чырыы чок.

Совхоз мал чемиге 2347 тонна сигенин, 370 тонна сенажты, 102 тонна витаминиг сиген дазганын белеткеп алган, ол ажыл уламчылап турар. Совхоз тос айларның сүт планын күүсеткеи, эрт, дүк планы чедир күүсеттинмээн. Бо талазы-биле ажылларны чорудары чугула болуп турар.

Малчыннар айтырыы база берге болуп артышаан, аныктарны ук ажылче хаара туттар ажыл четпес, черле ынчаан мал ажылынга ээ-харысалга чок кижилерни ажылдадыр чорук иниттиниң малының баш санын четчеменди тургузарынга шаптыктыр болуп турар. Соолгу саныаашкыннан безин бо ажылда улуг четпестер бары илереттинген. Оны чайладыгының бүгү хемчеглерни ап, чорудун турар бис.

МЕНДИ ДОРУКТУРГАШ, ШАҢНАТКАН

«Мөген-Бүрен» совхоз ол бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында эрткен тос айларының көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарының планнарын коргүзүглер зайы-биле ажыр күүсеткеи. Планнан ажыр 4,8 тонна эштү, 1,4 тонна дүктү, 14,1 тонна сүттү күрүнеге дужаагаи.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң тос айларда социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин түңнээн. Хойжулардан Сарыг-оол Сагаан, Эмер-оол Доржу, Хүлер-оол Демир-оол болгаш өске-даа малчыннар чүс башка онааштыр 85—90 чедир хураганнарны менди доруктурган.

Сарлык бригадазының малчыннары эрткен тос айларда база багай эвес ажылдаан. Бригада чүс башка онааштыр 85 бызааны ап, улуг сарлыктарның иниги камгалалын 98 хуу боттандырган. Сарлыкчылар Кызылбай Иргит —91, Чүгүүр Аракчаа —85, Комбу Иргит —81 бызааны тус-тузунда менди доруктурган. Мал ажылының мурнакчыларын хүндүлүг бижиктер болгаш ортектиг белектер-биле шаңнаан.

Х. ЧҮЛДҮМ.

Мөңгүн-Тайга район.

БЕЛЕТКЕЛДЕН ХАМААРЖЫР

Иниттиниң малын кыштан менди ажырары, ооң чаш төлүн чидириг чок камгалап алыры, кышкы үеде мал продукциязын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын кудулаппазы кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткелден хамааржыр. «Тес-Хем» совхозтуң тускай эртемнигленги болгаш өшкү, хой база бода мал бригадаларының бригадирлери чоокта чаа эрткен хуралга кыштаглаашкынга белеткел ажылдарының канчаар чорун турарының дугайын чугаалашкан.

Совхозта 21875 шээр база 1476 бода мал бар. Амгы хүннерде кышка белеткелде кыска хуусаазы, эки шынарлыг чорудар дээш бүгү өскүү олче утландырган. Владимир Мөңгенин удуртканы № 1 хойжу бригадада төрүүр сес коданда хой бар. Ында чедип хураган кажаазынчы ужуп ам шеф дузазы-биле кылып турар. Улуг хой кажаалары — 12. Оларның ийзи белен эвес. Бирээзинин иштин эрыглаар, өскелиниг дээвиирин селип-сеттээр. Кышталарда беш кудуктуң бирээзинин трансформатору чок. Өскелери белен. Суг чылыдар чедип доскаар амдыызында чылыглаттынмаан. Ол чурттага бажыңының дөрт белен, а алдызын ам сеттеп турар. Бригаданың кежигүннери 100 тонна сиген белеткээр планын 110 тонна кылдыр күүсеткеи, кыштагларда сөөртүп алган. Эрткен частан бо хүннерге чедир 74 тонна курраг едек белдүүгеи. Ол едекти чедир белеп бо хүннерде уламчылап турар.

№ 2 хойжу бригаданың (бригадири Бипе-оол Тоюндуп) бригадазында 14 коданың хой бар. Төрүүр хойлуг сес коданда хураган кажаалары белен. Малчыннар чурттаар чедип бажыңнын ийзи чаа. Үш чунар-бажыңдың ийзин ча кылган. Кышталарда беш кудук ажылдап турар. Устунде бригадага болдарга, бо бригаданың малчыннары курраг едекти чугле 64 тоннаны болген. Чамдык кыштагларда малчыннарның сигени чедир дужүрүүмээн. 14 хой кажаазының ийзин ам-даа белен эвес. Кайы-даа бригаданың кыштагларынга дезинфекциялыг чоруткан.

Кыштаглаашкынга чылдында үлегерлиг белеткеннип келген малчыннар бар. Хоочун малчын Александр Кэрма, Чагаа-оол Доннай-оол, Дукейек Чооду, Кежей-оол Чооду, Чагар-оол Чооду оларның кыштаглары белен. Оларның кыштагларында мал чемин зүүрүүгүнген. Кажаалары чыглаттынган, едек белдүүгеи. Чурттага бажыңнары база белен.

Сүүр чоогунда аныяк бода мал тургузу азыраар шал бар. Амдыызында ында 300 хире бода мал турар. Оон кырынга удавас 200 молдурга немежир. Олар үш улуг кажаага кыштаар. Ол кажаалардың эжиктерин септеп-селиир. Өске черлерик чылыглаар. Ында кудук ажылдап турар. Одалга системазының котелгүүн аксы чок, оны дарый кылыры негеттинип турар.

Y. Шыпаа салбырында 54 кыштагга шээр мал кыштаар. Чазым малчын бүрүзү кыштагларын эдээн септеен. Бо хүннерде үүрмек септелгезин кылырын малчыннар уламчылап турар. Малчыннар А. Кочанзй, М. Сандык оларның кыштаа белен. Сүг сөөртүр зөрт машина ажылдап турар. Малчынларже автомагазинин чиүүшкүнү хожудаашкынны. Оон эргелекчизи чогуур дениелге ажылдаваан келгеннин малчыннар хомудап турарын хуралга чугаалашкан. Ынчангаш малчыннарны чугле хереглелдиг бараанналарыбиле чогуур ченнде хандырган турарының хемчээн алырын дугуруушкан. Бо чылын салбырының иниттиниң малына белеткээн сигени — планының 40 хуузу. Моон алгаш көөрге, иниттиниң малына чем белеткээриниң ажылы кошкак. Амгы үеде сиген белеткелин үргүлүүлеп турар.

Совхозтуң Өртен сүт-бараан фермазы кыштаглаашкынга багай белеткенген. Улуг инек болгаш быыа кажаалары септеттинмээн болгаш чылыттаттынмаан. Саанчылар чурттаар бажыңнар белен эвес. Ында сигекин хөйлаараар таныыл чок. Бо эрткен коммунистиг субботникте үх фермага малчыннар болгаш суурнуң чамдык организацияларының коллективтери эдээн ажылларны кылган.

Кодан девискээринде өзөк овааланы берген чызар. Ол едекти дениелдиниң алган турбайн мөзүр дажыглап, хаан бирүүнүн санитарлыг байдалын эжиктер хереглеп, салбырының иниттиниң малына белеткээн сигени — планының 40 хуузу. Моон алгаш көөрге, иниттиниң малына чем белеткээриниң ажылы кошкак. Амгы үеде сиген белеткелин үргүлүүлеп турар.

Совхозтуң Өртен сүт-бараан фермазы кыштаглаашкынга багай белеткенген. Улуг инек болгаш быыа кажаалары септеттинмээн болгаш чылыттаттынмаан. Саанчылар чурттаар бажыңнар белен эвес. Ында сигекин хөйлаараар таныыл чок. Бо эрткен коммунистиг субботникте үх фермага малчыннар болгаш суурнуң чамдык организацияларының коллективтери эдээн ажылларны кылган.

Кодан девискээринде өзөк овааланы берген чызар. Ол едекти дениелдиниң алган турбайн мөзүр дажыглап, хаан бирүүнүн санитарлыг байдалын эжиктер хереглеп, Чамдык малчыннар дыка хөй ыт тудуп турар. Бо чорук малмаганга аймылдыг болгаш аарыг тывылдырып болур. Чамдык черлерде сиген кажаа чок, ынчаар турар болза, төгчеглеттинип болур. Совхозтуң дирекциязы болгаш малчыннар олче кичээнгей салыры чугула. Ажыл-агыйның зоотехниктери мал чеминиң рационун бо хүннерде тургускалак, малды оны барымдаалап чемгерер болгай.

«Тес-Хем» совхозтуң мал кыштаглаашкынының белеткелинде ылереттинген четпестерни дарый чайладыры, кыштаглаашкынны организастыг эрттирер талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыры негеттинип турар. Чүге дээрге, кыштаглаашкынның чедишкиннинг болуру — совхозтуң ажыл-ишчилериниң Совет Тыванын 40 чылынга күш-ажылчы белеткелиг ужуражыры кыштаглаашкынга белеткелден улуг хамааржыр.

С. ЧООДУ.

...Даштыкыдан соолгу медээлер....

ПРАГА. Дарганнаар цехтиң ажылын хандырып турар чартык автоматчыткан системаны Остраведе Клемент Готвальд аттыг металлургия комбинады ажыглалга киргеи. Коленвалдар болгаш өске-даа кезектер кылыр технологтуг саналгаларны машинаның электрон «угаанында» шыгжап кылган. Ол чорудулганың чаа системазы металлдарны камнап алырынга, ажылчыннарның күш-ажылын чиигдирилгеге улуг ийтин берген. Кижилерниң күш-ажылын автоматтар солаан.

База ол ышкаш склад ажыл-агыйынга хереглээр «Робот» деп автоматчыттынган системаны ажыглалга олда будурулгеде киргеи.

ПАРИЖ. «Ядролуг дайынның халавыпың онза айылы дег» дувурелде американ чон кажалда-лаа көрүп көрбээн»—деп, коску хой-иниги ажылдакчызы, АКШ-тың компартиязының ТК-зының кежигүүнү Анджела Дэвис демдеглээн. «Хереэжен кижи болгаш социализм» деп бүгү-делегей коллоквиумга киржип турган Анджела Дэвис «Юманите» солунга интервьюзунга демдеглээни болза, тайбың дээш калбак шимчээшкинни чорудуп болурунуң бүгү арналары бөгүиде тургустунган.

КАИР. Үилдүүг төлээриндеи ойталаанны дээш Египетте чедеп миллионер суд мурнунга турар ужурга таварышкан. Хээли база документилерин таварыштыр кылып турганындан 350 миллион египет фунт өрете олар душкеннер. Ол дугайында «Аль-ахрам» солун дыцыаткан. Оларның бай-шыдалының децилеи ангы-даа болза, Египеттин президентизи турган Садаттың экономика талазы политиказының ужуулдан тургустунган «Ажык эжиктерни ажыглап, контроль чок үүлгедиглерни чорудуп турган. Ам болуп турар суд «Ажык эжиктерниң» чүүтүн экономиказын саңдаразашкынга чедиргеннин хереченнеп турар.

НЬЮ-ЙОРК. АКШ-та хемчэл талазы-биле оң чедигн черни эзлеп турар «Хьюстон пост» солун хаглыныган. Оны чүс миллион доллар-биле Канадада ном үндүрер «Торонто сан» паблишинг корпорейшн кооперация садып алган. Ол корпорацияга «Торонто сан», «Эдмонтон сан» болгаш «Калгари сан» солуннар база хамааржыр. Баштайгы номери 1885 чылда чырыкче үнгеи «Хьюстон пост» солунуңуң эзи «Эйч энд си комьюникейшнзм» кампания саңдаразашкынга боргедээшкинге таваршканын бо чылдың июльда-ла дыңнадып турган.

БРАЗИЛИА. Амгы үеде Бразилияда үжен мүн ажыл чок инженерлер бар. Ол дугайында медеглелде инженерлер федерациязының ылетке-лиинге киргеи. Экономиктиг бууразашкынның чедиглентеннинде инженер - техниктиг ажылдакчыларның ортузунда ажыл чок чорук озуп турар деп, ол документиде айыткан.

ТОКИО. Тайбың, термоядролуг халапты болдурбас дээш шимчээшкин Японияда улам калбарып турар. Ылаңгыда октябрьның соолгу декадазында эрттирерин планнап турар даймга удур күштүг шимчээшкиннер, бирги эзлчегде, даймга удур ходелиишкиннериниң чаңгыс зай дүнү кол болуушкун болур. Ядролуг чевсеглелиишкинге удур демиселдиң адаанга каттыжарынче коммунистиг болгаш социалистиг партиялардың комитеттери калбак хой-иниттиги кыйгырып турар.

МАПУТУ. Ажыл чок чоруктуң өскүп турар дениелиң күрүнешиң экономиктиг бууразашкының хереченнеп турар деп, «Ранд дейли мейл» солун демдеглээн. Ылаңгыда даг-руда, тулуг болгаш энергетика адырларында саңдаразашкын коскузу-биле ылдеп болуп турар. Төп саналгарын бюрозунуң сан-чурагайларын бүгүүр алырга. Мурнуу-Африкада болбаазырадылга чорудулгаларының улетпуруиде 82 мүн кижи ажылдаар черни ышкынган. Ажыл-ишчилериниң бүгү категорияларының 5 хуузунуң шалыны кызырылган. Экономиктиг бууразашкын эң берге байдалды оңнуг кештит ажылчыннарның ортузунга тургускан.

(СЭТА).

Национально-краеведчес отдел

ПАРТКОМНУ ЧҮҮ ДЭЭШ ШҮГҮМЧҮЛЭЭНИЛ?

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

Республиканың партия организацияларында отчёттар болгаш соңгулдалар уламчылавышаан. СЭКП-нин XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң ооң дараазында болган Пленумнарының шиитпирлерин партия организациялары амыдралда канчаар боттандырып турарын коммунистер ол хуралдарга бүгү талалыг анализтеп көрүп, кичээнгейин чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларже угландырып турар. Бин-Хемде Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозка эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдың угламышкыны база ындыг болган.

Совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың үшкү чылының эрткен тос айларында канчаар ажылдаанын совхозта партком секретары М. Н. Моллеров отчёт иletкелинге тодаргай чугаалаан. Ажылагай бо чылдың тос айларында күрүнеге эът, сүт садарының планын ажыр күүсеткен. Эрткен чылдың бо үезинден сүт бүдүрүлгезин 300 тонна көвүдеткен. Турам, Билелиг сүт-бараан фермалары багай эвес ажылдаан. Саанчылар коммунистер З. Сединей, Р. Кечил-оол болгаш өскелер-даа эки коргузуглерни чедип алган. Хойжулар коммунистер О. Кечил-оол, Д. Хомушку, С. Чамзын ниитниң малының баш санын өстүрер, продуктулуг коруун бедидер дээш кызымак ажылдап турар. Четчир санныг мал чемнерин белеткел алыр, чер ажылының культуразын бедидер дээш совхозтуң ажылчыннары чамдык хемчегларни ап турар. Бо айтырыгларны чедишкиниг шиитпирлээр дээш совхозтуң парткому, партия эге организациялары отчёттуг үениң дургузунда коммунистерни бүдүрүлгениң чугула участоктарынга таарыштыр тургузуп, оларның авангардчы ролюн, харысалгазын бедидер, партийжи-организастыг, идеология ажылдарын эки-жидер чамдык хемчегларни ап чорутканын отчёт-соңгулдалыг хуралга демдеглээн.

Ынчалза-даа парткомнуң отчёттуг үеде чорудуп келген ажылында четпестер болгаш чедир кылдымаан ажылдар барын иletкелчи база санал берген коммунистер хуралга чугаалаан.

Совхозтуң кол экономиказы — мал ажылы. Ооң баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер дээш ап чорудуп турар зооветеринарлыг хемчегларни негелдеге четпезин чидиниг-биле шүгүмчүлээн. Ылаңгыя хой ажылында улуг четпестер бар. Ажыл-агый бо чылдың эрткен айларында үс баш төрүүр хойга оваштыр 57 хураганы алган, эрткен чылдан 9 баш эвээш. Хойнуң чидери, өлүрү көвүдээн. Бо чылын 1586 чаш хураган өлген. Совхоз күрүнеге дук садар планын күүсетпээн, азы 27 тонна дукту чедир бербээн. Бо четпестерниң кол чылдаганы хой ажылдыгЭэрбек салбырының удуртукчулары, совхозтуң парткому, дирекциязы кадарчыларны шын шилип албайн, харысалга чок кижилерни киирип, специалистерден даалган ажыл-херээ дээш негелдеңи, кошкатканының, ажыл-ишчилериниң ортузунга политмассалыг, кижизидилге ажылын суларатканының түңнелинде болган. Партия комитедиЭэрбек салбырында партия эге организациязындан (секретары К. Х. Хертек) негелдени кошкаткан. Ында малчын 8 коммунист планын күүсетпээн. Коммунист Еизак Пид-оол чедишкиниг ажылдаарының орнуунга совхозка 6 муң рубльдің коопералын чедиргеи. Коммунист Оюн Сундуй-оол партийжи болгаш күш-ажылчы сагылга-чурумну үрээн.

Ээрбектиң хоо кодурлап, дүгү дужүп турар, ооң чылдагааны-биле күрүнеге дыка хой дукту чедир сатпаан. Партком ону билир тургаш-ла, ол четпести эдер, специалистерниң ажылын эки-жидер хемчегни албаанын коммунист О. К. Оолак саналынга шүгүмчүлээн. Салбырының ажылчы чоннарының ортузунда политмассалыг, идеология ажылы кошкак, совхозтан, район төвүнден мергежилдиг лекторлар, административти организарның ажылдакчылары ховар барып турарынган лекция, беседалар, ужуражылгалар эвээш болуп келген. Ооң уламындан күш-ажылдың, хой-ниитиниң сагылга-чурумун үрээр, кем-херек үүлгедир, арагалаар чоруктар ында бар.

Совхозтуң сүт-бараан фермаларының ажылы амгы үениң негелдезинге дүүшпейн турарын хуралга коммунистер шүгүмчүлээн. Мыйыстыг бода малдың баш саны өспейн, продуктулуу бедивейн турар. Үксаажыдылга ажылын, ажаалда, чемгерилгени, суггарылганы четпес, зооветеринарлыг хемчегларни кошкак чорутканындан байдал өскерилбейн келген. Чүс баш төрүүр инекке оваштыр 46 бызаны бо чылдың эрткен айларында алган, ол 1982 чылдың көргузүүнден куду болган. Сүт савлдазын эрткен чылдан көвүдеткен-даа болза, 106 тонна сүттү чедир бүдүрүп шыдаваан. Сүттүң шынары багай, бирги класстың сүдү чүгле 42 хуу болган. Мыйыстыг бода малдың өнзы-бүрү чылдагаанындан хораары бар. Турам фермазында бо чылын 10 ажыг инек бертинген болгаш хой чем чээш өлген.

Сүт-бараан фермаларының ажыл-ишчилериниң ортузунда политмассалыг ажыл кошкак, кижизидилге ажылы четпес, ажылга харысалга кошкак.

Турам сүт-бараан фермазы эң-не хой сүттү бүдүрүп турар. Ында куш-ажылдың организациязы четпес. Ынчалза-даа депутат болуу, профилактика чөвүлели болгаш өске-даа хой-ниити организациялары ону эки-жидер дээш ажылдаавын турар. Фермада ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунмаан. Чырык чок, соок, саваларны соок сүт-биле чуп турар, ооң чылдагааны-биле сүттүң шынары куду болуп турарын Т. Е. Поносова саналынга чугаалаан.

— Ферманың клубунун одаар ыяжы дүжүртүнмээн, библиотека эргелекчи чогундан ажылдавастаан, телефон харылзаазы үзүлгенден бээр ийи ай четкен, магазин айыткан шагында ажылдавас болганда чугула хереглелдиг барааннарын садып алыры берге —деп. Билелиг сүт-бараан фермазының бригадири К. С. Маадыр саналынга чугаалаваш, ажылчы чоннарның ортузунда идеология ажылының кошкак чоруп турарын айыткан.

Бо четпестерин партком билир хирезинде, ону чогуур үезинде чайладыр дээштиг хемчегларни албайн, ону харылдап турар эштерден партийжи принципиалдыг негелдени тургуспайн келгеиин шүгүмчүлээн.

Мал ажылын хөгжүдериниге чер ажылының культуразын бедидери улуг рольдуг. Ындыг-даа болза мал чемнери болгаш тараа культураларының үнүжү, дужүду куду болуп артпышаан, агротехникти-гиг чурумнарны сагыйын турарындан ол болганын хуралга демдеглээн.

Мал болгаш чер ажылын хөгжүдериниге кол специалистер улуг рольду ойнаар турбуже, оларның харысалгазын бедитпейн, шыңгыы негелдени партком тургуспайн келгеиин хуралга айыткан. Кол мал эмчизи, кол зоотехник малчынларның кодаларынга барып, ажыл-ижи, амыдыралы-биле танышпайн, арга-сүме, дузаа чедирбейн турарын хойжу О. Г. Кечил-оол шүгүмчүлээн.

Совхозтуң партия организациязы отчёттуг үениң дургузунда быжыккан, сан талазы-биле өскен, дайынчы аргашиизээ бедээн. Оон-биле чергелештир межигүн өзүлдезинде болгаш аныяк коммунистер-биле ажылда четпестер бар. Кол мергежилдің кижилерин СЭКП кежигүнүге эвээштн хүлээп ап турар. 242 малчынның үжен тозу, 84 механизаторнун үүле тозу партия кежигүнү. Ээрбек салбырында партия эге организациязы чаңгыс-даа аныяк коммунистиң партия даалгазын канчаар күүседип турарының дугайында информациязын дыныаваан.

Совхозтуң мурнунда салдынган ажыл-агый, культура тургузуушкунунун айтырыглары чедишкиниг шиитпирлээрде парткомнун идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылын СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунун шиитпирлериниг дүүштүр тургузарымдан улуу-биле хамааржыры хуралга чугулалап демдеглээн. Парткомнун моон соңгаар чедишкиниг ажылдаарының хемчегларни тодаргай айыткан докладалды хурал хүлээп алган.

Т. ХЕРТЕК.
«Шыныың» корр.

ТҮҢНЕЛИН ҮНДҮРГЕН

Тес-Хем районнуң чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазын, арыг-шеверин бедик деңнелге тургузар дээн социализстиг чарыжының түңнелин үндүрген. Чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар болгаш погаанчыдар талазы-биле көдээ Советтерден О. Шыкаа көдээ Совети тиилекчи болган.

О. Шыкаа суур аныяк, тургустунганындан бээр он чыл чаа-чедип турар. Ооң эге таваа салдынган үеден бээр ыяш аймаан олурткан, кудумчуларны арыг-шевер тургузарын чайчылчыткан. Ынчангаш, ук суур чылдан чыле улам көрүштүг болуп бар чыдар. Ол ажылга О. Шыкаа көдээ Совет күүскомунун даргазы С. Артынаның үлүг-хуузу улуг. Суурнун аян-шинчизин көрүштүг болдурар дээш, эвээш эвес организастыг хемчегларни ап келген.

Чаагайжыдылга болгаш погаанчылыгла ажылын бедик деңнелге тургузар талазы-биле ажылды өске суурларда кошкак боттандырып турарын айтыр аваар. Ылаңгыя Берт-Даг, Кызыл-Чыраа, Чыраанды көдээ Советтерге хомаржыр суурлар хожудап турар. Бо суурларга часкы үеде хой дөс ыштарны, чадаг үшүүтерни тарып, каар, а чайгы ажылдатежээлдезинче, суггарылганынче сагыш салбас. Ооң уламындан ук ыштар кургап, сынып, суур ишти боктаалыраар.

Кудумчуларга хериннерни, штакетниктерни септевезиниден, чаартаанындан ол база суурнун аян-шинчизин үрээр. Белдир-Арыг, Самагалдай, Ак-Эрик суурларда бута-сумунарның суглары кайы-хамаан чок агып чыдар.

Чаагайжыдылга болгаш погаанчылыгла ажылын тускай штаттыг кижилер ылбас дээрзи билдиптигр. Олче суурнун чурттакчылары боттары кичээнгей салыр ужурлуг, олар арыг-шеверин сагыр, ыяш аймаан олуртур, ажаалда-тежээлдезин чорудар болгай. А көдээ Советтер, агитквартиралар болгаш өске-даа хой-ниити организациялары олче ажылчы чоннуу мобилизаттаар хүлээлгелиг.

Ч. ДАЖИВАА.

УЛАМ САЙЗЫРААР

ВЛАДИВОСТОК. Бо үүс чылдың төнчүзүнге чедир Владивостокту чаартырының чингине планын боттандырар.

Улуг Петр мугулдурунун суглары-биле болгаш тайгабиле бүргеткен хоорай бодунун девискээрин алгылар аргазы чок болгай. Архитекторлар хоорай девискээринде турар бичин тейлерни тускай террасалар кылдыр ажыглап турар.

Сөөлгү он беш чылларда ийи миллион хире дөрбелчин метр чаагайжыткан чурттаалга бажыңнарын ажыглалга киирген. Микрорайоннарны транспорт оруктары хоорайның төвү-биле харылзаштырып турар. Сөөлгү чыларда хоорайның соңгу талазында үүс муң кижи чурттакчылыг чаа микрорайонда орук харылзаазы эки-жээн.

Чоокку үеларде Владивостоктуң чурттакчыларының саны чеди үүс муң кижи чедер.

КЫРГЫС ССР. Нарын шуралгаанын валчеглиг станциязы — Таш-Кумыр ГЭС-тиң тудуу калбарган. ГЭС-тиң тудуунун таваанын оңгарын ылырын шапкынчыдарынга «Нарынгидроэнергострой» эргеледи-диң коллективтериниң аразында станцииниң тудуунун баштайгы кубометрин салыр эрге дээш калбарган чарыш идиг болган.

ЧУРУКТА: даштар тудар тургузугуу даг үнер монтажникатер А. Шаматов, Т. Молдобаев, А. Кенжеев (солагай талдаан оң талаже) ылып турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Совет Тываның 40 чыл оон база В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың баштайгы эвлекчиниң ажылдан эгелээнинің 20 чыл болурун төлептиг күш-ажылчы белеткер-биле утаууруна бодунуң салымышкынын «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниги-ниң коллективи киирин турар. Эрткен сентябрь айда даг-ажылдар 930 муң тонна даг массазы казар планын 952,7 муң тонна кылдыр күүседи, ай планын 102,4 хуу чедиргеи.

Ак-Довурактың даг-ажылдарындан А. Монгуштуң, Ю. Аверьяновтуң база М. Евдокименконуң эвлекчилери сентябрь айның планныг омаалдаларын күүседи, ол-ла айның эгезинден тура 1984 чылдың үлүүнче ажылдан эгелээн. Август айның түңнели-биле экскаватор машинистери Виктор Ковлов, Товаришчай Лоисан, Владимир Галченко база Борис Ершов олар он бирги беш чылдың баштайгы үш чылдарының каттышкан планын күүсеткенин рапорттаан. Үстүмде ады үнген, 1984 чылдың үлүүнде ажылдан турарларны адаваска, сентябрь айның түңнелинде шылгараннар база хой болган.

Рудникте Ю. Ардашовтуң удуртканы № 13 экскаваторнуң бригадазы сентябрьда 70 муң тонна даг массазы чудурер планын 137,7 муң тонна чедирип, ай планын 196,7 хуу күүседип, онза шылгараан. Ай планындан ажыр 62 тонна даг массазы чудурген А. Догадин удуртканы № 10 экскаваторнуң, планын 113,8 хуу күүсеткен, А. Бабуринниң удуртканы № 6 экскаваторнуң бригадалары шалынчы ажылдаан. М. Күжүгеттиң, В. Кириллов-туң бригадалары ай планын хуусаазындан эрте күүсеткеннер.

Экскаваторларның ажылдаар черлеринде руданы шинчип берип турар чер өрүмнээр станоктарның коллективтери база шалынчы ажылдан турарлар. Оларга ай планындан ажыр 400 база 450 погон-метр ханы черлерни өрүмнээн И. Шербининиң болгаш И. Устиновтуң удуртканы өрүмнээр станоктар бригадалары хамааржыр.

— Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

КЕЛИР ЧАСКА БЕЛЕТКЕЛ

Часка белеткел — ажылы Улуг-Хем районунда ыяш ажыл-агыйының салбыларының аразында каазбаргаи.

Келир часка белеткел ажылынга 246 гектар черни тайында ацдарын белеткээн. Ол ажылдың шынары эки. Ынаш ажыл-агыйының 3 салбыры келир чазын ол черге ыяш тарып олуртур.

К. ООРЖАК.

ЭРТКЕН ЧЫЛДААЗЫНДАН ХӨЙ

Улуг-Хемниң оң талазында Кызыл хоорайның кыдымда Тываның хереглекчилер эвлекчиниң бора дилги фермазы бар. Ферма үзүн чаруш тереткерлиг, арыг агаарлыг алаак иштинде турар. Дилги фермазының ажылы солун болгаш марын.

Ферманың коллективинде 60 ажылчын хаара туттунган. Ажылчыннарның чурттаа турар чери — бичин сууру база ында, фермазының мырынан чанында. Ынчангаш ажылчыннарның дилги ажаакчыларының дыштанырынга, ажылдаарынга коллективтиг баштаар чери, профсоюлел комитеди таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Бо чылын алаңы каы ажылдакчыларын бажыңнарынга агаар сеткелдерин бүдүрүлгениң хөреңгизи-биле чорутканы, ийи квартиралыг чаа чурттаалга бажының ноябрь айда ажыглалга киирер.

Дилги фермазының коллективиниң кол ажылы — чылдык-на бедик шынарлыг хой саанныг дилгилерни хүлээп ап, чыл төнчүзүнде күрүнеге дужаары болур.

Бора дилгиниң фермада кол коданы 1244 баш санныг, ооң иштинде кыс дилгилер 1042, бүдүрүкчүлери 213 баш санныг. Бо кодан доктаамал азырала турар. Ооң бо чылдың дургузунда 7367 дилгиниң чаш төлүн алган, олар онча-мекди өстүрүп алырынга аъш-чемниң рационун тускай рецепт өзугаар үлеп бээри улуг харысалга. Ол ажылды И. Королев, У. Саидый-оол эжишкилер билдилиг күүседип турар.

Дилги фермазының ажылынче Респотребсоюзтуң баштаар чери доктаамал кичээнгейин угландырып турар. Фермада дилги чеми белеткээр чаа кухняны, автомашиналар гаражын тудуп берген. Амгы үе — ажыл-агыйда эң харысалгалыг. Бүдүн чылда ажылдың түңнели аллыган «чимчак алдыныы» күрүнеге дужаар.

К. САТ.
экономист.

АДАЗЫНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ САЛГАЛЫ

Мал ажылы тыва кижилериниң салгалдан салгал дамчаан ажылы болгай.

— Бичин чажымдан эгелеп мал дозуп чорааным кайын үттур мен. Амыдырал-чурттаалгада монге чүве каяа турар боор. Чылдар эртер, кижи назылап кырыыр болгай. Адаже кижи уруг-дарыым эки чорзун, ажылга ынак, чонунга хүндүткелдиг кижилер болуун деп бодап чоруур мен. Уругдарым боттарының ажылчыннарга иженгиг-ле ийиктирип, өөредип алыр деп бодап чоруур адаалер хейну бодап чоруур-ла болгай — деп. Маадыр-оол Калзанович Монгуш чугаалап орар.

Шынап-да, ооң чугаазы шын. Маадаа тодаргай бир чижекти көргүзейн. Анда Маадыр-оол биле Наңдат Монгуштуң ог-бүлезинің хамаарыштырып болур. Олар хой ажытелду өстүрүп, кижизиткен ог-бүле.

Өгнүн эр ээзи Маадыр-оол «Ак-Туруг» совхозка инек кадарып, кадайы Наңдат саанчылап, үр чылдарда ажылдап келгеннер. Оларның ам кайызы-даа пенсионер.

Номчукчуларга таныштырар бодаан бодалым, ада-ие боттарының ажыл-ижиниге уруг-дарының өөредип каяны болур. Олар пенсиялап алзадаа, уруг-дарыынга ажыктыг арга-сүмени берип орар. Оларның улуг оглу Декабрь шериг албанындан халажып келгеи, адазының соон салган, кадарчылап эгелээн. Оон дүнмазы Николай арткен чылын база шериглен келген. Ол ийи алышкы ферманың саар инектерин хүлээп алгаш, кадарчылап ажылдап турар.

Алышкыларның адазының соон салган, бир демниг, эпнайыралдыг ажылдап турары өөрүнчүг. Шиитиниң малын ак сеткилиг кадарганының түңнелинде, ферма ай, квартал планын ажыр күүседи болгаш, ферма Я айларда күрүнеге 90 тонна сүт садар планын 92 тонна кылдыр күүсеткен. Ог-бүленин бир кызы, Лариса, ортумак школаны доскаш, иезин салгап, саанчылап турар. Ынчангаш ферманың планныг онаалдаын күүседиринге алышкыларының улуг-хуузу улуг болган.

Совет Тываның ССРЭ-нин составынга эки тура-биле киргениниң бээр 40 чыл болур өөнга күш-ажылчы белеткерлиг ужуражыр дээш алышкылар кызымаккай ажылдап турар.

К. КОМБУ.

БҮДҮРҮП ҮНДҮРГЕНИ

Чадаанаының сүт заводунун коллективи үшкү квартал планныг онаалдаларын чедишкиниг күүсеткен. Квартал планын өзугаар 700 муң рубльдин продукциязын бүдүрүп үндүрер турган. 718,5 муң рубльнин бүдүргеи. Продукция сайгарарын 715 муң рубльге азы 102,1 хуу чедиргеи.

Планы 45 тонна саржат турда, ону ажыр күүсеткен. Чалан сүт планда 1813 тонна турда, ону 1819,4 тоннага азы 100,3 хуу күүсеткеи.

А. ДОНГАК.

„ШЫНГА" ХАРЫЫ

НЕМЕЖИР

Кызыл хоорайның кудумчуларынга суксаан кижи кайнаар баарыл? Хей-ниитиниң чемненилге черлериниче. Ындыг-даа болза олар чамдыкта хааглыг болур. Тускай расписание өзугаар ажылдап турар болгай. А кижинин суксуну ол расписаниеге чагыртпас, бодунуун негей бээр. Ынчангаш, хоорайда ханды, газтыг суг, квас садары-биле черлерни тускайлаваан. Оон ажылынга хамаарыштыр «Суксун садар черлер дилээш...» деп материал № 213 «Шынга» үнген. Чамдык киоскилерниң хааглыг, чамдыктарында суксун аймаа чок турарын автор Л. Чигарская шүгүмчүлээн.

— «Шынга» үнген ол материалды Кызылдың аъш-чем барааннарының садының специалистери болгаш удуртукчулары-биле сайгарган бис — деп, республиканың садыг министри К. Х. Шавыраа редакцияга дыныаткан. —Солунда парлаттынган материалдың фактылары бадыткаттынган.

Шүгүмчүледе онаашкан магазиннерниң директорларынга сагындырыг берген бис. Оон-биле чергелештир хоорайның төп магазиннеринге суксун садар автоматтыг херекледдерни тургузар талазы-биле ажылдар кылдынып турар. Ол ышкаш хандыны каяа-даа удуктелдирбес талазы-биле тускай айтыышкын бердинген».

ТӨТЧЕГЛЕКЧИЛЕРНИҢ ОРУУН ДУГЛААР

Бистиң районнуң чамдык бүдүрүлге, албан черлериниң, организацияларның, совхозтарның машина-техника эдилеп, ажыглап турар албан-дужаалдыг кижилери, чолаачылар, оларның чоок өөнүк-талалары сөөлгү үеде дүнүн карангызын ажыглап, чырыдып аннаар чаңчыл тыпкан. Ан-мен хүндуску одар соонда, дүне дыштанып, ажык черлерге үүп кээр. Дүне аннаар кижилер — күрүнеиниң аңнымыр дурумун каржызы-биле үреп турар браконьерлер—ындыг черлерге машиналыг чеде бергеш, тускай белеткеп алган күштүг чырыктыг фонарлары-биле аргазын кыдыгларын чырыдып, ол-бо кезип тургаш, чырыкка чылчырыктаан ан-менни кыра боолай бээр. Дүне чырыткан ан карангызе дезип үнмезин ажыглап, опу кээргел чокка боолап өлүрүп, балыглап турары кончуг кам-хайыра чок, аңнымыр дурумнериниде көрдүнмээн арга-дыр. Балыглаткан аңнар дезип чоруткаш, кайы-бир черге барып өлүр, ажыы чок сек болур.

1983 чылдың февраль айда «Май 1» совхозтуң девискээри. Тоора-Хем суурдан ырак эвесте Кады-Эзим деп черге диңд дилеп, аңнап чорааш, ацаа ГАЗ-69 деп чиик машинаның ыңай-бээр хой удаа чорун турган ийин кордум. Оон ол-ла эзимни өрү алзы элээн ырады кылаштааш, өске талазы-биле дедир ээп чаныр чорун ора бага бир машина ноянге таварыштым, ол яс мырыңай чаа, дүүн-бурунгу хуй чорааи хире болду. Оон чартык километр хире чорааш, машинаны ыңай-бээр чорааи хой истеринге таварыштым. Чогум кандыг сорулгалыг чорун турганын билип алыры-биле истеп, щезин чорун тура, ол бракомьер анчыларыны эликтерни боолап алгаш, ишти-хырынын октапкан черин база тыптым. Машина, чадаг кижи-даа изи эңдерик болду. Боолаан эликтерни дилеп турганы ол хире. Оон чоруткаш бир элик изин база тып алдым, топтап көөрүмге, элик аңаа-ла эвес, балыглаткан хевирлиг. Ону улай истей бергеш, шет аразында өлген чыткаиын тыптым. Эъдн доңган, ийи караан кускун деже соктап каан. Ам канчаар таңды кежиин аңаа кааптар эвес, хар-биле хөөп каан мен.

Бо үүгле чаңгыс чижек-тир. Ынчаар дүне аңнап турар төтчеглекчилер чөпшээрел чокка та чеже аңны кырып, чиирни чип, каарын каап турар чүве. Дүне чырыдып аңнап турар машиналыг кымнарыл ол? Машиналар хуу бе азы албан черлериниң бе? Бистиң Тожуда хуу машиналыг, ылангыя кыжын берге оруктарга торулбас ындыг хөлгелиг кижилер ховар. Ынчан кээрге, ол дүне аңнап мунуп турар машиналар хой кезиинде албан черлериниң-дир. Черле ынчаш бистиң районда аңнаыр чурумун үреп, дүне чырыдып аңнап турар албан-дужаалдыг чамдык кижилер бар. Кызын «Май 1» совхозтуң девискээринде арга-эзим. Ол-ла эзимни ол ийи ыңай-бээр чорааи хой истеринге таварыштым. Чогум кандыг сорулгалыг чорун турганын билип алыры-биле истеп, щезин чорун тура, ол бракомьер анчыларыны эликтерни боолап алгаш, ишти-хырынын октапкан черин база тыптым. Машина, чадаг кижи-даа изи эңдерик болду. Боолаан эликтерни дилеп турганы ол хире. Оон чоруткаш бир элик изин база тып алдым, топтап көөрүмге, элик аңаа-ла эвес, балыглаткан хевирлиг. Ону улай истей бергеш, шет аразында өлген чыткаиын тыптым. Эъдн доңган, ийи караан кускун деже соктап каан. Ам канчаар таңды кежиин аңаа кааптар эвес, хар-биле хөөп каан мен.

Бо үүгле чаңгыс чижек-тир. Ынчаар дүне аңнап турар төтчеглекчилер чөпшээрел чокка та чеже аңны кырып, чиирни чип, каарын каап турар чүве. Дүне чырыдып аңнап турар машиналыг кымнарыл ол? Машиналар хуу бе азы албан черлериниң бе? Бистиң Тожуда хуу машиналыг, ылангыя кыжын берге оруктарга торулбас ындыг хөлгелиг кижилер ховар. Ынчан кээрге, ол дүне аңнап мунуп турар машиналар хой кезиинде албан черлериниң-дир. Черле ынчаш бистиң районда аңнаыр чурумун үреп, дүне чырыдып аңнап турар албан-дужаалдыг чамдык кижилер бар. Кызын «Май 1» совхозтуң девискээринде арга-эзим. Ол-ла эзимни ол ийи ыңай-бээр чорааи хой истеринге таварыштым. Чогум кандыг сорулгалыг чорун турганын билип алыры-биле истеп, щезин чорун тура, ол бракомьер анчыларыны эликтерни боолап алгаш, ишти-хырынын октапкан черин база тыптым. Машина, чадаг кижи-даа изи эңдерик болду. Боолаан эликтерни дилеп турганы ол хире. Оон чоруткаш бир элик изин база тып алдым, топтап көөрүмге, элик аңаа-ла эвес, балыглаткан хевирлиг. Ону улай истей бергеш, шет аразында өлген чыткаиын тыптым. Эъдн доңган, ийи караан кускун деже соктап каан. Ам канчаар таңды кежиин аңаа кааптар эвес, хар-биле хөөп каан мен.

Бо үүгле чаңгыс чижек-тир. Ынчаар дүне аңнап турар төтчеглекчилер чөпшээрел чокка та чеже аңны кырып, чиирни чип, каарын каап турар чүве. Дүне чырыдып аңнап турар машиналыг кымнарыл ол? Машиналар хуу бе азы албан черлериниң бе? Бистиң Тожуда хуу машиналыг, ылангыя кыжын берге оруктарга торулбас ындыг хөлгелиг кижилер ховар. Ынчан кээрге, ол дүне аңнап мунуп турар машиналар хой кезиинде албан черлериниң-дир. Черле ынчаш бистиң районда аңнаыр чурумун үреп, дүне чырыдып аңнап турар албан-дужаалдыг чамдык кижилер бар. Кызын «Май 1» совхозтуң девискээринде арга-эзим.

берге ГАЗ-69, ГАЗ-66, УАЗ деп машиналарның изин оруктан хайыы черлерге эңдере көрүп болур. Олар чүү канчап чораан деп? Билдингир херек: аңнап чорааны ол.

Олар ол чырыдып аңнап чорааш, азырал малды безин чаңдыр таныл, боолап өлүргеш каапкан сектерин «Май 1» совхоз девискээринге кашдаа катап көргүлээн бис. Совхозтуң чылгычызы Хүлербеш Коллуң майгын чаныныа турган аъдын ындыг кижилер балыглап кааны таварылга бар. Совхозтуң ажылчыны Октээ Актың малын боолап өлүргеш, эъдин алгаш барган. Ырбан суурдан үнген ындыг төтчеглекчилер «Май 1» совхозтуң бир улуг аскырын, ийи аныяк малын боолап кааны тодаргай факт.

Күрүне машиназын хуузунда хереэнге ажыглап, аңнаыр чурумун каржызы-биле хажыдып, харын-даа азырал мал боолап турар кижилерни илередип тывар, хоойлу өзугаар хемчээн оныар үезин келген. Машина изи хереченлеп турдала, ындыг херектерни дарый изиг изи-биле дээштиг хемчегдерни ап, ындыгларны амдажытпазын чоп негеп турар. Карадгы дүне берге оруктарга чоруп, күрүне машиназын ыяш-дашка үстүрүп, үрегдеп, хой кывар-чаар материалдарны куруг черге чарыгдап турар кижилерни илередир, хемчээн алыр болза эки.

Д. АЙР-САНАА.
Тожу район.

ЭРТКЕН ЧЫЛДААЗЫНДАН ХӨЙ

Улуг-Хемниң оң талазында Кызыл хоорайның кыдымда Тываның хереглекчилер эвлекчиниң бора дилги фермазы бар. Ферма үзүн чаруш тереткерлиг, арыг агаарлыг алаак иштинде турар. Дилги фермазының ажылы солун болгаш марын.

Ферманың коллективинде 60 ажылчын хаара туттунган. Ажылчыннарның чурттаа турар чери — бичин сууру база ында, фермазының мырынан чанында. Ынчангаш ажылчыннарның дилги ажаакчыларының дыштанырынга, ажылдаарынга коллективтиг баштаар чери, профсоюлел комитеди таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Бо чылын алаңы каы ажылдакчыларын бажыңнарынга агаар сеткелдерин бүдүрүлгениң хөреңгизи-биле чорутканы, ийи квартиралыг чаа чурттаалга бажының ноябрь айда ажыглалга киирер.

Дилги фермазының коллективиниң кол ажылы — чылдык-на бедик шынарлыг хой саанныг дилгилерни хүлээп ап, чыл төнчүзүнде күрүнеге дужаары болур.

Бора дилгиниң фермада кол коданы 1244 баш санныг, ооң иштинде кыс дилгилер 1042, бүдүрүкчүлери 213 баш санныг. Бо кодан доктаамал азырала турар. Ооң бо чылдың дургузунда 7367 дилгиниң чаш төлүн алган, олар онча-мекди өстүрүп алырынга аъш-чемниң рационун тускай рецепт өзугаар үлеп бээри улуг харысалга. Ол ажылды И. Королев, У. Саидый-оол эжишкилер билдилиг күүседип турар.

Дилги фермазының ажылынче Респотребсоюзтуң баштаар чери доктаамал кичээнгейин угландырып турар. Фермада дилги чеми белеткээр чаа кухняны, автомашиналар гаражын тудуп берген. Амгы үе — ажыл-агыйда эң харысалгалыг. Бүдүн чылда ажылдың түңнели аллыган «чимчак алдыныы» күрүнеге дужаар.

К. САТ.
экономист.

МИНУТАНЫҢ ҮНЕЗИ ЧЕЖЕЛ?

Приборнуң согунчугаштарының көргүскени: шупту чүүлдер бодунун өй-тавында. Шенелдеге турган блокту мастер дужүрүп каапкан, дараазында эвлекчиг операциины ол чорудар берген. Контрольда продукция онзагай — ол материал келир үеге хамааржыр. Автомобиль моделинге херек ыяыг реле блоктарын болгаш предохранительдерин ажыглап тургускан Псковта «автоэлектроарматура» заводу комплект болур кылыгларын дурзулга партияларын бүдүрүп үндүрген: ону массалыг бүдүрүлгеже үндүрерин белеткээр, керезлиг коллектив үүрмек чүүл бүрүзүн саналгага ап, практика кырынга шенээр. Оон херээ болза, үе келирге, хүлээлге өзугаар автомобиль заводунга херек материалдарны чорудуп бээри. Адресте: Совет Эвилелиниң болгаш даштыкы үжеп ийи чурттарының бүдүрүлгелери.

Ажылдың тургустунганы деп-дескы болгаш тодаргай. Шак бүрүзүнүн хуваттынганы кончуг ажыктыг. 60 секунда бүрүзүнде-ле белеп продукцияның 100 кылыглары складче кирип турар. Беш чылдың эң эгезинде минутаның үнези 2,5 катап эвээш турган.

Бүдүрүлгениң хемчээли өскен, ынчалза-даа цехтерге ажылдаар улус немешпээн. Таныалаар автоматтар шаккыцайнып, контейнерлерже белеп кезектер шуужүп кирип турар. Мырыңай чоокта чаа хол-биле ажылдаар пресстерге 160 кижи ажылдап турган. Оларның ажылы чиик эвес. Участокта кижилериниң саны ам он катап эвээжээн. Механизация болгаш автоматизация талазы-биле завод алырда эң дээре көргүзүглүг. Операцияларның үүгле ийи хуузун кижи күжү-биле чорудуп турар.

Реле болгаш өске-даа приборларга хереглээр дериглер кылыр участокта роботтарны бүдүн кампаниязының ажылын чаңгыс оператор контрольдап турар.

Техниктиг эде дерилшкин дыка хой чүүлдерни чедип алырын хандырган. Завод төлевилел өзугаар чылда 15 миллион рубль түңнүг продукция бүдүрер. Херек кырында ол бүдүрүлге 26 миллион рубль түңнүг продукцияны бүдүрүп турар. Баш удур планнаашкынны чорудуп болур арга тургустунган: баштайгы алды айларда бүдүрер кылыгларының хемчээли чылдың ийиги чартыындан хой. Херек дыка хой продукцияны баш удур хөйү-биле бүдүрүп турар. Оон уламындан хой күш үндүрүп база үзүктелип тургаш ажылдаар чоруктар соксаан. Минутаның заводта үнези бедээн, чылда конвейерлериниг хаалас эрттирипкеи каш үени безин боттуг кылдыр эгидип алыры берге. Шак-үени ажыл-херек-биле чогумчалыы-биле доллурган. Бодап-даа көөрге, бүдүрүлге бүрүзүнге «боттуг чылдагааннар» таварып. бүдүрүлгениң темпизинге шаптыктай бээр болгай.

Ол «боттуг чылдагаанларны» бо бүдүрүлгеде планнап турар. Чижээ, чайның үш айларында эң-эн хой ажылчыннар көдээ ажыл-агый ажылдарынга чардыктыра бээр. Оон салдары бүдүрүлгете болбазын дээш чамдык ажылдарны кышкы үеже шилчидери чугула. Аарыгга таварыжыр, мөчээн кижилер ажаарынга киржир, өске-даа таварылгаларының чижек планнары база көрдүнер. Чаңгыс сөс-биле алырга, ажылчын минутаның чарыгдалы шын болдурарының бүгү хемчегдери баш удур кылдынар.

Материалдыг шаннадың шын системазын тургусканы база ажыктыг болуп турар. Кым кайы хире ажылдаан болдур, оон ооң алыр акшазы хамааржыр. Шаннал шалын акшазының дөртен хуузу чеде берип болур. Кылдыр тургускан. Шаннал продукцияның долузу-биле кылынганындан дорт хамааржыр. Ай, квартал, чыл дургузунда доктаамал, эки ажылдаарындан шаннадың хемчээли хамааржыр.

Эрткен чеди чылларының дургузунда завод продукциязы-биле хандырып турары бүдүрүлгелерден чаңгыс-даа хомудал ап корбээн. Оон бүдүргеи электроарматуралары эки шынарлыг болуп турар. Боттарының керээлиг бүдүрүлгелериниге псковчулар продукциязын чаңгыс-даа хүн озалдатпайн берип келген.

Д. ЗВАНЦЕВ.
СЭТА-ның корр.

ПСКОВ.

Советтер амыдыралы

ДЫҢНАНГЫР БОЛУРУ ЧУГУЛА

Ажылчы чонларың чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды В. И. Ленин партия ажылының эң чугула участоктарының бирээзи ыылдыр санап чораан. В. И. Ленинниң бо талазы-биле ажылдап ыылган кол принциптери СЭКП массалар-биле харылзаалариың чугула хевири ыылдыр өөрбүүлээн, ону улам хөгжүдүп, сайзырадып турар.

СЭКП Төп Комитединиң «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлеринге дүүштүр ажылчы чонларының чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» докторалында совет кижилерниң эрге-ажыының, оларның хөй-ниитчи, политиктиг идеякейин бедидериниң, социалистиг демократияны хөгжүдериниң дугайында партияның сагыш салышкыны ханы илереттинген. Чагаалар-биле ажылды экижидер, хамаатылары хүлээп алырын улаштыңай сайзырангайжыдар талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырып чорударын ол докторалда партия, Советтер, профэвилел болгаш ажыл-агый органнарынга хүлээндирип турар. Чонның хүн бүрүнүң негелде-хереглелдериге сагышчовагыр болуру, ажылчы чонның чагааларын болгаш хомудалдарын кичээнгейлиг көөрү кандыг-даа удуртукчуның ажылынга чугула черин эзлээр.

Улус депутаттарының Тес-Хем район Соведниң күүсекчи комитеди ажылчы чонның чагаалары, билдириишкиннери-биле ажылды экижидер дээш чамдык хемчеглерни кылып чорудуп турар. Район база көдээ Советтериң күүском хуралдарынга, сессияларынга чагаа, билдириишкин талазы-биле ажылды экижидер айтырыгларны сайгарып көрүп, чугаалажып келген. Эрткен чылдың февральда база бо чылдың апрельде районның күүсекчи комитединиң хуралынга «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлеринге дүүштүр ажылчы чондан кирип турар чагаа-бижикти, билдириишкинни хүлээп алырын сайзырангайжыдар дугайында» айтырыгны чугаалашкаш, чогуур шинтпирни хүлээп, контрольга тургускан. Ук шинтпирнин күүселдезиниң талазы-биле чамдык ажылдар райкүүскомда, ооң килдистеринде, көдээ Советтерде, албан черлериде, организацияларда, бүдүрүлгелерде чоруттунуп турар. Чагаа, билдириишкин талазы-биле ажылды экижидер айтырыгны Шуурмак көдээ Советтериде өске шупту көдээ Советтер күүскомнарга, сессияларга чугаалашкан. Эрткен чылын Тес-Хем райкүүскомунга 125 билдириишкин киргген, 25 кижи аас-биле янзы-бүрү айтырыгларлыг келген. Киргген чагаалариың, билдириишкиннериң күүселдезиниң демдеглелдерин тускай журналда бижиирин чурумчуткан. Киргген билдириишкиннериң 142-зинге тодаргай харыны берген, 6 билдириишкинни чогуур хемчег алыры-биле хамаарышкан организацияларынга дамчыткан. Кирип турар билдириишкиннериң утказын анализтеп көөрге, хөй кезин чурталга бажыңы-биле хандырарын, септелге чорударын, чурталга шөлүн алгыдарын дилээн, пенсия-пособиезин долу төлеп бээрин, садыг, харылзаа хандырылгазында четпестерни чайладырын дилээн болуп турар. Киргген билдириишкин, чагаалариың утказынга хамаарыштыр Самагалдайның септелге-тудуг участогунуң, культура, улус өредилге кылдыстериниң ажылын дыннаап, ол ышкаш районның социал хандырылга кылдызының база райпонуң ажылын бо чылын күүскомга чугаалашкаш, тускай шинтпирлерни хүлээп алгылаан.

Бо чылдың 8 айларында райкүүскомга 78 билдириишкини, аас-биле 22 кижи янзы-бүрү айтырыглар киргген. «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуниларының редакцияларындан 14 чагаа келген. 78 билдириишкиниериң 62-зи харылаттынган. Эрткен болгаш бо чылдың 8 айларында бажың-биле 28 кижини хандырган. Аас-биле киргген саналдарның 18-зинге харыны берген, 4-үн организацияларже боттары шинтпирлээри-биле чоруткан. Редакциялардан киргген чагаалариың 9-унга тодаргай харыны берген. Артқан беш чагааның харызын көдээ ажыл-агый эргелели, «Кызыгаар» совхозтуң дирекциязы, барык 1—2 ай тудуп, солунга үнген шүүмүүлдериг материалдарны дарый орааи сайгарып чугаалашпайн, райкүүскомга кандыгдаа харыны бербейн турар.

Көдээ Советтериң күүскомнарында бо чылдың 8 айларында 133 билдириишкин бижимел-биле, 80 ажыг хамааты аас-биле янзы-бүрү айтырыглар киргем. Билдириишкиннериң хөй кезинде уруг-дарының ясли-садка тургузарын, өөренікчи урулларын күрүне хандырылгазынга киирерин, ажылга тургузарын болгаш мал садып алыр чөөли бээрин дилээн база корум-чурум, эпнайырал чок өг-бүлелер хереэн сайгарарынга хамааржып турар. Чижээлээрге, бо 8 айларда Самагалдай көдээ Соведниге 8, Чыргаланды көдээ Соведниге 7, Кызыл-Чыраа көдээ Соведниге 10 билдириишкин иниттиниң корум-чурумун үрээнерни, арага-дарыга суйдулуг кижилерни хемчег алыры-биле киирген. Ындыг янзылыг билдириишкиннерни эш хуу судунуң профилактика чөвүлелиниң, улусчу дружинаның, хереэжеңнер чөвүлелиниң күжү-биле сайгарып көрүп, чогуур хемчеглерни онаап турар.

Чыргаланды, Самагалдай суурларда уруглар албан черлериниң четкизи чедишпезиндеи ясли-садик айтырыы чидиг тургустунуп, чамдык келер ажылдавайн орар таварыгалар хөй. Дузалал ажыл-агыйын сайзырадыр талазы-биле чоидан мал садып алыр дээш билдириишкиннер хөй-биле киирип турар, бо айтырыглар янзы-бүрү чылдагаандан шинтпирлеттинмейн артып турар.

Хамаатыларның чагаа, билдириишкиннери-биле чер-черде ажылдың байдалын райкүүскомның хуралынга 2 удаа чугаалажып көрген болгаш ук айтырыгда чедир шинтпирлеттинмейн турар үүлдерни айтып, ону чайладырыыче кичээнгейни утландырган турган, ындыг турбуже Шуурмак, Берт-Даг көдээ Советтериде, Самагалдайның септелге-тудуг участогунда, коммунал ажылагый черинде, райпода, Сельхозтехникада, дааранылга комбинадында чагаа-бижик талазы-биле ажыл кошкак тургустунган. Коммунал ажыл-агый чери чогум-na чонның улуг негелделиг черинің бирээзи. Ында кажан, каш чагаа, билдириишкин киргени, ону кажаар шинтпирлээни шуут билдинмес. Ниитизи-биле херек эмгелели үш-үдүрүм байдалда. Доктаал, шинтпир күүселдезиниң база шак-ла ыындыг. Бир чижек: районнуң бир аныяк специализи бажыңының септелгезин кылдыртып алыр дээш ооң начальниги Калдарооларга каш удаа барган, ону септелге-тудуг участогунче чоруткан. Ол хамаатының дилээн ийи организация ам-даа шинтпирлежип чадап каан. Билдириишкин ээзи харыы маңнап 4 ай иштинде 2 организацияның даргаларының аазаашкынын дыңнап келзе-даа, түңнел чок арткан. Шак ыындыг чижектерни хөйү-биле киирип болур. Бажың-балгат септелгезинге хамаарышкан айтырыглыг хамаатыларның билдириишкиннери кандыг-даа харыы чок чиде бээр таварылгалар бо организацияларда хөй. Көдээ Советтериң күүскомнарының, албан черлериниң ажылында чагаа-бижик күлээп ап турарында, оларның харызын өй-шаанда харылап бээриинде ам-даа четпестер барын чугаалары артык эвес.

Совхозтар директорларына, бүдүрүлге болгаш албан черлериниң, организацияларның удуртукчуларына чоидан чагаалар хөйү-биле кирип турар. 1982 чылда «Тес-Хем» совхозтуң дирекциязына 123, «Чодураага» —115, «Кызыгаарга» —153 билдириишкин киргген. Бо чылдың 8 айларында совхозтар удуртукчуларына иниитизи-биле 40 ажыг чагаа, билдириишкин киргилээн. Совхозтарның удуртукчуларының база специалистериниң талазындан кээп турар чагааларны болгаш билдириишкиннерни чогуур хуусаазында көрбейн, харызын озалдадып, үр чыттырып, ээлериге тодаргай харыы бербейн баар үүлдер бар.

Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынында чагаа-бижик, билдириишкин талазы-биле ажыл база кошкак тургустунган. Чеже билдириишкин киргени, ону харылааны шуут билдинмес. Начальниктиң оралакчызы кадрлар килдизинче, кадр килдизи секретарь-машинакчызынче чаяр, ынчангаш көдээ ажыл-агый эргелелинде чагаа-бижик-биле ажыл, четпестерни сайгарып анализтээри ам-даа оранчок четпес тургустунган.

Хамаатыларның негелде-хомудалдарынга чогуур кичээнгей чок чоруктар, дилеглерни хандырар сорулга-биле бар арга-курлавырларны чер-черде долу ажыглавайн турарындан ол-ла хомудалдарны хамаатылар катап азы үстүү органнарже бижип турар. Хүлээп алган шинтпирлерниң күүселдезинде контроль чамдык черлерде негелдеге ам-даа дүүшпес бооп турар.

Ажылчы чонның чагааларыбиле болгаш саналдары-биле ажыл, хамаатыларны хүлээп алырын организастаары Советтер ажылының база бир чугула айтырыгларының бирээзи. Бүдүрүлге коллективтеринге, чурттакчылыг суурлар төптеринге ажылчы чонну хүлээп алырын организастаар, хүлээп алыышкынның чаа хевирлерни дилеп тывар, «Ажык чагаа» түнеринн организастап чорударын чурумчудары чугула. Бо бүү үүлдерни амыдыралга боттандырып чорудар болзуувусса бистиң ажыл-иживистиң деңнели моон илдеи апаар дээрзи билдингир. Ынчангаш ажылчы чонларының чагааларын, саналдарын өөренип көөрү, оларны ажыл-херекчи ёзу-биле шинтпирлээри бистиң дорт хүлээлгевис болуп артар.

Т. ОНДАР,
райкүүском секретары.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БАЙЫРЛАЛ МУРНУНУҢ ЭЭЛЧЭЭ

УЛАН-БАТОР. Улусчу Моолдуң кол тараалаң чери — Селенги аймактың механизаторлары Октябрь мурнунуң шалыпчы күш-ажылчы ээлчээнче киирипкеен. Моол-совет найыралдың чаңчыл болган шалыпчы айында калбарган социалистиг чарыштың үезинде хову-шалдерниң ажыл-ишчилери сөөлгү түнелге чедир барык 220 мүн тоонна тарааны ажаап алганнар. «Баян-Хараа», «Номгон», «Ерөө», «Найрамдал» күражыл-агыйлар болгаш өске-даа дыка хөй көдээ ажыл-агый каттыжышкынары күрүнеңиң планныг даалгаларын ам безин күүседи-пкен. Аймактың тараажылары бедиткен социалистиг хүлээлгелери алгаш, Улуг Октябрьның хүнүнге чедир тараа шыгжамырынга пландан ажыг 30 мүн тоонна тарааны уларын шинтпирлээннер.

ЕВРОПАДА ЧОК ДЭЭН

СОФИЯ. Бургастың И. Боядживев аттыг судно кылыр заводунуң хөй хемчээлдиг чүк алыр улуг корабльдерни кылган черинден сутже эжиндирип киирер нарын тудугнуң ажылы соңгуреп келген. Ону Болгаа Улус Республика биле Герман Демократтыг Республиканың аразында эртем-техниктиг кады ажылдажылганын түнелге ыыдыр көрүп турар болгаш хөй күш хереглеттинер берге ажылдарны автомат күжү-биле кылыр аргалыг болдурар. Европада ындыг хевирнин эң нарын болгаш болбаазырангай ол тудугну хуусаадан эрте — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66-гы чылынга чедир ажыглалга киирерин тудугжулар болгаш монтажчылар хүлээнгеш, ажылдап турар. Ол байырлал мурнуу чарында «Каспий» хээр хевирниң Совет Эвилелинге кылып бээр, 5 мүн тоонна чүк алыр аргалыг баштайгы судно — танкерни база сутже эжиндирип киирер деп турар.

ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ ШАҢНАЛДАР

ПРАГА. Чехословакияның найысылалының эң эки ажылдыг профессионал-техниктиг училищелериниң төлээлекчилериниге турасказал шаңналдарны, кубоктарны, хүндүлел дипломнарны байырлал ёзуу-биле тывыскан. Олар Праганың ПТУ-ларының чаңчыл апарган олимпиадаларының бо чылдың уургылдааларынга тиилекчилер болган. Анаа чылдың-на бежен мүн ажыг оолдар болгаш кыстар киржип турар. Ындыг маргылдаалар ажылчын аныяктар ортузунга дыка улуг сонуургалды болдуруп турар. Анаа тиилээри база белен эвес. Чүге дээрге, келир үеде алыр профессиязының чажыттарын теориин эки билири, ниитидел-политиктиг болгаш культура билиглериниң талазы-биле калбак билиглиг болуру негеттинер.

РЕСПУБЛИКАДА БИР ДУГААР

ХАНОЙ. Вьетнам найысылалдың чоогунда «Иеншо» деп кооперативте эртем болгаш техниканың республикада эң баштайгы көдээ клуву ажыттынган. Тараачыннар анаа баргаш чурттуң болгаш дашты-кының-даа агрономия эртемнериниң сөөлгү чедишкиннери-биле таныжар, эртемденнер болгаш инженерлер-биле ужуражыр, мурнаачы ажыл-агыйларының дуржулгазын өөренир аргалыг болур. Клубка чаа эртем-тайылбырлыг фильмнерни тогулчу үндүрер. Ам үзүвес шак ыындыг клубтарны Вьетнамның бүү можуларынга база ажыдар деп турар.

(СЭТА).

НЬЮ-ЙОРК. Карибе далайда ортулук күрүне болур Пуэрто-Рико талазы-биле АКШ-тың колониалдыг политиказынга удурланыышкынны илереткен чыскаал «Ол ортулукка америк базаларны тургуспас!», «Пуэрто-Рикода политиктиг хоругдаттыгаларны хостаар!»—деп, кыйгырыгларның адаа-биле бооп эрткен. КНО-нуң турар бажыңының чанында болган митингниң киржикчилери Пуэрто-Риканың хамаарышлаг чоруун болгаш ооң улузунуң боттарының салым-хуузун боттары шинтпирлээр эргежи чедип алыры дээш шинтпирлин-биле демисежиринге база америк империализмге удур демиселге күштү каттыштырарынга шинтпирлинн илереткеннер.

ЧУРУКТА: Нью-Йоркка болгаш удурланыышкын чыскаалының киржикчилери.

И. ИГНАТЕВЬТИН фотозу. СЭТА.

АРААТАНЗЫГ АЭЖЫЛААН

БОНН. (СЭТА). Барыын-герман информация агентилелдериниң дыңнадып турарыбиле алырга, дайынга удур шимчээшкинниң киржикчилериниң шимчээшкинин базарының дугайында тускай айтышкынны чазак черн берген.

Ортумак ыракшылдың ядролуг америк ракеталарын ГФР-ге тургузарынга удур шимчээшкинниң киржикчилериниң чыскаалынга удур орт өжүрер күштүг суг аттыктырар херекселдерни болгаш полицияның докпактарын ажыглаан. ДПА агентилелдин дыңнадып турары-биле алырга, ГФР-ниң эң улуг дээн порт хоорайы — Бремерхафенге полицейлер америк шериглериниң казармаларының чанынга чыылган чонну тарады сывырарын ораалдашкан. Полицияның ыындыг үүлгедиишкиннериниң түнелинде тайбың чыскаалдың элээн хөй киржикчилери балыглаанган болгаш оларны эмнелге черлериге чыттырган.

АКШ-тың ГФР-де турар шериглериниң командылал чери барыын-герман полицияның ыындыг кадыг-дошкун үүлгедиишкиннерни «мактаан» деп солуннар дыңнадып турар. Америк шериглериниң тускай төлээлекчизи Дж. Дульда «полицияның хеделиишкиннериге бодунуң өөрүп четтиргенин илереткеш», барыын-герман девискээрге «Першинг-2»-лерни болгаш чалгынныг ракеталарны тургузарынга удурланып турар киржилерге ажыы-биле кыжаныр турган.

РЕВОЛЮЦИЯНЫ КАМГАЛААР

ЛУАНДА. Чуртка революцияның чаалап алган үүлдерин камгалаар сорулга-биле улусчу серемчилелдиң бригаделарын чер болганынга тургузар дугайында Ангола Улус Республиканың чазаанын шинтпирин ангола улус бүрүү-биле деткип турар. Ол дугайын «Журнал ди Ангола» солун бижээн. Вашингтошун империалистиг бөлүктери болгаш Мурнуу-Африка Республиканың сөөк-язы ылгаар ёзучурумунуң социалистиг ниитилелдиг үнезиннерин тургузар дээш ораалдажыышкыннарны буза шавар планнарны кылып, улусчу эрге-чагырганы чок кылыр деп турар үеде ыындыг шинтпирнин чугулазын ол солун демдеглээн. Бодунуң чаалазы болгаш ангола улустун өскерликчизи Савимбинин бистиң чурттуң чагырыкчызы кылып алырын олар күзеп турар-дыр. УНИТА-ның террорлуг дээрбечилериниң ол чалча удуртукчузу АКШ-тың эрге-ажыктарын камгалап турар деп «Журнал ди Ангола» бижээн. Ынчалза-даа реакцияның бүтпес идегеттериниң күзели кажан-даа боттанмас.

Ангола улус буруугаар деп-шилгенин оруун шилип алган деп ол солун айыткан. Ынчангаш олар кижини кижиниң дарлаар чоруу болдуумас чаа ниитилелди тургузар дээш, чурттуң амыдыралын социалистиг ёзу-биле чаартыр дээш чайгылыш чок демисежир апаарын үүлде чугаалап турар.

(СЭТА).

СОВЕТ ФИЛЬМНЕР АКШ-ТА

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). Ол хоорайның төп кинотеатларының бирээзинге совет фильмнериниң коргүзүү бооп турар. Оларның аразында «Олар Төрээн чурт дээш демисешкеннер», «Ак пароход», «Шыпшык бажыңче үнген», «Чараш херээжен» деп фильмнер бар. Кинонуң совет мастерлериниң бедик мергежилдиин ол черниң солуннары бижип турар. Чижээ, «Пипла уорлд» дээр неделя санында үнер солун режиссёр С. Бондарчуктуң «Олар Төрээн чурт дээш демисешкеннер» деп фильмин «бистиң үеэшки эң эки киноларының бирээзи» деп бижээн.

ВАШИНГТОНДА ТОМУЙЛААШКЫН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АП агентилелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, АКШ-тың Чоокку Чөөн чүкте тускай төлээлекчизи Роберт Макфарлейни президентиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызының албан-хүлээлгезинге томуйлаар шинтпирин президент Рейган хүлээп алган.

Бо чуруктуң Барыын Германияның Гессен деп черинге америк шериглериниң дайынчы өөредилгези чоруп турда тыырттырган. Ол маанёврга дайын үезинде өлген турар ужурлуг солдаттарны массалыы-биле хоорун шенеп көргген. Шериг командылалы ону кылырда «дайын болур таварылгада кижилер канчаардаа аажок хөй-биле өлүр апаарын барымдаалааны тодаргай бооп турар. Ол дээрге, бөмбүрзектиң хөй-хөй миллион кижилери тайбың үеде чурттаарын күзеп турдаа, АКШ-тың администрациязының термоядролуг дайынны үндүрериниге белеткелди кылып турарының хөй саныг херечилелдериниң бирээзи бооп турар. Ындыг дайын кижилерни массалыы-биле өлүрериге эвес, харын бүү делегейниң кижи төрелгеттеннерин шуут чок кылыр чоруунга чедирери билдингир.

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

Тайылбыр булуңу

ГРЕЦИЯ

Албан ёзуу-биле адаары — Грек Республика. Балкан чартык ортулуктуң мурнуу чарында болгаш ооң чоок-кавызында чаттылган Ион, Чер ортузу, Этей далайларда ортулуктарда турар, Европаның мурнуучоон чүгүнде күрүне. Девискээри 131990 дөрбелчин километр, 9 миллион 707 мүн чурттакчы чонунуң 95 хуузу гректер, артаннары — туратар, македоннар, албаннар, Православ христиан шажын — кол үүдүлгеэн. Күрүне дылы — грек дыл. Найысылалы — Афины хоорай (Улуг Афины болгаш Пирей порт-биле кады)— 3 миллион 61 мүн чурттакчылыг. Улуг хоорайлары — Салоники, Патры, Иракли он, Волос, Кавала, Акшазы— драхма (1000 драхма 8 рубль 72 көпеекке деңнеп).

1975 чылдың конституциязы-биле Греция президент удуртулгалыг парламент республика. Күрүнеңиң баштыны — президент (1980 чылдың майдан эгелеп — К. Караманлис). Ол парламент депутаттарының үштүн ийн кезиниге беш чыл хуусаада соңгуттурар. Хоойлу-дурумну эрге-чагырганы 4 чылда соңгуттурар 300 депутаттыг парламент болгаш республиканың президентизи боттандырар; ооң күүселдезин республика президентизи болгаш чазак (1981 чылдың октябрьдан эгелеп премьер-министр А. Папандреу) шинтпирлээр.

1974 чылдың июльда Грециядан шериг диктатуразының ёзу-чуруму дүшкен соонда, монополистиг олигархияның эрге-ажыын камгалаан «Чаа демократия» партиязы чурттуң чеди ажыг чыл дургузунда удуртуп келген. «Чаа демократияның» чазаа чонунуң антидиктаторжу базыышкынынга алзып, баштайгы дээреде колкол буржуаз-демократтыг эрге-чагырга органнарын чуртка катап тургузар, монополиялардың тергиидел ёзу-чурумун чаартыр ужурга таварышкан. Ол чорук американ политиказа окта таарышпаан. Сөөлзүреди «Чаа демократия» чазаа эрге-чагырганы чаа эргилдеп кылган — чурттуң НАТО-нуң милитаристи бөлүү чагыра берген. Ындыг политика национал, экономиктиг болгаш социал айтырыгларны болгаш демократияны чидиглендирип, грек чонунуң негелде-соңуургалынга хандырылганы бербээн. Бо шимчээшкин чонунуң талазындан антиимпериалистиг, антимонополистиг үүлдүшкинни алган. Ооң кол организакчылары болгаш идеякейлиг киржикчилери Грециядың Коммунистиг партиязы (ГКП) биле Бүүгрек социалистиг шимчээшкин болур. Ол ийи партия «Чаа демократияны» башкарыкчы партиядан аңгылаар сорулганы салган болгаш ону 1981 чылдың октябрь 18-те болган парламент соңгулдаларынга чедип алган.

Грециядың политиктиг амыдыралынга бир онзагай болуушкун — 1982 чылдың декабрь 14—19 хүннеринде эрткен ГКП-ниң XI съездизи болур. Анаа бүү делегей байдалын, чурт иштинин политиктиг болгаш экономиктиг байдалын, ГКП-ниң сөөлгү дөрт чылда ажыл-чоорудулгазының дугайын сайгарып чуулаашкан, демократтыг чаартылгалар дээш демисеглге грек коммунистериниң сорулгаларын тодаратkан.

Сөөлгү чылдарда Грециядың иштики политиктиг байдал көскүзү-биле чидиглеген. Амгы ёзу-чурумга удурлаңгай күштер, ылаңгыя «Чаа демократия» болгаш ону деткип турар бөлүктүң төлээлери социалистиг шимчээшкинге болгаш А. Папандреуның чазаанын политиказынга удур, оларның ат-алдарын баксыраадыр сорулгалыг АКШ-ка деткиткен кампанияны чорудуп турар.

Чурттуң амгы төөгүзүнде база бир кол болуушкун 1983 чылдың февраль 21—24 хүннеринде СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүн, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң Грециядан чорааны болур. Албанның ол аян-чоруу ийи чуурттуң аразында тайбың кадыг ажылдажылганы, совет-грек политика, экономика, эртем болгаш культура харылзааларын саймыраңгайжыдарының чаа кедилиг саналдарын ажыткан.

ССРЭ биле Грециядың аразынга экономиктиг, эртем-техниктиг үр хуусаалыг программаны сайгарарынга кады ажылдажылга дээш документиге ийи күрүнелерниң баштыларының ат салганы грек национал экономиканың бижитарынга улуг салдарны чедиргеп.

К. ШЕМЕНКОВ.

ДОПЧУ МЕДЕЭЛЕР

● **ПРАГА.** Совет-чехословак найырал ниитилелиниң болгаш чехословак-совет найырал эвилелиниң дөртку хуражыышкынны Словакиядың Дунайск Среда хоорайында эгелээн. Ол чехословак-совет эртем-техниктиг кады ажылдажылга хереэге, хөй-ниити организацияларының ажылын улам калбартырынга турасказаттынган.

● **ЖЕНЕВА.** Швейцарияның Куш-ажыл партиязының болгаш ооң парлалга органы «Вуа увриер» солунунуң ийи хүнүг байырлалы «Тайбың, куш-ажыл, социализм, ажылчы чонларың амыдыралы эргелеря - база эрге-ажыктары дээш»— деп кыйгырыгнын адаа-биле эрткен. Элээн хөй коммунистиг болгаш ажылчын партияларың солуннарының, ооң-биле кады «Правданың» төлээлекчилери баймралда аалчылар бооп киржип турар.

● **БЕЙРУТ.** Израиль агрессорлар ливан черде кара-туразында үүлгедиишкиннеорни үргүлчүлеп турар. Бейруттуң радиозунуң дамчытканы-биле алырга, Набатия хоорайга чүүлүге эрттирип турган болук мусульманнарны эжелекчилер бооланнар. Ооң түнелинде он ажыг тайбың чуруттакчылар өлгеп.

(СЭТА).

ЯДРОЛУГ ТЕНИИШКИННИ СОКСАДЫР

Даштыкы солуннар Варшава керээзиниң киржикчизи дүрүмелериниң даштыкы херектер министрлериниң комитединиң хуралының түнелдериниң дугайын бижээш, социалистиг дем каттыжылгазының чайгылыш чок эп-сеткил каттыштырылгазын болгаш чаңгыс эвин, кижи төрелгетениң салым-хуузу дээш бедик харысалгалыг болур чорукту Софияга болган ол чыыштын көргүүсүнин демдеглеп турар. Софияга болган хуралдың түнелге документизиниң дугайында таймылбыр үүлдериниде СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелинге мынча дээнин онаалап айтып турар: «Бөгүн бодунуң үүнүн боо-чепсекти мээ-медерел чогу-биле эндере бүдүрүп үндүрериниге удур, тайбың дээш күштелдирип-ле турар бүү кижилер, шуптузу, Совет Эвилелиниң, өске-даа социалистиг чурттарының политиказы чогум-na ол өчис сорулгаларны чедип алырынче утланганынга бүзүрен болурлар».

Болгар «Работническо дело» солун социалистиг чурттарның тайбынче, ядролуг айыыл-халаптың кыжаныышкынын узуткаарынче чүткүлү Варшава керээзиниң киржикчизи чурттарның даштыкы херектер министрлериниң комитединиң ажылының үезинде база катап илереттингенин мурнуку үүлүнде бижээн. Ол чыышка делегейнин амгы байдалын хаанызы-биле, боттуг кылдыр анализтээн, делегейниң кижилериниң кичээнгейни хаара туткан медеглелди хүлээп алган.

Делегейниң узустары ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаарынга боттарының хааны идегелин Совет Эвилелиниң болгаш аңы-дунма социалистиг чурттарының политиказы-биле холбаштыр көрүп турарын БКП ТК-ның солуну демдеглээн.

Будапештиниң «Непсабадшаг» солуну Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг чурттар бүү талаларының эрге-ажыктарынга дүүшкен чаа саналдарны кылыры-биле боо-чепсекти эндере будурерин соксадырының" дугайында дуржулгаларны чедип алырынче шын сеткилдиг чүткүлүн көргүзүп турарын демдеглээн.

Варшаваның «Речь посполита» солуну социалистиг күрүнелериниң Софияга болган хуралга Барыын чүк-биле шын туруш-биле чугаалажырынга чайгылыш чокка беленин база катап бадыткаанын бижээн.

Каириниң «Харгаги» солуну Софияга хүлээп алдынган медеглелдиң утказын тодаргайыбиле тайылбырлап бижээш, социалистиг чурттар Женевада чугаалажымышкиннарга тайбынны камгалазрының эрге-ажыктарынга дүүштүр шын шинтпирни чедип алырынче чүткүлүн база катап илереткен деп демдеглээн.

Делиниң «Хиндустан таймс» солуну Софияга хүлээп алган медеглелдиң боттарының девискээрлеринге өөрүмак ыракшылдың чаа ядролуг ракеталарын тургузарын чөпшээрээр көрүүлелер турар болза, олар бүү улустарының мурнунга аар харысалганы чүүлээр апаарын айыткан черин онзалап ушта бижиг, айыткан. Чүге дээрге, ол чорук үк диинке боо-чепсекти эндере будурүп үндүрериниң чаа үечадазын ажыдар ийик. «Социалистиг дем каттыжышкынының чурттары ыындыг айыыл-халаптың баш удур болдурбазынга бүү хемчег-биле ийиг кылырынче Европаның өске күрүнелерин кыйгырып турар»— деп, ол солун бижээн.

Лондонуң «Гардиан» солуну Варшава керээзиниң киржикчизи күрүнелериниң даштыкы херектер министрлери Софияга хуралдың чорудуп турарының үезинде боттарының кол-ла кичээнгейин Чөөн болгаш Барыын чуктериниң арзынга харылзааларны экижидериниң аргаларынче уландырган деп демдеглээн.

(СЭТА).

МУРНАКЧЫ ДУРЖУЛГАНЫҢ ИНДИРИ

Алдан чыл бурунгаар, 1923 чылдың октябрь 19-та, Владимир Ильич Бүгү-эвилелдің бирги кодээ ажыл-агый болгаш ус-тывыш-үлетпүр делгелгезинге чораан. ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чеднишкиннериниң делгелгезинде тургускан «Бирги бүгү-эвилелдиннен ССРЭ-ниң УАЧД-зинге чедир» деп юбилейжи экспозицияның материалдарындан мынчангы хүннериң байдалын билип алыр бис.

Ажылчын, хову-шөлдериниң ишчизи, эртемден чаңгыс одуругда сырый чыскаалыпкан турар. Бүгү чонуң хүндүткелиниң тураскаалында чүве дег, шупту кады турарлар. Чанында маска, алдын баштыг кызыл-тастың сиову. Оларның күш-ажылчы холдары дээр шаар көдүрүлген. Ол дээрге совет кижиниң чогаадыкчы, могаг-шылаг чок дилеп тывышкынының, тургузуушкунуң чажыдынче сиңнигип кирер дээн үүтүлүүү демдээдир.

ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыының чеднишкиннериниң эмблемазы мындыг янзылыг. Делгелгениң кол сорулгазы —бистің хөй националдыг күрүнеристің күүү-күжүн, совет улустуң экономикада, эртемде, культурада, улус өөредилгезинде, кадык камгалалында чеднишкиннерин чайынандыр көргүзери. Үүгле көргүзер эвес, а коммунистиг тургузуушкунуң хүн бүү практиказынга бүгү-ле чаа, мурнакчы үүлдерин нептередиринге идепкейлин-биле идигни бээр.

Үүс муң хире экспонаттарны делгелгэ 78 павильоннарны мурнакчы дуржулганың академиязы деп адап турары таварылга эвес. Маңаа 900 ажыг семинарларны, чөвүлел хуралдарны, ужуражылгаларны, специалистер конференцияларын чылдың-на эрттирип турар. Маңаа темалыг 300 чедир делгелгелер база көрүлделер ажыттынып турар. Чуртка делгелге хөрээнің 60 чыл ооңга тураскааткан чугула экспозицияларның бирээзин «Бирги бүгү-эвилелдиннен ССРЭ-ниң УАЧД-зинге чедир» деп адаан.

Алды он чыл мурнуңа Москвага ажылдап турган бирги кодээ ажыл-агый болгаш ус-тывыш-үлетпүр делгелгези ССРЭ-ниң УАЧД-зинин эге хевири болган. Ол үе дээрге аныяк Совет чуртка, тайбың ажылче шилчиринің үе-чадазы, социалистиг экономика дээш демиселдің нарын үезі турган.

Делгелгени ажыдарынга белеткел бүгү чонуу характерлиг болу берген. Республикаларга, губернияларга, волостилерге эрткилээн көрүлделерге Москвага делгээр кылдыр эн эки үүлүлерни шилип ап турган. РКП (б) Төп Комитеди делгелге ажыдарынга белеткелдя кичээнгейлиг хайгаарап, кодээ ажыл-агыйда байдалды шыннымы-биле көргүзерни негээн. «Делгелгеже эн улуг кичээнгейни салып тур мен; бүгү-ле организациялар ону бүрүн детинир боор деп бүзүредим. Эң эки чеднишкинни сеткилим ханызындан үүзедим»— деп, делгелгеге белеткел үезинде В. И. Ленин бижээн.

Крым чалының чаныга делгелге хоорайжыгажы тударынга безин дайынчы хейаът, эртузиазм, совет кижилериң ажыл-хөрээн чаа, медереллиг ёзу-биле көөр чорук шлереттинген. Ону тудуп кылырынга муң-муң кижилер — янзы-бүрү губерниялардан пайысылалга чедип келген таваачынар. Москваның ажылчыннары, студентилери киришкеннер. Тудуг фронтузундан медээлерни солунар доктаамал берип турганнар.

Август 19-та байырлыг байдалга ажыттынган делгелгениң эмблемазы «Тараажы» деп скульптура болу берген. Ол, чажыкчы, тараажы, чер ээзи кижи, бистің баштайгы чеднишкиннеривистің ол көрүлдезинің кол киржикчизи болган.

Экспозиция улус ажыл-агыйын катап тургузарынга Советтер чуртунуң чеднишкиннерин көргүзүп, мурнакчы эртемниң болгаш техниканың чеднишкиннерин ажылчын ацгы-биле кады чораан дидимн『-биле шинээдип алырының чугулазын тараачынарның калбак массазынга ол бүзүредип турган.

В. И. Ленин олче улуг кичээнгейни салып турган. Аар аарып турган-ла, октябрь 19-та, Москвага соолгу катап хөөп чораанының үезинде делгелгеге ол чораан. Ол үеге чедир делгелгени миллион хире кижи көрген.

Ам, ССРЭ-ниң УАЧД-зинин экспозициялары-биле таныжып көргеш, бирги делгелгеге турган мынчангы экспонаттар-биле ону деңнеп көргеш, эрткен ооң чылдарда бистің чуртувусту үүн чедип алган хөгүн көрбээн чеднишкиннериве кижи чоргаарланып, анаа бүзүрээр. Бирги делгелгениң эн кептерелгей экспонаттары—балык баллаш аңнымыр-тывыш үүлдери, олук, алгы-кеш, клеверниң янзы-бүрү сорттары, азырал мал-маган, хевистер болгаш оон-даа өске үүлдер болуп турганнар.

И. Мичуриниң чорудупкаы экспонаттары шинти сонуургалды болгаш магадаашкынны хайыктырган. Ол дээрге — слива, вишня, абрикостар, виноградтар болгаш өске-даа кат-чиристер-дир.

Сад талазы-биле баштайгы делгелге экономика болгаш ажыл-агый талазынга, социалистиг нинтилел тургузуушкунуга партиялың политиказын тайылбырлаарынга болгаш пропагандаларынга ёзулуг индир болган. Ол бодунуң ажылын 1923 чылдың октябрь 21-де дооскан. 1930 чылдың июль 1-де ооң эстафетазын Бүгү-эвилелдің доктаамал тудуг делгелгези үүлээп алган, ону Крым чалында павильоннарның бирээзинде, биеэп-ле черинде, тургускан. 1935 чылда Фрунзе кудумчузунуң эрик талазында тускай туткан комплексте ол «көжүп» келген болгаш тудуг талазы-биле делегейде эн улуг эртем-техниктиг делгелге албан черлерниң бирээзи болу берген. Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелей бээри билек, тудуг машиналарының кол кезиин делгелге Кызыл Армияга берипкен. Оларны камгалал шугумнары тударынга ажыглаан. Ынчан камгалал быжыглаашкыннар тударынга киржир кылдыр ооң инженер-техниктиг ажылдакчыларының хөй кезии база чоруткан.

Дайын мурнундагы 1939 чылче ам база катап эргин көрээли. Август 1-де Москвага улуг болуушкун болган: ол хүн Бүгү-эвилелдің кодээ ажыл-агый делгелгези дээр биле бир делгелге баймрлыг байдалга ажыттынган. Ол болза совет колхозчу тараачынарының күш-ажылчы болгаш социал чеднишкиннериниң ёзулуг көрүлдези болу берген. Ажыл-агыйны чорударының мурнакчы дуржулгазы-биле, чаартыкчыларның күш-ажылының депшилгелиг аргалары-биле бирдеи-бирээ чокка таныжар дээш кодээниң ажылнышчылери чурттуң чүк-чүгүнден ынаар барып эгелээн. 1956 чылдың чайынында Бүгү-эвилелдің кодээ ажыл-агый делгелгези бодунуң элээн каш павильоннарын Бүгү-эвилелдің үлетпүр делгелгези дээр делгелгени ацаа тургузар кылдыр берген. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлеля үлетпүр, кодээ ажыл-агый болгаш тудуг дээр үш делгелгени — ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чеднишкиннериниң делгелгези кылдыр каттыштырар деп 1958 чылдың майда доктаатган.

ССРЭ-ниң УАЧД-зи — ол дээрге бистің чуртувусту адыш оюунда дег бичеледир көргүзериниң-дир деп, улус чугаалажыр. Үк делгелге совет улустуң даартагы үүнүге бүзүредимин көргүспүшаан. Совет эрге-чагырганың чылдарында чедип алдынган төөгүлүг чеднишкиннерни каракка көлүлдүр көргүзүп турар.

(СЭТА-ның корр.)

Москва.

ВЛАДИМИР ОБЛАСТЬ. Суздаль хоорай чылдың-на 800 муң, ооң иштинде 40 муң даштыкы туристерни хүлээп ап турар.

Хоорайның архитектура ансамбли үүс-үүс чылдарда тургустунган болгаш ооң төөгүү орус күрүпениң төөгүү-биле сырый холбаалыг.

Кремльдің ак ханалары, хүрээлер болгаш дуганнар, коңгулуур суургалары, чараштыр каастап каап ыыш бажыңнар— нинтизи-биле 100 чыгыы хамааты болгаш үдүлге архитектуразының тураскаалдары буруңгу шеверлериң ураи үүлү бистің кайгадыр.

ЧУРУКТА: Суздальдың хоочун чуруттакчыларының бирээзи Егор Григорьевич Бобунов аныяк өскенге солун үүлдерни чугаалап берип турары.

С. МЕТЕЛИЦА биле И. ДЫНИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТВ

ОКТЯБРЬ 19-ТА БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Ленинградтың пионерлер болгаш өөренгичилер ордузунуң бичии уругларының ураи үүлү коллективтериниң концерти. 9.30 — «Мурнувуста океан». Үш серилыг ураи-чечен телефильмниң 2-ги серизы. 13.40—«Аныяк көрүкчулар клуву». 11.40 — ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Гриченко ырлаар 12.10 — Телемедээлер. 12.15—14.15 — Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл—кижи бүрүзүнүң хөрээ». Документалдыг фильминер. 15.35 —Делегей конкурстарының лаурсады М. Ермолаев фортепиазога ойнаар. 16.20— Г. Уаллс. Амыдыралының, чогаадыкчы ажылының одуруглары. 16.50 — Молдав ССР-ниң күрүпениң академиктиг улусчу танцы ансамблинин концерти 18.30— Документалдыг фильм. 18.45— Бөгүн делегейде 19.00—Бистің садывыс. 19.30—Улустуң аңгалары. 19.45 — «Даңгыраглыг бижиш». Ураи-чечен телефильмниң 2-ги серизы. 21.00 — «Үе». 21.30— Неделя дүргузунда спорт. 21.50 —Даштыкы эстраданың аңгалары. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 —00.50 —УЕФА кубогу үзүш футбол маргылдаалары. «Спартак» (Москва) — «Астон Вилла» (Англия).

ИЯНГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелгит фильм. 8.35—9.30—Астрономия 10-гу класс. Астрономиниң хөрек кырында ажылдары. 9.05, 9.50 —Немец дыл. Өөредилгениң бир дугаар чылы. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга М. А. Шолохов. «Аңдарган күр чер». 10.35—11.40—Инити биология. 9-ку класс. Төрел салгалы болгаш оскерилгелер. 11.05 — Силерге, аңаелер. 12.10 — О. Бертольттуң шулуктери. 13.20 —«Кижилерге хөрек болуруу». «Д. Б. Кабалевский». Бирги фильм. 14.40 — П. Мериме. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының одуруглары. 15.25 Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чаңсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Орус дылды өөренип тур бис». Тыва дыл кырында өөренип турар 1-ги классчыларга телешкола. 2-ги кичээл. 18.45 —Мультфильм. 19.00 — Тыва дылга делегей байдалының доңчулалы. 19.15 —«Азияның төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Чыргалдыг удунар, чаштар!». 20.15 —Эртем-нептерелгит фильм. 20.35 —Улусчу чогаадылганың телепрограммаларының «Челээш» V делегей фестивали. (Югославия). 21.00 — «Үе». 21.30—23.00 —«Сойгалаа». Ураи-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, барыын районнарга хар холумактыг чаъс чаар. Сонгу-барыын үүктен хаттыг күжү сөмүндала 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 3—8 градус соор, чамдык черлерге 2 градус сооктан 3 градус чедир чылыр. Хүндүс 8—13, чамдык черлерге 2—7 градус чылыг болур.

Автоорук тарга 'кестүү эвя. Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 3—5 градус соор, хүндүс 10—12 градус чылыг болур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Арабелла — дочь пирата» 9.30, 11.10, 12.50, 14.30, «Ураган» 16.10, 20.40, «Такой лжец» 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Средь бела дня» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Трюкач» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

Ленинград хоорайда чогаадыкчы мастерскаанга чаа концерт программазын белеткээрилге холбаштыр Тываның күүнге филармониязы «Сани» ансамбльдин танцы болүүнге кирерлерин чалап тур (эр улус 18-тен 25 хар чедир назылыг болур). Анаа кирерлериниң шилилге көрүлдези бо чылдың октябрь 20-ден 25-ке чедир Тыванын күүнге филармониязының бажынынга болур. Шагы— хүндүскүүнүн 14-тен 16 шакка чедир.

КӨЖЕР ДЕЛГЕЛГЕ

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чуртшинчилел музейниң бөлүк эртем ажылдакчылары көжүп чоруур делгелге-биле чоокта чаа Улуг-Хем, Сүт-Хөл районнарның көдээ ажылышчиларынга аалдап чораан, ээп келген.

Тываның эрте-бурунгу төөгүзүнден эгелээш, бо хүннерге чедир амыдыралын көргүскен экспонаттарны музейинин эртем ажылдакчылары: төөгү эртемнериниң кандидады, чогаалчы М. Б. Кенин-Лопсан, совет тургузуг киллизиниң эргелекчизи Н. Б. Чаш, музей фондузунуң эртем ажылдакчызы А. О. Дыртый-оол, музейниң фотографы көжер делгелге-биле чораан. Сүт-Хөл районнуң Алдан-Маадыр совхозунуң Самбажык аттыг Культура бажынынга база Улуг-Хем районнуң Булун-Терек суурунуң ажыл-ишчилеринге көжер делгелгениң экспонаттарын сонуургаткан.

Надя Рушеваның чураан чуруктарының делгелгезин көрүкчулер улуг сонуургал-биле танышкан. Булун-Терек школазының өөренгичилери-биле чогаалчы, М. Келин-Лопсанның ужуражылышкыны үүгле өөренгичилерге эвес, школаның башкыларынга, ажылчыларынга солун болган.

Р. ТОЛЗАТМАА.

Чогаалчы болгаш ус

«...ТАЙБЫҢ ДУГАЙЫН БИЖЭЭНИМОЛ»

«Партизаннар», «Хатынь» дугаймында тоожу», «Оттуг суурлап келген мен» болгаш оон-даа өске ураи-чечен болгаш документалдыг чогаалдар билдингир белорус чогаалчы Алесь Адамовичиге хамааржыр. Оларның кол темазы —дайын дугайы. Төрээн Белоруссиязының эжелеттирген девискээринге ол разведчик боопдайылаалыг турган. ПМА-ның корреспондентизи Юрий Сапожников-биле дайынның болгаш тайбыңның айтырыгларының дугайын чугаалажып өрт, ол мынчар чугаалаан:

— Кажан мен дайып дугайында бижип ора, тайбың дугайын бижип, ооң амыдыралчы ужур-дузазының дугайын, ол дээш, кижи бүрүзүнүң демисежиниңи дугайын бижип турар мен. Барын үүктүн чамдык критиктерп, парлалга ажылдакчылары, а харын-даа чогаалчылары бистің чамдыкта мынча деп чемелээрлер: «Шагда-ла болуп эрткен дайын дугайын чеже катап бижиир силер? Эрткен-барган чүвелер дугайын сактып турган хөрээ чүү боор...» А арын-шүүрү оон дора кижилер мынча дижир: «Силерниң ол бодалларыңардан дайынзырак, агрессии бодалдар тыптып келгилээр-дир». Дайынның бүгү чуду, эйыл-халавын үүктен эрткен улуска ону чугаалап турарлар-дыр! Үүгле моңу чугаалаайн: славяннарның биология талазы-биле өзүлдезин эвэжедириби-биле Белоруссияга «Ост» планын күүседири-биле гитлержилер 2,3 миллион кижини узуткап чок кылган. Республиканың дөртү чурттакчы бүрүзү чок киллинган. 9200 суурларны бүрүнү-биле орттедип хуюктаан, оларның 600 хирезинин бүгү чурттакчыларын өлүрген. Чехиняның Лидица, Франциняның Орадур деп суурларының халаптыг салым-чолун бүгү улус билир. А Белоруссияның 600 ажыг суурларының салымчолу ындыг болган! Ынчангаштын эрткен дайынның аймыл-халавын утпаан, моон соңгаар ындыг халапты болдурбас дээш демисежип турарывыс бо.

Дириг амытаннарның организминге чугула херек кислородту атмосфераның составында киргени —кижилерниң хостуг тынын, чурттаарынга херек болгай, ынчангаш кижизиг чорукка удур чеже-даа үүле-хилиречки кылыр болза, кижилер дөмей-ле кижилер болуп артар апаар. Олар чок болза өртемчей шуут-ла эзэнгирей болур.

Кижи төрелгетениң эң дээре угаан-бодал шыжамырынга мен литератураны, улусчу чогаадылганы, угаан-медереллиг кинриштирер мен. Ол ажылды кылыр бе азы кылбас бе дээрзиниң дугайында айтырыг турбас-даа. Ол ажыл уламчылап турар болгаш моон соңгаар-даа уламчылаар апаар. Кижи төрелгетен болунун сайзыралының дайы-биле кижилериң мурнунга кол айтырыгны дорт салган: дайынга белеткеннир бо мындыг мугулай ажылынарны азы соксадыр силер бе, ооң-биле чергелешпир болуңарның маргылдаалыг айтырыгларынарны өске аргалар-биле шиитпирлеп өөреп ап силер бе, азы моон соңгаар шуут турбас кылыр чер кижүп, сайзыразары. Ол чорук янзы-бүрү болуглежишкиннерниң, күрүпелериниң, болук кижилериниң эразында дүшкүүрлүг харылзааларны чок кылырынга дузалаар. Шумбей ханы тамыже аңдарылбас дээш чангыс черге туттунгаш туруптар арга шуут чок. Ынчангаш, аймылыг черже өгүдүп бар чораан дугуйлар мурнунче даш сүп чыткан кижи-биле амгы үениң литературазының ролюн ажок домейлексээр мен. Ол дугуйларның шимчээшкининге мооидактаар, оларны быжыглаар, үени камгалап алыр херек...

Ол бүгүнү боттанырар дээш кижи чүнү кылып шыдаарыл мынчаш? Кижи төрелгетениң сагыш-сеткилинде 15 муң дайын болуп эрткен. Ол дайынларның чангызы-даа улуска кандыг-даа дуза чедирбээн, а үүгле ийи-чаңгыс кижилериниң эрге-чагырга алыр дээн хоптак сеткилинден ол дайынны болгулзан. Бодүүн, ол талазы-биле кандыг-даа бүрүн эргелер эдилевээн кижи ол чоокшулап орар коргунчуг болуушкунга канчаар шаптыктап болурул? Бодунуң удурланышкынын ол клеردин болур. А ол состер канчап ёзулуг күш болурул?

Ийе, дайыннар 15 муң кадыр хүюкталып, орттеннип калыр силер бе?

Термоядролуг дайынның адрезі чаңгыс — бүгү кижи төрелгетени. Ол дайын бир эвес болур үүве болза, кижи төрелгетениң төөгүзүнде эн улуг болгаш соолгу дайын болуру чадап чок.

Кижи төрелгетинде бурунгаарлаашкынның чаңгыс-ла оруу бар: чепсегленишкиннинг дүжүрери, тайбын үеде хөгжүп, сайзыразары. Ол чорук янзы-бүрү болуглежишкиннериниң, күрүпелериниң, болук кижилериниң эразында дүшкүүрлүг харылзааларны чок кылырынга дузалаар. Шумбей ханы тамыже аңдарылбас дээш чангыс черге туттунгаш туруптар арга шуут чок. Ынчангаш, аймылыг черже өгүдүп бар чораан дугуйлар мурнунче даш сүп чыткан кижи-биле амгы үениң литературазының ролюн ажок домейлексээр мен. Ол дугуйларның шимчээшкининге мооидактаар, оларны быжыглаар, үени камгалап алыр херек...

Ол бүгүнү боттанырар дээш кижи чүнү кылып шыдаарыл мынчаш? Кижи төрелгетениң сагыш-сеткилинде 15 муң дайын болуп эрткен. Ол дайынларның чангызы-даа улуска кандыг-даа дуза чедирбээн, а үүгле ийи-чаңгыс кижилериниң эрге-чагырга алыр дээн хоптак сеткилинден ол дайынны болгулзан. Бодүүн, ол талазы-биле кандыг-даа бүрүн эргелер эдилевээн кижи ол чоокшулап орар коргунчуг болуушкунга канчаар шаптыктап болурул? Бодунуң удурланышкынын ол кл

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 241 (12331) | 1983 чылдың октябрь 20, четверг | 1925 чылда үнделгеттинген | Өртээ 3 коп

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам ыңай бедидерин чедип алыңар! Бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн шалыпчы ажыл-ишбиле быжыглаары—ажыл-ишчи бүрүзүнүң патриотчу хүлээлгези!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СОЦИАЛИЗМ БИЛЕ ТАЙБЫҢ ТУДУШ

СЭКП ТК-ның Чигизе секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропованың Медегелинде айыттынган тайбыңны быжыглаарының, ядролуг дайынны чайладырының үндезини айтырымының талазыбиле Совет Эвилелиниң принципиалдыг туружу делегейде канчаар-даа аажок улуг сонуургалды болдуруп турар. Тайбыңга ынак чайгылыш чок угланмышкынны чорудуп турар ССРЭ — тайбыңның болгаш делегей харылзааларынга доктаамал турум чоруктуң шинтпирлиг фактору деп, ямы-бүрү чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчыларының чугаанарында, парлалганың тайылбырларында демдеглеп турар. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң комитединиң Софияга болган хуралынга делегей байдалын чогумчудар, бөө-чепсекти эндере бүдүрерин болдурбас дээш социализм чурттарының шинтпирлиин база катап көргүскени демдеглеттинип турар.

Ю. В. Андропованың Медегелинде делегейнің улустарын дүвүредип турар айтырыларга тайбыңның салым-чолу дээш ханы сагыш човаашкын симиниккен, долу харымны берген деп, болгар «Работническое дело» бижээн. Совет удуртукчу кижи төрелгениниң кырында дирглеп келген кыжанышкын кайдал дээрзин тода аймыкан: ол дээрге АКШ-ның администрациязының милитаристи, авантюристиг политиказы-дыр. Ооң-ла тайбыңга ынак даштыкы политиканы чорудуп турар Совет Эвилели, ооң ойнуктөрү болгаш эвилелчилери ширигстратегтиг деп чоруктуг уруглары, бот-тускайлан чурттарга болгаш улустарга бодунуң соруум албадаар дээш шериг талазы-биле артык күштүг болгаш чедип алырын күзен турар күштерге шинтпирлиг ойтур шавымышкынны берип келген болгаш бээр-даа.

Совет Эвилелиниң, социалистиг оске-даа күрүнелериниң тайбыңга ынак политиказы Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң комитединиң Софияга болган хуралының түңнелдери база катап бадыткаан деп, польша «Трибуна люду» демдеглээн. Социалистиг чурттар дайын айылын кошказырының, тайбың кожа-хелбээ чурттаарының үндезиниерин быжыглаарының, ооң политиктиг болгаш шериг чавырлышкынын чедип алырының аргаларын болгаш оруктарын айтып турар.

Сразеттиг-даа, орнумак ыракшылдың-даа ядролуг чепсектериниң талазы-биле чугаалажымышкыныларга эргилдеп чедип алырынга тайбыңче, дуруужуп алырынче, политиктиг чүткүл эргежок чугула дээрзинге Совет Эвилели быжыг бүдүрелдиг деп, «Нойес дойчланд» (ГДР) демдеглээн. Ядролуг чепсекти үндезини-биле кызыырымче оруктуг айтып турар совет санаалдарда чогуунга харын ындыг туруп симиниккен. Ол тайбыңга ынак боттуг туруш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң ГСЧП ТК-ның Чигизе секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонекер-биле ужуражымышкынына база катап көскүзү-биле бадыттынган.

Ю. В. Андропованың Медегелери амгы байдалдарда эң чугула политиктиг ужур-дузалыг деп, ВКП ТК-ның секретары Хоанг Тунг чугаалаан. Тайбыңның херээ дээш бедик хырымсалгазын Совет Эвилелиниң билин турарының, авантюристиг, даймизырак планнарны ылып турарларга, кижи төрелгетенин ядролуг халаанг ыгаптарын орлаңгаш турарларга төлептиг ойтур шавымышкынны бээрингге ооң шинтпирлиин ол хереглел турар. Вьетнам коммунистер, бүгү вьетнам улус аңы-дуңма социалистиг чурттарның улустары-биле чаңгыс одуругда чоруп орар. Олар моон-даа соңгаар тайбың болмаш айылы чок чорук дээш, дайын кыжанымга улуг идепкейлиг салышкынын киирер.

«Першинг-2» америк ракеталарны Барыын Европага тургузар дээринге Швеция удур туржуп турар деп, Швециниң премьер-министри **У. Пальме** «Ньюсуик» деп америк журналга интервьюзунга медеглээн. Угаан-сарыалдыг чугаалаар чүве болза, ССРЭ-биле АКШ-ның аразында чоок-шулажымышкын эргежок чугула деп, У. Пальме демдеглээн, түге дээрге бөө-чепсекти контрольдаары, чепсегленишкинни дүжүрери база чавырлышкын бүгү делегейге херек. АКШ биле ССРЭ-ниң дугуруушкунну чедип алыры. Европага чепсегленишкинни шегээрингге киреги эргежок чугула.

Совет Эвилели бодунуң бүгү тоогузунуң иштинде бомбузекке тайбыңны болгаш айылы чок чоруктуг быжыглаарынче чүткүп келген болгаш ам-даа ыңдыг деп, АКШ-ның тайбың чөвүлелиниң күзеекчи директору **М. Майерсон** демдеглээн. Совет Эвилелиниң боттуг санаалдарын тайбыңның болгаш делегейниң айылы чок чоруунун идеалдарын эргим деп көрүп турар америкажар дилузу-биле билип, дөмей турарлар. **(СЭТА).**

СЭКП-НИҢ ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИНИҢ БЮРОЗУНДА

СЭКП область комитединиң бюрозунуң эдлеглиг хуралы болуп эрткен. «СЭКП-ниң XXVI съезлизиниң шинтпирлеринге дүүштүр күүселдениң контролюн болгаш хынаалдазын улам ыңай сайыраңгайжыдар дугайында» СЭКП ТК-ның 1981 чылдын август 11-де доктаалын күүседир талазыбиле СЭКП Улуг-Хем райкомунуң ажылының дугайында айтырыгны аңаа чугаалажып көрген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерин, СЭКП ТК-ның доктаалларын удуртулга болдургаш, СЭКП райкому, партия эге организациялары хүлээп алдынган шинтпирлериниң күүседелзин контрольдаарын, хынаарын сайыраңгайжыдар талазы-биле чамдык практиктиг хемчегларны боттандырып чорудуп турарын хүлээп алган доктаалда демдеглээн.

Оон-биле чергелештир СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир талазы-биле партия райкомунуң, партия эге организацияларының ажылында четпестерниң барын СЭКП обкомунуң бюрозу демдеглээн.

Контрольдуң болгаш күүселдени организастаарының чаңгыс аай болурун хандырарын СЭКП райкому ам-даа чедип албаан. Хүлээп алдынган шинтпирлерни шуут-ла партия эге организацияларынга, күш-ажылчы коллективтерге толаргай организокчы ажыл-биле быжыглавайн турар.

Көдээ ажыл-агый айтырыларының, ылаңгыя мыйыстыг бода малдың немей өзүлдезин экижидер, малды камгалап калгаалаарын хандырар, чер ажылының культуразын бедидер, көдээ ажыл-агый техниказын чөп ажылгаар талазыбиле СЭКП обкомунуң пленумнарының, бюрозунуң база республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарының күүселдезин СЭКП райкому, партия эге организациялары, райкүүском четпес организастап турар.

Капитал тудуг талазы-биле хүлээп алган шинтпирлериниң күүселдезининг хынаалдазын четпес тургускан. Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг алыр эозазының объектилерин тударынга тускайлаттынган капитал салышкыннар үргүлүү чедир шиңгээдип алдынмайн келген.

Үлетпүрү, транспортту, харылзааны, салыгны, чоннуң коммунал-амыдырал болгаш культура хандырылгазын, улус өөрелиглезин болгаш калык камгалалын хөгжүдеринге хамаарышкан чамдык доктаалдарының күүселдезин организастаар талазы-биле ажыл четпес чоруттуунуп турар.

Күш-ажылчы коллективтерге политика - кижизидилгелиг ажылды экижидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун база хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар дээш партия эге организацияларының, ажыл-агый удуртукчуларының харысалгазын улам-на бедидеринче угланган доктаалдарны боттандырып чорудар талазы-биле партия райкомунуң организакчы ажылында улуг четпестер бар.

Партияның эге болгаш цехтерде организацияларынга контрольду болгаш күүселдениң хынаалдазын экижидерни партия райкому ам-даа чедип албаан. Администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаарын боттандырар талазыбиле комиссияларның ролю күүселдени контрольдаарын болгаш хынаарын организастаарынга ам-даа чавыс.

Күүселденің контролюн болгаш хынаалдазын организастаарының лениниң принципиаларын дүүштүр шинтпирлерниң контролюн болгаш күүселдезин организастаарын улам ыңай сайыраңгайжыларын хандырарын СЭКП Улуг-Хем райкомунга СЭКП обкомунуң бюрозу дааскан.

Партия болгаш чазактың директиваларын, СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң шинтпирлерин, экономиктиг болгаш социал хөгжүлелиин планнарын боттандырарынче, дүүштүр шинтпирлерниң күүселдезин организастаарын улам ыңай сайыраңгайжыдар талазы-биле партия райкомунуң ажылында четпестерниң барын СЭКП обкомунуң бюрозу демдеглээн.

Трестиң, болгаш ооң салбырларының бүдүрүлге ажылчорудулгазында бар четпестерни чайладыр, көдээде тудуг болгаш монтаж организацияларының күүселерин чайгылыш чок улгаттырар талазы-биле болдаргай хемчегларни алырын, керээлиг ажылдарының хемчеэдерниң озулдезин хандырарын «Тыва көдээ тудуг» треске болгаш «Красноярскцелинмонтаж» трестиң 624-кү ТКМК-зынга СЭКП обкомунуң бюрозу дааскан. Эртем-техникти деп-ниитиниң, күш-ажылды эртемге үндезилел организастаарының чеиишкиниерин, мурнакчы дуржулганы, тудугну чорударының депшилгелиг хевирлерин тулугга болгаш үлетпүр бүдүрүлгезинге калбаа-биле ажыглаарының, аңаа үндезилээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидериниң, кылын турар тудуг-монтаж ажылдарының шынарын үндезини-биле экижидерининг эргежок чугулазын айыткан. Ажылдакчыларның күш-ажыл болгаш амыдырал байдалдарын экижидер, оларны ажылга турумчудар, күш-ажылдың, бүдүрүлгенің, сагылга-чурумун быжыглаар, коллективтерге кижизидилге ажылын күштелдирер талазы-биле дээштиг хемчегларни алырын, планныг даалгаларны күүседир дээш кадрларның харысалгазын болгаш чогаалыкчы идепкейин белидерин СЭКП обкомунуң бюрозу негээн.

Партия райкомнары болгаш хооркому, хооррайкүүскомнар «Тыва кодээ тудуг» трестин тудуг организацияларының болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылына шыңгыы контрольду боттандырар, керээлиг ажылдар планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чеиишкиниг күүседиринче колдективтерни эвилелдээр талазы-биле организакчы, масса-политиктиг ажылды күштелдирер, төлевилел күчүлерин шиңгээдип алырынче, керамиттиг сайны, чыып эптээр демир-бетонну, дилиг материалдарын болгаш трестиң бүдүрүлгелериниң тус черге кылыр оске-даа тудуг материалдарын бүдүрер талазы-биле планнарны күүседиринче онза кичээнгейин углаңдырар ужурлуг, кадрларны шилип алыр, таарыштыр тургузар болгаш кижизидер, профтехооредилге училищелерин көдээ аныяктарның күсели-биле четчелээр талазы-биле тудуг организацияларынга база үлетпүр бүдүрүлгелеринге дээштиг дузаны чедирер ужурлуг.

Назы четпээннериниң ортузунга кижизидилге ажылын экижидер болгаш оларның талазындан эрге-хоойлу үрээшкиниерни болдурбас дугайында айтырыгны СЭКП обкомунуң бюрозу чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның доктаалын болгаш партия обкомунуң бюрозунуң бо айтырыг талазыбиле шинтпирни күүседир талазы-биле ажылды партия хооркому болгаш райкомнары, парткомнар ам-даа четпес чорудуп турарын СЭКП обкомунуң бюрозу демдеглээн.

Элээди назылыгларның ортузунга кижизидилге ажылының байдалын болгаш дээштиин, оларның талазындан эрге-хоойлу үрээшкиниерниң чылдагааннарын СЭКП Кызыл хооркому, райкомнары, парткомнар, хооррайкүүскомнар ханызы-биле анализтеп көрбейн турар. Олар партия, профэвилел, комсомол организацияларының, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң, назы четпээннер херектериниң талазы-биле комиссияларын болгаш инспекцияларның, комсомолчу оперативтиг отрядтарының, дружинниктериниң күүзүн болгаш аргаларын назы четпээннериниң ортузунга кем-херек үүлгедиишкиниерин болдурбас талазы-биле ажылды экижиде-ринче долу хемчеэллин-биле эвилелдевейн, боттарының ажы-толүүн кижизидилгезин дээш ада-иелерге чогуур негелдеп салбайн турар.

Назы четпээннериниң эргехоойлу үрээр чылдагаанларын школа, училище, өөредилге черинин бүрүзүнге, бүдүрүлгелерге, совхозтарга болгаш организацияларга ханызы-биле анализтеп көөрүн, элээди назылыгларның болгаш бичиүрулганың ортузунга кижизидилге, профилактиктиг ажылды үндезини-биле «экижидерни чедип алырын партия хооркомунга, райкомнарынга, парткомнарга СЭКП обкомунуң бюрозу дааскан.

Назы четпээннериниң ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер, оларның талазындан эрге-хоойлу үрээшкиниерни болдурбас талазыбиле немелде хемчегларни ажылдап кылырын база боттандырарын СЭКП хооркомунган, райкомнарындан, парткомнардан, профоблчөвүлелден, ВЛКСМ обкомундан, Чырыдыышкын министерствозуидан, Профессионал-техникти өөредилге талазы-биле эргеделдеп партия обкомунуң бюрозу негээн.

1983 чылдың 9 айларында мал ажылының продукциязын бүдүрер база садар, малдың баш саның көвүдедир, ооң кадагалалын экижидер талазы-биле социалистиг чарыштың түңнелдерин, 1983 чылдың III кварталында республиканың районнарының, хоорайларының болгаш үлетпүрүнүң, тудугнуң, транспорттуң, харылзааның, садыгның болгаш чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының коллективтериниң социалистиг чарыжының түңнелдерин, 1983/84 өөредилге чылынга школаларны, интернаттарны болгаш школа назыны четпээннериниң албан черлерин эки белеткээр дээш районнарның болгаш Кызыл хооррайның социалистиг чарыжының түңнелдерин СЭКП обкомунуң бюрозунга чугаалажып көрген. Оларны парлалгага чырыдар.

Он ийнги беш чылда болгаш ооң-даа узун хуусаалыг перспективада чоннуң хереглел бараанларының бүдүрүлгезин база республиканың чоннуңга ачы-дуза чедирерининг системазын хөгжүдерининг комплекстиг программазын ажылдап кылырынга контроль талазы-биле комиссияны СЭКП обкомунуң бюрозу бадылаан.

Партия обкомунуң бюрозунга өске-даа айтырыгларны чугаалажып көрген болгаш чогуур доктаалларны хүлээп алган.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

СЭКП обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИЦЕР

1983 чылдың үшкү кварталында районнарның, хоорайларның база үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа, садыг, коммунал ажыл-агый болгаш чоннуң амыдырал хандырылга албан черлериниң аразында калбарган социалистиг чарыштың түңнелин СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел база ВЛКСМ обкому үндүрген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ооң соондагы Пленумнарының шинтпирлерин, СЭКП ТК-ның Чигизе секретары эш Ю. В. Андроповтуң экономиктиг хөгжүлде, күш-ажылдың, бүдүрүлгенің сагылга-чурумун быжыглаар талазыбиле айтыышкынарын күүседир дээш үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудугнуң, транспорттуң болгаш харылзааның, садыгның, коммунал ажыл-агый, чоннуң амыдырал хандырылга коллективтери Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышка ийепкейлиг киришпишаан, эртип турар чылдың үшкү кварталында планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезинде көскү чеиишкиниерни чедип алган аңгаргын хүлээп алган доктаалда демдеглээн.

Эртип турар чылдың январь—сентябрь айларда алдынган социалистиг хүлээлгеге немей үлетпүр продукциязын 1,5 миллион рубльге бүдүргеп, ону 3,3 миллион рубльге сайгарган. Кол фондуларны 77,8 миллион рубльдан ажыглалга киргген. Коммунал ажыл-агый болгаш чоннуң амыдырал хандырылга талазы-биле социалистиг хүлээлгелер күүсеттиргеп. Үлетпүр продукциязын бүдүрер талазы-биле III кварталдың планы 101,6 хуу күүсеттиген, ооң сайгарылгазы — 103,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — 101,6 хуу боттанган. Хөмүр-ташты 23 мың тонналы, сорттуг даг-дүгүн 395 тоннаны, мал саржаан 32 тонналы, чалаң сүт продукциязын 404 тоннаны пландан ажыр бүдүргеп. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат, Шагаан-Арыг АТБ-зи, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизиг, «Тыва коммунэнерго» боттарының социалистиг хүлээлгелерин чеиишкиниг күүсеткен.

Ооң-биле чергелештир, бо чылдың үшкү кварталында 17 үлетпүр бүдүрүлге бүдүрүлгениң хемчеэлиниң талазы-биле планныг даалгазын күүсеттээн деп, ук доктаалда айыткан. А 12 бүдүрүлге продукция сайгарарын, 17-зи — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидерин боттандырбаан. Капитал салышкынларны шиңгээдип алыр, кол фондуларны ажыглалга киирер талазы-биле планнарын тудуг организациялары үскен.

Үүрмектен садар бараан саарылгазының, пассажирлер ардыртыштырарының болгаш чүк соортүрүүн талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүрүне болгаш кооперация садыгларының, ийнги ажыглаалдың автомобиль транспортунуң коллективтери күүсеттээнер.

Кызыл-Мажалыктың эзт комбинадының, «Шагонартыжстрой» трестиң үлетпүр бүдүрүлге комбинадының, Ак-Довурак АТБ-зинин, Кызылдың алгы заводунуң болгаш өскеда бүдүрүлгелериниң коллективтери үшкү квартталда кошкак ажылдаан. Капитал тудуг, транспорт, садыг талазыбиле социалистиг хүлээлгелерин боттандырбаан районнар болгаш Кызылдың бүдүрүлгелери эвээш эвес.

Бүдүрүлгениң ажыктыын белидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң соксаал чок өзүлдезин чедип алыр, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаар, чиг-эттиг, материалдарының, чылдыыга болгаш электри энергизының камналгазын чедип алыр, бүдүрүлген продукциязын бот-үнезин чиигедир, шынарын экижидер дээш бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтериниң күүсениишкиниерин ам-даа четпес организастап турар дээш СЭКП Кызыл хооркому, партия райкомнарын, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарын, хооррайкүүскомнарны, ажыл-агый органнарының удуртукчуларын, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларын ук доктаалда шүүмчүлээн.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому 1983 чылдың үшкү кварталында социалистиг чарышка дараазында черлерни тиилекчи деп санаан болгаш оларга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчир Кызыл туктарын тывыспышаан, районга 500, бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтеринге 300 - 300 рубль түүнүт акша шаңналын бээр деп доктааткан.

Хоорайлардан болгаш районнардан

— үлетпүр продукциязын бүдүрер хемчеэлиниң талазыбиле социалистиг хүлээлгезин 106 хуу, ону сайгарарын — 105,5 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 106,4 хуу, ийнги ажыглалдың транспорту-биле чүк соортүрүн—106,2 хуу, чоннуң амыдырал хандырылгазының планын күүседиккен **Улуг-Хем район;**

Үлетпүр бүдүрүлгелеринден

— үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчеэлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 101,5 хуу, ооң сайгарылгазын 103,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 118,8 хуу күүсеткен, ажыл шагының чидиринин эрткен чылдыындан 12,5 хуу, ооң иштинде прогулду 10 хуу кызырган **В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи;**

Тудуг организацияларындан

— тудуг-монтаж ажылдарының хемчеэлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 114,5 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 114,5 хуу күүсеткен, ажыл шагының чидиринин ийнги кварталдыындан 2,7 хуу, ооң иштинде прогулду 4,6 хуу кызырган **Тываның транспорт эргелелиниң КМК-зының коллективи;**

Транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелеринден

— чүк соортүрүүнүң хемчеэлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 105,8 хуу, чүк соортүлгезин — 115,5 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—118,9 хуу күүсеткен, ажыл шагының чидиринин ийнги кварталдыындан 2,3 хуу кызырган **Шагаан-Арыг АТБ-зинин коллективи;**

Садыг бүдүрүлгелеринден

— үүрмектен садар бараан саарылгазының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 104,8 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 110,8 хуу күүсеткен, ажыл шагының чидиринин 2,5 катап кызырган **«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизинин коллективи;**

Коммунал болгаш чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринден

— чоннга амыдырал ачы-дузазын чедирер талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 101,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 108,5 хуу күүсеткен, ажыл шагының чидиринин бо чылдың ийнги кварталдыындан 10,8 хуу, ооң иштинде прогулду 9,3 хуу кызырган **Тыва АССР-ниң Чурттаага коммунал ажыл-агый министерствозунуң «Тыва коммунэнерго» коллективи.**

Үшкү кварталда социалистиг чарышка ийнги черни дараазында коллективтерге тыспсырын, оларга СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчирлер-выпмели-биле шаңнаарын көргеп.

Үлетпүр бүдүрүлгелеринден

— Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 101,6 хуу, ооң сайгарылгазын — 106,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн —. 102 хуу күүсеткен, ажыл шагының чидиринин бо чылдың ийнги кварталдыындан 13,7 хуу, ооң иштинде прогулду 12,6 хуу кызырган **Улуг-Хемиң мыш үлетпүр ажыл-агыйының коллективи.**

Тудуг организацияларындан

— тудуг-монтаж ажылдарының хемчеэлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 107,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 107,6 хуу күүсеткен, ажыл шагының чидиринин бо чылдың ийнги кварталдыындан 8,2 хуу кызырган **Тыва автоорук эргелелиниң № 3 орук-тудуг эргелелиниң коллективи;**

Транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелеринден

—чүк соортүлгезиниң хемчеэлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 135,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн —111 хуу күүсеткен, ажыл шагының чидиринин ийнги кварталдыындан 22 хуу кызырган **«Тыва кодээ тудуг» трестиң автобаазазының коллективи;**

Садыг бүдүрүлгелеринден

—үүрмектен садар бараан сайгарарының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 101,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—106,2 хуу күүсеткен, ажыл шагының чидиринин бодурбаан **Тыва респотребсоюзтуң Кызыл райпозунуң коллективи;**

Коммунал ажыл-агый болгаш чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринден.

—чоннга ачы-дуза чедирериниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 104,5 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 102,3 хуу күүсеткен, ажыл шагының чидиринин боллурбаан республиканың **Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң Каа-Хемде амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң** коллективи.

Тываның сүт комбинадының, «Сибирьтехмонтаж» трестиң КМК-зының, Тываның радиотелевидение дамчылар төвүнүң, «ҮТКА 25 чылы» совхозта ажылчын кооперацияның, «Водоканал» эргелелиниң бо чылдың үшкү кварталында багай эвес ажылдаанын ук доктаалда демдеглээн.

1983 чылдың 9 айларының дургузунда мал ажылының продукциязын бүдүрер болгаш күрүнеге садар, малдың баш санын өстүрер болгаш кадагалалын экижидер талазы-биле социалистиг чарыштың түңнелдериниң дугайында

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому республиканың мал ажылының ажылдакчылары бо чылдың эрткен тос айларында чамдык эки түңнелдерин чедип алгаын демдеглээн. 9 айларда күрүнеге эзт садарының планын республика 102,8 хуу, сүттү— 105,8 хуу, чуурганы— 159,6 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бо үеэн-биле деннээрге, эзт бүдүрерин 2,3 хуу, сүттү — 6,2 хуу, чуурганы — 8,3 хуу ковудткеен.

Мал продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарының база мал бажы өстүрериниң талазы-биле социалистиг чарышка чамдык совхозтар эки түңнелдерин чедип алган. Ыйдыг-даа болза, чаңгыс-даа район, совхозтарның хөй кезин мал продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының, мал бажы өстүрериниң болгаш мал бажын камгалаарының талазы-биле социалистиг чарыштың негелделерин күүсеттээн. Бо чылдың октябрь 1-ге чедир күрүнеге эзт садарының планын Бай-Тайга, Өвүр, Улуг-Хем, Бии-Хем, Тожу, сүттү—Бай-Тайга болгаш Эрзин, дүктү —Өвүр, Улуг-Хем, Таңды, Каа-Хем, Тес-Хем районнар күүсеткеен.

Күрүнеге эзт садарының тос айлар планын 25 совхоз, сүттү—14, дүктү — 44 совхоз күүсеттээн. Чөөп-Хемчик, Тес-Хем болгаш Бии-Хем районнар эрткен чылдың бо үеэнин деннелиндеи мыйыстыг бода малдың, хой болгаш өшкүүнүң баш санын кудулаткан. Хой-хой совхозтар малдың чидиринин, өлүр чоруун болгаш өөн камгалалын экижиткен дээш тып зонадан «Коммунизмиң херели» совхозту социалистиг чарыштың тиилекчизи деп санаан болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Кызыл тугун болгаш 150 рубльдың шаңналын ацаа тыпсырын шиитпирлээн.

Мал продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының, малдың баш санын өстүрериниң болгаш ооң кадагалалының талазы-биле социалистиг чарыштың негелделерин күүсеттээн дээш өске зоналарының районнарынга болгаш совхозтарынга шаңналдыг черлерни тывыспаан.

Мал кыштагладыышкынынга белеткелди доозар болгаш малды кышкы байдалче шилчилер талазы-биле толаргай хемчеглерни алырын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга дааскан.

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому 1983 чылдың 9 айларында мал продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын, малдың баш санын өстүрерин болгаш ооң камгалалын экижиткен дээш тып зонадан «Коммунизмиң херели» совхозту социалистиг чарыштың тиилекчизи деп санаан болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Кызыл тугун болгаш 150 рубльдың шаңналын ацаа тыпсырын шиитпирлээн.

Мал продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының, малдың баш санын өстүрериниң болгаш ооң кадагалалының талазы-биле социалистиг чарыштың негелделерин күүсеттээн дээш өске зоналарының районнарынга болгаш совхозтарынга шаңналдыг черлерни тывыспаан.

Мал кыштагладыышкынынга белеткелди доозар болгаш малды кышкы байдалче шилчилер талазы-биле толаргай хемчеглерни алырын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга дааскан.

Национально-краеведческий отдел

ИЙИГИ ЧЕРГЕНИҢ АЙТЫРЫЫ ТУРБАС

Аъш-чем программазы—боттаныышкында

Районуң кодээ ишчилериниң хүн бүрү ажылы партиның XXVI съезиниң, СЭКП ТК-ның ооң соонда Пленумларының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарыже утланган. Бистиң планнарывыста, ажыл-херээвисте кол черин Аъш-чем программазының күүселдези эвлеп турар. Районуң моон соңгаргы экономиктиг болган социал хөгжүлдезиниң талазы-биле районуң чер-чер Советтериниң сорулгалары Аъш-чем программазын боттандырары-биле, ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдары-биле, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер-биле дорт холбашкан.

Райкүүскомуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң хүн бүрү ажылы, кичээнгейин Аъш-чем программазын районга боттандырарынга хамаарыштыр ажылдан ылдыңган планхемчетлериң күүселдезин чедип алырыже утланган. Чер ажылынын эртемге үндезилеп тургускан аргазын ажыглап, бригада керээн-биле ажылдаар, кодээ ажыл-агыйның варылгалыг чоруун болдурбайн, совхозтарының ажылының дедиелин бедилер хемчеглер алдынып турар. Ол сорулгаларны боттандырар херекке ажыл-агыйларың удуртукчуларынган, специалистерден аңгыда, районуң аппараттыр каттыжышкынында кирген организациялар, албан черлери киржин турар. Совхозтарың ажыл-агыйы-биле холбашкан айтырыгларны удуртукчулар болгаш специалистер чогуур үезинде демнеп, ажыл-херекчи ёзу-биле шиитпирлеп турар апарган. Каттыжышкынның чоңдулели кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарының деңшилгелиг арга-хевирлерни ажылдан кылыр сорулгалыг.

Хову ажылында тарылга шелүүнүң тургузуун специалистер эде көргеннер, тараа культуралары — 40, мал чеминиң шөлү — 24, ажыларган чер — 36 хуушу эвлеп турар. Курган ховулуг зонаның, сиген кезеринге ажыглаар черниңдыг-ла кончуг байлак эвес черни байдалывга үстүнде структураны ажыглааны витаминнинг сиген далганы, сенаж белеткээр планны күүселдип, силосту, сигенни ооң муриундаазындан хойну белеткээр арганы берген.

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузары, кыштаглаашкынга белеткел ажыл-агыйларда бо хүннерде чоруп турар, 12367 тонна сиген, сенаж — 7345, витаминнинг сиген далганы — 630, 18357 тонна силос белеткеттинген, мал чеми белеткелиниң планының күүселдези мал чеминиң единицазы-биле алырга 68,3 хуу.

Районуң ажыл-агыйларынга зона системазын шиигээдип алырын удуртукчулар чугулалап көрүп турар, ындыг-даа болза «Х Улуг хурал», «Кара-Хаак», «Шамбалыг», «Көк-Тей» совхозтарда агроном-технологтарның ролю, эгелекчи чоруу ам-даа чавыс. Черинң беримчезин бедидери — малга быжыг чем баззазын тургузарының кол аргазы.

Районуң агроүлетпүр каттыжышкынының чоңдулелиниң ажылының чамдык түннелдери мал ажылында көстүп келген. Мал чемгерилгезиниң технологизын сайзырангайжытканы бо адырда чамдык айтырыгларны эде тургускану — мал бажының чилпирни эвээш кылырар, ооң продуктуруун бедидер арганы берген. Ол бирги беш чылда саар ивекке хамаарыштыр сүт саалдазы районда 1981 чылдың деңнелиилеп 10,7 хуу көвүдүп, сүт саадары үш чыл дургузунда 85,4, эттин—91, ногаанны —37,3, чуурга саадары 117,7 хуу күүсеттинген. Хойнуң, мыйыстыг бода малдың баш санының хораары эвээш кызырылган.

25 коллективти күш-ажылдың депшилгелиг аргазы — бригада керээн-биле ажылдаарынче шилчиткен.

Улус депутаттарының Кызыл район Советиниң күүскому СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерни удуртулга болдуруп, ажылдың участок бүрүзүнге күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының айтырыынче улуг кичээнгейни угландырын турар. Кадрлар айтырыы кичээнгейле. Ажыл-агыйларның экономиказын быжыглаар комплекстиг хемчеглер ажылдан кыллынып турар. Ажылчы хонну кодээ ажыл-агый продуктуларыныда эвес, а ажылды белдилиг, идепкейлиг чорударында. Бо организацияда комсомолчулар саны эвээш-даа болза, план ёзугаар чорудуп турар ажылы идепкейжээн. Комсомол хуралдарын устав ёзугаар эрттирип, хана солуну доктаамал үндүрүп, комсомолдуң политоөредилгезин организастаан. Политоөредилгеге кежигүн эвес аныктарны база хаара туткан. Субботниктерге бир дем-биле ажылдаар, байырлалдар хүннеринде митинг, хуралларга оларның киржилгези идепкейлиг.

Комсомол хуралдарынга чылдагаан чокка келбейн баар комсомолчуларның хууда хөрээн сайгарып, комсомолдуң политоөредилгезинде чамдык четпестерниң чылдагаанын сайгарып көрүп турар. Интернационалчы, патриотизм темаларынга лекцияларны, беседаларны, хуралдарны эрттиргилээн.

Бүдүрүлгениң мурнакчылары: хоочун дагдынакчы О. Шакыр-оол, эш-өөрүгге үлегерлиг, аныак мурнакчы О. Хурал-оол олар коллективтиң хүндүлел самбызазында кирген. Олар база комсомол ажылынга идепкейлиг дузалажып, үнелиг санал-оналдарны берип, аныктарга арга-сүмезин кадып чоруурлар.

К. МОНГУШ.

Чоон-Хемчик район.

Кызылдың эзт комбинады он бирги беш чылдың үшкү чылынып тос айларының планыг даалгаларын кол-кол көргүзүгдер талазы-биле ажыр күүсеткен. Планнарының, социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкининг күүсеттинериге комбинаттың кадржаан хоочун ажылчыннары улуг салдарын кадып, үлүүн киржип турар. Олар социалистиг чарыштыг баштан, күш-ажылчы сагылга-чурумга үлегерни көргүзүп, аныктарны ажылга дадыктырып, чаңгыс-сургап турар. Ындыгларының бирээзинге Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнериниң эдилекчизи, комбинатта ам 26 чыл ажылдан турар Часкал-оол Диничи-оолович Иргит хамааржыр. Ол мышкаш колбаса чигинде формовщица Зоя Петровна Берёзкина 27 чыл стажтыг хоочун ажылчын. Олар болгаш өске-даа хоочуннар ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: З. Берёзкина биле Ч. Иргит.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧАА МЕДЭЭЛЕР

ВИТЕБСК. Мал чеминге хереглээр тараанны камнаалгалыг ажыглаанының түннелинде Белоруссияның «Селють» совхозунуң мал ажылдыглары хаван эздин бүдүрүп үндүрүрин көвүдеткен. Аъш-чем артынчыларын борбаандыларже болгаш далганче шилчиди ажылдап кылырының цегин мында тургускан. Сөөкланың, морковтуң, хендириниң артынчыларын ажыглап турар апарган. Алырын планнаваан ол чемнерни ажыглап турган, республиканың ажыл-агыйлары 10 муң тонна немелде хаван эздин алырын планнаап турар.

• • •

КИШИНЕВ. Молдавияның виноград ажылдыглары агаар-бойдустуң берге байдалдарын коллективтиг керээнин ачызында ажып эрткен. Алыс түннелдің эки болурун чедип алырыбиле чер ажылдыглары бо кандаашкининг чылда бедик дүжүттү өстүрген болгаш эрткен чылдың бо үеанге деңнээрге, плантациялардан ийи катап хөй дүжүттү олар ажаап ап турарлар. Республиканың чер ажылдыглары бо чылын 1300 муң тонвадан эвээш эвес дүжүттү ажаап алырым шиитпирлээннер.

• • •

МАХАРАДЗЕ. (Грузин ССР). Шылгарангай режиссёр Владимир Немирович-Данченконуң бажың-музейи ооң төрөөн сууру Шемокмедиде ажыттынган. Москваның уран чүүл театрының үндезилекчилериниң бирээзинин, грузин уран чүүлүң мастерлери-биле ооң бижыг харылаалаларының дугайында мында чыгдынган материалдар көргүзүп, Владимир Немирович-Данченконуң ажылымдыралын болгаш човаадыкчы ажылын чугаалап турар. Ол чаа музейни театр талазы-биле ужуражылгаларының бажыңы мылырын шиитпирлээн. Узуг мастерниң өөренирин болгаш салгакчызы, ССРЭ-ниң улустуң артизи Ангелина Степанованы баштайгы човаадыкчы кежээге чалаан.

• • •

ТАЛЛИН. Дорт кижи ойнаар А. П. Бородин аттыг хылдыг хөгжүмүн бүгүзвилел конкурузу Эстониның найысылалында ажыттынган. Орус композиторнуң төрүттүнгениниң бээр 150 чылынга ол тураскаатты-нган. Ол човаадыкчы маргылдаага Россия Федерациязындан, Украинадан, Узбекистандан, Казахстандан, Грузиядан, Латвиядан, Литвадан, Арменидан — ниитизи-биле 25 коллектив киржип турар. Оларның типлекчилери октябрының тоңчүүнде тодараттынар.

• • •

ХАРЬКОВ. Областың ажыл-агыйларында «Фермаларның микроклимады» деп операция доозулган. Составында чер ажылының талазы-биле эртемденнер, зооинженерлер, мал эмчилери, «Сельхозтехника» специалистери кирип турар РАУК-тың комплекстиг комиссиялары ону эрттиртен. Мал кажаалларында чылыгны болгаш чырыкты, агаарның арыг болгаш өлүшк болурунуң эртемге үндезилээн байдалдарының мында сагыттының турарын олар хынаан. Ол чорук мал бажының продуктулуг болур чоруун өстүрериге, мал ажылдыгларының ажылын улам экижидериге дузалаар.

• • •

ТАЛДЫ-КУРГАН. Тус черинің аграр үлетпүр каттыжышкынының чөвүлелиниң саналы-биле тургускан колхозтар аразының кукуруза өстүрер заводу орулгалыг адыр болу берген. Кукуруза сывындан малга чиртир чемин завод бүдүрүп эгелээн. Районуң эвээш каш мал өстүрүп турар ажыл-агыйларынга чаа бүдүрүлгенин продукциязы четчир.

(СЭТА).

КОМСОМОЛГА УДУРТУЛГА

Чадаанның ыяш ажыл-агыйы—районда улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи. Бо коллективте күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыккан, ол организастыг чорук, ажылдың ажыктым болгаш шынары дээш чүткүлдүг ажылдан турар. Ооң түннелинде чылдың эгезинден бээр бо хүннерге чедир ажыл шагы үзер, хой-ниитиниң корум-чурумун үрээр таварылга чок.

Комсомол организациязының күүү, кежигүнериниң саңгаалаажырга, малды чидириг чок азырап өстүрериниң колла быразы—бо черниң тускайлаң байдалынга, агаар-бойдузунга таарыштыр, кадат культурузын сайзыралын, үргүлчүүнүң ажаалда хайгаараашкынын бедик харысалгалыг чорударында деп чугаалаарлар.

Сески беш чылдың эге чылында аныак комсомолчу Мандыл-оол малчынның нарын, хүндүлүг мергежилин шилип алган. Баштайгы чылларда дузалакчы кадарчы, сакмаишкылдаа болуп ажылдап турган. Эрткен 18 чылларының дургузунда хойларны, иртерни болгаш амгыны дег аныак хойну-даа кадарып келген. Беш чылдарны базып эрткен тудум-на, малчын бодунуң шилип алган ажылынын нарын, белен эвес чажыттарын дуржулгалыг малчыннардан, өске-даа мурнакчыларын арга-мергежилиндеи кичээнгейлиг өөренип ап чораан. Ооң малчыннап эрткен оруу—улуг амыдыралчы школа.

Ол бирги беш чылдың ийги чылында Мандыл-оол Севековичниң ады мурнакчыларын аразында кирген. Ол кадарган иртперинин бажын камгалаар талазы-биле болгаш дүк алырының талазы-биле планын ажыр күүсеткен. «ССРЭ-ниң тургустуганынын бээр 60 чылын демдеглээн юбилейлиг чылда адын мурнакчыларының аразында кирген. ол мээн ооң ынай улам хей-ыт кирип ажылдаарымга идиг бергеш»—деп, ол чугаалап олурду.

1982 чылда малчын 370 ажыг кыс хураганны өстүрериби-биле хүлээп алган. Кыш база бер. Олар ыяш дилер черде, чазанылга цегинде, бухгалтерия аппаратында ажылдап, социалистиг чарышта хаара туттуунган.

Чадаанның ыяш ажылагыйында партия эге организациязы комсомол организациязынга канчаар дузалап турарын, аныктар ортузунга интернационалчы, политика-кижизидилгелиг ажылдарын канчаар чорудуп турарын ында комсомол эге организациязының секретарының орлакчызы Т. Володинадан сонуургап айтырдым.

—Бистиң коллективиз интернационалчы, эш-найыралдыг. Мында тыва, орус, хакас националдыг аныак-даа, хоочундаа кижилер бир деминг ажылдан турар бис. Ажылыска партия эге организациязы, коммунистер хүн бүрү дузалажып, аныктарны деткиндаа турар—деп, ол чугаалады.

Чазаныр нехте Бригадир, аныак коммунист В. Монгушту ап көрээл. Болуңуң хууда үлегер-чижээ-биле аныктарга эки салдарны чедирип, харысалгалыг чорукка аныктарны кижизидип чоруур. Ооң бригадазы ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип келген. Бригада ийиларалдыг. Ынай арагалаар, ажыл шагы үзер, хой-ниитиниң корум-чурумун үрээр таварылга чок.

Комсомол организациязының күүү, кежигүнериниң саңгаалаажырга, малды чидириг чок азырап өстүрериниң колла быразы—бо черниң тускайлаң байдалынга, агаар-бойдузунга таарыштыр, кадат культурузын сайзыралын, үргүлчүүнүң ажаалда хайгаараашкынын бедик харысалгалыг чорударында деп чугаалаарлар.

Сески беш чылдың эге чылында аныак комсомолчу Мандыл-оол малчынның нарын, хүндүлүг мергежилин шилип алган. Баштайгы чылларда дузалакчы кадарчы, сакмаишкылдаа болуп ажылдап турган. Эрткен 18 чылларының дургузунда хойларны, иртерни болгаш амгыны дег аныак хойну-даа кадарып келген. Беш чылдарны базып эрткен тудум-на, малчын бодунуң шилип алган ажылынын нарын, белен эвес чажыттарын дуржулгалыг малчыннардан, өске-даа мурнакчыларын арга-мергежилиндеи кичээнгейлиг өөренип ап чораан. Ооң малчыннап эрткен оруу—улуг амыдыралчы школа.

Ол бирги беш чылдың ийги чылында Мандыл-оол Севековичниң ады мурнакчыларын аразында кирген. Ол кадарган иртперинин бажын камгалаар талазы-биле болгаш дүк алырының талазы-биле планын ажыр күүседип. «ССРЭ-ниң тургустуганынын бээр 60 чылын демдеглээн юбилейлиг чылда адын мурнакчыларының аразында кирген. ол мээн ооң ынай улам хей-ыт кирип ажылдаарымга идиг бергеш»—деп, ол чугаалап олурду.

1982 чылда малчын 370 ажыг кыс хураганны өстүрериби-биле хүлээп алган. Кыш база берге болган, мынчангаш кошкак чүвелерни шуут-ла тургузу азырап, чылыг сут, немелде чемнерни берип турган, хоратпаан.

«Соок, сырын хаттыг хүннерде хойну эрте ажытпас, кажаанның температуразын үргүлчүүнүң хынаан, чаңгыс аай турарын чедип алыр. Кажаа иштин эмин эрттир чылып турар болза, хой дүгүнүң шынары баксырап, дүжүп-даа болур. Эки дүк алырының үндезини—эки суттарын, яазы-бүрү немелде чемнер, дус, кужур бээриндеи база улуг хамааржыр чүве болду»—деп, малчын чугаалады. Ол бо чылын хураганнарындан 2,5 кг дүк алыр хүлээлгезин 3,2 кг кылдыр ажыр күүседкен.

Совхоз дирекциязы чартык чылдың түннелинде малчынны ортектиг белек—сүт тыртар машина-биле шаңнаан. Мурнуку чылдарже хая көрүүрге, ол база-ла мурнакчылар одуруунга саналдып турган. Чижээ, 1975 чылдан бээр дөрт удаа социалистиг чарыштын титилекчилериниң аразында адаткан.

Мандыл-оол, Чечекмаа Куулдарларның кайызы-даа ажыл, амыдыралга шыңгыы негелделиг:

—Долгандыр тараа шөлдерн, ак черге кадарчыларга ажыл чымыштыг-ла боор, аа?

—Соонган карактавайн, салыптар болза, тараже кире бербейн канчаар хойну кадаар дээнде хайгаараар апаар Хамык ужур хире-шаа-биле олар-белчиирин камнаг ажыглаары чугула, хүн бүрү кадаар черлерни эвлештирер болза эки. Кончуг изиглерде эртеки, кежээки серинниерин ажыглап откарып алырга, мал тодар. Суттатты база-ола өйде кылыр, ооң соонда хойну дыштандырарга эки—деп, ол чугаалады.

Малчыннарың ажылынга кызымак-кежээзин оларын хуу амыдырал-чуртталгазы бадыткан турар. Оларың ооңуң малының кажаазының чаныны культурлуг, арыг-силини, эмге-сескелиин кижи дораанпа эскерер. «Аалдың арыг-силии аттың мөңгүнден-на кестү бээр» деп чоонуң чугаазы уткалыг. Өгге кире бээрге, сагыш-сеткил чырыш дээр урутлары хой, бир мөң бичинбичин хиреде орунарны эткилээш, ширтектеринин кырындан чадыгар-биле коруштуг кылдыр чатылап каан. Аяк, савазы арыг, ажы-чеми амданныг...

Беш уругуун ада, иезн кайызы-даа 30 хар ажып чоруур, кидин-не чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар хып дээн назында. Малчыннар солуннардан, журналдардан, номнардан шапкын амыдыралдың агымын өөренип, бичин урутларын номчуурунга чаңчыктырары-биле чагылганы кылып, саткылап бергеннер. Аныак малчыннар хууда библиотекалыг, орус, тыва чогаалчыларының номнары-биле амдаа долдурар сорулгалыг.

Урутларын өстүрүп, хоюн кадарбышаан, Чечекмаа Дуваковна эрткен чылын Кур-Чер суурунуң кежээки ортумак школазының 11 классын ботөредилге-биле доосказ, аттестатты холга алган. Ындыг шудургу иеин канчаан черле мактаваазыл.

—Сески беш чылдан эгелеп малчынмаан-дыр силер, чурттап эткилээнивис беш чылдарда силерниң амыдыралыларга кандыг чугула өскерлиишкиннер болганыл?—деп айтырдым.

—Партия, чазактың ачызында бо эрткен беш чылларда бистиң чуртувустуң хоорай, суурлары ышкаш, бистиң совхозувустуң тову база таныттынмас кылдыр өскерилген. Сески беш чылдың эгезиндээзи-биле амгы «Тинлелге» совхозтуң малчыннарының амыдыралын канчаан деннээр, мынчан кыштагларга электри чырыы безин чок, мал ооңдай бээрге деннер, даалар-биле ажылдаар турдувус. Ам дээрге совхоз товуунуң чырыы бистиң коданнывыста кирген, ажылдаарга эптиг. Аъш-чем, идик-хеп, базын-балгат херекселлерин кижинин чагыы, күзели-биле автолавка чедирип бээр. Телевизоордан делегейни дээскиндир көрүп олурар бис. Ажыл төлевиин акша-тогерик четчир.

Чижээ, чүүле чыл тоңчүүнде безин стаж, мал бажының камгаалалы, дүк планын күүсеткенин дээш 700-800 акшаны ап олурар-дыр мен. Бо-ла бүгү чаартылгалар, бистиң ажыл-ижиниистиг чылдан чылче хөгжүп олурары—совет беш чылдарының амыдырал кырынга боттанып турарының ачызы бо-дур. Он бирги беш чылдың планын шынарлыг күүседиринге улуувусту чоргаарал. өөрүшкү-биле киирер бис—деп, коммунист, хой-ниитичи, мурнакчы малчын чугаалады.

Н. ТЫРТЫК-КАРА.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур

МАЛЧЫН МАНДЫЛ-ООЛДУҢ БЕШ ЧЫЛДАРЫ

Тараалаң Чедер ховузунуң ала-ала дилиндектери-биле чергелештир, мал кыштаглары, чазаглары, хонаштар бо-ла көстүр. 1983 чылдың тараазы кидин-не быжып турда. «Чедер» курорттан ырак эвесте Хараар-Тей эдээнде, аныак малчыннар Мандыл-оол, Чечекмаа Куулларларының аалынга чеде бердиивис. Кажаа чанында девээлээн хой чанынга малчын-биле чугаалаштывыс.

—Чайлаглавшкын кандыг эрткенил, хойнуң семиртилгези кандыг болганыл?—деп, чугаа эрээн мен.

—Чедер малчыннары агым хеннер, кара сутлар, тайгасыннар баштарынче көшпес, мразыр чайлаглавас улус болгай бис, чайлаан-на черим бо-дур. А кыштаг, күзег базала бо долгандыр, Даштыг-Тей, Элезин-Даг, Чоогалыг-Хову мынчаар турар ийин—деп харылавш, шыырак деңгелдиг малынче аймыкаш:

—Бо эрткен чылгы кыс хураганнар-дыр, кыштыг хүр ашкан. Эрткен чаймн эки-ле откарып, суттарын, дыштандырып кадарган бис, мынчангаш шыырак-ла күш алган хураганнар чүве бо—деп, уламчылап чугаалады.

Чедер хой азыраан өстүрериге ёзулуг-ла таарымчалыг ховуларлыг. Мал бажын өстүрүп, чедиишкининг ажылдан турар малчыннарының чажыды чүүл ийиг кадар оттуг ховуларда, кужурлуг шыналарда дээр болза шын эвес апаар. Хоочун малчыннар Баян-Доо Ойдар, Эки-оол Монгуш, аныак малчын Көк-Кат Хертек болгаш өскелер-биле-даа чугаалажырга, малды чидириг чок азырап өстүрериниң колла быразы—бо черниң тускайлаң байдалынга, агаар-бойдузунга таарыштыр, кадат культурузын сайзыралын, үргүлчүүнүң ажаалда хайгаараашкынын бедик харысалгалыг чорударында деп чугаалаарлар.

Сески беш чылдың эге чылында аныак комсомолчу Мандыл-оол малчынның нарын, хүндүлүг мергежилин шилип алган. Баштайгы чылларда дузалакчы кадарчы, сакмаишкылдаа болуп ажылдап турган. Эрткен 18 чылларының дургузунда хойларны, иртерни болгаш амгыны дег аныак хойну-даа кадарып келген. Беш чылдарны базып эрткен тудум-на, малчын бодунуң шилип алган ажылынын нарын, белен эвес чажыттарын дуржулгалыг малчыннардан, өске-даа мурнакчыларын арга-мергежилиндеи кичээнгейлиг өөренип ап чораан. Ооң малчыннап эрткен оруу—улуг амыдыралчы школа.

Ол бирги беш чылдың ийги чылында Мандыл-оол Севековичниң ады мурнакчыларын аразында кирген. Ол кадарган иртперинин бажын камгалаар талазы-биле болгаш дүк алырының талазы-биле планын ажыр күүседип. «ССРЭ-ниң тургустуганынын бээр 60 чылын демдеглээн юбилейлиг чылда адын мурнакчыларының аразында кирген. ол мээн ооң ынай улам хей-ыт кирип ажылдаарымга идиг бергеш»—деп, ол чугаалап олурду.

1982 чылда малчын 370 ажыг кыс хураганны өстүрериби-биле хүлээп алган. Кыш база берге болган, мынчангаш кошкак чүвелерни шуут-ла тургузу азырап, чылыг сут, немелде чемнерни берип турган, хоратпаан.

«Соок, сырын хаттыг хүннерде хойну эрте ажытпас, кажаанның температуразын үргүлчүүнүң хынаан, чаңгыс аай турарын чедип алыр. Кажаа иштин эмин эрттир чылып турар болза, хой дүгүнүң шынары баксырап, дүжүп-даа болур. Эки дүк алырының үндезини—эки суттарын, яазы-бүрү немелде чемнер, дус, кужур бээриндеи база улуг хамааржыр чүве болду»—деп, малчын чугаалады. Ол бо чылын хураганнарындан 2,5 кг дүк алыр хүлээлгезин 3,2 кг кылдыр ажыр күүседкен.

Совхоз дирекциязы чартык чылдың түннелинде малчынны ортектиг белек—сүт тыртар машина-биле шаңнаан. Мурнуку чылдарже хая көрүүрге, ол база-ла мурнакчылар одуруунга саналдып турган. Чижээ, 1975 чылдан бээр дөрт удаа социалистиг чарыштын титилекчилериниң аразында адаткан.

Мандыл-оол, Чечекмаа Куулларларның кайызы-даа ажыл, амыдыралга шыңгыы негелделиг:

—Долгандыр тараа шөлдерн, ак черге кадарчыларга ажыл чымыштыг-ла боор, аа?

—Соонган карактавайн, салыптар болза, тараже кире бербейн канчаар хойну кадаар дээнде хайгаараар апаар Хамык ужур хире-шаа-биле олар-белчиирин камнаг ажыглаары чугула, хүн бүрү кадаар черлерни эвлештирер болза эки. Кончуг изиглерде эртеки, кежээки серинниерин ажыглап откарып алырга, мал тодар. Суттатты база-ола өйде кылыр, ооң соонда хойну дыштандырарга эки—деп, ол чугаалады.

Малчыннарың ажылынга кызымак-кежээзин оларын хуу амыдырал-чуртталгазы бадыткан турар. Оларың ооңуң малының кажаазының чаныны культурлуг, арыг-силини, эмге-сескелиин кижи дораанпа эскерер. «Аалдың арыг-силии аттың мөңгүнден-на кестү бээр» деп чоонуң чугаазы уткалыг. Өгге кире бээрге, сагыш-сеткил чырыш дээр урутлары хой, бир мөң бичинбичин хиреде орунарны эткилээш, ширтектеринин кырындан чадыгар-биле коруштуг кылдыр чатылап каан. Аяк, савазы арыг, ажы-чеми амданныг...

Беш уругуун ада, иезн кайызы-даа 30 хар ажып чоруур, кидин-не чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар хып дээн назында. Малчыннар солуннардан, журналдардан, номнардан шапкын амыдыралдың агымын өөренип, бичин урутларын номчуурунга чаңчыктырары-биле чагылганы кылып, саткылап бергеннер. Аныак малчыннар хууда библиотекалыг, орус, тыва чогаалчыларының номнары-биле амдаа долдурар сорулгалыг.

Урутларын өстүрүп, хоюн кадарбышаан, Чечекмаа Дуваковна эрткен чылын Кур-Чер суурунуң кежээки ортумак школазының 11 классын ботөредилге-биле доосказ, аттестатты холга алган. Ындыг шудургу иеин канчаан черле мактаваазыл.

—Сески беш чылдан эгелеп малчынмаан-дыр силер, чурттап эткилээнивис беш чылдарда силерниң амыдыралыларга кандыг чугула өскерлиишкиннер болганыл?—деп айтырдым.

—Партия, чазактың ачызында бо эрткен беш чылларда бистиң чуртувустуң хоорай, суурлары ышкаш, бистиң совхозувустуң тову база таныттынмас кылдыр өскерилген. Сески беш чылдың эгезиндээзи-биле амгы «Тинлелге» совхозтуң малчыннарының амыдыралын канчаан деннээр, мынчан кыштагларга электри чырыы безин чок, мал ооңдай бээрге деннер, даалар-биле ажылдаар турдувус. Ам дээрге совхоз товуунуң чырыы бистиң коданнывыста кирген, ажылдаарга эптиг. Аъш-чем, идик-хеп, базын-балгат херекселлерин кижинин чагыы, күзели-биле автолавка чедирип бээр. Телевизоордан делегейни дээскиндир көрүп олурар бис. Ажыл төлевиин акша-тогерик четчир.

Чижээ, чүүле чыл тоңчүүнде безин стаж, мал бажының камгаалалы, дүк планын күүсеткенин дээш 700-800 акшаны ап олурар-дыр мен. Бо-ла бүгү чаартылгалар, бистиң ажыл-ижиниистиг чылдан чылче хөгжүп олурары—совет беш чылдарының амыдырал кырынга боттанып турарының ачызы бо-дур. Он бирги беш чылдың планын шынарлыг күүседиринге улуувусту чоргаарал. өөрүшкү-биле киирер бис—деп, коммунист, хой-ниитичи, мурнакчы малчын чугаалады.

Н. ТЫРТЫК-КАРА.

ОРУКТАР ЭКИЖЭЭН

ОРЕЛ. Чаа Новосиль-Корсаково автоорук-биле кадаа ажыл-агый чүүктерин сөөртүр машиналар маңнап эгелээн. Ажыл-агый аразының асфальтылаттынган оруу Орёл областың чурттакчылыг үжеи ажыг черлерни, элээн кэш колхозтарын болгаш совхозтарын тудуштурган. Хову-шөлдерниң болгаш фермаларның продукциларын, ажыл-агыйларга херек материалдарны ам агаар-бойдустан кандыг-даа хамаарылга чокка сөөртүп болурунуң аргазы тургустунган. Улусчу тудут аргазы-биле орукту туткан. Улус депутаттарының Новосильскиниң район Советиниң инициативазы-биле тургустунган «ажыл-агыйлар аразының механизастаттынган отряды чартык миллион адыг кубометр тудуг материалдарны сөөртүп, черниң кырын дескилээн, өске-даа ажылдарны чоруткан. Орёлдүп, «Орёлавтодор» эргелелиниң специалистери орукту асфальтылаан болгаш ооң соолгу ажылдарын чоруткан. Орукту планнаттынганынан ийи чыл өрте дооскан.

Шак-ла ындыг арга-биле область иштинин ам-даа бир каш оруктарын тудуп турар. Беш чылдың тоңчүүнде чедир областың иштинге беш чүс ажыг километр орукту тударын, республика болгаш эвелдеп оруктары-биле ажыл-агыйларының үштүн ийиги тудуштурарын корген.

(СЭТА).

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур

АЖААЛДА ДООЗУЛГАН

Бай-Тайга районда «Тээлиг» совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылын 240 гектар кызыл-тасты, 550 гектар суланы база 349 гектар тарымаа тооруктун ногаан массазын болгаш 20 гектар картофель база ногаа аймаан чидирип чок, кыска хуусаада ажаал алыр сорулгалыг турган.

Ажаан алышкынын эгезинден тура-ла, совхозтун хоочун комбайнерлери Дилгинжек Кинч-оол, Чимит Сереэтир, Чиниров Саян болгаш өскелер-даа бедик бүдүрүкчүлүг ажылдан келгеннер. Ол мышкаш «Вихрь» комбайн-биле ногаан массаның ажаалдазынга аныак коммунистер Валерий Аймр-Саная, Сергей Амырбиде болгаш Сергей Ногай олар үстүнде хоочун коммунистерден дудак чок ажылдап, үргүлчү шаңнадып, мактадып келгеннер.

А тарааны Дөш-Терек, Кызыл-Даг болгаш совхозтун өске-даа ховуларындан төп шөнне дажып, өөртүрүнге човаачылар Маадыр, Март Чажапаан алышкылар болгаш Сергей Хертек, Көк-оол Самдак дээш өскелер-даа эки ажылдан, мурнуку одуругда чоруп келгеннер.

Совхозтун төп шаңында бо хүннерде 244 тонна кызыл-тас, 133 тонна сула болгаш 7 тонна арбай дүжүртүнгеи. Ам бедик шынарлыг үрезин уруп алыр сорулга-биле, оларны кургадып, арыглап, болбаазырадыр ажылдар чоруп турар.

Картофель болгаш ногаа ажаан алышкыны база бүрүн доозулган. Бо ажылга совхоз конторазының ажылдакчылары улуг рольду ойнаанар. Ол хей кижи киржикчилиг, найыралдыг, улуг коллектив үш хүн улаштыр шефтеп ажылдааш, 12 гектар картофель болгаш 5 гектар ногаа аймаан бүрүү-биле ажаап доосканнар.

Амгы хүннерде совхозтун кол ажылчын күжүн кыштаглаашкынче болгаш мал чемин улаштыр белеткээрниче угландырган. Совхоз чаагай үнген люцерна сигеннин ийги кезилдезинче киртен болгаш мал чеминиң улуг курлавырлары болур саваң ажаалдазынче киргеи. Ол мышкаш Алаак, Көп-Сөөктеи сиген кезер зеноларны дуржулгалыг коммунистерге удуртказ чоргузар деп турар. Совхоз 4610 тонна сиген кезер планын бо хүннерде 2100 тонна чедирип алган болуп турар. Ынчангаш күрүне мурнуунга алган хүлээлгеин чедиишкининг күүседир, мал чемнериниң бүгү курлавырларын хөй-биле тургузуп алыр ээш совхоз тодаргай, ээштиг хемчеглерни ап турар.

С. САЛЧАК.

ПОЛИТӨӨРЕДИЛГЕ ДЕҢНЕЛИН БЕДИДЕР ДЭЭШ

Кайда партия өөредилгезин партия, комсомол болгаш профсоюзлар организациялары эки тургускан болдур, анда Коммунистиг партиянын иштики болгаш даштыкы политиказының теоретиктиг база экономиктиг талаалары хандыр өөренириниче дыңнакчыларын сонуургалы бедик дээрзин эрткен өөредилге чылының түңнелдери көргүскен.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң төп салбырда, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн СБФ-зинде, районнуң сан киллизинде, районнуң төп эмнелгезинде эрткен өөредилге чылында организастаттынган политиктиг болгаш экономиктиг школалар доктаамал бедик дениелге ажылдаанар. «Чыраа-Бажы» совхозтуң парткому, совхоз төвүнүң партия организацияларының секретарылары ышкы тургустуунган политиктиг болгаш экономиктиг алды школаларын кичээлдери өй-шаанда эрткен турарын чедип алган. Кичээлдерге дыңнакчыларның кээри болгаш өөренген темаларын сөйгаржырынга киржилгезин ийдепкейлиг. Пропагандистер кичээл бүрүзүнге хынамчалыг белеткеним, темаларны совхозтуң ажыл-амыдыралы-биле холбан, көргүзүг материалдарын делгем ажыглап келген. Үстүнде адаан организацияларда партия секретарылары болгаш удуртукчулар партия өөредилгезинче кичээнгейин кошкатпайн турар.

Бажын-Алаак, Чыраа-Бажы, Хаймыракан, Теве-Хая школаларының башкыларының теоретиктиг семинарлары айда ийи катап үзүктел чок эртип турган. Школа удуртукчулары, башкыларның коммунистиг нижизидилге айтырыгларына теоретиктиг билиин белидериге семинарларының ажыктыг болганы чугаажок.

«Большевик», «Искра» совхозтарның специалистериниң аразында, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Чыраа-Бажы» совхозтарның механизаторлар аразында экономиктиг билиг школаларының кичээлдери багай эвес организастаттынганын демдеглээр керек.

Эрткен өөредилге чылында «Чыраа-Бажы» совхозтуң парткому политиктиг чырыдышкы кабинетин ажыткан. Ында солуунар, журналдар, совхоз ажылчыннарының социалистиг хүлээлгелери болгаш оон-даа өске экономиктиг материалдар бар. Ындыг чижектиг кабинеттерни арткан совхозтарның парткомнарынга ажылдарының арталарын тывар керек. А бүдүрүлге, албан черлеринге, организацияларга экономиктиг өөредилге булунарын бо өөредилге чылында тургузары көрүнген. Коллективтиң экономиктиг көргүзүглериниң дугайында материалдарны, план күүселдезиниң саннарын, экономиктиг болгаш камналгалыг чоруктуң медээлерин база оон-даа өске үүлдерни аңаа чырыдып болгай.

Болдунуң пропагандист хереэнге бедик харымсалгалыг, сагыш-сеткил-биле ажылдап турар эштерге «Искра» совхозтан С.-М. Д. Кууларны К. Б Түлүштү, «Чыраа-Бажы» совхозтан Д. Х. Демчикти, М. Ч. Монгушту, М. С. Кызыл-оолду, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтан М Б. Долаанны, М. К. Монгушту, «Хөндергейден» А. Э. Сатты, «Большевиктен» Т. М. Донгакты, районнуң төп эмнелгезинден М. Д. Оюнну, болгаш оон-даа өскелерин хамаарыштырып болур.

Эрткен өөредилге чылында чедип алган чеднишкиннер-биле чергелештир четпестер бар болганын демдеглээр. ышаар. Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгелериниң школаларының болгаш семинарларының кичээлдерин үзер, кичээлди үезинде эрттирбес таварылгалар «Хөндергей», «Тыва» совхозтарга, «Сельхозтехника» каттыжышкынынга, № 3 КМК-га, районнуң үлегпүр комбинадынга, хлеб заводунга болгаш Чадаанның автобүдүрүлге черинге болуп тургулаан. Шынар талазы-биле чавыс, көргүзүг материалдары ажыглавас, утка-шынары солун эвес кичээлдер районнуң хереглекчилер ниитилелинге, ыяш ажыл-агый черинге, «Сельхозтехниканың» автобүдүрүлгезинге, ХПТУ-6-га, Хорум-Даг, Чыргакы салбырларга, «Большевик» совхозка эртип тургулаан.

Чаа өөредилге чылында пропагандистер өөредилгениң ийзы-бүрү арга-хевирлери болур дискуссияларны, ажык кичээлдерни, практиктиг кичээлдерни, техниктиг херекселлерни ажыглаары дээш оон-даа өске ажыктыг арга-методтарны ажыглаан турган, кичээлдериниң шынарлыын чедип алыры бо өөредилге чылында кол сорулгаларының биредээн.

Пропаганда ажылында четпестериниң биредээн — өөренир материалдарны коллективтиг амыдыралы-биле, сорулгалары-биле пропагандистериниң кошкак холбан турары, Ынчангаш чаа өөредилге чылында теоретиктиг материалдарны боттуг ажыл-херектер болгаш дыңнакчыларның сонуургалы-биле холбаар талазы-биле улуг сорулгалар тургустунуп турар. СЭКП-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунга амыдыралдан хоорук пропаганда ажылы чорудар чорукту шыңгызы-биле шүтүмчүлээн. Херек кырында болуп турар болуушкуннар-биле пропаганданың харылзаа чок чоруун шиитпирлин-биле ажыл эртпес болза, сөстүң ажылхерек-биле чаңгыс болуру чедип алдынмас.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң, ВЦСПС-тиң хүлээп алганы «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле күш-ажылчы коллективтерде боттуг ажылдар чоруттунуп эгелээн. Пропагандистер бо чугула политиктиг болгаш организастыг ажылдың кылынга турбас ужурлуг. Ажыл хүну үзер, ажыл шагын чоп ажыглавас, өзалдаар азы ажылдан эрте чоруур, чоруктарының, арагазаашкының бүдүрүлгеге чедирип турар хорадан пропагандист кижи экономиктиг саналаашкыннарны ажыглан тургаш, дыңнакчыларга бүүдүргүнче киллыр тайылбырлаары чугула.

Политиктиг болгаш экономиктиг школаларны организастаарынга четпестер эрткен өөредилге чылында турган. «Хөндергей» совхозтуң коммунистери кымның кайы школада быжыглаттынганын безин ноябрь айга чедир билбес болганнар. Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң садыгжыларының экономиктиг школазы дүште кичээлден, дыңнакчыларның дүште чемненир үезин кызырып турган болган.

Партия организацияларының секретарылары, удуртукчулар дыңнакчыларны четчеллээр ажылды оларның эртембилиин, сонуургалларын барымдаалап турган чорудары чугула. Бо өөредилге чылында партия организациялары политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң школаларының ажылын чаа аңгы-биле организастаар, удуртур ужурлуг.

Партия өөредилгезиниң системазында кол кижи пропагандист. Ол кижизидиги башкы дет эртем-билиглиг, дуржулгалыг база агитатор болгаш организакчы-дыр. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниг дүүштүр ол болдунуң ажылын эде тургузуп, дыңнакчыларның политиктиг мелеретиг болгаш культуразын бедидериниг бүгү күүнүн салыр ужурлуг.

Партия комитеттери, партия эге организациялары политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеде чыдыгган дуржулганы ажыглап, эрткен өөредилге чылында илеретткиннген четпестерни чайлаткаш, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негеделдериниг дүүштүр бо ажылды чорудары—ажылчы хонуң идей-политиктиг, коммунистиг кижизидилгезиниг улуг салымшкын болур.

Д. ООРЖАК.
СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизиниң эргелекчизи.

УЛАМ ЭКИ АЖЫЛДААР

Эрзин районнуң бүгү-ле албан черлеринге, организацияларына болгаш совхозтарына СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглели-биле чоп массалыы-биле танышып, ол чугула документинин деткип, боттарының санал-оналдарын берип турар. Анда чижек. Эрзиниң өртке удур албан черинин бүгү ажылдавчыларының, ажылчыннарының каттышкан хуралы болган. аңаа өртке удур албан черинин даргазы С. Моргуй амгы үеде делегей байдалынын дүшкүүрлүүн оюалан чугаалаан. Үжен сес хире чыл дургузунда бистиң аяс, ак-көк дээривис арыг агаарлыг, чырык хүнүг, аас-кежиктиг ажылдап, чурттап келдивис. АКШ-тың Рейганга баштаткан администрациязы кезээде аяс дээривисти бужартадып, кижи төрелгетенге эң-не аар кажыдал - муңгаралды чедирер дээш ийзы-бүрү хоозун меге аргаларны ажыглап, ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрүп, ону барыын Европа чурттарынче чоокшуладып өкеп турар.

Бистиң Совет күрүневистиң хүн бүрүде чорудуп турар политиказынга болгаш делегейге тайбың дээш демисежип турар быжыг туружувуска удур хоп-мегени тарадырын оралдажып турар. Ынчангаш бистер ол рейганчыларның чорудуп турар политиказынга, боо-чепсекти эндере бүдүрүп үндүреринге шыңгыы удурланып, Юрий Владимировичиниң Медеглелинге сорук киргеш, коллектив кежигүннери быжыг найыралдыг, харылзаалыг болуп, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидип, ботсеремчилелдиг болур деп дугурушкан бис.

Ниитиниң малын ыштан хүр ажыраар талазы-биле «Чаа орук» совхозтуң бир бригадазын шефке алган бис. Бистиң арыг сеткиливис, күш-ажылывыс рейганчыларга шыңгыы согуг болур.

А. ТАВА.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин бүгү чурттуң хайыдаа булуңларында ышкаш, Мөрен суурда № 3 агитквартираның кежигүннери база танышкаш, бүрүнү-биле үүлдүгүүнүп хүлээп алдывыс. Ол ышкаш бистиң агитквартиравыс Тайбың фондузунче 82 рубльди шилчидерин танылга үезинде шиитпирлеливис. Аңаа санал берген кижи бүрүзү бедик сагылга-чурумнуг, улам эки ажылдаарын хүлээнип турганнар.

Ч. САДЫ.
Эрзин район.

ТАЙБЫҢ ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ СЪЕЗДИЗИ

ЧИКАГО. (СЭТА). Ядролуг месилдеженнеккинин кыжанын чайладыр, четпестеленнишкинин херек кырында дүжүрер дээш турган турар эң-не аалдарлыг хөй-ниитичи организацияларының бирээзи —АКШ-тың тайбың чөвүлелиниң үшкү съездизи Чикагода доозулган. АКШ-тың ийзы-бүрү районнарының чүс-чүс төлөөлекчилери тайбың дээш шимчээшкинни идепкейжиделинин, тайбыңга хандыкшылдыг күштерни ядролуг халапты болдурбас дээш демиселлиг чаңгыс аай фронтузу кылдыр сырый каттыштырарының айтырыгларын үш хүн дургузунда чугаалашкан.

Ортумак мракшылдың америк ядролуг ракеталарын Барыын Европага эккеп сайгара тургузар дээр АКШ-тың болгаш НАТО-нуң айылдыг планнарынга шиитпирлиг удурланышкын илергейлеттинген резолюцияны съезд хүлээп алган. Америк хөй-ниити ол ракеталарны Барыын Европага аппарып тургузарын болдурбас, Женева чугаалажмышкыннарын уламчылаарын чедип алыр ужурлуг деп, ол документинде оюалап демдеглээн. Делегейни ядролуг халапче аппар чыдар Рейган администрациязының дайынзырак политиказын съездиниң киржикчилери эң шыңгыы шүүмчүлээн. Боо-чепсектерни угаан-сарыыл чокка эндере бүдүрериниң инициаторлары чогум-на харын Американың Каттышкан Штаттары болган деп олар айыткан: ядролуг болгаш водородтуг бомбаларны, диптер аразынга ужугар ракеталарны, башкы кезектери башкаланып адырлы бөөр ракеталарны болгаш боо-чепсектерниң өске-даа хевирлерин АКШ тургускан.

Чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Европага сайгара тургузарынга удурланышкынның массалыг чыскаалдарын бо неделяда АКШ-тың үс ажыг хоорайларынга эрттирер дугайында шиитпирни съезд хүлээп алган. АКШ-тың тайбыңга хандыкшылдыг күштериниң чыжыныың ажылынга шаптыктаар дээш америк эрге-чагыргалар болдуңгу дет бүгү үүлдерни кылганын демдеглээр апаар.

ШИИТПИРЛИГ УДУРЛАНЫЫШКЫННАР

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). Ядролуг боо-чепсектерни эндере бүдүрериниң иаточу политиказынга, ортумак мракшылдың чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Европаның чамдык чурттарынга эккеп сайгара тургузарынга удур демисежириниң шиитпирлиг, бүүрелдиг көргүзүү, хоорайның Шенеберг районунуң кудумчуларынга болгаш шөлдериниг болган «Тайбынның байырлалы» болу берген. Ол байырлал «Ядролуг ракеталарны тургуспас бис». «Чедир чепсегленири эвес, харын чепсегленишкинин дүжүрери эргежок чугула» деп лозунгар-биле эрткен. Ол чыскаалдың инициаторлары Карл Либкнехт аттыг аныяктарының социалистиг эвилели, нацизм үезинде истедип-сүрдүрүп турганнарының каттыжышкыны, фашизмге удур демиселлилер эвилели, «Аныяк социалистер» дээр организация, профсоюзлер организациялары, хөй-ниитиниң ийзы-бүрү кезектериниң төлөөлекчилери бактааган «Тайбыңны камгалаар дээш инициативаның» каттыжышкыннары болган. Чыскаалганнарның аразында Барыын Берлининиң Социалистиг чаңгыс аай партиязының даргазы Х. Шмидт болгаш Барыын Берлининиң Социалистиг чаңгыс аай партиязының өскедаа удуртукчулары чораан.

МАДРИД. Испанияда америк шериг базаларының турарынга удурланган маршка үш муң ажыг кижи киришкен. Аликант дээр испан можуда АКШ-тың шериг базаларының бирээзиниң чанынга болган митингге чылган чыскаалчылар Испанияның НАТО-га киреринге удурланышкынын илергейлеп, боо-чепсектерни эндере бүдүрериниг удур, оран кырынга тайбыңны быжыглаары дээш демиселлиг күженнишкиннерин ийи катап күштелдирериниг эргежок чугулазының дугайын медеглээнивер.

ОСЛО. «Чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Европага тургуспазын!», «Ядролуг боо-чепсектерни эндере бүдүрериниг шеглээр!», «Соңгу Европага ядролуг чепсек чок зонаны тургузар дээш!» деп лозунгар-биле чепсегленишкинин дүжүрер дээш демиселлиг ниити национал неделязы Норвегиида эгелээн. «Ядролуг чепсекти тургуспас» дээр массалыг ворвег шимчээшкинниң инициативазын ёзугаар бо неделяны эрттирип турар. Неделяның программазында —чыскаалдар, митингилер, чепсегленишкинин дүжүрериниң айтырыгларының талазы-биле семинарлар, дайынга удур плакаттар делгелгелери киргеп. Ол массалыг кемчилер норвег найысылалга каабак хөй-ниитиниң киржилтези-биле факелдиг чыскаал-марш эрттирери-биле доостур.

ПАРИЖ. Боо-чепсектерни эндере бүдүрериниг удур, Европаның черинге америк ракеталарны сайгара тургузарынга удур тайбың дээш шимчээшкин кыйгырыын ёзугаар октябрь 22-де организастаар эрттирер чыскаалга Франциянның аныяктары идепкейлиг киржир болаалдыг. Ол дугайын Франциянның Коммунистиг аныяктар эвилелиниң болгаш Күш-ажылдың бүүдүнүнүң конфедерациязының аныяктарының конфедералдыг төвүнүң кады кылган медеглелиниг чугаалаан.

ОТТАВА. Антиамерикайның чыскаал Галифакска болган. Ядролуг боо-чепсектерни эндере бүдүрер чорукту Рейган администрациязының өскүдүн үндүргенин бүрүү шаап турар плакаттар-биле база «Чалгынныг ракеталарны бүрүү шаап турар бис!», «АКШ Төп Америкадан үнүп чорутсун!» деп кыйгылар-биле АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульпту ол далай эринде порт хоорайга чыскаалчылар уткаан.

Галифакска чеде бергеш, Дж. Шульц Канаданың дөштыкы херектер министри А. Макекен-биле ужурашкан.

БИРГИ КОМИТЕТТЕ

НЬЮ-ЙОРК, октябрь 18. (СЭТА). Ядролуг дайынның кыжанын чайладыр — бир дугаар ужур-дузалыг ол улуг айтырыг ниити дискуссиянын төвүнде турып турар, ол КНО-нун Кол Ассамблеязының Бирги комитединде (боо-чепсекти дүжүрери болгаш делегейниң айыыл чок чоруу) эгелээн.

Дискуссияның хүн айтырында боо-чепсекти эндере бүдүрериниг кыңчыктырбазының сорулгаларының бүгү чугула талаларын хаара тудуп турар 23 айтырыг киргеп. Хүн айтырының үндезини Совет Эвилелиниң идип үндүрген инициативалары болуп турар, оларны боттандырары термоядролуг халапты тамызындан делегейни кезээн шагда чайладыр ийик.

Ядролуг дайынның аймылы улам-на кыжанып көстүп орар деп, комитетке чүве чугаалап тура, ССРЭ-ниң төлөөлекчизи В. Ф. Петровский демдеглээн. Ол айыыл шериг талазы-биле артык күштүг болурун күзеп турарларның келеердин турары ядролуг боо-чепсекти соксаал чок эндере бүдүрүп турындан тыптып турар.

КНО-га чугаалажып көөрү-биле киргеп чаа совет инициативалары дайынны буруу шаварының дугайында декларацияны хүлээп алыры чогумчалыг, политиктиг байдалды тургузарынга дузалаар, күрүнелер аразынга бүүрежилгеня быжыглаар ийик, ынчангаш ол ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле практиктиг хемчеглерни боттандырарынга идиг бөөр.

ТЕРРОРНУ БУРУУ ШАПКАН

НЬЮ-ЙОРК, октябрь 18. (СЭТА). Апартеидке удур тускай комитет Мозамбиктиң найысылалы Мапутута мурнуу-африка расистериниң өлүрүкчү үүлгедишкинин шыңгыы буруу шапкан. Делегей ниитилежилгезиниң өмүнээзинден хамаарышпас африка күрүнелерге удур, национал-хосталгалыг шимчээшкиниң төлөөлекчилериге болгаш мурнуу-африка дескеннерге удур агрессчи болгаш өлүрүкчү үүлгедиглерни соксадырын негеп тур бис деп, комитеттиг КНО-да тараткан медеглелинде айтып турар. Барыын күрүнелериниг, бир-ле дугаарында АКШ-тың болчуушкунунуң ачызында претория ёзу-чурумнуң делегей эргезиниг бүгү норма-чижектерин турамы-биле тоон көрбейн турарын чаа кем-херек үүлгедин база катап хереченнип турар-дыр деп, ук документинде демдеглеттинген. Апартеидке удур тускай комитет Мурнуу-Африка Республиканың расистери-биле кандыдаа хевириниг кады ажылдажылгазын соксадырынче кыйгырган.

ЧӨРҮЛДЭЭНИҢ ХЕРЕЧИЗИ

АФИНЫ. (СЭТА). Барыын Европаның эрге-чагыргаларында социалистиг партиялар турар беш чурттарының премьер-министрлериниң ийи хонук ужуражмышкыны Афиныың чоогунга болган. Грециянын, Италияның, Испанияның, Португалияның болгаш Франциянын чазактарының баштыңнары кризистиг болуушкуннарны ажып эртер, ол чурттарда ажыл чокталышкынның өзүлдезиниг инфляцияның бедик темпилериниг удур демисел талазы-биле кандыг-бир боттуг хемчеглерни ажылдан кылып шыдавааннар.

Европаның экономиктиг интилежилгезиниг Испанияны болгаш Португалияны хүлээп алырын дугайты «ниити рынок» кежигүннери чурттарының —Грециянын, Франциянын болгаш Италияның, аразында чөрүлдээлер бо ужуражмышкынга база дагын ийлереп келген. Оон-биле холбаштыр Афиныга болган парлалга конференциязында Испанияның премьер-министри Ф. Гонсалес бир эвес Испанияның кежигүн болур-болбазының дугайында айтырыгны шиитпирлээрин улам ынай соңгаарладып турып бөөр чүве болза, Европаның экономиктиг интилежилгезиниг киреринге хамаарыштыр бодунуң турушбодалын Мадрид эде көөр ужурга таваржыр деп медеглээн. Португал чазактың баштыны база ындыг ийзылыг бодал чугаалаан.

Франциянын, Италияның болгаш Португалияның премьер-министрлери баштайгы соңгуушкун таварыштырарының чаа америк ядролуг чепсээн Барыын Европага эккеп сайгара тургузарын база катап деткип чугаалаан. Ындыг туруш-бодалды Греция буруу шапкан. Чаа ядролуг чепсекти Барыын Европага эккеп тургузарын чартык чыл соңгаарладыр болгаш Женевада совет-америк чугаалажмышкынарының чедишкиниг доостурун чедип алыр деп сапаалы Афиныың үндүрүгүн билдингир болгай.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

КУДР. Пукчан ТЭС корей электроэнергетиканың мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи болгаш совет-корей экономиктиг кады ажылдашылганың коску херечизи болур. ТЭС-ке ниитизи-биле 1,6 миллион киловатт күчүлүг 16 блоктарны тудар. Оны кыычырынга чүс хире совет бүдүрүлгелер киришкен. Оларның аразында Ленинградтың «Электросила» заводу, Харьковтуң турбина, Барнаулдың котёл кылыр, Запорожьениң трансформатор заводтары бар.

ЧУРУКТА: ТЭС-тиң машина турар башкызында.

ЦТАК—СЭТА-ның фотозу.

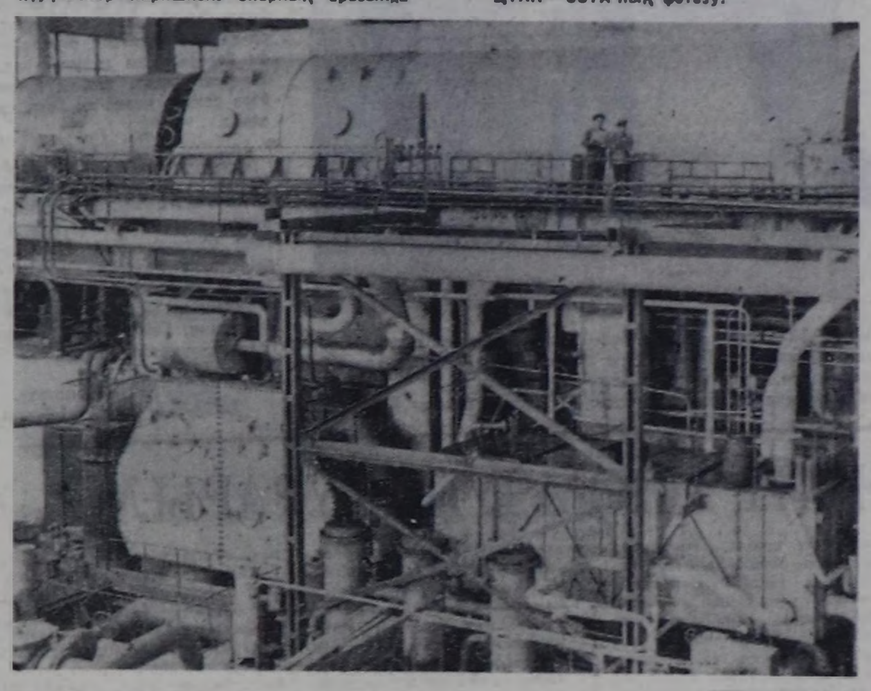

ЧУГУЛА ЧЫЫШ

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Габонуң найысылалы —Либревильден дыңнадылгар ёзугаар алырга, Төп Африканың 11 күрүнелериниң удуртукчуларының ужуражмышкыны ында ажыттынган. Оон киржикчилери —Анголаның, Бурундиниң, Камерунунуң, Төп Африка Республиканың, Чадтың, Конгонуң, Экваториалдыг Гвинеяның, Габонуң, Руанданың, Сан-Томе биле Принсипиниң болгаш Заирниң төлөөлекчилери —девискээриниң чаа экономиктиг бөлүглежишкинин тургузарының айтырыгларын чугаалажыр. Документ ёзугаар алырга, чаа ниитиледдиг ажыл-чорудулгазы ол кавы девискээриниң чурттарының аразынга садыг харылзааларын боттандырарының үезинде тыптып келир моондактарны чайладырынга, кодээ ажылагый, үлегпүр, транспорт хоргүлдезиниң талазы-биле, бойдус курлавырларын ажылдап кылыр, сан-хөө политиказын аайлаштыр башкарар талазы-биле кады ажылдажырынга идиг бөөр.

Херээженнер чөвүлелдеринде

«АЛДЫН КҮС» КЕЖЭЭЛЕР

Төрээн бойдус хайыралын
Төтчеглевейн ажаап алгаш,
Аъш-чемге, эм-даа кылдыр,
Ажыглаары магалыг-ла!

Ындыг сөстерлиг шүлүкчүгешти ол кежээ Чечек аттыг ясли-садтың коллективиниң үндүрген хана солунундан «Алдын күс» кежээге чыылганнар номчаанар.

Оны «Чыраа-Бажы» совхозтуң херээженнер чөвүлеля организастаан. Аңаа күстүң чаагай дүжүдү бышкан кат-чимис аймаан, херээженнериниң бо чылын огородтарга өстүрген ногааларының болгаш ураншевер кылыгларын делгээни көрүштүг.

Кежээге № 3, 6, 9, 13 агитквартиралар, «Чечек» деп уруглар ясли-садының коллективи эң-не идепкейлиг киришкен.

А. ШАГЖЫ.
Чөөн-Хемчик район.

• • •

«Шамбалыг» совхозта херээженнер чөвүлеля «Алдын күс» кежээни эрттиреринге агитквартираларны идепкейлиг киириштирген. Кежээни эрттирер мурнунда ооң киржикчилериге байыр чедирген лозунгарны, хлеб болгаш тараваның үнезинин дугайында сөстерлиг плакаттарны көскү черде аскан.

Кежээге совхозтуң удуртукчулары болгаш активчилер, чурттакчы чон хөй чыылган. Олар кудумчулар аайы-биле боттарының кылган аъш-чемин, чечектерин, кат-чимистен белеткээн үүлдерин аңаа делгээн.

Делгелгеге бирги черни Татьяна Куулар ээлеп, тускай дипломну болгаш акша шаннаалын алган. Ийги, үшкү черлерни Елизавета Монгуш, Кок Куулар олар ээлээн. Кежээге идепкейлиг киришкен өске-даа эштер акша шанналарын алган. Хана-солунар делгелгезинге идепкейлиг киржип, бирги, ийги, үшкү черлерни ээлээн агитквартиралар тус-туста 50, 40, 30 рубль болгаш дипломнар-биле шаннаткан.

С. МОНГУШ.
Кызыл район.

«ТАЙБЫҢНЫҢ ҮНҮ»

«Тайбыңның үнү» деп темалыг дыштанылга кежээнин Баян-Кол ортумак школазының башкылары болгаш үстүкү класстарның өөреникчилери организастап эрттирген. Үк кежээге башкылар Ары Байкараевич Шаңнаа, Петр Оюнович Бады-Назын, 9-ку классчы Айлан Бичелан олар ак-көк дээр кезээде арыг турарын, дайынның ыжы бөмбүрзекке кажан-даа ышталбазын күзеп чугаалаанар. Оон соонда тыва эки турачы Түлүш Самбуевич Нурсат октуг боону холга туткаш, немец-фашистерге удур тулчуп чораанын чугаалаашаан, тайбың камгалаарда эки өөренир херек деп чагыг-созуп школачыларга берген.

С. МАНДЫП-ООЛ.

ЧАА СЕЗОНДА

СМОЛЕНСК. (СЭТА-ның корр.). В. Астафьевтиң тоожузунга үндезилээш, тургускан «Кадарчы оол болгаш кыс» деп дайынга удур шинзиниң баштайгы көргүзүү-биле Смоленскиниң шин театрының коллективи сезонну ажыткан. Шинни сценажыткан автору — театрның кол режиссёру М. Резцов.

Бо сезонда эгелээш Смоленскиниң сценазы театр уран чүүлүнүң А. В. Луначарский аттыг күрүне институдунуң базза театры апарган. Студентилер — режиссёр факультединиң дипломнуглары шинлерни белеткээринге киржип болур, ынчаарга келир үеним артистери аңаа ойнаар эргелиг болган.

ЧАА СЕЗОНДА

СМОЛЕНСК. (СЭТА-ның корр.). В. Астафьевтиң тоожузунга үндезилээш, тургускан «Кадарчы оол болгаш кыс» деп дайынга удур шинзиниң баштайгы көргүзүү-биле Смоленскиниң шин театрының коллективи сезонну ажыткан. Шинни сценажыткан автору — театрның кол режиссёру М. Резцов.

Бо сезонда эгелээш Смоленскиниң сценазы театр уран чүүлүнүң А. В. Луначарский аттыг күрүне институдунуң базза театры апарган. Студентилер — режиссёр факультединиң дипломнуглары шинлерни белеткээринге киржип болур, ынчаарга келир үеним артистери аңаа ойнаар эргелиг болган.

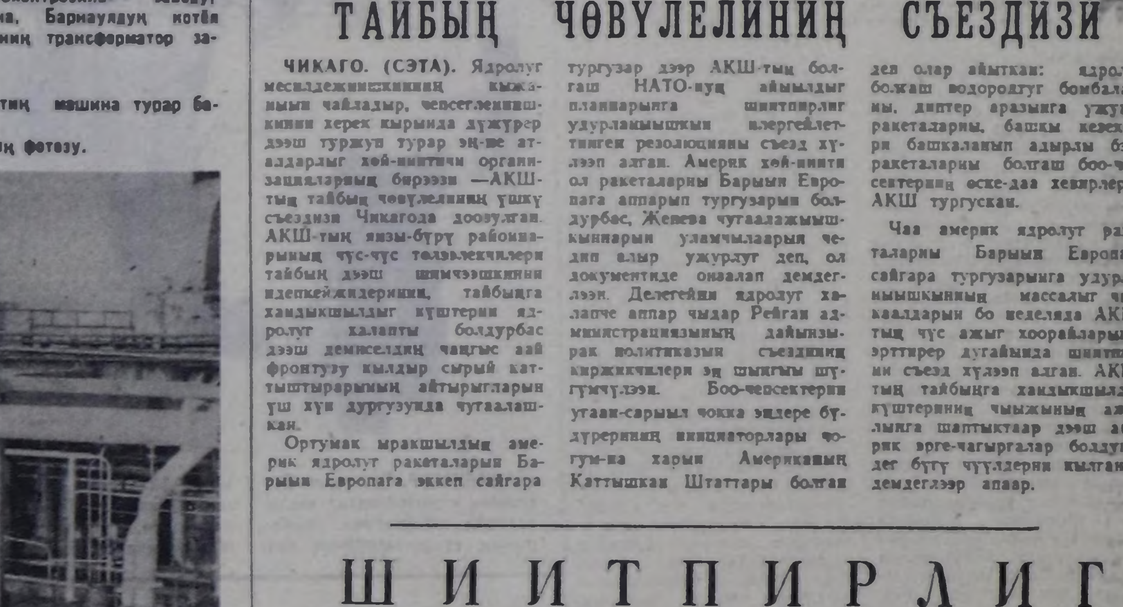

Төп разведка эргелелиниң башталгазы-биле Никарагуага удур чарлаттынмаан дайын чорударының аймылы улам калбарган. Соолгу үш айларда «РС-135» деп америк шпион самолёт чуртуун девискээринче 33 разведка ужудуушкуннарын ыыглган деп. Нуэва Никарагуа агентство дыңнадып турар. Бо үе дургузунда ниитизи-биле агаар делгемин чүс ажыг катап үрээн. Агаардан халдаашкыннарны Манагуаже болгаш өске-даа хоорайларже ыыглган.

ЧУРУКТА: дирглип келген аймылга удур Никарагуаның чону революциянын чаалап алышкынарын камгалап алыр дээш шиитпирлин-биле демисежир күзелдинин көргүскен.

Пресса Латина—СЭТА-ның фотозу.

ЛЕНИНЧИ ЧЕРЛЕП

Сентябрьда республиканың болук пропагандистери «В. И. Ленининң Сибирь шолугезин» деп Шушенское суурда мемориалдыг музей-заповедниктиң Ермаковск, Ильичево, Минеборск суурларда филиалдарын барып көрдүвүс.

Ленинчи черлерге барган, улуг баштынчының эдилелдерин, эт-хереклелерин көрген, оон угаан-бодал эрткнеги — номналын өөренген кижи бүрүзүнүң сеткил-сагыжы, угаан-бодалы байлакшыыр. Ол дутайын шулучу С. Щипачёв мынчаар бижээн:

Эргим артан киргеш,
Эзи, шынчым бажында
Могейип, көрүп тур мен.
Моңге дириг мыйдг-дыр.

Бо хүннерде мемориалдың көрүкчүлериниң үнелелдериниң 49 дептери чыылган. Бир чылын бо музейге 250 муң хире көрүкчүлер кээп, Ленининг Сибирь шолугезинбиле танышып турар. Чогумма бо экскурсия үеэзинде чоруп чораан. СЭКП ТК-ның секретары Константин Устинович Черненко ол музей-заповедниктиң эгезин салыпкан деп чүвени билип алдывыс. Ол 1938—39 чылдарда Красноярск ВКП(б) крайкомунуң секретары турган. Эрткен чылын К. У. Черненко Красноярск крайга кээп чораан, Шушенское суурга база келген, ол ленинчи музейниң баштайгы базыларының дугайында экскурсантыларга чугаалап берген.

Музейниң тургуступары чаңгыс бажыңдан эгезээн. Ам үш кудумчуда туруп турар 6,6 гектар шөлдүг черде тараачыларың 29 бажыңнарын катап тургускан болгаш оларны баштай турган хевиринче киирп, чаартып кылган. Ленининң бир дутаар чурттап турганы А. Д. Зыряновтун, ийи дугаар чурттап турганы П. О. Петровның бажыңнары база ол ышкаш Ленининң хүннүү-не барып демдеглеп ап турганы, ону хайгаарап көрүп турган волость эргелелиниң бажыңы — ол үш бажың В. И. Ленининң Сибирь шолугезин-биле ханы холбаалыг.

XIX иектиң төвүзүнде ол булуң Енисей губерниязының аң-не чыдып калган, демиров белдириндеи 600 хире верста черде турар, чайын чүгле терге-биле, а кыжын шанак-биле чедип болур ырак оран турган. Ынчалза-даа Владимир Ильич аңаа могаалыг чок ажылдап, Топ Россия-биле, бодунуң соратниктери-биле бызыг харылзааны тудуп турган. Аңаа турган ол партиялың баштайгы Программазын ажылдап кылган болгаш бодунуң үжен ажыг үнезин ажылдарын бижээн. Ук черниң чурттакчы чоонунга ол эң-не революсчу салдарны чедиргеи, бяр-ле дугаар пропаганда ажылын чорутканы. Оон хакастар болгаш тыва араттарбиле ужуражып, чугаалажып турганының дугайында чугаалар болгаш легендалар база арткылаан.

Амгы үеле Шушенское суур Сибирьде бир чараш, делгем, хүү бүрү улам сайзырап орар, чурттакчы чоонуң социал хөгжүлдези бурунгаарлаан, эмнижидир туттунган хөй каът бажыңнаалыг суурларның биреэзи. Ол суурлан демиров станциязынга чедир ам чүгле 50 хире километр. Автовокзал, хем вокзалы, аэропорт суурнуң чоонун бүгү чурт-биле үзүк-соксаал чок, дүрген харылзаштырып турар.

Бистер Шушенскоеге барган «Ленининиң Сибирь шолугезинин үеэзиле революсчу демиселге соратниктери», «Чаа хевириниң марксисчи партиязы дээш», «Орус оппортунизм болгаш бернштейнизмге-биле Ленининиң демисели», «Ленинчи идеяларның тиилелгези» деп темалыг экскурсияларны кылдывыс.

Ол хүннериниң бирээзинде Абакан — Кызыл баар оруктта Шушенское суурдан 40 хире километр черде туруп турар Ермаковское суурга база чоруп чордувус. Мында В. И. Ленининиң музей-заповедниктиң филиалы туруп турар. Шаг-шаның эрги суурду Ермаковское бистиң партиястың төвүзүнде 1899 чылдың августа В. И. Ленининиң удуртулгазы-биле Минусинск округунуң он чеди шолуттүрген марксистериниң «Россияның социал-демократтарының удурланыышкыны» дээр бир дугаар коллективтиг документизин хүлээп алган чери кылдыр киргеи. Ол «Удурланыышкында» Россияга партияны тургузарының идея талазы-биле кол шаптыктаашкыны ревизионизмниң орус хевири — «экономизмни» сойгалап турар.

Ол ленинчи черлерге чоруп чораан, бистер — Тывадан барган бөлүк пропагандистер Ленининиң өлүм чок идеяларынын ол суурларда бо хүннерде канчаар боттанып турарын база катап көрдүвүс. Улуг баштынчының идеяларын чоонга тарадып нептередири, ону амыдыралга боттандырарына киржири биске аас-кежин болгай.

В. ДУБРОВСКИЙ.

ЭРГИ БАЖЫҢНЫҢ ЧАЖЫДЫ

Томскиде бир эрги бажыңның крышазының адаанга онзагай базыт — РСДРП-ниң Сибирь эвилелиниң документилериг хап барык сезен чыл чыткан. Тудутжулар Никитин кудумчузунга турган садыгжы кижиниң бажыңы эргилеп, үреген боорга, бузун көжүрүп турган, ону тыпканнар.

Шинээчилерге 1903-1905 чылдарда бижиттинген хураадар резолюцияларын, хуудустарны, чарладарны дамчыдып берген. 1905 чылдың январьда болган чыскаалдың үеэзинде жандармнарның өлүргени тук тудукчузу ажылчын Иосиф Кононовка турасхаал тургузары-биле акша-херенги чырының ат салган хуудузу солун боон турар.

«Марсельезаның» хол-биле бижээн сөстерин, якут губернаторга политиктиг үзели дээш шолуткениериниң удурланыышкыны, хаанга шулуктап турган бижээн памфлеттиг документилер революстуг шуурганның күштелиишкининиң дугайын чеченнер турар.

А. РУССКИЙ.
СЭТА-ның корр.

Томск.

Орус дыл башкылаашкыны

ОЮНДАН БИЛИГЛЕРЖЕ

Школачыларның өөрө-дилге-кижизидилгениң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге төрээн дылды билири-биле чергелештир орус дылды эки билири коичуг чугула. Орус дыл национлар аразында харылзажылганың нинти дылы болбушаан, бистиң чуртувустуң бүгү улустарының дылдарын болгаш культураларын бай-ыларының үндезини болуп келген.

Бичии уруглар орус дылды улуг күзелдиг өөренип турарлар. Ук күзелдиг эчис угланыышкынындан орус дылды өөренириниң оон соңгааргы чорудулгазы хамааржыр. Национал школага бичии школачыларны орус дылга өөредириниг оюнларны ажыглаары база эки салдарлыг. Уруглардың чугаа сайзырадылгазынга ажыглаар шак ындыг материалдар ам черле элбек апаргаи. Ол дээрге дидактиктиг оюннар, утказын чугаалалып өөредириниг херек чизы-бүрү чуруктар, лотолар. Солун чуруктарлыг уруглар журналдарындан кезип алган материалдар башкы бүрүзүнде бар. Чугаа сайзырадырынга кичээл үеэзинде оюнларны ажыглаары чугула. Ылаңгыя бөлүгүнер үеэзинде ойнаары таарымчалыг. Бирги класска ийги чартык чылдан эгелеп «Орус дылга ынак оол» деп бөлүмнү чорудуп эгелээр мен. Уруглар бөлүүмүүн кичээлдериниг сонуургалдыг үнериин уруглар ойнап турган-биле ап турарлар. Чижээлээрге, «Сөстериниң кайгамчык хуулгаазыны», «Үжүк аскан» деп оюнар уругларга солун болуп турар. Аңаа хереглеп болгу дег чуруктар «Веселые картинки» журналдың сөөлгү арынарынга парлаттынып тургулаан. Мен ону ажылдап турар мен. Оюнну чорудуп тура сеске үжүк бүрүзү болунуң турар ужуруг черниге турарының чугулазын угаадыр мен, бир эвес чаңгыс-ла үжүк турган чериниен солчу бээр болза, сөстүң утказы өскерлир. Шүлүктү номчуурумга уруглар «аскан» үжүктерлиг сөстү тып турарлар. Оон-биле кожа шын бижээн сөс турар. «Кандыг сөстү бижиирил» деп оюн оныза солун болуп турар. Карточкада сөстүң бир үжүүн биживаан болур. Уруглар херектиг үжүктү тыварлар.

Самбырада бижип каан сөстериниң үжүктерин таарыштыр солун тургаш сөстер тургузар, кым эң хөй-ну солуур болдур, ол тиилээр.

Өөредилге чылының төнчүзүнде уруглардың словарь курлавыры элбей бергеиде синонимнерни, удурланыышкан утказлыг сөстерни тып эгелээрлер.

Эге класстарга өөренирчилер үлегер сөстериниг утказын билир, тайылбырлаар апаарлар. Төрээн чурт, не, ажыл-ишк, өөредилге, эки болгаш багай сеткил дугайында үлегер сөстерни уруглар билир ужурлуглар. Ону уруглардың билип алырынга дото дузалаар. Лотону почта открыткаларындан (уруглар чуруп каан) ылып ап турар бис. Открытканың өске талазынга тывызыктарны бижип алыр. Открытканы дөрт кезек кылдыр кезип алыр. Бир комплектиге-ле кезип каан дөрт кезек открытка турар. Өөреницчи бүрүзүниге бир комплектиин бээр. Башкының медээзин ёзугаар уруглар открыткаларны чыып эгелээр. Мурнай чыгган кижи открытканың артында бижип каан тывызыкты номчуур. Оон утказын тайылбырлаарын ораддажыр. Тывызыктарны тыварын баштайгы кичээлдерден-не шенеп эгелээр бис. Ындыг тывызыктарлыг пособиелер хөй.

Бөлүүмүүн кичээл бүрүзүнге шимчегир оюннарны киирп турар мен. Уруглар ыяш хирээлээн, сигеп кескен улус өттүүнү, шимчээшкиннер кылырлар. Шак ындыг шимчээшкиннерге таарышкан ыска шулуктерин таарыштыр тып алыр, оон сеңгүн шуптту уруглар чугаалаар болгаш оюнуң шимчээшкиннерин күүсеалрлер. Орус дылды өөренириниг чугаалап тургаш ойнаар оюннар уруглардың орус сөстерин шын адаа өөренириниг база чаңчыктырар. Уруглар чайгаар-ла сөстерни үн, аалга, узун-кыска ашы-биле адаарын шиңгээлип алырлар.

Уруглардың орус дылды билип алырынга шак ындыг оюннар оларын угаан бодаарынга, сактып алырынга, кичээнгейниг коичуг улуг салдарлыг. Мен болум Кызылдың школа-интернатында орус дыл башкылап ажылдап турар мен. Бодумнуң ажылымга шак ындыг хевирлиг ажылды ажыглаа, багай эвес түңнелдерни чедип ап келдим.

М. ДОЛГИХ.

Кызылдың школа-интернатының орус дыл башкысы.

БИЧИИ СТУДЕНТИЛЕР

АРМЯН ССР. Бо чылын Ереванның политехникитиг институтунуң киберметика салбырының студентилериниң арызында 13 харлыг Ваган болгаш 12 харлыг Гайк Арутюниннар база киргеннер. Оларның физика болгаш математика талазы-биле ханы билиин компьютер «тергиин эки» деп илереткен.

Ваган болгаш Гайк школа программазын боттарының мерген угаанныы-биле ийи класстарның программазын бир чылда өөренип эрткеннер. Ынчалза-даа школага болгаш бажыңга-даа ооларны кедергей угаанныг, мергежилдиг ооларр деп кым-даа мактавайн турган. Олар литература болгаш чуруулга уран чүүлүнге ынак боп, оюн-тоглаага кирипп, хөй-ниитиниң даалгаларын күүсеалп четтигип турганнар. Ынчалза-даа математикага сонуургал ооларга чүден-даа артык улуг болган. Бо талазыбиле он үш харлыг турган, ол-ла факультеттиң студентизи болган, ам аспиратурада өөренип турар ажызы Давид база саадар чедиргеи боп чадавас.

ЧУРУКТА: Арутюниннарның ог-бүлези (солагай таладан он талаже) Давид, оң аразы — немец дыл башкызы, педагогика эртемнериниң кандидады Лаура Вачеевна, ачазы — лектор, физика-математика эртемнериниң кандидады Эдонис Ашотович, Гайк болгаш Ваган олар селгүүстеп чорлар.

А. БАДАЛЯННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КЫМ ҮҮНҮ НОМЧУП ТУРАРЫЛ

Солун, журнал бижилип албас, ону номчуксавас кижиниг амгы үеле тыварь берге. Хоорайда-даа, көдээде-даа ог-бүлелер шилип турган бижидип алган чагылгаларлыг болур. Төп солунар болгаш журналдараы хөйну бижидип турар. Оларның аразында кижилериниң профессиязынга, оон дорт кылып турар ажылынга хамаарлыг бижидилгелер бар. Бичии уруглардың «Веселые картинки», «Мурзилка» дээш өске-даа журналдарын чагыдып ап турар ог-бүлелер кайда-даа хөй. Ажыы-биле чугаалаарга номчулгага сунулал кижиниң кара бичезинден эгелээр болбайн аан.

Ог-бүле, школа, өөредилге чери, оон соонда албан, организация аайы-биле кижи бүрүзү сонуургаар солун, журналдарын бижидип ап турар. Шынап-ла чаңгыс солун-даа, журнал-даа бижидип албас ог-бүле турар болза, ол черле элдептиг таварылга-дыр. Ындыгларны тывары черле берге боор деп бодап алыылыцар. Дыка хөй кижилер ог-бүлезинге солуннарны, журналларны бижидип ап номчуурундан ацгыла, библиотекаларга, номчулга залдарынга барып номчуп турарлар. Ылаңгыя кижиниң кандыг-бир сонуургаан айтырыынга хамааржыр чүүлдери: шак ынзаар тып номчуру эптиг, таарымчалыг. Шак ындыг бижидилгелер кижиниң бодунга турар болза улам эки-дир ийин.

Чоокта чаа Тес-Хемниң «Союзпечать» салбырының начальниги Ч. К. Сандыкмаа-биле ужуражып чугаалашкаш, ук районда чагыдылга кандыг чоруп турарының дугайын сонуургаан мен. — 1984 чылдың солуннарынга болгаш журналдарынга чагыдылга бистиң районда эки чоруп турар. Ынчалза-даа байдал дең-дески эвес. Чамдык ажыл-агыйлар, бүдүрүлгелер чагыдылгаларны өй-шаанда хөй түүнүг акшага чорудуп, ажыл-агыйга, бүдүрүлгеге чугула солун, журналдарны чыл бүрү бижидип келген. Чижээлээрге, райпо ийи муң ажыг рублуг бижидилгелерни кылган. № 1070 КМК, райкүүскомнуң иштики херектер киллиги чагылганы эки чорутканы. Районнуң ажыл-агыйларындан «Чодураа» совхозта байдал эки. Ыяш ажыл-агыйы, «Сельхозтехника» дээш өске-даа чамдык улуг коллективтер чагыдылга эгелээнинің баштайгы үелерин тоомча чок эрттирипкен. Сөөлгү хүннерде харын чагыдып эгелээн.

Районда пинтиин-биле октябрьның баштайгы декадазынга чедир төп солуннарны 661, төп журналларны 2500 кезектя бижиткен. Төп солуннарның аразында «Правда»-ны алырга чартык чүс беши четпес, чамдык суурларда ук солун ийи-бир-даа болгулаар. Республика солуннарын каттыштыр 1350 ажыгны-за бижиткен. Ук сан чорле эвээш. Оон иштинде «Шын» солун чеди чүс хире кижи, «Тувинская правда» — 200 кижи. Чагыдылга ам-даа уламчылап турар.

Районнуң чурттакчылары кандыг журналларны эң сонуургаан турарын дээрзин база сонуургаан көрдүвүс. «Здоровье» октябрь 10-га чедир 230, «Человек и закон» — 144, «За рулем» — 63, «Крестьянка», «Работница» журналдар — 200 хире кезек болгулаан. Оон ацгыда өске-даа журналдар бар.

Чагыдылгаларны эелериниге чедирип турарының дугайын база чугаалашкан бис. Бо талазы-биле районнуң харылзаа белдирилиг начальниги Д. П. Чомбуруук мынчаар чугаалап турар:

— Харылзаа ажылдакчылары бистер солуннар, журналдар чагыкчыларга ой-шаанда четсин дээш кызып ажылдап турар бис. Ынчалза-даа байдал эки эвес. Бистен солуннарны хүннүү-не чогуур хуусаазында чедирип турар. Ук почта салбырларга чыдар боор-дур. Ындыг хомудалдар ылаңгыя Y. Шыязадан биске кээп тургулаан. Моон соңгаар шак ындыг чоруктан чайлаары күзенчиг.

Шынээ-ле малчыннарның почтазын ой-шаанда чедирериге бүгү талелыг сагыш салары чугула-дыр. Чүүш-ла мурнунда чер-черде почта салбырынга ажылдакчылары дуурааын кодурер аваар. Ылаңгыя совхозтарының партком-парты түс-түе удуртукчулардан негелдеги күштелдирип турган, солуннар чедирилгеин чурумчудар айтырыг черле чугула деп иштин түүнелди удурдувус.

Б. ДИРГИН.

Каяа-даа үлегерлиг корум-чурум дээш

ХАРЫЛЗААНЫҢ КОШКААНДАН

Районнуң чурттакчылыг черлериниде пинтиин корум-чурумуи бижыглаар айтырыг пинтиин-биле багай эвес турустунган. Ындыг-даа болза бо чугула айтырыгда чедир көөр, шиитпирлээр түүлдер бар. Чижээ, чамдык ажыл-агыйларда, коллективтерде кижизидилге ажылының турустунганы негелдеге дүүшпес, ону бүгү талалыг, дээштиг чорударын кичээнгейге шоолут-ла албайн турар. Ылаңгыя аныяктар-биле ажыл кошкак. Кижизидилге ажылы чер-черде комплекстиг турустунмаан.

Районда спорт ажылы кандыгыл? Оон массалыы чедип алдынмаан. Аныяктарның спортчу хемчегларге киржилгеин багай. Район төвүнде спорт залы чогундан кышкы үелерде спорттуң чамдык хевирлери — хүреш, волейбол, баскетбол маргылдаалары эртпейн турар. А чайын көкүтшыктыг арыг кыдыында белеп стадионну беши ажыглап турар эвес. Стадионну чаагайжыдып, долгандыр херимни чаарты солуур, дериир айтырыгже кичээнгей кошкак.

Күш-культурага болгаш спортка сонуургалдыг аныяктар бар болгай. Оларны аңаа хаара тудар айтырыгны коллектив бүрүзүнге шиитпирлээри чугула.

Чамдык аныяктар хостут үеэзин канчаар ажыглап турарыл деп айтырыг тургустунуп кээр. Аныяктар аразында хостут үеэзин чоп ажыглап билбес, ону арага ижери-биле кылыгаарлаар чоруктар бар. Эзиртир арага ишкеш, хулиган херек үүлгеткен таварылгалар база эвээш эвес. Социалистиг пинти чуртталганың чаңгыс аай негелделарип хаждар, чурумун үрээр чоруктар аныяктарның-даа, назы четпээннериниң-даа талазындан бар болуп артпышаан. Бо чылдың тос айларының түнелеп-биле алыр болза, аар нем-херек үүлгедир, хулиган чоруктарның саны Самагалдай, Берт-Даг суурларда шоолуг кызырылбайн турар. Оон кол чылдагааны — ук черлерде чогуур организациялар, хөй-ниитиг организациялар чоп ортуаунга кижизидилге ажылын, хоолуг-дүрүм таймылбырлаар ажылды кошкак чорудуп турарында. Эки тура улусчу дружиналар, эш хуу судтары, профилактика чөвүлелдери, бот-башкарылгалыг хөй-ниитиг организациялар харылзаалыг ажылды чедип албайн турар.

Демпиг ажыл эки түнелдерге чедирер болгай. Ынчангаш хөй-ниитиниң бижыг корум-чурумуу дээш ажылды районнуң чурттакчылыг чер бүрүзүнге күштелдирери чугула.

Ч. СУНДУЙ.

Тес-Хем райкүүскомнуң ИХК-зының байысаакчызы.

телевидение

ОКТЯБРЬ 20-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.15 — Мультфильм. 9.35 — «Мурнувуста океан». Үш серилыг уран-чечен фильмниң сөөлгү серизи. 10.45 — А. Фадеевтиң чогаалдары. 11.25 — «Роботтарның оруу-биле». Документалдыг телефильм. 11.55 — Телемедээлер. 12.00—14.15 — Чавсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чурттуң телестудиларының документалдыг фильмнери. 15.35—Юдиус Фучик дугайында чечен чугаа. 16.30 — «Дойна» деп академиктиг хор капеллазының концерти. 17.15—Орус дыл. 17.45 — «Миллионнарның леницчи университеди». Кижиниң угаан-бодалының сайзыралы». 18.15 — Чурук бүрүзүнде—хүн. 18.30 — Эртем-нептерелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 18.55 —Эртем болгаш амыдырал. 19.30 — Футбол. талазы-биле Европа чемпионнарының кубогу. «Шахтёр» (Донецк) — «Серветт» (Швейцария). 21.00 — «Ye». 21.30— Концерт. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—01.05 — Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. ЦСКА—«Спартак».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35—9.40—М. Ю. Лермонтов. «Мцыри». 7-ги класс. 9.40 — Испан дыл. 10.15 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Астрономия. Ай. 10.45—Бистиң садыыс. 11.15 — П. Д. Корининиң чогаалдыкчы ажылы 12.00 — «Черге ээ болур». Телеочерк. 13.00 —Карл Маркс болгаш революстут Россия. 13.30 — «Петерс». Бижимел таймылбырлыг уран-чечен фильм. 15.10 — Телемедээлер. 15.15—18.00 — Чавсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Ялта». Телефильм. 18.40 — «Азиниңк төвү» 19.10 — Телемедээлер. 19.20 —Совет Тываның 40 чыл оюнга. Автосептелге заводунуң коллективиниң дугайында. 19.50—Чарладар болгаш рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Чыргалдыг удунар, чаштар!». 20.15 —Музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.30—22.00 — «Аннинажылга». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чаъс чагбас, агаарның температураазы 10—15, чамдык районнарга 2—7 градус соор. Хүндүс 5—10 градус чылыыр.

Автооруктарга коструг эки. Кызылга шокар булуттаар, чаъс чагбас. Дүле 5—7 градус соор, хүндүс 8—10 градус чылыыр.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН» СОЛУННУҢ 1984 ЧЫЛДЫҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ ЧОРУП ТУРАР.

Чагыдылганын чылда өртээ 7 руб. 80 көпеек, а чартык чылда—3 руб. 90 көпеек.

«Шынны» чагыдып алынар.

АНЫЯКТАРНЫҢ КИЧЕЭНГЕЙИНГЕ

Кызыл хоорайның аъш-чем садыы садыг ажылдакчыларын профессиязын чедип алырын күүсеэн аныяктарны өөрсдирибиле автоорук техникумунуң чанында № 50 садыг бүдүрүгезинге үндезилээн, бо чылдын ноябрь 9-тан эгелеп өөредилгениг магазин-школазын ажыдар.

Аңаа өөренип киргеш, 6 ай хуусаалыг курсту доосканнарга аъш-чем садыының мурнакчы магазиннериниге ажылбиле хандырар. Өөредилге үеэзинде айда 54 рубль стипендия бээр.

Магазин-школаны доосканнар болгаш садыгга бир чылдан эвээш эвес үеде ажылдаан кижилерге садыгның ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниге кирерде чигелделиг болур.

Магазин-школаның курузунга 17-18 хар назылыг болгаш 8-10 класстарны доосканнар, хоолжилерге садыгның ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниге кирерде чигелделиг болур.

Магазин-школаны доосканнар, хоолжилерге садыгның ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниге кирерде чигелделиг болур

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 242 (12332) | 1983 чылдың октябрь 21, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртөө 3 коп

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиңер! Эртемниң, техниканың чедишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы практикага чүткүлдүг нептередиңер!

Экономика интенсивтиг хөгжүзүн!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ВЕНЕРАНЫ ДОЛГАНДЫР

Хүн системазының планеталарын шинчилээр талазы-биле совет эртем болгаш техника шылгарангай чаа тиилелгени чедип алган. Венераны долгандыр «Венера-15» станциниң ужудуушкунунуң түнелинде делегейде эң баштайгы радиолокациялыг көргүзүг медээлери алдынган. Чаа медээлерни Венераның кырындан алган. Ынчаарга Венераның кырын черде ымчаар шинчилээри, оортан медээлерни алыры моон мурнунда болдунмас турган.

Совет автоматтыг «Венера-15» станциниң Венераны долгандыр орбитазе бо чылдың октябрь 16-да салып үндүрген турган. Ол ужудуушкунуңуң сорулгазы — Венераның кырын болгаш ыида агаарны шинчилээри болган.

Октябрь 16-да ужудуушкун программазынга дүүштүр «Венера-15» станция баштайгы радио харылзаазының дамчыдылгазын кылган. Венераның соңгу кезээнің 1 миллион дөрбелчин метр шолунуң көргүзүүн локаторуңуң дузазыбиле алган. Ол радио медээзинде даглар бажын, үттүг черлерни, бедиктерни, даглар бузундуларын, 1—2 километр хемчээлдиг бедик дагларны тодаргай көргүскен болган. Венераның төөгүзүн шинчилээринге алдынган од медээлер эртем талазы-биле улуг ужурдузалыг болуп турар.

«Венера-15» станциниң ужудуушкунуңуң баштайгы айында оон долганымышкымының ажылчын орбитазын тургузар талазы-биле станцияны башкарар сорулга туруп турар. Оон соонда Венерадан чаа медээлерни алыр. «Венера-16» станцияны салып үндүрериңе белеткел ажылдары база чоруп турар.

Телеметриктиг информацияның медээлерни ёзуулаар алырга, станциниң борт системалары болгаш эртем аппаратуразы чогумчалыг ажылдап чоруур. Венераның кылымал спутниктеринден алдынган медээлерни сайгарып, өөрүнү көрүп турар.

ТАРАА ЧААГАЙ БОЛУРГА...

«Шамбалыг» совхоз — республикада тараалаң ажыл-агыйларның бирээзи. Совхоз бо чылың 6800 гектар черниң тараа культураларын ажаап алыр сорулгалыг. Бо хүннерде тараа ажаалдазы адакталып турар. Ниитизи-биле төп шаңда 4700 тонна ажыг тараа дүшкен. Ортумаа-биле бир гектардан-на 9,1 центнер дүжүттү ап турар.

Дүштекиниң 12 шак. Төп шанче хөй-ле школачылар демир-хуунар тутпан, болук-болуу-биле кирип турлар. Хоор-сарыг тараанны оргалай төккүлеп каан. Ында ажылдаан кижилер-ле хөй. Машина-техниканың дааш-шимээни аажок. Чамдык кижилер тараанны машиналарда үүдүрген, өскелери оларны бөле эшкен —чай чок ажылдаан турлар.

Өөреникчилерни класстар аайы-биле чыскаап турган башкылан шаң эргелекчизин айтырдым:

— Бо шаңның учётчиги болур — деп, олар айтып бердилер.

Учётчиктің ажылы чай чок хевирлиг. Ында шефтеп келген өөреникчилерге ажыл хуваалдазын кылып, класстар аайы-биле үүнү кылырын башкарып тур. Учётчикти Хураган Кушкаш-ооловна Хертек дээр болду.

Шаңда ажылдың ниити байдалын мынчаар чугаалады:

— Бистиң совхоз сөолгү каш чылларда бо хире чаагай дүжүттү ап көрбөөн: Дүжүт эки болду. Тараа эки болурга, улустың ажылдаары база эки, боттары база омак-хоглуг болур-дур. Бистер күүнете 1300 тонна тараанны үүдүүп черуттувус. Ам-даа хөй тараанны күүне шыгжамырынче чорудар бис. Көрүнерде, бо машиналарның база тараа үүдүүп алыр дээш көзөт турары ол-дур...

Хүнүң-не шаңга ортумаа-биле 300 тоннадан эвээш эвес тараа дүжүп турар болду. Тараа үүдүрер 5, тараа арыглаар 4 машина ажыллап турар. Тараа арыглаар машиналар 2 эзлчеглиг. Ниитизи-биле 8 звено бар, ында 24 кижи хаара туттунган. Оларның аразында социалистиг чарышты организастаан. Оон түңнелиг беш хонуктап үндүрүп турар. Тараа арыглаар машинада бирги эзлчегде Карашпаа Ондарның звенозу, оон кежигүннери Светлана, Стюра Эртек-оол үгбашкылар хүн нормазын 175 хуу күүселип, социалистиг чарышка тиилекчилер болган. Олла машинаның ийги эзлчегде Караш Ооржактың звенозунуң кежигүннери Светлана Ооржак, Ранса Чокпа олар хүн нормазын 130 хуу чедиргеш, ийги черже үнүп, акшабиле шаңнатканнар. ОВП-20 маркалыг тараа арыглаар машинада Аңдат Мортай-оолга удуртқан звено, оон кежигүннери Сула Ондар, Лина Сат олар база хүн нормазын 150 хуу күүседип турар.

Тараа кургадыр чер бөгүн ажыллаваан. Солярка төнген. Олар база-ла хүнде 12 тонна тараанны кургадыр нормазын 18 тонна кылдыр ажыр боттанылып турар.

Шамбалыг ортумак школазының өөреникчилери шаңда тараанны сайгарарынга улуг дузаны чедирип турар. Хүнүң 30 хире өөреникчи доктаамал ажылдап, улуг дузаны чедирип турарын шаңда ажылдап турарлар мактап чугаалаттылар.

Совхозтуң тараазы чайгы үеде агаар-бойдустың таарымча чок болганындан орайтап бышкан. Оон уламындан дүжүт ажаалдазы орай эгелээн. Кожазында «Тиилелге» совхоз боттарының тараазының ажаалдазын мурнап доскаш, оларга улуг дузаны көргүзүп турар. 24 комбайн 708 гектар черниң дүжүдүн ажаажып, 820 тонна тараанның дүжүдүн уруп берген. Ол ышкаш 18 комбайн бо хүннерде тура дүшпейн ажылдап турар. Дүжүт ажаалдазын дүргедедирбиле комбайнерлер болгаш чолаачылар аразында социалистиг чарышты организастаан, оон түңнелерин 3 хонуктап үндүрүп, мурнакчыларны акша-биле шаңнап турар.

Сөлгү 3 хонукта комбайнерлер Сүге-Маадыр Очур, Кызыл-оол Бады-Хөө, Отук-оол Моңгуш («Тиилелге»), Сергээ Мортай-оол, Борбай Келикмаа, Дадар-оол Моңгуш, Кестик-оол Ооржак («Шамбалыг») олар хүн нормазын 133—151 хуу күүседип турар. Тараа сөөртүрүнге чолаачылар Кызыл-оол Моңгуш, Байыр-Белек Моңгуш база кызымак. Ол совхозта Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының машиналары ажыллап турар. Олардан П. Сережкин 118,3 тонна, А. Кудрявцев 96,4 тонна, В. Галин 91,9 тонна тараанны сөолгү үш хонукта сөөртүп, өскелериндеи шылгарааннар.

Ам бо хүннерде ажаап алдынмааны 200 ажыг гектар черниң тараазын бастырып алыры арткан. Кааш, аяс хүннерни ажыглап алгаш, арткан дүжүттү кыска хуусаада ажаап алыр дээш, ажылды улам шапкынчыткан.

Н. ДАЖИНМАЯ.

«Тыва тудуг» трестин 48 дугаар тудуг эргелелиниң дуржулгалыг бызанчыларының бирээзи Василий Курзун-оолович Куулар ай санында планныг онаалдазын доктаамал ажыр күүседип, «Мергежилиниң тергиини» атты чедип алган. Оон кылган ажылдарының шынары эки.

ЧУРУКТА: бызанчы В. Куулар.

В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Улуг-Хемиин үлетпүр бүдүрүлге черлери, транспорту бо чылдың үшкү кварталында калбарган социалистиг чарышка тиилекчи болгаш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Ук районга онуу тыпсырыгга тураскаатканн байырлыг хурал дүүн Шагаан-Арыгга болган.

Аңдан Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч. Б. Ондар Совет Тываның 40 чылыга уткуштур калбарган социалистиг чарышка күш-ажылчы чедишкини дээш улуг-хемчилерге изиг байырны чедиргеш, районуң төлөлекчилеринге шилчиир Кызыл тукту тывыскан. Бүдүрүлгенин курлавырларын ам-даа ажыктыг чылдыр ажыглаарынче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиреринче, күрүнеиң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумуң быжыглаарынче, коллективтерге организаторлар болгаш кижизидилге ажылдаа беш чылдың үш чылының онаалдаларын дыка ажыр күүсеткен. Нарид чокка ажылдаар звеноларының коллективтери бо чедишкиннерни чедип алган. Областың өске-даа районнарында чигир сөөклазының элбек дүжүдүн ажаап алган.

КИЕВ. Киев областың күш ажаакчылары бүдүрүлге шөлдерин калбартпайн турган, чуурганы болгаш эки шынарлыг эштин күрүнете садарын ковудеткен. Эрткен чылдаазымдан 19—20 хуу хөй продукцияны ай санында олар садып турар. Ол дээрге адырның техниктиг чепсегленишкинин комплекстиг программазын боттандырып чорутканының түнелиг-дир.

(СЭТА).

БЕЛГОРОД. Коллективтиг керээниң ачызында Белгород районуң чер ажылдакчылары сөөкланыг бир гектардан-на 315 центнер бедик дужүдүн ажаап алган. Оон түнелинде ажылаңгыйлар күрүнеге сөөкла садарының чыл планын чүүлге ажыр күүсеткен эвес, харын-даа беш чылдың үш чылының онаалдаларын дыка ажыр күүсеткен. Нарид чокка ажылдаар звеноларының коллективтери бо чедишкиннерни чедип алган. Областың өске-даа районнарында чигир сөөклазының элбек дүжүдүн ажаап алган.

ОРУС СЦЕНАНЫҢ ЧОРГААРАЛЫ

«Сеткил-чүрээмни чоңга бергеш мен база бүгү бодум чоңга хамааржыр мен» — деп, Мария Николаевна Ермолова болуңуң чогаадыкчы ажылының дугайын тодаратқан. Республиканың улустуң артизи деп хүндүлүг ат-биле орус сценаның мурнунга ачы-хавыязы дээш эң баштай бир дугаарында шаңнаткан актриса ол болуп турар. Улуг атсураглыг артистың төрүттүгениден бир 130 чыл болганынга тураскаатқан кежээ чоокта чаа ССР Эвилелиниң Академиктиг биче театрынга, уран чүүлге оон оруу бо театр-биле холбашкан болуп эрткен. ССРЭ-ниң культура министрниң бирги орулакчызы Ю. Я. Барабаш ажыткаш, бистиң чуртка театр амыдыралының революция соонда хөгжүлдезинге Ермолованың чогаадыкчы ажылы улуг идигни чедиргенин, Төрээн чуртка бараан болурунуң хамааты үлегер-чижээ болу бергенин демдеглээн.

«Ермолова дугайында состуг Бүгү-россияның театр ниитилелиниң баштаар черниң даргазы, ССРЭ-ниң улустуң артизи М. И. Царев чугаалаан.

Ермолова бөгүнде-даа бистиң-биле кады, ол сеткил-сагыжының ханылыдан уран чүүлге бердинген, театрның бедик хамааты харымсаазын, кижилерниң угаан-бодалдарынга, чүректеринге хейаат кирикчы чоруун коннуг эки билир турган деп, ол демдеглээн.

Ермолова улуг артист чораан, коннуг тодаргай болган чүткүлдүг ёзу-биле чоңнуң күзел-бодап чораан эргежыктарын чедип алырының дугайын ол көргүзүп турган. Оон-биле чергелештир ол уран чүүлдүң могат-шылаг чок ажылдакчызы чораан. Салымчаанынга идегеле-даа, үзүк-соксаал чокка ажылдап, болуңуң уран чүүлүнүң талазы-биле мергежилин улам байдыып, долу күш-биле ажылдарынга ынак чораан.

Улуг артистың амыдыралчуртталгазы — уран чүүлге бердинишкин-биле ажылдаарының үлегер-чижээ. Ада төрээн бажыңы ыраанган биче театрга ол кызыгаар чок ынак турган. База ол ышкаш бүгү театр уран чүүлүнүң хөгжүлдезин улуг сичээнгей-биле көрүп, уран чүүлдүң, оон төлөлеринин чедишкиннеринге чоргааравр чораан. Ылангыя К. С. Станиславскийниң чогаадыкчы ажылдарының эге базымнарындан бээр сонуургап келген. Уран чүүлүн бедиктериниг чүткүл —артистың биске арттырып кааны кол чанчылдарының бирээзи, оон улуг чагым.

Ада-чурт культуразының эртинезиниг арттырган улуг улуунуң дугайын чурттуң театр хөй-ниитизиниң төлөлери Е. Гоголева (Москва), С. Данченко (Украина), В. Артмане (Латвия) олар чугаалаан.

Түнелинде концерт болган. Аңаа М. Н. Ермолованың чагаларындан болган демдеглелдериндеи үзүүлүлерни номчаан, артистың ынак ыраалары сценага куттулуп турган.

Кежээге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев киришкен.

* * *

Орус улуг артистың өөренип чораанны М. С. Щепкин аттыг театр училишезинин бажыңынга М. Н. Ермолованың адынга тураскаатқан мемориалдыг самбыраны байырлалдыы-биле ажыткан. Тураскаал самбыраның авторлары — ССРЭ-ниң улустуң архитектору, Күрүне шаңналының лауреаты А. Т. Полянский, чурукку С. И. Смирнов.

(СЭТА-ның корр).

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

КИЧЭЭНГЕЙНИ—КҮҮСЕЛДЕЖЕ

Бо чылдың январь-сентябрь айларда республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга чугаалашкан. Үстүнде айтырыглар талазы-биле идеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Күрүплан даргазы М. С. Салчак болгаш сан-хөө министри Б. К. Будегечиев олар кылганнар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының негелдерин өзүгаар ажылдың стилин болгаш методун сайзырадгайжыдар талазы-биле хемчегларни алганының түнелинде, ол ышкаш алдынган шиитпирлерниң күүселдезин контрольдаарын күштелдиргениниде, күрүнеиин, күш-ажылдың база планның сагылга-чурумун быжыглаанындан бо чылдың январь-сентябрь айларда республиканың бүдүрүлгелери болгаш организациялары планныг онаалдазын чедишкиниг күүседир дээш шудургу ажылдаан дээрзин демдеглээн. Республиканың үлетпүрү продукция сайгарар планын 103,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиреринде 101,6 хуу күүседкен. Ол ышкаш көдээниң ишчилери күрүнеге эът садар планын 102, 8 хуу, сүттү—105,8 хуу, чуурганы — 159,6 хуу боттандырган.

Республиканың бүгү районнары болгаш Кызыл хоорай, көдээ болгаш суур Советтери бо чылдың тос айларында күрүне бюджедин күүседкен.

Оон-биле чергелештир экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң Күрүне планнарының база Күрүне бюджединин күүселдезинин талазы-биле шыңгыы четпестер бар деп ук хуралга шүүмүүлээн.

Күрүнеге сүт садар планын Бай-Тайга, Эрзин, сүттү — Бай-Тайга, Өвүр, Улуг-Хем, Бии-Хем, Тожу, дүктү —Өвүр, Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем, Тес-Хем районнарның совхозтары күүсетпээн. Ол ышкаш ажыл-агыйлар садыг организацияларынга картофель болгаш югаа дужаар даалгазын боттандырбаан.

Тудугжуларның күш-ажылын эки организаставайн, тудуг объектилерин тудуг материалдары-биле четче хандырбайн турарындан капитал тудугга улуг хожудаашкыннар болуп турарын хуралга шүүмүүлээн. Улус ажыл-агыйының чугула объектилери —Кызыл хоорайның арыглал чорудар тудуглуг канализация коллектору, чаа Шагаан-Арыгын инженер четкизи, совхозтарның бүдүрүлгеге ажыглаар көдээ ажыл-агый объектилери бо чылдың ийги болгаш үшкү кварталында ажыглалга кирер турбуже, ам-даа дужаатпаан.

Ол ышкаш ниити ажыглалдың автомобиль транспорту чүк сөөртүрүүн болгаш пассажирлер аргыштырарының, агаар транспорту — чүк сөөртүрүүн тос айлар планын үскен. Үүрмектеп садар бараан сайгарылгазынга хожудаашкыннарны Салыг министерствозу болгаш Республиканың Потребсоюз боллурган.

Шалын фондузун өстүрүп турза-даа, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн кудуладыр турар бүдүрүлгелер база эвээш эвес. Оон чижээге Кызылдың автосептелге заводун айытқан. Бо чылдың эрткен айларында аңаа шалын фондузу 9,2 хуу өскен, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1,2 хуу кызырылган. Ынды-байдалдар Кызылдың, Улуг-Хемиин, Бии-Хемиин «Сельхозтехника» , салбырларында болгаш каттыжышкынпарында бар.

Магистральная кудумчуның бир талазындан чаа микрорайонче чылыг четкизиниң шугумунуң хоолайларын салыр, тудуштурар ажылдар колдуунда дооступ турар. Ынчалзажок мында эң дүвүреңниг үүне чүл дээрге, чылыг четкизинде салдынган хоолайларның чылыг эрттирбес кылыр изоляция ажылдарының кажан доостуру болур. Ол ажылдарны «Сибтехизоляция» трестин Черногорскиде ТТЭ-зинин Тывада участогу кылыр ужурлуг. Магистральная кудумчуның чанында үлекчи станциядан чоруткан кожа ийи хоолайлыг ол шугумнуң үүгле 20—30 метр хемчеңдиг черинде изоляцияны кылган. Ол дээрге чылыдылга шугумунуң бүгү изоляция ажылдарының харык чок бичии кезээ-дир. А ында ол ажылды кылып турар кижилер чежел, оон темпизи кандыгыл? Тура чаңгыс кижи бар. Кады ажылдап турган эжи аараан. Үүгле чаңгыс кижи ону кажан-чежеш доозар деп болаарыл? Участоктуң удуртукчулары ол ажылдарны дүргедедири-биле чылыг изоляциязын кылырынга хаара тудары-биле ажылчыннар бөөрни «Тыва тудуг» трестен болгаш хоорайның удуртур органнарындан дилээн. Ол дилег кандыг-даа деткиче албайн барган. Оон кадында участоктуң ажылчыннары чайгы үеде ажыл чок байдалга туруп, ажыл-биле хандырарының айтырыын тургузуп келген. «Тыва тудуг» трестиң чер ажылдары траншея казарын, «Востоксантехмонтажтың» КМК-зы хоолайлар салып, тудуштурарын саададып, хөй янзы чылдаганнардан күске кирп шеңүп келген. Ам эвээш күштүг участоктуң изоляция ажылдарын кажан доозарын манап орар болза чылыг камчылгазы бо чылын, кыштың соогу дүшкүжеге канчап-даа бүтпес. Оон хараазы-биле шуут белеп бажыңга чурттакчылар көжүп кирбес, чачында бажыңнарга шеверлел ажылларын чорудар арга чок апаар.

Бо чүүү көргүзүп турарыл? Кымдыгын өскелеп тудуглуларында дег, микрорайонуң бажыңнарынга кышкы үеде ажылдаарынга байдалдарны тургузарынче, өске тудугмонтаж ажылдарынче чардыккаш, сагыш салбайн, белеткенмейн келгениниң түнелиг-дир. Чыл бүрүде кышка удур тудугларны аңаа ажылдаарынга белеткевейн турарынга тудугжулар хомудап турар.

Маңаа база бир чижек кылдыр бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг чаа хлеб заводунуң тудуунда байдалды чугаалап болур. Ында чылылга системазының тудуу: котёлдарны от салырынга белен кылдыр эптеп тургузары, батареяларны монтажтап кожары чайгы үеде база шуудавайн келген. Одалга сезону чедип келгенде ам кээп дүвүдалаш-биле кылыр, ажылды бачымнадыр чоруктуң чижээн моортан көрүп болур. Одалга, чылдылга системазында ажылдар ам-даа хөлчок хөй. Чижээ, котёлдарның хүл үндүрер черлерин безин кошпаан, дерег-херекселдери турустунмаан. А хлеб заводунуң чаа тудуунуң одалга системазын ажыглалга кирбес болза, иштики өске ажылдарның бо чылын доостурунуң дугайында чугаа турбас-даа.

Тудуг организацияларының удуртукчулары, ылаңгыя чылыг хандырар, чер ажылдары кылыр тускай тудуг организациялары чайгы үеде келир кышка белеткелдиң, кышкы үеде тудугжуларының ажылдаар байдалдарын тургузарының айтырыгларын кичээнгейге албайн турар деп түнелги үндүрүп болур. Мындыг байдалды эдерн-биле ам чүүү кылза чогуурул? Тудугларга кышкы үеде ажылдаарының таарымчалыг байдалдарын хандырары-биле аңаа идиг бөөр ажылдарны шалыпкын чорудар дээш ыраар күштүг мөөнүзүрү, бодамчалыг хөлелири чугула. Бо ажылдарны удуртуру, холга алыры тудуг керээлериниң кол күүселикчизи — «Тыва тудуг» трестиң удуртулгазынга онзажыр.

Рейд бригадазының кежигүннери: В. БОРБАК-ООЛ, № 48 тудуг эргелелиниг бригадир, Кызыл хоорай Советиниң депутаты, С. ДАНЗЫН-ООЛ, М. СААЯ, радионуң, «Шынның» корр.

БЕЛЕТКЕЛ—МАГАДЫЛААЛДЫГ

Дмитрий Тас-оолович Куулар — Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Ниитиниң малын кыштан хур ажырар дээш 1983-1984 чылдарның каштаглаашкынынга хынамчалыг белеткеп турар. Оон коданында 300 ажыг төрүүр хой бар.

Ол чайгы үеде Шеми-Бажыңга хоюн одарладып, оон шыырак деңгилдеп чедип алган. Хадын-Бажында малчынның кыштаанда чаа кажаанны ажыглалда киирген. Кышка магадылаалдыг белеткелдеп чаш төлүн баш саныын менди алыры, малдың продуктулуг болуру хамааржыр.

Аныяк малчын чыл бүрүде хойдан хураган, дүк алыр талазы-биле бедик көргүзүүнү чедип ап, мурнакчыларын байлак дуржулгазын чедип ап келген.

Амгы үеде чер доюп эгелээн. Дмитрий Тас-оолович кыштаанга көжүп келгеш, кажаазын чылыглап, хой, хураган азыраар шагжа, онгачаларны четчелээн. Малга суг кудар цистерназын кажаалап, оларны чылыг суг-биле ханыдар аргалыг болган. Хураганга чылыг кажаа белеткеттингеи. Ногаан сиген болгаш көк-суланы четчири-биле белеткээш, кажаалаан. Бо бүүнүң түнелинде кыш кандыгдаа берге болур болза, малчынга коргунчут эвес.

К. МОНГУШ.

№ 7 БАЖЫҢ: ажыглалга кирер бе?

Каттышкан рейд

Кызыл хоорайның Магистральная кудумчуңуң мурнуу талазында чаа туттунуп турар микрорайонда № 7 бажыңның кол тудуг ажылдары эрткен чылын күүн-не доозулган. Оортан бөөр ол бажыңга эжиктер, соңгалар эптеер, шалалаар, суг, чылыг дамчыдылга системаларын кылыр, шеверлел ажылдары, хөөнүүг, хөөн чок дег чорупкелген. Оон чанында № 5 бажыңның кол тудуу база доозулган, иштики ажылдар эгелээн. № 7 бажыңга иштики ажылларны далаш чок чорудып келгенинде чылдагааннар-ла бар. Бажыңдың бодунда бүгү ажылдарны шуптузуп кылып, чурттакчылар шуут кирер кылдыр белеткезе-даа, бажың ажыглалга кирбес турган.

Чүге дээрге микрорайонуңуң девискээрнинче инженерлиг четкилери: суг, чылыг дамчыдылгазы, канализация шойдүнмээн турган. Ол ажылдар амгы үеде, бир бажың шуут ажыглалга кирер, чурттакчылар хүлээп алырынга белеп апаргында, кандыг байдалдыгыл? Бо айтырыгга харыы бээрн-биле Тыва радионуң болгаш «Шын» солунуң каттышкан рейд бригадазы хынаалданы кылган.

Канализация четкизин даараныла фабриказының чанындан эгелээш, автовокзал баары-биле шойгеш, Магистральная кудумчузун кежиргеш, аэропорт бзар орукка умнаштыр тудуп чорудар. Траншея казар, хоолайлар салып, тудуштурар ажылларны бо чайын соңгаарладып келзе-келзе, кезек када кылзадаа. «Красноярскспецстройнуң» № 3 тускай тудуг эргелели (ТТЭ) бо чылын дооза албазын миннип, өске арга хайдынар ужурга таварылган. Тур када, өске бажыңнар ажыглалга киргиже канализация четкизин аэропорттан баткан четкиже улаан. Ынчангаш микрорайонуңуң (аңаа 10 хире беш каът чуртталга бажыңнары, мун ажыг өөреникчиге школа турар) бодунуң канализация четкизиниң тудуу бөлүнмес хуусаваже соңгаарлаан.

Суг дамчыдылгазының четкизин база-ла № 3 ТТЭ кылып турар. Оны шагда-ла доозуп болурунуң аргалары турган. Ынчалзажок «хонук-хуусаа ырак-ла болгай» деп бодап-биле ында ажылдап турар бригаданы өске ажылдарже чайны өттүр чардыктырып, хоолайлар-биле, аңаа ажылдаар машина-техника-биле четвес хандырып келгениниң түнелинде ол микрорайонда чаа бажыңның ажыглалга кирериниге доткан боор туруп бергени ол. Сөолгү хүннерде хоолайларны хаярыл немей эккеп турар, оларны траншеяга салыр, тудуштур каннаар ажылларны дүвү-даташ, бачым байдалга чорудып турар. Ынчангаш ында кылдынып турар ажылларның идегелдиги, шынарлыын доктаамал хыпалдага алыры негеттиниг турар.

Чылыг дамчыдылгазының четкизи. Бо талазы-биле байдал кончуг дүвүреңниг. Ажыглалга кирер бажыңнарда шеверлел ажылдары кылып турар тудугжуларның хоюдуу, чүгэйи, будуу дүне доңуп калган турар. Ындыг соок байдалга ажылдаарга кижилерге-даа берге, ажылдың шынарынга-даа салдарлыг.

Магистральная кудумчуңуң бир талазындан чаа микрорайонче чылыг четкизиниң шугумунуң хоолайларын салыр, тудуштурар ажылдар колдуунда дооступ турар. Ынчалзажок мында эң дүвүреңниг үүне чүл дээрге, чылыг четкизинде салдынган хоолайларның чылыг эрттирбес кылыр изоляция ажылдарының кажан доостуру болур. Ол ажылдарны «Сибтехизоляция» трестин Черногорскиде ТТЭ-зинин Тывада участогу кылыр ужурлуг. Магистральная кудумчуңуң чанында үлекчи станциядан чоруткан кожа ийи хоолайлыг ол шугумнуң үүгле 20—30 метр хемчеңдиг черинде изоляцияны кылган. Ол дээрге чылыдылга шугумунуң бүгү изоляция ажылдарының харык чок бичии кезээ-дир. А ында ол ажылды кылып турар кижилер чежел, оон темпизи кандыгыл? Тура чаңгыс кижи бар. Кады ажылдап турган эжи аараан. Үүгле чаңгыс кижи ону кажан-чежеш доозар деп болаарыл? Участоктуң удуртукчулары ол ажылдарны дүргедири-биле чылыг изоляцияны кылырынга хаара тудары-биле ажылчыннар бөөрни «Тыва тудуг» трестен болгаш хоорайның удуртур органнарындан дилээн. Ол дилег кандыг-даа деткиче албайн барган. Оон кадында участоктуң ажылчыннары чайгы үеде ажыл чок байдалга туруп, ажыл-биле хандырарының айтырыын тургузуп келген. «Тыва тудуг» трестиң чер ажылдары траншея казарын, «Востоксантехмонтажтың» КМК-зы хоолайлар салып, тудуштурарын саададып, хөй янзы чылдаганнардан күске кирп шеңүп келген. Ам эвээш күштүг участоктуң изоляция ажылдарын кажан доозарын манап орар болза чылыг камчылгазы бо чылын, кыштың соогу дүшкүжеге канчап-даа бүтпес. Оон хараазы-биле шуут белеп бажыңга чурттакчылар көжүп кирбес, чачында бажыңнарга шеверлел ажылларын чорудар арга чок апаар.

Бо чүүү көргүзүп турарыл? Кымдыгын өскелеп тудуглуларында дег, микрорайонуңуң бажыңнарынга кышкы үеде ажылдаарынга байдалдарны тургузарынче, өске тудугмонтаж ажылдарынче чардыккаш, сагыш салбайн, белеткенмейн келгениниң түнелиг-дир. Чыл бүрүде кышка удур тудугларны аңаа ажылдаарынга белеткевейн турарынга тудугжулар хомудап турар.

Маңаа база бир чижек кылдыр бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг чаа хлеб заводунуң тудуунда байдалды чугаалап болур. Ында чылылга системазының тудуу: котёлдарны от салырынга белен кылдыр эптеп тургузары, батареяларны монтажтап кожары чайгы үеде база шуудавайн келген. Одалга сезону чедип келгенде ам кээп дүвүдалаш-биле кылыр, ажылды бачымнадыр чоруктуң чижээн моортан көрүп болур. Одалга, чылылга системазында ажылдар ам-даа хөлчок хөй. Чижээ, котёлдарның хүл үндүрер черлерин безин кошпаан, дерег-херекселлери турустунмаан. А хлеб заводунуң чаа тудуунуң одалга системазын ажыглалга кирбес болза, иштики өске ажылдарның бо чылын доостурунуң дугайында чугаа турбас-даа.

Тудуг организацияларының удуртукчулары, ылаңгыя чылыг хандырар, чер ажылдары кылыр тускай тудуг организациялары чайгы үеде келир кышка белеткелдиң, кышкы үеде тудугжуларының ажылдаар байдалдарын тургузарының айтырыгларын кичээнгейге албайн турар деп түнелги үндүрүп болур. Мындыг байдалды эдерн-биле ам чүүү кылза чогуурул? Тудугларга кышкы үеде ажылдаарының таарымчалыг байдалдарын хандырары-биле аңаа идиг бөөр ажылдарны шалыпкын чорудар дээш ыраар күштүг мөөнүзүрү, бодамчалыг хөлелири чугула. Бо ажылдарны удуртуру, холга алыры тудуг керээлериниң кол күүселикчизи — «Тыва тудуг» трестиң удуртулгазынга онзажыр.

Рейд бригадазының кежигүннери: В. БОРБАК-ООЛ, № 48 тудуг эргелелиниг бригадир, Кызыл хоорай Советиниң депутаты, С. ДАНЗЫН-ООЛ, М. СААЯ, радионуң, «Шынның» корр.

Инвентарный
Научно-технический
отдел

ХАНДЫР АНАЛИЗТЭЭР, ТОДАРГАЙ УДУРТУР

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

«Ак-Туруг» совхоз—Улуг-Хем районда улуг ажылагыйларның бирээзи. Ында парткомнуң үчёдунда амгы үеде 88 партия кежигүннери, СЭКП кежигүнүнге 7 кандидаттар бар. Совхозтуң коммунистериниң чевиге чаа болган отчёт-соңгулдалыг хуралынга 82 кежигүннер, партия кежигүнүнге 7 кандидаттар олурушкан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң Аъшчем программазын күүседиринге үлүүн киирер дээш совхозтуң коммунистери, бүтү ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың өзек чылында күженишкиниг ажылдап турарын хуралга демдеглээн. Он бирги беш чылдың эрткен ийи чыл барык он айларында күрүнеге сүт садарының үш чыл планнарын совхоз 46,1 тонна ажыр күүсеткен.

Совхоз бүдүрүлгезиниң шиитпирлиг участокторларыга коммунистериниң күжүн таарыштыр хуваарынче киирээнгейин партком болгаш партия өге организациялары угландырып келген. Чижээ, мал ажылында 15 коммунистери быжыглаан, 8 коммунистер механизаторлар болуп ажылдап турар. Хоочун коммунистер М. Сагаан болгаш И. Даныгын боттарының назылары улгады берген-даа болза, совхозтуң аныяк хойлары хүлээп алгаш, менги кадагалап, семиртиг кадарып, өске малчыннарга үлегерин көргүзүп турар.

Бо чылын совхоз 1140 га шөлге тараа культураларын, оон иштинде 424 гектарга кызыл-тасты, 257 га шөлге суланы, 304 гектарга чиге-тараанны, 700 гектарга кукурузаны, 245 гектар шөлге чангыс чылдыг сигеннерни тараан. Улуг-Ховуга 114 гектар кызыл-тастың чаагай дүжүдүн өстүргеш, чидириг чок ажаап алган. Тараа суггарылгазынга күш-ажылдың хоочуну Ч. Ховалыг боттуг үлүүн киргген. Ындыг болза-даа, совхоз бо чылын тараа культураларының гектар бүрүзүнден чүгле 7,8 центнер дүжүт алган.

Совхозтуң экономиказынга ханы анализти кылбайн, анаа тодаргай удуртулганы хандырбайн келгенин коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга демдеглээн. Экономиканың ханы анализин кылырынга, оон түңнелдерни чүгле совхозка эгидер малчыннар кырында өренің түңү амгы үеде 150 мың рубль четкен. Совхозтуң экономиказының амга чедир бижыкпаанының бир кол чылдагааны — мал ажылында улуг когаралдар болуп турарын коммунистерниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга шыңгыы шүүмчүлеп демдеглээн.

Бода малдың баш санын өстүрер планның күүселдезинге ам-даа 50 баш, шээр малдың—2 мың баш четпейн турар. Бо чылдың дөртү кварталының арткан айларында күрүнеге 38 тонна эттн, 9 центнер дүктү садары негеттинип турар. Ниитиниң малының баш санының өспейн, оон продуктулуунуң бедиивейн келгениниң кол чылдагаанары: малга четчир болгаш ыынарлыг чемнерни белеткеваэни, уксааны эжижитпээни, зооветеринарлыг хемчегларни комплекстиг боттандырбаны, малчыннарның амыдыралчуртталгазынче кошкак киччээнгейин салып турган дээрзин коммунистер И. Даныгын, М. Сагаан, А. Даржаа, М. Кара-Сал олар хуралга демдеглээн.

Совхозта тудуг ажылы сөөлгү чылдарда сайыравайн келгенин, Ак-Туруг болгаш Кызыл-Даг суурларны чаагайжыдар, ногаанчыдар хектери барык боттандырбаанын Т. Байыр-оол болгаш хуралга санал берген өске-даа коммунистер айытkан. «Совхоз бодунуң күжү-биле бо чылын 100 инек кирер кажааны, чаанныр цехти, 500 хой кирер 1 кажааны, чангыс квартиралыг 2 бажынны, хойжулар кыштагларынга капитал септелгени кылган болгаш кылып-даа турар» деп, партком секретары Р. Хунай-оол отчёттуг илеткелге демдеглээн. Ынчалзажок совхозтуң тудуг талазы-биле специалистериниң негелде чогун ажыглавышаан, армия тудугжулар бригадазы чазаныр цехти, ыяш диллирер черни чедир кылбаан болгаш акшазын бүрүн алгаш чоруй барганын, Шагаан-Арыгның болгаш Чадааананың көжүн чоруур механизастаан колонналары Ак-Туруг суурга 2 чуртталга бажыңнарының чүгле ханаларын салгаш, соксаныын, оларның ханаларын чамдык кижилер үреп, оттуулун өгелээнин илткелге айытпаан.

Совхоз көдээ ажыл-агый техниказы-биле четчир кылдыр хандырыпкан деп санап болур. Ынчалзажок техниканың ажыглалы, ылаңгыя кадагалалы дыка четпес болгаш уржуунда бо чылдың августа «Ак-Туругнуң» 2 автомашиналарын оор алганын, амга чедир тывылбаанын, совхозтуң экономиказынга улуг когаралдың таварышканын отчёттуг илеткелге база айытпаан. Совхозтуң 17 комбайнарының 6-зы бо чылдың дүжүт ажаалдазынга ажыглаттынмаан.

Ак-Туруг болгаш Кызыл-Даг суурларда корум-чурумнуң ам-даа чавыс деннелде тургустунганын, ажылчы чоннарның, ылаңгыя аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң сорулгаларын амдаа комплекстиг шиитпирлевейн турарын коммунистер Т. Араптан, К. Кандан олар боттарының саналдарынга демдеглээн. Совхозтуң бо ийи суурунга эзнертир суксун аймаан садыглавас дугайында чурттакчылар элвээн каш чыллар бурунгаар боттарының хуралдарынга бир үн-биле шиитпирлээн турган. Көдээ ажыл-ишчилериниң ол хуралдарының шиитпири хой-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынга таарымчалыг салдарлыг болган. Ынчалзажок Ак-Туруг база Кызыл-Даг суурлардан арага садары-биле совхозтуң автомашиналарын, харын-даа тракторларын ажыглап, хой кывар чүүл хоралып, Арыг-Үзүү, Шагаан-Арыг, эрги Чаа-Хөл баар чоруктар «хоочураан зарыг» болу бергенин совхоз директору Ч. Чигжит, партком секретары Р. Хунай-оол, профком даргазы В. Успун олар эки билир хирезинде-ле, чогуур хемчээн мынчага чедир албайн келгеннер.

Көдээниң ажыл-ишчилериниң, ылаңгыя аныяктарның коммунистиг, интернационалдыг кижизидилгезин СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр бедик деннелче көдүрериниң, совхоз бүдүрүлгезинге, хамыктын мурнунда мал ажылынга комсомолчуларның болгаш аныяктарның калбак кижилгезин хандырарының эргежок чугулазын хуралга оизалап демдеглээн.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралының ажылынга киришкен болгаш анаа чүве чугаалаан.

Совхозтуң коммунистериниң, бүтү ажыл-ишчилериниң мурнунда салдынган сорулгаларны шиитпирлээрниче угланган докладлы отчёт-соңгулдалыг хурал хүлээп алган болгаш парткомнуң чаа составын, районнуң партия конференциязынга баар делегаттарны соңгаан.

А. ДУГЕРЖАА.
«Шынның» тускай корр.

ХООЧУННАР МУРНУКУ ОДУРУГДА

СЭКП Таңды райкомунга партиниң, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле ужураңылга болуп эрткен. СЭКП райкомунуң секретары К. О. Ензак өөу ажыткаш, ужураңылганың киржиччилериге байыр чедирген.

— Партиниң, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының амыдыралчы арга-дуржулгазы, билин улуг, ону бистиң ниити хөрээнге эки ажыглаа, аныяктарга дамчыдын бээр, районнуң партия организациязының болгаш ажылчы чоннарының мурнунда салдынган ажыл-агый, культура-турмушкунуң айтырыгларын чеднишкиниг шиитпирлээр дээш моон соңгаар чүү кылырывысты дугуржуп алыры-биле мында чыглып келген бис—деп, К. О. Ензак чугаалаан. Ынчалтаам хоочуннарга сөстү берген.

Бай-Хаакта дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының чөвүлелиниң даргазы, коммунист В. А. Никитинге бир дугаарында сөс берген. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң партиниң, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының дугайында докладнаа сагыш салып турарынга сеткилиниң ханызындан өөрүп четтиргенин ол илереткен. Коммунистиг партиниң болгаш Совет чазактың иштики болгаш даштыкы политиказын хоочуннар чүүлдүгүнүп детип турарын В. А. Никитин демдеглээн. Төрөөн чуртунуң экономиказын быжыглаар дээш, олар арга-мергежилин, билинн, күжүн харанмаанайн, тура-соруктуг ажылдан турарын чугаалаан. Ылаңгыя күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, аныяктарны партиниң болгаш совет чоннуң революсчу, күш-ажылчы база дайынчы чаңчылдарынга кижизидер дээш биче өвес ажылды чорудуп турар. Ол талазы-биле ылдыныган ажылдарны, моон соңгаар чүү кылырын тодаргай айытkан.

Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну Н. Б. Суукай комсомол организациялары аныяктарны хооблу-дүрүм кижизидилгезин эжижидер ужурлуг деп чугаалаан.

Партиниң хоочуну С. А. Тушков сөс алгаш, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин дүүштүр ажылчы чоннарның, ылаңгыя аныяктарның өртүзүнга идеологтуг, политика - кижизидилгеин ажылды партия организациялары улам эжижидерин айытkан. Чоннуң чурттап турар черинин ийи-биле бо ажылды идепкейжидер ужурлуг, мидыт турбуже Бай-Хаак суурда агитаторларның, депутаттарның ажылының четпезин чугаалаан.

Бай-Хаак суурнуң чаагайжыдылгазында, хлеб заводунуң ажылында бар чамдык четпестерни, ажыглаттынмайн турар өскүдүрларны хоочуннар чугаалаан, ону эжижидер талазы-биле саналдарны киирген.

Бай-Хаак өртүмек школазында комсомол өге организациязының секретары Люда Панкратова чүве чугаалаан, школаның комсомолчулары адаларның болгаш аваларның алдарлыг ажыл-хөрөктерин толептиниг-биле уламчылаарын партиниң, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга бүзүреткен.

Хоочуннар бүгү-ле арга-дуржулгазын, билин, күжүн районнуң партия организациязының мурнунда салган сорулгаларны шиитпирлээрниче угландырарын СЭКП райкомунга бүзүреткен.

С. ОЮН.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРИШКЕШ...

Он бирги беш чылдың өзек чылының тос айлары эрткен. Бо үеиин иштинде Кызыл районунуң көдээ ишчилери Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатkан социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүселдир, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле эвээн ажылдарны кылган.

Район күрүнеге эът садарының тос айлар болгаш чыл планнарының кайызын-даа ажыр күүсеткен. Эрткен чылдың деннелиндеп барык-ла алды чүс тонна хире эът хой саттынган. Оон түңнелинде бистиң Кызыл район республикада бирги черже үнген. Чер-черде партия, Совет болгаш ажыл-агый органнарының ап чоруткан хемчегларинин түңнели ол. Ылаңгыя куш фабриказы тос айлар планын 2,4 катап, «Кок-Тей» совхоз 171 хуу, «Шамбалыг» совхоз 135 хуу күүсеткилээн. Күрүнеге эът садарының планы чүгле «Кара-Хаак» биле «Тере-Хөл» совхозтар күүселеп шыдаваан. Бо ажыл-агыйларның саткан эдилиниң кемчүзү эрткен чылдың деннелиндеп безин эвээш болган. Ынчалгаш олардан чыл төнчүүнге чедир улам эки ажылдаары негеттинип турар.

Район тос айларда күрүнеге сүт садарының планын база ажыр күүсеткен. Маңаа ылаңгыя «Тиилелге» совхозтуң киргген үлүү улуг. Ук ылаңны «Х Улуг хурал» биле «Кара-Хаак» совхозтар боттандырып шыдаваан, өске ажыл-агыйлар шунтузу ажыр-ажыр күүсеткилээн. Дүк садарының чыл ылаңы бөзө эвээн ажыр күүсеттинген.

«Кара-Хаак» совхозтуң ногаажылары бо чылын багай эвес ажылдааннар. Бригада керээзин-биле ажылдап турар бо коллектив 166 тонна ногаанны планныг онаалдада көрдүгениниң хөйнү күрүнеге сатkан. Ногаа өстүрер комбинаттың сатkан ногаазы база пландан ажып турар. Районда тараа культураларының дүжүдү бо чылын эвээн бедик болган. Бо хүннерде тараажылар гектардап-на тос центнерден эвээш эвес дүжүттү ап турар. «Суқпак» совхозтуң бо көргүзүү 11 центнерге деп. «Кара-Хаак» 2,7 центнерни, «Кок-Тей» 4,9 центнерни ап, сөөлгү черге чоруй турар. Өске совхозтар гектардан-на 40 хире центнер картофель өстүрген турда, «Кара-Хаак» совхоз 105 центнерни алган.

Район күскү чер аңдарылгазының планын 62 хуу чедире берген. «Суқпак» болгаш «Кок-Тей» совхозтар келир чылдың тарылгазынга черни четчир кылдыр белеткеп алган. А «Шамбалыг», «Х Улуг хурал» совхозтарда бо ажыл кончуг оожум.

Районнуң совхозтарының арызынга калбарган социалистиг чарыштын тос айларда түңнелин үндүрген. Маңаа көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарын көскүзү-биле көвүдүткен «Кок-Тей» совхоз тиилекчи болган. Ол ажыл-агый күрүнеге эът садарын ийи катап, сүт садарын 32 хуу, сүт бүдүрерин 38 хуу күүсеткен. Бир ниекке онаштыр сагган сүт эрткен чылдың бо үеэнидегизинден 3 килограмм хөй болган. Ынчангаш «Кок-Тей» совхоз (директору Ю. Кривенко, парторгинизация секретары З. Соян, профком даргазы Л. Ткачева) СЭКП райкомунуң, райкүүскомпунуң, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профсоюзунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир кызыл тугун акша шаңналы-биле кады чаалап алган.

Районнуң ийды совхозунуң арызынган «Кара-Хаак» совхоз барык-ла бүгү көргүзүлер талазы-биле хожудап турар. Ук совхозтуң удуртукчулары чылдың арткан үеэнинде дээштиг хемчегларни албас болза, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни хуусазында күүселдирн бергедеп келген. Маңаа СЭКП Төп Комитединиң «Социалистиг чарышты организаставрын, оон түңнелдерни үндүрериниң болгаш тиилекчилерни шаңнап-мактаварының практиказын сайзырааңгайжыдар дугайында докладлыг удуртулга болдурары чугула.

Совхозтарның ажыл-ишчилериниде болгаш удуртукчуларында долу берниче-биле ажылдаваан, ортумак көргүзүлер-биле эптежип, хөйнү кылырын ораладшпайн орар улус чок эвес. Оларны маажым байдалдан үндүрериниче социалистиг чарыштың организакчылары шыңгыы кичээнгей салыр ужурлуг. Оон-биле чергелештир хожудап турарларның чыл планын ыяап-ла күүсеткен турарын чедип алыр. Ону кылырда социалистиг чарыштың кижизидикчи күжүн бүрүн ажыглаар херек. Кижилериниң идепкейлиг болгаш харыысалгалыг болурунга илгичи бээр, экономиктиг болгаш организастыг негелделерни, чогаадыкчы, активчи болгаш бедик сагылга-чурумнуг байдалды коллектив бүрүзүнге тургузар. Арткан үеде бо чылгы бүгү сорулгаларны амыдыралга боттандырарының магадылаллары ол.

В. ДАНДАР.
улус депутаттарының Кызыл район Советинин күүскомунуң секретары.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ШАЛЫПЧЫЛАРЫ

Кызыл районда «Кара-Хаак» совхозтуң ногаажылары бо чылын эвээш эвес ногаа мультуларын ажаап ап, Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүүн киирип турарлар.

Кок-ыс Салчаковна Ооржак—ук ажылагыйда мурнаакчыларның бирээзи. Ол чыл санында эки шынарлыг капустаны өстүрүп, бодунуң ажылынга аныяктарны өөредир хөрөкке идепкейлиг киржип ийлген.

ЧУРУКТА: ногаажы К. С. Ооржак.
А. ХАСАНОВИЧИНИҢ фотозу.

Кызылдың даваныла фабриказында мурнаакчыларның бирээзи Зоя Александровна Эглит Совет Тываның 40 чыл оюнга утkуштур социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, бо хүннерде келир чылдың январь айның үлүүнде ажылдап турар.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы З. А. Эглит—фабрикада хой-ниити ажылының идепкейлиг киржикчизи.

ЧУРУКТА: З. А. Эглит.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ХЕМЧЭЭН АЛЫР

Кадыг-Кара болгаш ооц кадайы Валентина Артиалар шиитпирлиг малын малдаары-биле хүлээлип алган хирезинде хүнүң чыгыы эзирик турар. Харыысалга чогундан хоюнуң бөш саны бо-ла четкестээн болур.

Бистин Бүрен-Бай-Хаак суурнуң кудумчуларынга ажыл шагының үезинде коорге азырык аныяктар, эр-даа, хөрөкжен-даа кижилер бо-ла чоруурун алдептиг. Ылаңгыя бак сөстер эдип, чалчыттының чоруур хөрөкженнер безин бар. Серенмаа Долгар, Галина Дарыма, Люда Оюн, Татьяна Такпал олар ышкаш эштерим-даа маңаа адап болур.

«Бүрен» совхозта корум-чурумну, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажыл дыка ношкак. Оон дирекциязы, партия, хой-ниити организациялары бо четпестерни канчаар көрүп турар ирги?

А. САЛЧАК.
Каа-Хем район.

Төөгүнүң арыннарындан

ЧААРТЫНГАН СУУР, ЧАЛГЫННАНГАН ЧОН

«Шынның» конкурузунга

Үжен чылдарда Шуй сумузу чер-девискээриниң-даа, арбан санының-даа талазы-биле Барыын-Хемчик кожуунда улуг сумуларның санынга турган. 1935 чылдың январь айның эгезинде суму чагыргазының (күүскомунуң) хуралы болган. Сумунуң болгаш арбаннарының дарга-бошкаларынга албан ажылы кылыр бажыңнарны тудуп, сумуну төнчүдер дугайында шиитпир аңаа хүлээп алдынган.

Тудугжуларның ажылын Манчык башкарып киришкен. Оларны баштай чудук чонар, ыяш дилер, соңга, хаалгалар, оон чаактарын чазаар ажылдарга белүүктеп хуваагаан. Барык үш хүн иштинде оларны ажылга чаңчыктырып, айтып, сургаан өөреткен-даа. Алыс-ла өг ыяжы, аптара-сава чазаар шевер кижилер шилиттингеи болгаш бо ажылдың уг-шинн база дораан-на билип, боттары башкартына бергеннер. Бажын хаваазы салып үндүрер кижилерни тургускан соонда, ажыл ам шуудаан.

Ийи өрээлдиг суму бажыңы-биле эгелээш 1936 чылдың күзүнүнге чедир он арбанның бажыңнары туттуна берген. Чаа тудуг-суур-биле чергелештир араттарның культура амыдыралынга солун, чаа үүлдер база кострүп келген...

Бир-ле катан «Суму төнүвде дириг-чурук келген» деп чар аалдарны эргий хона берген. Ону сонуургаан кижилер аттыг, шинактыг, соок-даа дивейн, урут-дарын эдерткен кээп турган. Кызыл-Маҗалыктан эгелээш, сумуларны эргилдир чонга дириг-чурук көргүзүп чоруур Аингаты чурттуг механик Сенгилдиг, сумунуң нарын бижик даргазы Балдан суглар келгеннерни суму бажыңынче чалап киирип, таарыштыр олурткан турган.

Хөделдирикчин долган, дириг-чурук үндүреринге дузалажыр хүсөлдиг оолдар — дөрт болган.

— Ажырбас-ажырбас, элчиреннип долгаар силер, бээр эртип келиңер — деп, Сенгилдиг оларны чалаан.

Оолдарның бирээзи хөделдирикчин мурнунга тургускаш, ийн тудазындан ийн хөлдап олуй-солуй долгаарга, сүт машиназы мшкаш, тымгайны бергеи. Олурганнарының карааа отар чырымда барган.

—Бээр эвес ханада азын каан ак посче көрүпер, дириг чурук ам орта үүлп өгелээр! —деп, механик алгырган.

Каш катан чыруктылаш, каранылаш кыныын, шыварININаан үжүктер көзүлгеи соонда, ак посте кижилер маңнажып, бооладып өгелээн.

— Ой, далайым, кончуун! Чүү адам чувел, моовуу!—деп, көрүкчүлер ыида-мыида коргуп, тура халчын, эжикче ооктары үне маңнажы бергеннер.

Механик киноиу соксадыпкан.

—Коргуп, дүвүревецер. Кино—дириг-чурук деп чүве—черле чүү-даа көргүзер боор чүвс-дир ийин. Бодүүн чонга хосталганы чаалап берген Октябрь хувисказалынын киржикчилериниң хаанныг чазактың аг-шерин-биле дайылдажын турарын көргүзүп турары олдур—деп, Сенгилдиг тайылбырлаваш, чыылганнарны оожуктурган.

Хөлэээн чон ам кээп, олуттарын катаа эзлеп олургуланкан. Чамдыктары черле сестип, боттоттарындан туттунчуп алган көрүп олурганнар. Суму төвүнде баштайгы келген дириг-чурукту улут-биче арат чон үш хүн катаа-катаа көргеннер.

Киномеханик Сенгилдиг чугле дириг-чурук көргүзүп чоруур эвес, хавын чыылганнарны оюн-баштаа-биле кеглеидир, ыры, таңшы өөредир, черле солун кижи болган. Оон эгелээш, аныяктар суму бажыңынга чыглыя келгеп. Сенгилдиг өөредип кааны «Кавказ» деп таңпызын теп, ырлажын, кур какчып ойнап турар апарган. Харын-даа чаа булуң дугайында мынчаар ырлажып турганнар:

Сарыг-Белден харап кээрге,
Сайзаман дег көстүп чыдар
Сарыг-сарыг бажыңнарлыг
Сайзыралдыг чараш Булуң.
Базаратан харап кээрге,
Баарывыста костүп чыдар
Барыксанчыг, чедиксенчиг
Бажыңнарлыг чараш Булуң.

Булуң суурнуң таваан салып, тудуг-суурун тударынга кайыын-даа акша-хөренги үндүрбээн. Бүгү чүве араттарның күзел-сонуургалы, холу-биле туттунган. Хертек Манчык, Кара-Доңгак Севээн-оол, Доңгак Борбак-оол, Доңгак Бүдүп, Кара-Доңгак Чаазый, Орбаа Иргит, Хертек Байыр, Кара-Сал Дамба, Хертек Чүзүй болгаш оон-даа өскелерни чангыс чер чурттуглары хүндүткел, чоргаарал-биле, «суму тудугжулары» дижир.

Суурнуң чаа амыдыралы араттарның сеткил-хоюун сергедип турган.

...Ол хүннерден бээр барык дөртен дөрт чыл эрткен. Ынчан Булуң деп адап турганы амгы «Мурнаакчы» совхозтуң төвү. Шуй суур таныттынмас кылдыр сайзыраан, хөгжээн. Барлык хем-биле чергелештир шойлүп баткан оон үзүн, делгем кудумчулары чылдан чылче улам өскектелип турар. Суурнуң ортузунда 250 олуттуг Культура бажыны, беш чүс ажыг оолдар, уруглар өөренир интернаттыг ортумак школа оизаланыр кострүп. Харылаа салбыры, үлетүүр болгаш ашы-чем баараннарының магазиннери, эмнелге участогу болгаш өске-даа албан черлериниң тудуглары бар. Чылда бир миллион туйбу бүдүрер заводтуң тудуу дооступ турар. Сууржуң амыдыралдың өгезин салган баштайгы дөрбелчин-дорбелчин кезек бажыңнар суурнуң төөгүзү болуп арткан. Чалбырааш чула, оон соонда керосин чырып турган ол бажыңнарда ам сайгылгаан, телевизорнуң ак-кок экраны чырып турар.

Суурнуң төөгүзү—оон кижилери. Шуй девискээринге чаа амыдыралды тургузарынга идепкейлиг киришкен, колхоз тургузуушкунунуң үндезилекчилери хоочуннар— Чошкак Хертек, Хертек Чүзүп, Балдан Хертек, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, эки турачы Салчак Балчыр болгаш оон-даа өскелер чоннуң хүндүткелинде.

Революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның кижилерни чангыс чер чурттуглары утпас. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи эки турачы Хомушку Нордунтун, коллективтиг ажыл-агыйнын үндезилекчилериниң бирээзи Хертек Кулуруктайның адыбиле суурда кудумчуларны адаан. Ада-чурттуң дайынындан эмп келбээн чангыс чер чурттуу Хомушку Нордунка турасказалды суурнуң төвүнде тургускан.

Хоочуннарның революсчу болгаш күш-ажылчы алдарынга шүйжулар төлептиг. Булуң суурга эге чада школазынын, оон соонда чеди чыл школазының эргинин артап үнгеннериниң арызында чоннуң төлептиглер бар. Олардан РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкыны, улус өөредилгезиниң тергиини Майны Салчакты, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Кок Серенотту, Тыва АССР-ниң культурازының алдарлыг ажылдакчызы, ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң кежигүнү Алексей Чыргал-оолду, ССРЭ-ниң Дүмдү Советинин депутаты Алексей Салчакты, ССРЭ-ниң Комсомолдуң Төп Комитединиң позиторлар эвилелиниң кежигүнү Дамба Хүреш-оолду болгаш өскелерни-даа улуг чоргаарал-биле адаан болур.

Бай-Тайга районга колхоз тургузуушкунунуң үезинде баштайгы механизатор кыстар Булуң суурдан үнген. Олар хову тургузуушкунунуң үезинде турлагларынга хонуп-дүжүп, чазын, күзүн дүн-хүн чок ажылдап, тараанын болгаш мал чемнинин элбек дүжүдүн өстүрүп ап турганнар. Доңгак Шөрде, Сүге Сарыг, Хертек Кара-кыс, Кара-Доңгак Шаймар, Доржу Бичин-Уруг, Хертек Бооп оларның аттары Шуй ортумак школазының кызыл-ишчилериниң чыын турганы Шуй суурнуң болгаш «Мурнаакчы» совхозтуң төөгүзүнүн музейинде бижиттинип кирген.

ССРЭ-ниң тургустунганынан бээр 60 чыл оюнга алдар болдурган Бүгү-эвилел социалистиг чарышкына «Мурнаакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери идепкейлиг киришкеш, бүгү-ле планныг даалгаларын чедиишкиниг күүседип, ССРЭ-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатмышаан, ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиниериниң делгелгезинин Хүндүлел дептеринге киир бижиткен. А он бирги беш чылдың өзек чылында шуйжулар база-ла өвестиг ажылдап турарлар. Эрткен тос айларда мал бажын өстүрериниң, күрүнеге дук садарының чыл планнарын күүсеткен.

Өөбелериниң чаагай чаңчылдарын, күш-ажылчы тура-соруун ажы-төлү — аныяктар уламчылап салгаан. Шуйну сылдыстадыр чыруткан сайгылгазинарны дүнекі мыжымда Базарак артының кырыкан кеңге, дизин каан чинчилер дег, чараш. Ол-бо кудумчуларда селгүүстээн аныяктар ийи-ийи, үш-дөрт болуп четтинчилкен орайга дээр чажыттарын дыныалыр-дыныалбас чугаалажын базып чораанар. А совхозтуң конторазында үшкү квартелде социалистиг чарыштарның түңнелдери үндүрген совхозтуң партия, ажыл-агый активинин хуралы доозулган соонда, партком секретары Калзан-оол Доңгак, совхоз директору Дадар-оол Салчак, Шуй көдээ Советинин күүскомунуң даргазы Адыг-оол Доржу база профком, комсомол комитединиң даргалары болгаш кол туска эртемниглер артып калган чоокку үеде кылыр ажылын сумележип дугурушкан органнар.

— Он бирги беш чылдың өзек чылын эвээш күш-ажылчы чедиишкиниглиг доозуп турарывысты бүгүн үндүргеннивис үшкү квартелдың социалистиг чарыжының түңнелдери бадыткап турар-дыр. Совхозтуң ажыл-ишчилери багай эвес ажылдаан. Ынчалза-даа чедиишкиниерге менээргеиип мактанмайн, орта дамнын, улам күженишкиниг ажылдаар ужурлуг бис —деп, партия комитединиң секретары Калзан-оол Севээн-оолович олурганнарны кичээнгейлиг бодунче хаара тутkан.—Совет Тываның 40 чыл оюнга чедир ам таптыг-ла бир чыл үе арткан-дыр. Ол улуг байырлалды күш-ажылчы белектерлиг, бедик сагылга-чурумнуг утkуп демдеглээр төлээде, СЭКП Төп Комитединин июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр кол кичээнгейлиг кижизидилге ажылынче угландырарывыс чугула сорулга дээрзин билир силер. Ам бо хүннерде суур чаагайжыдылгазының талазы-биле хөй ажылдарны кылыр бис. Ол дугайында суму даргазы даартадан ыыай кылыр ажылдарның планын маңаа чугаалаптар...

Б. БАРБА.
Бай-Тайга район.

БЕЛОКУРИХА—СИБИРЬНИҢ ДЫШТАНЫЛГА ЧЕРИ

Алтай —бистиң Төрээн чуртувустуң чараш бойдус чурумалдыг черлериниң бирээзи. Белокуриха дээрге бо кайгамчык ораниың тоолчургу булуу. Даг-Алтай тайгаларындан өгезин алган шанкыы хемчигешти мычаар адаар. Белокуриханың ол-бо талаалары мөңге иогаан ние бүрүлерлиг ыштар-биле шыптынган, дээрде шаштыга берген чүве дег бедик даглар кажаалап алган турар. Ооң агаары онзагай эмнээр шынарлыг. Эн-не кол байлаа — радонлуг изиг аржаны, шынары чуртта эң-ме эки. Аңаа курортту ажытканыңдан бээр чүс чыл ашкан. Чүгле Совет эрге-чагырганың чылдарында ол хөгжүп өгелээн болгаш чыл келген тудум-на ооң овур-хевири чаартынып турар.

Мында чеди санаторий бар, аңаа бир сезонда дөрт муң хире кижи кадын экижидип быжыглаар, чылдың-на дөртен муң хире кижи Белокурихага кээп эмнедип турар. Каш чыл болгаш ол сан ийи катап өзер.

Сөөлгү чылдарда «Белокуриха» санаторийниге бирээзинге-ле 511 кижи чурттаар он хаът ийи корпусту, ниити курорттуң эмнелгезин, радонбиле эмнээр черин болгаш өске-даа тудугларны ажыглалга киргген. Курорттуң эмнелге корпузунуң төлевидекчилери бүгү талазы-биле таарымчалыг болгаш чараш, амгы үениң дериг-херекселдери-биле дериттинген объектини төлевилээни база тудугжуларның ону эки тутканы дээш ССРЭ-ниң тергинин тудугларның санына киргген. Ынчангаш ону кылганнарга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңналын бо чылын тывыскан. Ол болза кижиниң кадын камгалаар дугайында Коммунистиг партииның болгаш Совет чазактың сагыш салмышкыныың бир илерели-дир.

Курорттуң бүгү-ле эмнелге албан черлери амгы үениң дериг-херекселдери-биле хандыртынган. Мергежилдиг, арга-дуржулгалыг эмчилер ажылдап турар. Оларның арызында медицина эртемнериниң үш кандидаттары, дээди категорииның беш эмчизи, РСФСР-ниң алдарлыг ийи эмчизи бар. Дыка хөй эмнелге ажылдакчыларына «Кадык камгаладының тергини» деп атты тывыскан.

Сөөлгү чылдарда курорттуң ат-алдары сурагжаан. Аңаа Алтайның, Тываның, Уралдың, Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң, Ортаакы Азияның республикаларының болгаш өскедаа черлериң ажыл-ишчилери кадын быжыглап, эмнедип турар.

Курорттуң келир үеви кайгамчык. Чаа санаторий комплекстерин, пансионаттарны, уруглар санаторийлерин аңаа тудары көрдүнген. Амгы үеде ында 1022 орунлуг он хаът ийи корпусту, муң олуттуг столовайны тудуп турар.

Белокуриха—Сибирьниң баштайгы курорт хоорайы, каш чыл эртерге ол Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң эң эки кадыкшылга черлериниң бирээзи болу бээр.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТАРДА: ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1983 чылда шаңналын тывыскан эмнелге бажыңы: «Белокуриха» санаторийниң чуртталга корпустары.

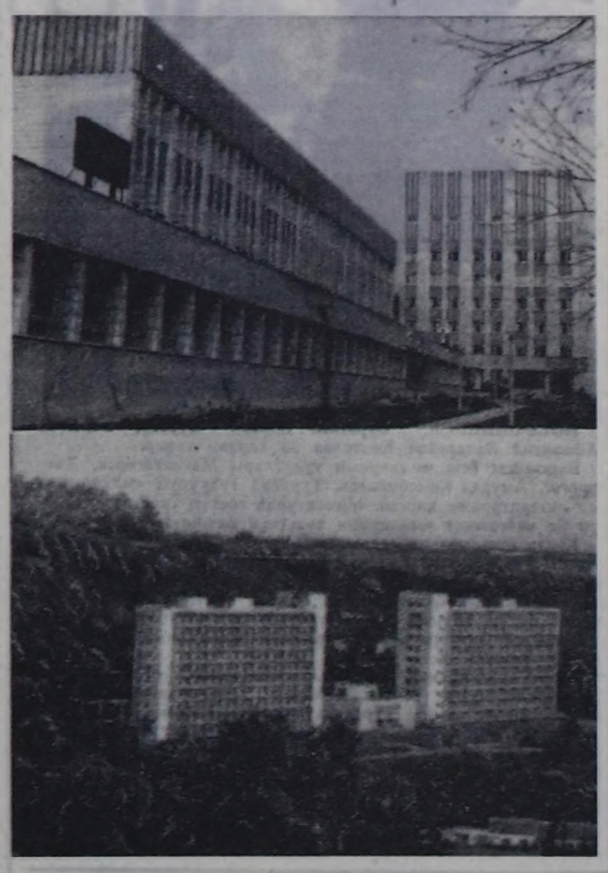

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН

БЕЛГРАД. Югославияның Нови-Сад хоорайында спорт болгаш турисчи херекселдериниң чаңчыл болган бүгү делегей ярмарказы ажыттынган. Ук делгелгеде он бир чурттарның ооң иштинде Совет Эвилелиниң бүдүрүлгелеринге кылган кылыгларны делгээн.

Сараевога болур XIV кышкы олимпиадага белеткелдиг дугайында түүл көрүкчүлериниң болгаш специалистериниң улуг сонуургалын болдуруп турар. Югослав специалистериниң ажылдап кылганы хөй санныг фото-чуруктарны, карталар болгаш схемалар, спорттуң кышкы хевирлериниге ажыглаар дериг-херекселдерни ЮСФР-ниң олимпий комитеди делген салган.

БОНН. Ортумак ыракшылдың чаа америк ракеталарын чуртка тургусканының түңнелинде Вашингтониың ракета-ядролуг чепсээнин шөлү болуп ГФР-ниң шыгыы айылче шилчий берип болурунуң дугайын чепсегленишкинни дүжүрер болгаш чепсегленишкинни контрольдаар талазы-биле бундестагның адакы комиссиязында социал-демократтар болгуунуң удуртукчузу К. Фойгт айыткан.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле сөөлгү үеде Совет Эвилелиниң эгелекчи саналы ортумак ыракшылдың ракеталарын кызырарынга ССРЭ-ниң шуут беленип хереченлеп турар деп, ол чугаалаан.

Женевада совет-америк чугаалажышкыннарының чедишкининг доостурунга ГФР-ниң чаза кандыг-даа хемчегларни албайн турарын база «Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарны тургузарынга чоонуң угаан-бодалын чаңчыктырарын орадаажын турарын К. Фойгт айыткан.

КАИР. Каттышкан Штаттар Израильдың Хайфу дээр далай портун араб улуска удур бодунуң дерзин үүлгедиглерни боттандырар баазазы кылып алган.

Кээп турар медээ ёзугаар алырга, чоокта чаа аңаа «Мэхэн» дээр эсминец-ракетоносец келгеш баргаш. Ливаниың иштики херектерингe ажыы-биле чепсевтиг холгаарлап турар «Эйзенхауэр» авианосец болгаш АКШ-тың шериг-далай күштерининг өске-даа корабльдери чоокку үеде Хайфу портка четкилеп кээр.

САН-ФРАНЦИСКО. Бо чылдың тончузүүнден эгелеп ядролуг ракеталарның чаа хевирлерни Барымн Европага тургузар дугайында Вашингтониың болгаш НАТО-нуң планнарын боттандырып чорудары делегейниң дүшүүрлүг чоруун улам күштелдирер. «Бо чылдың декабрь делегейге чаа халапты чедирип болгуг» деп, америк «Трибюн» солун редакция түүлүнде айтып турар.

«Першинг» болгаш чалгынныг ракеталарны бүдүрерин соксадыры болдуңа мурнунда кол сорулгалар деп санап турар Европа динте дайынга удур шимчээшкининиң улам калбарып турарын ол түүлде айтып турар. Бодуңуң болгаш Варшава Керээзиниң кежигүнери чурттарының айылы чок чоруун хандырар дээш чогуур хемчегларни алырынга Совет Эвилели бүрүм шинтирлиг деп, «Трибюн» солун демдеглеп турар.

КАРАКАС. Башкыларның ниити национал ажыл соксадышкыны Венесуэлада өгелээн. Олар чырыдышкын системазында ажыл чок чоруктуң өзүп турарынга удурланып, ажыдыралдың болгаш күш-ажылдың байдалдарын экижидерни негеп турарлар. 4 миллион чыгам школачылар өреннип турар чурттуң 20 муң өреднилге черлериниде ажыл соксадышкыны болган.

ТОКИО. АКШ-тың президентизи Р. Рейганның Японияга аян-чорук кылып келири чоокшулаан тудум, Токио биле Вашингтониың экономиктиг харылзааларинга дүшүүрлүг чорук улам тодаргай илергейлеттинип турар деп, «Нихон Кэйдзай» айтып турар. Дыка хөй шыңгыы айтырыглар болгаш чорулдээлер ийи күрүнелериниң арызында турып турар. Япон автомобильдерни АКШ-че үндүр садарының, америк көдээ ажыл-агый барааннарын болгаш харылзааның дериг-херекселдерни садып алыр айтырыгларда «эвилелчи чурттар» арызында чорулдээлиг болуп турарын ол солун айтып турар.

БРАЗЗАВИЛЬ. Габониың шайысылалы Либревильде эртип турар Төп Африканың чамдык чурттарының удуртукчуларының ужуражмышкыныында Төп Африка күрүнелериниң экономиктиг ниитилежидилгезин тургузар дугайында керээге ат салган.

Девискээр аайы-биле тургустуган чаа организацияда Габон, Бурунди, Камеруп, Төп Африка Республика, Конго, Экваторлуг Гвинея, Руанда, Чад, Заир, Сан-Томе биле Принсипи кирип турар. Керээ ёзугаар ниитилежидилгениң ажыл-чорудулгазы көдээ ажыл-агый, үлетпүр, транспорт, садыг, сан-хоо политиказын таарыштыр чорудар талазы-биле ооң кежигүнериниң арызында бүгү талалыг кады ажылдажылганы хөгжүдеринче утланган.

БЕЛГИЙ ЧАЛГЫНЫҢ ТОМУЙЛААН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизиниң Чоокку Чөөн чүкте тускай төлээлекчизи Р. Макфарлейнин национал айыл чок чорук талазы-биле бодунуң чаа дузалакчызынга томуйлаанының дугайын Р. Рейган чарлаан. Ол чоокта чаа албан-дужаалындан дүжер ужурга таварышкан Дж. Уоттуң орнунга иштики херектер министринге томуйлаткан У. Кларктын орнунга кирер.

Чаа томуйлаашкын-биле холбаштыр Ак бажыңның агрессчи, милитаристиг чүткүлүнге кандыг-даа өскерлиишкин болбазын солуниларының баштайгы үүлдериниде айтып турар. Чугаа чүгле бир реакционерни болгаш «хартыганы» өскезиниде солаанының дугайында боолп турар. Неделя санында үнер «Тайм» солуниың бижээнин-биле алырга, Макфарлейн дээрге, «ССРЭ-биле харылзаалары» шыңгыы туруш-биле чорударын күзээр, консервативтиг үзелдиг, кадржаан шериг кижи» боолп турар. Ооң «президентиниң үзел-бодалдарынга бүрүүг-биле каттыжып турарын» «Вашингтон пост» бала айытпан.

Рейганның администрациязының үеинде АКШ-тың даштыкы политика аппарадынга солуушкуннар кажангызындаа-даа артык хөй боолп турарын солуниар демдеглеп турар. Рейган Ак бажыңга долу эвес үш чыл иштинде олурган үеэнинің иштинде бир күрүне секретарын болгаш национал айыл чок чорук талазы-биле ийи дузалакчыны солуп четтирипкен.

ТАЙБЫҢНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫ ДЭЭШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

Хөй чүк сөөртүр самосвал машиналар доозунну агаарже көдүрүлдүр үндүрбүшаан, шууштур чоруп-ла турган. Оларның кырынга хаялар бузуидуларын чүдүргеи болган. Машиналар мрадыр чоруп, Соңгу Кебир хемде дерип турар плотинага тудут дажын чедирип келгеи. Плотинаны дерип дооскан сөөлүнде хемиің суунуң агымы оожумнап, сут шыгжамырын долдуруптар. Күш-ажыл кижилериниң туткан хөлүнден тарылга шөлдерни сут-биле хандырып өгелээр.

Чурттуң изиг хову шөлдерни суттарар системаның, Соңгу Кебир хемге плотина тудуунуң төлевилелин Сириниың специалистери боттарының совет өөнүктери-биле кады чоогаадын кылган. План ёзугаар алырга, суг шыгжамырының дузазы-биле 14 муң гектар шөлду суттарып болур, көдээ ажыл-агый кооперативтиг каттышкан хөй муң тараачынмар аңаа ажылдаар аргалыг болур. Хары угда чугула өске сорулга база шинтпарлеттинер: Сириида ийиги улуг хоорайның — Латакиниың чонуңуң сут-биле хандырылгазы плотина тудуу доозулган, ону ажыглалга киргген сөөлүнде өкижиир.

Совет Эвилелиниң болгаш Сириниың арызынга экономиктиг кады ажылдажылга чыл бүрүде улам калбарып, чаагай түңнелдерлиг болуп турар. Ол кады ажылдажылга 26 чыл бурунгаар өгелээн. Ийи чурттарының арызынга экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылга дугайында баштайгы дугуржулгага 1957 чылдың октябрьиың төнчүзүнде ат салдынган. Совет Эвилелиниң дузазы-биле Сирияга 35 бүдүрүлге черлерни туткан, амгы үеде 30 хире бүдүрүлгелерни дерип турар. Совет Эвилелиниң деткимчези-биле нефть тывыжының үлетпүрү тургустунган, суттарылга системаларын кылган, демир-оруктарны, электри дамчыдылгазының шугумнарын тудуп турар. Сирия болуунуң өөлчөөнде Совет Эвилелиниге хөвенин, хой дүгүн, кургаткан кат-чимисти, таакпыны, трикотажты, идиктерни болгаш өске-даа барааннарны чорудуп турар.

ССРЭ-ниң болгаш Сирия Араб Республиканың аразынга найырал база кады ажылдажылга дугайында 1980 чылдың октябрь 8-те ат салдынган керээ совет-сирия харылзааларның чугула чаа үе-чадазы болган. Израильдиң болгаш америк империализминиң Чоокку Чөөн чүкке улам күштелген агрессчи үүлгедиглериниң үеэниде Совет Эвилелиниң болгаш найырал Сирияга өнза чугула ужур-дузалыг деп санап турар. Делегейниң ол районунда байдал сөөлгү үеде улам чидиглеиген. Израиль агрессорлар АКШ-тың бүгү талалыг деткимчези-биле Сириниың Голан бедиктерин болгаш Ливаниың девискээриниң улуг кезиин эжелеп алган туруп турар. Израиль шериглериниң мурнуку одуругда кезектери Сириниың найысылалы Дамаск хоорайдан чүгле 25 километр черде турар. Израильдың болгаш америк империалистериниң шериг-политиктиг агрессиязынга удур дүшкүүрлүг демиселге Сирия быжыы-биле турушпушаан, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның бүгү талалыг деткимчезинге даянып турар. Совет Эвилелиниң Сириниың экономиктиг кады ажылдажылгазы ол чурттуң чугула улус ажыл-агый сорулгаларын шинтирлээриниге, ооң камгалал күүзүн быжыглаарынга дузалап турар.

Совет Эвилелиниң дузазы-биле туттунган бүдүрүлге объектилериниң дугайында Сириниың чону улуг чоргаарланмышкын-биле чугаалаан турар. Совет Эвилелиниң дузазы-биле Сирияга боттандырган баштайгы улуг тудуг—Ефраттың гидроэнергетиктиг комплекизи-дир. Ол улуг дериишкин совет-сирия кады ажылдажылганың тодаргай херечензи болгам. Сириниың хөй салгакчылары шашкын сут-лут Ефрат хемин чонуң чаагай чоруулуга бараан болдурарын хөй чүс чылдар дургузунда күүсеп чораанкар. Оларның ол күүсеп совет кижилериниң дузазы-биле боттанган. Ефраттың гидроэнергетиктиг комплекизи Сириниың хоорайларын электри энергиязы-биле, көдээ черлерни —сут-биле хандырып турар.

Совет Эвилели Сирияга чүгле үлетпүр бүдүрүлгелерни тударынга эвес, харын-даа оларны ажыглаарынга дузалап, чурттуң национал кадрларын белеткежип келген болгаш белеткежин-даа турар. Ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның бедик мергежилдиг кадрларын белеткээр талазы-биле Сирияга боттуг дузаны ССРЭ чедирип келген болгаш чедирип-даа турар.

Совет Эвилелиниң деткимчези Сириниың төөгүзүнде берге үеде ол чуртка улуг ужур-дузалыг болуп, америк империалистерге болгаш израиль эжелекчилерге удур демиселге тимлелгени чедин алырынга бүзүрелди болгаш идегелдин хандырып турар деп, республиканың ажылчыннары болгаш тараачыннары санап турар.

Н. ЛЕВЧЕНКО,
СЭТА-ның корр.
Дамаск.

Болгария Улус Республиканың Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң шугуму-биле специализастаттымганы ооң электрокарларны бүдүрер болгаш даштыкыже үндүрер талазы-биле ең улуг чурт болу бээриниге идиглиг болган.

Амгы үеде республика чылдың-на ыдыг 45 муң ажыг машиналарны кылып үндүрүп турар. Оларның шынары бедик болгаш камналгалыг-даа.

ЧУРУКТА: Софияның сентябрь 6 аттыг комбинадында электрокарларны эптеп турары.

А. СМИРНОВТУҢ фотозу. (СЭТА).

ТРИПОЛИГЕ БОЛУУШКУН ДУГАЙЫ

Информация агентилелдериниң дыңнадып турары-биле алырга, «ислам чаңгыс эп шимчээшкининиң» организациязында кирип турар экстремистиг идегеттер Триполи (Ливан) хоорайда чоокта чаа Ливан Компартииниң болгаш ооң кежигүннериниң турар бажыныче чепсектиг халдаашкынны кылганының түңнелинде хөй кижи өлүрткен.

Араб улустарының үндезин эрге-ажыктарын кезээде камгалап келген коммунистерже ол халдаашкынны империализмиң болгаш реакциязының үүлгединишкиннериниге удур демиселден ливанларны албаактырар сорулга-биле Ливанда болүктер аразынга мисилдежишкиннерни өөскүдүп турар америк-израиль агентуранын ходелишкиннери-биле холбаалының хайгааракчылар айтып турар.

(СЭТА).

ЧАА ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫ

ПРАГА. Чехословакиниың Коммунистиг партиязының партийжи өөредилге системазында чаа өөредилге чылы өгелээн. Бүдүн чартык миллион хире коммунистер болгаш партия кежигүү эвестер марксизм-ленинизмиң теориязының айтырыгларын, ЧКП-ниң политиказын, ССРЭ-ге болгаш ака-дуңма өскедаа чурттарга социалистиг тургузуушкуунуң дуржулгазын өөренир. 160 муң хире пропагандистер болгаш лекторлар теоретиктиг билиглерни дыңнакчыларның шиңгээдип алырынга дузалаар.

Өөредилге программазында ЧКП-ниң XVI съездизиниң, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң документилерни, эш Ю. В. Андропованың «Коммунист» журналга парлаттынган «Карл Маркстың өөредиги болгаш ССРЭ-ге социалистиг тургузуушкуунуң чамдык айтырыглары» деп үүлүн, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарын киргген.

Коммунистерниң өөредилгезиниң шынарын бедиктериниң чогуур байдалдарын тургускан. Социалистиг тургузуушкуунуң теориязының болгаш практиказының айтырыгларының талазы-биле эрээн хөй номнарны болгаш үүлдерни парлап үндүргеи.

(СЭТА).

Ж. МАРШЕНИҢ ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциядa иштики политиктиг нарын байдалдың дугайында Француз коммунистиг партииның Чингине секретары Жорж Марше Парижке болган парлалга конференциязынга анализтеп чугаалаан. Чөөн үеелдиг күштерниң эвилелин божаннадыр, узуттаар дээш бүгү-ле үүлдерни кылып турарлар.

Франциянын экономиктиг бергедээшкининиң буруузу чөөн үеелдиг күштерге бүрүн онаажыр деп хоозун бадыткаашкыннарны барын үеелдиг күштер база пептередип келген болгаш сөөлгү үеде улам-на калбарткан деп. Ж. Марше медеглээн. А херек кырында байдал кандыг болганыл дээрге, чөөн үеелдиг күштериин чазааның ап чоруткан хемчегларының түңнелинде чуртта ажыл чок чоруктуң өзүлдезинин темпизи эрээн кызырылган.

Франциянын чөөн үеелдиг күштериниң чаңгыс эвилелин болгаш-на быжыглаарының эргежок чугулазын Ж. Марше айыткан.

КОРПОРАЦИЯЛАРНЫҢ «ЧАЖЫТ ДАЙЫНЫ»

Америк монополияларын аразында чорудып турары ажык-кончаа дээш демиселиниң онза ылгалыпкы дег талалары-даа чок. Рынокта боттарының туруштарын быжыглаар база өскелериин ажыыбиле байып алыр дээш удурланыкчылар чүү-даа үүлгедириниден чалданмас, ажыглаваа ужурлуг-даа аргаларны хереглээриниден ыяпас. Салын алыкчыга барааннарын көргүзери, чарлаары-биле чарлалдарны тарадып, үлетпүр талазы-биле шивишкиннээшкининиң кезээ болу берген «чажыт дайынны» база олар чорудып турар. Маесачусетс штаттың үлетпүр каттыжышкынының кол юриди У. Макарфинин демеглээни болза, «чажыт сан-хоо болгаш садыг операцияларының санчырагайларын база техниктиг документацияны оорлаар чорук чамдык улуска миллион-миллион ажык-кончаанын үнер дозу, өскелерге бууразшкын болу берген».

«Хостуг рынокту гангстерлериниң» бедик кичээнгейин «Ю. С. ньюс энд уорлд рипорт» сеткүүлдүн бижээни-биле алырга, алаанналып турар талага кандыг-даа медээ бүрүдүн аар өртекке чедирип ап болур. «Ол даарге, сеткүүлдүп демеглээни болза, эм аймаанын азы косметика составының химиктиг тургузуу казымал байлактарлыг районнарны айтып каан геология шинчилелериниң түңнелдери, чаа ЭСМ-ниң кезектери, кампаниялар аразында каттыжышкынның планнарындаа болуп болур». Бодаарга, чугула-даа эвес, өг-бүле-даа талазы-биле таарымча чок байдалдар. Фирма баштаар черниин кежигүннериниң калымын байдалынын дугайында медээлер база онза херек болу бээр таварылгалар хөй. Доллар дээш демиселге хөренгитеннер удурланыкчыларының чамдык «таарымча чок» талаларын дүжүп берлин дээш чарлаарындан безин ыяпас.

Хөренгитеннериниң хөлөмдеп алган улустары кандыг-даа арганы, чепсектерни ажыглаарындан ойталавас. Өске таланың кижилери аланнажып турарларының бүзүрүлгелеринге ажылга кирип алгаш, ооң хамык үүлдерни база үүлгедип турарлар. Ол болдуммаза, хээли. «белек» сунар аргаларны ажыглаар. Ооң кедерезе «айыылыг» базымнарны кылып, штаб-квартираларны үреп, ында сейфтерде документилерни оорлаар.

Үлетпүр чажыттарынга база бир айыл болза, «Ю. С. ньюс энд уорлд рипорт» сеткүүлдүн хереченлеп турары болза, компанияларның эргежының ажыглаан ангы-ангы организацияларны ажылдакчыларынын үүлгедиглери. Чижээ, «Интер-Американ консалтентс» корпорацияның ажылга чоокта чаа хүлээп алган «специалист» тодаарын директорлар совединин хуралдаар валыга үн бижиир аппарат салып чыткаш туттурган.

Нью-Йоркка бо чылдың эгезинде улуг чаргы үнген. Хоорай полициязының офицерлери эрге-дужаалын ажыглап, үнелиг чажытты бир компанияга үштүп берипкен. Кыска үениң дургузунда «корум-чурумнуг тудубчулары» 1,2 миллион долларны кармактарынга суп алган.

Үлетпүр талазы-биле шивишкиннээшкин илереп, кымга ол ажыктыг турганы тодарай-даа бергенде херек үүлгедикчилерни шиидери берге. Оон чылдагааны болза оорлаттырыпкан таланы бодумун холу база арыг эвес. Улуг чаргы үне бээриниден кортканы, сулче херекти оттурар кылдыр өлар кодурбейн турар.

Үлетпүр шивишкиннээшкининиң өскени хемчээл чок, ооң уламындан дуурааниин Америкада кодуре берген. Ону «Интернэшнл бизнес машинз» корпорацияның директорлар чөвүлелиниң даргазы Ф. Кэрнин демеглээни: «Америк индустрияның байдалын саидан үндүрүп болур аар чорук — үлетпүр шивишкиннээшкини».

А. СИСНЕВ.

(СЭТА).

УРАН ЧУРУЛГА АРГАЗЫ-БИЛЕ

Чурукчу болгаш амыдырал

Богун Тываның чурукчуларының VII съездизи болуп эртер. Анаа СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, уран чурулга ажылдакчыларының моон сонгаргы соруглаларының дугайында чугаа болур. Съездиниң мурнуу чарымда бистиң корреспондентивис Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинин даргазы И. С. Салчак-биле ыска интервью ылган.

— Тываның чурукчулары эрткен VI съездизинден бээр ийи чыл иштинде кандыг ажылларны кылганнарыл?

— Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилели эрткен ийи чылдарның иштинде элээн ажылдарны организастап кылган. ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң уран чурулга делгелгелериге киржип, анаа Тываның чурукчулары болгаш чазаныкчылары боттарының ажылдарын киргеш база чогуур үнелели алгылаан. Ол ындыг делгелгелерге 25 кижи боттарының ажылдарын киргеннер. 1983 чылда Красноярск хоорайга болган «Төрээн чуртувуста» деп делгелгете 9 кижи киржип, ажылдарынга үнелели алган. Ол ышкаш Москвага «Россияның анимилистери» деп делгелгете бистиң 12 чазаныкчыларывыс киришкеи. Анаа Р. А. Аракчаа, Д. Х. Дойбухаа, Х. М. Саан, Ч. Б. Түлүш, Х. Т. Хунан, В. Ш. Салчак, С. Х. Кочаа болгаш өскелер-даа боттарының ажылларын киргеннер.

«ССРЭ-ниң 60 чылы» деп делгелгете бистиң хөй чурукчуларывыстың ажылдары киргеи.

1982 чылдың декабрьда Тываның чурукчулары чаа туттунган улуг бажыңны алганнар. Ол —бистиң хоорайны каастап турар тудугларының бирээзи, уран чурулганың төвү болуп турар.

Сөолгу ийи чылның иштинде 20 ажыг делгелгелерни организастап көргүскеи. Оларның иштинден чурукчуларның чогаадылга ажылының 3 улуг делгелгелерни организастаан. Ол болза Тыва АССР-ниң литературазының болгаш уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы В. Ф. Деминиң, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Б. Дупчүрүүн болгаш С. Көгелдин тускайлаң делгелгелери-дир.

Эрткен чазын урулларының чурулга школаларының башкыларының тускай делгелгезин организастап ажыткан. Ол уран чурулганың иниги сайзыралынга болгаш аныяк салгалды кижизидериге улуг идегни берген.

— Тываның күш-ажылчы кижилериниң дугайында ажылдарга хамаарыштыр чүү чугаалап болур силер?

— 1982 чылдың август-сентябрь айларда ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң болгаш Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң «Чер болгаш кижилер» деп темага бистиң чогаадыкчы болук бистиң республикага ажыдаан. Уран чурулга талазы-биле тускай профессионал чурукчулар 4 болукке чарлып алгаш, Тываның районнарынга барып, колхоз ажыл-агыйының болгаш бүдүрүлгелериниң, культураның, улус өөредилгезиниң мурнакчылары-биле ужуражып, оларның ажыл-ижи-биле танышып, чуруктарны болгаш портреттерни чурутулаан. Бо дээрге каттышкан улуг ажыл болган.

— Чурукчуларның профессионал өзүлдезиниң талазы-биле кандыг ажылдар, хемчеглер алдынган ирги?

— Тываның Чурукчулар эвилели ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң 26 кежигүннеринден тургустумган ажылдан турар. Сөолгу ийи чылның иштинде 4 кижини эвилелдің кежигүнүнге хүлээп алган.

Боттарының профессионал мергежилил бедидер дээш 8 кижи Бүгү-эвилелдің чурукчулар дачаларынга барып ажылдап, анаа кылган ажылдарын чоннга көргүскүлээн. Бо бүгү чурукчуларның өзүлдезиниге улуг дузалыг болган. Беш чурукчу уран чүүл училищезинде ажылдап турар.

— Совет Тываның 40 чыл оюнга Тываның чурукчулары улуг белеткел ажылдарын кылып турары билдингир. Анаа холбаштыр амгы үеде кандыг ажылдар кылдынганыл?

— Совет Тываның 40 чыл оюнга таварыштыр Москвага Тываның уран чүүлүнүң хүнерин эртер болгай. Анаа утку-куштур белеткел ажылдары чорун турар. Чурукчу бүрүзү республиканың 40 чыл иштинде чедип алган чедишкиннерин бүгү талазы-биле тус-тус адырларга көргүзер дээш план өзугаар ажылдап турар.

Амгы үеде Тываның 40 чылынга хамаарышкан стол медальлары, хөрек демдектери, хүндүлел биджиктериниң хевирлерин чураан болгаш ол бүгү тускай комиссияга дужаатты-ган, Москвада кылдынып эгелээн.

Хоорай, суурларның аныныгызын сайзыралыры дээш ажылдарны база чурукчулар кылып турар.

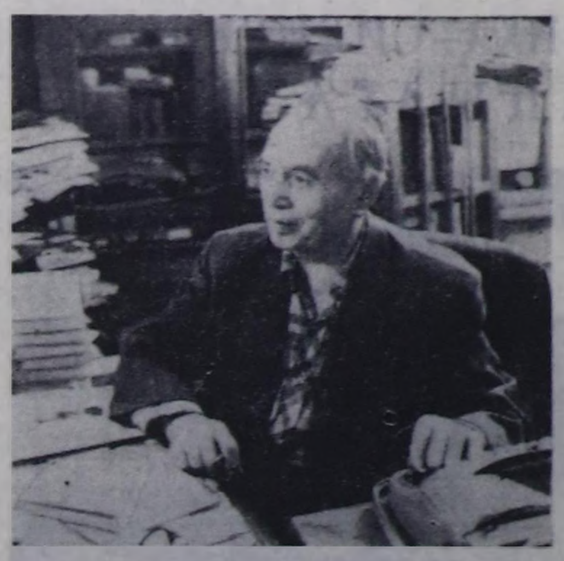

НОВОСИБИРСК. Сураглыт Сибирь чурттуг чогаалчы Афанасий Лазаревич Коптелов 80 харлап турар.

Баштайгы беш чылдарның тудуглары Магнитогорск, Днепрогэс, Амурда-Комсомольск, Турксиб тудуунуң чылдарында ол литератураже кирген. Ынчан уран сөстүң совет мастерлери бо кайгамчык чылдарның тоогузун бижип эгелээн.

Көдээ культура ажылдакчызы, көдээ корреспондент чораан Афанасий Коптелов бодунуң баштайгы чечен чугаазын Турксиб тудуунга бижээн. А. Коптелов 50 чылдарның дургузунда чогаал ажылын бижип келген болгаш оон номнары Сибирь-биле тудуш харылзаалыг. Алтайның биче улустарының амыдыралынга Октябрь революциязының салдарының дугайында «Улуг көжүг» деп романны бижээн.

«Улуг эгелээшкин», «Чалбыш хын үнер», «Кол багана» деп трилогиязын В. И. Ленинниң амыдыралынга болгаш ажыл-чорудулгазынга турааскаткан. Трилогиязының сөолгу ному ССРЭ-ниң Күрүне шаңналы-биле демдеглеттинген.

Чогаалчы Ленин, Октябрь революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдің Демдээ» орденнер-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: чогаалчы А. Л. Коптелов ажылчын кабинетинде.

А. ПОЛЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТВ

ОКТЯБРЬ 21-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.40 —«Ийи дайынчы». Уран-чечен фильм. 11.05 — Документалдыг телефильм. 11.25 — ССРЭ-ниң күрүеениң академиктиг симфониктиг оркестриниң концерти. 12.05 — Телемедээлер. 12.10 —14.15 — Чаңсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35— «60 чылларның коммунистери». Документалдыг телефильмнер. 15.25 — «Мээң Узбекистаным». Фильм-концерт. 16.20 —Тоолдуң валчылары». «Буратиноның ужуралдары». 1-ги серия. 17.50— ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Бишкуның болгаш Төп телевидениениң болгаш бүгүэвилел радиозунуң орус улус-чу инструментилериниң академиктиг оркестриниң концерти. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.10 —Н. Дорзионуң шүүктери. 19.40 — «Даңгыраглыг бижик». Уран-чечен фильм. 21.00—«Ye». 21.35 —«Экранда кинокомедия». «Автомобильдеш камгалаш» 23.15—Бөгүн делегейде. 23.30—00.10 —Бокс талазы-биле делегей кубогу.

ИНИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15—Документалдыг телефильм. 8.35—9.35 —География. 8-ки класс. Чиик үлетүр. 9.05 — 12.40 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Иниги биология. Эволюстуг хөгжүлдениң кол угланышкынары. 10.35—11.40— А. С. Пушкин 5-ки класс. 11.05— Бойдус эртеми. Чагаалдарга харылар. 12.10 — Төөгү. Крепостной эрге үезинин мастерлери. 13.10 —А. С. Грибоедов. «Угаан човуланы». 13.55 —Монументалдыг уран чүүл. 14.25—«Кижилерге херек болуру». «Д. Б. Кабалевскийге». 2-ги фильм. 15.20—Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чаңсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Школа амыдыралы». Тележурнал. 18.50 —Телемедээлер. 19.00 —«Азияның төвү». 19.30 —Совет Тываның 40 чыл оюнга. Даг-Алтайның, Хакасияның болгаш Тываның аныяк чогаалчыларының хуралының кижикчилери боттарының чогаалдарын номчуур.

МОСКВАДАН

20.00— «Чыргалдыг удуур, чаштар!» «20.15 — «Казы ажылдажылга». 20.45 — «Ромео биле Юлия». Г. Берлиозаның музыказынга балеттен үзүндү. 21.00— «Ye». 21.35 — 22.55 —А. Афиногенов. «Болуунуң ажы-төлүүнүң аразы». Тележурнал.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Янзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

ДЕТКИВИШААН

Чер-делегейге быныг тайбың турзун, кезээде аас хүн хүннеп, ашытөлдер аас-кежиктиг өзериг бистер шуптувус күзеп чоруур бис. А. С. Пушкин аттыг республика библиотеказында хөй ниин ажылдап турар, оларны колдуунда шупту херээженнер. Библиотеканың ажылданчылары бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың тайбыңга ынакшылдыг политиказын бүрүнүбиле детким, изиг үүлүзүгүнүүшкүн-биле карып турар.

Ылаңгыя СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээдги Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглели делегейде тайбыңга ынакшылдыг бүгү кижилерниң кичээнгейин хаара туткан. Библиотека ажылдакчылары бо чугула документини чонга тайылбырдап чедиреринге үлүгүн киргеннер.

Коллективте херээжен чон шупту ажы-төлүг, олар боттары авалар болбушаан, чамдыктары харын кыргаи-авалар. Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга ачалары, оолдары тулчуп чораан өг-бүлелер бисте база бар.

Коллективтиң кежигүннери Төрээн чуртунуң улам ынай чечектелиншкини дээш быжыг тура-соруктуг ажылдаар, олар бир хүнүүн ажыл төлевирин Тайбың фондузунче шилчидерин шиитпирлээннер.

С. ШИМИТ.

Пушкин аттыг библиотеканың директорунуң оралакчызы.

АЯН ТУДААЛ

Аныг-Баажы Культура башкының «Хамнаарак» агиткультбригадазы малчыннарның, тараажылардың күзенчиг аалчызы. Бот-тывынгыр артистер-биле кижи эмчизи, мал эмчизи, библиотекарь болгаш лектор кады чоруп турар.

«Күш-ажылга мактаа» деп сценарий-программаның утказы байлак. Кижилерни күш-ажылче соруп кирип турар одуруглар программада кирген. Ажылдан оспаксыраар, арагаже хандыкшыыр кижилерни база көскүзү-биле сойгалап турар. Ажыл-агыйның мурнакчыларын алдаржыткан. Бот-тывынгыр артистер кожазы суурларже база аалдап барып турар.

А. ОНДАР.

Улуг-Хем район.

ӨРТКЕ УДУР КОРГУШ ЧОКТАР

ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң өртке удур камгалалының Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң ажылдап кылган өртке удур техниказының чаа хевирлери орт-биле демиселде ажыглаттынып турар.

Өрт ажыгрукчулери аразында чугаага ажыглаар шериг терминнерлиг: демисел, атака, өрт өжүрениң штавы болгаш тыл рапорт чорудуп турарывыс бо черни шериг ёзуз-биле мынча дээр: Москва хоорай күүскомунуң өртке удур камгалал эргелелиниң өөредилге төвү. Чурттуң өртке удур техниказының чаа хевирлери ооң стендилериниде көргүстүнген.

Түүден эгелээрил — эң чугула айтырыг. Өрт хыпкан шактан ону ажыгрун эгелээн шакка чедир эрткен үе өрттүң өжүрении шиитпирлээр. Хамык херекселдериг көдүрүкчү кээп туруптары билек, каш-ла секунда үнүү. Бүгүде билир АЦ-40 деп өртке удур машинаның крышазыныан улуг бажыңның алдыгы каъдыныче чадавы шейүп өскедипти, үгекте олурган өрт ажыгрукчузү суг чаштырар мөөнүн хып турган квартираның соңгазынче үлай тудупту. Сугже «орудуу» чадалап-даа, коридорлап шейбээн. Өрттү кайнаар-даа өскүвес кылдыр даштынан суг-биле боой тудуниканы ол.

А шаанда кандыг турганыл? В. Гиляровскийниң демдеглелин номчуп бээйл: «Өрт өжүрер «машина» каңгырт-коңгурт маңнап-ла орар: өөрт тергеде —тыпналар, үш тергеде —өрт өжүрер херекселдер, а ийи тергеде — суглуг досказрлар. Оларның мурнунда— түн үргеи, чырыткы туткан, аттыг кижи халдып-ла орар». Өрт-биле демисеживиниң күчүлүг чепсектери бар амгы үеде шаандагы ол байдал каттырынчыг-даа ышкаш болза, оларның аразында иниги үүл бар эвес деп бе? Эргелелдиң хаалгаа техниказының болгаш чепсектериниң киллизиниң ажылдакчызы В. Совков мындыг харыы берди:

— А методу биезги хевээр арткан: бүгү-ле чүве суглуг досказрдан эгелээр.

Мээң алдепсине бергенимни ол эскерип каап, тайылбырлап эгеледи:—Өртке удур демисежириниң принциви өскерилбээн; сугнуң азы өске-даа чепсектерниң дузазы-биле кислородтан от аңылаттынар. Бистиң өгбелеривис ол принципти боттары ала-чайгаар-ла ажыглап чораан болза, а эртем-техниктиг депшилге от-биле демиселдиң эң ажыктыг чепсек-херекселдерин эртем ёзу-биле дилеп тывар арганы берип турар. Өрт херекселдериниң аразында көвүн, газ, порошок база көстүп келген.

Ынчалзажок ону ажылга кижиниң корбезин хомудамчыг. Газ-суг дузазы-биле өрт өжүрер машинаны оңзугай байдалга ажыглаар кылдыр кылган болгай, бир эвес нефтегаз тывыштыг чер өрттеин бээр болза аан. Ынчан өрт автомобилинде турган күүлүг авиашимчедикчи өрт өскүтпес газ холумактыг сугнуң аттыкан күштүг агымын чалбышче удур тудуптар. Ол агымы скважинадан чалбышты ангылаптар хевирлиг.

Ынчалзажок өрт өжүрениң порошоктуг чаа херекселдериниң ажыктыын карак-биле көрүп бүзүредим. Өрт өжүрер херекселдиң бажыдан аттыгын үнген ак буулут хып турган кывар үүлдүг досказрны карак чивеш аразында көзүлбестедир дуй алы бээр. Булут тарай бээрге, өрт-даа болбаан үүве ышкаш болур. Солун-на чорду, чаа арга... чемге салып турарывыс аналаа сода-дыр ийин. Отка ол кончуг шыламык, иштинче база дүжүп кирбес болганда, суук үүл кырынга болган өрттү өжүрүп болур.

Мурнундагызыны-биле бети дээрге-ле өрт чалазын деннээр болза, чурттуң өрт техниказының эрткен оруу өскүдүр. Чаа молнификация —АП-45. Бедин он беш каът бажыңны хире, анаа немештир үш центнер чүк кодүртүр лифт-биле база хавлыртынган. Амдыызында чаа ажыглап турар өрт өжүрүчүзү кижиниң даартагы костюму мындыг болур: кожазында шөлде өрттенгеи чагының мырыңай чанында бир кижи дүш чок кылаштап тур. Чалбышты чаштанчылары кызаңнаан ооң демир костюму, каракка өйлеп каан көзенектиг шлем, кислородтуг баллонар агаарның чалгыын чайлады шаштар. А беш минута эрткен соонда, отка өрттенмес костюмнериниң тургузукчуларының бирээзи болгаш ооң шенекчизи Ю. Аворян хаваанда дерин аржыыл-биле чоткаш, мындыг тайылбыр берди:

— Хөй каът пес пакет болгаш металл-биле шывыг каан костюм изиг отка белен черле хайылбас-тыр. Өрт одунга чүү-ле билгеи деп мен? Чок, чүү-даа билбедим. Чүгле чартык шак эрткен соонда, харын бичин изип келди...

— Бистиң чуртувуска өртке удур камгалалды улам сайырангайжыдарыныче улуг чүүзүгей салдрыыл турар. Совет кижилериниң амыдыралы болгаш күш-ажылчы чедишкиннери бүзүреллиг камгалаттынган турар ужуруг. Отбиле демиселдиң бүгүн көргүстүнген чаа чепсектери аңаа бараан болур, оларның хөй кезии чурттуң өртке удур кезектериниде эдилээн эрттирип турар.

Д. ДИБРОВ.
СЭТА-ның корр.

Москва.

Эмчиниң сүмези

АЙЫЫЛДЫГ ААРЫГ

Вирустуг аарыгларның иштинде кижилерге эң-не олумнуг аарыгның бирээзи —калчаа аарыы. Бир эвес чогуур үезинде эмчи дузаламчызы көргүспес болза, ол кижиниң амы-тынынга айылдыг. Ооң микробтары калчаа аарыглыг диригге амытаннардан дамчыыр. Өлүмүг вирус кижиниң нерв системаларын баксырадыр, кылыктандырар, харын-даа мага-боттуң чартыктаарынга чедирер.

Бо аарыг шагдан бээр биллингир. Бөгүн безин ол аарыг чер бомбүрээпиң кырында калбаа-биле тараан. Диригамытаннар аразында кайда-ла калчаа аарыы өскээн болдур. ол айылдыг халдавырга кижилер таваржыр. Бөрү, дилги, морзук дээн ышкаш диригамытаннар инфекция тарадыр. Амгы үеде ол аарыг колдуунда тоянчы иттар, моортайлардан тыптып, олар аарыгны кижиге халдадып боор. Көдээ ажыл-агыйның мал-маганынга бо аарыг халдаан таварылга база турган.

Аарыг диригамытаннар кижини ызырар болза, аарыг дораан халдаар. Аас иштинин, карактарның шараланчак картынга азы кештиң балыглаан черлеринге калчаа аарыглыг диригамытаннарның чараазы дегенде, аарыг халдап болур.

Айылдыг инфекцияларның өскүдүкчулери— тоянчы иттары, моортайлары, дилгилери, бөрүлери, морзуктарны узуткап, азырал амытаннарга доктаамал профилактиктиг тарылгаларны чорудар херек. Бир эвес калчаа аарыглыг ыт ызырган деп сезиг алзыңарза, эмчиге дораан тарылгадан кылдырыкар. Ызырткан черни саваңныг суг-биле арыдыр чуур болгаш йод азы перекис водородтуг эзилдиригбиле арыглаар. Ындыг аарыгны чүгле тарылга-биле эмнээр.

Кажан тарылганы эрттирип турар үеде, эзиртир суксуунуг ижип болбас. Бир стакан пиво безин тарылганың күштүг шынарын баксырадыптар. Ол үезинде донуп, эмин эрттир тургузу ажыл кылып болбас. Шак бо нарын эвес сүмелерни сагывышаан, аарыг кижи кадыын шуут экижидип, күшажыл кылыр шинээзинге кирип, бнезги дет чурттаар апаар.

Ынчалзажок калчаа аарыы бо хүнүерде чүгле медицинада эвес, а харын ветеринарияда база сезиничиг дүүрээшкинни болдурбушаан. Ветеринария албан черлери айылдыг инфекцияга удур демиселдиң дарый чорудуп турар. Ону кылырының демчеглери кончут бөдүүн. Бүгү чурттакчыларны билдилиг хамаарылгазы зарыгны болдурбазынга онза дузалыг. Хоорайларның болгаш суур бүрүзүнүң чурттакчылары ыттарын кандыг-даа уксалалы хамаарылга чокка, калчаа аарыынга удур тарылганы чылдын-ээ эрттирер.

Хайгаарал чок, тоянчы иттар болгаш моортайлар эң-не айылдыг. Бо амытаннар өлүмүг аарыгның тарадыкчылары-дыр. Ынчангаш оларны узуткаар ужурлут. Чурттакчылар азырал амытаннарны хайгаралдыг тудуп, санитарлыг сүмелерни шын сагыыры кончут чугула.

А. БАРАНОВ,
биология эртеминиң кандидады.

АРАЗЫНДА ХАРЫЛЗААЛЫГ

Санитарлыг хайгааралдың кол-ла соруглазы— долгандыр турар девискээрни бокталдырарын болдурбас, чурттакчы чонуң ажылдаар, чурттаар болгаш дыштаныр байдалдарын экижидериниң дээштиг хемчеглерни өй-шаанда ап чорударының хыналдазын боттандырары.

Эрзин районуң санэпидстанциязының эмчилери хамаарышкан девискээрвисте турар суурларның, албан организация черлериниң санитар-гигиеналыг байдалын доктаамал контрольдаар талазы-биле сорулгаларны база-ла мурнуусте салган ажылдап турар бис. Районуң херээженнер киллизиниң, райкүүскомуң толээлекчилери-биле кады совхозтарже комплекстиг үүүшкүннерни кылып, хынаалдарны чорудары бистиниде доктаамал болган. Райкүүскомуң хуралдарынга туберкулёзтүү, кеш аарыгларының профилактиказының дугайында айтырыгларны чаңгыс эвес удаа чугаалажып, шиитпирлерни хүлээп ап, чогуур хемчеглерни ап келген.

Ол бүгү ажылларның түнелиниде районуң чурттакчы чонуңуң халдавырлыг аарыглар-биле, вирустуг гепатит-биле аарыры мурнунда чылдарга деннээрге 2,5 катап эвээжээн. Санитарлыг чуруумнарны сагыыры районда иниги-биле экижээн. Чурттакчылыг черлериниң санитарлыг чаагайжыдылгазын часкы, күскү үелерде чорудары база чаңчыл болган.

Ажыл-ишчилериниң кадыкшылын камгалаары болгаш оларның бактаап турар ажылагый черлериниң күш-ажылчы чедишкиннериниң бедик болуру —аразында тудуш харылзаалыг. Ынчангаш көдээ ажыл-агыйның сезониуг кампанияларының үезинде малчыннарның колаңнарынга, спеген кезикчилериниң, механизаторларның турлагларынга барып, оларның кадыкшылын, чурттап, ажылдап турар байдалдарын хынаавышаан, таварыштыр тургузарын, сүмелээри бистиң база чугула хүлээлгевис. Санэпидстанцияның ажылдакчылары кыргылда эгелээр мурнунда хой кыргыкчыларын, вирустуг гепатитка бруцеллёзка удур тарылганы кылып чоруткан. Оларны тускай хеп-биле хандырарын чедип алырының ажылдарын база кылган. Июньда алтыкеш-биле ажылдап турарларга сибирь язвазынга удур тарылганы кылганнар. Сиген кезилдезинге ажылдап турган механизаторларның турлагларынга айыттынган хүнүер ёзугаар барып, санитарлыг байдалын хынаап, бригада бүрүзү эмперлиг аптечкалар-биле хандыртынган турарын чедип алган. А хораннуг бүдүмелдер-биле ажылдаар ажылчыларга ону канчаар ажыглаарының, канчаар калагалаарының чурумнарының дугайында тускай өөредилгеин эрттиргеш, чүгле эки шиңгээдип алганнарны ол бүдүмелдер-биле ажылдаарын чоңшээреп турар бис. Кышкы үелерде санэпидстанцияның эмчилериниң ажылдары база-ла хайыныкыныг: ырак, узак малчыннар колаңнарынче массалыг үүүшкүннерни кылып, малчыннарның, сакмащиктериниң бруцеллёзка удур хемчеглерни канчаар сагып турарын хынаар.

Бо ажылдарның чедишкиниг күүсеттиниреге санэпидстанцияның бүгү ажылдакчылары кызымаккай, идепкейлиг чорууп көргүзүп турарлар. Оларның аразында үе чылларда ажылдаан ажылдакчылар база бар. Чижээ, бактаборант Т. А. Мамышева чөрби беш, а эпидемологтуң дузалакчызы Н. К. Моң он ийи чыл дургузунда боттарының хүлээнген ажылын ак сеткилдиг күүседип келгеннер. Ол ышкаш санэпидстанцияның шак ындыг ырак, узак дивес ажыл-херээнге улуг дузаны чолаачы-кадрларывыс чедирип турар. Олар хүлээнген машиналарынга кончуг камныг. Машина үрелген азы кандыг-бир чылдагаан-биле чорун шыдавас дээш, эмчилериниң үүүшкүннерни үзер таварылгалар оларның талазындан турбаан. Бо коллективке киргеннен бээр он ийи чыл ажып турар чолаачы Д. Ч. Сенгинниң техникага камныг-биле ооң 1978 чылда хүлээп алган машиназы амдыгаа чедир сентелгеге турун корбээн.

Районуң бүгү будуцларынга чүгле санэпидстанцияның ажылдакчылары барып, хыпаалаларны чорударынга четтиргери берге. Ынчангаш хой-ниити санитар инспекторларының дузазын ажыглап турары черлериниң бисче чүгле ында четпестер дугайын дамчыдып турар эвес, а харын боттары ону дүрген алдериниң хемчээн ап чорудуп турарының салдары-биле ол черлериниң санитарлыг хайгаралын экижидерин чедип алыр арга бисте тургустунган. Ынчалза-даа чамдык албан, организация, ажыл-агый удуртукчуларының талазындан санэпидстанцияның тургускан негелделериге тоомча чок чорук-тар база тургулаар. А күш-ажылчы чедишкиниериниң база бир чугула үндезийи ажылчыларның ажылдаар, чурттаар, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны таварыштыр тургусканыда болгай. Ынчангаш ындыг ажыл-агый удуртукчуларының талазындан санэпидстанцияның сагындырыгларынга хамаарылгазын эде көөрү хамыктың мурнунда боттарының удуртканы коллективтериниң ажыл-херээнге улуг дузаны болдурар дээрзин утпазы чугула.

Он бирги беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдаларын районуң бүгү ажыл-ишчилери чедишкиниг күүседиринге санэпидстанцияның коллективи төлептиг үлүгүн киирер дээш, профилактика ажылдарын амгы үеде улам калбарткан ажылдап турар.

Н. ООРЖАК,
районуң санэпидстанциязының кол эмчизи.

БОКСКА ДЕЛЕГЕЙ КУБОГУ ДЭЭШ

РИМ. Италияның Старый Светте бир дугаар эртип турар делегей кубогу дээш маргылдаада Европаның ийи шилиндек командазының составында он совет боксёрлар киржип турар. Олимпий болгаш диптер аразының ринг мастерлериниң ужуражышкынары болуп турган. «Палаццо делло спорт» ареназынга совет боксёрларының ийиги баштайгы тиилелгелерин чедип алган. Европаның бирги шилиндек командазы дээш туржуп турар Невинномыск чурттуг спортчу Юрий Александров (54 кг) Соңгу Американың боксёру Джесси Бенвенидести, а Карагандадан Бейбут Есжанов (Европа—2) Океаниянның төлээзи Си. Симинаны (48 кг) тус-тузунда сан-биле тиилээннер.

Ужуражылганың баштайгы хүнүнде болгар Исмаил Мустафов (Европа—1) Сальватор Тодискону (48 кг, Италия) ажып каан.

Маргылдааларда Азияның, Африканың, Мурнуу Американың болгаш шөлдүң эзлери—Италияның шилиндек командаларында шупту 97 спортчу киржип турар. Шак ындыг маргылдаалар моон мурнунда Нью-Йоркка болгаш Монреальга болгулаан.

ШАЛЫПЧЫЛАР—КҮШ-КУЛЬТУРЖУЛАР

Лаголовскийниң күш фабриказының коллективи күш-ажылчы эки көргүзүглери-биле чергелештир боттарының спортчу чедишкиниери-биле база чоргаарланыр-лар. Үк көдээ ажыл-агый комплекциниң ажылчыныары болгаш албан-хаакчылары область болгаш район маргылдааларынга спорттуң хөй хевирлеринге докладаамал киржип, бүдүүрүлгенин ат-алдарын төлептиг-биле камгалап келгеннер. Ол бүгү социал-экономиктиг хөгжүлдениң планының чедишкиниг күүсеттенгениниң болгаш күш-культураны чугула айтыыр кылдыр көргениниң болуп турар.

Ленинград областында ол күш фабриказының спорт базазында 52 метр дурттуг бооданга шөлү, стадион, спорт залы, чырыткылыг хаак оруу — бо бүгү чурттанга бажынарының чанында туттунган. Бүдүрүлгенин ажылчыныарының хой кезии ГТО-нуң хөрек демдээнин эдилекчилери, а күш ажаакчыларының ийи кижиниң бирээзи-ле спортчу.

Күскү узун кежээлерде спорт залының соңгалары үрле чырыыр. Ында коллектив кежигүннери хол-бөмбүүнге, бискетболга, хүрештиг янзы-бүрү хевирлериниге, стол теннизиниге мергежилил бедидип турар. Фабрикада футбол командаларының саны 6 чедип, областың шыырак командаларымыы бирээзиниге самадыы турар. Фигурлуг чыгылаашкын секциязында киржип турар уруглар, оолдарның саны 80 ашкан. Ында чүгле Лаголовскийниң эвес, харын кожа турар күш фабрикаларының ажылчыныарының ажы-төлү хаара туттунган. Адыжларының спортчу көргүзүү бедик деңнелде.

— Күш-культураны хөгжүдериниге болгаш калбартырыныга улуг сагыш салганывыстың түүнелиниде кижилериниң күш-ажылчы идепкейи бедип, оларның кадыы быжыккан, сагылга-чурум экижээн. Бистерде идепкейлиг күш-культуржулар бүдүрүлгенин шалыпчыларыдыр — деп, профэвилел комитетинин даргазы Владимир Юрий чугаалаар.

С. ГАВРИКОВ,
СЭТА-ның корр.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге хар холумактыг чаъс чаар. Мурнуубарының түктеи хаттың күжү секундада 3—8 метр, күштели бергеиде 7—12 метр чедер. Дүне агаарның температураза 6—11, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 6—11 градус чылыг болур, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Автооруктарга көстүү 2—4 км.

Кызыага чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температураза 6—8 градус соор, хүндүс 6—8 градус чылыг болур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 21-ДЕ

«НАЯЫРАЛ»: «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Арабелла — дочь пирата» 9.30, 11.10, 13.00, «Найди себя в жизни» 15.00, «Такой лжец» 17.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Смерть среди айсбергов» 17.30, 19.30, «Козерог—один» 15.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Жених и невеста» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00, «Киночымыдызы» 11.00, 13.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Средь бела дня» 18.00, 20.00 шактарда.

БИЛИП АЛЫҢАР

Оларны чүүл сайгарар талазы-биле республика конторазы организацияларын болгаш бүдүрүлгелерни 1983 чылда хомур-даш алыр талонларының эде бижидилгезин ноябрь 1-ден 15-ке чедир шыныылгалар ёзугаар бүрүткүрүп дыыпдыы тур.

Эмгр чылын октябрь 1-зе алган талонларны хынаан акт бижиттинген соонда, 1983 чылдың ноябрь айдан эгелеп хомур-дашты берип эгелээр.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефонкары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орааралкыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдыраа болгаш үлетүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2023.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС — 01396.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 243 (12333) | 1983 чылдың октябрь 22, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун бүгү хемчег-биле быжыглаңар! Ажылдың минута бүрүзүн долу беримчелиг ажыглаңар!

Көдээ ажыл-агый ажылдакчылары! Мал ажылының продуктулуун бүгү хемчег-биле бедидип, ооң чем баазазын быжыглаңар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Иван Никифорович Полежаев—Каа-Хем районда «Ленинчи орук» совхозтуң мурнакчы чолаачыларының бирээзи. Хоочун чолаачы күс дүжерге-ле ховуже үнүптер: чылдың-на комбайнерлеп чаңчыга берген. Дүжүт ажаалдазынга ол база-ла социалистиг чарыштың мурнуку одуруун эзлеп келген.

Иван Николаевич соолгу үш чылда болумун оглу-биле кады комбайнерлеп келген. Андрей бо чылын дузалакчылап турган, эзлчег үлүүн үргүлчү ажыр күүседнп турган.

ЧУРУКТА: комбайнер адаш-кылар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүң 1983 чылдың тос айларында күрүне планын күүсеткениниң түңнелдериниң дугайында

Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң дыңнадыы

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдаҗчылары социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш чарышты калбарттышаан, үлетпүр бүдүрүлгезин хөгжүдер талазы-биле эрткен тос айларда тодаргай чеднишкиннерлиг болган.

Продукция бүдүрериниң ниити хемчээлиниң талазы-биле күрүне планы күүсеттинген.

Үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли эң чугула адырлар аайы-биле мындыг болган:

	1982 чылдың I—IX айларга хамаарыштыр 1983 чылдың I—IX айларда бүдүрген хемчээлиниң хуузу
Электроэнергетика	105
Одаар түүлдер үлетпүрү	97
Өнүүг металлургия	97
Металл болбаазырадылгазы	101
Ыяш болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүр	103
Тудуг материалдар үлетпүрү	104
Чиик үлетпүр	103
Аъш-чем үлетпүрү	106
Далган-крупа болгаш комбикорм үлетпүрү	104
Полиграфия үлетпүрү	103

Аъш-чем үлетпүрү, электроэнергетика, тудуг материалдар үлетпүрү, далган-крупа болгаш комбикорм үлетпүрү белик темпилиг хөгжээн.

Чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның продукция хемчээлинин талазы-биле тос айлар планын күүсеткени, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлде темпилери:

	1982 чылдың I—IX-айларга хамаарыштыр 1983 чылдың I—IX айларда хуузу		
	Продукция хемчээлиниң план күүседелиниң хуузу	Бүдүрген хемчээли	Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү
«Тыва даг-дүгү» комбинат	113	122	122
Каа-Хем хөмүр-даш разрезин	116	97	96
Тыва электри четкилери	100,2	105	103
«Тыва кобальт» комбинат	102	97	95
«Тудуг кезектер» комбинат	101	106	107
«Шагонартяжстройнуң» ҮБК-зи	90	107	105
Кызылдың эът комбинады	118	112	108
Кызыл-Мажалыктың эът комбинады	69	98	106
Сүт комбинады	107	106	106
Хлеб продуктулар эргелели	102	105	105
Аъш-чем үлетпүрүнүң эргелели	91	96	95
Дааранылга фабриказы	100,2	105	102
Адыы заводу	73	91	93
ДБН-ниң өөредилге-бүдүрүлге чери	104	107	104
КЧБН-ниң өөредилге-бүдүрүлге чери	106	109	108
«Тыва тудуг материалдар» каттыжышкыны	104	98	99,3
«Тыва сүт тудугнуң» демир-бетон кылыглар заводу	100,9	96	105
«Тыва көдээ тудуг» трест	97	97	98
Ыяш ажыл-агый министерстводу	99,2	102	100,4
Тудуг кезектер болгаш конструкциялар заводу	106	100	102
Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чери	105	105	106
Чурт үлетпүрүнүң министерстводу	99,3	114	112
Автосептелге заводу	103	105	105
Сельхозтехкүрком	100,6	101	102
Күркомиздат	101	103	108

Тус черден (ийи черден) удуртуп башкарар үлетпүр талазы-биле тос айларда продукция бүдүрериниң ниити хемчээлиниң планы күүсеттинмээн. Эткен чылдаазы-биле деңнээргe, продукция бүдүрериниң хемчээли улгаткан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өскен.

Үлетпүр продукциязының эң чугула хевирлерин 1983 чылдың январь-сентябрьда мынчаар бүдүрген:

	1983 чылдың январь-сентябрьда бүдүргени	1982 чылдың I—IX айларга хамаарыштыр 1983 чылдың I—IX айларга хуузу
Хөмүр-даш—мун тонна	602	96
Электроэнергия—миллион киловатт-шак	78	87
Чылыдыга энергиязы—мун гигакалорий	317	109
Эзилдирген шой—тонна	414	90
Сөөрткен ыяш—мун кубометр	206	100,6
Оорт иштинде тудуг ыяжы	183	102
Дилиг материалдары—мун кубометр	97	103
Мебель—мун рубль	1168	100,9
Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый барааннары—мун рубль	1599	107
Тудуг чугайы—тонна	2045	90
Тудуг туйбузу—миллион кезек	18,5	111
Чыып эптээр демир-бетон конструкциялар болгаш кезектер—мун кубометр	38	102
Сорттуг даг-дүгү—мун тонна	74	113
Хөм идиктер—эжеш	65	110
Кидис идиктер—эжеш	47	80
Дааранылга үлетпүрүнүн продукциязы—мун рубль	1318	99,4
Эът I категорияның субпродуктуларыбиле кады—тонна	5903	108
Колбаса кылыглары—тонна	1114	105
Чалаң сүт продукциязы—мун тонна	15,6	108
Мал саржаа—тонна	448	108
Далган—мун тонна	22,6	109
Хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглар—мун тонна	15,6	102
Кондитер кылыглары—тонна	760	94
Эзиртпес суксунар—мун дал	150	113

Тос айларда пландан ажыр 67 мун тонна хөмүр-дашты, 5,9 мун тонна сорттуг даг-дүгүн, 10,6 мун кубометр дилиг материалдарын, 44 тонна колбаса кылыгларын, 88 тонна мал саржаан, 815 тонна чалаң сүт продукциязын, 439 тонна далганны, 17 мун декалитр эзиртпес суксун аймаан бүдүрген.

Ниитизи-биле үлетпүр тос айлар планын күүсеткен-даа болза, доктаатты́ган планныг даалгаларны: 21 бүдүрүлге продукция хемчээлиниң планын, 20 бүдүрүлге—күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн талазы-биле планны күүсеткээн. Электроэнергияны, тудуг чугайын болгаш туйбуну, шойну, чыып эптээр демир-бетонну, кидис болгаш хөм идиктерни, культура-амыдырал барааннарын, хлебти болгаш хлеб-булочка кылыгларны, кондитер кылыгларны, пивону бүдүрер план күүсеттинмээн.

Бараанныг продукцияның бот-үнезиниң талазы-биле план күүсеттинген.

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИ

Көдээ ажыл-агый ажылдарының допчулалы

КЫШ ЧООКШУЛААН, А БАЙДАЛ...

Бо чылын республиканың девискээринге ът-сигениниң, тараа-быдааның дүжүү эки болган. Ооң уламыдан 1983—1984 чылдың мал кышталадышкынында малды хүрменди кыш ажырары-биле ниитиниң малынга элээн хөй мал чемин белткеп ап, ооң продуктулуг чоруун көвүдедириниң бүгү аргалары тургустунган.

Республиканың Статистика эргелелиниң бо чылдың октябрь 17-де мелээзин ёзугаар алырга, республика чайгаар үнген сиген белткээриниң планы 68,8 хуу күүсеткен. План ёзугаар 225300 тоннаны белткээр тургаш, 155051 тоннаны белткээн, планга амдаа 70249 тонна четпес болуп турар. Ол дээрге эткен чылдың бо үезинин деңнелиндеи 5,7 хуу куду болган.

Районнардан Сүт-Хөл планы 97,2 хуу, Кызыл район—94,4 хуу, Монгун-Тайга — 92,0 хуу күүседип, оске районнардан мүрнап турар. Ажыл-агыйлардан «Бай-Тал», «Мөген-Бүрен», «Барлык», «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр», Жданов аттыг совхозтар база Кызыл районнуң «Кара-Хаактан» өске совхозтары планнарын ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

Каа-Хем, Тес-Хем, Бии-Хем, Тожу, Өөр районнар чайгаар үнген сиген белткээр планнарын 41,1—57,4 хуу чедирип, ажыл-агыйжы эвес чоруктарын көргүзүп, өскелерден хожудап турар. Республиканың 66 совхозундан сиген белткээр планын 22-зи 60 хуу безин чедирбээнин чөгенчиг байдалды көргүскен.

Ол районнарның болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары чайгы үеде агаар бойдустуң таарымчалыг байдалдарын чөп ажыглап, бүгү күштү ол ажылче мобилизастаар хемчегларни албаның амгы байдал херечилеп турар.

Малга база бир хоолулуг чемнериниң бирээзи — сенаж. Республиканың ажыл-агыйлары ниитизи-биле 83710 тонна сенажны белткээр планын 97645 тонна кылдыр азы 116,6 хуу күүсеткен. Ол болза эткен чылдың бо үезинин деңнелиндеи 31854 тонна хөй болган. Барыын-Хемчик, Улут-Хем, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем районнар планнарын ажыр күүсеткен. Ылаңгыя Кызыл район планын 2,2 катап ажыр боттандырган. Ажыл-агыйларының 33-жү планнарын дыка ажырган. Оларның иштинден «Барлык», «УТКА 25 чылы», Жданов аттыг, «Революцияның чалбыыжы», «Россия», «Өөк», «Шивилиг», «Хадың», «Кызыл тук» (Каа-Хем), «Бүрен», «Ленинчи орук», «Енисей», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Көк-Тей», «Сукпак», «Кара-Хаак», «Шамбалыг», «Х Улуг хурал» совхозтар эң-не хөй сенажны белткээн.

Ооң-биле чергелештир Тес-Хем, Эрзин районнарның совхозтары ол планнарын күүсеткээн. «Хөндергей» совхоз планын чүгле 8,6 хуу күүсеткен.

Силос салырының планын ажыл-агыйлар 41,3 хуу күүсеткен. Планнга 234496 тонна чедир белткевээн Тожу районнуң совхозтары планын 142,0 хуу күүседип, 1316 тоннаны ажыр боттандыргап, а Каа-Хем район 84,9 хуу күүсеткен. Арткан районнар ол планын 60 хуу безин чедирбээн. Ажыл-агыйлардан «Күш-ажылдың хостуу», «Россия», «Кызыл тук», (Каа-Хем), «Бүрен», «Улуг Октябрь», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Х Улуг хурал» совхозтар силос салырының планнарын күүседип алган.

Ындыг-даа болза, Бай-Тайга районуң, Өөр, Тес-Хем, Эрзин районнарның ажыл-агыйлары чаңгыс-даа тонна силос белткевээнин элдептиг. Сүт-бараан фермаларынга малдың продуктулуун көвүдедиринге силос кол чемнериниң бирээзин. Кышкы үеде инектериниң сүдүн ковудедир сорулга-биле оларны чүвүн-биле чемгерерил деп айтырыг тургустунуп келир. Бо талазы-биле ол районнарның, совхозларның удуртукчулары чогуур ой-шаапда боттуг хемчеглерни албайн келгенин үстүнде фактылар херечилеп турар-дыр.

Витаминниг сигеп даганын белткээр планын республика ниитизи-биле 91,9 хуу күүсеткен. Эткен чылдың бо үезиниң деңнелиндеи 6,4 хуу куду болган. Барыын-Хемчик, Таңды, Тес-Хем, Эрзин, Кызыл районнар сигеп даганын белткээр планнарын күүсеткен. «Барлык», «Шекпээр», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Россия», «Революцияның чалбыыжы», «Коммунизмниң херели», «Бүрен», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Тинелге», «Шамбалыг» совхозтар ол үнелиг мал чемин чүгулаган көрүп, планнарын дыка ажырган. Кызылдың куш фабриказы база олче улут кичээнгейин салып, планын 155,0 хуу күүсеткен.

Ооң-биле чергелештир бо чылдың дүжүдүнде мал чемиге тараа белткээр планын ажыл-агыйлар чүгле 11,6 хуу күүседип алган. План ёзугаар 68709 тонна белткээр тургаш 7971 тоннаны белткеп алган. Кызыл районнуң ажыл-агыйлары бо ажылче кол кичээнгейин салып, планын 66,7 хуу күүседип алган. Ол-ла районнуң «Сукпак» совхоз 1281 тоннаны белткеп алыр планын 1500 тонна чедиргеп. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Хадың», «Бурунгаар», «Ленинчи орук» совхозтар база-ла мал чемиге элээн тарааны белткеп алган.

Амгы үеде бир кол сорулга—тараа шөлдеринде чыдып турар тараа саваның бүрүнү-биле ажаап алыры.

Чолаачы — белен эвес мергежил, кыш, чай чок ол кандыг-даа оруктарга дүн-хүн чокка чоруп, үрелиишкин азы кандыг-бир чүве болуур. Ындыг берге мергежилге эр улус-биле деңге ажылдап, хөй чылдарда чолаачылап турар хөрээженнер база эвээш эвес. Ындыгларның бирээзинге Бора Орус-ооловна Саая хамааржыр. Ол — Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозта 16 чыл чолаачылап турар. Ажылынга кызымак, дааскан ажылын эчизинге чедирер чолаачы совхозтуң ажыл-ишчилериниң хүндүткелин чедип алган.

Күш-ажылчы чеднишкиннери дээш ол ССРЭ-ниң УАЧД-ге баар халас путёвка-биле шаңнаткан. Мурнаачы чолаачы бо күүн дүжүт ажаалдазынга база шалыпчы ажылдаан.

ЧУРУКТА: «Шекпээр» совхозтуң чолаачызы Бора Орус-ооловна Саая.

В. МОНГУШТУҢ фотозу.

ТУКТУ ТЫВЫСКАН

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому 1983 чылдың 9 айларында мал продуктуларын бүдүрери болгаш күрүнеге садарын, малдың баш санын өстүргени болгаш ооң камгалалын экижиткени дээш Танды районда «Коммунизмниң херели» совхозту социалистиг чарыштың тилекчизи деп саналы.

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилер Кызыл тутун СЭКП обкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи Г. А. Заркевич совхозтуң ажыл-ишчилериниг байырлалдыг байдалга тывыскан.

Совхозтуң кол зоотехниги С. К. Оюн сос алгаш, чыл төнчүүнге чедир күш-ажылчы улам эки көргүзүглерни чедип алырын ажыл-ишчилериниң мурнуудан дүлээпген.

К. ХЕРТЕК.

СЭТА-ның дыңнадыглары

«ВЕРТИКАЛЬ-11»

Космос делгемин тайбың сорулгаларга шинчилээр болгаш ажыглаар талазы-биле социалистиг чурттарның программазынга дүүштүр «Вертикаль-11» геофизиктиг ракетаны 500 хире километр бедикче 1983 чылдың октябрь 20-де Москвадан-биле 7 шак 25 минута турда, Совет Эвилелиниң Европа кезээнин девискээринден салып үндүргеп.

Хүннүң кыска чалгыглыг хереледиирнишкиннерни шинчилээрни уламчылаар сорулга-биле «Вертикаль-11» ракетаны салып үндүргеп.

Польша Улус Республиканың, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың специалистериниң дем-биле бүдүргеп эртем аппаратуразын ракетадан адырлар кезекте тургускан. ПУР-нуң, ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң специалистери аппаратураны салып үндүрериниг белеткээннер.

Кады чорудар шинчилелдериниң киржикчилери чурттарның эртем организациялары алдынган эртем информациялары сайгарып, шинчилеп эгелээн.

«ПРОГРЕСС-18» УЖУДУУШКУНДА

Орбитаның «Салют-7» эртем станциязының уламчылап ажылдаар программазынга дүүштүр «Прогресс-18» автоматтыг чүк кораблин 1983 чылдың октябрь 20-де Москвадан-биле 12 шак 59 минута турда, Совет Эвилелиден космос делгемиче салып үндүргеп.

Чарыгдаар материалдары болгаш ишмы-бүрү чүктерни орбита станциязынга чедирери кораблди салып үндүрениниң сорулгазы болуп турар.

Телеметриктиг информациянның медээлерин ёзугаар алырга, автоматтыг чүк кораблиниң борт системалары чогумчалыг ажылдап чоруур.

ЧУРУКЧУЛАР СЪЕЗДИЗИ

Дүүн СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга Тываның чурукчуларының VII съездизи болуп эткен. Отчёттуг үеде кылган ажылдың дугайында клеткелди Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинин даргазы И. Ч. Салчак кылган.

Красноярскиниг Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинин даргазы Ю. П. Ишханов, ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинин төлөөзи С. М. Червонная олар съездинин ажылынга киришкен. СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак съездиге чүве чугаалаан.

Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинин даргазынга С. Ш. Саяны сонгаан.

Бистиң корр.

БЕРЛИНДЕ ХУРАЛ

БЕРЛИН. (СЭТА). Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниг камгалал министрлериниң комитединиң эзлчег чок хуралы ында ажыттынган.

Герман Демократтыг Республиканың национал камгалал министри армия генералы Г. Гофман хуралды дарга-лаан.

БУР-нуң улусчу камгалал министри генералы Д. Джуров, ВУР-нуң камгалал министри армия генералы Л. Цинеге, ПУР-нуң национал камгалал министриниг оралакчызы, генерал Ф. Сивицкий, РСР-ниг национал камгалал министри генерал-полковник К. Олтану, ССРЭ-ниг камгалал министри Совет Эвилелиниг Маршалы Д. Ф. Устинов, ЧССР-ниг национал камгалал министри армия генералы М. Дзур хуралга киришкен.

Варшава Керээзиниг киржикчилери күрүнелериниг Каттышкан Чепсектиг Күштериниг кол командылакчызы Совет Эвилелиниг Маршалы В. Г. Куликов болгаш Варшава Керээзиниг киржикчилери күрүнелериниг Каттышкан Чепсектиг Күштериниг штабының начальниги армия генералы А. И. Грибков хуралга база киришкен.

ТӨЛЕПТИГ УТКУУР ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

Он бирги беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдарын ажыр күүседир, Улуг Октябрьниң 66 чылын төлептиг уткуур дээш «Тыва тудуг» трестиг № 48 тудуг эргелелиниг ажыл-ишчилери шалыпчы ажылдап турарлар. Эткен тос айларда 1 миллион 155 мун рубльдиг ажылын кылган, планда көрдүгенинден ол хөй.

Бригадалар эразында социалистиг чарышка М. В. Горбачевскийниг удуртканы бызанчылар бригадазы эки көргүзүгү чедип алган. Колдуунда 260 мун рубльдиг ажылын ол кылган. П. Х. Войтюктуң бригадазы бердинген даалганы 45 хуу ажыр боттандырган. Штукатуржулар ортузунда күш-ажылчы маргылдаага Е. С. Бизяеванын бригадазы шылгаран, планныг онаалдазын 147 хуу күүсеткей. Е. А. Сарыгларның бригадазы база багай эвес көргүзүглүг болган.

Эргелелдиг тудугжулары октябрьнын бирги чартыынын даалгазын ажыр күүсеткен.

И. СЕРМАВКИН.

№ 48 тудуг эргелелинде партия эге организациязының секретары.

Планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинин коллективи чыл эгезинден бээр бир демниг ажылдап келгениндеи тос айларда даалгадан ажыр 67 мун тонна хөмүр-дашты өскен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүгенинден 8,7 хуу ажыр боттандырган.

Разрезтин күш-ажылчы чеднишкиннерин чедип алырын хөмүр-даш казып алыр черниг довураан аштаар участоктуң ажылынан улуу-биле хамааржыр. Ооң дагжыларын планын күүсеткен. Тодаргайлаарга кыжын хөмүр-даш казып алыр черлериниг довураан аштап, белеткээн. Ында ажылдап турар экскаваторжуларының аразында чарышка улуг машинист В. М. Гончаровтуң удурткан экипаж тос айларда тинлекчи болган. Коллектив планныг онаалдазын 120 хуу күүсеткен.

Улуг Октябрьниг 66 чылынга алдар болдурган чарыш дагжыларының ортузунда калбарган.

С. ДАНДАР.

ПРОДУКЦИЯНЫҢ БЕДИК ШЫНАРЫ ДЭЭШ

Продукцияның шынары—кол көргүзүглериниг бирээзи. Шынарны экижидер талазы-биле ажылдар Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйында чоруттунуп турар.

Бүдүрүлге үшкү кварталдың түнелп-биле үлетпүр бүдүрүлгелериниг аразында социалистиг чарышка ийги черин эзлээн. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниг талазы-биле социалистиг хүлээлгезин коллектив 101,6 хуу, ооң сайгарылгазын — 106,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 102 хуу күүсеткен.

Коллектив продукцияның үүлге санын көвүдедириниг эвес, ооң шынарын экижидериниг кичээнгейин угладырган. Дилиг материалдарының шынары куду турган болгаш бо четпестерни чайладыры-биле хемчеглер алдынган.

Ыяшты кезип турар үеден эгелеп, ооң шынарынг сагыш салыры чугула. Кезилде үезинде хайгааралды кошкатканындан белеткээн чудуктар стандарттарга дүүшпейн турары илерээн. Ырбанның ыяш ажыл-агый участогу ыяштарны аңгылаарын чорутпаанының түнелинде, оларның чамдыызын ажыглаттыимазының чылдагаанындан оттулар ыяшка хереглээн. Бо бүгү четпестерни үезинде чайлатканының соонда, ажыл эжиэн.

Стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле Тываның күрхайгаарал лабораториязы сентябрь айда дилиг материалдарының шынарын хынаан. Ыяшты болук дайы-биле ылгаар, оны аңгылап шарыыр ажылда четпестер бар болган. Шала кылыр маңзалар шык болуп турар.

Хыналда үезинде чаңгыс-даа кубометр дилиг материалдарын лабораториниг чөпшээрели чокка сайгарбайн турган. Ооң түнелинде продукцияның шынары эки апарган.

Р. ГАЛИНА,
стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле Тываның күрхайгаарал лабораториязының улуг инженери.

Тыва... ... БИБЛИОТЕКА ... А. С. Пушкина

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ХҮННҮҢ АЙТЫРЫЫ— КҮҮСЕКЧИ САГЫЛГА-ЧУРУМ

Кызылдың столоваялар болгаш ресторанар трезинің коммунистерниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга илеткел ыылган партбюро секретары Э. Я. Мэтсом бирги эвлчегде бүдүрүлгениң 1983 чылдың эгезинден бээр чедишкиниринге доктаалган. Трестиң коммунистери-даа, өске ажылдакчылары-даа ол үеде багай эвес ажылдаан. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын январь—сентябрь айларда 102,2 хуу күүсеткен, планлаан ажыр 119,8 мун рубльдиг бараанын чоннга саткан. Ол мыкаш бодунуң бүдүргеи продукциязын садарының планын 101,9 хуу боттандырган.

Коллективтиң бо чедишкиниери бедик үнелеяан алган. Бо чылдың өйнги кварталының түңнели-биле үк трест республиканың болгаш хоорайның садыг организацияларының аразында тиилекчи болуп үнген. СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң база ВЛКСМ хооркомунуң шилчилер Кызыл тугун чаалап алган.

Ындыг чедишкиниерни бо минутиниң чемненилге черииің ажылдакчылары канчан чедип алганы? Бо айтырыгга илеткелчи-даа, санал берген коммунистер-даа тодаргай харыны берген. Бирги эвлчегде коллективтиң хөй саннын ажылдакчыларының шудургу күш-ажылының түнелди болган. Шипан-ла чемненилге черииің ажылдакчыларының үүлеги дыка нарын. Ол ажылче эртен дан бажында, чамдык кижилер одуумайн чыдырда, чоруур, кежээ дүне, дыка хөй бажыңнарының сайгылгааны өшүүлээнде, чанар.

Ибет, ажыл нарын, улуг күженишкинин, эрес-шудургу чоруктуг негээр, берге. Ынчалза-даа белен, чиик ажыл бисте чок. Ажыл бүрүү ээ-харысалганы, бедик шынарны негээр. Ниитиниң чемненилге черинге ол негелде каш дакпыр улуг. Хоорайның бүдүрүлгезинде, албан черинде, организацияда ажылдап, өредилге черинде өөренип турар кижини, найысылалдың валчызын чем-биле хандырар хүндүлүг хүлээлге оларга оваашкан. Ынчангаш, оларның бүдүргеи продукциязының шынары эң кол рольду ойнаар. Ол айтырыгга илеткелчи болгаш санал бергеннер доктаалган.

Столоваялар болгаш ресторанар трезинің бүдүрүлгелери хөй. Оларда ажылдың байдалын хынаар, контрольдаар апаар. Бо чылдың эрткен тос айларында 587 хыналданы кылып чоруткан болгаш эвээш эвес хажыдымышкыннарны илереткен. Бо ажылга үүгле трестиң эвес, администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссия, улусчу контроль болгаш өске-даа хөй-иниги организациялар база киришкен. Хыналда үезинде илереттингеен четпестерни трестиң комиссиязынга чугаалажып, ону чайладырының талазы-биле хемчеглерни ап келген. Ынчалза-даа ук хемчеглер чамдык бүдүрүлгелерге дээш чок болуп артын турар. Чиже, № 3 столоваяның адрезинге шүүмүүлел хөй болган. Ында хандырылганың культуразы, шынары чавыс деңнелде, кылган чемнинің шынары болганчок-ла куду болур.

«Кызыл» болгаш «Улуг-Хем» ресторанларының ажылында четпестер эвээш эвес. Чоннга бараан болуп турар кижилерниң талазындан каржы-хажагай чорук кыла бээр чүүлдер бол-ла таварышкылаар. Оонбиле чергелештир белеткээн чемниің шынары чогуур деңнелдерге дүүшпес чүүлдер база ховар эвес. Ындыг хевирлиг четпестер аэроворт столоваяында болгаш «Полёт» кафеде база бар.

Үстүнде шүүмчүлеткен бүдүрүлгелерде коммунистер ажылдап, ол четпестер-биле эптежип турары каичап-даа оларның арын-нуурунге таарышпас деп, хуралдың кижикчилери шүүмүүлээн. Ынчангаш, кижи бүрүү бо талазы-биле чогуур түңнелди үндүрүп, бодундан негелдени күштелдирер болза эки. Секретарының илеткелиниң-даа, коммунистериң саналының-даа кол утказы ындыг.

Оон-биле чергелештир бараан саарылгазының планнарын беш чылдың эгезинден бээр күүсеткейн келген черлерге № 1 болгаш № 3 бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлгелер хамааржыр. № 1 бүдүрүлгениң планын күүсеткээн чылдагааны—№ 3 столоваяның үр үеде септен турганы, а «Улуг-Хем» ресторанны капитал септелгеге тургусканындан № 3 бүдүрүлгениң планы үзүлген.

Бо фактыларны трестиң коммунистери чугаалавайн барганнар. Херек кырында бодаанып чүүлдер хөй. Септелгете кандыг-даа объектиниң тургузары чоп харын. А планныг онаалда дээрге, хоойлу болгай. Орулга киирер, улуска бараан болур черлерни план үстүнгүже үр хуусаалыг тургузып болур бе? Кандыг-бир бүдүрүлгениң септелгезин кылын турар үеде ону өскези-биле солуштуруп, ниити ажылга когарал чедирбес кылдыр чорударының аргалары тыныгбас бе? Бир эвес септээр үезин келген азы үрелишкиниге таварышкан таварылгалар база бар. Ол дээрге чүгле бодун, прогул кылган ажылдакчыны, коллективти эвес, күрүне негелээн чорук деп, коммунист чоп санап, ындыг чоруктарны моон соңгаар болдурбас дугайында шыңгыы негелдени тургускан.

Күүседиччи сагылга-чурумнуң тресте кошкаан оон-даа өске фактылар бадыткап турар. Чижээ, эрткен чылдагы экономиктиг болгаш политиктиг өредилгениң чоруп турганынга коммунистер доктаваннар. Чамдык кичээлдериң үстүп, оларны хүнден хүнче чылдырып турганы—пропагандист кижиниң хөй-ниити ажылынга ээ-харысалга чок чоруун көргүзүп турар. Бо чылын байдал база оон дээредевес. Чаа өредилге чылы октябрь 3-4-те-ле эгелээн. А столоваялар болгаш ресторанар трезинге чаңгыс-даа кичээл болбаан.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылынга уткуштур коллектив кежигүннериниң соңгулгазы улуг. Ниити хемчээл талазы-биле бо чылдагы планныг даалганы декабрь 30-ге чедир күүседир хүлээглелиг. Маңаа улуг күженишкин херек. Трестиң коллективи бүрүзүнде ажылдакчыларының шудургу күш-ажылы, план дээш демисеян, күүседиччи бедик сагылга-чурумну чугула рольду, дуг. Коммунистер ол дээш демиселдиң мурнуку одуруун баштаар апаар.

Д. ЧЫДЫМ.
«Шыныың» корр.

Бистиң чуртта хөй ажылдарны кылып болур станоктарны, машиналарны болгаш механизмнерни ажыглаарынга үидезиннээш, бүдүрүлге ажылдарын автоматчыдарының хемчеглерин ап чорудуп турар.

Ленинградтың станок кылып үндүрер Я. М. Свердлов аттыг каттыжышкынының специалистери ындыг техниканы тургузарынга боттуг үдүүн киирип турар. Бо чылын ол фирманың эптеер цехтеринге ээлээн хөй чаа агрегаттар көстүп келген. Ол демир чондурар агрегаттарың тургузуу онзагай, чаа болгаш автоматчыттынган бүдүрүлге черлеринге ажылдаарынга таарышкан.

ЧУРУКТА: нарын хевирлиг улуг хемчээлдиг демир незектерни өрүмнээр, чонар болгаш хоюлган, чазаар ажылдарны кылырынга таарыштырган чаа болбаазырааңгай станокту электрик Борис Сорокин биле слесарь-эптевчи Юрий Егоров оларның хынап турары.

М. БЛОХИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

КАРТОФЕЛЬ ОЛУРТУУШКУНУ

МОСКОВСКИЙ. (Таджик ССР). «Сархадчи» дээр тускай ажылдыг совхоз октябрь ооң тоста картофельдиң кыш удур олуртуушкунун эгелээн. Бо улаада «Лорх» дээр сорттуң бедик шынарлыг үрезиннерни тарып турар. Ногавларны ажаап алган, ыяк болбаазырадып, чемишчиткен шолдерде картофельди олуртуп турар. Бо күзүн картофельди кыш мурнуу чарыында 1300 гектарга олуртуру планнаттынган. Ындыг шолдерден дүжүттү эң эрте хуусаада — июнь айда ажаап алыры, ооң дүжүдү гектардынна 150—200 центнер чедип турар.

ҮРЕЗИН АРЫГЛААШКЫНЫ

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Кукурузаның бедик сорттуг болгаш хайнак үрезиннерин Соңгу Осетияның тускай заводтары арыглап, болбаазырадып эгелээн. Сес тускайжыттынган будүрүлге черлериниң кургадылга камераларын шуптузун дүн-хүн чок ажылдаар чурумче киргеш. Үрезиннерни микроэлементилер болгаш химикаттар-биле катап арыглап, ол-шык артпес саваларга ургаш, шыгжап турар. Чурттуң 445 областында, крайларында, республикаларында 105 мун тонна бирги чергениң хайнак болгаш сорттуг үрезиннерин чорудар деп турар.

РИС АЖААП АЛЫЫШКЫНЫ

ОДЕССА. Ристи тарып, өстүрериниң үлетпүр технологизын Кара далай чоогунуң бүгү ажыл-агыйларында ажылдап эгелээн болгаш ол арга кандаашкынныг чайның хынаддазын чедишкиниг эрткен. Бурунгу хүн механизаторлар ол культураны ажаап алырын доосканы. Шолдериң гектар санынданна 42 центнер ак-тараанны ажаап алган. Ол болза, эрткен чылдыындан үш центнер хөй-дүр. Ажыл-агыйларда шолдерин келир чылдың дүжүдүнге белеткеп эгелей берген.

МЕҢГИДЕН БАТКАН ХЕМ

ФРУНЗЕ. Төп Тянь-Шаньла бедик даг кырында Нарын хоорайда меңги суундан тывылган хем атын чедип келген. Ында хөй километр кап хоолайны салыры хуусаадан эрте доозулган. Ол автоматчыткан гидротехниктиг комплексти ажыглалга киргеннибиле область төвүнүң чурталга бажыңнарын болгаш үлетпүр будүрүлгелерин суг-биле хандырары дыка экижип, албаан. Суг дамчыдар хоолайларны салыры — республиканың хоорайларының болгаш суурларының социал-экономиктиг хогжүлдезинин программазының чугула кезээ боолп турар.

АРДАТОВ. (Мордва АССР). Ардатов районда мал фермаларын чаартып кылыры дыка дүргедээн. Тускайжыттынган бригадалар болгаш звеноларны тургузуп алган чагыкчы ажыл-агыйлар саннын хонуктардала мал чеми белеткээр цехтерни болгаш мал кажааларын тудугжулар тудуп доозуптар арганы берген. Шеверлел болгаш белеткел ажылдарын олар боттарынга ап, тудугжуларны ол ажылдан хостаан.

Колхозтар аразының тудуг организациязы ам үүгле тудугинүң таваан салып, дериглерни эптеп турар.

(СЭТА).

ХАНДЫРЫЛГА КУЛЬТУРАЗЫН ЭКИЖИДЕР

Кызыл хоорайның харылзаа белдиринде партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга илеткелди партия организациязының секретары Т. Д. Чамзы кылган. Ол харылзаачыларың ажылында чедишкиниерни демдеглевишаан, партия организациязының кол сорулгазы — күш-ажылчы коллективтерде кижизидилге ажылын күштелдиреринг чугула деп айыткан.

Харылзаачыларың ажылының үжүр-дүзазы улуг. Амгы үеде кандыг-даа ажылга телефон, телеграф, радио эргежок чугула. Массалыг информация чепсээ болур солуун, журналдарны чоога харылзаачылар чедирер. Ынчангаш оларның чуткулдуг ажылындан идеология ажылы база хамаарылгалыг. Харылзаа ачы-дузазының өске-даа хевирлери бистиң амыдыралывыска эргежок херектиг.

Чопнуң харылзаа хандырылгазын экижидер айтырыгже партия организациязы ынчаргей салып келген. Күш-ажылды организастаарының, сигылга-чурумну быжыглаарының айтырыгларынга коммунистериң киржилгези улут. Коммунистериң авангардчы ролуң улам көдүреря чугула дээрзин эштер демдеглээн.

Санал берген коммунистериң чамдызы күш-ажылчы коллективтериң ажылынче сиңиккейн, ажылды хандыр анализтеевейн, четпестерни шүүмүүлекчи ёзу-биле көрбейн барганы харалаанчыг. Четпестерни үүгле адап каары кымга-даа ажык чок, ооң чылдагаанын толаралын, адын аарының орутарын дилеп, бо ажылга коммунист кижиниң ролюн аңаа чугулаажыр турган. Чижээ, радиофикация цехиниң электромонтажнигы, коммунист Ю. П. Наумов ажылдын шынары кудулаалынын, радио шүүмүүрүнде үреленшкиниерни, кадрларның ажылга мырыннас чоруун айтып турс, чүү кылза экил дээрзин чугаалаваан.

Администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссиянның кежигүү Л. Т. Ильченко ажыл үезинде болган акша төлевириниң чарыгдалын хынаарга четпестер илерээмин демдеглээн. Күш-ажылдын сагылга-чурумун быжыглаарынга комиссия кандыг салдар чедиргениниң дугайында дыннаалбайн барган.

Улусчу контроль болуу ажыл үезин камнаар талазы-биле рейдилерни чорутпаан, почта дүүмнериниң хажыдышкынары-биле демселля күштелдирбеен. Ындыг турбуже кол болуктуг даргазы С. В. Товарищтай бо дугайны хуралга чугаалаваан.

Кандыг-даа коллективтиң шимчедикчи күжү чарыш болур. Ону дээштиг организастаанындан чедишкин келир. Харылзаа белдиринде цехтер болгаш участоктар аразында, коллективтер иштинде социалистиг чарышты организастаан. Ооң түңнелдери кандыг? Бо айтырыгга харыны 9 айларың көргүзүглериндеи дилеп көрээлиңер. Хемчээл талазы-биле план күүсеттинмээн. Чарышты удуртурун кошкатканын бо таварылга бадыткап турар. Тариф орулгаларын күүсеткеени 99,7 хуу болган.

Ниитизи-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 100 хуу четкен, а чедириге участогунда бо сан 116,3 хуу болуп турар. Кескү чедишкин хол-биле кылыр ажылдарны эвээжеткениңден чедип алдынган. Шилчиткен акша сайгарар «Онега» деп чаа электронуг системаны ажыглалга киирген соонда ажыл шуудаан деп, хоорайның харылзаа белдиринің начальниги оралакчызы Н. Р. Григорьева чугаалаан. Шынап-ла, күш-ажылды механизастаар талазы-биле алаап ажылдар кыллынган. Ооң түңнелинде күш-ажылың бүдүрүкчүлүү 22 хуу өскен, хол-биле кылыр ажылдар 48,9 хуу кызырылган. № 3, 1 почта салбырларында тускай транспортёрларны тургускан. Чедирилге болгаш ылгаашкын участогу бригада керээн-биле ажылдап эгелээн.

Хурал кол кичээнгейин хандырылганың культуразын экижидерниче угланылганы таварылга эвес. Чүге дизе чоруткан үүлдериниң кадагаалы четпес. Ийнги дыңнаалыгларны чедирин турары саадалгалыг дээрзин коммунистер шүүмүүлеп, бо четпестерин эдер талазы-биле саналын киргеп.

Радио, телефон харылзаазы үзүктелишкиниг болуп турары партия организациязын дүвүреңнин турар. Хоорайның дыка хөй почта салбырларында телефон-телеграф харылзаазын тургуспаан. Үүгле бирийн салбырларда хоорайлар аразында телефон-биле харылзажыр пунктулар бар. Ынчангаш почта хандырылгазын экижидерп чугула сорулга боолп артышаан.

Бо чылын 26 кижи 78 кижи-хүнүн үскен, оларның 5-ин профилактика чөвүлелиниге, 2-зин эп хуу судунга сайгарган, а артканнары хемчегалдынмаан.

Кежигүн эвестериң чурумунга улуг салдар чедирер хамаан чок, А. П. Каратаев, Л. С. Күжүтет болгаш өске-даа ийн-чаңгыс коммунистер четпестерге удур демисешпейн, идепкей чок болуп турарын санал берген эштер шүүмүүлээн. Чамдык коммунистер партия хуралдарынга келбес ийикпе, азы аная олуруп эрттирип турары четпес. Коллективтерде аныктар хөй. Оларны дагдыныкчыларга кожар, ажылга быжыглаар ажыл четпес. Радиофикация цехинде хоочун ажылдакчыларны бо ажылче мөөневаан, ооң түңнелинде бо хүннерде үүгле үш аныяк ажылчын эрткан. Оларны негелделеринге, сонуургалынга кичээнгейлиг болур ужурлуг комсомол организациязы аныктар өртүзунга кижизидилге ажылын сулараткан. 20 комсомолчулар, 33 аныктар партия организациязының дузалакчылы болгаш курлавыр күжү болур ужурлуг. Харын-даа Ленинчи зачётту безин чоруттааны онта таарышпас дээрзни коммунистер отчёт-соңгулдалыг хуралынга демдеглээн.

Хурал комсомолга партийжи удуртулганы күштелдирери чугула деп көрген. Коммунистериң шүүмүчүлелиг саналдарынга даянгаш, ажылды экижидериниче угланган доктаал хүлээп алдынган.

А. ХОВАЛЫГ.
«Шыныың» корр.

ЧАА БАЖЫҢНАР

ГАТЧИНА. (Ленинград область). Ивановка суурда чурталганың чаа бажыңнары тутунуп, дорт болгаш делгем кудумчулар чыл бүрүде немежип турар. Ынчангаш көдээниң ында ажыл-ишчилери чаа бажыңнарже көжүп кирери чаңчыл болган. Чаа квартираны алган механизатор азы малчын кижиниң, ооң өг-бүлезиниң кежигүннериниң сагыш-сеткили өөрүшкүлүг болуп турар.

Ивановка суурга чаа квартираларже көдээ ажыл-ишчилериң бо куску кирнишкин онзагай болгаш дыка өөрүнчүг болган. Чаагайжыдыр тутунган болгаш таарымчалыг бүгү-ле чүүлдерлиг квартираларже механизаторларның болгаш малчыннарның дортен хире өг-бүлелери чоокта чаа көжүп кире бергенде безин хөй каът улуг бажыңның үштүң бир кезин ам-даа хостуг —эллеттинмээн турган. Ынчангаш чаа квартиралархерегээн көдээ ажыл-ишчилериң дилеглерин бүрүн хандырган болгаш Совет Армиянын хүрээлениңден курлавырга халажып келирлерге, профтехучилищелерни, дээди өредилге черлерни, техникумнарны доосканы, төрээн суурунга чурттаарларга бажыңнарның улуг курлавырын Ивановка суурга тургускан. Хоорайлардан көдээге чурттаарын, ажылдаарын күүсээнерини «Красногвардейский» совхоз база хүлээп алырынга белен. Совхозка чурттаары-биле келгеннер дорт өрээлдиг, ыраг, соок суглуг, чунар ваниалыг квартираларны алыр.

Хоорайлардан чүгле улуг назылыглар эвес, харын-даа аныяк механизаторлар, зоотехниктер, мал эмчилери Ивановка суурга кээп, ында чурттап, турумчун эгелээн. Ынчангаш совхоз будүрүлгезин бедик мергежилдиг ажылчыннар болгаш специалистер-биле бүрүн хандырар сорулганы совхозтуң дирекциязы, партком болгаш профвиилел организациязы шак мынаар чедишкиниг шинтпирлеп турар.

— Чаагайжыдыр кылдынган чаа квартираларже көжүп кирип турарларның хөй нуруузу —төрөөн суурунга турумчан тараачын өг-бүлелериң төлээлекчилери-дир. Чижээ, хоочун чурттакчылар Бычковтарның, Максимовтарның, Васильевтериниң, Анощиннериниң, Курбашкийлериниң, Садыковтарның болгаш өскелериндее оолларшга, уругларына чаа квартираларны совхоз берген. Ынчалзажок хоорайлардан бистиң суурга чурттаар, ажылдаар дээш чедип келгеннерге чаа бажыңнарны база берип турар бис—деп, совхоз директору А. Ковалев чугаалап турар.

Совхозтуң, ооң суурунда Ивановканың экономиктиг болгаш социал хогжүлдезинин комплекстиг планын аммыдыралга чедишкиниг боттандырарынга шинтпирлиг рольду көдээ ажыл-ишчилер боттары ойнап турар. Оларның шалыпчы күш-ажылының ачызында совхоз «миллионер» болган.

Чаа бажыңнарны алгаңнарга чер участоктарын база тускайлап берип турар. (СЭТА).

ҮСТҮҮ ВОЛГАНЫҢ КОЛ ТУДУУ

Калининниң атомнуг электри станциязының тудуу үргүлчүлеп турар. Реактор салбырының дээвирин бетоннан доосканы, ТГ-1 турбинаның эштээшкинин кылдынган, башкарылганың блоктар аяны-биле болгаш кол-даа шиттерни эптээн, информация-сигналга системазын эдиктирип, өске-даа ажылдарны кылган.

ЧУРУКТА: Калинин АЭС-че киирер орукта.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СОЛУН ДУРЖУЛГА

Байкал-Амур магистралының Төп участогунда «Мостострой-10» трестиң специалистериниң материал-техниктиг баазазын ажыл-агыйжы ёзу-биле ажылдаарынга хандырылга бижикарылганының автоматчыткан системазы дузалаан. Нормалаашкынның чаа методиказы — хандырылга башкарылганының автоматчыткан чаа системазының үндезини болган. Тудуг салбырларының хереглелдерни хандырарда, чаңчыл болган «ленинэшкинин» эвес, а оларның херек кырында хереглелдерни ам чигези-биле сиңаан корун турар. Ынчангаш ковуруглер тудуп турар отрядтар чежеин хереглээн-биле эвес, а тодаргай объектиниң тударынга чеже хире материалдар, кывар чүүл, чиг-ат хереглеттинер болдур, ол ёзугаар ап турар. Материал - техниктиг курлавырларның хуваалдазын ынчаар тургускан корук камналганың чурумун шыңгыы сагыырынга улуг ялглиг болуп турар.

Электронуг санаалга машиналарын материал-техниктиг курлавырларны тудуг отрядтарынга хуваарынга ажыглаан түңнелиниде хереглелдеп артык үүлдерни чаңгыс-даа тудуг бригадазынга бербес болгаш тудуг материалдарын чогуур үезинде ажыглап турар. Ынчангаш тудуг бригадаларынга, участоктарынга материалдар шыгжаар складтарның хере» чок болу берген. Материал-техниктиг курлавырлар шыгжаар складтарны ажыглавас болган түңнелинде хөй камналга база чедип алдынып турар.

В. БИРЮКОВ.
СЭТА-ның корр.

Тыва.

ТӨП ПАРЛАЛГАДА—ТЫВА ДУГАЙЫ

Бистин чуртувуста чырыкче үнүп турар номнарның саны оларның аразында тыва дылда болгаш Тыва дугайында номнар, чыл келген тудум көвүдеп турар. Үк номнар кижилерниң сагыш-сеткилин байыдып, ажылдаарынга, өөренирине ажыктыг солун, хөй, чаа үүлдерни билип алырынга улуг салдарлыг.

Москванын «Советский композитор» деп ном үндүрер черии «Сибирьнин болгаш Ыраакы Чөөн чүктүн хогжүмү» деп чыныды номнуң баштайгы үндүрүлгезин белеткээн. Ол черлерде чурттап чоруур хаустарның хогжүмү аажок байлак болгаш янзы-бүрү. Чоокку чылдарга чедир Сибирь чонунуң ыры, хогжүмүнүн дугайында төп парлалгага долу эвес болгаш эвээш санныг материалдар парлаттынып турган. «Бо чыныдының кол сорулгазы сибирьжилерниң болгаш приморжуларның байлак хогжүмүн, ооң сайзыралын, аная хамаарышкан шинчилел ажылдарын, дөпчүлаалдарны Совет Эвилелинин мүн-мүн номчукчуларынга таныштырары болур» — деп, чыныының тургузукчузу Н. М. Ромащук эге үүлүнде айтып турар.

ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелинин кежигүнү, искусствовед В. Л. Сапельцевтин тыва чонунуң хогжүм амылыралын чырыткан «Социалистиг культураже орукта» деп чүүлү ол чыныда парлаттынган. Ында тыва чонунуң хогжүм амылыралын чырыткан «Социалистиг культураже орукта» деп чүүлү ол чыныда парлаттынган. Ында тыва чонунуң чаңчылдарын, культура талазы-биле чаартылгаларны, хогжүм-шин театрының баштайгы базымнарын, профессионал хогжүмнүң тургустунуп келген төөгүзүн, композиторлар А. Чыргал-оол, Р. Кенденбиль, В. Тока, Д. Хуреш-оол оларның чогаадыкчы ажыл-ижин, кол-кол чогаалдарын, оларның бижиттинип турган үезин болгаш Тывага Композиторлар эвилелин тургузары-биле кээп чораан, чуртту сураглыг композиторларының чоруткан ажылынын дугайын бижээн.

Дылдын, литератураның болгаш төөгүнүн эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы З. Кыргыс тыва улустуң ырларынга, оларның шинчилекчилериниң дугайында болгаш куда ёзулалынга доктаап. В. Сапельцевтин ажылынга немелде чүүлдерни киириштирген.

Экземпляры 8800 тираждыг үнген бо чыныны хөй фото-чуруктар-биле дериттинген. Чыныны үүгле хогжүмге хамаарышкан мергежилдиг кижилериңге эвес, устуку класстын өөреникчилериңде эгелээш янзы-бүрү мергежилдиг кижилериңге солун болур кылдыр таарыштыр тургускан.

«Эки кылган ажыл—элеп читпес алдар» деп чонунуң чугаалажыры ышкаш, С. А. Сарыг-оолдуң бижип каан чогаалдары хөй санныг номчукчуларының ынак чогаалдары болу берген болгаш моонда сонгаар амгы болгаш келир үениң салгалдарының сонуургалын хайныктырып, оларны тыва чонунуң чаагай чаңчылдарынга кижизидер дээрзи чигзиниг чок.

Чоокта чаа Таллиннин «Эстон раамат» деп ном үндүрер черии Степан Сарыг-оолдуң «Ангыр-оолдуң тоожузу» деп чогаалын эстон дылда 12000 экземпляр тираждыг кылдыр үндүргеп.

Бо чогаал орус, якут, кыргыс дылларда болгаш чамдык өгелери Лондонга англи дылга «Өскүс» деп ат-биле парлаттынып турган.

XX вектин эгезинден эгелээш улустуң революция тинлегиже чедир тыва чонунуң амыдыралы, чаңчылдары болгаш ол үеде Тывага болуп турган болуушкуннар-биле, номнуң кол маадыры Ангыр-оолдуң чугаазын дамчыштыр. Эстониянын чурттакчылары таныжарлар. Бо номнуң эге үүлүн Якутиянын сураглыг чогаалчызы Семён Данилов бижээн.

Келир чылын бистин хоочун чогаалчыларывыстын бирээзи, Тываның комсомол шаңналынын лауреаты С. Сурун-оол 60 харлаар. Ол 20 ажыг номнарның автору. 1976 чылда Москванын «Детская литература» деп ном үндүрер черии С. Сурун-оолдуң «Чайгы хүнер» деп уругларга бижээн номун «Чайлагда чай» деп ат-биле орус дылга үндүрген. Ол-ла номну Риганың «Лиесма» деп ном үндүрер черии 30000 экземпляр-биле латыш дылда үндүргеп. Хоорайга өскен бичии школачы Шериг-оол чайгы дыштанылгазында чайлагда малчыннап турар кырган-авазы биле кырган-ачазынга чедип келгеш хөй солун үжүралларга таваржып, эки чүүлдерни билип алырын моон номчуп болур.

Төөгү темазынга хамаарышкан чечен чогаалга сундулуглар Москванын «Современникке» үнген В. Чивилихиннин «Тураскаад» деп улуг хемчээлдиг романын номчуп болур. Бо чогаалдың чамдык өгелери «Шын» солуниуп арынарынга «Кара-Сал деп кымыл?» деп ат-биле парлаттынып турган.

1825 чылдың декабрьда Петербургтуң Сенат шолунге Славян улустарының федерациязын тургузар сорулга салган Соңгу чүк ниитилелиниң удуртукчузу Пестельдиң туттуруп хоругдатканының дугайында медээни алган дораан Черниговполктуң офицери Муравьев-Апостол биле Бестужев-Рюмин олар подпоручик Николай Мозгалевский болгаш ооң чоок өөрүнүн идепкейлиг киржилгези-биле Черниговполкту тура халышкынче кодуруп үндүрген. Ол тура халышкынны Россияның хаанныг чазаа баскан болгаш ооң беш удуртукчуларын азыр шииткен. Торгаткан Черниговполкту Кавказче, 121 кижини Сибирьже шолаан. Оларның бирээзи Николай Осипович Мозгалевский шолугеге тургаш, 1844 чылдың кыжынында Минусинскиге 43 харлыында мөчээн. Николай Мозгалевскийниң чеди оглу, дорт кызы — шупту 11 кижиниң бирээзи Александр Мозгалевский XIX вектин эгезинде Тывага кээп чурттай берген болгаш Тываның бүдүрүкчү куштерин болгаш культуразын хогжүдеринге ол үеде эвээш эвес салдарны чедирген дээрзин В. Чивилихин ол романда көргүскен. Төөгүге хамаарышкан документилерни, архив материалдарын кончуг кичээнгейлиг өөренип турган, В. Чивилихин Чингисхаан болгаш ооң чоок кижилериниң дайынчы оруун, салым-чолун база мында бижип турар.

Бо номнардан ангыда бистин республика библиотеказының национал болгаш чуртшинчилел чогаалының килдизинде геологияга, археологияга, этнографияга, кодээ ажыл-агыйга хамаарышкан номнар база киргилээн. Оларны биске келгеш номчуп, а районнарда чурттап турар номчукчулар библиотекалар аразының абонементизин дамчыштыр бир ай хуусаалыг кылдыр бижиттирип ап болур.

З. МОНГУШ.

СОЦИАЛ-ДЕМОГРАФТЫГ ШИНЧИЛЕЛ

1985 чылда чонуҥ кезектеп кылыр социал демографтыг шинчилелин чорудары эгежок чугула деп СЭКП ТК-ныҥ Политбюрозу көргеш, ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлели бо айтырыг талазы-биле чогуур доктаалды хүлээп алган. Ол чугула, күрүне ужур-дузалыг хемчегиҥ дугайын СЭТА-ныҥ корреспондентизиниҥ дилээн ёзугаар ССРЭ-ниҥ ТСЭ-ниҥ начальныгы Л. ВОЛОДАРСКИЙ мынчаар чугаалаан.

Бистиҥ чуртувуста чурттакчы чонуҥ бүгү-эвилел чизези доктаамал болуп турар. Ол колдуунда он чылда бир катап эртер. Сөолгү уеде чизе 1979 чылдың январьда болган.

Социал-демографтыг шинчилел бир дугаар болуп эртер. Аңаа 14 миллион хире кижи хаара туттунар. Кыдыкка Сонгу чүктүҥ база кижин харылзажыры берге оске-даа черлериҥ девискээрлери аңаа кирбес.

Шинчилээшкиниҥ түүнели сонгу чизе соонда чурттуҥ чонуҥ составында өскерилгелерин тодарадырына дузалаар, он айыгы беш чылда болгаш оон-даа ынай уеде экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениҥ планнарын ажылдап кылырына эргежок чугула үнелиг медээлерни план база ажыл-агый организацияларына бээр. А ол дээрге копчуг чугула. СЭКП ТК-ныҥ июнь (1983 ч.) Пленумунга Ю. В. Андровов мынча дээн: «Экономиктиг болгаш социал политиканың сырый харылзаазын хандырарының эргежок чугулазының дугайында XXVI съездиге тодаргай медеглээн бис. Ол билдингир-даа: ажылагый тургузуушкунунга бистиҥ күженишкиниеривистиҥ төнчү сорулгазы болза кижилериҥ амыдыралының байдалын эжиждери-ле болгай. Ажыл-агый планнарын кылып тургаш, оларга нинтилелдиҥ хөгжүлдезиниҥ эң чугула социалдыг, национал талазы-биле, демографтыг факторларын бүгү талалыг барымдаалаарына болгаш көргүзеринге өөренип алыр ужурлуг бис».

Чизе бүрүзүҥүҥ программазын эртемденнер болгаш специалистер үр уеде чугаалажып, өөренип көрүп турар. Үүге дээрге, ол ажылчы чонларының ёзулуг амыдыралчы эрге-ажыктарына хамааржыр. Бир эвес амга чедир чизе хуудустарынга он сестен хөй айтырыг турбаан болза, социал-демографтыг шинчилел программазынга оон элээн хөй айтырыгларны киирер. Чижээ, эртем-билигиҥ деңнелиниҥ, назы-хар болгаш чонуҥ национал составының, күш-ажылчы курлавырларының байдалы канчаар өскерилгениҥ дугайында делгеренгей медээлерни алыр бис. Кижилериҥ шимчээшкиниҥ, ылаңгыя көдээдеи хоорайже чоруп турарының дугайында, акша-шалың болгаш олча-тывыш дөстериниҥ аайы-биле чурттакчы чонуҥ хуваалдазының дугайында ылавылап биліп алыр бис.

Социал-демографтыг шинчилелдиҥ программазында чаа чугула айтырыглар киріп турар, оларны делгеренгей шинчилел көөрү канчаар-даа аажок чугула. Чижээ, уруглар-лыг ог-бүлелерге күрүне дузалаңнызым күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында партияның болгаш чазактың докторалы кайы хире үре-түүнелдиг боттанып турарының дугайында медээлер алдынар. Нинтилел бүдүрүлгезиниҥ күш-ажылчы чаа курлавырларны хаара туларының аргалары эвээжеп турары билдингир болгай. Ам болур шинчилээшкин бажың ажылында болгаш хууда дузалал ажыл-агыйында хаара туттунган чонуҥ улам долуузу-биле өөренип көөр, эр-кыс, назы-хар составы билип алыр, оларның кандыг кезии, кандыг байдалдарда ажылдап болурул дээрзин тодарадыр. Чугаа мында кол нуруузунда уруг төрүттүгениҥ-биле холбаштыр ажылдавайн барган бажың ээлериниҥ база хөй уруглуг нелер дугайында чоруп турар. Чижээ, бир эвес уруглары нелиге азы садикке тургузуп каар болза, азы бажынга ажылдаар арганы бээр ийикпе, азы долу эвес ажыл хүнүнде ажылдаар болза, оларның кайызы бүдүрүлгеге кирип болурун шинчилел хуудустары көргүзер. Ол медээлер күш-ажылчы курлавырларны чөп ажыглаарынга чугула материалды бээр.

Шинчилээшкиниҥ материалдары дээштиг демография политиказын чорударына база дузалаар. Оон сорулгазы—чонуҥ өзүп-төрүүрүн таарымчалыг болдурарын хандырары, ог-бүлениҥ быжыг болурунга дузалаары, хөрээженнериҥ күш-ажылга болгаш хөй-нинти ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киириштирери-биле не болурун холбаар сорулга-биле уруглар-лыг нелерге болгаш хөй уруглар-лыг ог-бүлелерге чингелдер тыпсып турган, таарымчалыг байдалдарны тургузары.

Партия болгаш чазак демография политиказын шинтпирлээриниче утланган хемчеглер системазын боттандырып турар. Чижээ, уруун бир хар чедир азыраары-биле кезиктамдыын төлеп бээр шөлээнин ажылдап турар хөрээженнерге тыпсыры көрдүнген. Оларга уруг төрүттүнгенде хары угда бээр дузаламчы бар. Ынчалзажок, чамдык чылдагааннар ужун, чонуҥ өзүлдезиниҥ күзенчиг деңнелден оожум болуп турар. 1982 чылда муң чурттакчыга онааштыр ол 8,8 кижи болган. РСФСР-де ол көргүзүг 5,9 хуу чедир баткан, Белоруссияда 6,7 болган. Өске чамдык республикаларда ол бедик. Нинтилел хөгжүлдезиниҥ перспективаларын барымдаалап көөр болза, төрүүр чоруктуҥ деңнели бедик, чонуҥ өзүп-төрүүрү турум болуру чугула.

Оон-биле холбаштыр социал-демографтыг шинчилел үезинде хоорайда болгаш көдээде ог-бүлелериҥ турум-турум өвезиниҥ дугайында, ог-бүле болуп база чарлып турарының саныың дугайында делгеренгей медээлер алдынар. Ол айтырыгларны өске факторлар-биле —назы-хары, билиниҥ деңнели, чуртталга байдалдары-биле холбаштырып өөренип көөр. Чуртта нинтизи-биле алыр болза, ог-бүле болуру, «аныякшаан» болгай. 1981 чылда эр душтуктарың чартык кезии 24 хар, а кыстарның чартык кезии 22,5 хар четпээн болган. Аныяк ог-бүлелериҥ баштайгы чылдарында-ла уруглар-лыг апарганнары хөй. Аныяк ог-бүлеге чурттаар эки байдалдарны тургузуп, чингелдерни база чээлилерни тыпсып турган, оон быжыгарыга дузалаары—бистиҥ демография политикавыстың эн чугула угланмышкынарының бирээзи. Шинчилелдиҥ түүнелдери ук политика ёзугаар чорудуп турар хемчеглерни үнелээриниҥ база ону сайзырангайжыдарына ажыглаттынар.

Чуртталга тудуунуҥ хемчээлериниҥ талазы-биле бистиҥ чуртувуста деңнежир чер чок. Ам хоорай чурттакчыларының сезен хире хуузу аңгы квартираларда чурттап турар. Ынчалза-даа шинтпирлээр айтырыглар база бар. Коммунал бажыңнарда чурттап азы хуу кижилериҥ бажыңнарын хөлөзилеп ап турар ог-бүлелер ам-даа эвээш эвес. Чуртталга тудугларынга акша-хөрөңгилерни кайы девискээрлерже хөйнү мөөнөзе экил дээрзин тодарадырына шинчилел дузалаар.

Социал-демографтыг шинчилелдер чүгле ол хемчеглер-биле кызыгаарлаттынмас дээрзин билдингир деп, Л. Володарский демдегледи. Алдынган медээлер оске-даа практиктиг сорулгаларны шинтпирлээринге ажыглаттынар. Ам кылыр ажыл-ла хөй. Үк шинчилелди боттандырарда, хөй болгаш нарын белеткел ажылдарын чорудар апаар, ССРЭ-ниҥ Төп статистика эргелели оларны ССРЭ-ниҥ Күрпланы, ССРЭ-ниҥ Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитеди, ССРЭ-ниҥ Эртемнер академиязы база чогуур министерстволар болгаш ведомстволар-биле кады чорудуп турар.

Р. АХМЕТОВ.

Москва.

ТААРЫМЧАЛЫГ МАШИНА

ПРАГА. (СЭТА). Чехословак хоорай Копршивницада «Татра» дээр автозаводтуҥ коллективи Совет Эвилелиниҥ экспорттаар автомобильдер кылып үнүлүрүн хуусаадан эрте доозупканының дугайын рапорттаан. Чыл эгезинден «Татра-815» дээр улуг күштүг 3.090 чүк машиналарын ССРЭ-же чоруткан. Ынчалзажок «Татра-805»-терин Сибирьниҥ нефтилиг черлериниҥ кол транспорт үүлү кылыр деп шинтпирлээнин таварылга эвес. Ол бүдүрүлге чериниҥ ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 66 чылынга алдар кылыр ССРЭ-же амдаа 600 ыңдыг машинаны кылып чорударын шинтпирлээн.

НАЙЫРАЛГА ТУРАСКААТКАН

УЛАН-БАТОР. Советтер чуртунуҥ ажыл-ишчилериниҥ улуг чедишкиниериниҥ дугайында лекцияларны Моолдуҥ ажылчы чонарынга амгы үеде номчуп, Совет Эвилелиниҥ амыдыралы-биле таныштырып турар. Моол Арат Республикада эртип турар моол-совет найыралдың айынга холбаштыр лекцияларны эртем-билиглер нептередир талазы-биле республика нинтилели белеткээн.

Лекторлар болгаш пропагандистер МАР-ның үлетпүр бүдүрүлгелериниге, албан черлериниге, школаларга, көдээ ажыл-агый коллективтериниге баргаш, СЭКП-ниҥ болгаш Совет күрүнениҥ социал-экономиктиг база даштыкы политиказының эң чугула айтырыгларының дугайында лекцияларны номчааннар. Акы-дуңма кйи чурттарның бузулбас найыралының болгаш калы ажылдажылгазының айтырыгларынче оныа кичээнгейин лекторлар, пропагандистер угландырып турар.

ЯДРОЛУГ КЫЖАНЫГНЫ БОЛДУРБАС

ХЕЛЬСИНКИ. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыып Европаның чурттарынга эккеп нептередир дээн АКШ-тың болгаш НАТО-нуҥ айылдыг планнарынга удур, тайбың дээш бо чылдың октябрьның сөолгу он хонуунда янзы-бүрү чурттарга болур хемчеглерге хөй миллион кижилер киржир. Ол дугайында Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниҥ парлаан медеглелинде айыткан.

Ядролуг халаптың айылы кажан-даа бо хире улуг турбаан, ынчалзажок тайбының күштери амгызы ишкаш, кажан-даа ыңдыг шыырак күчүлүг турбаан деп, документинде демдеглээн. Баштайгы сонгуушкунуҥ чепсээ болур америк чаа ракеталарны Барыып Европаның чурттарынга эккеп тургузар дээн айылдыг планнарга делегейниҥ ол дивииҥ чурттакчыларының эң-ле хөй муруузу шыңгыы удурлаып турар.

«Европага чаа ракеталарны эккеп тургуспас!», «Ядролуг чепсекти немей бүдүрерин доп-дораан соксадыр!» «Ядролуг чепсектен хостут делегей дээш!» деп бүгү делегейниҥ улустарының негелделерин өртемчейиҥ чурттарының чазактарының хөй муруузу база деткип турар.

НҮГҮЛДҮҢ КАМПАНИЯЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. Афганистанның КНО-да доктаамал төлөөлекчизи М. Ф. Зариф Каттышкан Нациялар Организациязының чингине секретары Х. Перес де Куэльярга чагаа чоруткан болгаш афган улуска удур Пакистанның эргечыргаларының чаа нүүлдээшкиниериниҥ өскээнин мында айыткан. «Афган айтырыы» дээр хоозун үүлү Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының 38-ки сессиязында чугаалажын, тайбының эң чугула айтырыгларындан делегаттарның кичээнгейин алаактырар сорулга-биле афган улуска удур өнчүк-чөңгээлерни болгаш хоозун нүүлдээшкиниерни калбартып турарын чагаада демдеглээн.

Афганистан Демократтыг Республикага удур чарлаттынмаан дайынның тепкинжи кылдыр Пакистанның хуулабергенин чажырарынга афган улуска удур чаа нүүлдээшкиниерни Пакистанның эргечыргалары ажытлаар болган турарын АДР-ниҥ төлөөлекчизи айыткан.

Чагааны КНО-нуҥ болгаш оон Аймыл чок чоруҥ Чөвүлелиниҥ тускай документизи кылдыр парлаан.

СЕРЕМЧИЛЕЛДИ БЫЖЫГЛААРЫНЧЕ КЫЙГЫРЫГ

ДЕЛИ. Индияның чаңгыс эвин божаңнадыр дээн даштыкы күштериҥ чимэнишкиниериниҥ үезинде серемчилелди улам-на бедиериҥче чурттун чепсектиг күштерин Индияның премьер-министри И. Ганди кыйырган. Индий армияның командылал составының төлөөлекчилериниҥ мурнунга ол чүве чугаалаан болгаш делегей байдалының чидиглеңгени-биле холбаштыр сагыш човаашкынын илергейлээн. Даштыкы күштер Индияның кызыгаарларының чоогунга боо-чепсекти болгаш хөй шериглерни мөөнөп турары Индияның айыл чок чоруунга улуг кыжаныышкын болуп турарын премьер-министр айыткан. Чурттуҥ чонуҥ чаңгыс эвин божаңнадырын даштыкы империалистиг күрүнелер ораладжып турар деп, ол демдеглээн. Шак мындыг айымы тургустуунуҥ келген уеде бодуустуҥ чаңгыс эвинисти болгаш чурттуҥ чепсектиг күштерин улам-на быжыглаар ужурлуг бис деп, И. Ганди медеглээн. Индия бодуунуҥ даштыкы политиказын чорударда тайбының орус-биле чоруп келген болгаш моол соңгаар-даа чоруур апаар.

НИКАРАГУА ЫЫЫШКЫНГА АЛЫСПАС

МАНАГУА. Национал хосталганың саңдинизму фронтузунуҥ удуртулгазының кежигүү, республиканың камгалал министри Умберто Ортега чоокта чаа Масая хоорайга болган хөй муң кижи киржиҥчилиг митингеге чүве чугаалаан болгаш Американың Каттышкан Штаттарының кыжаныышкыннары болгаш коргудуушкуну база ыыышкыннары турза-даа, Никарагуаның чону бодуунуҥ революциязының идеалдарын боо-чепсээн хоза туткаш, камгалаар, агрессорларга ойтур шавышкыннарны таварыштырар апаар деп медеглээн.

Рейганың администрациязы Никарагуага удур агрессиязын улам-на калбартып турар. Никарагуага удур үрегдекеи, дюрбечи халдаашкыннарны АКШ-тың администрациязы организастан турар. Ынчалзажок Никарагуаның улузу америк империализмиҥ болгаш оон тус черде чалчаларының албадаашкыннарындан, кыжаныышкыннарындан кажан-даа кортпас деп У. Ортега чугаалаан. (СЭТА).

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

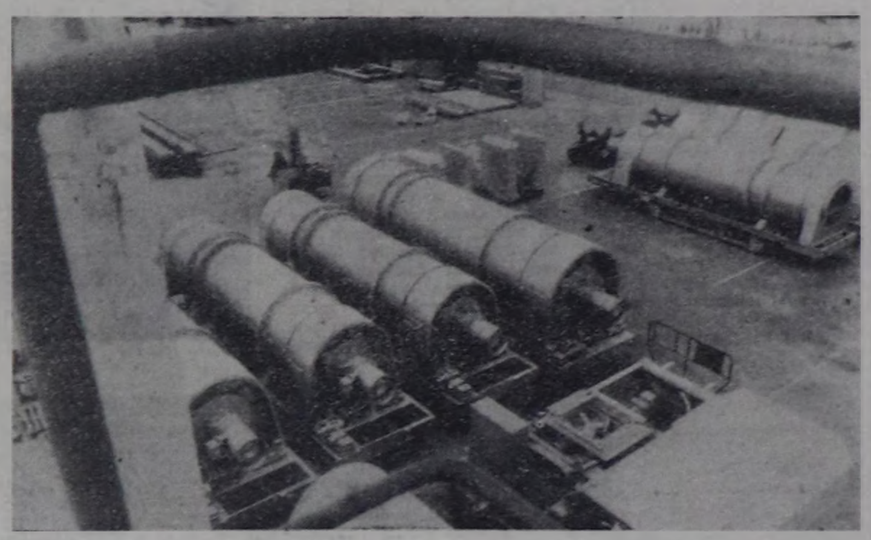

ГДР. Потсдам округта химиктиг машина тудуушкунунуҥ «Телтоматт» заводу—орук тудуу шкунунга ажыглаар асфальтыны автоматтарының дузазы-биле комплектилеп кылып үндүрер талазы-биле ЭДЧ кежигүүнү чурттарда кара чаңгыс бүдүрүлге чери бооп турар. АДН информация агентилелиниҥ дыңнатканы-биле алырга, 750 ыңдыг комплектилер 13 чуртта ажылдап турар.

Ол бүдүрүлгениҥ коллективи Польшадан, Венгриядан болгаш Совет Эвилелиндеи барган специалистер-биле кады ажылдап турар.

ЧУРУКТА: белен продукцияны чүдүрүп чорудар мурнунда. АДН—СЭТА-ныҥ фотозу.

АЛДЫ АЙ УЗАТКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чуртта айылдыг байдалды бар болуп турары-биле холбаштыр Айыл чок чоруктуҥ Чөвүлели КНО-нуҥ Ливанда түр күштериниҥ турар хуусаазын ам-даа алды ай узатты. Америк далай чадаг шериглериниҥ болгаш израиль шериглериниҥ «хөй национал-дыг күштер» дээр составының мында ам-даа турун турары-биле холбаштыр мындыг шинтпир хүлээп алдыгаан.

Каттышкан Штаттарының дорт деткинчезинге болгаш камгалалыга даянгаш, эрткен чылдың чайынында Израильдиҥ үүлгеткени калбак хемчеңдиг агрессиязының Ливанга кандыг айылдыг ужуктарлыг болганын Сирияның КНО-да доктаамал төлөөлекчизи Д. Аль-Фатталь Аймыл чок чоруҥ Чөвүлелиниҥ хуралынга айыткан.

Сирияның шериглери араб чурттарының лигазының шинтпирин ёзугаар бо чуртта турун турар болгаш израиль агрессорларны болгаш эжелекчилерни оон бүрүн үндүргеи соонда сирий шериглер Ливанын тус черниҥ парлаазы Аргентинага хамаарыштыр Тэтчэрниҥ консервативтиг чазаныҥ эвлечлиг өнчүк-чөңгээзин кылдыр тодарадып көргүскен. Англи министриниҥ бо чоруушкунун Фолкленд ортулуктарны милитаризаставын күштелдирери-биле база ол кавы ортулуктар девискээрин Великобританиякың болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилериниҥ Латин Америкакың эриктер чоогунга шивээзи болдурары-биле солуңнар шуут холбаштырып турар. Англи чепсектиг күштериниҥ ортулуктарда дайынчы күүзү ам безин оларны камгалаарынга херектиниҥ каш катап ажып турар деп, «Нуева провинсиа» солун бижээн.

● АММАН

Ливанда эжелекчи шериглерге албан эрттиреринде ойталааны дээш шериг албанныг үш израиль кижини янзы-бүрү хуусаларда кара-бажыныаар кылдыр шинткен. Мындыг янзылыг таварылгалар моон мурнунда база каш удаа болгулаан. «Ад-дустур» солунуҥ бижээни-биле алырга, оларны Израильге эжелеттиргеи мурнуу-ливан районнарда дерзилээшкиннер, дээрбедээшкиннер кылып турар шажылакчы кезектерге киирери бодап турган. Ливанче агрессияның чеҥ болуруидан ойталаан чүс ажыг израиль солдаттарны болгаш офицерлерни кара-бажыныаанын бо солун дыңнаткан.

ПЛЕНАРЛЫГ ХУРАЛ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). ССРЭ-ниҥ болгаш АКШ-тың Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлар дугайында чугаалажыышкыннарда делегацияларының пленарлыг хуралы чаа болган. ЖЕНЕВА. ССРЭ-нин болгаш АКШ-тың стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаарының болгаш кызыгаарының дугайында чугаалажыышкыннарда делегацияларының пленарлыг хуралы чаа болган.

Афганистанда боттанып турар политиктиг болгаш социал-экономиктиг үндезин чаартылгалар ол чуртту даймиларының—АКШ-ка баштаткан империалистиг болуктериниҥ, иштикиниҥ контрреволюстуг идеттериниҥ кылымын хайындырып турар. Даштыкыда оларның ыдалакчылары Пакистанның девискээринде чаглактанып, чаштынып турар афган революцияның дайынарын боо-чепсек-биле хандырып турар. Он-он чаңгыт дагерьлерде саттынакчыларының болуктерни белетеп турар. Олар кижилерни өлүрүп, школаларны, эмнелгелерни орттедип, көвүрүглерни, оруктарны, чуртталга бажыңнарын үрегдеп турарлар.

ЧУРУКТА: Логар можуда дээрбечилериниҥ үрегдеп кааны эмнелге чери.

БАХТАР—СЭТА-ныҥ фотозу.

ЭКРАНДА АМГЫ УЕ КИЖИЗИ

НОВОСИБИРСК. Академгородокка, «Сибтекстильмаштын» цехтеринге, көдээ клубтарга эрткилээн ССРЭ-ниҥ Кинематографистер эвилелиниҥ баштаар чериниҥ секретарь Г. Марьямов чугаалаан.—Ынчангаш ону экранга көргүзери хуралың киржикчилериниҥ кичээнгейиниҥ товуунге турган. Амыдыралдың совет овур-хевирин, чонуҥ тургузукчу ажыл-ижин көргүскен чаа-чаа чогаалдарны «Мосфильмге», «Ленфильмге», Украинаның болгаш Грузияның студиялары чүүлүвүстүҥ өзек темазы — деп чогаадыкчы эвилелиҥ баштаар чериниҥ секретары Г. Марьямов чугаалаан.—Ынчангаш ону экранга көргүзери хуралың киржикчилериниҥ кичээнгейиниҥ товуунге турган. Амыдыралдың совет овур-хевирин, чонуҥ тургузукчу ажыл-ижин көргүскен чаа-чаа чогаалдарны «Мосфильмге», «Ленфильмге», Украинаның болгаш Грузияның студиялары-ны чугаадыкчы харылзааларының быжыганың бо бүгү хереченлеп турар.

Ол хүниерде Новосибирскиге М. Хуциевтиҥ «Послесловие», П. Чухрайның «Клетка для канарея», Л. Гогоберидзениҥ «День длиннее ночи» деп чаа фильмнерин көргүскен.

СЭТА-НЫҤ МАТЕРИАЛДАРЫНДАН

● **ТУНИС**

Совет Эвилелиниҥ экономиктиг болгаш техниктиг деткимчези-биле Джумин хемде туттунган плотинаның төлевилелин боттандырарынга киришкен бөлүк совет специалистерге Тунистиҥ чазак шаңналдарын тывыскан.

Чуртуҥ суг хандырылгазының айтырыгларын шинтпирлээринге деткимчези дээш Совет Эвилелиге өөрүп четтириишкинин чаарты дериттиниишкин министри М. Сайях шаңналдарны тыспып турарилергейлээн. Тунис экономиканың хөгжүлдезинге ССРЭ-ниҥ чугула салыышкынын Тунистиҥ чону болгаш чазаа ханы өөрүп четтирген сагыш-сеткилбиле көрүп турар деп, ол чугаалаан. ССРЭ-биле харылзааларны улам быжыглаарынче болгаш калбартырынче бодунуҥ чуртунуҥ чүткүлдүүн Тунис төлөөлекчи онзалап демдеглээн.

● **БЕЛГРАД**

Делегей байдалының айылдыг калбарышкынын болдурбас болгаш дүшкүүрелдиг чорукту чавырылдырарының хөрээн уламчылаар сорулга-биле дүрген хемчеглерни алырының эргежок чугулазын Мозамбик Улус Республиканың Президентизи, Фрелимо партияның даргазы С. Машелдиҥ Югославияга албан хуузунда чоразының түннелдериниҥ дугайында кады кылган югославмозамбик дыңнадыгда чугаалаан. Югославияның Президиумунуҥ Даргазы М. Шпиляк-биле, ЮКЭ ТК-ның Президиумунуҥ Даргазы Д. Маркович-биле болгаш өске-даа югослав удуртукчулар-биле ол Белградка чоруп тура чугаалашкан.

Империализмге, колониализмге болгаш кеш-сөөкү ылгай көөр чорукка удур демиселге кааа-даа каттышпас күрүнелериниҥ чугула рольдуун талалар ол документизинге демдеглээн. Аразында Мозамбик база кирип турар «фронт кавызының» күрүнелериниге удур чарлаттынмаан дайынны чорудуп, Намибияны эжелеп уламчылавышаан Мурнуу-Африка Республиканың кеш-сөөк ылгаар ёзу-чурумун олар шинтпирлиг буруу шапкан Мурнуу-Барыын Африканың Улусчу организациязының (СВАПО-нуҥ) удуртулгазыбиле хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш Намибияның чонуҥ хосталгалыг демиселин бүрүн деткип турарын ийи чуртту удуртукчулары илергейлээн. СВАПО намиби улустуҥ кара чаңгыс дүрүм ёзугаар төлөөлекчизи болуп турарын олар онзалап демдеглээн.

● **БОНН**

Ортумак ыракшылдың чаа америк ядролуг ракеталарын чуртту девискээриниге эккеп сайгара тургузарынга удур, тайбың дээш демиселчилериниҥ чыскаалдары Германияның Федеративтиг Республиказының бүгү девискээринде үргүлүлеп турар. Тайбыны камгалаар сорулгалыг 15 муң ажыг организацияларның болгаш инициативачы болуктериниҥ активчилери чыскаалдарга киришкеп.

Бундесверниҥ Гамбургта казармалар бажыңнарының чанынга митингилер болгаш чыскаалдар болган. Массалыг узуткаашкыныҥ чепсектериниҥ күүчүлерин ГФР-ге улам ыңай немей өстүрериниге шинтпирлиг удурланмышкынын оларның киржикчилери илергейлээн. Чыскаалдар Мюнстерге, Любекке болгаш өске-даа чамдык хоорайларга база эрткилээн.

Металлистер профэвилелиниҥ кыйгырыг-угаадылгаларын Саар чериниҥ үлетпүр бүдүрүлгелериниге тараткан. Массалыг ажыл чокталымышкыны, өөреңилге талазында кризис—дайынзырак сорулгаларга күрүнениҥ акша-хөрөңгү дөзевилелдериниҥ дыка өзүп турарының дорт түннели-дир деп, ол документизинге демдеглээн.

● **ТОКИО**

Совет кижилер өске чурттарның улустары-биле тайбың болгаш найыралдыг чурттаарын сеткилдин ханызындан күзеп турар. Дайынның тыптып келирин болдурбас дээш олар бүгү-ле чүүлдерни кылып турарлар деп, япон-совет найырал пинтилелиниҥ парлалга органы «Ниссо синдзэн» солунга Японияның хөй-нинтизиниҥ сураглыг ажылдакчызы И. Симада бижээн. «Дайынны күзээр хире чаңгыс-даа кижи Совет Эвилелиге чогунга ССРЭ-ге чоруп тура бүзүрээн бис —деп, ол онзалап демдеглээн. — Тайбың дээш улам улуг шинтпирлиг сорук киришкин-биле демисежир болгаш совет улус-биле найыралды быжыглаар дээр күзелиишти аян-чорук соонда улам улуг-биле илередип турар бис».

● **ЛУСАКА**

Африканың Мурнуу чүгүнүҥ чурттарынга үлетпүр төлевилээшкиниерин акшаландырарының айтырыгларының талазы-биле делегей конференциязы Лусакада ажылдап эгелээн. Каттышкан Нациялар Организациязының үлетпүр хөгжүлдезинин талазы-биле органының (ЮНИДО-нуҥ) инициативазын ёзугаар ону чылдырган. Ол кавы девискээриниҥ тос күрүнезиниҥ төлөөлекчилери, ол мышкаш делегейниҥ 20 өске чурттарының болгаш делегей организацияларының делегациялары конференцияда киржип турар.

Замбияның премьер-министри Н. Мундиа конференцияны ажыдып тура, мурнуу-африка девискээр бойдус курлавырлары-биле онза байлак, ынчалзажок оон чурттары ол байлактарны ажыглалга киирип алыр дээш акша-төгеринке дыка чедиримейн турарын онзалап демдеглээн. Ынчангаш олар дем каткан бүдүрүлгелерни тургузарын, нинти төлевилелдер чогаадып ажылдаарын, экспортту улгаттырарын болгаш амгы үениҥ технологиязын алырын күзээрлер. Экономиктиг планнарны боттандырып чорудары мурнуу-африка девискээрге тайбыны болгаш оожургалдыг турар чорукту хандырганының байдалында харын болдунар аргалыг деп, ол премьер-министр онзалап демдеглээн.

● **БУЭНОС-АЙРЕС**

Великобританияның чепсектиг күштер херектериниҥ талазы-биле күрүне министри Дж. Стэнлиниҥ Фолкленд (Мальва) ортулуктарга чораанын тус черниҥ парлалгазы Аргентинага хамаарыштыр Тэтчэрниҥ консервативтиг чазаныҥ эвлечлиг өнчүк-чөңгээзин кылдыр тодарадып көргүскен. Англи министриниҥ бо чоруушкунун Фолкленд ортулуктарны милитаризаставын күштелдирери-биле база ол кавы ортулуктар девискээрин Великобританиякың болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилериниҥ Латин Америкакың эриктер чоогунга шивээзи болдурары-биле солуңнар шуут холбаштырып турар. Англи чепсектиг күштериниҥ ортулуктарда дайынчы күүзү ам безин оларны камгалаарынга херектиниҥ каш катап ажып турар деп, «Нуева провинсиа» солун бижээн.

● **АММАН**

Ливанда эжелекчи шериглерге албан эрттиреринде ойталааны дээш шериг албанныг үш израиль кижини янзы-бүрү хуусаларда кара-бажыныаар кылдыр шинткен. Мындыг янзылыг таварылгалар моон мурнунда база каш удаа болгулаан. «Ад-дустур» солунуҥ бижээни-биле алырга, оларны Израильге эжелеттиргеи мурнуу-ливан районнарда дерзилээшкиннер, дээрбедээшкиннер кылып турар шажылакчы кезектерге киирери бодап турган. Ливанче агрессияның чеҥ болуруидан ойталаан чүс ажыг израиль солдаттарны болгаш офицерлерни кара-бажыныаанын бо солун дыңнаткан.

Ливанда «хөй национал күштер» дээр шериглериниҥ туруп турары ол чуртта байдалды чогумчалыг болдурарынга болгаш шинтпирлиг турупп-биле бүгү Чоокку Чөөн чүк мөсилдежиишкинин үзе шинтпирлээринге шаптыктап турарын сирия радионуҥ дамчыдылгазынга айыткан. Империалистиг күрүнелер, хамыктың мурнунда АКШ, Ливанче шериг кезектерин киргеш, боттарының өрге-ажыктарын камгалаарынче, араб чурттарда национал-хосталгалыг демиселдиҥ калбарарын болдурбазынче чүткүп турар.

«Тайм» журналдан алган чурук: америк далай чадаг шериглериниҥ үтер-боолары-ны Бейрутта турары.

СЭТА-ныҥ фотохрониказы.

Жамсрангийн ЛОДОЙ

ТАЙБЫҢ ТИИЛЭЭН

Дээр өөнүг ак-көк туктар
Диптер санай кинскип туру.
Көктүг, шыктыг черни эргий
Көге-буга ужуп туру.
Делегейге тайбың тиилээр,
Дески чыргал мөңгежирээр!
Аңгы-аңгы аймак-сөөк чон
Амыр-тайбың күзеп турлар.
Дески чаагай чуртталга дээш,
Деми чаңгыс тулчуп турлар.
Делегейге тайбың тиилээр,
Дески чыргал мөңгежирээр!
Орнардан Совет чурту—
Оорганалыр күжүүс ол.
Бистер шупту аштырбас бис,
Бисти тиилеп шыдавастар.
Делегейге тайбың тиилээр,
Дески чыргал мөңгежирээр!
Алдын хүнүң херел чыры
Ашпас мөңге хевээр артар!
Улустарның найыралы
Улам-улам быжыга бээр!
Делегейге тайбың тиилээр,
Дески чыргал мөңгежирээр!
Моол дылдан Г. Санчаа
очулдурган.

КАҢМЫЫЛ ЫШКАШ ЭВЕС ЧОРДУ

Хойларымны доктаадып каш,
Кожагардан харап ор мен:
Кожавыс аал кадарчыны
Хоюн сүргеш, чортуп үнүп.
Мунган аъдым танып
кааптым—
Мурнуу аалдыы—
Ашактыы-дыр.
Ашак боду кыраан боорга
Ажыл-ижин уруу кылчыр.
А бокта, анаа дужар
Аксым-кежин ам-на кээп-тир!
— Чедин кел!—деп
сымыранып,
Четтикпейн манап ор мен.
Оттаан хойлар доктаай
бээрге,
Оон менче чеживитти.
Арны мөңгээ көзүлбес бол,
Ай-хүн чыраан ышкаш болуу.
Аттангаштың уткуур чоор бе?
Азы мрлап, кожаңнаайн бе?
Улуг дыка хөлзевес дээш
Удуучаннан чыдыыттым.
Аттың даажы мыя кээрге,
Ам-на, харын, корнуп келдим:
Харалааның, аттыг кижи,
Хайлыг, Ашак боду болду.
Аныяк кыс маанаан бодум
Ашак кээрге, ангададым.
Амыр-менги солчур туржук,
Аксым ажып чадап кагдым.
Ынчалза-даа күдээ боорун
Ылап тулдур шинтпирледим.
Ашак оомну билген ышкаш,
Аажок өөрүп, хөөреп олур:
— Бопуй бөгүн хоорай
кирди.
Божуур-бажың баары ол-дур.
Күдээвис ол —шериг кижи.
Күстен бээр-де келир боор он...
Ындыг сөстер дыңнай сал-ла,
Ылай болган ышкаш болдум.
Аъдым аксын мыныай-ла
Аалга келгеш, тырткан болдум.
Кадай кылыр чараш кыстар
Каңмыыл ышкаш эвес
чоржук.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

СОНУУРГАКТАРГА

КНОПКАЖЫК МЕДЭЭЛЭЭН

Зинаида Тихоновна Качалова хеп-хенертен аар аарый бергеи. Кудумчуже үнүп, телефон долгаптар безин шаа чок болган. Өөнүң ээзи, кожалары ажылдап турар. Ыдын кый дээн—оода Кнопка чаныма орар болза деп бодаан. Ооду сураг чок—мындыг. Кудумчуже үне маңнай бергендир, сойлук, машинага-даа бастырып аар ийне деп, ээзи хомудан боданган.

Ыт, шынап-ла, кудумчуже үне маңнаан. А оон соонда әлдептиг болган. Кнопкажык Московская кудумчузунга маңнап чеде берип-тир, ында оон ээзинин авазының бажыңы бар, ыт оон чанынга баргаш, улуг эгелээн. Кирган үнүп келгеш, Кнопканың чаасказын чедип келгенни кайгаан. Ыт ээрип-ле турар болгап: кады чоруул деп турар хевир бар. Уруунуң бажыңында бир-ле чүве болган-дыр деп бодааш, Мария Сергеевна Чистопашина маанаар далажыпкан. Кнопкажык оон мурнунда сыйыгайып маңнап орган. Олар өй-шаанда четкеннер, удаваанда дүрген дуза эмчиэ халдып келген.

А. УХИН.

Астрахань.

«Советская Россия» солунудан.

ЧААРТЫЛГАЛАР ХӨЙ БОЛЗУН!

«Улуг орус чон-биле чаңгыс өргээлиг болган-дыр бис, амна чымчак хлеб дайнаар-дыр бис, дуңмам» деп школа сокпоозу (завхозу) Чамдылайның бир эртен столоваяга өөрүшкүлүг кире халып келгенни ам-даа утпаан мен. Соонда бодап чоруурумга, Тыванның ССРЭ-ге каттышканын эң баштай мөңгээ дыңнаткан кижи ол болган. Ынчан чээрби бештиг болзумза-даа, ужук-бижик билбес турган болгаш, ол дарыызында чүвени чедир билбээн болган мен.

«Ам-на чымчак хлеб дайнаар-дыр бис». Бо сөстү дыңнаш, хары кижи кижиге чем бээр эвес, хлевин безин харамнаңмазын бодаарга, ылап-ла эки улус тур деп ыяк билгеи мен. Ол үеде школага поварлап турган болганымда, аъш-чем айтырыңнын белен эвес турганын эки билир мен.

Берт-Даргга ынчан хлеб көргеи кижи безин саныг, школачылар-даа ону чивейн турган. Боова-ла хаарар, мындыг бис. Сайгынның дээрбези үреллип, далган үзүктели бээр болза, боова безин көзүлбестей бээр. Суму даргазы Самбыл аалдарга тараа соктадып, быштак кыстырып каан болур. Ону завхоз хомдур-дүндүр чоруп чораащ, аътка артынып кээр. Боттарывыс оттуг одап, деп чырыныга паштанып турдувус.

Ам Берт-Дагның школа столоваязының ариг-силини чүү дээр! Аяк-шынактан эгелээш бүгү чүве бүрүп, пажы безин тускай. Электриден бээр бар. Аъш-чем каш янзы, хлеб туржук бистиң амзавайн чораан түүлдеривис бар, ногаа аймаа, картофель үргүлүү турар. Школаның аъттары ышкыдыра бергенде, хемден кочалдарга суглап турдувус, ам чүгле кнопка базар апарган.

Калдак-Хамар —бистиң Тес-Хем биле Эрзин районнарның республика найысылалы-биле аргыжар кара чаңгыс оруу ол. Ону тударынга база үлүм кирген. Машина, терге болгаш турган. Машинаның соонда будуктуг чудуктуг чиге бажындан бааллаптар чер ол-ла болгай. Олап ам машина-даа, трактор-даа чорбастаан. Тергелиг аъттың ынаар углаары берге. Ам аргыжылга чүгле Калдак иштинин чазаглыг оруунче шилчээн.

Бо хүннерде Калдак-Хамарлап ажып бар чоруй, ол хаадашты кижинин шыдавканын көөрү өөрүнчүг. Тыва Совет Эвилелиге каттышкан соонда, деминг кижилер, күүлүг техника болгаш чаза тепсир чепсек ук оруктуг ынчаар эскиждип каан. Ону тударынга Тыванның бүгү чону киришкен. А мөңгээ аңаа ажылдап турган үемде кускун-хаай биле хүүректен өске демир чепсек-херексел турган эвес. Бөгүн ында орукту чүгле эдип-чазап турар техника безин эмгежок.

Арбан, суму, МЧАЭ, колхоз, совхоз деп сөстерни баштай дыңнаан болгаш ол коллективтерни үндезилээн кижилериң бирээзи болганымга чоргаарламыр мен. Аалывыстың чурту —Белдир-Арыг — хараганыг хову турган. Аңаа хой кадарын пат боллум. Ам ында «Чодураа» совхозтуң төвү — улуг суур хөгжүп турар. Ол бажыңнарының орнунга сайзанактап чоруур үемде ол дугайы сагыжымга безин кирбээн.

Мөңгээ аңмдыралым, черле ынчаш кижи төрелгетениң эңне шаңкын хөгжүлдези-биле холбашкан. Тыванның Совет Эвилелиге каттышканындан бээр болган бүгү чаартылгаларның киржикчизи мен. Ол чаартылгаларны чамдык улус шоолуг эскербейн-даа чоруур магат чок. А мөңгээ аал чаңы-биле эрткен баштайгы машина, көргеи баштайгы кином, дыңнаан радиом сагыжымда артып калган. Аңмдыралымның базым саны чаартылгалар-биле холбашкан. Эртем-билиг, машина-техника, ажылнын, аңмдырал-чуртталга — кижи магадавас-ла чүве чок. Ам чээргеи-биле чем дайындырбас, хол-биле хеп чүгбас апардым. Ол туржук күрүне ай санында менээ акша берип турар. Мындыг магалыг күрүнеңи хамаатызы кижи-дир мен. Кыраан назынында телевизор көрүп, дыштанын орар-дыр мен. Ол телевизордан даштыкы чурттарының кырганнарын көөрге, таанда чаңдынчыг боор-дур: кудумчуга удуп, боктан чем артынчызы-даа дилеп чоруур.

Бо хүннерде тыва чонуң сеткил-сагыжы, ажыл-ижи Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг үткуурунче угланган. Ол байырлалга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээн чонуң чеднишкиннериге өөрүп орар мен. Чеднишкиннер болгаш чаартылгалар ам-даа хой болзун!

С. СУВАЛЧАЙ,
күш-ажылдың хоочуну.

ХӨӨМЕЙ, СЫГЫТ ЧУРТУНДА

Сүт-Хөлде Алдан-Маадырны улус хөөмейиниң болгаш сыгыттың чурту дижир. Шаандан тура-ла Алдан-Маадырның Маңчүректиң улузу доңшуттурга, ягилге, бызаанчыга ойнаар, хөөмейлээр, сыгыртыр турган. Амгы шагның сыгытчылары, хөөмейжилери база хой. Оон чижээнге, сураглыг хөөмейжи болгаш сыгытчы Хунаштаар-оол Ооржакты, Маржымал Ондар удурткан «Сыгырга» ансамблиң адап болур.

Алдан-Маадырга чылдың эрткен тос айларның түңнелиниң күш-ажылчы байырлалы болган. Бурунгу алдан-маадырларның тура халышкынындан бээр чүс чылын тус черниң ажыл-ишчилери күш-ажылчы байырлал-биле холбап, демдеглээн. Хосталга болгаш аас-кежик дээш демисежип чораан бурунгуларның күзеля бүткен черде кайгамчыктыг амыдырал-чуртталга сайзыраан. Суурда чаа бажыңнар, ийи каът ортумак школа, Самбажык аттыг ийи каът Культура бажыңы бар. Совхозта машина-техника хой. Тараа шөлү калбарган. Ол шөлдерни Алаштың суттарылга системазының улуг бутасумуну суттарып турар.

Бурунгу алдан-маадырларның төлептиг адын оларның салгалы кажан-даа сыкпас. Малчын, механизатор, чылгычы, ажылчын азы кандыг-даа мергежилдиң кижилери бүгү тала-биле үлегер-чижектиг болур. Олар шупту Совет Тываның 40 чыл болур байырлалынга чеднишкиннерлиг ужуражырының социалистиг чарыжын улам калбартып турар.

Байырлалга хөй кижи киришкен. Тыва хүрешке чүс чээрби сес моге хүрешкен. Республиканың сураглыг могези, аныяк спортчуларының дагдыныкчызы Сүүр-оол Ондар маргылдааны башкарган. Могелерни салып турда, хөөмей, сыгыт сырынналып турган. Шүүлген могеге бээр шилиндек бора аътты (чурукта) совхозта сураглыг чылгычы Ооржак Декей-оол чедип келген. Бүрүн дериг-херекселдиг ол аътты Кызыл районуң Шамбалыгда ажылдап турар аныяк оол Владимир Монгуш ап үнгеи. Ол шүүлген могеге ук аътты совхозтуң директору Макар Донгак байырлалдыбиле узун-дыныдан хүлээдип берген.

Чүс ажыг чүтүрүк аъттарны Кара-Даг эдээ Оргу-Шөлге барып чарыштырган. Шемиден келген аът мурнаан.

Алдан-маадырларга алдар болдурган турасказды (чурукта) совхозтуң ураи-шевер ажылчыны Орлов Сарыглар баштаан аныяктар кадаап бетонан кылган. Турасказды ужур-уткалыг кылдыр кылган. Ортузунда тыва ог. Оон дүн-дүүнден согун хынын үлүрүпкен. Оон бажында согунуп октарының уштары көстүп турар, өгүү долгандыр ээтпекте—ча хевирн. Сут кыар агып турар. Турасказдың дөзүнде чечектер тарыыр чер бар. Ийи талазында бурунгу тура халымшкын дугайында бижиктерни орус, тыва дылдарда бижээн. А согун хынында «60 маадырларның тура халышкынының төвү» деп сөстерни сиилбип каан.

О. ОХЕМЧИК.
Авторуң фотолары.

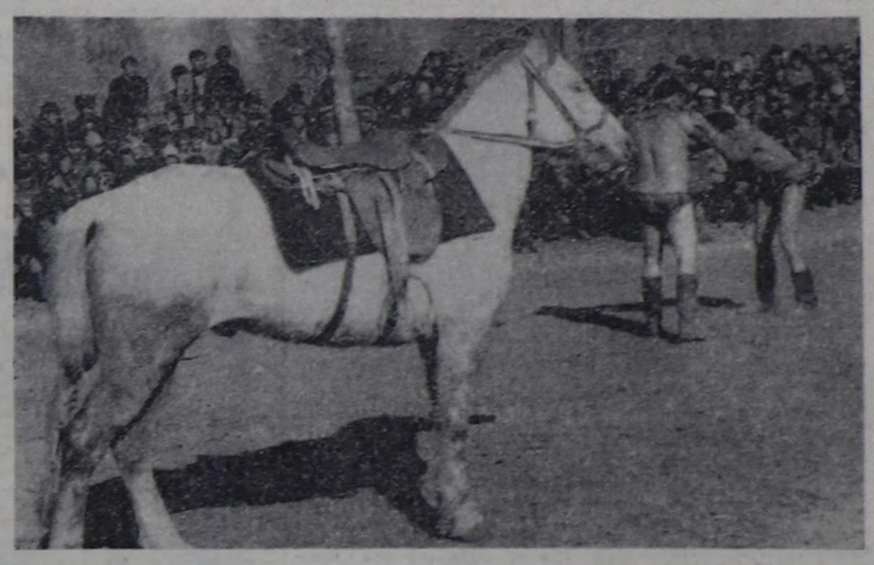

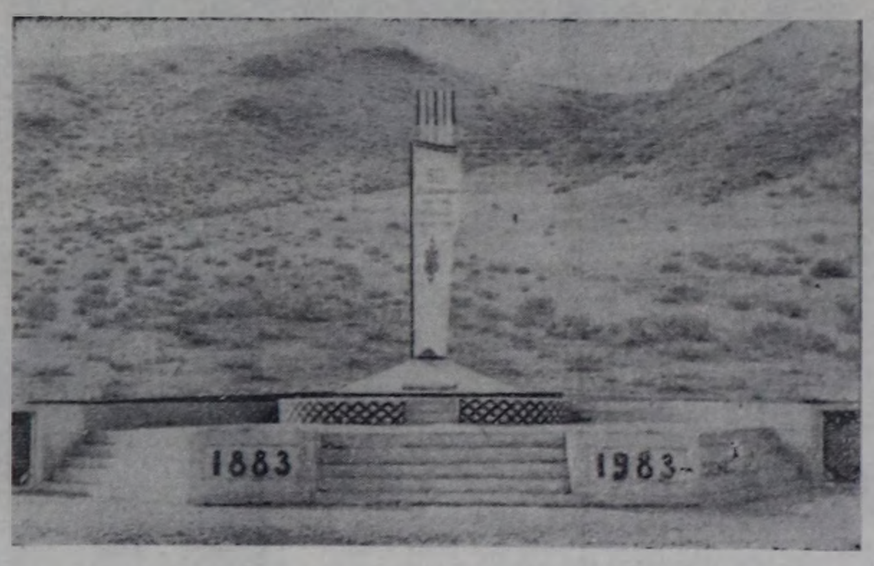

ЭҢ УЗУН КИЖИ

Мухаммет Алам Чаин делегейде эң узун кижи кылдыр өзе бээр боор деп оон дөргүл-торелдериндеи кым-даа бодаваан. Ол —Пакистанда. Он ийи харлыынга чедир ол бодунуң үеч-ергелериндеи бичии-даа ылгалбаан, а 20 харлап чораш, ийи метр өзе берген. Ол ам чээрби алды харлыг, узуну—251 сантиметр.

(«Сельская жизнь» солунудан).

ВИДЕОГРАФИЯ

Мындыг байдалды көрөлем: проигрывательди телевизорга улап каан, оон оларның хайызын-даа ажылдадыптарга проигрывательге тырттырып каан үүлдер телевизорга кестүп көөр. Чүгле үн, музыка эвес, а чуруктар база. Ону кижи туралаан-на үезинде, катап-катап-даа, көрүп болур.

Проигрывательдиң пластинказының хемчээли аңаа пласкалардан арай улуг. Аңаа бүдүн кинопу-даа, баймр-чыскаалды-даа тырттырып алыр. Театрга көрген солун кинозун бажыңынга келгеш, бодунга таарымчалыг үеде, ог-бүлезиннбиле калы ым катап көрүксевес деп? Ону видеография боттандырып шыдаар.

Номну бис номчаваш, эрткен арыннарын катап ажып, соонгаан арыннарывыска элээн доктаап арыннарны ынай-бээр ашкылап-даа болур бис. Видеографияны көөрде база ындыг бис: соонгаан болгаш хереглээр черлериниги делир долгаттырыпкаш, катап-катап көөр азы соонгаваан черлериниги дүрген долгаттырыптаа аргалыг бис.

Видеография — телевидение толу. Теледамчыдылга бүрүүн лентага бижидип ап болур. Видеомагнитофонларны бүдүрүп турар ужуру-даа ол. Аңаа хереглээр киноларны лентага-даа, пластинкага-даа, плёнкага-даа тырттырар. Сөөлгү үеде магнитофонуу ышкаш дискага тырттырары ажыктыг деп санап турар. Видеодискалар ойнадыр проигрывательдериниң ортаа өөнүг телевизор өртөөнден улгатпас болгаш кассеталыг видеомагнитофонуундан ийи катап чиик.

Телефункен (ГФР) болгаш Декка (Великобритания) фирмаларның кады чогааткан Телдек деп видеопроигрывательдер садыг шугумунче 1975 чылда кирген. Олар-биле чергелештир 350 янзы аттыг видеодискалар база үнгеи. Удаваанда МСА (АКШ) болгаш Филипс (Нидерланды) фирмалар видеодискаларга чурук тырттырар чаа арганы тыпканнар. РСА (АКШ) фирма база болуунуң чаа аргазын чогаадып алган.

Болуушкуннарны телевидение чонга киподан дүрген чедирип турар. Киножурналдар безин дыка озал болгай. А бир эвес болуушкуннарны хүлүс тырттырган, дүне дискаларга парлааш, эртен «Союзпечать»ның киоскуларына киирип, почта-биле тарадып турар болза, хамык медээ чонга дораан чедер, солунаар болгаш журналдар-биле дөмей болур ийик. Ындыг медээ бүгү талазы-биле телевидениеннидаа ажыктар. Ынчан телевизордан көргеи чүүлүвүстү видеодискалардан таваар, долу болгаш тодаргай көрүп, билип ап болур бис.

Кинофильмнерни аңаа үндүреринден аңгыда дискаларга парлаары экономика талазыбиле база ажыктыг. Ындыг дискаларны чонга садып-даа, ачыладып-даа, библиотекалар ламчыштыр бижиттирип-даа болур. Видеодискаларның ортаа чиик (чартык шак дургузунда үнер өөнүг болгаш үнүг кинофильмниг өртөө, американнарны-биле алырга, он доллар) болганда, ону сайгарары белен.

Видеографияны эртем-иептерелдиг болгаш өөредилге фильмнерни коргузерге ажыглаары дыка эптиг. Ол эртемнин, техниканың, культураның янзы-бүрү алырларынга билигиниг киноэнциклопедиязы болуп болур. Ону школа класстарынга, улуг аудиториялларга азы ийи-чангыс, ылаңгыя бот-өөредилгелиг кижилер, ажыглаары таарымчалыг болгаш ажыктыг. Видеографияны ажыл-агыйжы дүржүлга солчурупга-даа ажыглап болур. Өг-бүленин нарын айтырыгларынга хамдарышкан бөлүк дискаларны үндүрери солун, ону ог-бүленин кежигүннери боттары көргеш, боттары сайгарып, түңнелдерни үндүрер болгай.

1975 чылда Великобританияда өөредилге видеокассеталары тарадыр топ тургустунган. Аңаа акшаны төлээш, туралаан-на кассетаның прейскурантыдан шилип ап болур. Лондонда видеобиблиотека база бар. Төп видеокассеталарның каталогун үндүрүп, чаа видеофильмнер дугайында медээлер болгаш критиктериниг таймылбырларын ай санында парлап турар журнал база бар.

Бистиң чуртувуска видеотекалар четкилерин —кино ураи чүүлүнүн дискаларга болгаш кассеталарга парлаан чогаадарын, библиотекаларга, өөредилге черлерине, Культура бажыңнарынга тургузары ажылчы чонуң эстетиктиг кижизидилгезинге улуг дузаны көргүзер. Ынчан чурулганың болгаш скульптураның, архитектураның болгаш каасталга ураи чүүлүнүн мастерлерниң кайгамчык чогаалдары кижи бүрүзүнге ажыттынар. Видеодискаларны ачыладыр черлер аныяктарын байырлалдар, литература болгаш хогжум кежээлери, өг-бүле концертте-рин организастаарынга улуг дузаны чедирер. Видеотекалар ураи чүүлүн пропагандистерин, хостуг үени ажыктыг болгаш культурлуг эрттиреринин организакчылары апаар. Видеографияның келир үеэ улуг.

И. НАЛИМОВ,
техниктиг эртемнериниг кандидаты.

ЧЕРНИҢ ЧЕРИНГЕ

Соңгу-Айшуактың чер адаанын сугларын тывар ажыл кидин түлүк чоруп турган. Геолог Валентина Каурта-ева ийи ай хире ажылдааш, бодунуң ээлчээн хүлээп алыр Сергей Клепикову өөрүшкүлүг уткуп алган. Оон аалынче чаныпкан. Чүс километрде турар Челкарга чедир ол поездилеп келген, оон бээр — күчүлүг «Урал» машинага. Хоочун чоланчы Владимир Адамчук сезинген кысты оожургаткан:

— Черле аспас бис. Бо черге чээрби беш чыл чоланчылап келдим.

Октябрь 28-те Каурта-ева биле Адамчук Солёная станцияже чорупкан. Володя хлеб ап чораан. Валентина кады чурттап турар өөрүнге соонгаадыры-биле ийи килограмм чээрен эъди ап чораан. Ынчалза-даа чорук бүтпейн баргаш, чоланчы аскан. Геолог Валентина Каурта-ева чээрби чедиг хонук дургузунда амы-тыны дээш туржуп келген.

Ужудукчулар маадырлыг кыстың элезининг ховуга кара чаасказандырзын барык бир ай эрткенде тыпкан, а Володя он алды хонгаанда тывылган. Каурта-еваның демдеглели бо.

В. МУНТАНИОЛ.
Актюбинск область.

Ноябрь 3. Алдыгы хүн чоруп тур бис. Орук тывылбаан. Машина тыртпаан. Бисти улус дялеп турар дээрзинге бүүрелеп чор бис. Чемин камнаар дишкеш, бөгүн бооставже борбак чүве ажырбадывыс.

Ноябрь 4. Артkан эътти дайындыргаш, үлежип алдывыс. Володя чорупту. Аңаа шаптыктаваа дээш, оон-биле кады чоруурундан ойталадым. Маңнаар деп бодап алдым.

Ноябрь 6. Чаашкын хонгур чагды. Каинап маңнаа чедип келгениниги таймылбырлап берейн. Октябрьнин туманыыт 28-зинин хүнүнде үнгеш, метеостанцияга келдивис. Аңаа душкаа ийи кижи оң талада Солёная, солагай талада Борчегур деп тайылбырлады. Беш хире километр эртип чорувуста аажок чаап келди. Эртеннде туман дүшкеи. Туманнымда ийи хонгур халыттывыс. Аязып келгенде, хөлүн эрттир ыраа келгенивисти билип кагдывыс. Чоланчыга дедир эптерни сүмеледим. Мөңгэ сүмем орай болган — бензин төнген. Володя чоокку суурдан трактор ап алгаш, мени кээп алыр болган.

Ноябрь 12. Соогу хөлчок, чай турары кай. Володяның келир үеэ эртти. Ховуда өлгеин ол боор. Ону соңгу талаадан диленер. Дүүн, боруну дыка чоокта кордум, чыгаа-тоннан кылган. Турасказды ужур-уткалыг кылдыр кылган. Буттарым доңарындан ук аргын алыр деп шинтпирледим.

Ноябрь 13. Өлүмүң маңан чыдарымның орнунга, ону чок болза, дүргедеңиптер азы тиилеп үнер дээш демисежир дерек. Үнүр казып алыр бодай бердим. Робинзон Крузо мендеи дээре байдалга турган: ол боолуг, а менде бижек безин чок. Оон ортулуу чылыг, а ында соок.

Ноябрь 14. Карактарым көрүп, кулактарым дыңнап турда, кижилериниг келирин маңнап алыр мен. Чер казар ажылымны барык доозуптум. Каймын чем тыварыг? Рогатка кылып алза чүл? Дүүн өрге үнгүрү каскап, аңаа чедип чадаалы — хамыы хөлчок болду. Кижилерни сактырымны!

Ноябрь 19. Чээрби бирги хүн. Дүүн саналашкынар кылдым: бетя дээрге тозан хонук дуттунар ужурлуг мен. Артkан эътти 14 неделяга үледим. Неделяда 20 грамм хире-ле эът чиир болдум.

Ноябрь 20. Бөгүн оттаа кириптим. Көк сиген чулуп чидим. Ноябрь 25. Чээрби чедиги хүн. Бөгүн меня тып алдылар. Дириг чыдырымда. Ноябрь 25—мөңгэ ийиги төрүттүнген хүнүм болур.

АЛДАР МУЗЕЙИ

ДУШАНБЕ. Душанбениң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг даваранымга каттыжымышкынында күш-ажылчы алдар музейин тургускан. Будурулгениң адыл-ишчилери-биле чурулга ураи чүүлүнүң мастерлериниң аразында харылзаалы быжыткан. Чурукчулар мурнаачыларның чуруктарын, каттыжымышкынның цехтерине чураан чуруктарын музейге белек кылдыр бергеи. Оларның аразында болуунуң чартык чүс чыл юбилейин демдеглеп эрттирип турар будурулгениң төөгүзүн чугаалаан турар чараш кылдыр кластан кылган диорама база бар. Коллективтиң амыдыралында төөгүлүг болуушкуннарга турасказаткан чуруктарны делгелгеде немей киирген. Республиканың будурулгелериниң, колхозтар болгаш совхозтарының ажылышчилери-биле чурунчуларның чогаадыкчы харылзаалы чаңчыл аппар чыдар. Чурулганың болгаш чазаныгланың ураи-шевер мастерлери комбинаттың будурулгелерин кластап, шимежип, республиканың хөөн ажылдыг улуг-улуг ажылгагыйларында тургускуладаан музейлериниң болгаш чуруқ галереяларының ажылынга идепкейлиг киржип турар.

(СӘТА).

ТВ

ОКТЯБРЬ 22-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 —Эртенги гимнастика. 8.50 —Кадык болур дазиңне. 9.00 —Коми АССР-ниң Ухте хоорай дугайында документаллыг телефильм. 9.30 —«Спортлотонуң» 43-кү тиражы. 9.40 — Силергге, ала-нелер. 10.10 — Чонга эки бараанларны. 10.40 — «Смеричка» ансамблының концерти. 11.05 —«Үнүштер амыдыралы». 11.50 — Улусчу чогаадымгаының телепрограммазының «Челээш» V делегей фестивали. (Швеция). 12.25 — 12.40—Чаңсар. 12.40—Владимир областың Вязники хоорайга Ала-чурттун Улуг дайынының киржикчилери-биле ужуражмышкын. 13.40 —Бөгүн делегейде. 13.55—«Ак-көк чурук». Ураи-чечен фильм. 15.20 —«Биллингир-даа болза, әлдептиг» 16.45— Мультфильм. 16.55—Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 17.25 —Бокс талазыбиле делегей кубогу. 18.40 — «Барыын Сибирь — Барыын Европа» деп документаллыг фильм. 19.40 —«Даңгыраглыг бижик» деп ураи-чечен фильмнин I-ги сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Даңгыраглыг бижик». Ураи-чечен фильмнин 2-ги сериязы. 23.00 —Воронеж областың ырлары. 23.30—23.40 — Телемедээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дазиңне. 8.30 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.00—Документаллыг телефильм. 9.20 — Братиславада музыка байырлалы. ЧССР-деи дамчыдылга. 10.25 — В. Короленко. «Хем ойнап тур». 11.05 — Мультфильм. 11.25 —ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга даңгы бүгү-эвилел конкуруу. «Эр чугаа». 12.00—Эстон телевидениениң программазы. 13.50 — Мотоспорт талазы-биле делегей чемпионалы. Чехословакиядан дамчыдылга. 14.20 — Музыкалыг дамчыдылга. 15.30 —Партия дугайында чугаа. «Шинтпирлиг тулчуушкун». 16.15 —«Алдын камертон». Эстрада ырлыын аныяк күүселикчилериниң концерти. 17.05 —«Таня». Ураи-чечен телефильм. 18.55 — «Музыка киоскузу». 19.25 — Документаллыг фильм. 19.45 —Делегей байдалының доңчуулалы. 20.00 — «Чыргаллыг улунар, чаштар!» 20.15 — «Кадыкшылы». 21.00 —«Үе». 21.35—23.40 — Эде Филиппо — «Кижи болгаш джентльмен». Ленсовет аттыг Ленинградтың күрүне театрының шиизи.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Республиканга шокар булуттаар, хар холумактыг чаъс чаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттын күжү секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температураны 8—10, чамдыктарында 9—14 градус соор. Хүндүс 5—10, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Медвежонок в космосе» 9.10, 12.20, «Арабелла — дочь пирата» 10.40, 13.50, 15.30, «Такой джек» 17.15, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «В последнюю очередь» 14.00, «Козерог-один» 17.40, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Вокзал для двоих» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орулакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысылгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийни чыдыраал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш кедээ ажыл-агый совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54 киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн баргада 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2024.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01400.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 244 (12334) | 1983 чылдың октябрь 23, воскресенье | 1925 чылда үнелеп эгелеттингеН | Өртээ 3 коп

БЕШ ЧЫЛДЫҢ БАЗЫМНАРЫ

Продукция сайтарарының тос айларда планын үлетпүрүн ажылдакчылары 101 хуу күүсеткен. Продукция хемчээлиниң талазы-биле планны бүгү үлетпүр министерстволары болгаш эвилелдешкен республикалар күүсеткен. Кылыгларының эң чугула хөй хевирлерин бүдүрүп үндүрер талазы-биле даалгаларын ажыр күүсеттингенин 1983 чылдың тос айларында Күрүне планын ССРЭ-ниң үлетпүрүнүн күүсеткен түңнелдериниң дугайында ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадымында айтыкан.

Үлетпүр бүдүрүлгезиниң хөгжүлдези дүргедээн, экономиктиг кол көргүзүглер экижээн. Бүдүрүлгениң ниити хемчээлиниң немей өзүлдези эрткен чылдың ол үеви-биле деңнээрге, 4,1 хуу болган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3,5 хуу өскен; оон күсели-биле продукцияның немей өзүлдезиниң 88 хуузу чедип алдынган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдези үлетпүрге ниитизи-биле болгаш министерстволарының хөй шуруузунга ортумак ажыл төлевириниң бедзонинден ажыг болган; ол көргүзүглериниң деңгизүүрү экижээн болгаш чыл планынга хамаарыштыр саналгаларга дүүшкен. Бот-үнеин чыгелир болгаш материалдар хөй чарыгдаттынарын эвээжедир талазы-биле даалгалар күүсеттингеН.

Продукцияның эң чугула хевирлерин чүртка ниитизи-биле мынчаар бүдүргеН: электроэнергия — 1033 миллиард киловатт-шак; нефть (газ конденсадын кады саналга) — 463 миллион тонна; газ — 393 миллиард кубметр; хөмүрдаш — 538 миллион тонна; кан — 114 миллион тонна; кара металлдарның (белеН) прокаты — 79,3 миллион тонна; кан хоолайлар — 14,1 миллион тонна; демир рудазы — 184 миллион тонна; минералдыг чемишчидилгелер — 22,2 миллион тонна; үүш камгалалының химиктиг түүлдери — 420 мун тонна; синтетиктиг чук болгаш пластиктиг массалар — 3,3 миллион тонна; химиктиг волокно болгаш хендир — 994 мун тонна; автомашиналар дугуйлары — 46,3 миллион кезек; демир кезер станоктар — 1648 миллион рубль өртектиг, оон иштинде саналга-программа башкарылгалыг станоктар — 449 миллион рубль, программа башкарылгалыг автоматтыг манипуляторлар (үлетпүр роботтары) — 7,9 мун хезек; приборлар, автоматизация херекселдери болгаш оларның артык кезектери — 3,2 миллиард рубль өртектиг; свёкла ажаар машиналар — 7,0 мун, хөвел ажаар машиналар — 7,6 мун; экскаваторлар — 31,5 мун; ыныш белеткээрни (колхозтарның ыныш белеткелин санаваска) — 210 миллион кубометр; саазын — 4,2 миллион тонна, цемент — 95,7 миллион тонна.

База од ышкаш: пос-таавы аймаының бүгү хевирлери — 8,4 миллион дөрбелчин метр; даазранылга кылыглары — 17,4 миллион рубль; иштики ак болгаш даштыкы хеп аймаа — 1,2 миллиард; хөм ялык — 550 эжеш миллион; эзт — 7,3 миллион тонна; колбаса кылыглары — 2,3 миллион тонна: балык продукциязы, балык консервалары-биле кады — 5,1 миллиард рубль; мал үзү — 1,2 миллион тонна; сүт аймаа — 21,1 миллион тонна; үүш үзү — 1,8 миллион тонна; кондитер кылыглары — 3,0 миллион тонна; консервалар — 13,2 чижен банктар; шактар — 52,3; савалар — 652 миллион рубль; радиоприёмниктер тургузуглары — 6,9 миллион, телевизорлар — 6,4 миллион, оон иштинде көргүзеен өөнүг телевизорлар — 2,5 миллион; холодильниктер болгаш соолукчулар — 4,3 миллион; хем чүүр машиналар — 3,2 миллион; чиик машиналар — 986 мун; мотоциклдер болгаш мотороллерлер — 840 мун; мебель — 5,3 миллиард рубль.

Нефть, газ тывыжының, кан хоолайлар, автопоюршалар, приборлар, автоматизация болгаш саналга техниказының херекселдериниң, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң, тепловоотарының, саазының, минералдыг чемишчидилгелериниң, үнүштер камгалалының химиктиг херекселдериниң, тракторларының, колаа ажылагый машиналарының, мал ажылынга болгаш мал чемнери белеткээрге херек машиналарының болгаш колаа ажылагыйның өске-даа техниказын бүдүрериниң планы күүсеттингеН.

Балыктыгаан деңнелиндеи чылын каан турар продукция бүдүрери кызырылган.

Металлопродукцияның, үлетпүр роботтарының, машиналар болгаш дериглелериниң ажыктыг хевирлерин бүдүрери көвүдээн. Чонуң хереглел бараанларының планнаттынган хемчээли күүсеттингеН.

Ындыг-даа болза үлетпүр министерстволары, ылаңгыя кара металлургия, хөмүр-даш, химия, нефть болбаазыралын кылыр болгаш нефтехимия үлетпүрүнүң, энергетика, аар болгаш транспорт машина тудуунуң, чиик үлетпүрүнүң арга-ыныш, целлюлоза-саазын болгаш ыныш болбаазыралын кылыр үлетпүрүнүң министерстволары харылаан турары каттыжышкынарының болгаш бүдүрүлгелериниң планның оныалаларын күүседирин чедип алырын хандырын шыдаваан.

Синтетика чуктарын болгаш шуткулга массаларының, химиндан кылган кылымал уласынарының болгаш хендарлерин, химия дериглелерин, демир-бетон кылыгларын, иштики ак болгаш даштыкы хепти, хөм ялыктарын, хеп чүүр машиналарын болгаш өске-даа кылыгларны бүдүрериниң планы күүсеттинмээн.

Бүдүрүлгениң техниктиг деңнелин бедидер талазы-биле хемчегларын боттандырып турган, 6 мун механизастатынган шуткулга болгаш автоматчыттынган шугумнарны, 3,5 мун участокторны, цехтерни, бүдүрүлгелерни, автоматчыттынган саналга башкарылгаларлыг 153 технологтут чорудулгаларны тургуская, үлетпүр бүдүрүлгелеринде 2000 чаа кылыгларны үндүрүп эгелээн болгаш ажыглалда киргеН, үлетпүр продукциясының эргижирей берген 2500 хевирлерни бүдүрүлгеден ужулган.

Бүдүрүлгениң ажыктыны улам бедидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар болгаш ниитилер, социалистиг хүлээлгелериниң күүседизин хандырар дээш бүдүрүлге коллективтери ажылды чорудун турар.

Бо хүннерде «Бүрен» совхозтуң тараазының 92 хуузу ажааттынган болгаш гектардан-на 8,5 центнер дүжүт алдынып турар. Дүжүт ажаарынга социалистиг чарыштың мурнуну вдуруун комбайнер Тараачы Чаш-оол эзлеп келген.
ЧУРУКТА: мурнакчы комбайнер Т. Чаш-оол.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң даштыкы херектер министрлер комитединиң Софияга болган хуралының түңнелдериниң дугайында эш А. А. Громыконуң дыңнадыын СЭКП ТК-ның Политбюрозу эвилелгиг хуралынга чугаалажып көргеН болгаш чүүлдүг деп санаан. Ортумак ыракшылдың америк чаа ракеталары Барыын Европаның чамдык чурттарынга эккеп тургузарынче чоокку үеде эгелеп кирер дээн АКШ-тың болгаш оон НАТО талазы-биле чамдык эвилелчилериниң болдурганы ядролут кыжаныышкындан Европаны хостаар дээш боттарындан хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылырынга Варшава керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң быжыг шиитпирлиин даштыкы херектер министрлериниң комитединиң хуралы бадыткаан. Улустарның күзел-соруунга чөрүштүр боо-чепсекти эндере күштелдиреринче болгаш политиктиг удур туруушкунну чидиглендиреринче угланган шугумну чорудуп турар бүгү кижилерге сагындырыгны социалистиг чурттар боттарының чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган шиитпирлеринге илергейлээн.

Эш Э. Хонеккер-биле эш А. А. Громыконуң ужуражышкынының дугайында оон информациязын СЭКП ТК-ның Политбюрозу чүүлдүг деп көргеН. ГФР-ниң федералдыг канцлериниң ораалакчызы, даштыкы херектер министри Г.-Д. Геншер-биле чугаалажышкынарының дугайында, а ол ышкаш Австрия Республиканың удуртукчу ажылдакчылары-биле беседаларының дугайында А. А. Громыко Политбюрога илткеп дыңнаткан.

Чүүк автомобильдериниң болгаш оларның дизельдиг моторларының чаа хевирлерин Москваның И. А. Лихачев аттыг автозаводунга болгаш Горькийниң автомобиль заводунга бүдүрериниң организастаар дугайында ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң саналдарын чүүлдүг деп санаан. Ада-чурт үлетпүрүнүн бүдүрүп турары база акы-дуюма социалистиг чурттардан кооперастаашкынының бериишкинерин ёзугаар кээп турар амгы үениң технологтут болгаш инженерлиг дериг-херекселдериниң үндезилээш, ол автомобильдерни бүдүрериниң 1984-1988 чылларда калбартыры көрдүнгеН. Дизельдиг чаа чүүк машиналарының бүдүрүкчүлүү болгаш камгалалы ыракта бедик болур.

Он ийги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде республиканың электроэнергетиказын дүргеН хөгжүдер дугайында Грузиниң Компартиязының Төп Комитединиң киргеН саналын Политбюро деткээн. Элээн каш электростанцияларны, а ол ышкаш электрэн дамчыдылгазының шугумнарын аная тудары база чаартыры көрдүүп турар. КөрдүнгеН программаны боттандырары Закавказьениң энергосистемазының таарымчалыг болгаш быжыг туруштут ажылдаарын чедип алырынга, хереглекчилерниң энергия негелдезин идегелдиг хандырарынга, Грузин ССР-ниң үлетпүрүн болгаш көдээ ажылагыйын шапкын хөгжүдеринге арганы бээр.

Амгы үеде 60 миллион ажыг хуучулар кежигүннерин каттыштырып, чурттуң үүрмектеН садар бүгү бараан савылгазының үштүн бир хире кезиин хандырып турар хереглел кооперациязынга отчёттарны болгаш соңгулдаларны келир чылдың ийги чартында чорудары-биле холбаштыр партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажып көргеН. Хереглел кооперациязынга отчёт-соңгулдалыг компания кооператив организацияларының ажылын ажыл-ишчи ёзу-биле бүгү талалыг чугаалажып көрүнге, оларның соңгулдалыг организаларын инициативтиг болгаш мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаарынга, садыгны, белеткел болгаш бүдүрүлге ажылчорудулгазын хөгжүдер база сайзырангайжыдар, бараан курлавырларын ковүдедир бөлгаш оларның шынарын бедидер, чонну хандырарының бүгү талаларын улам ынай экижидер талазы-биле планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш демиселлди күштелдиреринге идигни бээр ужурлуг деп, Политбюро онзалап демдеглээн.

Иштики болгаш даштыкы политиканың чамдык өске-даа айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажып көргеН.

БЕДИК КУЛЬТУРАЛЫГ, САГЫЛГА-ЧУРУМНУГ СУУР ДЭЭШ

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг совхозунуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының «Хөй-ниитиниң үлегерлиг корум-чурумнуг, бедик культуралыг болгаш сагылга-чурумнуг чурттакчылыг чери дээш шимчээшкинни калбартырының дугайында» Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының бүгү коллективтеринге

КЫЙГЫРЫЫ

Эргим эштер! Бистер, Жданов аттыг совхозтуң ажылышчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин күүсеттишаан, Совет Тываның 40 чыл оюн толептиг уткууру дээш республиканың күш-ажылчы коллективтериниң социалистиг чарыжынга киржип, он бирги беш чылдың, оон үшкү чылының планнаттынган даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ыяап-ла күүседир дээш ажылдап турар бис. Совхоз коллективи күрүнеге эзт садарының тос айлар планын 103,7 болгаш сүттүүн — 104,4 хуу күүсеткеН. Ниитинин малынга эрткен чылдыындан хөй чемин белеткээн.

Бистиң партиявыс, Совет күрүне совет кижилер дугайында, оларның материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улам бедидер, ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш канчаар-даа аажок сагыш салып турарын коллективиң, ог-бүле бүрүзүнүң амыдырал-чуртталгазы бүзүреллдин-биле бадыткап турар. Оны чурттарга бажыңнарын, эмнелгелерни, школаларны, школа назы четпээн уруглар албан черлерни, культура-чырыдышкын четкилерни тудуп, ажыл төлевирин бедидип, пенсия хандырылгазын экижидип турарындан болгаш өске-даа үүлдерден тодаргай көрүп болур.

Ынчалза-даа бүгү-ле кежиктиг чаагай үүлдерни үүле күрүнеден алыр ужурлуг деп бодаар болза шын эвес. Оларны тус-тус черлерге кижилер боттарының холдары-биле тудуп тургузар ужурлуг. Кижи бүрүзүнүң хүлээлгези — чурттуң Аъш-чем программазын чеднишкиниг боттандырарынга үлүүн киирери, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаары, ак сеткилдиг ажылдаары, чер болганында ниитиниң үлегерлиг корум-чурумун тургузары болур.

Бистиң совхозта эки ажылаарынга, культурлуг дыштанырынга таарымчалыг бүгү үүлдер бар. Совхоз төвүнде клуб, эмнелге пунктузу, уруглар сады, спорт шөлү, ортумак школа бар. Удавас чаа Культура бажыңын ажыглаага киприер болгаш школавыска ам-даа 400 олуттуг тудуг немежир. Бисте амгы үениң пйи-йии квартиралыг чурттарга бажыңнарын чылдың-на күрүпе хөреңгизи-биле тудуп турар.

Күрүненің ол сагыш салыышкыны совхозтуң ажылышчи бүрүзүнүң улам-на бүдүрүкчүлүг ажылдаар, хөй-ниитиниң амыдыралынга, суурну көрүштүг, чараш кылыр чаагайжыдарынга идепхейлиг киржир, күзелин хайныктырып турар. Бедик культуралыг бажын, хууда ажылагыйны үлегерлиг чорудар, кажаа-херим иштип үлегерлиг тургузар, кудумчуларны арыгсилиг тургузар дээш чаршыты бисте организастаан. Бистер чылдың-на дыка хөй ыыштарны олурттуп, суурвусту чаагайжыдып турар бис.

Күрүненің болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр кандыг-даа фактыларбиле шиитпирлиг демисежириниң чугулазының дугайында СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Ю. В. Андроповтуң СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга чугаалаан айтыышкынын, ол ышкаш Москваның мурнакчы коллективтериниң «алдар болгаш хүндүү ажыл-ишчи-биле чедип алыр» деп кыйгырыг ёзугаар ажылдаар эгелээшкинин үүлдүгзүүнүп деткип турар бис. Күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээн чаңгыс-даа таварылганы аная эрттирбейн, ажыл шагы үзер, чалгаа, арага-дарыга хандыгар кижилер-биле шыңгыы демиселлди чорудуп турар бис. Аңаа хөй-ниитиниң болгаш администрацияның кижиге салдар чедиреринин янзы-бүрү аргаларын болгаш хевирлерни: хууда беседалажышкынларны, совхоз ажылчыннарының ниити хуралдарын, хамаатыларның чыжын, эш хуу судунуң, хөрээженнер чөвүлелиниң, профилактика чөвүлелиниң хуралдарын ажыглап, эки туранын улусчу дружиназының өске-даа хөй-ниити организацияларының ажылын идепхейжидип турар бис. Ол бүгүнүн түңнелинде сөөлгү беш чылдың дургузунда суурга корум-чурум үрээр чорук үш катап кызырылган, аар кем-херек үүлгедиишкиниерни болбастаан, күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чуруму эдээн экижээн.

СЭКП ТК-ныы июнь (1983 ч.) Пленумунун негелдерининге дүүштүр ажылчы чоннарның, аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезин экижидиринче угланган кижизидилге ажылын совхозта калбартып, идепхейжиткен. Бисте ажылдап турар кижи бүрүзү күш-ажылчы коллективтиң хайгааралыңа турзун, оон эрге-ажыктарын сагып, бодунун дугаймында коллективтиң сагыш салышкынын үнелеп, хамааты хүлээлгени эки билип, Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш ханы медерелдиг, ак сеткилдиг ажылдазын дээш чүткүп турар бис.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тың чоокта чаа хүлээп алганы «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» докталзы, күш-ажылчы коллективтер дугайында ССРЭ Хоойлузу ажылышчи бүрүзүнүн ажылынга идепхейлиг салдар чедирер, мурнакчыларны шаннап-мактаарының, күш-ажылдың болгаш хөй-ниитин сагылга-чурумун үрээрлер-биле демиселлди күштелдиреринин чаа-чаа аргаларын биске берген. Хойжуларын болгаш ховжуларын-даа бригадаларынга, сүт-бараан фермазынга, мастерскаяга, ажыл-агыйын бүгү адыларынга бедик хырысалгалыг болгаш негелделиг байдалды тургузар, ону быжыглаар, кижилериниң ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны экижидер, сагылга-чурум үрээр чорукту кандыг-даа хевирлериниң эптеш чок байдалды тургузар бис. Совет хоойлу-дурумнериниң болгаш хөй-ниитиниң саналаныың бүгү кужун чалгаалар, арагачылар, хулиганнар, социалистиг өөрү-хөреңгиниң самчыгдакчылары билген турарын чедип алыр бис.

Республиканың бүгү коллективтерин, бүгү ажылчы чоннарны, аныяктарны хөй-ниитиниң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун бүгү хемчег-биле быжыглаарынче, чурттакчылыг чер бүрүзүнүң хөй-ниитиниң үлегерлиг корум-чурумун тургузарынче, бүзүрүлге, албан чери, организация, совхоз бүрүзүнүң, ажыл-агыйының салбыр бүрүзүнүң күш-ажылдың база бүдүрүлгениң, күүседилгениң сагылга-чурумунуң бедик деңнелин чедип алырынче, бөгүн бистиң чогумчалыг чурттап, ажылдаарывыска шаптыктан турарлар-биле эн-не шиитпирлиг демисежириниче кыйгырып тур бис. Ол бүгү партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының тодаратка сорулгаларын чедишкиниг шиитпирлээринге, ССРЭ-ниң улустарының акы-дуюма өөрүлезинге Тываның эки турабиле киргениниң 40 чыл оюн төлептиг уткуурунга идиг болур.

Кыйгырыгны Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг совхозунуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралынга хүлээп алган.

ЭКИ ТҮҢНЕЛДИГ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының ажыл-ишчилери Тываның Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттышканының 40 чылын төлептиг уткуурунуң социалистиг чарыжынга киришкеш, амгы үеде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар. Фабриканың күш-ажылчы кол. лективи бо чылдың эрткен айларында, ылаңгыя сентябрьда эки түңнелдерни чедип ап, бүдүрүлге планын кол көргүзүглер талазы-биле чеднишкиниг күүсеткен, октябрьны база эки эгелээн. Эртип турар айның баштайгы он хоонуунда планның даалгаларын бүдүрүлге эвилелериниң хөй нуруузу ажыр күүсеткен.

Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтың беш эвилелери шугузу сорттуг даг-дүгү бүдүрериниң он хонук даалгазын ажыр күүсеткен.

О. МӨНГЕ-БАЙЫР.

ДЕЛГЕЛГЕ

«Тыва улустуң каастал уран чүүлү» деп делгеге дүүн Чурукчулар бажыңының делгеге залында ажыттынган. Делгеледе кирип турар экспонаттар Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр Москвага чурумалыг уран чүүл музейинге ажыттынар делгелгенин кол кезии болуп кирер.

ЭРТЕМ-ПРАКТИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯ

«Тыва улустуң каастал уран чүүлү» деп темага турасказаткан конференция СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңында дүүн эгелээп болгаш бөгүн үргүлчүлээр.

«Тывага биче хевирлиг скульптуразының сайзыралы», «Амгы үениң ус-тывыш ажылдарында национал уран чүүл чаңчылдарының ролю» деп темаларга илткелдерни баштайгы хүнде дыңнаан. Ол ышкаш даштан чазаныр уран чүүлдүң үндезивери болгаш өске-даа айтырыглар дугайында дыңнадыглар база болган.

Улустуң уран чүүл ус-тывышының амгы байдалы болгаш оон чугула айтырыгларының дугайында чугаалаан конференцияның киржикчилери бөгүн чорудар.

Эртем-практиктиг конференцияга илткелдерни болгаш дыңнадыгларны Тываның эртем-шинчилел институтунуң база республиканың чурт-шинчилел музейинин эртем ажылдакчылары кылып турар.

Бистиң корр.

ЭРЗИННИҢ КОММУНИСТЕРИНИҢ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Эрзин районнуң партия конференциязы дүүн болуп эрткен.

СЭКП Эрзин райкомунуң ажылының дугайында отчёт илткелди партия райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш кылган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның оон даразында болган Пленумнарының шиитпирлерни, он бирги беш чылдың планнаттынган даалгаларын күүседир талазы-биле районнуң партия организациязының чорукан ажылынын түңнелин илткелчи болгаш делегаттар анализтээн база моол сонгаргы сорулгаларны тодаратка.

Районнуң партия организациязының ревизия комиссиязының ажылының дугайында илткелди база дыңнаан.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин партияның район конференциязының ажылынга киржип, чүве чугаалаан. Эрзиниң коммунистериниң болгаш бүгү ажылчы чоннарының районнуң экономиказын болгаш культуразын хөгжүдер талазы-биле сорулгаларынга ол доктаваган.

СЭКП райкомунуң болгаш ревизия комиссиязының чаа составын, партияның XIX область конференциязынга делегаттарны конференция соңгаан.

ТҮҢНЕЛДЕР ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ?

Республиканың статистика эргелелиниң бо чылдың октябрь 18-тиң медээзи-биле алырга, ажыл-агыйларда нуску дүжүт ажаалдазы адаптаалын турар. Ниитизи-биле ажаап алыр ужурлуг 151730 гектар тараа нультураларының хөй незии ажаап алдынган. Ол шолдерден шупту 992076 центнер дүжүтту алган. Республика өртумаа-биле бир гектардан 7,9 центнерни ажаап алган.

Республиканың 14 районундан он бирги ажаап алыр ужурлуг тараазын бүрүү-биле ажаап ап, багай эвес дүжүтту өстүргеН. Ылаңгыя Сүт-Хол район бир гектардан-на ортумаа-биле 12,6 центнер дүжүтту өстүрүп, эки ажылдаан. Улуг-Хем, Каа-Хем, Кызыл районнар бир гектардан-на 8,4—9,4 центнер дүжүтту ажаап алган.

«Доңа-Терезин», «Октябрь 30 чылы», «Сүт-Хол», «Алдан-Маадыр», Жданов аттыг, «Ак-Туруг», «Бурунгаар», «Енисей», «Кызыгаар», «Сукпак», «Шамбалыг» совхозтар болгаш Дуржулга станциязы гектардан-на 10—15,2 центнер дүжүтту ажаап ап, өске ажылагыйлардан дээре көргүзүглүг болган. Ол ажыл-агыйларның тараажыларының кызымаккай күш-ажылының түңнелин айтыры чугула.

Бии-Хем, Каа-Хем, Эрзин районнар дүжүт ажаалдазын ам-даа дооспаан.

Республикада тараалаң районнарның бирээзи — Чөөн-Хемчик бо чылын ортумаа-биле бир гектардан-на чүгле 4,4 центнер дүжүтту өстүргеН. Өске районнардан эн-не куду коргүзүглүг болган. Ол районнуң кожазында, девискээрге чаңгыс аай, «Октябрь 30 чылы» совхоз бир гектардан-на 14,2 центнер дүжүтту ап турда, ол район 9,8 центнерни эвээшти ап турар. «Мурнакчы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Тыва», «Хөндергей», «Найырал», Тоха аттыг, «Шивилиг», «Тес-Хем», «Чодураа», «Чаа орук», «Кара-Хаак» совхозтар ортумаа-биле бир гектардан-на чүгле 2,5—3,9 центнер дүжүтту ажаап алган.

Чер ажылының агротехниказын сагыйын, минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни чогуур өй-шаанда чорутпайн, чайгы болгаш күскү чер аңдарылгазын шын организаставайн турганы моон илдеп. Ажыл-агыйларны удуртукчулары бедик дүжүтту өстүрүп алырынче, ылаңгыя суггат ажылынче кичээнгейин кошкаткан.

Бо чылын республика ниитизи-биле 2317 гектар чернин картофелин ажаап алыр планныг. Оон 2297 гектары ажаатынган, 93856 центнер дүжүт алдынган. Республиканда картофель ажаалдазы оон-биле доозулган. Ортумаа-биле бир гектардан-на 40,9 центнерни алган. Ол дээрге эрткен чылдың бо үеви-биле деңнээрге 11,3 центнер хөй. Барыын-Хемчик, Сүт-Хол, Таңды, Тожу, Каа-Хем, Кызыл районнар түүгээр дүжүтту өстүргеН. «Барлык» совхоз ортумаа-биле бир гектардан-на 235 центнер картофельди өстүрүп, өске ажыл-агыйлардан эн-не хөй дүжүтту ажаап алган. «Найырал», «Коммунизмнин херели», «Кара-Хаак» совхозтар, дуржулга станциязы 100—133,3 центнерни бир гектардан-на ажаап ап, эки көргүзүглерлиг болган.

Бай-Тайга район ортумаа-биле бир гектардан-на чүгле 9,5 центнер, Өвур 10,8 центнер, Тес-Хем 13,3 центнер, Эрзин 20,1 центнер дүжүтту ап, эн-не куду түңнелдиг ажылдаан. «Хемчик», «Коммунизмче орук», «Искра», «Тес-Хем», «Кызыгаар», «Мөрен», «Чаа орук», «Бай-Таңа», «Мурнакчы» совхозтар 0,4—16 центнерни ажаап, кончут хиреліг байдалын көргүскен. «Мурнакчы» совхоз ортумаа-биле бир гектардан-на 40 килограмм, «Мөрен» 130 килограмм, «Чаа орук» 180 килограмм картофельди ажаап алган. Ол дээрге эн куду көргүзүглер-дир. Чайгы үеде картофельдиң бедик дүжүдүн алыр дээш, оон ажаалда, сугтарылгазынче ажыл-агыйларның удуртукчуларының, специалистерниң кичээнгей салбаанының хереги-зин ол.

Республикада ажаап алыр ужурлуг ногаа аймаа бүрүмү-биле ажаатынган. Оон база багай эвес дүжүт ажаап алдынган.

Республиканың ажыл-агыйлары келир чылдың дүжүдүнүң магадылады болур нуску чер аңдарылгазының планын бо-ла медээ ёзугаар алырга, 44 хуу күүсеткен. План күүседеннге чедир ам-даа 83802 гектар черни аңдарар ужурлуг. Улуг-Хем район планын 90,1 хуу күүседип, өске районнардан мурнап турар. Кызыл район 66 хуу чедиргеН. Арткан районнар планының чартыын безин чедир күүсеттээн.

Бо ажылды Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хол, Тожу, Тес-Хем районнар планнарының чүгле 5—24 хуузун күүседип алган.

Оон-биле чергелештир республиканың ажыл-агыйлары 23404 гектар черге көк-тараанны тарыыр планын 28763 гектарга боттандырып, планын 122,9 хуу күүсеткен. Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Каа-Хем, Кызыл районнар ол планнарын дыка ажыр күүсеткээн.

Районнарның болгаш совхозтарның удуртукчулары моон түңнелдерни үндүрүп, айыттынган четпестерни эдер талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыры чугула.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ЧОННУҢ АРГЫЖЫЛГАЗЫН ЭКИЖИДЕР

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

Кызыл хоорайның пассажир АТБ-зинде партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы болган. Илеткелди партия организациязының секретары И. С. Неарасова кылган. Илеткел талазы-биле коммунистер В. И. Зубков, Н. П. Павличек, Х. С. Сат, В. С. Сайгутина, Ю. А. Чихачев, А. А. Романенко, В. И. Щепов, будурулгениң начальниги П. С. Орловский олар саалдаан. Кылдыныган ажылды түүнеп, чоннуң аргыжылгазын улам экижидерниң дугайын чугаалашкан.

ҮСТҮНГЕН РЕЙСТЕР, ЧЫЛДАГААНЫ

Автобус шимчээшкиниң экижидер талазы-биле хөй ажылдарны чорудары негеттиниг турар. Чүге дизе автобудурулге 9 айларның планын күүсетпээн. Ол үе дургузунда 21 мүң ажыг рейстер үстүнген. Ыламгыы хоорай иштинге аргыжылгага хөй үзүктелиишкиивер турган. Моон алгаш көргө, пассажирлер чогуур хандырылганы албайн турар. Чартык чылда чедир септеттинмээниң чылдагаанындан 222 озалдаашкыннар, 181 график үрээшкиннери болган.

Хоорайның чону эртен, кежээ автобус доктаар черлерге үр үеде маанар таварылгалар эвээш эвес. Чаъс, хаттан чаглактаныр черлер безин чок. Сөолгү туруштарга павильоннар туларын саадаткан. № 4, 5 микрорайоннарның чурттакчыларын эртен ажылдан озалдан турар. Бир автобуска үс ажыг кижи орар дийик, үш-дөрт автобус озалдаар болза, ажылчын үениң чилирин кайы хире? Сентябрь айда автобустарның хөй кезиг септелгете турган болгаш № 15 маршруттуң автобустарын бештен үшке чедир кызырган турган.

Мындыг берге байдал автобустар чедишпезиндеи эвес, күш-ажылды шын организаставаанындан, септелге ажылдарын контрольга албаанындан болгаш сагылга-чурумуң кошкаалдан тургустунган үеэрзин саная бергеннер демдеглээн.

Кызылдың хоорай иштинин маршруттарынга 41 автобус херек. Амгы үеде 40 автобустар бар. Оларның 10 хирезин эң хөй чурттакчыларлыг № 4, 5 микрорайоннарга быжыглаан. Автобустар шупту чорун турган болза, херек өске турар ийик. Септелгеге чартык кезин туруп алырга, чон автобустарга сыңыпастап, тырлып турбайн канчаар? Хоорайның кудумчуларын эде кылып, яязы-бүрү чер ажылдары кылып турар үеларде, маршруттарны өскертип, үр үеде бергелдэшкиннерге таваржып турганын [illegible] айыткан. № 10 маршрут чорун турар шугумда кудумчу чыры чок, доктаар черлерде расписание аспаан болуп турар. Карацгы кудумчуларда чурттан турар пассажирлерни чедирери такси чолаачыларынга берге. Бо айтырыгларже чаагайжылыга чедири сагыш салза чогуур.

Рейстерниң үстүнген чылдагаанын үреливишкиннерден болуп турарын хурал демдеглээн. Нормадан ажыг чүк соорлуг, чазаглыг эвес, негелдеге дүүшпес оруктарга автобус аргыжылгазы техниканың эрте үреливиге салдарлыг. Эвримнер, Черби, Сарыг-Сеп аразында оруктар багай. Паромнарга саадалгалар болуп турар. Эрзин, О. Шынаа аразында орукту хаары көрдүнген. Ыида орук демдектери чок. Ээр эвтпек 100 метр болуп турда, ыида 30 метр болуп турар. Орукта борбак даштар соңга шилдерни буза шааптар.

Үрелген техниканың септелгези саадалгалыг. Артык кезектер четпес. Септелге зонаының ажылдап турарының шымары куду дээрзин коммунистер демдеглээн. № 1, 2 техниктиг ажаалдалар планын 83,6 болгаш 92,3 хуу күүсеткен. Ынчангаш үгле хоорай иштинге безин он ажыг автобустар чедишпес турган.

САГЫЛГА-ЧУРУМ — ЭҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Будурулгеде 3 коллективтерни, септелге зоназында 5 участоктарны тургускан. Хоорайда быжыглаан коллективтер бригада керээзи-биле ажылдап эгелээн-даа болза, бо арганы сайзыратпайн турар. Шугумнарда контрольду суларатканын орта айыткан. Бидет чок чорааны дээш үгле 81 кижини сайгарган.

Күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаанындан 9 айларның планы 93,5 хуу күүсеттинген. 60,2 мүң пассажир-километрни чедирбээн болгаш автобустардан орулга 97 хуу болган. Үгле таксилер телевир-километрни 103,6 хуу күүсеткен.

План чүге күүсеттинмээнин, ооң чылдагаанындары чудел дээрзин коммунистер чугаалашкан. Бир-ле дугаарында, техниканың белеминиң коэффициентизи куду болуп турар. Ийде, шугумга ажылчын үениң балансызын ажылдаары үгле 50 хуу күүсеттингеп. Ооң түүнелинде шалың төлевири күш-ажылдың будурукчулүүнден 0,5 хуу өскен. Эң кол чылдагаан күш-ажылдың сагылга-чурумунуң куду деңнели деп түүнелди хурал үндүрген.

Сагылга-чурум быжыг боорга, будурулге планы күүсеттинер ужурлуг. Ыида байдал кандыгыл? 9 айларда 281 чолаачы сагылга-чурумну үрээн болгаш 334 кижи-хүн үстүнген, 72 кижи эзириктер сергедир черге киргеп. Ажыл үезинде 12 чолаачы эзирик чораан. Сентябрь-октябрь айларда чурум үрээн 14 кижиниң шалыңындан акшаны казаан, 2 кижиниң шөлээзиниң үш хонуун кызырган, 6 чолаачыны эвээш шалыңныг ажылдарже шилчиткен.

Кадрларны ажылга быжыглаар, оларның аммыдырал байдалын өөреним көөрүн экижидер херекке профэвилел, комсомол организацияларының киржилгезин күштелдирери чугула дээрзин санал бергеннер чугаалаанар. Чолаачыларның ажылдан үнер-кирер чоруу хөй. 9 айларда ажылдан 205 кижи чоруткан. А № 3 колоннада чолаачыларның 30 хуузу чедишпес болганындан чаңгыс эвлечеде ажылдан турар. Ооң бир чылдагаанны — хандырылганың кошкаанда.

Будурулгеде кижизидилге ажылын экижидери негеттиниг турар. 16 чолаачылар, 5 септекчилер партия кежигүү болуп турар. Оларның күш-ажылчы коллективтерге салдарын күштелдирери чугула дээрзин коммунистер демдеглээн. Партийниң 4 цех организациялары сагылга-чурум айтырымыче кошкак кичээнгей салын турар.

Күш-ажылдың мурнакчыларын, хоочуннарын аныяктарга быжыглаваан. Коллективте үлегерлиг чолаачылар бар. 9 айларның планын 216 чолаачылар күүседипкен. Коммунистер П. П. Щеголин, Г. Г. Ростовцев, Х. С. Сат он бирги беш чылдың дөртүү чылының, Ю. В. Хрущий, А. П. Пугачев, В. С. Түлүш декабрь айның үлүгүн күүседип турарлар. Бо мурнакчыларның дуржулгазын нептеретпейн турары четпес. Полигичээлдерни будурулгениң ажыл-херектери-биле холбаваайн турар.

Орунка озал-ондакка удур комиссияны тургускан. Профилактика ажылын чорудуп турбуже, бо чылдың 9 айларында 5 озал-ондак болган. Үгле июль айда 18 автобустарның шилдери чуурулган. Шутумнарже үнүүшкүнүг 34 хыналдаларны чоруткан, 19 корум-чурум үрээшкиннерни илереткен. 176 машиналар үреник болган.

Сагылга-чурумну быжыглаар болгаш четпестер-биле демисежир херекке улусчу контроль болүү эвээш салдар чедирип турар. Бо чылын үгле ийи хыналда чоруткан. Херек кырында кылыкы дег ажылдар эңдерик. Орук шимчээшкиниинің озал-ондак чок чоруун, кыыр-чаар чүүлдер қамналгазын, септелгениң шынарын контрольга алган турган болза, үстүнде четпестерни болдурбас аргалар турган.

Күш-ажылчы коллективке идей-кижизидилге болгаш культура - массалыг ажылдарны болгаш чонуң аргыжылгазын экижидериче угланган доктаалды хурал хүлээп алган.

А. ХОВАЛЫГ.

Каа-Хемде «Кызыл тук» совхозтуң тараазынын ажаалдазы бо хүннерде дооступ турар. Дүжүт ажаалдазында социалистиг чарыштың тиилекчизи, хоочун комбайнер Юрий Васильевич Хлебников ээлчег үлүүн 150 хуу чедир күүседип келген.

ЧУРУКТА. Ю. Хлебников бир шөлдүң тараазын кезип дооскан соонда.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЭРГИ ОРУКТАР

(МИНСК ОБЛАСТЬ). Минск областын «Тиилелге» колхозу тараазы, малчын болган механизатор бүрүү ажылынга эң бедик түүнелдерлиг болуурун чедип алган. Социалистиг чарышты организастаарының чаа хевирлери манда идиг болган. Ажылга көскү түүнелдерни чедип алыр дизе, бодуунуң хууда даалгазын күүседирге-ле четчир. Моон түүнелинде арга-дуржулгазы болгаш мергежили аңгы-аңгы колхозчулар боң-боттары аразында бир дөмей байдалыг чаржыр аргалыг болган. Күш-ажылды шак мынчаар организастаанны кымның ак сеткилдиг ажылдааның тодарадырынга ажыктыг. Ажыл-агый оон хойну ойнап ап турар болгаш колхоз будурулгезинин бүгү адырларында күш-ажылдың будурукчулүү бедээн.

ЗВЕНОНУ ТУРГУСКАШ...

Мөңгүн-Тайга районнуң «Мөгөн-Буреп» совхозунда малчынларның амыдыралынче сагыш салымышкын улуг. Совхозтуң дирекциязы 1983—84 чылдың кыжынында малчынарны чылыг бажың-биле хандырар талазы-биле багай эвес хемчегларни ап турар.

Совхозта 28 малчын өг-бүле бажыңнарда чурттап турар. Оларның бажыңнарын септээри-биле Ужар-оол Өлчейович Монгушка удурткан 4 кижи составтыг звенону тургускаш, тускай машинаны үндүрүп берген. Ук звенонуң кежигүннери Кара-Даг, Кызыл-Хая баары, Ак-Чыраа, Мугур-Шеретей, Аспаты деп черлерде 14 бажыңның соңгазын шилдеп, иштин чугайлап, шалаларын дозулап, печкаларын септеп кылганнар. Септекчилер С. Совет, А. Сарыг-оол, Д. Кеже онаашкан ажылынга ээ-харыысалгалыг, кызымаккай чоруун көргүзүп, септезе чогуур арткан бажыңнарны малчынар кыштаглап хонарының бетинде септеп доозарын хүлээнип алган ажылдан чоруп турарлар.

Өгде чурттап турар малчынарны кидис, хаалга дээш ышкаш өгге хереглеттинер чүүдер-биле хандырып турары эки. Өгүүн даштын шыыр брезентини автомагазинниң чолаачы садыгжызы О. Намзын четчири-биле эккеп, малчынарда садып турар. Малчынарның аъш-чем болгаш идис-леп чагыгларын база дыңнаргыр хүлээп ап, күүседип берип келген.

У.-Д. ИРГИТ.

КАРАҢГЫ КУДУМЧУЛАР

Хандагайты суур хемчээл талазы-биле бичин эвес. Ооң кудумчулары карацгы нимир дүжери билек база дүмбейленнир. Кудумчуларга чырык кылыр ажылче сагыш салыр үе келген.

Суурнуң чурттакчылары кудумчуларга кажан-на сайгылгаан чырый бээрин күзевишаан. Бичин чаштар карацгыда үнериндеп сестир болгаш бажыңга олурар.

Чонга амыдырал ачы-дузазын чедирер талазы-биле ажылда четпестер бар. Бо айтырыгларже Хандагайты кодээ Советиниң күүскому улуг кичээнгейин салыр ужурлуг.

И. ТҮВЕНЕЙ.

Өвүр район.

Галина Николаевна Леонова—Кызылдың эзт комбинадында он бир чыл доктаамаа ажылдап келген. Мергежили бедип, сөолгү чылдаода планныг онаалдазын ай санында 100—110 хуу күүседип, мурнакчыларның өдуруунда чоруп турар. Ол чонга садар белен продукцияны кезектеп хаптаар хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, комбинатта хөй-иишти ажылынга идепнейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: коммунист Г. Леонова ажыл үеэзинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮН ЧЕДИП АЛЫР

«Сукпак» совхозтуң семиртилге шөлү. Шөлге ажыл хайнып турда чеде бердим. Делгем шөлдү дөрт кезекке чарган. Ыида дөрт бригада боттарының аразында чарыштыг ажылдап турар. Инек кажазынче кире берген, бир-ле дугаарында кажаа даштында төктү берген сиген болуп турар, назыны элээн улгады берген ашак кижини коруп кагдым. Кажаа иштинде тодут, семис шаржыктар дешкинежип чоруп турлар. Менден элээн ыракта бир кезек кижи траншея иштинде сиген болген турлар, бир трактор ону таптай бастырып чоруп тур. Мээн турган шөлүмде кончуг аныяк тракторист оол инектерге сиген чедирип эккелди.

Демги ашак-биле канчаар чугаалажырын боланыып каап тур мен. Ашак чугаакыр кижи болду. Семиртилге шөлүнүң ажылчыларының ортузунга СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдары-биле ханы тапышкаан ашактың чугаазындан болып алдым. Ук Пленумнуң материалдарын, Күш-ажылчы коллектив дугайында хоойлуну болгаш «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун камгалаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң, ВЦСПС-тиң доктаалын коллективтиң кежигүннери сайгарып чугаалашкан, боттарының амгы байдалы-биле деңнеп көрген, ажыл шагы үзүп, арагалап, прогул кылып турар бригаданың чамдык кежигүннеринге эштери шыгыы негелдеп турган.

Бэштай ужурашканым хоочун ажылчын Григорий Николаевич Кучун № 1 бригаданың кежигүнү, Украинадан Тыва-га барык 40 чыл бурунгаар келген, «Сукпак» совхозтуң мал семиртир шөлүнде он чыл ажыр ажылдап турар, ажылынга берднгеп, харыысалгалыг, чамдык кошкак ажылдап турар кижилерниң дугайын сеткили хомудап чугаалап олурар, оларның ажылын шүгүмүүлекче ёзу-биле көрүп турар кижи болду. Ол совхозтуң баштайгы тургустунган үезин-биле бо хүннерни база деңнеп чугаалап олурду.

Семиртилге шөлүнүң хоочун ажылчылары Дмитрий Килин, Хирлиг-оол Саая, Борис Хомушку, Сергей Марченко болгаш семиртилге шөлүнүң начальниги Вячеслав Васильевич Попов суглар-биле база ажыл-агый дугайында чугаалаштым.

Күш-ажылдың сагылга-чуруму. Бо хүннерде бо сөстер кайда-даа онза утка-шыныарлыг дыңналыр. Даарта эки чурттаар деп бодаар болза, бөгүн кижи бүрүзү эки ажылдаар, кижи бүрүзүнге бедик негелдени тургузуп, күш-ажылды шын организастап турган, ажылдың бедик будурукчулүүн чедип алыр апаар. Семиртилге шөлүнүн бригадалар аразында ажылчын маргыдаалар, социалистиг чарыш чоруп, кижилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп, ажылчын сагылга-чурумну чедип алыры дээш ажыл чоруп турар.

Ажылдаарынга таарымчалыг байдал, найыралдыг, тургустунганы, коллективтиң кежигүн бүрүзү ажылдын сөолгү түүнели дээш харыысалгалыг болур чорукту кайда доктаамал чедип алыры дээш ажылды чорудуп турарыл, ында ажыл чедишкиниг чоруп, кижилер найыралдыг ажылдап турар дээрзи билдингир.

Совхоз эрткен чылын күрүтеге эзт садарының планын ажыр күүсеткеш, 1 млн. ажыг рубль орулганы чедип алган. Бо чылдың тос айларында немелде деңзи алыр болгаш күрүнеге эзт садар планын база ажыр күүсеткен. Совхозтуң семиртилге шөлүнде ажылды организастаары эки тургустунган, ажыл шагы үзер чорук-барык чок, ында хөй националдыг коллектив ажылдың сөолгү түүнели дээш демниг ажылдап турар.

Бригадалар аразынга ёзулуг ажылчын маргылдааны чорудуп, чаржып ажылдаары ында чаңчыл апаргаан. Ажылды хүндүлеп билир, мал семиртилгениниң талазы-биле үргүлүү бедик деңнелди чедип ап турар ажылчыннарны мактаары чугула. Оларга Г. Сурмкин, С. Хирлиг-оол, С. Марченко, Б. Хомушку, Г. Кучун, А. Балыков, Л. Козлов, М. Севээн, П. Литвиненко, Н. Дворяцкий, М. Неделин, Б. Саая, А. Кулаков, А. Килин, Н. Дворецкая, К. Шиткина, В. Кара-Сал, А. Ермолаев, Н. Тестов, В. Бобосенко, С. Ооржак, К. Монгуш, Ш. Дилгижек хамааржыр.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

АДАШКЫЛАР

Сут-Хол районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырында Чекен-оол Чадамбаевич Монгуш мал ажылынга 30 ажыг чылдарда ажылдап келген. Сөолгү дөрт чылда серге кадарган.

Салбырда Чечектиг, Хөлчүктүг деп черлер өскү малды өстүрүп, кадарарынга таарымчалыг. Ол даглыг черлер ағы, таар оттуг. Ол черлерге одар солуп, көжүп-дужүп чораан. малчын чыл санында сергелериниң семиртилгезин эки организастап келген. Сергелерни 2-3 хар чедир кадаргаш. чаа семирткеш, күрүнете дужаарга, деңзизи аар, дүгү арбын болур.

Эртем-шинчилел болган төлевилел чорудар организациялар-биле сырый харыызалыг ажыл продукцияның шынарын бедидериге эки салдарлыг болуп турар. Улуг хемчээлдиг ажылдар чорударының комплекстиг планын ажылдап кылган. Чоруттунган ажыл-херектериниң экономистиг ажыы барык чартык миллион рубль болган.

Идик аймаан будурериин көвүдедир, ооң шынарын экижидер ажылдар уламчылавышаан. Ындыг болбас-даа арга чок, чүге дээрге Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга СЭКП ТК-ның Кыйгырыглары чаа-чаа дугурнаарлаашкыче хей-аът киирип турар.

Керээлиг организациялар-биле, садыг черлери-биле кады ажылдажылга эки үре-түүнелдерни берип турар. Продукцияның шынарын экижидериче угланган саналдар болгаш сүмелер ук будурулгениң саныгларындан кээп турар. Ындыг садыгларының саны үш. Беш чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа ийи садыгны ажыдар, Москваның улуг садыгларынга идик садар тускай секцияларны организастаарын көргеп.

Будурулгениң белеткед негинде «Заря» коллективтиң эң дээре бригадаларының бирээзи ССРЭ-ниң Күрүне шанналының лауреады Л. Одиноковаың бригадазы ажылдап турар. Ээлчег бодунуң ажыл хүүнде 504 эш идиктер кылыр турган, 604 эш идиктерни будурүп турар.

Коллективте 21 кижи ажылдап турар. Оларның шуптузу —коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, бедик мергежилдиг специалистер. Кижи бүрүү-ле ийи-үш холушкак мергежилди билир.

А. СУЛЬДИН.
СЭТА-ның корр.

Москва.

ФЕРМАГА ИЙИ ХҮН

Чоохта чаа Баян-Кол суурунуң чурттакчылары 50 кижи Оттук-Даш сут-бараан фермазынга ийи хүн ажылдаанар. Оларны хоочун коммунист Александр Сандакович Хопенчик удуртуп, ферманың чурттаага бажыңнарын малгаштап, чугайлап, кажааларны дезинфекциялап чылыгланнар.

Олар ынчан организациг чемнишилге — электи 60 тонналы тарылга шөлүнге аппарып текеннер. Ферма девискээринде 20 центнер ажыг сигенин эмге-сескелиг болуп, 30 тонна савацны пресстээн.

Ажыл соонда «Хамаатыларның эргелери болгаш хүлээлгелери» деп темага А. Хопенчик беседа кылган.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Кызыл район.

АЛТАЙ АЖААЛДАНЫ ДООЗУПКАН

БАРНАУЛ Тараазы бастырып дооскан, тараа ажаар комбайннар Алтайның шөлдериндеи үнүп чоруткан.

Бо чылын ажаан алышкынны берге болган. Чайты кандыгышы соон даруй барык 56 хүн иштинде күскү чаъс үүктел чок чаап келген. Барының талазы районнарга тараа чаъс үнген, чаа болгаш даглыг черлерге үнген тараа ораажып калган болгаш хатбале чаъс чыттыр шаап каан. Ындыг болза-даа, дүжүт эрткен чылдаазындан бедик болган. «Мичуринец» совхоз гектарлан ортумаа-биле 28,4 центнер тарааны ажаан алган. 60 мүң гектар тараа шөлүнүң гектар бүрүзүнден 244 центнер тарааны ажаап алган. Смоленск районуң тараажылары тарааның дүжүткүрүүнүн талазы-биле өске районнарны мурнаан. Дыка хөй комбайнёрлер эзлчежип ажылдаар аргабиле ийи эзлчеглиг ажылдап турган. Миллион гектар тараа шөлүн боттары ажаан өстүрген 10 мүң механизаторлар коллективтиг керээни бо чылын бир дугаар ажыглаан.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң хоочун малчынарының бирээзи Борис Шыдыраевич Куулар 1983—1984 чылдарның кышкы үеэзинде ниитиинин малын кыштаан хүр ажырар. малдың чаш төлүн менди алыр сорулга-биле кыштаглаашкынга белеткелги шалыпкын доозуп турар. Малчын амдыызында Ооораш-Хаакта күзээнде хевээр.

Ооң кыштаанга чеде бээринде, Борис Куулар кыштаан септеп тур. Хой кажаазының даштын агартыр чугайлап каан. Кодан девискээриниң арыг-силин магалыг. Чаш хураган азыраар кажаазын чылыглааш, чугайлаан.

Белеткеттинген мал чемин сараатташ, кажаалаан. Хураган кажаазынга төгер курган өдекти болуп алган. Хойну чылыг суг-биле ханнырар сорулга-биле суг кудар улуг досканнарын кажаалааш, ында печканы туткан. Борис Шыдыраевичиниң кодаанда төрүүр үш үүс ажыг хойнуң күш-деңгели шыырак. Чай дургузунда Чырганы бажының оттуг, суглуг тайгазынга одарладып, семиртип алган. Малчын он бирги беш чылдың дөртү чылында төрүүр үүс хойга онааштыр үүс хураганны алыр социалистиг хүлээгени алган.

Кыш кандыг-даа берге болур болза, малчынга коргунчуг эвес. Ниитизи-биле малчын кышка хинамчалыг белеткенген.

К. МОНГУШ.

ХЫНАМЧАЛЫГ БЕЛЕТКЕНГЕН

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга

ШЫНАРЛЫГ АЖЫЛЫ-БИЛЕ СУРАГЛЫГ

Найысыаалдың идик кылыр «Заря» каттыжыышкынының коллективи немей социалистиг хүлээлгелерни боттарынга алган. Беш чылдың төнчүзүнге чедир будурулгениң ашыл-ишчилери будурер продукцияның үштүк ийизин күрүненик Шынар дөмдаа-биле будурер, эң бедик негелделерге дугжуп турар шынарлыг идиктиң 800 модельдерин ажылга киирер деп турар. Ол бедик норгузугларны ажылга канчаар боттандырарының дугайын СЭТА-ның корреспондентизи ыңыктаан.

«Заря»— чурттуң идик кылыр үлетпүрүнде эң улуг будурулгелериин бирээзи. 24 миллион эш идиктиг чүс-чүс модельдерин чыл санында ол будурулге кылып келген. Ол кылып турар идиктериниң бүгү хевириниң майыктарын каттыжыышкынның бир ораалында делгей салган. Будурулге-биле танылыганы журналист оон өгелээн. Кашкаш кылдыр салган одуруглар-да: хереэжен улустуң шевергин туфельдери, чараш сапожкалары, уруглар кедер квас майыктааштар. Ол идиктер будурулгениң бедик будурулгечи культурازын, будурүп турар продукцияның шынары дээш ажылдакчы бүрүүнүн харыысалгалын хереглеп турар.

—«Заря» маркалыг идиктерни садып алыксаарларның саны улам өскен. Ынчалза-даа коллектив оожургаавайн турар. Хереглекчилерниң негелдезин хандырып турар идиктерни көвүдедир кылырының ажылдарын чорудуп турар бис. Чопнуң хереглелиниң баранналарын калбартырын чугулалап, эң эки продукция будурер дээш социалистиг чарышты нептередириниң инициативазын коллектив кодүргеп. Ол эгелээшкинни СЭКП Төп Комитедиг деткээн—деп, будурулгениң партком секретарының оралакчызы Л. Бубукина чугаалап турар.—Чижекке даравзында чүүлду ап көрээлиндер, будурулгениң техниктиг эде дериглезин план ёзутаар чорудуп келгениниң коллективтиг будурулге бавазы түүнүн негелдезинге дугжуп турар.

«Заря» будурулгениң кол цехтеринде, «Париж коммуназының» фабриказында хөй-хөй чаа станоктар, шугумнар бар. 612 чаа ындыг дериглеги беш чылдың эгезинден бээр каттыжыышкында тургускан. Ол техникаларны дүргеп шиитээдип ап, ону идик кылыкчылары кончуг эки кылдыр ажылга ажыглап турар. Идиктерниң каш-каш он чаа хевирлерин үндүрүп турары, ассортиментинин элээн калбарганы ол дугайын бадыткап турар.

Эртем-шинчилел болган төлевилел чорудар организациялар-биле сырый харыызалыг ажыл продукцияның шынарын бедидериге эки салдарлыг болуп турар. Улуг хемчээлдиг ажылдар чорударының комплекстиг планын ажылдап кылган. Чоруттунган ажыл-херектериниң экономистиг ажыы барык чартык миллион рубль болган.

Идик аймаан будурерин көвүдедир, ооң шынарын экижидер ажылдар уламчылавышаан. Ындыг болбас-даа арга чок, чүге дээрге Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга СЭКП ТК-ның Кыйгырыглары чаа-чаа дугурнаарлаашкыче хей-аът киирип турар.

Керээлиг организациялар-биле, садыг черлери-биле кады ажылдажылга эки үре-түүнелдерни берип турар. Продукцияның шынарын экижидериче угланган саналдар болгаш сүмелер ук будурулгениң саныгларындан кээп турар. Ындыг садыгларының саны үш. Беш чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа ийи садыгны ажыдар, Москваның улуг садыгларынга идик садар тускай секцияларны организастаарын көргеп.

Будурулгениң белеткед негинде «Заря» коллективтиң эң дээре бригадаларының бирээзи ССРЭ-ниң Күрүне шанналының лауреады Л. Одиноковаың бригадазы ажылдап турар. Ээлчег бодунуң ажыл хүүнде 504 эш идиктер кылыр турган, 604 эш идиктерни будүрүп турар.

Коллективте 21 кижи ажылдап турар. Оларның шуптузу —коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, бедик мергежилдиг специалистер. Кижи бүрүү-ле ийи-үш холушкак мергежилди билир.

А. СУЛЬДИН.
СЭТА-ның корр.

Москва.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ХЕМЧЕГ АЛГАН

Өвүр районнуң Хандагайты суурунда ында идик даараар цехтиң мастери Н. Донгактың талазындан чагыкчыларга каржы-халагай, оларның чагыгларын ой-шаанда кылып бербес, даанган ажылынга ээ-харыысалга чок, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктар бо-ла тургулаанын хомудап бижээн чагаа редакцияга келген. Ук чагаанны Өвүр район Советиниң күүсекчи комитединиче чоруткан турган.

Улус депутаттарының Өвүр район Советиниң күүскомунуң даргазы А. Семис-оолдан даараында харыыны редакция алган: «Чагаада бижиттинген хомудалдар бадыткаттынган. Идик даараар цехтиң мастери Н. Донгактың аажы-чаңында чагыкчыларының сеткилиге таарышпас, оларны хомудадыр чүүлдериин турганы шын. Профэвилел комитеди биле администрацияның каттышкан хуралынга Н. Донгактың даанган ажылынга, чагыкчыларга шак мындыг хамаарылганын шынгыы чугаалажып көргеш, эңгаа сөолгу донгулданы хүлээткен. Амгы үеде Н. Донгак ол-ла ажылында ажылдап турар».

КУЛЬТУРА АЖЫЛДАКЧЫЗЫНЫҢ АДЫН КӨТҮРЕР

Ажылдың кандыг-даа участогунга даандырган ажыл-херек дээш бедик харысалга, чүүн-даа мурнунда кадрларга онаажыры билдингир. Ылаңгыя СЭКП ТК-ның июль (1983 ч.) Пленуму бо айтырыгже онза кичээнгейни салганы таварылга эвес. Кодээ-ниң социал-экономиктиг чаартылгаларына бистиң культура-чырыдышкын кадрларывыс боттарының ажылы-биле улут-хуузун кинрип келген болгаш киирип-даа турарлар. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын аммыралга боттандырып, ажылчы чоннарның идей-политиктиг, моозу-шыпар болгаш эстетиктиг кижизидилгезин чорударына культура албан черлериниң кадрларына улуг роль онаажып турар.

Тес-Хем райкүүскомнун культура килдизиниң (эргелекчизи Д. М. Иргит) кадрлар-биле ажылы кандыг байдалда турарыл? Азы Тес-Хемниң ажыл-агыйларында клуб албан черлериниң кадрлары-биле ажыл кандыгыл? Бо айтырыгны сонуургаи корген бис. Ажылга харысалга дугайында чугаалаар болза бо адырның тус-тус звеноларында херектиг байдалын эки деп чугаалаары берге. Үениң байдалы-биле алырга, кышка белеткелди безин болур-чогуурубыле ой-шаанда бедик деңнелге организаставаанны тодаргай. Районнуң культура одагларының бир кол шаптараазынны айтырыы —одалга системаларының байдалы. Бо чылын район төвүнден эгелээш Берт-Даг, Шуурмак дээш өске-даа черлерге септелгелерни чоруткулаан. Ол харын эки-дир. Ынчалза-даа чоокку хүннерге чедир оларның доостуру узамдыгын келген. Оон уламындан культура одаглары хаалгыг, аңаа ажыл чорувайн келген. Чыргаланды, Ак-Эриктe одалга системалары ажылдап-даа турар болза, ол Культура бажыңнарында байдал таарымча чок, иштики шимелде-дерилге, фойеде база залларда каракка көскү чүве чок, ону чараштыр дерип кылып алыр дээрге, чижээлээрге Чыргаланды Культура бажынында материал чок болуп турар. Шак-үе база орайтап келген. Ону чогуур үезинде кылып ап болур арга черле турган болбайн аан.

Бир-тээ Чыргаланды дугайында чугаалаан болганда ында байдалды тодарадып көрээл. Культура бажыңының директорунда Людмила Дугар-оол бир чыл хире ажылдай берген, мооң мурнунда база маңаа элээн каш чылларда ажылдап турган. Боду тускай мергежил чок, ынчалза-даа кызар болза амгызындан эки ажылдап болур-аргалыг. Үүгле бир дем, деткимче херек. Совхозта чаа келген партком секретары-биле моон сонгаарны сорулгалар дугайын чугаалаштывыс. Совхозтуң чаа удуртулгазы культура ажылының участогун холга ап, кадрлар-биле ажылдап, херек болза оларны таарыштыр шилип ап, улаштыр өредир-даа хемчегларни алыр боор деп идеген болур. Шак ынчаар ажылдаар болза, көдээ библиотекада база үр чылларда ажылдап чораан, тускай ортумак эртемниг специалист Тоидуп Мая ажылдай берген болгай.

Берт-Дагның көдээ Культура бажыңы. Кадрлар дугайын чугаалаар болза: оларны үргүлчү солуп турар. Маңаа ажылдап турган Доюндуп Биче-оолду бригадиредип чоруткандан бээр эвээш үеде безин ийи кижи солушкан. Ам харын башкы эртемниг Уржанай Биче-кысты ажылдадып каан. Коммунист кижи бодунуң харысалгазын-даа бодап, Улан-Удэниң культура институтунда бот-өредилге-биле өреним турар уран үүл удуртукчузу Товуу Саяна-биле кады ажылды бут кырынга тургузар дээрзинге идегел улуг. Кодээ библиотекада тускай эртемниг специалист Араажы Төреймаа база катап ажылдап эгелээн. Бо специалистерге даянып алгаш, совхозтуң партия, совет органнары ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларын чедишкининг шинтпирлээр дээш инициативаны холга алыр ужурлуг.

О. Шынааның көдээ Культура бажыңының ажылы районда дээре деп санадып турар. Ооң директору Чүргүй-оол Кара-кыс доктаамал ажылдап турар кадр апарган. Кышка белеткелди база өй-шаанда чоруткан. Кызылдың уран үүл училищезинде бот-өредилге-биле өреним кирип алган. О. Шынаа көдээ Совети культура албан черлериниң ажылынче сагыш салып турар. Черле ынчаш совхозтуң инити удуртулгазы ажылагыйжы айтырыглар-биле чергелештир культура айтырыын холга алган. Ол коичуг эки-дир. Культура ажылы эки черде, корум-чурум-даа, инити ажыл-херектер бедик деңнелде дээрзин амыдырал бадыткап турар.

Шуурмактың көдээ Культура бажыңының ажылын сегидер дээр болза, аңаа ажылдаар кадрларны эки шилип ап, быжыглаарын райкүүскомнуң культура килдизи, Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузу шинтпирлээр апаар.

Районнуң Культура бажыңында специалистер четчир, ооң директорунда бо чылын Улан-Удэниң культура институдун дооскан Донгак Василий ажылдап турар. Культура бажыңынга режиссёр херек, моон алгаш көөрге, бо албан чери чедишкининг ажылдап болурунуң бүгү аргалары бар. Хамык ужур инициативада, бот-харысалганы медереп билириндe. Культура килдизиниң талазындан удуртулга, контроль, дуза-деткимче негеттинери чугаажок. Ажылга чогаадыкчы атмосфераны тургузуп, бир демниг болбас болза, херек бүтпес. Шак ынчаар ажылдаары бөтүүг негелде аварган.

Районда библиотеказында (директору тускай эртемниг специалист Серемаа Шойдуп) он ийи кижи ажылдап турар. Сөөлгү үеде ында колдуунда чаа кижилер ажылдап киргеи. оларнын-биле чедишкининг ажылдап болур арга черле бар. Эң-не таарымча чок үүл — районнуң уругларга библиотеказының дагдынганы, өскээр чугаалаарга, оон ажылдаар бажыңының чок боон турары. Бо чылдың сентябрьга чедир Самагалдай ортумак школазының өрээлинге турган. Школага класс чедишпестей бээрге оон үндүрген, школының эрги бажыңнарының одалга системазын кылгаш, аңаа турзун дээн, херек кырында ону кылдыр акша-хөрөнгө чогуудан ол айтырыг бүтпейн барган. Ынчангаш бичии самагалдай-жылар улуг кижилериниң шак мындыг харысалга чок чоруундан иом алыр библиотеказы чок артканнар. Район библиотеказында ном бир-ниидер пункт ажыткан, ол дээрге аргачадаарда чорук ышкажыл. Бо айтырыгны чоокку үеде болур-чогууру-биле шинтпирлээри Тес-Хем райкүүскомдан (даргазы И. У. Успун), оон культура килдизиндеи негеттинип турар.

Райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи бо ажылынга ажылдаа-ла үш чыл чыгай берген. Кижилер-биле ажылдап болурунуң арга-дуржулгазы бар, ынчалзадаа инити ажыл-херекте четпестер хөй-дүр. Кадрлар-биле ажылды чер-черге таарымчалыг тургузарынга совхоз директорлары, көдээ Советтер парткомнар-биле дорт харылзаалыг болуру негеттинер. Кадрларны колдуунда тус черлерге шилип ап турар, ынчан көөрге чамдыкта бо ажылга душкан-на кижи кире бээр. Ооң уламындан ажыл кошкак болур. Кадрларны тускай перспективтиг план ёзугаар өредип ап, быжыглаар болза, байдал ындыг эвес турары чугаажок.

Совхозтар удуртукчулары, парткомнар, бирги эвлчегде көдээ Советтер күүскомнары культура кадрларының айтырыын оюп эртпейн, ону партийжи ёзу-биле көрүп, аңаа ажылдаар кижилерни шын шилип алыры чугула. Культура ажылдакчыларының ажылының чедишкининг чоруу оларга оран-бажыңны таарыштыр бергениндеи, ажылдакчыларга хүн бүрүүн дузазындан хамааржыр.

Ажыы-биле чугаалаарга, культура ажылдакчызының ат-алдарын өске специалистер шыкаш бедидер үезин келген. Олар дээрге идеология фронтузунуң дайынчылары, эң харысалгалыг кадрлар-дыр. Айтырыгның өске талазы база бар. Культура ажылдакчызының ат-алдары аңаа боду-ла тургустуна бербес. Олар боттары аңаа төлептиг болур ужурлуг. Ажылынга бедик харысалга ону тодарадыр кол үүл болур.

Б. ДИРЧИН.
«Шынның» корр.

ДЕМИСЕЛ ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

Газа чурттуг он дөрт харлыг монугур ооллуг Насер дээр. Чоокта чаа-ла ол оол школага өреним, номга хандыкшып, эштери-биле ойнап, сураглыг футболчу болурун күзеп турган. Ам ону шуут-ла тапыр арга чок. Туяада алыскан, характары барык-ла көзүлбестээн, орнуңдан туруп шыдавастаан. Омак-сергек Насерин израиль эжелекчилер кара-бажыңче кинр октааш, каш-ла хонуктуң иштинде бертик-бежел кижи кылып кааны олдур. Ол араатанзыг чорукту сактып кээрге, коргунчуг дүштер ону хилинчектеп эгелээр. Харлыктыр алгырбышаан, ол оттуп келир.

Он дөрт харлыг оол кандыг кем-херек үүлгелип каапыл? Израиль патруль эртип бар чыдырда, ол бодунуң эштери-биле кады школа чанынга турган. Патрульдуп начальнигы бодап көөрге, ооллар ону шоолут-ла хүндүлевейн турар ышкаш кылдыр сагындырган. Ооллардың доп-дораан тудуп хоругдаан. «Чыскаал организастаарын оралдажып турганнар» деп буруудаткан. Барык-ла бичии уруглар оларның мурнунга турып турарлар-дыр дээрзин амгы үеним фашистерни хенээг-даа ыяттырбаан. Насерин болгаш ооң өнүктерин, оларга чыгап турар херекти «кылган бис» диртип алыры-биле кам-хайыра чокка эттеп, эриндеп, дорамчылап турганнар. Адактың соолунде эриндэшкиниден үүгле өлбээн, иштитынныг амытанны ооң ада-иезинге, хой түнүүг торгаал төлеткеш, «даравзында ындыг чүве кылыр болза, ооң артык болур» деп кыжаргаш, дужаап бергеннер.

Египетте неделя санында үнүп турар «Аль-Мусববарының» бижээни Газа чурттуг школачы-биле болган бо төөгү үүгле чаңгыс таварылга эвес. Наблустун, Рамаллахтың, Дженинниң, Хан-Юнистиг болгаш Иордан хемниң барымын эриннинг газа секторунуң өске-даа хоорайларынын, чурттакчылыг суурларының чүс-чүс школачылары ооң-биле барык-ла дөмей таварылгаларның дугайын чугаалап берип болурлар. Ол девискээрлерде сионистер палестиннерниң удурланышкынын от-биле болгаш селеме-биле, каржы шаажылалдың болгаш олурупхыдышкынның аргазы-биле сый шаварын оралдажып турарлар.

Тель-Авивтың сионисчи чагырыкчыларының болалы-биле алырга, «улуг Израильдиң» чарылбас кезээ болган турар ужурлуг эжелеттирген палестин черлерге ээлеп чагырарының политиказын херек кырында боттандырып турар эжелекчилер ол черлериниң үндезин чурттакчыларын үндүр сывырарын, араб девискээрлериниң демографтыг характерин оскертирин, экономика талазы-биле оларны Израильге чагыртырын оралдажып турарлар. Он дөрт харлыг Насериң төрүттүнгеи болгаш өскен чери болур Газаның олла секторунда тургустуигаи байдалды чижекке кинрип болур.

Шаг-шаандан тура арабтар чурттап келген ол улуг эвес девискээр, 1948-1949 чылдардағы араб-израиль дайынын соонда, Египеттиг башкарылгазынга турган болгаш 1947 чылдагы израиль агрессиянын үезинде ону Тель-Авив эжелеп алган. Ол бичии дөлүндек чер мурнуу талазында Рафахтан соңгу талазында Чер ортузу даалайга чедир дөртен беш-ле километр шөйлүп чоруткан, ооң калбаа чамдык черлеринде чеди километр чедип турар. Ынчаарга Газа сектору сырый чурттакчылыг Европа чурттарының бирээзинден — Голландиядан үш катап хөй чурттакчылыг.

Израиль эжелел ол секторнуң палестин чурттакчыларынга хан төрүүшкинин, ажыг-шүжүгүн болгаш өлүмчидимни таварыштырып турар. Эжелекчилериниң доктааткан «чаа ёзу-чурумун» бичин-ле үрээрге, а харын-даа, Насер-биле болган таварылга мышкаш, үүгле каразымышкынның уламындан тудуп хоругдаашкын, эриндээшкин, кара-бажыңнаашкын азы үндүр шөлүүшкүн эгелээр. Палестинниерниң чуртталга бажыңларын онону-биле үрегдеп, газа тепсип турарлар. Ындыг-даа болза өлүүп-хидымышкын — XX үс чылдың дерзиннериниң арабтарны боттарының төрээн черлерин каггаш, чоруурунче, оларга хамааржып турган черлерни израиль эжелелге хостап бээрниче албадаарының үүгле чаңгыс аргазы болуп турар. Шеригжиткен израиль суурларның сырый четкизи ол девискээрде калбаргаи. Оон дузазы-биле палестин чурттакчылыг районнарны Чер ортузу даалайдан бүрүү-биле үзе киргеи, а газа-газа ындыг суурларны тургузарын Тель-Авивте планнап, арабтардан хураап алдынган эң эки черлерни израильдерге ажылап берип турар.

Экономиктиг ыяышкын кылырының аргаларын эжелекчилер база-ла калбаа-биле ажылап турарлар. Оларының ындыг аргаларының үүгле биреэзи бо. Газада көдээ ажылагыйның кол культуразы — цитрус (чимис аймаа). Оларны дашкаар үндүр садары үр үеним дургузупда хөй-хөй тараачыннарының амыдыралының кара чаңгыс үндезини болуп келген. Ынчаарга эрткен чылып эжелел эрге-чагыргалары апельсинин секторлан дашкаар үндүр соортүүн хеннертен хоругдап кааннар. Цитрус өстүүкчүлери, саарылга делгинри чок болганындан, боттарынын чер участоктарын садарынче албадаттырганнар. Чер садып ап турган эжелекчилерин чедип алыр ужурлуг турган чүвезин ол.

Газада ажыл чок чорук халап болган. Университет дипломнарын холда туткан чүс-чүс палестиннер, мергежилдиг он-он эмчилер, башкылар, инженерлер Израильдиң бодунда амгы сионисчи плантаторларда бөлүүн ажылчыннар болуп ажылдаарынче албадаттырганнар. Оон туржук бир дөмей ажыл кылгаш, олар израильдерден үш катап эвээш төлевирин ап турарлар.

Мурнунда ортумак ацыга хамааржып турган кижилер безин эжелел үезинде хоозурап турар. Шимээннинг тургулаан садыг-делгинр кудумчулары эзнзирел калгылаанпар. Магазиниерниң хөй кезиниң эжиктерн шагда-ла хандыгылаан. Тус черниң садыы ёзулут бууразшкында таварышкан—израиль эжелекчилер Газаның садыгжыларынга хөй кайлы онааганының уламындан конча сүрери оларга ажык чок херек болу бергеи.

Ынчалзажок эриндээшкинер-биле-даа, кара-бажыңнаашкынар-биле-даа, экономиктиг терроринуң шилиттиргеи аргалары-биле-даа палестиннерниң туруштут чоруун сып шыдавас. Газаның чурттакчы чону, бүгү палестин улус-биле бир домей, өскээтен израиль эжелелге удур, хосталга болгаш боттарының чарлып болбас национал эргелерин катап тургузары дээш маадырлыг демиселин уламчылаап турар. Массалыг чыскаалдар чаңгыс-даа хүн оожургавайн турар. Секторнуң чурттакчылары эжелекчилерге чагыртпазының кампаниязын чорудуп турар. Оларның иштин хөөнүн илергейлевишаан, Газаның мери Рашад Шауа «Аль-Мусববарының» корреспондентизинге мынча деп медеглээн: «Бо черниң кырынга чурттаарынга болгаш өлүрүнге бүрүн шинтпирлиг бис. Бисти үүг-даа чайгылдырбас. Бис кажан-даа дедир баспас бис».

В. АЛЕКСАНДРОВ.
СЭТА-ның корр.
КАИР.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭНГЕ ШЫНЧЫ ЧОРУК

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң медеглели бүгү делегейге кайгамчык улуг сонуургалды болдурган. Ол медеглел — кайгамчык улуг ужур-дузалыг политиктиг документ болуп, делегейде тургустунган амгы байдаалды ында ханыы-биле амалзтеп көргенин янзы-бүрү чурттарның политиктиг болгаш күрүне ажылдакчыларының чугааларында, парлалга органнарының тайылбырларында онзалап демдеглеп турар. Тайбының быжыглаарының, улустарының айыл чок чоруун болгаш тайбың кады ажылдажылгазын хандырарының херээнге Совет Эвилелиниң чайгылыш чок шынчызын медеглелде база катап тодаргай бадыткаан.

Быжыг тайбыны хандырарынче боттуг орукту Ю. В. Анроповтуң медеглели чаагай сеткилдиг бүгү кижилерге айыткан болгаш ядролуг халапты болдурбас дээш демиселче оларны эвилелдеп турар деп, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Тараачын демократтыг партиянның даргазы Э. Меклембург медеглээн. АКШ-тың болгаш НАТО-нуң реаксылыг бөлүктериниң дайынзырак политиказының түңнелинде ядролуг дайынның кыжаныышкыны делегейниң кырында диргелген нарын болгаш дүшкүүрлүг амгы үеде ол кыжаныышкынны узуткаарының улуг хемчеэлдиг, чогумчалыг программазын совет удуртукчу саналдаан-дыр. Тайбыны камгалаарынга, улустарның айыл чок чоруун хандырарынга ол программа кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуп турар. Тайбыны камгалаарынче чайгылыш чок угланымышкынны Совет Эвилели болгаш Варшава Керээзиниң киржиккилери өске-даа күрүнелер моон сонгаар улам шинтпирлиг чорударын база катап тодаргай бадыткаан. Ол фактыны Барымын чүк чурттарында хүлээп көрбейн барып шыдаваан.

Европада болгаш бүгү делегейде дайын айылын эвээдиярны чедип алырында Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның белеиин база шинтпирлиин ол чурттарның тайбың инициативалары тодаргай бадыткан турар деп, Венгриянның «Мадыр хирлап» солуну бижээн. Социалистиг чурттар боттарының чогумчалыг саналдарынга чогуур харымны бээрин Барымын чүктүн күрүнелериндеи маиап турар. АКШ болгаш НАТО улустарының күзел-соруун барымдаалавайн, ортумак мракшылдың ядролуг америк ракеталарын Барымын Европаның чурттарынга эккеп тургуспушаан, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өскеда чурттарның айылы чок чоруунга дорт кыжаныышкынны болдура бээр болза, аңаа удур шинтпирлиг харын хемчегларниң чайлаш чок алдынган турарынга кым-даа чигзинмес ужурлуг. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барымын Европаның чурттарынга эккеп нептередиптер болза, дайынзырак мындыг базым бүгү делегейге байдалды дыка чидиглендирер апаар ийик. Болуушкуннарның ынчаар хөөлээлей бээринге Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар шыгыны удурланып турар.

Рейганның администрациязының агрессии политиказының түңнелинде делегейде эңне дүшкүүрлүг байдалдың тургустунганын Ю. В. Андроповтуң медеглелинде дортубиле болгаш чогуур үезинде айыткан-дыр деп, Мооллуң профэвилелдериниң Төв чөвүлелиниң даргазы Б. Лувсанцэрэн чугаалаан. Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак лениичи политиказы, тайбыңче совет кижилериниң сыныш чок чүткүлдүү ол чугула документинде база катап бадыткаттынган.

Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле тайбың совет инициативаларны Германиның Федеративтиг Республиказының суралгыг политиктиг ажылдакчызы, Германиның социал-демократтыг партиязының баштаар черинің кежигүү Э. Бар бедин-биле үнелээн. Ортумак мракшылдың америк ядролуг чаа ракеталарын Барымын Европага эккеп нептередириндеи АКШ болгаш НАТО ойталаан таварылгада ССРЭ-ниң Европа кезээнге кызырар бүгү ракеталарын узуткаарын айыткан совет саналды хүлээп алырынче Барымын чүктү ол кийгиргеи. Совет саналды хүлээп алырындан Американың Каттышкан Штаттары болгаш НАТО талазы-биле оларның эвилелчилери ойталаар болза, ындыг базым моон сонгаар ядролуг боо-чепсектерни улаштыра эңдере бүдүрериниге чедирер апаар ийик деп, Э. Бар демдеглээн. Ортумак мракшылдың америк ракета-ядролуг чепсээн Барымын Германиага болгаш Барымын Европаның өске-даа чурттарынга эккеп нептередириниге ГФР-ниң хамаатыларының 74 хуузунуң удурланып турарын «Спутус» деп социал шинчилелдер институту дыцнаткан. Барымын Германиының хөй-ниитизиниң саналы-оналын алгаанымыг түңнелдерни ёзугаар ындыг дыцнадыгын ол институт кылган.

Америк ядролуг чаа ракеталарны Барымын Европага нептередип тургузарын тайбының херээнге өскөтте базым кылдыр Совет Эвилели саналын турар-дыр деп, америк «Трибюн» солуун бижээн. Америк ядролуг ракеталарны Барымын Европаның чамдык чурттарынга аңнарын тургузуптар болза, Варшава Керээзиниң киржиккилери чурттарының аймык чок чоруун хандырар сорулга-биле чогуур хемчеглерни чайлаш чок алыр аңаарын Москва сагындырган-дыр деп, солун демдеглээн. Вашингтонунуң болгаш НАТО-нуң планнарын боттандырары делегей байдалын улам-ла чидиглендирер болгаш тайбыңга кыжаныышкынны тендин күүлелдирер апаар ийик.

Ю. В. Андроповтуң медеглели — Совет күрүнениң чаагай сеткилдиниң, делегей байдалын экижидер дээн ооң ак сеткилдиг чүткүлүүн тодаргай барымдаазы-дыр деп, Марокконуң «Аль-Баяа» солуну бижээн. Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак политиказы АКШ баштаан империалистиг күштерниң дайын белеткелдеринге удур шинтпирлиг харын болуп турар деп. солун айыткан. **(СЭТА).**

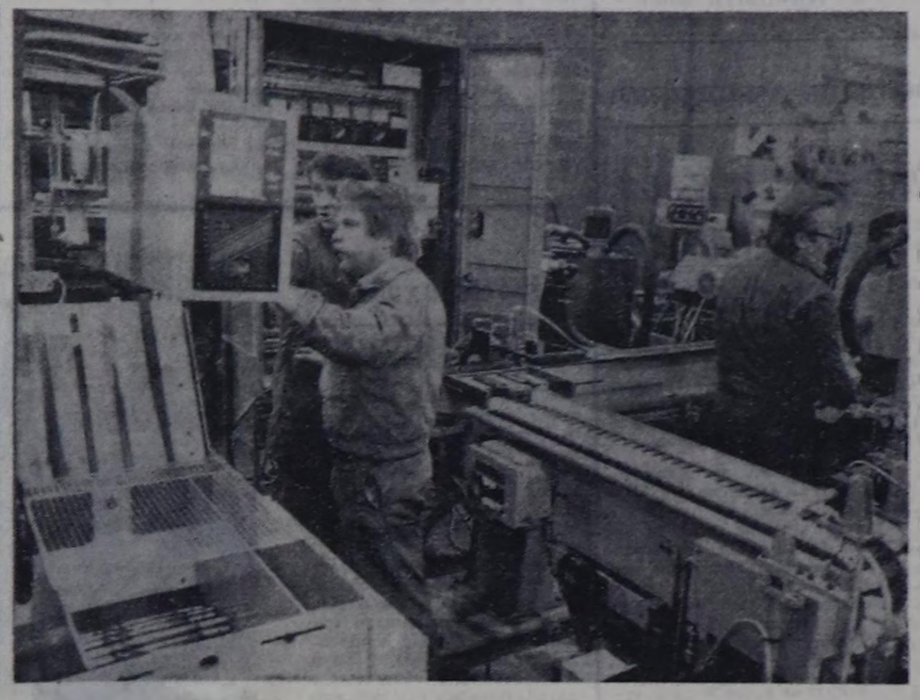

Герман Демократтыг Республиканың Лейпциг хоорайында станок тудуунуң үлеткүрүнүң «Микроза» деп бүдүүлгезин бодунуң продукциязын хөй чылдарның дургузунда Совет Эвилелиниче чөрүдүп келген. Аңаа кылган чүүлдерни ССРЭ-ниң машина тудуунуң бүдүүлгелериниге каябаа-биле ажыглап турар.

ЧУРУКТА: өзен хоолгаар шууштуруга шугумун эптеп турары.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Х. АСАДТЫҢ ЧУГААЗЫ

ДАМАСК. (СЭТА). Чоокку Чөөн чүкте АКШ-тың тергинделин тургузарынче Вашингтонуң чагырыкчы бөлүктери чүткүп, «улуг Израиль» тургузарының сионисчи төлевилелин деткип турар деп, Араб социалистиг катап тургузуушкун партиязының Чиңгине секретары, Сириянның президентизи Х. Асад медеглээн. АСКТП ТК-ның пленумунга ол чүве чугаалаан.

Американың Каттышкан Штаттарының болгаш оларның эвилелчилериниң шериглерин Ливанның девискээринче киргени-биле холбаштыр Чоокку Чөөн чүкте байдал дыка чидиглеген деп, ол айыткан. Чоокку Чөөн чүкке тайбыны Вашингтон күзевейн, Израильдың мурнунга арабтарның дүжүн бээрин чедип алырын оралдажып турар деп, президент демдеглээн.

Империализмниң болгаш сионизмниң чимезиннингинге Сирия моон сонгаар-даа шинтпирлиг ойтур шавышкынны таварыштырар апаар деп, Х. Асад медеглээн. Бодувустуң черивисти болгаш араб нацияның төлептиг чоруун камгалаар апаар бис деп, ол чугаалаан. Ливанны Израильге чагыртырын болдурбазы болгаш өске араб чурттардан Ливан күрүнезин ангылаарын боттандырбазы — Сириянның амгы үеде кол сорулгазы.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ШИМЧЭЭШКИН

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Чепсеглеиишкинин дүжүрер дээш шимчээшкининиң неделязын бо чылдың октябрь 24-тен эгелеп Каттышкан Нациялар Организациязының болгаш Тайбының Бүгү-делегей чөвүлелиниң инициативазын ёзугаар эрттирип турар. Оон-биле холбаштыр Европаның айыл чок чоруу болгаш кады ажылдажылга дээш делегей комитетинин секретариады медеглел парлаан.

Тайбын дээш шимчээшкинге эң-не идепкейлиг киржириниче, массалыг чыскаалдарның хүрээлеңиге каттыжарынче бодунуң национал бүгү организацияларын болгаш болуктерин комитет кыйгырган. Кижи төрелтеген амгы үеде ядролуг халаптың кыжаныышкынының адаанда турул турар. Ынчаарга Европага «кызыгаарлаттынган» ядролуг дайынның калчаалыг идеязын болгаш ядролуг баштайгы соглуушкунуң планнарын Европаның болгаш бүгү делегейнинг улустары шыгыны буруу шаап турар деп медеглелде айыткан.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израильдерниң эжелел алганы мурнуу Ливанда эң-не араатанзыг үүлгедиишкиннер болуп турар.

110 муң чурттакчылыг Набатия хоорай дөрт хонук иштинде бүдүүлеп келген. Оон чурттакчы чону эрткен воскресеньеде интервентилерге удур хөделип үнгеш, сионистерниң кара-бажыңнарында хоругдалда чыдып турар бүгү ливан болгаш палестин патриоттарны хостаарын база интервентилерниң чурттан дүргеи үнүп чоруурун негээн. Эжелекчилер Набатияже баар орукту дуглапкаш, аъш-чем, ижер суг болгаш эм-тан чедирерин хоругдап каан. Набатияның муниципалитединин баштыкының медеглеп турарын ёзугаар алырга, хоорайда аъш-чем продуктуларының курлавырлары барык шуут тоигеениндеи улус аштап турар.

Тайбың чурттакчыларның удурланышкынын базары-биле израиль шерит командылалы Набатияда комендант шагын тургускан. Оон шөлдериндe болгаш кудумчуларында полициниң күштүг чепсеглеиген кезектерни, танкыларны база куяк транспортёрларны, бажыңнар крышаларында пулеметтарны тургускулаан. Хоорайда бүдүүлге черлерни ажылдаставаан, школалар, албан черлери болгаш магазиннер хагдыган. Кижилерни истеп-сүрүп, үжеп-чиндип турган, интервентилер 400 ажыг кижини опза шыңгыы негелделиг Апсар дээр лагерьде хоругдап каан.

Кээп турар медээ ёзугаар алырга, 5 муң ажыг кижини хоругдаан Ансарада Израильдиң кара-бажыңнарында үүгүлүү хилинчектендирип, базындырып турар хоругдатканнар массалыы-биле демисежип эгелээн.

Х. РАМОСТУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАНАГУА. (СЭТА). Сандиноожу улусчу армияның разведка начальнигы Хулио Рамос чуртта шериг-политиктиг байдалның дугайында күрүне чөвүлелиниге илеткел кылган болгаш Гондурастың база Коста-Риканың девискээринден Никарагуаже ыдалап чорудары-биле хөй муң дээрбечилерни Американың Каттышкан Штаттарының амгы үеде белеткеп турарын сойталап илеткен.

Никарагуаның Нуева-Сеговия, Чинандега, Мадрис болгаш Селая департаментилериниге-биле кызыгаарлашкан Гондурастың районнарынга контрреволюстут 8 муң дээрбечилерни моонцээшин болгаш белеткеп турарын Х. Рамос дыцнаткан. Контрреволюстуг дээрбечилериниң Никарагуага удур улут хемчеэлдиг шовар хаддаашкыныварын бо чылның ноябрьда болгаш декабрьда эгелээрин АКШ-тың төв разведка эргелели планнап турар деп, ол медеглээн.

СӨӨЛГҮ МЕДЭЭЛЕР

МЕХИКО. (СЭТА). Гренаданың улусчу шимчээшкин партиязының — удуртулгазынга чидиг чорудээлериниң түңнелинде чуртта дүшкүүрлүг байдалдың тургустунганы «Хостуг Гренада» деп чаяк радиозу дыцнаткан. Чепсектиг месилдежишкининиң түңнелинде Гренаданың премьер-министри Морис Бишоп болгаш чазактың элээн каш министрлери өлүрткен.

Бүгү эрге-чагырганы революстуг чөвүлел холга алган.

Чурттуң чазаан дужургеи дугайында революстуг чөвүлелдин чарлааны Гренаданың чазаанда «Хостуг Гренада» деп радиостанциязы дамчыткан. Гренаданың чепсектиг күштерниң кол командылакчызы генерал Х. Остин революстуг чөвүлелди баштап турар.

Чурттуң удуртукчу ол чаа органының составынга 16 кижи киргеи деп, радиостанция база дыцнаткан. Чуртта хоойлужудулганың болгаш күүселдениң бүгү эрге-чагырганы революстуг чөвүлелдин болуунда киргеи.

Гренаданың пайысылалынга болгаш өске-даа хоорайларынга комендант шагын дараазында понедельникке чедир күштүг кылдыр доктаадып тургускан.

ПОРТУГАЛИЯНЫҢ БЮЖДЕДИ

ЛИССАБОН. (СЭТА). 1984 чылда күрүне бюжединиң төлевилелин парламентке чугаалажып көөрү-биле Португалияның чаяа киргеи. Үндүрүглерни кедергей көвүдедирин (дорт үндүрүглер —30 хуу, немелге үндүрүглер —барык 45 хуу) күрүне бюжединиң төлевилелинде айыткан. Ынчаарга шериг чарыгдалдарык 8 миллиард эскудо акшага немей көвүдедирин көрдүгеи.

Күрүне бюжединиң чарыгдалдарын 172 миллиард эскудо кылдыр планнап турар. Ол чарыгдалдарны дуглаары-биле даштыкы чурттардан 98 миллиард эскудо чөөли алырын Португалияның чаяа планнап турар.

Чили. Чуртту ооң төөгүзүнде эң-не берге политиктиг, социал болгаш экономиктиг кризисче киирген Пиночеттиң ёзу-чурумун дүжүрер дээш улус массаларның демисежи Чилиде улам калбарып турар.

ЧУРУКТА: Сантьяго хоорайга болган чыскаалдарның киржиккилери Чилиге демократтыг хостаагаарны катап тургузарын шинтпирлиг негээннер.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

А. С. ПУШКИН МАҢАА ЧОРААН

Москва область. Александр Сергеевич Пушкиниң намдары-биле холбаалыг тураскаалдыг хөй черлер бистиң чуртувуста бар. Улуг шүлүкчүүн үр эвес үеде безин барып чораан черлериниң дугайында сактыышкын совет кижи бүрүзүнге эргим үнелиг. Волоколамск районунуң Ярополец суурунга Гончаровтарның — шүлүкчүүнүң кадайының ада-незинниң өг-бүлези чурттап турган.

Кат-нези Наталья Ивановна Гончаровараның аалынга Александр Сергеевич ийи чыл улаштыр барып чораан. Емельян Пугачёвтуң дугайында материалдарны чыыр соруулга-биле А. С. Пушкин шаанда Урал чоогунче аян-чорук кылып турган үезинде 1833 чылдың август 23—24 хүннеринде Ярополец суурга доктааган. 1834 чылның октябрьда А. С. Пушкин ол суурга база катап кээп чораан.

ЧУРУКТА: Гончаровтарның Ярополец суурга турган бажың коданы.

Н. АКИМОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Чогаалчы болгаш амыдырал

АМЫДЫРАЛДАН АЛГАН ТЕМА

Туркмен чогаалчы Клыч Кулиевтиң чогаадылгазы-биле танышкан кижи ооң чогаадыкчы чаяалгазының хөй талалының магадаар. Элээн каш даштыкы дылдарны ол кончуг эки билир, Иранга, Туниске, Афганистанга дипломат болуп ажылдап чораан. Эртем ажылдары дээш ол Туркмен ССР-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү болган. «Кара караван», «Копет-Дагның өске талазында», «Чагыртпас аажыр кижи» деп ооң номнары совет номчукчуларга билдингир.

«Копет-Дагның өске талазында» деп ооң баштайгы романы мынчаар тыптып келген. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында К. Кулиев Горгап деп ирак хоорайга вице-консул болуп ажылдап турган, аңаа хөй туркменнер база чурттап турган Туркмен колониянның төлөөлери-биле албан аайы-биле таныжып, оларның амыдыралын ханы билип алган. Командировка соонда Төрээн чуртунга ээп келгеш, көрген үүлдерин эш-өөрү чогаалчылар-биле чугаалашкан. Ол кончуг солун тема болган, ынчангаш бижи деп сүмелээн. Ооң соонда «Копет-Дагның өске талазында» деп роман бижиттинген. Бир даштыкы чурт чораан соонда-ла, ийнжир чугаалай-дыр.

—Ча, чаа, буур маңаа кайын турар. Шаанда болза турудаа ыйнаан—деп, бирээзи шала чогенип харылай-дыр. Хирезин бодааргa олар аңчының ижи-биле тапыш хире.

Ийе, буур-даа, сыын-даа бар-ла ыйнаап. Бойдустуң хайыразы кайын үстү бээр деп. Чүгле олар дааш-шимээндеп мрады дезе берген чадавас.

Тожу—каас-чараш, байлак оран. Ооң чараш болгаш ширин бойдузунуң дугайында чугаа-ла хөй. Ону тыва черниң Швейцариязы-даа дээр. Хөй-хөй хөлдерлиг Норвегияның арга-арыгларынга-даа дөмейлээрлер бар. Каас-чаражының талазы-биле Совет Эвилелинде биргн черде турар, бойдус чаражының эталону болуп турар Селигер хөл ам ыракта калган. Тожунуң чаражы дөртеи Селигерге деп дээрзин бойдус эртемденнери тодаткан-даа дижир чүве. Ам кайы-бир булуңда каас-чараш пейзаж көргеш кижилер «Оо, Тожу-биле дөмей-ле-дир» деп чугаалажыр апарган. А Тожу —дээрге чүгле бодунга дөмей. Ооң бойдузу катаптаттынмас чараш.

Күстүң айы сентябрь бодунуң эргезин бүрүн апкан. Улуг-Хем чайгызы ышкаш эвес, ындыг кончуг мөөп, дывылаваас, таваар оожургай бергеи бадып чыдар. Ооң эриктерин дургаар арга-ыяш күскү каас-талгазын кедипкен. Ону ам чедишкен хөрээжен кижиниң катаптаттынмас бышкан чаражы-биле дөмейлеп болур.

Тожу чараш-ла оран. Ынчаны Чоон чүктүң чурттарынга кайы хире хүндүлелдиг чораанын номунга көргүзер бодаанын Кулиев чугаалап турар. Колониалдыг дарлалдан ажылчы чоннарны хостаары дээш ооң туруштуг демиселиң, күрүнелер аразынга пайыралчы харылзаларны тургузар дээш чүткүлү баштынчыны бүгү-ниити хүндүткелге болгаш ат-алдарга чедирген.

Клыч Кулиев ам афган тема-биле ажылдап эгелээн. «Кабулдуң кырында шуурган» деп үш бөлектиг чогаалды бижиир бодап турар. Ук чогаалга кол черни бистин-биле найыралчы чурттуң бөгүнгү амыдыралы, социал-экономиктиг чаартылгалар, афган улустуң чаа ниитилел дээш демисели эллээр.

Чогаалчы Клыч Кулиев чүгле төөгү темазынга бижип турар деп бодаваңар. Бодунуң чангыс чер чурттуларының амыдыралын, ажыл-хөрээн коргускен ооң чогааллары база бар. «Орай мининишкин» деп романны чоокта чаа туркмен дылга, ооң соонда орус дылга парлаан. Ында бөгүнгү туркмен көдээнин кол айтырыгларын коргүзүп турар.

Икар ПАСЕВЬЕВ.
(ПМА).

• СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ •

В. АСАТОВ—МУРНУНДА

Кызылдың бирги черн дээш шидыраа маргылдаазының дөрт салыы төнгеи чемпионаттың доостурунга чедир хөй эвес оюнар арткан.

Дөртку салыгда мооң мурнунда мурнап турган В. Асатов биле Ч. Оюн оларның ужуражылгазы солун, чилиг байдалга эрткеп. Маңаа берге байдалче киргеш, үезин чилиргенинин ужурундан Ч. Оюн уттурган.

Бирги разрядчы М. Кенин-Лопсан сөөлгү салыгларда бирги разрядчылар Н. Онуфриевти болгаш В. Гребенкинни улуп алгаш, маргылдааның чартының бүзүрелдиг эртин алган.

Ам ниитизи-биле дөрт салыг соонда В. Асатов мурнап, 4 санныг апарган. М. Кенин-Лопсан 3, 5, О. Донгак, Н. Куулар, Ч. Оюн олар 3-3 санныг чорун турарлар.

Н. ШИШИГИН.

ААР АТЛЕТИКА

Аар атлетикага делегей болгаш Европа чемпионады Москвада ам ийи дугаар эртип турар.

«Измайлово» спорт ордузунда октябрь 22-ден 31-ге чедир болур маргылдаага барык 40 чурттарның эн шыырак штангистери киржип турар. Бо маргылдаада киржип турар шыырак командаларның бирээзи Совет Эвилели болгаш Болгарияның спортчуларының белеткели бедик деңнелде.

Аар атлетика Федерациязында бо чылын делегейниң 120 чурттары кирип турар.

Ажык чугаага хамаарыштыр

КӨРБЭЭЧЕҢНЕП ЭРТПЕЙН...

«Шыңга» парлаттынган «Амыдыралдың хөлезинде кымнарыл ол?» деп үүлдү, солуунун номчукчуларының аңаа хамаарыштыр бижип турар чагааларын помчаваш, ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, арагаже сундулуг кижилер бистиң аравыста эвээш эвес деп бодалга келир. Шынап-ла ындыг кижилер бар бичин суурга суг болза, дыка көскүлең болгай, чаржычыг. Олар дег «маадырлар» чок.

Улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдың темпизин, күш-ажылчы кижилерниң соруктуун көөргө, маңалыг. Совет кижилер бо хүннерде он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының планыг опаалдазын күүселир дээш күженнишкиннер ажылдап турар. Ооң хөлегезинге үстүнде чугаалаанын дег кижилер носку болбайн канчаар. Бистиң хостуг, шөлээн амыдырал-чуртталгавыска оларның шаптыктын билдингир. Ындыг чоруктар-биле демиселин чер-черге күштелиннери чугула.

Арагалаар чорук ажыл-ишке шынап-ла шаптыктыг. Хөй-ниитиниң корум-чуруму, сагылга-чурум кайда экил, ында ажыл-херек бүдүүгүр болгай. Ону Ак-Туругда ыяш ажыл-агый салбырының чижээзинден көрүп болур.

Коллектив айның, кварталдың планыг опаалдазын доктаамал ажыр күүселип турар. Ол —деминг ажылдың түңнеля. Күш-ажылдың быжыг сагылга-чурумуу-биле ол чедип алдынган. Кижизидилге ажылының дээштин бедээн. Амыдыралдың арыг оруун чавдыр базар ындыг кижи коллективте чок деп болур.

Ак-туругжуларның аразында чаңгыс чер чурттугларына үлегерлиг өг-бүлелер, кижилер эвээш эвес. Чижээнге Дорта Монгушту ап көрээлиңер. Д. Монгуш ам пенсионер. Ол — улуг өг-бүленин ээзи. Өг-бүленин уруглары, ооларны ажылгыр, кызымак, биче сеткилдиг кижилер кылдыр киреэ-жизиттингеннер. Аңаа ада кижиниң хууда үлегери улуг болганы чугаажок.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун үреп, арагалап чорун турар кижилерни суурнуң чурттакчылары билир, танымыр болгай. Ындыг болганда оларның чаны-биле көрбээчеңнеп эртип турбайн, холга ап, билиндир чугаалап, амыдыралдың шын оруунда катап эгидер хемчегларни алыры күзеничиг.

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

Мындыг база болгулаар

МАШИНА ИШТИНДЕ АДЫГ

Пош тооруу белеткээр В. Лапшин «Москвичизин» орук хажыызынга озалаан черге тургузуп каан, а боду тооруктап чорун каан. Хоңдур чорааш, эртенниде чедип кээрге, тайга ээзи —адыг автомобильге киргеш бартаның эскерип каан. Шала хаттан соңга шилин, та канчап чүве, куду балырыпкаш, эжиин ажыткаш, машинаның салонунче кире бергеи. Машина иштинге чыткан аъш-чемин күжүр мажаалай амданнаның чоогдан алган.

Даартазында хүн, хүлбүс аткан черинден хүнүң эңиаар дээн ышкаш, адыг «Москвичиге» база катап чедип келгеи. Ынчан кижилер ону машина иштинге манап органнар. Агаарже каш удаа хей даштагылаптарга, «чылаваан аалчы» кортканындан аргаже мешпегейнин кире бергеи. Ооң соонда ол-ла олчаан келбээн.

А. ШУМОВ.

Гурочанск район,
Даг-Алтай автономнуг область.

ТВ

ОКТЯБРЬ 24
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Ходжа Насреддин». Мультфильм. 9.05 —«Билдингир-даа болза, бүзүреничиг эвес». 10.05—«Тоолдуң аалчылары». «Буратиноның солун ужуралдары». 1-ги серия. 11.35 — ССРЭ улустарының ырылары болгаш танцылары. 12.05 —Телемедээлер. 12.10 — 14.15 —Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 —Документалдыг фильмнер. 15.15 — Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 16.05 — «Уругларга анчыгаштар дугайында». 17.05 — Делегей конкурстарының лауреады Ю. Вострелов (баян) 17.30 — Авам школазы. 18.00 —Күш-ажылы дээш алдар-ат 18.30 — Документалдыг фильмнер. 18.45 — Совет черге ужуражыышкынар. 19.00 — Мультфильм. 19.20 — Футбол дугайында допчулал 19.50 —Концерт 21.00 —«Ye», 21.30 — «Документалдыг экран». 22.30 —Улустуң аалгалары. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» —«Динамо» (Минск).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 —А. С. Грибоедов. Угаандан качыгдал». 8-ки класс. 9.05 — Эртем болгаш амыдырал. 9.35 — А. С. Грибоедов. «Угаандан качыгдал». 8-ки класс. 10.05 —Школачыларга хлеб дугайында. 10.50— Орус чугаа. 11.20 —Актёрнуң уран үүлү. 12.20 — Ниити биология. 9-ку класс. 12.50 — И. С. Никитин. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннары. 13.40 — Ниитилел дугайында билиг. «СЭКП-ниң XXVI съездизи ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинин дугайында». 14.10 —«Бистиң чылыг бажыңывыс». ССРЭ-ниң улустуң башкызы М. А. Алексеев дугайында телеочерк 14.40 — Ю. Смуул. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннары. 15.10 —18.00 —Чапсар. 18.00— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Концерт. 18.45 — Уругларга фильм. —«Кызырак-караа». 19.20 — «Азия төвү». 19.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—Аар атлетикага делегей чемпионады. 20.45 — Эртем-тайылбырлыг фильм 21.00 — «Ye». 21.30 — 22.40— «Время выбрало нас». Беш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Күрстрахование

АЖЫКТЫГ

Бистиң республиканың чурттакчы чонунуң ортузунда амгы үеде күрүне страхованиезинин янзы-бүрү хевирлери база нептеренгей апарган. Ол болза, кижилерге озал-ондактыг тавары-лгалардан камгаладыгга азы хар харлаанынга, огленир назы чедиринге болгаш өске-даа өөрүшкүлүг үелерге тураскааткан страхованиелер, өрт, үер-чайыктан, хат-шуурган айылыннан үрелиншкиннер болгаш когаралдар страхованиелери болур. Ооң аңгыда, өнчү-хөреңги камгаладырының хевирлери база бар.

Кызыл хоорайның күрүне страхованиезинин агентилелиниң хөй санныг ажылдакчылары чурттакчы чон ортузунга өзи туда страхованиениң ажык-дузазының дугайында тайылбыр ажылын чорудуп турар. Амгы үеде ооң тус-тус бригадаларының ортузунда Улуг Октябрьниң 66 чыл болур оюнга болгаш Совет Тывының 40 чылынга уткуштур социалистиг чарыш калбарган.

Аңаа бир болгаш дөрт дугаар бригадаларның наймаалдыг коллективтери тиилекчилер болуп, шаңнадыг черлерни доктаамал эллеп келгеи.

Эки тура-биле камгаладып алыры кижилерниң боттарынга улуг ажыктыг. Чижээ: ооң азы кыс уругларга өгленир азы 18 харлаар назынга чедир оларның ада-нелериниң, дөргүл-төрелдериниң чогуур түңнерге акша камгалалы оларга ийик-хеп азы эт-сеп садып алыры-биле чогуур акша-төгерикти чыып алырынга эптиг. Ажылдан турар кижи бодунга, уругларынга азы дөргүл-төрелдериниге эки тура камгаалалын бухгалтерия дамчыштыр чогуур түңнү ай санында тырттар кылдыр кереэлерни чарып алырга база дыка эптиг.

А. ДАРЖАА.

ЧУРУКТА: тиилекчи бригадаларның эң өлеңкейлиг кежигүннери. Оң талазында: камгаалал агентилери Н. Н. Данилова, Г. С. Мамкина, Л. А. Кучина, Г. Г. Авлеева олар.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

ТАЙГАДА СУУР

Амыдыралдан чугаа

Ырбан дугайында

ОТТУГ-ХЕМЕГЕ БОДАЛ

Шаанда эң баштай Тывага көстүп келген бичин пароходчуташты «Оттуг-хеме» деп шын-на адап турган-дыр ийин. Эшкинш-биле эвес, а оттуң азы чылыгның дузазы-биле ол хеме эштип турарын мынчан тыва араттар билген. Шаандагы ол «оттуг-хеме» Улуг-Хемге үр-даа эжимээн. Улуг ужарларлыг, эвээш эвес моондактарлыг, эзертетпээн эмдик аът дег хем, суг транспортунга ындыг-ла таарымчалыг болбааны билдингир. Ол үеде мынчан техниканың сайзырал-шинээ-даа ындыг турган.

Хемни өрү ужугуп орган теплоходтуң чымчак сандайларлыг салонун долдур олурупкан пассажирлерден шаандагы ол «оттуг-хемелер»-биле бөгүнгү теплоходтарны деннеп, бо теплоходтуң эптиг, таарымчалыын магадап таалап орар кижи кайда боор. Оларга бо теплоход аңаа-ла хүн бүрү амыдыралының бир хөөн, чаңчытып калган эдилели-биле домей-ле. Чамдыктарын дыңнаарга, «Чоп кончуг чоржаң моова ыйнаап бо» деп дадашканындан хейде-ле байтаңзөңгылаар. Ийе, албан-ажылы-даа, амы-хуу хөрээ-даа даваш кижилер турар-ла ыйнаан.

«Заря» азы тывалап «Хаяа» дээн оттуг-хеме Бии-Хемни өрү, дүрген-даа эвес, оожум-даа эвес, ей-тавында эштип орган. Чайгызынга бодаарга, хем суу сымык, ооң агымы оожумнай бергеи. Пассажирлер хемнин ол-бо эриктериде чараш, каас бойдустан карак салбайн кайтап чораанар.

—Доо ол шыргай аразында буур-даа кайгап турар чадавас деп, мурнумда бир пассажир чугаалай-дыр.

—Ча, чаа, буур маңаа кайын турар. Шаанда болза турудаа ыйнаан—деп, бирээзи шала чогенип харылай-дыр. Хирезин бодааргa олар аңчының ижи-биле тапыш хире.

Ийе, буур-даа, сыын-даа бар-ла ыйнаап. Бойдустуң хайразы кайын үстү бээр деп. Чүгле олар дааш-шимээндеп мрады дезе берген чадавас.

Тожу—каас-чараш, байлак оран. Ооң чараш болгаш ширин бойдузунуң дугайында чугаа-ла хөй. Ону тыва черниң Швейцариязы-даа дээр. Хөй-хөй хөлдерлиг Норвегияның арга-арыгларынга-даа дөмейлээрлер бар. Каас-чаражының талазы-биле Совет Эвилелинде биргн черде турар, бойдус чаражының эталону болуп турар Селигер хөл ам ыракта калган. Тожунуң чаражы дөртеи Селигерге деп дээрзин бойдус эртемденнери тодаткан-даа дижир чүве. Ам кайы-бир булуңда каас-чараш пейзаж көргеш кижилер «Оо, Тожу-биле дөмей-ле-дир» деп чугаалажыр апарган. А Тожу —дээрге чүгле бодунга дөмей. Ооң бойдузу катаптаттынмас чараш.

Күстүң айы сентябрь бодунуң эргезин бүрүн апкан. Улуг-Хем чайгызы ышкаш эвес, ындыг кончуг мөөп, дывылаваас, таваар оожургай бергеи бадып чыдар. Ооң эриктерин дургаар арга-ыяш күскү каас-талгазын кедипкен. Ону ам чедишкен хөрээжен кижиниң катаптаттынмас бышкан чаражы-биле дөмейлеп болур.

Тожу чараш-ла оран. Ынчалза-даа ол чүгле каас-чараш бойдус-биле бай байлак эвес. Ооң кол-ла байлаа—кижилер. —Ол каас-чараш оранның ээлери. Черле ынчаш оран-чурт чеже-даа чараш болза, ону ээлеп чурттаан кижилер чокта, ында чүү боор, ээн булун-на

20 ЧЫЛ ЭРТКЕНДЕ

«...Тываның бир чараш булуну мраккы Ырбан суурда чурттап турар бис. Бистиң суурувус бедик-бедик даглар, элегер ногаан эзимнер аравында. Күчүлүг Енисей бистиң чанывыс-биле бодунуң оруун чара чүткүвүшаан шурап бадып чыдар. Бистиң черивис каас-чараш, байлак, аргаларында кат, тоорук, ан-мен, сугларында балык-байлак хөй. Төрээн суурувуска дыка ынак бис...» Бо одуругларны Ырбан ортумак школазының 10-гу классының өөренгикчизи Таня Килина 9-ку класска өөренип турган, эштериниң мурнундан мөөн бижээн чүве. Ынчан ажылым чай чок болгаш оларга ялдап чедип шыдаваан мен. Ам бир чыл эрткенде чорун орарым бо.

Шевер чурукчуның холу дегени илдең «Ырбан» деп каастап бижип каан чарлалдыг бичин ортээл бажыңчыгаш эрик кырында көстүп келдя. Теплоход барааны көстүп кээрге, оон пассажирлер көстүп үүнүп келди. Дүжер черим бо. Чээрби чыл мурнунда бо-ла эрикке күскү соок чаъска эчигейлендир оде берген. Тоора-Хем өскээр хемелер дозуп турган ийик мен. Ынчан «Репортёрумдаа», фотоаппарадым-даа хаптары база кок-мөөн кылдыр оде бергенни хараадап көрүп турган мен. Ынчан чээрби чыл мурнунда маңаа чаглактаныр өртээл бажыңчыгаш-даа, теплоход-даа чок турган. Эрик кыдыынга салдадырынга белеткеп каан чудуктар даглар дег овааланы берген чыткылаар чүве. Ол чудуктар аразыбиле тайгыр малгаштыг эриктн куду, ол-бо таладан халбактанып чораан бадар. Күскү чаашкын каш хондур улаштыр чаггаш турупканындан мени чедирип каан ийи чалгыныг бичин самолёт келбейн барган. Албан-ажылдыг, сургакчылап чоруур кижи ол бичин сууржугашка чеже олурар боор. Ынчан ыяш белеткээр участок начальнигн бир таныжынын хемезн-биле Тоора-Хемге мени чедирип каар кылдыр чугаалажыр каан. Каш хонук иштинде мөөн өөренип калган ыяшчыларның уруглары, мөөн чурттап турган башымының ээзи хөрээжен-биле кады мени эриккe чедир үдеп келгеннер. Олар дөк-ле мөөн-биле чарлыр хөөну чок турган. Оларның эң бичезн Катя мени эдерип шаг болган. Даг дег овааланы берген чудук кыныга олар оргулап калган. Чоруп тура оларны мен шак ынчалдыр-ла чурукка тырттырып алган мен. Ам ол чуруктар кайда боор. А ынчангы бичин чүвелер ам та кайы хире апарган.

Ында дүшкен пассажирлер-биле кады эрикче үнгеш, суурже базыптым. Делгем узун кудумчулуг, чаңгыс аай чаагайжыды туттунган бажыңнарлыг ажылчын суурну чээрби чыл бурунгаар турган байдалынга канчап дениээр. Школа, эмнелге, культура бажыңы, садыг, почта шупту чаа. Бистиң кайы-даа суурга баарга, школадан илдеп, көскү бажың бар эвес. Аңаа дораан чеде бердим. Чапсарлаар коңга чаа өткен. Улуг делгем коридорну эрткеш, башкылар өрээлинге кичээлдеп үнген башкылар-биле деңге кирип кедим.

—Силерни соңга өттүр көргеш-ле дораан билип кааптым. Үрде маңаан аалчывыс чедип келгени бо ышкажыл. Кончуг-ла ойүнде келген-дир силер. Оңгу классчылар Тываның 40 чыл оюнга уткуштур тыва литератураның булуун тургузар дээш белеткеп турар улус—деп, оңгу класстың башкызы Валентина Ивановна өөрүшкүлүг чугаалай-дыр. — Чүгле келириңер дугайын баш удур дыңнадыптар чүвеңерни, ыяк белеткеп ылыр чүвесисти — деп, ол арай хомудай аарак чугаалаарга, өөредилге эргелекчизи тура: — Белеткенир чүү боор, бистиң өөренгикчилериве солун кижилер-биле ужуражырынга кажан-даа белен, сонуургадыг. Харын чүгле он класстарны эвес, 8, 9 класстарның өөренгикчилерни база бо ужуражылгага киириштирер-дир. Үр болбаанда школаның эң улуг класын 8—10 класстың өөренгикчилери база башкылар долдур олурулапкан. Ужуражылганы башкарып турган шоваалан уруг менээ чагаа бижип турган Таня Килина ол болган. Ол литература, уран үүлге ынак, ылангыя уран номчулгага школада аңаа чедер кижи чок деп ооң башкызы Валентина Ивановна-даа, организаторлаң башкы Сталина Васильевна-даа менээ чугаалаан чүве. Ол уруг, шыпан-ла, шүлүк номчуурунга ёзулуг-ла мастер. Ол «Төрээн черим», «Москва» деп шүлүктерни дыка-ла эки номчуду.

Аныяк ырбанчылар-биле байырлажып чорун турда, чээрби чыл мурнунда маңаа чораан тырттырганым чудуктар кырында олуруп калган бичин уругларны чуруун көргүстүм. Ында таныыр кижилер бар бе дээрзин айтырдым. Уруглар чурукту топтан көре бердилер. Тапын кааннар.

— Бо Катя Кухтина-ла-дыр. Ол мыя мында школа чанында чаа бажыңче кожуп тур, бээр кый деп келийп —дээш, бир уруг маңапты. Ша-даа четпээнде ажылчын хеп кеткен аныяк уругну эдертип келдилер. Ону дораан танып кагдым. Катя бодун база чуруктан танып каан. Ынчан ол беш харлыг турган. Ам чээрби беш харлыг. Ийн уруглуг. Ашаа мурнакчы тракторист. Боду харылзаа ажылдакчызы.

— Бис чаа бажыңче кожуп тур бис. Далаш эвес болзупарза, кирер чүвеңерни —деп, Катя хомудай аарак чугаалайдыр. Шаанда ооп: «Журналист утбам менээ чараш чуруктарлыг журнал эккел бээр» деп эштериңе мактанганым сактып келдим. Чараш чуруктарлыг журнал эккелбээн болганымда, аңаа шүлүктерим бичин номун сундум. Ооң өөрээнин аажок.

— Суурун-биле кады сен база өзүп келген-дир сен, Катя— дидим.

(Улаштыгы).

Е. ТАНОВА.

ТЕАТР

Чоокку хүннерде бистиң республикаже эстрада коллективтери, ийи-чаңгыс күүселдикчилерлиг концерт болуктери аалдап келир.

Октябрь 21-ден 24-ке чедир Башкириянның күрүнеиниң хор капеллазының концерти болур. Программада орус болгаш даштыкы классиканың, совет композиторларның чогаалдары киргеи. Ол-ла хүннерде уран үүлге хандыкшылдыглар РСФСР-ниң алдарлыг артизи Аркадий Талмазовтуң күүселдезн-биле бурунгу орус романстарны, делегей улустарының ырыларын, орус болгаш даштыкы композиторларның операларындан арияларны дыңнаарлар. Фортепиано күүселдезинде — Маргарита Стебакова.

Найысылалдың чурттакчылары фортепиано музыказының концертин көөрлер. Күүселдеде — Армян ССР-ниң улустуң артизи, делегей конкурстарының лауреады, профессор Юрий Айрапетян. Концерттиң программазында Моцарттың, Бетховениң, Брамстың, Дебюссиниң, Прокофьевтиң чогаалдары киргеи. 28—30-де силерни концерт көорунче чалап тур бис, эртем кызылчылар.

Тываның күрүне филармониязының коллективтери республиканың районнарынче үнүүшкүнү кылыр.

Ырының болгаш танцының «Саян» ансамбль, «Чалмы назын» эстрада-цирк болуу көдээнин яшчиларынге оюнну коргүзер. ОПНААРАК болуу Красноярск крайже гастрольдаар. Лекторийлиг болук Кызыл хоорайга ажылдаар.

КИНО

ОКТЯБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Медвежонок в космосе» 9.10, 12.20, «Арабелла—дочь пирата» 10.40, 13.50, 15.30, «Такой джец» 17.15, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ураган» 12.30, 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 «Собака в яшике» 11.10 шактарда.

ОКТЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Охнолюбы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00, «Похищение Европы: мифы и реальность» 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 9.20, 11.10, 13.00, 16.50, 18.40, 20.30, «В мире приключений» 15.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Такой джец» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орулакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи чыдыраа болгаш үлетпүр киллистерниң 2-31-75, пропагандаа болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2024.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң галазы-биле күрүне комитединиң типографизы. (Кызыл Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС — 01402.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 245 (12335) | 1983 чылдың октябрь 25, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Коммунистер! Партияның XXVI съездизинин, СЭКП ТК-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин күүседир дээш бүгү улустуң демиселинин авангардынга болунар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ЧҮЪК КОРАБЛИНИҢ ТУДУШКАНЫ

1983 чылдың октябрь 22-де Москванын-биле 14 шак 34 минута турда орбитаның башкарылгалыг «Салют-7» — «Союз Т-9» комплекизи-биле автоматтыг чүък корабли «Прогресс-18»-ти тудуштурган.

Космос аппараттарының боттарын дилеп тыварын, чоокшулажыышкынын болгаш туттунуушкунун ужудуушкунну башкарар төптеп команданың болган корабльдиң иштинде автоматиканың дузазы-биле боттандырган. Орбита комплекизиниң экипажы—космонавтар Ляхов болган Александров адарының чоокшулаарын болгаш туттунуушкунун контрольдаан. Чүък корабли станцинга оон агрегат кезээнин талазынга тудуштурган.

«Прогресс-18» корабль станцияның каттышкан ходелир кезектеринге оттулар чүүлү, эртем шинчилелдерин кызыр болгаш экипажтың чүрттан, ажылдаарынга хереглиг дериг-херекселдерин, аппаратураны, материалдарны, а ол шыкаш почтаны орбитада чедирген.

Экипажтың иletкелдерин болгаш телеметрлиг медээлерни ёзугаар алырга, эртем-шинчилелдиг «Салют-7»—«Союз Т-9»—«Прогресс-18» комплекизиниң иштинде системалар чогумчалыг ажылдан турар.

Космонавтар Ляховтун болган Александровтун кадымынын байдалы эки.

(СЭТА).

КАЯА-ДАА ҮЛЕГЕРЛИГ КОРУМ-ЧУРУМ ДЭЭШ

Ниитиниң үлегерлиг корум-чурумнуг, бедик культуралыг болгаш сагылга-чурумнуг чүрттакчылыг чер дээш шимчээшкинни калбартыр дугайында республиканың ажылчы чоннарының бүгү коллективтеринге кыйгырыг үндүрген Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг совхозунуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының инициативазын СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу чүүлдүг деп коргениниң дугайында доктаалды болгаш ол кыйгырыгны республика солуннарынга парлаан болгай.

СЭКП Кызыл хоорюму болгаш райкомнары, «Тыва дагдүгү» тудуг эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары, улус депутаттарының районнар болгаш хоорайлар Советтериниң күүскомнары, профессионалдар эвилелериниң область чөвүлеми болгаш ВЛКСМ Тыва обкому Жданов аттыг совхозтуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының, бүдүүрлеп-гелериниң коллективтеринге, кодээ болгаш ажылчын суурларның чүрттакчыларының чыыштарынга калбаа-биле чугаалажырын организастаар, үлегерлиг корум-чурумнуг, бедик культуралыг болгаш сагылга-чурумнуг чүрттакчылыг чер дээш чарыштыны калбартыр, арагалаар, хулиганнаар, социалистиг өнчүүн ооргап, самчыгаар чоруктарны болгаш ниитилелге удур эске-даа үүлгедишкиннерни дазылындан чок кылырын бүгү хемчеглер-биле чедип алыр хүлээлгелиг деп партия обкомунуң доктаалында онзалап демдеглээн.

Партия, совет болгаш ажылагый органнары ажыл-ажылчы коллективтерге болгаш ажылчы чоннарның чүрттап турар черлериниң аайы-биле идейкижизидилгелиг ажылды ажыл-телдирер ушурлуг. Ол чорук ждановчуларның кыйгырыында салдынган сорулгаларны чедип алырынга улуг идиглиг болур.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр ажылчы чоннарның, аныяк өскенниң идей-политиктиг, ажыл-ажылчы болгаш ажы-чаң кижизидилгезин жижидериннче угланган ажылды чүрттакчылыг чер бүрүзүнге улам калбартып идеп-кейжидери чугула.

Кижи бүрүзү ажыл-ажылчы коллективтиң хайгаралынга турзун, оон эрге-ажыктарын барымдаалап, оон дугайында коллективтиң сагыш салыышкынын үнелеп, хамааты хүлээлгезин эки билип, Төрзан чүрттүң чаагай чоруу дээш бедик медерелдиг, ак сеткилдиг ажылдазын дээш кичээнгей салыр ушуруг бис.

«Ажыл-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды ажыл-телдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң чоокта чаагы доокталы. Ажыл-ажылчы коллективтер дугайында хоойлу ажыл-ишчи бүрүзүнүң ажылынга, мурнакчыларны мактап-шаңнаарынга салдар чедирер, ажыл-ажылдың болгаш ниитиниң сагылга-чурумун үрээлер-биле демиселди ажыл-телдирер арганарны берген.

Ждановчуларның инициативазын деткиивишаан, республиканың бүгү ажыл-ажылчы коллективтери, бүгү ажылчы чоннары, аныяк өскенни чүрттакчылыг чер бүрүзүнге ажыл-ажылдың болгаш ниитиниң сагылга-чурумун бүгү хемчегбиле быжыглаар, үлегерлиг корум-чурумну, бүдүүрлеп-гелерни бүрүзүнге, албан черинге, организацияга, совхоз болгаш ферма бүрүзүнге ажыл-ажылчы күүсенчи сагылга-чурумнуң бедик деңнелин чедип алыр, бистиң чогумчалыг чүрттап болгаш ажылдаарывыска шаптык ужураштырып турарларбиле шиитпирлиг демиселди чорудар хүлээлгелиг.

Бистиң партиивыс, Совет күүрүне совет кижилер дугайында, оларның материалдыг болгаш культура деңнелин бедидер, оларның ажыл-ажылдың болгаш амыдырал байдалын экижидер дугайында аажок улуг сагыш салыр турарын коллектив болгаш кижи бүрүзүнүң амыдыралы чырытыландыр, бүзүрелдиг бадыткап турар. Ынчангаш бистиң республикавыстың чер болганынга үлегерлиг корум-чурум, бедик культуралыг болгаш сагылга-чурумнуг чер дээш ажылды калбартыры партияның XXVI съездизинин, СЭКП ТК-ның оон дараазында болган Пленумнарының тодаргайлаан сорулгаларын чедишкининг шиитпирлээринге, ССРЭ-ниң улустарының хөй националдыг аңы-дуңма ог-булезинге Тываның эки тура-биле киргениниң 40 чылын төлептиг уткуурунга бараан болур.

Каа-Хем районда «Кызыл тук» совхозтуң тараазы бо чылын багай эвес дүжүттү берген. Бо хүннерде ыыда тараның ажаалдазы дооступ турар. Тараа ажаарынга комбайнер Ким Дакар социалистиг чарыштын мурнуку одуруун ээлеп келген.

ЧУРУКТА: К. Дакар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

КЫШКА БЕЛЕН

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарынга хойжулар, сарлык кадарчылары, кедээ ажыл-агыйның специалистери, бүдүүрлеп-гелериң болгаш албан организацияларының коллективтери боттарының үлүг-хуузун киирип турарының дугайында өөрүнүг медээлер кижилерниң сеткил-сагыжын өөртүп турар.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң хойжузу. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Донгак Делгерович Успун чыл-хары улгадып, пенсияже үнле-даа, аныяк чоруун чылдарындан чанчыгын калган ажылын, хой кадарарын амдаа кагбаан. Ол ам-даа турасоруктуг, холу туттунгур, эрес-шулургу ажылдавышаан.

Кара чажындан чүрттап чанчыкканы Монгун-Тайганың Каргы хеминиң делгем девискээринден ол ам 10 тонна сигении кезип белеткээш, малчыннар ортузунга организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болган. Ол бодунуң күш-ажылчы чаагай үлегерчижээ-биле эске хойжуларны, сарлык кадарчыларын улам сорук киирип, бо хүннерде бүгү тала-биле кыштаглашкынга эки белеткенген.

— Сиген-ширбиш, хоолулуг чемнер четчир болза, эдек-кыштаг чылыг болза, малчын кижиге ажыг кыштын соогу-даа коргунчуг эвес ийин — деп, Донгак Делгерович чоргаарал-биле чугаалап орар.

Совхозтуң мурнакчы хойжулары, коммунистер Самбыр-оол Доржу, Данзы-Белек Донгак, комсомолчу хойжулар Николай Шериг-оол, Даваар-оол Чамзы болган Калдар Салчак олар хоочун хойжудан үлегер ап, оон дулаг чок сигении белеткеп, кыштаглардың septелгезин бүрүн доосканнар.

А. БЕГЗИ.

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭГЕЛЭЭН

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң бүгү малчыннары, мал ажылының тускай эртемнигле-ри СЭКП-ниң XXVI съездизинин, СЭКП ТК-ның оон соонда-гы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргениниң 40 чылының юбилейинге күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр дээш күженнишкинни ажылдап турарлар.

Совхозтуң Хорум-Даг салбырының ажыл-ишчилери, оон иштинде малчыннар мал кыштагладышкынын организастыг эрттирер дээш бүгү белеткел ажылдарын баш бурунгаар чорудуп турар. Салбырда 12 коданда шээр мал, бир сүт-бараан фермазы болган бир сувай инек коданы бар. Ниитизи-биле 5430 баш хой, оон иштинде төрүүр хой 3075 баш, мыйыстыг бода мал 500 ажыг баш. Мал кыштагладышкынынче белеткээш, малчыннар ортузунга организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болган. Ол бодунуң күш-ажылчы чаагай үлегерчижээ-биле эске хойжуларны, сарлык кадарчыларын улам сорук киирип, бо хүннерде бүгү тала-биле кыштаглашкынга эки белеткенгей.

Совхозтуң мурнакчы хойжулары, коммунистер Самбыр-оол Доржу, Данзы-Белек Донгак, комсомолчу хойжулар Николай Шериг-оол, Даваар-оол Чамзы болган Калдар Салчак олар хоочун хойжудан үлегер ап, оон дулаг чок сигении белеткеп, кыштаглардың septелгезин бүрүн доосканнар.

А. БЕГЗИ.

Совхозтуң Хорум-Даг салбырының ажыл-ишчилери, оон иштинде малчыннар мал кыштагладышкынын организастыг эрттирер дээш бүгү белеткел ажылдарын баш бурунгаар чорудуп турар. Салбырда 12 коданда шээр мал, бир сүт-бараан фермазы болган бир сувай инек коданы бар. Ниитизи-биле 5430 баш хой, оон иштинде төрүүр хой 3075 баш, мыйыстыг бода мал 500 ажыг баш. Мал кыштагладышкынынче белеткээш, малчыннар ортузунга организастыг, бедик демиелдиг кирер дээш ажыл чорун турар.

Бо чылдың октябрь 12-де салбырның бүгү хойжуларының хуралы болуп эрткен. Аная кыштаглаашкынга белеткелди улам эки организастаар талазы-биле салбырның зоотехниги Кандаш-оол Монгушка удуртканг 7 кижи составтыг тускай комиссияны тургускан. Амгы үеде кыштаглар септеериниң 3 звенолары, оон иштинден бажыныңар болган кажаалар малгаштаар, чүтайлаар хереженнериниң звенолары эки ажылдап турар.

Салбырның 12 кыштагларының үжүнде капитал септелгени чорудуп турар. Малчыннар амгы үеде күзеглериндe болгаш кыштагларында өдекти болуп, кыштаглар септелгезинде киржип турарлар. Малчын бүрүзү мал чеминге 10 тоннадан өрү эки шыларлыг сигении белеткээш, кажаалап алган.

Салбырның мал ажылдакчыларындан үр үеде малдамогаг чок ажылдап турар хойжуларга Ондар Делгер-оол, Сарыглар Калдар-оол, Куулар Сарбаа, Ондар Дүрбүлек, Куулар Бора-Хопуй, саанчылардан Севилбаа Ховалыг, Кара-кыс Монгуш, Алдын-кыс Куулар, инек кадарчыларындан Ооржак Ак-Сал, Александр Чимит-Доржу оларга чоргаарланыр бис. Мал ажылын эртемге үндезилеп хөгжүдериге салбырның специалистериниң үр чылдарда ажылдап келген Кандаш-оол Монгуш, Сендажы Ооржак болгаш өскелериниң-даа үрү-түннелдиг ажылын үнелеп турар бис.

О. КАРА-САЛ.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырының эргелекчизи.

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭН

«Тыва совхоз тудуг» трестиң кожуп чоруур № 463 механоколонназында Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугчузу Сүүр-оол Докур-оолович Ховалыгның удуртканы кодээ тудугчулар бригадазы 1983 чылдың тос айларында 123 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылып чорудар турган, 124 муң рубльдиг ажылдарын кылган, сөглээн сөзүнге ээ болганнар. Совлгу чылдарда планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турар бо мурнакчы бригаданың тудугчулары Хайыракан, Шеми, Кара-Чыраа суурларда ийи аал ишти чүрттаар чүрттаалга башыңнарын июнь, июль айларда ажыглаалга киирген. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта 500 баш шээр мал кирер комплекстиг тудуун сентябрь айда доосканш, «эки» демдек-биле дужаган. Баян-Тала суурда кодээ Советтиг чаа монтаразының тудуун бо бригада чоокта чаа ажыглаалга киирген.

Сүүр-оол Докур-оловичиниң удурткан бригадазы бот-өрүлга-чарылгалыг арга-биле ажылдап турар. Бо депшилгелиг арга коллективте кижи бүрүзүнүң даанган ажылы дээш харыысалгазын улгаттырып, нерелиг ажылдарны ойшаанда эки шыларлыг доозарынга оларның сонуургалын болдурган.

С. Ховалыгның бригадазында 10 кижи ажылдап турар. Оларның хой кезии аныяктар. Чазын Совет Армияның хүрээлеңинче дөрт аныяк тудугчуну үдээн. Оларның орнунга база-ла дөрт аныяктарны хүлээп алган. Чоокта чаа бригада ийи аныяк өөлду ажылга киирип алган. Бригадада аныяктарга хамаарылга эки. Дагдыныкчылар Омчула Ондар, Кашпыына Ховалыг аныяктарны тудугчунуң буянныг мергежилинге өөредип, боттарының байлак дуржулгазын дамчыдып турарлар. Сүүр-оол Докур-оловичи беду база дагдыныкчы. Эрткен чылын ВЛКСМ ТК-ның организастааны Москвага болуп эрткен Бүгү-эвилелдиң дагдыныкчылар слёдунга ол киржип чораан.

Б. КҮЖҮГЕТ.

Чөөн-Хемчик район.

«ВЕНЕРА-16» СТАНЦИЯ

ЫРАК КОСМОС ХАРЫЛЗААЗЫНЫҢ ТӨВҮ. (СЭТА). Ийи совет автоматтыг станциялар-биле Венера планетаны шинчилээриниң комплексиг программазын күүседири үргүлчүлеп турар. «Венера-16» станция октябрь 20-де «Венера-15» станциякы соон дарый планетаның кырын булуттар аразындан тырттырган даа чуруун черже дамчыдып берген.

Венераны кылымал эдеринчизиниң орбитазындан радиолокациялыг тырттырыышкын соңгу полюстун девискээрин узуну 9 муң километр болгаш калбаа 150 километр кылдыр шыва алган. Бедик шинарлыг кылдынган чуруктарда аңгы-аңгы геологтут тургузуулар, янзы-бүрү ландшафтыг зоналар, чер кырының дүрүүлери көстүп турар.

Радиохарылзаазының планета чоогунга кылган сеансызының үезинде Венера планетаның кырының температуразын хемчээген, атмосферазының болган булуттар каттарының составын база шыларларын шинчилээн.

Амгы үеде ырак космос харылзаазының төвү Венераны эдеринчилериниң ажылдар орбиталарын таварыштырарын үргүлчүлеп турар болгаш оон соонда планетаның соңгу полюдуг кезээнин атмосферазын болгаш кырын доктаамал комплекстиг шинчилээрин эгелээр.

Телеметрлиг медээлерниң түнелдерин ёзугаар алырга, станциялардың иштинде системалары болгаш эртем аппаратуразы чогумчалыг ажылдан турар. Венераны кылымал эдеринчилериндеги кээп турар медээлерни ажылдап кылгаш, өөренип көрүп турар.

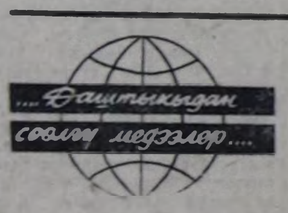

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Дергезы Ю. В. Андроповтун Медеглелин делегейниң улустары ССРЭ-ниң тайбынче болгаш милитаризминиң күштерин доктаадырынче, ядролуг дайынның үнүп кээп болур аргазын туттуксаарынче чүткүдүүнүн бүзүрелдиг бадыткалы кылдыр үнелеп көрүп турар.

Ю. В. Андроповтун Европага болгаш бүгү делегейге тайбыны база аймыл чок чорутту хамдырарының баттыг оруктарын айыткан Медеглелин Чехословакияның улустарының бүрүнү-биле деткип турарын ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, Чех Социалистиг Республиканың чазаанның даргазы И. Корчак чугаалаан. Бөрүм Европага чаа америк ядролуг ракеталарны тургузарының планнары социалистиг бүгү чүрттарга кыжаныг-дыр. Ынчалза-даа социализм чүрттары милитаристерге төлептиг ойтур шаныышкынны бөөр-даа!

Камбучия улус Ю. В. Андроповтун Медеглелин оваа улуг ужур-дузалыг документ болбушаан. ССРЭ-ниң тайбың күүзериниң, оон даштыкы политиказының гуманнымнын бадыткалы кыдыр көрүп турарын КҮРП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Камбучия Улус Республиканың Национал хуралының даргазы Чеа Сим медеглээн.

Ю. В. Андроповтун Медеглели— дээди чергеми эн чугула болгаш чогуур үезинде кылдынган документ болур — деп, сураглыг швед чугаалачы А. Руиберг чугаалаан. Делегейде дүшкүүрлүг байдалды кым күштелдирип турары, тайбыны кыжаныг каймык кээп турары ыыда тодаргай зайыттынган.

Ю. В. Андроповтун Барын Европада чаа америк ядролуг ракеталарны тургузарының дугайында Медеглели дайынның күштерине шыгыы сагындырыг болбушаан. Совет Эвилелиниң тайбыны быжыглаарынче чүткүлүн тодаргай херечилеп турар деп, Финляндияның студентилериниң социалистиг эвилелин демдеглээн. АКШ-тың политиказы делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам күштелдирип турар.

Делегейниң улустары империализмниң чимеженишкиннерине ойтур шавыышкынны кылбышаан, чогум-на Совет Эвилели, социалистиг дем каттыжылгазы чер кырынга тайбыңның кол челенгешкин боор турарын улам хамыы-биле билип турар.

(СЭТА).

КВАРТАЛДЫЫН—131 ХУУ

Хой-ниити организацияларының күш-ажылчы коллективке кижизидилге ажылын күштелдиргениниң түнелинде, «Хемчик» аңныыр-тывыш ажылагыйы үшкү кварталдың планын 131 хуу күүсеткен. Планда көрдүнгениниңден ажыр 67 муң ажыг рубльдиг продукциязын коллектив бүдүргем. Социалистиг чарышты дээштиг организастаамнынан күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыглаан, ажылдың шыпары эвилээн.

Бригадалар аразынга чарышка ыыш белеткелчилериниң С. С. Чамыныың удуртканы бригадазы тиилекчи болган. Ажылчыннар үшкү кварталда 2769 кубометр тудуг ыяжын белеткээн. Бригада № 463 КМК-ны, «Сүт-Хөл» болгаш «Октябрь 30 чылы» аттыг совхозтарны тудуг материалдары-биле хандырып турар.

А. ДОНГАК.

Чөөн-Хемчик район.

ССРЭ-НИҢ КАМГАЛАЛ МИНИСТЕРСТВОЗУНДА

НАТО кежигүнери чамдык барымын-европа чүрттарга баллистиктиг «Першинг-2» ракеталарны болгаш чер кырынга тургузар ырадыр ужугар чалгыныыг ракеталарны тургузарын белеткээрин Каттышкан Штаттарның доозун турары-биле холбаштыр Совет Эвилели бодунуң болгаш Варшава Керээзиниң талазы-биле эвилелчилериниң аймык чок чоруун хандырарының немелде хемчеглерин алыр ужурга таварышкан.

Совет Эвилелиниң, Герман Демократтыг Республиканың болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың чазактарының дугуруушкынын ёзугаар ГДР биле ЧССР-ниң девискээрлериниге оперативтиг-тактиктиг ракета комплекстерин тургузарының белеткел ажылдары эгелеп турар.

Ол чорудуп турар базымнар болза америк ракеталарны Европага тургузар алдаан таварылгада харыы хемчеглериң бирээзин боор турар. Ол хемчеглер Варшава Керээзи биле НАТО-нуң аразында Европада ядролуг чепсектерниң доп турар чоруун тударынче угланган.

(СЭТА).

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙНИ— МАЛ АЖЫЛЫНЧЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш районнуң партия организацияларының отчёттуг үеде чорудуп келген ажылының болгаш Совет Тываның 40 чыл болур оюнга чедишкининг ужуражыр дээш районнуң ажыл-ишчилериниң канчаар ажылдап турарының, ажылда четпестерниң моон соңгаргы сорулгаларын дугайында партийжи принципиалдыг чугааны Эрзиниң коммунистери партияның XIII район конференциязынга кылган.

СЭКП райкомунуң отчёттуг үеде кылып чорутkан ажылының дугайында илеткелди партия райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш кылган.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин конференцияның ажылынга киржип, делгерелгей чүве чугаалаан.

Партия райкомунуң болгаш эге организацияларының он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседиринче ажылчы чоннуң мобилизастап, партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылдарны чорутканының түнелинде ажыл-агыйларның адырларында көскуу чедишкиннер бар дээрзин илеткелчи-даа, сапал берген делегаттар-даа демдеглээн.

Чүрттүн улус ажылагыйының социал-экономиктиг хоржүлдезиниң күрүне планнарын хуусаа бетинде чедишкининг күүседир дээш бүгү чүртта калбарган чарышка эрзиничилер эки түнелдерин чедип алгаш, 1981 чылда СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун, а «Чаа өрүк» совхозтуң ажыл-ишчилери РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Районнуң экономиказының кол адыры —мал ажылы болганда, опу сайзырадыр, малдың продуктулуг чоруун бедидер дээш эвзош эвес ажылдарны кылып чорутkан. Ылаңгыя 1981 чылдың эгезинде турганынга дериззерге, мыйыстыг бода малдың баш саны 10,8 хуу, шээр малдың —11,1 хуу, тевенниң—12,2 хуу өстүрген. 1980—1982 чылдарда совхозтарның бүдүрген ниити продукциязының хемчээли 18,8 хуу өскен. 1980 чылда районнуң совхозтары 374 муң рубль каржалыг болган болза, эрткен чылын олар 340 муң рубль орулгалыг ажылдаан.

Отчёттуг үеним дургузунда пландан ажыр 67 тонна эттин, 12 тонна сүттү бүдүрген болгаш 206 тонна эттин, 50 тонна сүттү, 24,7 тонна дүктү күрүнеге планлан ажыр дужааган.

Сураглыг хойжулар Намдал Орус, Марсуу Учурал, Сигепков Ижи, Анай Севилбаа, Демир-оол Чооду; саанчылар Роза Манчык, Саны-Маалыр Салчак; мискчилер Борис Сеиги, Валерий Бичe-оол болгаш оон-даа өске мурнакчыларны эрзиничилер чоргаарал-биле адап турарлар.

Чугула алырда —мал ажылында четпестерни конференцияның делегаттары шыгыы, партийжи өзү-биле шугумчулеп, оларны эдип алырының оруктарын айтып, сапалдаан. Отчёттуг үеним дургузунда 20 муң ажыг баш мал хоораан. Ылаңгыя Ленин аттыг, «Чаа өрүк», «Мөрен» совхозтарда ол талазы-биле байдал дүвренчиг. Мал толун чылдың-ны чедир албайн турары ол ажылга улуг когараллы чедирип турар. Отчёттуг үеде төрүүр 100 баш малга онаштар 48 бызаа, 69 хураган, 55 кулун адынган, а «Чаа өрүк» совхоз 1981 чылда төрүүр 100 башка онаштар 28 бызаанны, 43 хураганны, 34 кулунну алган. Ол талазы-биле бо чылдың тос айларында эн куду көргүзүг «Мөрен» совхозта болуп турар. Ол-ла бүгүнүн кол чылдагаашкыны—мал ажылының культуразын бедидер ажылдың кошкаанда, совхозтар директорларының, мал ажылының тускай эртемниг-дериниң малчыннарының ажылаамыдыралынче ханылап кирбейн, оларның малчыныарже ховар аалчылар болуп турарында дээрзин «Нарын» совхозтуң директору М. Дүтер, «Мөрен» совхозтуң хойжузу О. Намдал, Ленин аттыг совхозтуң № 1 хойжу бригадазының бригадири М. Кыныраа болгаш конференцияга санал берген өске-даа делегаттар шугумчулээннер.

Малга быжыг чем баазазын тургузары —кол айтырыгларның бирээзи. Бо чылын чүгле тургузу азыраар малга 36800 тонна чем единицазы негеттинер, а бөгүнге чедир белеткеттиниген мал чеми 13610 тонна чем единицазынга деңнеп турар. Ол талазы-биле ажылды Ленин аттыг, «Чаа өрүк» совхозтарның удуртукчулары четпес организастаан.

Районнуң кодээ ажыл-агыйын удуртурунга агроүлетүр каттыжышкынының ролю улуг болур ужуруг. Ынчалдыр турбуже, ол каттыжышкынның ажылында четпестер хөй, чүгле ол организацияның алы ыыныалыр дээрзин башка ажылды организастаа турарында чаа чүүлдер чок, оон даргазы Н. Бегзиниң талазындан удуртулга кошкак дээрзин конференцияга шыгыы шугумчулээн.

— «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының Эрзинде № 5 КМК-ның удуртукчулары доктаамал солчун келген. Ооң ужуудан ыыла ажылдың шылары куду, тудугларны чогуур хуусаазында ажыглаалга киирбес азы чедир кылдынмаан объектилерни дужаан турар. Ленин аттыг совхозта кылып турары инек кажаазының-даа, чүрттаалга башыңының-даа ажыглаалга кажан киреры амга чедир билдинмес—деп, бригадир М. Кыныраа саналынга чугаалаан. Ол дугайын «Мөрен» совхозтуң директору С. Кукгаа, № 5 КМК-да тудугчулар бригадири Т. Ловандай, «Чаа өрүк» совхозта партком секретары К. Бумбажай болгаш өскелердаа саналынга шугумчулээн. Чылда 3 миллион туйбу бөөр ужуруг завод бо чылын ажылдап эгелезе-даа, оон ажылы амга чедир шуудаваан. Тудуг материалдары-биле хандырылганы саадалып турар. «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының, «Тыва сеителге тудуг» трестиң, Кодээ ажылагый министерствозунуң удуртукчулары ырак-узак районга доктаамал дуза чедирери өөскинг дээрзин санал бергеннер демдеглээн.

Отчёттуг үеде 102 кижини СЭКП кежигүнүнүң кандидадыгга хүлээп алган. Ынчалзаа-даа СЭКП кежигүнүге шилиишкинни өзү барымдаалап чорутканындан «Нарын», Ленин аттыг совхозтарда, КМК-да партия организацияларының хүлээп алганы чамдык кандидаттарын кежигүнге хүлээп албаан. Партияның Устав негелделерин шыгыы сагыыр талазы-биле ажылды СЭКП райкомунуң бюрозу, эге организациялар чорудуп келзе-даа, ол ажылда четпестер ам-даа бар. «Мөрен» совхозтуң төптe, «Чаа өрүк» совхозтуң 1 болгаш 2 дуваар хойжу бригадаларында, Ленин аттыг совхозтуң СБФ-де, СТУ-да партия

(Төнчүзү 3-кү арында).

Национально-краеве... отдел

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ арны

АКТИВ-БИЛЕ

Бистиң «Чыраа-Бажы» совхозта улусчу контроль болуу кварталдап тургускан влан ёзугаар ажылдап, активтиң күжүнге даянып тургаш рейд хыналдаларны чоруткулаан.

Бо чылдың тос айларында үш рейдниң организастап, часты чер ажылдарынга, малга чем белеткелиниң үезинде сигенчилерге вуш-чем хандырылгазының байдалын, хой кыргылдызының үезинде өөн-ажылдың күүсекчи сагылга-чурумун хайгаарап, хынаан.

Ниитиниң малына чем белеткелиниң үезинде сигенчилериниң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдал тургустунган бе, ашчем, культурлуг дыштанылга-биле хандырылга кандыгыл дээрэн хынап, үш салбырның бригадаларын, "сигеп шолдерин эргээн бис. Бригадаларда ажылчыннарның культура, амыдырал хандырылгазы эки, спортчу, оюнчар херекселдериниң шыдыраа, бөмбүк ойнап, хөглеп дыштанырыгга баян, номмар, солун, журнал бар болгулаан. Картофель, капуста, согуна, сүт үзүктелбейн турза-даа, сметана айтырыы бергедей бөөр таварылгалар турган.

Мал санаашкынының үезинде хайгымылчылар көдээ ажыл-агайның специалистери-биле кады чорааш, чамдык малчыннарның кодаанда малының баш санының четпейн турарын, оң чылдаганын тодаратчып хайгаралды кылган. Чижээ, ниек кадарчызы Апай-оол Саая сес баш ниек, хойжу К. Доңгак хойдан хураган үстүнмээн турда влээн каш баш хураган чидиргеп. Малдың баш санының ол хире четпейн турары малчыннарның хүлээнген ажылынга ээ-харысалга чогуудан, кадарган малын ээн салыптарындан азы өске кижиге кадартып кааш, амы-хууда чоруун кылып, суур кирер, арагалай бөөр таварылгадан үнүп турар дээрэн илереткен.

Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун хажыдып, күрүнеге каража-когарал чедиргеп үстүнде малчыннарга хамаарыштыр шыңгыы хемчег онаан, чидырген малының өртээн төледирин, ындыг эштерин ажылынга арттырбаанга чедир чугаалашкан.

Ажыл-агайның өске-даа адырларынга четпестер болдурбас дээш совхозтуң удуртукчулары-биле деминг ажылдап, чоокку уеде күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының негелделерин коллективтериниң канчаар сагып турарынга хыналданы чорударын планнап турар.

Ш. КУУЛАР.
совхозта улусчу контроль болуунуң даргазы.

ӨӨРЕДИЛГЕЗИ АЖЫКТЫГ

Кадык камгалал министерствозунда улусчу контрольдуң кол болуунде 15 кижини хаара туткан. Оон удуртукчузу хоочун коммунист Светлана Афанасьевна Минакова болуктуң үш чыл удуртуп келген.

Энир чылын контролёрларның школазын ында ажыктаан. Школада 100 ажыг кижи өөренип турар. Олар ийи айда бир катап кичээлдээр. Орта партийжи хыналданың ленинчи принциптерин, ашы-чем блоктарын хынаарының аргаларын, эмнер ажыглалың болгаш шыгжамырын, санитарлыг негелделерин болгаш өске-даа чүүлдерин хайгылчыларга өөреткен.

Улусчу контролёрларның кичээнгейинде хөй-хөй объектилер кирип турар. Оларга № 2 эмнелге, республиканың болгаш хоорайның санитарэпидемиология станциялары, стоматология поликлиниказы, онкология болгаш вендиспансерлер, суд-медицина экспертизазы, Медтехника эргелели, уруглар бажыңы болгаш өске-даа эмнелге черлери хамааржыр. Үстүнде эмнелгелерниң ажылы нарын, хөй талалыг.

Чоннуң медицина хандырылгазын эжиждери, аарыгларга удур профилактика ажылын күштелдирери, албан, организация черлериниң санитар байдалы чергелиг айтырыгларже контролёрлар улут кичээнгейин салган. Ай саныда бир хыналданы чорудун, оон түннелдерин бөлүктүн хуралдарынга чугаалажып турган. Хыналдалар соонда хана-солуннарны үндүргүлээп.

Күш-ажылдың сагылга-чурумунга хамаарышкан рейдилерни каш удаа чоруткан. Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң чаныда Медтехника эргелелиниде күш-ажылдың сагылга-чурумунга хамаарышкан хыналданы чоруткан. Оон түннелинде 3 чолаачы шаннадардан кадыткан. Чолаачылар А. Н. Кафанов биле Г. Г. Карпенко оларның шөлээзин кышкы үеже чылдагаан чок ажыл шагы үскени дээш шилчиткен.

Шак ындыг хыналданы очкодиспансерге чоруткан. Бо эмнелге арыг-шевер талазы-биле эки болган. Ынчалза-даа техниктиг ажылдакчылар арызында арагалаар, ажылынга харысалга чок кижилер бар. Санитаркаларның ажылдан үнер-кирер чоруу хөй. Хыналдарының соон дарый хемчегдер алдыган.

Сагылга-чурум № 2 эмнелгеде ам-даа чогуур деннелге четпезин хыналдалар өлереткен. Чамдык эмчилер безин хүлээп алышкын үезинде ажылга озалдап кээп турган. Чунар черниң санитарлыг байдалы багай болган. Оон ажылдаачызы В. И. Волошинага, сестра З. И. Сергеевага четпестерни эдерип даскан.

Улусчу контроль болуу эмнерин болгаш шарыг материалдарының, наркотиктерниң үчёдун болгаш камналгазын хынап турардар. Эмнелгелерде аарыг улустуң хандырылгазы база оларның кичээнгейинде. Чижээ, демир-бетон кылыглар заводунда наркологтуг салбырда орун-дожек херексел-дери чедишпес. Четпестерниң чайладыр талазы-биле айтырыгны олар ажыл-агый удуртукчуларының мурнунга тургускан. Чоокта чаа кол болук министерствога хамааржыр организацияларның кыска белеткелин хынаан. Дыка хөй организациялар ногаа шыгжамырларын кылып алган. Септелге ажылдарын эмнелгелер ой-шаанда дооскан. Стоматология поликлиниказы тар болгаш физиокабинеттерде безин рентген салып кааны шуут таарышпас. Өрт айылынга удур болгаш техникавың айыл чок чоруун кызырар ажылдарны чамдык эмнелгелерде эки организастаан.

Ниитизи-биле эмнелгелерде кадрлар чедишпейн турар. Стоматология поликлиниказында 29 эмчи сестразы, 17 санитарка херек турда, анда 15 сестра, 8 санитарка ажылдап турар. Ортопед кабинеминде 21 кижи ориунда чүгле 5 техник бар. Ынчангаш олар четтикпейн турар. Кадрларны ажылга быжыглаарының айтырыы эн чугула болуп эртпишаан.

Улусчу контроль болуунде организация болгаш информация, эмнелге, чемненилге, ажылчы чоннуң чагаалары болгаш хомудалдары-биле ажылдаар, социалистиг өнчүхөреңги камгалаар талазы-биле 5 сектор бар. Оларны коммунистер В. В. Семенов, Т. Н. Иргит, Т. М. Парунина, Н. Д. Ширинина, Д. Ф. Колупаев удуртуп турарлар. Оларның аразында эмнелге болгаш чемненилге секторлары эки ажылдыг.

Ажылчы чоннуң чагаалары болгаш хомудалдары-биле ажылдың талазы-биле сектор үнүүшкүнүүг сайгарылганы кылган. Чагаларга кыска хуусаада харыны берип турар. Үрелген продуктулар садып турар дутайында Бай-Хаак суурның чурттакчыларындан келген чагааны хынаарга, фактылар бадыткаттынган. Районның кол санитар эмчизи И. И. Мазуриктиң ол дээш донгуткан. Ол-ла райондан чонга стоматология дузазын багай чедирип турар аргайында чагаанын изи-биле хыналда чоруткаш, тускай аза чедирер бригаданың үнүүшкүнүн организастаан.

Хайгылчыларның өөредилгезин бо чылын база үргүлчүлээр. Өөредилгени организастаан соонда хыналдалар дээштиг апарган деп, бөлүктүн удуртукчузу С. А. Минакова чугаалап турар.

А. ХОВАЛЫГ.

Бистиң «Чыраа-Бажы» совхозта улусчу контроль болуу кварталдап тургускан влан ёзугаар ажылдап, активтиң күжүнге даянып тургаш рейд хыналдаларны чоруткулаан.

Бо чылдың тос айларында үш рейдниң организастап, часты чер ажылдарынга, малга чем белеткелиниң үезинде сигенчилерге вуш-чем хандырылгазының байдалын, хой кыргылдызының үезинде өөн-ажылдың күүсекчи сагылга-чурумун хайгаарап, хынаан.

Ниитиниң малына чем белеткелиниң үезинде сигенчилериниң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдал тургустунган бе, ашчем, культурлуг дыштанылга-биле хандырылга кандыгыл дээрэн хынап, үш салбырның бригадаларын, "сигеп шолдерин эргээн бис. Бригадаларда ажылчыннарның культура, амыдырал хандырылгазы эки, спортчу, оюнчар херексел-дериниң шыдыраа, бөмбүк ойнап, хөглеп дыштанырыгга баян, номмар, солун, журнал бар болгулаан. Картофель, капуста, согуна, сүт үзүктелбейн турза-даа, сметана айтырыы бергедей бөөр таварылгалар турган.

Мал санаашкынының үезинде хайгымылчылар көдээ ажыл-агайның специалистери-биле кады чорааш, чамдык малчыннарның кодаанда малының баш санының четпейн турарын, оң чылдаганын тодаратчып хайгаралды кылган. Чижээ, ниек кадарчызы Апай-оол Саая сес баш ниек, хойжу К. Доңгак хойдан хураган үстүнмээн турда влээн каш баш хураган чидиргеп. Малдың баш санының ол хире четпейн турары малчыннарның хүлээнген ажылынга ээ-харысалга чогуудан, кадарган малын ээн салыптарындан азы өске кижиге кадартып

КҮРҮНЕНИҢ САГЫЛГА-ЧУРУМУН ХАЖЫТКАНЫ ДЭЭШ

Дудагдалдар чажырганы болгаш сан-хөө сагылга-чурумун каржызы-биле хажыткаңы дээш Тываашы «Ростексталторг» садыг базазының директору В. И. Дерягинага болгаш кол бухгалтери Л. К. Ахмоваага Кызыл хоорайның улусчу контроль комитеди шыңгыы доңгулда хүлээдип, директорнуң бүдүн чартык айның шалыны — 297 рубльди, кол бухгалтерниң база бүдүн чартык айның шалыны — 261 рубльди тыртканы, оны республика (РСФСР) бюджединге орулга кылдыр киирериг шилчиткен.

Азбан-дужаалдыг ол кижилер шыгыы хемчеге чүү дээш оваашканнарыл? Ону тайылбырлаары-биле бо төөгүге холбаткан кижилериниң аттарын адаптаалынар. 1980 чылдың ноябрьда базаның № 3 складынга инвентаризация чорудуп турда оон эргелекчизинге Л. С. Кожевникова, кладовщигинге А. В. Васильева, комплектекчизинге Т. И. Бывшева олар ажылдап турган чүвен иргин. Инвентаризация түннелинде 1500 рубль түнүг дудагдал илерээн. Ынчалза-даа кижилер тулгаштырыгга ведомозунга дудагдалды 128 рубль кылдыр көргүскеш, арткан түнүг чажырыпкан чүве-дир.

Директор В. И. Дерягинаның, кол бухгалтер Л. К. Ахмованың тайылбыры-биле алырга, ук дудагдалды Л. С. Кожевникова, А. В. Васильева, Т. И. Бывшева олар магазиндеги боттарының алган идиктерин базаага эгидин, чамдыгын акша-биле-даа төлээн болгу дег. А шимнынга идиктер эгиткен, акша төлээн дугайында кандыг-даа документилер базаадан тывылбаан. Харын-даа дудагдалды төлээнин 320 рубльди базаа директору болуунуң сеңиинге 1981 чылдан бөөр шыгжап орган, ону чүгле хыналда үезинде сактып келген чүве дег. 1983 чылдың сентябрь 8-те киир бижип төлээн болуп турар.

Бо базада сан-хөөнүң чурумун каржызы-биле үреэн өске-даа фактылар улусчу контроль комитединге кирген медээ ёзугаар норуткан ол хыналдадан илерээн. Чижээ, базаага чудуруку кылдыр 1979 чылдың октябрьдан В. А. Мельниковну, 1980 чылдың июльдан—А. И. Цукерманны, 1983 чылдың июльдан—Глебовту хүлээп алган чүвен иргин. Херек кырында мындыг кижилер базаага ажылдаваадаа. Ниитизи-биле 12440 рубль 14 көпеек түнүг шалыны иеге кижилер аттары тудуп төлээн. Директорнуң болгаш кол бухгалтериниң таайылбыры-биле алырга, ол акшаны ажылдап турар чудуруукчулериниң шалыкынга немей төлеп берген дээн.

База бир чижек. Бо чылдың марттан эгелеп базааның кол бухгалтериниге пенсионер Н. К. Посохина ажылдай берген. Ажаалда ону клазоощик кылдыр күлээп алган. Ажылдап турган үезинде Н. К. Посохина пенсиязын-даа, шалынындаа бүрүн алган. Пенсиянны 75 хуунуң орнунга 100 хуу кылдыр шын эвес төлевирнинг түннелинде күрүнеге 158 рубль 97 копеектиг материалдыг когаралы чедиргеп.

Хыналдадан илерээн база бир хажыдымышкын — күш-ажылчы дутуржулгаларны барымдаалаш, ажылдан кылырының расписаниязын болгаш нормаларын барымдаалаайн ажыл төлевирин төлээр чорукту болдуруп турганы. Бо чылын ындыг төлевир 558 рубль 80 копеек түнге четкен. А 1981 чылда В. П. Малышевке, А. И. Коньуловка 765 рубльди төлээн, олар дакпырлап ажылдаваш, базаның складының тудуунуң техниктиг хайгаралын чорудуп турганнар, а оларның кол ажылдап турар черинде удуртукчуларындан дакпырлап ажылдап болур дугайында бижимел көөнүүлерли безин чок.

Сан-хөөнүң сагылга-чурумун шак ынчар каржызы-биле хажыткаңы дээш үстүнде адаанывыс албан-дужаалдыг кижилер харысалгага оваашканы ол-дур.

Албан-дужаалдың шын эвес ажыглаар чорук Кызыл хоорайның улус өөредилге киллизинин төп бухгалтериниңдеги база илерээн. Комитетке киргеп медээ хынап көөрге төп бухгалтериниң кол бухгалтериниң орлакчызы Л. М. Лубошникова кол бухгалтер Л. М. Колупаевамны сула сагаанын ажыглаш, албан-хүлээлгезин алыксак-чиксек сорулга-биле шын эвес ажыглаанының фактыларын илереткен.

Л. М. Лубошникова Кызылдың үлегүр бараанар садындан кредитке бараннар алырда болгаш кредит төлээринин сапажылгазынга каржы хажыдышкынарны кылып турган. Ол 1981 чылдың сентябрьда 198 рубльге бараннарны кредитке алган, а ноябрьда шалынындан чүгле үжеи рубльди тыртканы, садыгже шилчиткен, арткан 168 рубльди 1982 чылдың майда культура киллизинин счёдундан шилчиткен бергеи. Л. М. Лубошникованың шалынындан ону чүгле 1982 чылдың ноябрьда тыртканы.

Ол ышкаш Л. М. Лубошникова 1982 чылдың июльда 476 рубль түнүг кредитти чыл хуусаалыг кылдырып алган. 1983 чылдың октябрь 1-де байдал-биле алырга, Кызылдың үлегүр бараанар садынче 351 рубльди шалынындан тыртып, шилчиткен, арткан 125 рубльди хыналда үезинде тыртканы шилчиткен. Бо чижектиг хажыдышкынарны ол 1981 чылдың апрельде кредитке бараан алгаш база болдурган. Оон ынчаны Л. М. Лубошникова олчажык ундуруу тыртпаан каржы хажыдышкынарны база кылганы илерээн. Ол бодунуң кол шалынындан болгаш уругларның музыка школазынга өске ат-биле дакпырлап ажылдап турган черинде шалынындан ниитизи-биле 102 рубль 82 көпеек түнүг олчажык ундуруун тыртпаан болуп турар.

Алыксак-чиксек чоруу-биле албан-дужаалдың шын эвес ажыглааны дээш Кызыл хоорайның улус өөредилге киллизинин кол бухгалтериниң таайылбыры-биле алырга, ол акшаны ажылдап турар чудуруукчулериниң шалыкынга немей төлеп берген дээн.

База бир чижек. Бо чылдың марттан эгелеп базааның кол бухгалтериниге пенсионер Н. К. Посохина ажылдай берген, ажаалда ону клазоощик кылдыр күлээп алган. Ажылдап турган үезинде Н. К. Посохина пенсиязын-даа, шалынындаа бүрүн алган. Пенсиянны 75 хуунуң орнунга 100 хуу кылдыр шын эвес төлевирнинг түннелинде күрүнеге 158 рубль 97 копеектиг материалдыг когаралы чедиргеп.

Хыналдадан илерээн база бир хажыдымышкын — күш-ажылчы дутуржулгаларны барымдаалаш, ажылдан кылырының расписаниязын болгаш нормаларын барымдаалаайн

Кызылдың сүт заводунда улусчу контроль болуу (даргазы Н. М. Ульянова) хоорайда эки ажылдыг болуктериниң биреэзи. Хайгылчылар план бүгүлгаар рейдилерни, хыналдаларны чоруткаш, четпестерни илереткеш, ону эдип алырының хуусаазын айтыр. Ол үезинде хыналданы база катап кылыр чаныгылыг, ынчангаш оларның ажылы дээштиг, түннелдиг болуп турар.

ЧУРУКТА: (солагай талдан) улусчу контроль болуунуң кежигүннери Н. Шапунова, С. Назытпай, бөлүктүн даргазы Н. Ульянова, эмчет мастери Е. Табуева, лаборант Г. Федорова олар сүт продуктуларының шынарын хынап турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фото-зу.

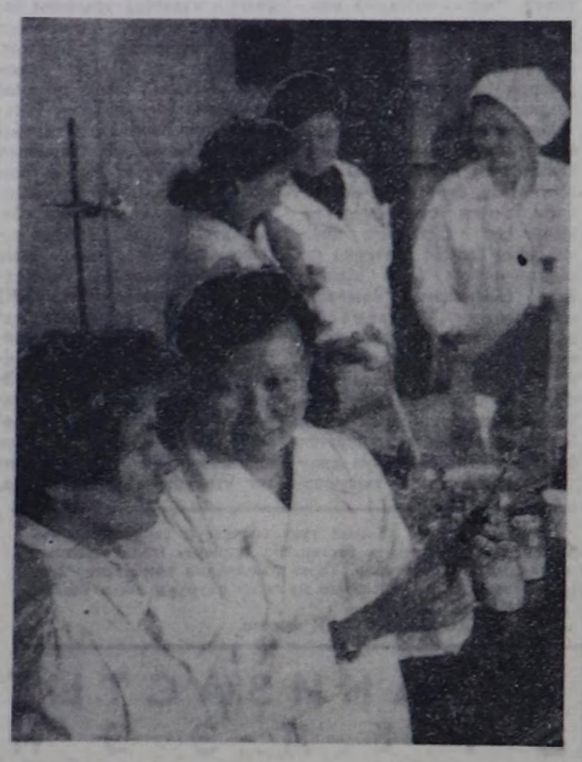

ТУРБУШААН

Бо айтырыг ам таптыг-ла чеди чыл шиитпирлеттинип турар. Хуусаа улуг-ла-дыр, чугаа чогум чүүнүң дугайында ирги ол деп айтырыг тургустунуп келир чадавас. Чунар-бажың тудуунуң дугайында айтырыг-дыр ийим. «Аазаашкынны үш чыл маңаар» дээн болгай, а бистиинде ол чеди чыл чеде берген. Салбырга чунар-бажың ажыттынарын ам чеди чыл маңап турарывыс бо.

Жданов аттыг совхозтуң Хөлчүк салбырынга чеди чыл мурнунда таваан салган бо чунар-бажыңның тудуу доозулбаан, ара кагдынган деп дорт чугаалап болур. Бо чылдың июнь чээрби ийиде болган хуралга база ол тудуг дугайында чугаа болган. Совхоз директору аңаа «Чеди эйның бирээде тудуг доостур» деп харыы берген. Ам каш айыл? Октябрь. Аазаашкын куруг барган.

Ам көөр болзунарза, тутунуп турар ол чунар-бажының дээзиринің калбак ыштары төтчегеттинип калган. Чеди чыл тудуп келгеш, оон түңмелиг көрбеске кайдым боор. Тудугнуң саадап турарының чылдагааны чогум чүде ирги?

К. КЫРГЫС.
Улуг-Хем район.

Тускай дыңнадыглар

КОМИТЕТТЕРДЕ

ЧАДААНА

«Искра» совхозта ниитиниң малының камгалалын канчаар организастап турарының дугайында хыналданың түннелдерин районнуң улусчу контроль комитединге чугаалажып өөрген.

Совхозтуң удуртукчулары болгаш мал ажылының специалистери ниитиниң малының камгалалын чогуур деннелге чедир чоруттайн турары хыналдадан илерээн. Мал бажының чидириниден болгаш өлүп-хорааныңдан совхозтуң карылгазы өзүп турар. 1983 чылдың январь 1-нин медээзи-биле совхоз күрүнеге 43430 рубль өрелиг болган. Совхозтуң күрүнеге өрези эрткен чылдың бо үезиңден 7309 рубль өскен.

Сентябрь 1-нин мал отчёдунуң медээзи-биле алырга совхозтуң 49 хойжузу, ниек кадарчызы 25 рубльден 8520 рубльге чедир күрүнеге өрелерлиг.

Мал учёду совхозта четпес. Малдың санаалгазын ай санында ёзу-бирымдаалап чорудуп турар. Совхозтуң директорузу, мал ажылының специалистери, бухгалтерия аппаратының ажылдакчылары читкен болгаш самчыгдаттынган малды буруулуг нижилерден төлеттирер ажылды четпес чоруткан. Малдың санаалгазының үезинде чамдык малчыннар четпестерлиг болур. Четпестерни ол дораан чайладып, орнун төлеттирер туржук, малчыннарның «төлээр бис» дээн сөстерипге бузүреп, отчётка ол четпес баштарны бар деп киирип турганнар. Чижээлээрге, малчын Ооржак Доруг-оол чыл өзүнден бөөр чеди хойну самчыгдаан. Хураган кадарчызы Монгуш Николай чаңгыс август айда-ла 23 хураганны оскунган.

Улусчу контроль комитединиң комиссиязы ниек кадарчылары Оттук-оол Монгуш биле Бопушка Сарыгларның кодаанарын санап көрген. Сарыгларның кодаанында 30 хире бызаалыг ниек бар болган. Бызаалыг ниектерни фермаже шилчитпээн болган. Ынчангаш совхоз ол ниектерден сүт ал-баан-дыр.

Совхоз дирекциязының, специалистериниң контроль чок чоруун ажыглап алгаш, ниек кадарчылары уксалыг ниектерни уксаа чок, эвээш деңзилиг ниектерге орнап турар. Мурнунда зоотехник турган Михаил Оюн малчыннарга совхозтуң саар ниектерин тударын чөпшээрелп турган болган. Бо хүннерде чеди малчын совхоз ниээн саап ижип орар.

Ниитиниң мал бажының камналгазын багай организастааны, мал ажылында отчёт-учётту суларатканы дээш «Искра» совхозтуң директору Ө. А. Куулары районнуң улусчу контроль комитединиң хуралы шыңгыы доңгуткан.

САМАГАЛДАЙ

«Тыва септелге тудуг» трестиң Самагалдайда септелге-тудуг участогу бо чылдың өткен айларында чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирериниң планын күүсеткеш. Участок 12 квартираны септээр ужурлуг, анда 12,7 мун рубльди чарыгдаары планнаттынган. Бажыңнарның ханазын чүгйлаан, шалазын будаан боордан башка өске септелгелерин кылбаан, анда ниитизи-биле 1178 рубльди чарыгдаан. Чамдык бажыңнарны оон чурттакчылары боттары чүгайлаан болгаш будаан. «Капитал септелгени» шак ындыг арга-биле 10 квартирага чоруткаш, орта 16517 рубльди үндүрген.

Тудуг участогунуң чамдык харысалгалыг ажылдакчылары боттарының эрге-дужаалын ажыглап алгаш, капитал септелге үндүрер ужурлуг акша-хорааны-биле хуудa гараштарын, чунар-бажыңнарын тудуп ап турган.

Күрүне мегелеп, немей бижилгени кылып турганы дээш септелге-тудуг участогунуң начальниги К. Ч. Оюнну ажылындан хоставан.

ШАГААН-АРЫГ

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырында мал чемнери тараан шөлдерни багай ажаап-тежээп, камгалап турарын көргеш, улусчу контроль болуунуң кежигүннери бу-руулуг кижилерни хемчег алырын районнуң улусчу контроль комитединге дыңнаткан.

Хынап көөрге айткан фактылар шын болган. Мал чеми тараан шөлге алдычыс баш чедир мыйыстыг бода малды одарладып турганы илерээн, оон уламындан планда көрдүп-ген дүжүдүн чедир албаан, азы 1500 центнер сиген четпээн.

Бо айтырыгны районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалажып көргеш, даандырган ажыл-хөрээнге харысалга чок чоруу дээш салбырның эргелекчизи М. Д. Доржукайны, бригадир Чалбааны доңгуткаш, оларның бир-бир айда алыр шалыңнарын казырын шиитпирлээн.

Т У Р А Н

«Шивилиг» совхозта бухгалтер отчёт, учёду кошкак. Оон уламындан тудуг ажылдары кылган парядтарны объектилерин безин айытпайн бижип турар. Тудуг материалдарын акша-биле туда садып алыр таварылгалар база бар. Оон аңгыда чуртталга бажыңнарының агар септелгезин совхозтуң күсели-биле кылып турар. Совхозтуң специалистериниң болгаш өске-даа хамаатыларның бажыңнарында телефон-биле чугаалашканының өртээн совхоз төлеп келген. 1982 чылда ындыг ачы-дуза чедиреринге 330 рубльди, бо чылдың алды айларында 175 рубльди чарыгдаан.

Районнуң улусчу контроль комитединиң хуралы бухгалтерия аппаратының ажылын эжиждерин совхоз директору В. Алейниковтан негээн болгаш телефон-биле чугаалажыышкыннар дээш бажыңнар септээринге чарыгдаан акшаларны буруулуг кижилерден төледирин даваскан.

ХЫНАЛДА СООНДА ЧҮҮ КЫЛДЫНГАНЫЛ?

Республиканың Улусчу контроль комитеди 1982 чылдың мартта Кызыл-Мажалыктың эзт комбинадының ажылын хынаанының түннелдерин чугаалашкан. Комбинаттың ажылында улуг четпестерни илереткен, ону чайладырын оон удуртукчуларында даваскан турган. Үндүрген шиитпирниң күүселдезин хынап коору-биле контроль комитеди хыналданы катап чоруткан. Мурнунда айытпаан четпестерни эдип алыр, планнаг онаалдаларны күүседир, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш чамдык ажылдарны чорудуп турар.

Бо чылдың өткен сес айларында комбинат кол коргүүглер талазы-биле планныг онаалдаларын күүсеткен-даа болза, сентябрь айның даалгазын үеден. Малды массалыг-биле хүлээп ап, соп турар үеде комбинат багай ажылдап турар. Суг бөөр насос станциязының дериг-херексел-дерни багай ажаап-тежээп, чогуур үезинде сентелгезин кылбаанындан сентябрь 26, 27 күннеринде суг чок болган, ынчангаш комбинат ажылдаваан. Комбинаттың котельнаязы кышкы байдалга ажылдаарынга белен эвес. Чылыг-биле хандырар 3 котёлдуң 2-ден сентээр ужурлуг. Чылыг, азыг суг чокта комбинат ажылдап шыдавас деп чүвенг оон удуртукчулары утпас херек.

Ол хүннерде комбинаттың болгаш «Тыва» совхозтуң хүлээп алыр базаларынга ажыл-агыйлардан келген малдар мөөнелп берген, олар анаа аштан, деңзизин хойу-биле чидиргеп. „Шак ындыг ажыл-агыйжы эвес чоруктун уржуундан комбинат бо чылдын эрткен тос айларында барык-ла 1,3 миллион рубль карылгалыг болган.

Комбинаттың автомашиналарының болгаш тракторларының ажыглалында улуг четпестер бар. 1982 чылда 8 машина, тракторуун чедизи үреген, тоймаглаттынган турган. Автопарк 13 чедир өскен-даа болза, 8 машина, трактор ажылдавас, оон балансылаттынган өртээ 40 мун рубль болуп турар. Үрелген техниканы 1,5 чыл дургузунда септээр хемчеглерни албаан.

Малды соп, оон эдин болбазырадырының технологизын мурнуку хевээр сагывайн турар. Оон уламындан дыка хөй эзт ГОСТ негелделерине дүүшпес болган. Эзтти болгаш субпродуктуларны кадагаларының чурумун каржызы-биле үреп турар.

Комбинаттан эзт болгаш эзт продуктуларының янзыбүрү чылдагааннар-биле чиде-ри ковудээн. Оларны чогуур үезинде садып сайгарбайн, малды сожнайн турар. Согарыбиле сурун келген малдарның комбинатка өлүр, чиде бөөр таварылгалары бар. Бо чылдың эрткен сес айларында 18 хаваан, 6 мыйыстыг бода мал, 145 шөөр малдар өлгеп, 133 хой читкен. Канчап чиде бергенил, ону кым-даа билбес. Комбинаттан үнүп чоруй барган бе, азы ажыл-агыйлар чедир бербөөн бе? Мону илередир, чогуур хемчеглерни комбинаттың-даа, совхозтарның-даа удуртукчулары мынчага чедир албаан. Бо мырыңай эдептиг, кижи кайгаар таварылга болуп турар. Күш-ажылчы болгаш бүдүрүлге сагылга-чурумун быжыглаары хүнүүн чугула айтырыгларының биреэзи, бо талазы-биле чамдык хемчеглерни комбинаттың дирекциязы, хөй-пиптн организациялары ап турза-даа, амгы үениң негелделинге четпес. Ажыл шагындан озалдаарлар, эрте чанарлар, ажыл хүнү үзерлер ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның аразында бар. Бо чорук бүдүрүлгениң командирлериниң аразында безин хөй Кол бухгалтер Н. Г. Камзалаков чүгле июль айда безин 11 ажыл шагы үскем. Материалдыг бөлүктүн бухгалтери Э. П. Адыгеева 6 хүн прогулдаан. Августа беш инженер-техниктиг ажылдакчы ийи-ийи ажыл хүнүн үзүп, „дыштанганнар". Кол технолог В. К. Люндуп сентябрьда бодунуп туразы-биле 6 хонук немелде „шолээнде" алган. Ажыл шагының үезинде оон эзирик турарын бо-ла көрүй болур. Моон алгаш көөрге, ажылчыннарның аразында күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак деп чүве билдингир.

Күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаар дээш хүн бүрү тодаргай, дээштиг ажылдарны чорудары комбинаттың дирекциязындан, хөй-ниити организациязындан негеттиинп келген. Ылангыя «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын кижи бүрүзүнге чедир таймылыр-лаар. Күш-ажылчы коллектив дугайында хоойлуну амыдралга боттандырар дээш ажылды чорудары чугула болуп турар.

Кадрларның ажылдап үнүп-кирер чоруу хөй болуп артпышаан. 1983 чылдың баштайгы чартында кадрларның 45,7 хуузу үнүп-кирген. 1,5 чылдың дургузунда комбинаттың удуртукчулары колдуунда шупту солушкан.

Комбинаттың ажылында четпестерни болгаш чедир кылыкнаан чүүлдерни эдип алырының бүгү аргалары барын оон чаа директору К. Б. Сарылар айытkаш, моон соңгаар хоуддашкындан үштунар дээш шалыпчы ажылдарын бүзүредип турар.

А. АЛЕКСАНДРОВ,
Ч. КАРА-ДОҢГАК.

ЧАЙЫК БУРУУЛУГ БЕ?

Фельетон орнунга

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң картофель шыгжаар черин негелдеге дүүшпестеп, эргижиреп калган чүве-дир. Ынчангаш чаа картофель шыгжаар чер кылыры негеттиинг бергеи.

Канчаарыл? 200 тонна картофель шыгжаар чер тудар деп шиитпирлеттингеи. Саял артындан тудугжу бригаза-даа келген, объектиниң чогуур хуусаада, эки шынарлыг кылытар бис деп даваан. Оларның ийидиишкынынга совхоз директору Сергей Георгиевич Минокынс ойталаа шыдаваан. Бергүн уштун, черже октаан:

— Узуну ийи чүс метр ханы онгардан мөөлп кааннар, оолдар. Оон ханазын бетоннаар. Машина өртөр чер кылыры-ны утпаар. Ынчангаш кырын дуглап даарынарга ол-ла — шыгжамыр белеп болур— деп, сагыш амыр айтыышкын бе-рип-тир.

Ажыл-даа хайнытын үнген. Адагаштарда быжыглаан ханаа ыштарының аразынче даш, сай, дой-довурак дээш холга туттунганын-па октап тургулаан. Цементилиг эзилдиригбиле десилеп чаттан ханалаа безин үнүп-ле орган.

А бир эвес бойдустуң халаа-вы эвес болза... бүгү чүве «будеэ бөөр ийик... Тудуг черинге зажок суттур чаашкын суу. Харын-даа чамдык улустуң чугаазы-биле алырга, эрээн хар суу дола берген иргин. Оон уржуу-биле объектиниң бир ханазы хөме кээп дүшкеп! А ону катап эде кылырга кым акша төлээр деп! Ажылдың шынар чок. Бүү-хаа хол даштыбиле кылган тудугжулар авансыга алганы 7,7 мун рубль түнге ол хананы катап тургузар-даа ужур чогум билгеш тудугдан дезипкеннер.

Чыл доостур чыгап турар, а үрей кылыышкыны эдериниче кым-даа кирбөөн, кирери-даа чогенчиг-ле. А ону сонуургап айтырган кижилерге совхозтуң удуртукчулары агаар-бойдустуң халаны буруулуг деп тайылбыр бергилээр. А чайык, сугда чүү деп? Бо талазы-биле харысалгалыг кижилер буруулуг ышкажыл. Шыгжамырның ханаларын салырыгга хүрүненин 17 мун акшазы үчгеп. Чарыгдалды кым төлөөрил? Ол хире хөй түнүг агаар-бойдусче чүүй каврга болур бе ынчаш. хүндүлүг Александр Георгиевич? Ажылдың эгелекчизи болунар болганда, боттун кусели-биле чаттырыгны этсе эки эвес бе?

С. СЕРГЕЕВ.

ШҮГҮМЧҮЛЕЛ ОДУ КҮШТҮГ

Садыгга чаа бараан киргеп
Сагыжым-даа ында барган.
Ону кызын садып аар дээш
Ол, бо маңнап, хөлзеп
турган.
Үш шак ажыг үе «чидим»,
«Үүделиг» чүве болду.
Табельчи аныяк кыс
Дазырады кончуп-кончуп.
Тайылбырым бижиткештин,
Даргадыва киирипкен.
Чылдагаан чок «чипкен»
үем
«Чырга» биле домей болду.
Ажыл шагы төне бөөрге,
Ажык хурал кыла каапкан.
Аажок-ла изиргетти,
Артында-ла суг дер дүштүм.
Шиитпир үнген, чидиник
канчаар.
Шивегейлеп турган ышкаш
Үш-ле шак дээш өөрүм
мени
Үндүрер-даа чыгыы болду.
Сөзүм алгаш доңгуттулар.
Чөпшөөрешпес арга-даа чок
Шүгүмчүлел оду күштүг,
Шүгүмнери чугула-дыр.

Д. ООРЖАК.

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙНИ— МАЛ АЖЫЛЫНЧЕ

(Төнчүү. Эгези 1-ги арыда).

организацияларының ажылы чогуур негелдеге четпес тургустунган.

«Нарын» совхозтаа С. Мижит, С. Бугаанчык, Б. Сарыг-оол оларның төрүүр үүс хойга онааштыр ол-ла дараалашкаа-биле 33, 67, 77 хурагаларны алганы мал ажылында коммунистерниң авангардчы ролюн улам бедидер талазы-биле ажылдың четпес тургустунгаын херечилеп турар.

Партия өредилгезиниң шынарынче кичээнгейни партия организациялары кошкатканындан Ленин аттыг, «Морен» совхозтарда, КМК-да, СТУ-да партия өредилгезиниң шынары куду, техниктиг дериглелер-биле, көргүзүг материалдары-биле кошкак хандырылган.

Партиянның отчёт-соңгуулалыг конференциялары болза, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери амыдыралга боттандырар дээш совет кижилериниң, ооң иштинде Совет Тываның ажыл-ишчилериниң шалынчы ажылдап турар үеинде болуп эртип турар-дыр дээрзин СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин ол конференцияга демдеглээн. Республиканың көдээ ишчилериниң бо чылын 117 муң тонна тараны ажаан алганы, ооң 15 муң тонназын күрүнеге дужааганы багай эвес түүнел дээрзин ол чугаалап, эрзинчилериниң чедип алганы чамдык чедишкинилериниг доктаап, кол кичээнгейни чедир кылдынмаан ажылдарже угландырган.

Районуң совхозтары күрүпедеи хой саның капитал салыышкыннарны, ишы-бүрү техниканы ажаа-даа, ооң ажаалда-кадагаалышче, эдилелиниче кичээнгейни кошкаткан, мал бажының өзүлдезин, сүт саалдазы, дүк кыргылдазы өскүш дээрзин Г. Ч. Ширшин демдеглээн.

Чурттакчы чондан мал салып алырынче күштү мөөкнеп, күрүнеге садар эт планын ооң күүседип, совхозтарның малының баш саны остуреринче кошкак кичээнгейни угландырып турарын, уксажыдылга талазы-биле ажылды кошкатканындан, чер ажылында бар четпестерни өренип көөрүн, малчыннарның амыдырал хандырылгазын улам экижидерин, кыштагларже электри чырыын киирер дээш боттуг ажылдарны чорударының чугулазын ол чугаалаан.

Районуң орук тудуунда, тудуг организацияларында ажылдың кошкаан, кижизидилге ажылында бар четпестерни анализтевишаан, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң удуртукчуларының кичээнгейни шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларже Г. Ч. Ширшин угландырган.

• • •

СЭКП райкомунуң организастыг пленуму партия райкомунуң бирги секретарынга А. Ч. Монгушту, ийги секретарынга К. А. Монну, секретарынга С. К. Орус-оолду соңгаан.

М. КАЛЧАН.
«Шынның» тускай корр.

ДАЙЫНЧЫ ӨӨНҮКТЕР

Афганистан Демократтыг Республикада өскүш хемчээлдиг совет шериглериниң аваа болгаш тактиктиг өредилгезин даглыг чериниң кончуг берге нарын байдалдарында чангыс эвес удаа эртип турар. Офицерлер болгаш солдаттар шыдамныг болгаш тура-соруктуун, дидимин база шудургузун көргүзүп турар. Олар боттарының бүгү билиглерин болгаш мергежилин дайынчы афган өөнүктериге дамчыдарындан чажам дивес.

1. ДАГЛАРГА ТАВАРЫЯГА

Звено командири 1-ги класстыг шерег удуртукчузу капитан Вячеслав Соколиктин самолёдту сес муң хире метр беликке ужудун чораан. Ооң адаанда үүс-үүс километрде даглар чептылган. Ында—«дайзын». Даг оруктары суда октапкан кожалаң дег «тулчуушкун чорун турар» артче дыйлайпп үнүп келген...

Самолёт бодунуң «согуг» таварыштырар чериге—чалым хаялар-биле хүрээлеткен капчалга—«дайзынның» кол одаанга чоокшулап орган. Хенертен шимчедикчиниң хөделири өскерилгеш, удаааанда шуут соксаан.

Капитан Соколик үүг болганы командылал пунктузунче дамчыткаш, шимчедикчини катап ажылдадырын оралдашкан. Бодунуң дүргенин чидирбес кылдыр самолёттуң шала кудулдур бадыптар кылдыр углаан.

Капитан мындыг болуу бээр таварылганы черге чангыс эвес удаа сайгарып турган. Ам ону ынчаар хөделдирериче бодунуң амы-тыны дээш сагыш човаашкын эвес, а хүлээлге албадап турган. Кезек болганда хөлчок-ла күзээни чалбыраш шимчедикчиниң соонда көгереш дээн...

Ол ужудуушкунга капитан Соколик бодун туттунун билирин, эрес-дидимин көргүскен. Даалганы чедишкиниг күүсеткен.

Коммунист Соколик ужудар талазы-биле, ылангыя дайынчы байдалдарга хөлчок чоокшулаткан ужудуушкуннарга дүржулгазын мөөнээн. Өредилгете чедишкинилери, эрес-дидимн чоруу дээш тергиин эки звеноның командири Дайынчы Кызыл Сыдыс орден-биле шаннаткан.

2. ТАШАКУР—«ЧЕТТИРДИМ»

Ан-26 бодунуң турар чериге доктаапкан. Ооң мурнунда ол даглар кырыына нарын байдалдарга дөрт ыяк ужудун, билбези аэродромга база хонгаш келген. Агаар кораблиниң командири 1-ги класстыг шериг ужудукчузу капитан Александр Комиссаров чүгле ам кээп, шимчедикчилерни доктааткаш, улуг тынын, шөлээнзирээн: ийи шак дыштамын болур.

Туруштарда транспорт самолёттары, ооң аразында афган-даа самолёт бар. Ында ужудун үнериге белеткел чорун турган. Солагай талакы шимчедикчи «даштанкаш» шимээн барган. Ийи дугаарында хөделдирген—база хоржок.

—От бербейн турар-дыр—деп, порт техниги улуг лейтенант Александр Стромогусовка Комиссаров чугаалаан.—Барын дузаалажып берээлем...

Афган самолёттуң ужудукчузу оларга үткүштүр кылаштап орган. «Минута бүрүзү үнелиг»—деп, ол чугаалаан, дуза кадарын дылээн. Комиссаров самолёттуң кабиназынче кире берген, а Стромогусов капотту ажыдыкан. Удаааанда шимчедикчи ден-дескн болган ой-тавында ажылдай берген. «Ташакур!»—«четтирдим!»—деп, ужудукчу чүректиң ханызындан чугаалаан.

Афган самолёт даглар кырынче кара точка боолп ыраап чорүй барган. Экиважтын дыштанып үеин төнгеп: база катап шимчедикчиин хөделдиргеш, Комиссаров ужудун үшер апарган.

3. КОКПАГА ЧҮҮ ТАВАРЫШПАС БООР

Совет болгаш афган шериглериниң кезектери чедер ужурлуг черинче даг илчирбези-биле доктаашкын чок чорун орган. «Тулчуушкун» өредилге байдалдыг-даа болза, дайынчылар кичээнгейни чок чоруур болза хоржок: ам-даа душманнар дээрбечилер бо-ла таваржын кээп болур, дагларга кандыг-даа таварылга болуу берип болур.

Чогум-на ынчангаш бажыңга чоруур доскуулче лейтенант Г. Загомуло эң-не дуржулгалыг, эки боолап-даа, мина дилеп-даа билир, хайгаралын оксунмас, черинг уг-шинн эки тодарадыптар солдаттарны чоруткан.

Баштакчы аваа дайынчы Александр Хохлов хая-даштыг хорумнарны илдик чокка эртишаан, колонияга орукту ажыдып берип чораан. База бир хорумнуң баарынта ол доктаапкан. Даштар аваа боттары чуглуп бады келген хире эвес, а кым-бир кижи чыый саалып каан ышкаш болган. Дайынчылар аваа сес миналы ужулгаш чазылбас кылган. А бо кокпаган чүгле солдаттар эвес, а дагда аалдарның чурттакчылары база чорун турар болгай. Бир эвес маңаа солдаттар серемчилелдиг эвес, билдилиг болгаш эрес-дидимн хөделбээн болза, ийнын бо-ла кедеп чыткан.

Дайынчылар база катап бурунгаар шимчея чорукан. «Атакажа» кирериниң медээзинге чедир хуусаа улам эвээжээн, ынчалзажок серемчилелди черле кошкадып болбас: каржы-лошкун дээрбечилер чангыс ындыг «белек» арттырып каан турар деп чүве чок.

Дайынчылар ооң ынай үш катап доктаар ужурга таварышкан. Душманнар миналарның ангы-ангы хевирлерин, оларны чажырарының янзыбүрү аргаларын ажыглаан. Ынчалзажок түнел чангыс: совет солдаттар өлүмүг бежен ажыг миналарны чазылбас кылган.

В. НАЯЧУК.
В. ГЛАДИЛОВ.
СЭТА-ның корр.

КНО-ДАН ҮНДҮРЕРИН НЕГЭЭН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының бүгү шиитпирлерин херекке албайн, КНО-нуң Уставын болгаш принциптерин каржызы-биле үреп келген болгаш үреп-даа турар Израильди КНО-нуң кежигүнүнден үндүрер дугайында негелдеп хөй күрүнелерниң төлээлекчилери илгерейлээнгеннер.

Каттышкан Нациялар Организациязының Уставын болгаш принциптери, делегей эргезин Израиль каржызы-биле үреп, КНО-нуң болгаш ооң органнарының шиитпирлерин күүсетпейн турарын 43 чурттарның делегациялары бүүү шапкан болгаш ол дугайында үүскай бижиктн КНО-нуң Кол Ассамблеязының даргазынга чорутканнар. КНО-нуң шиитпирлерин херекке албас, күүсетпес күрүне ооң кежигүү болуп турган херээ чок деп, ук документиде айыткан. КНО-нуң кежигүүнүден Израильди үндүрер дугайында негелдеп хөй чурттарның төлээлекчилери база деткээн. Ынчалзажок АКШ-тың делегациязы Израильди камгалап, Израиль күрүнезин Каттышкан Нациялар Организациязындан үндүрүптер болза, КНО-дан Каттышкан Штаттар база үнер апаар деп кыжангаан.

ЭДЧ-НИҢ СЕССИЯЗЫНЫҢ XXXVII ХУРАЛЫНЫҢ ТҮНЕЛДЕРИНГЕ ХАМААРЫШТЫР

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелинде кирип турар акыдуңма күрүнелерде чаагай чаңчыл тургустунган — кады ажылдажылганың түнелдерин ЭДЧ-ниң хуралынга чыл бүрүде түнеп, социалистиг интеграцииның чорудулгазын улам-на ханыладырының кол угланыышкынарын тодаргайлап, ийнги эрге-ажыктарга дүүшкен экономиктиг кады ажылдажылганың курлавырларын дем-биле тып ап турар. Найыралдың, бот-боттарын билчириниң, күш-ажылдың социалистиг делегей хуваалдазының артык күштүг чоруунуң чаа аргаларын тыварынга соонуургалдың долу илергейлээшкиннери ЭДЧ-ниң дээди органының хуралдарынга демдеглеттинин турар.

Чаа хевириниң делегей харылзаалары төөгүде эң-не баштай Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазынга боттанган. ЭДЧ-ниң чурттарының бүгү күжеиишкиннерин сырый холбаштырары, демнештирери хамыктың мурнунда акы-дуңма социалистиг чурттарның улус ажыл-агыйын планныг шапкын хөгжүдүнче, чонуң материалдыг чаагай чоруун, культурлуг деңнелин бедидеринче, акы-дуңма чурттарының экономиктиг хөгжүлдезиниң деңнеледерин дески болдурарынче угланган. Дугуруштунган, дем каттыштырган ол күжеиишкиннериниң алыс соңгулазы—социализмниң күчүлерин улам-на быжыглаары, ЭДЧ чурттарының улустарының чаагай чоруун чайгылыш чок бедидери болуп турар.

Ынчалзаалариың эвес ажыктыын, чаагай үре-түүнелдиин, бистиң социалистиг күрүнелеривистиң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын улам-на быжыглаарынче ЭДЧ-ниң кежигүн бүрүзүнүң чүткүлүн Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң сессиязының чоокта чаа Герман Демократтыг Республиканың наймысталы Берлинге болуп эрткен XXXVII хуралы база катап тодаргай бадыткаан.

Чазактар баштыңарының хуралга чугаалажын көрген айтырыглары экономиканың ажыктынын бедидери-биле, социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының улустарының амыдырал деңнелин улаанна экижидери-биле сырый холбаалыг болган. Ол чугула айтырыгларны акы-дуңма социалистиг чурттар дем-биле чедишкининг шиитпирлээринге бүрүн бүзүрелдиг. Одаар түүлдерни, чиг-этти болгаш материалдарны камналгалыг ажыглаарының аргаларын дилеп тыварынче оныа кичээнгейни угландырган. Энергия болгаш курлавырларны камналдыг ажыглаарынга дүүшкен машиналарны чогаадыры, бүдүрери, депшилгелиг технологияны ажылдап кылыры оныа чугула ужур-дузалыг деп санап турар. Ол дээрге, бедик шынарлыг машиналарны бүдүрер талазы-биле ажылдарны үргүлчүлээрин-дир.

Агроүлетүүр комплексизин сайыраттайжыдары, чонуң хереглеп барааннарын бедик шынарлыг кылдыр бүдүрери ышкаш, экономиктиг соңгулаларже оныа кичээнгейни сессияның хуралынга угландырган. ЭДЧ-ниң чурттары ол соңгулаларны чедишкининг шиитпирлээрин амыы үеде чугула ужур-дузалыг деп санап турар. Көлөө ажыл-агыйның болгаш аъш-чем үлетүүрүүнүң талазы-биле кады ажылдажылганы — катап соңгудар дээш демиселдиң оруунче президентиниң баштайгы базымы. Соңгулдаларга бадыладыр кылдыр киирер медегелел —дараазындагы базым. Баш удур бодап алганындан, бирги эллегче, политиктиг утка-шынарлыг, ол медегелди Рейган амдыызында киирбээн. Хайгааракчыларымы санап турары болза, ол чүгле үеин маңаа айтыыр, бо чылдың төнчүүнде, бир болза, келир чылдың эгезинде ол шиитпирни АКШ-тың президентизи киирер чадавас.

Комиттетти тургузуп алганы — ам болуур соңгулдаларга хамаарыштыр бодунга таарымчалыг байдалды тургузуп алыр дээш Ак бажың ээзиниң самнап турары ол. Ол бодун политиктиг демиселдеп бедик кылдыр тудуп, чурттуң хөрээн удуртур дээш күжүн үндүрүп турарын көргүүксээн, каждарлап турар. Ооң-биле кады баш удур, соңгулдалар бүүүзүнде ону чорударының акша-хөрөнгизин чымырынга таарымчалыг байдалды тургузуп турар. «Рейган-буш-84» комитеттиң хөрөнгизи ээвээш эвес болуруи соңгулдалар бүүүзүнүң кампаниязының удуртукчулары саная турар. Рейганы көдүрер дээш комитет бодунуң ажыл-чорудулгазының эге чадазында безин 20 ажыг миллион долларны чымп алырын планнап турар. «Рейган-буш-84» комитеттиң удуртулгазы бөгүнде дувурей берген. Америк соңгукчуларының ортузунда президентиниң ады баксыраап турар. Ооң чорудун турар политиказы чуртту ханы экономиктиг бууразшкынга чедирип, ядролуг аймылды дергелдиреринн болдурган. Эй-биси телекомпаниянның болгаш «Вашингтон пост» солунунуң чоруткан айтырыгларындан илерээнн болза, президент эрге-хүлээлгете соңгулдаларны ам чорудар болза, ол аштырышкынга тааржыр ужурлуг. «Шаг-үеин чылзыр», соңгукчуларны бодунуң талазынче эелдирип алыр, соңгулда бүүүзүнүң демиселинге херек акша-хөрөнгини чыыр дээш Рейган бөгүнде оралдажып турар. Ынчангаштың «Рейган-буш-84» деп комитетти тургускан.

О. ШИРОКОВ.
Ю. ЛЕВЧЕНКО.
(СЭТА).

ИЙИ УГЛАНЫЫШКЫН, ИЙИ ПОЛИТИКА

Мооң мурнунда тургустунган чаңчыл ёзугаар Каттышкан Нациялар Организациязының хүүнү кылдыр октябрь 24-тү доктааткан, 1945 чылдың ол хүнүнде КНО-нуң уставы күштүг болуп кирген.

Ол үндезин кол документиде демдеглээнн болза, КНО-нуң кол соңулгазы — делегейге тайбыңны болгаш айыл чок чорукту быжыглаары, улустар аразының бүгү талалыг кады ажылдажылгазын хөгжүдери. Ол соңулгалар бөгүнде база күштүг болуп артышаан.

Амгы үеиниң чугула айтырыглары КНО-нуң Кол ассамблеязының 38-ки сессиязының хүн айтырының чугула айтырыглары болуп турар. КНО-да санал-оналдарның көргүзүп турары болза, делегей байдалының чидиглеңгеин, дайын айылының, ылангыя ядролуг халаптың, өзүп турары күрүнелериниң хөй нуруузун дүвүредип турар. Оларның саная турары болза, чепсегленишкинин соксадыры, шериг удур туруушкуннарының деңнелин бадырары, делегей харылзаларына күш дөгээр чорукту болдурбазы.

Ооң уламыдан ядролуг халаптың айылын чок кылырынче угланган, дайынның айылын болдурбазын болгаш чер кырының политиктиг климадын экижидериг саналдан турар Совет Эвилелиниң саналдары бедик үеледи сессияга алган. Ядролуг дайын дээрге кижиге улур эң дерзин кем-херек, ядролуг чепсегленишкиннерин соксадыр болгаш космос делгеминге, космоска хамаарыштыр черже күштер ажыглаарын хоруур деп, совет саналды делегаттарының хөй нуруузу деткээн.

СЭКП ТК-ның Чингиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чоокта чаа киргеин медегелели сессияга камчаар-даа аажок улуг салдарлыг болган. КНО-нуң индириндеи дыка хөй күрүнелериниң төлээлериниң демдеглээнн болза, бо кончуг чугула документиде амгы үеиниң эң чидиг айтырыгларын ханы сайгарып каан, делегей байдалының чидиглеңгениниң боттуг чылдагаанларын айыткан, делегей байдалын экижидериниг тодаргай программазын киирген, тайбыңны быжыглаарыга, ядролуг халапты болдурбазынга шиитпирлиин ССРЭ база катап бадыткаан.

Оон-биле чергелештир улам тодарап илерээнн болза, чер кырынга тайбыңны быжыглаар дээн чонуң күзел-чүткүлүне АКШ-тың чаазанын туружу удур болуп турар, делегей байдалын дүшкүрлеңдирер, ядролуг, диниктиг болгаш аваа-даа чепсекти эндере бүдүрер, АКШ-тың чагырыкчы туружун тургузар угланнышкынын дүжүрер дээш шимчээшкиниң неделязы болуп эртер.

ПАКИСТАНДА БАЙДАЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). Пакистанның шериг эрге-чагыргалары демократия дээш демиселчилерни база катап каржызыбыле шаажылап, тудуп хоруглаан турар. Франс пресс агентствонуң дыңнатканын ёзугаар алырга, чүгле соолгу хүннерде безин Синд можуга 250 кижини тудуп хоруглаан. Хоруглаттырганнарның кол муруузу —демократияны чуртка катап тургузар дээш шимчээшкиниң удуртукчулары болгаш активчилери. Амгы шериг эрге-чагыргаларынга чагыртпас дээш кампания Пакистанда ийи ай дургузунда үргүлчүлеп турар.

Генерал Зия-уль-Хактың диктаторжу шериг ёзу-чурумунга удур демиселди тиилелгеге чедир чорудар дээн пакистан улустуң шиитпирлиг чоруун эрге-чагыргалар каржы шаажылал-биле сый шаан шыдавас. Чазакка удур массалыг чыскаалдар Синд можунуң хөй хоорайларынга болганын даштыны информация агентстволары дыңнадып турар. Вашингтон-биле Пакистанның шериг сулчозинге удурланнышкынының демдээ кылдыр Хайрпурга чыскаалдың киржиичилери америк тукту орттедипкеннер.

МИНИСТРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Ортумак ыракымдың америк чер ракеталарын Барыын Европаның чурттарынга эккеп кептередир дээн планны француз президент бүрүн деткип, Англиниң амты чазаанын уламнышкынынга каттыштырган, сарыыл чок турушту эелдирип Англиниң солунары бижип турар.

Европага стратегиг боочесекти кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажышкыннарга француз болгаш англи ракета-ядролуг чепсектерин барымдаалаан корген турарындан Франциниң болгаш Англияның мурнуку хевээр ойтаалап турарын ужуражышкынның киржиичилери база бадыткааннар. Ынчангаш социалист Ф. Миттеран АКШ-тың администрациязының болгаш Англияның консерватиг чазаанын дайынзырак, айылдыг политиказын деткип турар.

САРЫЫЛ ЧОК ТУРУШ

ЛОНДОН (СЭТА). Англияның премьер-министри М. ТетчериҢ болгаш Франциниң президентизи Ф. Миттеранның ужуражышкынынга чугаалажып корген ол айтырыглар—шериг айтырыглары болуп турар. Ортумак ыракымдың америк ядролуг чаа ракеталарын Барыын Европаның чамдык чурттарынга эккеп кептередир дээн планны француз президент бүрүн деткип, Англиниң амты чазаанын уламнышкынынга каттыштырган, сарыыл чок турушту эелдирип Англиниң солунары бижип турар.

Европага стратегиг боочесекти кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажышкыннарга француз болгаш англи ракета-ядролуг чепсектерин барымдаалаан корген турарындан Франциниң болгаш Англияның мурнуку хевээр ойтаалап турарын ужуражышкынның киржиичилери база бадыткааннар. Ынчангаш социалист Ф. Миттеран АКШ-тың администрациязының болгаш Англияның консерватиг чазаанын дайынзырак, айылдыг политиказын деткип турар.

ҮЕ-БИЛЕ ШЫЛГАТТЫНГАН

чурттарының улустарының чаагай чоруун чайгылыш чок бедидери болуп турар.

Ынчалзаалариың эвес ажыктынын, чаагай үре-түүнелдиин, бистиң социалистиг күрүнелеривистиң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын улам-на быжыглаарынче ЭДЧ-ниң кежигүн бүрүзүнүң чүткүлүн Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң сессиязының чоокта чаа Герман Демократтыг Республиканың наймысталы Берлинге болуп эрткен XXXVII хуралы база катап тодаргай бадыткаан.

Чазактар баштыңарының хуралга чугаалажын көрген айтырыглары экономиканың ажыктынын бедидери-биле, социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының улустарының амыдырал деңнелин улаанна экижидери-биле сырый холбаалыг болган. Ол чугула айтырыгларны акы-дуңма социалистиг чурттар дем-биле чедишкининг шиитпирлээринге бүрүн бүзүрелдиг. Одаар түүлдерни, чиг-этти болгаш материалдарны камналгалыг ажыглаарының аргаларын дилеп тыварынче оныа кичээнгейни угландырган. Энергия болгаш курлавырларны камналдыг ажыглаарынга дүүшкен машиналарны чогаадыры, бүдүрери, депшилгелиг технологияны ажылдап кылыры оныа чугула ужур-дузалыг деп санап турар. Ол дээрге, бедик шынарлыг машиналарны бүдүрер талазы-биле ажылдарны үргүлчүлээрин-дир.

Агроүлетүүр комплексизин сайыраттайжыдары, чонуң хереглеп барааннарын бедик шынарлыг кылдыр бүдүрери ышкаш, экономиктиг соңгулаларже оныа кичээнгейни сессияның хуралынга угландырган. ЭДЧ-ниң чурттары ол соңгулаларны чедишкининг шиитпирлээрин амыы үеде чугула ужур-дузалыг деп санап турар. Көлөө ажыл-агыйның болгаш аъш-чем үлетүүрүүнүң талазы-биле кады ажылдажылганы — катап соңгудар дээш демиселдиң оруунче президентиниң баштайгы базымы. Соңгулдаларга бадыладыр кылдыр киирер медегелел —дараазындагы базым. Баш удур бодап алганындан, бирги эллегче, политиктиг утка-шынарлыг, ол медегелди Рейган амдыызында киирбээн. Хайгааракчыларымы санап турары болза, ол чүгле үеин маңаа айтыыр, бо чылдың төнчүүнде, бир болза, келир чылдың эгезинде ол шиитпирни АКШ-тың президентизи киирер чадавас.

Комиттетти тургузуп алганы — ам болуур соңгулдаларга хамаарыштыр бодунга таарымчалыг байдалды тургузуп алыр дээш Ак бажың ээзиниң самнап турары ол. Ол бодун политиктиг демиселдеп бедик кылдыр тудуп, чурттуң хөрээн удуртур дээш күжүн үндүрүп турарын көргүүксээн, каждарлап турар. Ооң-биле кады баш удур, соңгулдалар бүүүзүнде ону чорударының акша-хөрөнгизин чымырынга таарымчалыг байдалды тургузуп турар. «Рейган-буш-84» комитеттиң хөрөнгизи ээвээш эвес болуруи соңгулдалар бүүүзүнүң кампаниязының удуртукчулары саная турар. Рейганы көдүрер дээш комитет бодунуң ажыл-чорудулгазының эге чадазында безин 20 ажыг миллион долларны чымп алырын планнап турар. «Рейган-буш-84» комитеттиң удуртулгазы бөгүнде дувурей берген. Америк соңгукчуларының ортузунда президентиниң ады баксыраап турар. Ооң чорудун турар политиказы чуртту ханы экономиктиг бууразшкынга чедирип, ядролуг аймылды дергелдиреринн болдурган. Эй-биси телекомпаниянның болгаш «Вашингтон пост» солунунуң чоруткан айтырыгларындан илерээнн болза, президент эрге-хүлээлгете соңгулдаларны ам чорудар болза, ол аштырышкынга тааржыр ужурлуг. «Шаг-үеин чылзыр», соңгукчуларны бодунуң талазынче эелдирип алыр, соңгулда бүүүзүнүң демиселинге херек акша-хөрөнгини чыыр дээш Рейган бөгүнде оралдажып турар. Ынчангаштың «Рейган-буш-84» деп комитетти тургускан.

О. ШИРОКОВ.
Ю. ЛЕВЧЕНКО.
(СЭТА).

НАЙЫРАЛДЫҢ ДЫЛЫ

Бистиң найыралчы чаңгыс аай өг-бүлевис—Совет Социалистиг Республикалар Эвилели бөгүн бүгү делегейниң мурнунга сайыраңгай социализм нинтилелин тургузуп турар үүс ажыг нацияларның болгаш улустарының найыралдыг өг-бүлези болуп турар. Бистиң чуртувуска чонуң интернационалчы чаңгыс аай чоруун быжыглаары, нацияларның дең эргелиг, хостуг хөгжүлдези, орус дылды бүгү нацияларның болгаш улустарының аразында харылзажырының чепсээ кылдыр хүлээп алганы, ленинчи Коммунистиг партиниң национал айтырыын демократчы ёзу-биле шын шиитпирлээнинин ачызында ол боттанган.

«Нацияларның болгаш дылдарның дең эргезин хүлээп алганы марксисчилерге эң-не эргим үнелиг болуп турар. Пролетариаттың чаңгыс эви, ажылчыннарның ангы демиселинин сонуургалы бир нацияны оскезин дарлаар чорукту бичин-даа болдурбазы-биле, бот-боттарынга каразынар чоруун болдурбазы-биле оларның аразынга эң-пе долу эрге херек»—деп, В. И. Ленин чугаалаан. Ол ленинчи идеялар партияның программалыг негелделери апарган, ынчангаш хаан чазаанның «күрүне дылын, га» өскө дылдар чагыртыр дээн хоойлузун дораан уэуткаан.

Социализм нацияларның, оларның культуразын болгаш дылдың хостут, бүгү талалыг хөгжүүрүнүң үндезин аргазы апарган. Социалистиг тургузугнуң практиктиг амыдыралы «ийи дугаар сорттуг» дылы болгаш «ийи дугаар сорттуг культуразы» турбас деп үүвеин ол бадыткаан. Ол чорук нация бүрүзүнге бодунуң дылынын кырынга угаан-бодал талазы-биле ханы уткалыг, Ада-чурттуң-даа, делегейниңдээ культуразын байыдып болур улуг чогаалдарны тургузар арганы берип турар.

Бистиң чуртувуста үүс үжен ажыг дылдарлыг нациялар, улустар, национал болуктер дең эргелиг бот-боттарының дылдарын, культуразын улам байлакшыдып, бурунгаар хөгжүп орар. 70 ажыг дылдарда чечен-чогаал бижиттинип, 67 дылда радиодамчыдылгазын чорудуп, 52 дылда өртүмак школага өредилге номнарын чогаадып, 42 дылда театр шиилерин көргүзүп, 46 дылда журналдарны үндүрүп турар.

Совет кижилерниң бо хүннерде амыдыралының бир онзагай байдалы—республикаларның, областарның, районнарының, харын-даа бир бүдүн коллективтиң безин составының хөй национал болуп турары. Ынчангаш кижилериниң аразынга бот-боттарын эки билчири, чоок найыралдыг болуру, интернационалчы чаңгыс аай культураны тургузары оларның дылдарының бот-боттарын удур-дедир немеп, байлакшыдып турар.

Орус дыл—нациялар аразының харылзаазынга «эң-не эптиг», «эң-не таарымчалыг» дыл деп, В. И. Ленин онзадап демдеглеп чораан. 1979 чылда чоруткан чурттакчы чонуң чизезин ёзугаар алырга, совет хамаатыларының 58,6 хуузу (хөй кезин) орус дылды ийи дугаар төрээн дылы кылдыр санаан. Орус дыл чаа социалистиг культураны тургузарынга мурнакчы рольду ойнаан, делегейниң бурунгаар депшилгелиг культуразын бодунда шингээдип ап турар, улуг орус культураның дылы. Революцияның болгаш улустарының социал-экономиктиг болгаш культурлуг тургузуушкунунуң бурунгаар хөгжүлдезинге канчаар-даа аажок улуг акы-дуңма дузаны чедиргеннин-биле улуг хүндүткелди болгаш ат-алдарны чедип алган чонуң дылы болуп турар. Орус дыл кырынга хостуг чугаалаары бүгү нацияларның улам ханы чоокшулажырының, оларның найыралын быжыглаарының, ССРЭ хамаатыларының Ада-чурттуң болгаш делегейниң угаан-бодал культуразын шинчээдип алырының кол дүлүүрү болуп турар, ынчангаш орус дылды өөренири совет кижи бүрүзүнүң онза сонуургалы апарган.

Бо хүннерде бистиң чуртувустуң орус эвес чурттакчы чонунуң 62 хуузу орус дылды хостуг билир. Социалистиг тургузуушкуннуң үезинде бүгү нациялар болгаш улустар «дылдың интернационалын» тургузуп, бот-боттарының культуразын болгаш дылын хүндүлеп, чаңгыс номналдың—марксизм-ленинизмниң тутунун адаа-биле сырый каттыжып, найыралдыг өг-бүледе чуртап, коммунизмни тургузуп турар. Орус дылга бижип чоруур кыргыс Чингиз Айтматов, абхаз Георгий Гулиа, азербайджан Чингиз Гусейнов, узбек Раим Фархади, казах Олжас Сулейменов, чукча Юрий Рытхэу дээн ышкаш чогаалчыларның чогаалдары интернационалчы культураны хөгжүдеринге улуг салыышкын болурундан ангыда, чонуң национал культуразын, характерин, психологизын көргүспүшаан, орус дылды база байыдып турар.

Ооң мурнунда үүс-үүс чылдарда өске чон, өске күрүнелер-биле харылзажырында дыл даш кожеге болуп шаптыктап турганы билдингир болгай. Бо хүннерде-даа буржуаз делегейде дыл айтырыы чидиг демиселдиң чылдагаанны болуп артышаан. Ооң чижээн англи болгаш француз дылдарлыг Канаданың чурттакчы чонундан. Бельгиида фламандылар болгаш валоннарның аразында байдалыдан, капиталистиг делегейниң өске-даа чурттарындан көрүп болур.

Аразында чоруудешкек аңгыларны ССРЭ-ге узуткан чок кылгаш, тоогуде бир-ле дутварында нациялариың бүгү талазы-биле дең эргелиг хөгжүүр эргазын тургускан.

К. ХАНАЗАРОВ.
философия эртемнериниң доктору, профессор.

Чили. Фашистиг Пиночеттиң джиниге чедир чепсегленген полицейжилери Сантьягонун чанында майгыннарга чурттап турган чили хамаатыларже араатанзыг ёзу-биле чоокта чаа халдаан. Чурттуң найысылалынын бажын чок 2000 чурттакчылары майгыннарлыг ол лагерье турган. Пиночеттин полицейжилери карак чажы төгүлдүрер гранаталарны баштай лагерьже октаан болгаш ынаар чаза таварын киргеш, херээженнерни, кыргыннарны бичин чаштарны камхайыра чокка соп, хилинчеттеп турганнар. Оларның майгыннарын үрегдеп каакан болгаш хой кижилерни дар балыглаан, алаан каш кижини тудун хоруглаан.

ЮПИ агентствонуң корреспондентизиниң дыңнатканын ёзугаар алырга, Сантьягонун ыдыында чер бажыңларда чурттап турар хой өг-бүлелерге электри чырыын болгаш ижер сугну бербестей бергеи. Ол чер бажыңларда 300 муң ажыг кижи берге байдалга таварышкан. Оларның хой нуруузу — аңыл чоктар.

ЧУРУКТА: майгыннарлыг лагерьнин үрегдээн сөлүүнде.
АП—СЭТА-ның телефотозу.

Суурувустуң аян-шинчизи

ОКТЯБРЬНЫҢ АЧЫЗЫНДА

Республиканың өске бүгү совхоздарында ышкаш, «Тес-Хем» совхозтуң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга болган улуг чаартылгалар, чонуң аас-кежиктиг амыдырал-чуртталгазы Улуг Октябрьның база ленинчи национал политиказының, Төрээн чуртуң эгээртиннес дузаламчызының ачызында чедип алдынган. Октябрьның улуг байырлалынга үткүштүр күш-ажылчы коллективтерниң болгаш ажыл-ишчилерниң ортузунга социалистиг чарышты калбартпышаан, партия, совет, профэвиялел болгаш комсомол организацияларының база ажыл-агый органнарының чорутқан организакчы болгаш политмассалыг ажылының түнелинде, чамдык эки түнелдер чедип алдынган. Совхозмал продуктуларын бүдүрериң көвүдеп, эт, дүк садарының чыл планын бо эрткен тос айларда күүседи, сүттүүн ноябрь келинде боттандырарын хүлээгеп хей-аттыг ажылдап турар.

Ажыл-агайның кайы-даа салбырында, кайы-даа бригадада хүлээгеп ажыл-херээнге харысалгалыг, кежээ-кызымаа-биле эки түнелдерни чедип ап турар малчыннар бар. Чижээ, Ү. Шыпаа салбырының Кай-оол Балчирге удурткан № 1 өшкү бригадазы чүс башка онаштыр 93 анайны доруктурган. Өшкүден-не 841 грамм дүктү алган. Курунеге 3 тонна ажыг дүктү дужаар планын 3 тонна 482 килограмм кылдыр боттандырган. Өшкү кадарчызы Данов Сүрүп чүс өшкүге онаштыр 105 анайны менди камгалап алган. Бир баштан-на 882 грамм дүктү ап, күрүнеге дужаагаан. Билчеймаа Бопуймаа чүс баштан 104 анайны, өшкүденне 1 килограмм 77 грамм дүктү кыргып алган.

Совхоз төвү Берт-Даг суурда 444 ажыг өг-бүле бар. Суурнуң чурттакчызы 2240 хире ажып турар. Суур чылдан чылче каракка көзүлдүр сайзырап орар. Амгы чаа төлевиделдин чуртталга бажыныарындан ажыла, мында ортумак школа, 15 орунуг чыдыг эмнедир участок эмнелгези, уруглар сады, Культура бажыны, магазиннер болгаш столовая бар.

ОРТУМАК ШКОЛАДА

Чаа өөредилге чылында беш чүс ажыг өөренікчи өөренип кирген. Бо чылын чеди хире чаа башкы немешкен. 28 башкының 12-зи дээди, а 11-и түскай ортумак эртемниг башкылар. Ында ажыл-херээнге бердинген муракчы башкыларны чок деп болбас. Олар башкылаашкын ажылыга чогумчалыг арга-хевирлерин тып ап, харысалгалыын көргүзүп келген. Чаа өөредилге чылының эгезинден кызымак, чоогаадыкчы ажылдап турарларга математика башкызы, 8«б» класстың удуртукчузу Светлана Оюн, математика башкызы Тамара Сартылы, 2«б» класстың удуртукчузу Урана Шалык, белеткел класының башкызы Мария Биче-оол олар хамааржыр. Эрткен өөредилге чылында бо башкыларның өөредилге-кижизидилгелиг ажылының шынары эки болган.

«САЯНАДА»

75 орунуг бо ясли-садта совхозтуң яжы-бүрү мергежилдиг ажыл-ишчилериниң чаштары сагыш човаг чок өзүп турар. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы эт-тыг бо коллективте 13 ажылчын бичин чаштарының кижизидилгезинче биче эвес сагыш салып турар. Ясли-садтың ишти-дашты арыг-силиг. Бүгү-ле эт-септи болгаш көскү агитациялыг уругларга таарымчалыг кылдыр тургускан. Кижизидикчи башкылар Света Базак, Клара Чооду олар чаштарны көрдүүгеи программа-биле өөредип, кижизидип турар. Ажакчы-няньлар, коммунист Наташа Карма, Анай Чамыян, Чечек Сандык, Чатармаа Чооду, хоочун ажылдакчы Өнермаа Тыт-оол суглар уругларны хайгаарап, ажаарынга бүгү салыышынын киирип келген.

Бо чылын ясли-садтың улуг сеткелгезин кылган. Девискөрүнде херимни долгандыр чаарткан. Хөмүр-даш, токпак турар кажааны туткан. Одалга системазының батареяларын селип-септээн. Котёлунга чаа насосту салган. Совхозчем аймаа-биле эки хандырып турар. Капуста, картофельны белеткеп алган. Кызылдың садыг-кооператив училищезинің кулиария салбырын доосхан Света Күнзек чаштарга эмчиниң сүмелээнин ёзугаар амданныг чемнерни кылып берип турар.

Ясли-садтың ажылдакчылары хей-иниги ажылдарга идепкейлиг. Хой кыргылдазынга, ниитиниң малынга сиген белеткежиринге чылдың киржир. Бо чайын ол ажылдарга киришкеш, коллективтер аразынга калбарган социалистиг чарышка бирги черже үнүп, үш удаа акша шаңналын алган. Коъш-Өдекте малчын Бүрбү Дааваны олар шефке алган. Кажан херек апарганда коллектив кежигүннери дузазын көргүзүп бо-ла чеде бээр.

КАДЫКШЫЛ ДЭЭШ

Партияның социал политиказында калык камгалал айтырыы чугула черни эзлээн. Кол сорулга—аарыгны баш бурунгаар болдурбазы. Оон бир аргазы чурттакчы чонуң чыл санында диспансеризаетап, чер-черлерге эдилеглиг тарылгаларны чорудары болур. Берт-Даг суурда чыдыг эмнемир участок эмнелгезиниң коллективи бо талазы-биле чамдык ажылдарны кылып турарын оон эргелекчизи, дээди эртемниг эмчи Коммуна Оюн мынчаар чугаалады:

— Чурттакчы чонга баш бурунгаар камгалал тарылгаларны сезон аайы-биле кылып турар бис. Ону эдилеглиг график өзүгаар чорудуп турар. Бүгүн коммунист эмчи Дина Дугурга баштаткан алды кижи Ү. Шыпаа салбыры барды. Бо эмчилер энаа баргаш, школаның өөреникчилериниге туберкулёз аарыгларынга удур тарылга чорудар. Оон ангыла тарылга кылырындан ангыда, не-чаштарны шинчип, чурттакчыларның ниити санитарлыг байдалын база хайгаарап. Акушер-гинеколог эмчи Өнермаа Көген сааттыг нелерни үчётка ап, хайгаарадга тургузар — деп, ол ажылын таймылырлады.

Шыпап-ла, мындыг үүүшкүннер чурттакчыларның кадымын эжижиринге хөлчок дузалыг. Эмнелгеде сес эмчи бар. Олар дегерезин ортумак түскай эртемниг специалистер. Мергежилиин аайы-биле ачы-ангы адырларны харылап турар. Чижээ, чаа божаан не-лерни, оон чаштарын хайгаарап эмчи сестрэзы Мая Даваа. Ол не-чаштар эмнелгеден үнгеш, үш хонгаанда үчётка ап, ниити байдалын көөр. Чаштарны хар четкижете өзүлдезин көөр болгаш, четпестер илерттине берген таварылгада, незинге сүмени бээр. Амбулатория ажылын Рая Артык-оол харылаар. Ол колдуунда диспансеризтэен улус биле ажылдап турар. Диизецмаа Дүктүг-оол, Света Шоюн, Александр Чөмбүрүк олар чыдыг эмнедип турар аарыг кижилерни холга алыр сестрадар. Оларның бирээзи-не ийи хондур аарыг кижилер ажаап, эмнээш, солчур.

Кижилерниң кадыкшылы социал-даа, экономика-даа талазы-биле чугула айтырыларның бирээзи. Эмнелгениң бригада методу-биле ажылдап турар болуу дараазында малчыныарже үнүүшкүн кылыр. Оларга эдилеглиг тарылганы чорутпушаан, ниити шинчилгени кылып, амыдырал-чурттакчыларның санитарлыг байдалын көөр. Чоннуң кадыы дээш эмнелгениң коллективи болдунар-ла аргаларны ажылдап, бир деминг ажылдап турарын ук черде көдээ Совет күүскомунуң даргазы үнелеп чугаалаар.

С. ЧООДУ.

ЧУРУКТАРДА: 1. «Хүнчүгеш» ясли-садта кижизидикчи башкы, район Советиниң депутаты Лидия Оюн чаштар-биле кады. 2. Эмчи К. Оюнуң аарыг кижиниң шинчип орары.

С. ТАСТЫН фотолары.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Октябрь

25. ВТОРНИК

ВТОРНИК
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — «Уругларга аңчыгаштар дутаймында». 9.25 — Документалдыг телефильм. 10.15—«Голубой портрет». Ураи-чечен фильм. 11.40 — Концерт. 12.15 — Телемедээлер. 12.20—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — ВЛКСМ-ниң 65 чылынга. 15.50 — Бүгүдеге стадион. 16.20 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 16.50— Кино доңчулалы—«Австри черде». 17.30 —Аныяктар адрестери. 17.50— Концерт. 18.00 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00— «Күч». Киноэтюд. 19.05 — «Амыы делегей болгаш ажылчын шимчэшкин». 19.35 — Фильм-концерт. 20.00 — Авиацияның С. В. Ильюшин аттыг конструктор бюрозунуң 50 чылының дугаймында дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35—Аныяк күүседекчилериниң Бүгү-эвилел телеконкурузу. 23.00 — Документалдыг телефильм. 23.20 — 23.40 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Физика. 10-гу класс. Механиктиг чалгыглар. Үн. 9.05 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 9.35 — Физика. 10-гу класс. Механиктиг чалгыглар. Үн. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга Эстетика кижизидилгези. 10.35— Совет күрүешиниң үндезиниери болгаш эргелер. 8-ки класс. 11.05 — «Шыдыраа школазы». 11.40 —Совет күрүешиниң үндезиниери болгаш эргелер. 8-ки класс. 12.10 — Академик С. И. Вавилов. 12.55 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 13.25 — «Прометейниң салгакчылары». 14.25 — Байронуң романтика театры. 15.15 — Телемедээлер. 15.20—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30 — «Ye». 19.00 — Телефильм. 19.15 — «Спорт». Хосту хүрешке делегей чемпионадының мөңгүн шаңналын алган А. Доржу болгаш оон тренери В. Оюн-биле ужуражмышкын. 19.45— Телемедээлер. 19.50—Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15— «Делегей панорамазы». 21.00— «Ye». 21.35 — «Время выбрало нас». Ураи-чечен фильминиң 2-ги сериязы. 22.45—23.05 —Аар атлетикага делегей чемпионады.

26. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Аян-торукчулар клуву». 9.55 — «Таня». Ураи-чечен телефильм. 11.50 — Карел улустуң мырылары болгаш танцылары. 12.10 Телемедээлер. 12.15 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.36 — Эртем-таймылбырлыг фильм. 14.55 — Концерт. 15.40 — Мультфильм. 15.55 — Концерт. 16.30 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы П. Г. Лозинаның дугаймында телеочерк. 17.30 — Хөлүг чарыштар. 18.00 — Неделя спорту. 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45— Бүгүн делегейде. 19.00 — БАМ-ны кылып турар бис. 19.30— Шулукчу М. Луконинниң дугаймында дамчыдылга. 19.50 — «Хээлэ» деп ураи-чечен телефильминиң 1-ги сериязы. 21.00—«Ye». 21.35 — «Хээлэ» деп ураи-чечен фильминиң 2-ги сериязы. 22.55—01.05 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» —«Трактор».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— Эртем-таймылбырлыг фильм. 8.35—География. Карпаты. Крым. Кавказ. 9.05— Немец дыл. 9.35 —Эртем-таймылбырлыг фильм. 10.05—ПТУ сургуулдарынга. Ниити биология. 10.35 — Музыка. 5-ки класс. Бетховениң 5-ки симфониязы. 11.05 — Бистиң сад. 11.35—Музыка. 5-ки класс. Бетховениң 5-ки симфониязы. 12.10—Н. Г. Чернышевский. «Чүүү кылыры?». 9-ку класс. 12.35— Куштар болгаш аңнар дугаймы. 1-ги дамчыдылга. 13.05 — Документалдыг телефильм. 13.15—Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 13.45 —Н. В. Гоголь. «Шинель» 14.45 — Аът спортунга делегей маргылдаазы. 15.30 —Телемедээлер. 15.35 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Орус дылды өөрөпки тур бис». 3-кү класс. 18.35 — Мультфильм. 18.55— «Делегей байдалынын доңчулалы». 19.10—«Азия тоғуз». 19.40 — Телемедээлер. 19.50— Чарлаалар, рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 20.45 — Аар атлетикага делегей чемпионады. 21.00 — «Ye». 21.35—23.30 — «Жилиблыы». Ураи-чечен телефильм.

27. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг телефильм. 9.55 — «Хээлэ» деп ураи-чечен телефильминиң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 12.20 —Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.55 —" «Кан канчаар катканы?». Н. Островскийниң чогаал ажылының дугаймында. 16.40— Концерт. 17.15— «Шыдыраа школазы». 17.45 — «Чурук сашында-ла — хүш». 18.00 — Миллионнарның лениичи университеди. «Ийи делегей—ийи политика». 18.30 — Мультфильм. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 19.15 —Идик даараар «Заря» бүдүрүүге каттыжышкынының СЭКП ТК-ның чүүдүт дөн көргени муракчы дуржулгазының дугаймында дамчыдылга. 19.45 — «Я шагаю по Москве». Ураи-чечен фильм. 21.00 —«Ye». 21.35 — Театр дугаймында сактышкыннар. 22.25 — Концерт. 23.15—23.35 —Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35 — М. Ю. Лермонтов. «Мцыри». 7-ги класс. 9.10 — Испан дыл. 9.40 — М. Ю. Лермонтов. «Мцыри». 7-ги класс. 10.15 — Эртем-неитерелдиг фильм. 10.35—Зоология. 7-ги класс. 11.00—«Адаелер, силерге». 11.30—Эртем-неитерелдиг фильм. 11.40 — Зоология. 7-ги класс. 12.05 — Тоғуу. Эрте-бурунгу Египеттин культуразы. 12.35 — «О Дельвиг мой...». 13.35 — Испан дыл. 14.05 —«Дожить до рассвета». Бижимел таймылбырлыг ураи-чечен фильм. 15.20 — Телемедээлер. 15.25— 18.00— Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.25 — «Азия тоғуз». 18.55— «Билигге ыныктар». Шулукчу О. Суваскит-биле школачыларның ужуражмышкыны. 19.15 — «Улус чогаадылгазы». 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Спортчу гимнастикага делегей чемпионады. 21.00 — «Время выбрало нас» деп ураи-чечен телефильминиң 3-кү сериязы. 22.40 — 23.00— Аар атлетикага делегей чемпионады.

28. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильм. 9.40 —Концерт залында — школачылар. 10.25— «Я шагаю по Москве». Ураи-чечен фильм. 11.40 — Концерт. 12.10— Телемедээлер. 12.15 — 14.15 —Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35— Документалдыг телефильм. 14.55 — Орус чугаа. 15.25 — Концерт. 15.45 — Документалдыг фильм. 16.05 — Москва комсомолтуның ажыл-херектери. 16.50—«Тоолдуң валчылары». 18.00 —«Дем каттыжмышкыны». 18.30 — «Эртем-неитерелдиг фильм. 18.45 Бүгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 19.10 — Аар атлетикага делегей чемпионады. 19.40 — «Гошшки». Ураи-чечен фильм. 21.00—«Ye». 21.30 — Ырыга эвилектарның 8-ки чурттар аразының фестивали. Комсомолдуң хүүнүге үткүштүр. 23.45— Бүгүн делегейде. 23.00 — 00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Шахтёр» — «Спартак».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — География. 8-ки класс. Чиик үлетүүр. 9.05— Англи дыл. 9.35 — География. 8-ки класс. Чиик үлетүүр. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга П. Чехов. «Вишнилиг сад». 10.35 —Башкы дугаймда сес. 11.10 —Хоойлу билир сен бе? 12.00 — «Эртем-неитерелдиг фильм: № 210 ажыдмышкын». 12.15— Н. Заболоцкийниң лириказы. 13.00 — Куштар болгаш аңнар дугаймда. 13.30 — Англи дыл. 14.00— Борис Лавренев. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннары. 14.35— Совет чуруулга ураи чүүлү. 15.20 — Телемедээлер. 15.25— 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН.

18.20 — «Чеҗээш». 18.50 — Телефильм. 19.15 —«Азия тоғуз». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Спортчу гимнастикага делегей чемпионады. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.50 — «Время выбрало нас». Беш сериялыг ураи-чечен телефильминиң 4-кү болгаш 5-ки сериялары.

29 СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Бир эвес кадык болуксазында. 9.00 — Концерт. 9.30 — Буратиноуң делегелгези. 10.00 — «Спортлотоуң» 44-кү тиражы. 10.10— «Ада-иедер, силерге». 10.40 — «Музейларде болгаш делегеле саңдарында». 11.10 — Чүүү номчуурул. 11.55 — «Чеҗээш». Улус чогаадылгаларының дугаймында телепрограммаларының V делегей фестивали Улустуң байырлалы (Шри Ланка). 12.20—12.35 — Чапсар. 12.35 — Спортчу гимнастикага делегей чемпионады. 13.25— Бүгүн делегейде. 13.40 —«Кижи. Чер. Өртемчей». 14.25 — Аар атлетикага делегей чемпионады. 14.55 —Оюу кылып шыдлар силер. 15.50— Арекада чүгле клоуннар. 16.25 — Спортчу гимнастикага делегей чемпионады. 17.10 — «Кым тайбыга кыжавыл турарыл» деп документалдыг чаа фильм. 18.05 — Мультфильм. 18.15 — Политиктиг хайгаарачы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 18.45— «Дириг амытаннар амыдыралы». 19.45 — Музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Кинопанорама». 23.10—23.20 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— Бир эвес кадык болуксазында. 8.30— Эртем-неитерелдиг фильм. 8.50 —ПТУ дугаймда эң эки дамчыдылга дөш Бүгү-эвилел конкурузу. 9.40 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.10 — Мотоспортка чурттар аразының маргылдаазы. 10.30—Братиславада музыка байырлалы. 11.10— Документалдыг фильм. 11.30— Футболга Европа чемпионадының шилиндек маргылдаазы. Польша биле Португалиянын шилиндек командалары ужуражыр. 12.15 — «Тинлекчилер». Фроктучу өңнүктер клуву. 13.40 — Спорт дугаймда документалдыг фильмнер. 14.15 — Грузиниң телестудиязының программазы. 15.45— Мультфильм. 16.05 — Партия дугаймда рассказтар. 17.20—Концерт. 18.20 — В. Розов. «Деп эвес тулчуушкун». Телешин. 19.45 — Делегей байдалының доңчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Калыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.35—23.10— Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Иж-сталь».

30. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— Автомобиль транспортуның ажылдакчыларының хүүнүге үткүштүр. Документалдыг фильмнер. 9.35— «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелиге барган боом тур мен!». 11.05 — «Кадыкшыл». 11.50 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.25— 12.40 — Чапсар. 12.40—Совет черге ужуражмышкынар. 12.55—«Кодээниң шагы». 13.55 — «Музыка клоскузу». 14.25— Бүгүн —Автомобиль транспортуның ажылдакчыларының хүү. 15.05—Концерт. 15.55 — «Аян-торукчулар клуву». 16.55 — «Чеҗээш». Улус чогаадылгаларының дугаймда телепрограммаларының V делегей фестивали (ЮСФР). 17.20 — Коммунист бүгү түүлдер дөш харылдар. 18.20 — «Делегей панорамазы». 19.05— Мультфильм. 19.20 — Аар атлетикага делегей чемпионады. 19.50 —Телеминиатюра театры. 21.00 — «Ye». 21.35 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА—«Крылья Советов». 23.15—23.25 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.20 — Автомобиль транспортуның ажылдакчыларының хүүнүге. 8.50 — Жостов бижимелинин ураи түүлү. Мастер П. Плахов. 9.20 —Музыкалыг дамчыдылга. 10.20— «Биддиңгир-даа болза, бүүренчиг эвес». 11.30 — «Тоолдуң валчылары». «Буратиноуң ужуралдары». 2-ги сериязы. 12.30 —"Черде, дээрде болгаш далайда. 13.00 «Кино көрүкчүзүүн эдеринчизи». 13.45 — Спортчу гимнастикага делегей чемпионады. 14.25 — Мультфильм. 14.40—Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 15.10 — «Кара чаңгыс хереч» деп фильм-шин. 17.05— Баскетболга ССРЭ чемпионады. 17.45— Концерт. 18.25 — Музейларде болгаш делегеле саңдарында. 18.55 — Документалдыг телефильм. 19.15— Концерт. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15—Ретбиге Европа чемпионады. 21.00 —«Ye». 21.35—23.05—«Ийи дайынчы». Ураи-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЯЫРАЛ»: «Однолюбы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 19.40, 21.00, «Похищение Европы: мифы и реальность» 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 9.20, 11.10, 16.50, 20.30, «Для вас, юноши» 15.00, «Комсомол» 13.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Особо важное задание» 17.00, «Дознание пилота Пиркса» 15.00, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Такой джен» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Карантин» 18.20, 20.00 шактарда.

АГААР

Республиканга шокар булуттаар, чагбас. Хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 6—11, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 6—11, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг.

Автоорукларга дүне туманнаар, кестүү 1 км.

Кызылга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 3—5 градус соор, хүндүс 8—10 градус чылыг болур.

АНЫЯКТАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Кызыл хоорайның аъш-чем садыы садыг ажылдакчызының профессиязын чедип алырын күүсү аныяктарны өөредириби-ле автоорук техникумунуң чанында № 50 садыг будуруллгезинге үндезилээн, бо чылдың ноябрь 9-ган эгелеп өөредилгениң магазин-школазын ажылдар.

Анда өөрөнип киргеш, 6 ай хуусаалыг курсту доосканнарга аъш-чем садыының мурнакчы магазиннеринге ажылбиле хандырар. Өөредилге үезинде айда 54 рубль стипендия бээр.

Магазин-школаны доосхан болгаш садыгга бир чылдан эвээш эвес үеде ажылдаан кижилерге садыгның ортумак болгаш дээдги өөредилге черлеринге кирерде чигелделиг болур.

Магазин-школаның курузунга 17-18 хар назылыг болгаш 8-10 класстарны доосхан, хоорайда кирер биҗээн аныяк оолдар, кыстарны хүлээп алыр.

Айтырыг тургузар адрези: Аъш-чем садыының кадрлар аңнызы. Октябрь кудумчузунуң № 19 бажында № 7 кабинет, 9 шактан 18 шакка чедир, телефон № 2-54-36.

ТАЙГАДА СУУР

Ырбан дугайында

БРОНИСЛАВ БОЛЕСЛАВОВИЧ

Ырбан школазының ончу классчызы Таня Килина чүгле школазының, анда оларның чорудып турар солуун ажылхеректериниң эвес, бүгү суурунуң, оон эки кижилериниң дугайын ужуражылга эгезинде толазы-биле таныштырган чүве. Суурнуң муракчы кижилери эвээш эвес: ыяш кезикчилери, трактористер, тудугжулар, садык ажылдакчылары, башкылар, «Муракчыларывыска чоргаарланыр бис» деп, чоргаарал-биле чугаалады. Таниның адааны элээн хей кижилердеи Бронислав Болеславович деп атты оон мурунунда-ла дыңнаан мен. Райком секретары Анна Шараевна оон дугайын элүүн чылыг сестер-биле чугаалап органын сактып келдим. «Районнуң партия конференциязының бир делегады ол-ла болгай. Солун кижи. Таныжып көөр силер. Боду полик сөөк кижи» деп чугаалаан чүве.

Эмнелгете чеде бердим.

— Бронислав Болеславович ам шолээлеп турар-ла болгай.

— Суурда чок ышкажыл?

— Бар, бар. Дем чаа маңгаа келгеш, аарыг кижилерни эргээш барды. Бажыныында кижи.

Подсаалник иштинде вогаан ыыштар тарып каан, дөштынның эмге-сескелин кончуг бажың чанынга, ыт ызырыптар ирги-бе дээш элээн үр-ле кайтап тур мен. Кудумчу ындыы чарында эртип чыткан кижи мени эскерип каан, айтырадыр.

— Болеславович чок-тур бе?

— Бар дидир. Чүгле ыттан коргуп тур мен.

— Аа, оларның ыны-биле чүгле ойнап болур. Кортпайн кире берипер.

Чавыс херим ажыр сестип көрүп турганым эргин кыйында ыт үгээйдеи улуг эвес селбегер ытчыгаш үнүп келгеш, эзрер туржук, кулуруун чайын оглаары-дыр.

Ортумак дурт-сыныыг, кыралаң хаайлыг, ак-көк карактарлыг кижи, ой-ойде хаваанче бо-ла чылбырат бадын көөр саргыл бажының дүгүн узун чиңге салаалары-биле атказар октап каан, күзелдиг-биле чугаалап олур. Ол чугаакыр, чазык, хөглүг кижи бедик культуралыг, ханы билигиг дээрзин дораан-на эскерип болур.

— Мында өг-бүле эмчизи апарган кижи-дир мен ийин— деп, Бронислав Болеславович баштатканы-дыр. Ол суурда чаңгыс-ла дээди эртемниг эмчи — участок эмнелгезинин эргелекчизи. Оон тускай мергежилиг терапевт-даа болза, хирургтун, гинекологтун, педиатрның-даа хүлээлгезин бола күүседи бээр. Ырак, кыдыг черге мынчанмайн-даа канчаар. Берге таварылгаларда райондан, аъы Кызылдан эмчилер келдиртин турар үеде, аарыг кижи маңнаар арга чок кыынып кээр. Ынчан Бронислав Болеславович зар кемдээшкинни-даа, берге божуушкунуу-даа болу туткаш кирилтер. Бо он ажыг чыл иштинде ындыг таварылгалар эвээш эвес болган, олар үргулчу-ле озалондак чок, чаагайы-биле доктун турганын эмчи өөрүшкүүбиле мнинип олурар.

— Девиденчиг үелер база тургулаар-ла болдур ийин — дээш, Бронислав Болеславович бир таварылганы сактыдыр. Бир-ле кыжын, арта-ла дүвүлүг хат-шуургап улаан дүн ортузунда соңганы бир-ле кижи дүвүренчиг соктай берген. «Болеславович, дузалап көр» дүвүн дыңнаган. Дүвүдалаш-биле кеттинткеш, чаңчыккан аайы-биле бар-ла турган чепсек-херекселин, эмтиниң барбалапкаш, үне халаан.

Өгленизин аныяк кыс уруглуг болурун күзевзон. Чажыртынып чорза-чорза, хырны билдире берген. Ынчангаш боду хемчээн алыр деп шинтпирлеп алган. Кончуг суг тенек чүве чүгле эниык назынындан чарылбаан.

— Мындыг дүне сестраны кайын тывар боор, силер мени дузалажыр болган-дыр силер — дээш, уругнуң аразын дүрген сугдан хаймылыып, арыг ак-чоорганнардан белеткээрин дилээн. Аныяк кыстың амы-тынын алыр дээш дыңны атсы турушканнар. Уруунуң дириг артарынга бүзүревзон не өөрөөнидеи ыглаппан.

— Ол аныяк уруг ам мени көрүп каанда, дыка-ла эмчоксунар болгай— дээш, эмчи хулумзүрей-дир.— Ыяш ажылагый черниин ажыллакчыларының ажылының аайы ындыг. Бертик-бежел кемдээшкин таваржы бериилээр. Техниканың айыл чок чорууп сагыаска ындыг боор-дур Чеже-даа сагындырыр, сурган турда, ыыап бирээ болу берген турар. Оон ынай мени бир хөлзедип турар чүве— ынында ажылчыныарның хей кезин дөрген беш хардан орт назылыг. Арга-ыяш аразында кадыг-берге ажылга ол хире назылыг улуска амыр эвес, олар турун могаачал, кизонгейн база шоолуг эвес. Кыдыг, булун чер бооргa, аныяк ажылчыныар ховар келир. Келзе-даа ызыртынмас. Школага профуглаңмышкын дугаймда чугаа болу берген-де, бо-ла барын киржип, «Кыргаанарны кымнар солуурул?» деп айтыра берген турар-дыр.

Бүрбү Дааваны олар шефке алган. Кажан херек апарганда коллектив кежигүннери дузазын көргүзүп бо-ла чеде бээр.

Ол не-чаштар эмнелгеден үнгеш, үш хонгаанда үчётка ап, ниити байдалын көөр. Чаштарны хар четкижете өзүлдезин көөр болгаш, четпестер илерттине берген таварылгада, незинге сүмени бээр. Амбулатория ажылын Рая Артык-оол харылаар. Ол колдуунда диспансеризтэен улус биле ажылдап турар. Диизецмаа Дүктүг-оол, Света Шоюн, Александр Чөмбүрүк олар чыдыг эмнедип турар аарыг кижилерни холга алыр сестрадар. Оларның бирээзи-не ийи хондур аарыг кижилер ажаап, эмнээш, солчур.

Кижилериниң кадыкшылы социал-даа, экономика-даа талазы-биле чугула айтырыларының бирээзи. Эмнелгениң бригада методу-биле ажылдап турар болуу дараазында малчыныарже үнүүшкүн кылыр. Оларга эдилеглиг тарылганы чорутпушаан, ниити шинчилгени кылып, амыдырал-чурттакчыларның санитарлыг байдалын көөр. Чоннуң кадыы дээш эмнелгениң коллективи болдунар-ла аргаларны ажылдап, бир деминг ажылдап турарын ук черде көдээ Совет күүскомунуң даргазы үнелеп чугаалаар.

Бодунуң ажылынга бердинтеин, кижилерге ынакшыл — бүүнүг эмчи Бронислав Болеславович Лашкевичниң партийиин мөзү-шынарының бир херечензи ол.

1969 чылда Новосибирскиниң эмчи институдунуң доозучузу аныяк оол интернатураны Кызылдың республика эмнелгезинге эрттүргеи. Практика үезинде Тожуга ийи-үш улаа чораан. Калс-ширинин бөйдус, кадыг-берге торулбас ажыл-ишчи кижилер аныяк эмчиниң сеткил-чүүн чаалап апкан.

— Мени Тожуның Ырбан деп бичин ажылчын суурунче чорудуп көрүүлер — деп, ол мынчан дилээн. Оон дилээ хандыртынган. Оон бээр ам ол үш чыл эрткен. Чымыштыг ажыл-иштин, аас-кежиктиг, хүн бүрү дилээшкиннериниң чылдары. Олар ам-даа үргулчу-ле.

Е. ТАНОВА.

(Тоонгузу. Эгезин № 244 «Шында»).

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийин эмдирал болгаш үлетүр киллистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацио киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле төрүү комитединиң типографизы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01601

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 2024.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 246 (12336) | 1983 чылдың октябрь 26, среда | 1925 чыдда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

УРЕНГОЙ — ПОМАРЫ — УЖГОРОД АРАЗЫНЫҢ ГАЗ ДАМЧЫДЫЛГАЗЫ АЖЫГЛААЛДА

ТЮМЕНЬ ОБЛАСТЬ. Уренгой — Помары — Ужгород аразында газ дамчыдар хоолайны дамчыштыр баштайгы миллиард кубометр ак-көк отту үеткүр төптерниче дамчыдып чоруткан. Ону Уренгойнуң газ конденсат-биле байлак черинден дамчыдып чоруткан. Улуг Октябрьның 66 чыл ооң төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштыг газ тывысчыларының коллективтери бо хүннерде улам калбарткан.

ЧУРУКТА: Уренгойда чер өрүмнүзүр сурагжаан мастер М. Плиев (оң талазындан ийи дугаарында) өрүмнекчилер Михаил Карабак, Николай Никифоров, Гафур Хусаинов олар-биле кады (солагай талазындан оң талазынче).

И. САПОЖКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫЛ ШАГЫ

Ооң бирги беш чылдың үшү чылының соңгу кварталы чүгүрүүнде киргеи. Чылдың планныг даалгаларын болгаш алган социалистиг хүлээлгелерин чедир база ажыр күүседири дээш социалистиг чарыш улам калбарып, күш кирип турар. Республиканың күш-ажылчы коллективтериниң чаа-чаа чедишкиннериниң, ажыл-херектериниң дугайында медээлер хүн бүрүде кээп турар. Мурнакчы коллективтериниң сорулгазы болза, эң эвээш материалдыг курлавыларны, энергиниг ажыглап тургаш, эки шынарлыг хой продукцияны чуртка бээри болур. Ону чедип алырыга бедик организастыг, ажыл-хереки чорук, билиг-мергежил, сагылга-чурум, бодунга даасхан херек дээш хууда харысалга, ажыл шагының минута бүрүзүн эң бүдүрүкчүлүг ажыглаары дээш чүткүл дузалап турар.

Эки ажылдап, күш-ажылын шын организастап билири — кижиниң чедишкини. А амгы бо үеде, ажыл-агыйның хемчээли кайгамчык улгатканда сагылга-чурум болгаш организастыг чорук коичут чугула. Чижээ, чурттуң хемчээли-биле алырга, чаңгыс минутаны бүгү ажылдап турарлар чидирер болза, ол 250 муң ажылчының бүдүн хүнүү чидиргениге деп. Ынчангаш СЭКП-ниң XXVI съездиниң күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң бир кол курлавыры кылдыр ажыл шагын улам чогумчалыг ажыглаарын, ооң чидириглерин эвээдирип айытканы.

Республиканың дыка хой бүдүрүлге коллективтеринде ону эки билип турар. Кызылдың даарапылга фабриказында оң-он ажылчыннар «Күш-ажылы дээш алдар болгаш хүндү» деп девизтиг адаа-биле ажылдап, көскү чедишкиннерни чедип ап келген. Ооң түңнелинде дыка хой ажылчыннар үеним мурнап, беш чылдың үш чылдарының даалгаларын ажыр күүседип, дөртү чылдың үлүүнде ажылдап турар. Оларга даарапылчылар В. Доңгак, З. Эглит, К.-К. Монгуш, В. Ажи-оол, Р. Монгуш болгаш өскелер-дээ хамааржыр. Ынды чедишкиннерни чедип алырыга оларга чүү дузалап турарыл? Олар боттарының мергежилин эки шиңгээдип алган, бедик дуржулгалыг ажылчыннар деп чүве билдингир. Ынчалзажок чеже-дээ бедик дуржулга турар болза, организас чок, сагылга-чурум чок болза, ынды чедишкин турбас. Аңаа улуг идигни бодунуң харысалгазын медереп, мергежилин, дуржулгазын ажыл-хереңге бараалгадып билири, ажыл шагының минута бүрүзүн чоп ажыглап билири берип турар.

Ажыл шагы — пинтилел бүдүрүлгезиниң улуг байлаа. Кандыг-даа камналга эң тонуг санвашкын кырынга келирге үешактың камналгазы бооп илерээр. Бүдүрүлгениң амгы техникти чепселенгени сагылга-чурумну шыңгыы сагыырын, ажылдакчы бүрүзүнүң бодунуң хүлээлгелерин тода болгаш чогуур үеинде күүседкен турарын иетеп турар. Бүдүрүлгенин интенсификаставы дээш, күш-ажылдың ажыктыын база шынарын доктаамал бедидери дээш демисел ажыл шагын чоп ажыглаары-биле тулуш холбаннган.

Кижи бодунуң үешагынга кандыг хамаарылгалыг болдур, оортан ооң ажылга кандыг хамаарылгалыы, харысалгалыы билдингир апаар. «Бөгүн мен канчаар ажылдаан мен, үешагымны канчаар ажыглаан мен» деп айтырыгны кижи бүрүзү бодунга салыры чугула. Каш-ла минута иштинде ажылдап чардыгын, кым-бир кижи-биле чугаалажып азы таакпылай бээри бодаарга ыпдыг-ла улуг кем-бурууу чок-ла дег. Ынчалзажок ол бүгү чардыныышкынарны, а чамдык кижилерниң озалдап келирин, каш минута мурнай ажылдан чоруй баарын, харыг-даа хүнде безин келбейн баарын чаңгыс-ла бүдүрүлгеге кадып кээр болза, дыка улуг чидириглер ында. Ынчангаш бистиң кижи бүрүзүнүң ажыл шагынып продуктулуундан планнарның күүселдезиниң хемчээли, бүдүрүлгениң деңгеске ажылдаары хамааржыр.

Бистиң республиканың дыка хой бүдүрүлгелеринде ай эгезинде ажыл шимчээр-шимчевес чоруп турары чажыт эвес болгай. А ооң соонда, ай тоңгузүнде далаш, бачым ажылдап эгелээри экономиктиг багай салдардан аңгыда, кижизидилге ажылынга база хоралыг. Чижээ, бо чылдың эгезинден тура «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели, «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 62 КМК-зы, Сельхозтехкөркомның тудуг эргелели, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының № 1 КМК-зы ышкаш тудуг организациялары ден-деске, шалыпчы ажылды хандырып чадаан. Ол ышкаш Кызыл-Мажалыктың эт комбинады эт болгаш колбаса кызыгларын бүдүрериниң база сайгарарының планныг даалгаларын, садыг ажылдакчылары — үүрмектеп садар барааннар сайгарылгазының планнарын доктаамал чедир күүседип шыдаайн келген.

Ажылчыннардан эвес, а бүдүрүлгеня организастаанындан хамааржыр чылдагааннардан ажыл шагының чидирин улуг бооп артышаан. Мында кол чылдагааннар болза материал-техниктиг хандырылганың негелдеге четпези, дериг-херекселдериң чогумчалыг ажылдаарын хандырбааны болур. Ындыг чорук-биле эптежип шыдавас ужурлуг бис. Партия, профэвилел, комсомол организацияларының бүгү коммунистериниң хүлээлгеи болза күш-ажылчы, бүдүрүлгечи сагылга-чурумну быжыглаары дээш улам идепкейлиг демисежири, кижилериниң ажыл-херекке ак сеткилдиг, медерелдиг хамаарылгазын кижизидери дээш ажылдың хевирлерини база арга-ларын доктаамал сайыраңгайжыдары болур. Кижизидилге ажылы бүдүрүлгени организастаанын экижиткениде, бүгү албаннарга болгаш ажылдаар турупп бүрүзүнге чогуур сагылга-чурумну тургусканда, чүгле шинчаи эки түңнелдерни берип болур. Ол бүгү шупту сырый харылзаалыг.

Күш-ажылдың үре-түңнелиг болуруп бедидериниң аргалары хой. Олар социалистиг чарыштың практиказындан, мурнакчыларның дуржулгазындан, инициативазындан доктаамал немежип, байлып турар. Минусинск АТБ-зинде Г. Тишковецтиң, «Кызыл тудуг» эргелелде А. Ворониниң бригадалары ышкаш депшилгелиг аргаларны идепкейлиг ажыглап турар бригадаларда, участоктарда, цехтерде үмелиг арга-дуржулга бар. Күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бээриниң бригада аргазы үешакты чоп ажыглаарынга эң чугула фактор кылдыр илерел турар. Ол күш-ажылдың эң эвээш чарыгдалдарын үндүрүп тургаш эң бедик көргүзүглерни чедип ап болурунуң аргазын берип, коллективтиг харысалганы тургузуп, бот-боттарынга дузалажыры идепкейжидип, мергежилди бедидип турар.

Ак сеткилдиг, билдилиг, долу күш-биле ажылдаары — партияның кижи бүрүзүнүң мурнунга салып турар сорулгазы ындыг. Бис шуптувус күш-ажыл дамчыштыр бот-боттарывыстың мурнунга хүлээлгелиг, ону дамчыштыр доңнашкан бис деп бөдүүн угаазылалды кижи бүрүзү медереп билген турар ужурлуг. Бөгүн кым-бир кижи чедир ажылдаваан болза, даарта оортан хамааржыр база бир кижи продукцияны чедир бербейн баар. Бистиң кижи бүрүзү бодунуң ажылынга кандыг хамаарылгалыг болдур, оортан бистиң пинти чедишкиннеривис хамааржыр. Чедишкин апаа-ла келбес. Ону кижи бүрүзүнүң күш-ажылы деткип турар. Бүдүрүлге, организация бүрүзүнде дуржулгазын деткири, пептередири чугула кижилер бар. Ону кичээнгейге алыры, пептередири дээш сагыш салыры партия организацияларының чугула хереэ.

Совет кижиниң овур-хевирин толарлыр кол шынарын бирээзи болза, ооң улуг ажыл-херектерже доктаамал чүткүлү, сорулгалы болур. Чүге дээрге бис күш-ажылды хамыктын үнер дөзү деп хүндүлеп билир бис. Ынчангаш совет кижи кайда-даа ажылдап турар болза, ооң күш-ажылчы салыышкынындан, хүлээлгелерин ак сеткилдиг күүседиринден, ажыл шагын чоп ажыглаарындан бүдүрүлгезиниң, районуның, хоорайының, республиказының, бүгү улуг Торзон чуртуның экономиктиг болгаш социал хөгжүлүүзиниң планнарының күүселдези хамааржыр деп чүвени ол медереп билир ужурлуг. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, ажыл шагын долу бүдүрүкчүлүг ажыглаары — ол дээрге болунуң хамаалты хүлээлгезин хаамык чок күүседири, бистиң күш-ажылчы шапкын амыдыралывыстың идепкейлиг кижикчизи болуру ол.

УЛУГ ОКТЯБРЬГА УТКУШТУР

СЕПТЕЛГЕ ДООЗУЛГАН

Эрзин районда «Мөрен» совхоз ниитиниң малын хүрмелин кыш ажырар сорулга-биле мал чемиериниң белеткелин организастыг чорудуп турар. Совхозтуң дирекциязы, партком, профэвилел болгаш комсомол организациялары дээштиг хемчегларни ап, социалистиг чарышты организастап, ооң негелделерин ажылдап кылгаш, түңнелдерин үндүрүп турар.

Бистиң № 3 хойжу бригаданың малчыннары кижи бүрүзү туг-тузунда социалистиг хүлээлгени алган. Ол хүлээлгелерин чедишкиниг күүседип, белеткээн сигенин кыштагларында сөөртүп чедиргеш, сараттаан. Бригада ниитизи-биле 372 тонна сиген белеткээр планын ажыр күүседкен. Мал чеминиң белеткелинге хойжулар Орус-оол Намдал, Марзуу Учурал, Сигенков Ижи, Делгер Сагаачы, аныяк малчыннар Леонид Лаажап, Анатолий Самыя, Олег Ноозун олар эки ажылдаапнар.

Бригаданың малчыннары кыштаглаашкынга эки белеткепип, өдек-кыштааның септелгезин бүрүн дооскан.

Мал чеминиң белеткелинге үезинде Мөрен суурнуң № 3, 6 агитквартираларның чурттакчылары идепкейлиг киржип, 30—50 тонна сигенин белеткээннер. Оларның чурттакчыларындан Зоолмаа Допчут, Дермин Бөкше, Тамара Бады-Суур, Владимир Допчут олар автынчы чоруун көргүзүп, эки ажылдаан. Мөрен ортумак школазының 9-10 класстарының өреникчилери ол ажылга улуг дузаны көргүскен. № 1, 2 хойжу бригаларының малчыннары база багай эвес ажылдап, планнарын күүселкилээн.

Совхозтуң Анай-оол Допчутка удурткан хову бригадазы мал чеминиң белеткелинге болгаш тараа ажаап алырыга чедишкиниг ажылдап турарын айтыры чугула. Ында механизаторлар Маадыр-оол Онгудаа, Виктор Эрендей, Иван Идам олар хүн нормаларын 110—120 хуу күүседип, өскелерден шылгарап турарлар.

Совхозта партком, дирекция чон ортузунга массо-политиктиг ажылды организастыг чорудуп турар. «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ныг, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң докталдыг совхозтуң ажылчыларынге хандыр таныштырар, ону амыдыралга боттандырар дээш ажылдар чоруттунуп турар.

Ч. САДИ.

Улуг-Хемде «УТКА 25 чылы» совхозтуң тараажылары бо чылын план ёзугаар 2760 гектар шолде тараа культураларын ажаар турган, бо хүннерге чедир 2300 гектарда дүжүттү ажаагаан. Ажыл-агый гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 6,5 центнер дүжүттү ап турар.

Механизаторлар аразында социалистиг чарышка Александр Араптан каш удаа тиилекчи болуп, күш-ажылчы үлегерин көргүзүп келген.

Тараажылар ажаалданы кыска үеде шынарлыг доозар дээш улам күженнишкиниг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: тараажы А. Араптан.

В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

МУРНАКЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕ

Кызылдың столоваялар болгаш ресторанар трезиниң бүдүрүлгелериниде Совет Тываның 40 чылынга турааскаткан социалистиг чарыш калбарган.

Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының үшкү кварталында хоорайның бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарыштың мурнакчыларының аразында трест база бар. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының үшкү кварталда планныг опаалдазын коллектив 105, продукция бүдүрериниң планын 103,4 хуу күүселкен. Күш-ажылдың бүдүркүлүү коллективте элээн белеэн, ону эрткен чылдың бо үеэн-биле дениээрге, ол 7,1 хуу өскен. Коллективтиң ден-деске ажылды чедип алырынга ооң идиглиг болганы чугаажок.

Трест — мурнакчыларлыг. Социалистиг чарыштың мурнуку олуруунда олар чоруп турарлар. Оларның бирээзинге № 12 столоваяның В. М. Пахомова удурткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазы хамааржыр. Предприятутта А. А. Маркелованың удуртканы коммунистиг күш-ажылдың бригадазы бүдүрүлгеге көргүзүглериниң талазы-биле үстүнде эштериниң дудак чок.

Адаанын пйи бригаданың үлегери-биле оларга дениештир ажылдаар сорулга салган коллективтер база бар. Оларның бирээзи—Кызылдың даарапылга фабриказында столовая. М. А. Лапшинаның бо бригадазы коммунистиг күш-ажылдың бригадазы атты чедип алыр дээш кызымак ажылдап турар.

Трестиң бүдүрүлгелери үшкү кварталда эки ажылын быжыглавышаан, чылды эки көргүзүглерлиг доозар сорулгалыг.

Бистиң корр.

ШАҢНАЛГА СОРУК КИРГЕН

Тыва АССР-ниң Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң «Тыва коммунэнерго» коллективи үшкү кварталдың түңнели-биле коммунал болгаш чонуң амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниде социалистиг чарышка бирги черин ээлээн болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелиниң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Октябрь революциязының 66 чыл ооң бедик күш-ажылчы көргүзүглер-биле уткуур сорулганы коллектив салган. Ажылчыннар бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, Күш-ажылчы Алдар орденниң ийиги болгаш үшкү чергелериниң эзилекчизи слесарь П. Т. Тараачы 9 айларның планын 110 хуу күүселкен. Ол бо бүдүрүлгеде оң беш чыл дургузунда ажылдап турар.

Бүдүрүлге планын коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары слесарь Л. М. Сметко биле машинист И. Ф. Нагибин ажыр күүселкен. Олар кыварчаар чүүлдүң камналгазы дээш идепкейлиг-биле турган турарлар. Мурнакчылар хой-ниитин ажылындан база чыда калбайн турар.

Г. ХАРДИНА.

КИЖИЗИДИКЧИНИҢ ХУУДА ҮЛЕГЕРИ

Азербайджанның хоолай кылыр Ленин аттыг заводунуң аныяк коммунистериниң идепкейлиниң үлегларынга хоочунар чөвүлелиниң ажылы идиглиг болган. Ол бүдүрүлгеде партком-ның даасканын ёзугаар ажылдап турар коммунистер болгаш бүлиниг дыштанылгаже үнгеннер-даа, аныяктарның дагдыныкчылары болуруун шиитпирлээнивер. Заводтуң партия организациязының отчёт-соңгуулдалыг хуралдарынга хоочунарның дуржулгазын сайгарып көргеи.

Заводта тургустунган аныяк коммунистиг школазынга СЭКП-ге киреринге белеткенип турар металлургтар хоочунарның дузазы-биле партия тоогузун, эң чугула партийжи документилерни өреннип, партийжи даалгаларны күүсеткениниң дугайында отчёдун берип турарлар. СЭКП кежигүннериниге киилдаттарның ажыл-хереки шынарларының дугайында хоочунарның кылган үнелели кадрлар курлавырдарын таарыштыр тургузун, ажыглаар талазы-биле партия организациязынга дузалыг бооп турар.

Хоочун металлург Петр Пахомович Подгорный аныяктарны болуунуң амыдырал-чуртталгазының үлегери-биле кижизидип турар. Ол партиянга ам 54 чыл бооп, металлургиянга — ооң-даа хой чылдарда ажылдаан. Аныяк ажылчынга Совет эрге-чагырга бичиглерже болгаш мергежилче орукту ажыдын берген. П. Подгорный Свердловтуң үлетпүр академиязын доосканы, партиниң кыйырын ёзугаар алдаржаан Магниткага ажылдаан, дайын үеинде Уралга кук-каны эзилдирип турган. Кажан Каспий эриниде хоорайда Закавказьениң эң баштайгы металлургия заводу туттунуп турарын билгеш, ог-бүдези-биле кады ол маңаа чедип келген. Ынчаарда далай эриниге чүгле барактар турган.

Подгорныйның начальниктеп турганы мартен цехиниң ниитин Сумгаиттың баштайгы канының чалбыштыг одуу үеже чыл мурнунда чыдыпкан. Азербайджан Мурад Зейналов-биле кады ону Подгорныйның оглу Александр эзилдирген. Олар— хоочунуң баштайгы өреникчилери болганнар, олар ниитизи-биле чүс ажыг кижи бооп турар. Петр Пахомович үш удаа пенсиялап үнзе-даа, дамей-ле заводунга дедир чедип кээп турган. Хоочун металлург бажыңынга аная олурып черле шыдаваан. Амгы үеде заводта хоочуннар чөвүлелин удуртуп турар. Ында ооң болу ышкаш, шаклаа ындыг могаг-шылаг билбес кижилер чыылган.

Коммунистериниң дуржулгазын заводтуң партия организациязы калбаа-биле ажыглап турар. Партияның хоочуннары партия организациязының өдээн алган шиитпирлериниң хинзарының комиссиязын баштап, ажылчы чонарның чагаалары биле ажылдың хой-ниитин чөвүлелинде база кирип турар. Оларның эгелекчи саналын ёзугаар партком-ның чанында отчёттар болгаш соңгуулдалар үезинде коммунистериниң кылган шүүмүүзелерин болгаш саналдарын өреннип көргүүнүң чөвүлелин база тургускан.

Т. ИСМАЙЛОВА,
СЭТА-ның корр.

Сумгаит,
Азербайджан ССР.

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР

КНО-нуң Хүнүнге болгаш чепсеглеиишкиниң дүжүрер дээш неделиниң эгелээнинге турааскаткан хой-ниитиниң хуралы октябрь 24-те Москвада болган. Каттышкан Нациялар Организациязынга идиг бээриниң ССРЭ-де ассоциациязының активи хуралга киришкен.

АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң буруузу-биле делегей байдалы шыңгыы чидиглеиген, амгы үеде КНО-нуң хүлээлгезин — ядролуг дайынның кыжанышкынын чайладырыиче, тайбыңны быжыглаарыиче, курүелер аразынга кады ажылдажылганы калбартырыиче угланган күженнишкиниерни КНО-нуң Уставынга дүүштүр улам-на идепкейжидери болур деп, хуралга чүве чугаалааннар онзалап демдеглээн.

Ядролуг дайынны болдурбазыиче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарыиче, делегейиниң чидиг айтырыгларын чугаалажышкынынарның аргазы-биле шиитпирлээриниче угланган Совет Эвилелиниң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазын совет хой-ниити шиитпирлиг деткиен турар.

КНО-нуң Хүнүнге холбаштыр КНО-нуң чиигине секретарь Х. Перес де Куэльярның чугаазын хуралга номчаан.

КНО-нуң чиигине секретарынга хуралдың кирижикчилери чаага чоруткан болгаш бөө-чепсекти эндере бүдүрериниң сонсадыр, ядролуг бөө-чепсекти кызыгаарлаар, кызырар, дүшкүүрлүг чорукту одагларын болгаш делегей чүрүүлеерлиниң узуткаар дээш демиселге КНО-нуң кежигүннери чурттарының хой-ниитизиниң күженнишкиниерни улам-на калбартырының эргежок чугулазын чагаада онзалап демдеглээн.

• • •

КНО-нуң Хүнүнге болгаш чепсеглеиишкиниң дүжүрер дээш неделиниң эгелээнинге турааскаткан хой-ниитиниң хуралдары Киевке болгаш Минскиге база болган.

• • •

Даймына удур чыскаалдарны болгаш өске-даа хемчеглерни чурттуң янзы-бүрү хоорайларынга тайбыңны совет талалакчылары неделиниң үезинде өрттирер. (СЭТА).

КӨДЭЭ ТУДУГЖУЛАРДА

Чөөн-Хемчик районуның ажыл-агыйлары 1983 чылдың эрткен тос айларында боттарының күжү-биле тудуг объектилерни ажыглалга киирер талазы-биле багай эвес түңнелдерни чедип алган. Чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирерин 100 хуу күүселкен. 9 айларда 738 дөрбелчин метр чуртталга шолүүн туткан.

«Тыва» совхоз тудуг талазы-биле бодунуң күжүн долу ажыглавайн турар. Ол совхоз боттарынга хамаарышкан ыяш кезер участок чогундан пилорамазы ажылдавайн турар. Совхоз-биле кереэлиг № 3 КМК ийи аял чурттаар 34,5 муң рубль смета өртектиг бажыңны тудуп берген. Смета ёзугаар ук бажыңныңы одаалга системалыг кылырынга 4,8 муң рубль көрдүүгеи турда. № 3 КМК совхозтуң агар санындан 48 муң рубльдя тыртып апаргаи. Ынчангаш керээ чаргаи организация сан-хөө чурумун хажылып, хой түңнүг акша-төгерикти ажыр алган.

Сан-хөө чурумун № 463 кежүү чоруур механизастатынган колонна база хажыдып турар. Бо организация районуның совхозтарынга шлак блоктан кылган № 82-0408-10 сериялыг 48 муң рубль смета өртектиг бажыңнарны кылыр турган, 35 муң рубль смета өртектиг брус бажыңнарны кылып турар.

№ 463,3 КМК-лар «Большевик» совхозка 25 автомашин-ны киирер гараж, «Чыраа-Бажы» совхозка комбайн септээр блокту, «Тыва» совхозка 300 олуттуг кодээ Культура бажыңынын тудуун керээ ёзугаар кылып турар. Бо объектилер куду шынарлыг кылдынып турар.

Районуң совхозтарынга керээ ёзугаар чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирериниг эки түңшелдер чедил алдынган. 2257 дөрбелчин метр чуртталга шолүүн планын 2316 дөрбелчин метр кылдыр 102 хуу күүселкен.

«Большевик» совхоз кол фондуларны болгаш капитал салыышкынны шиңгээдип алырын ажыр күүселкен. 9 айларда чуртталга шолүүнүн тудуун 100 хуу күүселкеш, боттарының күжү-биле ажыглалга киирер объектилериниң планын чедишкиниг боттандырган. Ол талазы-биле ажылды прораб Кан-оол Ондар эки башкарып турар.

К. МОНГУШ.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ УЛУСТАРЫНЫҢ КҮЧҮЛҮГ ҮНҮ

...Дашкыдан соңгу медээлер...

АКШ-тың администрациязының болгаш НАТО талазы-биле ооң чамдык эвилелчилериниң ооскүткени боо-чепсекти эндере бүдүрүп турарын доп-дораан соксадырын негээн делегейниң улустарының күчүлүг үнү өртемчейниң кырында чаңгылаптыр бо хүннерде ыңнавын турар. НАТО-нуң хартаачыларының болгаш америк администрациязының айыылыг планнарының күүселдезин болдурбазын. Барыып Европаның чурттарынга ортумак ыракшылдың америк ядролуг чаа ракеталарын эккеп иептерериг дээн планнарны болгаш шиитпирни күш чок болдурарын делегейниң тайбыңга ынак бүгү кижилери Каттышкан Нациялар Организациязының Хүнүн таварыштыр шыңгыы негеп турар. Тайбыңны камгалаары, ядролуг халапты болдурбазы — улустарның сыныш чок чүткүлү ол.

КАБУЛ. КНО-нуң Хүнүн бо чылын делегей байдалының чидиглеиген үезинде демдеглеп турар. Империалистиг агрессчи болуктериниң буруузу-биле делегей байдалының чидиглеиген Афганистаның Улус-демократтыг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг чөвүлелиниң даргазы Б. Кармальның медеглелинде айыткан.

Чер кырынга тайбыңны хандырары амгы үениң эң чугула айтырыгларының бирээзи болуп турар деп, документилде демдеглээн. Ядролуг чепсекти кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле ССРЭ-ниң саналдары, ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында Совет Эвилелиниң хүлээлгези, космосту дайын сорулгаларынга ажыглаарын болдурбас дугайында совет саналдар тайбың херээже онза чугула ужур-дузалыг базымнар болуп турар.

Делегейниң улустарының күзел-соруун Каттышкан Нациялар Организациязы илергейлевишаан, ядролуг халапты чайладып болур аргалыг деп, Б. Кармаль онзалап демдеглээн. Ядролуг чепсекти кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле ССРЭ-ниң саналдары, ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында Совет Эвилелиниң хүлээлгези, космосту дайын сорулгаларынга ажыглаарын болдурбас дугайында совет саналдар тайбың херээже онза чугула ужур-дузалыг базымнар болуп турар.

ПРАГА. Каттышкан Нациялар Организациязының Хүнүнге тураскаткан үүлүү Чехословакиниң «Руде право» солуну парлаан. Чугаалажышкынынарны күш дөгзөр турушу-биле чорудар, шерниг-стратегтиг ден байдалды үрээр дээн амгы америк администрациниң милитаристи хөделишкиниери делегейниң айыл чок чоруунга келергей улуг кыжанышкын болуп турар.

Совет Эвилеля болгаш социалистиг өскө-даа чурттар тайбыңның херээн быжыглаар, ядролуг халапты болдурбас дээн шиитпирлиг турган, тайбың херээже Каттышкан Нациялар Организациязының ролун улам-на бөдөриниче угланган базымнарны кылып турар деп, «Руде право» бижээн.

ВЕНА. Тайбың дээш, чепсеглеиишкиниң дүжүрер дээш ниити националлыг чыскаалынга Австрияның оң-он муң чурттакчылары киришкен. «Першинг-2» болгаш чалгыныг америк ядролуг ракеталар сонсээр болзуу!», «Бөө-чепсекти эндере бүдүрериң доп-дораан соксадырын негеп тур бис!», «Тайбыңны күзеп турар бис!» деп дозуңнарны чыскаалгаанар тудуп алгаш, чорааннар.

(СЭТА).

Национально-краеведческий отдел

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: ОТЧЁТТАР БОЛГАШ СОҢГУЛДАЛАР

ШҮГҮМЧҮЛЕКЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

«Тыва тудуг» трест — Кызылда туттунган болгаш туттунуп турар үлетпүр болгаш чурттаалга, социал-культура тудутларының кол кезиин ботандырып турар улуг тудуг организациязы. Бо беш чылдың эгезинден тура трест планнаттынган тудуг-монтаж ажылдарының 900 муң рубль түнүүн күүсеттиән, 20 муң дорбелчин метр чурттаалга шаңын чедир ажылдалга киирбеән. Трестиң ажылында чамдык чедиишиниер, тудуг программазын күүседир талазы-биле кылдыңны турар үүлдер бар-даа болза, үстүнде адаттынган четпестерниң чылдаганы үдел, чүге ооң эргеледдери планнарын доктаамал күүсеттирбейн турарыл? Ол дугайында партийжи принципаалдыг чүгаа трестиң партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралында болган.

Партком секретары Г. А. Медведев отчёт ыстыкелиңге, коммунистер: № 48 тудуг эргелелинде партия организациязының секретары Н. В. Сермавкин, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргеледе тудугжу К. К. Ооржак, № 14 механизация эргелелинде кран башкарыкчызы Е. Д. Данилюк, «Востоксантех монтаж тын» КМК-зында бригадир О. К. Монгуш, трестиң автобазазында чолаачы К. В. Петчик, № 48 тудуг эргелелинде шеверлекчи З. О. Шыырап, «Кызыл тудуг» эргелелде бригадир Ч. Ч. Доңгак болгаш өскелердаа боттарының саналдарынга тудугну шалыкны, шынарлыг чорударынга кандыг чылдагааннар шаптыктан турарын айтып, коммунистер, партия болуктери, организациялары, партком четпестерин эдип алырынга кандыг салдарлыг болур ужурлугул деп чүвени чугаалап, тодаргай хемчеглерни боттандырарын саналдаанар.

Трестиң, ооң эргелелериниң ажылында кол-ла четпес чүве чүл дээрге тудуг ажылдарының неделя, хонук графиктериниң боттанмайн турары, тудуг материалдары-биле четчеләшкиниң, инженер-техниктиг хандырылганың хүнүүн негелдезиңге дүүшпези, күш-ажылды организастаанының куду деңнелдиң боон келгеп. Чамдык үелерде туйбу үзүктелтеш, дашчылар бригадалары ажыл чок турун алыр, а чамдыкта тудуг объектилериңде дүжүрер чер чок дээш туйбуну хүлээп албайн баар таварылгалар бар. Шеверлекчилер бригадаларынга ажылдаар тудуглар чок, соок үелерде ажылдаар байдалдар тургустунмайн ажыл чок апаарындан планнар күүсеттинмейн турар.

Улуг панельдиг бажың тудуунуң талазы-биле «Тудуг кезектери» комбинаттың ажылынга хамаарыштыр шыңгыы шүгүмчүлел хуралга база катап үнген. Комбинат панельдерни өй-шаанда график ёзугаар бербес, кылып турар кезектери стандартка дүүшпес, шынары багай боон артпышаан. Ол талазы-биле чугаа кандыг-даа деңнелге чоруп келзе-даа, мынчага эттинген, чүгээртээн дээр арга чок боон келген. Комбинаттың директциязы, ооң партия организациязы чогуур түңнелдерни үндүрер, хемчеглерни алыр үезин келбаан бе деп айтырыгны коммунистер хуралга тургускан.

Ол мышкаш тудугларының кол күүседикчилериниң аңгыда тускай тудут ажылдары чорудар база дузалаа чергелиг тудуг организацияларының ажылынга, оларның деңнежилгезинге хамаарыштыр сагыш човаашкыннар чугаа болган. Чижээ, тудугжулар краннарның, механизмнерниң үрелишкиниңнің ында ажылдап турар кижилериң харысаалга чогунуп, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, ажылдан овалдап, эрте чоруп турарындан хөй үе-шакты чидирип турар. Ол талазы-биле № 14 механизация эргелели, ында партия организациязы чогуур түңнелдерни үндүрер ужурлуг. Кран башкарыкчызы Е. Данилюк хуралга чүве чугаалаш, крановщиктерни тудугжу бригадаларының составынга киирип, оларның ажылдап шүгүмчүлел хуралга база катап үнген. Комбинат панельдерни өй-шаанда график ёзугаар бербес, кылып турар кезектери стандартка дүүшпес, шынары багай боон артпышаан. Ол талазы-биле чугаа кандыг-даа деңнелге чоруп келзе-даа, мынчага эттинген, чүгээртээн дээр арга чок боон келген. Комбинаттың директциязы, ооң партия организациязы чогуур түңнелдерни үндүрер, хемчеглерни алыр үезин келбаан бе деп айтырыгны коммунистер хуралга тургускан.

Ол мышкаш тудугларының кол күүседикчилериниң аңгыда тускай тудут ажылдары чорудар база дузалаа чергелиг тудуг организацияларының ажылынга, оларның деңнежилгезинге хамаарыштыр сагыш човаашкыннар чугаа болган. Чижээ, тудугжулар краннарның, механизмнерниң үрелишкиниңнің ында ажылдап турар кижилериң харысаалга чогунуп, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, ажылдан овалдап, эрте чоруп турарындан хөй үе-шакты чидирип турар. Ол талазы-биле № 14 механизация эргелели, ында партия организациязы чогуур түңнелдерни үндүрер ужурлуг. Кран башкарыкчызы Е. Данилюк хуралга чүве чугаалаш, крановщиктерни тудугжу бригадаларының составынга киирип, оларның ажылдап ажылдаанынар.

Трестиң, ооң эргелелериниң ажылында кол-ла четпес чүве чүл дээрге тудут ажылдарының неделя, хонук графиктериниң боттанмайн турары, тудуг материалдары-биле четчеләшкиниң, инженер-техниктиг хандырылганың хүнүүн негелдезиңге дүүшпези, күш-ажылды организастаанының куду деңнелдиң боон келгеп. Чамдык үелерде туйбу үзүктелтеш, дашчылар бригадалары ажыл чок турун алыр, а чамдыкта тудуг объектилериңде дүжүрер чер чок дээш туйбуну хүлээп албайн баар таварылгалар бар. Шеверлекчилер бригадаларынга ажылдаар тудуглар чок, соок үелерде ажылдаар байдалдар тургустунмайн ажыл чок апаарындан планнар күүсеттинмейн турар.

Улуг панельдиг бажың тудуунуң талазы-биле «Тудуг кезектери» комбинаттың ажылынга хамаарыштыр шыңгыы шүгүмчүлел хуралга база катап үнген. Комбинат панельдерни өй-шаанда график ёзугаар бербес, кылып турар кезектери стандартка дүүшпес, шынары багай боон артпышаан. Ол талазы-биле чугаа кандыг-даа деңнелге чоруп келзе-даа, мынчага эттинген, чүгээртээн дээр арга чок боон келген. Комбинаттың директциязы, ооң партия организациязы чогуур түңнелдерни үндүрер, хемчеглерни алыр үезин келбаан бе деп айтырыгны коммунистер хуралга тургускан.

Ол мышкаш тудугларының кол күүседикчилериниң аңгыда тускай тудут ажылдары чорудар база дузалаа чергелиг тудуг организацияларының ажылынга, оларның деңнежилгезинге хамаарыштыр сагыш човаашкыннар чугаа болган. Чижээ, тудугжулар краннарның, механизмнерниң үрелишкиниңнің ында ажылдап турар кижилериң харысаалга чогунуп, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, ажылдан овалдап, эрте чоруп турарындан хөй үе-шакты чидирип турар. Ол талазы-биле № 14 механизация эргелели, ында партия организациязы чогуур түңнелдерни үндүрер ужурлуг. Кран башкарыкчызы Е. Данилюк хуралга чүве чугаалаш, крановщиктерни тудугжу бригадаларының составынга киирип, оларның ажылдап ажылдаанынар

Микис Теодоракис — Москваның аалчызы

Сураглыг грек композитор, чалбыыштыг патриот болгаш интернационалчы Микис Теодоракис бодунуң бүгү талантызын болгаш күжүн улустар арызынга тайбыныың болгаш шайыралдың идеалдарынга бараан болдуруп келген. Ол «Улустар арызынга тайбыныы быжыглаар дээш» делегейниң Ленинчи шаңналының лауреады.

— «Грек чоңга бараан бооп турар мээң музыкам Грециядан дашкаар-даа кижини мелчүп дарлаар чоруунга удур чер кырының бүгү ак сеткилдиг кижилериниң демиселинге, хосталгазынга, социал деп-шилгезинге болгаш тайбың чурттаарынга бараан болдуруш күзээр мен—деп, М. Теодоракис чугаалаан.

Москваның күрүне филармониязының болгаш ССРЭ-ниң орус улустуң күрүне хоруунуң Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг Академиктиг симфония оркестриниң күүселдези-биле Микис Теодоракистиң № 3 симфониязын ССРЭ-те бир-ле дугаар ойнап күүсеткен. Ол концерт Москваның күрүне консерваториязының Улуг залында болган.

ЧУРУКТА: Микис Теодоракис биле совет дирижёр, РСФСР-ниң улустуң артизи Дмитрий Китаенко концерт соолунде.

А. ЧУМИЧЕВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

КООПЕРАЦИЯНЫҢ АЖЫКТЫЫ

ХАНОЙ. Вьетнамның мурнуу түгүнүң үүрмек болгаш ус-тывыш үлетпүрүнде 1.000 кооперативтер болгаш кады ажылдажылганың 6.500 бөлүктери ажылдап турар. Хеллегелдің болгаш үндүр садар продукция—мебель, хевис, бажың херекселдери, ювелир кылыгларының хөй кезиин олар бүдүрүп үндүрүп турар. Бүдүрүп үндүрүп турар бараан-нарының ассортиментизин улам калбартып, ооң шынарын экижиндериңе кооперацияның ажыы улуг. Ынчалзажок бо талазы-биле бергедээшкиннер-база бар. Үүрмек болгаш ус-тывыш бүдүрүлгезинің социалистиг чаартылгаларын чедип алган соңгу можуларының арга-дуржулгазын өөренирниче улуг кичээнгейни салган. Доктаамал кады эрттирип турары хуралдарга күш-ажылды организастаар болгаш эргелеп башкарар, чиг-этти болгаш материалдыг идиг бериишкиниң чөп ажыглаар талазы-биле арга-дуржулгазын солчуп турар. Мурнуу болгаш соңгу үүктүү кооперативтери арызында быжыг бүдүрүлгечи хырызаалары тудуп, социалистиг чарыштың керээлерин чарып ап турар.

КОЛ РОЛЬДУ — ДЕМИР-ОРУК ТРАНСПОРТУНГА

ПРАГА. Словакиячың Жилин хоорайында ажыттынган бүгү күрүме конференциязында 2000 чылга чедир ЧССР-ниң транспорт системазын хөгжүдер айтырыгны чугаалажып турар. Инженерлер, эртем-деннер, Чехословакиниң улуг-улуг транспорт бүдүрүлгелериниң удуртукчулары ооң ажылында киржип турар.

Специалистернің санаа турарын ёзугаар республиканың транспорт системазынга демир-орук транспорту дараазында чээрби чылдарда улуг рольду ойнаар. Бо үениң дургузунда демир-орук шугуму-биле чүк сөөртүлгезиниң хемчээли 14 хуу өскер, пассажирлер сөөртүлгези дөрт хуу улгадыр.

Автомобиль болгаш хем транспортунга шынар талазы-биле чугула өскерилгелер болгулаар. Оруктар четкилерин моон соңгаар-даа калбартыры, чурттуң хем флодун камнаалгалыг болгаш дүртен чоруур судиолар-биле четчеленнери көрдүнген. Хоорай транспортун хөгжүдериниче онза кичээнгейни салыр. Ынчангаш пассажирлер сөөртүлгези 46 хуу улгадыр.

ЧААРТЫНГАН ШӨЛДЕР

ПНОМПЕНЬ. Чурттуң чугула техниктиг культуразы—каучуктуң тарылга шөлдери Кампучиада чаартының эгелээн. Даймның болгаш полпотчу бөлүглениишкиниң тергиндеп турган чылдарында ол шөлдер үрелиг баскыраан турган. Ам чаа мяштарны тарып олуртуп турар.

Камноогчам можузунда гевеяны колдадыр тарган. Оны мында 12 муң гектарда тарып олуртканы. Ам ол шөлдерни күрүне бодунуң контролюнга алган.

Техниктиг культураларның тарылга шөлдерин калбартыры—улусчу Кампучияның кодаа ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланымышкыны болуп турар. Ынчангаш үлетпүр бүдүрүлгелер чиг-эт-биле хандырганар, а үндүр садарынга базаала эвзуш эвес продукцияны үндүрүп берип турар. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң чурттары каучук тарымыр шөлдерин чаартырынга улут дузаны чедирип, эргежок чугула дериг-херекселдерни, амгы үениң күчүлүг техниказын, химиктиг чемнигидилгелерин аныяк республиканга олар чигеткен өртем-биле садып турарлар.

АРТЫНЧЫЛАРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛААР

БУДАПЕШТ. Соолгу үеде Венгрияның демир-дес кескиндилери хүлээп алыр пунктуларының ажылдакчылары аалаа эвес айтырыгга таварышкан. Республиканың аар үлетпүрүнүң күчүү доктаамал өзүп турда-даа, бүдүрүлгелерде кээп турар артынчылар эвезиеп эгелээн. Дүвүрээр кандыгдаа чылдагаан чок. ВУР-нуң заводтары болгаш фабрикалары бүдүрүлге артынчыларын долузу-биле ажытлап турарын чоруткан шинчилелдер көргүскен.

Дунайның металлургия комбинадының бок төгер чериндеп алды миллион тонна чиг-этти специалистер тып алган. Венгрияга чогаадып кылган арга-биле металлургия бүдүрүлгезиниң артынчыларын сорттап, болбаазыратпаш, шой болгаш кан эвилдиреринге ажыглап турар. Оон арткан артынчыларны орук тударынга болгаш эки шынарлыг туйбу бүдүрериңе ажыглап турар.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМНИҢ АКЫ-ДУҢМА ЧУРТТАРЫНДА

РСР. Одаар түүлдү камнаарының болгаш бойдусту бокталдырар чорук-биле демиселдің айтырыглары бүгү делегейниң конструкторларының ичээнгейниң төвүде турар. Бо айтырыгны чогумчалыг шинтпирлээриңе румын специалистер боттарының үлүг-хуузун кадып, «дизель газы» деп бижип каан ийи баллонну кырында тургузуп каан автобусту (чурукта) РСР. Одаар түүлдү камнаарының болгаш бойдусту бокталдырар чорук-биле демиселдің айтырыглары бүгү делегейниң конструкторларының ичээнгейниң төвүде турар. Бо айтырыгны чогумчалыг шинтпирлээриңе румын специалистер боттарының үлүг-хуузун кадып, «дизель газы» деп бижип каан ийи баллонну кырында тургузуп каан автобусту (чурукта) олар ылган. 2 атмосфера базымышкыныг баллоннарда метан дизельдиг одаларга-биле тудушкан, ынаг холуксааны болдурар. Метанны ынчаар ажыглааны суук одаар түүлдүң алдан хуу камнаалгазын база хоралыг будумелдерни агаарже үндүрериң дыка эвзешдирин конструкторлар чедип алган.

Аджерпрес—СЭТА-ның фотозу.

ГРЕНАДАДА БОЛУУШКУННАР

ДЖОРДЖТАУН. (СЭТА). «Барбадостың үүү» радиостанцияның дыңнадыгларын ёзугаар алырга, Кариб инитилежилгезиниң (Кариком) чазактар баштыңнарының Порт-оф-Спейиге болган өнза чөвүлел хуралынга Гренадага хамаарыштыр «өлүүн каш санкцияларны» ажыглаар дугайында шинтпир хүлээп алган.

Чугаа болза, херек кырында Кариб далайда ол орулук күрүнеге удур шериг-биле халдап киреринге организастаарының дугайында боп турар. «Хостуг Гренада» радиостанция Ямайканың, Барбадостың, Сент-Люсияның болгаш Антигуаның чазактары интервентичи корпустуң составында боттарының шериг кезектерин киреринге чөпшээрелин берген деп дыңнаткан. Шаап халдаашкынны Барбадоста белеткеп, ында айытынган чурттарның шериглерин чыып турар. Оон-биле кады Гайана биле Тринидад ол интервентичи үүлгедиишкиниге удурун илереткенин база айтып турар.

Чурттуң эриктериниң чүгле чеди миль далайда АКШ-тың шериг корабли туруп турарын «Хостуг Гренада» радиостанцияның даамчыдылгазында айыткан. Ол районче чаа америк корабльдерин чоокшуладып турарын болгаш эрткен чылын Мурнуу Атлантикада Фолкленд (Мальва) ортулуктарга удур агрессияга киришкен англи шериг-далай күштериниң «Энтрию» дээр ракета крейсери Гренадаже чорударының дугайында медээлер база бар.

Гренаданың революстуг шериг чөвүлели балеткеттинип турар агрессияга холбаштыр чурттакчы чоннуу серемчилелдиг болуруңче кыйгырган. Гренада улус төрээн чурттуң хамаарышпас чоруун камгалаарынга болгаш революциниң камгалалынга чаңгыс кижи дег туржурунга, империализмниң үүлгедиишкиниериңе ойтур шавышкынны боорңге долу шинтпирлиг деп чөвүлелдің медеглелинде чугаалап турар. Чуртта улусчу милициянны чымрының дугайында чарлаан.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Вашингтон пост» солунның дыңнатканы-биле алырга, ийи муң ажыг далай чалаг шериглерин ап чоруур иинти саны чээрби чедип турар дайынчы корабльдерлиг АКШ-тың шериг-далай каттыжышкыны Гренадаже бар чоруур.

КАРАКАС. (СЭТА). Венесуэланың тайбың камгалалының чөвүлелиниң даргазы Рикардо Молина Марти АКШ-тың империализмниң болгаш ООН эвилелчилериниң Гренадага удур үүлгелиишкинин шинтпирлин-биле буруу шаакан. Ында чурттап турар АКШ-тың хамаатыларының эрге-ажыктарын камгалаар деп сылдаглап алган. Гренаданың эриктериниче болунун дайынчы корабльдерин чоруткаш, Вашингтон империалистиг болгаш колониалдыг үзелин боттандырар бодап турар.

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕККЕ УДУР

СОФИЯ. (СЭТА). «Ядролуг чепсек чок Европа дээш!», «Ядролуг чепсек чок Балканы дээш!» деп лозунгларның аадаа-биле тайбының марыжы Болгарияның девискээринге болган. Ядролуг чепсекке удур ол шимчээшкинни Болгарияның хөрээженнериниң комитединиң инициативазын ёзугаар организастаан. Болгария Улус Республиканың, Венгрия Улус Республиканың, Румыния Социалистиг Республиканың, ССРЭ-ниң болгаш Чехословакиниың, Австрияның, Грециянын, Кипрниң, Германияның Федеративтиг Республиказының хөрээженнер организацияларының, а ол ышкаш Делегей хөрээженнериниң демократтыг федерациязының, Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң, Профвилеллдериниң Бүгү-делегей федерациязының 150 хире төлөөлекчилери тайбының марыжынга киришеен.

Тайбың марыжының киржикчилери Петрич хоорайга чедип келген соолунде анаа массалыг митинг болган. АКШ-тың болгаш ООН НАТО талазы-биле эвилелчилериниң реаксылыг болүктери делегейни, бирги эвлчегде Европаны ядролуг халапче чыгап турар амгы нарын байдалдың үезинде Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның тайбың инициативаларының өнза чугула ужур-дузазын Болгарияның хөрээженнер комитединиң даргазы Е. Лагадинова митингге демдеглээн.

Бөгүн — Австрия Республиканың национал байырлалы — доктаамал нейтралитет политиказын чарлаанының хүнү

Австри майысылалга барган турисчи кижи бурунгу хевирштинчизин дилиттиг чээрби чүс чылда кадагалаа арттырган хоорайның бир ишзы онзагай байдалында таваржы бергенин дораан-на эскерип каар. Чурукта бо кудумчу база бурунгу Венаның бир булуңу-дур.

Б. САРАНЦЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АРААТАНЗЫГ ҮҮЛГЕДИГ

МОНРОВИЯ. (СЭТА). Мурнуу Африканың Африкан национал конгрезиниң (АНК) Мапутуда бажыңнга болган чазылдыышкын бот-эргелиг Мозамбикке удур кара турызында араатанзыг үүлгедиишкин болур. Африканың мурнуу чүгүнүң хамаарышпас чурттарынга удур Преторияның кембруулуг үүлгедиишкиниериниң соксаавайн турарынга делегейниң улустары ханыгы-биле килеңнеп турар. Ынчалзадаа кандыг-даа хоралаашкыннар болгаш өлүрүктү үүлгедиишкиннер хосталга дээш, апартеидтиг болгаш мөлүгделдиг системазынга удур демисежип турар мурнуу-африка патриоттарның тура-соруун сый шаап шыдавас.

ТЕЛЕТАЙП МЕДЭЭЛЕП, ДЫҢНАДЫП ТУР

◆ ВАРШАВА

Бодунуң хүрээлелинде 2,6 млн. ажыг кижини каттыштырып турар Польша-совет найырал инитилели (ПСИН) 1983 чылдың төнчүзүнде болур съездизиниге белеткеп турар. ПСИН-ниң эге организацияларында калбарган отчёт-соңгулдалыг кампаниының үезинде ийи чурттуң улустарының арызынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарынче угланган идей-кижизидилгелиг болгаш пропаганда ажылдарын улам калбартыры-биле холбашкан айтырыгларны көдүрүп, чугаалажып көрүп турар. Инитилел кежигүннери боттарының ажылынга чедип алганы дуржулгазының болгаш чедиишкиннериниң солун талаларыбиле солужуп турар. Кампания үезинде делегейниң өйүн даймының хоочуннары-биле ужуражымышкыннар, «Советтер чуртунуң дугайында үүү билир силер?» деп, конкурстар, совет ырылар фестивальдары болгаш өске-даа хөй янзы хемчеглерни кылып турар.

◆ ЛОНДОН

Ажыл соксадымышкыны — консерваторлар чазаанда «Бритиш телекомнуң» денационализастаарының планларындан ойталаарын чедип алыр талазы-биле профвилелдерниң ажыглаар деп турар хемчеглериниң кара чаңгыс чепсээ ол эвес бооп турар. Лондонның «Таймс» солунунуң дыңнадып турары-биле алырга, «Бритиш телекомда» ажылдап турар алды профвилелдерни ол корпорацияны капиталдың холунче дамчыдып бээр дээн планларынга удур иинти национал кампанияны калбартып чорударын шинтпирлээн. Ол кампанияны эрттиреңге 200 муң фунт стерлинг акшаны чыып алган. Бо неделяда денационализацияның хоралыг уржуктарын чугаалап турар тускай дептерни парлап үндүрер.

◆ АДЕН

Йемен социалистиг партиниң ТК-зының чингине секретары, ПУДР-ниң улустуң Дээдги Советиниң Президиумунуң даргазы, премьер-министри Али Насер Мухаммед аңаа Палестинаны хостаарының Улусчу фронтузунуң чингине секретары Жорж Хабашты, Палестинаны хостаарының Демократтыг фронтузунуң чингине секретары Найеф Хаватманы болгаш Ливанның коммунистиг хөделиишкин организациязының чингине секретары Мохсен Ибрагимни хүлээп алган.

АНА информация агентилелиниң дыңнадып турары-биле алырга, чугаалажымышкыннар үезинде Чоокку Чөөн чүкте байдалды болгаш империализмниң база сионизминиң соксаваан турар сүлчээлериниң байдалында араб улустарының чаңгыс эвин быжыглаарының айтырыгларын чугаалажып көргеш.

◆ ВАШИНГТОН

Барын Европага чаа америк ракеталарны тургузарының айымдыг үржуктарының дугайын боо-чепсекти бүдүрериниң болгаш дужүрерин контрольдаар талазы-биле агентилелдің директору турган П. Уорнке болгаш ООН дузалакчызының оралакчызы турган Д. Лайнбо айытканнар.

Олар «Вашингтон пост» солунда парлаттынган үүүлде «Першинг-2» ракеталарны болгаш чалгыныг ракеталарны Барынын Европаның өлүүн хөй күрүнелериниң девискээрлериңе тургузар чорук советамерик харылзааларны уламна баксыралырын болдуурын онзалап демдеглээннер. Ынны планны боттандырын чорулар чорук «шериг талазыныың Дириг амытаннарның эволюстуг морфологиязының болгаш экологиязының Северцев аттыг институтунуң профессору, бөрүнүң экологиязының талазы-биле кеск специалист Д. Бибиков шинчилеп турар.

—Тыптып келген хайнак кол чуруузунда бөрүге дөмей—деп, Дмитрий Иванович чугаалады.—Бөрүлер миллион чылдарда туруп келген, а ыт — муң чылдарда, ынчангаш ооң аныяк геннерин черлик өг-дезиниң салгазы базып турар. А өлүүн каш салгалдар эртеге, ол бөрүден ылгалбас апаар.

Хайнакка денизээрге ёзулуг бөрү —аңаа «чааш» амытандыр. Чаа тывылган ап кижиниң чаңын билир, оттан корткас. Кижилерге хөөнү чок, эптиг болза халдаар. Чоокта чаа меңээ Испаниядан кижи тудуп читкен бөрүнүң чуруун чорутту. Бөрү бе азы хайнак бе деп эртемденнер айтырган чорду. Ол хайнак дээрзиниг бүзүрээр мен.

Ыт-бөрүлер дидим, олар чурттакчылыг черлерге хүндүс безин кестүп кээр, улус көрүп турда-ла, чыдын кылыр чер дилеп чоруп турар. Чамдыкта серилер болгаш өскедаа тудуглар иштиге чыткылаар. Ол ыттардан дамчып келген чаңынын салдары-дыр.

Ол турамзак араатаннардан экономиктиг когарал аңаа бөрүлерден эвээжевес. Чижээ, Мурнуу Уралда олар эликтер тудуп чип турар. Ыт-бөрүлер чайын безин оорлежир, дуюглуг ачнарны ыыт чок азы ыт ышкаш эзрип, сүрүп чораш, тудуп чиир. Оларның демиит хөделири бөрүлерге дөмей. Чүс дөрбелчин километрде чурттап турар эликтериниң саны беш чыл иштинде 300-тен 75 чедир кызырылган.

Бөрүлерни хөлүн эрттир кырын чок кылганы чүге чедиргенил? Оларны барык шуптузун узуткан каапкан черлерде хайнактар өзүп көвүдеп эгелээн. Чүгле Воронеж области безин ажыг-толдуг (бирээзинде-ле 5-7 бөрзек) 53 ыт-бөрү өг-бүлези бар болганын Л. Рябов тодаратканы. Хайнактар ам безин РСФСР-ниң 13 крайында болгаш облазында, Сибирьде, Бурятияда, Казахстанда чурттап турар. Ийи-чаңгыс өөрлер Латвияда, Молдавияда, Туркменияда, Узбекистанда бар. Олар бөрүлер-биле эргежок чугула» негелде-дир деп чамдык албан кижилерниң бадытжаашкынарын чүүлдүң авторлары буруу шаап турар.

◆ ДЕЛИ

Пакистан шериглер Пунч секторга (Джамму болгаш Кашмир штатта) индий кызыгааржыларже боолап, от ажыткан. ПТИ информация агентилелиниң демдеглээнин-биле алырга, сөөлгү хүннерде ол болза, чаңгыс эвес удаа боо-чепсектиг ончук чөңгээ бооп турар. Ооң-биле кады Индияже пакистан шивишкиннерин болгаш диверсантларны киирери дээш оралдажыышкыннар база калбарган. Исламабадтың ёзу-чурумунуң иштики бергелердеп улустуң ичээнгейин чайладыр дээш ийи чурт арызынга харылзаларны чидиглеендиреринге оралдажып турарын чурттуң солуннары айтып турар.

◆ ТОКИО

Япон бүдүрүлге черлериңе үлетпүр роботтарын дүргениби-биле ажыглалга киирер чорук чуртта ажыл чокталыр чорук төвүлеп турарының чылдагаанныының бирээзи бооп турар. Хууда «Гэндай спокэн» дээр эртем-шинчилел институтунуң белеткээни болгаш ында парлааны илеткелиниң авторлары ындыг түңнелдерни кылган.

◆ ЛУАНДА

Ында Улуг Октябрының 66 чыл оюнуң болгаш Анголаның хамаарышпас чоруун чарлаан хүнүлен бээр 8 чыл оюнуң бүдүүзүнде даштыкы «Тракторокспорт» садыг каттыжышкыны совет тракторларының болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының делгелгезин ажыткан. Делгелгеде «Беларусь МТЗ-50», «Беларусь МТЗ-82» тракторларны, көдээ ажыл-агый машиналарын, хөвеции остүрүп, ажаан алыр комплекстерин, чаа хевирнин бульдозерлерин, гаражтарга ажыглаар сепгелге херекселдерин көргүзүп турар.

ССРЭ-биле АУР-нуң арызында садыг харылзаазы чедиишкиниг калбарын турар. Анголада совет тракторлар, тарва ажаан алыр комбайннар, хөвеции комплекстери чедиишкиниг ажылдап турар.

(СЭТА).

КИЖИ БОЛГАШ БОЙДУС

ПРАГА. Совет Эвилели-биле Чехословакиниың кызыгаарларында хемнерде 450 километр каналдарны болгаш беш улуг насос станцияларын туткан. Тисса, Ужа болгаш өске-даа хемнерниң агымнарын дыка улуг хемчээлдерде таарыштырып кылганындан үеренээшкинден болганчок-ла когаран турган 150 муң гектар шөлдү камгалаа алыр арганыг болган.

КАИР. «Аныяктар—бойдусту камгалаа алыр дээш» деп араб аныяктарының конференциязы Египеттің найысылалында бодунуң ажылын дооскан. Ооң киржикчилери 12 араб күрүнелериниң төлөөлери Чоокку Чөөн чүк девискээринде үлетпүр артынчыларының боктары-биле холбашкан чугула айтырыгларны чугаалажып көргеш болгаш бо талазы-биле чамдык хемчегдерни хүлээп алган. Кызыл далай болгаш Персид мугулдурунуң бассейниниң экологтуг балансызын камгалаар талазы-биле тускай программаны ол конференцияга үүлдүг деп көргеш. Чоокку Чөөн чүкте үргүлү бооп турар шериг месилдежиишкиниериниң бойдуска хоралыг салдарын конференцияның киржикчилери онзалап демдеглээн.

Штаб-квартиразы Каирге турар араб аныяктарының бойдус камгалаар доктаамал федерациязын тургузар дугайында шинтпирни хүлээп алган. Бойдусту камгалаарынче аныяк салгалды мобилизастап, национал организациының ажылчорудулгазын башкарары ооң сорулгазы болуп турар.

ДЕЛИ. Дириг амытаннарны камгалаарының иинти национал программазын Индияның чазаа хүлээп алган. Камгалалдыг черлериниң четкилерин калбартып, дириг амытаннарның ховар хевирлерин өөренип көөр болгаш камгалаарынга акшаландырыышкынны көвүдедирин ында көргеш. Үлетпүрүнүң болгаш амыдыралга ажыглаан үүлдериниң артынчылары-биле бойдусту бокталдырар чорукту болдурбас хемчегдерже, чаа-чаа үлетпүр тудугларын таарыштыр тудуп тургузарынче онза кичээнгейни утландырган. Барын чүктүң чурттарының чижеш садын алыкчыларының чагынын ёзугаар чаан сөөгүн, леопард болгаш пар кештерин ужур дүрүм чок тып, чамдык күштарны тудуп садын турар төтчеглекчилерге удур эң шинтпирлиг эргежок чугулазын ол документтиде онзалап демдеглээн.

КЕЖИНИҢ ӨҢУ ДЭЭШ

КАНБЕРРА. (СЭТА). Ындыг таварылга Барын Австралияның ап улуг Перте хоорайынга болган. Австралияның үндезин чурттакчызы Морис Риолини ышла концерт валиниче кирбээн. Залдың баштаар черинге ооң кежиниң ону ставышаан» болган. Бир эвес Морис аңаа-ла аборнген — ук чер чурттуг кижи болган болза, ол таварылганы ким-даа сагынмас ийик. Ынчалза-даа ол — шылгарыгай спортчу бооп, австрали футболдуң чемпионнарының командазында ойнап турар. Ол черниң үндезин чурттакчылары амыдыралга эвзеш эвес чеиишкиннерин чедип ап турарынын бадыткалы кылдыр ону болза чижекке көргүзер турган.

ШЫН

КАРА САГЫШТЫГ ХАЙНАК БӨРҮ

Бөрүнү чеже-даа чемгерерге эргаже көөр деп үлегер домак бар. Ол бистиң үевисте эргижиреп калган хире. «Көк дээрбечи» арга-арыын катташ, хоорайлар кварталдарынга бола чедип көөр апарган. Хөй кижилиг кудумчуга кестүп келгаш, араатан улуг дүймээзинин үндүргеи деп чугаалаан херечилер бар. Өскелери бөрүнүң ыттар ацнап турганы хоорай парыгын биске көргүзер. Үшкүлерп мырынай-ла бульварда кылган чылынны тып алган.

Бөрү кижи-биле хөй муң чылдарда кожа-келбээ чурттап келген. Ынчалза-даа бүгүле ан-араатанлан ол дег «аас-кежик чок» болган амытан ховар. Ооң араатанзыг чаңы дээш, кижилер ону шаг-шаандан бээр кызамдап, кырып келген. Ынчангаш ол кижиден угаан чок коргар апарган. Ынчаарга ам үүү мылдыг бөрү девирлиг амытан хоорайларже, кижилерже ындыг дидим чеде берип турарыл? Чуруктан көөрге, күчүлүг ан — кожагар кулактарлыг улуг баш, сөөккүр мага-бот, күштүг буттар. Ол дээрге бөрү биле ыттың хайнаа-дыр.

Боду безин билбейн, кижи чаа араатанның тыптырынга дузалаан, ол бөрүден артык хаңга чилби, туразы улуг. Ындыг хайнактар дугаймда баштайгы медээлер эрткен үүс чылда дыңналып келген. Ынчан олар эвзеш турган. Байдал чээрби хире чыл мурнунда чидиглеенген: бөрүнү «санитар», «мерген угаанныг селекционер» деп санап, чоок көрүп турган үе олче калбак халдаашкын-биле солушкан. Ооң түңнелинде дыка хөй черлерге өөр бөрүлер эвээжээн, тараан. «Көк дээрбечи» кырлып төнер деп барган ышкаш сагындырган.

Ынчалза-даа амыдыралдың хоойлузу күштүг болган! Бодуп камгалаарының инстинктизи-биле бөрүлер ыттарны төрүмелиндеп көөр хөөнү чок чоруун базырган, олар-биле чоокшулап, «өг-бүле харылзааларын» тудуп эгелээн. Арыларда тоган чоруур, черликширээн ыттардан база кок араатаннардан хайнактар ынчаар тыптып келген.

Воронежтин педагогика институтунуң доцентизи Л. Рябов оларны он беш чыл иштинде шинчилеп келген. Чуртта ыт-бөрүлерниң эң-не байлак картотеказы ында. Оон-биле кады ол айтырыгны СССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Дириг амытаннарның эволюстуг морфологиязының болгаш экологиязының Северцев аттыг институтунуң профессору, бөрүнүң экологиязының талазы-биле кеск специалист Д. Бибиков шинчилеп турар.

—Тыптып келген хайнак кол чуруузунда бөрүге дөмей—деп, Дмитрий Иванович чугаалады.—Бөрүлер миллион чылдарда туруп келген, а ыт — муң чылдарда, ынчангаш ооң аныяк геннерин черлик өг-дезиниң салгазы базып турар. А өлүүн каш салгалдар эртеге, ол бөрүден ылгалбас апаар.

Хайнакка денизээрге ёзулуг бөрү —аңаа «чааш» амытандыр. Чаа тывылган ап кижиниң чаңын билир, оттан корткас. Кижилерге хөөнү чок, эптиг болза халдаар. Чоокта чаа меңээ Испаниядан кижи тудуп читкен бөрүнүң чуруун чорутту. Бөрү бе азы хайнак бе деп эртемденнер айтырган чорду. Ол хайнак дээрзиниг бүзүрээр мен.

Ыт-бөрүлер дидим, олар чурттакчылыг черлерге хүндүс безин кестүп кээр, улус көрүп турда-ла, чыдын кылыр чер дилеп чоруп турар. Чамдыкта серилер болгаш өскедаа тудуглар иштиге чыткылаар. Ол ыттардан дамчып келген чаңынын салдары-дыр.

Ол турамзак араатаннардан экономиктиг когарал аңаа бөрүлерден эвээжевес. Чижээ, Мурнуу Уралда олар эликтер тудуп чип турар. Ыт-бөрүлер чайын безин оорлежир, дуюглуг ачнарны ыыт чок азы ыт ышкаш эзрип, сүрүп чораш, тудуп чиир. Оларның демиит хөделири бөрүлерге дөмей. Чүс дөрбелчин километрде чурттап турар эликтериниң саны беш чыл иштинде 300-тен 75 чедир кызырылган.

Бөрүлерни хөлүн эрттир кырын чок кылганы чүге чедиргенил? Оларны барык шуптузун узуткан каапкан черлерде хайнактар өзүп көвүдеп эгелээн. Чүгле Воронеж области безин ажыг-толдуг (бирээзинде-ле 5-7 бөрзек) 53 ыт-бөрү өг-бүлези бар болганын Л. Рябов тодаратканы. Хайнактар ам безин РСФСР-ниң 13 крайында болгаш облазында, Сибирьде, Бурятияда, Казахстанда чурттап турар. Ийи-чаңгыс өөрлер Латвияда, Молдавияда, Туркменияда, Узбекистанда бар. Олар бөрүлер-биле эргежок чугула» негелде-дир деп чамдык албан кижилерниң бадытжаашкынарын чүүлдүң авторлары буруу шаап турар.

Бир эвес тоганчы болгаш черликширээн өөр ыттар турбаан болза, хайнактар дыка эвзеш турар ийик. Сөөлгү үеде «кижиниң өөнүүн» келдергей сопуургаан апарган. Ынчалза-даа ытка мода дээрге аңаа ынаанын демдээ эвес дээрзи чамдыкта илдеп. Дөрт буттуг өөнүүнге хөөнү чок апаргаш, ону кудумчуже кээргел чок үндүр каапталар бар. Чамдык медээлерден алырга, чүгле Москвага чылдын-на муң-муң ыттар тоганчы апарып турар. А дачаларга, пионер лагерьлериниге, дыштанылга баазаларынга хөөкүйлерни чеженн каап турарыл!

Черлик ыттар дыка хөй чурттарда халаптыг айыыл болган. Чижээ, АКШ-та хайгаарал чок ыттарның саны 10-дан 20 миллион чедип турар! Олар-биле демиселге ында чылдын-на чартык миллиард долларны чыгырдаар. Турцияда чурттаар чер чок, аш ыттарга хоорай чурттуг муң-муң кижилер мыырткаш, калчаараар аарыгдан аарып турар. Эргежагыргалар ыттарны чок кылыры-биле чепсектиг болүктерни тургузар ужурга таварышкан.

70 чылларның эгезинден бээр бисте бөрүлер дыка көвүдээн. Оларга ыыттырган хайнактар болгаш черлик ыттар аргалардан хоорай, суурларже чоокшулап эгелээн. Улуг хора чедирип турар ыт-бөрүлерни бойдустан чайладырда, сарылдыг кылыры чугула, бөрүнү долузу-биле кырып болбас. Ам олче калбак халдаашкын катап эгелээн. Ону эртемге үндезилеп чорудары чугула, оон башка хайнак араатаннар база немежир.

Ийиги арга—ыттарга хамаарыштыр харысалга чок чорукту соксадыры. Дөрт буттуг өөнүүнү азырап алыр бетинде, аңаа хамаарыштыр хүлээлгелерни кижи бүрүзү ылап бодап көөр ужурлуг. А бир тээ азырап алган болганда, сагыш чованчыр ээ болур болгаш ону багга тургузар хереп.

Р. АХМЕТОВ,
СЭТА-ның корр.

Москва.

ЧОГААДЫКЧЫ БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА

Тыванын чурукчуларының VII съездизи болуп эртикен. Чогаадыкчы организацияның ажыл-керектериниң дугайында хаан анализтиг чугааның съездиге болбайн барганы хонуудамчыг. Эвилелдің баштаар черинің даргазы И. Ч. Салчактың идеткели колдуунда ажыл-агыйжы айтыыглары санап чыскаары-биле ыызгаарлаптан. Ол дээрге Чурукчулар бажыныың түүгүнганы, чурукчуларга бажыңнар болгаш түс-түс мастерскаялар бээри, хожа областар, республикалар-биле чогаадыкчы харылзаалар чергелиг айтыыглар болган.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге үнелеп, уран чурукчуларның, графиктериниң, уран-шевер чазаныкчы мастерлериниң чогаадыкчы озуулезиниң, өске талазында, ажылда бар четпестериниң дугайы идеткелге кирбейн барган. Ревизия комиссиязының даргазы Т. Е. Левертовскаяның идеткелинге база-ла чогаадылга дугайында чугаа болбаан, чурулга бүдүрүлге мастерскаязында акшаа-хөрөңгини эо өзү-биле көрбейн, бажын ажыр самчыглап турганының сав-түүнери адаттынган.

Аныяк чурукчуларның ажыл-керектериниң дугайын аныяктар каттыжышкынының даргазы С. Ш. Саая бодунуң саналмыга чугаалаан. Аныяктарының аразында салым-чаанныгларын алап, оларының-биле ажылды чогумчалыг тургузарының чугулазын демдеглээн. Дагдыныга хөрээн сайзырадыры, аныяктарны хоочуларга кожуп, деминг ажылладыры чугула. Репин аттыг Күрүне шаналының лауреаты Р. А. Аракчаанның бо талазы-биле кызымак ажылдан турары демдеглеттинген.

Кызылдың уран үүл училищезинин чурулга салбырының мурнунда турар чугула айтыыглар дугайын аныяк чурукчу О. М. Ондар-оол, училищениң директору В. В. Нагорный олар айытканнар. Бо салбырга сургуулдар шилдегезин эки тургускан, харын оларның-биле башкылаашкын ажылын чорударының базазы кошкак, бо ажылче Чурукчулар эвилели доктаамал кичээнгей салыры чугула. Чүге дээрге аныяк чурукчуларны өстүрериниң база бир базазы ол болгай.

Тыванын чазаныр уран-шевер мастерлериниң чаагай үүле-керектерни аныяктарның салгап ап турарының дугайын чазаныкчы мастер Х. Т. Киров саналдарынга демдеглээн.

Чурукчуларның амыдыралы-биле харылзаазын калбартырының чугулазын Тыва АССР-ин культура министри Л. С. Серен саналының өтөзинге демдеглээш, чоп мурнунга бедик харыысалганы ханыы-биле медереп билирин, чогаадыкчы ажылга ора-сомалаар чоруктан уштунарын айытканн. Моон мурнунда-ла чайладыры айтып турган четпестериниң ам-даа уламчылап турары хевээр. Ындыг болганда күүселдениң хынаалазынче сагыш салыры база чугула болуп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бистиң бөгүнгү амыдыралывыстың терең агыммыче дидим-биле шымнып кирер болза, чогаадылганың шынары эжижир, тематика калбарардаа.

Чогаадыкчы организацияның удуртукчузунуң бедик харыысалгазы, оон башкарыкчы ролунуң дугайында чугаа съездиге чорун турганы таварылга эвес. Даазыдыган ажыл-херек дээш бот-харыысалганы удуртукчу кижи партийжи өзү-биле көрген болза, шак ындыг чугаалар кайын турар. Чогумна оон ужурундан чамдык эштер чогаадылга дугайында сагыжы аарын чугаалаарының орнунга боттарының хууда хомудалдарын мурнунга идип үндүрүп турганы черле таарымча чок.

РСФСР-ниң улустуң чурукчузу, Россия Федерациязының Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинің секретары, Красноярскының чурукчулар салбырының баштаар черинің даргазы Ю. П. Ишхановтуң съездиге чугаазында Тывага чурулга уран үүлүн сайзырадырынче, чогаадыкы планнарже, делгелгелерге белгелче сагыш салыры айыттынган. Оон ыңай ол бодунуң чугаазынга Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинің, оон удуртукчузунуң коллективке кижизидикчи ролюн бедилерин чедип алырының чугулазын айытканн. Оларның кижи бүрүзү бедик харыысалгалыг ажылдаан болза, ниитте түүнел эки болур ийик. Ажылга чогаадыкчы бедик харыысалга турда, чүгле мичээ ажыл-херек чедишкининг болур.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак түүнелиивде сос ап чүве чугаалаш. Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинің шынаа-ла кошкак ажылдаанын айтып, сагылга-чурум кайда-ла кошкак болдур, ында ажыл-херек бөгай, чогаадылга дугайында чугаа-даа турбас болурун демдеглээн. Ажылга перспективаны көрүп, кижи бүрүзүнүң чогаадыкчы идеясын, хей-аалын көдүрери кончуг чугула. Хоочуларның аныяктарга кижизидикчи салыры, үлегерин бедилер болза эки.

Чурукчуларны болгаш уран-шевер мастерлерни чогаадыкчы чаа ажыл-керектерге углап турар шиитпирни съездиге хүлээп алган.

Б. ДИРЧИН.

Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатган улустуң устывыш уран чогаадылгазының делгелгези Кызылда Чурукчулар бажыңының залында ажыттынган. Улустуң эдилеп чорааны тыва өгүнүң эт-керекселдери, даштан, ыыштан болгаш металлдан кылган ыызы-бүрү үүлдер —ук делгелгениң кол темазы болуп турар.

Хөйге билдингир үстүвер мастерлер Х. Тойбу-Хаанын, М. Черзинин, Р. Аракчаанның болгаш Кызылдың уран үүл училищезинин сургуулдарының кылганы ыызы-бүрү композициялыг ажылдары делгелгеде көскү черни эзлээн.

РСФСР-ниң улустуң чурукчузу, Красноярскының чурукчулар салбырының баштаар черинің даргазы Ю. П. Ишханов делгелгени ажыткан.

ЧУРУКТА: делгелгениң байырлыг ажыдыышкыны.

Ю. КОСАРЬКОВТУН фотозу.

ДЕЛГЕЛГЕ АЖЫТТЫНГАН

Тыванын чурукчуларының VII съездизинге тураскаатган чуруктар делгелгези республиканың хөгжүм-шин театрында ажыттынган.

Ында Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчулары И. Ч. Салчак, Т. Е. Левертовская, Тываның комсомолунуң шаналының лауреаттары С. Ш. Саая, В. А. Ховалыг оларның болгаш хоочун чурукчу В. Ф. Демин, Г. С. Суздальцев, С. А. Хортээзин, А. Х. Бовейлец, О. Товарштай, М. Даржай, А. Утин, М. Ондар-оол, В. Хлызов оларның база өске-даа аныяк чурукчуларның ыызы-бүрү ажылларын делгээн. Оларда Тываның каас-чараш бойдус чурумалдарын күш-ажылчы кижилерин, композиторларын, чогаалчыларның портреттерин өнүг кылдыр чурап көргүскенин оон көрүп болур. С. Б. Саяның—«Аас-кежиктиг ие», И. Ч. Салчактың чураны Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Б. С. Дупчуриун портредин, Т. Е. Левертовскаяның «В. И. Ленин уругларбиле», О. Ондар-оолдуң чурап күүсеткени—моге Д. Ооржактың улуг портреттерин өнүг кылдыр чурап көргүсүнин корукчулер сонуургалбиле көрген.

«С. К. Тока кызыгааржыларбиле», «Инжилерниң турлаа», «Фронтудан ээп келгени», Ээрзинин алдарлыг малчыны С. Н. Мижит» деп чуруктар болгаш оон-даа өске гипстен, ыыштан сиилбил кылган Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы С. А. Сарыг-оолдуң, композиторлар А. Б. Чыргал-оолдуң болгаш Р. Д. Кенденбилдин, даш чонукчузу Р. А. Аракчаанның болгаш өскелериниң-даа портреттерин шеверибиле кылып күүсеткен.

Ол ажылдардан ангыда үениң дөрт эргилделерин, бойдустуң каас-чараш чурумалдарын ыызы-бүрү композициялыг кылдыр чурап көргүскен. Уран-чурулга, этюдтар, гравюра, скульптор ажылдары базала көскү черни эзлээр.

Ук делгелгениң ажыдыышкынынга культура ажылдакчылары, база хоорайның оортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң сургуулдары киришкен.

Р. ДОЛЗАТМАА.

ОРГАНИЗАСТЫГ-ДАА БОЛ

1984 — чаа чылдың солунмар, журналдарының чагыдылгазын организастыг эрттирер дээш Ак-Туруг суурда харылзаа салбырының ажылдакчылары болгаш ында партия, комсомол организацияларының быжыглааны, парлалганың хой-ниити тарадыкчылары аразында харылзаалыг ажылдап турарлар. Бо чылдың октябрь 20-де байдал-биле алырга, теп солуннар 146, журналдар 373, республика солуннары —«Шын» 164, «Тувинская правда» 114, «Тываның аныяктары» 32, «Молодёжь Тувы» 21, «Агитаторнуң блокноду» 31 экземпляр болгаш район солуну —«Улуг-Хем» 143 экземпляр. Ол бүгүүлүнге шуптузун номчуулар чыл хуусаалыг чагытканнар.

Ак-Туруг ортумак школада, «Ак-Туруг» совхозтуң мыйыстыг бода мал болгаш хой бригадаларының ажылдакчыларында, совхоз конторазының коллектив кежигүннеринде организастыг чорун турар. Ол организацияларда парлалганың хой-ниити тарадыкчылары — башкылар Наталья Арган-оол, Чечек Ортун-оол, комсомол организациязының секретары Светлана Очур-оол болгаш малчынарының почтачызы Монгуш Базыр-Сады олар эки ажылдап, номчуулардан чагыдылга кылган акшаны харылзаа салбырынга удаа-дараа дужаап турарлар.

Суур чурттакчыларының солуннар, журналдар чагыдылгазын харылзаа салбырының эргелекчизиниң хүлээлгезин күүседип турар комсомолчу Тамара Базыр-Сады эки организастап турар.

Ынчалза-даа Улут-Хем районнуң бо девискээринде чаа 1984 чылдың парлалга чагыдылгазы деп-дескі чорун турар дээр болзаа 'шын эвес. Парлалга чагыдылгазы эгелээнден бээр 80 ажыг хонуктар эртсе-даа, суурда № 7 профтехучилищениң коллективинден бо хүннерге чедир чаныс-даа кижиниң чагыдылга кылбааны дыка дүвүренчиг. Ындыг янзылыг коллективтерни суурдан ам-даа көргүзүп болур.

Парлалга чагыдылгазының эргкан хонуктарында ак-туругжулар келир чылдың солуннар, журналдарындан чүү номчуксап турарын дарыы шилип, чагыдылгалыг болур дээш парлалганың хой-ниити тарадыкчылары, почтачылар-биле харылзажыры күзенчиг. Бо чаагай керектиң эчизинге чедир эки организастаары партия, комсомол организациялардындан база улут хамаржыры маргылдаа чок.

С. СОТНАМ.

ЧУРТТУҢ КУЛЬТУРА АМЫДЫРАЛЫНДАН

Кострома областың Новосёлово суурда Парфеньевскиниң ыыш-улетпүр ажылагыйының ажылчыннары Ханженков ашак-кадай боттарының мөңгүн кудазын онзагай эрттиргеннер. «Бистиң өг-бүленнің талантызы» деп баштак эгелиг, Новосёлово суурның чурттакчыларын концерт көөрүнче чалаан чарлал суурнуң клубунуң эжинге ооң мурнуу чарында астынган болган.

Ханженковтарның фамилиязы хөгжүм талазы-биле сураглыг дээрзи округта билдингир. Орус улустуң ырларынын районда сураглыг өг-бүле ансамблин Ханженков ашак-кадай болгаш оларның дөрт уруу турган. Ол ансамбль бот-тывынгыр уран үүлдүн конкурстарынга чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген. Чылдаа эртип, оларның уруглары улгадып, өг-бүлезинден амыдыралының аайы-биле чорун эгелээн. Оларның орус баштайгы чылдарда чаңгыс турган— Костроманың культура чыдыышкын училищезин. Оон соонда оларның орустары ангыланган. Өөредилгезин доосхан соонда Наталья — Молдавияже чорупкан. Елена — Ортаа Азияже. Татьяна — Белоруссияже углапкан. Олар чурттап барган черлериже ында бот-тывынгыр уран үүлдүн удуртукчулары болганнар. Чүгле оларның бичезі— Екатерина — Төрээн суурунга ээп келген болгаш көдээ клубтун эргелекчизи апарган.

Өг-бүле ансамбли ам-даа уламчылавышаан — оларның уруглары чылдың-на өг-бүлелери-биле кады ада-чазының бажыңынга чыглып кээп, чаңгыс чер чурттугларынга концертин клубка коргүзүп турарлар. Моон мурнундагы ырлажып турганы орус улустуң ырларындан ангыда ам белорус ыры — «Бульбэ» болгаш молдав ыры — «Дойна», өске-даа национ алдарының ырлары сценадан чаңгыланып турар апарган.

Ханженковтарның хөй кежигүнүг өг-бүлезинин уруглары ада-чазының мөңгүн кудазынга байырлалдың тускай программалыг концертин белетээн. Уругларының уругларының күүседип турары танцыларын ында база киргеп. Оларның чалыы салгалының күүсеткен номерлерин улус аажок адыш часкан хүлээп алган, чүге дээрге олар ол чаңчылдарга кижизиттинген болгай.

• • •

Белгород - Днестровскиниң улусчу театрының эн дээре шилдериниден үзүндүлер «Төрээн черим, сени ырлап чорам» деп композицияны тургускан. Кара далай чоогунуң эң хоочун бот-тывынгыр театры бодунуң бөгенги чылын ол шин-биле эгелээн. Шин уран үүлүүнүн чедишкинперин чонга таныштырар ажылды ол улусчу театр бодунуң тургустунган хүвүнден эгелеп чоруткан. Оон репертуарында — орус болгаш украин классиканың, совет болгаш даштыкы авторларның шилдери. Ам Одесса областа сес чүс ажыг бот-тывынгыр театр коллективтери ажылдап турар. Сценаның хөрби муң ажыг хандыкшылдыглары ында киржип турар.

• • •

Туркмен литератураның классиги Махтумкулиниң амыдыралын коргүскен кинокку «Туркменфильм» киностудиязы белеткен турар. Шулукчунуң төрээн черинде каас-чараш бойдус чурумалдыг черде ону тыртымын эгелээн. Чөөн чүктүп мерген угаакчызының 250 чылынга тураскаадыл тыртырын турар бо кино болза, экран тетралогиязының баштайгы кезээ болур. Режиссёр Ходжакули Нарлиев ону чогаалчы Клыч Кулиевтиң чогаалдарынга үндезилеп тургускан.

(СЭТА).

ГАЗ ХЕРЕКСЕЛДЕРИН АЖЫГЛААРЫНЫҢ ДҮРҮМНЕРИН САГЫҢАР!

Газ ажыглаалын озал-ондак чок болдуурарының айы чорун тур

Дараазында чүүлдерни шыңгыы сагыыры чугула

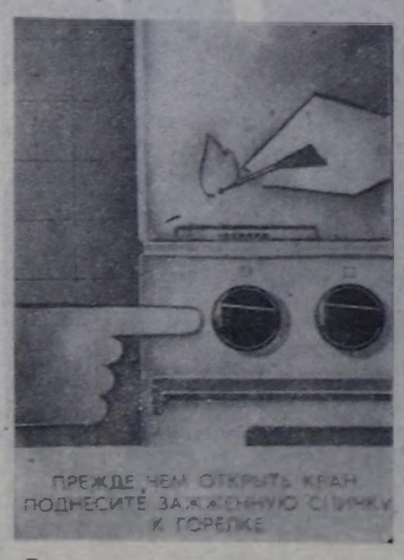

Газ плитазының кранын ажыдар мурнунда, чалбыыш үнер черге кыпсып каан серегиден тудуп шенеңер.

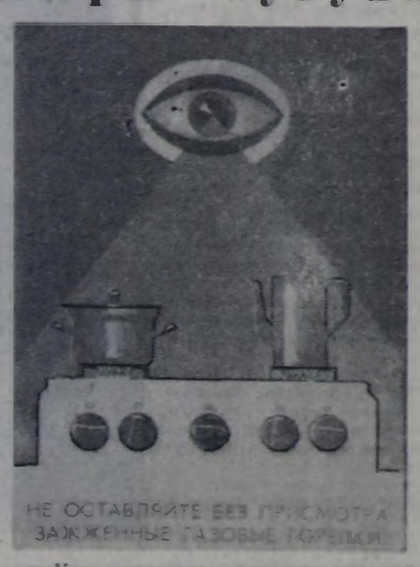

Кыпсып каан газ плитазын хайгаарал чок кагбаңар.

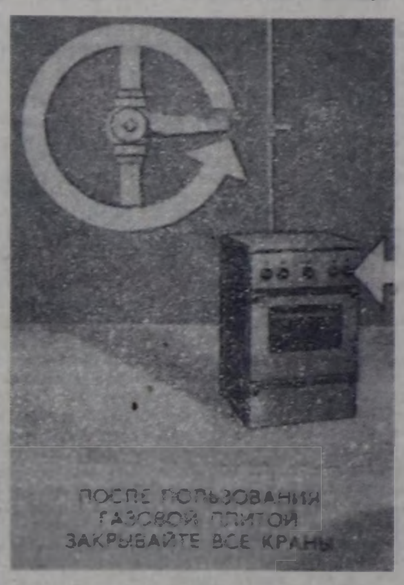

Газ плитазын ажыглаан соонда, ында бүгү краннарны ханар.

Школа назыны четпээн уругларга газ херекселдерин ажылдадырын чөпшээревенер.

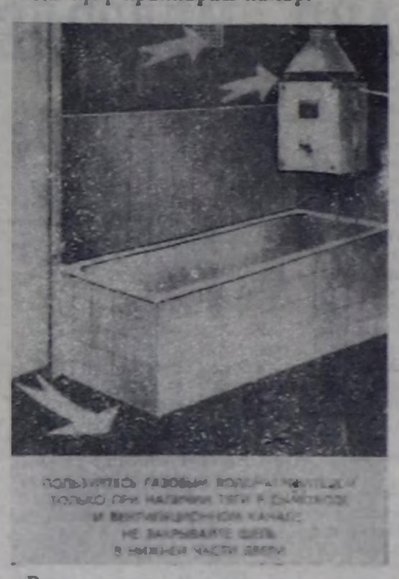

Ваннада суг чылдыр газ херекселин ажылдадырда ыш тыртар үттүн ажыын хынаңар. Эжик адаанда хосту дуглаваңар.

Бир эвес өрээлде газ чыды бар болза, өрээлди доп-дораан агаарладыр, газ херекселдериң ажылдаарын соксадыр херек, 04 телефон дамчыштыр озал-ондак албанын кыйгыртыңар.

Тыва газ эргелелинин техниктиг кабинеди.

ЧҮГЕ ОЗАЛДААРЫЛ?

«Улуг-Хем» совхозтуң Ийи-Тал салбыры район товуңдендаа, совхозтуң бодундан-даа ыңдыг-даа кончуг ырак эвес. Ындыг турбуже, та районнуң почта салбырының ажылдакчыларында чүве, чоннуң солун, сеткүүлдери болгаш дүргеп келир чагаа-бижин озалдап турар апарган. Солуннар неделяда чыглы бергеп келир. Ону хары угда номчуп күш четпейн баар-дыр. Шак бо четпестерни дарый эдип, районнуң харызаа черинің начальниги холга алыр боор деп идегедим.

И. ДАРТАЯ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ЭЭЛЧЕГЛИГ УЖУРАЖЫЫШКЫН

ССРЭ-ниң футбол чемпионалының ээлчеглиг ужуражыышкынының түүнел мартыллаазынга Москваның «Спартак» командазы октябрь 24-те бодунуң шолунге Минскиниң «Динамозунга» 0:2 саңга аштырган.

Саппы 68-ки минутада Гошманов ажыткан, оон соонда 73-ку минутада Сокол ийги мячиин киир тепкен. Ол болза, спартакчыларның 14 ужуражыышкынга уттурбайн келгениниң соонда баштайгы аштырыышкыны-дыр.

Эмчи сумези

КАПУСТА ЧУЛУУ

Ону кандыг кижи ижип болдурул? Борбак ак чаа капустада оюлган аарыгларынга удур V витамин бар. Ол чулукту ижин-шөйүндүнүн оюлган аарыгларын эмээринге хереглээр. Оон аңгыда чедүлге удур болгаш каккыртып, дүкүртүр шынар ол чулукта бар.

Бажыңга ону чайлыг кылып ап болур. Борбак ак капустаның бүрүлерин бичиилеп, хээй кескеш, сыза тудар. Оон үшеп чулукту хүнде чемненир бетинде, чартык стаканнан 2—3 катап ижер.

Э. САПОЖНИКОВА,
эмчи.

ОКТЯБРЬ 26-ДА БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 9.55 — «Таня». Уран-чечен телефильм. 11.50 — Карел улустуң ырылары болгаш танцылары. 12.10 Телемедээлер. 12.15 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедюлер. 14.36 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.55 — Концерт. 15.40 — Мультфильм. 15.55 — Концерт. 16.30 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы П. Г. Лозиниың дугайында телеочерк. 17.30 — Хоглуг чарыштар. 18.00 — Неделя спорту. 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — БАМ-ны кылып турар бис. 19.30— Шулукчу М. Луконинниң дугайында дамчыдылга. 19.50 — «Хээли» деп уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 21.00—«Ye». 21.35 — «Хээли» деп уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 22.55—01.05 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» —«Трактор».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35—География. Карпаты. Крым. Кавказ. 9.05— Немец дыл. 9.35 —Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05—ПТУ сургуулларынга. Ниити биология. 10.35 — Музыка. 5-ки класс. Бетховениниң 5-ки симфониязы. 11.05 — Бистиң сад. 11.35—Музыка. 5-ки класс. Бетховениниң 5-ки симфониязы. 12.10—Н. Г. Чернышевский. «Чүүү кылырыл?». 9-ку класс. 12.35— Куштар болгаш аңнар дугайы. 1-ги дамчыдылга. 13.05 — Документалдыг телефильм. 13.15—Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 13.45 —Н. В. Гоголь. «Шинель» 14.45 — Аът спортунга делегей маргылдаазы. 15.30 —Телемедээлер. 15.35 — 18.00 — Чапсар. 18.00— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Орус дылды өөренип тур бис». 3-кү кичээл. 18.35 — Мультфильм. 18.55— «Делегей байдалының допчуулалы». 19.10—«Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50— Чарлалдар, рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 20.45 — Аар атлетикага делегей чемпионады. 21.00 — «Ye». 21.35—23.30 — «Жили-были». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Бежавшие из ада» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 9.20, 11.10, 13.00, 16.50, 18.40, 20.30, «Красный чернозём» 15.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бабек» 15.00, 19.30, «Дозвание пилота Пирокса» 17.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Такой лжец» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының медээзин өзүтаар алырга, бөгүн республикага аяс, хар чагбас агаар болур. Барымчук уттуг хаттын дүргени 3-8 метр чедер.

Хундус агаарның температураза 4-9 градус чылыг, дүше—1-6, чамдык районнарга—8-13 градус чедир соор.

Кызылга аяс, чагбас. Агаарның температураза хундус 6-8 градус соор.

Редакцияның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орулакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карымсалгадыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи чыдыраал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 2025.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садымының керектериниң галазы-биле түрүп комитединиң типографизы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01604

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 247 (12337) | 1983 чылдың октябрь 27, четверг | 1925 чылда үнелеп эткеннеген | Өртөө 3 коп

Мөңгүн-Тайга район төвү Мугур-Аксы суурда ийи-үйн квартиралыг чаа чуртталга бажыңнары немежип турар. Аңаа тудуг ажылдарын механизастаттынган колонналың бригадалары чорудуп турар.

Октябрьның байрылалынга уткуштур социалистиг чарышка тудугжу бригадалар идепкейлиг киришиннаан, күженнишкиниг ажылдап турар. Чарыштың мурнуку одуруунда С. Дозур-ооллуң бригадазы. Ол бригада кежигүннериниң хөй кезии хоочун тудугжулар.

ЧУРУКТА: бригадир С. Дозур-ооллуң (оң талазында) бригадазы.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

ПАРТИЯ КОНФЕРЕНЦИЯЛАРЫ

Бистиң республиканың партия эге организацияларында, парткомнарында отчёт-соңгулдалыг хуралдар доостур чоокшулаан. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң май болгаш ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга канчаар боттандырып турарын коммунистер принципиалдыг болгаш бүгү талалыг анализтеп, кол кичээнгейни чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларже, ажыглаттынмаан курлавырларже угландырып турар.

Отчёт-соңгулдалыг кампания ам бир чугула үе-чаданыңче кирген: партияның районнар конференциялары эгелээн. Баштай партияның Тожу, Эрзин район, Ак-Довурактың хоорай конференциялары болуп эрткен. Отчёт-соңгулдалыг хуралдар болгаш конференциялар СЭКП-ниң, ооң лениничи Төп Комитедин долгандыр коммунистерниң болгаш бүгү амыларының чоннарның улам сырый каттышканын, партияның иштики база даштыны политиказын бүрүн чүүлдүгүнүп деткип турарын, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин күүседиринге бүзүреллиин илереткен.

Баштай эрткен партия конференциялары оларга баш удур, хынамчалыг белеткел херек дээрзин көргүскен. Тожуга, Ак-Довуракка, Эрзинге болган партия конференциялары идейн-политикиг болгаш организастыг бедик деңнелге, делегаттарның идепкейлиг киржилгези биле эрткен. Ам удавас Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Сүт-Хөл болгаш өске-даа районнарга, Кызыл хоорайга партия конференциялары эртер.

Отчёт-соңгулдалыг политикиг чугула кампанияны чедишкининг эрттирери партийжи хүрээлеңни улам быжыглаарын, партияның иштики демократиязын хогжүдерин, партия организацияларының организаччы болгаш идеологтуг амыдын, социал-экономикиг чорудулгаларны удуртурунуң хевирлерин база арганларын сайзыраңгайжыдарын, совет ниитилелдиң амыдыралынга СЭКП-ниң удуртукчу роолун бедидерин хандырар ужурлуг деп, СЭКП ТК-ның парторганизацияларынга отчёттарны болгаш соңгулдаларны эрттирер дугайында доктаалында айыткан.

Ынчангаш партконференция бүрүзү СЭКП-ниң Уставының негелделеринге, бистиң партиивыстың Төп Комитединиң, ооң Чиңгине секретары, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң айтыышкыннарынга дүүштүр эрткен турзун дээш партия комитеттерин аңаа белеткелдерни бүгү талалыг, ылаптыг чорудар ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин боттандырар талазы-биле партия организацияларының болгаш оларның удуртур органнарының ажыл-чорудулгазының айтырыгларын конференциялар делегаттарның кичээнгейниң төвүнге тургузары чугула. Чедип алган чедишкиннерни болгаш бар курлавырларны ханы база бот-шугумчуленчи өзү-биле анализтээри, моон соңгаар ылыр ажылдарны, сорулгаларны тодаргай айтыр. Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүсетпейн турар күш-ажылчы коллективтер же кол кичээнгейни салыр, ооң чылдагааннарын илередир, ону эдериниң хемчегларын ажылдап кылыр.

Бүдүрүлгелерге күш-ажылдың, күүседиччи, технологтуг быжыг сагыыга-чурумну тургузар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукцияның шынарын бедидер, бот-үнезин чиигедир, эртем-техниканың болгаш мурнакчы дуржулганың чедишкиннерин нептередир, хумагалаа, камналга талазы-биле партияның айтыышкыннарын канчаар күүседип турарын ажыл-агыйжы өзү-биле сайгарып көөр.

Чамдык тудуг организациялары болгаш транспорт бүдүрүлгелери он бирги беш чылдың эрткен чылдарының планныг онаалдаларын чедир күүсетпейн келген. Ооң чылдагааны — күш-ажылдың сагыыга-чурумунуң кошкаанда, тудуг материалдарының чедишпезинде, автомашиналарны бүдүрүүчүлүг ажыглаваанында. Конференцияларга ол четпестериниң чылдаганнарын илередир, партияның салган сорулгаларынга дүүштүр олардан негелдени күштелдирер херек.

Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш кедээниң ишчилери ажылдап, баштайгы бурунгаар базымнарны кылган. Ынчалза-даа республиканың чамдык совхозтарының экономиказы кошкан, чер ажылының үнүш-дүжүткүрүн, малдың баш санын өстүрбейн, продуктулуун бедитпейн, оларның чидириин болдуруп турар. Партия конференциялары кедээ ажыл-агыйны хөгмүдериниң айтырыгларын бүгү талалыг ханы сайгарып чугаалажыры чугула. Ыяңгыя районнарның агроулетпүр каттыжышкыннары совхозтарны найы хире удуртуп турарынга үнелели бээр, ында четпестерни илередир, ону эдериниң оруктарын тодаргай айтыр.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму партия комитеттериниң мурнунга идеологтуг, кижизидикчи, пропагандисчи ажылды эжижидер талазы-биле улуг сорулгаларны салган. Орта дүүштүр партия обкомунуң X пленуму хемчегларни ажылдап кылган. Сайзыраңгай социализмниң үезинде партияның шиитпирлеп турар сооулгаларының деңнелинге чедир ону кедүрер дээш бо ажылды канчаар тургусканын конференцияларга шыңгыы чугаалажыр херек.

Партийжи организастыг ажылдың айтырыгларын ханызы биле сайгарып чугаалажыр. Политикиг удуртулганың деңнелин бедиринче, ажылдың стилин сайзыраңгайжыдарынче, кадрларны шилип алырынче, таарыштыр тургузарынче, кижизидеринче, контрольду болгаш күүседениң хыналдазын, күүседезин күштелдиреринче кичээнгейни салыр.

Күш-ажылчы коллективтериң башкарыкчы хүмү болгаш политикиг өзээ — партия организациялары. Ынчангаш ооң ажыл-чорудулгазын ханы чугаалажыр, дайынчы арга-шинээн бедидер дээш ажылды күштелдирер ужурлуг. Делегаттарның бүгү-ле ажыктыг саналдарын, шүгүмүүлелдерни хүлээп алыр, ону амыдыралга боттандырар дээш хыналданы күштелдирер.

Райком болгаш ревизия комиссиязының нежигүннеринге идепкейлиг, принципиалдыг, негелделиг коммунистерни шилип киирер, оларның-биле ажылды доктаамал чорудар.

Партия организацияларынга отчёттар болгаш соңгулдалар беш чылдың үшкү чылы доостур чыгаан үеде эртип турар. Ылган ажылының дугайында шыңгыы, негелделиг анализти кылыры, коммунистеониң идепкейин болгаш харысалгазын бедидери он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедишкининг күүседирин хандырар.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫ! МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛУУН БҮГҮ ХЕМЧЕГ-БИЛЕ БЕДИДИП, ООҢ ЧЕМ БААЗАЗЫН БЫЖЫГЛАҢАР!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ШЫНАР—КОЛ КӨРГҮЗҮГ

Ажылчынга сөс

Чоннуң хереглел бараанарын эки шынарлыг, ажыглаарынга таарымчалыг болгаш аянныг, чараш кылдыр кылыры бистен негеттинип турар. Бистиң мебель фабриказының продукциязыга шынар демдээн тывыспаан-даа болза, садыларже чүгле бир дүгаар категорияның шкафтарып, хапа делгинрлерин, диван-орупларны, ийи хааржактыг столдарны чорудуп турар бис.

Садыларже үнүүже чедир продукция хөй үе-чаданы эртер. Кезип-быжар, пресстээр, үттээр, дозулаар ажылдарның соонда, эң сөөлгү ажылдарны бистиң эптээр цехке кылып турар. Биске өске эштериңе чедир кылбаан азы шынар чок кылган чүүлдерин эде кылыр таварылгалар тургулаар.

Шынар — бистиң ажылыстың кол көргүзүү. Ол чүгле бистен база хамаарышпас. Эки шынарлыг продукцияны бүдүрери фабриканың бүгү цехтериниң, албаннарының ак сеткилдиг ажылыпдан хамааржыр. Ол ишкаш материалдарның шынарындан бүгү ажыл ужукталыр.

Мен бо бүдүрүлгеде 25 чыл ажыг ажылдап тур мен. Эгезинде бөлүүн херекселдерни хол-биле чазап турган бис. Ам станоктарны тургускан. Кылайтыр будаан херексел кылыр чаа станоктар база бар.

Фабрикада ажылга савдаалгалыг чүүлдерни борта демдеглексеп тур мен. Бир-ле дугаарында, чамдык станоктарның эргижирээнинден продукцияның шынары кудулап турар. Ол ажыг чыл септелге чок турар станоктар бар. Эптелге үезинде тускай быжыглаар херексел чогу-биле, аңаа ыяштар-биле кадап эп турар бис. Шоонуң шынары куду болгаш сыйлыычал. Ону кызыл ыяштан кылыр турган болза, аңаа ыяштан кылган болгаш бергедээшкиннерге таваржып турар бис. Цех иштитар. Улуг хемчээлдиг шкафтар эптээрингe таарымча чок.

Бисти материалдар-биле хандырып турар организациялар продукцияның шынарынче чогуур хичээнгей салбайн турар. Дилиг материалдарын ангылаваан болур. ДСП дээр хирээндиден кылган маныаларны хол-биле тударга-ла, тоглап турар. Ээриилдер чогуур хемчээлдерге дүүшпес, ынчангаш эптелге үезинде ишийбактар тыптып келир.

Бо ажылдан келген чылдарымда 50 ажыг кижини болумнуң мергежилимге өөреттим. Аныяктарга чазаныкчы кижиниң шиңгээлин алгы дег чажыттарын дамчыдып, оларга ажылга ак сеткилдиг боору кол истелде деп чагып чоруур-дур мен.

Мебель фабриказының коллективи Совет Тываның 40 чыл оюн база Улуг Октябрьның 66 чыл оюн төлептиг уткуур дээш цехтер аразында социалистиг чарышты калбарткан. 9 айларда бараанныг продукция бүдүрериниң хемчээлин фабрика 523 муң рубльге күүсеткен, ол плаидан хөй. СЭКП обкомунуң кежигүнү В. А. Кольцов, чазаныкчылар М. Сат, В. Ермиков оларның ажылы макталдыг. Болум дагдыныкчы болганымда, бир-ле дугаарында өскелерге үлегер көргүзер ужурлуг мен. Ийи беш чылдарда социалистиг чарышка тиилекчи болуп келдим. Бо чылдың планын ажыр күүседирин хүлээнген мен.

Ивановоның Ф. Н. Самойлов аттыг песпаавы комбинадының, Москваның «Заря» деп идик кылыр будуулге каттыжышкынының, Димитровтуң «Юность» даараныга-будуулге каттыжышкынының, Ворошиловградтың партияның XXVI съездизи аттыг трикотаж фабриказының, «Уралмаш» будуулге каттыжышкынының, «Вильнюс» мебель комбинадының чоннуң хереглел бараанларын эң эки шынарлыг будуулер дээш чарыштыг калбартыр дээн агелээшкинин СЭКП Төп Комитеди деткээн болгай. Ол эгелээшкинин бистиң коллектив деткип турар. Ынчангаш шынар дээш улам кызыл ажылдары бистен негеттинип турар.

Бистиң будуулген продукциявыс шынарлыг боорга, кижилериң сеткилинге өөрүнчүг болур. Чоннуң негелдезинге дүүштүр эки шынарлыг бараанны будуулген кижиге садыг алыкчыларның чылыг сөзүн дыңнаары ийи дакпыр өөрүнчүг.

В. СИНЕЛЬНИКОВ,
аш-ажылдың хоочуну.

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛААР

Көдээ ажыл-агый дончуулалы

Моя ажылының продуктуларын күрүнеге садарының чыл планнарын республиканың районнарының күүседип турары, октябрь 16-ның медээзи.

Статистика эргеделиниң медээзип өзүгаар алырга, республиканың ажыл-агыйлары он бирги беш чылдың үшкү, озек чылының эрткен айларында күрүнеге 252217 центнер сүттү, 206330 центнер эштти, 12834 центнер дүктү дужаган. Сүттү күрүнеге садарын эрткен чыллың бо үезинин деңнелинден 18157 центнер хөйү сатган. Эштти 1982 чылдың бо үезинде турганындан 703 центнер, дүктү 449 центнер эвээштн дужаган. Моон алган көөрге, эрткен чылдыындан куду темпилиг ажылдап турар бис.

Планныг онаалданы дыка ажыр күүсеткен районнарны демдеглээр апаар. Сүт садарын республиканың чүгле үйн району ажыр боттандырган. Оларның иштинден Мөңгүн-Тайга, Чоон-Хемчик районнар чыл планын дыка ажыр күүсеткилээн. Өске районнар бар курлавырларын, болдупар арганларын бүрүп ажыглаан болза, бурунгаар базымны кылып болур турган.

Сүт-Хөл, Тожу, Тес-Хем районнар чыл планын күүседиринин кырында келген. Сүт садарының чылдың планныг онаалдазын 17 совхоз ажыр күүсеткен. Ооң иштинде «Совет Тыва» совхоз чыл планын 2,2 катап ажырган. ССРЭ-нин 60 чылы аттыг, «Моген-Бүрен», «Доп-Терезин», «Ак-Чыраа», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Искра», «Алдан-Маадыр», «Бурунгаар», «О. Шынаа», «Тере-Хөл» совхозтарының саапчылары, ишек кадарчылары күженнишкиниг ажылдааш, чыл планын ажыр күүседип, социалистиг чарышка мурнакчы болуп турарын демдеглээр херек.

Сүт садарының чыл планын үзүрби чедир совхоз 90 хуу безин чедирбээн. Ооң иштинде «ҮТКА 25 чылы», «Күш-ажылдың хостуу», «Революцияның чалбыжы», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Кызыл тараачын», «Кызыл тук» (Каа-Хем), «Бүрен», «Ленинчи орук», «Улуг Октябрь», «Енисей» совхозтар болгаш Дуржулга станциязы күрүне мурнунга өрелиг болуп турар. Бо дээрге хөй сүттү бүдүрер болгаш ону хойну садар планныг, сүткүр уксаалыг инектелиг, арга-дуржулгалыг саанчыларлыг ажыл-агыйлар-дыр. Ленин аттыг совхоз онаалдазын 49,7 хуу, «Сукпак» 67,3 хуу, «Кара-Хөл» 55,2 хуу күүседип, сүт садарының планын күүседейн, республика планынын күүседезинге багай салдарны чедирип турар.

Күрүнеге эшт садарының талазы-биле чыл планын күүседиринге Мөңгүн-Тайга, Кызыл районнар чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Олар плаидан артыкка 2471 центнер эштти дужазган. Республиканың ажыл-агыйларының чүгле тозу чыл планын күүсеткен. Тодаргайлаарга, ССРЭ-нин 60 чылы, Карл Маркс аттыг, «Улуг-Хем», «Тес-Хем», «Мөрен», «Чаа орук», «Көк-Тей», «Шамбалыг» совхозтар болгаш куш фабриказы оларга хамааржыр.

Бай-Тайга, Улуг-Хем, Таңды, Тожу, Каа-Хем районнар бо чылын эшт садарын эрткен чылдың деңнелинден дыка кудулаткан. Күрүнеге хөй эшт дужаар Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем районнарның ажыл-агыйлары күрүне мурнунга улуг өрелиг арткан. Ооң дора байдал Тожу, Бай-Тайга районнарда, олар планын 62,4—67,0 хуу күүседип, республика көргүзүүн кудуладып турар.

«Кара-Хөл», «Мурнакчы», «Найырал», «Революцияның чалбыжы», «Өөк», «Май 1», «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Ленинчи орук», «Улуг Октябрь», «Сукпак» совхозтар чыл планын 70 хуу безин чедирбээн. Ынчангаш ам-даа чыл тоннузунге чедир ажыл-агыйлар 33670 центнер эштти дужаар ужурлуг.

Күрүнеге дүк садарының чыл планын сес район ажыр күүсеткен. Республиканың күрүнеге дүк дужаар ужурлуг 59 ажыл-агыйларының чүгле 18-эн чыл планын күүсеткилээн. ССРЭ-нин 60 чылы аттыг, «Моген-Бүрен», «Тыва», «Күш-ажылдың хостуу», «Май 1», «Совет Тыва», «Тиилелге», «Х Улуг хурал» совхозтар планын дыка ажырган.

Чоннуң хуузунда шөөр малынган күрүнеге дүк садарының планын республика 172,9 хуу күүседип, плаидан ажыр 901 центнерин хойну саткан. Ол талазы-биле Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Чоон-Хемчик районнар 2,2 катап ажыр боттандырган. Арткаларны планын база дыка ажыргаан.

Бии-Хем, Каа-Хем, Өвүр, Таңды районнарның күрүне мурнунга өрээн улуг болуп арткан. Чыл тоннузунге чедир бар арганларны ажыглаан, 476 центнер дүктү дужаар ужурлуг. Ажыл-агыйлардан «Хемчик», «Комму низиче орук», «Россия», «Бурунгаар», «Кызыл тук» (Каа-Хем) совхозтар планнарын 70 хуу безин чедирбээн.

Чыл тоннузунге чедир эвээш хуусаа арткан. Ынчангаш чыл планының күүседезинге бүгү күштү моонда ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негеттинип турар.

Он бирги беш чылдың үшкү чылында мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар, чылдың планныг онаалдаларын республиканың районнарының, совхозтарының күүседип турарының байдалы мынаг-дыр. Ынчангаш чыл планын күүседиринче кол-да кичээнгейни углап, бар арганларны долузу-биле ажыглаар. ССРЭ-нин составында Тываның эки тура-биле киргениниң 40 чылынга алдар болдурган күш-ажылче чарыштың улам калбартыр херек.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Чадаананың үлезпүр комбинадының коллективи Октябрьның байырлалынга уткуштур социалистиг чарышка бедик кедүрүүшкүнүүр киржип турар. Ында чугай өртүдүр болгаш пилорама цехтери чарыштың мурнуку одуруунда. Ол ийи цех октябрьның планын хуусаа бетинде күүседиткен.

Чугай өртүдүр цех октябрьда 680 тонна чугайны бөөр планныг турган, херек кырында октябрь 24-ке чедир 800 тонна чугайны өртүдүп, белеткээн. Ажылчыннар Кожаш-оол Соян, Доржу Сат, Олег Соян, Ойдупаа Ооржак олар болгаш оон-даа өскелер эки ажылдан турарлар.

Ай планындан ажыр ам-даа хөй продукцияны немей бүдүрер дээш цехтерниң ажылчыннары күженнишкиниг ажылдап турарлар.

М. КОЖЕЛДЕЙ.

МУРНУУ-САХАЛИНСК. Сахалинниң тараажыларының бедик мергежилиг, техникалыг долуулу-биле ажыглаванның ачызында ында картофель ажаан алымшаңны шаңдыкты доозулган. Ажаан алымшаңны үезинде оргулукка хатты чыстыг хүнер үзүүлү бооп турган. Картофельдя чүгле курганып, арыглаан соонда ам шыгжамырже уткан.

КИРОВОГРАД. Областың Новоархангельск районунуң «Коммунизмниң хереги» колхозунуң механизаторлары чагыр, свёклаының рекордуг хөгжүдүн ажаап алганнар. 1200 гектар шөлдүн бир гектарындан-на 500 центнер чигирлиг дестерни алган. Ярошовтуң заводунче чиг-эттиг сөөлгү автопоездларны өөрүткен.

ЧАРДАРА. (Чимкент область). Чардара районунуң рис шөлдери ак-тараанын байлак дүжүдү-биле өөрүткен. Кызыл-Кемпуң девиствериниде тараан 31 муң гектар шөлдүн бир гектарындан-на планланмадан он үеде центнер хөй — барык 59-59 центнер рис ажаан алган. Комбайн болгаш транспорт экипажтарының ажылының эдлечлиг арганы мурнукузундан барык ийи неделя эрте ажаан алымшаңны доозар арганы берген.

ДОНДА РОСТОВ. Чазын чаштырып турмыр тараа болгаш тараа бобы культуралаының үрезиннерни арыглап, белеткээр ажыл Донтуң ажыл-агыйларында калбартан. Тараа арыглавр бүгү механизмерни ажылдың улаштан графигинче шилчиткен. Областың хөй-хөй колхозтары болгаш совхозтары тарымал тоорутун болгаш чангыс база хөй чылда үнер сигеннериниң үрезиннерни курганып, арыглаарынче киргеннеген.

(СЭТА).

СЭТА-ның медеглели

Бүрүн эргелиг, хамаарыштас Гренада күрүнеге удур октябрь 25-те черсеткиг интервенция эгелээн. АКШ-тың шериг корабльдериниң деткимчезин-биле америк десант шериглерин ортулукка дужүрген. Гренадада америк хамаатыларга чүү-даа кыжанмайн турар дугайында Гренаданың эрге-чагыргаларының дортуубиле медеглээни эки биллиннгир турбуже, ында америк хамаатыларның аймыл чок чоруун хажыдар деп хоозун чылдак-биле халдаашкыны кылган. «Кижиниң эргелериниң» дугайында сагыш салымшкын-биле бодунуң ол хеделишкиниерн болдунган деп, Вашингтон база бадыткап турар.

Будун чоннуң хостуг, бүрүн эргелиг догшинаар эргеннин «кижиниң эргелериниң» дугайында сагыш човаашкын дээр чылдак-биле ханга бораарын кажан орааладып турар болганда, ындыг медеглелдерден артык турамык болгаш авыастыг үүс черле чок! Кымга-даа, чүүц-биле-даа кыжанмайн турар бичиг чүрттүн таймыга ынак удузуга удур херек кырында черсеткиг агрессия дугайында чугаа болуп турар-дыр. Ол агрессияның сорулгазы — Гренадада ниитидел тургузуун дужүрер. Вашингтонга күзенчиг бөлүк-чурумнарны Гренада удуртка күш-биле албадаар. Латын Американың болгаш өске-даа черлериниң хосталгага ынак улустарын коргудар дээн ораладажыышкын-дыр.

Гренадага хамаарыштыр бодунуң хеделишкиниерн-биле Американың Каттышкан Штаттарының чазаа делегей эргезиниң ниити хүлээп кордүнген норма-чижектерни шүүт-ла херекте албайн, Каттышкан Нациялар Организациязының Уставының бедик принциптерни малгашка борай таптай базып турар-дыр. Ол дээрге бодунуң эжелекчи сорулгаларын чедип алыр дээн улустарның тускайлан хөгжүүр эргезин херекте албайн, улустарның турза-соруукка, делегейниң хөй-ниити саналаналыга чажык болган карзы чоңгээнин Вашингтонуң кылып турарын Гренадаже дээрбечи халдаашкын тодаргай көргүзүп турар-дыр.

Гренадага удур Каттышкан Штаттарының агрессиязын Совет Эвилели шиитпирлиг бүрүү шаап, ук агрессияны тайбыга болгаш кижи төрелгетенге удур кем-бүрүүлүг үүлгелиг кылдыр саваап турарын медеглээр кылдыр СЭТА толээлеттиргеи. Вашингтонуң кара турзында дерзин хеделишкиниге болгаш дуруг чок үүлгелиглерге удур быжыг-биле туржуру, Гренада улусту камгалажыры бүгү күрүнелериниң болгаш улустарының хүлээлгези болуп турар.

Гренаданың улузунга удур агрессияны соксадыр, хамаарышпас оң күрүнелиг эвилеңкиирилер эдилеңчилер доңдоразын үүнүп чоруур ужурлуг.

Национально-краеведческий отдел

БАШТАЙГЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Кызылдың пассажирлер АТБ-зинин чолаачылары улуг Октябрьның байырлалынга уткуштур социалистиг чарышта кодурлуушкүнүүр киржип турар. Ында В. Н. Кулештиң мурнакчы бригадазы үшкү кварталда 33.997 рубльдиг орулгазын киирген, азы ол талазы-биле планын 114,7 хуу күүсеткен. Бригададан 7 чолаачы беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдазын хуусаа бетинде күүседипкен, ам 1984 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Ындыг шалыпчыларның аразында хандырылганың культуразының талазы-биле эң эки экипаж деп атты чедип алган, келир чылдың февральдың үлүүнде ажылдап турар. Л. В. Бойко биле В. А. Середкиниг экипажы база бар.

Бригаданың чамдык коргүзүүлери мындыг: үшкү кварталдың планын 114,7 хуу, сентябрь айының 117 хуу күүсеткен. Эрткен 9 айларда бригада 2654 кг кывар-чаар материалдарны кампап алган.

Валентин Николаевич Кулештиң бригадазы — пассажирлер АТБ-зинде керээлиг ажылдаар аргаже шилчээн баштайгы бригаданың бирээзи. Элээн каш чылдарның дургузунда бригада депшилгелиг арганы шиңгээдип алыр талазы-биле кызымак ажылдап келген.

Бригаданың ниити шаңнал фондузун саваары, ону кижилерге хуваары, бригадалар аразында чарышты түңнээри — бо бүгү бригаданың ажылынын кол коргүзүүлеринден хамааржыр. Азы ол дээрге машина-шакты чедир ажылдааны, орулга киирер планның күүселдезин, шимчээшкиниң ургулчулелдиин хандыраары болгаш оон-даа өске коргуулгалер болур. Бригаданың ажыл-амыдыралынга хамаарышкан айтырыгларны бригада чевүлели боду шиитпирлеп турар. Чижээ, чолаачы бүрүүнүн норма-шагын күүсеткенин, сагыыга-чурум хажыдышкынын болдурбаанын, хөй-ниити ажылынга киржилгезин, ажылга хамаарылгазын барымдаалап турган, шаңнал фондузун хуваарынга бригада чевүлели дорт киржип турар. Ынчаар чурумчутканы, бир талазында, ажылды организастаарынга таарымчалыг, ийиде, чолаачы бүрүүнүн ажылга бот-харысалгазын, сонуургалын бедидип турар.

Хоорайның № 15 болгаш 6 маршруттарын хандырып турар бо бригаданың ажыл-хереө чедишкиниг чоруп турары бригаданы чолаачыларын деминг, кызымак ажылының түңнели. Г. Г. Ростовцев, М. А. Огородников, олар 1984 чылдың февральдың үлүүнде ажылдап турар.

Мурнакчы чолаачы П. П. Щегониниң социалистиг хүлээлгеннде үшкү квартал планын 106 хуу күүседири кордүнгеп болза, херек кырында ол кварталдың 138 хуу күүсеткеш, өске-даа негелделер талазы-биле эки коргүзүүлерлиг болуп, пассажирлер АТБ-зинде «Эң эки чолаачы атты чедип алган. Павел Павлович беш чылдың үш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, ам келир чылдың апрельдиң үлүүнде ажылдап турар. Үш чыл планын күүседипкен М. И. Клиев, Ш. К. Шереме олар база чарыштың мурнуку одуруунда, эш-оорунге эки үлегер-чижекти көргүзүп турарлар.

Бо бригаданың ажыл-хереө чедишкиниг чоруп турары бригадир Валентин Николаевич Кулештиң ажылга организакчы талаларын коргүзүп, маршрутка бригада кежигүн-нерниң ажылын билдиг организастаанындан копчуг хамааржып турар. Бригаданы быжыг коллектив кылдыр каттыштырып, нейыралдыг, чаңгыс деминг ажылдап шыдаар кылдыр болдурганы беш чылдың шалыпчызы, бригадир В. Н. Кулештиң чогаадыкчы, кымнак ажылының коргу херечиги.

Н. ООРЖАК.

ЧАРЫШКА КОММУНИСТЕРНИҢ РОЛЮ

Партийжи амыдырал

СЭКП-ниҢ XXVI съездизиҢ, партия ТК-ныҢ май (1982 ч.) ПленумунуҢ шиитпирлерни амыдыралга боттандыр дээш бистиҢ совхозтуҢ ишчилери бо чылын бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгаш, ону күүседири-биле күш-ажылчы маргылдайны ажылагыйныҢ бүдүрүлге адырынын бүрүзүнде калбарткан. Ону партия организациязы удуртуп турар. Организакчы полит-массалыг ажылды чарыштыҢ дээштиҢ белдиринче, продукция бүдүрүлгезин көвүдериниче, оон шынарын экиждериниче, мурнакчы дуржулганы нептередириниче, экономиканыҢ, камналганыҢ чурумун сагыырыныче, күш-ажылдыҢ сагылга-чурумун үрээр-биле демиселди күштелдириниче утландырган бис.

Партия организациязы чарышка ажыл-ишни бүрүзүн хаара тудар, олар бүдүрүкчүлүг ажылдаарын чедип алыр хемчегларын чорудуп турар. Ону чедишкиниг боттандырарынга социалистиг хүлээлгелер улуг рольду ойнаан. Ынчангаш күш-ажылчы коллектив бүрүү чыл эгезинде боттарынын бар аргаларын, курлавырларын саваан көргеш, кылыр ажылдарын тодарадыр. Оон соонда планныг онаалдаларны болгаш хүлээлгелерни күүседир дээш күш-ажылчы маргылдаа эгелээр.

ЧарыштыҢ түнелдерин айлап, кварталдан, сезонуут ажылдар үезинде чеди, он хонуктап үндүрерин докторлаткан. Тиилекчилерге шилчиир тукту, вымпелдерни, белектерни тыпсып турар. ЧарыштыҢ түнелдерин коллектив бүрүзүнүн хуралынга чугаалажып турар, аңда эки ажылдаан кижилерни демдеглеп, шаннаары-биле чергелештир, чарыштыҢ организациязында, политмассалыг ажылда, күш-ажылдыҢ сагылга-чурумунда четпестерни илередир, ону эдериниҢ тодаргай хемчеглерин аҢ келген. Ол чорук чарышты дээштиг организастаарынга салдарын чедирген.

СовхозтуҢ ажыл-ишчилери күш-ажылчы маргылдааза калбаа-биле хаара туттунган, ынчангаш планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чүгле күүседир эвес, ажыр боттандырар дээш демиселди күштелдирген. Оон түнелинде бо чылдыҢ эрткен тос айларынын даалгалары чедишкиниг күүсеттинген. Бо чылын ажыл-агый күрүнеге 700 тонна эттн дужаар турган, хуусаа бетинде 965 тонна саткаш, онаалдазын 137 хуу боттандырган. Чыл төнчүзүте чедир ам-даа 800 тонна эттн садар немелде хүлээлгени алган. Сүт-бараан фермазының ажылдакчылары сүт бүдүрерин көвүдедир дээш боттарынын аргаларын база курлавырларын чоп ажыглап келгениниҢ ачызында күрүнеге 740 тонна сүт садар турган, 686 тоннаны берген, азы чыл планын 92 хуу күүсеткен. МалдыҢ баш санын өстүрериниҢ планныг даалгалары күүсеттинип турар.

Ажыл-агыйныҢ мурнунда салдынган сорулгаларны чедишкиниг шиитпирлээрде күш-ажылдыҢ сагылга-чурумун быжыглаары чугула болуп турар. Ынчангаш бо айтырыгны совхозтуҢ партия организациязының, партбөлүктериниҢ, күш-ажылчы коллективтериниҢ хуралдарынга чугаалашкаш, сагылга-чурумнуҢ болгаш социалистиг чарыштын байдалын ханы анализтээш, шыңгыы четпестерни илереткеш, ону экижидер тодаргай хемчегни ажылдап кылган. СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 ч.) база июнь (1983 ч.) Пленумнарынын шиитпирлерин, «Күш-ажылдыҢ социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ныҢ, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ, ВЦСПС-тиҢ докторалын, Күш-ажылчы коллектив дугайында хоойлуну ажылчы чоннарга политинформаторлар, агитаторлар таныштырып, тайылбырлап, калбаа-биле ону коллективтерин ажыл-ижи, амыдыралы-биле холбаштырган. Сагылга-чурумну быжыглаарында ол салдарлыг болган. Бо болза каш хонуктуҢ эвес, бистиҢ хүн бүрү доктаамал чорудар ажылывыс болур.

Көк-Тей сүт-бараан фермазының саанчыларының, инек кадарчыларының аразында күш-ажылдын, хөй-ниитинин сагылга-чурумун үрээр, оон уламындан планныг онаалдалар күүсеттинмейн баар таварылгалар мооҢ мурнунда турган. Ында партия болүү (удуртукчузу Б. Д. Сат) хөй-ниити организациялары-биле кады сагылга-чурумун экижидер сорулганы салгаш, бир демниг ажылдап киргеннер. Ажыл шагы үскен, хөй-ниитинин чурумун үрээн, арагалаан таварылга бүрүзүн олар аная эрттирбейн үргүлчү чугаалажып, бурулуг кижилерни хемчег ап турган. Оон-биле чергелештир оларныҢ плаппыг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни канчаар күүседип турарын айтырып, чогуур арга-сүмелерни, чагыгларын берип келген.

Планныг онаалдаларынын күүседезин чедип алыры-биле база чарышты дээштиг организастаар дээш саанчыларнын хүн бүрү саггаан сүдүн, оон шынарын самбырага бижиирин чурумчуткан. Ону коммунист Любовь Оюн ак сеткилдиг күүседип турар. Бо хемчеглер фермаНыҢ сүт бүдүрүлгезин көвүдедиринге дузалаан. Ынчангаш районнуҢ мурнакчы фермаларынын санынга кирген. Саанчылар коммунистер Нина Чадамба, Сара Арандол, Раиса Бай-Кара хүлээлгелерин чедишкиниг күүседип, күш-ажылчы маргылдаанын мурнуку одуруунда чорап турар. Нина Чадамба эрткен чылын республика чемпиону болган. Коммунист саанчылар чүгле боттарынын ажылын ак сеткилдиг күүседип турар эвес, хөй-ниитинин херээнге идепкейлиг киржип турарлар. Сара Арандол Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ депутады, Нина Чадамба партия Кызыл райкомунуҢ кежигүнү. Фермада эмчи, партбюро кежигүнү Н. Ч. Дингил-оол, совхозта комсомол организациязының секретарынын оралакчызы СЭКП кежигүнүнге кандидат Фанна Монгуш социалистиг чарышты дээштиг организастаар хемчеглерни ап турар.

«Көк-Тей» совхозтуҢ партбюрозу ажыл-ишчилериҢ ортузунга чарышты дээштиг организастап турган, оларныҢ Совет Тыванын 40 чылынга төлептиг уҢуражырын, он бирги беш чылдын планныг онаалдаларын ажыр күүседирин чедип алыр дээш ажылдап турар.

С. ЗАЙЦЕВ.
«Көк-Тей» совхозта партбюро секретары.

МУРНУУ-ЯКУТСК КОМПЛЕКС

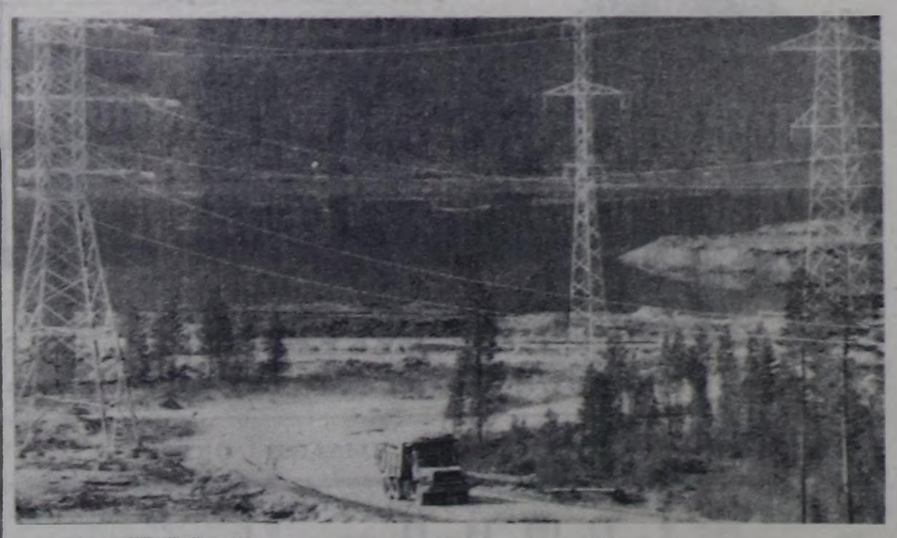

ЧУРУКТА: Нерюнгри ГРЭС-тиҢ электри дамчыдар шугуму.
А. СемехиниҢ фотозу.
СЭТА-ныҢ фотохрониказы.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРИШКЕНИНДЕН

ЭртемниҢ чеди шакта совхозтуҢ машина-трактор мастерскаязынга ажылчыннар чыглып келир. Совхоз дирекциязы дүүнгү ажыл-ишти анализтевишаан, ол хүнүҢ ажыл хуваалдазын кылыр. Чолаачылар, механизаторлар рейсче үверинин бетинде, эмчи шинчилгезин эрттирери чаңчыл болуп берген. Бир эвес кымбир кижи ажыл шагынан озалдан, өске-даа сагылга-чурум хажыткан болза, автоинспекция човулели биле профэвилел комитединиҢ каттышкан хуралынга хемчээн ап, чугаалажып турар. Бо бүгү корум-чурумну быжыглаарынга, кижи бүрүзүнүн бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга, онаашкан ижинге ээ-харысалгалыг болурунга идиглиг болуп келген.

«Күш-ажылдын социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ныҢ, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ болгаш ВЦСПС-тиҢ докторалын бистиҢ Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуҢ МТМ коллективи ханы чүүлдүгүнүүшкүв-биле утказан. Ук документтиде айыткан сорулгаларны амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни коллективте партия, профэвилел организациялары ап чорудуп турар.

Машина-трактор мастерскаязында пинтизи-биле 120 хире кижи бис. ОларныҢ 50-и чолаачылар, 32-си трактористер. Артканнары ажыг-ажыг ажылдарда каара туттунган. Коммунистер — 18. Олар коллективтиҢ кол өзөө чүве болганда, ажыл-ишке, хөй-ниити ажылдарга үлегерлиглер.

Ындаа Идамга удуртукан тос кижи кежигүнүг профэвилел комитеди социалистиг чарышты үеинге негелдезиниге дүүштүр организастаарынче, кижилериҢ күш-ажылчы идепкейин бединдириниче углаган хемчеглерни ап, боттандырын келген. МТМ-ниҢ коллективинде тус-тус бригадалар, звенолар аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Социалистиг чарышты түнеп тура, планныҢ күүселдезинден ажыра, ажылдың бүдүрүкчүлүүнче, шынарынче, күш-ажылчы сагылга-чурумун база коллективте ажылчыннарыҢ хөй-ниити ажылга киржилгезинче оиза сагышты салып турар бис. Чарыштын сөолгү түнелин көдээ ажылгый ажылдакчыларынын хүнүн таварыштыр үндүрген. Ынчан Байыр-оол Лакпага удуртукан хову-трактор бригадазы бирги черни ээлээн. Бо бригаданыҢ кежигүннери куску дужүт ажаалдазынга өске бригадалардан идепкейлиг киришкенин үнелеп, 150 рублдын өртөктиг бараннары-биле шаннаткан.

НиитиниҢ малынга четчир чем-суурну белеткежиниге Седен-оол Седип-ооллун баштаан бригадазы эки киржип келген. Чарыштын түнелинде он кижи составтыг бо бригаданыҢ кежигүннери бирги черже үнген. Олар районнуҢ болгаш совхозтуҢ бригадалар аразында шилчип чоруур вымпели-биле шаннадып, кижи бүрүзүге «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» көрек демдээн тывыскан. Комбайнерлер Ширин Оюн, Анатолий Соңгукчу, Самбуу Чооду, тракторист Герасим Бора олар чедишкиниг күш-ажылы-биле өскелерге үлегерлиг. Аныяктарга үлегерлиг көскү ажылы дээш хоочун чолаачы Тараа Дойнурга совхозтуҢ «Эн эки чолаачызы» деп вымпелди тывыскан.

Аныяк кижини кижизидер, оон аажы-чанын төлептиг кылдыр хевирлээриниге коллективке хоочуннарнын үлүү бише эвес. Чижээ, токарь коммунист Чамыян Кодуу, район СовединиҢ депутады Тыва АССР-ниҢ алдарлыг чолаачызы Сулдум Чооду олар аныяктарны ажылга өөредир, боттарынын арга-дужулгазын дамчыдар талазы-биле элээн ажылларны кылып келген. Аныяктар Виктор Чооду, Ким Монгуш, слесарьлар Сүге Сулдум, Ензак Шолбан, Максим Токпураа, Ахмет Чооду олар дагдыныкчылардан дудак чок ажылдап турар.

Коллективте хөй-ниитинин автоинспекция болүү Арбын-оол Тас удуртуп турар. Олар профэвилел комитеди-биле быжыг харылзаалыг ажылдап, ажыл шагы үзер, озалдаар болгаш сагылга-чурумнуҢ өске-даа хажыдыышкыннары болу бээр таварылгада, мындыг-биле шыңгыы беседаны чорудуп, 5—15 чедир рубль штраф-биле торгап турар. Ынчангаш сөолгү үеде коллективке чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер кижи барык чок апарган. Ажылчыннарын демдеглел кылыр тускай дептерни тургускан.

С. ИРГИТ,
МТМ эргелекчизи.

Херээженнер чөвулелдеринде

ИВИЖИ, АҢЧЫ, ТУДУГЖУ...

Ыраккы Тожу бедик, агаар-бойдузу кадыг-ширин-даа болза, кайгамчык чараш чуруумалыг оран. Оон делгемнеринде көдээ суурлар чаптылып, улус ажыл-агыйы чыл бүрүде сайзырап орар. Ол бүгүде күш-ажылчы үлүүн киирип чоруур ажыл-ишчилерни чартык кезин—ажылгыр, эрес-кежээ херээженнер. Ылангыя районнуҢ бир улуг ажыл-агыйы —«Тоора-Хем» совхозка барган кижи иижи, аңчы, тудугжу, хойжу, саанчы, башкы, эмчи-даа хөй-хөй херээженнериҢ эки ажылдап чоруурунга чоргаарланыр.

Бо совхозтуҢ төвү —Адыр-Кежиг суурнун кол кудумчузун өрү хаптар сеп, коруптүгүле. Ында чуртталга бажыңнары, культура албан черлери, ясли-садтар, өске-даа тудуглар чаптылган. Ийи аал иштн чурттаар чаа бажыңнын тудуунда совхозтуҢ тудуг бригадазы кидин түлүк ажылдап турар болду. Бо кудумчуунун ийи кыдында чаа штакетниктерни кылганы көскү. Суурнун өске-даа кудумчулары арыг, көрүштүг. Ясли-садты, культура, школа албан черлерин, эмнелге салбырын кышка удур септеп чугайлап, бузаан кижилериҢ чымыштыг кижи каракка көскү. Ол бүгүүҢ суурнун ажыл-ишчи херээженнери башкарып турар.

— Адыр-Кежиг суурда херээженнер чөвулели —районда эки ажылдыг чөвулелдериҢ бирээзи—деп, партия райкомунуҢ секретары Анна Шараевна Шыырптын чугаалаапы долу үндезиниг.

Адыр-Кежиг ортумак школазының башкызы Валентина Оюдар ук чөвулелдиҢ даргазы. ХерээженнериҢ совхоз бүдүрүлгезинге киржилгезин, Совет Тыванын 40 чыл болуу оюн төлептиг үткүүр дээш оларныҢ канчаар белеткениҢ турарын, агитквартиралар болгаш күш-ажылчы коллективтер, саанчылар, малчыннар аразында социалистиг чарыштын хайыккаанын биске таныштырды.

Адыр-Кежиг программазын боттандырарынга комсомолчулар, аныяктарны Көк-Чар сүт-бараан фермазы идепкейлиг киржип, бо чылдын эрткен айларында чедишкиниг ажылдаан. ФермаНыҢ коллективи планныг онаалдаларын күүседип, кыштаглаашкынга бүгү талалыг белеткенмишаан, сүттүҢ шынарын экижидер дээш бүгү күштү моонээн. Ында саанчыларын одуруунга ортумак эртеминг аныяктар чыл бүрүде немежип көөп, хоочуннар оларны дагдынын алгаш, саанчының чымыжынга өөредип турар. Комсомолчу Татьяна Лузужук чеди чыл бурунгаар фермага ажылдап кирген. Бо чылын бирги чартыныын түнелиндиле ол саанчылар аразында чарышка үшкү черни ап, мактаткан.

А мурнакчы саанчы, СЭКП кежигүнүниге кандидат Карыкыс Күш-ооловна Бараанны совхоз дирекциязы, партком, көдээ Советтин күүскому Венгрия базар халас путёвка-биле шаннаан. ФермаНын саанчылары, кадарчылары каас, чараш бойдустуг Кужурлуг-Хөлүүн кызында бичии-бичии шевергин бажыңнарда чурттап турарлар. ОларныҢ иштиниге кире бергеш коорге арыг-силиг. Саанчылар хостуг үезинде фермадан ырак эвесте кат-чимистиг арыгже киирип, ипзы-бүрү каттарны чыып, вареньелеп алгылааннар.

Совхозта херээженнер чөвулели план ёзугаар малчынарже шефтээшкиннерни удаараа кылып. АҢш-чем программазын боттандырарынга амыдыралдын культуразын бединдириге хамаарыштыр лекция, беседаларны хөй удаа организастаан. Малчыннар коланнарынын төптериниге «Школаның үүнү» деп хаана солуунну үлүүннар айы-биле үндүрүп турар, «Уругларга ада-пенин үлегери», «Таакпы, араганын хоразы», «Хостуг үеин канчаар шын ажыглаарыл?», «Тывам бөгүн» өскелде темаларга лекцияларны агитквартиралар дамчыштыр ала-пелерге, аныяктарга помнаан, «Аилга», «Одүгеп» агитквартиралар херээженнер ортузунга ажылды чогаадыкчы ёзу-биле организастаан, бирги, ийги черлерни эзлээннер.

Күш-ажылга, хөй-ниитинин ажылынга идепкейлинин көргүспүшаан, ажы-төлүн эки өөредип, төлептиг ажы-чанга кижизидип чоруур, үлегерлиг херээженнер ийла хөй. Мурнакчы малчыннар Б. Чуктерек, К. Аалчынмай, А. Чечекмаа, башкылар: район СовединиҢ депутады Д. Балашпай, улус өөредилгезинин тергиин Б. Оюдар, аныяктар дагдыныкчызы уран-шевер мастер Х. Бараан, Маадыр иелер Е. Самбайлык, К. Саргыжык оларны херээженнер чөвулелиниҢ даргазы Валентина Оюдар чоргаарал-биле мактаан болду.

Амгы үеде херээженнер чөвулелиниҢ сагыш салыр үүлдериниле хөй. НиитиниҢ малын малдап, ырак-узак коланнарда чурттап турар ийи кадарчыларынын, хойжуларынын, саанчыларынын, кадарчыларын амыдыралынын культурлуг деннелиг ам-даа көдүрери, оларга өг-бүле библиотеказын организастаары, малчыннар шалын ап турар үеде Тывадын чогаалчыларынын чаа помнарын, мал ажылынын талазы-биле помнарны садарын организастаары бир чугула ажыл болур. Чайгы үеде школачы бичии чаштар ажылдарынга турар болганда оларга таарымчалыг кылдыр солун помнарны автолавка дамчыштыр садарын чоп күзеп турар. Ол ышкаш Көк-Чар сүт-бараан фермазынга чайгы үеде ойнаар хол бөмбүү, шашки, шыырва чергелиг үүлдерни бүрүп белеткээр.

Адыр-Кежиг суурга дузалаа ажыл-агыйны сайзырадыры дыка эптиг болганда, өг-бүле бүрүзү хой, өшкүү, хаванны, дагазны, бора тоолайны, инекти тудары, ногаа, картофельди тарып өстүрери чугула айтырыг. ТожуНун агаар-бойдузу кадыг-ширини болганда, чамдык чурттакчыларынын үлегерин эдерип, өг-бүле бүрүзү теплицаны кылыры күзеннигг.

Совхозта парткомнун удуртулгазынга даянгаш, бо бүгү ажылдарны идепкейлиг чорудуп, ажылды улам сайзыран сайжыдарынын аргалары херээженнер чөвулелиниде бар.

Н. ТЫРТЫК-КАРА.

ӨРҮ ТЫРТЫНАР ҮЕ КЕЛГЕН

Чөөн-Хемчик районнуҢ төвү —Чадаана хоорайны бистин республикада чурттакчы чон талазы-биле улуг дээн хоорай санынга хамаарыштырып турар. Ол республика болгаш тус чер ужур-дузалыг үлептүр бүдүрүлгелиг, хөй националдарныҢ төлөөлекчилери ажылдап, чурттап турар. Өзүп орар чалыы хоорай. Келир үеде оон перспективтиг планнары, чаа-чаа тудуглары, ажыттынар бүдүрүлгелери эвээш эвес. Чадаана—Тываның барын талакы зоналында каш районнарныҢ белдири.

Чадаана хоорай улам хөгжүп, чаа-чаа тудуглар хүн бүрү немежип турар. Амгы үеде хоорайда үлептүр-бүдүрүлге черлери, тудуг, транспорт, хандырылга, садыг организациялары ажылдап турар.

Ынзыг-даа болза, хоорайныҢ чаагайжыдылгазында, культура амыдыралында четпес үүлдер хөй. Ында чаагайжыдылга, амыдырал хандырылгазы, чамдык чурттакчыларнын талазынан сагылга-чуруму, культуразы куду деннелде. Ленин, Малчын, Победа, Крестьянская кудумчуларда тарып каан шиштар суг-биле хандырбаанындан кургап калгылаан.

Хоорай төвүнде садчыгашта тараан шиштар база кургаан, ооц иштн боктуг, хирлиг, хөй-ле тил бүзүнүзүү болган. Үреник сандайларга арагачылар чыглыр. Чамдык кварталдарда бөдүүн хевирнин стадионнары бар-даа болза, олар чедир ажыглаттынмайн турар. Уруглар ойнаар шолчүгештер чок. Хоорайны долгандыр кайы-даа чүгүнде бок, күзүрүм болган.

Төөгүлүг черлерни Чадаана хоорайда чок деп болбас. Тураскаал хевирнин оода бөдүүн стендилер, тураскаалдыг самыралар тургузлар ажылды чорутса чогумчалыг болгу аег. Тываның хөгжүлдези-биле холбашкан төөгүлүг болуушкуннар Чадаанага болгулаан. Анаа хамаарыштыр музей филиалын тургусса кандыгым? Чүгле школаларда музейлерден ангыда, аңаа хамаарышкан чүүл хоорайда чок.

Хоорай иштинге автобустар ийи шугумга чоруп турган болза, ам чүгле чаңгызында А чунар-бажың чаңгыс. Анаа оочурлаан чурттакчы чон хөй үе-шакты чидирип турар.

Совет Тываның 40 чыл оюнун бүдүүзүнде ажылдап, чурттап турар бис. Ол юбилейге төлептиг ужуражыр дээш чаагайжыдылга талазы-биле Чадаана хоорай СовединиҢ күүскому боттуг хемчеглер алыр ужурлуг.

К. МОНГУШ,
М. ДУГАРЖАП.

ТАНДЫМ ТУРДА...

1983—1984 чылдарныҢ күскү-кышкы ажылыг сезону келген. БистиҢ тайга-тандыларывыстан элбек өлүктү, аҢ эдин, кат-чимисти, тоорукту, моогүнү «Хемчик» аныыр-тывыш ажыл-агыйынын ажылары чыл бүрү белеткен, күрүнеге дужаан келген. «Хемчик» аныыр-тывыш ажыл-агыйы он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылынын чайгы үезинде өлүк планы 5,8 муң рубль турда, ону 11,3 муң рубльге азы 198 хуу күүсеткен.

ӨлүктүҢ өртээ 1983 чылдың январь 1-ден эгелеп өскенибиле бистин ажылаарывыстын өлүк-тывыш ажылынга соонуургалы бедээн. ДиҢ, ас, күзеп, ак кодаанын, каштың өртек-үнезин улгаткан. Ол ышкаш чешкенин, тарбаганын, дилгенин кештерининн өртөүнезин куду турганы-биле күрүнеге дужаттынмайн, өскээр чарыгдаттынып турган болгай, ам ол ажыктыг өлүк-тывышты бистин ажылаарывыс хөйү дужаары чугаажок.

Тывышчыларын ортузунга өлүк-кештн шын ажаар, камгалаар, кадагалаар, үе-шаанда кадырып, хериҢ дужаар дугайында таймылбыр ажылдарын чоруткан. ӨлүктүҢ шынарын бединдип, үреликшкин чок болурун чедип алыры-биле капканы ажыглаары чугула. БистиҢ «Хемчик» аныыр-тывыш ажыл-агыйынын складтарында янзы-бүрү капкалар бар. Чижээ ас, күзеп, дилги, дырбактыг, бөрү капкызынга чедир бар. Ол ышкаш диҢнин безин боолаавайн, капка-биле тывыш ажылын чорудуп болур. ДиҢ капказы база хөйү-биле келген. Бо бүгү капкаларны ажылар ажыглап өөренири чугула.

«Хемчик» аныыр-тывыш ажыл-агыйынын ажылары дөртү кварталда 89 муң рубльдин өлүүн тып, күрүнеге киирер дээш социалистиг чарышты улам калбарткан.

Штаттыг ажылар бригадазынын бригадири дуржулгалыг ажы Даваа Дамбаевич Ооржак бо аныыр сезонунда 5 муң рубльдин эки шынарлыг өлүүн бригадазы-биле күрүнеге киирер дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алгаш, өскелерге үлегер-чижээн көргүскен. Ажылларны аныаарына өөредип, оларга боттарынын байлак дуржулгазын дамчыдып берип чоруур мурнакчы ажылларга Николай Николаевич Баскаков, Очур-оол Таалылычович Ооржак болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Партия, чазак долгандыр турар бойдусту камгалаарынын, оон байлаа — аҢ-меҢ камгалап өстүрериниҢ дугайында базе доктаамал сагыш салып турар. Ол дугайында СЭКП-ниҢ XXVI съездизинин шиитпирлеринде, партия, чазактын доктаал, хоойлузунда хөйү-биле айытыылаан. РайоннуҢ партия, совет органнары база аныыр-тывыш ажылагыйы хөй-ниитинин ортузунга бо талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар.

БистиҢ районнуҢ девискээринде ШеминиҢ заказнигы (камгалаалыг чер) бар. РайоннуҢ охотоведи Иван Владимирович Ятин, штаттан дашкаар инспекторлар бойдус камгалалынын талазы-биле үүүшкүннерин, рейдилерин кылын, чоннга массалыг таймылбыр ажылын чорудуп турар.

Ынчалза-даа бо чугула ажыл-ереке четпестер хөй. АҢ-меҢ, балыкты кайы хаанан чок кырып, төтчеглээр чоруктар ам-даа эвээш эвес. Аңнаарынын чурумун аҢчылар боттары безин үрей бээр таварылгалар турулаар. Аңнаар үезин четпээнде-ле дүүгү чедишпээн кара диҢ бооларр чоруктар турган.

Өске черлерден келген ийнчаңгыс кижилер кандыг-даа чөпшээрел, бижик чокка аңбалык төтчеглеп, чамдыкта түр керээ чарып алгаш аңнаар, оон туржук аҢчыларны төөредип, улуг өртек-биле аҢ кежи садып алыр фактылар турган.

Совет база административтиг органнар, аныыр-тывыш ажыл-агыйы болгаш бүгү хөй-ниити мындыг фактыларга удур шыңгыы хемчеглери чорудар, тайганын аҢ-меҢ ажыктыг, чоп ажыглаар хүлээлгелиг. Ниитизи-биле штаттыг болгаш эки турааның аҢчылары 400 ажыг кижи бистиҢ районнуҢ болгаш Барымын-Хемчик, Бай-Тайганын, Сүт-Хөлүүн аҢ-меҢ элбек тайга-тандыларынче аннаан үнерлер.

Оларны аныаар черлериге чедирер вертолёттар, машиналар, аттар бар. АҢчыларга эргежок чугула азы-чемин, ок-чемзекти четчири-биле белеткээн.

АҢ-меҢнин дүүгү кайы черде кандыызын баш бурунгаар тодаргаан, хайгаралды чорутканы. АҢчыларынын Кара-Хемде бааазын септээн, он чаа бажыңнарны немей туткан. Эрги бажыңнарныҢ септелгезин кылган.

Аныыр-тывыш ажыл-агыйынын штаттыг аҢчыларынын аныаар черлериниҢ девискээрин тодаратканы. АҢ-өлүктүҢ шынарын бединдириниҢ дугайында беседаларны чорутканы.

Ол ышкаш аныаарынын чурумун сагыыр, аҢ-меҢнин камгалалын шыңгыыраадыр талазы-биле бистин аныыр-тывыш ажыл-агыйынын тускай эртемнилери, егерьлер, инспекторлар контрольду күштелдирип, учёт-отчётту шыңгыыраадыр үүрүлүг. Бистин аҢчыларывыс бо сезонда алган социалистиг хүлээлгелерин кижи бүрүзү күүседириниге бүзүрелдиг.

А. ДОНГАК.
Чөөн-Хемчик район.

ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуҢ механизаторлары келир чылдың дужүдүнүн магадылалы болур күскү чер аждарылгазын, дужүт ажаалдазы эгелээра билек-ле, дужүдү ажаттынган шолдернин саваанын ажаагаш, оон улаштыр чорудуп эгелээн.

Бо чылын совхоз ниитизи-биле 550 гектар черни аждарар планныг. Ол планы совхозтуҢ механизаторлары бо хүннерде ажыр күүсеткен. Күскү ажгыс аждарылгазында Т.150 маркалыг тракторларын башкарыкчылары Биллин-оол Кечил-оол, Мактаан Чымбалдай, ТД-75 тракторнун тракторизи Аркадий Конгарак олар эки ажылаан, хүн үүлүн 130-150 хуу күүседип, шыгаанаар. Күскү ажгыс аждарылгазы үргүлчүлеп турар.

С. СОТНАМ.

ЧАГАА, ХОМУДА ЛДАР-БИЛЕ...

Улус депутаттарынын Чөөн-Хемчик район СовединиҢ социал хандырылга килдизинде ажылчы чоннун чагаалары болгаш хомудалдары-биле ажыл дугайын районнуҢ улусчу контроль комитединиҢ хуралынга чугаалашкан. Социал хандырылга килдизи ажылчы чоннун чагаа, хомудалдары-биле ажылды мурнуку чылдарга бодаарга экижиткен деп улусчу контроль комитединиҢ хуралы демдеглээн.

Чондап кирген билдирииш-киннерин, чагааларны, хомудалдарны килдис тускай журналда бүрүткеп турар. Бо чылдың эрткен айларында чурттакчы чондан 44 чагаа, билдирииш-киннер киргеш. ОларныҢ 16-зында материалдыг дузаламчы көргүзерин дилээн болган. Оон 14 дилегин хандырган. Ниити келген чагаа, хомудалдарга 41 харыы бердинген азы чоннун дилээн хандыртынган. А ийи билдирииш-киннин үстүү органнарже шиитпирлээри-биле чорукан.

Килдистин эргелекчизи, улуг бухгалтер болгаш участоктар инспекторлары хамаатыларны үүн бүрү хүлээп ап турарлар. Олар база-ла кажан, кандыг айтырыглыг, кымны хүлээп алганын тускай дептерлерде демдеглеп турар. Чылдың эрткен 9 айларында килдистин ажылдакчылары янзы-бүрү айтырыглыг 401 кижини хүлээп алган. Келген кижилер колдуунда-ла пенсия кылдыраныҢ чурумунун дугайында болгаш пенсия акшазынын озалдап турарының дугайында айтырыглар болуп турар. Ол кижилерге килдистин ажылдакчылары аас-биле харыын берип турар.

РайкүүскомпүҢ социал хандырылга килдизинде ажылчы чоннуҢ чагаа, билдирииш-киннер-биле ажылда четпестериниҢ бары хынаалдаан илерээн. Улуг бухгалтер болгаш инспекторларныҢ талазынан айтырыг турган кижилерге кандыг харыы бергенин, оон күүселдезин кандыг болганын журналга демдеглевейн турганы илерээн. Чижээ, хамаатыны А. Кууларының материалдыг дузаламчы бээрин дилээн билдирииш-киннин журналда демдеглеттинмээн болган.

Хамаатыларны хүлээп алырын килдисте чурумчутпаанын, ону кыска хуусаада чурумчуун алырын хуралдан даасканы. Ол ышкаш социал хандырылга килдизинин эргелекчизинин хүлээлгезин күүседип турар М. Б. Оюдарга ажылчы чоннун чагаа, билдирииш-киннер-биле ажылда бар четпестерин кыска хуусаада чайладырын даасканы.

Б. КҮЖҮГЕТ.

ШАҢДА ИШ

Улуг-Хем районнуҢ «Ак-Туруг» совхозта Монгуш Зотовтун удурткан тараа бригадазында 8 звено ажылдап турар. Ында шуптуг 28 кижи хаара туттунган. Бо хүннерде ында ажыл-иш хайнымышкынныг.

Совхоз Улуг-Ховунун суттаттыг 110 гектар шоолунун бир гектарындан-на 25 центнер дужүттү ажаап алган. Ол тараанын бирги арыглаашкынын кылырга, бок чок чыгыы болган. Ол тараанын келир чылдың үрезининге хереглээри-биле тускайлаан. Ында 340 тонна кызыл-тас бар. Ол ышкаш 250 тонна сула, 30 тонна чиңге тараа база келир чылдың үрезининге ажыглаттынар. Үрезинге хереглээр ол тараалардың ийнги арыглаашкынын октябрь байырлалының бүдүүзүнде доозар болган складче шыгжаарын олар хүлээгеп ажылдап турар.

Шаңда тараа курганнар техниканы Шагаан-Арыгның сельхозтехниканың мастерлери кылып доосканы, ажыглалга киргеп. Аңаа Александр Кунгааны оператора өөреткеш, ону шенеп көөрү-биле ажылдадын көргеп. Шыгы улуг тараалары аңаа курганнаан, мал чеминге немелде чем кылдыр ажыглаар.

Теп шаңда ажылдап турарлардан Соня Лоосан, Сувак Седен, Ирина Кызыл-оол, Хава Шыырап, Ирина Дамдын, комсомолчулар Роза Дандай-оол, Рита Дотпей-оол, Марина Бүрүн-оол болгаш өскелер-даа арес-соруктуг ажылдап турар. Ында эдиктн мастерлер Михаил Анай-оол, Кызыл-оол Мантон оларның ажылгажы база мактаалыг.

Шаңда ажылдап турарларга аъш-чемнин хандырылгазы эки.

Ак-Туруг ортумак школазының 9 класстың башкылары Седип Соңгаажып, Чечек Чигжит оларның удуртулгазы-биле өөреникчилер тараанын сайгарып, курганнырынга дузалажып турар. Өөреникчилерден Мерген Кара-Сал, Роман Монгуш, Мерген Мичит, Байлак-оол Чульдум, Аймраа-Хуурак, Сергей Седипей болгаш өскелер-даа ажыл-ишке кызымаан көргүзүп турар. Шаңда ажылын улам шапкынчаан.

С. СОТНАМ.

Парлаттынмаан чагаанын изи-биле

ХЕМЧЭЭН АЛГАН

Таңды районда Көдээ ажылагыйының дужүлга станциязындан редакцинга чагаа келген. Хадың сүт-бараан фермазы-биле төп суур аразынга быжыглаан тускай автобустуҢ чогундан, аргыжылга бергедеп турарын ында бижээн.

Суур-биле сүт-бараан фермазының аразынга автобус удавас халыыр дээрзин ында профэвилел комитединиҢ даргазы Ч. Очур дыыматкан.

Редакциядан: Көдээ ажылагыйының дужүлга станциязының директору Т. А. Хуидановче шүүмчүлелдиг чагааны чоруткан турбуже, келген харыында оон ат салбааны негелде, хомудалга тоомча чогун бадыткан турар.

КАДАДЫН ТУРГУСКАН

Чербы суурнун чурттакчыларындан буга хереглеттинин турарының дугайында чагаа редакцинга келген. Ук чагаада хомудалды сайгарып көөрүбиле улус депутаттарынын Кызыл райкүүскомунун даргазы М. П. Бессмертных ол таалазы-биле алган хемчеглерни редакцинга дыыматкан.

Оон кол утказы болза, Чербы көдээ СовединиҢ күүскому чурттакчы чоннун хуралын чыггаш, аңаа тускай шиитпирни үндүргениниҢ түнелинде, хереглеттинип турган буганы садып алган, оон кададын, ажаалдазын база организастаан.

Библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 248 (12338) | 1983 чылдың октябрь 28, пятница | 1925 чылда үнезилеттинген | Өртээ 3 коп

МОСКВА. Ленинчи комсомол аттыг автомобиль заводунуң коллективи ук заводта чоруп турар чаарты дериишкинин дүргедедир соруулганы бодунуң муриунга салган. Ленинчи комсомолдуң адын эдилээн бүдүрүлгениң бо чылын беш-беш хүннерин бүдүрүлгени чаарты дериирге ажылдаарын шинтпирлээн комсомолчулары «Чаарты дериишкинге комсомол сагыш салыр ужурлуг!» деп лозуң-биле ажылдап турар. Ол инициативамы калбартып, хөгжүдери кол конвейерден баштайгы «Москвич-2141» машинаның үнер хүнүн улам чоокшуладыптар.

ЧУРУКТА: чыып эштээриниң кол конвейери.

А. ШОГИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Транспорт болгаш харылзаа ажылдакчылары! Ажылдың шынарын болгаш ажыктын бедидиңер! Улус ажыл-агый чүктерин үзүктел чок сөөртүрүн, чонну хандырарының бедик культуразын чедип алынар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

„Правда“ солуннуң айтырыгларынга Ю. В. АНДРОПОВТУҢ ХАРЫЫЛАРЫ

Айтырыг: Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар дугайында Женевада совет-америк чугаалажышкынларда керектиг байдалы кандыг болуп турарыл? Ында кандыг бир буруцгаарлаашкын бар ирги бе?

Харыы: Дутуржулганы чедип алырыыче кандыг-даа буруцгаарлаашкын чугаалажышкынларда чок, ол хомудаачыг-дыр. Ында мурнуку хевээр муцгашталышкынныг байдал артышаан. Ол чүге ындыг болуп турарын, АКШ-тың эцне бердинген эвилелчилери безин биле турар, чүге опу ажыы-биле мынчар дүрге, болуглежиишкиниң эрге-ажыктары оларга моондак болуп турар-дыр.

Ядролуг айыылдан Европаны тайлаптыр, бистиң дишке болгаш бүгү делегейге айыл чок чорукту быжыглаар дээш Совет Эвилели дидим шинтпирлерни хүлээн алырынга белеин чугаалажышкынларны ийи чылларны дургузунда бүүрелдиг кылдыр бадыткан көргүскен. Европада ортумак мракшылдым ядролуг чепсектерни кызырыылдан эгелээш, тактиктыг-даа, ортумак мракшылдыг-даа ядролуг чепсеп бүрүн улутказарынга чедир болдунар хемчеглериң калбак хемчээлин бистиң кирген саналдарывыска айыткан. Кымнык-даа — ССРЭ-ниң болгаш оон эвилелчилериниң-даа, АКШ-тың-даа, барын-европа күүгүлериниң-даа эрге-ажыктарынга когарга чедирбес болгаш кайы-даа талага таарыр дугуржулгага эргежок чугула бүгү үүлдерни ол саналдарда кирген.

АКШ базы дугуржулга дээш турж-ып турар болгаш байдалга таарыр чорукту чугаалажышкыннарга көргүзүп турар апарган дээр хөөмүг хой саныг медеглелдерни соолгу уеде Вашингтонда кылып турар. Ол бүгү медеглелдерни болгаш Женевага америк делегацийиңи чугаалап турар үүлдерни ханыы-биле эвилиген көргеп бис. Шыныр-алырга, ол америк туруш херек кырында чүгле сөстер болуп турар-дыр. АКШ-тың шугумунуң алыс утказы оскерилге чок арткан: америк чаа ракеталарны Европага эккеп туруп турганы, ССРЭ-ден ыракта артык шериг күүзүн бодунга хандырары болуп турар.

ССРЭ бодунуң ортумак мракшылдыг ядролуг чепсектерин кызырарыыче, а АКШ болгаш Соңгу Атлантика керээниң талазы-биле оон эвилелчилерни оларны көвүдериче угланган бодунуң боттуг эвес, чаңгыс талалыг туружун АКШ моон соңгаардаа хевээр барымдаалаар болза — чугаалажышкынларга дешилгениг болдунарынга кордаан-даа херээ чок.

Айтырыг: Дутуржулганы чедип алырыга бүгүде арганларың топтеин ол ирги бе?

Харыы: Ол хамыктың мурнунда АКШ-тан, ажыл-ишчи чугаалажын корушкунче шилчиирге оон беленивиден хамаарыр апаар. Каттышкан Штаттар бодунуң хөделишкиннери-биле дугуржулганы болдунмас кылдыр үзүпкүже чедир-ле дугуржулганы дилеп тыварыдаан Совет Эвилели айталаас.

Чаңгыс-ла, ынчалзажок чайлаң чок негелдеш — ортумак мракшылдыг ядролуг чепсектериниң талазы-биле Европада күштериниң деп байдалын үрей болбас ужурлуг негелдеш — сагывышаан, тодаргай шинтпирлерни тыварынга байдалды таарыштыр өөренип көөр чорукту илергейлеп келген болгаш илергейлеп-даа турар бис. Талаларның ол чепсектериниң децнелин кызыып болур болгаш олар боттуг биле кызыртынган турар ужуруг, ынчалзажок хүннериниң денгүүр байдалы оскерилге чок артар апаар.

Ол чүл дээрге, бирээде, америк чаа ракеталар Европага немей тургузупмас ужуруг, чүге дээрге ол ракеталар НАТО-га ажыктыг кылдыр бүгү шериг-стратегиг байдалды өскертиптер ийик. Ийиде, кайы-даа талада бар күгүүр мракшылдыг ядролуг бүгү чепсектерге кандыг-даа казыышкын чокка сапаттынган турар ужуруг.

Ол чоптуг негелдеден ойтедавас бис. Ынчаарга мындыг принциптиг туруштуг хемчеглиге байдалды таарыштыр көөр болгаш чогумчалыг чорукту илергейлээринге база катап сагындырып каайн. Бо талазы-биле бистиң немелде чамдык базымнарывыс дугайын богун чугаалап болур мен.

Бирээде. Чедирикчилерниң-даа (ракеталарның болгаш самолёттарының), оларда даймычы октарының-даа талазы-биле ийи талаларга бир дөмей децнелге чедир Европада ортумак мракшылдың ядролуг чепсектерни кызырар дугайында дугуржул аазырынга белеиниң Совет Эвилелиниң илергейлээни билдингир болгай. Чамдык кижилер мынча деп айтырып турар: ракеталарда даймычы октар талазы-биле бир үүлүнде ССРЭ-ниң, а өске талазында — Англияның болгаш Францияның деп чорудун хандырар төлөөде, НАТО-нуң ракеталар салып үндүрер установкаларының саныдан өскүш установкалар Совет Эвилелинге бар болур апараа, ол чүү капчаар ирги?

Бистер аңаа-даа чөпшээрежиринге база белен бис. Ынчаар кылыр болза, амгы уеде англи болгаш француз ракеталарының даймычы октарының санын алырга, ССРЭ Европага СС-20 ракеталарның барык 140 салып үндүрер установкаларлыг артын болур, тодаргайлаарга, Англияда болгаш Францияда бар ортумак мракшылдың ракеталарын салып үндүрер установкалардан көзүлдүрлее өскүш болурдур.

Ийиде. Европага ракеталарны тургузарындан АКШ-тың ойталаары-биле кады кайы-даа талага таарымчалыг дуугужулга чедип алдынар болза, Совет Эвилели Европа зоназындан кызырар бодунуң бүгү ракеталарын моон чүүлче көөрүбейн, улуткаар ийик деп бистер ындыг-ла үр эвеете медеглээн болгай бис. Ындыг турбуже-де, чамдык кижилер: Совет Эвилелиниң Европа кезээнде ракеталарны улуткаары-биле чергелештир соолуңде кээн моон чүктен барының чүкче октаптын болур шак-ла ындыг ракеталарның санын моон чөөн районнарынга ковудеди бербес ирги бе?— деп база айтырып турарлар.

Ындыг айылгылышкын кандыг-даа үндезип чок. Ынчалза-даа ындыг чигзиниишкинни шуут чок болдурарыыде дорту-биле чугаалавайн: совет ракеталарны моон чүктен барының чүкче октавас; Европага ядролуг чепсегленишкинни кызыгаарлаар дугайында дугуржулга чедип алдыңгында база ол күштүг боон эгелээнде, ол уеден эгелээ, ССРЭ-ниң моон районнарынга СС-20 ракеталарны сайгара тургузары база-да сонсаттынган турар. Азия регионунга стратегиг байдалга кандыг-даа боттуг оскерилишкиннериң болбас таварылгада бис оны шыдгызы-биле барымдаалаар апаар бис. Ол дүрге, хамыктың мурнунда, АКШ ортумак мракшылдың чаа ядролуг чепсектерни ССРЭ-ниң девискээриниң моон көзүнде чедип болур районнарга тургуспас ужуруг дээш ол-дур.

Үште. Кызырышкынларның соовда тала бүгүзүнде ортумак мракшылдың ядролуг чепсээнин 300-теп хой эвес чедирикчилерге артарының дугайында бистиң саналывыс чогуур хемчеглиг ужугуушкунуун америк ужар чүүл чепсектерни дыка эвозжедиргдир деп чамдыкта чугаалажып турар.

АКШ-ка когарал чедирер соруулга бисте чок. Ындыг-даа болза, чүвениң чөвүн чугаалаар болза, ортумак хемчеглиг черге хөделишкиниң совет самолёттар өске чурттарда, олардан АКШ-тың девискээрине чедип болур чурттарда, турбайн турарын сагындырар апаар.

Ынчалза-даа бистер бо-даа талазы-биле немелде таарымчалыг үүлүү ялерерингге белеп бис: моон мурнунда бистиң саналдаанывыстан боттуг-биле ылгалыг-даа турар болза, ССРЭ-ни болгаш НАТО-га ортумак хемчеглиг ужугуушкунуун чедирикчи самолёттарын сеп талазы-биле кайы-даа талага таарымчалыг деп чергелиг кылдыр доктаадыр. Ындыг децнелериниң то'даргай санын дугуржул, ол ыткаш кызыгаарлаттынар чедирикчи самолёттарның составын тодаратканы турул болур.

Женевада чугаалажышкыннарның киргени мунгаш байдалдан үпер арга бар. Ону чүгле ажыглаар хөрек. Бир эвес АКШ кайы-даа талага таарымчалыг болур дугуржулганы кылырынга шын күзелин илередиргле болза, дугуржулганы ажылдап кылырынга хой үе пегеттинмес ийик.

Айтырыг. Совет Эвилели чаагай тура-соруун илередири-биле Европада бодунуң ракеталарын амдыгаештан эгелеп чаңгыс талалыг кызырыш-дыр дээр уткалыг кылдыр Барының чүкте чамдык кижилер чугаалап турар. Бо талазы-биле чүү чугаалаар силер?

Харыы. Ийет, биске ындыг кийгырыглар билдингир. Оларны чамдыкта Европага тайбыны камгалаарының дугайында ёзулуг сагыш салып турар кижилер чугаалап турар.

Бистиң чаагай тура-соруувус четкир. Чугаалажышкыннарга чедишкинни чедип алыр дээш, эцне таарымчалыг байдалды тургузар соруулга-биле кылган базымнарывыс, оон иштинде чаңгыс талалыг базымнарывыс хой.

ССРЭ бодунуң Европа кезээнде ортумак мракшылдың ядролуг чепсегленишкиниң тургузарынга мораторийни бүдүн-чартык чыл мөнгүнде тургусканы сагындырыңкаайн. Кандыг-даа хоозүн хоп-меге боп турза, ол мораторий чайгылыш чокка сагыттынып турар. Ракеталарны Урал мөңгүнге — Барын Европаның чурттарынга оларның чедип болуру районнарга немештир тургузарын соксаткан турган.

Оон-даа эрткеш, Совет Эвилели, чугаалажышкыннарның боон турган үеэнинг иштинде, Европага бодунуң ортумак мракшылдыг элээн кап он сапныг ракеталарын ченнеленишкиннери дуугүгеш. Мурнунда Европа зонаазынга сайгара тургускуган болгаш СС-20-лерден дора эвес ырак ужар, даймычы октарының күзүнүң талазы-биле олардан хой катап ажыг турган СС-5 дээр ракеталарны бөгүүде чедир даймычы составтан бүрүү-биле ужулган.

Ортумак мракшылдыг ракеталарының санын чаңгыс талалыг кызырарыыче ССРЭ-ни кыйгырып турар кижилер бистерниң ону керек кырында ынчаар кылын турарывыстыр дугайын билбейн турар чадавас. АКШ-тың чазаа болгаш НАТО-нуң оске-даа чурттарының чазактары херектиг байдалын эки билип турза-даа, шыпныг херекти бодунуң чонундан чажырып, оларны мөгелеп турар.

Ол-ла үеэнин дургузунда бодунуң «першингилерин» болгаш чалгыныг ракеталарын шыдаар дээр уткалыг кылдыр Барының чүкте чамдык кижилер чугаалап турар. Бо талазы-биле чүү чугаалаар силер?

Харыы. Ийет, биске ындыг кийгырыглар билдингир. Оларны чамдыкта Европага тайбыны камгалаарының дугайында ёзулуг сагыш салып турар кижилер чугаалап турар.

Бистиң чаагай тура-соруувус четкир. Чугаалажышкыннарга чедишкинни чедип алыр дээш, эцне таарымчалыг байдалды тургузар соруулга-биле кылган базымнарывыс, оон иштинде чаңгыс талалыг базымнарывыс хой.

ССРЭ бодунуң Европа кезээнде ортумак мракшылдың ядролуг чепсегленишкиниң тургузарынга мораторийни бүдүн-чартык чыл мөнгүнде тургусканы сагындырып каайн. Кандыг-даа хоозүн хоп-меге боп турза, ол мораторий чайгылыш чокка сагыттынып турар. Ракеталарны Урал мөңгүнге — Барын Европаның чурттарынга оларның чедип болуру районнарга немештир тургузарын соксаткан турган.

Оон-даа эрткеш, Совет Эвилели, чугаалажышкыннарның боон турган үеэнинг иштинде, Европага бодунуң ортумак мракшылдыг элээн кап он сапныг ракеталарын ченнеленишкиннери дуугүгеш. Мурнунда Европа зонаазынга сайгара тургускуган болгаш СС-20-лерден дора эвес ырак ужар, даймычы октарының күзүнүң талазы-биле олардан хой катап ажыг турган СС-5 дээр ракеталарны бөгүүде чедир даймычы составтан бүрүү-биле ужулган.

Ортумак мракшылдыг ракеталарының санын чаңгыс талалыг кызырарыыче ССРЭ-ни кыйгырып турар кижилер бистерниң ону керек кырында ынчаар кылын турарывыстыр дугайын билбейн турар чадавас. АКШ-тың чазаа болгаш НАТО-нуң оске-даа чурттарының чазактары херектиг байдалын эки билип турза-даа, шыпныг херекти бодунуң чонундан чажырып, оларны мөгелеп турар.

Ол-ла үеэнин дургузунда бодунуң «першингилерин» болгаш чалгыныг ракеталарын Барын Европага чоокку уеде тургузар дээш Вашингтон орааладыын турар. Бир эвес Совет Эвилели бодунуң ракеталарын чаңгыс талалыг кызырарын оон-даа ынай үргүлчүлээр-даа болза, АКШ бодунуң ракеталарын шак ынчаар тургузарындан ойталаарынга белеиниң демдээ көзүлбейн турар. Ындыг эвес, байдал харын мырыңай сыр-дедир. Ынчангаш Совет Эвилели бодунуң болгаш эвилелчилериниң айыл чок чорукун ойдакка таварыштырар эрге чок болгаш таварыштырбас-даа.

Чарлаттынган хуусаанның иштинде АКШ бодунуң ракеталарын Европага тургузарындан ойталаар, чугаалажышкыннарны, кайы-даа талага таарымчалыг шинтпирлерни дилээрни уламчылаар арганы бөөр чүве болза, херектиг ужуру аңгы болур ийик. Чогум-на ынчан бис бодувуктуг СС-4 (бисте олар 200 ажыг) ракеталарыместы кызырарыыче амдыгаештан эгелеп киргеш, 1984—1985 чылдарының дургузунда узуткан чок кылын болур ийик бис. А бир эвес, чаңгыс эвес чугаалап турганывыс шыпкан, чөптүг үүлгө үндезилээш, Женевага дутуржулганы чедип аптар чүве болза, ам бар боон турар СС-20 ракеталарының дыка хөйүн узуткан бодурувун аргалары чугаажок турар ийик.

Айтырыг. Америк ракеталарны тургузуп эгелээри биле, чугаалажышкыннар чаа идигин алыр болгаш үре-түнелдиг апаар деп барының чурттарының найысылаларында медеглеп турар-дыр. Бо медеглеттерни канчаар көрүп болурул?

Харыы. Ол дээрге америк ядролуг ракеталарны Европага тургузарынга удур барының-европа чурттарының улустарының демиселин коштадыр дээн шуут меге чорук-тур.

Барының Европага чаа америк ракеталарының костүп келири амгы уеде Женевада боон турар чугаалажышкыннарны уламчылаар арга чоп болдурар деп чүве билдингир. Эске талазында, бодунуң ракеталарын тургузарыыче АКШ херек кырында кирбейн баар чүве болза, Женевада чугаалажышкыннар уламчылап болур.

Барының Европага чоокку уеде тургузар дээш Вашингтон орааладыын турар. Бир эвес Совет Эвилели бодунуң ракеталарын чаңгыс талалыг кызырарын оон-даа ынай үргүлчүлээр-даа болза, АКШ бодунуң ракеталарын шак ынчаар тургузарындан ойталаарынга белеиниң демдээ көзүлбейн турар. Ындыг эвес, байдал харын мырыңай сыр-дедир. Ынчангаш Совет Эвилели бодунуң болгаш эвилелчилериниң айыл чок чорукун ойдакка таварыштырар эрге чок болгаш таварыштырбас-даа.

Чарлаттынган хуусаанның иштинде АКШ бодунуң ракеталарын Европага тургузарындан ойталаар, чугаалажышкыннарны, кайы-даа талага таарымчалыг шинтпирлерни дилээрни уламчылаар арганы бөөр чүве болза, херектиг ужуру аңгы болур ийик. Чогум-на ынчан бис бодувуктуг СС-4 (бисте олар 200 ажыг) ракеталарыместы кызырарыыче амдыгаештан эгелеп киргеш, 1984—1985 чылдарының дургузунда узуткан чок кылын болур ийик бис. А бир эвес, чаңгыс эвес чугаалап турганывыс шыпкан, чөптүг үүлгө үндезилээш, Женевага дутуржулганы чедип аптар чүве болза, ам бар боон турар СС-20 ракеталарының дыка хөйүн узуткан бодурувун аргалары чугаажок турар ийик.

Айтырыг. Америк ракеталарны тургузуп эгелээри биле, чугаалажышкыннар чаа идигин алыр болгаш үре-түнелдиг апаар деп барының чурттарының найысылаларында медеглеп турар-дыр. Бо медеглеттерни канчаар көрүп болурул?

Харыы. Ол дээрге америк ядролуг ракеталарны Европага тургузарынга удур барының-европа чурттарының улустарының демиселин коштадыр дээн шуут меге чорук-тур.

Барының Европага чаа америк ракеталарының костүп келири амгы уеде Женевада боон турар чугаалажышкыннарны уламчылаар арга чоп болдурар деп чүве билдингир. Эске талазында, бодунуң ракеталарын тургузарыыче АКШ херек кырында кирбейн баар чүве болза, Женевада чугаалажышкыннар уламчылап болур.

Транспорт болгаш харылзаа ажылдакчылары! Ажылдың шынарын болгаш ажыктын бедидиңер! Улус ажыл-агый чүктерин үзүктел чок сөөртүрүн, чонну хандырарының бедик культуразын чедип алынар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Автомобиль транспортунуң ажылдакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел биижин-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Хой чылдарда үре-түнелдиг ажылдааны, бүдүрүлгени бедик көргүзүлери дээш база Автомобиль ажылдакчыларының хүнүн байырлаары-биле холбаштыр **Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел биижин-биле** шаңнаары болза:

Виктор Долгар-оолович **Күжүгет** — «Тываның транспорт эргелелиниң автосеп-телге заводунуң дарганы.

Павел Митрофанович **Петрик** — Тываның транспорт эргелелиниң Минусинскиде автотранспорт бүдүрүлгезинин чолаачызы.

Виктор Владимирович **Петчик** — «Красноярскстройтранс» трестиң автобазазының чолаачызы.

Михаил Павлович **Юхновец** — Тыва АССР-ниң Кодер ажылагый министерствозунуң автобазазының чолаачызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1983 чылдың октябрь 21.

О. Ш. Сарыглара, К. А. Стельмахка, В. Н. Шулеповка «Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Хой чылдарда үре-түнелдиг ажылдааны болгаш бүдүрүлгени бедик көргүзүлери дээш **«Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты тыпсыр болза:

Октек-оол Шенгалович **Сарыглар** — Тываның транспорт эргелелиниң Ак-Довуракта транспорт бүдүрүлгезинин чолаачызы.

Кузьма Андреевич **Стельмах** — «Сельхозтехкөрүкмелер» Кызылда транспорт бүдүрүлгезинин чолаачызы.

Владимир Николаевич **Шулепов** — Тываның транспорт эргелелиниң Кызылда пассажирлер аргыштырар автотранспорт бүдүрүлгезинин чолаачызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1983 чылдың октябрь 21.

Ак-Довуракта медээлер

ШАҢНАЛГА СОРУК КИРБИШААН

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелиниң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун СЭКП обкомунуң секретары Г. Н. Долгоподов комбинаттың ажылчыларынга байырлалдыг шалыпчы ажыл-агый белектер-биле уткуп турар.

Шалыпчы күш-ажылчы эвилелиниң эгелекчилери — бөдүүн рудалап даг-дүгү арыглаар цехте аныяк коммунист Валентин Илатовтуң удуртканы № 5 эвилелиниң кежигүнлери октябрь айның эртекен 25 хоногунда ажыр 129 тонна арыг продукцияны үндүргеш, чарыштың мурнуу одуруунда кергеш. Ол-ла цехте Надежда Васильеваның удуртканы № 4 эвилелиниң ажылчыныры планда (ракеталарның болгаш самолёттарының), оларда даймычы октарының-даа талазы-биле ийи талаларга бир дөмей децнелге чедир Европада ортумак мракшылдың ядролуг чепсектерни кызырар дугайында дугуржул аазырынга белеиниң Совет Эвилелиниң илергейлээни билдингир болгай. Чамдык кижилер мынча деп айтырып турар: ракеталарда даймычы октар талазы-биле бир үүлүнде ССРЭ-ниң, а өске талазында — Англияның болгаш Францияның деп чорудун хандырар төлөөде, НАТО-нуң ракеталар салып үндүрер установкаларының саныдан өскүш установкалар Совет Эвилелинге бар болур апараа, ол чүү капчаар ирги?

Бистер аңаа-даа чөпшээрежиринге база белен бис. Ынчаар кылыр болза, амгы уеде англи болгаш француз ракеталарының даймычы октарының санын алырга, ССРЭ Европага СС-20 ракеталарның барык 140 салып үндүрер установкаларлыг артын болур, тодаргайлаарга, Англияда болгаш Францияда бар ортумак мракшылдың ракеталарын салып үндүрер установкалардан көзүлдүрлее өскүш болурдур.

Ийиде. Европага ракеталарны тургузарындан АКШ-тың ойталаары-биле кады кайы-даа талага таарымчалыг дугуржулга чедип алдынар болза, Совет Эвилели Европа зонаазындан кызырар бодунуң бүгү ракеталарын моон чүүлче көөрүбейн, улуткаар ийик деп бистер ындыг-ла үр эвеете медеглээн болгай бис. Ындыг турбуже-де, чамдык кижилер: Совет Эвилелиниң Европа кезээнде ракеталарны улуткаары-биле чергелештир соолуңде кээн моон чүктен барының чүкче октаптын болур шак-ла ындыг ракеталарның санын моон чөөн районнарынга ковудеди бербес ирги бе?— деп база айтырып турарлар.

Ындыг айылгылышкын кандыг-даа үндезип чок. Ынчаза-даа ындыг чигзиниишкинни шуут чок болдурарыыде дорту-биле чугаалавайн: совет ракеталарны моон чүктен барының чүкче октавас; Европага ядролуг чепсегленишкинни кызыгаарлаар дугайында дугуржулга чедип алдынганда база ол күштүг боон эгелээнде, ол уеден эгелээ, ССРЭ-ниң моон районнарынга СС-20 ракеталарны сайгара тургузары база-да сонсаттынган турар. Азия регионунга стратегиг байдалга кандыг-даа боттуг оскерилишкиннериң болбас таварылгада бис оны шыдгызы-биле барымдаалаар апаар бис. Ол дүрге, хамыктың мурнунда, АКШ ортумак мракшылдың чаа ядролуг чепсектерни ССРЭ-ниң девискээриниң моон көзүнде чедип болур районнарга тургуспас ужуруг дээш ол-дур.

Женевада чугаалажышкыннарның киргени мунгаш байдалдан үпер арга бар. Ону чүгле ажыглаар хөрек. Бир эвес АКШ кайы-даа талага таарымчалыг болур дугуржулганы кылырынга шын күзелин илередиргле болза, дугуржулганы ажылдап кылырынга хой үе пегеттинмес ийик.

Айтырыг. Совет Эвилели чаагай тура-соруун илередири-биле Европада бодунуң ракеталарын амдыгаештан эгелеп чаңгыс талалыг кызырыш-дыр дээр уткалыг кылдыр Барының чүкте чамдык кижилер чугаалап турар. Бо талазы-биле чүү чугаалаар силер?

Харыы. Ийет, биске ындыг кийгырыглар билдингир. Оларны чамдыкта Европага тайбыны камгалаарының дугайында ёзулуг сагыш салып турар кижилер чугаалап турар.

Бистиң чаагай тура-соруувус четкир. Чугаалажышкыннарга чедишкинни чедип алыр дээш, эцне таарымчалыг байдалды тургузар соруулга-биле кылган базымнарывыс, оон иштинде чаңгыс талалыг базымнарывыс хой.

ССРЭ бодунуң Европа кезээнде ортумак мракшылдың ядролуг чепсегленишкиниң тургузарынга мораторийни бүдүн-чартык чыл мөнгүнде тургусканы сагындырып каайн. Кандыг-даа хоозүн хоп-меге боп турза, ол мораторий чайгылыш чокка сагыттынып турар. Ракеталарны Урал мөңгүнге — Барын Европаның чурттарынга оларның чедип болуру районнарга немештир тургузарын соксаткан турган.

Оон-даа эрткеш, Совет Эвилели, чугаалажышкыннарның боон турган үеэнинг иштинде, Европага бодунуң ортумак мракшылдыг элээн кап он сапныг ракеталарын ченнеленишкиннери дуугүгеш. Мурнунда Европа зонаазынга сайгара тургускуган болгаш СС-20-лерден дора эвес ырак ужар, даймычы октарының күзүнүң талазы-биле олардан хой катап ажыг турган СС-5 дээр ракеталарны бөгүүде чедир даймычы составтан бүрүү-биле ужулган.

Ортумак мракшылдыг ракеталарының санын чаңгыс талалыг кызырарыыче ССРЭ-ни кыйгырып турар кижилер бистерниң ону керек кырында ынчаар кылын турарывыстыр дугайын билбейн турар чадавас. АКШ-тың чазаа болгаш НАТО-нуң оске-даа чурттарының чазактары херектиг байдалын эки билип турза-даа, шыпныг херекти бодунуң чонундан чажырып, оларны мөгелеп турар.

Ол-ла үеэнин дургузунда бодунуң «першингилерин» болгаш чалгыныг ракеталарын Барының Европага чоокку уеде тургузар дээш Вашингтон орааладыын турар. Бир эвес Совет Эвилели бодунуң ракеталарын чаңгыс талалыг кызырарын оон-даа ынай үргүлчүлээр-даа болза, АКШ бодунуң ракеталарын шак ынчаар тургузарындан ойталаарынга белеиниң демдээ көзүлбейн турар. Ындыг эвес, байдал харын мырыңай сыр-дедир. Ынчангаш Совет Эвилели бодунуң болгаш эвилелчилериниң айыл чок чорукун ойдакка таварыштырар эрге чок болгаш таварыштырбас-даа.

Чарлаттынган хуусаанның иштинде АКШ бодунуң ракеталарын Европага тургузарындан ойталаар, чугаалажышкыннарны, кайы-даа талага таарымчалыг шинтпирлерни дилээрни уламчылаар арганы бөөр чүве болза, херектиг ужуру аңгы болур ийик. Чогум-на ынчан бис бодувуктуг СС-4 (бисте олар 200 ажыг) ракеталарыместы кызырарыыче амдыгаештан эгелеп киргеш, 1984—1985 чылдарының дургузунда узуткан чок кылын болур ийик бис. А бир эвес, чаңгыс эвес чугаалап турганывыс шыпкан, чөптүг үүлгө үндезилээш, Женевага дутуржулганы чедип аптар чүве болза, ам бар боон турар СС-20 ракеталарының дыка хөйүн узуткан бодурувун аргалары чугаажок турар ийик.

Айтырыг. Америк ракеталарны тургузуп эгелээри биле, чугаалажышкыннар чаа идигин алыр болгаш үре-түнелдиг апаар деп барының чурттарының найысылаларында медеглеп турар-дыр. Бо медеглеттерни канчаар көрүп болурул?

Харыы. Ол дээрге америк ядролуг ракеталарны Европага тургузарынга удур барының-европа чурттарының улустарының демиселин коштадыр дээн шуут меге чорук-тур.

Барының Европага чаа америк ракеталарының костүп келири амгы уеде Женевада боон турар чугаалажышкыннарны уламчылаар арга чоп болдурар деп чүве билдингир. Эске талазында, бодунуң ракеталарын тургузарыыче АКШ херек кырында кирбейн баар чүве болза, Женевада чугаалажышкыннар уламчылап болур.

СЭКП обкому Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкому оң бирги чылдың өзек чылының үшкү кварталында республиканың улептүр бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективин типлекчи деп санаан.

Комбинаттың ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чылынга толептиг ужуражыр соруулганы салган, үшкү квартал продукция бүдүрериниң 101,5, ону сайгарарын 103,7, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин 118,8 хуу күүседи, өткен чылдың бо үеэнинге бодаарга ажыл шагының чидириин 12,5 хуу кызырган.

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелиниң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун СЭКП обкомунуң секретары Г. Н. Долгоподов комбинаттың ажылчыларынга байырлалдыг шалыпчы ажыл-агый белектер-биле уткуп турар.

Шалыпчы күш-ажылчы эвилелиниң эгелекчилери — бөдүүн рудалап даг-дүгү арыглаар цехте аныяк коммунист Валентин Илатовтуң удуртканы № 5 эвилелиниң кежигүнлери октябрь айның эртекен 25 хоногунда ажыр 129 тонна арыг продукцияны үндүргеш, чарыштың мурнуу одуруунда кергеш. Ол-ла цехте Надежда Васильеваның удуртканы № 4 эвилелиниң ажылчыныры планда ажыр 129 тонна арыг продукцияны үндүргеш.

Бедик сорттуг рудалап даг-дүгү арыглаар цехте бо хүннерде 5 бригадалар үеин мурнаны ажылдап турар. Сергей Кууларның удуртканы № 3 эвилелиниң аныяктары 428 тонна даг-дүгүн арыглап үндүрер сорттуг даг-дүгүн 83,6 тонна ажыр күүсеткеш, чарыштың мурнуу одуруунда кергеш. Ол-ла цехте Надежда Васильеваның удуртканы № 4 эвилелиниң ажылчыныры планда ажыр 129 тонна арыг продукцияны үндүргеш.

Бедик сорттуг даг-дүгүн арыглаар цехте бо хүннерде 5 бригадалар үеин мурнаны ажылдап турар. Сергей Кууларның удуртканы № 3 эвилелиниң аныяктары 428 тонна даг-дүгүн арыглап үндүрер сорттуг даг-дүгүн 83,6 тонна ажыр күүсеткеш, чарыштың мурнуу одуруунда кергеш. Ол-ла цехте Надежда Васильеваның удуртканы № 4 эвилелиниң ажылчыныры планда ажыр 129 тонна арыг продукцияны үндүргеш.

МУРНУНДА — КОМСОМОЛЧУ-АНЫЯКТАР ЭЭЛЧЕГЛЕРИ

Комбинаттың арыглаа фабриказында комсомолчулар-аныяктар бригадалары Ленинчи комсомолдуң 65 чыл өөн шалыпчы күш-ажылчы белектер-биле уткуп турар.

Шалыпчы күш-ажылчы эвилелиниң эгелекчилери — бөдүүн рудалап даг-дүгү арыглаар цехте аныяк коммунист Валентин Илатовтуң удуртканы № 5 эвилелиниң кежигүнлери октябрь айның эртекен 25 хоногунда ажыр 129 тонна арыг продукцияны үндүргеш, чарыштың мурнуу одуруунда кергеш. Ол-ла цехте Надежда Васильеваның удуртканы № 4 эвилелиниң ажылчыныры планда ажыр 129 тонна арыг продукцияны үндүргеш.

Бедик сорттуг даг-дүгүн арыглаар цехте бо хүннерде 5 бригадалар үеин мурнаны ажылдап турар. Сергей Кууларның удуртканы № 3 эвилелиниң аныяктары 428 тонна даг-дүгүн арыглап үндүрер сорттуг даг-дүгүн 454 тонна кылдыр күүсеткеш.

Хүүметкеп сорттаар комплексте Марина Григоренконуң удуртканы эвилелиниң 42 мун 465 тонна продукцияны болдбаазыралып, дыка эки ажылдап турар.

В. СЕРГИЕНКО.

Кышка белеткел

САГЫНДЫРЫП ТУРДА-ЛА...

Будүрүлгелериниң кышкы уеде деп-деска, туруушкун чок ажылдаарынга кол негелде болза оларны чылыг-биле идегелдиг база чогуур дениелге хандырары болур. Чылыг бөөр котёлдар болгаш чылыг четкилери кайы-ла чогуур үеэнинде техникатыг негелдемгге дууштур септеп, белеткеп кылдынган болдур. Ында котёлдар туруушкун чок ажылдап, чылыг-биле будүрүлгелерни идегелдиг хандырып турар. Оон ачызында будүрүлгелер деп-деска ажылдап, планныг даалгаларын күүсеп турар. Кызылдың аэропорту, сүт заводу, «Каа-Хем» хомур-даш разрезин, пиво заводу, нефтебаазаларын, албан черлерин бо чылдың одалга сезонунга чогуур үеэнинде эки шынарлыг белеткеткен. Ол будүрүлгелериниң удуртукчулары кышкы үеде чылыг системазы үрели бөөр ирги бе деп дуурбеес-даа, өске будүрүлге айтырыгларын шинтпирээрде ынаар чардыгып-даа турбас.

Ынчалзажок кышка белеткелди оон сыр дедир инзылыг, хамаарылгалыг чорудун турар удуртукчулар бар. Чижээ, Кызыл-Мажалыктың эзт комбинаты (директору К. Б. Сарыглар, кол инженери В. Д. Найбыт-оол) бо кышты канчап, кандыг байдалдыг ажыр эртери коонуг дуурбеннинг. Ында келиир кышка белеткелди эмин эрттир орайтаткан.

Республиканың даг-техникатыг инспекциязы комбинаттың удуртулгазынга одалга сезонунга белеткелдиг, котёлдарны септеп белеткеп алырының организас-техникатыг хемчеглерин болгаш графикти ажылдап кылырын база боттандырып эгелээрни чазын-на сүмелээн турган. Ам фактиларны алгаш көөрге, ону тоов көрбээн, чүү-даа кылбаан боон турар.

Котельна

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

БОТТАРЫНДАН НЕГЕЛДЕЛИГ ЁЗУ-БИЛЕ

Он бирги беш чылдың үшкү чылының планыг онаалдаларын күүседир. Совет Тываның 40 чылынга күшгажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр дээш совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылдың эрткен тос айларында кызымак ажылдаан. Ооң түңнелинде күрүнеге сүт садарының планын 102 хуу, өөрттү—101, дүвүү—100 хуу күүсеткен. Мыйыстыг бода малдың, хаванның баш саны өскен. Семаж, силос, борбаандыдаан мал чеми белеткээриниң онаалдаларын ажыр боттандырган. Бо саннарны, фактыларны Таңдыда «Революцияның чалбыжы» совхозтуң коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралында партком секретары Н. З. Барадулин отчёт ылгелинге чугаалаан.

Ниитилиг малының баш саны өстүрер, ооң продуктулуун бедидер дээш докторамал сагыш салып, чыл бүрүде эки көргүзүүлерни чедип ап турар малчыннар ажыл-агыйда бар. Оларга хойжу И. П. Сафонов, быжаа ажаакчызы С. Ш. Тожу, саанчылар З. Ш. Оюн, Т. Б. Оюн болгаш өскелер-даа хамааржыр. Чер ажылының культуразын бедидер дээш чорудуп турар хемчеглери агротехниктиг чурумнарга таарышпайн келгениниң тарааның дүжүү куду болган, бо чылын бир гектардан өртүмаа-биле чүгле 7,5 центнер дужүттү ажаап алган. Кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрүп турарының бот-үнезин улуг, аңаа оланда көрдүүгениниң хой чарыгдалды үндүрүп келген. Ынчангаш совхоз орулга чок, карылгалыг ажылдап турар. Хожудаашкындан үштүүн болурунуң бүтү аргалары болгаш курлавырлары бар, ону четче ажыглаар тодаргай хемчеглерни партком албаан. Администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссия хынаалдаларын ында-ааның чорударыбиле кызыгаарлаттынган. Илереткен четпестерни найладыр ажылды совхозтуң дирекциязы чоруттаан, ынчалза-даа партком аңаа партийжи салдарны чедирип, чогуур хемчеглерни албаанындан четпестер катаптавышаан.

Социалистиг чарыштың экономиктиг болгаш кижизидикчи ролүн партком чедир үнелеевейн келген, ынчангаш ону четпес удуртуп, организастап турарын санал бергенинер чугаалаан. Чарышты болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле коңгу дээш шимчээшкинни совхозта профэвилел комитеди организастаар, башкарып чорудар хүлээлгелиг, индыг-даа болза бо ажылды чорутпайн турда, партком ону эжижидер чогуур хемчеглерни ап, ёзулуг партийжи негелдени кылбаанын санал берген коммунистер човаачы Г. Я. Исаченко, мал чемнери белеткээр бригаданың бригадири Л. Т. Сивцов болгаш өскелердаа шүгүмүүлээн.

Совхозтуң мал болгаш чер ажылын хөгжүдериниң айтырыгларын специалистер чедишкиниг шинтпирлээр ужурлут, ынчалза-даа кадрларны шилип алыр, ажылга таарыштыр тургузар, кижизидер, өөредир ажылды партком, совхозтуң дирекциязы кошкак шинтпирлеп келген. Ажыл-агыйда дээди эртемниг чеди специалистер херек турда, ооң чүгле үүү, үжен тускай өртүмзк эртемниг кадрларның чүгле он чедиси бар, артканнарында практиктиг кижилер ажылдап турар. Кадрларны болупкы күсели-биле өөредип алыр, билиг-мергежилии бедидер хемчеглерни албаан. Специалистериниң өртүзунга кижизидилге ажылы кошкак болганындан ажылынга харысалга чок, арага-даныже хандыкшыыр ийи-чивгыс кижилер бар.

Партком идеологтуг, политика-кижизидилге ажылдарны эжижидер дээш хемчеглерни ап турза-даа, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шинтпирлериниг дүүшөйн турарын отчёт-соңгулдалыг хуралга дедиглээн. Партия, комсомол, экономиктиг өөредилгениң кичээлдериниң идей-теоретиктиг деңнели чавыс, чамдыкта дыңнакчылар эвээш келир таварылгалар бар. Культура албан чердериниң ажылы четпес. Балгазынның Культура бажыңын септеп эгелээнден бээр үш ай четкен, ол хирезинде ам-даа доозулбаан. Бо үениң дургузунда оюнчар, ужуражылгалар, концерттер, темалыг болгаш дыштанылга кежээлери болбаан. Ону организастаар хемчеглерни албаан. Коммунистерниң болгаш ажылчы чоннарның янзы-бүрү кезектериниң ортузунга кижизидилге болгаш политмассалыг ажылдың кошкак чоруп келгениниң күшажылдың, хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээр, арагалаар чоруктар бар. Ооң түңнелинде кем-херек үүлгедири эрткен чылдың бо үеэнинде ковудээн, ону коммунистер саналыга сагыш човаашкыыбиле демдеглээн, кижилер-биле ажылды үениң негелдезиниге дүүштүр эжижидери чугула.

Хөй-ниити организацияларына удуртулганы партком кошкаткаанын хуралга чиндибиле шүгүмүүлээн. Комсомол комитединиң секретарынга ажылдаар кижини дыка үр үениң дургузунда шилип албаапындан бо ажыл шуут чоруваствaан.

Партия эге организациялары партия кежигүүнге кол мергежилдиг кижилерни эвээшти хүлээп ап турарын хуралга айытkан. Совхозта 500 ажыг ажылчын бар, олардан 45 кижи коммунист. Механизаторларның үүгле 9 хуузу партия кежигүүнү болуп турары четтес.

СЭКП райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов хуралга чүве чугаалаваш, мал болгаш чер ажылын хөгжүдериниң, ооң өртүзунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды эжижидериниң айтырыгларынга доктаагаан.

Т. ХЕРТЕК.
«Шынның» корр.

ЧАҢГЫЗЫ ХӨЙҮ ДЭЭШ

Бай-Тайга районунуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелиниң бажыңына кире бээрге, коридорунуң ханаларында аскан социалистиг чарыш экраны, көргүзүг болгаш хүндүлел самбыралары кижиниң кичээнгейин хаара туда бээр. Оларны ай: квартал санында чаартып, мурнакчыларны адап, мактап турар.

— Мурнуку чылларга бодаарга, ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчы коллективтериниң одуруунче кирген болгай силер. Чедишкиннерни кандыг арга-биле чедип ап келдиңер, Бүлүүн Дойнуровна? — деп, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң начальникинден сонуургадым.

—Эрткен сес айда 37,3 мун рубльлиг чоңга ачы-дуза чедирер планны 38 мун рубльге күүсеттивис. Мындыг көргүзүгүн кол үндезини—биреэде, ажылдың организациязын эжижидип, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыг тудуп келгенивисте.

Шынап-ла ооң харыызы чоптүг. Мурнуку чылларда эргелиге ажылдаан озалдаар, ажыл шагы үзер, арагалаар болгаш күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн хажыда бээр чоруктар хаая эвес тургулаан. Ооң уламнынан ийик сеңтээр, чүрүк тырттыгар болгаш баш таарар цехтер плановыг давлгаларын безин күүсетпейн турган. Оон ол бүгү четпестерни чайладыры-биле боттуг хемчеглерни алган.

Баштай партия эге организациязының, ооң соонда ниити коллективтиг бүдүрүлге хуралын чымыдырган. Аңаа «Быжыг сагылга-чурум — бүдүрүкчү күш-ажыл» деп айтырыгны сайгаргаш, тускай хемчеглерни чорутkан. Бо талазы-биле доктаалдарны хүлээп алган. Ол хуралдарга социалистиг хүлээлгелерни болгаш ооң негелдезини эде көрүп, «чаңгызы хөй, а хөй чаңгызы дээш» деп лозунгу чарлаан. Күш-ажылдың сагылга-чурумунга шыңгыы контрольду тургускан. Социалистиг чарыштың түңнелерни ай, квартал санында үндүрүп, тиндекчилерни шаныын-мактаарын чүрүмчүткен. Ооң түңнелинде амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи эрткен чылын мурнакчы бүдүрүлгелериниң санынче кирген.

Амгы үеде коллектив районда белик сагылга-чурумнуларның бирээзи апарган. Ында партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары бир лемниг ажылдан, кол кичээнгейни кижизидилге ажылынче угландырган. Бүдүрүлгеде цехтер, бригадалар аайы-биле тускай демдеглел кыдыраштарын тургускан. Неделяның вторникте, ай, квартал төнчүзүнде социалистиг чарыштың чоруп турарының болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң байдалын түңнеп турар. Ооң-биле чергелештир дагдыныкчылар-биле ажылды эки организастаан. Хоочун дагдыныкчылар С. Шагдыр, Б. Селдаа, К.-К. Ооржак, М. Кара-Доңгак дээш өскелер-даа аныктар-биле кижизидилге ажылын доктаамал чорудуп, боттарының дурзулгазын дамчыдып берип турар.

Кым-бир кижи чурум үрепкен азы ажыл шагы үзүнкен болза, хөй-ниити организациялардың, коллективиниң кежигүүнериниң мурнунга тургузуп, аксы-сөзүм дыңнап, хемчег алыры чаңчыл болу берген. Ажылга харысалганы бедидер сорулгага дүүштүр, чамдык кижилериниң ажыл от-чёттарын партия, профэвилел болгаш комсомол хуралдарынга дыңнап, оларга сүмелерин берип, даалгаларны онаан турар.

Социалистиг чарыштың кижизидилгелиг ужур-дузазынче кичээнгейни салган. Түңнел үндүрген санында ажылды бригадалар, цехтер аайы-биле хамдыр анализтеп, кайы-бир адырының план күүсетпейн бергениниң чылдагааның мнаала тодарадып, чаа сорулгаларны салып турар.

Ажылдап турар кижи бүрүзүүнүң хууда ажыл-амыдыралын, ажы-төлүүнүң кижизидилгезиниң болгаш өөредилгезиниң байдалын доктаамал хайгааралга алган. Коллектив кежигүүнериниң ортузунда экономиктиг өөредилгени багай эвес организастап турар. Август айның ийги неделязының дыштаныр хүннеринде эргелелиң коллективи В. И. Ленинниң Шушенскоеде музейинге экскурсиялап чораан.

Амгы үеде районуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективиниң ажылчыларын Совет Тываның ССРЭ-ниң составынга эки тура-биле киргениниңден бээр 40 чыл болган оюнга уткуштур эки түңнелерни чедип алыр дээш шалыпчы ёзуболе ажылдап турар.

Б. БАРБА.

КЕЗЭЭДЕ ХЫНАМЧАЛЫГ

Малчын кижиге кыш—эң-ве берге болгаш чымыштыг үе. Ынчангаш малчыннар аңаа баш бурунгар белеткеник: мал-маганын семиртир, сигенширбижин белеткээр, өдек-кыштаан чылыглаар...

Ооржак Шолбан-оол «Сут-Хөл» совхозтуң хоюн хөй чылда малдап келген. Ооң мал малдаар дужүлгазы улуг, сөолгү чылдарда социалистиг чарыштың мурнуу өдуруунда дүшпээн. Ылангны бо беш чылдың эрткен чылдарында ол төрүүр чүс хобга онаалтыр чүстен эвээш хураган ийбаан. Хойдан кыргаан дүгү база эвээш эвес.

Шолбан-оол Ангыр-оолович бо чылын кыштаглаашкынга база-ла хынамчалыг белеткенген. Ол чайлаглаашкынны чедишкиниг болгаш организастыг эртиргеп. Хоюмуң деңгели эки. Боду 17 тонна сигенни кескеш, кыштаанда чедирип алган. Белеткээн өдээ 10 тонна ажыг. Совхозтуң тудугжулары кажааларны бо чылын чаартып эде кылган. Амгы үеде малчын кыштаанче кожа берген болгаш хөй-аттыг ажылдап турар.

Коммунист Ооржак Шолбан-оол Совет Тываның 40 чылынга тураскаатkан социалистиг чарышка идепкейлиг кириштиишаан, ук байырлалга күш-ажылчы белектерлиг ужуражырын шинтпирлээн.

О. ШИРИИН-ООЛ.

Улуг Октябрьның 66 чылынга уткуштур

«КАРАТАУ»— ЭЛБЕКШИЛДИҢ ФАБРИКАЗЫ

КАЗАХ ССР. Фосфорит рудазының тывыжын чорудуп турар Ленин орденниг «Каратау» бүдүрүлге наттыжыышкынының рудниктериниде болгаш уургайларында Улуг Октябрьның байырлаанын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш кылбарган. Жанатас бассейнинде эң аныяк «Кок-Джон» рудниктиң коллективи он айларның планныг даалгаларын хамыкты мурнай күүседипкен. Он бирги беш чылдың бирги чылында чорутканындан ийи чартык катап хөй руданы болбаазырадып кылыр бүдүүлгелерже чүдүүп чорутkан. Чыл төнчүзүнге чедир фосфорит рудазының тывыжын ийи миллион чедирер соруулганы рудниктиң коллективи бодунуң мурнунда салган.

Дагыларның надыныылының дугайында сагыш салыышкынче улуг кичээнгейни угландырган. Суг сооткен кучүлүг БелАЗ график ёзугаар рудниктиң уургайларынга кээп, ында чыглы берген довуран-доозунну чүй шаап турар (чурукта).

Г. КОШКИНЦЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

УТТУНДУРБАС ХҮННЕР

Төөгүлүг улуг бо байырлал хүнү чоокшулаан тудум, Москвада В. И. Ленинниң Төп музейинге кээп турарларының саны улам ковудээн. Ленинчи партияның удуртулгазы-биле ажылчып ацгының күш-ажылчы тараачыннар-биле эвилеш-дежип алган хаванныг эргечагырганы капчаар дужүр октаанын болгаш Улуг Октябрьның тиилелгезин канчаар чедип алганын төөгээн документилерни, фото-чуруктарны, реликвияларны улуг сонуургал, кичээнгей-биле көрүп турар.

...1917 чылдың октябрьның 7(20)-ниң орай кежээзинде В. И. Ленин Финляндиядан Петроградка чажыт байдалбиле чедип келген. Ол большевик М. В. Фофанованың хоорай кыдыында, Сердоболь кудумчузунда чажыт бажыңына кээп доктаваан. Петроград большевиктерни политиктиг чугуда болуушкунче кыйгырган «Пятериниң хоорай конференциязына чавааны» саадал чок бижип өгелээн. Керенскийниң чазаан дүжүр октаар дээш шинтпирлиг болгаш соолгу демиселдиң эргежок чугулазының дугайында идеяны ажылчыннарга болгаш солдаттарга таймылыраан, сургаан, бүгү күштү олчо мөөдүзүр» деп, Ленин ында бижээн. Ол чагааның бир хоолгазын музейиниг бир делгимиринде шыгжаан.

Карповка чон ол чарыында Эрик кудумчуузунда № 32 бажыңның чуруу. Мында октябрьның 10(23) хүнүнде РСДРП(б)-ниң Төп комитединиң В. И. Ленинге удурткан хуралы болган. Хуралдың алды айтырыы чуртта мынчаны байдал-биле холбашкан. Кол айтырыг — «Амгы үе дугайында» Владимир Ильич чүве чугаалаваш, «эрге-чагыргаже шилчиириниге политиктиг херек бышкан...» деп ол түңнээн.

Улуг эвес ийи малбак саазында Ленинниң карандашбиле бижээн холбунуң үжүү: «...Чепсектиг тура халыышкын чайлаш чок-тур. Мону удуртулга болдургаш, практиктиг айтырыгларны ажыглаарын партияның бүгү организацияларынга ТК сүмелеп тур...» Бо резолюцияны ТК-ның бүгү кежигүүнери хүлээп алган, үүгле Зиновьев биле Каменев удур болганнар. Олар резолюцияны чүгле хүлээп албаан эвес, меньшевиктериниң «Новая жизнь» солуунга ТК-биле чөпшээрешпээнин тибрьның байырлаанын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш кылбарган. Жанатас болгаш тура халыышкын дугайында партияның чажыт шинтпирин бижип, дайзынга саттынганнар.

Ол-ла хүн Владимир Ильич большевиктер партиязының кежигүннериниге саттынмыкчыларның бужар чоруун буруу шапкан чагаа бижээн. «Берге уе, аар сорулга. Аар өскериге. Ынчалза-даа сорулга күүсеттиңер. Ажылчыннар, тараачыннар, солдаттар боттарының хөрээн бүдүрүп каарлар! Улам сырый каттыжаалыңар — пролетариат тимээр ужурлут!» дээн одуругларны чагаадам ромчуур бис.

Петроградка политиктиг байдал хүнден хүнче быжыгып орган. Октябрьның 24-те (ноябрь 6-да) Нева кежилдир ковурутну узуткаваш, Кышкы орду-биле ажылчын районун аразын «ырадыр» деп Түр чазак дужаал үндүргенин Владимир Ильич билип каан. Ленин ТК кежигүннериниге тура халыышкынны өгелээр дугайында чагаа бижээн: «Бо одуругларны 24-түң кежээзинде бижидим, байдал копчуг нарыыдаан-дыр. Тура халыышкынны саададыры, өлүмге домей-дир...

Бүгүн тиилелгелиг болур турган (бүгүн тиилээр ужурлуг бис), даарта эгелээш, бүгү чүвени чидирип аарынга революционерлерге төөгү өршээл бербесе».

Ол чагааны Ленин М. В. Фофановадан ТК-га чедиреривиле партияның Выборг райкомунче чорудупкан. Боду таныттынмас кылдыр будуттуңгаш, чаагын аржыл-биле шарып алган. ТК-ның хайгыылчызы Эйно Рахьяга удет тургеш, тура халыышкынны боду баштаары-биле Смольныйже чорупкан. Тура халыышкын октябрь 25-те (ноябрь 7-де) болган.

Ол хүн Владимир Ильич Ленин «Россияның хамаатыларынга» кыйгырыг бижээн (ол база музейде кадагаланда). Түр чазактың дүшкенин өгелээн. Ол чагаанда ол ийи бешки чылдың улуунде ажылдап турар.

Төрээн чуртуң бедик шаналы —Күш-ажылдың Кызыл Тук орденин ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Даргазының орулакчызы УССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Даргазы Алексей Федосеевич Ватченко Ровноога тыпсык тура, чүве чугаалаан. УССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Хүндүлел бижинин Ровнонуң СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг тракторга артык кезектер кылыр заводунга болгаш УССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң мактал бижинин Ровнонуң тудуг кезектери комбинадынга тывыскан. Бүдүрүлгенин болгаш культураның мурнакчыларынга, чаартыкчыларынга УССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Хүндүлел бижиктерин ол тывыскылаан, албан чердериниң, организациялардың база бүдүрүлгелериниң дыка хөй мурнакчыларынга хүндүлүг аттарны тывыскылаан.

Ровнонуң 700 чыл юбилейинге холбаштыр хуралдар, спортчу оюнчар болгаш ураны чүүл байырлалы болган. Аңаа ажы-дуңма Тыва АССР-ниң төлөөлери база Кызылдан кээп киришкен. Делегацияны СЭКП хоорхомунуң секретары Г. Ш. Монгуш баштап чораан.

Ровнонуңаарының өөрүкүзүн, күзелин үлешпишаан. Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужуулукчу-космонавтызы, Ровнонуң шаанда чурттакчызы Олег Макаров мынча дээн: «Каада-даа чораваш, Маяковский аттыг ыржым кудумчуда өөренип турганым школамны караамга шоолдур сактыл кээр мен. Чүге дизе октаргай дугайында күзелим аңаа төрүттүгеш»

Я. ВОЙЦЕШКО.
Деражно өртүмен школаның башкызы.

БАЙПАЗИН ГЭС-ТИҢ ТУДУУНДА

ТАДЖИК ССР. Вахш хемниң ужунда тутkан электростанцияларының алдыгызы — Байпазин гидроэлектростанциязының тудуунда бирги турбинаже суг дамчыдыкчызының демир шывыгларын эптеп эгелээн. Ол харысалгалыг ажылды сураглыг тудугжу Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Мухаббат Шарифовтуң бригадазынга даскан. Тудугнуң бүгү участоктарында ажылдың темпизи белик болгаш шынары эки.

ЧУРУКТА: турбинаже суг дамчыдыкчызының демир шывыгларын эптеп турары.

Р. ПОЗДНЯКОВ биле С. ЖУКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ОН КАТАП ЧЕДЕН ХАРЛААН

Бистиң область төвү Ровно шыны харлаанын чоокта чаа байырлал эрттирген. Алдарлыг өскүлейге холбаштыр культура, ажыл-агый тургузуушкунуга областың ажыл-ишчилериниң чедип алган чедишкинин дээш ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Чарлыгы ёзугаар Ровно Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан.

Төрээн чуртуң бедик шаналы — ажылчыннарның, инженер-техниктиг, эртем ажылданчыларының болгаш албан-хаакчыларының, хоорайның бүгү чурттакчыларының ажыл-агый, культура тургузуушкунуга чедип алган алдары, хөй национал-дыг Совет күрүнениң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга оларның кирген үлүү болур.

Оюа чүве чүл дээрге, барыын украин черлериниң чаңгыс украин күрүне кылдыр каттышканындан бээр 44 чыл болганының хүннеринде Ровнонуң юбилейин демдеглеп өткергени болур.

Ровноолариың өөрүкүзүнүң республиканың областыларының ажылдарынга үлешкен. Ол ийиниң чурттакчыларынга хөй саны чедиришкиннери келгилээн болгаш байырлалга ийи дакпыр орденниг Тыва АССР-ден, РСФСР-ниң Кострома облазындан, Украин ССР-ниң Волын, Житомир областарындан төлөөлер киришкен.

Совет амыдыралдың кандыг-даа үеэнде ровноолар терриационалчы дайынчы Олеко Дундич, чалбыыштыг чогаалчы-большевик Николай Островский болгаш ооң-даа өскелериниң аттары Ровно-биле болгаш область-биле тудуш холбашкан. 18 чыл дургузунда ак-поляк оккупациянның кадыг-дошкуи ажылдалын шыдажыр эткен. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында кайгамчык эрес-маадырлыг чоруктары-биле тиилелге хүнүнче орукту чыыра тырткан кижилериниң маадырлыг чоруктарынга чоргаарланыр бис.

1941 чылда гитлерчилериниң оор өзүү-биле ССРЭ-же халдааны Ровноога эгелээн чаартылгаларга доктар болган. Хоорайның чурттаачылары ооң-боонду база катап холга тутkан. Ровноолар мунмуцу-биле фронтуже аттанган, чус-чуу партизан отрядтарының чажыт болуктериниге каттыжып кирген. Коммунистиг организациялардың чажыт ажылданчылары М. Н. Октафев, П. М. Марющенко, Т. Ф. Новак оларның болгаш З. А. Бегинин, С. А. Ковпактың, Д. Н. Медведевтиң, М. И. Наумовтуң, А. М. Сабуревтиң, А. Ф. Фёдоровтуң база ооң-даа өскелериниң партизан каттыжышкыннарының болгаш отрядтарының дидим ажылчорудулгазын хоорай утпаан. Боттарының тоолчургу эрес-дидим чоруун орус Николай Кузнецов биле ооң эжи украин Николай Приходько Ровноога кылганнар.

Дайын мурнунда Ровноога үлетпүр бүдүрүлгелери барык чок турган. Ам олар дөртеен ашкан. Машина тудуу, химиктиг болгаш индустрияның ооң-даа өске адырлары амгы үениң бедик хөгжүлдезинде. Чижээлээрге, Европада эн улуг дээн лён комбинаты, «Азот» бүдүрүлге каттыжышкыны үүгле бистиң республикада эвес, чуртта биилиг-гар. Оларны бистиң улуг Төрээн чуртувустуң бүгү пашновалдарының төлөөлери тулуп тургузушкан. Ровнонуң бедик вольтулуг аппаратуралар болгаш тракторга артык кезектер кылыр заводларының продукциязын Франциже, Кубаже, Вьетнамче болгаш Кампучиже чорудуп турар. Аргылда ооң материалдарга ССРЭ-де бирги шеелде фабрика Ровнода ажылдаан турар.

Амгы беш чылдың бо үезинге чедир 234 мун дөрбеллиг метр чуртталга шолу ажыглалда киргеп. Хоорайда үш дээди өөредилге черн, ийи театр, хөй школалар, музейлер, стадионнар ажылдап турар.

Он бирги беш чыл планын ровноолариың чедишкиниг боттандырып турарын билер бис. Ийи чыл сес айларда хоорайның бүдүрүлгези планныг продукция сайгарылдазын 75 миллион рубльге боттандырган. Бүгү үлетпүр бүдүрүлгелериниң дөртүүн үүү кезин дээди категорияның шыңарлыг продуктуларын берип турар. Хоорайда хожудап турар чаңгыс-даа бүдүрүлге чок, мун үре ажылчыннар үш чыл планын байырлал бүдүүзүнде күүседиткен. 130 ажыг кижи дөрт чылдың күүсеткен. Бүдүрүлгенин 23 чаартыкчылары болгаш мурнакчылары, оларның иштинде дөн комбинадында вогыкчылар Нина Гундарова, Галина Голубева, даанылга фабриказының ажылчыны Надежда Кошелик болгаш ооң-даа өскелер он ийиги бешки чылдың улуунде ажылдап турар.

Төрээн чуртуң бедик шаналы — Күш-ажылдың Кызыл Тук орденин ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Даргазының орулакчызы УССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Даргазы Алексей Федосеевич Ватченко Ровноога тыпсык тура, чүве чугаалаан. УССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Хүндүлел бижинин Ровнонуң СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг тракторга артык кезектер кылыр заводунга болгаш УССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң мактал бижинин Ровнонуң тудуг кезектери комбинадынга тывыскан. Бүдүрүлгенин болгаш культураның мурнакчыларынга, чаартыкчыларынга УССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Хүндүлел бижиктерин ол тывыскылаан, албан чердериниң, организациялардың база бүдүрүлгелериниң дыка хөй мурнакчыларынга хүндүлүг аттарны тывыскылаан.

Ровнонуң 700 чыл юбилейинге холбаштыр хуралдар, спортчу оюнчар болгаш ураны чүүл байырлалы болган. Аңаа ажы-дуңма Тыва АССР-ниң төлөөлери база Кызылдан кээп киришкен. Делегацияны СЭКП хоорхомунуң секретары Г. Ш. Монгуш баштап чораан.

Ровноолариың өөрүкүзүн, күзелин үлешпишаан. Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужуулукчу-космонавтызы, Ровнонуң шаанда чурттакчызы Олег Макаров мынча дээн: «Каада-даа чораваш, Маяковский аттыг ыржым кудумчуда өөренип турганым школамны караамга шоолдур сактыл кээр мен. Чүге дизе октаргай дугайында күзелим аңаа төрүттүгеш»

Я. ВОЙЦЕШКО.
Деражно өртүмен школаның башкызы.

Күжүвүс—найыралда

Советтер чуртунуң бүгү чонубиле кады социал болгаш национал хосталга дээш дидим чүткүл-биле демнеженгеннер.

1917 чылдың декабрь 26-да Ровноога Совет эргечагырганың тургустуганын болгаш Улуг Октябрьның тиилелгезин большевиктерге баштаткан революстуг солдаттар болгаш хоорайның ажылчы чону деңнелге чок улуг өөрүшкү кылдыр өткүп хүлээп алган. Украин буржуаз националистер-биле, немец-фашистиг эжеекчилер-биле база поляк оккупантылар-биле олар маадырлыг демнеженгеннер.

Суратлыг кижилер: хамааты дайынның шылгарангай маадырлары К. Е. Ворошилов, С. М. Буённый, В. С. Киквидзе, Т. В. Черник, В. Н. Боженко, С. М. Патоличев, инженер-техниктиг, эртем ажылданчыларының болгаш албан-хаакчыларының, хоорайның бүгү чурттакчыларының ажыл-агый, культура тургузуушкунуга чедип алган алдары, хөй национал-дыг Совет күрүнениң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга оларның киргеп үлүү болур.

Оюа чүве чүл дээрге, барыын украин черлериниң чаңгыс украин күрүне кылдыр каттышканындан бээр 44 чыл болганының хүннеринде Ровнонуң юбилейин демдеглеп өткергени болур.

Ровноолариың өөрүкүзүнүң республиканың областыларының ажылдарынга үлешкен. Ол ийиниң чурттакчыларынга хөй саны чедиришкиннери

Д Н

Айтырыңар, харыылап берээл

ЧҮГЕ ОЙТАЛААНЫЛ?

Кадыым баксыраан, 1982 чылдың он бир айның бирээдеп эгелеп совхоз конторазынга таңнымыдап мирдим. Шалыным 84 рубль. Ынчаарга улуг-хүннерде ажылдап турар мен. Ол хүннерни төлеп бээри-биле совхозтуң профэвилел комитединче билдириишкин бижидим. Ол чер төлээр кылдыр шинтпир үндүрген. Ындыг турбуже, совхозтуң улуг экономизи Роза Кара-Сал «ол хүннерни төлевес мен» дээн. Төлээриниңден ойталааны шын бе?

ХАРЫЫ:

Ажылчын азы албан-хаакчы дыштаныр хүнкерде ажылдаанда администрация аңаа чоокку ийи неделяның иштинде өске дыштаныр хүннерни бээр ужурлут. Бир эвес администрация ийи неделя хуусаа иштинде өске дыштаныр хүннерни бербээнде, ооң дыштаныр хүннерде ажылдаан шалының ийи катап улгаттырган хемчээлге төлөөр ужурлут. А байырлал хүннеринде ажылдаанда база-ла ооң шалының ийи катап улгаттырган хемчээлге төлөөр. Ажылданчының күзелин ёзугаар байырлалда ажылдаан хүннернинг орнунга өске дыштаныр хүннер бергенде, ооң шалының чаңгыс хемчээлге төлөөр.

Ынчангаш силериниң байырлал болгаш дыштаныр хүннерде ажылдаан турган шалыңнарны совхоз ийи катап улгаттырган хемчээлге төлөөр болгаш совхозтың профэвилел комитеди төлөөр дугайында шинтпирни үндүргени шыдыр. Профэвилел комитединиң үндүргени шинтпири-биле администрация чөпшээрешпээнде, ооң хонук хуусаа иштинде районуң улус судунче эде көөр дугайында негелде билдириишкинни киирер эргелиг.

Он хонук иштинде администрацияның талазындан профэвилел комитединиң шинтпирине хамаарыр удурлашмышкын кирбээнде, профэвилел комитединиң шинтпирин куштуг болур болгаш ону күүседирн администрацияның хүлээлгези апаар. Администрация профэвилел комитединиң үндүрген шинтпирин чылдагаан чокка күүсеткейн барганда, ону албадал-биле күүседир дугайында негелдеп районуң суд күүсекчизинге тургузуп болур.

А. АЖИ.
профобличевуелдиң юрист-консультантызы.

«Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаннаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажылагыйынга хой чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргеннинг демдээ кылдыр СССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өөрүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаннаары болза:

(Төнчүзү. Эгези № 247 «Шын-да»).

Капитолина Александровна **Деменкова** — тараа продуктуларның сайгарылга баазазының ажылчыны.

Зинаида Александровна **Доменкова** — столоваалар болгаш ресторанның трезвиниң улуг бухгалтери.

Василиса Ивановна **Ермакова** — республика эмнелгезинин ажылчыны.

Александра Николаевна **Захарова** — № 32 ясли-садтың башкы кижизидикчизи.

Анна Тимофеевна **Захарова** — «Тыва көдээ тудуг» трестин будурулге-технологтуг четчеленгеш эргелелиниң ажылчыны.

Агафья Нойдовна **Змгостева** — «Кызыл» гостиницаның ажылчыны.

Тамара Егоровна **Зубкова** — аъш-чем бараанларының № 8 магазинниниң садыгжызы.

Клавдия Константиновна **Иванова** — эт комбинатының ажылчыны.

Лилия Васильевна **Иванова** — эт комбинатының столоваазының ажылчыны.

Матрёна Дементьевна **Казанцева** — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң санитарказы.

Сергей Сайбунович **Кертек** — республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинин ажыл-агый эргелекчизи.

Ростислав Докур-оолович **Кенденбиль** — республиканың эртем-методиктиг төвүүнүң музыка секторунуң эргелекчизи.

Монгуш Борахоевич **Кенин-Лопсан** — республиканың Алдан-Маадыр аттыг чур-шинчилел музейинин килдис эргелекчизи.

Серен Шактаровна **Даржаа** — пенсионер.

Дмитрий Анисимович **Колесников** — Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң директору.

Лилия Поликарповна **Косарева** — «Тыва тудуг» трестин «Кызыл тудуг» эргелелиниң ажылчыны.

Серафима Ивановна **Котова** — ИХК-ның таңнылы киллизиниң ажылчыны.

Иван Мартемьянович **Кувичко** — столоваалар болгаш ресторанның трезвиниң повары.

Елизавета Даржаевна **Кызыл-оол** — Телерадиокомитеттиң машинакчызы.

Анна Васильевна **Лалетина** — аъш-чем бараанның садыының № 20 магазинниниң садыгжызы.

Антонина Андреевна **Лобачёва** — Респотребсоюзтуң садыг баазазында склад эргелекчизи.

Октябрина Афанасьевна **Логинова** — хөрээженнер консультациязының акушерказы.

Ефросинья Яковлевна **Люсова** — «Тыва тудуг» трестин «Кызыл тудуг» эргелелиниң ажылчыны.

Агапия Павловна **Люшнина** — дааранылга фабриказының ажылчыны.

Матрёна Яковлевна **Малахова** — туберкулёзка удур диспансериниң санитарказы.

Асия Мухамодиновна **Манашева** — чумага удур станцияның склад эргелекчизи.

Наталья Алексеевна **Минкина** — онкология диспансериниң санитарказы.

Надежда Ефремовна **Мохова** — «Тудуг кезектери» комбинатының ажылчыны.

Евдокия Васильевна **Мязина** — Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының бухгалтери.

Прасковья Михайловна **Непоминших** — КТЭК-тиң Тыванда конторазының техажылчыны.

Антонинда Гавриловна **Паршувова** — Садыг министерстводозунуң дузалал ажыл-агыйының ажылчыны.

Матрёна Ионовна **Пастухова** — будурулге-ажыглалдың чуртталга трезвиниң ажылчыны.

Александра Викторовна **Пахомова** — таңнылы черниң контролёру.

Софья Терентьевна **Пахомова** — пенсионер.

Елизавета Александровна **Перекрестова** — КТЭК-тың бухгалтери.

Вера Григорьевна **Пермякова** — пиво заводунуң оператору.

Надежда Васильевна **Петрова** — дааранылга фабриказының ажылчыны.

Зинаида Васильевна **Петухова** — тараа продуктуларның сайгарылга баазазының ажылчыны.

Мария Матвеевна **Попова** — № 10 сес чыл школазының башкызы.

Августа Васильевна **Потылицына** — Күрилам комитетинин даргазының ораалакчызы.

Марфа Филимоновна **Путиенко** — пенсионер.

Пелагея Трифоновна **Речкина** — «Востоксибыргипрозем» институтунуң Тывада филиалының ажылдакчызы.

Евдокия Яковлевна **Рябцева** — Тыва АССР-ниң топ күрүне архивиниң ажылчыны.

Мария Никитовна **Савина** — республиканың божудулга бажыңының эмчи сестразы.

Любовь Матвеевна **Селиванова** — Телерадиокомитеттиң машинакчызы.

Маргарита Николаевна **Смирнова** — Аптека эргелелиниң бухгалтери.

Любовь Ильинична **Струкова** — республиканың санэпидстанциязының эпидемиологу.

Александр Суллемович **Тавакай** — Тываның хөгжүмүшин театрының артизи.

Андрей Балчинович **Тагба** — ИХК-ның таңнылы киллизиниң контролёру.

Ранса Ивановна **Тарлецкая** — «Тыва тудуг» трестиң «Хүнчүгеш» ясли-садының ажыл-агый эргелекчизи.

Сыгыр Байкараевна **Тас-оол** — «Шын» солун редакциязының чагаа киллизиниң эргелекчизи.

Владимир Георгиевич **Тещуков** — «Каа-Хем» разрезтиң диспетчери.

Елизавета Егоровна **Токарева** — нефтебаазаның ажылчыны.

Клара Дмитриевна **Тоних** — пассажирлер аргыштыр АТБ-ниң ажылчыны.

Надежда Ивановна **Турчанова** — аъш-чем бараанар садының № 15 магазинниниң ажылчыны.

Клара Садыковна **Фаткулина** — Нефтебаазаның ажылчыны.

Екатерина Ефремовна **Федулова** — Респотребсоюзтуң № 5 ясли-садының повары.

Ольга Ефремовна **Федулова** — Респотребсоюзтуң № 5 ясли-садының ажылчыны.

Зинаида Маровна **Хаметова** — пенсионер.

Елена Леонтьевна **Храбрых** — республиканың радиотелевидениеге төвүүнүң техажылчыны.

Таисья Игнатьевна **Червякова** — республика эмнелгезинин санитарказы.

Мария Нестеровна **Шадрина** — Күрүненин Кызылда институтунда инженер.

Марфа Ивановна **Швецова** — республиканың онкология диспансериниң санитарказы.

Анна Гавриловна **Шипичёва** — республиканың пом садыгларының таңнылы-биле конторазының ажылчыны.

Мария Ивановна **Ярославцева** — ИХК-ның таңнылы киллизиниң контролёру.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1983 чылдың октябрь 21.

КЫШТАГЛААР ҮЕ КЕЛГЕНДЕ

Четчир мал чеми барда, хойжуга кандыг-даа доошкун кыш коргунчуг эвес. Бии-Хемде «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының ажыл-ишчилери ниитиниң малынга 1050 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп берген. Биргээр чугаалаарга, быжыг чем-суур магадылаттынган. Ынчалза-даа малдың кышты хүр-менди ажарынга чаңгыс-ла чем-суур херек дээр болза, ол шын эвес.

Чамдык малчыннар сигенни өрбиштен белеткеп алгаш, «хүлээлгем ооң-биле доозулган» дээш, ажыг кышты манаан олуруптар. А херек кырында малдың одек-кыштаа, турлаг-хонажы, кажаа-хораазы, одар-белчиири, суг-суггады кыштаглаашкынга белем эвес болгулаар. Ооң уржуу-биле мал чудап, аарып-аржып, өлүп хораар. Кыштаглаашкынны чайын-на эгелээр дээрзин чамдык специалистер, удуртукчулар, бригадирлер база уттуп алыр. Ынчангаш соок дыкзып, «думчукка тулдуруп» кээрге, дүвүреп үнер. Ол дээрге ең ажыл-агыйны эвес чоруk-тур.

Шак-ла ындыг байдал Бии-Хемде бо чылын база катаптап турар таварылгадар бар. Бо хире хүр-чаагай күс турда кандыг-даа хойжунуң малы семис-шырак болбайн каичаар. А кыштаглар мал хүдээп алырынга белен эвес. «Өөк», «Кызыл таңнычын» совхозтуң хойжулары кыштагларынче ам-даа көшпээн, соок күзеглеринде хонмушаан. Бо марын байдалдан дарый уштунар хемчегларин ук ажыл-агыйларның удуртукчулары ап чорудары негеттинип турар.

Кылган ижинге ээ-харыысалгалыг, бедик сагыага-чурумнуг малчыннар В. Сеңгин, Х. Ламбраң, Б. Салчак, В. Дотпаа совхозтан дуза дилеп, үе эрттирип манап орбайн, боттарының күжү-биле кыштагларын септеп, курган одекти бөлүп, оран-савазын кожуруп алганнар. Ол мактанчыг. Ынчалза-даа маңаа хүлээлге ёзугаар дузалаар ужурлуг кижилериниң киришпээни оларны эгеннирип, ыяттырар ужурлуг.

С. УДУМБОРА.

Эртемниг коммунизмүндезилекчилериниң номналы

КАРЛ МАРКСТЫҢ ӨӨРЕДИИ БОЛГАШ БОТТУГ СОЦИАЛИЗМ

Буржуаз идеологтарының чамдыктары сөөлгү чылларда марксизмге хандыкшылының дугайын медеглээр чаңчыл алган, ол кандыг-ла-бир модаже домей апаргаш, Ооң-биле кады олар. К. Марксты болгаш Ф. Энгельсти ажылдарындан келир үе дугайында оларның чугааларын (колдуунда ийиги чергеним) диле тып ап, оларны ниити марксистчи теориялаш хоора көргеш, боттуг социализмниң практикада онзагай түүлдериге удурлаштыр тургузуп турарлар. Ооң соонда, аңаа үндезилээш, социалистиг чурттарның хөгжүлдезин К. Маркс биле Ф. Энгельстиң айтыкамындан өске орук-биле чоруп турар-дыр деп чарлап, марксизмниң кол революсчу түүнелдериниң шынныгына чигзиннитин өскерейлеп турар.

Марксизмниң үндезилекчилери келир үеним ниитилелиниң тургузуун делгереңгей тодарадыр деп сорулганы боттарының мурнунга салбаандаа турган. Оларның ачы-хавыназы —төөгүлүг хөгжүлдениң үндезин хоойлуларын ажыткапы, капитализмни социализм чайлаш чок солуурунга чедирер ооң кол угланышкынарын көргүскен.

Карл Маркс болгаш Фридрих Энгельс келир үеним ниитилелин бодунуң хөгжүлдезиниң үезинде ацгы-ацгы чадаларны эртер социал организм кыллыр көрүп турган. Коммунистиг ниитилелдиң чугула шынарларының болгаш принциптериниң быжыкканынын хире-чергези-биле ол чадалар бот-боттарындан ылгалдыг. Бир-тээ К. Марксты болгаш Ф. Энгельстиң кол сорулгазы болза коммунистиг ниитилелдиң капиталистиг ниитилелден принципиалдыг ылгалын көргүзери турган болганда, олар чогум-на харын коммунизмниң эң-не хөгжээн үе-чадазының дугайын хой чугаалап турган, чүге дээрге мынан ооң эң-не кол шынарлары улам кесиг илерээр болгай. Боттуг социализмни шүгүмүлеп турар буржуаз критиктер ол чугааларны социалистиг чурттарның практиказынга удур тургузуп турарлар, ынчалзе-даа ук чурттарның хөгжүлдезиниң амгы байдалы дээрге долу коммунизмни тургузарының үр хуусаалыг болгаш нарын оруунда үгүле чада болуп турар-ла болгай. Ынчангаш тодаргай тоогу туружунуң чугула принципи хажыттынып турар, ону сагыпаас чүве болза, социал болуушкуннарны шын үнелээри болдунмас.

Социалистиг ниитилелдиң кол шынарлары марксизчи өөредилгениң кол түүлдериниге дүгжүп турар. Ол ниитилел амыдыралының, бүгү-ле адырларындан — экономиктиг, социал, политиктиг база угаан болал адырларындан билдиниң турар.

К. Маркс биле Ф. Энгельстиң баш бурунгаар көргенин ёзугаар, будурулгениң чеңсек-херексеңдериниге - хуу өөрүүсолаан ниитиниң өөрүүзү социализмни догуиаарының кол фактору, ооң төлеңгинжи база ооң депшилгезининг үнер дозу болу берген. Ниитиниң өөрүүзүнүң үндезининге социалистиг чурттар улус ажыл-агыйын дүргеи темп-биле хөгжүдер аргалыг болган. Сөөлгү үеде чамдык даштыкы болгаш иштики чыллаганнардан темпилер арай ооскумнаан, ынчалзада хөгжүлде бодуң доктаамал бурунгаар базымныг болуп артышаан.

Боттуг социализмниң талалакчыларының болгаш удурлапыкчыларының чопшээрешпейн маргыжып турар айтыгларының аразында онзагай черии К. Марксты болгаш Ф. Энгельстиң бадыткаанны коммунистиг бот-башкарылганың принципи биле социалистиг күрүненин болгаш демократиялыг амгы хевирииң аразында хамааржылгазының дугайында айтырыг эллеп турар.

Ниитилел хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар түүлдерии сайгарып көргеш, К. Маркс биле Ф. Энгельс мындыг түүнелге келген: коммунистиг чаартылгаларының сөөлгү түүнели чоонуң бодуп дамчыштыр чоонуң эргелеп башкарары» болдунар апаар шак мындыг байдалдарыны тургузары болур К. Маркс, Ф. Энгельс, Чог. т. 17, ар. 350). Коммунистиг ниитилелге социал-политиктиг амыдыралды эргелеп башкарын турар күрүне хевирлиг кандыг-ла бир тускайдаш организмиг турары эргежок чугула эвес деп, олар айытканнар. Ынчалза-даа ол социалистиг революция соонда дорааннга болу бээр деп, олар саналаайн турган. Харын-даа К. Маркс биле Ф. Энгельс коммунистиг бот-башкарылгага чедир орук варын болгаш узун деп чаңгыс эвес удаа демдеглеп турган. Ниитилел харылзаалары чаартыр-даа талазы-биле, чаа ниитилелдиң өзулуг демократтыг амыдыралды, улус эргечагыргазын билир, аңаа өөренген кежигүннерин кижизидер-даа талазы-биле канчаар-даа ажыктыг улуг ажылды чорудары негеттинер. Бо ажылга улуг роль социалистиг күрүнеге онаажыр, ол капитализм үезинде ниитилелдиң кырынга турар органдан ниитилелге долузу-биле чагыргаан орган болу бээр. Чогум-на харын социалистиг демократиялыг хөгжүдер талазы-биле күрүненин тодаргай угланышкынны, сорулгалыг ажыл-чорудулгазының түүнелиниде күрүненин чоорту чок болурунуң байдалдары тургустунар, ол дугайын К. Маркс биле Ф. Энгельс айтып турган.

Социалистиг күрүнелер' күрүненин болгаш демократиялың аразында хамааржылгазынга принципиалдыг марксчи турушту удуртулга болдуруп турар. Чижээ, Совет күрүненин ажыл-чорудулгазында бир эң чугула сорулга болза тус чер-девискээрлергеде, бүгү-нация деңнелиниге-даа улус массаларының киржилгезин бүгү тала-биле калбартыры болур. Эргелеп башкарылгага ажылчы чоннарны кириштиреринин кол аргазы — эрге-чагырганың улус депутаттарының Советтери шыкаш мындыг органнарының ажыл-чорудулгазы болур. Оларда хоойлу-дүрүм үндүрер, түүсеачы база контроль хүлээлгелери каттыжып кирип турар. Бистиг ниитилел амыдыралывыстың барык-ла бүгү адырлары оларга хамааржыр. Советтиниң бүгү-улусчу будуужүүнүн чырыткылаачак көргүзүү — ооң составы. Чоо эрге-чагырганы болдуңуп төлээлекчилери — улус депутаттарын дамчыштыр боттанныр-ын турар. Оларны соңгуурунга чурттуң бүгү-ле улуг кижилери киржин турар. Эргечагырганың бүгү чадаларының 51,4 мүн организаларында 2,3 миллион депутаттар соңгутканы, оларының 57,2 хуузу— партия кежигүнү эвестер, 44,3 хуузу — ажылчыннар, 24,9 хуузу — колхозчулар, 30,8 хуузу — ажылчы чоннарның өске категорилиларының төлээлекчилери. Бүгү депутаттарның 50,1 хуузу — хөрээженнер, 33,9 хуузу—30 хар чедир аныктар. Советтиниң составында бистиг чуртувустуң чүс ажыг националдарының болгаш бүге улустарының хамаатылары кирип турар, ол ооң хой националдыг составы долузу-биле көргүзүп турар.

Советтиниң ажыл-чорудулгазы бүгүдеге биллингир, ажык болгаш бүгү чоннуң контролюнуң адаанда болуп турар. Ук контроль чурттаачы чон мурнунга Советтиниң үеүеде албан отчёттуг болуру-биле боттанып турар. Бисте соңгукчулар даавырган хүлээлгелерин боттандырып шыдаваан турар депутаттарны дедир кыйгыртыр эргелиг. Чижээ, 1971—1981 чылдарда ямы-бүрү чаланың Советтериндеи 4050 депутатты дедир кыйгырткан. Советтиниң ажыл-чорудулгазынга калбак улус массаларының дорт салдарын оларның ажылынга доктаамал, идеиейлиг киржин турар активчилерин дамчыштыр база боттандырып турар. Амгы үеде мындыг активчилериниң чуртта саны 2,6 миллион ажып турар, ол сан доктаамал өзүлделиг.

Совет хамаатыларының күрүне херектеринге киржилгезиниң өске чугула аргазы— будурулгени эргелеп башкарар болгаш ажылчы чоннарның амыдыралы-биле холбашкан ямы-бүрү социал айтырыгларны ниитиргээр талазы-биле күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа хүлээн алганы, чугаалажыр күрүнге 110 миллион ажыг кижиниң киришкени хоойлуну оларның эргелүүлелгелерни улам калбартып турар. Олар моон соңгаар будурулгелериниң болгаш организациларының экономиктиг болгаш социал айтырыгларын ниитиргээр талазы-биле сүмелерин ажылдыг кылырылган ангыда, оларның дыка хөйүнүң талазы-биле тускайлаң ниитиргээрин хүлээн ап болур, оларны администрациниң күүседери алган.

Ниитилел амыдыралын эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны кириштиреринин абыттынган аргаларындан ангыда өске-даа аргалар бар, чижээ, олар ямы-бүрү профессионал, хөрээженнер, аныктар болгаш өске-даа хой-ниити организацияларының ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан.

Амгы социалистиг ниитилелдиң экономиктиг-даа, социал-политиктиг-даа, угаан-бодал-даа адырларындан келир үеним коммунистиг ниитилелиниң К. Маркс биле Ф. Энгельстиң тодаратканы түүлдери-биле дүүшкейн турар түүлдерин тып ап болбайн аан. Ынчалза-даа ол дүүшкек эвес түүлдер дээрге марксистчи өөредиг биле боттуг социализмниң аразында принципиалдыг аңгы түүлдер барын көргүзүп турар эвес, а социализм ам-даа болдуңуп эң чугула шынарлары кестүн кээр хире дээди чадазынга чедир хөгжүзүүнин таймылыгларын көргүзүп турар эвес, а социализм ам-даа болдуңуп эң чугула шынарлары кестүн кээр хире дээди чадазынга чедир хөгжүзүүнин таймылыгларын көргүзүп турары ол-дур.

Василий КУЗНЕЦОВ.
философия эртемниниң кандидаты.
(ПМА).

БӨМБУРЗЕКТИН СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР

САН-ФРАНЦИСКО. Рейганның администрациязының милитаристиг чүткүлүге удур америк хой-ниитиниң массалыг чыскаалы аңаа «Першингтер болгаш чалгынныг ракеталар —чок болзуй!», «Чер кырынга тайбыңны камгалаар!»—деп, кыйгырыгларның адаа-биле бооп эртken. Ону хой-ниитиниң, шажын түүлгениң, хөрээженнериниң, студентилериниң болгаш профсоюзилелдериниң 150 ажыг организацияларын каттыштырган «першингтерге» болгаш чалгынныг ракеталарга удур бөлүктүү саналы-биле организастаан.

«Рейганның администрациязы ядролуг дайынга массалыг белеткелди кылып турар. Барын Европага чалгынныг ракеталарны болгаш «Першинг-2» ракеталарны тургузар чорук стратегтиг деп күүтү үрээринге чедирип, боо-чепсекти эндере будурерин күштелдирер болгаш термоядролуг халаптың тыптып болур айылын улгаттырар»—деп, болуктүү нептереткен медеглелинде демдеглээн.

НЬЮ-ЙОРК. Барын Европага чалгынныг ракеталарны болгаш «Першинг-2» ракеталарны тургузарынга удур америк хой-ниитиниң удурланыышкынынга каржы-дошкун истеп сүрүүшкүннер болгаш массалыг тудуп хоруудаашкынар-биле харылаан турар. Удурланыышкынны ниити национал кампаниязының чүгле чаңгыс хүнүнүң иштинде полиция 1100 хире кижини тудуп хоруудаан.

Нью-Йорк штаттан «Першинг-2» ракеталарны океан ол чарымче чорудар Сенека дээр шериг баазазынче баар оруктарны тайбының америк талалакчылары эртеңгей эгелээш дуглай турупканнар.

Европаны америк ат-шериг-ниң ядролуг шыгжамырынче хуулдурар талазы-биле Пентагонуң кара сагыштыг планнарын боттандырбазының дугайын медеглээр дээш чүүтүн бүгү булунарындан аңаа 3500 ажыг кижи чеде бергеннер. Чыскаалганнарны тарады сывырары-биле шериг полициязы болгаш национал гвардиниң солдаттарын октаан.

Бостонга (Массачусетс штат) удурланыышкынның массалыг марыжы база болган. Үш муң ажыг америкаанар ядролуг ракеталарны башкарарының системаларын кылын турар шериг-шинчилел лабораториларының комплексилериниң чаны-биле эртеннер. «Өлүм фабриказының» хаалгазынга чыскаалганнар «Европага ракеталарны тургузарын соксадыр» деп бижигилеп каан чүс-чүс шарларны агаарже салын үндүргеннер.

ОСЛО. Боо-чепсекти дүжүрери дээш хөделишкиннер неделязының эгелээни-биле холбаштыр кылган дайынга удур болгаш ракетага удур чыскаалдарга он-он муң норвеггер киришкеннер. Оларның эң массалыы Ослога болган.

Тайбың талалакчыларының колонналары факелдер, транспарантылар болгаш туктар тудуп алгаш, норвег найысылаалың кол-кол кудумчуларын таварып эрткеш, ооң төп кудумчуларының бирээзинге чыылганнар. Аңаа массалыг митинг болган. Аңаа чүве чуваалаан кижилер чепсегленишкинин эндере будурерин доп-дораан соксадырын негеп, барын-европа девискээрлиге чаа америк ракеталарын тургузарын болдурбазы дээш улам идепкейлиг демиселче кыйгырып турганнар.

ПАРИЖ. Парижтиң Шайо ордузунга чепсегленишкинин дүжүрери дээш хөделишкиннер неделязына холбаштыр француз хой-ниитиниң төлээлекчилериниң ужуражышкыны болган. Ону Францияның боо-чепсекти эндере будурериниге удур, тайбың дээш демисежип турар культура болгаш хой-ниити ажылдакчыларының каттыжышкыны — «чүстүң кыйгырыныңы» саналдаанын ёзугаар кылган.

«Чүстүң кыйгырыныңы» таарыштырылга комитетиниң кежигүү Жорж Сеги чымыгаларга чүве чуваалаш, дайынга удур чер-де болганда улам калбарын турар шинчээшкин улустарының тайбыче, найыралды болгаш кады ажылдажылганы калбартырынче чүткүлүүнүң дугайын хереченлеп турарын демдеглээн.

Сураглыг француз чогаалчы Сюзан Пру чепсегленишкинин дүжүрери дээш хөделишкин шинчээшкинин неделязына хамаарыштыр «чүстүң кыйгырыныңы» медеглелин номчаан. Францияның, Европаның, бүгү делегейнин улустарының күзел-соруу — Барын болгаш Чоо чүкте ядролуг чепсектерин соксадыры ол боо-чепсек турар — деп, ында чуваалап турар.

(СЭТА).

ВАШИНГТОННУҢ КЫЖАНЫЫШКЫНЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың дөрт чепсектиг агрессиязын кылып турганы, Никарагуаның революстуг чазаан дүжүр октаарының планын Вашингтон кылып турар. «Бизнес уик» журналдың америкаларының демиселинде, «Чер кырынга тайбыңны камгалаар!»—деп, кыйгырыгларның адаа-биле бооп эртken. Ону хой-ниитиниң, шажын түүлгениң, хөрээженнериниң, студентилериниң болгаш профсоюзилелдериниң 150 ажыг организацияларын каттыштырган «першингтерге» болгаш чалгынныг ракеталарга удур болгаш саналы-биле организастаан.

«Рейганның администрациязы ядролуг дайынга массалыг белеткелди кылып турар. Барын Европага чалгынныг ракеталарны болгаш «Першинг-2» ракеталарны тургузар чорук стратегтиг деп күүтү үрээринге чедирип, боо-чепсекти эндере будурерин күштелдирер болгаш термоядролуг халаптың тыптып болур айылын улгаттырар»—деп, болуктүү нептереткен медеглелинде демдеглээн.

«Сандиножуларны базары-биле дадай чадаг шериглерин чорудуп болдуруну» аргаларын чуваалажын корүп турар. Сандиножу революцияны ТРЭ-нин хөлезилеликчи идеоттериниң дузазы-биле улуг-аарының оралдажышкыннарының буурал душкениниң түүнелинде ындыг кем-буруулуг бодалдарны илередип турарын ол журнал чажырбайн бижээн.

Иран-ирак тулчуушкуннар

БАГДАД. (СЭТА). Иракты кол шериг командылалының медээзинде дыңнатканы болза, фронтунуң соңгу кезээнде Панджвин районунга болган кадыг-дошкун тулчуушкуннар үезинде ирак шериглер дайынның шаап халдаашкынын ойтур шапкан болгаш ооң эмрит күжүмге база техникаынга улуг когаралды таарыштырган бооп турар. Баштайгы түүнелдерни ёзугаар алырга, иран шериглериниң чидирии 2 муң ажыг кижи болган.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Иран ИРНА агентилеадин дыңнадып турары-биле алырга, иран шериглериниң шаап халдаашкынының үезинде октябрь 24-те 1500 ирак солдаттар болган офицерлер өлген. Марван районунга бир ирак самолётту дүжүр аткан.

ЧИЛИ. Чурттуң пайысылалында болгаш өске-даа хоорайларында кижи коор хөөн чок диктаторжу ёзу-чурумну дүрген дүжүрүп, дерзилеп шаажылаар чорукту дүрген соксадырын негээн ажылчы чоннарның демисели үргүлчүлеп турар. Карак чажы төгүлдүрер газты болгаш боо-чепсекти ажыглап турар шериг-ниң күш киргеен бөлүктери болгаш полиция-биле патриоттарның тулчуушкуну Сантьягога болган. Ынчалза-жок Пиночеттиң өлүрүүчү дерзин чоруу чоннуң удурланыышкынын базып шыдаар шинээ чок.

ЧУРУКТА: студентилериниң полиция-биле Сантьягога болган сегиржип алышкынарының үезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КОНФЕРЕНЦИЯ ДООЗУЛГАН

ЛИССАБОН. (СЭТА). Каттышкан Национал Организациязының Кипр айтырымының талазы-биле резолюциларын амыдырга боттандырарынга холбашкан делегей конференциязы болдуңуп ажылын Португалияның иймысылалынга доосхан. 40 ажыг чурттарның болгаш организациларның төлээлекчилери —конференцияның кирижикчилериниң декларациязын хүлээн алган болгаш Кипрниң айтырымы чоптуг кылдыр шиитпирлээрине угланган КНО-нуң чигзинге секретары Х. Перес де Куэльярның инициативаларын дегизиннер. Кипрниң айтырымы чоптуг шиитпирлээрине моолдактаан, ол чурттың иштики херектеринге холдаарлап турар НАТО чурттарының хөделишкиннерин шуулганның кирижикчилери буруу шапкан болгаш хамаарышпас, бүрүн эргелиг, каяа-даа каттышпаан болгаш демилитаризастаттынган Кипрниң хөгжүлдезин хандырары эргежок чугула деп айытканнар.

Кипрниң айтырымы чоптуг кылдыр шиитпирлээрине күженнишкиннерни холбаштырарынга делегей конференциязының чугула үүжүр-дузазын Тайбының Бүгү-делегей чоорулелиниң президентизи Р. Чандра онзалан демдеглээн.

ШИИТПИРЛИГ ХЕМЧЕГЛЕР

ДЕЛИ. (СЭТА). Америк шинээ албан черлериниге деткиткен чарылдырыкчы бодуритериниң Пенджаб штатка үрегденчи хөделишкиннерин соксадыр талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерин Индиниың чазаа ап турар. «Нэшнл геральэ» солунуңу дыңнаткаанын ёзугаар алырга, аймыл чок чорук органнары соолгу хүнүрде ниитизе-биле 225 дээрбечилерни тудуп хоруудаан. Хой санныг боо-чепсекти, частырыг будумелдерни, хоралакчы номнарны хоруудаттырганнардан хавырган. Штаттың девискээринге үрегденчи болгаш олурукчу үүлгедиглерни кылын турган чепсектиг дээрбечилер америк болгаш пакистан инструкторларының удуртулгазы-биле Пакистанның девискээринде чажыт лагерьлерге белеткелди эртken деп, «Хиндустан таймс» солун бижээн.

ДЕРЗИИ ХӨДЕЛИИШКИННЕР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Першинг-2» америк чаа ракеталарны болгаш чалгынныг ракеталарны Барын Европага нептередип тургузар дээш планнарга удур америк хой-ниитиниң чыскаалдарын АКШ-тың эрге-чагырганы дерзин хөделишкиннер-биле хоруудап турар.

Америк ракета-ядролуг чаа чепсекти Барын Европаның чурттарынга нептередип тургузар дээш АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң айылдыг планнарынга удурланыышкынының ниити-национал кампаниязының чүгле баштайгы хүнүнде безин полицейжилер 1.100 кижини тудуп хоруудаан. Хоруудаттырганнарның аразында — бичии уруглардың сураглыг эмчизи Бенджамин Спок база бар.

КЫЗЫГААРГА ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Камбучия Улус Республиканың кызыгаарында өнчүк-чөңгээн таиланд шериг эрге-чагыргалар уламчылап турарын Камбучиниың информация агентилели дыңнаткан. Октябрь 21-де Камбучия Улус Республиканың девискээрин таиланд таладан 50 ажыг катап боолаан. Ол-ла үеде Таиландының шериг-агаар күштериниң хайгыыл самолёду Камбучиниың кызыгаарында чамдык районнарының кырынга ужуп турганнаан.

Ол-ла хүн Камбучия Улус Республиканың девискээринче Таиландының талазындан шургун кирерин оралдашкан 28 полпотчу идеоттерни узуткаан, 19 дээрбечини тудуп хоруудаан.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Советфиннланд садыг-экономиктиг харылзаалары узун хуусаалга үндезилеттинип турган болгаш кады ажылдажылганын чаа-чаа хевирлерин доктаамал хөгжүдерин корүп турар деп, «Нокиа» дээр электроникуг болгаш электротехникиг үлетпүрүнүң финланд фирмазының президентизинин ораалакчызы С. С. Видомский СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн. Электроникуг аппаратураларны кады бүдүргени база телефон шугумнарын ковудеткени моон тодаргай хереченги. «Машпринборинторг» Бүгү-эвилел каттыжышкынының, совет-финланд каттышкан «Конейсто» акционерлиг ниитилелдиң болгаш «Нокиа» фирманың аразында кереге чоокта чаа ат салган.

Стандарттарны, кылыгларны шенээринин аргаларын болгаш оларның шынарын хынаарының, а ол шыкаш амгы үеним мындыг дерилгелерин бүдүрүп үндүрериниң техникиг баазазын тургузарының талазы-биле үргүлчүлеллиг үеде дугуржүп, чугаалашканының соонда ол керээлерин чарган. Кылдыныган ажылдар боттарын эки билчип, кады ажылдажылганы калбартырының болгаш быжыглаарының быжыг үндезинин тургузарынга таарымчалыг болган, деп С. С. Видомский демдеглээн.

Кадыкшылдың камгалакчылары

АПТЕКА АЛДААР УЖУР ЧОК

Кызылдың № 20 аптеказында чон үзүктелбес. Анда хоорайның чурттакчы чону күзелдин-биле барып, хереглээн эмнерин садып алыр. Бо удаада база кижи арбын болган. Бүдүрүлге-рецептура болгаш белен эмнер садар фармацевтериң шалынын ажылы келгенинериң үе-шагын саадатналы. Эмчи рецептизин фармацевтер конгут кичээнгейлиг коргеш, кижи бүрүзүнге тодаргай сүмезин ыкаа-ла бээр.

— Бо хлорлуг кальцийни немненген соонда, улуг шопулак иштий, а оскелерин чем соонда ижер — деп, бүдүрүлге-рецептура салбырының хоолуя фармацеви Алефтина Долгополова бир иеге тайылбырлады. Демгизи четтиргенин илереткеш чорутту.

Коммунист Мария Эренчинованың удуртканы бо коллективте арга-дуржулгазы улуг фармацевтер бар. Алефтина Долгополова, Мамы Ооржак, Александра Соловьёва оларның үлгерлиг ажылын аныяктар ооренип, боттарының билиин амыдыралга быжыг холбап турар. Коллективке ортумак болгаш дээди эртемниг фармацевтер бо-ла немежир. Оларны күш-ажыл харылаар туска комиссия дагдыныкчыларга быжыглаары чаңчыл болду берген. Чижээ, Ирина Юргенсон Иркутскының медицина институдунуң фармацевт салбырын дооскаш, чаа ажылдан кирген. Ону М. Оржакка быжыглаан. Ам ол эмнерниң ыныарын хынаар черде ажылдап турар. Валентина Трубачёва, Людмила Бусырева олар кайызы-даа Красноярскының фармацевт училищезин доозун алган. Амгы үеде олар дагдыныкчыларындан дудак чок ажылдап турар.

Партия, чазактың доктаалдары-биле коллектив доктаамал таныжып, ооң шинтирлерин күүседир хемчеглерни чорудуп келген. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тің «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаал үнгеш чаа-ла ийи ай ажып чоруур. Коллектив ол доктаал-биле танышкаш, чүүл-дүгүүнүн деткээш, ажылдың организациязын улам экижидип, кижи бүрүзү бүдүрүкчүлүг ажылдаарының децилеин бедиткен. Чылдагаан ооң ажыл шагы үзер, озалдаар, сагылга-чурум хажыда бээрлер чок. Ийги квартада 95700 рубльдиг эмин чонга садар планын 102 хуу күүсеткен.

Белен хевириниң эмнерин садар салбырда дорт кижи ажылдап турар. Заводка савалан белеткээн, садарынга эптиг кылган эм-препараттарны чон моон алыр. Эмчиниң рецептизин технолог-провизор хынамчалыг коргеш, келгеннерге чогуур эмнерин бараалгадыр. Бо салбырда Любовь Каусова, Галина Лёшева олар мурнакчы провизорлар. Олар боттарының кылган ажылынга харыысалгалыг, кижилерге кичээнгейлиг.

Эрткен юбилейлиг чылда республикада аптекалар арасынга чарлаттынган социалистег чарышка коллектив чыл түнелги-биле үшкү черни эзлээн. Чедир кылдыкмаан күүлерни мынан анализтеп чугаалашкаш, моон соңгааргы сорулгаларны салган. Чарыштың амгы негелдемериниде 20 хире пункт киргеп. Ол негелдемерни долу күүседир дээш коллектив кежигүнери болдуар-ла арганы ажылган ажылдап турар.

С. ЧООДУ.

ЧУРУКТАРДА: 1. аныяктарның дагдыныкчызы А. Долгополованың В. Трубачёва-биле беседалаажып турары. 2. Белен эмнер садар салбырның мурнакчы фармацеви Л. Каусова.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Кадык камгалал ажылдакчылары! Чоннуң медицина хандырылгазын экижидиңер! Эмнелге болгаш санитар албан черлериниң культуразын бедидиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыглаарындан).

ЭМЧИНИҢ СҮМЕЗИ-БИЛЕ

Кызыл хоорайның № 1 поликлиниказында ревматолог кабинеди ажыттынгаш он чыл болган. Мацаа ревматизм азы чүстери аараалы, чүректиң халыында кемниг улустарны эмнеп хайгаараар болгаш оларның аарыы хамылаазынга удур хемчеглерни чорудуп турар. Үр үениң иштинде чүстер аарыгларын колдуунда ревматизм деп санап турган. А сөөлгү чылдарда ол ындыг эвеси илерээн. Чүстер аарыы дээрге оске янзы-бүрү аарыгларның база бир хевири болурун тодараткан. Бо аарыгны болдурбазы-биле баш бурунгаар улуг хемчеглерни ап, ону хоочуратпазы-биле ажылдарны берүткениниң түннелинде, бо аарыг кызырылган.

Ынчалзажок чүстериниң янзы-бүрү аарыглары эрткен он чылдар иштинде элээн нептерээн. Кажан мага-ботка кандыг-бир хоочураан аарыг турда, чүстерни аартыры ол аарыгның база бир хевирин кылдыр сагындырар. Чижээ, антиналаан (боостаа аарыы), диштери, кулактары база ижин, баары-зараан кижилерге ол бүгү хамааржыр. Ол хоочураан аарыгларны үзе эмдеткен соонда, чүстер аарыы шуут чиде бээр иёкке, азы хаан аартыр болуу бээр. Бруцеллёз, туберкулёз, шизер болгаш хоочураан дизентерия, аллергия база иштики бестерниң аарыглары кижиниң чүстеринге өскерлиишкиннерни болдурар.

Чүстер аарыы ийи кезекке дуваатынар: 1. чүстериниң дегдирип аарыры. 2. чүстериниң кегжирлериниң кырып, дүрбүжүп элээр аарыы.

Чүстериниң дегдирип аарыыр аарыглары соонгу үеде хөй таваржыр. Ынчангаш бо аарыгдан аараанарның 40 хуу хирези инвалид апаар. Чижээ, маңаа ревматоидный артрит хамаржыр. Аарыг хөй кезиниде 30—40 хире хар назылыг улуска таваржыр. Баштайгы үеэшде чүстер аарыы дүне дыңыыр, ыжар болгаш шимчээшкиннер кылырга кончуг берге. Оон чоорту чүстерни шимчээшкиннери чидирип, янзы-бүрү контрактуралар болгаш аныкозтар тыптып болур. Мындыг таварылгада аарыг кижи күш-ажыл кылып шыдавастай бээр. Ону болдурбазы-биле аарыг кижини эмчиниң сүмезин-биле эмневишаан, сула шимчээшкиннер, эзт-хешти нугууру дээш өске-даа ажыктыг чүүлдерни кылыр. Оон аңгыда бодунга таарышкан күш-ажылды кылыры чугула.

Ревматоидный артритте бир дугаарында холдарның чүстери биинин аарып эглеер. Оон чоорту холдарның ажыл-чорудулгазы бахсыраар. Ындыг төлээде, хол-биле кылыр ажылдарны шын тааныштырары чугула. Бижиттиндерде чоон сыптыг демир-ужук-биле, аргыттыларда чүве аргыыр чоон сыптыг аткакты ажыглаа эки. Чүте дээрге аргыттыып турар үеде холдарның шыңгалары быжыгарынга дузалыг. Борбак бичии бөмбүкту хол иштинге иугуй тудары ажыктыг. Бо бүгү мергежилгелер холдарның чүстериниң ажыл-чорудулгазын камгалаарынга дузалыг.

Саматорийлерге, курорттарга чүс аарыгларын эмнээри кол чадаларлыг боор. Чижээ, аарыг чаа эгелеп, чүстер улуг өскерлиишкиннер болбаанда, радоннуг азы сероводородтуг курорттарга болгаш аржаанларга эмнеп болур. Кажан аарыг хоочуран, чүстер бодунуң овур-хевирин чидирип, ажыл-чорудулгазын күүседип шыдавастай бергенде, малгаш-биле эмнээр курорттарны сүмелеп турар. Чүстери аарыг улус курортче чүтее эмчиниң сүмезин өзүгаар чоруп болур. Чүте дээрге чамдык таварылгаларда курортка эмнедишкин аарыгны улам хамыладыптар. Чүстер аарыын үр чыл иштинде эмнээр. Чүстериниң кегжирлери өскерлип, элеп эгелээн таварылгада, хүнзедир турул алгаш ажылдаар улус буттарын дыштандырып, база артык деңзинин аргалыг-ла болза, бодунга кылбаза эки. Улуг аар чүүк көдүрерге, чүстерни кегжирни дораан үрегдеп, эледир. Ынчангаш бо аарыгны эмнедирде, эмчиниң сүмезин барымдаалаары онза чугула.

Т. КОДАНМАЛ,
ревматолог.
Кызыл хоорай.

Елизавета Самдановна Монгуш 1980 чылда Кызылдың медицина училищезин чедиишкинниг дооскаш, Тандыда Кочетово суурнун эмнелге пунктузунга фельдшерлеп ажылдап келген. Оон бээр хөй-даа үе эртпээн. Аныяк эмчи аарыг кижилерге сагыш човангыр, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг, биче сеткилдиг чоруу-биле кочетовчуларнын хүндүткелин чаалап ап шыдаан.

Е. Монгуш совхозтуң малчыннарынын, тараажыларынын база сигенчилериниң күзенчиг аалчызы, идепкейлиг пропагандист. Үүгле бо чылын ол малчыннар ортузунга элээн каш лекция-беседаны чоруткан.

И. ИРГИТ.

ЧУРУКТА: Е. Монгуш аарыг кижини шинчип олур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ӨӨРҮП ЧЕТТИРДИВИС

Бистерни хулиганнар аар кемдеткениниң олум кырынга турувуста, Арыг-Үзүүнүн участок эмнелгезинің ажылдакчылары бистя районнуң кезер эмнелгезинге шалыпкыны-биле чедирген. Оларга болгаш бистиң амы-тынызыны камгалап, кадыкшылывысты катап эгиткен «алдын холдуг» эмчилер — В. Медведеве, В. Шарый-оолга сеткилдивистің ханызындан өөрүп четтирдивис. Ол ышкаш ийи ай дургузунда бисти эмнеп, ажаап турган сагыш човангыр, эптиг-эзлдек сестраларга болгаш санитарларга база улуу-биле четтирдивис. Бо бүгү ажылдакчыларның хүн бүрүде кылып турары кайгамчык буянныг ажыл-ижинге чедиишкиннерни күзедивис.

А. БАДЫНАМ,
Т. ОЧУР-ООЛ.

КАДЫКШЫЛ БОЛГАШ АЪШ-ЧЕМ

Кадыкшыл — иштилелдің байлаа. Чамдык кижилер кадыкшылының дугайында эргени билзе-даа, боттарының кадыкшылын камнаар хүлээлгезин үттүнүп, чем чокта берге дээрзи кижи бүрүзүнге билдингир. Бистиң мага-бодувус тускай бүдүмелдерни доктаамал чарыгдап турар, ол чарыгдаттынган бүдүмелдерни аъш-чем катап тургузуп, орнун солуур. Кижиниң өскүдеэн, сайзыралы, ажылга эвилиг хоолулуг чемни шын ажыглаарындан онза хамааржыр. Ылаңгыя чүрек-дамыр, ижин-шойуңду аарыгдыгда, бүдүмелдер эргилдеэн шын эвес апарганда режим өзүгаар чемненири улуг ужур-дузалыг.

Бистиң аъш-чемивис углеводтан, үстерден, белоктардан тургустунар. Чемден кижи бо хире янзы-бүрү бүдүмелди алыр болгаш оларның хөй чезин солуттунмас шынарлыг. Белок мага-боттуң сайзыраарынга болгаш күштүг болурунга ндигин бээр. Ылаңгыя [illegible] аарыглардың, назы четпээнериниң шин өзүп, сайзыраарынга кончуг дузалыг. Дагаа чуургазы, эзт, сүт болгаш сүттен кылган аъш-чемнер, балык, белок-биле байлак. Бо чеммер дүрген хуулуучал. Назы-хары барымдаа чокка, кижи хүнде ортумаа-биле 70-ден 100 грамм хире белокту чиир ужурлуг. Мага-ботта белок четпестээрге, халдавырлыг аарыгларга удур камгалалы кошкаар.

Углеводтар болгаш белоктар мага-ботка үстү тывылдырыптар деп шагда ынчаар санап келген. Шынында ол ындыг эвес болган. Аъш-чемге үстү ажыглаары чугула апарган. А, Д, К деп болук витаминнер чүгле үеке эстир, оон соонда мага-ботка тараар. Үс дээрге күш-кирериниң кол үндезини. Хөлүн эрттир хөй үс кижиге аарыг тывылдырып боор.

Углеводтар (химиктиг элементилер) — биске кол күш берип турар, ол бистиң аъш-чемивистиң кол кезээнде түрүл турар. Кижи углеводтарны хөй кезиниде хлебтен, картофельден, янзы-бүрү ногаа, фрукт аймаандан, чигирден алыр. Углеводтарның эргилдези үстүн болгаш белоктуң эргилдези-биле тудуш харылзаалыг. Мага-ботка углеводтар эмин эрттир көвүдээрге, үсче шилчий бээр. Оон соонда мага-боттуң янзы-бүрү кезектеринге болгаш кеш адазының клетчатка-ларынга үс тывылдырыптар. Ылаңгыя үс хевирлиг бүдүмелдер дамыларга тыптырга, оон ажыл-чорудулгазын баксыраптар. Семириир чорук чүрек-дамыр системаларының болгаш баар аарыглыг апаарынга чедирер.

Аъш-чемге витаминнериниң рольдуу ноокта чаа билдингеи. 1880 чылда орус эртемден Н. И. Лунин дуржулга чоруткаш, ак күскелерни чаа саттан сүт-биле чемгеренге, өөлдезин-даа эки, төлгүр-даа болган. Оон соонда ол сүтте эргежок чугула бүдүмелдер бар деп түнел үндүрген. Амгы үеде 50 хире витамин барын тодараан. А, B_1, B_2, PP, С, Д витаминнер кижиге онза ажыктыг. Бо витаминнериниң кайы-бирээзи мага-ботка четпестей бээрге, янзы-бүрү аарыг дораан тыптыр. «А» витамин четпестээрге, карактар шоо баксыраар. «PP» витамин ксш, ижин-шойуңду, төп пера системаларының аарыгларындан камгалаар. Витамин «С» мага-боттуң халдавырлыг аарыгларга удур камгалалы бижыктырар. «Д» витамин сөөк системазында дустарының шын тараан турарынга идигни бээр. Бо витамин мага-ботка четпестээрге, кижиниң сөөгү чымчап эгелээр.

Хоранның болгаш шынары багай чеменерден ангыда, кадык кижиге таварышпас чемнер турбас. Аъш-чем бүдүмелдериниң хуулары режимниг чемненириндеи хамааржыр. Дүнеки үеларде ижин-шойуңдуңун бестери 5—10 шак дыштанып ужурлуг. Кежээки чемни үш шак бурунгаар чиирин сүмелеп турар. «Шын чемненирге — назыны узаар» деп чоннуң мерген чугазы бар. Ынчангаш кижи бүрүзү боттарының шын чемненилгезин организаар керек.

А. АКСЕНОВ,
республиканың санэпидстанциязының аъш-чем гигиеназының киллис эргелекчизи.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чылынга тураскааткан байырлал чыскаалының дугайында

Хоорайның ажылчы чоннарының Улуг Октябрьның 66 чылынга тураскааткан чыскаалы 1983 чылдың ноябрь 7-де, эртеңгинин 11 шакта эгелээр.

Чыскаалга ажылчы чоннар каттышкан колонналарлыг келир:

№ 1 КОЛОННА

Хоорайның бүгү школаларының өөреникчилери болгаш башкылары, школа назы четпээнинин албан черлериниң ажылдакчылары.

Чыглыр черге: Ленин кудумчузунда А. С. Пушкин аттыг библиотеканың чанында.

Харылаар кижи: Л. А. Галактионов.

№ 2 КОЛОННА

Педагогика институдунуң, Красноярскының политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының коллективтери, технокумнар коллективтери.

Чыглыр черге: Ленин кудумчузу, Комсомольская кудумчузундан Интернациональная кудумчузунга чедир, № 1 колоннаның соонга.

Харылаар кижи: В. И. Данилейко.

№ 3 КОЛОННА

Профессионал-техникти училищелериниң Профтехобразованиелге талазы-биле эргелелдиң коллективтери.

Чыглыр черге: Ленин кудумчузу, Интернациональная кудумчузундан Каа-Хем кудумчузунга чедир, № 2 колоннаның соонга.

Харылаар кижи: Б. М. Монгуш.

№ 4 КОЛОННА

Октябрь мурнунуң социалистиг чарышының тиилелчизи коллективтериниң, коммунистиг күш-ажыл коллективтериниң, «Тыва сүт тудуг» трестиң автобаазазының, «Тыва көдээ тудуг» трестиң автобаазазының, «Тувсобувьбыт» каттыжынышкынының, институтуң чеменилге черлериниң трестиниң, хоорайның сүт заводунуң, Тываның транспорт эргелелиниң ГМК-зының, Улуг-Хем мяш-улетпүр ажыл-агаарының, Тыва коммунэнергонуң, ном садыгларының талазы-биле республика конторазының, республика типографиязының коллективтери.

Чыглыр черге: Комсомольская кудумчузу, ИХМ чанынга.

Харылаар кижи: О. Е. Кухлов.

№ 5 КОЛОННА

Тудуг материалдары үлетпүрүнүң бүдүрүлге каттыжынышкынының. Одаар чүүл. Аъш-чем. Чурт үлетүрүнүң министерстволарының, «Тудуг тресстери» комбинаттың, «Каа-Хем» разрезтиң, балык заводунуң, алгы заводунуң, Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» ордениг геология-шинчилел экспедициязының, даг-техниктиг кисекциязының, эзт комбинадының, даарамылга фабриказының, Тыва электри четкилериниң коллективтери.

Чыглыр черге: Каа-Хем кудумчузу, парк аксының соогу, № 4 колоннаның соонга.

Харылаар кижи: В. Н. Бехтеров.

№ 6 КОЛОННА

Тываның транспорт эргелелиниң, РСФСР-ниң нефтепродуктулар талазы-биле Курко-митединиң Тыва эргелелиниң, Автоорук эргелелиниң, ОСВОД-туң, Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң, Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң, авиабүдүрүлгениң коллективтери.

Чыглыр черге: Каа-Хем кудумчузу, № 5 колоннаның соонга.

Харылаар кижи: А. В. Рудзинский.

№ 7 КОЛОННА

«Тыва тудуг» трестиң болгаш керээлиг организациялар-ның, «Тыва көдээ тудуг» трестиң, «Красноярскгражданпроект» комплекстиг телевилел институдунуң, инженер-техниктиг шинчилелдериниң Красноярск трестиниң экспедицияларының, Тудуг болгаш архитектура талазы-биле эргелелдиң, ЦЭС тудуг эргелелиниң, «Көдээ электри тудугунуң», тудуг-монтаж эргелелиниң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжынышкынының коллективтери.

Чыглыр черге: Комсомольская кудумчузу, «Тувинская правда» солунуң редакциязының чанынга.

Харылаар кижи: Г. А. Медведев.

№ 8 КОЛОННА

Кадык камгалал министерстволарының болгаш Аптека эргелелиниң коллективтери.

Чыглыр черге: Интернациональная кудумчузу, Кадык камгалал министерстволарының чанынга.

Харылаар кижи: О. К. Ондар.

№ 9 КОЛОННА

Чурттакчы-коммунал ажылагый, Чоннуң амыдырал хандырылга министерстволарының коллективтери.

Чыглыр черге: Интернациональная кудумчузу, № 8 колоннаның соонга.

Харылаар кижи: Н. И. Зверков.

№ 10 КОЛОННА

Садыг министерстволарының, Тыва республикаларының, курсадыг инспекциязының, курхайгаарал лабораториязының, Хандырылга болгаш саарылга эргелелиниң, Материал-техниктыг хандырылга эргелелиниң коллективтери.

Чыглыр черге: Комсомольская кудумчузу, ИХМ чанынга, № 4 колоннаның соонга.

Харылаар кижи: А. Д. Дроздов.

№ 11 КОЛОННА

СЭКП обкомунуң болгаш хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Дүүн Советтиниң Президиумунуң, хоорай Советтиниң күүскомунуң, ВЛКСМ обкомунуң болгаш хооркомунуң, профобласчылдың, солунлар редакцияларының, ном үндүрер черниң, Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле курсе комитединиң, «Билиг» институтунуң, ТДЛТЭШИ-ниң, Күртелерадио комитединиң, Культура, Чыдыышкын, Сан.-хоо, Юстиция, Социал хандырылга министерстволарының, кинофикация эргелелиниң, кинопроканың, ажаалга кассаларының, банкылаының, статистика эргелелиниң, прокуратураның, Физкультура болгаш спорт комитединиң, ДОСААФ обкомунуң коллективтери.

Чыглыр черге: Комсомольская кудумчузу, № 7 колоннаның соонга.

Харылаар кижи: Н. Г. Потехин.

№ 12 КОЛОННА

Көдээ ажыл-агый министерстволарының, «Сельхозтехкурко-мунуң» бүдүрүлгелери, зооветснабтың, Тарая продуктулар болгаш Ацныыр-тываын ажыл-агый эргелелериниң, аэрология экспедициязының, Ыраан ажыл-агый министерстволарының, Мелиорация болгаш сүт ажыл-агый министерстволарының коллективтери.

Чыглыр черге: Интернациональная кудумчузу, Музей чанынга.

Харылаар кижи: А. Т. Сотова.

Шуптуу колоннаар ажыттынган черлерге чыскаалдыр-биле 10 шак 30 минутта келген турар. Каттышкан колонналарның чыскаалдыры оларның шимээшкин чурумун хоорайның шерег комиссары В. А. Озерский харылаар.

Чыскаал үезинде корум-чурумну тударын хоорайның иштики хереглер киллиниң начальниги Е. С. Ключников харылаар.

БАЙЫРЛАЛ КОМИССИЯЗЫ.

ЧАА КИНОТЕАТР

Чаа Шагаан-Арыгда 300 олуттуг чаа кинотеатрны ажылчын комиссия хүлээп алган. «Шагонарнежстрой» трестиң тудугчулары Улуг Октябрьның 66 чыл оюнга таварыштыр чаа кинотеатрның тудуун доозун, ажыглаага киирип турары хоорайның чурттакчыларынга белек болган.

Хоорайның төп кезиниде шевергин чараш туттукган, даштып оңгур будаан кинотеатр Чаа Шагаан-Арыгның овур-хевирин улам каастап турар болу берген. Ол кинотеатр амгы үениң чаа киноаппаратуралары, эт-хекселдери-биле дериттинген.

Улуг, биче залдарда көрүкчүлерге таарымчалыг, чымчак креслолар саалдынган. Делгем фойе, янзы-бүрү бөлүгүмнериниң ажылдаарынга өрээлдер база бар.

Чаа кинотеатрга Ильичиниң лампалары байырлал бүдүүзүнде ыыва берип, баштайгы көрүкчүлерни хүлээп алыр.

Шагаан-Арыгның Чаа Шагаан-Арыгның Улуг Октябрьның 66 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралын делгем, чаа кинотеатрга эрттирери байырлалды улам өөрүнүг болдурар.

С. ОНДАР.

Чаа Шагаан-Арыг хоорай.

телевидение

ОКТЯБРЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртеңги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильм. 9.40 — Концерт залында — школачылар. 10.25— «Я шагаю по Москве». Уран-чечен фильм. 11.40 — Концерт. 12.10— Телемедээлер. 12.15 — 14.15 —Чаңсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35— Документалдыг телефильм. 14.55 — Орус чугаа. 15.25 — Концерт. 15.45 — Документалдыг фильм. 16.05 — Москва комсомолунуң ажыл-керектери. 16.50—«Тоолдуң аалчылары». 18.00 —«Дем каттыжымышкыны». 18.30 — «Эртемненгерелдиг фильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 19.10 — Аар атлетикага делегей чемпионады. 19.40 — «Гонщики». Уран-чечен фильм. 21.00—«Ye». 21.30 — Ырыга аныяктарның 8-ки чурттар аразының фестивали. Комсомолдуң хүнүнге үткүштүр. 23.45— Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Шахтёр» — «Спартак».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртеңги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — География. 8-ки класс. Чиик үлетпүр. 9.05— Англи дыл. 9.35 — География. 8-ки класс. Чиик үлетпүр. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. П. Чехов. «Вишнялыг сад». 10.35 —Башкы дугайында сос. 11.10 —Хоойлу биилер сеи бе? 12.00 — «Эртем-ненгерелдиг фильм: «№ 210 ажыдымышкым». 12.15— Н. Заболоцкийнин лириказы. 13.00 — Куштар болгаш янзар дугайында. 2-ги дамчыдыла. 13.30 — Англи дыл. 14.00— Борис Лавренев. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының ариннары. 14.35— Совет чурулга уран чүүлү. 15.20 — Телемедээлер. 15.25— 18.00 — Чаңсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Челээш». 18.50 — Телефильм. 19.05 — Совет Тываның 40 чылынга. Дамчыдыла. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуар, чаштар!». 20.15 — Спортчу гимнастикага делегей чемпионалы. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.50 — «Время выбрало нас». Беш сериялыг уран-чечен телефильмниң 4-ку болгаш 5-ки сериялары.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республикага чуга булуттаар, чазъавас. Хат кошкак.

Дүне 10—15 градус соок. Хүндүс 6—11 градус, чамдык районнарга 0—5 градус чылыг.

Кызылга чагбас, хат кошкак. Дүне 10—12 градус соок, хүндүс 8—10 градус чылыг.

КИНО

ОКТЯБРЬ 28-ТЕ

«НАПЫРАЛ»: «Бежавшие из ада» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: К-клуб «Чебурашка» 9.30, «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 11.10, 13.00, 20.20, «А зоря здесь тихая» 14.40, «Мужики» 18.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Такой парень» 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Поздняя ягода» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Отцы и дети» 19.20 шакта.

Редакциялың адрези: 667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи чыыдыраа болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түрүүлү киллистериниң 2-37-13, чаңсаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун челбей барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2027.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле түрүү комитединиң типографиязы. (Кызыл Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00948.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 249 (12339) | 1983 чылдың октябрь 29, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Коммунистиг партияның идегелдиг дузалакчызы болгаш дайынчы күр күжү, коммунизмниг аныяк тургузукчуларының мурнакчы отряды — Ленинчи комсомол делгерезин!

(СЭКП ТБ-ның Кыйгырыгларындан).

ЯДРОЛУГ АЙЫЫЛДЫ ЧАЙЛАДЫР

Бүгү совет кижилер-биле бир демей, бистиң республиканың ашылчы ченнары, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыылаарын делүзү-биле деткип, чүүлдүгзүнүп турарлар. Ол дугайын бистиң солуннуң редакциязынга ашылчыннардан, интеллигенциның төлээлекчилеринден кээп эгелээн чагаалар хорачилеп турар. Совет кижилер тайбың дээш деңнеңге бөттарының күш-ашылчы чедишкиннери-биле киришип, тайбың дугайында күзел-бодалдыг чурттап турарлар.

ҮЛҮГНҮ КИИРЕРИ-БИЛЕ

Европага ядролуг боо-чепсекти кызыыаарлар дугайында Женевада чүгаалажыышкыннарга хамаарыштыр «Правда солуннуң айтырыгларынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң харыыларын радиодан дыңнадым. (Хой кадарарда чүктеп алган чоруур бичии әрнёмнигимден чарылбас кижи мен, кандыг-даа медээни солуннар келгелекте ооя дыңнап алыр мен.

Европага ядролуг чепсекти тургуспас дугайында айтырыг бүгү-ниитини дүвүрелдип турар. Ол чүгаалажыышкыннардан шылгыла дыка хой чүүл хамаржыр. Ынчангаш ону чогумчалыг боттандырар дээш Совет Эвилели дыка хой чүүлдерни кылып турарып эш Ю. В. Андропов база хаттап демдегледи. Ядролуг айыылдан Европаны чайладыр, бистиң даанк болгаш бүгү делегеге айыыл чок чоруукту бижыглаар соруглар-биле Совет Эвилели чаа-чаа инициативаларын үндүрүп, ону боттандырар дээш туржул турар. Партияның болгаш чазаның удуртукчузунуң ол харыыларын ынчы-биле деткип, тайбының быжыглаарынга үлүгүн киирери-биле улам кымыңгы 1983—84 чылдарымда мен кыштаглаашкынын чедишкиннинг эрттирер дээш ажылдаарымен.

Д. УСПУН.

Күш-ажылдың доочуну. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

Мөңгүн-Тайга район. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз.

Бригадирге сөс

БИСТИҢ ҮЛҮҮВҮС

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерни амыдыралга боттандырар, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга айтышкыннарын удуртулга болдурбушаан, «Чаа орук» совхозтуң Кочетов аттыг сүт-бараан фермазының комсомолчу-аныяктар коллективи Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш шалыпчы иште хаара туттунган ажылдап турар.

Бистиң ферманың саанчыларының, кадарчыларының хой кезии — аныяктар. Ынчангаш оларның эрес-кашпагайы, тура-сорукку, ажылгыры планныг онаалдаларны ажыр күүседириңге дыка идиглиг болуп турар. Фермавыстың коллективиниң күш-ажылчы коргузүүлери чылдан чылче бедээн. Планныг онаалдаларывыстың күүселдези дээш аравыста чарышты калбартып, аравыска хожудан турарлар чок кылдыр ажылдап турар бис. Ооң түңнелинде коллективтиң ажылында чамдык чедишкиннер бар. 1981 чылда күрүнеге 91 тонна сүт садар планывысты 124 тонна, 1982 чылда 105 тонна планывысты база 124 тонна, 1983 чылда 105 тонна сүт садар планывысты эрткен тос айларда 107 тонна күүсеттивис. Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 14 тонныны немей дужаар бис.

Планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседириңге кол түүл — чарышты дээштиг организастаары болгай. Ында кижи бүрүзү хаара туттунган. Мурнакчыларның дуржулгазын пропагандалаар, оларны ажылга боттуу-биле ажыттаар, дуржулгалыг саанчыларның арга-сүмезин аныяктарга дамчыдар, дагдыныкчыларның ажылын улам идепкейжидер дээш оон-даа өске ажылдарны фермада партия организациязы-биле кады чорудуп турар бис. Ынчангаш хайгааралдан дашкаар артар кижи бисте чок—шупту даалгаларлыг, хүлээлгелерлиг.

Ферманың он саанчыларының иштинде ажылынга бердинген, кызымак ажылдап чоруур хоочун-даа, аныякдаа саанчылар эвээш эвес. Ылаңгыя Елизавета Кан-оолду, Салчак Саны-Маадырны, комсомолчу саанчы Роза Чымбаны чоргаарал-биле адап турар бис.

Иниттиниң малын кыштап хүр-менди ажырар, сүт саалдазын кудулаттас дээш бүгү күүстү ыпаар угландырып, боттарывыстың күжүвүс-биле 160 тонна сигенни, 25 тонна будук-бүрүү белеткеп алган бис.

Ферманың коллективи Октябрь мурнуунуң чарыжынга идепкейлиг киржип, өзек чылдың планныг онаалдаларын күүседириңге бодунуң төлептиг үлүүн киирер дээрзинге бүүрелдиг.

К. ЫНААЛАЙ.

«Чаа орук» совхозтуң Кочетов аттыг СБФ-зиниң бригадири. Эрзин район.

Богун~Комсомолдуң төрүттүнген хүнү

Оля Кыргыс онгу классты 1980 чылда дооскаш, даараныкчылаар күзелин илереткен. Ону малчын ада-иезин Кызылче үдеп, эки ажылдаарын, өөренирин, бергелерге торулбас төлептиг кижи болурун чагаам. Даараныкчылаар фабриказынга баштай өөренирчилеп киргеш, ооң даараныкчылай берген. Комсомолчу кыстың күш-ажылчы чамдары ол-да. Ажыл-ишчи уруг даараныкчының мергежилин иүргеп шиңгээдип алгаш, мурнакчыларның одуруунга киргеп. Ол ышкаш фабриканың хой-иинти ажылынга идепкейлиг киржип келген.

И. И. Гриваның удуртканы комсомолчу аныяктар бригадазында Оля ажылдап турар. Ооң эштери аңаа идегелди көргүзүп, бригадада комсомол эге организациязының секретарынга соңгаан. Ында чаарбы ажыг комсомолчу бар. Оларның ортузунга идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажылды партия эге организациязының удуртулгазы-биле идепкейжидип чоруткан. Ооң түңнелинде бригаданың кежигүннери эки ажылдан, комсомолдуң төрүттүнген хүнүн күш-ажылчы чедишкиннерлиг уткаан. Олар чыл планын хуусаа бетинде күүседир сорулганы салган ажылдан турарлар.

ЧУРУКТА: О. Кыргыс.

О. ОХЕМЧИКТИҢ сөзү болгаш фотозу.

ТАЙБЫҢ ХЕРЕК

СЭКП Тоо Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медегделиин болгаш «Правда» солуннуң айтырыгларынга эш Ю. В. Андроповтуң чаа харыыларын бистиң районнуң ветлабораториязының коллективи изин-биле чүүлдүгзүнүп, сеткил ханышкын-биле күлүүп алган.

Президент Рейганның администрациязының буруузу-биле делегей байдалының дүшкүүрлүг чоруу деңнин чидигленип турарын эш Ю. В. Андропов делегеренгей-биле таймыбырлап. Ак бажыңның даймызырак политиказын сойгалап көргүскен. Аңаа харыы кылдыр кижи бүрүзү, коллектив бүрүзү хамаарышкан ажылын-биле эц-ве эки хандыртынган — бир башка оолаштыр 21 центнер чемгерилге единицазы. Ынчалзажок инектериниң суду эвээш. Малда хорамча база бар. Совхозтуң дирекциязы болгаш тускай эртемнилер моон түңнет үндүрүп, погуур хемчеглерни дарый алыр ужурлуг.

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР

«Кызыл тук» болгаш СЭКП-ниң XXV съезлизи аттыг совхозтар кыштаглаашкынга частан-ла белеткенин эгелээн. Ынчангаш олар улуг ажылды кылган. Ооң түңнелинде олар күүлү чүүле үүрмек сеттелге кылганнар. Кыштаглаашкынны кайызы-даа организастыг эгелээн, малдың продуктулуу чавызаваан. Октябрьниң эгезинден бөөр-ле мал чемнери болбаазырадып берип турар. Ол ажылдагайларының кол зоотехниктери Т. В. Морозова, В. П. Гурков олар малдың чемгерилгезиниче кичээнгейин улгаттырып турарлар. Ынчангаш Ильиканың мал ажылдыгларында күүгүнеге сүт садар чыл планын шагда-ла күүседиккенинге кижи кайгаар чүве чок. «Кызыл тук» совхозтуң саанчылары база багай эвес ажылдаан. Бо совхозтарның зоотехниктериниң болгаш мал эмчилериниң чаңгыс четпес чүвеи — мал бажын остүрериниң айтырыгларын чедир шиитпирлевейн турары.

«Бүрен» совхозтуң мал ажылдыгларының кыштаглаашкынга белеткели четпес болгаш организас чок болган. Үк совхозтуң удуртукчулары малчыннар ортузунга кижизидилге ажылын кошкаткан. Амгы үеде саар инектерге безин мал чеми үүктелип турар.

Кыштаглаашкында шиитпирлеттинмээн айтырыглар аңаа хой дээрзи үстүнде чижектерден илден. СЭКП райкому, райкүүском болгаш көдээ ажыл-агый эргелери илереттинген четпестерни чайладырыпче, кыштаглаашкынга идегелдиг үндезиниң тургузарынче малчыннарның күжүн мөөнүүр аваар.

Дараазында рейд — Чаа-Хемчикке болур.

Рейд бригадазының кежигүннери:

И. Матвиенко — республиканың укказ-ажылдыга каттыжышкынының кол бүдүрүлгезиниң кол зоотехниги.

А. Дорошина — республиканың ветбакалабораториязының радиология калдаанының эргелекчизи.

В. Иптаим — районуп улуучу контроль комитединиң инспектору.

И. Рассеник — «Тувинская правда» солуннуң көдээ ажыл-агый кидиинниң эргелекчизи.

К. Чооду — «Шын» солуннуң көдээ ажыл-агый кидиинниң эргелекчизи.

ЭРЕҢГЕЙЛЭЭШКИННИҢ АГЫМЫНДА

Каттышкан рейд

Иниттиниң малын хүр-чаагай кыш ажырар, ооң продуктулуг чоруун кудулаттас дээш республиканың мал ажыл-агыйының ажылдакчылары бо хүннерде күзелиниишкиниг ажылдаан турар. Ол — бөгүн беш чылдың өзек чылында планныг онаалдаларны долу база ажыр күүседири — арткан чылдарының онаалдаларын чедиишкиниг күүседириниң чугула магадылалы дээрзин малчын, специалист, удуртукчу бүрүзү эки билир.

СЭКП Тыва обкомунуң шиитпири-биле «Шын», «Тувинская правда» солуннарының редакцияларындан, ол ышкаш Көдээ ажыл-агый министерствозунуң специалистиринден база республиканың Күрүнеги уксажылдыга каттыжышкынының ажылдакчыларындан тургустунган рейд бригадазын организаставаш, районнарының ажыл-агыйларында кышка белеткел ажылдарының темпизин, шынарын хынаары-биле аткарган. Бөгүнгү материалда Каа-Хем районунуң фермаларының ажылдакчылары кышка белеткел ажылдарын канчаар чоруп турарын чырыттывыс.

ФЕРМАГА ЗООТЕХНИК ҮГЕ КЕЛБЕЙН ТУРАРЫЛ?

«Ленинчи орук» совхозтуң төп сүт-бараан фермазынга кежээки саалда организастыг эгелээн. Саанчылар инектерге силосту чемгерер черге каал турар аразында, инектер кажаада деспилерден сугну ижип турду. Чаа силос, черге хой хонуктарда чыткаш, карара берген силостан ылгалып көстүп чыдыр. Эргижирээш үрелген мал чемни үндүр октаптар кижи тывылбаан чүве-биле дөмей. Ынчаар-ла хой үе дургузунда хой силос овааланып калган. Ону мал чивес, а органиктиг чемишчидилге кылдыр ажыглаарын кымдаа сагынмаан. Ооң-биле черге-лештир бедик шынарлыг, чаа мал чеми мал чемгерер кажаа иштинге тотчеллеттиниң эгелээрин айытса чугула. Хериниң хаалгазы чок, ынчалгаш чурттакчы чоннуң хуу малы мал чемнинг шыгжамырынче кандыг-даа доктар чокка эртип турар.

Мал суггарар оңгачага чамдыкта суг келбейн баар. Дүнекги үеде малды суггарбайн турарындан эртенги саалдада эвээш сүт ап турарын саанчылар хомудап чугаалап турдулар. Малдан сүт алырынга ооң ангыла чамдык четпестер база шаптыктап турар. Аңаа, бирээде, кадарчыларның мал чидирериң хамаарыштырып болур. Саанчы А. Орлованың сүткүр алды инээ читке-ле ам педели ашкан. Ооң мурнунда читкеш, тывылган элээн каш инектериниң сүт бөөрн эвээжээн.

— Чаа төрээн инектер чоп-та сүт-саан канчар элбээрил?— деп, саанчы Н. Носова хомудалын илереттн.

Бо чөптүг чемелелдиң мында дөрт-ле ай ажыллап турар техник-осеменатор Н. Санчат-на эвес, а кол зоотехник А. В. Шелеховка онаада чөп болур ужурлуг. Ынчалза-лаа бо зоотехникти фермага-даа, совхоз төвүнге-даа сураглаваш, тыпкаш бис. Саанчыларның чаңгыс үн-биле бадыткан турары-биле алырга. А. Шелеховту олар мырыңай чайын-ны чаңгыс катап көрген боон турар.

— Совхозтуң бүгү ажылыпчилери-биле бир демей, бистер, саанчылар А. Шелеховтан хөй-ле айтыырлар салыксаар-лыр бис. Ферма кышка чүге багай белеткепгенил? Сүт-саанны ковудеңриңче кым кичээнгей салыр ужурлугул? Кыштаглаашкын үезинде малчыннар ортузунга социалистиг чарышты канчаар организастаар деп планнап турарыл? Сүттүң шынарын экижидер талазы-биле кандыг хемчеглер ап чоруттунуп турарыл?

«Ленинчи орук» совхозтуң төп сүт-бараан фермазында дувөренчиг байдал тургустунганын үстүнде чижектер хереглеп турар. Зооспециалистерниң харыысалга чок, эрелгей ажыл-чорудулгазының түңнелинде сүт-саан эвээжээн. А эму эдин алыр талазы-биле дээштиг хемчеглер алдынмайн турар. Маңаа кандыг-бир хемчеглер дугайында чугаалаар дээрге-даа херек кырында бар байдалга дүүшпейн баар. Чүге дээрге фермага бистин чоруп турган үевисте ферманың бригадири-даа, зоотехниктер-даа, совхозтуң парткомунуң төлөөзи-даа, көдээ Советтен кым-даа келбеди. Саанчыларның, кадарчыларның биске чугаалап турганы хөй саныг хомудалдарын база чагыгларын демдеглеп бижий тыртып аар чаңгыс-даа удуртукчу чаныыска чок болган. Эрткен кыштың шыңгыы кичээндирин халас бараны хомудаанчы. Ынчан, байдал канчаар-даа ажок ыарын турда, ажыл-агыйның удуртукчулары саанчы, кадарчы бурузунуң сөзүн тускай кыдыраашка бижип ап, дараазында планнаарга өөренип көрүп, сүмележип турганнар.

Төп фермадан Мерген сүт-бараан фермазы улуг дээредевес. Инек кажааларының иштө шык, карамгы. Саанчыларның сөзү биле алырга, ажыл-агыйжы, ак сеткилдиг бригадир В. Черниговпев ол үүн ажылынга чок болду, бо-мынында отчёт кылып турар сураглыг. Саанчылар инектерни саап, сатган судун кыдыраашка демдеглеп турдулар. Оларның кол-ла хомудалы — сөөлүү хүннерде биллинмес кижилер комбикорм оорган турар аварганы. Таныныл чогуп ажыглап алгаш, оорлар шоо-ча чок аңмазарже киргеп, шоолайлыг комбикормну дуне дажыглап ашкаар. А таныныл хүлээлгезин даадыла эзирик турар ковегарга дагзыр чорукту бо хүнге чедир сонсадыр кижи чок.

ХАРЫЫСАЛГА ЧОК ЧОРУКТУҢ ТҮҢНЕЛИ

А. Шелеховка көөрде, «Енисей» совхозтуң кол зоотехниги П. Москвленко фермада бар четпестерни эдер дээш, шынап-ла, ажок дувөреп турар кижи болган. Ол бодунуң ажыл-хүлээлгезин, ажылчыларны база багай эвес билир кижи. Ынчалза-даа четпестерни долузу-биле узуткаптар дээрге, «шаа» арай-ла четпес хиреліг. Маңаа совхоз директору, партком секретары, көдээ Совет күүскомунуң даргазы-биле туруп харылаа херек. Оларның сүмези, а чарыны-даа дузазы чокта чангыс зоотехник чуну канчаар шыгаар дээр силер.

Азы малның коданнарга суг чедирериң ап көрээли. Суг соортур машина үрелп бээрге, улуг досканы тергеге салып алгаш, ооң-биле суг соортурун шиитпирлээннер. Ону деринриңге шоолуг күш үмнес хире, мыдыг турбуже ол ажыл шимчевес турып берген. А кол зоотехник ону дүргедирип негээрдеп өске, инженерлерни албадаар эргеги чок. Ооң уламындан элээн каш кодан хойну кыштаглаашкынның эгезинден-не каш-даа катап суггарбаан.

Мал чемин камныг чарыгдаарынга дезинниң ажыы улуг. Деңзи совхозта бар, ынчалза-даа ону мынчага чедир мал чемгерер черге тургузуп чадап каан. Ооң уламындан мал чемни хемчээл чок үндүрүп турар. Мал чеми үлээр И. Дараа чудүрүп чоруткан сигенинин-даа, силозунун-даа саңы-түүн демдеглевейн турар. Хаваа болгаш сүт-бараан фермаларынга чарбаны хуниүк эвес, а каш хонуктуун хары угда берип турар. Ону инектерге үлээрде кочалдар-биле дажыглап турар. Бирде хой, чамдыкта эвээш-даа болур. Ындыг чаңгыс аай эвес хемчээл инектиң сүттеериниге эки салдар чедирбейн турар. Хүнде берин турар эвээш эвес (инек бүрүзүнге сес килограмм чемгерилге единицазы) мал чеми чогуур продуктуниг-биле эгиттирбейн турар. Амгы үеде инек бүрүү ортумаа-биле хонукта үш-ле килограмм, чайгызындан ийи катап эвээш, сүтү берип турар. Саалданың эвээжээнинің кол чылдагааны — саанчыларның чурум-сагылга болгаш харыысалга чогуда. Хүннүң-не ийи-үш саанчы а шалың алыр хүннерде деп кезии, ажылче үмнейн баар. Өске кижи буу-хаа саарга, инек өскелээр, сүдүн четче бөрбес.

Саанчылардан П. Сумуна, Т. К. Буурулдай олар ажылче бо-ла үмнейн баарлар. Оларга хамаарыштыр кандыг-даа хемчет алырга, түнел чок болуп турар. Оларны солуур саанчылар тывылбас. Бо бүгү четпестерге бүрүүлүг кижи — бригадир Х. К. Чолан-оол. Бүгү хемчеглерни ол алыр ужурлуг. Тускай эртемнилерниң болгаш коммунистерниң саалда үезинде фермага баар графигин совхоз директорунуң дужаалын өзүгаар өскан турда, ол база күүсеттинкейн турар. Сүт бүдүрериниге дуза болгаш контроль үргүлүг турар ужурлуг.

Кыштаглаашкын дугайында отчётта бүгү кыштаглаар белги дээрзин айытканы. Ынчалза-даа ооң шын эвээн аңаа турувуста-ла биллинге берди. Бистин четкен үш кыштаавыстың чүгле чаңгызында мал кыштадып болур болду. Ийи кыштагда кажааларда чыдыр кинртинмээн, сеңгелер бузук, хомурдаш соортунмээн. Малчыннар чурттаар бажыңнарының соңгаларындан будун артыр чүве чок.

УТТУНДУРГАН КОРМОЦЕХ

«Улуг Октябрь» совхозта ажок эки кормоцех бар. Аңаа мал чемнерин канчаардаа болбаазырадып болур. Ындыг чугула хереклелди чүгүс муң акша-биле тургузуп каан. Ынчалза-даа ол ажылдап чок турар. Ооң сүт дамчыдар хоолайы эрткен кыжын-на доңуп калган. Ындыг турбуже, изиг чайны өттүр аңаа-кым-даа хол дегбээн. А мал чемни бүдүүге чип турар. Мал чеми үлээр кижи база чок, түнде чеже хире мал чемнинің чарыгдаттынып турарын биллинмес.

Мында саар инектер турар ийи кажаа белем эвес, оларда инек ижер сугу кириптинмээн, одалга системазы үрелик хевээр. Хаваа кажаазында байдал база багай, ында клетка-лар септеттинмээн. Чем белекээр арөзелге кижи кылаштаары берге, цемент шала «самдарарын» калган. Малгаш сүстүн чыдар. Маңаа үргүлүү келип кол зоотехник А. А. Тексев боду безин олаш орта эртин шыдаадыы.

Районда бо совхоз мал чемин-биле эц-ве эки хандыртынган — бир башка оолаштыр 21 центнер чемгерилге единицазы. Ынчалзажок инектериниң суду эвээш. Малда хорамча база бар. Совхозтуң дирекциязы болгаш тускай эртемнилер моон түңнет үндүрүп, погуур хемчеглерни дарый алыр ужурлуг.

РОССИЯНЫҢ БЕШ ЧЫЛДА БАЗЫМНАРЫ

Үлетпүр ажылдакчылары тос айларның продукция сайгарар планын 101 хуу күүсеттиг. Кылыгларның ол чүгүлү хевирлерни кылып үндүрериниң даалгалары ажыр күүсеттингем деп РСФСР-ниң ТСЭ-зиниң РСФСР-ниң үлетпүрүнүң Күрүне планын 1983 чылдың тос айларында күүсеткениниң түңнелдериниң дугайында дыңнадымда чугаадап турар.

Үлетпүр бүдүүрүлгезиниң хөгжүлдезиниң шапкынчаанын, кол-кол экономиктиг көргүзүүлериниң экижээнинында демдеглээн. Эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, бүдүүшкүнүүн ниити хемчээлдинин немелде өзүлдези 3,8 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүүкчүлүү 3,6 хуу бедээн; ооң күсели-биле продукциянын немелде өзүлдезиниң 95 хуузу алдынган.

Автономнуг республикалардың, крайларның болгаш областарның, Москва болгаш Ленинград хоорайларының үлетпүрү Чита болгаш Магадан областардан өскезин шуптузу продукция сайгарар планны күүсеткен.

Нефть (газ конденсады-биле кады), газ тыварының, кан хоолайлар, приборлар, автоматизация болгаш санаалга техникының херекселдерин, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүүн технологтуг дериглерни, электровозтарны, салынызны, үүүш камгалаар химиктиг чепсектерни, көдээ ажыл-агый машиналарын, мал ажылының болгаш мал чемнерниң машиналарын болгаш көдээ ажыл-агыйга өске-даа техниканы кылып үндүрериниң планнары күүсеттингем.

Эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, кылып үндүрери доктаатты-ган пландан хожудаан продукцияның аттарының саны кызырылган.

Металл конструкцияларының камналгалыг хевирлерин, улам улуг техника-экономиктиг параметрлерлиг үлетпүр роботтарын, машиналарны болгаш дериглелерни саныг программа-биле башкарар болгаш «болбаазырадыла төвү» деп хевирлиг, демир чонгурун чазаар станоктарын кылып үндүрери көвүдээн. Үлетпүр продукциязының эргижирээн 1,5 муң хевирлерин бүдүүлгеден ужулбушаан, кылыгларның 1,2 муң ажыг чаа хевирлерин бүдүүп үндүрүп эгелээн.

Чоннуң хереглел бараанналарының хөй кезии бүдүүрүп үндүрериниң планнаттынган хемчээли чедип алдынган, үлетпүрүүн ажылының техника-экономиктиг көргүзүүлери экижээн, шынарының дээдү чергелиг продукциязын кылып үндүрери көвүдээн.

Оон-биле кады үлетпүрүүн ажылында четпестер баар турган. Минералдыг чемишчидилгелерни, каустиктиг соданы, химиктиг пистерин болгаш удаазыннарны, доктаамал токтуг электри шимчедиктерин, химия дериглелерни, хендир ажаал алыр комбайнарны, тудуг мыяжын, эптээр демир-бетонну, даштыкы аргыглыг хеття, хам идиктерни, хеп чуур машиналарны, соодукчуларны болгаш өске-даа чамдык кылыгларны бүдүүрүп үндүрериниң планнары күүсеттинмээн.

Чамдык бүдүүлге каттыжышкыннары болгаш бүдүүлгелер күш-ажылдың бүдүүкчүлүүнүң, бот-уненин, чылдаанын талазы-биле планнарны күүсеттээн, чоннуң хереглевейн турар продукциязын кылып үндүрүп турган.

Үлетпүр каттыжышкыннарының болгаш бүдүүлгелериниң коллективтери бүдүүлгенин ажыктының болгаш ажылдың шынарын улам-на бединдер, ажылды организастаарын экижидериниң база күш-ажылдың саылга чурумун быжыглаарының, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседирин хандыраар талазы-биле ажылдарны чорудуп турар.

(СЭТА).

КУРЛАВЫРЛАРНЫ КАМНААР

Дүүн СЭКП обкомунга партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшаның удуртулгазы-биле республиканың арга-ыяш курлавырларын камнаг ажыглаарының айтырыгга хамаарышкан хурал эрткен. Аңаа партия обкомунуң секретарьлары болгаш өске-даа харыысалгалыг ажылдакчылары, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ыяшты белеткээринге болгаш болбаазырадырынга киржип турар көдээ ажыл-агый, ыяш ажыл-агый министерстволарының ажылдакчылары киришкен.

Республикада бар ыяш курлавырларының ажыглалын үндезини-биле экижидерн, арга-ырыгны өстүрер талазы-биле ажылдарны чорудары чугулалдеп, хурал айыткан болгаш гудуг организацияларының, совхозтарның база ыяш хереглеп турар өске-даа бүдүүлгелериниң ыяш чарыгдалын контрольлаар ажылды ыяш ажыл-агый органнары күштелдирер ужурлуг дээрзин демдеглээн.

Национально-краевед... отдел

ТҮҢНЕП ТУРА...

Күш фабриказының ажылчыдары Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатканы социалистиг чарышка киришкеш, ол бирги беш чылдың өзөк чылында планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни амыдыралга боттандырар талазы-биле элээн ажылдарны кылган.

Коллектив эт бүдүрериниң чыл планын октябрь бирге чедир ажыр күүсеткен болгаш онаалдаа көрүнгенинден 80 тоннаны хөйүү бүдүрген. Дагаа чуургазы бүдүрериниң чыл планындан бем миллион чуурга хөй бүдүрүүнүн. Күрүнеге чылда 200 тонна эттиг орунга 300 тонна эт, 17 миллион чуурганың орунга 19 миллион чуурга саттынган. Фабрика амгы үеде он бирги чылдың дөрткү чылының үлүүнде ажылдап турар.

Бир муң чуурганы бүдүрериниг бистиң коллектив 1,9 чемгерилге единицазын чарыгдаарын көргеп, а оператор Бичe-оол Оолак биле дагаа ажакчызы Валентина Долганина маңаа 1,7 чемгерилге единицазы чарыгдаан. Чуурга сорттаар Вера Шумова үүнде кылдыр үлүүн үргүлүү 110—120 хуу күүседи келген. Автопаркта Николай Ткачёвтуң удуртканы партболуу Абакадан 1200 тонна комбикормку соорткен болгаш кымар-чаар материалдарны база артык кезектерни элээн хөйүү кымнап алган. Коммунистерниң ажылга-даа, амыдыралга-даа мурнакчы чоруун өске ажылчыларга, ыламгыя аныяктар эдерип турар.

Чылдың эрткен тос айларында муң чуурга бүдүүлүүнүн бот-үнези планда көрүнгенинден 2 рубль 35 көпеек, а бир центнер немелде дедиилиг бот-үнези 12 рубль 70 көпеек эвээжээн. Ынчангаш бир муң чуурганың сайгарар өртээ 102 рубль 48 көпеек, бир центнер эттиң өртээ 172 рубль 71 көпеек болган. Бо дээрге бистиң байдалывыска багай эвес түнел.

Бисте төрүүр даалгалар пеги коллективтиг керээже бүрүн шилээн, а мал чеми болбаазырадыр цех ажылдың бо дешилгелиг аргазы-биле дөрт чыл ажылдап турар. Бо чорук ажылга көскү идигни берген. Ооң ынай фабрикага чаартылгалар болгаш эде дериишкиннер база болган. Күш-ажылдың сагылга чурумунуң экижээнин ниити чедишкинге улуг салдарны чедиргеп. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга бистиң коллектив үлүүн мынчаар киирип турар.

Күш фабриказының ажылчыдары тос айларын социалистиг чарышының түңнелин үндүрүп турда, келир чылдың баштайгы айының планныг онаалдаларын чыл төнчүзүнге чедир күүседирин хүлээгеп.

В. ЕГОРОВА.

күш фабриказының экономизи.

ИЛЕТКЕЛЧИ ЧҮНҮ ЧЕДИР ЧУГААЛАВААНЫЛ?

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

Каа-Хемде «Кызыл тук» совхозтуң партбюрозунуң эрткен отчёттуг уеде кылып чоруткан ажылын оон секретарь В. С. Кызыл-оол илеткелинге хандыр анализтээрин орадлаштыкан. Шынаа-ла, ажыл-агый чүүлүн Алыш-чем программазын боттандырарынга салышкынны киирер дээш алаан ажылдарны кылып чоруткан. Күрүнеге эвт болгаш сүт садарының чыл планында хонудашынар бар-даа болза, ону күүсеглиг болурунуң арга-лары ажыл-агыйда бар.

Ынчалза-даа ажыл-агыйда четкестер хөй. Хураалың баштайгы шактарында-ла ол айтырыгга илеткелчи-даа, санал берген коммунистер-даа доктаанда, совхозтуң адыр бүрүзүнде хонудашкынларны чидин-биле шүүмүлүүлүп, мал бажының чидирин чыл саныпдан өзүп, оон продуктулуу вудулап турар.

Ажылдың шыпары кадрлардан хамаарлыг. Бирги эвлүгде совхозтуң дирекциязы болгаш партбюро ол айтырыгже кичээнгей салыр турган. Ону ходга албаанындан бо үеге чедир совхозта чаңгыс-даа класстыг специалист чок. Оон-биле калы малчыннарың чүүрттүүлге байдалынче кичээнгей кошкак. Оларның турлагларынче электри шугуму шеддүүмээн, а ол оң чугуза чүүл болур. Ындыг четкестер малдың чаш толуп бүрүн алырынга база шинчыктаан деп илеткелчи-даа, санал берген-нер-даа санаан турар.

Келир кышка белеткел айтырыгга коммунистер доктаанар. Бо чылын совхозтуң девискээринде сигеннің үнгеен багай эвес-даа болза, мал чемин чедир белеткеп албаан. Кыштаглардың сеңгелгези база шоолуг эвес. Ынчангаш бо чылын ажыл-агый-ның удуртукчулары, коопер-специалистер, хөй-ниитин организациялары мал кыштаалашкынынче кол кичээнгейин үлгандырып, хамаарышкын ажыл-черек дээш негелдеп улаттырары чугуза. Мал чемин хумагалыг чарыгдаар ажыла совхозта улуснуң контролдуң кол болгуң, администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаарын боттандырар комиссия, депутаттар хөй санның активтерин илеткелиг киржилгезин чедип алыр үжүрлүг дээрзин хуралга демдеглээн.

Хову ажылында четкестерге илеткелчи доктаанган. Бо адырга түүнелиннде бише-ортунуг чүве чок. Чыл планы доктаамал үстүп келген. Ол чүүл көргүзүп турарын дээрге, чер ажылының культуразының куду шынарлыны, агротехникиниг болгаш хову ажылдарын ой-шаанда чорутпайн турарын бадыткап турар. Оон-биле чергелештир часкы хову ажылдарының күскү дүжүт ажаалдазының хүүсалары чыл санында үзүп келген. Совхозтуң инженер-техникиг албаының ажылы база куду деңнелде. Бо чылдың эрткен тос айларында техника эдилелиниң коэффициентизи чавыс болган.

Совхозтуң экономикиг болгаш социал хогжүлдезинде коммунистериң киржилгезинің дугайында чугаа база болган. Үйнүүн бар үжен алды коммунистер 24-у материалдыг бүдүүлгеде ажылдан турар, оларның аразында 10 кижи мал ажылында, сезен — механизатор. Хову ажылында хаара туттунганларның саны эвүүн.

Отчёттуг үениң дүргүзүнде СЭКП кежигүнүнге чүүле ийи кижини хүлээп алган. А бүдүүлгенің аныяк мурнакчылары, коммунистер бедик адынга толептиг ажылчыннар бар-даа болза, чүүл мынаан өскүс болганын илеткелчи-даа, санал берген-нер-даа санаан турар.

Келир кышка белеткел айтырыгга коммунистер доктаанар. Бо чылын совхозтуң девискээринде сигеннің үнгеен багай эвес-даа болза, мал чемин чедир белеткеп албаан. Кыштаглардың сеңгелгези база шоолуг эвес. Ынчангаш бо чылын ажыл-агый-ның удуртукчулары, коопер-специалистер, хөй-ниитин организациялары мал кыштаалашкынынче кол кичээнгейин үлгандырып, хамаарышкын ажыл-черек дээш негелдеп улаттырары чугуза. Мал чемин хумагалыг чарыгдаар ажыла совхозта улуснуң контролдуң кол болгуң, администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаарын боттандырар комиссия, депутаттар хөй санның активтерин илеткелиг киржилгезин чедип алыр үжүрлүг дээрзин хуралга демдеглээн.

Хову ажылында четкестерге илеткелчи доктаанган. Бо адырга түүнелиннде бише-ортунуг чүве чок. Чыл планы доктаамал үстүп келген. Ол чүүл көргүзүп турарын дээрге, чер ажылының культураз

Комсомол амыдыралы

КҮЖҮН, БИЛИИН БЭЭР

Сүт-Хөл районуң комсомол конференциязы болуп эрткен. СЭКП Төп Комитединиң июнь (1983 ч) Пленумунуң, ВЛКСМ-ниң XIX съездиниң шиитпирлерин амыдралга боттандырар талазы-биле районуң комсомол организацияларының сорулгаларының дугайында илеткелди ВЛКСМ Сүт-Хөл райкомуң тургузар талазы-биле оргбюроонуң даргазы С. Комбу кылган.

Чаа районну организастап тургускаанының кол сорулгазы—тус черниң экономиказын база культуразын бүгү талалыг шанкын хөгжүдери, чонуң чаагай чоруун бедидери болгаш коммунистиг кижизидилгени улам ыцай эжиндери болур. Ол хүндүлүг болгаш харыысалгалыг сорулганы шиитпирлээринге эвээш эвес үлүг-хуулу районуң комсомолчулары, аныяктары кирер дээрзки конференцияга демдеглээн.

Районуң комсомолчу-аныяктары Коммунистиг партиниң ада сагыш салышкынынга харыы кылдыр бедик будуруккулуг күш-ажыл, быжыг сагыага-чурум, эки өөредилге дээш турҗуп турар. Бүгү чуртта ышкаш районуң комсомолчуларының ортузунда «Аныяктарның шалыпчы күш-ажылын, биилин, мергежилин, мергежилгенин болгаш чогаадыкчы чоруун — он бирги беш чылга!» деп патриоттуг шинчээшкин калбарган.

— Мал ажылынче аныяктарны хаара туудары —көдээ черде амгы үениң бир чугула сорулгазы—деп, «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д.-Н. Ч. Ооржак саналынга оңзалап демдеглээн. Бо ажылды Казах ССР-ниң чамдык областарында эки турҗуп тургаанын ол айтып, Тываның аныяктары олардан үлегер-чижекти алырын чугаалаан. Хойжуның ажылдап турары Оргу-Шөл хойжу бригадазы республикада бир дугаар комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадазы турган, оон кежигүннериниң наанын улгатканынлаа ол дүшкен. Бригадада 13 малчының 6-зы пенсионер. Олар-ны солуур аныяктар чок. Бир эвес аныяктарга ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалларны тургузуп бээр болза, олар чүге малчынваа ажылдаваа деп? Маадырның чугаазын конференцияның делегаттары чүүлүгүүнүн дестээш, бо талазы-биле ажылды экижидериниң чугулазын айытканнар.

Конференцияга «Сүт-Хөл» совхозтуң комсомол комитединиң секретары С. Монгуш, «Алдан-Маадыр» совхозтуң комсомол комитединиң секретары Р. Ооржак, Баян-Тала ортумак школазының башкызы Т. Рычкова, «Октябрь 30 чылы» совхозтуң комсомол комитединиң секретары К. Дөңгак болгаш өскелер-даа санал бергеннер.

Конференцияның ажылынга СЭКП Сүт-Хөл райкомуның бирги секретары Г. С.-М. Иргит, ВЛКСМ обкомуның секретары Б. К. Шомбуй киржип, чүве чугаалаан.

Илеткелчи болгаш конференцияга санал бергеннер районуң комсомол организациясының ажылынга анализти берип чеднишкиннерни демдеглеп, кол кичээнгейни четтестерге болгаш чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларже угландырып, оларны күүсеңнаринче комсомолчуларның болгаш аныяктарының күжүн, биилин, мергежилин мобилизастаарының чугулазын демдеглээн.

Конференция чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Конференция ВЛКСМ Сүт-Хөл райкомуң сонгаан. ВЛКСМ Сүт-Хөл райкомунуң бирги организастыг пленумунга оон бирги секретарыга С. Ф. Комбуну сонгаан.

Б. НИКОЛАЕВ.

КИЧЭЭҢГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуниуң айтырыгларына харыларны делегейниң хөй-иниитизиниң болгаш парлалгазының кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Совет Эвилели бодунуң тайбың политиказынга шынчы болгаш ядролуг аймылдан Европаны чайладыр, делегейнин ол дивинге болгаш бүгү делегейге айыыл чок чоруктуг,тайбының быжыглаар дээш дидим шиитпирлерни хүлээп алырынга белен деп, янзы-бүрү чурттарның күрүне болгаш политиктиг ажылдакчылары, массалыг информацияның чепсектерни оңзалап демдеглеп турар. Ю. В. Андроповтуң харыларында көдүрген Совет Эвилелиниң даштыкы политиктиг чаа инициативаларының тайбыынче сымыш чок чүткүлдүүн, ханы утка-шыныарлыын, сарыылдыг характерин делегейниң политиктиг ажылдакчыларының чугааларында, парлалга органнарының, радиоонуң болгаш телевидениеңниң таймылбырларында дорту-биле айтып турар.

Женева чугаалажыышкыныларына чогумчалыг дугуржулганы кылырына ханы соонуургалдыын ССРЭ база катаа бадыткаан-дыр деп, Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну бижээн. Женевада совет-америк чугаалажыышкыныларны Рейганың администрациязы муңгаштаалыышкынче киргген. Вашингтонуң шугумунуң алыс утказы хевээр арткан: Барыын Европага ядролуг америк чаа ракеталарны тургузуп турган, ССРЭ-деи ыракта артык шериг күчүзүн бодунга хандырып алыры болуп турар.

Европага ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында Женевада совет-америк чугаалажыышкыныларга тодаргай болгаш чогумчалыг турушту Совет Эвилели эвлеп келген болгаш эвлеп-даа турар деп, Чехословакияның «Руде право» солуну демдеглээн. АКШ бодунуң ракеталарын Европага херек кырында эккеп тургузуп эгелегиже чедир Женевага совет-америк чугаалажыышкыныларны уламчылап болурунга ССРЭ бүзүреп турар деп, солун айытган.

Боо-чепсекти контрольдаар талазы-биле бодунуң чаа саналдарының дугайында совет удуртукчу чарлаан-дыр деп, «Вашингтон пост» солун бижээн. Ынчаарга ортумак ыракшылдың ядролуг америк чаа ракеталарын Барыын Европага эккеп тургузарын Женева чугаалажыышкыныларын уламчылаар арганы болдурбас апаар дээрзин ол тодаргай сагындырган деп, солун демдеглээн.

НАТО-га ажыктыг кылдыр шериг-стратегтиг байдалдың өскерли бөөрин Совет Эвилелиниң кажан-даа болдурбазын Ю. В. Андропов оңзалап демдеглээн-дир деп, «Нью-Йорк таймс» солун бижээн. ССРЭ ооң-биле чергелештир сарыылдыг чорукту илергейлеп, Женева чугаалажыышкынларына депшилгени чедип алырынче угланган чаа саналдарны база киргген-дир деп, солун айытган.

Европада ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектерни кайы-да талага бир дөмей деңнелдиг кылдыр кызырар дугайында дугуржулганга Совет Эвилелиниң беленин Ю. В. Андропов айткан-дыр деп, Барыын Германияның «Франкфуртер алгемайне» солуну бижээн. Ортумак ыракшылдың ядролуг америк чаа ракеталарын Барыын Европага эккеп тургузарындан АКШ ойталаар болза, Женевада чугаалажыышкыныларны уламчылаар болурун совет удуртукчу онзалап демдеглээн деп, Англиниң «Гардиан» солуну дыннаткан.

Америк ядролуг чаа ракеталар Барыып Европага кеступ келир болза, Женевада совет-америк чугаалажыышкыныларны уламчылаар аргажок апаарын Ю. В. Андропов дортуубиле медеглээн деп, Францияның «Матин» солуну айытган. Барыын Европага баштайгы америк ракеталарны тургузуп эгелей бөөрге, чугаалажыышкыныларга Москва «эвилеңге» апаар деп бадыткан турар. Барыын чүкте кордаашкынынга совет удуртукчуның ол медегелеи согуушкуну таварыштырган деп, солун демдеглээн.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢНЫҢ БТЧ-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Гренаданың тайбыга ынакшылдыг болгаш хостуг улуузунга удур АКШ-тың ажык агрессиязынга делегейниң улустарының киленгээнинин Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң мыда тараткан медеглелинде оңзалап демдеглээн.

Тайбың, демократия болгаш улустарның хамаарышпас чоруу кымга-ла үнелиг болдур, ол бүгү кижилер Гренадага удур Рейганың администрациязының ол араатанзыг үүгедиишкинин шиитпирлиг-биле буруу шаплыыр, бүгү чазактарны, политиктиг партиларын, хөй-иниитиниң болгаш шажын-чүдүүн организацияларын, а ол ышкаш тайбың талалакчыларының шинчээшкиннерин америк агрессинга киленгеп, буруудадырынче кыйгырып турар. Ол агрессияны канчан-даа агартыл болбазын ТБЧ-ниң медеглелинде демдеглээн. Гренаданың чурттакчылары боттарының иштики херектерин боттары шиитпирлээр ужурлуг.

АКШ-тың шерит механизмин Гренадага интервенциялаары кылыры-биле хөделдирин үнелээн чорук — АКШ-тың чазаанның делегейде империалистиг политиказының үлегеридир. Ол девискээрде ол чокка-да душкүүрүг байдалды улам чидиглеп,дирин турарын мындыг агрессиның шиитпирлин-биле чок кылырын шеннеринче тайбыга ынакшылдыг бүгү күштерин, бурунгар депшилгелиг кижилерин кыйгырын тур бис. Гренададан ходуп мрат! АКШ-тың шериглери — Гренададан үнүп чоруур ужурлуг! Гренаданың улузунуң суверенитеди болгаш бот-тодаратты эргезин хүндүлээрин шеген тур бис деп ооң медеглелинде чугаалаан турар.

КНО-НУҢ БИРГИ КОМИТЕДИНДЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-ның Кол Ассамблеязының бирги комитединде (политиктиг айтырыглар болгаш аймыл чок чоруктуг, боо-чепсекти дүжүрериниң айтырыглары) боон турар санал-оналдар солчуушкунуң киржикчилериниң кол-ла кичээнгейинде чепсегленишкинин сонсадырының айтырыглары, ол талазы-биле Совет Эвилелиниң чаа тайбың саналдары туруп турар.

Ядролуг чепсектиң кижи төрелгеннеге чыгалып турары кыжаныышкынын узуткаарынче күженнишкинин угландырышаан, делегаттар, массалыг узутказашкынның өске хевирлериниң, ылаңгыя химиктиг чепсектен үнүп кээр аймылының дугайында билгеп турарының эргежок чугулазын демдеглеп турарлар. Чепсегленишткинин дүжүрер талазы-биле тодаргай хемчегларын боттандырары дээш демиселдиг эң чугула сорулгаларының биредээн болза, химиктиг чепсекти ажыглаарын болгаш курлаарын хорудаары болурун Филиппиниң төлөөлекчизи К. Торнудо чугаалаан.

Совет Эвилелиниң оларның чугаалажыр коргуже киргеннин чаа тайбың инициативазын бирги комитединиң кежигүү күрүнелериниң улуг сонуургалын болдуруп турар. Чепсегленишткинин сонсадырынче угланган чугаалажыныкка болгаш кооперацияга үндезилээш, кылып үндүүп турар продукциниң чурттуп даштыкы садында үлүү улам улгадып турар.

ЧУРУКТА: Будапештиде телефон кылыр завод хууда ажыглаадың мындыг саналга херекселиг база кылып турар. Оларны эртем болгаш өскелиге черлери, демир-орук транспортунда болгаш банкыларда-даа ажыглап турар.

МТН—СЭТА-ның фотозу.

Планнарны-хуусаазында

СОФИЯ. БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң чанында социал информациялың чаңгыс аай системаның комитеди бо чылдың тос айларында республиканың социал-экономиктиг чаңгыс аай планының күүселдезиниң түпелдериниң дугайын ыңдыг парлаан. Экономиктиг кол-кол көргүзүглер талазы-биле ол план күүсеттинген деп дыннадыгда демдеглээн. Экономиканың кол адырларында күш-ажылның бүдүрүкчүлүг 5,5 хуу өскен. БУР-нуң даштыкы садыг саарылгазы 10,5 хуу көвүдээн. Социалистиг чурттар-биле, ылаңгыя ССРЭ-биле республиканың даштыкы экономиктиг харылзаалары калбарып, чедиишкиниг хөгжүп турар.

Экономиканы хөгжүдериге чедип алган эки түпелдер болгаш күш-ажылдың улам өзүп турар бүдүрүкчүлүү чонуң амыдыралының деңелин бедидеринче угланган демчеглерни боттандырарын чедиишкиниг уламчылаар арганы берип турар.

Кышкы сезон будуузунде

ПРАГА. Чехословакияның электростанцияларында, улус ажыл-агыйының өске-даа будуургелериниде кышка белеткелдин массалыг хыналдазы эгелээн. Энергетиктиг хөй-хөй объектилер профилактиктиг септелгелин соонда ажыглалда хуусаа бетинде кирген дээрзин хыналда көргүскен. Оларның аразында чуртта атомнуг баштайгы «В-1» деп электростанция база бар. Ол электростанция Ясловск-Богуницеле туруп турар.

Оттулар чүүлү думагалаар сорулга-биле ЧССР-ниң чазак органнары чурттага болгаш улептүр бажыңнарынче чылыгны бээрининг чаа нормаларын доктаадыр кирер дугайында шиитпирин хүлээп алган. Энергия камнлгазының улуг курлавыры мыда бар, чуге дээ чуртта казып тып турар бүгү хөмүр-дашын бештин бир кезиниңен хөйү одалгада чарыгдаттынып турар. ЧССР-ниң садыг четкилериниче сонгалар болгаш эжиктер чылыглаар чаа материалдар, бажыңнарга температураны доктаамал тудар чылыгның автоматтыг таарыштырыкчылары хөй-биле киргилээн. Котельнаяларга болгаш квартираларга он таарыштырыкчыларны массалыг-биле тургузуп ажыглап эгелээрге, чылда 20 хуу чедир оттулар чүүлүн камнлгазын, ол бээр.

Улуг санала тоову

ГАВАНА. Кубаның Камагүей хоорайында улуг санала тоову хуусаа бетинде ажыглалга киргеп. Анаа улуг хемчеңдиг чорудулгаларны Совет Эвилелиниге кылып бүдүргеп бедик будуруккулуг электрон-санала машиназы үүседир. оон төлевилелин социалистиг чурттарның эртемденнери болгаш инженерлерге ажылдап кылган.

Санала техниказын улус ажыл-агыйынга иептередиз болгаш будурер талазы-биле совет-куба кады ажылдажылга амгы бо беш чылда улам быжыккан деп, автоматизациялың болгаш санала техниказының национал институдунуң удуртукчуларының бөөрээ А. Герра СЭТА-ның корреспондентизинге дыннаткан. Оон чаңгыннанчак херечензи — Камагүей хоорайда чаа төөтү ажытканы болур, Совет Эвилелиниге белеткелди эрткен куба специалистер мыда ажылдап турар.

Семинар

ХАНОЙ. «Амгы революстуг үе-чада тус черниң парлалгазының ролю болгаш сорулгалары» деп темаге тураскаткан журналистер семинары болгаш. Ук семинар социалистиг Вьетнамның найысылалыыга болуп эрткен. Республиканың журналистер эвилелиниң даргазы Чан Лам эвилелдин чингине секретары Дао Тунг, чурттуң провинциялар болгаш хоорайлар солуннарының кол редакторлары ооң ажылынга киришкен. Вьетнамның Коммунистиг партиязының болгаш чазаанның шиитпирлерин пропагандалаарынга, республиканың мурнунда туруп турар политиктиг харыысалгалыг база социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээринче массаларны мобилизастаарынга массалыг информация чепсектерниң авангардчы ролю семинарга демдегяеттинген. Тус черниң парлалгазының ажыл-чорудулгазып улам ыцай сайзырактайжыдарының, солунга материалдарның партийжизин, дайынчы шинээн болгаш алыс сорулгалының бедидериниң эргежок чугулазын ооң киржикчилери демдеглээннер. Ханойга төөгүзүнде эрттирер деп планнаан турар Вьетнамның журналистерниң дөртү съездиниге белеткелдин үечадаларының бирээзи болган.

(СЭТА).

Бөгүн—Турция Республиканың байырлалы

КОЖА-ХЕЛБЭЭ ДОГУНААШКЫННЫҢ УГЛАНЫЫШКЫННЫ-БИЛЕ

Национал байырлалын — Турция Республиканы чарлаанынан бээр 60 чылын ол чуртту улуузу бөгүн демдеглеп турар. Турцияның наймысылалында төөгүүнүн болгаш культурааның тураскаалдарының аразында Расаттепа бединиң архитектура ансамбли онзагай черни эвлеп турар. Турция Республиканың үндезилекчизи болгаш эң баштайгы президентизи Мустафа Кемаль Ататүрктүн мавзолейни ак даштан ыңда сиилбип кылган. Күстүн ол чуртта кааи бо дүнеринде хөй-мүн турктар аңаа кээп турар.

Ататүрктүн мавзолейнинин тургузукчулары хоорайның эң бедик черлериниң бирээзинге оны тургускаш, турк чонуун баштынчызының күрүпе черектеринге, делегей харылзааларына база чуруттун иштики политиказынга мергеп угаанны болгаш хандыр көрүүшкүүр хорааның оон-биле хүндүлеп турар. Кемаль Ататүрктүн ол шылгарангай мөзүг-шынарлары турк чонуун социал депшилге, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш, империалистиг интервенцияга удур демиселнинин чылдарында бүгү тала-биле өлгерелеттинген. Ол демисел султанатты дүжүргени-биле болгаш Турция Республиказы 1923 чылда чарлаары-биле доозулган.

«Бир эвес Россияның деткиимчезин турбаан болза, бистин тиилелгевис деннелге чок улуг могарал-биле чедип алдынар азы шуут болдуумас турган ийик. Моральдыг-даа, материалдыг-даа дузаламчыны Россия берген. Бир эвес бистин нациявыс ол дузаламчының дугайында уттуптар болза, ол чорук кем-буруулуг үүлгедит болур ийик» деп, Кемаль Ататүрк бодунуң чуртунуң чопуунга чагып чораан.

Боттарының национал хосталгазы дээш демисежин турар бүгү улустарга деткимчелин көргүзериге бодунуң белеминин дугайында делегейге байырлалдыг ёзу-биле чарлаан аныяк Совет күрүнеин деткимчезин алырынга турк патриоттар хамаарышпас чорук дээш демиселдин баштайгы хүннеринделе идегей турганнар. В. И. Ленинге 1920 чылдың апрельдин төөгүзүнде Ататүрктүн бижээн чагаалы турк чазактың даштыкы политиктиг баштайгы документизин болган. Совет Россия-биле дипломаттыг харылзааларны тургузарынга Турцияның күзелин ол чагаада илергейлээн болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселге турк чонга дузаламчыны көргүзерин дилээн. Ук чагаада мынча деп бижээн: «Империалистиг чазактарга удур Совет Россия-биле демнежип алгаш демисежирин Турция хүлээнип, Турцияже халдап келген империалистиг дайзынларга удур демиселге Совет Россияның дузаларынга идегеп турр».

Совет чазак ол дилегге харыы кылдыр Кемаль Ататүрктүн чазаан делегейге бирле дугаарында хүлээп көрген болгаш Турция-биле дипломаттыг харылзааларны догунадып тургускан. Хаан чазактың ат салганы деп эвес эргелиг бүгү керээлерден, оон иштинде Турция-биле чарлаан керээлерден ойталаар, дугайында Советтер чуртунуң шиитпирин болгаш аңаа хамаарыштыр кедергелин Турцияның хөй-иниитизи сеткил ханышкыны-биле уткады. Найырал болгаш акы-дүмне дузалажылга дугайында 1921 чылдың март 16-да Москвага ат салдынган керээ совет-турк харылзааларын калбарыырынга калбак орукту ажыктан.

Москвага ат салдынган ол керээ ийи чуруттун кайызынга-даа политиктыг улуг ужур дузалыг болган. Совет болгаш турк улустарның чоок пулажырын, оларның найырадыг харылзааларының калбарарын болдурбазынче чүткүп турган активдейжилериниң артынчыларының ораалдажыышкыныларын ук керээ үскен болгаш Турцияның хамаарышпас чоруун, оон күрүмезин быжыглаарынга дузалаан. Ол керээ ийи чуруттун кайызынга-даа ажыктыг болганын төөгү бадыткаан.

Найыралчы кожа-хелбээ догунаашкынының болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганың ленинчи принциптериниге кезээде шынчы бистин чуртувус Турцияга деткимчени көргүзүп келгеп болгаш ол чуруттун экономиказының күрүне секторуун тургузарынга дузалаан. Совет күрүнеин экономиктиг болгаш техникитиг деткимчезинин түпелинде Турцияның Кайсера болгаш Назила хоорайларына пос-тавының улуг комбинаттары туттунган. Турцияның аныяк индустриязының ол болгаш өске-даа будуургелери совет үлетпүр тудуунун байлак дуржулганы ажыглаар аргалыг болган. Чаагай сеткилдиг совет дузаламчы Барыын чүткүн капиталистиг фирмаларының «ачы-дузазында» үндезинин-биле ылгалдыг дээрзинге Турцияның чону херек кырында бүзүреп көргеп.

Совет-турк харылзаалар бүгүде үе-чадаларда шаптык чок хөгжүп келген деп санаа болбас. Империалистиг күрүнелер болгаш Турцияның бодунда ревансылыг күштер совет-турк харылзааларны божаңадыр, совет болгаш турк улустарының найыралын кошкадыр дээш бүгүде үүлдерни кылып келген болгаш кылып-даа турардар.

Ынчалзажок ийи чуруттарның аразынга кады ажылдажылга уламчылап, совет болгаш турк улустарының найыралы, кожа-хелбээ чоруу төөгүнүн шылгалдаларын шыдажып эрткен. Совет Эвилелиниң техникитиг деткимчезиг-биле Турцияда Искендерунуң металлургия комбинады, Измир чоогунда нефть болбазырадыр завод, Сейдшехирде алюминий заводу ышкаш, индустрияның улуг бүдүрүлгелери база туттунган. Ол бүдүрүлгелер чуртта шойнуп болгаш канның 30 хуузун, алюминийнин барык чүс хуузун берип, нефтинин 20 хуузун болбазырадып турар. Совет-турк культура харылзаларының хөгжүлдезин уламчылап, ийи чуруттун улустарының аразында бот-боттарын билиринге идегилиг болуп турар.»

Рейганың амгы администрациязының кедергей аймылдыг болгаш дендин харыысалга чок политиказының база даймызырак, эжелекчи хөделишкиннериниң үржуулдан делегей байдалы дыка чидиглеп-ленген амгы үеде совет-турк харылзааларны, кады ажылдажылганы калбартырыы чугуда ужур-дузалыг болуп турар. Бодунуң мурнуу талакы кожазы — Турция-биле найыралдыг харылзааларны болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы улам ыцай калбартырынче деңнекчи угланыышкынны СЭКП-ниң XXVI съезиэзи бадыткаан. Совет-турк харылзааларны бот-боттарынга ажыктыг чоруктун болгаш ийи чуруттун эргежактарын хүндүлээринин принциптериниге үидезидээш хөгжүдериче Анкараның чүткүлдүүнүн дугайында Турцияның амгы президентизи К. Эвренинг болгаш кеседаа удуртукчуларының кеседеллелдерни Совет Эвилели чүүлдүзүнүүшкүн-биле уткаан.

В. КУДЕЛИН.
(СЭТА).

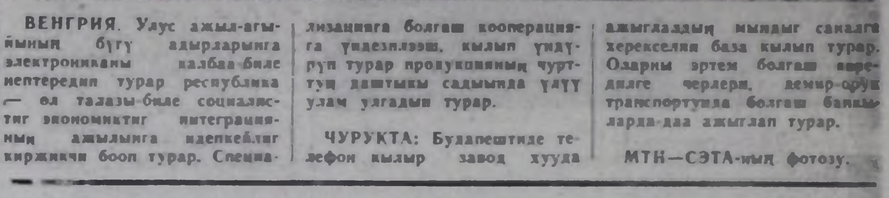

ВЕНГРИЯ. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларына электрониканы калбаа-биле иептередин турар республика — ол талазы-биле социалистиг экономиктиг интеграциянының ажылынга идепкейлиг киржикчи боон турар. Специализаниага болгаш кооперацияга үндезилээш, кылып үндүүп турар продукциниңиг чурттуп даштыкы садында үлүү улам улгадып турар.

ЧУРУКТА: Будапештиде телефон кылыр завод хууда ажыглаадың мындыг саналга херекселиг база кылып турар. Оларны эртем болгаш өскелиге черлери, демир-орук транспортунда болгаш банкыларда-даа ажыглап турар.

МТН—СЭТА-ның фотозу.

ГРЕНАДАДАН ХОЛУҢ ЫРАТ!

Гренадага — Кариб далайының оа бичин чуртунга удур АКШ-тың агрессиязын бүгү-делегейниң тайбыга болгаш хосталгага ынак бүгү улустары шыгыы буруу шаан. Америк агрессиянны доп-дораан сонсадырын шиитпирлиг негеп турар. Бүрүн эргелиг болгаш хамаарышпас күрүнеңин —Гренаданың чонунга удур чепсектиг америк дээрбечи халдаашкынны СЭТА-ның медеглелинде база шиитпирлиг буруу шаппан болгаш америк агрессия шериглерин Гренаданың девискээринден доп-дораан үндүрерин чедип алырынче Никарагуаның чазаа делегейниң чазактарын болгаш улустарын кыйгырган.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Революстуг Гренадага удур америк агрессия-биле холбаштыр АКШ-тың Коммунистиг партиязы медеглел кылган.

Гренадаже дерзин, араатанзыг, дээрбечи болгаш кем-буруулуг халдаашкынны АКШ-тың Коммунистиг партиязы шиитпирлиг буруу шаап тур деп медеглелде айытган. Кариб далайның районунда сатынмакчы чамдык чазактарның деткиимчези-биле Гренаданың чазаан дүжүрери —Рейганың администрациязының сарыыл чок, аймылдыг планнарының туруп кезии-дир. Америк администрациянның кара сагыштыг, аймылдыг ол планнары улустарның национал-хосталгалыг шинчээшкиннерин базарынче гуланган.

Гренадаже дээрбечи шуруушкун, америк ядролуг чаа ракеталарны Европага тургузарын белеткээн. Никарагуага удур АКШ-тың Төп разведка эргелелиниң ажык болгаш чажыт үүлгедилери, Ливаның чарылдырып турары, «америк дүрген ходелириниң» шериглерин бүгү делегейже иептедирин, ыдалал турары—америк империализминиң тайбың херекке эң-ме аймылдыг ходелишкиннери-дир. Гренадаже халдаашкын — ол дээрге АКШ-тың шериг болгаш чаа колониалчы тергиделин тургузар дээн орааладжыышкын-дыр деп АКШ-тың Компартиязының медеглелинде демдеглээн.

АКШ-тың болгаш оон чалчалары чазактарының шериглерин Гренададан доп-дораан үндүрер херек. Делегей байдалын АКШ-тың империализминиң улам-на чидиглендирерин болдурбас херек деп медеглелде айытган.

ТАЙЫЛБЫР

Гренада —Кариб далайда бичин ортулукта куруне. Девискээри—344 дөрбелчин метр, чурттакчы чону—110 муң кижи. **Найысылалы** —Сент-Джорджес хоорай. Гренаданың хамаарышпас чоруун 1974 чылдың февраль 7-де чарлагыже чедир ону француз болгаш англи колонизаторлар чагырып турган.

ТООВАЙН ТУРАР

БОНН. (СЭТА). Баштайгы согуушкунуун чаа америк ракета-ядролуг чепсээн чуртка тургузарындан ойталаар дугайында йиллион-миллион бөрүнктерман хамаатыларның негелдезин Боннуң чазаанын каржызы-биле тооп көрбейн турарын ГФР-ниң камгалал министри М. Вернер база катаа көргүскен.

НАТО-нуң шериг стратегиязының айтырыгларының талазы-биле бундестагка калбак чугаанын үезинде ол шериг ведомоствозунуң баштыны Рейганың администрациязының туружун долузу-биле камгалаан болгаш НАТО-нуң ракета талазы-биле шиитпирин бүгү талазы-биле агартырын ораалдажып турар. Ынчыг шиитпирниң түпелинде ГФР «Першинг-2»-лерни болгаш чалгынныг ракеталарны салып үндүреринин шалу боон хуулар ужуулуг.

Камгалал министриниң хоомеге бадыткаашкыныларын-биле кады канцлер Г. Коль базып бир деп эткен. Ол ХДС-ниң баштаар черинин хуралынга ГФР-ниң чазаанын моон-даа сонгаар Вашингтонуун болгаш НАТО-нуң ракета-ядролуг шиитпирлээшкинин барымдаалаар адаарын медеглээн. ГФР-де аймыга удур шинчээшкинин бүгү негелделери турза-даа, оон чазаанын чуруттун девискээринге чаа америк ядролуг ракеталарны тургузарындан ойталаазын демдеглээн.

АЙЫЫЛДЫГ ПЛАННАР

ВАШИНГТОН. Пентагонуун баштаар товунун бирээзи — «Фьюжн Энерджи Фаундейшн» организациянның белеткээш мында тарадып нептереткен илеткелин Вашингтонуун милитарисчи күзел-болдлын агартырын, эндере чепсеглениишкинин космос делгеминче келир чүс чылаа кожүрерниң аргаларынга америк хойшитинин чанчыктырар дээн ораалдажыышкын-дыр деп көрүп болур. Эндере чепсеглениишкинин шынар талазы-биле база бир чаа чалаже кодурери Каттышкан Штаттарның «айыыл чок чоруун быжыглаар» ядролуг дайынның «кыжаныышкының эвээжедир» дээн уткалыг состер-биле чоны мегелээрин бо илеткелдин авторлары ораалдажып турар.

Космостун ракеталарына удур канчаар-даа ажок улуг системазын чогаадып кылыр болгаш тургузар планнарны дугайында ол илеткелде чугаалап турар. Амгы үеде бар боон турар ядролуг чепсектерден артык күштүг «ядролуг чепсектиң үшкү салгалын» тургузар дугайында чугаа чоруп турарын билип тура-ла, ол планны «эки идея» деп оон чогаалыкчылары саналап турар.

1917 ЧЫЛДЫҢ ТӨНЧҮЗҮНДЕ

Владимир Ильич болук путиловчулар-биле Смольныйга ужурашкан. Оларның бирээзиниң (Л. В. Толстовазының) сактыышкынларында аныяктар-биле ленинчи беседаның утказын дамчыткан.

«Улуг Октябрьның тиилелгезиниң соонда удаваанда чүве», —деп сактыышкынында чугаалаан.— Нарв заставаның аныяктары боттарының ажылчын клуувун тургузар деп бодап алган. Ыраалаа-даа тааржыр бажың тып алыры белен эвес болган. Аныяк путиловчулар Владимир Ильичиден дилет кылырын шиитпирлээн. Завод комитетиниң шыпызылгазын алган, 3 кижи составтыг комиссия, оларның аразында мек баз, Смольныйже Ленинге ужуражыры-биле чоруп-ган. Владимир Ильич стол артындан туруп келгеш, кижи бүрүзү-биле хол тутчуп мендилешкеш, олурарынче чалаан.

Чүүүн дугайында келгениваста мурнуп былаажып таныдырладывыс. В. И. Ленин кезек бодаанып, кабинеднинге ынай-бээр кылаштап турду. Оон соонда, бисче көрүп келгеш чугаалады:

— Аныяктар клуувун организастаары — ол тергиин эгелээшкин-дир. Бүгү Питериин аныяктарынга клубту чүге тургузуп болбазыл?

Клубка тааржыр черни тускайлап бээриниң дугайында чугааны Кышкы ордуунуң комендантызынга чорударын Ильич Бонч-Бруевичиге ол дораан-на дагзып каан.

Ооң дараазында хүнде комендантыга чеде бердивис. Ордуунуң ийиги каъдында сураглыг Александров залын болгаш кожазында элээн каш орээлдерни комендант биске коргузуп берди. Кышкы ордуда Дворцовая шөл талазындан «Аныяктар клуву» деп бижээн калбак самбыра кестүп келген.

Аныяктар бодунуң клуувунга ынак, аңаа үргүлчү чыглыр түрген. Клубка кежээлерни, диспуттарны эрттирип, лекцияларны дыцнап турган.

Ынчалаа-даа аныяк пролетарийлер шаандакы хаанларының орээлдеринге үр-даа болбаан. Оларның хой кезин боочесээн холга туткаш, ак гвардейжилерге болгаш интервентилерге удур фронтуже дайылдажыр чоруткан.

В. Десятириктиң «Ленин. Октябрь. Молодёжь» деп номундан.

Чапсар үезинде.
В. АМЫРНЫҢ фотозу.

Эртем шинчилелдери

КЫРЫЫРЫ—ӨӨРҮШКҮ БЕ?

Медицина эртемнериниң доктору, профессор В. М. Дильминниң янзы-бүрү ажылдары кижиниң организминиң кырыырының, оон-биле холбашкан аарыгларны эмнээринин чаа-чаа арга-ларын сүмелеп турар.

—Владимир Михайлович, кижи торелгетен тургустунуп келге-ле, «кадыкшылдың эликсирин» тып алырын күзеп келген болгай. Чугаа болза ижиниң чурттаалгазын узадырының дугайында чоруп турарын билип тур боор силер. Ынчалза-даа хөгжүлдениң дүрүмнеринден эртип кайнаар баар боор: шын эвес чемненирин, оон-даа өске чүүлдерин специалистер болза, эрте кырыырының бир чылдагаанларының бирээзи деп санап турар болгай. Ылаңгыя, рак аарыгларының, атеросклерозтуң тыптырының кол үндезини ол деп турар. Ол шын бе?

— Ол шуут ындыг эвес. Хөгжүлденив айтырыгларын аңаа буруулуг дээрге кайыын болур ийик. Чамдык эртемденнериң бодалынга шаптыктап чоруур чүүлдер амга чедир бар, чижээлээрге, организминиң кырыыры дээрге, ол чайтаар болуур болуушкун-дур, ынчангаш аңаа удур чүпү-даа кылыры бергдээр. А аңаа хамаарышкан аарыгларны эмнеп ап болур. Мээн хой чылдарда чорудуп келгеним шинчилелдер ёзугаар алыр болза, ында ангылаашкын шуут чок ийин.

Бодап көрүнер даан: чурттаалгадан чаңгыс-даа кижи «назынының зайны-биле» чоруй барбаан, а кандыг-ла-бир аарытың уржуунган аммыдыралындан чарлып турар болгай. Ортумак болгаш улуг назылыгларының 100 кижи саныпга онааштыр 85-и—семирээниндеи, чигир аарыыдан аарааныдан, клетка иммунитеднинн ажылдаарынын кошкаанындан, хан базышкынының бедээнинден, шынганнар аарыындан аарып чораан болгай. Ол бүгү үүлдер каттышкаш, рак аарыгларын тывылдырар. Каракта көстүп турар өлүрүкчүлер ол-дур.

Ол-ла бүгү өскерилгелер бистиң кадыкшылывыска хора чедирип чоруур болгаш хой кезиинде-ле боттарывыстың бууруувус-биле болдунуп турар.

—Ол-ла бүгү «белектерни» шуптуувус ажыглап шыдаас бис дээрицер ол бе?

—Кижи озуп, дадыгып, оон бүгү күжү улам сайзырап, оон хөгжүлдезиниге дузалап турар. Ол-ла бүгү чүве доктаамал болуру база эргежок чугула. Кижиниң мага-бодунуң температуразының, хан базышкынының, ханының составының өскерлири болгаш оон-даа өске өскерилгелер аарыгның эгелээнин коргүүп турар. Ол бүгүнү баш мээзиниң тускай килдизи таарыштырып турар.

—Ынчалза-даа, Владимир Михайлович, бодуун клетка бүрүзү, амёба ышкаш, таарымчалыг байдалда хой саныг кылдыр өзүп-ковудеп турарын билир мен. Олар мөнгеде чурттаар ышкажыл. А бистер...

—Ийе, силер шын чугаалаадынар. Кижиниң амыдыралының лимиди (чогуур хуусаазы) 120 чыл дээрзин билир болгай бис. Бистиң организминиске чамдык таарымча чок байдалдар (эмин эрттир семириири, хамда чигирниң бары болгаш оон-даа өске) назыхар талазы-биле аарыгларны болдурар. 20-25 чыл эрткенде— куду углаар чадалап өрү бастырып ор бис деп чугаалап болур бис.

Бистиң ам чаагы чугаалашкан айтырыгларывыс болза, кезээде чурум өзүгаар болуп турар болгаш чамдык айтырыгларга дениээрге, оларны улам хандыр шинчилээриниге таарымчалыг байдалдары бар.

—Ынчаарга, назылап-кырыыр чоруктуу... эмнеп ап болур ышкажыл?

—Эмнеп ап, азы оон хуусаазын узадып ап болур. Назы-хар-биле холбашкан аарыгларны эмнээр эмин кылып ап болур. Организминиң сайзыралының соонда, болу бээр бүгү таарымча чок байдалдарын ол эм соксадып, азы оожумадып болур. Ол дээрге амыдыралдың шапкын түүктүг үезин узадыр дээрин ол. Бир эвес ындыг эм медицинада амгы бар эмнериниң аразындан тыптыр болза, мен аңаа кайтап, магадавас-даа мен.

—Бүзүреп болуруунуң бүгү аргалары бардыр, чүге дээрге, силер ол угланыышкын-биле каш чыл улаштыр ажылдаан турар болгай силер.

— Иммунитетти экижидер талазы-биле чамдык түүлдер барын Ленинградтын Н. Н. Петров аттыг онкология талазы-биле эртем-шинчилел институдунга тодаратаан бис. Ол препараттар болза, назы-хар талазы-биле чамдык аарыгларбиле тудуш холбаалыг—ылангыя диабеттин, атеросклерозтуң, рактың улам хамылап хөгжүүрүн соксадыр. Чижек. Фенформин алган күскелер оон-биле эмнеттинээниериниге дениээрге, 25 хуу хой чурттаан, рактан 4 катап эвээш аараан. Дириг амытаннар-биле оон-даа өске шенделдерни чорудуп турар.

— Дириг амытаннарга дуржулгалар ам-даа уламчылап турар ышкажыл?

—Чаа аргалар-биле кижилерни безин эмнээрин чедишкининг уламчылап турар бис. Ынчалза-даа чогуур түүнелдерни оон үндүрери арай эрте боор. Ол дуржулгалар үезинде дириг амытаннарга ажыглап турган эмнериивис кижилерге кайы хире дээштиг болуруд, ол эмнерни доктаамал ажыглаарынга таарышпас түүлдер тыптып келбес бе дээр дугайында айтырыгларны шиитпирлээри белен эвес дээрзи билдингир. А кадыкшылды улам экижидериниң чанчылчаан хевирлери бар дээрзин эки билир болгай бис: чогумчалыг кылдыр чеменнирн (аңаа ногаадан кылган чемнер, куш-дамыр мергежилгелери, багай чанчылдарын адырлыры, бодунуң туружун шыны-биле башкарып чоруру) дээш оон-даа өске талалар керек. Оон дугайын хойну билип алыксаар болзуварза, эрткен чылын үндүргеним «Биология улуг шактар» деп номумну номчуурун силерге сүмелээр-дир мен.

Мээн күзеп каар чүвем чүл дээрге, бодуларының кадыкшылыңар дугайында сагыш салымшкынны кажан-даа соңгаарлатпаңар. Чалыны чылдарындан эмелээш, профилактика ажылын эмчиниң дузазы болгаш хайгааралы-биле кылыңар.

Назы-хар бүрүзү тускай чадаварлыг болур дээрзи шуут шын эвес, чүге дээрге, кадыкшылдың биче-даа ажыдынышкынары эмчиниң киржилгезин негээр болгай. Кижи бүрүзү чажыдан эмелээш бодунуң организмин билир болгаш ону чогуур деңнелге чедир тургузар керек дээрзин СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга Юрий Владимирович Андропов демдеглээн болгай.

Чуваага диниалыры арай эпчок хире болза, кадык кижилерни эмнээри чугула азы өскээр чугаалаарга— кадык бис дижип турарларны аан. Назы-хар талазы-биле аарыгларны чүгле мынчаа чогумчалыг ажып эртип шыдаар бис.

В. ФЕДЯКИН беседалашкан.

Бүгү-россияның театр ниитилелиниң Тыва салбырының болгаш Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң чанында культура болгаш урап чүүл ажылдакчыларының мергежил бедидериниң курстарының чалааның ёзугаар урап чүүл эртемнериниң кандидады, режиссёр-педагог Петр Михайлович Ершов он хонук дургузында республиканың хөгжүм-шин театрының артистериниге мергежил бедидериниң кичээлдерин эрттиргеи.

Актёр мергежилиниң дугайында ийи номнуң автору П. М. Ершов сцена кырынга шимчээшкин методтарының башкыады.

Ол кичээлдерге театрның ылаңгыя тыва болдуунуң артистери улуг сонуургал-биле киришкеннер. Башкының кичээлдериниге аныяк артистер Виктор Наксыл, хоочуунар Александр Тавакай, Екатерина Кенденбиль олар ап идепкейлиг чоруун көргүскеннер.

Чурт иштинге дыка хой чоруп келдим, Тывага бир дугаар келгеш магададым —деп П. М. Ершов чугаалаан.

ЧУРУКТА: режиссёр-педагог П. М. Ершов хөгжүм-шин театрының артистериниң аразында.

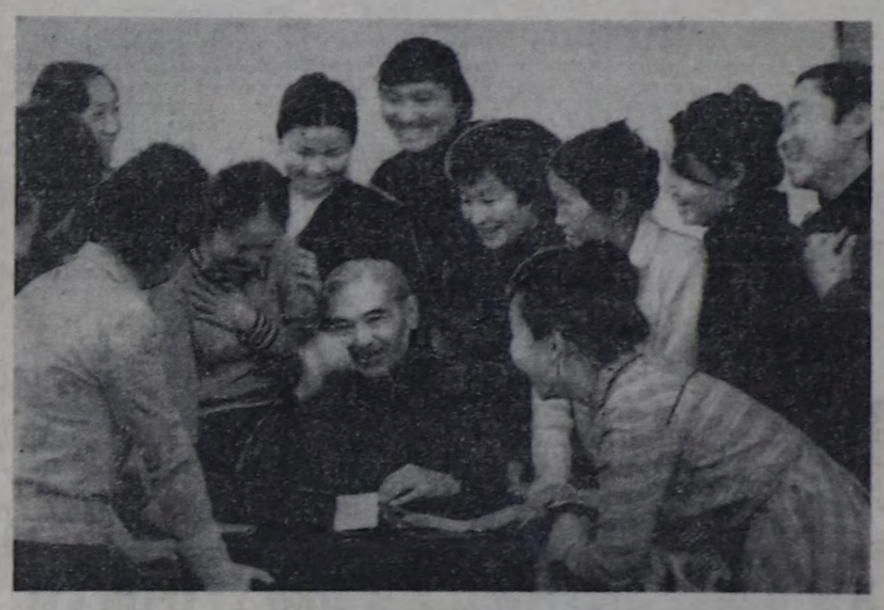

СОНУУРГАКТАРГА

КОРГУУШКУН ШЕНЕКЧИЗИ

Чээрби чеди харлыг американ Майк Харрис — дегустатор-шенекчи. Бир эвес ол арага алы одеколон шынарын тодарадыр кижи турган болза, ында кижи кайгаар чүү боор. Майк... коргуушкун шенелдезин кылып, оон-биле амыдыраар акша-көпеек ажылдап ап чоруур кижи-дир. Голливудка тырттырган «коргуунчуг фильмнериниң» «шынарын» ол хүнзедир хынап кээр. Бир эвес Майк корга бээр болза, кино тергиин эки болган, көрүкчүлер кортканындан сиринейнип орар болур деп режиссёрлар билир. А бир эвес ол кортпаан борза, кинону эде кылганы-ла дээре. Оон башка хой акша чыып алдынмас — коргуушкун бирги сорттуу болур ужурлуг.

АРЫГДА КЫШКЫ

Дилги койгунну сүрүп четкеш тудуп алган, оозу чииртим кышкырган. Араатанга туттурган алытан чүге ынча дыка алгырарыл деп айтырыгның үзүрүн тыварын швед эртемден Геран Хёгстедт шиитпирлээн. Ол дээрге бодунуң өөрүк аймыл келди деп медээлээчи ол-дур деп, чамдык специалистер санап турар. Чамдыктары солдан келген араатанны «коргударын» ораңдашканы ол-дур дижир. А Хёгстедт ындыг түүнелге келгеи: чииртим алгызы-биле койгун өске араатаннарны кый деп турар. Бир эвес оон «кыйгызынга» бөрү азы хартыга кээр болза, койгунчугаш дириг артып болур, чүге дээрге араатаннар аразында түүчү бээр. Эртемден бөдүүн шенелдени кылган: ол магнитофонга ийи бызаазының өлүр мурнунда алгырганын тырттырып алгаш, аргага барып салып көрген. Удаваанда «айыыл болган черге» элээн каш улуг араатаннар халчып келген.

ШЫН ТЫПКАННАР

Бо чылдың октябрь 15-те үнгеп солуунда кроссвордтуң харыызы:

Доора дургаар: 1. Карак. 3. Мажак. 5. Ары. 6. Ыры. 7. Кудук. 9. Танак. 11. Хонаш. 13. Хомут. 15. Кадак. 17. Ковук. 19. Күжүген.

Узун дургаар. 1. Кулак. 2. Кажык. 3. Мыйыт. 4. Кылык. 8. Дун. 10. Ном. 11. Херек. 12. Шанак. 13. Хонук. 14. Тонак. 16. Дук. 18. Өле.

Кроссвордту тыпкан хой харыыларны редакция алган. Эң баштайгы келген чагаарда шын харыыларны Терлиг-Хаадан Инга Сонам, Кызылдап В. Кол, Хову-Аксындан Кара Кудажы, Ийи-Талдан Алла Оюп, Эмма Дагба, Берт-Дагдан Менги Күнаек, Шамбалыгдан Багай-оол Токаш-оол, Самагалдайдан Орлан Салчак өскелер-даа чоруткан.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Хөгжүм-шин театрынга

Октябрь 29-та С. Пюрбюнуң «КӨДЭЭНИҢ ХӨӨНИЕРИ» деп шинзиниң баштайгы көргүзүү болур.

Шинни чогаалчының 70 дарлаанынга турасскаатқан.

Эгелээри—19 шак 30 минутада.

Тургусканы режиссёр Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Кадр-оол Сагды.

Октябрь 30-да А. Арбузовтуң «КАРЖЫ-ДОШКУН ОЮННАР» деп шинзи болур.

Эгелээри—19 шак 30 минута.

«КОЛОС» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА

Октябрь 29-та—«Хөлүг ырдан чүрек чыргаар» деп тематиктиг дыштанылга кежээни. Эгелээри 19.30 шакта.

Октябрь 29—30-да—аныяктар кежээни. Эгелээри 19.30 шакта.

АВТООРУК ТЕХНИКУМУНУҢ ЗАЛЫНГА

Октябрь 29-та—«Хозяюшка» клубтун хурады. Эгелээри 16.00 шакта.

— Дискотека. Эгелээри 19.30 шакта.

КРАСНОЯРСКИНИҢ ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУНУҢ ФИЛИАЛЫНГА

Октябрь 29-та—Автомобилистерниң хүүгүг турасскаатқан кежээ. Эгелээри 19.00 шакта.

«ХЕРЕЛ» СПОРТЗАЛГА

Октябрь 29-та—Ленинчи комсомолдуң 65 чыл ойнга турасскаатқан республиканың 20 км-те чарыжы. Эгелээри 10.00 шакта.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫНГА

Октябрь 30-да— чиик атлетика талазы-биле уруглар аразынга маргылдаа. Эгелээри 12.00 шакта.

Октябрь 29—30-да—күш-культура коллективтериниң болгаш дыштанып турарлар аразынга техниске маргылдаа. Эгелээри 14.00 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮННҮҢ ШТАБЫ.

ЭРЕНТЕЙ ИРЕЙНИҢ БЕЛЭЭ

Моолдар болгаш тывалар шаг-шагдан бээр ижажелбээ, эп-найыралдыг чурттап келген. Ынчангаш Тыва АССР-ден даштыны чурттар баар аян-чоруукчуларның хой кезии Моол Арат Республикаже база чоруп турар. Мен бо чылын аңаа чорааш, оон найысылалының дугайында дыка солун чүүлдерни билип алдым.

Моол Арат Республиканың амгы үедеги найысылалы — оон политика, экономика, культура болгаш эртем талазы-биле төвү — Улан-Батор хоорайның амгы овур-хевири 1921 чылда тиилээн улусчу революцияның соонда чуруттуп келгеи болду. Даштыкы туристериниң «Төп Азияның тоолчургу дангыназы» деп адай бергени, чартык миллион чурттакчылыг чараш бо хоорай улуг болгаш онзагай тоогулуг.

Улан-Батор амгы турар черинге бактаап тургустуңнанындан бээр бо чылын 205 чыл болур. «Бактаап» деп чүү дээриниер ол, хоорай шимчеп чоруур чүве ышкаш?» деп элдепсинип болур. Ол чөп айтыыр.

Маңаа моол тоогүчүлер мындыг харыы берип турар: «Ийе, 1778 чылда, амгы турушкын ээлээр мурнунда, 140 чыл иштинде Улан-Батор янзы-бүрү 20 ажыг черлерге кожүп келген.

А хоорайның эге таваан салганы мынлыг. Калга-Моолдуң ынчангы дөрт аймактарының бирээзи Түштеттин хааны Гомбодорж (Комбу-Доржу) 1639 чылда бодунуң 5 хаарлыг оглуг Занабазарны моол шажының баштынчызы Богда кылдыр чарлааш, чыгаан кылдыр Өргөөни организастаан (хоорайның эргидеги Урга деп ады бистиң тыва дылга ынчаар оңулдуртунар). Оон-биле бо сонуургап турарывыс кожүп чоруур хоорайывыстың эгезинин салдынганы ол. Хоорай үгле кожүп турган эвес, бодунуң бо чылын 345 чыл болуп турар төөгүзүнүң иштинде адын база кай удаа солуп келген: ону Улуг-Хүрээ, Даа-Хүрээ, Богда-Хүрээ, Төп-Хүрээ деп адагылап турган. 1924 чылдан бээр ол амгы Улан-Батор (Кызыл-Маадыр) деп адын эдилеп турар.

Улан-Баториуң амгы турар черин дилеп тыпканының дугайында тоолчургу чугаа база солун.

Хоорайны доктаамал тургузарынга таарымчалыг шөл тывары-биле чүк-чүкче хайгылчылар салыпкан. Бир болук арыг сугуг. Тамир хемиин чурумалдыг эриктериниге келгеш, улуг, биче ийи даш көжээлер таваржы бээрге, «телүн четкен ядыы кижи дозээлээн багай демдек» деп далдааш, улаштыр чоруп олурган. Удатпаанда олар Эрентей деп аттыг ак салдыг кырганга таваржы берген. Хайгылчылар аңаа Ылыктынын (Хутухтанын) хүрээзин тудар чер дилеп чор бис деп чугаалаарга, ашак боданганш, «Богдага белек тудайн»— деп соглээш, ыш хонгаш ужуражы бээр кылдыр болчаг кылган. Хайгылдың удуртукчузу дүүмүст: «Меңээ база белек болур чадавас» деп бүдүү бодавышаан, маназарын аазаан. Айыткан хуусаазында ашак келгеш, болчашканнарынга кадык тудускаш: «Мээң соглээнимни долузу-биле бижип алгаш, богдага чедириңер. Дээрги Ылыктыгга мен алдын мандарваны, быжыг торгу удазынын болгаш алдын деспини соңнээрдир мен» дээш, аъдын эзи тыткаш, валынче чаныпкан.

Хайгылчылар «белек аазаан кижи оозун бээр туржук, бистя төөреди чүү чулчуруу ол» дижип, шугуллап, ашакка четкеш, кеземче көргүзер чыгыы турган. Ынчалаа-даа олардың бирээзи:— «Бо состерде чажыт утка турар чадавас»— деп-терге, ам кээп тыртылып, Богда-хаанче ашактың чугаазын дамчыдары-биле кижи чорутканнар. Богда состериниң зайын база тып чадааш, мергешериниң мергенин чаларга, оозу турган:— «Ашак силериниң дилеп турар черинерни айыткан-дыр. Даглыг, хемниг, чурумалдыг шынаанны тывар ужурлуг таварылга-дыр»— деп соглээн.

Дилеткеннери найысылалдың амгы турар черинге келгеш, «Мандарва» дээни — Хаан даа-дыр, «торгу удазын» дээни — Тола хем-дир, «алдын деспи» дээни — «Өргөөниң турар ужурлуг шынаазы-дыр» деп билип каанар. Эрентейниң Богда хаанга белээ мындыг болган.

Ол үеден эгелээш бистиң хоорайывыс «Хаан даганын сонгу эдээнде, Кадын-Толаның эриинде, серпин Сэлбэниң тейлериниң аразында, Даш-кижиниң мыгылаажында турар»— деп, бистиң моол онуктеривис уран чугаалагылаарлар.

Хаан-Херетя кушка турасскаатқан Хаан даан Занабазарның сарыг-шажынының дүжүлгезин эжелээш хүүнден бээр Богда даг дээр апарган. Ам ол — Моолдуң эң улуг заповедниги, элик-хүлбүс, сыын-мыгактың сураглыг турлаа.

Чаа хевирнин чаагайжыттынган улегеларг хоорайы — Улан-Баториуң тоогүзүнден чамдык чугаалар мындыг.

Э. КОНГАР.

Редакцияның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кузумчузу, бажын № 3. Телефоннары: Редакциуң 2-24-63 редакциуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи эмдыраа болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 2027.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының керектерниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кузумчузу, бажын № 1). ТС—00951

ТВ

ОКТЯБРЬ 29-ТА БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Бир эвес кадык болуксазыңа. 9.00 — Конверт. 9.30 — Буратиноның делегелери. 10.00 — «Спортлотонуң» 44-кү тиражы. 10.10— «Ада-иелер, силерге». 10.40 — «Музейлерле болгаш делегеле заллармда». 11.10 — Чүүү номчуурул. 11.55 — «Челээш». Улус чогаалылгаларының дугайында телепрограммаларының V делегей фестивалы Улустуң байырлалы (Шри Ланка). 12.20—12.35 — Чапсар. 12.35 — Спортчу гимнастикага делегей чемпионалы. 13.25— Бүгүн делегейде. 13.40 —«Кижи. Чер. Өртемчей». 14.25 — Аар атлетикага делегей чемпионалы. 14.55 —Ону кылын шыдаар силер. 15.50— Аренада чүгле клоунлар. 16.25 — Спортчу гимнастикага делегей чемпионалы. 17.10 — «Кым тайбыңга кыжаныл турарыл» деп документалдыг чаа фильм. 18.05 — Мультфильм. 18.15 — Политиктиг хайгааранчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 18.45— «Дириг амытаннар амыдыралы». 19.45 — Музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Кинопанорама». 23.10—23.20 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— Бир эвес кадык болуксазында. 8.30— Эртем-шептеелдиг фильм. 8.50 —ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузу. 9.40 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.10 — Мотоспортка чурттар аразының маргылдаазы. 10.30—Братиславада музыка байырлалы. 11.10— Документалдыг фильм. 11.30— Футболга Европа чемпионадының шилилге маргылдаазы. Польша биле Португалияның шилиндек командалары ужуражыр. 12.15 — «Тилекчилер». Фронтучу өнүктер клуву. 13.40 — Спорт дугайында документалдыг фильмнер. 14.15 — Грузияның телестудиязының программазы. 15.45— Мультфильм. 16.05 — Партия дугайында рассказтар. 17.20—Концерт. 18.20 — В. Розов. «Деп эвес тулчуушкун». Телешин. 19.45 — Делегей байдалының допчуалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Калмыцыл». 21.00 — «Үе». 21.35—23.10— Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Иж-сталь».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бүгүн республикага бүргеп, аныыр. Чамдык черлерге хар дөзумактыг чаъстаар. Хат кошкак.

Дүне 8—13 градус соок, хүндүс 3—8 градус чылыг, чамдык районнарга 2 градус сооктан 3 градус чылыг.

Кызылга бүргеп, аныыр. Хат кошкак. Дүне 8—10 градус соок, хүндүс 2—4 градус чылыг.

КИНО

ОКТЯБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Похищение Европы: мифы и реальность» 10.00, «Бежавшие из ада» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Радуга семи надежд» 9.15, 12.35, «Молодая гвардия» 14.40, «Вокзал для двоих» 17.40, «Мужики» 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Такой лжец» 14.00, 16.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Низами» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

БИЛИП АЛЫҢАР

Одаар чүүл сайгарар талазы-биле республика конторазы организацияларының болгаш бүдүрүлгелериниң 1983 чылда хөмүр-даш азыр таалаарының' эде бижидилгезин ноябрь 1-деп 15-ке чедир шыныылгалар ёзугаар бүрүткээрин дыцнадып тур.

Эмир чылдың октябрь 1-де алган талоннарны хынаан акт бижиттинген соонда, 1983 чылдың ноябрь айдан эгелеп хөмүр-дашты берип эгелээр.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 250 (12340) | 1983 чылдың октябрь 30, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун бүгү хемчег-биле быжыглаңар! Ажылдың минута бүрүзүн долу беримчелиг ажыглаңар!

(СЭКП ТК-ниң Кыйгырыларындан).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ниң Политбюрозу эвилелиг хуралыңа ЭДЧ-ниң Берлинге болган XXXVII сессиязының түңнелдерин көргеш, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң баштап чорааны Совет Эвилелиниң делегациязының ажыл-чорудулгазын түүлдүг деп санаан. Сессияга хүлээп алган шинчилер бүдүрүлгени моон-даа соңгаар интенсификастаарыңа, болгаш эртем-техникаг деп шилгеен шапкынчыларыңа, ЭЧД чурттарыңа олалга-чигээт курлавырларын камгалалыг ажыглаарыңа, чонуң азы-чем бараанныларына херегленин улам дүлүр хаңыраарыңа идеглиг болуруп демдеглээн.

Барымын Европага ортумак ыракшылдың чаа америк ядролуг ракеталарын тургузарыңа удур болгаш чеченсеглиишкиннерни эңдере бүдүрерин улам күштелдирерин болдурбазынче тайбыңны камгалаарынче болгаш улустар аразында калы ажылдажылганы хогжүдүрүнче социализмниң акы-дүүмга чурттарының угланышкынының чайгылыш өгүн база катап бадытканын ЭДЧ чурттарының чазактар баштыңнарының хүлээп алган Меделгелин СЭКП ТК-ниң Политбюрозу бедик-биле үнелээн. ЭДЧ кежигүнү чурттарының экономикаг чөвүлел хуралын белик деңнелге арттырырынче белеткелди доозарының талазы-биле сессияның үезинде кылган ажылдың чугула ужуруда-лымы Политбюро айтыкаш, эм болур чөвүлел хурал акы-дүүмга чурттарының экономиказының чедиишкиниг хогжүдүрүнге, социалистиг экономиктиг интеграцияны ханыладырыңа, социалистиг күрүнелериниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкының улам быжыглаарыңа ажыктыг болурунга бүзүрелди илереткен.

Ол ышкаш ГСЧП ТК-ниң Чингиие секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер, ПКАП ТК-ниң Бирги секретары, ПУР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский болгаш ВКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, БҮР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. Филипов оларның-биле Н. А. Тихоновтуң ийи талалыг ужуражышкыннарының түңнелдерин база үүлдүг деп көргеш.

СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң хуралынга нефть продуктуларын камналгалыг болгаш чеп ажыглаарының талазы-биле ажылды күштелдиреринің дугайында айтырыгны көргеш болгаш ол ажылдың кол-кол угланышкынларын тодараткан. Чурттуң экономиказын улам хөгжүдери, ону интенсификастаары, ССРЭ-ниң энергетика программазын боттандырып чорулары материалдыг курлавырларны камнаг ажыглаары-биле чарылбас холбаалыын онзалап демдеглээн. Ооң иштинде чыл келген тудумна казып тывары улам-на ырак-узак районнарже бар чыдар болгаш чыл келген тудумна улам улуг өртен үнелиг боов кел чылар нефть оны-өн черни эзлеп турар.

Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге нефть продуктуларын камнаарының практиктиг айтырыгларын чугаалажып көөрүп, ажылчыннарның, колхозчуларының болгаш албан хаакчыларының күжениишкиннерин кыварчаар материалларны камнаарының курлавырларын тып, ажыглаарынче, оларның чиларын дыка эвээжедиринче угландырарын, нефть продуктуларны камнаар талазы-биле бүгү ажылдарның чорув турарыга хыналданы күштелдиреринге, ажылчы чоннарның дуржулгазын, чоргаадыкчы инициативазын, чаартыкчыларның болгаш чоргаадыкчыларының саналдарын бүгү хемчег-биле деткимин база нептерелирин эвилелдиткен республикаларының Компартияларының ТК-ларына, чер-черге партия болгаш совет органнарга Политбюро дамчыткан. Ажыглагаймы удуртукчуларын күш-ажылды организастаары, ажылдаар чер бүрүзүнге энергетиктиг курлавырларны камнаг болгаш доллур ажыглаарыңа таварымчалыг байдалдарны тургузары дээш харысалгазын бедиларының хемчегларни айыткан. Одаар үүлдерни камнаг ажыглаарының техниказын болгаш технологизазын тургузарының, кыварчаар материалларны нормалап чижеглээрининг болгаш ажыглаарын үчеттап-санаарының системазын сайыралдырының планнарын ыяап-ла күүсткен турарының эргежок чугулазынче кичээнгейни угландырган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эш Д. Ф. Устиновтуң Варшава Керээзинге кирген-чизи күрүнелериниң камгалал министрлериниң комитединиң эвилелчок хуралының дугайында информациязын дыңнаан, үүлдүг деп көргеш. Ол ышкаш акы-дүүмга социалистиг чурттар-биле казы ажылдажылганы быжыглаарының болгаш Совет Эвилелиниң тайбыңче чүткүлүг ханыкы политиктиг угланышкының боттандырын чорударының, оскелаа чамдык айтырыгларын база чугаалажын көргеш.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

Чечек Орусовна Серин өөнүн ээзи. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Тас Айзановичи Салчак-биле 1954 чылдан өгелеп мал кадарып өгелээн. Олар—Мөңгүн-Тайга районда ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң № 3 хойжу бригадазының кежигүнүнери. Бо хүннерде төрээн совхозунуң 410 баш төрүүр хоюн оңна-менги кадарын турарлар. Келир чылын Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр олар хой ажылынга ажылдааннан бээр 30 чыл болур. Хоочун коммунистер байырлалды кызымак ажылгаан-биле уткуурлар шинтирлээннер.

ЧУРУКТА: хоочун малчын Ч. О. Серин.
В. АМЫРНЫҢ фотозу.

ОКТЯБРЬ БҮДҮҮЗҮНҮҢ ЧАРЫЖЫНДА

Кызылдың түүлбү заводунуң коллективи беш чылдың үшкү чылында айтан айже улам шудургу ажылдап, күрүне аламаларын доктаамал күүсеттип турар апаргаан. Республиканың тудугларынга тос айларда 7 миллион 800 муң түүлбүүн берген. Ол дээрге планда көрдүгениннен 500 муң түүлбү хөй. Эртеги чылдың ол-ла үеинде тенизирер бир чылын 1,7 миллион түүлбүлүг хөйну берген.

Заводтуң сай-элезин карыларының коллективи база эки түңнелдерни чедип алган. Ол тудугжуларга 107 муң кубометр сайны, элезинни берген, планын ажыргаан.

Тос айларның планындан ажыр завод 179 муң рубльдин продукциязын сайгарган, нормативтиг арыг продукция бээрининг үлеми 91 муң рубльге ажыргаан. Күш-ажылдың бүдүрүүчүлүг планын көрдүгениннен 14 хуу улаштаан. Продукциниң бот-чиизи ниителеңнинг күүсели-биле чыл эгезинде бээр планнан дашкаар 25 муң рубльдин орулгазын алган.

Заводтуң күш-ажылчы чоннуңнуңнуң бир хүлүмүзү болза коллектив өскерилгеннерниң ортузунга ыжжидиргеге ажылын күштелдиргени, сагылга-чурумну быжыглаары болур. Эрткен чылдың ол-ла үеинге лепирге ажыл шагының чидирин ийи катап кызырылган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдеериниң төлүнде ажыл телевиринин дайда ортумак хемчеглиг 8 хуу ажылдарның чорув турарыга хыналданы күштелдиреринге, ажылчы чоннарның дуржулгазын, чоргаадыкчы инициативазын, чаартыкчыларның болгаш чоргаадыкчыларының саналдарын бүгү хемчег-биле деткимин база нептерелирин эвилелдиткен республикаларының Компартияларының ТК-ларына, чер-черге партия болгаш совет органнарга Политбюро дамчыткан. Ажыглагаймы удуртукчуларын күш-ажылды организастаары, ажылдаар чер бүрүүнге энергетиктиг курлавырларны камнаг болгаш доллур ажыглаарыңа таварымчалыг байдалдарны тургузары дээш харысалгазын бедиларының хемчегларни айыткан. Одаар үүлдерни камнаг ажыглаарының техниказын болгаш технологизазын тургузарының, кыварчаар материалларны нормалап чижеглээрининг болгаш ажыглаарын үчеттап-санаарының системазын сайыралдырының планнарын ыяап-ла күүсткен турарының эргежок чугулазынче кичээнгейни угландырган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эш Д. Ф. Устиновтуң Варшава Керээзинге кирген-чизи күрүнелериниң камгалал министрлериниң комитединиң эвилелчок хуралының дугайында информациязын дыңнаан, үүлдүг деп көргеш. Ол ышкаш акы-дүүмга социалистиг чурттар-биле казы ажылдажылганы быжыглаарының болгаш Совет Эвилелиниң тайбыңче чүткүлүг ханыкы политиктиг угланышкының боттандырын чорударының, оскелаа чамдык айтырыгларын база чугаалажын көргеш.

БЕЛЕТКЕЛ ЫНАНЫШТЫГ

Атыкан Хертек бистиң республиканың ырак болгаш чурумалыг черлериниң бирээзи —«Кара-Хөл» совхозка хой маллаан 28 чыл ажылдап. Ол бирги беш чылдың үшкү чылынга төрүүр 100 хойга оланнар 95 хуларганны камгалап алган. Ону бо чылын октябрьда Кызыл ажылтагай ажылдакчыларының хүүнү таварыштар якша шаңналы-биле шаңналаны таварыга эвес. Ол чыл солунда хуралгаа-даа, дүүлда алыр талазы-биле бай эвес коргүүдерлиг ажылдап келген.

Атыкан Чүлүмовичи малды хур-менги ыны ажыкшы дээш чайгы үеде кадаргын малының семиртилезиг-че шинээнгей салып турар. Кичээ хынамчалыг белеткеери, ыны, кыштаны чоорур об-шаанда септеп алырының болгаш мал чемнинің курлавырларын тургузарының улуг хамаарылгалыг. Чедиишкиннерлиг болуруңга ооң кадайы Чыпсың Хертектиң хөгжүлүкче улуг.

Чыпсың Чамырыковна — Маадыр-не. Оларның ургулары техникага хандыкшылдыг. Үш оглу човаачы. Хеймер кызы Наташа ада-өзүнге дуулажып, сакманчылап ажылдаа-ла 3 чыл болган. Ооң күш-ажылга кызымак чоруун үнелеп көргеш, чаңгыс чер чурттуглары ону көдээ Совет депутатынга соңгуп алган. Чыпсың Чамырыковна пенсияже үше-даа, ам-даа малчын ажылын улам-лавышаан.

Найырлыг өг-бүле Улуг Октябрьның 66 чыл оюнга күш-ажылы белеткелиг ужуражып турар.

Х. САМДАНЧАП.

Отчёттар болгаш соңгулдалар

МӨҢГҮН-ТАЙГАНЫҢ ПАРТКОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Мөңгүн-Тайга районуң партия конференциязы дүүн болуп эрткен.

СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң отчёттуг үеде чорудуп келген ажылынга дугайында илеткелди партия райкомунуң бирги секретарь О. Н.-С. Шагаан-оол кылган. СЭКП-ниң XXVI съезининг болган партия Тер Комитединиң ону чорадалында болган Пленумларының шинтирлерин күүсеттир талазы-биле районуң партия организациязы канчаар ажылдаанын илеткелди болгаш саналбергеи делегаттар ханы ажылгеп, четпестерни шүүп чүүлээн база моон соңгаргы соңгулаларны тодараттай айыткан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч. Б. Ондар конференцияны ажылынга киржип, түре чугаалаан. Районуң коммунистериниң болгаш ажылчы чоннарының нурунга салыпкан ажыглаттай болгаш культурлуг тургузуушкынының сорулдарынга, оны күүсеттир дээш өскүү кылырынга ол доктаанын.

СЭКП райкомунуң болгаш ревизия комиссиязының чаа составын партиянын XIX область конференциязынга делегаттарны соңгаан.

СОРУЛГАЛАРНЫ ТОДАРАТКАН

Хову-Аксы суурунуң коммунистериниң отчёт-соңгулдалы хуралы дүүн болуп эрткен.

Парткомуң ажылының дугайында отчёт илеткелди ооң секретарь **В. Б. Петров** кылган. «Тыва кобальт» комбинатының ажылчыннары, инженер-техникаг ажылдакчылары, алдар-хаакчыларын партиянын салган сорулгаларын амыдыралга боттандырары-биле бо чылдың эрткен тос айларында канчаар ажылдаанын, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болган июнь (1983 ч.) Пленумларының шинтирлерин күүсеттир дээш парткомуң ол-ла дүрүткен хемчегларынче база моон соңгаргы кылыр ажылдарга илеткелди, саналбергеннинг болганын.

СЭКП обкомунуң секретарь Г. И. Долгополов хуралга киржип, түре чугаалаан, хову-аксыжылардың соңгулаларын тодараттай чугаалаан.

МААДЫРЫГ ЧОРУК УТТУНДУРБАС

КИЕВ. (СЭГА). Киев хаарының чурттакчылары, республиканың бүгү ажылчы чоннары Днепр дээш тулуушкынчы болгаш Киевни немец-фашистиг эзелекчилерден хостаанының 40 чыл болганын бо хүннерде дедиглеп турар. Ол-ла үеде туразаатканы-биле ыны хуралга Киевке болган.

Хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-ының бирги секретары В. В. Щербицкий түре чугаалаан. Киевти хостааны Совет Армиязының эң улуг операцияларының бирузу—Днепр дээш тулуушкынының кайгамчыктыг түүнелги болганын ол айыткан.

Киевге болган Украинаның бүгү ажылчы чоннарынга Совет Армиязының болган Шерио-Дээлей Фадеевичи Политиктиг ко-мергелериниң начальниги армия генералы А. А. Епишев тыныгыг хүүнү холбаатыр-биле хүлээп алган.

СЭКП ТК-га, СЭКП ТК-ның Чингиие секретарь, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповка чагаанам улуг кодуурүүшкүн-биле хүлээп алган.

И. Ф. Моляновту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫГЫ

Партия болгаш совет органнарга үре-түүнелдиг ажылдаанын даңгы-бала торуттуунен хүүнүдеп бээр 50 харлаанын-биле холбаатыр СЭКП Улуг-Хем райкомунуң ийги секретарь Иван Федорович Моляновту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарь Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1983 чылының октябрь 28.

ҮЛЕГЕРЛИГ ДООСКАН

Улуг-Хем районда «Ак-Тургуг» совхозтуң Бичелек-Шаравиниң удуртканы Чаш-Талда мыйыстыг бода мал бригадазының коллективи кыштаглаашкынга белеткел ажылын дооскан. Фермада кажаалардың чылыглаашкыны кыллыган. Ишкаштың малгаштаан, чугайлаан. Малга чем хайындырып бээр черлер септеттингеен, ажылдап өгелээн.

Фермада 42 тонна сиген, 4720 тонна силос, 470 тонна саван белеткеттингеен. Чимит-оол Сундуйның удуртканы 3 кижи составтыг звеновозу саванны хөөндектээн, ынны-бүгү чемнерни холуй хайындырып, белеткел өгелээн. Ооң-биле саар инектерниң, бызааларның рацион өзугаар чемгерилгезин эжиктикен.

Коллективтиң ажылчыларынде сагылга-чурум эжиктеп, Кызыл булуңну көрүштүг кылдыр дерип белеткээн. Саанчылардың, кадарчыларның чурттааш бижиңнери эки септеттингеен. Радио-телевизор ажылдап турар. Өг-бүле бүрүзү келир чылдың солун сегүүлдерни чагыдып алган. Бо бүгү ажылларны кылып чорударынга инда хөрөөженнер чөвүлелиниң кежигүнү, үчеткек Анчимаа Дамдайның таалы, чугайлаан. Малга чем хайындырып бээр черлер септеттингеен, ажылдап өгелээн.

Фермада 42 тонна сиген, 4720 тонна силос, 470 тонна саван белеткеттингеен. Чимит-оол Сундуйның удуртканы 3 кижи составтыг звеновозу саванны хөөндектээн, ынны-бүгү чемнерни холуй хайындырып, белеткел өгелээн. Ооң-биле саар инектерниң, бызааларның рацион өзугаар чемгерилгезин эжиктикен.

Коллективтиң ажылчыларынде сагылга-чурум эжиктеп, Кызыл булуңну көрүштүг кылдыр дерип белеткээн. Саанчылардың, кадарчыларның

БАЙЫРЛАЛДЫҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

Автомобиль транспорту — чурттуң транспорт ажылагыйының чугула кезээ боон турар. Заводтар болгаш тудугларже, хову-шиилдер болгаш фермаларже чоруткан удуг-биле оруктар-биле күүчүлүг автопоезилер, чүк машиналары болгаш пассажирлер автобустары дүпе-даа хүндүс-даа соксаал чокка шуужуп-ла турар.

Автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының хүүнүге туразаадып, Москвага болган байырлыг хуралга ажылдап ажыктының болгаш шыпарын эжиждиринің дугайында ооң киржикчилери чугаалап турганнар.

Президиумда — СЭКП ТК-ның секретарь Н. В. Капитонов, министерстволарының болган ведомстволарының удуртукчулары.

РСФСР-ниң автомобиль транспортунуң министри Е. Г. Трубицын илеткел кылган.

Автомобиль транспортунуң ажылын улам эжиждиргеге, чурттуң улус ажылагыйының, совет кижилериниң негелдеин долуулуг-биле хаңыраарынга, материалдарны, кыварчаар үүлдерни камналгалыг ажыглаарынга боттарының бүгү күүсүн, билинин, дуржулгаларын бүрүн туразында кылыпкылдыр илергейлээннер. (СЭТА).

КЫШ КЕЛГЕН, А БАЙДАЛ КАНДЫГЫЛ?

1983—1984 чылдарның кыштаглаашкынынга ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозда 37600 ажыг шаар малды, 3745 баш сарлыкты, 945 чылгыны, «Мөгөн-Бүрен» 28700 шаар, 1448 сарлык, 1050 чылгы малды кыштадыр. Олар түс-түс кодаларда хуваатталган. Чылгы мал үш кодаага кыштаар болгаш одар-белчиири четкир. Шаар малдарның кодаларынга бодаарга оларның кыпкыл белеткеттингени эки.

«Мөгөн-Бүрен» совхозтуң ажыл-ишчилери Сүт-Хол, Чөөн-Хемчик районнарының болгаш «Ак-Чыраа» совхозтуң девискээрлериниңден 919 тонна сиген белеткээн, ам бо хүннерде 379 тонналыг сеортүн алган. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз ол-ла черлериниңден 1281 тонналыг белеткен алган, 714 тонналыг кыштаглардан сеортүн чедирип алган. Сиген соортулгазында Мөңгүн-Тайга районда Сельхозтехника салбырының човаачылары ажылдап турар. Ынла човаачылар коммунистер Василий Дагба, Оспазан-оол Хертек, ажык човаачылар Маңчын-оол Удук, Годион Успун, Олег Дагба, Алексей Дагба олар эрес-шудургу ажылдап турары мактанчыг. Ак-Чыраның девискээринде сиген белеткели ам бо хүннерде үргүлчүлеп турар.

Улусчу контроль болуктери мал кыштаглаашкынынга белеткел ажылдарының чорув турарының дугайында хойжу бригадаларга, сарлык фермаларына, чылгы кодаларына чывалдаларны организастаан. Ооң түңнелдерни бригадаларның хуралдарынга чугаалажып, четпестерни дарый эдер хемчеглерни амыдыралга боттандырып турар. Ол ышкаш районуң улусчу контроль комитеди биле райкүүскомнуң кодаа ажыл-агый эргелеп катай чоокта чаа районуң ийи ажыл-агыйынга кыштаглаашкынга белеткелди база хынап үүгүшкүнү кылгылаан.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң мал суттарар кудуктарының кышка белеңнап кадаа ажыл-агый эргелелиниң техникага аймык чок чорук талазы-биле инженери Александр Кунгаа хынап көргеш, Хиналдадан илерээни болза Чеди-Тейде, Кара-Хөвүде, совхозтуң төвүнде кудуктар белеп, септелгени кылганы эки болган. Баян-Суурда, тоолде кудуктар ам-даа септеп кылдынмазындан ажылдаваан турар.

Од ийи совхозтуң улусчу контролёрлары коммунистер Боররган Кан-оол, Борис Тейнин, Надаажал Успун-Доржу (ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг), Дарын-Баатыр Иргит, Семён Иргит («Мөгөн-Бүрен») олар идепкейлиг киржип, түс-түс кыштаглар хынаалдар кылырынга тодаргай дуза чедирип, боттуг хемчеглерни алган. Хиналдадан илерээни болза, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта хойжулар Александр Бичеевичи, Шожут Мордун, Кылын-оол Иргит, Сүрүн Ооржак, Игорь Дагба, Кузьма Телган, Чылбак-оол Хертек, Монге Чамырык олар мал чемниң белеткелинге шуут киришкээн болганы тудум-даа сиген белеткелгинге чогенчиг чалгаа байдалын көргүскен. Мал кыштаглаашкынын бо малчыннар кыдыра өөрүп турарын партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга шынгы шугумдаанын чөптүг болган. Шак оон бо малчыннар тодаргай түңнелдерни удурери эргежок чугуда.

«Мөгөн-Бүрен» совхозта Х. Оргеш-оол, Д. Орус-оол, Н. Ооржак олар сиген кезилдеринге база киришкээннер. Бо малчыннарның кыштаар кыштаглары ам-даа тодараттынмаан. Д. Доржу, С. Халарбаа, Б. Саая, О. Хертек оларның боттарының харысалга чогу-биле белеткеен сиген сеортүп алган-ны турда-ла, ынг кудуп улуумал малдар тоймаглаа кааптанын хомудаачыг. Бо совхозтуң 4 кодан хоюнуң кыштаар чери ам-даа чок. Шак ыдыг ажылга харысалга чок, ынтының малын хурменди кыш ажырарын боттаваан, тоомчага албаан турар малчыннарга, ынны түүкай эртемнилгеге харысалга оваан, хемчег алыр уеан келген боор.

Тайга кырында хар чаап, даалай кыры дошталыг эгелеп. Кыш келгени ол. Ынды болганда, кыштаглаашкынга белеткелди шыгыгырадып, Ак-Чыраа девискээриндеп малчыннарга, ынны түүкай эртемнилгеге харысалга оваан, хемчег алыр уеан келген боор.

Тайга кырында хар чаап, даалай кыры дошталыг эгелеп. Кыш келгени ол. Ынды болганда, кыштаглаашкынга белеткелди шыгыгырадып, Ак-Чыраа девискээриндеп малчыннарга, ынны түүкай эртемнилгеге харысалга оваан, хемчег алыр уеан келген боор.

А. БЕГЗИ.

«ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЭМЧИЛЕРИ ЯДРОЛУГ ДАЙЫННЫ БОЛДУРБАС ДЭЭШ» ДЭЭР III ДЕЛЕГЕЙ КОНГРЕЗИНИҢ КЫЙГЫРЫЫНГА

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ ХАРЫЫЗЫ

«Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» дээр делегей шимчээшкининиң ийи даргазы профессор Б. Лушны (АКШ) болгаш академик Е. И. Чазовту (ССРЭ), ол ышкаш шимчээшкиниң оралакчы президентилери доктор Л. Сорбосни (Норвегия) болгаш профессор О. Вихо-Хеккертти (Финляндия) ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецовтуң октябрь 21де Кремльге хүлээп алганының моон мурнунда-ла дамчыткан болгай.

«Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» дээр III делегей конгрезиниң кыйгырымының текстизин ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың күрүнелер баштыңнарынга шимчээшкиниң удуртукчулары тыпсын бергеи:

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропов «Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» деп шимчээшкиниң даргаларынга октябрь 26-да даравазында уткалыг харымны чорутkан:

«Силерниң ат-алдарлыг шуулганнарыңар Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың удурткуларынга адрестээн кыйгырыгны менээ чаа дамчыдып бергенин ёзугаар улуг кичээнгей болгаш сонуургал-биле таныштым. Бичеаарын турганым ужурунда Силерниң бот-тарыңарны Кремльге хүлээп ап шидаваан бартаным хаваалаңчыг болду. Ынчалзажок силерниң кыйгырыңар-биле холбаштыр бодумнуң чамдык бодаларымны чугаалаарын күүсээн ийик мен.

Ол кыйгырыгны бистер ядролуг халапты болдурбазынче угланган аажок бүүдүг кыйгырыг кылдыр көрүп турар бис. Совет удурткалының бистиң бүгү чонумустуң бодалдарынга болгаш сагыш-сеткилдериге ол хапы дүүгүн турар-дыр.

Бир эвес ядролуг дайын эгелей бээр түре болза, ооң алынмазын чайлаш чок өлүмүг уржуктарының дугайында-да силерниң түңнелдер-биле бүрүн чоныгырежир мен. Эттинмес үүлүнге болдурбас төлүүлер, кижилериниң билген турар ужурлуг кадыг-шыңмы шиитпы илередип турар-дыр силер.

Силерниң конгрессиниңерниң ажылынга болган ийик хүлээп алганымны, дамчыдыгымны ядролуг ыжжыгымыгынга идеологиялыг удурумнуң ыдыгларының эргежок чугулазының медицинга интенсификастаарының улам хаңы-биле турарын өскерилгеннинге коргуг чугула-лыр. Ядролуг чеченсеттиг чурттуг-лар, чеченсеттиг күрүнелериниң удурткучуларының политиказын тодарадыр ужурлуг.

Ядролуг чеченсеттиг бир дугаарында ажыглавас дугаймда чаңгыс талалыг хүлээлге, бүгү-ле ядролуг чеченсеттерни немей остурбес дугаймда моокта чаагы тодаргай санал, ядролуг чеченсеттиг-лиишкиннерни кызыгаарлаар болгаш кызыраар дугаймда боттут дугуржулганы, чеднин алырынче кызымакай чүткүл, ол чеченсеттерни дагын-дагын көвүдедирин Европага-даа болдурбазынче чүткүл — бо бүгү дээрге, амыдыралдың болгаш силерниң шимчээшкиниңерниң салган сорулгаларын шинтирлээрринге Совет Эвилелиниң киргеен салымчыгының кесту хереги-дир.

Бистер боттут шинтирлээшкиннерни кылырынга белеп бис. Чүвеннің ужуру ам өскө талаадан хамаарыр, ССРЭ улустар аразының дүшкүүлүг чорудуп чавырылдырар, черге болгаш космоска-даа боо-чеченсеттерни эңдерилдиреринге болдурбас, ядролуг ортту болдурбас дээш бодумдан хамаарыр бүгү үүлдерим моон соңгаар-даа кызыр аазарынга силер чаагай тура-соруңчуг бүгү кижилер-биле бир хемей, бүүрей болур силер.

«Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» деп шимчээшкиниңде бүгү кижилерниңе оларның бүүнын чаагай болгаш коргуг чугула хереглиг чедиишкиннерни күүсеп-дир мен.

Хүндүлел-биле
Ю. АНДРОПОВ.

Бөгүн—Автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының хүнү

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ОРУКТАРЫ

Дүш-даа, хүндүс-даа, кыштың соогунда, чайның изинде-даа, күчүлүг автопоездилер, автобустар шуушкан оруктар тудугларже, хову шоллерже болгаш фермаларже шөлүп торуткулаан. Чүрттүп канчаар-даа ажык улуг транспорт оруктары шак мынаар деңнеп баяан боор турар.

Боттарының профессионал байырлалын автомобилистер кандыг чедиишкиннерлиг уткып, беш чылдың соргулаларын канчаар шиитпирлеп турарын **РСФСР-ниң автомобиль транспортунуң министри Е. Г. ТРУБИЦЫН** СЭТА-ның корреспондентизиге мынчар чугаалаан.

— Евгений Георгиевич, беш чылда адырның иҥнунда салдыгган кол-кол соргулаларны кандытыл, ол канчаар күүсеттинин турарыл?

— Улус ажыл-агыйының өскө бүгү адырларында дег, партияның XXVI съездизиниң шиитпирлериниге, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) база июль (1983 ч.) Пленумнарының салган соргулаларына дүүштүр будурулгени интенсификастаары — бистің кол соргулавыс.

Автотранспорт ажылдакчыларының профессионал байырлалын чыл тоңчүлеңдер деңгеделеп турар чүве болганда, бо беш чылдың үшкү ү-чаазында бистің канчаар ажылдаанывыстың чемдик түңнелдерин үндүрүп болур.

Республиканың улус ажыл-агыйының автотранспорту биле чүк соргулгезиниң инти хемчээлинге РСФСР-ниң Автотранспорт министерстазузунга киирген улут-хүүнү улут. РСФСР-ниң автомобиль транспортунуң министерствозу чүрттүп инти ажылдалдың бүгү автотранспортунуң будурүп турар ажылының хемчээлинің чартык кезиин күүсеттип турар.

Бистің адырывыс янзы-бүрү министерстволарының болгаш ведомстволарының 47 муң ажыг будурулгелерин болгаш организацияларын хандырып турар. Чүрттүп улуг-улуг тудугларында автомобилистер үзүктел чок ажылдаан турар. Дүрген чедирер чүк соргткен машиналар БАМ-ның тудуунда, нефтилиг Тюменьниң малгаш-баларын оруктарында, Уренгой —Помары —Ужгород аразының газ дамчыдылгазының тудуунда дээш, кайда ажылдаавайн турар дээр. Чижээ, РСФСР-ниң Кара эвес хорзунуг эвлазының девискээр аайы-биле каттыжмышкыларны пландан ажыр 5.7 миллион тонна чүзүү тудуг министерстволарына соргтүп чедирип берген.

Автотранспортчулар амгы үеде чүзүүн 82-деп ажыг хүүнү топчүткен чүрүм өскүүлер соргтүп чедирип турар. Ажылды мынчар организастаанын үнелеп четпес. Ону аныгланы будурулгелерниң чагыгларын шыырлыг күүсеттир арганы берген болгаш шүүлелди дыка кызырган. Бо бүгүнү өөрүнүн көргеш, бо чылдың тоңчүзүүне чедир 600 ажыг объектилерни тоңчүткен хандырылганже немей шилиндерни планнан турар бис.

Чүүктерни хааржактаан соргтүрүүнүң мурнакчы эргалары база-даа дыка хөгжүүн. Чүүле бо чылын безин боттавыстың кылып алганывыс чүк соргтүр чедирериниң ачылаңы миллион тонна ажыгыштар арганыг болган бис. Хой тонна чүк кирер хааржактарны ажыглаанының ачызында мындыг өзүлде чедип алдыңган.

— Адырның ажылының ажыктыны моон соңгаар бедидериниң хандыг курлавырлары бар деп билип турар силер?

— Хамыктың мурнунда машиналарны күруг маңнаар чорүүн кызыгары болгаш автопоездилерни улам долу ажыглаары болур. Бо айтыгларны күрүүнүң иниги хөрээ кылдыр санап турар бис. Автотранспортту улам ажыктыг кылдыр ажыглаарын хандырар соргуга-биле ведомстволар аразының диспетчер пунктуларын министерстволуг системазында тургузуп, контроль-диспетчер албанын сайыгладыр эгелээн.

Транспорттуң харылзашкан хевирлериниң күш-ажылчы кады ажылдажылгазын хөгжүдер талазы-биле үре-түңнелдиг ажыл уламчылавышаан. Россияның автомобилистери үш чүс ажыг транспорт белдирлери, он-он далай болгаш хем порттары-биле күш-ажылдың кады ажылдажыштазының керээлерни чарып алган ажылдан турар.

Ажылды бот-боттарыга ажыктыг кылдыр планнаары—ун керээлериниң үнелериниг. Оон ачызында чүк соргтүргезиниң хемчээли болгаш ажылдың өске-даа ажыктыг хевирлери оскен.

— ССРЭ-ниң Азып-чем программазын боттандырын мурдарынга автотранспорттуң роллуунуң дугайында чугаалап берин көрүнерем.

— Кодээ ажыл-агый продукцуларының соргтүргезин организастаарынче амгы үеде оны кичээнгейни үлелдирген. Чижээ, бо чылдың ажаан алымының кампаниязы эгелээр бетинде, министерство чүс муң ажыг чүк соргтүр автомобильдерни, оон иштинде 33 муң ажыг автопоездилерни, чүс-чүс автосепте мастерскаларын белеткеп, белдирлериг болгаш агрегаттарны идегелдиг саарылга фондузун тургускан.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылдың будурукчүлүүн бедидерин чедип алынар!

Бистин Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн шалыпчы ажыл-иш биле быжыглаары —ажыл-ишчи бүрүзүнүң патриотчу хүлээлгези!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ЧЕДИИШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ—САГЫЛГА-ЧУРУМ

Кодээ тудугну хөгжүдери—чүгүла соргулгаларының бирээзи. ССРЭ-ниң Азып-чем программазын аныгдыралга боттандырарынга кодээ тудуглар коску черни эвлээр. Оон деңнелиңден кодээ ишчилериниң аныгдыралының байдалы хамаржыр. Бистің республиканы кодээ тудугларны чүгүла материалдар-биле «Тыва кодээ тудуг» трестиң автобазазы хандырып турар. Чер-черде көжүп чоруур механизастаттынган колонналар мал казааларын, чүрттүлга бажынарын, суурларда социал-культура объектилерин тудуп, кодээниң чаартылгазынга улуг үлүүн киириштирип келген.

Боттарының профессионал байырлалын «Тыва кодээ тудуг» трестиң автобазазының чолаачылары бедик күш-ажылчы көргүзүүлер-биле үткүп турар. Коллективтиң 9 айларда чүк соргтүргезиниң хемчээлин 135,4 хүү күүсеттип, республиканың транспорт болгаш харылзаа будурулгелериниң аразында социалистиг чарышка ийги черин эвлээш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шалгыр вымпели-биле шаңнаткан.

15 бригада, 4 колонна аразында социалистиг чарышка 9 айлар дургузунда № 14 бригаданда сес, № 6—алды, № 1—дорт удаа шаңналдыг черлерни эвлеп келген. Биргі черни Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг эдилекчини, хоочун чолаачы Илья Николаевич Вендерлыкка удуртқан № 6 бригада эвлээн. Коллективте чүк соргтүрүүнүң хемчээлин 150 хүү күүсеткен.

— Бригадаларда 11 чолаачы бар. Оларның шуптузу ажылынга кызымак, бот-боттарынга дузалажыр, өскүүлдүг. Мээң дузалаачым күш-ажылдың хоочуну В. И. Дюкарев, аныяк коммунист Сергей Ооржак хүн үлүүн будум чартык патап ажыр күүседип турарлар. Биске 9 айларда сагылга-чурум хажыдыышкыны чаңгыс-даа болбаан. Чедиишкиниң үндезини чурумну эжижиткенинде деп болдаар мен—деп И. И. Вендерлых чугаалады.

Быжыг сагылга-чурум чедиишкинге эккээри чугаажок. Үшкү квартал чамдык бригадаларда ажыл шагы үзүр чорук болбаан. И. И. Вендерлыхтың, А. П. Сысоевтиң удурткан бригадалары чыдан чыдыг бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Бо бригадаларда сагылга-чурум байдалы эки. Эвир чылып автобазадан күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн дээш 10 кижини ажылындан үндүрген болза, бо чылын ол сан 3-ке чедир кызырылган. Сагылга-чурум айтырымга хамзарышкан 5 иниги, бригадаларны 30 хуралдарын эрттирген. Сагылга-чурум айтырымы партия, профбилел болгаш комсомол организацияларының кичээнгейниң товүүде турып турар.

Социалистиг чарышка ийги болгаш үшкү черлерни пландын 150, 136 хүү күүсеткилээн Н. И. Труппка баштаткан № 14, Н. П. Скобелиниң № 1 чолаачылар бригадалары эвлээн. Будурулгеде хоюдан турар бригадаларның саны эвээжээн.

Коллективте күш-ажылдың будурукчулуунуң планы 9 айларда 111 хүү четкен. Эвир чылдың үшкү квартальынга деңнээрге, ол 8,2 хүү өскен. Ажыл шагының чидирин үшкү квартальда ийги квартальдынган 22 хүү кызырылган. 9 айларда ол 198 кижи-хүнге эвээжээн.

Автобазада кадрлар белеткээр, оларның мергежилин бедидер ажыл эки деңнелде. 15 чолаачы, бир септекчи мергежилин бедиткен, үш чолаачыны белеткээн. 59 кижи техникиг өөредилгени эрткен. Күш-ажылдың хоочуннары И. И. Вендерлыхка В. М. Дюкаревке, И. Я. Кудрявцевке, К. М. Зуевке болгаш оон-даа өске мурнакчыларга аныктарны быжыглаан. Будурулгеде коммунистиг күш-ажылдың 146 шалыпчызы бар. 40 хире чолаачы 10 чыл ажыр ажылдап турар. Оларның билиңи, мергежилин аныктар кижизиңдилгезиче угландырган. Мурнакчы чолаачылар И. Е. Милоратов, А. Я. Брутков, Р. Г. Махмутов А. И. Григорьев олар чаа ажылдап келгеннерни дагдынып ап, боттарының мергежилинге өөрсдип турар.

Чедиишкиниң бир чылдаганы технологияны эжижиткенинде болгаш камналганы чедип алганында болур. ЗИЛ-130 болгаш КрАЗ автомашиналарның шимчедикчиларының ажылын эжижидер талазы-биле чаартылгаларны чорутқан. 1344 рубль түңнүг дорт чаартыкчы саналдарны будурулгеде ажылган эгелээн. 9 айларда 48 муң литр ыварчаар чүүл, 120 комплект автокезина камнап алдыңган.

Ажылды эжижиргенче кол пижеңер П. К. Кириковтуң удуртқаны чурум үреэшкиннеринге болгаш арагалаашкынга удур демиселге чорудар тускай комиссия улуг рольду ойнап турар. Улусчу контроль болуу четпестер биле шиитпирлиг демиселди чорудуп келген. Болукте септелгениң, камналганың секторларындан аңгыда, плян күүседеңнеринге болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун контрольдаар комиссияларны тургускан.

Чедиишкиниңер бар. Шиитпирлеттикмейн турар айтыгларны, ажыглаттынмайн турар курлавырларны чок деп болбас. Кодээ тудугларның ажылдалга киирери саадалгалыг. Бо чорук материал-техникиг хандырылганы кошкаан херечилеп турар. Районнарже дилиг материалдары, чудуктар, дой-элезин болгаш өске-даа тудуг материалдары өөртүкү машиналар делир куруг эвп турары экономикага когырал чедирип турар. Хос рейстерни боллурбазының орунтарын дилээри негеттинип келген. Чамдык тудуг материалдарын ол черинге белеткээрин чедип ап болур ап галар бар.

Автобаза коллективи чедиишкинге доктаваайн, ажылды улам эжижидип, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин ачыдыралга чедиишкиниг боттандырар, Совет Тыванның 40 чыл оюн төлептиг уткуур соргуланы салган ажылдап турар. Чолаачы кижи үргүлчү орукка чоруур. Оларга чаагай орукту күзеп каалыңар.

А. ХОВАЛЫГ.

ЧУРУКТА: будурулгениң хоочуну бригадир И. Вендерлых аныяк чолаачы Н. Ондар-биле рейс баар мурнунда.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Челябинскиниң № 2 автотранспорт будурулге каттыжышкынында политехникиг институттуң автотранспорт факультазының ажылдачылары-биле калы КамАЗтарның техникиг байдалының башкарылга системазын нептереткен. Мында ноя үүл—техникиг шинчилел станциязы. Политехникиг институтка чогаалып ыяан «КамАЗ» дизель-тестерни болгаш өске-даа хереклерни мында ажыглап турар. Шимчедикчини оң системаларындан адырбайн-даа шинчилеп ыаптар.

Машиналарның техникиг амаалдазының ийи шугумун эптеп кылган болгаш будурулгени топчүткен арга-биле аргалеп башкарарының системазы ажылдап турар.

Челябинскиниң автомобиль парыгының ноя иезэ—КамАЗтар. Оларны ажаап каргалар системаны нептереткен соонда, септелгениң чарыгдаалары кызырлы болгаш эвээ туруушкуннар эвээзээр.

ЧУРУКТА: КамАЗтарны конвейерде ажаап турары.

Б. КЛИПИНИЦЕРНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникиязы.

КАДЫР-БЕРТ ОРУКТАРГА

Маадыр-оол Шошуевич Довгак 16 чыл дургузунда чолаачылаан келген. Ол ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта «ЗИЛ-157» деп автомашина башкарып турар. Мурнакчы чолаачы чымыштыг үелерде Монгуш-Тайганың кадыр-берт орунтарынга дүн-хүн чок чоруп, чүк соргтүрүүнүң планын ажыр күүседип турар. Варлык, Кергы баштары, Кызыл-Ошк, Хендиктиг-Хөл, Кара-Хажыы дээш оон четпес черни чок.

М. Ш. Довгак техникага камнаг. Ол хире берге орунтарга безин оон машиназы бедеп үрелбес. Чылдың дорт эргилдезинде малчыннарны чайлагларже, чазег, күзеглерже көжүрүп келген. А кыжын, дош доңа бээрге. Барлык улу-биле Тоолайлыгда малчыннарның валчы болу бээр.

Те, чунма эңгиир, кижи бажы деңнинп турар сыннар таварып ол чоруп турар. Бо хире үр чылдарда чолаачы озал-ондак кылып көрбээн. Сарлыкчыларга, ошку кадарчыларынга мал чемин үеэнде чедирери чүгүла болгай. Бо хүлээлгезин дужулгалыг чолаачы ак сеткилдиг күүседип турар.

Херек апарганда, ол узун рейстерже база чоруп турар. Ыраккы районче улус-ажылагыйының чүгүла чүүгүн соргтүр ажылга кызымаккайын көргүскен. 9 айларда ол 17161 километр орукту эртип, 654 тонна чүүктү соргткен болгаш 3158 литр ыварчаар чүүлдү камнап алган.

Х. ЧҮЛДҮМ.
Монгуш-Тайга район.

Чылдар болгаш кижилер

БАШТАЙГЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Ынчаарда Хунажык, өске эш-оорү-биле бир дилей, базала үе-чергелериниң ирларын бадырып, чолаачы мергежилинге өөренип алырын күзей берген.

Хем-Белдириңге машинабалгат башкарар кижилер белеткээр салбыр ажыттынар. Анаа өөренир аныктарны чыып турар деп сураг дыңнаш, Хунажык Хем-Белдири, амгы Кызыл хоорай, кайы сеп дээш хаткан. 1934 чылда чолаачы сургуулуга өөренирибиле чедип келгенде, ол чаа 20 харлыг турган. Оон кады өөренип турган эштери Улут-Хем райондан Даваа Ондар, Серээ Ондар, Дамба Түлүш, Барыын-Хемчиктен Чимит Монгуш, Сурун Шыраан дээш оон-даа өскелер. 22 кижи. Оларга өөренирин ыңдыг-ла белен эвес турган. Чүүгө дээрге кичээл орує дыл кириңге эртер. Ону өөренікчилерге билдиңгирі-биле хелемечи башкы Панаргин таймыбырлаар.

Ажыл-ишке кызыммаккай, эртем-билигге сүүдүлүг ол шак ынчаар аныдыралдың белгем оруунде хере базыммы кылып, эртем-суруул-биле доңнаттынган. Оон чолаачы болур күзелин бүткен. Ынчаза-даа аныяк ооллуң сорулгазы оон-биле кызыгаарлаттынын калбаан.

Ол үргүлчү-ле ыңдыг бодалга алып чораан: «Мээң чолаачы болур күзелим бүтседе, мээң сорулгам ам-даа ырак. Меня өөредип каан ынак башкыларымга, чуртумга, чазаңга улуг өрелиг мен. Ол бүгүде чүгле эң эки күш-ажылым-биле харылзаар апаар. Аныяк Тывам хөгжүлдезинге, чаартылгазынга киржип, үйгу-чыдын чок, дүн-хүн дилей ажылдаар мен!».

Күзел-соруу хайыккан аныяк чолаачы ол ол-ла чылдан эгелеп пассажир автотранспорт будурулгезинге ЗИС-5 деп чүк машиназын хүлээп алган. Бот-боргузу аныяк эрдес сактыр, бодаар чүве бар эвес, эртен эрте шалабула чемнеп сал-ла, гаражка кымны-даа мурнай халып кээр турган. Чолаачылар оон эртежи, эрес-кежээ, шалыкшының кайгаар. Ол кажап-даа черже эттир удуп, чылдагаан чок ажыл шагы үзүп корбээн.

Ажыл-ишке бүгү боду берджиген, мергежилинге ынак аныяк чолаачы баштайгы чылындан-на улуска мактадып, биче сеткилдиг, эвилен-ээлдээн, томаанныын кайгадын эгелээн. Шыраан-ла, «кижи болуру чажыдан» деп өгбелеривистің үлегер чугаазы ханы уткалыг. Ол чажыдан-на кижилерниң эң эки панчылдарын бодунга шингээдип ап, багай талаларны буруу деп, оитап чораан. Ынчангаш оон кижизиниң, моозулуун, эш-оорү өскерип каан. «Күжүр эрим. Хуваны аар, ведизи барып үзүлүгде төлептиг чолаачы болуру чугаажок. Оон машина-техникага камнымы көрбес силер бе?! Удавас чаа маркаяны машиназы келирге, бир дугаарында Хунажык Онларга бээр» — деп чугаалашканы аяа эвес болдур ийин. Ол үеден эгелээш Хунажык Комбусвич Ондар чаа маркаяны совет машиналарын шуптузун мунган. Тывага бир-ле дугаар келген автобусту база Хунажык башкарып эгелээн. Оон башкарбаан машиналары барых чок. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, «хөрбээн чок, кедүрбээн хөнээ чок» кижилериниң бирээзи.

Амыдыралында кандыг өскерлиишкиниер болганын, канчаар өөренин чораанын хоочун чолаачы мынчаар сактып чугаалаар:

— Ол үеде орук-чирик ковчуг берге турган. Эн-не баштай чүк машиназы мунуп турган, кандыг бергемерге таварып, канчаар ажылдап чорбаан чүве деер. Районнар аразынга аргыжары суг дыка берге. Ынчан биске 30 шаа машина турган. Ырак рейстен чедип келирге-ле, бир черже дораан чорудунтар. Могапшылаар деп чүве билир эвес бис. Чүгле хан билир. Ол үеним машиналары амгы машиналар мышаш эвес. Печказын удур одап чылдыр. Ыңдыг болган толууде, кузовтун чартыны тос карты, ыяш болур. Ылаңгыя кышкы үеде кезен халыткаш-ла, печказын кээп чылдыр. Чоруп орда-ла, соон ыдар. Машинага хөй чүк база чудуртуунес, хөй-ле дилее 1,5—3 тоннаны чудурер. Абакан биле Кызыл аразынга оп ажыг хонуп чоруп турган бис. Ынчан ол үеде орук-чирикти бергеэн ыңдыг турган. Чамдыкта сатыш-сеткил хайыккаш, мынчаар ырлажып чоруп турган бис:

Калдак-Хамар артыш-сыныш
Каскан болза, аштаан болза.
Хартыга дег чычаанларга.
Калбак чаагай орук болза
Тес-ле-Хемниң ховузунга
Десин чаагай орук болза.

Демир чычаан мунуп алгаш,
Тендиш дивейн салып орза.

Оон-даа өске ырларны ырлажып чоруп турдувус. Ам дээрге, магалыг үе ишкажыл, орук дээрге каалама, тас болган. Абакан барган машиналар 2—1 хонгаш дораан тутсуп кээр. Машина-даа одаа чорбас.

— Мен Кызылга кээп турумда Ленин, Щетинкин, Кочетов кудумчуларынга каш ыяш бажыңы турган. Бо өөрнынан терезиниг курган куу хову чыткан. Ам көрүп көрүнерси, Совет чазактың ачылдавиязы, дузазы-биле вайысылаа Кызыл хоорай канчаар сайзырааны-дыр. Кудумчуларын кижи санап четпес —деп, ол чугаалаар.

Бо дээрге оон сактышкынының чүгле хөнзиг кезии-дир. Шуптузун чугаалаар чүве болза, хөй-ле үе херек. Каш чылдарда кандыг марканың машиназы Тывага келгени хамаан чок, оон ай, хүнүн безин ол кончуг эки сактып чоруур.

Ленин орденниг эдилекчизи Х. К. Ондар ам удавас 70 харлаар. Ол хөй удаа шаңналдып, мактадып чораан. Оон хорээнде «Транспорттуң тергиниң», «Авария чок ажыл дээш» деп хөрек демдектери, «Күш-ажылдың хоочуну» медаль дээш оон-даа өске шаңналдар чайнап чоруур. Ол дээрге, оон хөй чылдар дургузунда кызыммак ажылдап келгениниң хереги-дир. Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы Хунажык Комбусвичиге кым чорталаамас боор.

Л. ИРГИТ.

ЧАРЫШТЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Тываның автотранспорт эргелелиниң будурулгелери беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкиниг күүседир дээш шудургу ажылдар турар. Бо чылдың тос айларында дургузунда 6 миллион 239 муң тонна чүүктерни соргткен. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның оон соонда Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чаңгыс секретары, ССРЭ-ниң Дээр Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң айтыышкынларын ачылыралга күүседир, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш автотранспорттулар социалистиг чарыштың калбартынаан чамдык эки түңнелдерни чедип ап, социалистиг хүлээлгелерин, планныг даалгаларны ажыр күүсеткилээн.

Шагаан-Аргының АТБ-зи бо чылдың ийги квартальында республиканың транспорт, харылзаа будурулгелериниң социалистиг чарышынга ийги черни, үшкү квартальда бирги черже үнүп, тиилекти болган. Эргелелдиң тудуг организациязы —КМК-зы чылдан чыл чүүл бедик будурукчулуг, дей-дески ажылдың келгениниң түңнелинде бо чылын үшкү квартальында республиканың тудуг организацияларының аразында тиилекти болган. Ол болган өске-даа чедиишкиннер коллективларын база тус-тус ажыл-ишчилериниң ортузунга дүштүг организастаан социалистиг чарыштың ачызында чедип алынган.

Чедиишкиниңерниң үндезини — ажылдап турарларын шудургу, бодунуң хереженге бердингеш ажыл-ишки, бедик медерелиг сагылга-чурум, ийнейлиг болур. Чогумнаа ийнейлиг ажыл-ишчилер социалистиг чарыштың баштаны, өске эш-оорү боттарының үлегери-биле сорук кирип турарлар. Эргелелде 3302 кижи социалистиг чарышта киржип турар. Күш-ажылды коммунистиг өзү-биле көөрү дээш ажылчаңнарда 2234 кижи, 93 бригада, 5 цех база участок, 9 автоколонна хаара тутпуган. Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты 44 бригада, 19 цех, участок, 1 колонна чедип алган.

903 чолаачыга болгаш септекчилерге коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп атты тывыскан.

Тываның автотранспорт эргелелиниң Минусинск АТБ-зиниң чолаачызы Павел Митрофанович Петрик чылдан чылче бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Ол хуудa беш чыл планын хуусаа бедиңде күүседир хүлээлгени алган болгаш болдунуң сөзүн эдилээн-даа. Беш чылдың эрткен 2 чыл 9 айларының түңнелиг-биле ол болдунуң хуудa беш чылын күүседткен. П. Петрик чыл бүрүде 1 миллион тонна-километрни ажылдап кылыр хүлээлелиг. Бо чылдың эгезинде ол ыңдыг хүлээлгени база күүседткен. Күш-ажылчы бедик көргүзүглери дээш ол Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуун Хүндүлүг бижин-биле шаңнаткан. Ол-ла бедик шаңналдыг-биле Кызылда автосепте-ге заводунуң дарганы Виктор Дмитриевич Кужугет демдеглеткен.

Кызылда № 3 АТБ-зиниң чолаачызы Константин Маслякин, автосепте-ге заводунуң септекчилери Павел Герасимзон, Савелий Грехов, Александр Аржаков, Минусинск АТБ-зиниң Анатолий Старовойтов, Николай Цургаш, Владимир Лобастов, Николай Мудров, Сергей Шумской олар хуудa беш чыл планнарын түүсеп-даа эрте күүседир хүлээлгени алган. Бо чылын Автомобилистер хүнүнүң будуунде хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседткенин рапорттаанар.

Беш чылын дорт чылдарының планныг даалгаларын күүседткенин 55 чолаачылар болган септекчилер кластеки турар. Оларның аразында Кызылдың № 1 АТБ-ден Виктор Баев, Владимир Федоров, Юрий Тарнов, № 3 АТБ-ден Николай Югов, Валерий Степанов, автосепте-ге заводунуң Виктор Кужугет, Петр болгаш Иван Попов алынмылар бар.

Автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының хүнүне үткүүр чылдың планныг даалгаларын күүседир деп сорулгаларны ажыглаанының ачызында мындыг өзүлде чедип алдыңган.

— Адырның ажылының ажыктыны моон соңгаар бедидериниң хандыг курлавырлары бар деп билип турар силер?

— Хамыктың мурнунда машиналарны күруг маңнаар чоруп кызыгары болгаш автопоездилерни улам долу ажыглаары болур. Бо айтыгларны күрүүнүң иниги хөрээ кылдыр санап турар бис. Автотранспортту улам ажыктыг кылдыр ажыглаарын хандырар соргуга-биле ведомстволар аразының диспетчер пунктуларын министерстволуг системазында тургузуп, контроль-диспетчер албанын сайыгладыр эгелээн.

Транспорттуң харылзашкан хевирлериниң күш-ажылчы кады ажылдажылгазын хөгжүдер талазы-биле үре-түңнелдиг ажыл уламчылавышаан. Россияның автомобилистери үш чүс ажыг транспорт белдирлери, он-он далай болгаш хем порттары-биле күш-ажылдың кады ажылдажыштазының керээлерни чарып алган ажылдан турар.

Ажылды бот-боттарыга ажыктыг кылдыр планнаары—ун керээлериниң үнелериниг. Оон ачызында чүк соргтүргезиниң хемчээли болгаш ажылдың өске-даа ажыктыг хевирлери оскен.

— ССРЭ-ниң Азып-чем программазын боттандырын мурдарынга автотранспорттуң роллуунуң дугайында чугаалап берин көрүнерем.

— Кодээ ажыл-агый продукцуларының соргтүргезин организастаарынче амгы үеде оны кичээнгейни үлелдирген. Чижээ, бо чылдың ажаан алымының кампаниязы эгелээр бетинде, министерство чүс муң ажыг чүк соргтүр автомобильдерни, оон иштинде 33 муң ажыг автопоездилерни, чүс-чүс автосепте-ге мастерскаларын белеткеп, белдирлериг болгаш агрегаттарны идегелдиг саарылга фондузун тургускан.

В. ПАЛАМАРЧУК.
Тываның автотранспорт эргелелиниң ийлдыс эргелекчизиниң орлакчызы.

Күрстрахование

АЖЫК-ДУЗАЗЫН ТАЙЫЛБЫРЛАВЫШААН

Бо чылдың тос айларының түнелин үндүргеи хуралга Надежда Николаевна Здобина биле Любовь Ивановна Борзенко оларның бригадалары эки ажылы-биле мактаткан. Аразында чарыштыг ийи бригада бо үеэзада бот-боттарынга колдуунда аштырбаан, көргүзүглери дөмей болган. Бригадалар, шынаа-ла багай эвес ажылдаан. Кызыл рэйкүүскомнуң күрстрахование инспекциязының начальниги К. С. Куулар коллективтин, тус-тус бригадаларының ажыл-ижи-биле бисти таныштырып ора, хүлүмзеген хөрээнге ажылдакчыларның ак сет-киилдин, чангыс кижи дег деминнин демдеглээр болду.

Ажылдың участок бүрүү мурнакчыларыг. Мында база ындыг. О. И. Невзтаева, Т. И. Пастухова, К. И. Макарова — коллективтин хоочуннары, мурнакчылар. Агентилер аразында күш-ажылчы маргылдаанын мурнуку одуруунда олар чорүп турарлар. Раиса Дары-Сюрюн коллективке ажылдап келгеш ындыг-ла үр болбаза-даа, үстүнде дуржулгалыг эш-өөрүүнүң арга-сүмезе-биле страхованиеге албаныының чажыттарын шингээдип алган. Деминге күштүг джиир болгай. Бо чылдың тос айларының шаанныг онаалдазын инспекциянын коллективи долу күүсеткен. Ону сан-түүге көргүзерге ындыг: тос айларының ниити планнаг онаалдазын коллектив 110, эки турааның страхованиеэ-биле планы 101,1 хуу күүсеткен.

Тус-тус бригадаларның кежигүнери көрдүүген участоктарында будүүлгелерге, эвбан черлерге организациларга барып, күрстрахованиеге албаныының ажык-дузазын тайылбырлап, керээлерни чарып турар. Коллективтерге страхованиеге булуңнары дериттинген. Чон ортузунда чорутту-нуп турар тайылбыр ажылларының дээштин бедээн, страхованиеге албаныының ачы-дузазын ап турарларының саны өскен. Керээлерини саныныг бо чылгы өөлүдезин эрткен чылдың ол-ла үеэн-биле деминээрге ындыг: озал-ондак таварылгалардан страхованиеге 12, транспорт аймаанын—31,4, оран-бажын камгалалының — 1,3, амыг-хуунун холушкан страхованиеге — 0,8 хуу өскен. Ол — бригада, агент бүрүдүнүң кызымак ажылы-биле чедип алдынган.

Кандыг-даа ажыл түүнелдиг болгай. Мында база ындыг. Хамаатты кижи-биле страхованиеге албаныының чарган керээзи доозулган дугаймда бижикти алыры кымга өөрүүгүт эвес деп. Ол чалалга өзүүлгер чеже кижи маңаа келбээн дээр.

Уруглар страхованиезин ап көрөөлиннер. Ол аза уруг он сестээн. Ол—ог-бүлеге байырлал, өөрүшкү. Аза-нениң муринуга уругга кандыг белек садып бээрил деп айтырыг тургустунуп келир. Страхованиеге албаныының агентилери-биле сүмележир болзунарза, уруглар страхованиезин кылдыртып алырын силер-ге олар сүмелээр. Ол — уругунарга, азы оглунарга силеэ-нин өзүлүг белүүнер болуп. Уругнуң сагыш-сеткилинге ол белек үрүне артар.

Страхованиеге ажыл-ишчилерни эрге-ажыын камгалап турар. Ыначгаш бистин ажылывыс чон-биле харылзаалыг. Ындыг болганда оларга ачыдуза чедирип, оларның «четтардивис» диген сөзүн дыннаары — бистин ажылывыска үнелел дээрзин К. С. Куулар чугаалады.

В. КУУЛАР.

Ажык чагаага хамаарыштыр

БАШКЫЛАП ЧОРААН

Амыдыралдың хөлегезинде чаштынып чорүүр кижилер Өвүрүүн Саглы суурда база бар дээрзин маңаа чугаалаар апаар. Арагачыларга хамаарыштыр «Шын» солунда үнүп турар материалдарны номчуп, оон авторларының санаалырынга үнүмү катышаан. Саглы суурда арагачы бир кижиниң дугайында бижиир сөзүлга бодадым.

Ону Ангыр-оол Саая дээр. Дээш эртениг башкы кижи болбазыакне. Чаа дооскан үеэзинде кадык-шырак-даа, эртем-билигит-даа башкы турду. Ону чон дыка хүндүлээр, ажы-төл «Башкынысы» деп чоргаараа-биле адаар турган.

Ангыр-оол Саая чоорту арагалап эгелээн. «Ногаан чыланыны» овуузунуу ындыг болгай, дыка өөнүктежир болза, кандыг-даа кижини бодунче «эш кылдыр» тыртыптар. А Саая өөренгичилериндээ, эш-өөрүүндээ, дөргүл-төрелиг-даа хүндүлевес, чүгле арага хүндүлээр апаргаан. Ажыдындан үндүрткен.

Арагалап чорүүр кижи ыяап-ла бир-ле чүвеге таварыжыр деп, «Шынның» бир автору бижээн чорду. Оон ооду дыка шын. Саая база эки чүве корбээн. Ол чүгле арага эвес, одеколон аймаа дээш ишпеес-ле чүвезин чок апаргаан. Бир-ле «кыштын чыкылама соогунда, ол балбес эвирип даштынга үүжүп калгаш, холуун донургаан.

Ангыр-оол Сааада ам чүү барыл? Ол ажыл-агыйындаа-даа үндүрткен, ат-алдарындаа оскунган, хол-будуун-даа донургаан. Арагачы чүүү чедип алган эвес дээш шинчилеп көрүнер. Чүү-даа чок. Улус-аразына чүтээр кылдыр көстур ядык-хеви-даа, чоргаарланыр ажылы-даа, кады чуртта-ан ог-бүлезин-даа чок. Арага саткан черге «өрге маңаан сарыг» дег кижини болу арткан.

Ангыр-оолду көргеш. Саглының чуртталгылары «хаймраан эртемин» диижип баажы чаярлар. Оларның ол хомудалы чөп. Өске кижи оон орнунга ук институту доосканы болза, ол эртемни чап эжыглап, ажыг-төлду эртем-билиге өөредип турбас ийиннде. Ындыг өөдөжок «специалистерниң» бары дыка-ла хомудаачыг-дыр.

Хүнүүн-не садыг чаныг-а өөрендиржип, чуртталгылыг чериниң богу болу берген Ангыр-оол мышаан кижилер дээш кадаа Совет, шагдаа черлери, хөй-ниити организациялары база харымсалгалыг болгаш ужурлуг. Ындыларга хамаарыштыр тускай хемчеглер ол черлер алаа кандыгыл? Өөрүп орар салгалга ол арагачылар багай салдар чедирин турары биллингир. Өөреникчилерге улуг кижилер материалдыг будүүлгеде ажылдап, чонга ажыктыг бараан болуп турар деп тайылбырлап турар болгай. А. Ангыр-оол башкының дугайында олар айтыраа чүү деп тайылбырлаар бис?

Өске хоорайларда, суурларда арагачыларга хамаарыштыр кандыг хемчеглер ад-чүүү кылып турарын солун дамчыштыр дыннаары күзенчиг-дир.

О. ДАЛБЫЙ.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОВЕТ СПЕЦИАЛИСТЕРНИҢ ДУЗАЗЫ

ХАНОЙ. Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле туттуган көдээ ажыл-агый техниказын септээр болгаш ажаар станциняны Мурнуу Вьетнамнын Тэйнинь можузунда ажыглалга киирген. Ол болза совет-вьетнам кады ажылдажылганың база бир объектизин дерип доосканы ол болгур.

Станцияда дерип кылган амгы үениң совет дериг-хереклерлери чылдын-да 200 ажыг тракторларны болгаш көдээ ажыл-агыйны өскө-даа машиналарын септээр арганы берген. Үнелиг көдээ ажылагый культураларын, оон иштинде каучукту тарып өстүрер шөлдерге септеттинип чаартынган техника ажылдаар.

Септелге будүүлгелерни тудары болгаш амгы үениң дериг-хереклерлери-биле чепсеглээри-биле чергелештир бо станцияларга ажылдаар нашионал кадрларны белеткээрингe Совет Эвилели Вьетнамга дузаны чедирип турар. Мында ажылдап турарларның хөй кезин дээди, ортумак техниктиг эртемин болгаш ажылчын мергежилди ССРЭ-ге чедип алган. Вьетнамда ажылдаа турар дуржулгалыг совет специалистер мергежилин безидип алырынга вьетнам эштерингe дузалажып турар.

КАМНАЛГА КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХЕРЭЭ

БУДАПЕШТ. Улусчу Венгрияның бүгү күш-ажылчы коллективтери «Камналга—кижи бүрүзүнүң херээ» деп кыйгырыгның адаа-биле бо хүннерде ажылдап турар. Чигэтти болгаш энергияны хумагалыг чөп ажыглаары дээш демисел күрүеннің болгаш бүгү улустуң херээ болу берген. Чурттуң энергетиктиг ажылагыйының структуразын эде тургузар, энергия камнаар технологияны өөртедир талазы-биле ВУР-нуң чазааның ажылдап кылган программазы маңаа кол рольду ойнап турар.

Венгрияның чүгле бо беш чылларда (1981-1985 чылдар) 30 млрд. форинтилерин бо сурулгаларга чарыгдаары көрдүген. Ол дээрге чаа шахталарны тударынга, демир-орук оруктарының чаа-чаа участоктарын электржидерингe, хөөгүр-дашты, бойдус газын болгаш электроэнергияны калбаа-биле ажыглаарынга капитал салымшыныар болур.

Камналгалыг күш-ажыл, энергияны, чигэтти болгаш материалдарны шын ажыглаар дээш конкурстар республиканың ажылчы чонунуң ортузунда калбарган. Бо конкурстарның түнелинде 6 млрд. форинтиин улус ажылагыйы алган. Курлавырларны камналгалыг ажыглаар дээш демисел социалистиг күш-ажылдың бригадаларының коллективтерининң, будүүлгелерниң инженер-техникти ажылдакчыларының ортузунда калбак деткимчени алган. Чамдык чогаадыкчы саналдарны боттандырып чорутканы бо чылын безин 400-500 муң тонна нефтини чиик ортектиг одаар үүл-биле солуур арганы бээр.

ЭЖИНДИРИИШКИН СЕЗОНУ ДООЗУЛГАН

БЕРЛИН. Эльба хемниң «Ак флоду» эвлечелиг турисчи сезонну доосканы. Судноолар хар дет ак бооргa онуу мичаар чеченчидип адаан. Бо чылдың марттан бээр Саксониянын Швейцариязының чурумалдыг кавс-чараш черлериниче 1,4 млн. ажыг кижи аян-чорук кылгаш келген.

Эльба хемде «Ак флоттуң» онза-солун үүлү инда «хоочун» пароходтарының бар болуп турары. Оларның бирээзи бо хемниң уну-биле бодунуң бир дугаар рейзини 100 ажыг чыл бурунгаар кылган. Кышкы айларда эргежок чугула септелгеин эртип алгаш, ол келир чылын база-ла эжиндирип эгелээр. Дрезденнин машина тудар бүдүүлгелериниң ажылчыныары маңаа улут дузаны чедирип, кадагалаттынып артын калган шыйыгларны ёзугаар эргежок чугула дериллелерин, оон иштинде бус-биле ажылдаар котелдарны тудуп бергеннер.

ВЬЕТНАМ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА. Совет-вьетнам кады ажылдажылганың эн улуг объектилерининң бирээзи — Фалайның одалга-биле ажылдаар электростанциязының баштайгы ийи бус котелдарын шенээри доозулган. Бирги үеэлгениң турбиналарын ажылдадып киирериниг дериг-хереклерниң болгаш белдирлериниң белеиин шенеелдер бадытыаан.

Фалайдан электри тогун чус-чус үлетпур болгаш көдээ ажыл-агый будүүлгелери, тудуглар, хоорайларын болгаш суурларын чурттакчылары ажок маңаа турар. Станцияны төлевилел ачүзүнге чедиргениниң соонда республиканың соңгу талазын электроэнергия-биле хандырарының айтырыг барык шинтирлеттинер. Электростанцияны тудуп турарының чылдарында совет болгаш вьетнам тудугжулар, специалистер бир деминг ажылдаан бызыг болгаш найыралчы интернационалчы коллектив анаа тургустунган.

ЧУРУКТА: Фалайның одалга-биле ажылдаар электростанциязы.

Т. АЛЕЙНИКОВТУҢ фотозу. **(СЭТА).**

ВАШИНГТОННУҢ АГРЕССИЯЗЫН СОКСАДЫР

Бот-тускайлаң Гренаданың хамаарышпас чоруунга удур Каттышкан Штаттарының дерзии агрессиязын бүгү делегей буруу шапкан. Тайбыңга болгаш кижи төрелгетенге удур Вашингтоннуң ол үүлгединин бомбүрзектин депшилгелиг күштери бужар үүлгедиг деп санап турар. Ону АКШ-тың НАТО блогунуң талазы-биле чамдык эвилелчилери, вашингтончу политиканың аайы-биле бар чорун турарлар безин буруудавын турар.

МАНАГУА. АКШ-тың Гренадаже халдаашкынын буруу шаварынче, эжелекчи шериглерин ортулуктан доп-дораан үндүрериниң негээринче, ол чуртка удур кандыг-даа агрессияны соксадырынче болгаш оон чонунуң хосталганы болгаш бодунуң ортун болу шилип алыр эргезин хүндүлээринче Никарагуа Республиканың Күрүне чонуулдың бүгү парламентилерин болгаш делегейнин улустарын кыйгырган. Делегейнин дүшүүлүг чорутун улам хөлөлеңдер дээн Рейганның администрациязының политиказын ол кыйгырыгда шинтирлиг бурруу шаап турар.

БОГОТА. Делегей харылзааларынга күш дөгээр чорукту болгаш хамаарышпас күрүнеге удур интервенцияны Колумбия буруу шаап турар деп, оон чазааның тускай дыннадымында демдеглээн. Гренаданы боо-чепсеткиг эжелээн чорун кандыг-даа хоойлуг таарышпас болгаш АКШ-тың база өске-даа чуртларының шериг кезектери ол ортулуктан доп-дораан үнүп чоруур ужурлуг деп ол санап турар.

ДЖОРДЖТАУН. АКШ-тың Гренадаже чепсеткиг халдаашкынын Гайананың президентизи шыгыы буруу шаакан болгаш америк шериглерин доп-дораан, кандыг-даа чугаа чокка, оон үнүп чоруурун негээн. Боо-эргелиг күрүнелерге удур АКШ-тың шериг хөделиишкиннериниң аймылдынын дугайында ол сагындырган. Бир эвес бистер бижиг турушту эзлеп албас болзувусса, улуг күш-биле чаалап алган хамаарышпас чорутвуска аймык дирелги келир деп. Ф. Берклэй демдеглээн.

ЛИМА. Америк агрессиязы Гренадага удур үүлгедиги Перуның болгаш Боливияның чазактары шинтирлиг буруу шапкан. Өске чурттарның иштики херектериниче холгаарлаваының принциптерин шинтиры сагыырының чүүлдазын ук чурттарының даштыкы херектер министрлериниң кадыгылган дыннадымында эйыткан болгаш ук агрессияга киржип турар даштыкы шериглер доп-дораан Гренададан үзүп кижирлиг деп негээн.

ОТТАВА. АКШ-тын Гренадага удур чепсеткиг халдаашкынынга кандыг-даа аарты-мышкын турбас ужурлуг деп, Канада чазак санап турар деп, премьер-министр П. Трюдо парламентиге медеглээн. Ол үүлгединиң дуймында Рейганның администрациязы мынчага чедип «ачымалдыг таймылбыр» берип шыдаваан деп, ол чугаалаан. Ындыг хөделиишкиннерни Канада чөптүг деп санаваан турарын тодаргайы-биле илередип турар.

АКШ ниви туразында ажылдап турар деп, Канаданың чаа демократтыг партиязының баштыны Э. Бродбент эйыткан. «Американнарны камгалаар» деп чилдан-биле АКШ шериг халдаашкыннарны өске-даа чуртларже кеш удаа чорудуп келген болгаш аңаа тергиндекчи чуруму тургузуп келген деп, ол демдеглээн.

ПРАГА. АКШ-тың Гренадамо дзорбечи ёзу-биле халдаашкынын профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязы бодунуң 200 миллион кежигүннериниң мурнундан буруу шаап турар деп, ПБФ-тың аңаа парлаттынган медеглелинде эйыткан. Агрессорга удур маадырлыы-биле демисежип турар чонга байыр чедирбишаан, ол чурттуң девискээринче халдап киргеи шериглерни доп-дораан үндүрериң негээри-биле бүгү чуруттарының профэвилелдериниң маттыжарынче ол кыйгырган.

БУДАПЕШТ. Америк агрессорнуң Гренадажа кара-турааында халдап киргенин венгр чон киленц-биле буруу шаап турар деп, ВУР-нуң чазааның медеглелинде эйыткан. Үүлгедигни доп-дорааи соксадырын болгаш АКШ-тың база оон эвилелчилериниң шериглерин ол чуруттуң девискээриндей доп-дораан үндүрериң оон документизинде негээн.

УЛАН-БАТОР. АКШ-тын болгаш оон талаланчыларының хамаарышпас Гренадага удур чорутнаа үүлгединин МАР-ның чазаа болгаш бүгү моол улус киленц-биле буруу шаап турар деп, МАРН ТБ-ның Чиргине секретары, МАР-ның Улустун Улут хуралының Президиумунун Даргазы Ю. Цеденбал медеглээн. Мурнунда-ла планнаттынган ол дзорбечи хөделиишкин дээрге делегей нинтилежилгезинге удур чөптүг болгаш улустарның бот-тускайлан чонуун чедип алыр эргезин Вашингтоннуң шуут тоон көрбейн турары болур.

Гренадага удур агрессия дээрге АКШ-тың америк империализмин делегейге тергиндиривче үглендирген өөдөжок стратегиязының бир кезээ-дир деп, ол айыткан. Гренаданың девискээриндеи дзорбечи шериглерни дораан үндүрериң болгаш гренада чонга бодунуң ажыл-хереклерин боттары шинтирлээр арганы бээрин бүгү делегейлиг күштер-биле кады МАР негеп турар.

ХАНОЙ. Гренадага удур америк империализминиң агрессиязын ВСР-нин чаза шинтирлиг буруу шаап, АКШ болгаш өске-даа девискээрлиг күштер бо чуруттуң девискээриндеи боттарының шериглерин дүрген үндүрүп, өскээртен холгаарлаашкын чокка бодунуң иштикин айтырыгларын шинтирлээр эргенин Гренаданың чонунга бээрин негеп турарын ВСР-нин даштыны херектер министерствозунуң, медеглелинде чугаалаан турар. Гренадаже АКШ-тың халдаавы Төп Америкада болгаш Карибе бассейнинде дүшкүүрлүг чорукту улам чидиглендирип, делегейге болгаш бо оон иштинин улустарының аймык чон чоруунга шыгыы кыжанышкын болуп турарын ол документинде айтып турар.

Гренаданың чонунуң революстуг херээн, а ол мышаан хамаарышпас чорун, бүрүн эрге, демократия болгаш социал дешилге дээш Латин Америка болгаш Карибе бассейнинин чуруттарының улустарының чөптүг демиселин Вьетнамның чаза база катап деткин турарын медеглелде эйыткан.

ПЕКИН. Гренадаже АКШ-тың чепсеткиг халдаашкынын КУР-нуң даштыкы херектер министерствозунуң төлөөн шинтирлиг буруу шаап, америк шериглерни бо чуруттан үндүрериң негээн. Гренадаже АКШ-тың чепсеткиг халдаашкыны КНО-нуң Уставын болгаш күрүнелер аразыңга харылзааларны тодаргайлаан кол норма-чижектерин каржызы-биле хаажытканы болур деп, ол медеглээн.

Гренадада байдалга хамаарыштыр Кыдат ханы сагыш човаап, бо чуртта байдалды кичээнгейлиг хайгаарап турар, деп КУР-нуң даштыкы херектер министерствозунуң төлөөн медеглээн. Кандыг-даа күрүнеиң мурнунда турар айтырыгларны өскээртен кандыг-даа холгаарлаашкын чокка оон чону боттары шинтирлээр ужурлуг, деп Кыдаттың чаза санап турар.

(СЭТА).

АМЕРИКАНЫҢ КАТТЫШКАН ШТАТТАРЫ «МХ» дээр стратегиг чаа ракетаның ийги шенелдезин эрттиргениниң дугайын америк шериг министерствозу чарлаан. Калифорния штатта Банденбургтун ужар үүл базазындан Оожум океанда Квадждалейнинин ракета шенээр чериниен ол ракетаны алып үндүргеи. Тус тузунда шыгаттынар ядролуг 10 октарлыг ол ракетаны дөрт чыл дургузунда 20 удаа шенээр.

ЧУРУКТА: салып үндүрүүшкүн үзи.

АП—СЭТА-ның фотозу.

ДИПТЕРДЕН ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

БОНН. «Тайбың неделязының» үезинде Германияның Федеративтиг Республиказының девискээринге күүлүг чыскаалдар болган. АКШ-тың ядролуг чаа ракеталарын ГФР-нин девискээринге болгаш Барыын Европаның өске-даа чуртларынга эккеп тургузарын болдурбазынче угланган ындыг дугуржулганы Женевага чедип алырынга идиглиг бүгү-ле үүлдерин кылырынче Германияның Федеративтиг Республиказының чазаанга, ол чыскаалдар херек кырында кыйырыг болган деп. ГСДП-нин парламент бөлүүнүн даргазы Ганс-Йоген Фогель медеглээн. Социал-демократтыг партияның бүндестатта бөлүүнүн хуралынга ол үүне чугаалаан болган ГФР-нин кашпелери Коль чуруттуң чонунуң хөй пурууунун күзелинге удур хөделбишаан, америк «Першинг-2» ракеталарны болгаш чалгынныг ракеталарны ГФР-нин девискээринге тургузарын ораландажып турар-дыр деп айыткан. Боо-чепсеткиг дериг-хереклерни ядролуг чаа ракеталарны тургустунарын болдурбазының эргежок чугулазын болуушкунарының хогжүүдезин хөөчалел турар-дыр деп Г. П. Фогель медеглээн.

АНКАРА. Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чуруттар-биле ийи-ийи дыг харылзааларны калбартырынче турк чазактың даштыкы политиказы угланган деп, Турцияның даштыкы херектер министри И. Тюркмен чоокта чаа АНКА агентствозуна берген интервьюзунда медеглээн. Чаагай хожа хөлбөз чоруктун принциптерин ёзугаар бо угланышкынга бичеэвес чедишкиннер бар деп, ол чугаалаан.

Чамдык экономиктиг болгаш политиктиг айтырыгларга хамаарыштыр Турцияның болгаш Барыын Европаның чуруттарының аразында төөрүүдөлерниң хүүтелип турарын министр база айыткан. АКШ-биле харылзааларының ылаңгыя шериг кады ажылдажылгазының талазы-биле, быжыкканын ол демдеглээн.

БУЭНОС-АЙРЕС. Аргентинага бүгү-ниити соңгуулаары октябрь 30-де болур. Сеелге он чылдар дургузунда ол чуртка бүгү-ниити соңгуулар болбаан. Республиканың президентизин болгаш ораакчы президентизин, сенаторларны база национал конгресстин депутаттарын соңгууру-биле 17 миллион аргентиннер ол хүн соңгулга участоктарынга келир.

Чуруттуң президентизинде болгаш ораакчы президентизинин албан дужаалдарын соңгуулары-биле политиктиг 11 партиялар болгаш организациялар боттарының кандыгтарын дешилгеп. Ынчалаажок хайгааракчыларын болган турарын ёзугаар алырга чугле ийи партиялар — христианчылар партия болгаш социалистер партия болгаш ыраажы радикальдыг эвилел соңгуулдаларга чедишкиннинг болурунга идегел турар.

ТОКИО. «Ядролуг дайынның кыжаныышкынын уруткаар!», «Японияны АКШ-тың ракета-ядролуг техникизи кылырын болдурбас бис!» деп лозунгларның адаа-биле дайынга удур массалыг чыскаалдар бо хүннерде Японияның бүгү девискээринде болуп турар. Каттышкан Нацилар Организациязының Кол Ассамблеязының чепсеглеиишкинин дужүрер дээш неделяны-биле холбаштыр массалыг чыскаалдарны организастаан.

«Акахата» солунуң дыннаткарын ёзугаар алырга, чаактың министристи политиказынга удур хөй мүн кижа киржиккилиг митингилер болгаш чыскаалдар Нагоя, Осака, Фукуока хоорайларга болган. Р. Рейганның администрациязының ядролуг дайынны белеткеп турарын либерал-демократтарның амгы чазааның детишкиннин митингилерниң болгаш чыскаалдарның киржиккилери шынгыы буруу шапкан.

Японияның политиктиг партияларының, кол профтоптерининң, хөрөөженнер болгаш ыныяктар организациларының төлөөлекчилери дайынга удур митингилерге болгаш чыскаалдарга киришкеннер.

ХАРАРЕ. Мурнуу Африка Республиканың расисчи ёзучурумунун доктаамал моонда-ктаашкынары тураажок. Африканың мурнуу девискээринин чуруттарының экономиктиг хогжүүдезин холбаштырар конференциянын (САДКК) соңгуулары амыдырала чедишкиннинг боттаныып турар деп. Зимбабвенин премьер-министри Р. Мугабе медеглээн. Кожаны чуруттарда байдалды боканнадыр дээш Мурнуу Африка Республиканың расисчи эрге-чагыргаларны кандыг-даа үүлгедиглерни кылырынгаа салданыйып турар деп, премьер-министр айыткан.

(СЭТА).

УЛУСТАР ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ТУРЖУП ТУРААР

«Тайбының камгалаар!», «Дайын сенеэзин!», «Боо-чепсекти эндере бүдүрериң болдурбас!» — бо кийгырыглар бомбүрзек кырында бөгүн чангыланып турар. Европада болган өске-даа дириттерде миллиной-миллион кижилер дайынга удур чыскаалдарга киржир дээш кудумчуларже үнүп келген — чепсеглеиишкинин дүжүрер дээш хөделиишкиннер неделязы чорун турар, оны КНО-нуң Кол Ассамблеязының чепсеглеиишкинин ажыгрер талазы-биле бирги түскай сессиязының болгаш Бүгү-делегейниң Тайбың човулелиниң инициативазы-биле чорудун турар.

Дайынга удур бодунуң хемчээлинин талазы-биле мурнунда турун корбээн чыскаалдар Гфр-ге болган. Дайынга удур шимчээшкинин активчилери Гамбургка, Боннга, Штуттартка болгаш өске-даа хоорайларга 100 муң ажыг митингилерни, чыскаалдарны, ажыл соксадыышкынларын организастаан, анаа 2,5 миллион ажыг кижи киришкен. Идеология, политика болгаш шажын-чүдүлге талазы-биле чорудаалары туразында, ГФР-нин чуруттакчылары боо-чепсекти эндере бүдүрериге, Барыын Германияны ортумак ыракшылдыг америк чаа ракеталар салып үндүрер шилу болдуварынга чаңгыс эн-сеткил-биле: «Чок!» деп медеглээннер.

«Ракеталарга—чок!», «Ядролуг өлүүге— чок!» дээн бижиктерлиг плакаттар туткан чыскаалчыларның хаймы колоннадары Брюссельдиң кудумчуларын, Римниң болгаш Афинының бурунгу шөлдерин, Парижтың, Лондонлуң болгаш Мадриттиң проспектилерин база «эрге диптиң» өске-даа хөй хоорайларын дамы берген. Японияга чүгле ийи хүн иштинде дайынга удур митингилерге болган чыскаалдарга үш миллион ажыг кижи киришкен.

Антидролуг шимчээшкин өнчей артында баа калбарып орар. Каттышкан Штаттарының он-он хоорайларында Ак базының аппаратурасын болгаш кизының ажыктырасын болгаш ядыы-турешгей чорукче чыгап турар канчар-даа зажок улуг шерег бюджеттерге удур массалыг чыскаалдар болган.

Дайынга удур шимчээшкинин мурнуку одуруунда Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чуруттары турун турар. Оларның ийи үндүрүп турары тайбының быжыглаарынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдыраринче, боо-чепсеткини эндере бүдүрериниң кинчыктырбазынче угланган боттуг тайбың саналдарны бүгү бомбүрзектин депшилгелиг кижилери хүлээн чорун, детким турар. «Кижи төрелгетен угаан-сарыглыы» чидирбээн болгаш чидирбес-даа — деп, СЭКП ТК-ның Чиргиче секретары, ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунун Даргазы Ю. В. Андропов Медеглелинде онаалап айыткан.— Ол Европада болгаш өске-даа диптерде калбарган ракетага удур, дайынга удур шимчээшкинде бүгү күш-биле шерен турар, ол шимчээшкинде ниизы-бүрү социал, политика, шажын-чүдүлгеге хамаарылгалыг үнжилер киржип турар».

ВАШИНГТОННУҢ КЕМНИГ ҮҮЛГЕДИИ

Америк далай чадаг шериглериниң Гренаданы эжелеп алганын Вашингтоннуң күрүне политиказы кылып алганы делегей терроризминиң карын үүлгедин деп делегейниң хөөнитизи санаан. Кариб далайда ол хенизиг ортулукче гренада патриоттарын ужур-дурум чок ажылдаанын дээш, Гренаданың хамаарышпас чоруун узутказын, оон чазаан дужүрүүн дээш чорутканы чадаг шериглерни «тайбың херрээ» кылып турар чүве деп президент Рейганның медеглээнин дешээр чүүл чок, арын-мүүр, мит чок авыяс-тыр.

Америк империализминиң ол чаа кем-черек үүлгедишкинин Ак бажының баштыны ук девискээрнин чамдык чуруттарының «алban ёзу-биле ладаан дилээн ёзугаар» кылган деп атартырын орландажып, олар Гренадага «чурумуу болгаш демократирни катап тургузар талазы-биле дешиг хөделиишкиннерге дузалаарын» АКШ-тан дилээн деп чудуруп турар. Рейганың ындыг бадытыаашкынары эгезинден тоннуузунге чедир меге дээрзин администрациянын албан кижилери безин мийнир ужурга таварышкан. Гренадаже шуугун киришкинин Пентагон, ТРЭ болгаш өске-даа америк тускай албан черлериниң белеткээри, интервенцияны америк шериглерни кылганы шуутла ийлеп, а Кариб далайда Америкаже тыртылын турар чалча чазактарлыг чамдык чуруттарының аңаа киржилгези дээрге-ле «коллективтиг хөделиишкиннер» болган чүве деп овуузунаарының аргазы-дыр.

Гренадага удур бо кемниг үүлгедигни кылырынга Вашингтон ол чуртка 1979 чылдың марта революция тиидаа хой хоорайларын дамы берген. Японияга чүгле ийи хүн иштинде дайынга удур митингилерге болган чыскаалдарга үш миллион ажыг кижи киришкен.

Антидролуг шимчээшкин өнчей артында баа калбарып орар. Каттышкан Штаттарының он-он хоорайларында Ак базының аппаратурасын болгаш кизының ажыктырасын болгаш ядыы-турешгей чорукче чыгап турар канчар-даа зажок улуг шерег бюджеттерге удур массалыг чыскаалдар болган.

Дайынга удур шимчээшкинин мурнуку одуруунда Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чуруттары турун турар. Оларның ийи үндүрүп турары тайбының быжыглаарынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдыраринче, боо-чепсеткини эндере бүдүрериниң кинчыктырбазынче угланган боттуг тайбың саналдарны бүгү бомбүрзектин депшилгелиг кижилери хүлээн чорун, детким турар. «Кижи төрелгетен угаан-сарыглыы» чидирбээн болгаш чидирбес-даа — деп, СЭКП ТК-ның Чиргиче секретары, ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунун Даргазы Ю. В. Андропов Медеглелинде онаалап айыткан.— Ол Европада болгаш өске-даа диптерде калбарган ракетага удур, дайынга удур шимчээшкинде бүгү күш-биле шерен турар, ол шимчээшкинде ниизы-бүрү социал, политика, шажын-чүдүлгеге хамаарылгалыг үнжилер киржип турар».

ВАШИНГТОННУҢ КЕМНИГ ҮҮЛГЕДИИ

Америк далай чадаг шериглериниң Гренаданы эжелеп алганын Вашингтоннуң күрүне политиказы кылып алганы делегей терроризминиң карын үүлгедин деп делегейниң хөөнитизи санаан. Кариб далайда ол хенизиг ортулукче гренада патриоттарын ужур-дурум чок ажылдаанын дээш, Гренаданың хамаарышпас чоруун узутказын, оон чазаан дужүрүүн дээш чорутканы чадаг шериглерни «тайбың херрээ» кылып турар чүве деп президент Рейганның медеглээнин дешээр чүүл чок, арын-мүүр, мит чок авыяс-тыр.

Америк империализминиң ол чаа кем-черек үүлгедишкинин Ак бажының баштыны ук девискээрнин чамдык чуруттарының «алban ёзу-биле ладаан дилээн ёзугаар» кылган деп атартырын орландажып, олар Гренадага «чурумуу болгаш демократирни катап тургузар талазы-биле дешиг хөделиишкиннерге дузалаарын» АКШ-тан дилээн деп чудуруп турар. Рейганың ындыг бадытыаашкынары эгезинден тоннуузунге чедир меге дээрзин администрациянын албан кижилери безин мийнир ужурга таварышкан. Гренадаже шуугун киришкинин Пентагон, ТРЭ болгаш өске-даа америк тускай албан черлериниң белеткээри, интервенцияны америк шериглерни кылганы шуутла ийлеп, а Кариб далайда Америкаже тыртылын турар чалча чазактарлыг чамдык чуруттарының аңаа киржилгези дээрге-ле «коллективтиг хөделиишкиннер» болган чүве деп овуузунаарының аргазы-дыр.

Гренадага удур бо кемниг үүлгедигни кылырынга Вашингтон ол чуртка 1979 чылдың марта революция тиидаа хой хоорайларын дамы берген. Японияга чүгле ийи хүн иштинде дайынга удур митингилерге болган чыскаалдарга үш миллион ажыг кижи киришкен.

Антидролуг шимчээшкин өнчей артында баа калбарып орар. Каттышкан Штаттарының он-он хоорайларында Ак базының аппаратурасын болгаш кизының ажыктырасын болгаш ядыы-турешгей чорукче чыгап турар канчар-даа зажок улуг шерег бюджеттерге удур массалыг чыскаалдар болган.

Дайынга удур шимчээшкинин мурнуку одуруунда Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чуруттары турун турар. Оларның ийи үндүрүп турары тайбының быжыглаарынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдыраринче, боо-чепсеткини эндере бүдүрериниң кинчыктырбазынче угланган боттуг тайбың саналдарны бүгү бомбүрзектин депшилгелиг кижилери хүлээн чорун, детким турар. «Кижи төрелгетен угаан-сарыглыы» чидирбээн болгаш чидирбес-даа — деп, СЭКП ТК-ның Чиргиче секретары, ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунун Даргазы Ю. В. Андропов Медеглелинде онаалап айыткан.— Ол Европада болгаш өске-даа диптерде калбарган ракетага удур, дайынга удур шимчээшкинде бүгү күш-биле шерен турар, ол шимчээшкинде ниизы-бүрү социал, политика, шажын-чүдүлгеге хамаарылгалыг үнжилер киржип турар».

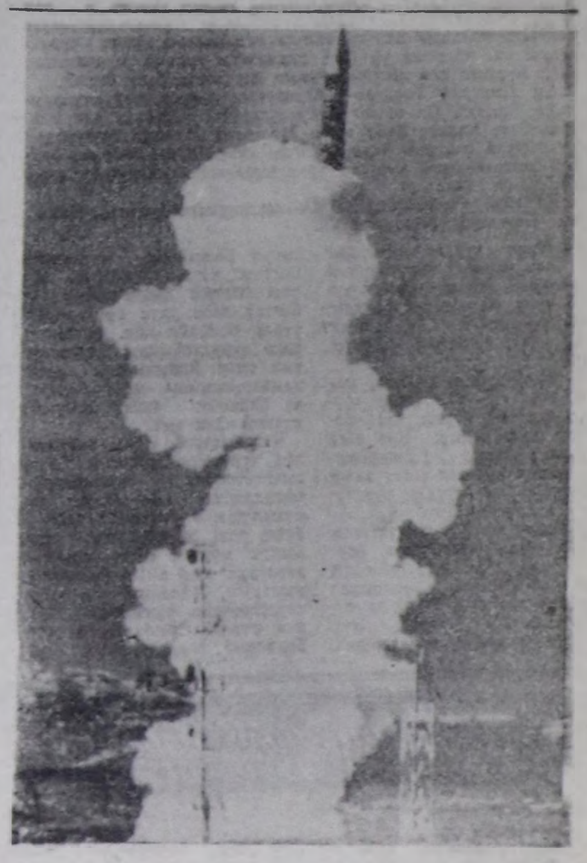

ХАЯДА БИЖИКТЕР

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Археология институдунуң эртемденнери Саян-Шушенск ГЭС-тің суг шыгжамыры турар черде хүлер вектің чурукчузунуң хаяга оюп кылганы аажок улуг чурукту тып алган.

3—4 муң чылдар мурнунда бо хавыга канчаар-даа аажок улуг Чинге деп метеорит дүшкен дээр тоолчургу чугаа бар. Оюң түнелинде үрелмишкиннерниң хемчеэлин специалистер тушуг халавы-биле дөмейлеп турар. Үк чер ыдыктыг апарганыга космостан «аалчы» бууруулуг болган боор. Халап болган черде кедергей улуг даш чадалар бооп дээрже шаштыгып үнген хаяларда өлдеп нуруктар болгаш демдектер артып калган.

Ам ук черлерде чурттап чоруур кижилер Мугур-Саргалды(ол чажыдының дугайында эки-ле билбес. Ол ыдыктыг черниң ийги удаа «торуттуниринге» геодезия партиязының кежигүннери дузалаан, олар үстүнде адазывыс ГЭС-ти тудар черни тодарадыр дээш ажылдап турган. Енисейниң солагай талакы эриин дургаар илчирбелериг баткан инек даштарда болгаш хаяларда өлдеттиг чуруктары чогум-на харын олар эскерип каан. Оон бээр-ле археологтар ынаар тырылып турар апаргын, а ол чер—Мугур-Саргал— цивилизацияның кайгамчык тураскаалдарының санында кирген.

Хаяда чуруктуң фотографиязындан арын-дүрзү кижиже кайгаш орар. Ону көргеш, кижи Сахараның курут элезиннериге тавылган «өске планета чуруттуларының» дүрзүлерин сактып кээр.

—Домейлежир чүве хөй харын—деп, ССРЭ-ниң ЭА-ның Археология институдунуң улуртукчузу М. Дэлет чеп-шээрешти.

—Ону чамдыкта чүве хөөредир кижилер ажылдай бээрдир, бир катап хөй шуугаазын үндүрген «Келир үе дугайында сактымышын» деп киноның авторлары ындыларга хамаарыр. Херек кырында олар дээрге өзулалдар кылырынга ажылдап турган маска-дүрзүлер-ышкажыл.

Ынчалза-даа археологтарның тыныкан түүлериниң аразында ындыг маскалар, кижилер болгаш диригг амытаннар дүрзүлери эвээш, төгерик демдектер, үттер, ховулар, ортузунда точкалыг долгандырыглар хөй болган. Бурунгу кижилер космос дугайында боттарының билиглерин ындыг чуруктар-биле көргүзүп турганнар хире. Чамдык демдектер Хүнү айтып турган, а аразын тудуш-турып болгай-ла: мунгаргай болгаш каттырынчыг-даа, чараш болгаш дудуу-даа. Ол бүгүнү өске улус база көрүп турар болбайн аан. Ынчалзажок чуруктарымны дамчыштыр мээн бодалымны, мээн хамаарылгамны, мени бодумну оларнын билип алырын күзээр ийик мен.

Чижээлээрге, «Куш рыногу» деп чуруумга кижилер сагыш-сеткилин илередирип орадашкан мен. Ыкда чурумал-даа, эт-сеп-даа бар болбайн аан, ынчалзажок хамыкты мүрнай олар овур-хевирлерин азы амыдырал-чурт-талганын байдалын илередип көргүзериниң чепсектери болуп турар. Бөмбүрзектин нер-архиялыг саналгазының эн туруп болгай-ла: мунгаргай болгаш каттырынчыг-даа, чараш болгаш дудуу-даа. Ол бүгүнү өске улус база көрүп турар болбайн аан. Ынчалзажок чуруктарымны дамчыштыр мээн бодалымны, мээн хамаарылгамны, мени бодумну оларнын билип алырын күзээр ийик мен.

Чижээлээрге, «Куш рыногу» деп чуруумга кижилер сагыш-сеткилин илередирип орадашкан мен. Ыкда чурумал-даа, эт-сеп-даа бар болбайн аан, ынчалзажок хамыкты мүрнай олар овур-хевирлерин азы амыдырал-чурт-талганын байдалын илередип көргүзериниң чепсектери болуп турар. Бөмбүрзектин нер-архиялыг саналгазының эн

ИРЕНИҢ УРЖУКТАРЫ

«Серемчилиг чоруур болза, Сезиктигге каймыы алыр». (Үлегер чугаа).

Сарыг бүрү хадып, тайга баштарынга башкы хар көстүп кээри билек ачылардың сагыш-сеткилинге, үйгу-дужүнге күдүрээлиг хонаштары, чөкпер будуктарлыг шивилерде чоораан курган ыштары безин көстүп кээп, оък-боозун, эзер-чугенин белеткеп эгелей бээр.

Аныыр сезонунда керээхемчегин чаргаш, аннаары-биле алды кижи чорупкан бис.

Чедер черге четкеш, он кижи болу бергеш, үш одаг болуп чарлып алдывыс. Үш одаг боорда, аравыс ындыг-ла ырак эвес, кыйгыржым черлерде. Одаг ийи-биле чарлырда төрел ийи-биле болу бээр, чанчыл өзугаар ынчалдывыс.

Ол чылын черле хайгамчык чыл болган. Өске чылдарда бо үеде харлыг, сооң-даа боор чүве.

Үш хүн ол-бо кылашташтывыс. Тоорук үнмээн болгаш пөштүг черде диниг шуут чок. Харын-даа хадыныг черде чекпелээн каш диниг тывары берге. Хүнде 5 чедир диниг келир кижи ховар болган. Кара черге аддыны (кишти) сыныртааш ыт четпес, чаъс чаап, ымыраа ужуп турда кылаштап чорааш, чайын аннап чорааш даа дег сактыр.

Ийи, бир хонук хар чаарын манап, одаар ыыш белеткээр болуп, одаглар ийи-биле дүгурушкаш, бис-даа бүдүн хүн ыышты чара шаап турган чыып алдывыс.

Аърга чарык аразында биче харлыг черлерге адыг изиннге бо-ла таваржып, арай ондактыг боорга, даартадын өгелеп бир дүүргелиг, сыгыр оъктуг боолуг кылдыр дөрт кижи ийи-ийи болуп алгаш чорууруун бистер дугуржуп алган бис.

Үстүү одагда Белек-оол Улаачы, Ооржак Дадар-оол ийи катылышкы ол хүн чаъстап турда чер чораан улус болган-дыр.

— Күдээм чиде берди, ыттары мен келиримге одагда чыдыр, канчаа аза бээр чоор, орайтады үнгеш кижи, «сарава, чер билир эвес сен» дээримге—«дорааш келир мен, 2—1 диниг-даа өлүрер чадавас» дээн кижи—деп. Белек-оол келирге, хөлзей-ле бердивис. Белек-оолда дүүрге чок, бис ол дүне долем черлерден биче болгаш-ла дүүрге-биле аткаш, алгыржып хондувус.

Эртенникде Белек-оол келгеш, баштай изин көргеш келийн дээш бисти манадып калды. Бистин бирээвис аддакы одагже сөс чедире берди.

3 шах үезинде келзе-ле—исти мунгардым, ыыаар улуг-ла ире изи кирген, үнгеш черге база чок хире, изин одаг-дан үндүр истеп көрээлиирем дей-дир.

Шуптувус кезек ыыт чок, ол аразында аштаан эживиске өөм хайындырып берип турувуста хүн чүгүрүүнге кире берди.

— Хорам киживис куду одаг баткан. Ире изи база бар, кижи изи мунгаш, куду одагда адыр-дүүргелиг, адыг-дан кортпас Мыйгакчык алышкыларны манап, оларны-биле сумелешке эки эвесте оолдар—деп. бистин одагны баштыны Даржаа Чылбик, бодаңы аарак бистердеи сөс ереди.

— Харын, артында орайтай бергенин аа—деп деткидим. Ынчалза-даа Шуваа, Белек-оол ыыттавады.

Эрлер эртенге бээрге, эзертенгеш чортуптум. Ол одагнык чанындан думчукту өрү шырбайтып-ла үндувус.

Дагнын кыры-биле дүүнгу исти тып чортуп ор бис.

Бир көөрүвүске соовуста чораан Белек-оол биле Шуваа куду одуртун бадып бар чыдырда:— «Бээр, бээр!» — деп кыйгырдывыс.

— Силер харын ыыды, бетин көрүнер!—дээш, бадыптылар.

— Ээ, баттас чүвеин, диниг-ээр кижи сирт кырлаар боор чүве— дээш, оолдарның соондан көрүп тура, катыы өрү чортуптуу.

Удаткан чок эштериистиң мурнуу чарында ыттар-даа, ыыа ээргеин дег эвес, деви-демчиг кылдыр чидирти-ле берди.

Тура дүштүвүс. Үр-даа болбаанда ийи удаа дүүрге диригайны берди. Ыттарының ээрери соксады.

Аъттарны сөөртүп алгаш чүнгулай чорүй баттывыс. Ол-бо үшкан озаңның хорааныын канчаар, кажаа-ла. Ол аразында ийи дүүрге мырыгай чанывыста даштады. Өөрүвүске чеде хонуп келгенивисти эскербээн бис.

Ийи эживистің аразы 10 метр хире черде. Баштай Белек-оол, оон Шуваа турып келдиг.

Кайызын-даа көөрге арын-бажы көстүр боор бе, бүткүр болду хаа.

Хөй хан токтүрге эн-не багай дап бодаан, доп-дораан шарыгын саналдадым.

Шуваунуң караа шуут көрүлбес, бирээзин караанын хаанын чолуп турган көөр болду.

— Ол эн өлбээн, кадык, катап келир, дүргеи-не одаг чедер, эттаваа!— деп, Шуваа девидеп чугаалады. Шуваа аныяк-даа бол, дүрүмдалыг ачы, ол черни беш салаа дег билир, ам артында ол хире кээргенчиг байдалда кижинин даалгазын, айтышкын, саналы-даа дийик, дыпнавас аргажок. Чүү дээр боор, бергеден чорааш үстүү одаага келдивис. Ол одаага шарыгынарга-даа марля, эм-даа чүүнүн черин чедер, өүле карак, хаваан долгандыр тырта соп алгаш-ла бадыптывыс. Ол аразында келтеп уувусче ыттар дыка-ла ээрип турлар. Соовусче карык салбайн бадып орувуста карангылай берген.

Одаага келгеш, улуг отту ылап ужуткаш шарыттынып, бар-чок эмнерин соктап, уруп, чазып, шарып тура хондувус. Ыттар дааны атсы чидиртип тура хонду.

Чүгле дин атсын алгаш, адаавыста одаага баарывыс ка, кижи читкенин дыннаан боордан башка дүүнгу бистин таварышкан айыл-хаалаттыг таварылгавысты билир эвес, одаглан үнүкен кел чорлар. Орук ара болган одаг-оондак дугайын чугаалап бердим.

Шупту чыгып келгеш сумелештивис.

— Бир тээ чүвеним ужу-кыдыып каразын биилип алган улус бисти манап албайн, ам артында кежээ када чорун чыдар дыка-ла далаш, серемчи чок улус-тур силер. Бодун тогдунар, туразы улут чорук эки чүвеге чедирбес-ле болгай — дээш, адаавыста одаг-ның анчылары бисти дыка-ла чемелеп. Чөвсүгеп, бисте удур сиглээр сөс кийда боор.

Айтыгылар ийнь-бүрү тургустунган: бир болза ийи чарлыр, чокта болза шупту чанар. Азы чангыс кижи дүнхүн чок каакаш вертолёт келдиртир сугсуг дээш, дүргеи дуза болгу дег саналдар-ла хөй. Балыг кижилериистиң бирээзиниң байдалы дыка ыг вүреечиг. Чүве-даа чугаалап ыыдавас. Ол дааны атсы чүве-даа ишпес, курут огудаарга шарыгнын кыдыгларындан хан сыстып кээп-ле турар. «Хонар бе, хонмас бе?» деп айтыгыг тургустунуп турган.

Чамдыкта артын калган чок киживисти дилээр айтыгыг сонгаарлаттынды.

Чүгле чиик аздан 2—3 хонуктун чем арттыргаш, күш-хүчезинин төгерин тоя, даарын эскылаан, дириг ийи кижинин амы-тынын камгалап алыр сорулга-биле Ырбанга чедир канчаар-даа дүргеи чоруурга хонгаш, даарта кежээден бээр чедер черже дорттап-дорттан далажыптывыс. Балыг кижилеривис хондур улам бергедээн. Мүн-не Ырбанга четтивис...

Совет эмчилерини ачы-дузаында ол ийи кижинин бирээзинин карааг, бирээзинин холу дээрден өскезин эмисп, даарап каан, аалдарында.

Ам читкен киживис дугайында ооң чүүнүе билбейн баар боор.

«Мяй 1» суурдан оък боолут балык кижилер машина-биле үнүкен. Машина чорун шыдавас черден мяй хондур чадаг четкен. Аъш-чемин одаг чанында хөөн алган, а ире харын даа боду чок. Дыттарга сери кылгаш, совхозтуң инженер-механиги Содунам баштаан улус адыг карангыда келирге даалап каан. Иштин чаарга хөөнинг хепти катай чиъкен болган.

Читкен кижини бистиң адыгга таварышкан червивисте хөөн каан болган.

Түнелин үндүрерге мыыдыг:

Читкен эживисти адыгның базып алган черинин шуут кырынга таваржы бээрге, ыттарны сыныртаарга эзлериндеи хорга дилеп, 2 кижини таварты эрте халыырга, адыг оларны сыныртаан үүн-биле баштай Белек-оолду база берген. Шуваунуң адыктарга ангарлы бээрге, дүүргеинсий түткаш, холаанын уштуп, оъкту сүл четтиксейн чорде, адыг тун-тура халаашы, чанында Шуваунуң база бээрде, ол душта ыттар арылган турган. Бистин алгы-кышкылыг, казыраан-кизирээн дажывыстан ийе чайлай бергенивис зөө түнелдин үндүреен бис. Кижи читкен-дир. Кымга-даа аймык хөөртен таваржы берин болур турда бистин частырывыс:

Одаг-оондакка таварышкан дей-биле тура, хөй өөрүн чаваанны, ырактан боолавас турган.

Дөөтөөзүн кады чоруур турган.

Эки ыттар болза адыгны өөзүнден дестирер, балдырлар болгай. Бо частырыгларны ачылар сайгарыр, бичедаа бол бо таваныла моон сонгаар өөрүдүг болуп ногаа дей сеткил-биле бижиди.

С. САМИЯ.

Тожу район.

Болган таварылга

«ВИКТОРИЯ»—ТИИЛЕЛГЕ ДЭЭНИ ОЛ-ДУР

Мыыдыг таварылга Херсон хоорайда № 1 больница бажыныга болган. Комбайн завод дүнүн чөөрби харыг крановщиги Светлана Шиловскаяның божуурунуң үезинде хөөртен нарыыдаашкын болган, оон ужурундан хан токтүүшкүнү боор, соксавыстай берген.

Светлана үш килограмм децилинг кыс уруг божаан. Ынчалза-даа ол не бодунун төлүүн баштайгы үнүн безин дыннаваан болгаш дыка үр медерел чок чыткан.

Эмчилер хан бээр донор кижилер дүргеи хөөрек-тир деп, чаңгыс үн-биле шиитпирлээн. Аваа байдал улам нарыыдаан. Удаваанда доктаамал донор кижилер болуу доозулган, ынчангаш доорайның чурттакчыларынга радио дамчыштыр ындыг кижилер бар бе деп чарлаарын шиитпирлээн...

...Херсончулар ол дилегни дыннаан болгаш каш-ла минута эртеңде баштайгы кижилер чедин келгеш, боттарының ханың бээринге белеения дыннатканнар. Он беш шактың иштинде 37 донорнуң ханың дорт кудуушкун-биле дамчыдар арга-биле алган. Ниитизи-биле 56 кижи ханың берген.

Эмчилер Л. А. Авдеенко, Н. Ф. Сердюк, В. М. Полегенько, С. В. Лобкарёв, божуур башкының кол эмчизи медицина өртемнериниң кандидады З. С. Клименко болгаш өске-даа дыка хөй кижи амыын иеним амы-тыны дээш кызымаалай демисешкеннер.

Светлана Шиловская үш дүнхүн эртеңде ам хөөрин медерел кирип келген. Ам оон бодунун кадыының байдалы эки, эмиелгеден үндүр бижидипкен. Ол бодунун уруун Виктория деп адап алган.

ЧУРУКТА: оон амы-тынын алганнар.

Г. ЯЧМЕНЕВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейниң совет иниттилел төөгүзүнүң болгаш өртемчырыдышкын киллистерин хостуг хүрешке делегей чемпионадының моңгун медалының эдилекчизи Александр Доржу болгаш оон тренери Валерий Оюн-биле ужуражылганы организастап эрттирген.

Аваа музейниң ажылдакчылары, школа-интернаттың, № 7, 2 школаларның өөренирчилери, хоорайның чурттакчылары киришкен. Александр Доржу аваа бодунуң школачы чылдарының, профтехучилищеге өөренип турган хүрежиринге хандыкшып эгелээнин, база улуг спортче белен эвес орук-тарның дугайында чугаалаан. Тренер Валерий Оюн улуг маргыдааларга Сашаның чедишкиннериниң болгаш хүрешти улам хогжүдериниң дугайында чыылганнарга чугаалап, сонуургаткан.

БИСТИҢ КОРР.

«КУШ РЫНОГУ», «СУГГА ЭШТИР ЧЕР»... МАТЕМАТИКА

Бичинзинде чуруурунга ол ынак чораан. Аныык шаанда өске сонуургалдары база илереп келген. Оларның кайызын бодунга шилип алырын ол үр-ле шиитпирлеп чадап чораан. «Өөренип ыырип, доозуп алзымзаала, бир-ле чүве бүде-ле бээр ыйнаан!» деп бодаан. Москва университетинин механика-математика факультедин доозун алган. Оон Москваның күрүне университетинин чанында школа-интернатка математика башкылап турган, эртем ажылы кылып турган. А оон карактары кижилерниң арын-ышрайынга, хевир-дүрзүлерге доктаан, холдары ала-чайгаар-ла карандашка баар: чуруусаары ол. Дыка-ла үр база дидимнейн чораан, ынчалзажок уран чуруула оон амыдыралының кол хөрээ болу берген.

Ам Дмитрий Гордеев—«Москваның чөөрби чуруучуларының» бирээзи. Ол аныык чуруучуларның болүүн оларның саны-биле ынчаар алап каан. Москвада Мland Грузинская кудумчуда оларның чазын болгаш күзүн болур чанчыл болган делгелгелерин чуруула уран үүлүүге сундулуглар дыка сонуургап көөрлер.

Дмитрий Гордеев-биле ПМА-ның корреспондентизи Марина Потехина беседалашкан.

— Уран үүлде мыыдыг ийи айтыыр талазы-биле маргылдаа ам-даа чоруп турар: үүнү кылырыг база канчаар кылырыг? Бо талазы-биле үүнү чугаалап болур силер?

— Мээнин-биле алырга, маңаа кол-ла чүве болза, «үүнүм» «канчаар» кыл деп албадап турарыг-дыр. Бир эвес чуруукчу кижиге хамаарыштыр «канчаар» деп сесту алыр болза, чараш үүлге бүрүүр-биле сундугары-дыр.

Ягаан-кызыл көстүктерим өттүр олче көрбейн-даа, оорта үндаралга алыспайн-даа турар болзумза, амыдырал канчаар көстүр-дүр, ол-ла олчаандырынга ынак мен. Удурланышкан үүлдер-даа туруп болгай-ла: мунгаргай болгаш каттырынчыг-даа, чараш болгаш дудуу-даа. Ол бүгүнү өске улус база көрүп турар болбайн аан. Ынчалзажок чуруктарымны дамчыштыр мээн бодалымны, мээн хамаарылгамны, мени бодумну оларнын билип алырын күзээр ийик мен.

Чижээлээрге, «Куш рыногу» деп чуруумга кижилер сагыш-сеткилин илередирип орадашкан мен. Ыкда чурумал-даа, эт-сеп-даа бар болбайн аан, ынчалзажок хамыкты мүрнай олар овур-хевирлерин азы амыдырал-чурт-талганын байдалын илередип көргүзериниң чепсектери болуп турар. Бөмбүрзектин нер-архиялыг саналгазының эн дээдзи — кижи, оон мага-боду—арының болгаш каракта-рының «дөжээ-дир»...

Канчаар чуруп көргүзериниң аргазын шилип алганым тема болу айтып бээр. Чүве бүрүү-ле кайы хире үнелеттинерил, ол хире кылдынар ужурлуг деп саналр мен. Утказы кызыы чүвеге ханы бодаанышкын болдурар дээн эвес, чижээлээрге, калбак улуг песке «Диизе таваакта салган аанг» деп натюрморт ышкаш, ындыг чуруктар кылганының ажыы чок деп бодаар мен...

— Чуруукчу бүрүзү чуруур талазы-биле боду тускай аргалыг болгай. Чижээлээрге, Эдгар Дег болза, сагыыр ындыг дүрүмүг-дүр: «Чуруайн чыткаш, хайгаарап алыр, хайгааравайн чыткаш, чуруур!». Чамдыкта ол фотоаппарат ажыглап, дүрүмүн «үрептер» турган дээр...

— Фотоаппаратты база ажыглап болбайн канчаар, чүвени угаанга сактып алыыр шаала четпес турган боор чадавас... Шаанда кижилерни шуут-ла кудумчуга, метрога чуруй бээриндеи эгелеп чордум. Ынчангаш оларны карак-биле «өөренип» көрүп алгаш, оон соонда чуруур турдум. Ол дээрге угаанны сайыраадырыга мөөгээ онзагай үүл болу берген. Ынчалзажок хоолгалаары, өттүүнери, бар чүвеин саналары чугула чүве-дир деп биле бербенер. Ындыг янзылыг чанчыл иннга билиишкиниң байдалы, чогаадыкчы чорукче идигни бээр, а ол бодунун эзлеңинде мээнин ажылдаарын база идевкейжиндер...

Уран үүл кижилери

Бир-ле катап уран чуруула делгелгезинге чор мен. Задаан үүнүп келгеш, хаа көрүндүм бедик ханада — «Инфанта» деп чурук, а аваанда—көрүкчүлер. Ол—бажың ээзи. Олар — валчылар. Мени чуруп турар деп билбээннер-даа, олар кандыг-даа сезиг чок, шелээн турлар... «Инфантаның валчылары» деп чуруктуп идеязы ынчаар тывылган чүве.

— «Делгелгени көрдүм... Салымныг чуруукчу деп чүве билдинип келир-дир...». Саналдар дептеринде силерниң дугайынарда ынчаар бижээнгидир.

— Ол чыслелди хүлээп албас мен. Көрүкчүлер салыгыг чуруукчу дугайында чугаалажып турган, оон бодалдыг колдуунда-ла чуруктар дилээрлер, мээнин-биле алырга, чижээлээрге, ажылдың композициязы, өөрүнүнүн дугжүп турары дээн мыкаш өскедаа элементилер-биле холбашкан онза профессионалдыг кылган үүлдерге оъг хамаарыштыр алыр болза чогаадыкчы чорукче идигни бээр, а ол бодунун эзлеңинде мээнин ажылдаарын база идевкейжиндер...

— Силер эртем-билиг талазы-биле математик кижилер-дир силер. Ынчалзажок силерниң чуруктарыларны көргеш, аваа бүзүрээрн берге-дир. Чижээлээрге, «Сугга эштир чер» деп чурукту ап көрээлиннер, оон кирак шокараныаар-дыр, чамдык дүрзүлер ыырынай хевир чок, ыргак-дагыр көстүр-дүр. Бо болгаш өске-даа хөй-хөй ажылларга ол шыгыы эртемчи хамаарыштыр алырга, аваа домейлежир, оны сагаан чүве ыыл көнгүс чок-тур...

— Силерниң-биле чөөшээрешпес-тир мен. Математика мээн чогаадыкчы ажылымга саналарын база каткан болдуу-ийик. Ол ындыг болур-даа ужуралыг. Хамыктың мурнунда ол угаанны сайыраадыр, математика школаның эртеңги кижи чүүн чедир билир. Бистеги кончуг эки саналар шыдаар деп бодаар мен. Чижээлээрге, амыдыралымда хөөрбеним шугумну ажылга ажыглап шыдавас мен, ындыг болзажок ритм, пластика деп чогум чүл дээрзин кончуг эки билир мен.

— Бесседаныстың төндүрүп тура, «Москваның чөөрби чуруукчуларының» часкы соолгу делгелгезинин дугайында саналдар дептерин база катап ажып, көрүп ор мен. Көрүкчүлерниң бирээзи силерниң ажылыларның дугайында өскелериниг-биле домей уткалыг ындыг болалды илереткендир: «Силерниң чуруктарынар кижини тынгартып, сеткилди сергедип келир-дир...».

— Көрүкчүнүн ындыг үнелелин дыннаары кижиге эки-дир, хей-аът кинрип келир аан... Бистин соолгу делгелгезинге дөрт чурук киирген мен, ол чуруктарга хөй талалыг композицияларны ажыглаарын орадашкан мен. Ол чуруктарга пейзажты болгаш фонну элээн колдаалыптарымга, кижилерге эмоционалдыг салдарны чедиргени ол боор деп бодаар мен. Бо угланышкын-биле моон сонгаар-даа ажылдаар мен. Одессага болгаш Прибалтикага чораан, оон элээн солун сюжеттерни тып алдым. Бистин чаңгыл болган «куск» делгелгезинге оорган чуруктарны база чоруттум.

(ПМА).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ОКТЯБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Похищение Европы: мифы и реальность» 10.00, «Бежавшие из ада» 11.20 13.10, 15.00, 16.50 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Радуга семи надежд» 9.15, 12.35, «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 10.45, 14.05, 15.55, «Клятвы и обещания» 17.45, 20.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Собака в ящике» 10.00, «Такой лжец» 11.30, 14.10, 17.00, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Низами» 12.30, 14.30, 17.10, 20.00, «Арабелла — дочь пирата» 11.10, 21.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Киносборник» 13.00, «Трюкач» 14.10, 17.10, шактарда.

ОКТЯБРЬ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Главный свидетель—компьютер» 9.20, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Эскадрон гусар летучих» 11.10, 14.40, «Бежавшие из ада» 17.00, 18.50, 20.40, шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 13.20, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30, шактарда.

ТВ

ОКТЯБРЬ 30-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— Автомобиль транспортунун ажылдакчыларының хүүнүне. 9.50 — Жостов бижимелинин ураң-чүүлү. Мастер П. Плахов. 9.20 —Музыкалыг дамчыылга. 10.20— «Билдиңгер-даа болза, бүзүрелчи эвес». 11.30 — «Тоолдуң аалчылары». «Буратиноның ужуралдары». 2-ги серия. 12.30 — Черде, дээрде болгаш далайда. 13.00 «Кино көрүкчүзүнүн эдериглери». 13.45 — Спортчу гимнастикага делегей чемпионады. 14.25 — Мультфильм. 14.40—Бистин корреспондентилеривис чугаалап тур. 15.10 — «Кара чангыс хереч» деп фильм-шин. 17.05— Баскетболга ССРЭ чемпионады. 17.45— Концерт. 18.25 — Музейлерде болгаш делгелге залдарында. 18.55 — Документалдыг телефильм. 19.15— Концерт. 20.00 — «Тамчыктың үдүнүр, чаштар!». 20.15—Регбиге Европа чемпионады. 21.00 —«Үе». 21.35—23.05—«Ийи даянчы». Уран-чечен фильм.

ОКТЯБРЬ 31-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—Ян Сибелиус— Квартет ре минор. 56-ты чогаал. 9.25— «Тоолдуң аалчылары». «Буратиноның ужуралдары». 2-ги серия. 10.35 — «Дириг амытаннар ымыдралы». 11.35 — Документалдыг телефильм. 12.30— Телемедээлер. 12.35—14.15 — Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—«Красноярск» деп документалдыг фильм. 15.05 — Спортчу гимнастикага делегей чемпионады. 15.55 — Билиг—күш. 16.40 — Документалдыг фильм. 17.00— «Шевер холдар». 17.30—Аъш-чем аргаларынга делегей чемпионады. 18.00— «Аңчылы дээш — алдар-ат». 18.30 — Спортчу гимнастикага делегей чемпионады. 19.05 — Футбол дугайында допчулал. 19.35—«Шоодай иштинде моортай» деп уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.45 —23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15—«Документалдыг фильм». 8.35— Төөгү. 8-ки класс. Социалист-үүгүлүстер. 9.05 — Орус чугаа. 9.35 — Төөгү. 8-ки класс. Социалист-үүгүлүстер. 10.05—Эртем болгаш амыдырал. 10.35 — А. Блок—«Он ийи». 10-гу класс. 11.05— Ниити биология. 11.35—А. Блок.—«Он ийи». 10-гу класс. 12.05 — ССРЭ-ниң улустуг башкызы Ю. Н. Черненко дугайында телеочерк. 12.35 — «Сибирьниң нефриди» деп эртем-таймызырлыг фильм. 12.50 — Бойдус дугайында билиг. Чер кырында амыдырал-га аргаларын ужур-дузалы. 13.10 —Г. В. Свириновтуң пушкинчи хөөмери. 13.55 — «Билиг болгаш кылып бил». Школачыларга замчыдыла. 14.40 — Д. Рид. Амыдыралының болгаш чогаал ажылдарының арынаары. 15.25 —Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чаңсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20—«Челүүш». Эрдем-ратының аныык малчыларының дугайында. 18.50—Ургдарга фильм. 19.10— «Алия төөгү». 19.40— Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктың удунар, чаштар!». 20.15—Чүүгү комчуурул. 21.00—«Үе». 21.35 —Ю. Файбышенко —«Кылык». Үш сериялыг телешиниң 1-ги сериязы. 23.00—01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва)— «Спартак».

Редакциянның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орадавчыларының 2-35-24, 2-23-54, карымсалчадыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи эмдыдыл болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54 кидээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2028.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керегелериниң талазы-биле чүүлү комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00954